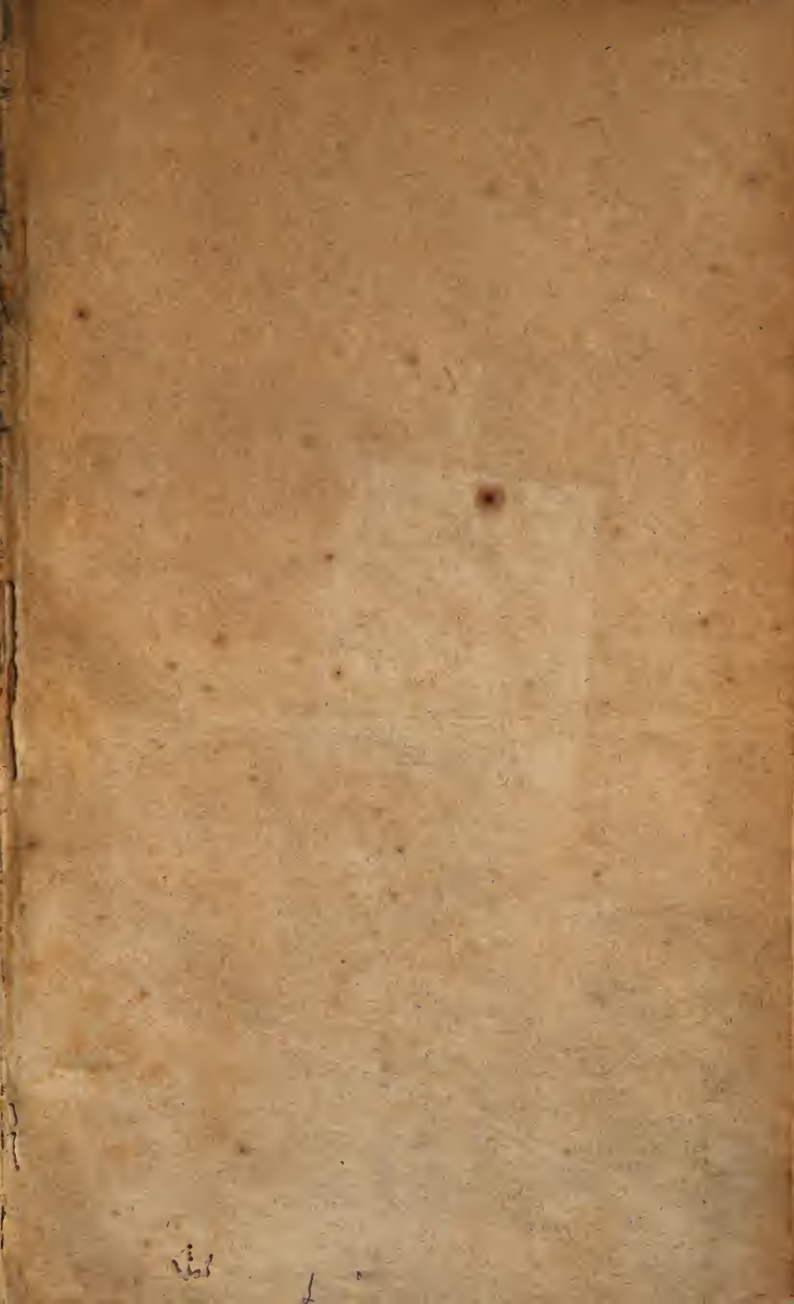
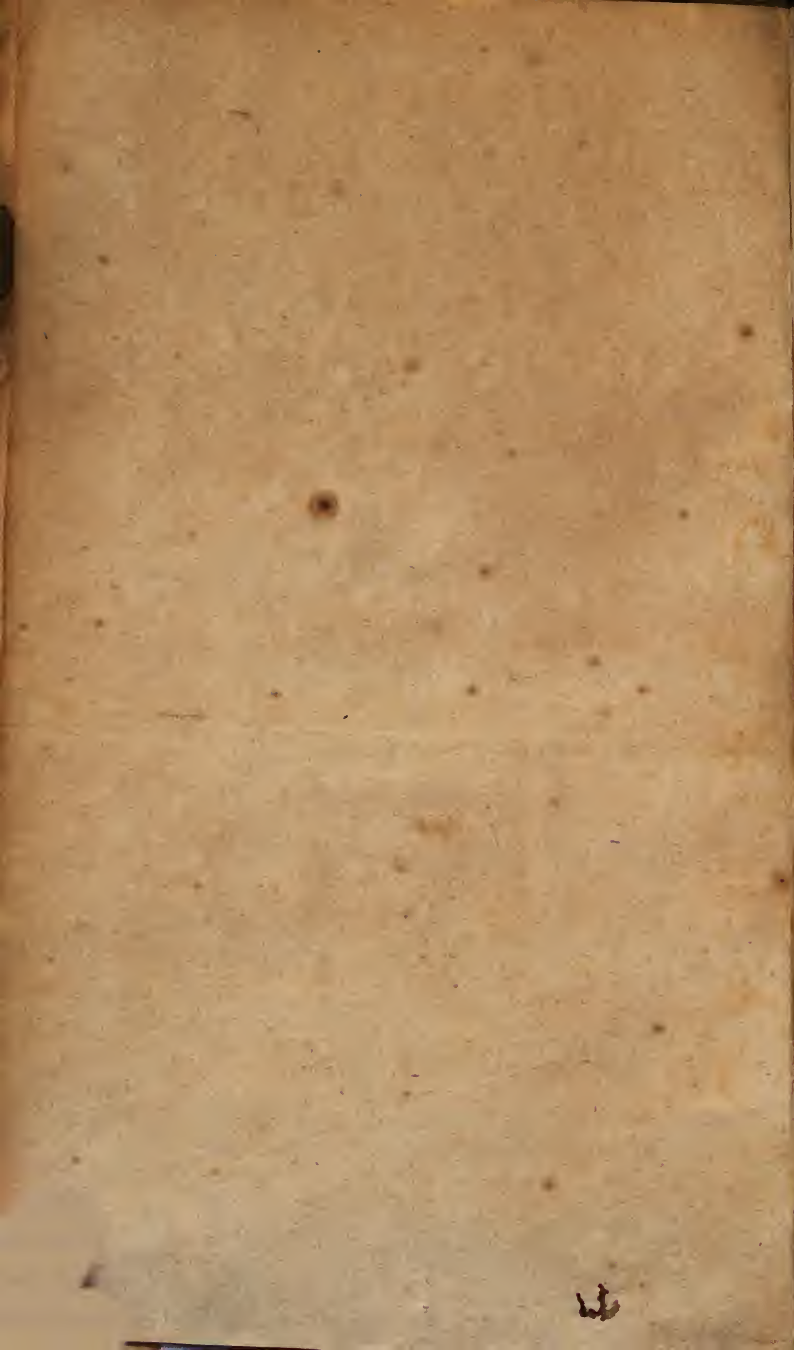

BIBLIOTECA NAZIONALE DI TORINO

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

RERUM POLONICARUM AB EXCESSU SIGISMUNDI AUGUSTI

LIBRI XII.

Cum Gratia & Privilegio Sacræ Regiæ Majestatis Poloniæ.

FRANCOFURTI AD MOENUM

Sumptibus Caſpari VVächtleri, Civis & Bibliopolæ Francof.

Typis JOHANNIS ANDREÆ.

M. DC. LXXII.

HOdie incipiam mittere terrorem atq; formidinem tuam in populos, qui habitant ſub omni cœlo, ut audito nomine tuo paveant, & in morem parturientium contremiſcant, & dolore teneantur. *Deuteron. Cap. 2.*

OMnium ſomnos Principis vigilantia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius induſtria, omnium vacationem illius occupatio. *Seneca Conſ. ad Polyb.*

REx conſtituitur ex idoneis aptisque, ob eminentiam Virtutis, aut actionem, quæ à virtute. *Ariſtot. V, Polit. Cap. X.*

SERENISSIMO
AC
POTENTISSIMO PRINCIPI
ET DOMINO

MICHAELI
DEI GRATIA REGI POLONIÆ,
MAGNO DVCI LITVANIÆ, RVSSIÆ, PRVSSIÆ, MASOVIÆ, SAMOGITIÆ, KIOVIÆ, WOLHYNIÆ, PODOLIÆ, PODLACHIÆ, LIVONIÆ, SMOLENSCIÆ, SEVERIÆ, CZERNICHOVIÆQUE.

Domino Suo Clementissimo

Joannes Heidensteinius Sollescius
Castellanus Gedanensis

Dedicat, Consecrat.

TAnta semper fuit Historiæ dignitas & utilitas Serenissime Rex, ut illam non tantum antiquis temporibus, verum etiam modernis Principes summo sint prosecuti honore eamque semper ut magistram vitę secuti sint. Illa enim est, quæ instruit homines, & quid sequendum fugiendumque sit, edocet, in illa velut in speculo quisque ornare & componere vitam ad alienas virtutes potest. Hæc lux veritatis & vita memoriæ est L. Lucullus Mithridatem & Tigranem potentissimos reges superavit non aleâ imperandi, bellandique peritiâ, nisi illâ quam ab Historiis attulit. Nec immerito Alexander Magnus felix doctore, felix ingenio Homerum maximè amavit, & ita quidem coluit, ut cum in Dariana præda scrinium gemmis & auro ornatissimum repertum fuisset, & alij alio destinarent, ipse Homeri carminibus reservari jussit, quod pulcherrimum opus pulcherrimo conditorio dignum existimaret. Cum scirem Majestatem Tuam simili cultu Historias complecti Parentis mei piè defuncti relicta opera rerum Polonicarum, à me nunc demum perfecta nemini præterquam Majestati Tuæ dedicanda & consecranda esse duxi. Cui enim convenientius? quàm qui stirpem & gentem suam in iis agnoscet? Æternâ memoriâ dignorum Regum & Civium Stephani, Sigismundi, Visnieviciorum, Zamoiscij? Passim hic proferentur è majoribus Majestatis Tuæ, qui opera hæc ut cœlum stellæ illustrant. Ad illorum imitatio-

nem singulari Dei beneficio & favore totius Reipublicæ Polonæ, nec non suffragiis liberis electus, designatus, & coronatus Rex totum se Majestas Tua componit, hoc unum elaborat, ut Pietate, Clementiâ, Justitiâ, Prudentiâ, Regnum hoc tot calamitatibus debilitatum, tot bellis exhaustum corroboret, & tranquillitate exoptatâ beatum præstet. Et hic est verus & maximus fructus liberæ Electionis quæ optimum quemque invenit. *Nam nasci & generari à Principibus (ut Tacitus sentit) fortuitum, nec ultra æstimatur, cooptandi judicium integrum, & si eligere velis consensu monstratur.* Ergo ad Majestatem Tuam eo, hoc scilicet fine, ut splendorem Historiæ huic & tutelam conciliem. Insignia Principum ædibus Prætoriis solent appendere, contra injuriam & proterviam hominum, sic nomina hæc sacra contra invidiam & malevolentiam. Non enim deerunt, qui aut sinistrè interpretabuntur, aut injuste coarguent, id quod ex officio Historici, veritatem rebus adstruentis procedit. Quod reliquum est Deum precor, ut prospera Majestati Tuæ nobisque omnibus Regni Majestatis Tuæ initia impertiatur, & lætioribus indies successibus id cumulet, Tuamque Majestatem longævam nobis servet, & donet tandem sub Optimo Principe optimam & diu exoptatam Pacem. Datum Sollencini VI. Kalend. Martij Anno Domini M DC LXXI.

MICHA-

MICHAEL DEI GRATIA
Rex Poloniarum, Magnus Dux Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, Masoviæ, Samogitiæ, Kioviæ, Wolhyniæ, Podoliæ, Podlachiæ, Livoniæ, Smolenscię, Severię, Czernichoviæque.

SIgnificamus præsentibus Literis Nostris quorum interest universis & singulis, Cum Nobis expositum esset per certos Consiliarios Nostros ac Magnificum Joannem Heidenstein Castellanum Gedanensem suscepisse curam Spectabilem Gasparum Wächtlerum Civem & Bibliopolam Francofurtensem ad Mœnum fluvium, manuscripta Opera seu Libros nimirum Historiam rerum in Polonia ab excessu Prædecessoris Nostri Serenissimi Sigismundi Augusti usque ad recentiores præterlapsos annos gestarum, labore & ingenio Eruditi Viri Generosi olim Reinholdi Heidenstein Secretarij Regij, Parentis prænominati Magnifici Castellani Gedanensis conditam; atque etiam Tractatum, de eligendo vitæ genere, per ipsummet Magnificum Castellanum Gedanensem ingeniose conscriptum, propriis sumptibus, typo eleganti, in lucem edere; Vereri autem, nè posteaquam hæc opera in lucem prodierint, æmuli Typographi recudendo in recenti eadem, prænominatum spectabilem Bibliopolam non solum sperato fructu, sed etiam sumptuum notabilium compensatione privent. Supplicatumque Nobis ut ejusdem Bibliopolę libertati & indemnitati autoritate Nostrâ Regiâ providere dignaremur. Nos proinde prout laudabili instituto supra nominati Magnifici Castellani Gedanensis, ita etiam intercessioni, ex parte prędicti Bibliopolæ Francofurtensis factæ benigne annuentes, Eidem facultatem & libertatem cudendi seu imprimendi specificata supra Opera ac Libros (Censoris autoritate approbatos) ex speciali Gratia Nostra ad annorum Quindecim à data præsenti computandorum decursum concedendam & tribuendam esse duximus, concedimusve & damus hocce Privilegio Nostro; ita ut intra decursum præfixorum annorum, pręter dictum Spectabilem Wächtlerum & ejus hæredes legitimos, nulli Typographorum, Bibliopolarum, seu negotiationem Librariam alio quovis modo in Regno, Provinciis & Civitatibus Regni Nostri, & Magni Ducatus Lithuaniæ exercentium, licitum sit nominatos libros recudere, recussosve vendere tam in toto quam in parte, sub amissione Exemplarium omnium & pœna Ducentorum Hungaricalium aureorum fisco Nostro & accusanti Parti per mediũ applicanda. Quod ad notitiam omniũ quorum interest pręsertim vero officiorum ac Magistratuum Nostrorum quorumvis in Civitatibus Regni Nostri & Magni

Duca-

Ducatus Lithuaniæ majoribus & minoribus omnibus Existentium deducentes mandamus, ut sæpe nominatum spectabilem Bibliopolam Francofurtensem circa expressam speciali hocce Privilegio libertatem ad exspirium præfixorum annorum conservent, in invectione & venditione prænominatorum Librorum & aliorum in Dominiis Nostris ac Civitatibus quibuscunque non impediant, nec à quibusvis Typographis Bibliopolis impedire eundem vel successores illius permittant. Pro Gratia & sub pœnis in Convulsores Privilegiorum Nostrorum Regni legibus sancitis. In cujus rei fidem præsentes sigillo Regni muniri jussimus. Datum Varsaviæ Die XXI. Mensis Aprilis Anno Domini M DC LXXI. Regni Nostri Secundo.

Michael Rex.

(LS)

Concessio imprimendi Libros supra specificatos Spectabili Wächtlero Bibliopolæ Francofurtensi ad annos quindecim

Stanislaus Burbusky S. R. M. Regens Cancell.

IN *Historia hoc præcipuè salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in Illustri posito intueri: ut inde tibi tuæq; Reipub. quod imitare capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites* Livius.

Exequi sententias haud institui, nisi insignes per honestum, aut notabili dedecore, quod præcipuum munus Annalium reor: ne virtutes sileantur, atq; pravis dictis factisq; ex posteritate & infamia metus sit. Corn. Tacitus Annalium l. 3.

Per Historias veteres ire ne recusa Ibi enim reperies sine labore, quæ alij cum labore collegerunt, atque illinc hauries & bonorum virtutes, & improborum vitia: vitæ humanæ varias mutationes: & rerum in ea conversiones: mundi hujus instabilitatem, & imperiorum præcipites casus: & ut verbo complectar, malorum facinorum pœnas, & bonorum præmia: quorum illa fugies, ne in divinæ justitiæ manus incidas: hæc amplecteris, ut præmiis, quæ ea comitantur, potiaris. Basilius pater jam Princeps, ad filium Leonem futurum Principem. Cap. LVI.

REIN-

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

RERUM POLONICARUM AB EXCESSU SIGISMUNDI AUGUSTI

LIBER PRIMUS.

TEmporum nostrorum res an scriberem, diu gravis ancepsq; deliberatio me tenuit, quēadmodum enim à memoria nostra remotiora, certitudinis minus, ita odij etiam invidiæq; minus habent: præsentia quibus ipsi interfuimus, ut certius prodere possumus, ita odij invidiæq; plena sunt, vicit tamen publicæ utilitatis cura, quamsi præsens sæculum, ut plurimum erga optime etiam meritos, ingratum spernit: Sera fortassis posteritas, suo aliquando tempore probabit. Res autem ab excessu Sigismundi Augusti scripturo præfari licere videtur. Vix non plærasq; superiorum temporum rebus memorabiliores res, scribendas incidere: interregna aliquot: in Moscovia præter opinionem complura gesta: aliquot provincias partim recuperatas, partim pacatas; ad extremum ipsam Moscoviam in triumpho ductam. Verum Sigismundus Augustus Jagelloniæ stirpis masculæ Regum ultimus, ut florentius fere, quam unquam antehac fuerat, regnum reliquit: ita desiderium sui, futurarum autem rerum expectationem, curamq; majorem fere, quam quisquam antea morte sua omnibus attulit. Ad Regni enim statum quod attinet, etsi semper quidem clarum imprimis nomen Sarmaticum fuerit, ut quod & Græca & Romana arma exercuerit: Postea etiam cum potentissimis gentibus vicinis, Germanis, Ungaris, Turcis, Moscis, de plærarumq; provinciarum imperio, vario eventu, semper certarit, Schytarum autem inundationes, per tot sæcula, suorum fere corporum objectu, ad hoc usq; tempus à reliqua Christianitate arcuerit: cum finium tamen amplitudine, tum magnitudine opum, ingeniorum cultu, atq; copia, aliisque diuturnæ pacis commodis, altius certe quam unquam antehac sub id tempus ascenderat. Cum enim ab initio, majore tantum fere ac minore Polonia contineretur, primo Russia partim armis, coloniisq;, partim affinitatibus, iisq; extinctis, jure Regio adjuncta, multo maxima postea accessio Lithuania universa, inde Prussia fuit, quæ cum multorum annorum continuis bellis tentata, in fide tamen cruciferorum, constanter permansisset, postea crudeliter & superbe imperantium, dominatum exosa, jugo cruciferorum excusso, ultro in societatem regni se contulerat belloque inde à cruciferis, qui Regiomonti, & in illa Prussiæ parte se recollegerāt, petita, cum per octodecim annos varia fortuna administratum utrinque bellum fuisset, ita tandem pacata fuerat, ut quæ Culmensis, Mariæburgensis, ac Pomeraniæ tractus nomine, in quo Laumburgensis tamen ac Bythoviensis præfectura Pomeranię Ducibus in feudum cessere, cætera pleno jure in potestate Regum Poloniæ permanerent:

reliqua Prussia Alberto Marchioni Brandeburgensi Ordinis Theutonici tum magistro, stirpiq; Brandeburgicæ Onolspacensi, beneficiario jure à Regibus Poloniæ tenenda permitteretur Prussiæ exemplum, postea Livonia etiam, seu maxima ejus pars secuta, aliquot ante mortem Sigismundi Augusti annis, ipsa quoq; in potestatem regni, Magniq; Ducatus Lithuaniæ venerat. Ita ut cum à finibus Ungariæ, Silesiæ, Marchiæ, Pomeraniæ, in Septētrionem, ultra Dunam flumen, seu quem paulo ante excessum Augusti Moschus occuparat, Polocensem Ducatum, quam latissime fines porrigerentur: ab ortu Tyra Borysthenéq; fluminibus, & vastissimis, Ocakoviensibus campis, à Turcicis, Tartaricis, & Moschoviticis ditionibus separarentur, à Saxoniæ, Daniæ, & Suetiæ partibus longissimo maris Balthici amplexu ambiretur, amplitudine, & latitudine finium nulli fere Christiani orbis Imperio concederet. Quæ Imperij amplitudo à Jagellonicis maxime temporibus cœpta, ut maxime nomen Polonicum illustravit: Ita non minus res eæ, quæ post excessum Augusti memorabiles imprimis consecutæ fuere. Primum enim extincta, in Sigismundo Augusto stirpe mascula, Regum Jagelloniorum, & si jam ante etiam cum in superioribus, tum ejus etiam stirpis Regibus constituendis jus suffragiorum libertas publica usurpasset: Post hujus tamen mortem, cum aliquot interregna non magno intervallo consecuta fuissent, præcipue non modo jus suum tenuisse, verum novo etiam quodam modo in oculis quasi universæ Christianitatis administrasse id videtur. Præterquam enim quod modus in aliis electionibus orbi Christiano notis, minus frequētatus, quo ex tam diversis lateq; patentibus finibus ad regiam electionem universa nobilitas conveniret, viritimq; Reges eligeret, maxime tum inclaruit: Ipsorum etiam Principum Christianorum tanquam ad prēmium aliquod virtutis in publico Christiani orbis theatro propositum ambiendum certatim quasi concurrentium, studia & legationes rem per se in orbe Christiano celeberrimam, celebriorem etiam quodammodo fecere. Maxime autem in re nova, & quasi inusitata, eventus non minus fere novi, atq; inexpectati Reges aliquot partim ab exteris, partim longissime dissitis regionibus petiti: nonnullorum ex iis inopinata cōsilia ac discessus, non minore fere studio desertum, quam antea Regnum appetitum, æmulationes, dissensionesq; non leviores inter suffragatores, quam competitores, ab iisque cum armorum aliqui motus, tum alij gravissimi casus profecti, innumera autem, cum domi tum foris, bello paceq; præclare gesta & administrata. Ceteroquin domi non satis firma inter omnes concordia, foris autem incerta cum plærisq; vicinis pax, præter alia terriculamenta, maxime animos hominum sollicitabant. Primum Lithuania paucis ante mortem Augusti annis, in comitiis Lublinensibus perpetua formula regno, ab Augusto unita, & si æquissimis legibus in conjunctionem eam regni recepta fuerat, non modo tamen nondum satis in eam coaluisse: sed graviore fere animo requirere ea videbatur, quæ conjunctione illa decessisse sibi existimabat, quam iis, quæ ei accesserant lætari. Ab initio enim ita cum Regno à Jagellone, qui summa cum potestate ei imperabat, tradita fuisset, ut juri Regio tota subjiceretur postea cum ipsius Regis fratribus, tum aliis Ducalis generis annitentibus, paulatim jus id partim detrectare, partim excutere cœperat: qua re ut frementibus sæpe contra ordinibus Polonicis id consecuta fuerat, ut suo quasi juri tandem permitteretur: Ita onera etiam omnia, quæ ob bellum maxime Moschoviticum, gravissima eam premebant sola fere sustinere cogebatur: iniquum judicantibus ordinibus Polonicis, ut quæ ab omni juris communione se subtraheret, auxiliis suis, quæ alioquin ex Polonia præstari illis solebant, juvaretur. Postea incumbente maxime in eam rem Sigismundo Augusto, privatis juribus integris ei relictis, ad publica consilia, eo quo qui ex Polonicis ordinibus optimo essent jure, in societatem regni recepta, atq; ex duabus una respub. effecta fuit: Ita ut consiliorum publicorum ratione communicata, & Senatus unus efficeretur, & in eum quot Polonici Senatores antea fuissent, totidem Lithuanici legerentur; cum antea dum suo jure uterentur, paucissimi omnino Senatores Lithuanici essent. Qua ratione & si accessit, &, potius aliquid ad jus dignitatēq; eorum quam decessisset, cum alia tamen nonnulla non satis æquo animo ferebant; tum maxime Wolhinia, Kyowia, & Podlassia, quas eodem tempore regno Augustus adjudicarat, à Lithuania quemadmodum ipsi existimabant alienatæ, animos illorum stimulabant. E quibus quidem Podlassia, quod incolæ fere omnes, & maxime nobilitas Moschovitici generis plæraq; esset, in jus etiam Regni non invita concessisse. Kyowia Wolchiniaq;, quod proceres ejus ex Ducum Lithuanicorum prosapia oriundi plæriq; essent, Lithuaniam magis adhuc spectare putabantur. Accedebant ad hæc nonnullorum privatæ offensiones. Maxime Romanus Sangusko militiæ Lithuanicæ tunc præfectus, aliquotq; expeditionibus clarus Dux, & cum ob virtutem atq; opes, tum generis nobilitatem, quod cum Jagellonibus commune illi erat, magnæ inter Lithuanos autoritatis, ob fratrem à Martino Zborow. in Boëmia, & alterum à Zelecho aulico Regio in Volchinia cæsos, gravissime offensus, cum paulo ante Augustum obijsset, si illi supervixisset, privatas injurias publico in nomen Polonicum odio, vindicaturus fuisse existimabatur. Plærorumq; tamen animos, cum metus à Moscho, tum illa ipsa de qua dictum est societas, seu unio, quam vocabant, in qua inferiores se existimabant, maxime solicitos habebant. Atq; eadem quidem res ijsdem tem-

temporibus in Prussia etiam tentata, majoris partis animos eo magis etiam commoverat; quod Lithuani quidem, integris omnibus juribus suis ad communionem eam adducti fuerant: Prussi cum aliis rebus nonnullis non satis juribus suis fieri existimarent, tum quod executione legis Alexandrinæ, magnæ partis nobilitatis, possessiones non solum in incertum revocatæ, sed publicatæ omnino fuerant. Majoribus quas vocant civitatibus, cum eadem lex intentata fuisset, vi possessiones ad id tempus defenderant. Delegati vero aliquo ante mortem Regis tempore, cum Elbingam, tum Gedanum ad inspiciendas res missi non solum decretis, legibusq; aliquibus utrobiq; latis, non sine motu aliquo animorum statum civitatis non nihil immutarant: Verum Gedanenses ad deprecationem etiam conditionesq; adegerant. Livonia præterquam, quod cum nuperrime ad societatem Regni accessisset, in novo imperio, nondum satis coalescere in unum corpus potuisset, in varios etiam possessores distracta erat. Primum Moschus jam antequam in potestatem regni se contulisset, Dorpatense & Felinense agro omni occupato ad extremum Narwa etiam potitus fuerat. Secundum eum Danus Osiliam & Wikam: Suecus Revaliam, vicinaq; castella tenebat. Curlandia & Semgallia, & si Gotardo Kettlero, qui cum novissime magister ordinis Livonici fuisset, in deditionem eam autoritatem suam præstiterat, fæudi jure præmium deditionis permissa à Sigismundo Augusto fuerat: & Kettlerus jus Imperij Germanici ipse etiam in eo sibi exceperat. Rigensis civitas, nullius quasi certum imperium agnoscere videbatur. Reliquæ partes regni, maxime major ac minor Polonia, non modo satis quietæ, sed privatis factionibus, disfidiisq; exceptis, integriores, quã unquam antea fuissent. Cum vicinis plerisque, partim incerta pax, aut suspecta amicitia, partim induciæ erant. Maximilianus Imperator repudio sororis Catharinæ, quæ post mortem Mantuæ Ducis, cui nupta fuerat, infelicibus auspiciis, Augusto sororis suæ mortuæ marito elocata, biennio fere ante mortem ejus missa ad fratrem ab illo fuerat, offensus: in ea tamen & ætate, & valetudine, & orbitate Augusti, suapte etiam ingenio magis spei suæ, domusq; suæ, quam injuriis dolorive obsequi videbatur. Qua de causa, ut putabatur, paulo post dimissam Catharinam, Wradislaviam conventus inter ipsum & Augustum indictus, postea alio quodam eventu interceptus fuerat. Reliqua Germania satis pacata. Apud Turcas Selymus Secundus rerum tum potiebatur. Cum quo fœdus antiquissimum inter Jagellones & Ottomannos ad Sigismundum Augustum usq; perductum, sub excessum fere Augusti, reductione in Moldaviam Bogdani, turbatum nonnihil videbatur. Bogdanus hic filius Alexandri Principis Moldaviæ, consvetudine & moribus gentis Polonicæ captus, cum plerosq; Polonos circa se haberet, arctioresq; necessitudine, conjungere se genti Polonicæ vellet, cum sororem suam Padniewio in Poloniam locarat, tum ipse etiam uxorem è Polonia Tarlownam petebat. Cujus rei causa cum à Principatu suo in Polonia abesset, Turcæ cum ultro omnia externorum commercia in provinciis suis suspecta habeant, Moldavis ipsis etiam, ut qui partim natura, partim ob Græci ritus dissensionem, non minus ab externa consuetudine abhorreant autoribus, Ironiam incerti generis hominem, cum alij Stephani Moldaviæ quondam Palatini illegitimum filium eum prodant, alij in Masovia natum, in Poloniaq; quorundam procerum aliquando in comitatu versatum, postea Constantinopolim profectum, superstitione Turcica imbutum affirment, Bogdano absente sufficiunt. Dignus restitutione Augusto Bogdanus visus: sed ne si consilio publico restitutus videretur, cõtra fœdus factum interpretari Selymus posset, Georgio Jazlowiecio militiæ præfecto præterito, Nicolao Mieliecio, qui numero aliquo nobilitatis, tanquam Bogdani affinium & necessariorum eum reduceret: negotium datum. Hic justa manu quidem coacta, atq; militaribus aliquot viris sibi adjunctis, non eo tamen apparatu provinciam ingressus, ut cum Turcis negocij aliquid futurum sibi suspicaretur, cum Valachos solos tumultuare persuasum ei fuisset, versus Jassos progressus, in majorem quam putarat exercitum incidit, cum quo finitimi aliqui etiam Turcæ ac Sendziakus se conjunxerant, quorum impetum, cum in re inopinata fortiter sustinuisset, paulatim inde sub Chocimum in ipsis finibus Polonicis præsidiũ, quod à Polonici nominis præfecto Dobrossolovio tenebatur, nullo ipse detrimento accepto, hostium autem aliquot cæsis, cum copiis suis se recepit. Ubi cum ex provocatione, singulari quoq; certamine, à nostris aliquot cum Turcis depugnatum fuisset, tandem inter ipsos exercitus per colloquia induciæ pactæ: totiusq; rei arbitrio ad Principes rejecto, interim choczimum etiam in ejusdem Dobrossolowy potestate relictum Bogdanus omni spe dejectus, neve Selymo ex fœdere eum repetenti dederetur veritus, cum paucis exilij comitibus in Moschoviam elapsus, extremũ diem ibi clausit. Cum Tartaro ut semper infida pax, ita ob non soluta aliquot annorũ donativa, tum quoque incerta. Cum Moscho nuper admodum induciæ, sed novo more constitutæ fuerant: Lithuania enim per inducia pacata, in Livonia integris induciis Lithuanicis utrinque bellum exceptum fuerat. Hoc rerum statu die VII. Mensis Julij. Anno salutis humanæ M D LXXII. lenissimi rebus humanis Augustus eximitur. Post dimissam aliquot ante annis, post Comitia nimirum Lublinensia anni LXVI. Catharinam, ante etiam mulierosior habitus, maxime tamen ab eo tempore, mulierum aliquot amoribus illigatus, in consiliis de divortio cum Catharina authoritate summi Pontificis faciendo totus versari ceperat, seu

prolis spe ac desiderio, seu liberius ea quam delegisset fruendi. Paulo ante mortem cogitationibus iis, vel maxime adhuc occupatus, dum Varsaviæ Comitia habet, nuntium de morte Catharinæ quæ Lincij obierat allatum ei fuit. Quod satis constat cum ab oratore Cæsareo Joanne Cyro, Abbate Sancti Vincentij. Wratislaviense mors Reginæ nunciata primu ei fuisset, in effusissimas lachrymas erupit, stupescentibus omnibus, rem quam ultro animo agitaret, cum sponte ei obvenisset, tam dolenter ab eo ferri. Ab eo tempore cum mœrori se dedisset, mox morbo etiam implicitus, semel tantum in Senatum venit; indeq; Comitiis solutis, quæ pestis etiam vehementissima oborta inficiebat, & corpore & animo æger, Knissinum se receperat. Priusquam Varsavia discederet, præsagiens quasi animo propinquum exitum, mense Majo testamentum condidit, tribus exemplis ejus confectis, secretissimoq; signo obsignatis, unum sorori Annæ tradidit, alterum ipse asservandum penes se habebat, tertium Tikoczini, quo jam ante alias res pretiosiores cōtulerat, deposuit. Omnium tam mobilium quam immobilium rerum sorores, Brunsvicensem, Reginam Sueciæ, Reginulamq; Annam, æquo jure hæredes instituit. Ita tamen ut & Reginæ Sueciæ, quæ dotem nondum accepisset, & Annæ Virgini, eadem quæ ante Isabellæ Ungariæ Reginæ, & Zophiæ Brunsvicensi, triginta duorum milliū aureorum dos præstita esset, ex hæreditate repræsentaretur. Tria genera possessionum hæreditario jure in Lithuania maxime & Podlassia pertinere ad se demonstrat. Unum paternorum hæreditariorum, pro arbitrio vivente adhuc patre sibi traditorum alterum maternorum, privatis diversis juribus, & obligationibus acquisitorum, tertium quas ipse, vel jure caduco, vel testamento, vel emptione acquisivisset. Cum vel alienis cōferre eas se potuisse disputaret, quemadmodum quidem nonnulli similes à se collatas possiderent, quanto magis optimo, omniumq; gentium jure, sui istas arbitrij & potestatis esse? Ea igitur, quemadmodum & mobiles res, cum proprium suum, majorumq; suorum patrimonium & quasi peculium sint, ut penes sanguinem suum manerent, æquum esse. Itaq; quoad aliqua ex sororibus, aut posteris eorum reliqui essent, mutuo sibi succedere debere: Omnibus deficientibus, ad Regnum & M. D. Lithuaniæ in publicos usus redire debere. Libertatis tamen, & securitatis publicæ causa, ut res soli à sororibus justo tamen pretio & æstimatione redimantur permittit. Ita tamen ut non prius iis moveantur, quam quod in aliis etiam juris publici esset, vel post nuptias, si Anna etiam extra Regnum nuberet vel post mortem si obiisset. Sepulturam si in Regno moriatur Cracoviæ, si in Lithuania Vilnô in æde Divæ Annæ inter uxores Elisabetham, & Barbaram sibi assignat. Fundationemq; præposituræ ædis ejus, cum duodecim mansionariis, ornamentorumq; curām, sepulchrorum itidem tam sui, si ibi conderetur, quam uxorum perficiendorum sororibus, maximè autem Annæ, illis autem deficientibus ordinibus universis, commendat. Collegio Jesuitico Vilnensi Bibliothecam Tikocinensem ea conditione legat, ut ex collegio eorum, quot diebus Dominicis semper in ea quis concionetur. Edi autem ipsi Divæ Annæ argentum omne, mundumq; suum omnem legat, tam qui in utroq; thesauro aulico, quam quotidiano usu esset. Excepta cruce aurea, in qua saphyrus cum ligno sanctæ Crucis esset, quam Cellæ Cracoviensi, in qua Pater situs, legat. Cæteroquin Reginulæ Annæ, ut quam in Regno mansuram præsagiret, cuiq; rerum earum maxime curam commendabat, ex auro, argento, mundo, cum suppellectile pretiosiore, stabulo item, non pauca præ aliis sororibus præcipua legat. In solutionem stipendiorum aulæ, renumerationemq; pro cujusq; meritis, ad infima usq; culinæ Aurigarum, & stabulariorum, impensæ operæ, argentum mensæ, quod apud Thesaurarium regni esset, deputat. Ita tamen ut si sorores parata pecunia satisfacere illis mallent, argenti inter se æqualiter partiendi optio illis esset. Annæ ordinibusq; utriusq; gentis mutuum amorem, concordiamq;, unionemq; à se perfectam multis verbis, magnaq; cum obtestatione commendat, non sine imprecatione in eos, qui ab ea discederent. Tormenta cujusq; generis & instrumentum omne bellicum, quod in Regno reperiretur, regno: quæ in Lithuania, Lithuaniæ legat. quæ Tikoczini, ut tanquam in propria hæreditariaq; arce sua, nam & illam, inter hæreditarias possessiones adjunxerat, relinquerentur. Cum Successorem autem quicunq; futurus esset, tum omnes utriusq; gentis ordines, præterea vero quos rerum earum hæreditariarum custodes præfectosq; constituisset, non sine execratione in secus facientes obtestatur, illos quidem ne vel voluntati suæ ultimæ vim vel sororibus suis injuriam, quam sine dubio vindicaturus DEUS esset, facerent; hosce vero, ne cujusquam vel minis, vel precibus adducti, ulli alij, quam ex voluntate ista sua quicquam rerum istarum traderent. Literas quæcunq; post mortem suam in scriniis suis reperirentur, ut non lectas, mox exurerent, maxime quidem Annam, tum vero quemcunq; qui in eas incidisset, dira omnia secus facientibus imprecatus, rogat. Executionem testamenti senatui universo utriusq; gentis committit; nominatim autem primoribus, tam secularibus, quam ecclesiasticis. Dubitabundus autem, quasi jam tum de voluntate ordinum, præter eos, Joannem Georgium Electorem, Georgium Fridericum Marchionem, Albertum Fridericum in Prussia Ducem, itidem Marchionem Brandeburgensem, tanquam propinquos, ut si domestici executores officio suo deesset, ipsi voluntatis ejus suæ executionem in se susciperent, obsecrat. Senatoribus executoribus equos singulos, Marchionibus binos legat, qui super essent,

essent, quemadmodum vix ullus princeps Europæ, seu numero equorum, seu bonitate præstantius stabulum habebat, in ministros familiamq; aulicam distribui jubet; ita tamen ne greges vastarentur. Non fefellit eum opinio: non modo enim testamentū, sed vix quicquam eorum post mortem ejus ratū fuit. Paulo ante mortem, quascunq; nam quæ in usu erant à Thesaurariis fere servabantur, magni precij res privatim habebat ipse congesserat, præterque duo unicornia, aurum, argentum mundū, suppellectilemq; omnem regiam, quam preciosissimam habebat, signati itidem auri ad ducenta millia Tikocini deposuerat: præsidioq; ac præfecto ei imposito, ne cuiquam præter sorori Annæ post mortem suam ea traderent, præfectos præsidiariosq; obstrinxerat. Ita cum nulla sub mortis ejus tempus suppellex, aut pecunia penes eum reperta fuisset, pleriq; etiam à morte ejus dilapsi essent, ita corpus ejus destitutū fuit, ut nullo fere curam ejus suscipiente, tandem Stanislaus Czarnkovius Referendarius, lintea atq; alia quæ ad pollincturam pertinebant, privato sumptu, ac cura compararet, administraretq;. Obijt ætatis an. 52. regni 42. cum decem annorum puer novo exemplo, cooptatus à Patre in Regnum fuisset. Exitus ejus cum sermones hominum varios, tum multo magis, quemadmodum supra ostensum est, curas commovit, alij mollitiem ejus semper otiū bello præferentem, tum infelicia matrimonia, nonnulli etiam magicæ superstitionis studium commemorantes, inauspicato, & contra libertatem publicam, comitiis electionis non indictis, à Patre privatis ordinum studiis comparatis, in regno confirmatum inauguratumque, non minus infeliciter regnasse, jactare. Diversi cum universæ familiæ Jagellonicæ in rempub. plurimasq; privatas familias merita, tū ab ipso Augusto Lithuaniā societate regno devinctā, Livoniam adjunctā & publicas possessiones, à privatis lege Alexandrina vindicatas, tum naturæ benignitatem, qua omnes fere privatim sibi devinxerat, prudentiamq; in administrandis rebus dignam magno Principe, maxime autem temporum ejus felicitatem laudat. Polocia enim una excepta quam paucis ante mortē ejus annis, Moschus cœperat, cum integræ provinciæ partim tentatæ, partim adjūctæ fuissent, per tam longū imperij ejus tempus; detrimentum aliud vix ullum acceptum fuerat. De Moscho autem aliquot victoriæ relatæ. Cum Imperatore christianorum etiam inter offensas istas, pacem, constantissime tamen retinuerat. Turcarum autem ita tractare noverat, ut non solum pacem cum eo firmam, sed addictissimū etiam ac reverentē sui haberet, qua ejus apud Turcas autoritate, cum Tartarorum etiam minus frequentes, quam cujusquam alterius fere Regis imperio, in Podoliam Russiamq; excursiones fuissent, tractus earum regionū amplissimi fertilissimiq;, cum ob superiorum temporum frequentes vastationes, deserti plane fuissent, Coloniis deductis, non solum rursum frequentari, sed ad eam etiam quæ nunc est culturam perduci cœperunt. Ad alia pacis, quæ per omne imperij ejus tempus per Regnum ejus ubiq; floruit, cum aulæ tum aliarū rerum omnium circa illum splendor & magnificentia ejus accedebant, quæ ut apud suos admirationem, amoremq;, ita apud exteros inter alia etiā autoritatem comparabant, non minorē. Verum hæc prout quisq; vel gratia, vel odio movebatur, diversis jactantibus, publica cura & metus quidam omniū animos invaserat. Quod enim sine prole decessisset, primum ipsius rei insolētia, plerosq; movebat. Superiorum enim interregnorum, quorum proximum, atq; adeo solū fere, in quo jus suffragij maxime emineret, post Ludovici, qui in Ungaria Poloniæ simul imperarat, mortem, fuerat, quis meminerat? quotus autem quisq; à patribus memoriam acceperat? Consequētes Reges etsi suffragiis ad Regnum vocabātur. Quamvis ne Ludovicano quidem interregno, ad alienos plane pervenisse Regnū videri poterat: non magis enim Regno Rex, quam filiæ Regis maritus, quæsitus Jagello fuerat: neq; sic tamen multarum rerum perturbatione vacavit. Sigismundo Augusto extincto, successionis jure omni sublato, neq; etiam ratione eligendorum Regum certa aliqua constituta, partim incertis fluctibus comitiorū, partim vicinorum potentiæ ac cupiditati expositum regnum videbatur. Ac tantū quidem cura hæc valuerat, ut vivente adhuc Augusto, aliquo ante mortem ejus tempore, etiam in publicis Comitiis, vel de certo successore etiam vivo illo, designando, vel certa forma suffragiorum, comitiorumq; publico consilio constituenda agitatum fuerit. Verum cum & valetudine & morte Augusti, solenni cunctatione ejus dilata deliberatio ea fuisset, ut alia ita eā quoq; mors ejus prævenit. Præter domesticas curas, maxime Turca tam potēs Barbarus proxime offensus, quodq; fœdus cum eodem nullū nisi Regibus esse soleret: eademq; mors Regia inducias etiam Moschoviticas ruptura videbatur: ab altera vero parte cum domo Austriaca ob recentes injurias, non satis etiam certa amicitia expectaretur, solicitos homines habebant eoque magis, quod neq; Ducem, neq; militē fere certum respub. tam haberet, à Nicolai enim Sieniavij, qui proxime magistratu eo functus fuerat morte, sive nō necessarium, sive gravem Regibus magistratum eum ratus, nullum militiæ Ducem Augustus nominarat. Itaq; magistratu eo vacante, cura tamen finium Russicorum Georgio Jazloviecio pro militiæ Duce demandata postea fuit. Jam vero multo ante vivente adhuc Augusto vaticinia quædam, quæ in omnium conversionum expectatione, tanquā legitima ac solennia decantari fere solent, eo terrore mentes hominum compleverant, ut cum Augusto regnum simul, atq; omnia interitura pleriq; opinarentur. Non inutilis metus hic erat. Cum enim proximorum annorum, quasi justitio quodam quo ob valetudinem, multitudinemq; causarum vacare judicijs Augustus non poterat, multorum licentia valde confirmata fuisset, atq; ideo ne una cum Principe

cipe legum metu sublato, in mutuas cædes, ac rapinas rueretur, valdè homines vererentur, facilius & communis salutis cura hæc plærosq; in officio continebat: & ut majore etiam religione ad ipsam electionem accederetur, fecit; quam qualem vulgata omnia re & cura illa publici interitus remissa, in posterioribus interregnis versatam postea vidimus. Nuncio mortis Augusti vulgato, primi minores Poloni Cracoviam magno numero concurrere. Princeps in ea ordinis sæcularis, cum more majorum Castellanus Cracoviensis sit, illo tempore Sebastianus Mieliecius locum eum tenens, dignitate majore quam autoritate erat. Potissima apud Joannem Fierleijum Palatinum eundemq; Præfectum Cracoviensẽ, Marsalcumq; Regni, & Petrum Zborovium Sendomiriensi. Palatinum autoritas erat. Palatinatum Cracoviensem Fierleijus, post mortem Stanislai Barzij vacantem, in ipso fere articulo mortis Augusti, per Mniskonem cubiculi Augusti ministrum, non sine tacito pacto, & cum Augusto de matrimonio ejus quod agitabat, juvando, & cum Mniskone de sorore ejus ducenda, Viduus enim tum erat, adeptus putabatur. Post mortem quidem demum Augusti literis publicatis eum adijt. Præter eos autem quos commemoravimus, non pauci alij etiam Senatores confluxerant, Caspar Zebrzidovius Palatinus Calissiensis, Hieronymus Ossolinscius Sendomiriensis, Christophorus Miskovius Ravensis, Nicolaus Fierlieius Visliciensis, Stanislaus Saffraniecius Biecensis, alijq; complures Castellani, nobilitas præterea frequentissima. Imprimis Koreinensem confœderationem, qua majorum temporibus pax publica diligentissime sancita fuit, renovant, eandemq; denuo sanciunt. Maxime inde in Austriacos conatus intenti, Joanne Tarlone Radomiense, & Nicolao Ligeza Zavichostense Castellanis præfectis, quadringentos equites, totidem pedites, ad Ungaricorum finium custodiam, stipendiumque in eosdem assignant; tantundem militum ad Silesiacorum: Hieronymo Ossolinio Sendomiriense, Joanne Sieniczky Zarnoviense Castellanis, Andrea Firlico Præfecto Sendomiriense, aliisq; nonnullis præfectis: Summæ rei Stanislao Saffraniecio Castellano Biecensi, & Stanislao Cikovio Succamerario Cracoviensi præpositis. Ad arcis ipsius Cracoviensis præsidium, sexcentorum peditum conscribendorum Palatino, magno ut vocant arcis procuratori, tormentariæ rei reliquiq; instrumenti bellici cura demandata à quorum aliquo quicquid tam in militem, quam in alias res erogatum fuisset, de eo ex publico illis refundendo, publica cōventus ejus autoritate illis cautum. Non parva inter alios cura Tartarus illos angebat. De eo in ultimis comitiis, paulo ante mortem Augusti constitutum fuerat, ut ex vectigalibus Volhiniæ Podlasiensibus & Lithuanicis, unius anni donativum, demulcendi interim ejus causa illi mitteretur, quod ut mox exequerentur, ad Krassinium Episcopum Cracoviensem, eundemq; Vice Cancellarium, aliosq; Senatores, qui circa corpus Regium erant literas dant. Parnaviensibus itidem præsidiariis ut ex eodem Senatusconsulto satisfieret, ut ex Arcis Augustanis tantum pecuniæ in usum eum sumerent permittunt: ad Moschum ut legati quamprimum mitterentur, qui majorum legatorum adventu nunciato, per eosq; perpetuæ pacis ac fœderis spe illi injecta, impetum ejus si qua possent tardarent: alias res ut in communem omnium conventum integras sustinerent, quem ad diem X. mensis Augusti, ante loci & temporis electioni præfiniendi, aliarumq; rerum ad rempub. pertinentium constituendarum causa indicendum existimarent, eaque de re ad majores Polonos, Lithuanos, Russos, Prussos, scripsissent. Itaq; ut ipsi quoq; ibi eos expectarent, petere. Ab altera parte non multo post circa medium mensis Julij, ad Jacobum Uchanscium Archiepiscopum Gnesnensem, ad quem more majorum prærogativaq; Archiepiscopatus, regno vacante interregni jus rediisse pleriq; censebant, majoris Poloniæ, cum Senatores tum nobilitas frequens conveniunt. Ex Senatoribus quidem Stanislaus Karnkovius Wladislaviensis, Albertus Starozrzelsky Chelmensis Episcopi, Lucas Gorkanus Posnaniensis, Albertus Lascius Siradiensis, Joannes Sirakowius Lanciciensis, Joannes de Sluzewo Brzestensis, Joannes Arnolphus Uchanscius Plocensis, Joannes de Krotossino Wladislaviensis Palatini, Joannes Kostka Gedanensis, Joannes Wisocius Landensis, Stanislaus Kriscius Raciazensis Castellani, alijque complures, cum Senatoris tum equestris ordinis. Præter sanctionem pacis publicæ, modum etiam vis, injuriæq; si quæ interregni tempore facta esset, aut fieret, persequendæ statuunt: ut ad proxima comitia electionis violator pacis publicæ, citaretur, sextaq; ab initio comitiorum dies peremptoria illi esset. Defendendorum finium, regniq; causa publicam expeditionem decernunt, ut in suo quisq; Palatinatu, eo loco, qui à Palatino assignatus illi esset se sisteret: in itinere vel quocunq; loco, nihil ut vi, sed precio legitimo commeatum, aliasq; res quibus opus haberet sumeret. Ne commercia etiam rerum creditarum interim cessarent, ut tabularia Castrensia non minus interregni tempore omnibus paterent, ad mutua tamen tantum, liberationesq; ab iis, non vero ad perpetuas obligationes accipiendas constituunt. De Tartaro præsidiariisq; Parnaviensibus, in eam sententiam in quam jam vivo adhuc Augusto, quemadmodum supra ostendimus, Senatusconsultum factum fuerant, ipsi etiam decernunt. Ad omnes vicinos Principes item, ut literæ mortem Regis nunciantes, pristinorumq; fœderum eos admonentes, mitterentur. Simul de loco & tempore electionis, non tam certi aliquid constituunt, quam sententiam suam aliorum absentium arbitrio permittunt. Locus ob periculum à Moscho Knissinum commodissimum videri, ubi & corpus Regium esset, diem intra duas à Bartholomæi Septimanas, quod quo maturior dies constitue-

ſtitueretur eo rectius & quieti publicæ conſuleretur: & novarum rerum conſilia artesq; externæ excluderentur. Simul nō minus ea de re deliberandum ſignificabant, ut ordine electio adminiſtraretur, maximeq; ne ex multitudine confuſio aliqua exiſteret. Ante omnia conſtitutionē emendationemq; jurium, ac libertatū erroresq;, qui contra eas irrepſiſſent, curam ſummam judicabant, neve prius novo Regi ſacramento quisquam ſe addiceret, quam confirmata ea ab illo fuiſſet, Ad eam rem Palatinum Lenciciensem, Caſtellanos Gedanenſem, & Inowladislavienſem proponunt, qui omnib. reipub. partibus inſpectis, quæ reperiſſent, publici conventus judicio poſtea ſubmitterent. Dederant ad conventum eum Lithuanici etiā ordines literas, quibus ſtudium quidem conſtantiamq; ſuam communi conſilio rempub. tuendi deferebant: maxime tamen cōtra Moſchum præſidij aliquid petebant. Legatio igitur ex conventu etiam illo ad eas miſſa, quæ & ſtudium eorum in communem rempub. gratū haberet: & quod more majorum poſt mortem Regum ad Archiepiſcopum tanquam Principem Senatus, conſilia in commune cōferenda eſſent, optaſſe oſtenderent, ipſos etiam conventui illi interfuiſſe: interim de omnibus quæ conſtituta eſſent, certiores eos faceret; deq; tempore & loco electionis. Cum illis communicaret, ad Moſchum autem ut communi nomine, tam Polonico, quam Lithuanico, legationem mitterent, illis conſuleret. Etſi opem dubiis rebus ſuis contra Moſcum implorantibus, ipſos ſibi conſilium capere debere, ſe in tam perturbato Regno Statu, nihil præter preces ſuas deferre illis poſſe, reſponſum eis nomine Archiepiſcopi fuiſſe vulgo jactaretur. Quæ res ſuperiores offenſas ipſa etiam auxit. Cum Epiſcopus Cujavienſis, & Caſtellanus Gedanenſis, Gedanenſium conſilia & imprimis ſuſpecta, & privatas etiā quasdam inimicitias cum illis haberent, Caſtellano Gedanenſi in Pruſſia etiam militis alicujus habendi, eodē in conventu cura demandata. Obtentu igitur motus alicujus à Rege Daniæ, qui ob Claſſiarios in mari Balthico ad navigationem Narvikam prohibendā temporibus Auguſti inſtituti fuerant, non ſatis amico in regnum animo eſſe videbatur, Erneſto Vejero Veterano præfecto Duce, aliquot equitum peditumq; Germanorum millia in Pruſſiam induxit, atq; in adventum; deinde Henrici circa Gedanum habuit. Contendebat cum Archiepiſcopo de jure comitiorum habendorum, Regis eligendi adeoq; autoritate interregni Marſchalcus Firleijus, & tanquam in re ſupra hominū memoriā repetita, ac fere dubia, cū magnæ uterq; autoritatis eſſet; neutri, qui eum ſequerentur, deerant. Archiepiſcopum major Polonia fere univerſa Catholiciq; pleriq; Marſalcum cum alij nonnulli, tum diverſæ religionis omnes, quorum & ipſe quaſi caput erat, & quorum per indulgentiam ſeu negligentiam potius Auguſti, valde & copiæ, & vires, confirmatæ fuerant. Ne conventum igitur Lovicenſem, autoritate Archiepiſc. habitum agnoſcere videretur, conventū quem in diem 10. menſis Aug. Kniſſinum autoritate ejus adducti, minores Poloni indixerant decretis conventus Lovicenſ. cognitis literisq; etiā ab Archiepiſc. acceptis, quibus inſtitutum id illorum cōventus iſtius Kniſſinenſis improbat, quo ſpacium communicandi cum majoribus Polonis, ſi forte in ſententiā adhuc pertrahere eos poſſent, tum cum Lithuanis etiam haberent, in 24. Aug. diem prorogarant. Convenerunt Kniſſinum, imprimis quidem Marſalcus ipſe, idemq; Palatinus & præfectus Cracov. petiſſimus conventus ejus author: tum minoris Poloniæ Senatores pleriq;. Jam ante autē penes corpus Regium, Franciſcus Kraſſinius, qui cum paulo ante mortem Auguſti ad Epiſcopatum Cracov. morte Padnievy vacantē, commendationem Vicecancellarius obtinuiſſet, ſacris Roma ante mortem Auguſti non allatis, una cum Vicecancellariatu Epiſcopatū Cracov. obtinebat, tum Euſtachius Volovicius Trocenſis Caſtellanus, alijq; nonnulli Senatores erant. Ad Lithuanos quemadmodū ſupra oſtēſum fuit, ex Lovicenſe conventu, Nicol. Macieioviū Palat. Lublinēſ. & Hieronymum Sieniavium Caſtellanum Kamenecēſem majores Poloni miſerant, qui cum minoris Pol. ipſi Senatores, magis, minoris etiā Poloniæ Senatorum autoritati ſtuderēt, Lithuanos qui circa 10. Aug. conventū Grodnæ ipſi etiam habebant, facile adduxerūt, ut cum ſinguli cōventum Kniſſin. obire integrum ſibi nō exiſtimarent, legatos ex corpore ſuo, principemq; inter eos Joannem Cſtodkievicium pręfectum Samogitiæ, qui omniū nomine in commune conſulerēt, ad conventū eum mitterent. Ex minoris Poloniæ Senator. nonnulli ut Zborovius Palat. Sendomir. Cancellarius Dembinius Epiſc. etiam Plocenſis Miskowius quamvis majoris Poloniæ Senator, alijq; nonnulli, cū ipſi impediti obire eum non poſſent, ſigilla ſua miſerant, quemcunq; ibi locū diemq; electioni qui convenerant præfiniſſent, ipſi etiam ratum habituri. Imprimis igitur ex communi quaſi autoritate tam regni, quā M. Duc. Lith. ad Biſtriciam infra Lublinum ad diem 13. menſis Octob. conventū electionis novi Regis indicūt. Præterquam quod Lithuan. commoditatis rationem eo loco habere videri volebant, neceſſitate etiā ad eum rejectos ſe cauſantes, quod cum per univerſum Regnum vehementiſſime peſtis graſſaretur ſolus is locus immunis ab ea tum eſſet. Literas inde cum ad Cæſarem, tum Turcarū Imper. aliosq; vicinos Principes dant, quibus morte regia illis ſignificata, fœdera quę à tot ſæculis interceſſerint non tam ad Regem qui caput eſſet, quā ad univerſum corpus regni pertinere demōſtrant cumq; ipſi & per tempus id interregni ſanctiſs. ea colere parati ſint, futuroq; Regi quā primum ea renovandi, diligentiſſimeq; tuēdi autores eſſe, ut ipſi quoq; ex ſuā parte nō minus ſarta tectaq; ea tueātur, petūt. Pruſſię Dux qui morte R^a. per oratores ſuos deplorata, ſtudiū ſuū Senatui deferebat, maxime autē ne à ſuffragij jure excluderetur ſatagebat, ad ipſius electionis conventū rejectus. Miſerat

&

& Iwonia Valachus ad conventum cum legatos. Jam ante quidem, Augusto jam mortuo, sed morte ejus suppressa, per Jasloviecium Palatinum Russiæ, post receptum ex Valachia Mieliecij cum Bogdano, autoritate quasi Regia receptus in fidem fuerat. Animum igitur propositumq; fœderis ejus summa fide colẽdi per eosdem legatos contestatur. Simul Pocutiam tamen tanquam antiqui juris, possessionisq; Valachicæ, tum Thesauros quos Thomsa ex Valachia in Regnum importarat, repetit: Pocutiam feudali jure se accepturum, fidemq; obsequiumq; ejus nomine regno præstiturum offerens. Sub ipsum fere excessum Augusti, non parvi precij mercium currus aliquot, Constantinopoli pro Augusto comparatarum, retenti ab eo in Valachia fuerant: mox literis Augusti allatis dimissi; cumq; jam pars in regnum pervenisset, morte postea ejus cognita, pars Chocimum in finibus regni iterum detenta. Fœderis igitur studium quod ostendit gratum ordinibus accidere, mutuumq; animũ eorum quocunq; vel secundo vel adverso tempore suo polliceri eum sibi posse responsum. De Pocutia Thesaurisq; Thomsanis ad frequentiorem conventum dilatus. De mercibus postulatum, ut cum morte Augusti ad nullum alium, quam Regnum ipsum pertinere possent, quod reliquum in potestate ejus esset, quamprimum restitui juberet. Mox à morte Augusti frequentes ad Senatores querelas de difficultatibus suis per literas aulici detulerãt: capita tum quasi eorum erant, Joannes Dulsky Castellanus Culmensis, Joannes Liesnovius Pocilator Leopoliensis, Matthias Zalinius Præfectus Tucholiensis, Bobola, qui postea præsentis Sigismundi Regis tempore regni Succamerariatum administravit. Querebantur nõ solum ob pestem gravissime grassantem magno in periculo, se ob non soluta stipendia, summa etiam in egestate tum annonæ quoq; difficultate versari, ut quam præter alia incommoda Kosaci. Lithuanici per præfecturas silvarum ab Augusto in Lithuania instituti, quorum ab Cstorossia ad Wassilkoviam aliquot milia stativa habere, subvectionesq; ad aulam impedire dicerentur, interciperent. Si peste fameq; coacti consilium sibi capere cogerentur, quid de corpore regio aulaq; adeo ipsa consilij capiendum censerent, in tempore sibi præscriberent. Maxime magistratuum, Marsalci, & Thesaurarij præsentia opus esse: neq; solum ob ipsos aulicos, verum equos etiam regios, qui cum circa eos magni etiam defectus essent, nullam moram paterentur. Primum igitur stipendia ex paratissimis pecuniis & rebus, quæ in scriniis defuncti Regis circa illum repertæ erant illis soluta. De corpore Regio ob pestem Knissini grasantem ut Tikoczinum transferretur statutum. Viscera Knissini condita. Infantis seu Reginulæ Palatino Plocensi cura commandata, simulq; aliquot Regij aulici Deputati, qui honoris causa circa illam essent: alimentorum in eam expediendorum Thesaurario Regni negotio dato. Præpositus Czẽstochoviensis gaza ecclesiastica omni cõvasata, in Silesiam sub id tempus se contulerat: ut redire cum ea illum juberet ad Cæsarem literæ datæ. Quodq; & in Cracoviense, & Lovicense, aliisq; nonnullis conventibus, jurium libertatumq; publicarum, per occasionem hanc interregni, partim emendandarum, partim augendarum, vel imprimis mentio facta fuisset, cum quibuscunq; videretur cõditionibus, obligare futurũ Regem ordines possent, ut apud quemcunq; vel publice vel privatim privilegia aliqua extarent, indices itidem Cromeri ac Zamoiscij archivi regij Cracoviensis, utriusq; præterea Cancellariæ tabularia, ad conventum cum electionis conferrentur, edicunt: quo quid libertati juriq; publico deesset, aut si qua emendatione alicubi opus haberet, ex iis perspecto, quo ad suæ potestatis respub. esset, à novo postea Rege confirmandum constitueret. Operi illi Hieronymum Ossolienium Sendomiriensem, Nicolaũ Fierleijum Visliciensem, Joannem Herburtum Sanocensem Castellanos, totidemq; ex nobilitate præficiunt, qui omnibus iis diligenter examinatis, de quo scripto inter ipsos convenisset, futurorum comitiorum electionis judicio submitterent. Aliæ res quemadmodum arcium limitanearum munitio curaq; stipendiorum in militem, ex Cracoviensis cõventus autoritate scriptũ, ærisq; alieni fide duorum Palatinatuũ in eas res facti solutio, similiter Podolicorum, Lithuan. & Livoniensium militum stipendia, moneta itidem per interregni tempus cudenda in tanta publici ærarij inopia jactatæ magis quam constitutæ fuere. Quicquid tamen ultra aulicorum stipendia ex scriniis Regiis superfuit, in Podolicum militem erogatum, literæq; autoramenti in futurum ex eodem conventu illis missæ, expeditionis etiam publicæ necessitate, qui stipendia publice mererent, quemadmodũ aliis plærisq; in conventibus, ita in hoc quoq; milites omnes exempti. Decreta hæc cum per universum Regnum, tum Lithuaniam, Prussiamq; cum edictis publice propositis, tum legatis quaqua versum dimissis publicant. Imprimis ad Archiepiscopum, majoresq; Polonos, Nicolaum Sieninscium, Succamerarium Chelmensem, Joannem Lesniowiam, pocilatorem Leopoliensem, Laurentium Vomam scribam magni Ducatus Lithuaniæ, communi quasi Polonicorum & Lithuanorum Senatorum nomine mittunt: qui & causas conventus ejus à se habiti, neq; arrogantia aliqua aut contemptu cujusquam, sed in tanto periculo publico, omniũq; rerum confusione necessitate ipsa ad eum adductos illos, qui convenissent, ostenderent, utque diem locumq; cum electionis, ut qui ex communi consilio rationibusq; tam Polonicæ, quam Lithuanicæ gentis, constitutus esset, ipsi etiam acciperent, ab illis peterent: quod si etiã in septimanã unã prorogandam diẽ existimarent, minime se refragaturos; modo in tempore per alias regni partes, ut Russiam, Prussiã, Lithuaniam, ac Livoniam, publice de eo significarent; quo quamprimum certa dies omnibus

businnotesceret. Nisi in tempore sententiam suam ea de re declararent, ita acceptum iri, ac si in diem, locumq; eum à se constitutum consensissent. Quamprimum de decretis conventus Knissinens. inauditum fuit, mox majores Poloni, ad diem septimam mensis Septemb. Sredæ concurrunt, utriusq; conventus, tam Lovicensis, quam Knissinensis scita abrogant. Lovicensis, quod quæ decreta in illo essent, non publico totius nobilitatis scitu consensuq; adhibito statuta in illo erant. Itaq; quæ ex scitu ejus accipiunt, ut Confœderationem seu sanctionem pacis publicæ receptionem itidem ad tabularia obligationum temporariarum, & si quæ ejus generis, tanquam à se ejus conventus autoritate, statuta accipiunt. Knissinensem vero, quod contra jus primatis, majorisq; Poloniæ, minores Poloni, Lithuanique conventum electionis indicere ausi fuissent, omnino tollunt notare. Archiepiscopi primatum agnoscere quosdam nolle, cum quæ Archiepiscopo aliorum Senatorum consensu, consilioq; adhibito administranda respub. credidisset, ea ipsi privata autoritate sibi usurparent. Itaq; ut Archiepiscopus novum Senatorum conventum haberet ; ex communi omnium consilio, diem locumq; electioni præfiniret. Cardinalis legatus Pontificius, alijq; externi legati, ne in Regno per tempus id interregni tolerarentur. Non obscuræ inter Zborovios, Fierlieiosq; simultates erant. Itaq; ne Palatinus quidem Sendomiriensis Zborovius, & si in conventum Knissinensem ipse etiam consensisse videbatur, sigillumq; adeo suum ad eum miserat, vel invidia tamen obtrectationeq; Marsalci, Palatini Cracoviensis Firley, seu studio factionum, in sententia mansit ; req; cum Cancellario Dembinio, nobilitateq; aliqua Cracoviense, & Sendomiriense communicata fratrem Andream Zborovium tum Ensiferum, ad Archiepiscopum ; Episcopum Cujaviensem, ac plærosq; majoris Poloniæ Senatores mittunt nunciatum, quamvis Sigilla subscriptionesq; suas, ipsi absentes ad publicandum diem & locum electionis Knissinum misissent, non alio tamen animo id à se factum, quam ut omnium utriusq; Poloniæ consensu id fieret. Itaq; quominus quid illis videretur, diem locumq; Electioni, nullo Knissinensis decreti respectu habito, præfinirent, se non obstare. Præter hos Lithuani etiam aliqui, maximeq; inter illos præfectus Samogithiæ, Joannes Cstodkievicius, qui sororem Zborowiorum in matrimonio habebat, ipse quamvis nomine Lithuaniæ legatus conventui Knissinensi interfuisset, in eandem ferè sententiam literas ad Archiepiscopum, cæterosq; majores Polonos dederant. Acta omnia Knissinensia in Marsalcum referentes ; maxime de Lublino, ut de quo contra sententiam Lithuanorum ipse maxime prævicisset, cum Lithuani alijs fere in locis plærisq; circa Lublinum pestem grassari ostendentes, Lomzam voluissent. Legati igitur Knissinenses, cum Knissino profecti Raciezy Maloviæ in Plocensem Conventum, Kossobutiumq; scribam ; prærogativam primatus acerrime defendentem incidissent, cum mox Conventum Knissinensi adversum experti fuere. Non solum enim Archiepiscopi tanquam primatis in designando, ex communi Senatorum sententia loco, temporeq; Electionis autoritatem sequendam statuunt, sed Lovicensem conventum, sine exceptione accipiunt. Episcopus tamen Plocensis Miskovus, ad diem à Knissinense conventu Electioni præstitutum, etsi alij non convenirent ad futurum se professus, ab aliis Senatoribus quos ibi offenderant, ad communicationem cum aliis Senatoribus majoris Poloniæ rejecti. Wladislaviæ apud Episcopum Cujaviensem, cum Palatinum Siradiensem Lascum, Andreamq; Zborovium legatum, à nonnullis è minore Polonia, ut supra ostensum est offendissent, Episcopus in eandem sententiam mox respondit, si quid præter majorum Polonorum scitum Knissini constitutum fuisset, nolle eo se obligari, cum non alio animo absentes sigilla sua eo misissent. Ab aliis Senatoribus, quos in itinere convenere, ut Palatinum Lanciciensem, & alios nonnullos, ad communicationem itidem cum aliis differuntur. Nam & Cujavienses exitu conventus Knissinensis cognito, ad diem XXI. mensis Septemb. conventum sibi indixerant. Apud Archiepiscopum Cujaviensis Episcopus eos assequitur. Pro primatu acerrime depugnat, simul ab aliis Senatoribus majoris Poloniæ Palatinis, Brzestense, Uladislaviense, Lanciciense, Castellano Gnesnense, ad extremum Episcopo Plocense, qui à Zborovio fortassis interim conventus, sententiam ipse etiam mutarat, aliisq; nonnullis in sententiam conventus Sredensis adducuntur, quibus rebus omnibus in sententia sua confirmati, actisq; Knissinensibus rejectis, literas cum ad minores Polonos, tum Lithuanos, Prussos, perq; universum Regnum, uterq; tam Archiepiscopus quam Cujaviensis mittunt, quibus ut in novum conventum vel campum Varsaviæ subjectum ad nonam Octob. vel Lomzam ad vigesimam septimam Octobr. consentirent, petunt. Inde Lithuani Knissinensibus rescribunt. Cstodkievicium ob pestem ubiq; fere grassantem non priusquam ad XV. mensis Septemb. Vilnam pervenire ad se potuisse. Intellexisse ex eo cum alium diem, & Locum vel Livam, vel Parczowiam, vel Lukowiam obtinere ab iis non potuisset, in diem locumq; ab iis præfinitum, ipsum etiam suo loco, nō omnium nomine consensisse quod in tempore edicta Knissinensia ad se non pervenerint, minores conventus, temporibus Knissini præfinitis haberi nō posse, sed in septimanam integram sibi proroganda, præterea nuncium Moscoviticum, de quo Knissinum illis significassent, nonnisi in conventu Rudnuense audiendum sibi visum, cujus causa præfectus etiam Samogitiæ ibi secum substitisset, ideoque ne Samogitiæ quidem conven-

conventum suo tempore habere posset. Itaq; cum & pestis sævissime ubiq; grassans accederet, neq; de majoribus Polonis certi quicquam adhuc haberent, ad diem locumq; eum ad esse se nôn posse. Rogare ut in tempus commodius mensem Januarium: Viciniоremq; aliquem locum vel Livam proferrent. Si non impetrent, ipsos se adesse non posse. Legatos certis circumscriptis cum mandatis missuros. Suspicionum interim plena ubiq; erant omnia. Majores Poloni, maxime Episcopus Cujaviensis, non temere factum disputare, quod minores Poloni idem cum aulicis sentiẽtes Knissini conventum sibi indixissent. Si ad corpus Regium, sensu id jam carere: rectius utriusq; fuisse, ut ad vivum primatem Lovicium se contulissent. Verum ejus literas, cum more majorum Archiepiscopus ad conventum, ut alios Senatores ita Marsalcum etiam invitasset, contemptim acceptas ab eo fuisse. Illud certe esse, quod multorum in ore, maxime autem aulæ universæ fuisset, ut re instructa, si frequens eo Senatus convenisset, Reginula advocata gubernatrix constitueretur, subq; muliebri imperio pristini gratiosi rerum potirentur, suoq; arbitrio omnia agerent, miscerentq;. Inde esse quod Cancellarius in gratiam rediisset, consentiretq; cum illis, qui loco aliquo apud Reginulam essent. Minime ferendum Marsalcum cum certis minoris Poloniæ Palatinatibus conventuum indicendorum, edictaque ea de re per Regnum mittendorum potestatem sibi sumere, qui temporibus interregni, soli Archiepiscopo credita à majoribus esset, ut in quem affectati Regni suspicio minus quã in profanum cadere posset. Jam alias omnia fere ornamenta Regni minores Polonos occupasse. Illic sceptrum: Illic sigillum: Illic imperium militare esse. Majori Poloniæ solum primatum reliquum esse, qui omni studio illi retinendus ne alio transferretur. Quemadmodum quidem transferreretur, si hujusmodi edicta reciperentur aut authoritas aliqua illis præstaretur ad minimum id verẽdum, ne conjunctione hujusmodi minorum Polonornm, Episcopus Cracoviensis, bicipitem quasi primatum faceret; ne scilicet majoribus Polonis Archiepiscopi autoritatem sequentibus, minores Poloni ad Cracoviensem Episcopum interregni tempore convenire aliquando vellẽt. Qua distractione nihil cum perniciosius esse posset, omni ratione id cavendum: postea etiam operam dandam, ut in aliis etiam dignitatibus, matrem non novercam rempub. majores Poloni experirentur. Habendas contra ea conventus nobilitatis: dandam in illis operam, ut Marsalci potestas circumscriberetur: Doceret quo jure cum sceptro Palatinalem dignitatem retineret; quod neq; jure publico, neque quemadmodum constanter confirmaretur, voluntate Regia usurpare se ostendere posset; nisi forte post mortem Regiam literas aliquas editas, quemadmodum aliæ nonnullæ exiissent, prolaturus esset. Si dignitas eripi ei non posset illud certe cavendum, ut in potestate Senatus sit: ne custodiam circa se habebat nam illud ipsum periculo, aut suspicione non vacare, quod sexcentorum peditum præsidiũ Cracoviæ ei adjunctum esset. Renunciatio itidem, ut ex communi consilio senatorum penes Archiepiscopum esset; ne forte quemadmodum ante nonnunquam, instructis acclamationibus, præter voluntatem omnium, quis renunciaretur. Hæc majoribus Polonis in minores, maxime autem Marsalcum jactantibus. Minores Poloni vicissim, ne majores privato consilio ad Regem eligendum ipsos prævertere, diemq; & locum Lovicij electioni præfinitum servare vellent, vereri videri volebant & tanquam armati illis occursuri se parabanr. Maxime autem qui primatum non recipiebant, cum prærogativam illam primatus in invidiam vocabant; tum multo magis quod primi Principis titulo in edictis Archiepiscopus usus fuerat, tanquam rem novam, in q; Regno hoc inauditam exagitabant. De Lithuanis etiam, & ipsis varia sparsa, maxime consilia, quæ partim cum Austriacis, partim cum Moscho communicasse dicebantur: & de Polonicis ordinibus variæ illorum animis suspiciones inculcatæ. Supra ostensum est Archiepiscopum cum aliis senatoribus majoris Poloniæ, decretis Knissinensibus repudiatis, alium conventum vel ad vigesimam septimã octob. Lomzam, vel ad Nonam ad Varsaviam, in quo ex communi consilio omnium de certo jam loco, & tempore electionis constitueretur, proposuisse: literasq; ea de re, cum per universum Regnum, Russiam, Prussiam, tum Lithuanos etiam dedisse. Inter alios ad minores Polonos Anselmum Strzizescium instigatorem ut vocanr, ijsdem cum mandatis, literisque miserant. Quo de instituto illorum ut deliberarent, atq; ad postulata illorum iis responderent, ad diem III. Mensis Octob. Oſſieci minores Poloni conveniunt. Respondent ex conventu eo, sperasse se Knissinensia instituta sua locum apud eos habitura fuisse; ut in quibus præter reipub. salutem & commodum nihil à se spectatum fuerit. Verum cum in felicitate quadam temporũ suspicionum omnia inter ipsos plena sint, reipub. necessitatibus omnia ista se condonare: postulationi Archiepiscopi satis facturos, ad Warsaviamq; venturos. Verum quod per IV. Octob. subsistendum ibi illis sit, ut nulla ratione ita iter accelerare possint, ut ad nonam in loco sint, quo ad XIV. ibi eos expectent petunt. De Lithuanis, Prussisq; cæterisq;, quemadmodum Archiepiscopus recepisset, ipsos etiam ad futuros policeri, quamvis ex Lithuanorum literis, quas ad se dederint, quarumq; exemplum illis mitterent, ut divinare nollent, ita non obscure dubitare, tamen se ostendant. Tacite Archiepiscopum notantes, qui de re ob brevitatem temporis difficilima, & vix non impossibili spem fecisset. Moram reipub. pericula nullam amplius pati; cum aliunde

domi,

domi, forisq; imminentia, tum non minus ab artibus externorum legatorum, imprimis Cæsareorum, quod ex ipsorum literis interceptis suo tempore demõstraturi essent: retentos fuisse hortatu nobilitatis à nonnullis senatoribus certis in locis: heri quemadmodum intellexissent clandestino adventu Gastaldi præter scitum Marsalci Regni fidemq; datam, ad infantem Plockam versus movisse. In tanto Majestatis reipub. & suo contemptu, ut ipsi etiam autoritatem suam apud illos interponerent, neq; ullam legationem, sine scitu senatus, exponi apud aliquem sinerent, rogant. Eademque de causa ad infantem etiam Castellanum Lublinensem, & Sanocensem à se missos: idem ut ipsi facerent. In eandem sententiam ad Lithuanos literas dant Archiepiscopus die quem proposuerat servato, ad nonam nimirum Octob. paucisq; majoribus senatoribus una cum eo, Episcopus nimirum Cujaviensis & Plocensis, soli. Unusq; atq; alter Castellani, inter Varsaviam & Villam Wolam se sistunt. Cum alios ibi non offendissent, nulla mora facta se recipiunt. Ad Ossecenses postridie ex itinere rescribunt, literas illorum eo ipso die, ad quem ad Varsaviam à se invitati esset, nono nimirum octob. sibi redditas, ut ad XIV. ibi illos expectarent fieri non potuisse, primum ob commeatus inopiam, qui cum ut in re improvisa præparatus, à se non fuisset, ob pestem etiam ubiq; grassantem, in vicinia expediri nõ posset. Deinde quod ad XV. mensis ejus Octob. Kolæ Senatores omnes, nobilitasq; universa majoris Poloniæ conventum sibi condixerint, à quo abesse non possent, rogant cum in itinere jam eos esse oporteat, ipsi Kolam ut ad se veniant, modo certiores de advẽtu eorum in tempore fiant, triduum ibi illos expectaturos. De Lithuanis Prusfis aliisq; Archiepiscopus illis reddit, nihil de certa scientia, sed spe tantum sua scripsisse, Cæsareos legatos, cum idem ipsi summo studio, frustra tamen ante eos tentassent, se quoq; vix ab instituto abducturos: neq; sane videre, quomodo prohibere eo illos possent. Verum eam etiam rem communi deliberatione opus habere. Sub Varsavia existentibus, Lithuani literas Magni Moscoviæ Ducis illis miserant. De ijs igitur etiam illis significant, ut quæ ipsæ etiam conventum communem postulent. Qui ex minoris Poloniæ Senatoribus, Varsaviam jam contendebant, à familiaribus suis, quos diversoriorum causa præmiserant, de discessu Archiepiscopi, eorumq; qui cum illo erant, certiores facti: plæriq; ipsi etiam diversi domos suas se convertunt. Inter quos Episcopus Cracoviensis. Verum literis Palatini Podoliæ, tum Cracoviensis, & Sendomiriensis revocati cum Episcopus, tum alij pleriq; circa decimam septimam Octob. Varsaviæ iterum conveniũt. Dum quid facto opus sit consultant, literas ex Kolense conventu à majoribus Polonis accipiunt, Lenciciam se pergere, ibi ad XX. octob. eos expectaturos. Quod illis septem saltem miliarium, ipsis Varsaviæ sedecim interesse, & dignitatis aliquid, & præter temporis angustiam, alias nonnullas etiam difficultates habere, ea res visa. Post multas longasq; deliberationes, ut Palatinus Sendomiriensis, Castellanusq; Zarnoviensis ad illos irent, convenit: & vel ut Varsaviam ad se accederent eis persuadent, vel si id impetrari non posset, saltem de alio certo communi omnium, tam utriusq; Poloniæ quam Lithuaniæ Prussiæ conventu certi aliquid cum illis statuerent. Accurrit ab ijs XXIII. Octob. cum literis puer, de conventu in XXV. Kanaca cum majoribus Polonis se constituisse: spem concordiæ bonã esse: melius animatos se illos reperisse, quam homines existimarint: suspiciones non paucas ex animis illorum, quibus laborarint exemisse: quamvis, ne nunc quidem omnes in animis illorum opiniones resederint. Quemadmodum ex iis, quæ supra commemorata sunt, videre est, magna in suspicione apud homines externorum legatorum consilia, artesq; erant. Primum Pontificius legatus Cardinalis Commendonus, cum paulo ante mortem Augusti ab eo dimissus, limites Regni, jam attigisset, nuncio mortis ejus accepto, retro mox iter convertit. Missi ad eum ex conventu Cracoviense, nomine Palatinatuum Cracoviensis, Sendomiriensis, Lublinensis, totiusque minoris Poloniæ, Conventusve ejus Cracoviensis, Nicolaus Dulscius, cum aliis de legatione ea certiorem factum, ob idq; properantem, uno ultra Andrzeiowiam miliari assecuti ne tam suspicioso tempore, Rege ad quem legatione fungebatur, jam mortuo, in Regno ex quo discessisset, manere ulterius vellet petunt; cum ut ordines ab exterorum consiliis liberi, concordiam eo facilius inter se tuerentur: tum propriæ etiam dignitatis suæ causa, ne in dissolutione præsente omnium rerum, tanto viro tantiq; Principis legato, à dignitate & ipsius & Principis ejus, alienum forte quid ab aliquo objiceretur. Respondet, ut legatum nihil aliud facere se posse quam quod à Principe suo mandatum sibi fuerit: una quidem legatione jam se defunctum, ad demortuum Regem ordinesq; Regni: alteram habere literis sibi à summo Pontifice demandatam, priusquam responsum ad priorem accepisset, ut si quid Regi humani accidisset, in regno subsisteret, quæq; mandata sibi missa essent Principis sui nomine administraret. Suspicionibus in se locum nullum esse posse. Quod & ante in Germania, & hic & ubiq; honeste semper, sineq; ulla culpa se gessisset, quod nobilis Polonus ipse etiam factus esset, ac si quisquam alius, nomini Polonico addictissimus esset: quæ si non satis illum ab omni suspicione vindicarent, vel in angulo aliquo se habitaturum, neq; quicquam donec accerseretur, negocij cum quoquam habiturum. Ad extremum si nihilominus aliquid à se vererentur, omnium ad se aditus literasq; arcerent. At periculum enim suum quod pertineret, ne minimum quidem eo se moveri:

moveri: Scire enim se inter homines honestissimos versari: quorum fidei, ut vel inimicissimi sibi essent, virtute tamen & humanitate Polonica confisum, salutem vitamq; suam committere non dubitaret. Urgentibus nihilominus illis, non ad certos Palatinatus, sed universam rempub. neq; ad Regnum solum, sed ad Lithuaniam etiam legatum se esse ostendit; id utiq; certum esse imperium eorum, à quibus missi essent, non ulterius quam limites Palatinatuum se excessurum, Petrikowiamq; in monasterium aliquod se abditurum: privatimq; ac quiete ibi versaturum: Interim Poloni, Lithuaniq; omnes convenirent: universæ Reipublicæ autoritati, sive legationem exponere, sive manere, sive discedere se vellent, obtemperaturum. Nam quod ostensum ab illis fuisset, non solum ab ordinibus Palatinatuum eorum, sed magistratibus etiam regni, ut Marschalco, & Cancellario qui conventui illi interfuissent, mandata se pertulisse, scire se sine consensu omnium ordinum, non modo Marsalco cæterisq; magistratibus, sed ne Regi quidem ipsi absolute hujusmodi aliquid statuere licere. Responso hoc legatione ista illorum illusa, in Regno non solum manet, sed ad infantem etiam postea profectus, quod maxime suspiciones hominum augebat, frequens apud eam esse. Potissima tamen invidia Cæsarei legati erant. Primarios homines Cæsar miserat. Wilhelmum Ursinum, Rosembergium, & Vratislaum Persteinium utrumque Boemum, ob cognationem utriusq; gentis gratiores futuros ratus: splendidissimoq;, cum septingentorum circiter hominum comitatu. Verum ut rerum hominumq; nostrorum non satis gnari, & aperte nimis mox homines prænsare cepere, neq; tamen qui maxime prænsandi essent satis dignoscere videbantur. Cum enim potiores honestioresq;, vel suspicionis ipsius causa congressus eorum fere vitarent, ut levissimus quisq;, illis se venditaret, mox non solum mensis, sed muneribus etiam, majoribus vero etiam promissis eum onerare: deq; eligendo filio Cæsareo aliisq; rebus, illis plane novis inauditisq;, quæ cum Principibus secreto tractandæ fuissent, vix non palam communicare. Jamq; adeo ad adventum eorum, Sigismundus Kurczbachius ex sorore Zboroviorum natus, ad Palatinum Sendomiriensem avunculum, aliosq; nonnullos senatores minoris Poloniæ, si quos conciliare posset, missus fuerat, cum apud Zborovium alios Senatores aliquot forte offendisset, ut literis traditis, legationem sibi exponendi facultas esset, postulat. Aliis literas quidem accipiendas, sed ad futurum conventum servandas censentibus: alij ne si contemptius nobilitas haberet, omnis invidia in illos, qui eas accepissent, verteret verentibus, cum literæ non acceptæ fuissent, Kurczbachius etiam legationem non exponendam censuit: privatim tamen post ea avunculo, ac certis personis pro cujuscunq; opera promissis, suffragia eorum in Ernestum peteret, in mandatis se habere, non sine invidia aliqua causæ Cæsareæ credit. Inde ad legatos de quibus supra ostensum est, qui sub exitum mensis Augusti Cracoviam venerant, se convertit. Cum de Conventu Knissinense, qui sub id tempus habebatur intellexissent, commeatu non modo non impetrato, sed ne petito quidem, Cracovia Knissinum versus movēt. Palatinus Sendomiriensis Zborovius, aliis minoris Poloniæ Senatoribus in conventu Knissinense plerisq; absentibus, quos in ea brevitate temporis poterat. Pokrziwnam Sendomiriensis agri opidum cogit. Ex conventu eò legatione à nobilitate ad eos missa: cum Conventum Knissinensem jam solutum offensuri essent, ne contra dignitatem & Principis & suam, tam suspiciosis temporibus, non sine periculo fortassis etiam aliquo, temere in Regno vagari vellent hortatur, sed Sendomiriæ, vel duobus alijs in locis, quæ ita illis assignabantur, ut si pestis ex ijs etiam tribus locis illos pelleret, Marsalcus alium illis assignaret, publicum potius conventum expectarent, in quo & mandata sua exponere, & certum responsum auferre possent. Interim vero adventu eorùm cognito, qui Knissini Senatores erant, interq; eos Marsalcus, vel eam ipsam ob rem domum properant, ita se facturos, quemadmodum à se postularetur condicunt, Sendomiriæ se substituros, neq; sine commeatu moturos. Sub idipsum deinde tempus, quo Osieci minoris Poloniæ Senatores conventuri erant, commeatu non petito, infantem versus, quæ Lomzæ tum erat, cujusq; invisendæ consolandæq; negocium sibi à Cæsare datum ferebant, Dambrowicia possessione Firlieorum, quo quamvis inscijs Firlieis non sine invidia tamen illorum aliquandiu substiterant, moveri nunciabantur. Quæ verò maxime res hominum animos turbabat emissarios suos habebant, quos per universum Regnum Lithuaniamq;, ad concilianda Cæsari hominum studia missitabant: e nostris quidem cum alios nonnullos, tum maxime Lucam Podoscium, Canonicum Cracoviensem, aulæ Cæsareæ Augusti quondam perpetuum legatum. E suis imprimis Alphonsum Gostaldum Neapolitanum Marchionem Kossani Cæsariâ poculis, qui cum familiæ Aragoniæ propinquus esset, & ante ad Augusti familiaritatem aditum sibi patefecerat, & ob eandem propinquitatem infanti etiam frequens se ingerebat, secretoq; matrimonium cum Ernesto tractare cum illa existimabatur, tum Joannem Cyrum Abbatem sancti Vincentij Wratislaviensem, qui ad Augustum aliquot annorum legatione functus fuerat, Martinumq; Gerstmanum Jurisconsultum Decanum Wratislaviensem. Gostaldus jam ante Cracovia ad infantem excurrerat. Sub id ipsum vero tempus conventus Osiecensis, iterum ad infantem mittitur. Re intellecta, Stanislaum Slupiecium Lublinensem, Joannem Sienienium Zarnoviensem Castellanos, cum ad infantē tum Senatores aulamq; ejus

ejus penes infantem, tum Gaſtaldum ipſum, cum literis mandatisq; mittunt. Ab infante petunt, ne contra & dignitatem ſuam, reipublicæq; rationes, colloquia tractatusve aliquos cum exteris admittere, ſed in cura poteſtateq; Senatus eſſe velit. Senatoribus ex quibus ſolus fere Epiſcopus Chelmenſis, Alberto Staroziel ſcio præfecto aulæ, univerſæq; aulæ, periculo, quod ab artibus conſiliisq; externorum tam dubio interregni tempore immineat, demonſtrato, ut collegis ſuis, quos ſumma omnibus de rebus cum poteſtate ad infantem ipſosq; mittunt, præſto ſint hortantur: etiamſi acrioribus aliquibus remediis, quam verbis opus futurum eſſet. Periculum omne in ſe recipere, cum ſecus ſi facerent, ſiniſtriq; aliquid ex eo reipub. eveniret, ipſis rerum earum ratio, reddenda foret. Cum Gaſtaldo primum expoſtulant, tam ſuſpicioſo interregni tempore, tam liberos, ſine ullo commeatu in regnum ingreſſus, tranſitusq; externos ſibi uſurpare, rogant inde, ut cum Infans quam primum cum reſponſo ad literas legationemq; Cæſaream quam expoſuiſſet, dimiſſuram eum ſe recepiſſet, ne ulteriore mora hominibus bene quidem de eo exiſtimantibus, tali tamen tempore omnia ſuſpecta habentibus, atq; ad jura rationesq; reipub. quæ tali maxime tẽpore exteros omnes excluderent, omnia vel ſubditis & ipſis ſuſpicionis aliquid præberet, & in tanta omniũ licentia ſibi quoq; contra & Principis & ſuam dignitatem difficultatis aliquid contraheret: primo promptiſſime, quam primum reſponſum accepiſſet, profecturum ſe recepit, & ſi quod beneficiarius, familiarisq; defuncti nuper Regis fuiſſet, exequiis ejus intereſſe, ſupremumq; hoc ei officium præſtare cupere ſe oſtenderet. Dein dignitate etiam, quæ partim Cæſari ipſi, partim legatis ejus afferetur, querebatur, legatis quod contra jus gentium retinerentur, non ſatisq; digne haberentur: Cæſari quod cum alia multa abſurdiſſima de eo, univerſæq; domo Auſtriaca ſpargerentur, tum quaſi filium etiam ſuum in comitatu legatorum pueris ne cognoſceretur, immiſcuiſſet, nunquam eo tantum Principem redactum, ut tam vili loco proprium ſanguinem ſuum haberet, neq; enim ſua aliqua neceſſitate adductum, ut legationem hanc mitteret, quam benevolentia erga Regnum, ejusq; teſtificandæ animo, quæ cum non ſatis grato animo acciperetur, exiſtimare ſe non diutius etiam conventum eum laturum, legatosq; revocaturum. Oſtenſum ſi quid earum rerum interceſſiſſet, ſibi quidem moleſte accidere, ſed Cæſareos legatos ipſos cauſam eorum præſtitiſſe, qui in alieno Regno, tam alienoq; tempore, non ſecus quam ſi in propriis ditionibus eſſent, verſati fuiſſent. Ut juris gentium ſit, inviolatos legatos præſtare, ita non minus ejusdem juris eſſe, ut intra ſuos fines legati ſe contineant, neq; in aliena repub. curioſius ſuſpicioſiusve aliquid quisquam ſuſciperet. In nullam certe injuriam legatum Turcicum accipere qui à præfecto militiæ regni ad publica regni comitia in Valachia retentus ſolere eos ad alias etiam nationes ire: recolerent ſecum animo, ullibi ne tam abſoluta illis poteſtas permitteretur. Satisfactione hac ab illo accepta, ita tum diſceſſum fuit, ut cum craſtinus dies ad reſponſum accipiendum conſtitutus ei fuiſſet, ſe etiam mox iturum reciperet. Sub noctem præfectus aulæ Regiæ illis ſignificat, colloquium rurſum cum illis Gaſtaldum petere, quod de quibus neceſſario cum illis ageret, haberet. Ut Epiſcopus etiam Chelmenſis ei intereſſet, in ipſius diverſorio loco ei aſſignato, oſtendit quod Caſtellanus Zarnovienſis Poloniæ cras eum reſponſum habiturũ ſignificaſſet, idq; non ſatis tum intellexiſſet, donec poſt diſceſſum eorum, puer Polonus primum id ſibi explicaſſet, non ſatis etiam tum ad rem ſe reſpondiſſe. Niſi novis mandatis autem à Cæſare prius acceptis, diſcedere ſe non poſſe: ita enim ſibi mandatum, nomina præterea ſenatorum eorum, à quibus mandata hæc à ſe haberent, edi ſibi poſtulat; non omnium enim voluntatem eam eſſe ſe ſcire. Illi tam ſubitam mutationem ejus admirati, quæ cum illo agerent, ſenatorum Regni nomine, ipſos collegas eorum agere ſe oſtendunt, ut nomina ſingulorum ei edant, nullam ejus rei neceſſitatem ſibi imponi. De Cæſaris etiam mandato tam abſoluto, non immerito ſe dubitare. Ubi enim quis facultatem imperandi non habeat, non credendum imperare eum velle. Quin invidiæ potius non parum hujusmodi rebus ei conciliaturum. In quam ſententiam cum multa ultro citroq; dicta fuiſſent, ille in ſententia nihilominus perſiſtit. Re cum Epiſcopo Chelmenſe deliberata, nihil aliud conſilij reperiunt, quam ut ad Senatores de eo referrent: Epiſcopus tamen operam daturum, ut quam primum ab aula ſe moveretur, recipit. Infans literis etiam ad Oſiecenſes datis, non ſine dolore in hac orbitate ſua legationem eam ſibi accidiſſe oſtendit. Pro eo loco, quo naſci DEUS ſe voluerit, etiam ſua ſponte ne ullam rumoribus, vel ſuſpicionibus cauſam præberet, ſemper ſe caviſſe. Miſiſſe Cæſarem ſe inviſum in luctu iſto, oratores nondum ipſos fuiſſe, per literas tantum ſibi ſignificaſſe, qua de re ad ipſam miſſi eſſent? ſi veniſſent, quomodo legatis à Cæſare propinquo ſuo miſſis aditum negare poſſet, ſe neſcire, qui præſertim non modo intra fines admiſſi, ſed etiam literis commeatus à nonnullis Senatoribus, cum deſcriptione Diariorum deducti eſſent, nihil tamen adhuc ſe illis reſcripſiſſe, quemadmodum ne Reginæ quidem Sueciæ ſorori ſuæ, & ſi aliquot jam ab ea literas habuerit, quod memor officij conditionisq; ſuæ, ſine conſilio Senatus, nihil ſibi ſuſcipiendum ſtatueret. Poſt mortem Regiam præter meritum expectationemq; ſuam, nihil à quoquam adhuc ſolatij ſibi allatum, alimenta certa nulla conſtituta: ob peſtem maximo cum periculo ſuorum, de loco in locum ſibi fugiendum: in ſumma omnium rerum indigen-

tia versari, neque tamen suspiciones hujusmodi effugere posse. Ab initio petijsse se, ut Senatores aliqui circa se manerent: quod nunc etiam cuperet: nullum præter Episcopum Chelmensem & præfectum aulæ suæ apud se esse: Legatos si qui sint optare ut ipsi potius audirent, dimitterentq;. De alimentis ut memores beneficiorum paternorum, fraternorumq;, pro conditione sua sibi prospiciant, petit. Cum quemadmodum supra ostensum est, Oratores Cæsareos ad infantem recta ire nunciatum esset, iisdem legatis Osiecienfibus ad illos quoq; mandata data erant. Verum cum Dziekanowy ad Warsaviam substitisse eos intellexissent, illos non convenere. Dziekanowio ad Archiepiscopum, quiq; cum eo ad IX. Octob. ad Varsaviam convenerant Senatores, aliquotq; dierum intervallo interjecti, rursum ad minoris Poloniæ Senatores mittunt, cum aliis de injuriis questum, tum maxime de retentione sua, literarum interceptione, famosisque quibusdam libellis, quibus nonnulli Cæsarem, domumq; Austriacam, in odium apud homines adducere conentur, ex quibus cum unum protulisset, criminationum maxime de injuriis in subjectos populos, in primisq; Boemos, & quales vulgo autore esse solent, non valde certorum plenum protulissent, ad singula respondere; falsissimaq; objecta refellere paratos se esse ostendunt. Ad communem conventum Kanscensem qui jam instabat, dilati. Ad XXV. enim interim Octob. majoris minorisq; Poloniæ Senatores quemadmodum condixerant, magna frequentia conveniunt. Imprimis tot conventuum frustra hactenus habitorum erroribus agitati, communem conventum omnium Senatorum, tam utriusq; Poloniæ, Russiæ, Prussiæ, Livoniæ etiam ad VI. mensis Feb. Varsaviam indicunt; in quo secundum jus publicum, ex communi omnium sententia de certo loco dieque, electionis futuri Regis, constitueretur. Nobilitati vero per omnes Palatinatus, qui communem eum præcederent, ad diem Divæ Luciæ sacrum privatos simul conventus indicunt, quo nobilitas etiam ex singulis Palatinatibus binos certæ rationis itineris, ad electionem constituendæ causa ad conventum eum mitteret. Ex eodemq; conventu iis de rebus, atq; ad conventum Warsaviensem invitatum ad alios etiam mox mittunt. Ad Lithuanos quidem Petrum Zborovium Palatinum Sendomiriensem, Joannem Tomicium Castellanum Gnesnensem: ad Prussos Joannem de Sluzowo Brzestensem, Joannem Krotoscium Inowladislaviensem Palatinos: In Russiam Joannem Sienienium Zarnoviensem Castellanum: In Livoniam præpositum Zukoviensem: Ad Wolchinios, Kyowios cæterosq; edicta missa. Cumque thesauri summa inopia esset, imprimis autem miles sine stipendio retineri diutius non posset, ut omnes præfecti, publicani, in universumque, qui vel ex præfecturis quas possiderent, in ærarium interre aliquid, tenerentur, vel publici aliquid aut etiam pecuniæ Regiæ, vel in vel extra aulam attigissent, administrassent, administrarentve, proventus quidem quos ad ærarium pertinentes in potestate haberent, ad summum intra quatuor septimanas, per regnum quidem Hieronymo Bazinscio regni Thesaurario, in Masovia autem Martino Falenscio œconomo Masoviæ traderent, qui ad Thesaurarium, sine cujus autoritate nihil administrare deberet, ea referret. Cæteri die sexto conventus Varsaviæ, ad rationes pecuniæ, quam aliquo modo tractassent, eidem regni Thesaurario reddendas se sisterent. In negligentes pœna peculiatus privationis præfecturarum, publicationisq; bonorum constituta. Præfectus militiæ limitaneæ Jaslowiecius Palatinus Russiæ, & prædas ex Turcis à finitimis actas significarat, & stativa ab iisdem recusari: utraq; igitur de re ad Palatinos Kyowiensem, Wolhiniæ, Braclaviensem Senatus nomine ex conventu hoc dictatæ literæ. De Turca nominatim, ne alienissimo tempore vicinus tam potens cum periculo publico irritaretur, ut una cum Jaslowiecio jus de prædatoribus ei administrarent, rebusq; redditis, latrocinia in posterum coercerent. Similiter cum à Walacho Bogdanum copias, quibus Walachiam invadat cogere, in certo potius rumore, quam autore aliquo delatum esset, ne quisquam auxilio consiliove illi adesset, fœdusq; turbaret, sub pœna in violatores pacis publicæ constituta, edictum. Miserat & infans ad conventum eum legationem. Postquam parentes, fratremque fato amisisset, ad nullum magis sibi confugiendum existimare, quam Senatum universum, illiusq;, etiam propinquis ipsis suis, quos non paucos utique haberet posthabitis, ante omnes autoritatem sequendam, verum præter expectationem suam non sine maximo dolore suo plæraque hactenus secus sibi evenisse, negligentia Senatus ob pestem primo Plocka movere se coactam deinde varie, non sine summo periculo suo jactatam. Jam vero de rebus possessionibusque etiam suis hæreditariis, quæ & certissimo jure, & testamento post parentes, fratremque ad se pertinerent, in periculum venire. Quid ea in re à nonnullis sibi acciderit, satis ipsos scire, plura fortassis ausuros fuisse, si Bilinscius cohorti Tikocinensi præfectus, intra muros arcis, quemadmodum postulassent eos intromisisset. Satisfecisse eum jurijurando, fideiq; defuncto Regi datæ, rogat ne fraudi id illi apud eos sit. Cum ex conventu enim Knissinense ad Tikoczinum, resque ab Augusto ibi depositas, in potestatem redigendas, delegati aliqui fuissent, non admissi à Bilinscio fuerant. Ne jus suum sororumq; suarum silentio in dubium vocet, quemadmodum Louicij fecisset, ita nunc quoque id illis obnunciare. Exempla etiam jurium quæ penes se habeat

illis

illis mittere. Orare obtestarique, ut memores beneficiorum paternorum fraternorumque, tum aliorum majorum suorum, partim publici in universum regnum, partim privatim in quemq; profectorum, ita de iis statuant, ut omnes intelligant eos DEI, justitiæq; memores, ultimam hanc posteritatem Regum suorum, eo amore honoreque prosequi, quo majores eorum semper illos coluerint. Interim ut Warsaviam sub conventum futurum accedere sibi liceret, laborabat. Negatum, quod communicationes cum exteris, quorum major ibi facultas futura esset vitandas, aliis disputarent: apud alios partim quod ad res quasdam Tikocino auferendas, quas tamen non magni precij fuisse postea constitit, Albertum Staroziel-scium misisset: partim quod Gastaldus, de quo supra commemoravimus, non ingratus apud eam fuisse, neque sine spe matrimonij Ernestani dimissus ab ea putabatur, invidiæ illi esset. Missi ad eam Stanislaus Karnkowius Episcopus Cujaviensis, & Joannes Sirakovius Palatinus Lanciciensis, ut vel Lanciciam vel Krasnostawum habitationi locum deligeret, ex autoritate Senatus ei persuaderent, cum neuter ei locus probaretur, Piaseczenam in vicinia Warsaviense sitam Lomza eam deducunt. Legibus juribusq; etiam partim ferendis, partim emendandis iterum in conventu hoc præfecti, Joannes Sirakovius Palatinus Lanciciensis, Hieronymus Ossolienius Sendomiriensis, Joannes Tomicius Gnesnensis, Nicolaus Firleius Wislicensis, Joannes Herburtus Sanocensis, Simon Sobielscius Inowladislaviensis Castellani. Zborowio itidem Tomicioq; quos ex conventu eo ad Livonos missos supra ostendimus, commissum, ut re cum Lithuanis communicata, ex itinere Tikocinum descenderent, rebusq; Præsidij ejus inspectis, constitutisque, privilegia diplomataque vetera, quorum non pauca ab Augusto ibi deposita instituto illi, vel maxime servitura deferrent; Verum Lithuanis in arcis quidem præsidiiq; curam consentientibus, moveri autem aliquid inde, nulla ratione permittentibus, infecta res fuit. Præter hæc in omnes casus expeditio publica in hoc quoque conventu decreta. Inde ad externos legatos cura conversa. Ad Cæsareos qui Dziekanowy quemadmodum ostensum est, non procul Warsavia substiterant, Adamum Konarscium Episcopum Posnaniensem, Nicolaum Macieiovium Palatinum, Stanislaum Slupecium Castellanum Lublinensem mittunt, ad querelas eorum, quorum supra mentio facta respondent: Si quid præter voluntatem & suam & illorum accidisset, præterquam quod populi in tanta præsertim libertate, ingenio condonandum id esset, non nihil certe ipsorum etiam culpa aliqua contractum esse: qui in alieno Regno liberius quam decuerit, versando nonnihil, contra officium legatorum peccasse viderentur. Utcunque esset, ipsos quidem ut viros primarios, quosq; mandata Cæsarea perferre satis sibi constaret, pro oratoribus libenter ordines agnoscere, eoque studio & honore, quo tanti principis legatos par esset prosecuturos: rogare autem ut Urzendoviæ Lublinensis Palatinus oppido interim subsisterent; dum conventu electionis publico omnium ordinum indicto, ab ordinibus ad eum accerserentur. Gastaldus verò Cyrus & Gerstmanus qui contra publicam libertatem, magnaque cum hominum offensione, per Poloniam Lithuaniamque homines præhensando, & cum Cæsarem seque ipsos tum ordines etiam Polonicos Lithuanicosque mutuis suspicionibus involventes cursitarent, ut mox regno excederent. Locum accepere, in eoque ad comitia usque electionis post ea mansere. De Gastaldo cæterisque, cum ad Cæsarem relaturos se recepissent, rescribit post ea Cæsar Gastaldum quidem & Cyrum se revocare, cum ob ea quæ ab oratoribus suis ad se scripta, tum variis etiam hominum rumoribus delata ad se fuerint. De Gerstmanno autem cum præter officium mandataq; nihil eum admisisse appareat, opera autem ejus tanquam Latinorum Scriptorum Secretarij imprimis necessaria illis sit, ut eum ferant, liberumque ei transitum præstent, petit. Gallicus legatus Joannes Monlucius Episcopus Valentinus, cum sub ipsum Kolensis, Osiecensisque conventus tempus majoris Poloniæ fines ingressus fuisset, à majoris Poloniæ Senatoribus Konino oppido illi assignato, literas inde ad Kanscensem conventum dat.

Malocium in Senatu Grationopolitano Senatorem integerrimum subito morbo interceptum, orbam legationem reliquisse. Se incredibili desiderio illos salutandi, plurimis maximisque difficultatibus superatis, jam tempus illud mandata sua exponendi adesse sperasse. Sed cum extracta comitia & res prolatas, sibiq; præscripto in loco continendum interim esse intellexisset, animadverterent interim, quanti christianissimus Galliæ Rex eos faciat, rempublicamq; eorum amet. Suavissimum enim & clarissimum fratrem suum Henricum, fortissimum & sapientissimum ducem optimum, & temperantissimum Principem, cui tanquam potentissimæ dextræ innitatur, cui pacis belli que negocia comittat, in Regem illis offerre. In laudes deinde ejus digressus, non secus ac si legationem jam exponeret, literis eum commendat, ad extremum cum ad defuncti Regis sororem à Rege suo literæ mandataq; data sibi sint, & si quo se contineat loco præscripserint, ne tamen fraudi sibi sit, si ad eam accesserit velint jubeantque petit.

Judiciis tamen eorum ſanctiſſimis religioſiſſime ſatisfacturus. Utrique tam Cæſareis, quam Gallicis perſpeciem honoris cuſtodes poſiti. Pontificio legato nullo certo loco circumſcripto, ad comitia in regno manere permiſſum, ſupra oſtenſum eſt, Petrum Zborovium Palatinum Sendomirienſem, & Joannem Thomicium Gneſnenſem Caſtellanum, ex conventu Kanſcenſe ad Lithuanos miſſos.

Ad Legationem igitur eam audiendam, ſub initium menſis Decembr. Mrzibowam primores plerique conveniunt; Reſpondent, quod in legibus fœderis Societatis, ſeu unionis, nullius alterius Conventus, quam ipſius electionis comitiorum mentio fiat, tantique momenti res, cum non ſolum tempori, & loco electionis conſtituendo, conventum eum indixerint, verum de modo etiam electionis, Præſidiis finium, militum ſtipendiis, aliisque nonnullis rebus deliberari in eo velint, non in convocatione minore numero, ſed comitiali modo, & conſilio omnium conſenſu expediendas exiſtiment, nolle ſe periculum id in ſe ſuſcipere, ut tanta in re, cæteris vel collegis ſuis, vel inferioris ordinis municipibus ſuis præjudicare velint, libenter tamen operam daturos, ut quemadmodum illi, Kanskam, ita ipſi Wilnam quam primum convenirent, tam Senatoribus etiam, quam nobilitati perſuaderent, ut vel ſeptimana una poſt trium regum, ad conventum eum Warſavienſem ſe ſiſterent: ac ſi forte aliqua ex cauſa, maxime ob periculum hoſtile viritim adeſſe non poſſent, tam ex Senatu tamen quam nobilitate omnibus iis de rebus quæ propoſitæ ſibi ab illis eſſent, ſumma cum poteſtate Legatos ad conventum eum Varſavienſem mitterent.

De Wolhinia, Kyowia, Podlaſſia, Braclavienſeque terra, priſtinas querelas poſtulataque ſua repetunt. Non modo affinitatibus & agnationibus, ſed poſſeſſionibus etiam, tanquam unum corpus connexos inter ſe eſſe, cum pauci utrinq; ſint qui non utrobique poſſeſſiones ſuas habeant. Nullam certe de iis controverſiæ aliquid ſe habituros, aut conſtitutum aliquid iri, edictis, quibus Lublinum fœderis conſtituendi, aut revocandi cauſa vocati fuiſſent mentionem factam fuiſſe; itaq; præter opinionem atque jus decretum id, quo abjudicatæ terræ eæ ab ſe eſſent, ſibi occidiſſe, rogant efficiant, quo iis de rebus ex minoribus conventibus idonea mandata ad conventum Varſavienſem omnes conferant: quo injuria doloreque excluſo eo conſtantior amor, amicitiaq; utrinq; ſtabiliretur. Edicta quibus reditus penſionesque debitas ex Volhinia, Podlaſſiaq; in ærarium Lithuanicum inferri juſſiſſent, jure miſſa à ſe fuiſſe, nihilq; ea re contra communis fœderis juramentum à ſe admiſſum, cum in poſſeſſione eorum à majoribus ærarium Lithuanicum fuerit, neque juramento unionis eas terras abjurarint. Infanti nihil juris apud ſe habere poſſe oſtendunt: cum tanquam ſui juris, liberiq; homines, nullius præterquam reipublicæ jus agnoſcant. Permutationem cum Moſcho Livoniæ; nam tentatum aliquid hujusmodi ab illis conventu Kanſcenſe jactatum fuerat, nunquam ſibi in mentem veniſſe: quod Haraburdæ Scribæ Magni Duc. Lithuaniæ legatione, ipſiusq; ad eam Moſci reſponſo, facile doceri poſſet. E contra potius oſtendi poſſe, ex Polonica Cancellaria defuncti Regis nomine literas profectas fuiſſe, quibus Præſide Livoniæ, ſeq; inſciis, caſtris aliquot Regi Sueciæ cedere juſſi fuerint, quæ tamen Præſes, ad hoc usque tempus adhuc ſuſtinuerit. Præter jus præterea ſuum factum, quod ſe præſideque inconſulto, ex conventu Kanſcenſe legati in Livoniam miſſi, per eosdemq; non ſine periculo fortaſſis aliquo publico, conventus Livonibus indicti fuerint. Ad extremum ut moneta Lithuanica quemadmodum jam ante vivente adhuc Rege conſtitutum fuerit, ſuo precio per Poloniam & ubique recipiatur, poſtulant. De communicatis conſiliis cum exteris, cum privatim appellati ea de re fuiſſent, non negant, ſed cauſam ejus rei à Polonicis conſiliis ſibi præbitam quos ab Electione ſe excludere velle, delatum ad ſe fuerit. Nihil tamen definite eum quoquam ſe conſtituiſſe, poſteaq; nihil niſi communi conſilio ſuſcepturos. Præter conventus hoſce, qui à morte Regis complures hactenus commemorati ſunt, non pauci alij etiam, & vix non in ſingulis Palatinatibus habiti.

Celebris imprimis inter eos maxime Joannis Zamoiſcij Præfecti ingenio Belzenſis Conventus fuit. Quod ſub ducibus Maſoviæ, in quorum ditione Ducatus is antea fuerat, Præfectus pupillorum ducalium tutor, more temporum illorum plerumq; fuiſſet, Conventus indicendi, primamq; quaſi in municipio ſuo autoritatem regno vacante ad ſe pertinere Zamoiſcius exiſtimavit. Verum idem jus Andrea Thencinio Palatino, aliorum Palatinatuum more ſibi vindicante, cum concordiæ cauſa ceſſiſſet. Plæraque tamen fere ipſo autore ibi conſtituta, inter alia certis judicibus, in interregni tempus conſtitutis, id præterea cautum, ut quæ certis reipublicæ temporibus ordinariæ in violentos pœnæ eſſent, per omne interregni tempus duplices in eos ferrentur, ita ut quamvis aliis temporibus privati judicij eſſet, per interregni tempus publici judicij pœna puniretur: quæ autem ante publici judicij fuiſſet, duplicaretur. Decreta ea cum alij nonnulli conventus, tum maxime Volhinia, etiam Kyoviaq; ſecuta, quæ cum quemadmodum antè oſtenſum eſt, nondum ſatis cum Regno

coalu-

coaluissent, decretis Polonicis accipiendis, eo arctius jam cum regno conjungi videbatur. In eadem Russia, Gliniani Podoliæ, universæq; fere Russiæ, sub exitum mensis Julij: iterum Russiæ, cum ob pestem Visnæ haberi non posset, Dambrowiæ hæreditario in agro, Joannis Borazinscij ad fluvium Rak XVI. Octobris in omnibus tamen vix non eadem agitata constitutaque. Inprimis quidem pax publica superiorum fœderum sanctionibus & exemplo judiciorumq; interregnorum sancita inde ad securitatem finium, externorumque periculorum metum cura conversa, in eas res partim miles, qui fines tueretur, partim castrorum limitaneorum munitio, in eumque usum sumptus vel ex ærario proventibusque publicis, reliquisque eorum, à nonnullis etiam tributum, si per universum regnum id scisceretur, partim expeditio publica, pupillis, viduis, quique in necessario aliquo reipublicæ ministerio essent, aut honestorum studiorum causa ante id tempus regno egressi essent, similibusque exceptis, viritim decreta. De modo item idoneoque loco & tempore electionis futuri Regis, ratione itineris pacati ad comitia preciisq; exteris omnibus intra certum tempus è regno dimittendis, commeatus constituendis, corruptelis excludendis puniendisque, libertatibus, juribusque publicis, antequam novo Regi sacramento se addicerent, idonec constituendis, ad eamque rem & privilegiis omnibus conferendis & certis emendationi illi jurium præficiendis, tum de Thesauris Tikocinensibus, infanteque adeo ipsa, in potestatem reipublicæ redigendis agitatum. Plæraque ut pax expeditioque publica, tum si quis ob suffragium ferendum aliquid accepisset, aut cum exteris communicasset, aut per Secessionem Regem elegisset, capitis & infamiæ pœna sancita.

Prussiæ Conventus etiam habitus fuit, turbarum quoque nonnihil dedit. Cum aliis enim nonnullis rebus, quemadmodum supra ostensum est, tum maxime executione legis Alexandrinæ Prussi offensi, indigneque ferentes, non modo adempta sibi plæraque esse, sed nonnulla ne in indigenas quidem collata. Kirsburgo quod Czemijs ademptum Alberto Pirzchlinscio; Lopatka item, Rudno & Lignovy, quæ tum Konopatiorum juris fuissent, Stanislao Przyemscio donata ab Augusto fuerant, publico consilio possessores pellunt. Initio anni LXXIII. quemadmodum in conta Kanscense constitutum fuerat, circa sacros trium Regum dies, ex plerisque regni partibus, cum Senatus tum Conventibus ante minoribus per singulos Palatinatus habitis, ex nobilitate etiam frequentissimi frequentes ad Varsaviam conveniunt. In conventibus qui præcesserant, vix non eadem iterum quæ in Superioribus agitata. Cracovienses Sendomirienses que communem Vislicíæ sibi indixerant.

In eo ad majorum Polonorum exemplum priorem sanctionem Cracoviensem, ratione executionis, certorum nimirum judicum, judicijque constitutione adjecta revocant. Legatis ut cum Senatu expostulent, mandant, quod tam diu electionem tot Conventibus, iisque minus necessariis duxerint, ut nunc tandem postquam in viam aliquando juris publici redierint, quam primum certam diem, locumque electioni præfiniant, petant; ni faciant nobilitatem necessario ipsam consilium sibi capturam.

Ex Lublinense vero ad Archiepiscopi etiam potestatem in ordinem redigendam, mandata legatis data: tum ut sigilla Regia tam in Polonia quam Lithuania, ad futurum novi Regis Imperium clausa asservarentur. Ita cum plerique maximis de rebus inter se dissentientes convenissent, in tanta animorum dissensione, novo etiam fere more Conventus administratus.

Primum cum definitus alioquin numerus legatorum sit, qui ex singulis Palatinatibus ad publicum conventum mittuntur, ad hunc pro cujusque Palatinatus arbitrio, sine certo, non paulo tamen majore numero missi. Ne Marsalcum quidem ad sententias rogandas, consiliaque dirigenda, more solito prodidere: Verum munere per vices inter se partito, in dies singulos singuli Palatinatus, ut ad quemque ordo pervenerat, eo fungebantur.

In ingressu mox de potestate Conventus disputatum, aliis omnium rerum autoritatem ei deferentibus, aliis præterquam de tempore, & loco electionis quicquam statui ibi posse negantibus, cum propter absentiam Lithuanorum, dum Legati eorum quos in itinere jam esse constabat, advenirent, ex instituto res sustinerentur, interim Prussorum ipsorum etiam à conventu absentium vis arrepta, Przyemscioque & Pirschlinscio, non solum gravissime intendentibus, sed arma etiam in eos comminantibus, cæterorum vero Poloniæ Palatinatuum legatis, communem quasi causam agentibus, graves nonnullæ sententiæ dictæ. Aliis pœnas confœderationum urgentibus, aliis rigore executionis factum excusantibus, ideoque mitius agendum censentibus, nonnullis ut accerserentur, adventuque eorum expectato, coram cum illis ea de re disceptaretur, suadentibus. Obtinuit sententia eorum, qui restitutionem sub pœnis sanctionum, ex autoritate Conventus mandandam censerent; die ejus ultra electionem prolato, ne si forte maturior dies, præstituta fuisset, illique edicto non paruissent, tanquam hostes judicati deterritos se possent.

Lithuani ad conventum Varſavienſem, quemadmodum ſupra oſtenſum eſt, invitati, Conventum Vilnæ ipſi etiam habuerant. In eo cum Legatos tantum mittendos ſtatuiſſent, mittunt, Euſtachium Volovicium Trocenſem, Paulum Pacium Wirepſcienſem Caſtellanos: equeſtris itidem ordinis aliquot, literis præmiſſis, quod ob itineris longinquitatem ad diem adeſſe non poſſent, quinque fortaſſis diebus ſerius venturos legati, abſentiam ſuorum, cum locorum longinquitate, tum formula fœderis, qua ad electionis tantum Comitia aſtricti ſe diſputabant, tum etiam quod primas conventum eum indixiſſet excuſabant, equeſtris ordinis Legatos gravibus de cauſis ſibi adjunctos adeſſe non potuiſſe, nullis aliis autem cum mandatis miſſos ſe eſſe, quam ut de tempore & loco electionis, cum illis ſtatuerent, locum nullum commodiorem Parczowia ſe judicare, qui & in priſtino fœdere nominaretur, & æque omnibus propinquus eſſet. Idemque ad conatus hoſtiles obſervandos prohibendosque commodior, diem circa D. Alberti ſibi videri, quod & eorum qui longius abeſſent ratio habenda eſſet, maximeq; ipſi, privatos etiam, ſeu minores conventus ante electionem habendos ſibi exiſtimarent: & vere ſeu ſub initium æſtatis, fluminibus paludibusq; omnibus ſolutis, hoſtis qui hyeme maxime rem gerere ſoleret, minus timendus illis eſſet. Revaliam jam eum obſidere dici: ipſum alio cum exercitu ad Polotiam ſubſiſtere: jamque incendia oſtentare, tentabundum paratas ne copias haberent, jam dudum quidem commeatum legatis eum miſiſſe.

Itaque mittendos quamprimum exiſtimare, ſi ratione aliqua ducere cum poſſent. Maxime tamen auxilium contra eum flagitare: ærarium ſuum plane eſſe exhauſtum: contra hoſtem autem ita paratum, & milite & pecunia opus illis eſſe. Queri inde imprimis de infante, ad Epiſcopum Vilnenſem literis ejus prolatis, quibus hæreditarios illos vocaret: ad præfectos item Sylvarum de conferendis ad eam reditibus: quod cum illi Warſaviam ipſa Lomzam conventum ſibi indixiſſet.

Formam itidem juramenti miſiſſet, petunt, ut omnis illa controverſia cum infante, ad electionis comitia rejiceretur. Tikocinenſemq; cauſam, conjunctim cum illis curæ ſibi fore offerunt. Veterem de Wolhinia, Kyowia, Braclawia, Podlaſſia, indicta ut ipſi volebant cauſa, cum ex edicto nil præſcire ea de re potuiſſent, in conventu Lublinenſe ſibi abjudicatis querelam adjungunt, ut in priſtinam cauſam ante electionem, adhuc iſta reſtituantur.

Similiter de Livonia, quod præſide ipſisq; præteritis, ſola ſua autoritate conventus ſibi indixiſſent, ut Marſalci terreſtris ſui inter Caſtellanos, in communi Senatu locum haberent: moneta item Lithuanica, & quemadmodum jam ante conſtitutum fuerat, ſuo precio per Regnum etiam ubique reciperetur, poſtulant.

De permutatione Livoniæ cum Moſcho de qua tractaſſe inſimulabantur, refutabant, & ne cogitatum quidem ea de re à ſe oſtendebant, potius caſtra aliquot Livonica, literis ex Polonica Cancellaria editis, Sueco donata, ſeu oppignorata, Præſidem Livoniæ hucusque ſuſtinuiſſe regimen. Jactata ea res inter Legatos etiam nobilitatis magnæ Kraſinſcio invidiæ fuit.

Verum hæc quidem in publicum à Lithuanis acta: Secreto autem & Palatinus Sendomirienſis, quæ in legatione illa Mrzibovienſe cognoverat, & Caſtellanus Trocenſis, quæ à Moſco pericula illis impenderent, quæq; cum eo interceſſiſſent, in Senatu renunciavere. Maxime Cyrus cujus ſupra mentio facta, quique ad pleroſque Lithuanos curſitaverat, vel ſuſpicionum vel diffidij Lithuaniæ cum Polonia autor incuſabatur, cujus cum orationem ad Lithuanos, qua quomodo à noſtris opprimerentur, oſtendere conatus eis fuiſſet, Palatinus Sendomirienſis commemoraſſet, lachrymas plæriſq; excuſſiſſe dicebat.

Deliberatum equeſtri ne etiam ordini iſta aperienda, cum ut quam cautiſſime id fieret, neceſſarium viſum eſſet, Hieronymus Oſſolinius Sendomirienſis, & Euſtachius Volovicius Trocenſis Caſtellani ad eos allegati, cum aliis omnibus remotis, ipſis tantum nunciis ſecretiſſime plæraq; expoſuiſſent, in publicum nihilominus poſtea erupere.

Verum maximam Lithuanis invidiam, alia ſecretior Georgij Slucenſis Ducis legatio faciebat. Cum quemadmodum ſupra oſtenſum eſt, mox poſt exceſſum Auguſti metu potentiæ Moſchoviticæ, hujusmodi ad Moſchum Lithuani literas dediſſent, quibus ſpem Regni illi oſtentando, eum interim demulcerent, conſilia literæque eæ, partim odio Chodkiewiciorum, cum quo æmulationes ei intercedebant, partim ad demerendos ordines regni, ad hunc conventum delatæ ab eo fuere. Poſſeſſiones præterea juris regij ab illis impignorari, conciliabula nobilitate inſcia haberi, quæ ſi à noſtris permitterentur, ad minimum ut legati à regno illis intereſſent operam dandam, ut imprimis ad obſervanda impediendaque conſilia ea in finibus Lithuanicis, electio adminiſtraretur ſuadebat.

Antiquiſſimi hic ejusdemque cum Jagellonibus generis in Lithuania Dux, quoad Jagellonium imperium duraſſet. Lithuaniæ devinctum ſe fuiſſe, nunc eo exſtincto, cum ſui juris factus fuiſſet, ſe ditionemque ſuam in jus Regni dediturum addebat, quod mani-

manifeste autem jam se Lithuani pararent, tormenta curribus imponerent, arma instruerent, periculi sui ut ratio haberetur petebat, maxime locum in Senatu urgebat.

Quibus de rebus cum in secreto consilio sententiæ dicerentur, inter alia, ut præfecto militiæ regni, cura tutelave ejus, si vis illi fieret, demandaretur, nonnulli censere. Wolinij, Kyowij, Podlasfij, quos Lithuani repetebant, per Legatos, rumores, qui de se sparsi essent, refutabant, proque jurejurando suo, quod semel præstitissent, constanter in fide regni se permansuros ultro offerebant.

Inter alios imprimis domestici regij, inter quos præcipui Mniskones, tum ipsi etiam Cancellarij exagitabantur. In illos partim more hominum regia facta, ministrorum invidia, ut plurimum vel excusantium, vel lenientium, cum amores parum honesti, tum dissidium cum sorore, magicarum artium ludibria, & alia plæraque, quæ proximis annis, vel in invidia, vel sermone fuerant, conferebantur: partim amotarum quorundam rerum, incertum suspiciosius an verius accersebantur.

E Cancellariis Krassinio quidem Episcopo tum Cracoviensi designato, literæ quarum supra mentio facta, quibus Joanni Sueciæ Regi, quatuor Castella Livonica in dotem oppignoraverat paulo ante mortem Augusti à Krasiwio editæ, utriq; autem partim honores partim possessiones etiam regiæ post mortem Regis, sub titulo nomineque Regio privatis nonnullis condonatæ objectæ, quam quidem ob rem postulata etiam in Conventibus nonnullis, ut ad novi Regis Imperium sub signis sigilla regia essent, edita fuerant.

Omnium maxima animorum contentione atque odio jus primatis, fœdusque inter dissentientes de religione agitabantur. Ut quorum illud universum quasi ordinem, civilem cum ecclesiastico, majoremq; Poloniam cum minore, hoc vero Catholicos cum hæreticis, quorum major tum fere pars in Senatu committere viderentur; Qui jus ejus oppugnabant, quorum non parvus numerus, maxime ex minore Polonia, non tam regni, aut Senatus, quam cleri primatem eum esse disputabant, imprimisque Casimiri decretum jactabant, qua ne quisquam Episcopus, sine permissu Regio, aut Senatus, legationis Pontificiæ munus, aut dignitatem Cardinalitiam acciperet cautum esset: non sine magnis causis, à majoribus vetitum id fuisse, ne in æquo omnium jure regiam vel sanctionem, majoremve regia potestatem quis usurparet. Qui nunc primatem primumq; Principem se appellaret, progressu temporis pro interrege se gesturum, omneque jus regium per interregni tempus adse traducturum: quod si fieret regia autoritate Senatoribus ipsum imperaturum: non penes regni, sed ipsius Marsalcum magistratusve imperium interim futurum: depositurum eum potestatem, quando liberet: daturum Regem quem vellet: multaque alia fortassis absurdiora, quæ more ingenij humani, libido dominandi paulatim irrepens, semelque admissa hominibus, permitteret. Archiepiscopus neq; in Senatu sibi deerat, & publico etiam scripto edito, causam defendebat.

Inter alia dissensionum licentiæq; argumenta, non postremam hanc post mortem regiam, ab hominibus turbulentis, admiscendas turbandasque res, controversiam excitatam, qua morte regia potestatem, autoritatemque magistratuum cessare, seu sublatos potius magistratus omnes per interregnum è republica vellent.

Primatum quidem suum, merito extra invidiam eam esse debuisse: neq; enim quemadmodum à malevolis in vulgus spargeretur, regiam aliquam potestatem, tanquam interregem se usurpare: quamvis ne regia quidem potestas certis legibus, & jure circumscripta, gravis cuiquam esse possit: multominus primatum; cujus morte regia regno vacante, potestas demum aliqua esset, neque tamen absoluta vel summa, ipsius primatis, verum ex universi Senatus autoritate pendens, ut nihil in ea vel suspectum, vel invidiosum esse posset. Verum ab eo oppugnando initium facere illis visum; quo convulso reliqui magistratus, simul omnes facilius, conciderent, summaque omnium rerum dissolutio in rempublicam inveheretur.

Ante omnia & veteres res animo repetenti, & præsentem omnium regnorum Christianorum Statum inspicienti, nemini dubium esse posse, nullum unquam regnum aut rempublicam fuisse, in qua non princeps aliquis Senatus, gentilibus quidem temporibus profanus, christianis autem ecclesiastici plerunque ordinis fuerit, Cæsaribus aut Regibus mortuis vel absentibus, partim eorum munere fungeretur, partim ad consilia publica Senatui, reliquisque ordinibus dux autorque esset.

Simili ratione apud nos, quamprimum religio christiana à Mieskone primum accepta fuisset, ab eodem duos simul Archiepiscopatus, unum Gnesnensem, alterum Cracoviensem institutos, ita ut primus locus Gnesnensi tribueretur, non multis ætatibus post magnum Casimirum, in compositione de decimis, inter Archiepiscopum & majoris Poloniæ nobilitatem, etiam primum Principem Archiepiscopum appellare, majus id esse quam si primatem, cum non sacræ sed profanæ reipublicæ titulus is sit, in qua Senatores, ut in aliis regnis tanquam Principes, Archi-

 episco-

epiſcopus primus inter illos Princeps ſit, neq; vanum titulum eum eſſe, ſed re ipſa, primam poſt Regem autoritatem, poteſtatemque eum habere, privilegia quæ præ cæteris illi tributa ſint, oſtendere. Primo primus & dignitatis & ſententiæ, in ſenatu locus non ſolum præ aliis, tam ſacri quam profani ordinis Senatoribus, verum Principibus etiam feudalibus, quos ad hoc tempus regnum habuiſſet, aut haberet; anteferri illi Scipionem, neque cuiquam niſi ipſi Regi ſubmitti, regni vel curiæ Marſalcis regium tollentibus: quorum ſi nullus adſit, Archiepiſcopi Marſalcum etiam ipſi Regi, quod non ſemel noſtra ætate accidiſſet, Scipionem præferre, quod certe non levæ alicui cæremoniæ, ſed juri dignitatique Archiepiſcopi tributum eſſet, aut quod lege etiam publica Sacroſanctum eſſet; qua vel in contumelioſe aliquid quamvis in alios, coram Archiepiſcopo proferentes, vel gladium ſtringentes, certæ pœnæ irrogarentur. Soli illi ut per procuratorem fidei tantum literis ei tributis, in quocunque jure ſtare, juramentum etiam præſtare poſſit, tributum: Soli ut ipſe tantum Reges Reginasq; inauguret: in cujus juris poſſeſſione ab ipſo Boleslao, Chrabro ad proxime defunctum Sigismundum Auguſtum Archi-Epiſcopus Gnesnenſis fuerit. Una ſola Regina Granowia excepta quam cum contra autoritatem Senatus, dignitatemque ſuam Jagello duxiſſet, Nicolao Tramba Archiepiſcopo Gneſnenſe, in conſilio Conſtantienſe, tum abſente, Leopolienſis Archiepiſcopus, diadema ei impoſuit, ita tamen ut decreto poſtea Caſimirus ſanciret, ne quisquum præter Archiepiſcopum Gneſnenſem, jus id uſurparet: in eandemque rem ſimilis Sigismundi Auguſti lex, ita ut ne ab adverſariis quidem jus id in dubium vocari poſſit, extet.

Quod ſi coronandi Reges poteſtatem habet, inquit, quanto magis una cum reliquo Senatu electionem indicendi, eandemq; adminiſtrandi: quomodo enim coronaturus ſit eum, de quo an rite electus ſit, ei non conſtet? & annales noſtri, & tabularia, maximeque recentiorum Regum electiones, quæ in tabulariis extant, cum indicta ab Archiepiſcopis ex Senatus autoritate comitia electionis, tum ex ejusdem Senatus conſenſu, ipſis quaſi Ducibus, & Principibus Senatus adminiſtrata, nonne aperte loquuntur. Albertanæ electioni fratrem ejus Fridericum Cardinalem, cum Epiſcopus tum eſſet Cracovienſis, loco Zbignei Olesnicij Archiepiſcopi tum Gneſnenſis præfuiſſe videmus: Alexandrinæ eundem Fridericum jam Archiepiſcopum, cujus electionis decretum, ſub ejus imprimis titulo, nomineque aliorum itidem Senatorum, equeſtrisque ordinis hominum, in archivo extat; Quemadmodum & Sigismundi Primi, ſub titulo Andreæ Rozæ Archiepiſcopi Gneſnenſis, inter alios ſuffragatores primi. Jam quæ res ne dubitationem quidem ullam aut unquam habuit, aut habere poteſt, non modo in dubium nonnulli vocare, ſed transferre plane ab Archiepiſcopo conantur, cujus multo majorem, tamen etiam poteſtatem, vetera nonnulla tabularia, quibus magiſtratuum munia deſcripta ſunt præſeferunt, quodam in loco in poteſtate Archiepiſcopi, tanquam primatis, & principis Senatus, abſente Rege, comitiorum indictionem, Senatusq; convocationem eſſe profitentur: idemque etiam præſente Rege facere poſſe, alio loco Marſchalci vel Regis vel Archiepiſcopi mandato privatim vocare poſſe, Jus id conſvetudo comprobavit. Multa enim quæ ſummi regijq; juris ſunt, ab Albertanis præſertim temporibus, ut vacantium dignitatum, collatio, res judicatæ, earumque executio, militis in reipublicæ fidem & uſus autoratio, damnatorum reſtitutio, aliaq; ejus generis non pauca, ſub ſolius Cardinalis Friderici tum Archiepiſcopi titulo, cum generali ſaltem clauſula. Nosque cæteri prælati Senatoresque, adminiſtrata, in tabulario regni reperiuntur, ſi Rex comitia intra legitimum tempus indicere ceſſet, ne quid negligentia regia reſpublica detrimenti capiat, Archiepiſcopo aliorum Senatorum conſilio conſenſuque adhibito ea indicere: eundem fide publica contra infeſtum Regem, ad ſiſtendum ſe juri, in comitiis ve cavere eam implorantibus poſſe quis vel ignorat, vel tam averſus à commodis, libertateq; publica eſt, ut negare audeat? Quod ſi vivo præſenteque Rege comitia indicere poteſt, quanto magis nullo Rege exiſtente? At libertati publicæ periculum, à poteſtate ea illius eſſe poteſt. Quæ quæſo affectati Regni ſuſpicio in Archiepiſcopum cadere poteſt? cui crux magis quæ illi præfertur quam regni inſignia conveniunt: quique ſi honeſte, ſalvaque republica ac dignitate ejus poſſet, vel hoc ipſo onere verius, quam honore vacare mallet. Neque enim Archiepiſcopus ullus eo æget, cui ut ſacris rebus ſtudiisq; conſecrato, nihil otio quieteque optabilius eſſe poteſt, ſed reſpublica. Quod ſi reſpublica ſine eo eſſe non poteſt, mortuoq; Rege certo utique aliquo conſilij publici autore opus illi eſt, facile quivis ſtatuere ſecum poteſt. Sacrine an profani ordinis homo citius rempublicam opprimere, in poteſtatemque regnum redigere poſſet.

Ad me quod attinet, annorum jam ſatur, temporum etiam, in quæ perverſiſſima incidimus, tædio ipſius vitæ, maxime autem pompæ omnis pertæſus, utinam honeſte curis moleſtiisque iis quas munus hoc ſecum fert abdicare me poſſem. Sed cum jus à majoribus ad me trans-

transmissum, sine insigni ad posteros nota deserere non possim, quemadmodum hactenus, quantum in me fuit tutatus id fui, ita in posterum quoque tutandum mihi est, non ita tamen, ut ad vim ullam descendere ob id velim publico vestrum omnium judicio rem permitto. Si reipublicæ Majestatisq; securitatis deniq; ejus interest, tum majoris etiam Poloniæ universæ, cui non minus dignitas hæc periret, quam Archiepiscopo, juvate me contra eos, qui non tam me, quam per latus meam rempublicam dignitatemque ejus, atque omnium adeo magistratuum jura oppugnant. Quod si ab aliis quemadmodum hactenus factum fuit, oppugnabor; ab aliis à quibus minime debebam deserar, satis mihi erit, in me nihil reipublicæ defuisse publice testificatum fuisse, quemadmodum quidem, quod vestra omnium bona venia, & pace mihi liceat, attestationem hanc meam, in omnia tabularia publica referendam curabo. Res ita tandem composita, ut indicendi post mortem Regis conventus, Regis etiam ipsius ex ordinum sententia prodendi, & coronandi Archiepiscopo potestate confirmata, Marsalco publice ejus renunciandi, postquam ab Archiepiscopo ex publica autoritate proditus jam esset, jus relinqueretur. De pace inter dissentientes de religione, majore etiam fere contentione certatum. Per indulgentiam enim Augusti, cum diversas sectas, vel contra leges paternas, in regnum primum irrepere passus fuisset, ita deinde confirmatæ fuerant, ut vix non major pars Senatus, maxima etiam equestris ordinis, non modo novas de religione sententias tum sequerentur, sed catholicam religionem ubicunque possent abrogarent, nonnullis locis vi etiam oppugnarent, etsi enim in diversas sectas ipsi scissi essent, ad vitam tamen religionem oppugnandam licentiamque suam defendendam in hoc uno consentientes, unanimes conspirabant. Maximeque quod Henricus Dux Andegavensis, cujus in Gallicis dissensionibus in diversæ religionis homines odium maxime insigne fuisse constabat non modo ambiret regnum, sed non obscura etiam hominum studia in illum perspicerentur, soliciti plerique esse. Ab altera parte ecclesiastici opes adversæ partis, longi temporis licentia corroboratas tum Spiritus illorum videntes, non magis suspecti illis erant, quam illorum conatus progressusque ipsi formidabant.

Hieronymo igitur Ossolinio Sandomiriense, Stanislao Saffraniecio Biecense Castellanis Jacobo Niemoiewio, aliisque nonnullis diversæ religionis hominibus autoribus, de simili sanctione, qua in Germania pax religionis sancita esset, constituenda cum mentio illata fuisset, qui privatim de formula ejus agitarent, ad universosque postea referrent, à novatoribus cum nonnulli alij, tum Ossolinius, Niemoievviusque, ab ecclesiastico ordine, Stanislaus Karnkovius Episcopus tum Cujaviensis Princeps, cum aliis ex Senatu, & equestri ordine delegatus fuit: à quo ipso cum formula scripta fuisset, à Senatorij ordinis utriusq; partis hominibus, publice vix non omnibus probata, à plerisq; etiam qui legati tum è Palatinatibus erant subscripta fuit. Ancipitis fere antea de religione sententiæ Archiepiscopus habitus fuerat, tunc præfatus, cum diu in quam partem inclinaret, dubius hæsisset, nunc & officij, jurisjurandi loci deniq; sui memorem, nulla ratione sanctioni isti subscribere se posse profitetur. Pacem publicam omniaq; quæ ejus causa constituerent, una cum aliis libenter tutaturum: ad res credendas fidemq; Catholicam quod pertineret, extrema etiam omnia perferre ejus causa paratum esse. Similiter uno Krassinio excepto, qui leniendæ invidiæ, in qua ut supra ostensum est, erat, ut putabatur causa solus subscripsit, cæteriq; Episcopi omnes in iisque Karnkovvius, quamvis scribendo antea præfuisset, partim publice contradixere, partim vim veriti se subduxere. Ita imperfecta quasi res relicta. Ab externis ad conventum hunc, non tam legationes quam literæ fuere: excepta Prussiæ Ducis legatione, locum suffragiorumq; in electione multis rationibus jaribusq; commemoratis sibi asserentis, quemadmodum aliquoties ante, ad novum Regem rejectus fuit. Tartaricus legatus à Jasloviecio militiæ præfecto retentus in finibus fuerat: literæ ejus per filium ad conventum à Jaslovviecio missæ, ne Moschum aut quem alium, suum Turcarumve Principis hostem Regem eligerent, amicitiamq; ejus suæ Turcicæve longe utiliori futuræ anteferrent suadebant, Turcicæ binæ erant: unæ ad Augustum adhuc scriptæ quibus Bogdanum ex fœdere repetebat, clementiamq; suam illi deferebat, si fidei suæ se commisisset. Alteris ad Knissinensem conventum literis, quibus de morte Regia à Senatoribus certior factus erat, ad fœdusq; nihilominus colendum invitatus, respondebat, fœdus quidem per interregnum confirmat; ita autem ratum futurum significat, si amicum Regem quisq; ipse id culturus esset, elegissent, iisdem Bogdanum denuo repetit. De eodem Ivvonia etiam per literas expostulabat, studio suo in regnum, quod tamen perpetuum conservaturus esset, ita ut de Pocutia etiam jam remitteret, Bogdano non reddendo non satisfieri. Responsum quemadmodum in sua repub. privato consilio omnia à Bogdano gesta essent, ita eadem ratione regno elapsum, in potestate sua non esse, transitum certe si quem tentare vellet, aut auxilia nulla ex regno ei permissuros. Legatorum Hispanicorum & Sueticorum, quorum hi Gedani substiterant literæ, adventum Legatorum significabant, locumq;

locumq; & tempus legationes suas exponendi petebant: In comitia electionis dilati, Sophia Brunsvicensis nonnihil de adversis rumoribus, qui de morte fratris per regnum plerisq; libentibus, aut certe non prohibentibus spargerentur questa, pro studio tamen eo, quod ordines erga se sororesq; ultimas Jagellonicæ stirpis reliquias, per literas sibi detulissent, gratias agebat. Sororem Annam diligentissime commendabat; maxime ne Varsavia, quæ ob dignitatem, & cultum divinum maxime ei conveniens esset, de loco in locum transferretur, petebat, ad comitia ipsam se venturam significabat. Itaq; & ministrorum ejus quos præmissura esset, transitus & adventus ejus cura, majoris Poloniæ præfecto, quemadmodum petierat, commendata. Præter hæc cum finium cura, militum stipendia, Gaza Tikocinensis, fornices quidam ab infante obsignati, clavesq; aversæ, emendatio juris publici aliaq; complura, tum maxime futurorum comitiorum electionis, itinerisq; ad ea ratio, varie agitata fuere, alij certum modum comitatuum præfiniendum censentibus, stativis item à Marsalcis, per singulos Palatinatus dimetienda, tum commeatus precia, exteros omnes excludendos, disciplinamq; certam constituendam quæ plæraq; in tanta varietate sententiarum, vel non constituta, vel constituta, maxime plærisque sequentibus conventibus, liberum plærarumque rerum arbitrium cuique permittentibus, non servata fuere. Ad alias dissensionum, ob quas minus hisce de rebus convenire poterat, caussas de futuro etiam Rege studia accedebant; eo ut fieri solet acriora, quo occultiora adhuc, & in quibus omnis quasi suspicio vitaretur. In duas fere tum partes, regnum scissum erat, unam Zboroviorum, cum quibus Cstotkievicius in Lithuania imprimis tum potens conjunctus erat: altera Firleijorum, cujus Princeps Marsalcus, idemque Palatinus & Præfectus Cracoviensis; quæ Mielecium Podoliæ Palatinum, aliosq; non paucos secum trahebat. Iidem igitur fere duces sententiæ de republica futuroq; Rege erant, in quos privatæ partes scissæ erant. Cum aliis autem rebus ei, cui quisque studebat quibuscunq; poterat, Viam jam hic quoque præstruebat. Tum inter cæteras suffragiorum etiam ferendorum ratio agitata: magis enim quemadmodum supra etiam ostensum, in re supra hominum memoriam repetita, jus liberæ electionis, quam administrandæ ejus modus, nata plærisq; erat maxime igitur inter alia, quo jure suffragium etiam quisque in electionibus Regum iniret, & an tantum cujusvis de nobilitate, quantum Senatoris suffragium valere deberet, dubitabatur. Sed hoc à potentioribus quidem familiis, metu multitudinis, quæ valentior semper magis mussitabantur, quam publice disputabatur, aut quicquam de eo referebatur. Extra ordinem à Jacobo Ponetowio, qui ipse & legatus tum erat, pertentandorum magis animorum, quam definiendi quicquam, aut perficiendi spe, privato consilio mentio illata fuit.

Erat ex Palatinatu Belzense tum legatus Joannes Zamoiscius Gelito, cujus supra etiam mentio facta, qui postea summus Regni Cancellarius, copiarumque Dux fuit, obque ingenij rerumq; gestarum amplitudinem, magni nomen apud plerosque reperit, Præfectus Belzensis: ab eo sermo exceptus: in libera republ. atq; æquo omnium jure, nihil suffragiorum æquitate, vel æquius, vel receptius, omnibus temporibus fuisse; cum arma viritim pro patria ferant, merito etiam suffragia ferre debere: Ad rationem autoritatem addit quod privilegio Sigismundi primi, post Augusti minus legitimam electionem, cautum postea nobilitati fuisset, nulli postea insignia regni imponenda, nisi qui votis unanimibus, paribus electus fuisset. Quæ quidem res multitudinis gratia ita excepta fuerat, ut referre controversiam, nemo posthac auderet. Clarus inde jam ante etiam ob prudentiæ, & doctrinæ existimationem, magnæ apud nobilitatem autoritatis, Zamoiscius esse. Itaq; cum alia non pauca ex ejus potissimum consilio acta, tum de suffragiis etiam controversia ea quemadmodum supra ostensum, discussa. Tandem dies V. Mensis Aprilis ad Villam Kamieniam, quæ Varsaviæ subjecta est, communi omnium consensu dictus, perq; universum Regnum, Lithuaniam, Prussiam, publicis edictis missis renunciatus. Adjectæ sanctiones nonnullæ, ne ulla provincia, ordo, magistratus, privatusve, privatim de Rege eligendo consilium caperet, vel cum alio, maxime exteris communicaret, munus, donum, promissum, ejus caussa à quo quam acciperet, aut quacunque alia re, quo minus integre suffragium ferret, corrumpi se pateretur: ne aliter quisquam in Regem consentiret, quam si prius & vetera jura omnia confirmasset; & nominatim expeditionem quam vocant, publicam sine autoritate comitiorum nunquam se indicturum: neque extra fines regni vel precario, vel precio, quod quinq; marcarum in equitem antiquitus fuerat, nec ullo quocunque alio modo unquam nobilitatem ductum cavisset, qui secus fecissent vel etiam ab omnibus electum Regem non agnovissent, hostes publici declarati.

In rebus creditis ut partim per interregni tempus, eadem, quæ ante judicia observarentur, partim ne præscriptio interim ulla esset, statutum. Vis injuriaque cum comitatu aliquo ad electionem euntibus, vel ab ea redeuntibus, similiter gravissime interdicta. Expeditio itidem publica contra vim repentinam decreta, tributum quod

quod ad summum ad D. Alberti festum exigeretur, certique Thesaurario, tam Senatorij quam equestris ordinis collegæ additi, qui tam superiorum tributorum proventuumq; reliqua, quam novum tributum in militem, quem cum eo qui jam paratus erat, ad viginti millium supplendum, perque fines distribuendum decreverunt, exigerent. De conventibus minoribus, an quemadmodum aliis comitiis, ita electionis quoque præmittendi essent, per superiores conventus varie disputatum fuerat. Minores Poloni, qui iidem Knissini postea convenerant, habendos putarant. Lovicenses, quod neque in jure mentio eorum ulla fieret, ut quo soli Senatores, ad edendum diem & locum electionis convenire juberentur, & quod nulla eorum causa esset, cum nullo potius præjudicio quisque de futuro Rege suffragium ferre deberet minus necessarios judicarant: Lithuani sine iis ad electionem non accessuros aperte profitebantur. Ita majore parte, maxime autem nobilitate ipsa conventus expetente, circa mediam quadragesimam, ex eodem conventu Varsaviense Palatinatibus etiam conventus indicti. Quam suspectæ cursitationes Cyri Cæsarei ministri, per regnum, maximeque Lithuaniam fuerint supra ostensum. Joannes Kostka Castellanus tum Gedanensis, Mariæburgensisque in Prussia præfectus, ad conventum Varsaviensem proficiscens, ex decreto Kasçense ministris suis mandarat, ut in eum intenti, si per Prussiam forte iter institueret, eum retinerent. Ex Lithuania per Prussiam, in qua ad Ducem etiam Gedanumque diverterat, proficiscens ab iis capitur, Mariæburgumque adducitur, absenteque Kostka libere interim in custodia detinetur. In scriniis, quæ ab iis, quibus ejus rei cura mandata, mox excussa fuere, complures maxime autem Lithuanorum obsignatæ literæ repertæ. Cyrus aliquot literis ad Kostkam datis, quod insimulatus sit, quasi præter voluntatem Cæsaris, se pro Oratore ejus in Lithuania gesserit, ordinesq; Lithuaniæ à societate Polonica avertere studuerit, purgare se eo nomine vel coram ipso si copiam sui faceret, vel Archiepiscopo, vel quocunque, aut quibuscunque aliis, modo non hostes essent Cæsarei, aut sui, paratum se demonstrabat, ostenderetq; à morte Regia jussu Cæsareo in regno substitisse: Postea ab oratoribus Cæsareis in Lithuaniam missum, ad concilianda honestis à concordiaque inter Polonos & Lithuanos non alienis rationibus, filio Cæsareo hominum studia nunc revocatum cum responso à Lithuanis accepto ad Cæsarem redire, in condicto hæc à se accipiatur, injuriam contra jus gentium sibi illatam, neque se neque principem suum dissimulaturum. Kostka & ad Senatores plerosque & conventus, de quibus dictum est, quod sub id fere tempus habebantur, ne vel Rempub. in difficultates aliquas adduceret, vel officio suo in rempublicam aliqua in re deesset, tota de re referebat.

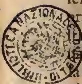
Ex majoris partis sententia, ad comitia retentus fuit. In plerisque conventibus, vix non Varsaviense edictum acceptum; aut pauca ad id vel addita vel mutata. In Prossovicense Cracoviensis nobilitatis, turbarum aliquid fuit: autore potissimum Stanislao Saffraniecio, Castellano Biecense, qui cum ante omnia legatos Varsavienses legationem renunciare debere censuisset, illique ob attestationem suam contra primatum à Senatoribus nonnullis invectum in se fuisse commemorassent, vix non motus aliquis exortus. Omni fere multitudine assentiente, contra tributum inde disputare: cum omnes proventus regij in potestate reipublicæ nunc esset, si tanquam iis non sufficientibus, tributum nunc sciscitetur, multo æquiore ratione Reges in perpetuum id exacturos, ut quod ex iisdem proventibus se etiam aulamque tolerare præterea necesse habituri essent. Ut armati præterea ad comitia omnes irent, cum ipse, tum Stanislaus Cikovius Succamerarius Cracoviensis alijque plærique eos sequentes deferebant. De tributo nihilominus obtentum: de armato itinere dilatum, dum quo aliorum Palatinatuum consilia hac de re tenderent, cognosceretur. Lithuani etiam ante diem Vilnæ conventum habent, actis Varsaviensibus ibi cognitis, ad Polonicos conventus literas dant, ut Liwam comitiis propius versus Lithuaniam translatis, intervalli, quo remoti ab aliis essent ratio habeatur petunt. De suspicionibus, quæ in conventu Varsaviense jactatæ de se essent, purgaturos se ostendunt, nihil unquam nisi ex salute & dignitate communis reipublicæ consilij à se susceptum. Haraburdæ legationis rationes reddituros. Periculum à Moscho qui sub id tempus aliquot Sueco castella ademerat significant.

Volkiniam cæteraque à corpore suo ut putabant avulsa urgent; ut quibus exuti minus quam antea sustinendo Moscho pares nunc essent. Anno salutis M LXXIII. die V. Mensis Aprilis, tanta frequentia, cum Senatus, tum equestris ordinis nobilitas, per stativa à Marsalco ante designata convenit, quanta vix unquam alias in uno loco regni hujus visa existimabatur. Imprimis securitas & pax publica maxime ne quis alio armorum genereque ferro accinctus in comitia veniret, aliaque hujusmodi ad pacem publicam pertinentia, vi injuriaque omni prohibita, curaque rerum earum Marsalcis Ministrisque eorum demandata, nonnullisque capitis etiam pœna sancitis, tum consiliorum, & agendi ratio constituta.

Ita autem jam ante domi fere pleriq; compararant, ut singuli Palatini sui Palatinatus nobili-

nobilitati tentorium, in quo de communibus rebus inter ſe conferrent conſtituerent. Præter privata ſingulorum municipiorum tentoria, Firleius in quo ſenatus conveniret, & cum ipſe Senatus ſententias diceret, tum legationes principum externorum audirentur, ex Auguſtanis hujusmodi ſuppellectilis, elegantiſſimi conquiſitoris, ſplendidiſſimum magnificentiſſimumq; fixerat. Itaq; fiebat, ut cum Palatini ſplendore atq; ſtudio ſuæ quisq; nobilitati operam probandi, ipſi etiam inter ſe certarent, ut non modo tentoriorum ipſorum, quæ ſplendidiſſima ornatiſſimaq; plæraq; erant, ſed alij etiam apparatus, comitatusque quos pleriq; ſecum adduxerant, cum omnium tum imprimis exterorum oculos non parum perſtringerent. Ante omnia igitur ſacro Spiritus ſancti per Archiepiſcopum habito, auxilioq; nominis Divini invocato, ut in illo de quo dictum eſt tentorio, cum Senatus conveniret, ſententiasq; diceret, tum externi legati legationes ſuas obirent, in eodemq; à reliqua etiam nobilitate, ex ſingulis tentoriis ſententiis comportatis, electio ipſa communi conſilio perficeretur ſtatutum. Ante omnia externi legati auditi: ac primo quidem Pontificius Cardinalis Commendonus. Qui literis Gregorij XIII. redditis, quibus imprimis concordiam, deinde ut hujusmodi Regem eligerent precabatur, qui Catholica religione imbutus, DEO gratus tum reipub. utilis, in DEUM nimirum devotus, in homines juſtus, hoſtibus formidoloſus, invictusq; futurus eſſet, earundem literarum ſententiam, votis etiam ſuis ipſe ſubſecutus fuit. Oratione ſua eadem illa, ut pro quibus ad omnia pulvinaria Romæ, etiam ſupplicationes ſummus Pontifex edixiſſet, ipſe illis optans, magnam ejus rei ſpem ex concordia hac, quæ regnum tam amplum, ac ſpacioſum, à morte Regis hactenus ſuſtinuiſſet concepiſſe ſe oſtendit. In eandem deinde orationem ingreſſus, qua quantum DEO hoc nomine deberemus, oſtendebat, quod non modo tam amplum regnum, quod duo latiſſime diſſita maria amplecterentur, nobis tribuiſſet. Verum cum aliis etiam libertatibus florens, tum non minus ea, quod Reges ſoli fere libere eligeremus, præcipuos libertatis publicæ cum autores, tum cuſtodes eccleſiaſticum ordinem, & ab initio Regni ſemper fuiſſe, & nunc etiam eſſe demonſtrabat. Quo magis omnem operam dandam, ut non niſi catholicum Regem eligerent, aliorum regnorum chriſtianorum, quæ vix non eadem ratione conſtituta fuerint, minas ſatis oſtendere, in quocunque cum religione eccleſiaſticus ordo ſublatus fuiſſet, ſimul mos publicam nobilitatis libertatem concidiſſe. Optare illis, ut religionis Catholicæ fundamento, quemadmodum antiquitus ipſi quoq; inædificati illi eſſent, ita firmiſſime in perpetuum eidem inhærerent. Varietasq; iſta opinionum, quæ per univerſam chriſtianitatem, maximos ubique, quo modo pedem intuliſſet, motus excitaſſet, nullum unquam in Polonia locum reperiret. Mederi illi proximo conventu Varſavienſe confœderatione quadam eos voluiſſe; Vereri ne in majus potius periculum ſe conjicerent. Qui enim unam ſolam veram eccleſiam catholicam crederet, quemadmodum non plures una eſſe poſſent, quomodo æquo is animo, contrarias illi tot alias ſynagogas ferre poſſet? quam iſtam pacem, aut concordiam futuram, quæ ſummæ licentiæ feneſtram aperiat? Periculum ejus rei, alia jam Regna chriſtiana feciſſe. Sed dum extincturos ſe ignem ſperaſſent, oleum verius ei addidiſſe, pacemq; hujusmodi bello cruentiorem experto, multo eam ſanguine profudiſſe, neq; tamen unquam conquieſcere potuiſſe. Duas maxime res eſſe quibus nihil exitioſius peſtilentiusq; omnibus rebuspub. ſit: Tyrannidem, & licentiam, utramq; religioni etiam infeſtam: Sed licentiæ cum prima ſpecie hominibus plerumque blandiatur, exitus acerbiſſimos plerumque omnibus eſſe ſolere. Inſutilem tunicam Salvatoris noſtri fuiſſe: Itaq; ne Judæos quidem quamvis & milites, & impios ſcindere eam auſos fuiſſe: Similiter infantem qui in Salomonis judicium veniſſet, falſa matre maxime annitente veram ne ſcindi eum permitteret nunquam animum inducere potuiſſe: ne ipſi quidem puerum JESUM dividi ſinerent: quemadmodum unus eſt DEUS, ita nonniſi unam fidem eſſe poſſe: ne panno novo veterem: precioſo vilem: Splendido ſordidum aſſui paterentur. Satis ſe animadvertere, ægræ & labenti quaſi reipub. medicinam afferre eos conari: Vereri autem, ne loco medicinæ venenum ei offerant, quemadmodum ægram eſſe nemo negare poſſet: ita ſuæ poteſtati & quaſi ægro, quoscunq; ei videretur cibos ingerere ei permittere, deſperantis potius de ſalute ejus eſſe, quam ſanantis, quæ poſtea vel ſine remediis aliquibus, diæta ipſa, aut robore naturæ convaleſcere, recolligereq; ſe poſſet. Sanandæ ejus, ex præſcripto Divino unam ſolam rationem eſſe, ut Hieroſolymam irent: Quemadmodum Divus Paulus, multiq; alij feciſſent. Hac copioſa oratione, multisque aliis rationibus demonſtratis, ad extremum Regem qualis eſſe deberet informabat, qualis electus fuiſſet, Senatores quorum id munus eſſet, ad ea ſola quæ ſalutaria reipub. eſſent, eum hortaretur, plurisq; ſalutem reipub. quam gratiam Regiam facerent: omnes vero quemadmodum æquum eſſet ei obedirent, honoremq; debitum deferrent. Ipſe vero ſecundum leges, juraq; imperaret, quod utrumque cum fieret, & libertatem integram, & licentiæ locum nullum futurum: quæ ut plurimum ſub umbra, ſpecieq; libertatis, in maximam miſerrimamq; ſervitutem verteret. Probata à plærisque oratio fuit: in media tamen oratione, à Petro Zborowio Sendomirienſe Palatino interpellatus, oratorem non conſiliarium ſe eſſe meminiſſet. Secundum Pontificis legatum ſine controverſia Cæſaris Vilhelmus

mus Rosembergius, & Vratislaus Pernsteinius auditi, Morte Regia nomine Principis sui deplorata, cum voluntate divina in eum statum res devenisset, ut novo Rege opus illis esset, qualis Rex circumspiciendus illis esset, breviter commemorant. Inde filium suum Ernestum omnibus iis dotibus, quæ commemoratæ à se essent egregie instructum, florentis ætatis, Viginti nimirum annorum adolescentem, Casimiri Tertij Maximiliani Cæsaris, Ferdinandi Regis Catholici pronepotem Principem suum illis offerre, qui quamvis cum majore natu fratre Rudolpho in Hispania apud fratrem patruelem, avunculumque, ubi multarum rerum, hominumq; usum nancisci potuerint, educatus fuerit, neque homines tamen, neq; mores hosce deseruisse, cum semper Boemos Moravosq; circa se habuerint; indeq; linguæ etiam Boemicæ ejusdem fere cum Polonica, non exiguum usum habeant, antiquissima inter hasce gentes ab eadem origine necessitudinem esse: eandē Cæsarem quemadmodum & fœdera quæ à tot sæculis utrinq; intercesserint, non modo conservata, sed aucta etiam cupere, ijs virtutibus præditos, ut maximo cuique regno administrando idonei sint, itaque Ungari majorem natu Rudolphum in Regem jam elegisse; solâ ætatis prærogativa Ernesto prælatum, maxime quemadmodum Cæsar ad hoc tempus pacem inter dissentientes de religione, sine cæde & armis, in ditionibus suis tutatus esset, non dubitandum moderatione artibusq; paternis eandem ipsum quoq; hic tutaturum. Vicinos partim hostes, partim nō certos amicos complures regnum habere. Moschum, Tartarum, Turcam, Valachum non paucos alios sive pace sive bello opus sit, utriusq; artibus instructum. Præterea ipsum Cæsarem consilio auxilioq; nunquam ei de futurum, quibus locis ditiones suas habeant videre. Ferdinandum, Carolum, fratres Cæsareos, Cæsarem ipsum, Regem Hispaniarum: tot Principes Germaniæ, Italiæq;, necessitudinibus ac inseparabili fœdere domui Austriacæ conjunctos. Nullum alium competitorem æque opportunum illis esse posse, quorum vel nulla, vel per tot dissitarum regionum intervalla, longinqua auxilia futura essent. De Turcicis enim quorum spes fortassis aliqua illis fieret, tanquam à pietate & prudentia alieni, abominari potius, quam contra ea disputandum existimare. Libertatem publicam non solum conservaturum, sed aucturū munia magistratusq; præterquam indigenis, nulli daturum, quemadmodum in Boemia Ungariaq; ipsa fieret, militaribus officiis exceptis, quæ ob penuriam virorum militarium, externis nonnunquam committerentur. Ex reliquis conditionibus præcipuæ inde compositio controversiæ, quæ de Prussia & Livonia cum Romano Imperio intercederet. Narvicæ navigationis inhibitio: Barensis Ducatus ab Hispano; rerum itidem à Moscho ablatarum recuperatio: commerciorum melioratio: Vini Ungarici immunitas à fratre Rege Ungariæ impetranda, ad quæ omnia operam principem suum, cum apud Principes, civitatesq; imperij, tum Regem Hispaniarum, Danum aliosq;, ad quos res eæ pertinerent, interpositurum promittebant. Præter hæc ad centum adolescentes nobiles Polonos, vel in bonarum artium, vel militaris rei studiis, per Germaniam Italiamq; suo sumptu habiturum, ad dignitates etiam officiaq;, in Germania, Italia, Hispania, homines militares Polonos gratia sua Cæsarem provecturum. Cum Turca, vel in Ungaria octonales inducias jam cum habere, quanto facilius cōjunctionis hujus metu, ut cum Polonia etiam, si pacem bello præferre maluerint, pristina pacta maneant impetraturum? Cum Boemica lingua legationem exponerent, populo non tam legatio ipsa quam legatus Rosembergius gratus esse, de quo ipso potius tanquam Slavicæ gentis homine, cum valde ab omnibus probaretur. Jam tum cum Urzedoviæ ageret, ad regnum provehendo à nonnullis cogitari cœptum. Post Cæsaris legatos, Gallis veterem Franciæ Regum locum, qui imperio Germanico excepto ante Carolum V. simul & Hispaniarum Regem & Imperatorem, reliquos omnes Reges præcessisset, Galli prælati, omen simul & prærogativam comitiorum tulisse visi. Oratio etiam à Joanne Monlucio Episcopo Valentino, homine docto, eloquenteq; & ad animos hominum tractandos fausto habitá, magno hominum favore excepta, jam tum suffragia etiam fere eò casura, quo favor inclinaret, indicio plærisq; esse. Exorsus à necessitudine, quæ inter omnes Reges Principesq;, quamvis lingua, moribus locisq; disjunctos, pro communis tamen fortunæ fastigio esset, suum etiā Regem in publico tanti Regis ob mortem luctu voluntatis suę significationem, dandam eis existimasse, tum si quid tali tempore à se opis, consilij, studij proficisci à se in eos posset, illis offerendum ostendit. Ad extremum si quid in fratre suo Germano Andegavense Duce, quod ad deliberationem eam de novo Rege pertineret, esse animadverterent, ipsius quoq; rationem non postremam habere vellent per se petere. Partim res gestas inde, Majestatemq; veterum Gallicæ Regum extollendo, partim ipsius Henrici virtutes, gentis Gallicæ humanitatem: moresq; tum rerum bellicarum studia commemorando, eademq; cum Polonicis comparando, partim quæ invidiæ ei esse viderent, ut cædem Parisiensem, amicitiam Turcicam, & si quæ ejus generis essent, cum elevando, tum in præsentem potius usum vertendo, opportunitates inde, quæ ex electione ej9 exstituræ essent, cum magnas, tum non minus remotas proponendo cum intra decimum diem ex Gallia classem Gedani staturum promitteret. Maxime autem magna contra Moschum & quoscunq; alios auxilia ostendendo, tum reditus Gallicarum ditionū amplissimos

C regno

regno offerendo, animos in partes eas sua sponte jam ante inclinatos, tanto magis trahebat. Cum inter alias conditiones, ut classis instaurationis, Academiæ Cracov. similesq; in centum itidem adolescentes nobiles peregre educandos alimenta offeret, quasi à se primum illud profectum, ab Austriacis exceptũ notabat. Hispano qui Gallo posthabitus esset, publice legationem exponere nolente Sueciæ Regis orator Joannes Lorchius auditus, officij causa ab omnibus usurpari solitis præmissis, ad fœdus imprimis contra Moschum invitabat. Sibi aliquoties jam à Moscho pacem oblatam. Verum perfidiam, consiliaq; ejus nosse, mutuum inde centum viginti millium thalerorum, dotemq; nondum solutam repetebat, utrinq; cum fœnore: successionemq; rerum hæreditariarũ morte Augusti, inter alias sorores ad uxorem suam Reginam, filiumq; devolutarum. Regni etsi liberam electionem haberent, non dubitare tamen, quin familiæ optime de majoribus eorum meritæ rationem habere vellent. Ex ea, si ita illis videatur, filium se illis offerre: propter ætatem non habilem, quidem adhuc regno, sed cujus indoles omnium regiarum virtutum spem præseferat. Si patrem mallẽt, laudem quidem ejus prudenter se præterire. Quæ cum plurimæ maximæq; sint, tum non minimas variarum linguarum cognitionem: animum ut in adversis infractum, ita non elatum secundis. Reginam ut apud illos natam educatamque, sua sponte illis notam, nulliusq; alterius testimonio egere, utrumq; hujusmodi, à quibus adversi, sinistrive nihil, præclara omnia expectanda sint. Non cupiditate aliqua regnum ambire, cum suum habeat, quo contentus sit, quodq; ipsum sorte sua contentus non affectasset, nisi Tyrannis Erici fratris de uxore legitime sibi desponsata, sobole sororeq; Regia, infestissimo Tyranno Moscho transmittenda consilia cepisset, necessaria ei arma induisset. Moscho viribus inter se conjunctis, terra mariq; DEO dante facile superiores se futuros, cum aliis regni vicinis, ut Turcis, Tartaris, aliisque, cum nullæ inimicitiarum causæ ipsi intercedant, paratam facilemq; pacem futuram, in hac vicinitate ditionum, cum alia regni Sueciæ, tum classem, qua Poloniæ regnum adhuc careat, ad omnes res magno usui ei futuram: argenti fodinas præterea ibi inexhaustas esse. Narvicam navigationem, communibus viribus facile prohibituros, quæ ex successione controversiæ essent quæq; ei deberentur, tanquam inter privatos parietes, partim cum infante, partim cum Principe suo facile hac ratione explicaturos: ad extremum pecuniam, qua nihil fugacius, non quidem se offerre, regnum perpetuo confœderatum futurũ offerre. Sophia Brunsvic. cum ipsa ad comitia venturam se denunciasset iter ingressa, in morbum inciderat. Orator ejus & infantem, orbitatemq; hanc ejus commendabat, & ne qua in re ad successionẽ pertinente injuria sibi sororibusq; fieret, nomine ejus petebat. Præter hos cum Electorem imperij legati, pro Austriacis ipsi etiam se interponebant: tum peculiariter ordinum regni Boemiæ, vel diligentissime eosdem commendabãt, utq; paternum indulgentissimumq; domus Austriacæ imperium, sine dubio suo exemplo ipsi etiam felicissimum experturi, aliis potius præferrent suadebant. Albertus Fridericus Prussiæ Dux, cujus jam quidem tum valetudo dubia, sed publice minus adhuc nota erat, penesq; eum universa fere familia Brandeburgica, Austriacos ipsi quidem etiam per legatos suos, maxime autem de suffragij jure laborabant. Cum pater ejus Albertus primus ex magistro ordinis in Prussia Dux, cum Sigismundo avunculo bello composito, de feudo constituisset, in pactis deditionis de jure electionis Regum nihil nominatim caverat, re postea animadversa, quod tanquam Princeps Regni Poloniæ factus, usurpare potius debuisset, petendo ultro in dubium vocarat. Controversia in eum usque diem nondum definita, cum morte Augusti comitia interim electionis ista intervenissent, cum ipse, tum universa familia Brandeburgica summo studio id urgere. Ostendere pactis feudalibus, & primum locũ à Rege, & omnia regalia Duci Prussiæ tributa; inter quæ sine dubio suffragium, & vel maxime essent, jam ante superiore fœdere magistrum ordinis nominatim Principem & consiliariũ regni Poloniæ asscriptum fuisse: non minus in locum quam jura omnia magistri, Ducem successisse. Non deerant Duci studia sua maxime in Senatu, nobilitas Joannis Zamoiscij Præfecti Belzen. de quo supra ostensum est, autoritatem hujusmodi in rebus ut plurimũ sequebatur. Disputabatur ab eo, diversam rationem magistri ordinis, tanquam ecclesiastici fuisse, quemque ipsum tamen consiliarium quidem constitutum se videre, sed suo judicio Prussiæ tantum Polonicarum eum rerum quem usum habere potuisse? itidem in universum periculosum suffragium ejus, cum publico periculo, tum libertati futurum. Primum locum Duci tributum, non de regni sed terrarum conventibus, aut honoris causa de loco, non consiliis intelligi debere: ut maxime vero juris aliquid vindicare sibi posset, non facto tamen illud usurpare debere, sed prius juxta præscriptum pactorum Mariæburgi de eo transigi debuisse. Non parum causæ Ducis rumores oberant. Cum & potens imprimis sit, & tum juvenis admodum, patrem Principem militarem relaturus putaretur, in armis esse, cumq; copiis ipse adventurus, partesq; Austriacas adjuturus dicebatur. Moschus præ fastu & arrogantia legatum nullum miserat. Haraburda qui cum Lithuaniæ nomine legatus apud eum fuisset, ea de re cum illo egerat. Lithuanis mandantibus renunciabat, ob longinquitatem locorum cum ad diem præfinitum adesse non potuisset, literis ut in adventum suum electio sustineretur, petebant: Negata eis res fuit, potissimum ne contra jus ab absentibus in exemplũ postea

res

res traheretur. Cum tardius aut omnia procederent, satis nihilominus in tempore adfuere. Ab iis igitur Haraburda producto, quod Cæsar aut Gallus legatis missis regnum peterent, minime mirum sibi videri disputasse ostendebat: quod barbarus & omnis antiquitatis ignarus, ac tumens, præter se & Turcarum Imperatorē translatitios aut institutos reliquos omnes Principes esse diceret, sibi filiove suo non petendum regnum esse, sed ultro deferendū: neque dote aliqua illi opus esse, sed ipsi dotē potius contribuendam, itaq; legatos ipsi ordines ad eos mitterent: Livonia omnique ad Dunam usq; Polon. ditione cederent. Quod si ipsum Regem vellent, & titulis ejus priorem locum, & ob eosdem titulos Kiovia quoque ei cederent. Reges postea nullos, nisi ex ejus posteris, quoad aliqui superstites vixissent haberent. Non minus arrogantiæ Turcica postulata habebant. Literas ejus tum Machometis primi Bassæ, alias Valachicus legatus reddidit, alias ejusdem fere argumenti Jasloviecius à finibus miserat. Ne ex hostibus suis, maxime autem Austriacis aliquem eligerēt, barbarica arrogantia, non tam postulabat quam imperabat: de Gallo vix non mandabat, qui si minus videretur, ut tum ex indigenis potius aliquem, ex quibus ipse Palatinos Cracoviens. & Russiæ, ignoratione autem rerum christianarum, primo loco ridicule Archiepiscopum nominabat. Cum literis iis cum ante jam ad conventum Varsaviens. Czausium misisset, ne si imperium Turcicum de Gallo intervenire visum fuisset, invidiæ ea res apud nobilitatem Gallo esset, à Gallica factione retentus fuerat. Legatis ad sua singulis loca remissis, primum à Senatu sententiæ dictæ, inde nobilitas per suos quæq; Palatinatus diversa discessit. Priusquam ad electionem accederetur, cum alia nonnulla, tum emendatio juriū libertatumq; iterum agitata, ad conditionesq; futuro Regi præscribendas, tam ex Senatu quam equestri ordine delegati. Inter alia Alexandri privilegium prolatū, jactatumq;. De gradibus in honoribus mandandis, crimineq; lesæ Majestatis præterquam quod sigillo annulari Lithuanico obsignatū, non satis autoritatis habere videretur, ne res quidem valde probata inter sanctiones non receptum. Apud eosdem Slucensis Dux de loco suffragioq; cōtroversiam referebat. Præterquam quod stirpe Ducali se, majoresq; suos ortos antiquitus in Senatu Lithuanico locum habuisse doceret, privilegium etiam in eam rem Augusti, sub Radoscensem expeditionem datum proferebat. Qui ei adversabantur, etsi tituli Ducales unione sublati nō essent, dignitatem tamē jusq; omnium exequata fuisse cōtendebant: cujus rationis esse, ut in Regno in quo Rex ipse eligeretur, Senatores præter omnium liberarum rerumpub. morem hæreditarij essent. Jus si quod unquam habuissent, partim non usurpando, partim eo ipso amisisse, quod cum post unionem judicia in Lithuania constituerentur, Palatinatusq; describerentur, in Novogrod. Palatinat. Slucka etiā conjecta fuisset, ipsum in conventu Grodnensi à Palatino Vilnense admissum non fuisse: quemadmodum ne in albo quidem Senatorū Lublin. censum. A Jagellonicis equidem temporibus præter privilegium ejus, quod diversi ritus, & religionis homines à Senatu arcerētur, ipsos Græci ritus locum in Senatu habere non potuisse. Si quid ab Augusto postea impetrasset, primo privatim impetratum, nullam autoritatem habere: deinde ne in possessione quidem ejus fuisse, in Senatu pro cujusq; studio, diversæ de eo sententiæ esse: ex Palat. tentoriis plerisq; in Novogrod. Palatinatu suffragium ferre jussus. Inter alias delegationis hujus actiones, Mniskones quoq; à Zboroviis odio, maxime Firlei qui sororem eorum sibi desponderat arrepti, exagitatiq;, partim ut ministri privati Regij amotarum rerum insimulati, partim omnium actionū Augusti, quæ in invidia aliqua essent postulati. Per omnes fere cōventus à morte Regia, militum etiam Podolicorum maximē stipendia agitata. Cum aliter explicari nō possent ipso Jasloviecio præfecto instantissime ea illa poscentibus, inter conditiones, ut à futuro Rege solverentur relata. Interim novo exemplo certis possessionibus publicis seu Regijs, tum primum iis cautum. Tributum etiam tam per Livoniam quam Poloniam decretū. Ita rebus aliis in conditiones relatis, aliis indecise relictis, ad electionem deinceps accessum. In maxima frequentia nobilitatis, quæ ad electionem convenerat, magno numero Moscovitica illa tenuior ut vicina cōvenerat, quæ quos eligeret, neq; nosset omnino, aut fando unquā audivisset, neq; magnopere curaret; in eorum verba adducti, qui eos alerent, numerus magis ad acclamationes aptꝰ quam consilia. Quibus cum impedire potius actiones omnes, & inter moras istas delegationum partim ægerrime ipsi se sustentarēt, partim alijs qui factionis causa eos alerent graves essent, sermones in Senatu maxime ab illorum Palatino ea de re habiti, quibus discessus illis permittebatur, tantam ad eos delati commotionem excitarunt, ut gregatim ad Senatum ad comitium irruentes, minacibus vocibus eos refutarent. Qui vel ipsi partes aliquas sibi adjunxerant, vel in quos studia hominū sua sponte tum propenderent, tres fere erant. Austriacus, Gallus, Moscus. Verum Austriacum nomen multitudini vel ob æmulationes, ut inter gentes vicinas, vel Turcici belli adeoq; ipsius potentiæ Austriacæ metum, libertati non satis gratum, ingratius etiam literæ quædā à Zboroviis confictæ, & sublegati Austriaci nomine jam ante comitia sparsæ fecerant, quæ cum ut arte rumorū confingendorum tam adhuc nova, magis etiam animos nobilitatis ab illis alienassent, non parumq; iis invidiæ conflassent, qui Austriacis studebant quorum nō pauci ex Senatu & primarij pleriq; erant, ita informatā rationem habebant, ut non statim ab initio omnes se aperirent: interim alijs potius studere se si-

se simulabant, quos postquam partim judicia ac voluntates hominum, partim res ipsa repudiasset, in Maximilianum tandem omnes convenirent, neq; tam sponte eum elegisse, quam vel necessitate vel penuria aliorum, rejecti, quodammodo ad eum viderentur. Quæ Maximiliano oberant, ex altera parte pro Henrico omnia fere faciebant. Quod enim tot locorũ intervallis remoti à Polonia Galli essent, & quemadmodum gratia, ita contentio etiam fere nulla unquã iis intercessisset, æquiore animo Gallum quam Germanum sibi imperantẽ laturi pleriq; videbantur: eandemq; ob causam libertati etiam minus ab iis periculi metuendum, ut ad quam opprimendã per tot terrarũ longe dissitarum spacia, neq; militem suum, neq; aliorum hominum multitudinẽ, tanquam in Coloniam aliquam, quod inter vicinos aliquando fieri soleat, satis commode traducere posset. Quod autem Turcæ etiam vicino tam potenti, ac gravi fœderatus esset, non modo nulla cum ipsis offensione, sed integra potius gratia electum eum iri constabat. Accedebãt ad ea legatorũ ipsius cum industria summa, tum studium. Inter quos Princeps Joannes Monlocius Episc. Valentinus partim muneribus, partim promissis, partim precibus, ac blanditiis, ut quemq; maxime cuiq; rei idoneum reppererat, quam plurimos sibi adjũxerat; Maxime autem ipsæ cõditiones, quæ ab illis proponebantur, hujusmodi erant, ut & dignitate & utilitate, facile quosvis allicerẽt. Sueciæ Principem Sigismundum, tum fere adhuc infantẽ, cum avunculi memoria, tum matris lectissimę Reginæ favor, tum præsentis etiam amitæ pietas, nonnullis commendabat. Sed quæ res, si cætera in eo fuissent, maximum momentum ad studia hominum ei conciliãda adferre potuissent, ea partim cõtra maximas opes competitorum, partim contra incommodorũ eorum, quæ ætas ea invectura videbatur, metum parari poterant. Itaq; vel pauci omnino ei studebant, vel qui eum commendarent, simulate potius id faciebant, cum tacite Austriaco favebant. De Piasto, quo nomine ex Piasto eo, ad quem oppidanum Krusvicensem, in maxima nobilitatis dissensione miraculo quodam regnum delatum antiquitas tradidit, cujusque posteritas longa annorum serie ad Jagellones usque imperavit, omnes privato loco natos, quorum in electione ratio habeatur appellari usus obtinuit, magis disputabant nonnulli quã quod vel in tanta aliorum contentione consistere, vel in tot suffragatorum ambitione, partim aliis invidentium, partim sibi malentium, devenire ad eum regnum posse existimarent. Pauci admodum inter quos Joannes Thomicius Castellanus Gnesn. & aliqui ex nobilitate ex animo eum cupiebant, inter quos maxime aliqui dissentientes de religione, qui Rokos proposito, Stanislaum Saffraniecium Castellanum tum Biecensem, factionisq; Lutheranæ tum inter primos, ne ipsum quidem ut putabatur invitum, subito per tumultũ arripere, Regemq; renunciare, constitutum habuisse dicebantur. Majoris partis nobilitates in Moscum fere propensa studia erant, quos partim imperij ejus amplitudo, partim perpetuæ pacis commoda ducebant, nõdum obsoleta in animis hominum memoria Jagellonis, qui pari ratione ex barbaro christianus ex hoste Rex factus, cum Lithuaniæ magnum ducatum regno adjunxerat, tum firmã in hunc usq; diem pacem eidem pepererat. Verum hunc, quemadmodum supra ostensum est, fastus ipsius ultro arcebat cum à quibus tantum regnum expectabat, ne legatione quidem dignandos existimasset, sed literis per goniecium, qui tabellarij vice, legatos nonnunquã præcedere solet missis, partim ineptas conditiones proposuisset, partim ut legati qui de Regno acceptando secum agerent, ad se potius mitterẽtur, postulasset. Cæteris competitoribus, vel quorũ ratio haberi deberet, suicuiq; laudatores ex Senatu dati, qui nobilitate universa pręsente quo rectius judicium de unoquoq; ferre possent, quæ in cujusq; electione cõmoda vel incommoda essent ostenderent. Magna ac præclara res ut erat visa, summos Principes orbis christiani, de regno clarissimo certantes inter se videre, Piastus enim ab initio fere mox exclusus. Cum enim Joannes Thomicius Castell. Gnesnensis, qui nõ simulate domesticum imper. suadebat, laudator ejus extitisset, verba Zamoiscius fecit, si indigenæ ratio haberi deberet, quemadmodum exterorum principum legationib9 summotis, sententiæ de iis dicerẽtur, ita quo liberiora suffragia essent, qui ex indigenis idonei ad Regnum putarentur, ipsi quoq; secederent, absentibusq; eis in suffragium iretur, qua re à plerisq; comprobata, atq; ut nova studiose potius arrepta, cum præsertim in omnium æqualitate, aliusq; qui Principibus natus esset plerisq; tum sorderet, nemoque adeo existeret, qui profiteri auderet, ac quisq; certus suffragator, quam dubius, partim etiã ridiculus candidatus esse mallet, omnis de Piasto deliberatio sua sponte conquievit, ut quam jam ante etiam qui diversum sentiebãt partim ineptis, partim minus idoneis hominibus. Alij, maxime autem Marsalcus tum supremus Andreas Opalienius Slupscio Badura studiose nominando, in risum ac jocum fere verterat. Sueciæ Principem imprimis Nicol. Mieleciuѕ Palat. Podoliæ laudabat, qui quemadmodum & Firleius, Marsalcus Palatinatusq; Cracov. in Suecum aperte studium simulare, tacite Austriacis velle putabantur. Erat Mielecius ob ingenij, prudentiæ, atq; integritatis opinionem, magnæ apud nobilitatem autoritatis, orationis autem quodam genere delectabatur, ut nõ satis fere se explicaret, sed dubios plerunq; animos hominum relinqueret: itaq; ingrata oratio apud multitudinẽ fuit. Præterea cum sororem Augusti Sueciæ Rex Dux tum Finlandiæ duceret, offensus dicto quodam ejus in nuptijs illius fuerat Joannes Chokievicius præfectus Samogithiæ. Is igitur acerbe in Suc-

Svecum invectus, Mielecio respondit, responso ejus Firleius occurrit, tandem nocti, ac tædio hominum utrinq; cessum. Cum & Suecum & Piastum difficulter tamen esse posse appareret, qui alterutrum horum volebant, de Rosembergio communicare inter se cœperant, qui Urzedoviæ, ubi tam legatus Cæsaris agebat, appellatus ipse recusabat, seu metu potentiæ Austriacæ difficultatesq; fugiens: seu in fame sibi ratus, si legatus rem mandatam in suum commodum verteret. Ita omnis reliqua contentio inter Austriacum & Gallum erat. Austriaci laudatores Episcopus Plocensis Petrus Miskovius, Palat. Raveusis Anselmus Gostomscius, Stanislaus Slupiecky Castell. Lublinensis erant. Gallum Episc. Cujav. Karnkovius, Chodkievicius Capitaneus Samogithiæ, Joannes Kostka Castell. Gedan. laudavere. Non exiguæ sanæ invidiæ apud Lutheranos, cæterosq; hæreticos Henrico Parisiensis cædes erat, quæ in nuptiis Naverreni sororisq; regiæ Casparis Colignij Amirali Galliæ aliorũq; Hugonotorum ipso potissimũ autore, & antesignano facta jactabatur. Sed & ea res partim literis ab Henrico manu ad Monlucium ex Gallia scriptis, quæ passim omnibus ostensæ fuere tum ab ipso Monlucio publice etiam epistola quæ extat edita, ingeniosissime partim elevabatur, partim excusabatur, & maxime promissis, iisq; fere immensis cum Austriacos, cæterosq; competitores omnes vincebat, tum animos plerorumque ad partes adjungebat. Cum vel publ. vel privatim nihil omnino postulare quisq; auderet, quod non multo promptius ipse promitteret. Itaq; celebre tum dictũ in eum Mielecij ferebatur pontem Varsaviensem, ut ex solido auro construeret, ab illo postulandum de genere auri, an Gallicum an Ungaricum adhibendum dubitationis fortassis aliquid futurum, de re nihil à Cæsareis etiam legatis notata in oratione res fuit: cum alios omnia promittere posse dicerent, se ea tantum quæ à Principibus suis & posse præstari, & præstitum iri confirmare possent. Cum tamen elevare apud alios nimia promissa fidem soleát, animis partim credulitate, partim avaritia obcæcatis, nõ quid præstari posset, sed quid promitteretur pleriq; spectabant. Principio Lithuani consilio inter se habito, in Henricum universi consentiunt, conditione adjecta de infante, ut more recepto vocabant, Anna nimirum quæ reliqua in regno ex sororibus Augusti virgo erat ducenda. Principes inter Lithuanos duæ tum factiones imprimis potentes erant, Radivilorum & Chodkieviciorum, inter quos Princ. Joannes Chodkievicius. Is partim Zborovios quorum sororem in matrimonio habebat, partim propria promissa à Monlucio sibi facta secutus, sua sponte totus Gallicæ factionis erat Radivilij quoq; ad eam accesserũt. Cum diu nihilominus res duceretur, Gallica factio tandem recommunicata, armata in comitium venit. Joan. Zborovius, qui in Lunatã formã aciem instruxerat, Archiepisc. qui ipse etiam Gallicarum partiũ jam ante erat, omniũ nomine accedit; ut Regem tandẽ renunciet, urgent. Archiepisc. paret, Henricumq; publice Regem renunciat diversum sentientes, qui Austriacis pleriq; studebant Grochoviã villam Varsaviæ ipsam etiam subjectã secedunt. Postquam & numerũ & vires suas uno loco cõgregati cognoscere cœpere, pœnitere eos cõsilij quod in diversas sententias antea se distraxissent. Cum si unum sensissent, facile tot Senatorum & primariorum hominũ autoritas, alios movere potuisset, tandẽ cum & à civilibus dissensionibus, magis tum adhuc animi abhorrerent, iis qui primam electionem occuparant, cedendum rati, nonnulli etiam à Gallis ab instituto deducti, nõ tam à Rege ipso dissentire, quam ut libertati idonee caveretur, laborare videri volebant, nominatim cõditiones quasdam, quæ Henricanæ postea appellatæ, à delegatis cõscriptas, formulam juramenti regij, & confœderationem inter dissentientes de religione urgebant, quæ cum ab altera etiam parte accepta & obsignata fuissent, tandem utrinque in comitium rursum conveniunt. Accersiti legati Gallici; ut qui nihil pensi haberent, quam ut quãcunq; ratione rem perficerẽt, expeditissime in conditiones jurant. Cum Monlucius ante non inspecta, aut perlecta, Abbatẽ de Noailles, ut in verba sibi præiret, legere tantum juberet, promptiusq; juramentũ ipse subsequeretur. Conditiones in quas jurarunt hæ fere fuerunt, fœdus perpetuum inter regna Galliæ & Pol. promissum, ratio autẽ & conditiones ejus, ad ipsos Principes, in aliud tempus rejectæ, interim statutum, si quis hostis regni Poloniæ existerẽt, operam Galliæ Regem dandam, ut ad pacis conditiones cum perducat, quod si nõ efficeret, ut peditatu tum Vasconico, vel Germanico, vel etiam pecuniis pro arbitrio ordinum Pol. regnum juvaret. Polonia vicissim equitatum Gallicis tamen stipendiis Galliæ regno subministraret; contra Moscum 4000. Vasconum, stipendiis Gallicis in sex menses promissa: de aliis etiam sex mensibus, si opus esset spe facta. Classis ad tuendũ dominium maris Narvicamq; navigationem prohibendam, ipsam Narvam adjungendam sumptu privato Regis electi. Emporium aliquod nobile in portu Gallico in usus mercatorum, & mercimoniorum Polon. quod dum institueretur, liberã interim, æquamq; cum ipsis Gallis, quam in Gallia quam Alexandria, terrisq; novis cõmerciorum facultatem hominibus nostris permittunt. Ex provinciis Gallicis, quoad viveret, Rexq; Polon. esset, 450000. fl. in Regnum Polon. inferre quotannis debere, inq; usus reip. impendere pro arbitrio suo. Æs alienum omne tam à Sigismundo Augusto quam post mortem ejus publico nomine factũ duabus pensionibus dissoluturum. Academiã Cracoviens. doctissimis viris, undecunq; conquisitis instauraturum: centum adolescentes nobiles Polonos, vel in Cracoviense, vel Parisiense schola, quoad quantũ opus sit, proficerent, suo ære atq; stipendiis habiturũ: nisi forte dimidiam partem in literis, alteram in armis,

aut aulis exerceri ordinis ipsi mallent, ne ullos externos homines habitādi causa, præter paucos, quorum opera in ministerio domestico uteretur, quos tamen postea, stipendiis de suo solvere brevi remitteret, in regnum secum adduceret cautum: nullas iisdem possessiones, honores officiave concederet, sed tantum indigenis Polonis, juxta jus publicum regni. Præter ista omnia alia, quę oratione ad status regni initio conventus habita, typisq; publice edita, nomine Principum suorum promisissent, rata fore confirmant. Confirmationem ad extremum omnium jurium privatorum publicorūque, tam pristinorum, quam quæ in electione hac ex unanimi & concordi omniū ordinum consensu, sancita fuissent. Conditiones ita ab illis juratæ scripto comprehensæ, absq; utraq; parte, tam nimirum nomine ordinum regni, quam ab ipsis oratoribus signatæ, subscriptæq; publice editæ fuerunt, die XVII. mensis Maij. Añ. Domini 1573. jurejurando à legatis prę̄stito, tum Marschalcus etiam regem renunciat: supplicationesq; decretæ & habitæ. Conventum deinde in curiam: primo decretum electionis ex cōmuni sententia scriptum, exemplum Zamoiscio suggerente, ea formula scriptum, qua Sigismundus primus declaratus fuerat, addita sanctio ex Jedlinensi promisso Jagelloni facto, de altero ex filiis ej⁹ in Regem eligendo, ut pro hoste publico esset, qui Regis imperium non agnosceret. In scribendis rebus hisce, titulus primi Principis, quem Archiepiscopus sibi vindicat iterum jactatus: cum convenire non posset, vacuus ad eum locus relictus; tributum Lithuanicum in bellum Moscoviticum, in cujus expectatione erant, Lithuanis permissum: præter istud, triginta millia ex Polonico tributo, à Joannne Kostka Castell. Gedan. in subsidium illis delegata: peculiariter vero ad Livoniæ fœdera exceptæ defensionem, ex Palat. Plocense, & Masoviæ alia 30000. arbitrio & consilio Chodkiev. præfecti Samogithiæ, ut provinciæ ejus tum gubernatoris, & Ducis administranda. Cōtra Tartaros in finibus Podoliæ 2000. equitum, unum gravioris armaturæ, alterum Kosacorum, quingentorum itidem peditum, quorum ducenti in Kyoviense arce haberētur, alij per finitima Castella distribuerentur, Georgio Jasloviecio Palat. Russiæ, militiæ campestris tū præfecto, scribendi habendiq; cura demandata. In Pedemontio, & finibus Silesianis, à quibus non minus tum dubia suspectaq; amicitia videbatur, jam ante, decreto nobilitatis minoris Polon. scriptus miles fuerat. Ei igitur ut ex Cracov. Sandomir. & Syradiense Palatinat. tributo stipendia solverentur statutum, & quod Palatin. Cracōv. qui præfectus simul erat, ab arce Cracov. periculo aliquo ingruēnte, non satis commode abesse posse videretur, ejus loco Petro Zborovio Palatino Sandomiriensi, Andreæ Vapovio Castellano Przemisliensi, finium earum cura commissa majoris Poloniæ generali ejus præfecto Czarnkovio, & Marsalco curiæ Andreæ Opalenscio, Prussiæ Joanni Kostka Castell. Gedan. commissum his, ut in omnes conatus vicinorū intenti essent, ac si quid aliunde objiceretur, quam primum alios certiores facerent, atq; ad vim propulsandam, parata omnia haberent, quam in rem militis etiamsi opus esset, publicis stipendiis scribendi potestas eis permissa. Pax publica judiciaq; ex præscripto cujusq; Palat. quod post mortem Sigismundi Augusti quisq; Palat. sibi constituerat, observari placuit. Locus coronationi novi Regis assignatus solenni, Cracov. dies 4. mensis Octob. conventuum autem minorum qui comitia inaugurationis more solito præcederēt, 1. Sept. Legati ad decretum electionis novo Regi tradendum designati, ex Senatorio ordine, Adamus Konarsky, Episc. Posnan. Albert⁹ Lasky Palat. Siradien. Joannes à Thecin Castell. Vosnicensis, Capit. Lublin. Joañes Thomicky Gnesnen. Andreas à Gorka Miedzirecensis, Gnesn. Valcen. Javorovienśisq; Præfectus, Joannes Herbalt de Fulstin, Sanocensis Castell. Præfectus Przemislien. Ex equestri ordine Joannes Zamoiscius Belzen. Nicolaus Fierleius Casimir. Joannes Zborovius Odalanov. præfecti, Nicol. Thomicius. A magno autem Ducatu Lithuan. Nicol. Christoph. Radzivilus, in Olikā & Nieswies M. Ducatus cum Lithuaniæ Marsalcus, & Alexander Pronsky Palatin. Kyoviensis. His cum alia mandata data, maxime ad confirmationes conditionum, inter quas imprimis etiam matrimonium cum infante erat, juramentumq; in eas à novo Rege exigendum, ipsiusq; juramenti declarationem pertinentia tum ne præter morem externorū familiam numerosam secum ducerent, mandatum iis, ut ad Cal. Jul. Miedzirzeciā omnes convenirent: inde conjunctim uno itinere ad Regem irent. Ad ipsum Regem ne quis separatim ab aliis adiret, sibive aut cuiquā alij privatim quid cōciliaret. Episcopo autem & Castell. Miedzirzec. ut tabellarios certos haberent, per quos si quid opus esset aut gravius incideret, ad Archiepisc. tanquam primatem regni quam celerrime referrent. Illi consilij causa adjuncti, ex minore Polon. Fierleius Cracovien. & Petrus Zborovius Sandomir. Palatini, ex majore Stanislaus Karnkovius Episc. Cujaviensis, Jonnnes Syrakovius, Lancicien. Joan. Sluzevius Brzesten. Palat. Ex Lithuania Nicolaus Radivilus Palatinus Vilnensis, Joannes Chodkiev. præfectus Samogithiæ, Eustachius Volovicius Castell. Throcen. cum quibus omnibus de rebus ad rempub. pertinētibus Archiepisc. communicaret, utq; ex tempore cōsilium reipub. caperet. Ad excipiendum etiā novum Regem Gedani, quo classe cum appulsurum opinio tum erat, præter Episc. Cujav. Palat. Lanciciens. & Brzestensem, Joañes Krotoscius Inowladislav. Anselmus Gostomscius Ravensis, tum Prussici Palatini, Gedanense etiam Castellano iis adjuncto, designati. Funeri defuncti Regis Augusti, septimana una ante inaugurationem novi, dies 28. mensis Sept. constituta. Vexilliferiq; omnes ad id evocati, qui una cum aula Cracov. id deducerent, Petrus

trus Miskovius Plocen. itidem Victorinus Virbicius Luccorien. Episc. Smolecens. Joannes Hornostaius Brzestens. Nicolaus Kiska Podlasien. Palatini, Eustachius Volovicius Castell. Irocen. nominati. Sororis regiæ deducendæ, Alberto Starogrobscio Chelmensi Episcopo, Casparo Zebrzidovio Palat. Calisiensi, Sigismundo Volscio Castell. Czernensi, cura demandata, quæ omnia inscriptum relata, literis per universum regnum dimissis publicata fuere. Rebus hisce domi constitutis ad externos etiam Principes, aliquot legationes decretæ. Cæsarei legati, mox ac declaratus Henricus Rex fuerat, non expectato responso discesserant. Orator tum ad Cæsarem transitus petēdi causa, Stanislaus Slupiecius Castell. Lublinen. laudator ejus missus. In Moscoviam petentibus Lithuanis, Andreas Tarnovius missus. Ad alios etiam nonnullos Principes, maxime Electores Imperij, Saxonem & Brandeb. literæ datæ, quibus commeatus peteretur. Quam primū declaratus Rex fuisset, nobiles aliquot juvenes, studio primum nuncium ejus rei ad Regem deferendi incitati, diversis itineribus precurrunt inter quos Stanislaus Ciolek, Jacobus Ponetovius, cum literis à Senatu, privatim vero Martinus Lesnowolsky, Nicolaus Volsky Capit. Krzepicien. quos omnes tamen Zarnovien. præpositus Prussus prævertit. Etsi autem omnes jam in eandem electionem convenerant, tamen & legati Gallici ipsi, & qui ab initio partes Gallicas secuti fuerant, non sine cura erant. Maxime à Fierleio metuebant, qui & constantissime electioni Gallicæ adversatus fuerat, & quamvis ex omnium autoritate Regem renunciasset, subscriptionem tamen in electionem vix currum jam conscendente Monlucius extorserat. Itaq; Andreas Zborovius cum præsidio Cracoviam missus. Arcis Cracovien. rationes ita fere constitutę sunt, ut præfectus jurisdictionem in nobilitatem, ac certam partem arcis habitandi tantum causa, præsidium etiam si quod in arce sit, atq; portas arcis in potestate habeat: ipsius arcis omniūq; ædificiorum, tum villarum ad arcem Cracov. pertinentium, ad magnum ut vocant procuratorem pertinent. Præter hos Burgrabij sex circiter sunt, quod ipsi etiā domos officiis iis assignatas in arce habent, præsidioq; arcis proprie destinati, ab aliis expeditionibus omnibus publicis jure publico immunes sunt. Erat tum magnus procurator, homo origine Germanus Ludovicus Resius à Sigismundo Augusto cui gratus fuerat, procuratione ea arcis donatus. Cum hoc de tenenda aliquo modo arce consilia Zboroviorum comunicare, cum delatum ad Fierleium fuisset, non levis inde tumultus inter Fierleianos, & Zborovianos, in ipso templo arcis exortus, vix sedatus fuit. Non parvam etiā in animis hominum quorundam imperij Principum Lutheranorū imprimis Palatini Rheni Hassi, aliorumq; nonnullorum ad Luther. Senatores in Henricum literæ alienationem attulerunt. Inde pœnitentia facti, convicia item, & libelli famosi, mutuo in vulgus jactati. Ex legatis ad Regem designatis Stanislaus Kriscius Castellani Raczazenensis cum Landsaco legato Gallico mare ingressus, in freto à classe Danica retentus fuit. Piratas Gedan. à Sigismundo Augusto ad navigationē Narvicam prohibendam, magna cum invidia, & vicinorum omnium odio institutos Lands. armarat, omnes à Dano capite mulctati, vix in ipso Landsaco & Kriscia jus legationis valuit, aliquandiu tamē retenti, Landsacus inde in Galliam, Kriscius domum redijt. Thencinius etiam Castell. Voinicens. cum brevissimo itinere per Silesiam ire constituisset, Nissæ ad Cyrianam fortassis retentionem reddendā detentus, ipse etiam dimissus, non visa Gallia domum se recepit. Reliqui legati per electorum ditiones ituri, Cal. Julij, quæ dies ut Miedzirzeciam convenirent pręstita fuerat, Posnaniæ aliqui prius ex illis conveniūt. Eo literæ ab Electoribus Saxoniæ ac Brandeb. illis allatæ, quibus ad ordinum literas de electione regia eis significantes, commeatumq; petentes, respondent. Marchio gratulari, quod per Janussium Latalscium de studio suo ordinibus recepisset, libenter & jure pro mutua necessitudine facturum: itaq; nō esse quod gratias eo nomine sibi agerent, expostulare tamen, quod secus quam per Latalsciū ad se retulissent, patrueli suo Alberto Friderico in Prussia Duci suffragium, locusq; in Senatu permissus non fuisset. Cæteroquin de studio suo iterum confirmare, si quid etiam hostile aliquem in imperio contra regnum moliri cognovisset, certiores facturum promittere. Legatis etiam sine exceptione, transitum mox permittere, Saxo eventum electionis præter vota sua, quæ ex legatis suis, ad electionē à se missis cognovissent administratæ, immutabilibus regnorū fatis committere, optare ut quod cœptum esset, regno atq; universo orbi christiano, cujus tum is status esset, ut non modo quæ prima specie læta, tractu tamen dura, atq; exitu dubia sæpe fiant, feliciter eveniat, Legatis usitato more per ditiones suas transitum permittere, annuente Cæsare. Priusquam Miedzirzeciam Posnania moverēt, exemplum literarum à legatis Gallicis, & Petro Zborovio Palat. Sandomir. Joanneq; Kostka Castell. Gedanense, ad novum Regem missarum, perlatum ad illos fuit. Cum nuncij ad Principes imperij, transitus petendi causa missi, vix 4. aut 5. septimanis negotium id conficere, & vel etiam infecto eo redire possent, datum sibi à Senatu negocium esse, ut cum in celeri adventu ipsius, omnia posita essent, si oratores ante tertiā diem Augusti ad eum non venirent, iis amplius non expectatis profectionem susciperet, omniq; sublata mora in Poloniam contenderet. Cum ejus rei tum cum legatio eorum decerneretur, nulla in Senatu mentio facta fuisset, non parū illos movit: Progressi tamē fuerūt Miedzirzeciā. Eo ad 5. Julij cubicularius cum literis à Slupecio Castell. Lubl. qui ad Cæsarē missus fuerat, venit, privatim humaniss. & acceptum & tractatū se fuisse, publici negotij nihil confi-

cere potuisse, mittebat simul exemplum responsi Cæsarei. Quod ordines suum in Cæsarem domumq; Austriacam studium contestati per eum fuissent, eventumq; electionis excusassent, se quoq; prætermittere non potuisse, quin de sua quoq; voluntate nonnihil attingeret, testari DEUM nulla vel ambitione vel privato commodo ductum, pro filio Ernesto regnum per oratores petijsse: sed cum universæ reipub. christianæ, tum imprimis Poloniæ etiam salutem, atq; utriusq; imperij incolumitatem ac quietem propositam habuisse. Tantum enim abesse, ut libertates juraq; regni aliqua reminuere in animum unquam induxisset, sed iisdem potius augendis amplificandisq; nunquam defuturus fuisset, longe aliter ab altera parte animo, ac voluntati huic suæ responsum, internúcios à morte Augusti cum literis, quibus dolorem ex morte ejus ceptum testaretur, simulq; adventum oratorum significaret, ad sororem regiam nonnullosq; proceres præmissos, contemptim plerisq; in locis exceptos: non secus fere ipsos oratores postea tractatos, in Sendomiriense Palatinatu subsistere coactos: non raro cum suas tum oratorum literas interceptas; quasdam etiam resignatas, ac non modo in conventibus publice lectas, sed ad conflandam rebus suis eo majorem invidiam, quam odiosissime in vulgus sparsas, ad extremum Joannem Cyrum, qui per complures años oratoris sui munere apud Augustum functus fuisset, nulla sui, qui certe, ut orator maxime quid deliquisset, ipse tamen injuria hac nõ afficiendus, sed de oratoris potiùs delicto certior faciendus fuisset, nulla mutuæ amicitiæ, vicinitatisq;, fœderumq; ac pactorum inter utraq; regna, nulla deniq; juris gentium ratione habita, in via publica interceptum Marieburgumq; captivum abductum fuisse: ac ne literis quidem à se missis, quibus si quid præter rationem officij ab illo admissum esset, animadversurum promisisset quicquam rescriptum, sed ipsius Cyri in tertium usq; mensem retenti, literas & scripta Varsaviȩ in publicis regni comitiis effracto scrinio publice lecta, neq; quicquam tamen quod justa reprehensione dignum, aut legitimam captivitati causam præbere debuisset, repertum. Accessisse huc ut nonnulli ne Cæsari pepercerint, sed ipsum, filios, fratres, universamq; domum Austriacam, varijs atq; inauditis rebus confictis, eum scriptis per universum regnum sparsis, tum in publicis conventibus, novissimeq; Varsaviæ traducere non sint veriti, quæ cum manifestissima essent, Senatũq; ordinesque ipsos ignotum ordinibus esset, qualem erga defunctum Regem regnumq; ipsum semper se præstitisset & quamvis aliquando alia etiam capiendi consilia, neq; graves causæ, neque opportunæ occasiones defuissent, iis tamen posthabitis quantum amicitiæ, bonæq; vicinitatis cum regno tuendæ curam semper habuisset atq; adeo quotiescunque regno aliquid periculi imminere vel strui animadvertisset, summo studio omnia avertisset. Nunc etiam quæ Augusto defuncto prȩter expectationem, atque meritum ullum suum evenissent, DEO ac temporum iniquitati committere, ea spe fore aliquando, ut quam bene Poloniæ cõsultum voluerit, atq; etiam nunc velit, re ipsa Senatus ordinesq; experirẽtur. Quodq; operam daturos se pollicëantur, ut si unquam alias inter Reges Poloniæ ac domum Austriacam firma amicitia culta, constitutaq; fuerit, ea nũc maxime colatur, grato animo accipere, mutuumq; animum promittere. Legatum ad funus Augusti ad quod simul invitabatur polliceri. De literis fidei publicæ oratoribus in Galliam designatis, si per sua tantum regna, ditionesq; iter illis faciendum esset, non difficulter fortassis explicaturum se fuisse. Nunc cum per complurium imperij tam electorum, quã aliorum Principum ditiones eundum illis esset, eos sua etiam regalia, ac jura, quibus non facile fortassis derogari passuri essent, ex ipsis investituris habeant, quod ne ipsis quidem ordinibus Polonicis ignotum esse, vel ex eo perspicere, quod ad nonnullos imperij Principes ab ipsis quoque literas hac de re datas esse cognovisset. Itaq; non integrum sibi esse, re si nõ cum omnibus, saltem Electoribus prius communicata quicquã statuere: eoq; magis quod quæ cum ordinibus nuper acta essent, communicatis cum iisdem Principibus Electoribus consilijs, atque opera acta fuissent, daturũ autem operam, ut quam celerrime responsis illorum acceptis, sententiam ea de re suam ordinibus significaret, plane appellandis Electoribus intricata nonnihil res videbatur: cum Electores ad Cæsarem mox retulissent: Cæsar neq; suæ, neq; Electorum dignitatis esse existimaret, dum ultro citroq; nuncijs commeantibus utrinque de ea re inter eos convenisset quicquam definire. Cum ancipites deliberatio hæc, an responsum Cæsareum expectare, tum quo potiss. itinere, an per Principum imperij ditiones, an per Austriacas ire deberent, in eam fere sententiam propenderunt, ut diverti quo quisq; posset itinere, in Galliam evaderent. Metiq; ad ultimam diem Julij conveniret. Cum jam ante Palatinus Siradiensis Lascius, eumq; post subsecutus Radivilus separatim etiam præcurrissent. Obstabat consilio huic metus, ne Rex literis, de quibus supra ostensum fuit acceptis, non expectatis legatis, in iter se daret. Cui rei ut occurrerent, literas omnium legatorum nomine mittere ad Regẽ illis visum, quibus & de adventu studioq; iter quam primum perficiendi, expectationeq; responsi Cæsarei literarumque fidei publicæ significarent; neve priusquam ipsi venirent iter ingrederetur eum hortarentur, cum ex mandatis ĳs quibuscum ad eum missi essent, equé legibus & institutis reipub. illis constaret, neq; è repub. neq; è re ipsius Rȩgis futurum, ut in Poloniam confirmantibus, & jurejurando prius non præstitis, pactisque conventis expletis proficisceretur. Literas istas de Noailles Abbas Insulæ, legatus Gallicus, qui literas fidei publicæ Cæsaris habebat perferre debebat.

Tan-

Tandem post iteratam longamq; deliberationem, ut per Francof. ad Mœnum irent, iterum constitutum. Itaq; ad 7. Julij Francof. ad Oderam, in Brandeburg. ditiones progressi; literas inde ad Sax. Electorem Augustum præmittũt, ut quam benevolentiam & propensionem antea per literas illis obtulisset, eãdem in itinere nunc iis existentibus, & ditiones ejus propediem ingressuris præstaret. Cum tutum transitum per ditiones suas illis concedendo, tum aliis vicini & amici Principis officiis iter id illorum promovendo. Priusquam Francofurto moverent in Poloniam etiam ad Senatum ac ordines per Stradomscium literas mittunt. Convenisse se die dicto Miedzirzeciam, eos nimirum, qui propter dignitatem hujusmodi legationis nullum vel laborem, vel periculum, vel sumptum subterfugere maluerint. Quam per compendia viarum præcurrere, querũtur inde minus sibi satisfieri, scripta legationis suæ quæ ad se missa essent, nõ ordine, neq; pro negotij magnitudine curata esse. Literas fidei, præterquam quod ad aliquot saltem capita legationis eorum referantur, quinq; etiam solis signis obsignata esse. Similiter pręscriptũ ipsũ legationis, cujus tamen in decreti ipsius primario quodam capite mentio fieret, partim generalia saltem quædam habere, partim duobus etiam solis signis Episcopi Chelmensis & Thesaurarij regni obsignatum: jam vero in decreto ipso, unum ex collegis ipsorum communi sententia electum, & in alijs plerisq; scriptis commemoratum Nicolaum Thomicium omissum: ita ut si summo jure agere quis cum iis vellet, maximæ illis difficultates objici possent, ac vix non infecta re redeundum illis esset, quod tamen cum eo Principe negotium sibi fore considerent, qui magis rem ipsam, & publicam utilitatem quam clausulas aliquas aut captiones spectaturus esset, minoris ista se facere, alterum gravius esse, quod deferretur ad illos ex autoritate, ut præferretur Senatus ad novum Regem, literas datas esse, quarum exemplum, quale ex Polonia accepissent ad illos mitterent, quibus appellaretur, ut nisi ante tertiam Augusti legati pervenissent, ijs etiam nõ expectatis iter in Polon. acceleraret, quod si fieret, quãta in difficultate futuri esset, facile ipsos perspicere posse: cũ si difficultate aliqua, in itinere illis objecta, uno atq; altero die minus cito pervenire possent, non modo sumptus, labores, pericula omnia reipub. causa à se suscepta, frustra fore, sed cum dedecore etiam aliquo & suo & publico sibi revertendum, foreq; ut non modo tanquam legati, verum qui inter eos essent ordinis Senatorij etiam tanquam Senatores, cum ad omnia consilia reip. æquo jure pertinerent, tanta de re celatos se esse, queri necesse haberent. Accedere quod cum commeatum neq; à Cæsare adhuc, neq; à Duce Sax. habere potuerint, cum præsertim cõmunicata hac de re consilia cum aliis Principibus Imperij Cæsar habere se significaret, nõ sine causa verendum sibi esset, ne quid hujusmodi sibi objiceretur, quod cum incommodo aut periculo ipsorum, aut etiam ignominia conjunctum esset, qua quidem ex re, & si quod tutissimum esset, facile in mentem iis veniret, ut re integra ulteriora ab ordinibus mandata expectarent, cum tamen, quantũ in celeri adventu regio reipub. positum esset intelligerent, ne quisquam privato periculo publicum commodum ac necessitatem posthabuisse eos causari posset, omnibus rebus posthabitis se progredi, quemadmodũ quidẽ jam ad Ducem Sax. hac de re literas dedissent, sperare se cum nihil contra se haberet, in gratiam alterius, causam inimicitiæ non quæsiturum, ad extremum quemadmodũ certi essent gratum hoc studium suũ, tanto cum labore, sumptu, ac periculo nonnullo à se susceptum illis esse, ita sperare si quid in publico negotio proficiscentibus adversi objiceretur, illorum incommodum aut injuriam pro publica habituros curaq; & ope sua sibi non defuturos. Cum Francofurto quatuor dierum itinere, sine ullo cujusquam impedimento, Lipsiam Misniæ caput pervenissent, qui ad Elect. Sax. cum literis missus erat, cum responso eodem rediit. De sua erga Regnum Pol. propensa voluntate, dubium illis esse, nec posse, nec debere, cum de ea proximis literis suis, satis testatus fuisset. Cum vero Cæsar exemplum responsi, legatis ordinum dati, ad se transmisisset, neq; interim de voluntate ipsi9 certi quicquam adhuc percepisset quid ea in re facere se oporteat, etiam tacente se illos intelligere, ne præjudicio quasi suo, Cæsaris sententiam, intervertat, itaq; putasse se, fore, ut priusquam sententiã suam declarasset, ditiones suas non ingrederentur, facturosq; adeo ab humanitate prudentiaq; sua non alienum, si vel tam diu subsisterent, vel ad regni sui fines retrocederent, donec à Cæsare responsum accepisset, quod in horas expectaret, idq; eam etiam ob causam, ne Cæsarea autoritas ab illis spreta, periculum aliquod illis crearet, atq; ita propriam potius, quam alienã culpam accusare cogerẽtur. Non multo post, tres à Duce delegati, in hospitio eos conveniunt, qui cũ pridie familiares Ducis cum mandatis, magnis itineribus ad eos venisset, ea in eandem sententiam, & ijsdem fere verbis exponunt, quibus literæ scriptæ erant, re inter se & cum Gallicis legatis deliberata statuunt, ut ex legatis ipsis aliquis ad Ducem mitteretur, qui coram omnium nomine, cum Duce ageret, negotium id Joanni Herburto Castellano Sanocensi datum. Qui cum ostendisset, non pro imperio, sed consilio denunciationem istam ipsius legatos accipere, & gratias ageret quod consilium suum illis impertiisset: & sui consilij vicissim rationem illi redderet. Demonstraret deinde, quod ditiones ejus ingressi essent, non temeritate aliqua, aut contemptu se fecisse, sed fretos, cum publica amicitia, & pactis cum Principibus plerisque Imperij, tum privatim ejus erga regnum Poloniæ benevolentia, tum regni necessitate ductos.

ductos. Cum antiquis deniq; & novis necessitudinibus comemorandis, periculoq; in quod non modo regnum Poloniæ, sed universa christianitas pervenire posset, si regni ejus, quod immanibus christiani nominis hostibus undique cinctum esset, rationes impedirentur, ne iter illorum moretur, peteret. Simul ad Cæsarem per certum hominem literas mittunt. Priusquam de responso Cæsareo ordinibus dato illis constitisset, iter ingressos: quod nõ modo nihil hostile intercederet: Romanum imperium, atq; imprimis familiam Cæsaream, & alias præcipuas familias Germaniæ, amicitiæ, fœderum, affinitatem, ac mutuorum officiorum necessitudinibus, jam inde longo intervallo cum regno Poloniæ conjunctas nosset, itaq; multis necessitudinibus conjuncti regni oratoibus, non hostibus, & oratoribus ad amicos, consanguineos, affinesq; Cæsareos, parvo cum comitatu, ac prope sine armis euntibus, patere sibi iter per imperiũ, ac ditiones Cæsareas existimasse: facileq; impetraturos ordines sperasse, ut Principibus etiam ac subditis imperij, ditionumq; suarũ, quo commodius iter hoc, quod & jure gentium, & amicitię permissum sibi esse compertum haberẽt, perficere possent, commendaret, quod ad Principes Electores, referendum ea de re existimasset, consiliumq; ejus se non reprehendere, credereq; illorum quoq; favorem. Propter peculiares etiã familiarum Bavaricæ, Saxonicæ, & Brandeburgensis cum regno Poloniæ necessitudines & conjunctiones sibi non defuturum, quod tamen res hæc diutius dilata, rumoribus qui reipub. universæ christianæ plurimum nocere possint, occasionem præbitura videatur: orare ut literas eas quam primum mittere velit, & quemadmodũ aliis in rebus, ita hac quoque constans suum in reipub. Christianæ tranquillitate tuenda studium, omnibus declaret. Nam ut iter eorum moretur, cum ejus impediendi nulla causa sit, propter perspectam, & universo orbi probatam prudentiam in animũ inducere non potuisse, compertum se habere. Omnibus de rebus consilioq; suo in Polon. simul literas dant. Quas ad Electum Regem de expectandis se, & ante literas mittere decreverant, & nunc postquam retenti fuissent, eo etiam magis, Monlucio autore intermittunt: qui ante adventum eorum Regem non moturum, jurejurando illis confirmabat. Dum Lipsiæ reditum & eventum legationis Castellani Sanocensis expectant, Gnesnensis & Miedziriensis Castellani tædio moræ, cum extra portas equis exspaciari constituissent, in ipsis portis septum, à statione quæ in porta erat mox demissum, illique regredi in hospitium coacti fuerunt. Cum graviter de injuria hac expostulatum ad Senatum Urbanum misissent, Senatus imprimis excusare, quemadmodum ante omnem illis benevolentiam ac studium, cum sua sponte, tum etiam mandato Principis sui illis detulissent, ita nunc etiã omni officio atq; observantia prosequi eos paratos esse: tanquã & primarios viros, & à primario regno missos, factum id illorum ipsorum dignitatis causa, cũ diversa & ex variis generibus hominum plebs in civitate esset, neq; civili jurisdictioni omnis subjecta, quæ cum ipsa urbe, in oculis Senatus, non satis fortassis contineri posset, quin cultus habitusq; illorum, quos nunquam antea vidisset, mirando aliquid molestiæ illis afferet, tanto minus fortassis, extra mænia contineri possit. Denuo ad illos missum, si ea de re ageretur & se & Senatum molestia liberaturos, in aliquemq; alium locũ interim progressuros, ubi collegæ sui adventum à Principe expectarent. Tum vero obsecrare & rogare ne id facerent, neve in sinistrã partem acciperent, cum certæ gravesq; ejus rei causæ essent, verũ eo in loco responsum Principis collegamq; expectarent, interim omnem humanitatem, studium, officia, securitatem illis polliceri. Rediit interim Castellan. Sanocensis, Ducem ipsum Mariæburgi, in quo loco tum fuerat, non offenderat. Apud consiliarios in eam rem delegatos legationem exposuerat, non modo per ipsius ditiones transitus permissus, sed ad eundem per Turingiam etiã patruelium ipsius ditionem, illis conciliandum opera promissa: Verbo tamen tantum non scripto, cum id peteretur, transitus datus: propter invidiam apud Cæsarem. Ita die 19. Julij cum prius in Poloniam de libero transitu obtẽto significassent, postridie Naumburgi à Magistratu urbano iterum retinentur, appellatus hac de re magistratus, cum honorificentissime alioquin eos excepisset, literas Electoris ostendit, qua illis interdictum, ne quenquã gentis Polonicæ, aut Gallicæ per oppidum transire permitterẽt. Cum tamẽ ad administratores Episcop. illius, certos consiliarios Electoris, qui Episcopatui illi præsunt retulissent, ad eosdem ipsi quoq; legati literis datis, quid cum Electore actũ esset significant. Qui nondum quicquam hac de re cognitum haberent, moram excusando, ad Electorem atq; Lipsicam rem rejiciunt. Verũ haud multo post ab ipso Electore literis ad magistratum allatis, non modo sine impedimento dimittũtur, sed literas etiam publicas à magistratu auferunt; Jussu & voluntate Electoris, dimissos à se fuisse. Ex itinere priusquã fines Hassiacos attingerent, ad Guilhelmum Landgr. itidem literas mittunt, quibus transitum petũt, rescriptum ab eo primarij simul ex aula missi, qui & exciperent eos & deducerent, Vacham eos comitantur, humanissimeq; omnibus rebus tractant. Vacha eadem de re ad Abbatem Fuldensem etiam civitatẽ Francof. ac Palatinum Rheni literæ datæ à Francofurtens. etiam, ut diversoria aliqua illis assignanda curarent, petitum. Præter istas cum à legatis Gallicis admoniti essent, mittere cum literis in Galliã se decrevisse, cum ad Galliæ Regem Carolum, tũ ad suum ejus Electum Poloniæ, ipsi etiã literas dant. De studio suo itineris accelerandi, difficultatesq;, quæ remoratæ illud adhuc fuissent, significant, ut ipsi ex sua quoq; parte operam dent,

dent, quo iter in Galliam illis pateat, petunt: ad Electum Regem addunt, non dubitare se, ita jam rationes itineris sui constitutas eum habere atq; ita instructum esse, ut statim postquam venerint, & ea quæ in mandatis haberent executi fuerint, ingredi illud possit. Cum quantum & reipubl. & ipsius intersit, ut quamprimum in Poloniam veniat, facile pro prudentia sua judicare possit. Quam primum Francofortum, per ditiones Abbatis Fuldensis, & Comitis Hanoviensis comiter tractati ad Mœnum venissent quo itidem missis obviam qui eos salutarent à magistratu oppidano excepti, priusquam inde proficiscerentur, literas in Poloniam dant, quibus quæ in itinere ea hactenus illis objecta fuissent, & quamvis aliqua pars itineris reliqua adhuc illis esset, non tamen tam de se, aut suo itinere, quam de novi Regis solicitos esse, quo is quam primum in Regnum venire posset, cum maritimam navigationem tempus ipsum fortassis exclusurũ videretur. Ostendunt non dubiis rumoribus se intellexisse, conventum quendam Principum Germaniæ ad decimam Augusti agitari, consiliorum impediendi itineris Regij causa, in quo Cæsar ipse futurus diceretur, suadent ut si quid de eo ipsi certius cognovissent, legatos ad Conventum eum mitterent, expediendi itineris regij causa, quod quo rectius facere possent, exempla fœderum, quæ cum singulis Principibus imperij regno intercederent, à Zamoiscio, qui ex archivo illa exceperat iis mittunt. Præterista, ut publicis legationibus ad plerosq; Principes missis, de electo Rege iis significet, ne ignorantiam prætendere quis posset, quam justam quis habere videatur, dum à confœderatis certior non fiat, feudalibus itidem Ducibus, ut diem petendæ investituræ præfiniant, suadent. Francofurtum die 30. Julij proficiscuntur, priusquam inde excederent, nomine exulum Gallorum quorum tum plena Helvetia & Germania erat, ut causam illorum ad Regem susciperent, appellati fuerunt. De quibus iisdem Palatinus etiam Rheni, à quo literas fidei publicæ Drohoievius Krisenakum 31. Julij attulit, ad eos qui cum illo in religione sentiebant, ut Castell. Mredzinc. Gnesnens. & Joann. Zboroviũ, cum literis tum voce, per Maximilianum Skomonsky, qui in aula ejus versabatur retulit, partim publice causam illorum iis commendando, partim privatim: Moguntiæ propter Sclopetos, in trajectu à Joanne Zborovio explosos, per unam atq; alteram horam portæ clausæ, inde humane tamen ab Archiepiscopo admissi, exceptiq; fuerunt. Moguntia quinto itinere IV. nimirum Augusti Metim perveniunt. Ante urbem à Legato Joanne Hevalio, cum equitatu aliquo obviã illis profecto honorifice excepti, atq; in Curiã Cardinalis Lothar. ubi lautia illis præbita deducti fuerunt. Advenit eodẽ die Secretarius Regis Alcisius Bosinus, qui de valetudine Regum, pacataq; Gallia, maxime autẽ Roscellense compositione illis significat, qua perfecta, cum hostile aut seditiosum nihil in Gallia reliquum esset, Electum Regem Ruscella jam movisse, Parisiisq; esse: itaq; res suas comparatas habere, ut ad Cal. Sept. sive mari sive terra, qua autores illi futuri essent, in Poloniam cum illis se conferret. Postridie ex oppidano etiã magistratu insigniores aliquot salutatum eos venêre, moreq; civitatũ illarum hospitibus vina, municipalia munera illis obtulerunt. Legati ab ipso Rege Galliæ, matreq; Regina ad excipiendos eos, deducendosq;, Comes de Brume ex familia Lucemburg. propinquus Regis, ordinisq; ejus eques, & Episc. Lingonensis ex Statibus Franciæ secreti consilij. Mors ine de Ligni designati fuerant. Verum Episc. tum Lingon. valetudine impedito, comes cum literis præcedẽs, gaudium ex adventu illorum, Regis Reginæq; testatus, eos excepit. Posthunc altera die Gaspar Schonbergius cum præfecto urbis, & Abbate Insulæ eos conveniens, significat dolorem, quem ex nuncio de retentis iis à Duce Saxonicæ Rex cepisset, missum se sine mora fuisse, ut cũ Duce hac de re expostularet, qui si difficilior in detinendis iis futurus fuisset, nõ secus id Regi suo curæ futurum fuisse, quam si de capite ipsius Coronã illi detraxisset. Cum de adventu illorum cognovisset legatione intermissa studiũ ac voluntatem Regis testificandam, tamen illis existimasse: simul electum Regem ad iter paratissimum, expectare eos ostendit. Postridie aliæ ab eodẽ Abbate tam à Rege Galliæ, quam electo Polon. literæ illis redduntur, quibus ad testificandũ studium suum, quam primũ de impedito itinere eorũ cognovissent, ad Palatinũ Rheni, & Francof. de commeatu in Galliam illis præstando, diligentiss. se scripsisse nunciãt. Cum per aliquot hosce dies Meti subsisterent, ab Episcopo Posnan. tanquam legationis Principe, ad consilium legatorũ relatum fuit. Im primis quibus orationibus, tam Galliæ, quam electus Rex, tum Regina, & Alancsonius frater Regum, cæteriq; salutandi essent, constitutum. Ad Galliæ Regem probata oratio, quę mandatis ordinum præscripta fuit. Ad Electũ Regem, cum ad ipsam salutationem decretum Electionis adjunctum fuisset, Zamoscio potissimum suadente, ut exemplo Ungarorum Uladislaum Varnensem accersentium, prius confirmatio jurium, & juramentum exigeretur, alia oratio adhibenda visa, tam ejus autem quam aliarum ad Reginam matrem, & Alancsoniũ, Episc. Posnan. Castell. Sanocensi Herburto, & Zamoiscio scribendarum negotium datum. Cumq; separatimne à Senatu, separatim ab equestri ordine salutandi essent, etiam dubitaretur, statutum ut ab uno omniũ ordinum nomine, cumq; frequente omnium ordinum studij commemoratione id perficeretur, maxime de juramento difficultas esset, à quo Regi id proponendum, propter clausulam de religione, contra voluntatem ordinis ecclesiasti extortã. Convenit tamen ut Episc. usq; ad clausulam eam præiret. Cætera Joañes

Zborovius persequeretur: Episcopus protestaretur. Respondendi etiam gratulationibus, tam Regum, quam aliorum, cuiq; partes assignatæ, ipsis Regibus Galliæ, Electo & Reginæ Episcopo Posnaniensi: Alanconius, & Rex Navarræ supremum item consilium Parisiense, Castellano Sanocensi: Senatus Parisiensis Præfecto Casimiriensi Nicolao Fierleio, Academici Zamoscio delegati. Munera itidem à Senatu, ut conjunctim redderentur, similiter non modo ne privatam audientiam sibi quis conciliaret, privatimve aliquid à novo Rege peteret, mutuo sibi interdixerunt. Verum ut communi etiam nomine, ne priusquam in Regnum veniret, ullo cujusquam promisso, alicui se obstringeret, à Rege peterent. Cumq; de loco etiam inter ipsos legatos, controversiæ aliquid esset, statutum, ut qui Senatori ordinis essent, eo loco quo in Senatu censerentur, mutuo se subsequerentur, inter equestris itidem ordinis Legatos, præfecturarum dignitas observaretur: tres autem inter eos præfecti erant, Zamoiscius Belzensis cum jurisdictione: Fierleius Casimiriensis: Zborovius Odolanoviensis, quarum utraq; sine jurisdictione præfectura est. In eodem consilio, ut in Poloniam etiam literas darent, quibus de collegis, qui eos Parisios antevertissent quererentur, tum ut cum iis ipsis etiam ea de re expostularent, constitutum. Eodem tempore Basinus in Poloniam partim ad explorandum statum Poloniæ, partim rumores, qui in Regem concitati ibi dicebantur, sedandos destinatus, cum ab illis etiam hisce de rebus ad ordines efflagitaret, quod in Gallia se jam præsentibus, re prius se cum non communicata, à Rege nondum confirmato, Legationes ad ordines mitterentur, non parum ea res illos movit, eoq; magis, quod iis qui præcurrerant autoribus, id susceptum suspicarentur: itaq; non modo cum Basino, sed Comite etiam Bruense, & Abbate Insulæ ea de re expostulare illis visum. Cum Basinus non expectatis literis profectus jam fuisset. Priusquam Meti moverent, ad octavam Augusti Episcopus etiam Lingonensis superveniens, oratione imprimis elegante eos excepit; quæ non multo post auctior etiam, atq; cultior, quam pronunciata fuerat typis edita fuit. Eodem die ex ipso prandio Episcopi Lingonensis, per ditionem Lotharingicam profecti ad pontem Morisorij pernoctât. Ad trajectum à fratris filio Ducis Lotharingiæ affinis Regis, honorificentissime excepti deductiq; à Duce ipso lautissima cœna præbita. Ex eo loco literas de quibus Meti convenerant in Poloniam mittunt, quibus quæ hactenus intervenissent, diligenter nunciant: de Lascio & Radivilo, qui Parisios eos præcurrissent, privatamq; audientiam apud Regem habuissent, Basiino item se præteritis, privatim in Poloniam misso queruntur, ut ipsi etiamsi ita illis videatur hac de re Regem moneant, quo non satis bono exemplo in tempore occurratur hortantur. Die XXIX. Augusti Parisios perveniunt, Decimo diario ex Ponte Morisorio, in itinere cum à magistratibus oppidorum gratanter, honorificentissimeq; ubique excepti, tum ab ipsis etiam Regibus, gratulationem ex adventu eorum susceptam, curamq; ad liberandos eos postquam in Saxonia retentos audivissent, adhibitam contestantibus, cum per literas tum Palaginum cubicularium Regis denuo salutati. Melodum Palatinus Syradiensis, Albertus Lasky, & Marsalcus curiæ Lithuanicus, Christophorus Radivilus illis se conjungunt. Controversia hic à Radivilo de loco mota: mandata se à suis habere, quod quamvis in inferiore loco in Senatu esset, cum tamen universam Lithuaniam præsentaret, hujusmodi locum peteret, qui ex dignitate dimidiæ partis reipubl. esset: suæ etiam reipubl. nomine verba ad Regem electum faceret: quæ nisi impetraret, ab aliis se sejungens, privatim reipubl. suæ dignitatem tueretur: ab utraq; re, partim precibus, partim ratione deducere eum reliqui conati, ut quæ & contra unionem, ut ab omnibus ita ipso juratam esset, & novum Regem discordia hujusmodi, non parum turbatura videretur, interq; ipsos etiam utriusq; reipubl. ordines non parvam dissensionem parere postea posset, quod aliis non expectatis ad Regem præcurrissent, privatamq; apud illnm audientiam habuissent, cum expostulatum hac de re cum illis fuisset, causas ostenderunt, ut cum retentos eos cognovissent, ad liberandos eos Regem hortarentur, tum ne forte Rex literis ex Polonia allatis motus, illis non expectatis, in Poloniam festinaret: alterius rei, vel publicæ vel privatæ, nihil à se actū. Basinum etiam non modo insciis aut inconsultis se, sed jam ante adventum suum dimissum fuisse. Quemadmodum supra ostensum est, Thecinius Castellanns Voinicensis, unus ex legatis, cum per Cæsareas ditiones in Galliam evadere conatus fuisset, jussu Cæsaris Nissæ retentus fuerat. Hic cum in Poloniam rediisset, & nuncium de aliis legatis Lipsiæ retentis attulerat, & ita omnes aditus in Galliam obseptos esse, ut nullo modo pervasutos eo sperandum sit, quibus nunciis commoti minoris Poloniæ Senatores aliqui & ex nobilitate Conventu habito, Carolum Soderinum negociatorem Cracoviensem per dispositos equos cum literis in Galliam miserant, quibus ut sine mora literis acceptis in Poloniam properaret, denuo eum hortantur. Hic cum decimo octavo fere die ex quo Cracovia discesserat Catalunam quarto à Lutecia diario legatos assecutus fuisset, literæ ab eo acceptæ, suppressæq; fuerunt. Ante portam urbis, primo à Marsalco & aula electi Regis salutati, deinde non magno intervallo satis splendido equitatu, inter quos Marchiones, Comites, aliiq; Principes, qui partim ab ipso Rege, tum Regina, Principibus sanguinis, aliisq; ordinibus, salutatores obviam missi. Ab Academicis

post

post aliquot dies in hospitio salutati. Ingressus autem cum ab initio per portam Martinianam destinatus fuisset, postea ad Antonianam rejectus fuit, demonstrante Senatu Parisiense, per illam solos Galliæ Reges, per hanc externos ingredi solitos, deducti tamen ad hospitia per plateam Martinianam ad quam tantus concursus hominum spectaculi causa confluxerat, quantus in urbe Europæ fere maxima & populosissima, maximus fieri potest. Cum enim patrio habitu pleriq; uterentur, cum statura cultusq; corporis, tum habitus ipse, miraculo plerisq; Gallis esse. Quod cum in arcus triumphales, statuasq; aliquot via qua ad hospitia eundem illis erat, magnificentissime positas. Auratus celebris tum Poeta, versus à se conscriptos ederet, in ipsa fronte Carminum illorum, hujusmodi etiam Epigrammate notatum reliquit.

Miramur cultus, miramur corpora, Galli,
Vestra Polonorum, qualia semideum.

Quemadmodum jam ante inter Episcopum Lingonensem Comitemq; de Bruere, legatosq; constitutum fuerat, uno die quieti in hospitiis dato, postea XXI. Augusti ab iisdem Principibus, qui Regis nomine in ingressu eos salutarant, Cymbis splendidissimis ornatis, per Sequanam in arcem traducti, primo apud ipsum Regem præsentibus Rege Navarreno & quatuor Cardinalibus, Estense, Lotharingico, Treverensi & Borbonio, legationem suam exposuerunt, eadem die utramq; etiam Reginam, tam matrem, quam juniorem salutarunt. Cum de ordine salutandorum Principum privatim antea cum Episcopo Lingonense, & Comite de Bruere constitueretur, postulareturq; à Gallis, ut Reginæ prius salutarentur, quam electus, quod diademate nondum accepto, nondum quasi pleni juris Rex esset, assensum quidem à nostris fuit, sed ut dignitatis tamen Regis sui rationem haberent, ita ne eodem die, quo Reginas salutarent. Itaq; postridie, ab iisdem qui ad Galliæ Regem eos deduxerant, equis primo in arcem, deinde in eandem curiam, in qua pridie Galliæ Rex eos audiverat Rege Navarreno iisdemq; Cardinalibus præsentibus, sub eodem tribunali, cum Rex una cum Principibus iis, obviam prius illis extra curiam progressus, humanissime eos excepisset, eum salutarunt, mandataq; sua exposuerunt: in eandem fere sententiam, qua apud Regem Galliæ, pararos se ostendunt, cum quæ convenissent juramento confirmasset, ea quæ decreto electionis comitiorum sancita sunt, exequi: ad transactionem autem earum rerum, religiosamq; confirmationem, locum & tempus sibi assignari petebant. Respondit Rex ipse primum paucis verbis latine, quibus gratias pro studio ordinum agebat, reliqua ad Cancellarium rejecit, qui cum præfatus fuisset, Regem Electum Poloniæ linguæ latinæ ab initio ætatis studiosum, quæ ab illis dicta fuissent, probe intellexisse, sed more gentis, ut ipse suo nomine illis responderet, injunxisse gratias & ipse egit; de confirmationibus prolixe pollicitus fuit: tempus legatorum arbitrio permisit, consulto tamen prius fratre Galliæ. Inde humanissime, & ab ipso Electo Rege, & fratre ejus Rege Galliæ, in cujus cubiculum privatim ab Electo Rege Principibusque deducti fuerunt, dimissi; cum insequentem etiam diem in salutandis Rege Regineq; Navarrenis, quatuorq; Cardinalibus insumpsissent, tandem XXIV. Augusti ad conditiones disceptandas accessum fuit. Nihil aliud autem pensi Gallos habuisse, quam ut quacunque ratione rem perficerent, vel ex ea negligentia illorum apparebat, quod mirum videri possit, ut exemplum quidem conditionum à se juratarum secum detulissent, neq; Reges eas adhuc vidissent. Itaq; missus ad nostros ab electo Rege Marsalcus & Cancellarius ejus non sine omnium admiratione, vel ipsas vel exemplum earum requirebant, quo re deliberata constituere cum illis ea de re Rex posset. Non visum nostris fuit, ut de hujusmodi rebus per interpretem cum Rege agerent partim propter ipsius rei gravitatem, partim quod occasionem hanc ad ipsa colloquia accedendi, quo citius expedire negotium possent, non negligendam sibi existimarent: partim etiam, ne per interpositas personas cum Senatoribus agendi, novum Regem assuefacerent. Itaq; cum se ipsos Regi reddituros respondissent, facultatemq; ejus rei petiissent, tertio circiter post die admissi, conditionibus ipsis diligenter prius inter se perlectis examinatisq;. Primum eas quas Legati ipsi ordinibus proposuerant, quæq; juratæ à legatis fuerant, Regi obtulerunt: quas præter istas ab ordinibus alias haberent, ipsos etiam suo tempore pararos esse proponere, ostendunt. Intermissa ex instituto in exemplo eo mentio de matrimonio, cum infante fuerat. Itaq; cum præsente Rege perlectæ fuissent, Rex re cum suis deliberata, præfatus primum, ut veniam sibi darent, vernacula lingua, qua facilius uteretur, respondendi, etsi duriusculæ nonnullæ inter eas conditiones essent tamen ut studium ordinum erga se tantum pari benevolentia renumeraretur, ab aliis neque ipsum alienum esse, & fratrem Regem Galliæ ut ad eas adduceret, operam daturum, unam difficilem videri, de removendis à se omnibus Gallicæ nationis ministris: quæ & à conjunctione ea, seu fraternitate potius, quæ ex hac electione, inter utriusq; nationem existere deberet, aliena esset: & ab æquitate, cum Polonis ad Gallicas aulas & ditiones aditus non præcluderetur: tum etiam à jure, & more superiorum Regum, inter quos vel novissimus Augustus, quos visum ei fuisset, ex diversis nationibus ministros habuisset. Petere si minus ipsis quicquam de hac mutare integrum esset, saltem postquam in regnum venisset, ut ad moderationẽ aliquam res perduceretur, se juvarẽt, responsum, se quidẽ ut legatos à mandatis

ſuis recedere non poſſe: quæ à ſe promitti non poſſint, tempus fortaſſis quod plæraq; mutet, atq; ordinum aſſenſum præſtare poſſe: cui ſua opera quantum in ſe eſſet, non defuturi eſſent. Cum Monlucius præſens ſe quoq; in caput illud non conſenſiſſe atteſtatus fuiſſet, ab Epiſcopo Poſnanienſe, vel eo ipſo quod ſubſcripſiſſet refutatus fuit. Inde cum interim audientiam impetraſſent, non modo reliquas conditiones, quas ordines requirebant, in formam privilegij, quale edi debebat, jam redactas Regi offerunt. Prima inter eas erat ne poſthac quiſquam Rex ſe vivente ſucceſſorem vel deſignaret, vel deſignare inſtitueret, ideoq; titulo etiam hæredis, Regibus Poloniæ ante hac ſolito, vel ipſe, vel ſucceſſorum ejus quiſquam uteretur. Altera ſanctio pacis inter diſſidentes de religione. Negotia publica, ut legationes, aliaque, quæ cum externis intercederent, aut ad rempubl. pertinerent, ut nulla ſine conſilio ac conſenſu utriusque gentis Senatorum attingeret, adminiſtraretque. Expeditionem publicam, ut nullam ſine omnium ordinum conſenſu poſthac ediceret, neq; vel precibus, vel precio antiquo quinq; marcarum in haſtam, copias ullas extra Regnum duceret: ſi quando juſſu ordinum expeditio publica indiceretur, ne diutius duabus ſeptimanis, in loco expeditioni aſſignato detinerentur: ſi extra Regnum, eorundem ordinum juſſu miles conducatur, priusquam finibus excederet, ſingulis tam pediti, quam equiti quinque marcarum ſtipendium numeretur, hujusmodi autem ſtipendio, non diutius trimeſtri militare tenerentur: inſtrumentum autem apparatumq; omnem bellicum privatis ſumptibus ac pecuniis præſtaret: quemadmodum & in finibus regni, præſidia, omneq; munitionis genus, quarta redituum regni parte, juxta leges integra ſervata. In varietate ſententiarum ſenatoriarum, niſi ad conſenſum revocare eos non poſſet, ut id ſequeretur, quod legibus, libertatibus, ac commodo reipubl. magis conveniret: Comitialibus negotiis, quo minus ex omnium ordinum conſenſu pro more perficerentur, nihil hac de re derogando. Ut perpetuo in quibuslibet Comitiis generalibus regni, ſedecim ex ordine Senatorio, tam regni Poloniæ, quam Magni Ducatus Lithuaniæ, aliarumq; ditionum ad regnum pertinentium, ex communi omnium ordinum conſenſu eligerentur, aliisq; magiſtratibus adjungerentur, dignitatem Regiam, communemq; libertatem procuraturi absque quorum conſilio, jure & negotiis comitialibus etiam exceptis, nihil Reges ſtatuerent: ipſi etiam in ſequentibus quibusque comitiis actionum ſuarum rationem, reipublicæ redderent, integra nihilominus facultate, aliis etiam Senatoribus relicta, pro ſuo arbitrio ad curiam veniendi, quamdiuq; illis videatur, in ea verſandi, conſiliaq; Regia cum aliis pro locis ſuis frequentandi, obeundiq;: Siquid etiam hujusmodi accideret, quod cæteros etiam abſentes conſiliarios ſcire intereſſet, ut ad omnes per literas referretur. Delegati hi in comitiis in ſingulos ſex menſes quaterni, ex Epiſcopis nimirum & Palatinis ſinguli, ex Caſtellanis bini, ut ſecundum loca ſenatoria ſingulis comitiis deſignarentur, mutarenturque, ſi quis excuſaret, aut legitimo aliquo impedimento retineretur; In comitiis ſortionis ſuæ reſignare debere, quo in locum ejus, alius ordinis ejus ſubrogaretur. Stipendium ex Fiſco Regio Epiſcopis Ruſſiæ & ſæcularibus, quinquageni floreni in ſemeſtre. Epiſcopis regni, quod ſatis amplas facultates haberent nullum aſſignatum. Comitia regni ad ſummum ſingulis bienniis, ut indicerentur, reipublicæ tamen neceſſitate exigente, conſenſu Senatus accedente, etiam frequentius indicere licere: ne diutius autem ſex ſeptimanis habeantur. Conventus etiam ante Comitia in regno, in locis more receptis, in Lithuania in Wolkomiska, ſecundum jus Lithuanicum, ut haberentur, ad quos omnia prius à Rege referrentur. Ut in negotiis reipublicæ nullis aliis ſigillis tam intra quam extra regnum, præter ſigilla Regni, Cancellario atq; ViceCancellario regni, ac Magni Duc. Lithuan. concredita uteretur, Magiſtratus officiaq; publica, tam regni quam curiæ, ne ulla ſuppr imeret, ſed ut aliquod vacaret, hominibus utriusque gentis idoneis, de republicæ benemeritis, & non extraneis ut diſtribueret, metalla quæcunque, & inter alia nominatim, ſolis in bonis maxime nobilium atque eccleſiaſticorum, ut ſine ullo impedimento dominorum fundi ſint. Ne ullis interpretationibus ex quocunq; jure externo à ſcitis bona hæreditaria cujusq; in dubium, aut jus feudi vocentur, præterquam ea quæ diſertis verbis, in donationibus eorum feudalia nominentur. Ut præfecti tam finitimi, quam alij potiores, ſimiliter etiam Civitatum primarum præfecti, Sacramento Regi regnoq; obligentur, nullo ſe tempore interregni concredita ſibi loca tradituros, niſi qui ab omnibus Regni Poloniæ incolis, ſecundum jura liberæ Electionis in Regem fuerit electus, & coronatus, ſub amiſſione bonorum, honoris & vitæ. Corona aliaq; regni inſignia ut Theſaurarius regni Cracoviæ in archivo aſſervaret, ſub ſignis clavibusq; Caſtellanorum Caliſienſium & Throcenſ. qui non niſi ex conſenſu totius Senatus, atq; omnium ordinum, concrediti ſibi diadematis, aliorumque inſignium poteſtatem aliam facient. Aliqua juſta ex cauſa abſens, ut ad collegas claves remitteret; morte vero alicujus, etiam ex hiſce interveniente ſuperſtitibus integrum ut eſſet, ablato demortui ſigno, ſerracula aperire.

Forma judiciorum, excluſa jurisdictione Regia, quibusdam provinciis communi conſenſu ſibi conſtituta, ut illis concederetur; Ita ut ad eadem aliis etiam poſthac, ſi ita illis vide-

videretur accedere integrum esset. Emendatio itidem eorum, vel etiam translatio rursum in personamRegiam,ut omnium consensu accedente libera illis semper esset. Quod ordines Llihuaniæ, Volhiniæ, Kyoviæ, Braclaviæ ante coronationem, jus formamq; judiciorum scripturi sibi essent, ut confirmaret, tributa ut sine omnium ordinum consensu, in quibuscunq; vel bonis vel civitatibus, tam intra regnum, quam ad regnum pertinentibus nulla indiceret. Monopolia etiam nulla institueret, vel institui permitteret, matrimonium ut nullum posthac Reges sine consilio totius Senatus contraherēt tractarentq;: nullas etiam alias causas præter eas quæ verbo DEI expressæ sunt, ad dissolvendum matrimonij sacramentum quærerent. Ultra has omnes conditiones, per legatos fratris Regis Galliæ ejus nomine propositas, impleret, observaret, tum si quid præterea per ordines Regni Poloniæ atq; Mag. Duc. Lith. aliorumque dominiorum ad regnum pertinentium, quod ad jura libertatesq; eorum spectaret, in Comitiis coronationis exhiberetur, ea omnia & literis & sacramento confirmaret. Quod si quod abesset, contra leges, libertates, conditionesve hasce quid commissum esset, aut ex iis aliquid non impletum, omnes regni incolæ utriusq; gentis à debita obedientia & fide liberi essent. Warsaviæ ad Villam Kamien. die XII. Maij, simul ut literæ hæ sancirentur, in Polonicam linguam translatæ, sibi ederentur, petierunt. Cum inter recitandum ad secundam conditionem, de pace inter dissidentes de religione ventum esset, Episcopus Posnaniensis, impetrata facultate dicendi, protestatus contra eam est, notariisque publici potestatem petiit, qui cum demonstratus ei fuisset, exhibuit contra caput id protestationem Archiepiscopi aliorumq; Episcoporum nomine totius Cleri, non paucorum etiam secularium Senatorum, & equestris ordinis, privatim apud publicum notarium factam: mandata item legatorum cum protestatione ab Archiepiscopo subscripta. Inde cum singuli sententias suas exponerent, Lascius & Radivilus pacis causa in conditionem eam assensos se testati fuerunt: ut sub prætextu omnium sectarum & blasphemiarum libertas confusioq; ac perturbatio omnis religionis introduceretur, nullo modo assentiri se posse: in eandem sententiam Marsalcus Radivilus disputabat: qui diversæ religionis erant Castellani, Gnesnensis Tomicius, Miedzirziecensis Gorkanus, Præfectus Odolanoviensis Joannes Zborovius, Alexander Prunscius, conditionem urgebant, qua in re ipsius Monlucij fidem appellabant, qui appellatus juramenta qualia sibi primum ab Episcopo Cracoviensi, aliisq; Senatoribus, deinde Marsalco regni, in comitio Senatu, equestrique ordine omni præsente edita fuissent, etsi ipse alia moderatiora proposuisset, metu tamen dissensionis, præstitisse confirmabat, neq; quenquam tum præter Archiepiscopum protestatum fuisse, se audivisse confirmabat.

Reliqui qui inter Legatos Catholici erant Herburtus Castellanus Sanocensis, Zamoscius Belzensis, Firleius Casimiriensis præfecti, tum Thomicius filius, cum à catholica religione, ad extremum spiritum usque, ne latum quidem unguem, discessuros se protestati fuissent, à conditione tamen etiam hac, cum mandata hæc propter bonum pacis omnium consensu sibi sint data, non discedere etiam se posse testabantur. Firleius patrem etiam Marsalcum contra protestationem Archiepiscopi, ab Episcopo Posnaniense prolatam, qua nominatim Marsalcus, quasi propria autoritate, conditionem eam intulisset petebatur, excusabat, ac quicquid ejus rei fecisset, tanquam magistratum omnium ordinum jussu, ac consensu, nullis tum contradicentibus fecisse, Monlucium testem invocabat. Dissensione hac inter ipsos legatos orta, re cum suis communicata, ad deliberandum spatium interposuit. Interim misit suos, inter quos Monlucium, ad eos qui conditionem eam urgebant, privatim ab illis petens, ut rem quæ ad communem inter ordines concordiam pertineret, ad comitia coronationis differri permitterent, cum mandatis suis, ulla ratione discedere se posse negarent, Monlucius primum, non teneri nunc Regem jurare ostendebat, partim quod in juramento, quod ipse præstitisset, non priusquam in inauguratione, juraturum Regem promisisset: deinde quod absurdum, unum Regem plura juramenta suis præstare. Primum diversæ religionis ordinibus singula, deinde alterum hic: alterum rursum in coronatione. Demonstratum quod in pacem religionis præstaretur, non duplex sed unum juramentum fore: postquam enim Episcopus in primam partem juramenti ei præijsset, postquam ad conditionem de pace religionis pervenisset, in eodem juramento iisdem Legatis Castellanum Gnesnensem præeundo ei successurum, atque ita duos quidem id præituros, unum tamen juramentum fore.

Quod etiam hic juramentum præstare deberet, deinde rursum in coronatione, minime pugnans inter se esse: hic enim more consuetudineq; Regni Poloniæ, tanquam electum Regem juramentum pręstiturum, cum decretum electionis non prius illi tradi posset, quam juramento conditiones confirmasset: in Coronatione autem, tanquam perfectum novū Regem & acceptum juraturum. Apertius inde agere cœpere: Ostendere, ut maxime Rex præstare id cuperet, non videre tamen quomodo posset. Cum in protestatione ea quæ ab Episcopo sibi exhibita esset, cum universum clerum, tum magnā partem Senatus, & equestris ordinis, non solum contra eam conditiones, sed contra omnes protestatum videret: rationesq; graves ejus adjectas: unam quod in

in Comitiis, quæ ad electionem solam jure designata esset, nihil novi statuere possent. Accedere huc quod ipsi etiam legati Regij, ignari omnino earum fuerint, nihilq; omnino de iis cum illis communicatum. Ad extremum ita Regi demonstrari, nullam omnino ex conditionibus iis esse, quæ non dignitati Regiæ detrahat. Cum qui appellati erant, jam non unam istam conditionem, sed universas in dubium vocari, atq; de summa quasi rerum agi animadverterent, responso dilato, ad alios collegas referunt. Episcopo Posnaniensi, Lascio, Radivilo, quid protestatione ista intrivissent, ostendunt. Episcopus lectam à se fuisse prius negat, qualis ab Archiepiscopo transmissa sibi fuisset, ipsius mandato Regi obtulisse: promittunt conjunctim cum aliis conditiones omnes se ursuros, neq; ab iis discessuros: in causa tamen religionis, aliter se facere non posse Episcopus ostendere, quam ut protestationem interponat. Itaque cum Rege adito omnes in eandem sententiam Regi declarassent, Episcopo quidem uno, religionis causa excepta, cæteros autem de omnibus conditionibus convenire, utque eas confirmaret, communi sententia petijssent, & juramentum & confirmationem promisit. Actum inde de formulis, confirmationum scriptorumq;, quæ per Herbultum, Radivilum, & Zamoiscium ad Regem missæ. Cum de ipsis tamen formulis confirmationum, quæ aliæ à legatis, aliæ nomine Regis proponebantur, per aliquot adhuc dies disceptatum, tum maxime de quatuor capitibus declaratione imprimis conditionis ejus, quæ juramento Regio ascripta erat, si quod abesset, in aliquibus juramentum violasset, ne ullam illi incolæ Regni, cæterarumq; ditionum utriusq; gentis obedientiam præstarent: imo ipso facto ab omni fide obedientiaq; Regi debita, liberi essent. De hac assensum, tandem à Rege declarationi legatorum ex præscripto legationis, sub signis chirographisq; illorum editæ. Nimirum conditiones eas libertatesve publicas, non solum violatas existimari debere, si per humanum aliquem errorem, ut fit aliquid ei excidisset, aut obrepsisset, in quo jus aut libertas communis lædi videretur: sed tum demum, si ita forte à volente, & sciente jura, libertatesq; regni, vel per vim opprimerentur, vel per contemptum & temeritatem in dubium vocarentur, ut ne admonitione quidem Senatus, reliquorumq; ordinum regni quicquam perfici posset. Petitum ut explicatio hæc conditionibus ipsis ascriberetur, juramento autem clausula illa eximeretur, de conditionibus assensum: de juramento negatum, ut cujus formulam ab ordinibus sibi editam mutare non in sua potestate esset. Non minor controversia de certa die pecuniæ in conditionibus promissæ, in regnum inferendæ erat, qua de re etsi in commentario legationis nihil diserte mandatum legatis erat, cum tamen decreto electionis ita legati essent, ut omnia quæ ex re & usu reipublicæ essent exequerentur: interque alias illecebras, quibus maxime ad Regem hunc eligendum illecti fuissent, commodum id pecuniarium, quo ærarium exhaustum, necessario reipubl. tempore, vel maxime juvari posset, non postremum fuisse recordarentur, nullum autem aut frustra id futurum, nisi certa dies pendendæ ejus, & Thesaurario regni tradendæ assignaretur, vel maxime eam urgebant. Rege è contra, partim nullo modo fieri id posse ostendente, quod præter alios casus, non uno etiam tempore reditus ij perventuri ad se essent: partim præter conditiones id à se postulari, cum administratio tamen pecuniæ ejus ex necessitate reipublicæ per ipsas conditiones promissa sibi esset: ad extremum pertinaciter negante, tandem cum aliquot dies disceptatione hac consumpti fuissent, semel etiam, tanquam omnibus rebus infectis è consilio à Rege legati discessissent, convenit ut ad proxima comitia coronationis compositionem, cum omnibus ordinibus tota res differretur, interim scripto Rex caveret, quo de diligentia etiam legatorum simul illis fidem faceret. Eadem fere ratione de matrimonio Annæ infantis compositum: cum ut maxime legati præstare in conditione ea voluissent, ut quæ & in ipso decreto, & conditionibus utrinq; acceptis, & inter mandata Legatorum diserte posita esset, tamen ipsius Reginæ consensus instrumenta secum non detulissent, elusa fuisset.

Tandem die decimo mensis Septemb. in templo divæ Mariæ, quod solenne Sacramentis Regiis esse solet, juramentum à Regibus præstitum. Mane à plerisque Principibus, Marchionibus, cæteraq; aula ipsi legati, in ædem deducti: non multo post ipsi Reges veniunt, eos quinquaginta circiter equestris ordinis, ex iis quoque centum viri inauratis securibus ad similitudinem halabardorum antecessere: ante ipsos Reges duo sceptriferi: hastarios vocant: ante hos Heraldi seu præcones quatuor, eos Cardinales, Borbonius, Lotharingius, Guisius, Estensis, tum quicquid Principum & Comitum ordinis Regij D. Michaelis erat, insecutum: Reges ipsos Reginæ tres cum Gynæceo frequentissimo & splendidissimo secutæ. Hoc ordine, cum in aditum templi venissent, mox sacrum cœptum quo perfecto, uterq; Rex ad altare cum accessisset, ex adverso in genua procumbunt.

Ad Henricum mox Episcopus Posnaniensis accessit, contraque clausulam illam juramentum ab illo præstandi, qua dissentientibus de religione cavebatur, nomine Cleri protestatus fuit. Inde Legati omnes Regem circumstetere, præeunteq; Joanne Herburto de Fulstin Castell. Sanocense, juramentum in eam formulam, quæ sub signis ordinum data legatis erat, præstitit. Non parva quidem

de

de hoc quoque dissensio fuerat. Nam & Episcopus non consentire se in juramentum id posse attentatus fuerat: & cum ita inter legatos antea convenisset, ut primam partem juramenti, usq; ad clausulam de libertate religionis Episcopus regi præiret, postea protestatione ab eo interposita, reliqua Castellanus Gnesnensis Thomicius exequeretur, neque ex dignitate sua, neque satis tutum id Rex existimabat, itaq; ut & ab Episcopo tacite protestatio interponeretur, Rexq; scriptam eam illi ederet, convenerat, integrum autem juramentum Herburtus recitaret. Cum autem etiam in asciscendis Regibus, à majoribus electis, non semper per Episcopos, sed aliquando per sæcularis etiam ordinis Senatores, sacramentum ab illis exactum, exemplis nonnullis confirmassent. Proposuerat Rex, ut divisio ista evitaretur, ut ipse potius nullo præeunte ex præscripto juramentum præstaret. Sed cum in mandatis præscriptum illis esset, ut in verba legatorum juramentum Rex præstaret, ab illis discedere non satis tutum illis visum: itaq; ad eum qui demonstratus est modum res convenit, perfectaq; fuit. Juramento ad eum modum perfecto, assurrexit, conversusq; ad fratrem, primum pro opera curaque ejus ad assequendum Regnum hoc, non sine lachrymis profusis gratias illi egit, tum ut reliqua maxime autem juramentum in conditiones à legatis ipsi propositas, non gravate perficeret, petiit. Carolus non minus amanter de regno illi gratulatus, studium amoremq; fraternum in omni varietate fortunæ suum, ad mortem usque duraturum. Omnibus permixto mœrore lætitiæ fraternum colloquium excipientibus, obtulit. Inde ingenua ad idem altare prostratus Birago Cancellario Gallico præeunte juramentum quemadmodum postulatum fuerat, ipse etiam præstitit. Gratiæ primum Carolo, deinde Henrico, in eodem mox loco à Castellano Sanocense actæ simul superiore loco Heraldi faustis proclamationibus ea prosecuti. Omnibus rebus ita peractis, Reges in curiam Episcopi templo vicinam legati deduxerunt, ubi splendidissimo prandio excepti ab iis fuerunt; Sub idem tempus confirmationes etiam tam pactorum cum legatis conventorum, quam conditionum seu legum ab ipsis ordinibus publicæ libertatis constituendæ causa conscriptarum, exempla itidem juramentorum præstitorum, à singulis Regibus singula, manu eorundem subscripta signataque, Legatis edita, adjecto promisso in confirmationibus Electi Regis, in comitiis inaugurationis eadem juramento, & sigillo Polonico denuo confirmaturum: Instrumentis iis acceptis, ipsi etiam deinde die decima tertia mensis Septembr. in Curia Parlamenti Parisiense, quæ ex instituto ad eam rem delecta fuerat, & decretum electionis publice Regi tradiderunt, Regemque renunciarunt.

Hora prima meridie à Principibus Gallicis honorifice in Curiam deducti fuere: medius à nobilibus aliquot Polonis ductus fuit equus albus stragula argentea intectus, qui in pulvinari sellæ imposito, scrinium totum argenteum, capsula sericea viridi inclusum, in eoque decretum electionis vehebat. Capsula ipsa itidem viridis, & albi coloris velamento operta erat. Equus ornamentaq; ea, jussu Reginæ matris ad Episcopum missa antea fuerant, non sine pudore indignationeque aliorum Legatorum, quod accepta ab Episcopo fuissent, seu potius, quod tanquam Princeps legationis, non ante ea providisset, parandaque curasset. In solio ad id præparato, primo loco Carolus Rex Galliæ assedit, à dextris mater ejus Regina Catharina de Medicis, à sinistris Henricus Electus Poloniæ, à dextro itidem latere, transversi quatuor Cardinales sedere, Lotharingius, Borbonius, Guisius, Estensis, à sinistris altera Regina Elisabeth Austriaca, conjux Caroli, penes hanc Franciscus Alansonius alter frater, qui interim convaluerat, jamq; ante conventus à legatis fuerat, proximus huic Henricus Rex Navarræ conjuxque ejus Margaretha soror Regum, juxta hanc Navarreni Regis soror, transversi inde à levo lateris, reliqui Principes, Marchiones, & Comites sedere. Legatis ipsis etiam peculiaris locus assignatus fuerat, quo cum assedissent, scrinium in quo decretum Electionis fuerat, nobiles aliquot Poloni in medium attulere, locoque jam ante ei præparato collocarunt. Assurrexit inde Episcopus Posnaniensis, & tanquam in alieno Regno potestate prius designationis ejus, perficiendæ à Rege petita, perque Cancellarium ei facta, ad ipsum deinde Electum Regem orationem convertit.

Tantum fuisse studium, eamque voluntatem Poloniæ, in familiam Valesiam, & novus cum Rex eligendus ei fuisset, tot aliis summis Regibus ac Principibus, totque amplissimis promissis, ac conditionibus, eum tamen potissimum prætulerunt, ejus tam lætæ, atque salutaris rei nuntium atque decretum per se deferre ad eum voluisse: orare summopere, ut quo animo ac studio, regium hunc honorem præ cæteris ad eum deferrent, eodem ad se delatum acciperet, & se ita ad amplissimum hoc munus accingeret, ut etiam memoriam ejus rei, perpetuo in animo suo retineret, & re ipsa omnibus, omnium gentium & nationum hominibus demonstraret, non magis studio ac voluntate ordinum quam egregiis in rempub. christianam meritis honorem eum se cõsecutum: Et quoniam postulationibus eorum assensus, quæ utrinq; convenissent jurejurando confirmasset, paratos ordines esse, quamprimum ad coronationem sive inaugurationem accedere. Cumq; præterea etiam regni rationes exposcant, ut quamprimum iter suum in

Poloniam maturaret, ideo quod fœlix faustum ac salutare esset, omnium ordinum nomine in Regem suum eum postulare, orareq; ut quam primum in Regnum suum se conferret: Votis omnibus quam faustissimis, cum delationem hanc Regni, tum iter reliquasq; actiones ejus ad extremum prosequens. Inde Castellanus Sanocensis publice omnibus præsentibus, alta voce decretum ipsum recitavit. In decreto, Senatorum plærorumq; nomina juxta Album Senatorium præmissa erant. Testabantur ij post mortem Augusti DEO ita volente luctum ex morte ejus conceptum, Rege novo electo in lætitiam versum, ad cujus Electionem more institutoq; vetere, per se Senatores conventum omnibus ordinibus, ad diem sextam mensis Aprilis proxime præteriti, ad Pagum Kamien sub Varsavia indictum. Ad quem cum maxima frequentia omnium ordinum nobilissimi homines convenissent, omnibus ante rite constitutis peractisq;, absentia aliorum quod in hujusmodi negociis juris esset non obstante, tandem Archiepiscopo Gnesnense, velut primate Regni, consilij ordinum, & Electionis modum proponente, invocatoq; prius per publicum missæ sacrificium, Spiritus Sancti auxilio ceremoniisq; aliis, de more aut jure solitis præmissis, atq; exquisitis, prius omnium regnicolarum per suas turmas, seu Palatinatus, sejunctim distinctorum sententiis, eosdemq; diligenter prius in Senatu, & consilio publico discussis, atque examinatis, Decretum tandem electionis de futuro Rege promulgasse, atq; ita quidem, ut omnes fere christiani orbis partes colluctando, legationibus etiam ac conditionibus aliorum summorum Principum diligenter expensis, suo tamen unicuiq; honore servato, aptissimum atq; utilissimum reipubl. censuerint, Henricum Andagavensem, filium fratremq; Regium ex domo Valesiorum multis sæculis in Gallia feliciter imperantium descendentem, summis naturæ ac fortunæ, ac potius divinis dotibus ornatum, & satis etiam jam pro ætate de repub. christiana benemeritum: maxime quod ipse Galliarum Rex pro fratre per oratores suos interveniens, magna commoda, & firmissima præsidia ex opulentissimo Regno suo Gallico reipub. obtulerit, ipseq; Henricus omnes opes suas in Regnum illaturum se promiserit. Itaq; non privati alicujus commodi, solius Reipub. causa Regem eum se eligere decernereq;, omnibusq; ordinibus Electionem eam denunciare promittentes pollicentesq; illi omnem fidem, honorem, obedientiam, omniaq; justa & honesta obsequia, quemadmodum Sigismundo Augusto decessoribusq; ejus ea præstitissent: simul pollicentes tanquam verum Regem eum se coronaturos: ita tamen si prius jura tam publica quam privata omnia, cum pristina, tum quæ circa hăc ipsam Electionem pro jure libertatis & statu reipub. constituissent, tum ea quæ ipse cum fratre per oratores promisisset, juramento literisq; confirmasset, observaret, req; ipsa adimpleret. Obligantes inde se mutuo sub fide & honore, pro hoste habituros, qui electioni huic quacunq; in re contraveniret, aut turbare eam vellet. Ad extremum legatos designabant, eos qui supra nominati sunt, dantes eisdem summam potestatem Electionis ejus decretum, quæ circa electionem constituta definitaq; essent, vel negocium ipsum requireret, transigendi, statuendi, firmandiq;, aliquorum ad exequenda ea absentia non obstante. Ascripti testes fuerant, pleriq; cum majorum Collegiorum Senatores, Magistratus, Officialesve aulici, ut Referendarij Secretarij, pincernæ gladiferi, atq; alij, tum præfecti regij nuncij præterea civitatum, Cracoviens. Sandomiriens. Decreto lecto, Episcopus rursus oratione ad Henricum conversa. Quoniam inquit nomine Senatus, & ordinum regni Poloniæ, & Mag. Duc. Lith. decretum electionis jam exhibuimus, nihil aliud cum reliquum jam sit, ipsius decreti, vi atq; sufficiente mandato, ad id nobis dato, proclamamus, declaramus, & pronunciamus, Majestatem Vestr. omnium assensu Electum esse in Regem Poloniæ, & Magnum Ducis Lith. Russiæ, Prussiæ, Masoviæ, Samogitiæ, Kyoviæ, Volhiniæ, Podlassiæ, Livoniæq; ut titulum Poloniæ & Magni Ducatus Majestati Vestræ assignamus, & regimen ejusdem regni & Magni Ducatus Majestati Vestræ resignamus, regimenq; ejusdem regni & Magni Ducatus & dominorum illis annexorum ipsi subjicimus fidem, observantiam, & debitam obedientiam eidem deferimus. Postulamus, invitamusq;, atq; rogamus, majorem in modum, ut quanto citius ac celerius, ad regendum & administrandum Regnum suum venire dignetur. Quo in itinere quemadmodum & hic debitam reverentiam, & quæcunq; à nobis proficisci poterunt, studia & obsequia, diligenter ei offerimus. DEUM optimum Maximum suppliciter orantes, ut Majest. Vestram, salvam & incolumen, florentem nobis diu conservet. In eandem fere sententiam Marsalcus curiæ Lith. Radivilus pauca interfatus Lithuaniæ etiam nomine obsequium ei detulit. Scripserat orationem, qua eum salutaret, Joannes Zamoiscius præfectus tum Belzensis, atq; unus ex legatis, luculentam imprimis & elegantem, qua cum tria potissimum tractanda suscepisset, unum, quas ob causas aliis competitoribus prælatus fuisset, alterum quale Regnum habiturus esset, tum quid ordines ab eo expectarent, in re difficili & lubrica, ita versatus fuit, ut in comparatione ista, ita aliis Principibus cum præferret, ut omnes tamen laudaret, plerosq; etiam cum illo æquaret, in omni autem oratione qualem eum Regem esse oporteret, partim laudes ejus exponendo, partim institutis regni commemorandis, vel moneret eum vel doceret.

Ne præsagio quidem carere postea visa fuit, cum

cum sub persona patriæ, si spe de eo excideret, non modo miseram eam visum iri ostenderet: sed & stultam quod non tam misericordia quam reprehensione, quos ei posthabuisset, dignam eam judicaturi essent. Verum cum Episcopo, tanquam Principi legationis munus resignandi cum demandatum fuisset, recitata quidem publice ab eo non fuit, typis tamen in vulgus edita, magnam apud omnes laudem habuit. Post Episcopum & Radivilum Rex primum ipse paucis verbis, gratias legaris egit, reliqua inde Cancellarium Andagavensem Philippum Huraltum Chevenium persequi jussit, qui brevi eleganteq; oratione Latina, nuncij ejus demonstrata, laudare prudentiam gentis Poloniæ, quod absentem præsentibus, remotum finitimis, externum suis prætulisset, exemplo Nervæ, optimi sapientissimiq; Imperatoris, qui propinquis omnibus, quos plurimos habebat, Trajanum alienum Italis externum, novo exemplo prætulisset. Alexandri item, qui de imperiose interrogantibus, dignissimo id se relinquere respondisset, ominari deinde optima quæque quod Galli & Poloni, & si lingua differrent, morum tamen & institutorum similitudine, fratres videri pene possent, quod deinde familia Andagavensis jam olim etiam ad Regni Polonici administrationem vocata fuerit. Si populum multis cum lachrymis iter ejus impedientem, audire velit, vix eundi facultatem habiturum: Sed exemplo Neoptolemi qui ut Trojam caperet Lycomedis lachrymas neglexisset, lachrymas & suspiria publicæ utilitati postpositurum, dulcemq; patriam, pios parentes, conjunctissimos fratres, sponte deserturum, ipsorum causa. Etenim in patria vivere cum suis, sed reipubl. & honoris causa, pulcherrimum eum judicare, imperare patria jubent, nam si patria relinquenda sit, regnandi causa. Ad Ludovicum Andagavensem missos olim Florianum Cracoviensem Episcopum & Joannem Strzelseium Cancellarium, idem petentes, quod ipsi nunc peterent: cum Ludovico cunctandi & Poloni orando, & Ungari suadendo instarent respondisse, non satis intelligere, neque Polonos quid peterent, neque Ungaros quid suaderent, quod duobus Regnis unus Rex sufficere non posset, aliud longe responsum nunc Regem dare. Polonia inquit nunc mihi patria est: principatus domi plurimos: regnum apud vos habeo. Eamus quo nos Dei voluntas, & Christianæ reipub. amor vocat. Orationem hanc Heraldus, similibus quibus antea acclamationibus: Heraldum tibicines, tibicines symphonia ecclesiastica, laudem Deo concinens exceperunt. Hymno finito, imprimis Cardinales, tum cæteri principes, suo quisque loco ad Regem accedentes, gratulati ei fuere. Petitum inde utriusque Regis nomine à legatis fuit, ne ad vicinum sacellum decretum id adhuc deferre gravarentur, itaque à Thomicio Gnesnense & Gorkano Miedzirzicense Castellanis, cum eo delatum fuisset, mox vesperæ cœptæ quibus perfectis, equo in ipsam arcem, quemadmodum ante incuriam id præferente per urbem, passim populo lætis acclamationibus eos prosequente, Reges deduxerunt, cænaque excepti ibi ab illis fuerunt. Quemadmodum vero Reges illis instrumenta jurium sacramentorumque suorum ediderant, ita legati ipsis quoque quod omnibus rebus rite perfectis, libere ac sponte decretum Electionis Regi tradidissent, scripto, manu, signisque suis testati fuerunt. Postridie Regia Pompa urbem ingredi novo Regi visum. Itaque cum prius ipse in Monasterium Virginum D. Antonij, mille circiter ab urbe passus profectus fuisset, eodem legati accersiti. Rex cum Principibus aulaq; sua, è porticu ex instituto ad id ornato spectante, primum peditatus Urbanus ad duo millia circiter, equitatus autem circiter centum quinquaginta, sub porticum præcessere, eos mercatorum Parisiensium centum circiter equites, sed splendidissime ornati ita ut universæ pompæ ornamento essent subsecuti. Post hos præfecti urbis triginta, sericis togis omnes induti, cum ad porticum cum pervenissent, de equis descendere, novumq; Regnum Regi gratulati, omnium portarum urbis, claves illi detulerunt, præfectus cum birotis itidem longis togis induti, quadraginta circiter apparitores secuti, hos reliqua turba Urbana omnis numerosa sed incondita. Inde Senatores supremæ Curiæ Parisiensis centum, purpurati omnes: qui cum præterijssent, Rex ipse equum conscendit, cumq; movere jam loco deberent, jussu Marsalci ejus, nobiles Poloni omnes, qui ex comitatu legatorum erant, proximi post Senatores præcessere. Secundum hos aulici Regij, Sericis omnes sagulis, centum circiter equi: post hos pari numero Comites, præcipuiq; magistratus aulici. Post hos equus stragula sericea cærulea, liliis ex auro ubiq; contexta tectus, à duobus equisonibus, vestibus auro contextis & ipsis indutis, ductus in equo scriniolum, aurea tela tectum, in quo sigillum regni Galliæ, quo honoris scilicet & amoris causa, omnis potestas Regia ei delata à fratre ad tempus, vel credita demonstraretur: Sigillum Regium Cancellarius Galliæ in veste aurea, Cancellarium legati Principum christianorum præsentes, Pontificius, Hispanus, aliorumq; nonnullorũ Principum ac Ducum secuti. Hosce Henricus Lothar. Dux Guisius, tanquã Marsalcus Galliæ supremus seu sceptrũ Regi præferens. Post quem medius inter fratrem Alanczonium & Henricum Navarrenum Rex ipse incessit. Regem tres principes sanguinis primarij secuti, hosce legati nostri, quorum singulorum unus ex principibus Galliæ latus tegebat. Cum ad primam portam D. Antonij Rex pervenisset, umbella sublata, per eam solus ingressus. Mox ex arce vicina portæ propugnaculisque, tormentis, per justum spatium temporis lætitiæ sonitus datus. Inde per

vicum Antonianum innumerabili hominum multitudine undique circumfusa, circiter primam jam noctis horam, ad Ædem D. Mariæ descendit, ubi hymno finito, ab Episcopo urbis ornamentis Episcopalibus induto longa gratulatione exceptus, cum ipse ei respondisset, in curiam profectus, ibidem apud fratrem Regem Galliæ, matremque Reginam, una cum legatis Polonicis cænavit. Cum ipsa autem porta urbis, tum aliquot porticus triumphales per universum vicum ad curiam usque instituti, partim picturis, atque in singulas picturas, carminibus & titulis, vel in laudes, vel gratulationes Regum, reginarum, atque utriusque gentis confœderatæ inscriptis, magno sumptu ornatæ, splendidissimum ingressum fecêre. Maxime insignis in prima porta effigies, trium fratrum Caroli, Henrici, & Francisci erant, qui uno nodoso & indissolubili fune cincti, trium fratrum indissolubilem amorem significarent: quem eundem Gerijonis etiam effigies, ibidem constituta repræsentabatur. Inter alia autem carmina, quæ per universum Vicum diversa inscripta erant, ad pontem D. Mariæ Deo coronam manu deferente; tertio etiam fratri Alanczonio, vel Angliæ etiam regni, de cujus Reginæ matrimonio spes tum erat, vel Belgium, sequente ænigmate promittere videbatur.

Tres tria concordi, partiti fœdere Regna
Fratres sorte DEI, quorum regnabit ad ortum
Et Polon Henricus, Franciscus ad Hesperon alti
Rex erit Oceani: media sed Carolus arce
Imperij medio, ceu Iupiter orbe sedebit.

Inter alia navis etiam in eodem vico adornata, diversorum symphaniacorum vocibus personabat. Ingressus hujus magnificentiam sequenti die Regina mater, splendidissima cæna, inter magnificentissima spectacula & choreas, in hortis suburbanis præbita, vix non superavit. Conviviis hujusmodi & spectaculis, biduo exacto, iter legati urgere cœperunt, Jam ante aliquot etiam dies, mox postquam juramentum Reges præstitissent, de ratione itineris communicare, cum legatis cœperat, idemq; fere iter, quo ipsi in Galliam venerant, per Palatinalem nimirum Moguntinensem, Hassiacam, Turingicam, & Saxonicam ditiones. Commeatum etiam ex conventu Cæsaris, & Principum Imperij, Legatorum Francofurtense, ex eorundem autoritate ad se missum, legatis demonstrarat, quibus liber transitus per ditiones eas imperij, hisce tamen conditionibus ei permittebatur. Primum ut prius sub ingressum rite caveret, se suosq; sine injuria, maleficioque, ac persoluto ubiq; commeatu, pacifice & amice transituros, deinde ne præter famulicium suum & comitatum, quem ut quadringentorum, aut quingentorum hominum haberet, facile toleraturi essent, alium secum nullum militem ducat. Quod si præter suos alios sibi comites adjungere vellet, ne universus comitatus, octingentos tam homines quam equos excederet; ita tamen ut præter quadringentos aut ad summum quingentos equites, quos Rex secum habere vellet, cæteri turmatim, alteri alteros per binos dies, quo commeatus recte omnibus subministrari posset, subsequantur, itineribus ab eodem Senatu legatorum designatis irent. Cum Regi ipsi ea itinera maxime commoda viderentur, à legatis etiam non improbata fuerunt. Commeatum solummodo alium requirebant, quod is quasi ex Cancellaria Moguntina, sine ullo sigillo aut subscriptione editus fuerat. Verum ostendit Rex jam se misisse, qui alium signatum postularent, qui cum Metis præsto sibi futuri essent. Simul de præmittendo aliquo ex collegis suis in Poloniam, qui & moram excusaret, & tempus inaugurationis proferret, & aliis incommodis, quæ ex mora hac Regis existere possent occurreret, cum Rege actum: maximeq; Joannes Zborovius, ad eam legationem designatus, cui à Rege Vidamus Rambletus adjunctus. Sub idem tempus cum in Curiam Parisiensem Reges omnes, tum minimus natu frater Regis Alanczonius, Cardinales & plæriq; Principes convenissent, Legatis etiam nostris insciis quid ageretur, uno Zamoiscio tamen absente eodem pertractis Senatu frequentissimo, in omnem eventum, si quid præsenti Regi humani evenisset, Henricum successorem ei designant. Dum Zboroviana legatio expediretur, præmissus interim in Poloniam cum literis Przeclavius Krupka ad Senatores quibus & quæ acta essent, breviter significant, & diligentiam in declarandis conditionibus, quæ dubiæ videbantur, confirmationeq; declarationum earum impetranda testantur: ad extremum si Krupka Cracoviæ eos assequeretur, ut Zborovium pleniora omnia, & pleraq; alia necessaria allaturum Cracoviæ expectent petunt. Zborovio imprimis confirmationes jurium, conditionum, declarationesq; earum, quas ordinibus traderet, datæ, non sine promisso, si quid præstare ordines commodi publici causa desideraturi essent, quam primum in regnum venisset perfecturum, præter studij regij testificationem mandatum. Præterea, ut cum propter tardiorem oratorum ob objecta impedimenta adventum temporis, nonnihil extractum fuisset, iter etiam iis mensibus ob frequentes pluvias impeditius futurum esset, ostenderet ante XV. Decemb. diem in finibus Regem sistere se non posse: itaq; ut inaugurationis etiam diem ad XVIII. mensis Januarij differrent, postularet, quam & ex ratione itineris sui commodissimam futuram Rex arbitraretur, & de qua designanda ad ordines se retulisse, Regibus Principibusq; confœderatis cum regno Poloniæ, quorum legationes ex consilio legatorum interesse coronationi vellet, significasset. Defensionem Regni & Magni Duc. Lithuaniæ juxta promissa

missa oratorum tam suorum quam Galliæ Regis polliceretur: quæ interim necessario expenderentur soluturum. Simul literæ partim ad Confœderatos Reges & Principes: partim beneficiarios datæ, ex arbitrio Senatus ex Polonia transmittendæ: Imprimis summum Pontificem, Regem Hispaniarum Philippum, Rudolphum Ungariæ, Fridericum Daniæ, Joannemq; Suecorum, Reges tum, Fridericum & Albertum Comites Palatinos Rheni, Augustum Saxoniæ, Joannem Georgium Brandeburgensem Electores, Albertum Ducem Prussiæ, Joannem Georgium Fridericum Onolspacensem Marchiones Brandeburgenses, Albertum Ducem Megalopolensem, Pomeraniæ Duces, Gotardum Ketlerum Curlandiæ, Stephanum Battori, tum Transilvaniæ, Joannem Moldaviæ Palatinos, regnum publico ordinum consensu, & legatione ad se delatum: petitum, ut quo studio erga majores suos Reges Poloniæ, ipsi majoresq; eorum fuissent, idem erga se quoq;, qui non minus operam daturus esset, ut pristinam necessitudinem atque benevolentiam ipse quoq; non solum confirmaret, verum etiam augeret. Communicasse cum ordinibus de die XV. mensis Januarij Coronationi assignato, postulare ut sua etiam legatione illa honestando, benevolentiam suam testentur, in literis vero ad beneficiarios Principes commemoratio contractus qui hujusmodi inter ipsos & Regnum intercederent, ut diem eum scire, magnopere illorum interesset. A Moldavo vero postulatum, ut cum post mortem Sigismundi Augusti merces regias, quæ ex Turcia advehebantur detinuisset, ministris Jasloviecij Palatini Russiæ tradi eas juberet. De his aliisq; rebus ad adventum Regium pertinentibus, Senatores etiam majores, Magistratusq; regni scriptum. Ad Maximilianum Cæsarem ex instituto, Martinus Lesnovolscius, cum ejusdem generis literis missus. Ad Turcarum itidem imperatorem Jacobus Ponetovius Pincerna Lanciciensis adjunctum in literis iis, quo magis de voluntate Regia, in tenenda pristina amicitia ac fœdere constare illi posset, quam primum in Regnum venisset, ex præcipuis regni Consiliariis, renovandi & confirmandi fœderis causa, aliquem missurum. Interim postulare, ut præfectis suis, imprimisq; Czario Præcopiensi ipse etiam mandet, ne quid alienum ab amicitia committant. Eidem ad Venetiarum Ducem, partim in eandem sententiam, qua ad alios Principes christianos literæ datæ, tum petentes quo ut quam primum Constantinopolim perveniet, eum adjuvent.

Verum Ponietovius ex consilio legati Gallici, qui Venetiis erat, legatione Constantinopolitana intermissa, ad Torgam postea prius quā ad fines regni veniret, iterum Regi occurrit. Invictissimus Rex proficiscebatur: cum ob dubiam valetudinem fratris cui Successor jam designatus erat, tum quod à matre, cui præ cæteris charus erat ægerrime divellebatur: non minus etiam, quod & promissis nimiis in Polonia se obligatum, existimaret, & cum ab aliis conditionibus, tum maxime à matrimonio cum infante vehementer abhorreret. Urgentibus tamen legatis profectionem, consulentibusq; an præcurrere in Poloniam eos vellet, an in comitatu suo permanere, dimittendos quidem nullo modo censebat, profectionem etiam quamprimum se maturaturum promittebat; interim quas posset moras nectere. Cum tamen non levi sumptu legati Parisiis exhiberentur, ut & sumptus vitaretur, & cœptum jam iter videretur, ut Fontenableum vicinam Lutetiæ arcem discederetur, statutum.

Prius autem Galli Regis nomine munera singulis legatis missa, diversa quidem, cum aliis vel pelves, fundibulaque, tum pocula ex solido auro, vel inaurata, & aliis singula, aliis bina, aut terna, aliis itidem torques aureæ, omnibus autem, vel bina millia, vel mille quingentorum scutatorum signati auri adjicerentur: sed ita tamen, ut singula munera ad quaternorum millium scutatorum pretium accederent, aut non multum excederent, adjectum idem illis simul jus tribui, quo Principes nobilesq; Galliæ optimo essent. Inde Zborovius cum iis, de quibus supra ostensum est rebus in Poloniam præmissus, ei ultra munera, in viaticum peculiariter, quatuor millia florenorum data. Cum autem de sigillo etiam quo dum in Poloniam Rex veniret, uteretur controversia esset, Andogavense interim delectum. Tandem pridie D. Michaelis, vicesimo octavo nimirum Septemb. & Reges ipsi, cum tota aula, & legati una cum illis Lutetia movere: Regibus in arce Fonteneblense diversantibus legatis vicina domus Venatoria, oppidumq; assignata. Ex instituto autem Monlucius aliiq; legati qui in Polonia fuerant relicti; quo absentibus sequestris per quos promissa privatis præsertim facta erant, facilius eludi possent. Fontenebleano Vilocastrum Reges progressi, ibidem similiter vicino oppido Forta Melloni tum statione legatis assignata. Præcurrunt inde Metim Gorkanus Castellanus Miedzirzicensis, quod cum offensum aliqua re in Poloniam eum redire interpretati Reges fuissent, non parum eos movit: reliquis autem legatis nunciantibus eum vel Metis expectaturum vel Nanseri rursum Regi occursurum, per Præsidem Metensem, nomine & literis regiis cum illo actum, ne sine Rege in Poloniam irent; Comitatum tamen in Poloniam præmisit. Quod Episcopus etiam Posnaniensis fecit. Verum hujus comitatus, cui sororis filium Jaroslaum Chanscium Decanum Posnaniensem præfecerat, duobus circiter milliaribus à Francofurto, omnibus rebus spoliati fuerunt. Villocastro Rex Lutetiam itineri quasi necessaria paraturus, à reliquo comitatu rursum

ſum excurrit, cum promiſſo ad diem XXVII. Octob. certo Chaloni ſe ſiſtendi, quo interim Galliæ Rex cum uxore & Regina matre, cæterisq; Principibus ſe contulere, priusquam Villocaſtro moverent, literæ ex Polonia cum ab Archiepiſcopo, tum Andrea Zborovio & Baſino, quem in Poloniam Rex miſerat, allatæ omnia domi forisq; pacata, magis verbis quam re ipſa nunciabant. Nam & excurſione in fines Turcicos à Koſacis facta, Turcam irritatum, graviſſimas ea de re ad ordines literas dediſſe ſignificabant: & Gedanenſes in armis adhuc eſſe: & cum ex vicinis, tum domi etiam non deeſſe, qui ſemina diſcordiarum jacerent, inq; omnem occaſionem intenti eſſent. Ideoq; funus etiam Regium ex communi ſententia dilatum. Præterea exemplum literarum Moſci miſerant, quibus Lithuanos ultro, filium ſuum Regem poſtulaſſe ſignificabat: exercitum & ſibi munera pelles Cibellinas, ac Vulpinas cum illo periiſſe noluiſſe ſe nugis hujusmodi attendere: cum in nullo imperio chriſtiano id fiat, ut non conſtitutis rite & ordinate rebus ad regnum accipiendum, ex Principibus chriſtianis quis proficiſcatur. Poſtea iterum miſiſſe Michaelem Haraburdam ſcribam juratum, magni Ducatus Lithuaniæ: qui ad magnum Ducatum eum invitaret, deq; obſervandis & confirmandis juribus, utriusq; gentis cum illo ageret. Conſtitutum cum eo fuiſſe, ut ad ſummum ad Trinitatis aut D. Petri hiſce de rebus legati ab ordinibus ad illum venirent: jam levi de re de damnis quibusdā in finibus Livoniæ Andream Taranovium inter nuncium ad ſe miſſum: mirari ſe, quod tanta re intermiſſa, nunc de nugis ad ſe mittant: multo magis vero quod cum ipſi antea ad Regnum eum invitaſſent, non communicata ulterius ſecum re, nunc alium Regem à ſe electum nuncient, commeatumq; in legatos ipſius atq; inducias ad adventum ipſius, vel donec utrinque aliquid inter eos conſtituatur petant. Qua de re cum Tarnovium interrogari juſſisſet, hanc cauſam attuliſſe, quod more aliorum Principum Chriſtianorum, regnum vacuum ambientium, ipſe etiam legatos ad Comitia Electionis non miſiſſet: quod & ad ſe ultro miſſum fuiſſet, & cum Haraburda conſtituisſet, ad ſe finiendi negotij hujus cauſa, quamprimum legationem miſſum iri expectaſſet. Cum tamen idem Tarnovius ſibi ſignificarit, in comitiis electionis diem D. Martini Regi novo præfixā, ad quam niſi in Regno ſe ſiſteret, nova Comitia ab ordinibus indictum iri, in quibus ipſius ratio habeatur, inducias ad Aſſumptionis D. Mariæ, obſervaturum ſe pollicebatur. Cum ad triceſimam usque Chaloni expectaſſent, monitu Regis Galliæ, Thelam modicis itineribus, præter Palatinum Syradienſem Laſcium & Tomicium filium, reliqui legati præceſſere. Ipſe etiam Galliæ Rex, cum Reginis Vitriacum usq; proceſſit, rediit ad Regem Galliæ Legatus ejus, quem commeatus novi petendi cauſa ad Cæſarem miſerat: Cum pleniſſimo commeatu, non ſolum in octingentos, ſed mille ducentos equites: iisdem tamen conditionibus, tam tranſitus quam cautionis, quæ ex Francofurdienſe conventu, propoſitæ fuerant. Legatis Polonicis etiam, extra numerum cum peculiaris commeatus allatus. Simul cum illo à Cæſare Ludovicus, Comes à Leuenſtein venit, qui Princeps, cum aliis legatis, per ditiones imperij & Cæſareas deducere Regem debebat, præmiſſus Metim fuit; Cautio autem ſecundum conditiones inconſultis legatis illi prius data, tam de numero, ac modo tranſitus, quam de indemnitate, quod ſi præter expectationem, damni aut detrimenti aliquid daretur, Regem damnum paſſo reſarciturum, aut qui temere contra conditiones, eas deliquiſſent, ad præſtandum damnum adacturos, per idoneos ac fide dignos arbitros, ex utraq; parte delectos: vel delegatorum Cæſareorum cognitioni & autoritati, aut imperij conſtitutionibus ſtatutum. Omiſſus in cautione ea Pruſſiæ titulus; & fidejuſſor cautionis conſtitutus, tanquam imperij Princeps, Carolus Lotharingiæ Dux, quæ utraq; res, non parum legatos offendit. Jam ante in itinere, cum Thulam irent, de in commoda valetudine Regis Galliæ allatum ad eos fuerat, qui cum per totam noctem Vulpem in venatione ſecutus fuiſſet, in horrorem quendam incidiſſe dicebatur. Simul vero ante V. Novembr. Regem Lutetia non moturum illis nunciabatur, non parum ea res ſolicitos legatos habebat. Itaq; Thula literas ad Regem dant, quantum & ipſius, & reipubl. interſit, ut quam primum ſe in regno ſiſtat, oſtendunt. Poſt diſceſſum ejus Lutetiam ad Epiſcopum Poſnanienſem, ex Polonia literas allatas, nobilitatem adventum ejus expectando, ſummo tædio affici: quod & ob juſticiam, pleriq; maxima damna perferant, & à finitimis etiam, indies hoſtile aliquid, vereantur. Præter iſta, vel in iis literis, quæ Villecaſtrium à Baſino miſſæ eſſent, nihil ſe videre, quod magnopere ſpem aliquam de tranquillitate facere iis debeat, aut non potius ſummam ſolicitudinem illis adferat. Quemadmodum vero, nuncio quem de celeri adventu ipſius attuliſſet, & Poloniam valde recreatam Boſinus ſcribat, & multa conſilia quorundam, qui nondum ſpem regni abjecerant, fracta, ita verendum niſi iter acceleret, ne diverſum ex mora eveniat, ut & ſummo mœrore animi hominum afficiantur, & ſi qui ſint, quorum cupiditas regnandi in Polonia nondum deferbuerit, ad ſolicitandos nobilitatis animos eo majore vi incumbant, alterutrumve perſuadere nobilitati conentur, vel ſperni ab illo regnum, vel ob difficultates, quas vel in Gallia habent, vel in Germania verentur, in perpetuum iter, in Regnum clauſum ei eſſe, ſi qui forte diverſum aliquid ex Polonia ei ſcripſerint, quam recte ei ſuadeant, vel ex eo animadvertere illum poſſe

quod post discessum oratorum in Galliam nullum omnium regni & Lithuaniæ ordinum commune consilium habitum sit, quare si quid polliceantur, non modo ratum id ordines, & imprimis nobilitatem habituram, sed & illos offensum potius iri, si quod commune omnium esse debeat, pauci sibi arrogent, & ipsi invidiosum esse posse, quod cum paucis communicaret. Ad extremum decimam quintam Novemb. illi præfiniunt: intra quam nisi in finibus Galliæ se sistat, Metis recta in Poloniam se ituros denunciant. In eandem sententiam ad Lascium & Tomicium filium, qui remanserant scribunt, utque propinquiore loco quam diligentissime Regem urgerent hortantur. Ad literas nihil rescriptum Schonbergius missus, qui valetudine Regis Galliæ, moram electi Regis excusaret, utque profectionem ad vicesimam Novembr. proferrent peteret, illi die ea non accepta, assentiente tamen Schonbergio Metim præcedūt. Cumq; Rex Galliæ valetudine ad vitriacum retentus ulterius progredi non posset, missi ex legatis Herburtus Castellanus Sanocensis & Alexander Prunscius, omnium collegarum nomine ei valedicentes, alios ne sua frequentia, nondum ex morbo confirmato molesti essent veritos, excusarunt, mutuaq; utriusq; gentis Polonicæ ac Gallicæ benevolentia, causisq; ejus commemoratis, atq; optima spe conjunctionem hanc utriusq; gentis, & pace & armis plurimisq; victoriis claros prosequentes, cum studia observantiamq; collegarum suorum, universæq; gentis ei detulerunt, tum pro familiari tractatione in omnibus rebus, munificentia autem in se tractandis & in dimittendis benignitate, gratias ei egerunt. Simul munera à Senatu Polonico missa reddidere Regi Galliæ, quatuor quadragenas Czibellinarum, Reginæ matri totidem, Alanczonio duas. Venerunt legati Metim XV. Novemb. Interim Henricus cum Regina matre cæteraq; aula Nanseium etiam Lotharingiæ ditionis progressus jam fuerat, visum legatis mittere ex collegio suo, qui ut moras omnes itineris, jam tandem abrumperet, quam diligentissime iterum eum urgeret. Quemadmodum autem ostensum est, & invictissimus Rex proficiscebatur, & tum invaletudinem fratris, Regis Galliæ intentus, eo magis in omnes moras se versabat, admonitione tamen illa benigne accepta, ostendit ante XXIII. Novemb. ob expectationem Marsalci sui, qui cum omnibus impedimentis se sequeretur, movere se non posse, petere æquo animo moram hanc quinq; dierum ferrent. Ostendit postea à Palatino Rheni literas se accepisse, quibus oppidum Heserlanter, per quod Metis eundum sibi fuisset, peste infectum significaret, itaq; alia nunc via quam Metense, Moguntiam sibi eundum. Conficta ex instituto à Gallis res fuerat, partim quod Cæsareos delegatos Metis expectare scirent, ut tanquam in Germanici non Gallici imperij urbe Regem nomine imperij exciperent, partim quod ne tumultus aliquis plebis existeret, vererentur. Præterquam quod hac ipsa etiam mutatione itineris, nonnihil moræ accessurum videbant, Legati & si quid rei esset jam subsensisset dummodo quacunq; tamen via tandem iret, non inviti assensi. Itaq; eodem Metis delegati etiam Cæsarei accersiti, Ludovicus Comes à Leuenstein, ejusdem nominis à Seyn in Withgeltein & Wolffgangus ab Eisenberk Comites, quibus conjunctim vel divisim Regis per Imperij ditiones deducendi demandata à Cæsare cura fuerat. Literis redditis, Rege Cæsaris sui nomine salutato, mandata sua exponendi, tempus facultatemq; sibi dari petierunt. Datum illis consilium, præsentib⁹ præter legatos nostros, Regina matre, Alanczonio quatuor Cardinalibus, & octo Principibus Gallicis. Cum paratos se esse ostendissent, juxta decretum Francofurtense, & commeatum Cæsareum, Regem deducere, gratiæ ab ipso Rege illis Cæsariq; actæ, sed cum iter quod antea præscriptum fuerat, ob contagionem non satis tutum jam esset, quæsitum qua via deducere in animo haberent, an quæ proxima in Poloniam duceret, an quæ præscripta antea fuisset. Præterea de curribus, & onerariis jumentis, quo loco ab illis haberentur, intra ne, aut extra numerum ducentorum. Responsum, & si à præscripto Cæsareo, ne minima quidem in re discedere sibi integrum esset, cum tamen gravis causa pestis intercessisset, sumpturos sibi hoc, ut infecta ea loca vitarent, alia via ducerent: dummodo postea ad Moguntinensem viam, & illam quæ assignata jam esset mox deflecteretur, a qua discedere nulla ratione possent. Frustra contendendum cum illis videbatur, cum & ad mandata sua appellarent, & verendum esset, ne ad Cæsarem referre vellent, quæ res non parvam moram afferre itineri potuisset, id solum legatorum nostrorum monitu nomine Regis ab illis petitum, ne forte fraudi Regi esset, quod extra viam sibi designatam deflexisset, voluntate illorum id factum, scripto fidem facerent, negarunt cum vivos se ejus rei testes futuros promitterent. De curulibus, & onerariis, ne numero permisso comprehenderentur, assensere: id solum postulantes, ut juxta decretum Francofurtense, in tria agmina comitatum partiretur: commeatus difficultatem causati; quod tamen alij aliter interpretabantur. Dum per aliquot hosce dies Nancei hærent, à Duce Lotharingiæ ad filiæ Baptismum, quæ sub id tempus nata ei fuerat, legati præter Episcopum Posnaniensem reliqui omnes: invitati una cum Reginis matre & Navarrena, Duceq; Alanczonio, Baptismo eam exceperunt, regiis Ceremoniis & pompa à Duce adhibitis munera infanti à legatis data. Cum propter moras eas nulla ratione ad diem decimum quintum Decemb. in finibus quemadmodum literis in Poloniam scriptis promiserat Regem

esse

esse posse cernerent. Monitu illorum, ad Marsalcum & Thesaurarium regni literas Nanceo dat; quibus moram cum valetudine fratris Regis, tum privatis negotiis suis, tum tractationibus, cum delegatis Imperij, seu Cæsarei excusat: ne frustra commeatum paratum adhuc habeant: literas de certo Miedzirzeciam adventu suo expectent, quas biduo postquam de ratione transitus per Germaniam, cum de legatis Cæsareis omnino constituisset, certo missurus esset: interim Senatores etiam qui ad excipiendum illum designati essent, ea de re monerent. Eadem de re legati etiam ad Senatum scribunt: cum easdem causas moræ ostendunt; tum privatas missitationes quorundam ex Polonia ad Regem pacata omnia & tranquilla pollicentium accusant; ob quas minus etiam fortassis efficaces preces, rationesq; eorum apud Regem fuerint. In expectatione illa, quo valetudo Regia evasura esset, non parva deliberatio cum de Principe Condæo, tum Bastardo, ut vocabant Galliæ, ob studia in illos Hugonotorum, vel secum in Poloniam ducendis, vel domi relinquendis, ducti tamen Olamonem usq; fuerunt, itidem Lotharingicæ ditionis oppidum, quo vicesimo nono tandem Novemb. ab eodem comitatu Reginis nimirum matre, & Navarrena, fratre Alanczanio, Carolo Duce Lotharingiæ, tribus Cardinalibus Lotharingiæ, Guisio & Borbonio, frequentibusq; aliis Principibus & universa aula deductus fuit. Venit eodem die ad Regem filius Palatini Electoris Christophorus, unaq; cum eo Comes Nassavius, frater Wilhelmi Ducis Auraniæ, gratus regi adventus Christophori fuit, gratior oratio, qua remonens à Patre rumores de impediendo itinere, per ditionem paternam, à patre se ad illum missum significabat, patremq; ipsum in itinere eum convenire, salutareq; in animo habere. Dum digressum à matre de die in diem ibi Rex ducit, interim civitatum etiam aliquot legati, per quas, aut agrum earum, iter faciendum Regi erat, maxime Argentoratensium, & Hanoviensium Regem salutant, adventum gratulantur: pretium commeatus, propter caritatem annonæ, ut vix se liberosq; suos tolerare possent, excusant, ut ex præscripto decreti Francofordiensis, omnes se gererent petunt.

Ex Polonia vero eodem Nicolaus Kossobucius, scriba terrestris Plocensis cum privata legatione à Karnkovio Episcopo Cujaviense, Sluzevio Brzestense, Dzialinio Culmense, Palatinis, Stanislao Krisky Raciaznense Castellano, cum venisset, nullas autem à quoquam ad ipsos Legatos literas haberet, non mediocriter ea res legatos offendit. Auditus à Rege præsentibus legatis, longa oratione, causas ob quas præ cæteris ordines Regem eum elegissent demonstrare, ostendere pericula Regni: tumultus intestinos aliquos commemorare, ut iter quam maxime accelerare, hortari. Ex consilio legatorum gratiæ Senatoribus illis actæ: ostensum ne legatos quidē iter quam maxime urgere intermisisse: Simulq; quæ causæ moræ fuerint. Motibus qui commemorarentur non adhibere fidem à legatis jussus, ut quorum nulli quicquam ea de re ex Polonia nunciatum esset: de legationibus etiam hujusmodi non rite fieri, quod quæ in communi republica ad omnes pertinerent, pauci sibi usurparent. Priusquam Blamone moverent, singulis legatis, terna millia Francorum ex munificentia Regis data. Uno die deinde legatis præcedentibus, Rex diem substitit, quam in valedicendo, matri, sorori, fratri, cæterisq; amicis insumeret, tandem multa nocte multis cum lachrymis digressi. Rexq; quarta Decemb. ad tabernas Halsaticas ditionis Episcopi Argentoratensis progressus ab Episcopo obviam illi progresso, honestissime exceptus, inque arcem deductus, alterum etiam diem ibi substitit. Inde Hanovium, liberam imperij urbem. Rediit eo ad Regem Christophorus filius Electoris Palatini, cum sexcentorum equitum comitatu, cum quo per ditionem paternam Regem deduceret, ad quem postridie Weisenburgi, Hanoviensis etiam, & Nasoviensis comites, cum centum circiter equitum comitatu Regi itidem adventum gratulantes se adjunxere. Eodem vero à Lithuanicis Senatoribus, ex conventu Vilnense, familiaris quidam Chotkievicij præfecti Samogithiæ, cum literis ad Regem venit, quas legatis mox Rex proposuit, gratias agebant pro benevolentia, per Basinum sibi delata, Studium fidemq; indubiam contestabantur. Gentem Gallicam, & in ea Andegavensem summis laudibus in cœlum tollunt, decus illud peculiare, quod à primordiis religionis christianæ, non solum sui generis, & sanguinis Principes, ad hoc usq; tempus ipsi habuerint, verum aliis etiam nobilissimis aliquot regnis christianis ut Poloniæ, Ungariæ, Boemiæ, eosdem communicarint, postulare non dubitaverint domesticorumq; Regum desiderium Gallicæ virtutis admiratione & expectatione lenire. Finium diligentem à se curam habitam, mox enim, post mortem Augusti firmissima in finibus præsidia contra Moscum à se collocata, quorum armis fines defensi, & hostis ad annuas inducias adductus fuerit, nullam alioquin occasionem, invadendæ Lithuaniæ, si nudatam eam præsidio animadvertisset, intermissurus. De Kyovia, Podlasiia, Volhinia, paulo ante mortem Augusti à corpore suo abstractis queruntur, deinceps in communi omnium ordinum conventu repetituros se ostendunt, nunc propterea ejus rei mentionem facere, ut ostendant, quamvis vires illorum secessione ea non parum imminutæ fuerint, quod illorum municipiorum sibi vicinorum virtute, ac viribus, & qui tum etiam sine comitiali ulla deliberatione parati semper erant, sæpe hostes propulsare soliti fuerint, nihilominus

minus

minus nunc quoque contendisse, ac contendere, ut integram Lithuaniam Regi servarent, id unum vereri ne proxima legatio in Moscoviam, quæ sine jussu ac mandato suo, certum tempus definire, ausa fuisset, quo nisi Rex adesset, sententiã deinde denuo mutaturi essent, incommodi aliquid afferet, alteris literis omnia quidem se tentare, & vel fortunas sanguinemq; pro salute patriæ dignitateq; regia, paratos esse ostendunt: sed ope ac præsente ejus auxilio celerrimoq; adventu opus esse: jam antea, cum integra omnia sua tenerent, & fortissima tria municipia, conjuncta habe-rent, ægre tamen sæpe numero Moscorum vires sustinuisse: & tum solum Lithuaniam defendendam habuisse: nunc debilitatis etiam Livoniam defendendam esse; itaq; consuleret rebus eorum quam celerrimo adventu: interim ex pacto in stipendium militum quod promissum esset, numerari juberet, hactenus enim promissa legatorum nondum apparere. Simul diploma mittunt à primoribus in Senatu & equestris ordinis, in conventu eo Vilnense subscriptum & signatum, quo Gallicæ gentis laudibus ex antiquissima memoria repetitis, Electionem Varsaviensem denuo confirmant, quiq; contra eam, quid suscipere aut tentare auderet diris execrationibusq; devovent, & hostem publicum declarant. Rescriptum à Rege humanissime gratiæ pro constantia illorum actæ: in studio eo confirmati: mora itineris excusata, adventus quam celerrimus promissus, à Rombuleto qui ex Gallia jam ante missus fuerat, quadraginta millia Francorum, in subsidium illis interim delegata, iisdem fere de rebus ad Senatum etiam Regni literæ datæ; tum diligentissime mora iis excusata, causæq; ejus demonstratæ. Tarnovius etiam accusatus, qui præter voluntatem ordinum, de novis comitiis Mosco promisisset. Weisenburgo cum Landaviam Rex venisset consilium tam Principum Gallorum quam legatorum nostrorum, de Palatino Rheni Electore conveniendo habuit. Is cum ultro antea & studium summum, & ipse se ad Regem in itinere venturum per filium obtulisset, postea secretario sine ullis literis misso, valetudine excusabat. Rex Galliq; omnes summopere ut eum Rex conveniret, cupiebant: quod & Rex diserte id fratrem à se contendisse ostenderet, plurimumq; universæ Galliæ ob avertenda auxilia Germanica, quę ipso maxime autore Hugonottis frequenter submittebantur, ut eum ipse videret interesse existimaret: alij etiam Principes Galli magnam rem patriæ suæ in eo agi demonstrarent. Nostri dissuadebant, quod non ex dignitate Regis satis esse arbitrarentur, ut Principis alicujus visendi causa ex via deflecteret: & propter exules Gallos, qui frequenter apud Palatinum versabantur, interq; alios Amiralij cæsi filius major natu, non satis esse tutum, itaque ut vel omnino consilium id intermitterent, rogabant, vel quam cautissimè omnibusq; rebus prius exploratis eo progrederetur. Rex sui Principumque Gallorum animi sententiam secutus, cum per Christophorum filium ejus, adventum suum prius ei denunciasset, Spiram mox deflectit, ubi ab Episcopo quidem urbis introductus, ab armata autem civitate, & cum tormentis, tum aliis omnibus rebus, quasi ad pugnam instructa cum Plateas ferreis catenis clausissent exceptus fuit.

Heidelburgam inde ingratus hospes venit, præter eum comitatum, qui cum filio Christophoro eum deducebat, nullus ei obviam missus, & in arce nullus excipiendi ejus causa progressus. Itaque cænaculo ei demonstrato, in quo Palatinus decumbebat, ibi & ipsum & conjugem, & Gynæceum salutavit. In quo Borbonia Monpensieriense, propingua ipsius, ex monasterio profuga imprimis invisa. Colloquium ad effigiem Admiralij in Gallia cæsi illi datum pungentibus passim versibus, quibus sævitia Gallica notaretur, inscripti. Fuit tamen per duas noctes integrumq; fere diem, remotis arbitris, inter se collocuti fuere; Casu autem accidit, ut ipso Rege præsente literæ ejus, quibus Palatinum ad Coronationem invitabat ex Polonia missæ Palatino redderentur. Immunitatem boum ex Polonia agendorum à Rege petens, quod sigillum Regni nondum in potestate Rex haberet, dilatus. Cæteroquin & ipsi, & conjugi, filiæq; & filio, munera à discedente data: Monpensieriæ etiam illi, quæ monialis quondam fuerat; cui dotem etiam nupturæ promisisse ferebatur, ministris etiam seu concionatoribus Palatinalibus cum salutantibus, non modo manum non dedignatus fuit, sed inter illos quoque munera aliqua jussu ejus distributa. Moguntiæ ab Archiepiscopo, & splendide & humanissime exceptus, dum per Rhenum comitatus traduceretur, per duas etiam noctes substitit. Inde Francofurtum summam ibi civium humanitatem expertus, eoq; majorem, quod civibus suis, qui in Polonia negotia haberent, quam maxime benignitatem Regiam conciliatam cuperent, ab exulibus Gallis, quorum plena tum civitas nõ extra periculum fuit, quorum cõspiratio, cum sub adventum Regium, non obscuris indiciis ad magistratum delatis, uno atq; altero capto suppressa fuisset, præsente jam in urbe Rege denuo erupit.

Aulicis ministrisq; Gallicis immixti, aliquot locis urbem incendere conspirasse ferebantur, eo consilio, ut multitudine Regios autores incendij ejus existimante, omnes ab irritato populo cæderentur, quæ res per quæstiones certo à magistratu cognita, & si ex instituto celabatur, cum tamen non paucis in custodiam conjectis, vulgata ad legatos etiam promanasset, illique de periculo Regio solliciti, ut nullam ibi moram faceret ab eo petiissent, Rex omnium nihilominus rerũ securus, non modo per biduum adhuc ibi substitit,

sed amœnitate urbis, & varietate mercium captus, à prandio ut plurimum, cum uno atq; altero lectica clausa per urbem vehebatur, ad mercatores aliquot privatos, tum in Judæorum etiam oppidum, insignioris vel auri, aut argenti, aut aliorum rararum mercium spectandarum causa descendebat, ternis inde itineribus, XXIII. Decemb. Fuldam inde venit, ibiq; ab Abbate Fuldense liberalissime acceptus; natalitia Festa ad diem XXVII. Decemb. usq; religioni opera data. Cum Fuldæ autem, tum ante etiam in itinere eo, aliquot ex Polonia nuntij ad eum pervenere, pleriq; quidem privati, maxime Karnkovij Episcopi Cujaviensis. Fuldæ vero, nobilis quidam Gallus minister Rambuleti legati in Polonia Regis, quem præsentibus legatis, quæ ex Polonia attulisset exponere Rex voluit. Narrabat is cum Cracoviam venisset, sub idem tempus conventum plerorumq; Senatorum ibi fuisse. Venisse ad Conventum eum Chotkievicium præfectum Samogitiæ: ostendisse certis indiciis ordines Lithuaniæ compertum habere, Moscum maximis copiis, & triplici adeo exercitu Lithuaniam petere, quorum cum uno ipse Poloniam contenderet, alterum cum filio Vitepciam mitteret; Tertium Magno Regis Daniæ fratre Duce in Livoniam. Quod hujusmodi literas Rambuletus à Rege attulisset, ut si quid gravius, quod ad rempub. pertineret incidisset, cum illo omnibus de rebus communicarent, in Senatum qui de auxilio, quod à Chotkievicio petebatur Lithuanis ferendo habitus fuisset, accersitum fuisse: præsens periculum & inopiam auxilij absente Rege ei demonstratum quod neque nobilitas sine Rege præter jus publicum libertatemq; suam moveri se passura esset, neq; tributum sine omnium ordinum autoritate, qui neq; facile, neque cito absente præsertim Rege convenire possent induci, accusasse tam diuturnam absentiam Regiam: Ex promissis Varsaviensibus oratorum Regiorum pecuniarium interim subsidium ab illo, quem mandata de hujusmodi rebus habere litteræ Regiæ indicarent, petiisse: Rambuletum, causis moræ Regiæ demonstratis, de promissis oratorum ne minimum quidem dubitare eos jussisse: Verum cum & de induciis annuis cum Moscho confirmatum Regi fuisset, ab aliis etiam finitimis, omnia pacata nunciata fuissent, neq; Regi in mentem venisse quicquam de hujusmodi subsidiis sibi mandare, neq; se sine mandato Regio quicquam recipere posse: Itaque ut potius id tributum, quod in Comitiis electionis ordines scivissent, in subsidium id converterent autorem fuisse: Verum cum id in alios usus reipublicæ jam expensum significassent, adduci passum se fuisse, ut decem millia florenorum Chodkievicio numeraret, ex quo miles, vel ad adventum usque Regis, in finibus aliquis haberetur.

Cæteroquin in maxima & expectatione & desiderio adventũ Regium apud omnes esse, reliqua etiam omnia pacata. Gedanenses quam primum Kostka Castellanus Gedanensis militem quem in vicinia habuerat dimisisset, ipsos etiam quem ipsi scripserant, mox dimisisse, causatos non seditionis alicujus, sed ob solum metum à Daniæ Rege, ut interregni temporè, coactum à se fuisse, paratamq; legationem habere, qua advenienti Regi se fidem obsequiaq; sua deferant. Cum à Russiæ etiam, tum aliis omnibus finibus tranquilla pacataq; omnia nunciari. Visum ut cum ad confirmandos hominum animos, tum nuntium de propinquo adventu regio, idem in Poloniam remitteretur.

Verum Vachani legatio ea dilata, quo vicesimo octavo Decemb. Rex pervenit: à Wilhelmo Landgravio Hassiæ, cujus ditionis oppidum illud est, cum sexcentorum equitum satis ornato comitatu obviam illi progresso, necessitudinemq; decessorum ejus Regum Poloniæ maxime autem Casimiri, qui ex domo Hassiaca uxorem habuisset commemorante, studiumq; suum prolixe ei deferente, honorifice exceptus venit, lauteque habitus fuit. Inde igitur in Poloniam is remissus, simul nomina Principum & primariorum Gallorum, qui cum Rege venirent secum attulit. Primi quasi ex hisce erant, Dux Mænius, & hic quidem ex instituto eo consilio, ut si matrimonium urgeretur, in Regis locum subderetur: Marchio de Bonff, uterque Guisius: Gonzaga Dux Nivernensis: Marsalcus de Keifs. Albertus de Condi: tum à Galliæ Rege legatus Bellevius Cancellarius Bibracius, priusquam Vacha moveret Sophia soror Augusti, qui Henrico Brunsvicensi Duci nupta fuerat, seu jus potius successionis ipsius cum Regi ipsi, tum legatis nostris, diligentissime à Landgravio commendatum fuit, tota res ad autoritatem omnium ordinum, jus publicum regni æquitatemq; rejecta. Vacha vicesimo sexto itinere ad fines regni seu Miedzirzeciam pervenit. Nam cum quod & Galliam subinde respectaret, & in Germania plæraque suspecta haberet, non valde iter maturaret. Ratione itineris ea fere utebatur, ut invia carpento veheretur, oppida eques ingrederetur. Marsalci loco per Germaniam Caspar Schonbergius aulæ præerat, quemadmodum autem commeatu Francofurt. & postea Cæsareo præscriptum fuerat, equitatus Gallicus sparsim ibat. Itaq; cum præteriret, non satis magnus esse Germaniæ Principibus, quorum fines attingebantur instructo cum equitatu eum excipientibus minus speciosus videbatur, peditatum tamen ex Helvetiis eo præstantiorem habebat. Cum per ditionem Sax. Halam versus iret, Joan. Casimirus Palat. Rheni qui à Marchione Brandeburg. Archiepiscopatus Magdeburgens. administratore redibat, ei occurrit, regressusq; cum eo, Halam eum dedu-

deducit, in itinere de familia Brandeburgica, propter Prussiæ beneficium, quod à Polonia habet, consultatum quomodo tractanda esset, probatum, ut propter dignitatem autoritatemq; in Germaniæ familiis non postremam non minore cum dignitate, quam alij Germaniæ Principes haberentur. Saxoniæ elector Augustus ad colloquiū invitatus, decreto impe. ut per oppida duceretur, excusare, itaq; Torgam recta, inde Torga Lukam Lusatiensē Cæsareæ ditionis oppidum, ubi à Duce Brigensi & nobilitate Silesiaca, cum mille quingentorum circiter equitum comitatu, splendidissime tandem nomine Cæsaris exceptus fuit. Sub idem autem fere tempus, Lesnowolscius etiam, cum literis à Cæsare redierat; quibus manu sua, lingua Hispanica ad Regem scriptis prolixe omnia Regi deferebat, quæ utraq; non parva cura nostros liberarunt, cum eousq; & amicitia & ditiones Cæsareæ suspectæ illis fuissent. Jam ante Joannes etiam Zborovius & Ramboletus, adventum Regis urgentes, in itinere ex Polonia ad Regem redierant. Francofurto quo ex Cæsarea ditione egressus venerat, ab equitatu Brandeburgico Electorali, tridui itinere ad fines usque Regni deductus fuit. Ad quos postquam pervenerant, delegati qui cum equitatu ad deducendum eum ab Electore missi fuerant, nomine Principis sui, omnia fausta illi precati, studioq; ejus erga Regem & regnum contestato, ut eandem erga ipsum etiam benevolentiam retineret, petierunt quam primum retrocedere cœperunt, qui ab ordinibus regni ad excipiendum Regem legati fuerant, in iisdemq; finibus Regem jam expectabant, mox ad eum accesserant. Præter Joannem Sirakovium autem Lancicienſem, & Joannem de Dzialin Culmensem Palatinos, omnes reliqui qui delegati fuerant, convenerunt Stanislaus Karnkovius Episc. Wladislaviensis, Joannes Sluzevius Brzestensis, Joannes Krotkovius Inowladislaviensis, Anselmus Gostomscius Ravens. Palatini: Joannes Kostka Castellanus Gedanensis, Andreas Opalenscius curiæ regni Marsalcus. Hi cum uno atq; altero die ante Miedzirecij convenissent. Opalenscius in oppidum Solencz pridie quam Miedzirzeciam, aut fines regni Rex ingrederetur, literis regiis evocatus fuit, cum quo de ratione ingressus in regnum tanquam Marsalco communicaret. Ibidem vero ipsi etiam Senatores, cum de ratione salutandi excipiendiq; Regis, consilio inter se habito constituerant, tum ut monetæ Gallicæ quam Rex, aut qui cum Rege essent, in regnum inferrent, ad comitia usq; is valor, edictis publicis vulgaretur, quo in Gallia esset, cum Rex, si quid detrimenti ea ex re quis caperet, præstiturum se id recepisset. Pax item publica, ut ex edicto Varsaviensi, à Marsalco per præconem publicanda curaretur: contra quam si quid à Gallo aliquid committeretur, ut Marsalcus Regni, re cum Marsalco Gallico communicata, uterque jus de eo dicerent, & comitatus Senatorum, aliorumve eo ordine ingrederentur, quo ipsi Senatores: tum ut cum ad Regem vel prandentem, vel alterius officij causa convenirent, Gallis tanquam hospitibus dextera pars permitteretur, nostri levam tenerent, aliisq; non multis de rebus. Ex Senatus igitur consulto, postquam suo quisque ordine manum Regiam osculati fuissent, Stanislaus Karnkovius Episcopus Wladislaviensis, longam ad Regem orationem habuit, qua tota regia Electione commemorata, eademq; in tria tempora partita, in ipsam nimirum renunciationem, unumq; quod electionem præcessisset, alterum quod subsecutum fuisset, qua omnibus illis temporibus, & ordinum erga Regem studij, & divinæ voluntatis significatio fuerit, quæque vicissim ordines ab illo expectarent, cum demonstrasset, ad extremum faustissimis quibusque ominibus ac votis progredi eum jussit. Responsum à Rege per Bibrachium, postea equo conscenso, comitatus Senatorum transgredientes spectavit.

Quemadmodum supra ostensum est, literis regiis accersitus Opalenscius, ultra fines jam obviam progressus illi fuerat: Satis instructum hic equitatum habebat: aliorum senatorum qui in finibus convenerant, non satis ornati, tum frigora, quo longius à Gallia versus Poloniam progrederentur intensiora, oppida in finibus minuta & angusta, diversoria incommodissima, animos Regis Gallorumque quasi dejiciebant.

Verum dimidio fere à Miedzirecia miliari, Stanislaus Gorkanus, compluresq; ex nobilitate majoris Poloniæ, qui ex instituto remanserant, cum splendidissimo sexcentorum circiter equitum comitatu Regem excipientes: tum in itinere aliorum Senatorum equitum præstantior equitatus: ad Posnaniam autem Andreas Gorkanus, aliiq; pleriq; majoris Poloniæ Senatores, cum trium millium circiter equitum splendidissime instructorum numero ei occurrentes, tum non minus ipsa etiam Posnania, quo tertio postea itinere Miedzirecia perventum, cum splendore tam sacrorum, publicorumque, quam privatorum ædificiorum, quam ipsorum civium elegantia, ornati pedites obviam progressi illi fuerant, non parum rursus eos recrearant; claves Czarnkovius Posnaniensis & majoris Poloniæ Præfectus, tanquam Regi legitime electo, & legitime mox coronando, obtulit. Jam Miedzirecij autem, & cum ob infrequentiam Senatorum res dilata fuisset, & postea in itinere de certo tempore coronationis consultatū à Rege cum Senatoribus fuit, ante autē à minoris Polon. Senatorib⁹ dies 21. Feb. proposita fuerat, referebat igitur per Opalenscium Rex ad Senatores qui cum illo erant, si eundem diem ipsi quoq; acciperet ut

ut per præconem Marſalcus eum publicaret, majores Poloni, & minorum Polonorum quaſi præjudicium illud moleſte ferebant, ut maxime autem dies ea accipienda eſſet, non Regio nomine per Marſalcum, ſed communicato conſilio Senatus nomine edicendam: cum ante inaugurationem, nihil juris aut imperij uſurpare Rex poſſet imprimis Stanislao Karnkovio Vladislavienſe Epiſcopo in ſententiam eam incumbente, quæ ſententia Senatorum, cum per Palatinum Siradienſem Laſcium, ut putabatur enunciata è conſilio Regi fuiſſet non ſine offenſione accepta ab eo fuit, poſteaque poſtridieque Posnaniam veniſſet, juſſu ejus Opalenſcius per præconem Poſnanienſem diem XXI. Coronationis Regiæ publicandum curavit, qua de re cum alij Senatores cum illo expoſtulaſſent, mandatum Regium conſenſumq; minoris Poloniæ obtendit. Ut in re affecta ex ſententia Karnkovij eo tamen decurſum, ut quisque Palatinus in ſuo Palatinatu edictis propoſitis, denuo eandem diem nobilitati indicerent. Poſnaniæ triduo quieti dato Calendis Feb. Cracoviam verſus movit, quo decimo octavo ejusdem menſis pervenit. Prima die Kurnikij apud Stanislaum Gorkanum pernoctavit; Splendidiſſime omnibus rebus ab illo acceptus, in itinere publico ſumptu lautia præbita. Cum tributum quod Comitiis Electionis decretum fuerat, in lautia Regia major Polonia convertiſſet. Cumq; via Regia per Pizdri, Caliſſiam, Vielunum Cracoviam iret, ex ſingulis municipiis quotidie fere ſumptu ac ſplendore inter ſe certantes, cum Senatorum, tam equitum comitatus illi occurrebant. Pridie ingreſſus à Palatino Cracovienſe, & Marſalco Regni Fierleio, Balicij prædio Firleiorum, ſplendide exceptus fuit. Convenerant jam Cracoviam, tanquam ad Comitia Coronationis omnes fere, cum Regni tum Magni Ducatus Lithuaniæ, ac cæterarum partium Senatores, legati etiam nobilitatis è ſingulis municipiis delecti qui omnes quam ornatiſſime inſtructi, certatim Regi obviam progreſſi, in campo eum præſtolabantur. Secundum hos cives etiam Cracovienſes pedites, ſatis ipſi etiam eleganter inſtructi, Senatores globo inter ſe facto conſtituerant, ad quos poſtquam modico intervallo Rex acceſſiſſet, equo deſcendit, inde ſuo quisq; loco Senator manum ejus de more oſculatus fuit, qua ſalutatione à ſingulis peracta, omnium nomine Petrus Miskowsky, Epiſcopus tum Plocenſis verba ad eum fecit. Reſpondit Rex per Bibrachiam: Aula Auguſti olim Regis peculiari etiam agmine inter ſe facto, obviam progreſſa Regi fuerat, à Marſ. Regi demonſtrati, commendatiq; fuerunt. Poſtea civitatum Cracovienſium, & Academicorum ſalutationes ad ſecundam fere horam noctis, ingreſſum in arcem Regis retardarunt, ubi in ipſo templi aditu à Valentino Debinſcio Decano, nomine univerſi collegij Canonicorum ſalutatus, ad majus deinde altare ductus, imprimis crucem cum reliquiis, inde caput ipſum D. Stanislai ab Archiepiſcopo ei porrecta oſculatus, hymno peracto infantem quæ è regione templi diverſabatur convenit, ſatisq; magna cum honoris teſtificatione ſalutavit, paucisq; verbis commutatis, tandem quarta fere hora noctis in cænaculum ſuum demum ſe recepit. Ut in tanta autem hominum ex univerſo Regno frequentia, & ſua ſponte maxima diverſoriorum difficultas eſſet, & à Firleio nolente Gallos Poloniæ aſſuefieri, ex inſtituto opera data erat, ut vel nulla diverſoria haberent, vel incommodiſſime diverſarentur. Inopia igitur diverſoriorum in ipſam arcem à Rege recepti, omnia fere cænacula occuparunt. Cellarium etiam Regium lectiſſimum ab Auguſto adhuc, & nonnullis ſuperioribus Regibus præſtantiſſimis & nonnullis longe petitis vinis inſtructum, aliorum vinorum inopia, ab initio mox in turbam ipſam direptum fuit. Prima poſt adventum Regium inter Legatos nobilitatis, cum de ratione Regem ſalutandi, tum maxime de confirmationibus ante coronationem ab eo exigendis deliberatio fuit. Delectus à Belzenſibus ad comitia hæc coronationis legatus; abſens in Gallia Zamoiſcius fuerat. Is igitur & legatis nobilitatis maxime autor eſſe; ut more Pariſienſe ante coronationem confirmanda à Rege omnia curarent, & à Collegio legatorum delectus, ad Senatum, eadem de re verba fecit, reclamatum à Gallis: maxime Bibracio, moram ſaltem injici clamante, prolixeq; promittente, non modo atramento, ſed vel ſanguine, ſi opus ſit, mox poſt coronationem Regem omnia confirmaturum. Ad hoc cum pridie diei, quæ coronationi dicta erat Senatus conveniſſet, Abrahamus Szonſcius, nobilis imprimis, & clarus eques Polonus, in pleno Senatu, inclamare Archiepiſcopum cœpit flagrari domum ejus. Cum Archiepiſcopus ad familiam quæ incendium reſtingueret invocandam ſe proripuiſſet, ſiſtere eum pauliſper jubet, non hujusmodi ſe incendium denunciare, quod ea opera ad reſtinguendum opus haberet: ſed quo non modo ejus, ſed omnium, & publica quaſi univerſæ reipublicæ domus conflagraret, per tantum temporis ſine Rege, ſine lege nos fuiſſe: multa injuſte: multa violenter, contra fas, cum publice tum privatim perpetrata: cui incendio quaſi publico, nulla alia res, quam legitimum imperium Regis, legitime jam electi mederi poſſet, neq; tamen deeſſe in utroq; ordine, qui non modo impedire coronationem velint, ſed minis etiam alios deterrere non dubitent. Juſſus autorem minarum nominare, publicam famam appellabat. Præterquam igitur, quod ultra in aſſentationem omnes ruerent, hujusmodi etiam partim vocibus, partim incom-

incommodorum metu impulsi ut die dicta postridie nimirum, confirmationibus ante non exactis, inauguraretur, alij decernunt alij assentiuntur. Simul igitur legatis etiam visum, ut prius ipsi etiam Regem salutarent, adventumq; ei gratularentur. Marsalcatus iis comitiis nobilitatis penes Lithuanos erat, è quibus Agrippa ad munus id delectus, cum non satis idoneus orator existimaretur, Stanislao Czarnkovio, partes eæ delegatæ, Oratio hujus in explicando statuto Casimiriano, de dignitatibus conferendis tota fere versari. Cum animis igitur hominum tum omnibus rebus ad inaugurationem præparatis statuta die XXI. nimis Februarij solenni instituto, & cæremoniis in summo templo arcis Cracoviensis ab Archiepiscopo tum Gnesnense Jacobo Uchanscio, in Regem inunctus inauguratusque & corona aliisq; insignibus regni indutus fuit.

Postulabat nobilitas autore Zamoiscio, & exemplo in Vladislai coronatione introducto, nobilitatem, an coronari Regem juberet, Marsalcus prius interrogaret, maxime in ipso juramento, inter Catholicos seu ecclesiasticos, & diversæ religionis homines, non levis controversia, & ex ea in ipso templo tumultus fere ortus: cum Episcopi formam juramenti Parisiensis mutare quibusdam in rebus vellent. Pervicerunt qui à Senatu & equestri ordine custodes juramento exigendo adjuncti fuerunt. Itaq; quam primum Marsalcus ex forma juramentum præstitum pronunciasset, turba omnis mox etiam conquievit. Legationes coronationi illi externæ satis frequentes interfuere, Pontificia, Cæsarea, Gallica, aliorumq; plærorumq; Principum. Altera post coronationem die, instituto vetere, in foro Cracoviense, solio ad eam rem præparato, magistratus Civitasq; Cracoviensis, homagium ei præstitit. Ibidemq; de more equites etiam, atq; insigniores aliquot ab eo cincti; edicto antea, quo qui fiduciam virtutis suæ haberet, invitabatur, publice proposito. Coronatione peracta, Legati nobilitatis de confirmationibus, quam primum iterum agere incipiunt, imprimis Zamoiscio hanc in rem incumbente, qui & levitatis opinionem vitandam disputabat, neve rebus hisce tam facile infectis, fenestraq; semel patefacta, omnia pari facilitate tollere Reges asuescerent. Accedebat huc juramentum Regis Parisiis jam semel in conditiones eas præstitum: conditionum plærarumq; insignis utilitas: aliarum minus utilium, suo tempore abrogandarum spes. Discordia inde inter legatos; Palatinatibus plerisq; Masoviæ, & maxime Kosobutio Masovitico Legato, Karnkovio Episcopo Vladislaviense autore, conditiones Regi propositas, quas articulos vulgo vocabant, ratas non habentibus: aliis è contra, maxime diversæ religionis hominibus, qui quo magis eæ res in dubium vocarentur, eo in majorem metum adducebantur, dimoveri se ab iis non patientibus. In Senatu minus controversiæ, assentationis plus erat. Imprimis Episcopi libertate diversarum religionum, veræ religionis libertatem, vel omnino opprimi, vel in gravissimum periculum adduci, non immerito indigne ferentes, alij etiam Regi gratificantes, quod scitis illis Varsaviensibus, de imperio & dignitate Regia diminuebatur, quanto maxime poterant studio eis se opponebant. Imprimis Karnkovio rationes earum inficiendarum proponente, quod tertio ordine Rege nimirum nullo tum existente, altero autem ecclesiastico nimirum integro contradicente, neque suo loco aut tempore lata vim legum habere non possent. Aliorum honores petentium ambitio, studia ostentant se Regi eo magis incitabat. Potissimum tum inter Zborovios & Thencinios, cum quibus Fierlei & Mielecius conjuncti, æmulationes erant, utrosque potentes: utrosque gratiam Regis aucupantes.

Dum autem hisce de rebus, tam in collegio Legatorum, quam in senatu disputabatur intervenit casus, qui & multorum magnorum motuum in Polonia postea causa extitit, & animos utriusq; partis jam ante inflammatos, magis etiam incendit. Samuel Zborovius juvenis & genere & opibus & annis & ex iis animo ferox, cum diem ingressus regij prævertere non potuisset, postea festivitate dierum Saturnaliorum, in quos coronatio inciderat, usus cum equitatu suo, quem omnium cum admiratione elegantissime splendidissimeque ornatum habebat, in arcem venit, spectandumq; se Regi stetit. Ex arce discedens, hastam publico in loco in area arcis defigit: Præconio addito, qui pro salute Regis se devovere, concurrereq; cum illo vellet, eam tolleret. Sublata hasta fuit, ab homine quidem ut ferebatur militari, sed obscuro Charuato quodam, qui in familia Thencinij Castellani tum Voinicensis erat, cujus ut hominis externi & tenuis humilitatem in suum contemptum Zborovius interpretatus, remq; à Thencinio instructam suspicatus, questusq; ea de re apud fratres, per eosdem Thencinium appellandum cura illi negare suo scitu, aut jussu factum. Postulare inde Zborovij, mandaret familiari, illi suo ut hastam eam in locum ex quo eam acceperat referret. Thencinius operam suam polliceri: hominem tamen liberum, & quamvis tenuem tamen in militia ab ineunte ætate versatum, ac gloriæ militaris cupidum non in sua potestate esse, ostendere. Agit nihilominus diligenter cum eo Thencinius: Postquam nulla ratione adducere eo illum potest. Zborovius iram in Thencinium vertit: Biduoque interjecto, circa horam vicesimam secundam, qua Rex de more Senatu egredi soleret, cum comitatu armato, armatus in arcem venit.

Præter consuetudinem tum Rex in Senatu adhuc erat: itaq; fratres suos Andream, qui gladifer tum erat, & Christophorum Zborovium, in Senatum ad Thencinium mittit, qui ejus verbis ad certamen cum eo illum provocarent. Thencinius contestatus nihil in injuriam ejus unquam à se susceptum: cum tamen tantopere negotium sibi cum illo esse cuperet, paratum se esse illi sistere: fratreq; Andrea Thencinio, Castellano tum Belzense, & propinquo Andrea Vapovio Przemisliense Castellano assumptis, ut ipse etiam se armaret, mox è Senatu egreditur. Ex arce digredientem, iterum Zborovius inclamat. Ille si vel mox in armis cum inermi congredi vellet paratum se esse ostendere: sin armatus Zborovius concurrere vellet, sibi etiam arma induenda, assentitur Zborovius, expectaturumq; ibi se illum constituit. Etsi semotis arbitris acta in senatu res fuerat, fieri tamen non potuit, quin & ex vehementia gestuum, & orationis, cum à Senatu, tum Rege ipso animadverteretur, itaq; monitus à Senatoribus Rex, cum sua etiam sponte periculosam inter potentes familias contentionem futuram existimaret, Andream Opalenscium curiæ Marsalcum, qui certamen cohiberet misit; Hic cum verbis Regis primum Zborovio, ut certamine intermisso, quam primum ex arce discederet mandasset, deinde ad Thecinium etiam, ne in arcem veniret misisset, à neutro paritum fuit; cum uterq; summo cum dedecore suo futurum interpretaretur, si vel mandato Regio ad actus alteri cederet. Cum ad vicesimam quartam circiter horam Zborovius in interiore arce expectasset, jamq; ex arce recipere se vellet, Thencinius cum suo comitatu in arcem venit, subq; ipsam interioris arcis portam, inter templum & domum præfecti, in qua Reginula Anna tum versabatur, in Zborovium incidit; qui cum mox illi exprobrasset, quod contra fidem datam se non stetisset, Thencinius autem, quam primum parare se potuisset, stetisse se eum argueret, utrinq; ad arma mox prorumpunt, interjicit se inter illos Andreas Vapovius, qui dum certamen dirimere conatur, à Zborovio seu familiaribus ut ferebatur ipsius, aliquot gravissimis vulneribus concisus, ad extremum clava etiam aliquot illi in capite vulnera inflixa: simul familiaris Thencinij Laso, dum similiter turbam sedat, vulneratur; Ex Zborovij parte, nullus vulneratus fuit. Tumultu hoc ex clamore ipso cognito, nullus in arce, aut per porticus erat, qui non arma stringeret, cumq; aliis permisceretur, infinita autem hominum multitudo in arce tum adhuc erat, quod Senatores nondum ex arce digressi fuissent, omnesq; illorum comitatus eos adhuc observarent. Itaq; miraculo à plerisq; tributum, quod in tanta turba, qualem in Polonia nemo meminisset, plures læsi non fuissent: eoq; magis, quod nullus ex Senatoribus, nullus ex magistratibus extitisset, qui turbæ illi se immiscere, & vel autoritate, vel imperio sedare eam ausus fuisset; sed quisque suo angulo se tenens loco sibi caveret. Rex in cœnaculum suum jam se contulerat, per Gallos aliquos, tumultu eo cognito, cum forte eo die gravis in Senatu de juramento ejus, & confirmationibus, inter ipsos Senatores, alios formulas confirmationum Parisiensium exigentes, alios Regem iis liberantes contentio fuisset, eademq; ad legatos etiam nobilitatis promanasset, à Gallis autem ignaris quid ageretur, Catholicos cum Evangelicis pugnare ei nunciaretur, imaginem quandam Parisiensis cædis expectabat. Itaq; omnibus Gallis, qui in arce essent convocatis armatisque, hortatur, ut quodcunq; futurum esset commune periculum omnes ducerent, globo illorum septus, armatus ipse etiam præsente animo eventum rei expectabat. Itaq; instructus, à Senatoribus aliquot, qui postquam ex tumultu eo se collegerant, ad Regem mox concurrerent, inventus dicebatur. Zborovius re ad eum modum peracta non diu in arce moratus, mox se recepit Thencinij cum cruento Vapovio mox in arcem adque ipsum Regem irrumpunt. Vapovius Senator regni sanguine totus perfusus, injuriam suam oculis ipsius Regis subjecit. Rex etsi dolorem non mediocrem ex casu eo percipiebat, quod tamen tempus ipsum, nocturnum jam suadebat, in aliud tempus cognitionem differt. Cumque rumore quodam perlatum in arcem fuisset, Zborovium in vico Castrense per quem eundem Thenciniis erat, ad excipiendos eos agmen instructum habere, Rex misso Chotkievicio præfecto Samogithiæ, Ducatusq; Lithuaniæ tum Marsalco, ut pacate ad cognitionem usq; Regis cum omnibus se gereret ei mandat: ferebatur, ut sponsione eum obligaret Chotkievicio mandasse: Chotkievicium qui sororem ejus germanam in matrimonio haberet, affinitati id condonasse: ex loco tum eo illum deduxit. Similiter Thenciniis & Vapovio, ut nihil vel hostile susciperent, vel hostilitatis causam darent, sub fide & honore mandatum. Usq; ad tertiam tamen fere horam noctis, non cessare homines armati, hinc & inde inter urbem & arcem, non modo agminibus integris, sed acie fere instructa commeare, non sine summa omnium admiratione, quod sine sanguine & cæde nox ea peracta fuisset. Aliquot post diebus per Marsalcum Regni Firleium dies partibus apud Regem dicta. Vapovius morti jam vicinus cum ipse in judicio adesse non posset, Thencinij & suam & ipsius injuriam proponunt: Zborovium gravissime accusant. Zborovius primum ipse respondet, & innocentem se demonstrare conatur: Deinde scriptum ejus nomine Castellanus Miedzirzecensis Andreas Gorkanus recitat; quo tamen magis ad gratiam, ac misericordiam Regiam confugiebat, quam causæ fidere videbatur. Multis ultro citroq; verbis commutatis,

tis, in aliud tempus causam Rex differt, per negligentiam, seu in advertentiam quod pleriq; requirebant, sponsione judicio sistendi non exacta. Interim Vapovius moritur, uxor cum Thenciniis aliisq; propinquis, corpus in arcem deferunt: justitiam Regis fletibus, ac lachrymis quam maxime miserabiliter implorant. Primum quod juris est postulantibus illis, qui vulnera inspicerent, missi postea die partibus dicta, Zborovius ipse non stetit: fratres ac propingui defensionem ejus suscipiunt, ne ipsi quidem procuratores, cum in omnes partes se versarent, quomodo causam eam tutarentur, habebant, multo major in Senatu difficultas, postquam sententiæ dici cœptæ, erat. Qui integri nulliq; parti addicti erant, statutum Sigismundanum urgebant, quo cædes quocunque loco ex insidiis, in comitiis autem quocunq; modo vel fortuito perpetrata in præsente, capitis pœna, in profugo aut in jure non comparenti, exilio, publicatione bonorum, & infamia punitur. Qui Zborovianarum partium erant, qui imprimis potentes tum in Senatu erant, mirifice cum jus, tum sententias suas torquere: omnes tamen fere petere, ut alia potius pœna aliqua, quam statuti Sigismundani puniretur: vel ad certi temporis & numeri militiam contra Barbaros in Podoliæ finibus damnaretur, vel ad carcerem aliquem non nimis gravem. Sententias senatorum, Miskovius Episcopus Plocensis, addictus tam Zboroviis, ut quibus affinitas cum illo intercederet, lingua Italica interpretabatur. Rex cum in re tam gravi, tantam diversitatem sententiarum videret, in crastinum sententiam differt. Sequenti die per Bibrachium Senatum hortatur, operam dent, ut consentiant: se novum Regem ignarum legum esse: illos quid juris sit, non posse latere: paratum se esse illorum sententiam sequi, modo in unam sententiam conveniant: neq; præter jus suamve, aut illorum conscientiam quicquam sibi suadeant, ad extremum protestatur, si ignoratione juris aberraturus fortassis, judicio esset non suum, sed illorum peccatum fore, cohortatione hac Regis incitati denuo sententias dicunt: Verum sine ullo fructu: cum pertinaciter Zboroviani in sententia sua perstarent. Cum plurimum apud Regem gratia Zborovij valerent, atq; ita magnam partem Senatus in potestate haberent, tandem cum parte instantissime solicitante, differri diutius judicium non posset, Zborovianis evincentibus, invitus quasi ut videbatur, decretum Rex fert: quo exilium illi irrogat: honore seu fama ei conservata, infamia liberat: bona una manu adempta seu publicata fuere: altera per interpositam fratris personam ad filium, perq; hunc ad ipsum rursus translata, accusatores nullis pro decreto, quod moris est, cum decretum accipitur, gratiis actis, tanquam contra jus eo lato, ex judicio discessere. Si ulla autem res animos hominum à Rege alienare videbatur, judicium illud plane ab eo avertit; nam & primum erat, quod post inaugurationem administratum ab eo fuerat, & contra leges publicas gratia Zboroviorum condonatum aperte homines vociferabantur, maleq; auspicato initio hoc judiciorum, multo pejus inposterum etiam sibi ominabantur: quamvis nonnulli magis Senatores gratiæ, & commodorum privatorum servos, quam ipsum Regem, tanquam & linguæ, & juris ignatum accusabant, ante omnes in maxima invidia Zborovij esse, quam multo magis etiam postea auxit. Castellanus Przemisliensis post mortem Vapovij Droievio affini Zboroviorum collatus: non satis fuisse viri primarij & Senatoris impune quasi cædem perpetratam, nisi spolia mox ei detracta, ad hæc in domum illorum transferrentur. Non multo post id decretum, alia in causa Przyemsciana cum Konopaciis, & ordinibus Prussiæ sententia ab eo lata. Quemadmodum supra ostendimus, Prussi possessiones eas, quæ executione statuti Alexandrini, non multo ante mortem Augusti illis adempta, aliis advitalicio jure collata à Rege fuerant, post mortem Regis possessoribus pulsis vi occuparant. Inter quos Czemij ab Alberto Pierchlinsky Kristburgum, Konopacij à Stanislao Przyemscio, in Culmense tractu Lopatkij, in Pomeraniæ Libno & Rudno, aliasq; ignobiliores Villulas nonnullas vi receperant. Verum Czemij à Pierzchlinscio & litem, & ipsius Kisburgij possessionem pecunia postea redemerant. Przyemscius injuriam suam, tanquam publicam primo ad conventus Poloniæ detulerat, à quibus ordines Prussiæ per Joannem de Sluzewo Brzestensem & Joannem Krotkowsky Inowladislaviensem Palatinos, ut secundum constitutiones & pacta interregni in violatores pacis publicæ agerent, appellati. Cum optimo jure occupata bona ea a se ostendissent, quod vi statuti Alexandrini cui Prussia subjecta non esset, temporibus Sigismundi Augusti Regis se reclamantibus, & recusantibus, erepta fuissent, jus suum & publicam autoritatem facti ejus ultro agnoverant. Itaque re ad universum Senatum & ordines Regni à Przymscio relata, restitutio intra certum tempus decreta illi fuerat; quæ cum à Prussis non præstaretur: in ipsa electione regia eo rem adduxerat, ut universa respublica suam causam eam facere, exequique eam vellet, qua re in metum nonnullum Prussi adducti, & cum Przyemscio pepigerant, ut in ipsarum quidem villarum possessionem, ipsum Przyemscium mox mitterent, reditus à tempore facti perceptos, damnaq; data, ex arbitrio Joannis Kostkæ Castellani Gedanens. & Andreæ Opalenscij curiæ Marsalci, intra duas septimanas sarcirent. Sed quod ne ea quidem transactio in rem collata fuisset, in conventu hoc coronationis, multis, maxime autem Gorkanis, & majoribus Polonis urgentibus, in judicium adducta fuit. Rex causam publi-

publicam esse decernit: rationes à Prussis demonstratas, jam ante jure communi, ac constitutionibus publicis regni sublatas, nullam inposterum etiam ambiguitatem facere posse, quin Prussia executioni generali jurium regni, tanquam membrum corpori suo subsit. Itaq; in restitutionem villarum & damnorum, in quæ actor jurasset, refusionem partem condemnat. Et quamvis pœnas ob turbatam contra jus publicum, & sanctiones interregni pacem publicam, cum in ordines Palatinosque loci ejus ordinarium magistratum, tum in ipsos Konopacios eodem decreto sibi reservasset, quod tamen & juramentum in damnum actori decrevisset, & pœnas violatæ pacis in suspenso quasi reliquisset, apud plerosq; ne hoc quidem decretum invidia caruit: quod & in gratiam partis condonatum nonnulli suspicarentur, & non statim exactas pœnas, ne inposterum licentiæ, fenestra aperiretur, vererentur. Talia inter frequentes sententias quæ ferebantur, non pauca occurrebant, quarum tamen omnium invidiam quemadmodum ostensum est, non tam Rex, linguæ, jurisq; ignarus, quam Senatores, qui tanquam ambitionis, avaritiæ, cupiditatumq; suarum servi, accusabantur, apud plerosq; sustinebant. Inter hæc de confirmationibus, à Rege impetrandis, cum inter ipsos Legatos, tum ab illis cum Senatu à Rege maxime agebatur. Prudentiores cum in discordia ordinum paratissimum effugium Regum habiturum intelligerent, forte obrependum rati autore Zamoiscio, imprimis legationis Gallicæ rationes exposcunt. Per Stanislaum Czarnkovium, ad quem ut supra ostensum Marsalcatus delatus fuerat. Gratias publice apud Regem legatis agunt, quod integros in ea legatione se præstitissent, quod quæ ab ordinibus mandata eis fuissent, diligenter perfecissent, quemadmodum jam ex illis intellexissent, Regem omnia postulata ipsorum, non modo accepisse, sed juramento etiam confirmasse, atq; merito se gratias illis agere, maxime iis qui mandati publici memores, audientias privatas non ambiissent, neq; privatim quicquam à Rege sibi aut suis petiissent; gratias deinde agunt Regi, quod tam prompte omnia postulata accepisset, jurassetq;: quod ad legationes quascunq; quæ privatim illum convenissent, legatos nostros adhibuisset, eorumque consilio in omnibus usus esset: gratias ad extremum ipsi fratri etiam regio, Galliæ Regi, gentiq; Gallicæ, pro liberalitate, & hospitalitate agunt. A Gallis qui artificium subolfacerent, cautissime respondetur. Secundum hæc uno articulo publice introducto, cæteros per tacitum quasi consensum eo ipso approbatum iri existimantes, declarationem conditionis de deputatis consiliariis, nobilitatis etiam mentione injecta, cum hoc capite, Rex tanquam deteriore posthac conditione futurus maxime moveretur, publice agitare incipiunt, ut controversia ista, vel definita vel suspensa, cæteri tacite quodammodo confirmati viderentur. Gallos autem dissensum hunc inter Senatum & nobilitatem avide arrepturos putarent. Verum res maxime à Marsalco de Rais Italisque nonnullis animadversa, non solum invidiam, sed minas etiam Zamoiscio, quem autorem inventi ejus suspicabantur, conflavit. Sed dum hisce de rebus disceptatur, crebri de valetudine Galliæ Regis desperata nuntij allati quæ res à confirmatione hujusmodi, qualem legati postulabant, eo magis animum Regis avertebat. Sive enim maneret in Polonia, sive in Galliam rediret, nihil de pristino jure dignitateq; Regum in se imminui ad dignitatem suam pertinere statuebat; maxime autem confœderationis confirmationem utrobique, imprimis vero in Gallia apud suos invidiosam sibi futuram judicabat. Ut de reditu ante in Galliam si quid fratri humani accidisset, diligentissime cogitaret, multa eum vehementissime permovebant. Primo patrium Regnum idque amplissimum, deinde Reginæ matris, totiusq; Guisianæ factionis & Catholicorum Gallorum studia in eum tanta, ut post discessum ipsius Monlucius quasi studio partium Hugonoticarum, studiose in Poloniam eum extrusisset, non parva invidia, nonnullo etiam in periculo esset. Præterea vero, ut necesse erat evenire, non pauca sæpe eveniebant, quæ ut in summo imperio, atque potestate nato, partim odium, partim iram Regi Gallisq; commovebant. Invitatus interfuerat nuptiis Andreæ Zborovij, quemadmodum & nepotis postea etiam à Firleo Marsalco ad filij, cui ab eo in sacro fonte suscepto Henrici nomen inditum, per Baptismum. In quibus conviviis, cum non salva Majestate familiarius versatus videretur, à Gallis admonitus conviviis postea abstinuit. Inter Gallos autem & nostros crebra Cracoviæ jurgia, ex jurgiis nonnunquam cædes existebant. Inter alia autem, cum Saffraniecius, Fierleius Præfectus Sendomiriensis & alij nonnulli, scriptum quoddam de controversia ista confirmationum, privatim offerendum ei existimassent. Etsi Zamoiscius id improbaret, persuasus tamen ab iis Gallice id conscripsisset, à Fierleioq; objectum Regi fuisset, ad lachrymas indignitate sui eum commovit, ita ut cum multa in oratione ejus observarentur, maximeq; Zboroviano proximo tumultu permotus fuisset, nonnunquam vel recenti Reginæ Scotiæ exemplo, quæ aliquo tempore ante, capta à suis fuerat, terreretur. Supra omnia autem matrimonio infantis animus ejus abhorrebat. Accedebant ad hæc, maxime inter ipsos proceres partim æmulationes, partim de honoribus contentiones. Quemadmodum supra ostensum est duæ potissimum factiones erant, Fierleiorum, quibus Thencinij, & Mielecij conjuncti, & Zboroviorum, quæ cum gravissimis odiis inter se dissentirent, vel ipsius Fierlei Marsalcatus, ut

quem

quem per leges publicas, una cum Palatinatu Cracoviense retinere non posset, appetitus à Zboroviis fuit. In ejusdem odium Mniscones, quorum sororem in matrimonio Firleius habebat oppugnant. Subornatus ab iis Zielinskij Mniskoni probro objecto, probationeq; promissa, cum structor mensæ Regiæ esset ipso coronationis die, à ministerio mensæ Regiæ Mniskonem exclusit; cumq; artificio quodam, vel ad sejungendos eos inter se, vel ad ludibrium, Firleio filio munus id delatum fuisset, constanter ab eo repudiatum fuit, magna tamen utriusq; partis contentione, decretum inter Zielinscium & Mniscconem latum fuit, pronunciatum non liquere. Itaq; regressu ad eam criminationem cuilibet de populo relicto, authoribus Zboroviis ampliatus fuit, simul pincernatus, qui promoto ad Castellanatum Sandomiriensem Stanislao Miskovio vacabat, Christophoro Zborovio delatus, maxima de majore sigillo contentio esse. Tenebat id Franciscus Krasciniscius, paulo ante mortem Augusti ex vice cancellariatu ad Episcopatum Cracoviensem provectus. Itaq; cum jure publico in primis Comitiis abdicare se magistratu eo deberet, Firleio & Mielecio rem impedientibus, ut qui in alia ordinaria comitia rem differrent, coronationis comitia extraordinaria esse docerent, ut magistratu abiret adactus fuit. Commodabatur maxime Regi à matre Hieronymus Rozdrazevius, qui & ipse à pueritia in Italiæ Galliæq; studiis educatus, & per se & per fratrem, qui domui Reginæ Galliæ junioris Austriacæ præerat, magnum aulæ Gallicæ usum habebat. Illi ab aliis Stanislaus Kostka Prussus, cui Episcopatus Culmensis in solatium postea datus, qui & ipse cum externarum rerum Italicarum imprimis & Gallicarum, magnum usum habebat, ingenijq; ac doctrinæ elegantia insigni erat, oppositus. Verum evicere Zborovij pro Volscio: & ipso elegantissimi ingenij homine, ut qui ab ineunte ætate in Hispania Italia versatus, majorem externarum quam domesticarum rerum usum haberet. Maxime autem Zboroviorum gratiæ id datum; quo pecuniaria promissa Zboroviis facta vacantibus hujusmodi Rex dissolveret, quamvis & uxori Palatini Sandomiriensis clenodia aliqua in eam rem à Rege donata, & in reliquam summam Soderini Florentini mercatores, qui Cracoviæ negotia sua habebant, delegati ei postea fuerint: pauloq; post à discessu Regio, acerbissime ab eodem exacti. Omnia autem fere eam ob causam Zboroviis cum Rege tribuenre, Radomiensis etiam præfectura ampla imprimis, à morte Podlodovij vacans. Andreæ Zborovio collata fuit. Gregorio autem Chotkievicio sub id tempus mortuo, Castellanatus Vilnensis, Joanni Chotkievicio fratris filio, qui sororem Zboroviorum in matrimonio habebat, adjectus.

Non minor fere quam de sigillo, de cubiculi præfectura contentio erat. Quod magistratus is majorum superiorumque Regum, omnium secretorum consiliorum, & actionum regiarum conscius, ac tanquam inspector quidam esset. Itaq; à Sigismundo Augusto, à morte Nicolai Trebuchowij suppressus adhoc tempus fuerat.

Legatus Pontificius tanquam Catholicos Thencinios promovebat: Zborovios ob eandem causam religionis, ut dissentientes oppugnabat. Miskovius Episcopus Plocensis, cum pro Zboroviis obtinere eum posse desperaret, Zamoiscium, ut qui nullarum esset partium proponit. Verum dum contentionibus intra privatos cubiculi Regij parietes certatur, de confirmationibus interim scriptis à Rege auferendis, gravissime publice disceptatur. Præter Evangelicos, qui metu rerum suarum maxime inter legatos in eam rem incumbebant, alia duo etiam hominum genera, quæ turbarent erant. Unum eorum qui promissa acceperant, quibus non satis fiebat: alterum qui adversati Electioni Henricanæ fuerant: quorum utriq; ipsi etiam negotium suum agunt; invidiosissime negatas confirmationes, quamvis earum rerum, quæ antea jam confirmatæ juramento essent, exagitat. Ita fiebat ut Firleius antea nobilitati invisus, tum magnus vulgo haberetur: quemadmodum è contra Zborovij omnibus invisi, nonmodo ob potentiam ambitionemq; ac gratiam Regiam: Verum lenociniorum etiam nonnullorum suspiciones, quæ maxime quem Przeslavium clientem eorum, nonnulla tamen ipsos etiam Zborovios invidia involvebant.

Itaq; cum exceptis Masoviis, cæteri legati omnes in urgenda confirmatione, etsi diversis alijs de causis omnes tamen publici boni obtentu consentirent, consiliaque, quorum supra mentionem fecimus non procederent, aperte jam appellare de ea Regem & Senatum non intermittunt. Ratio inter ipsos & Regem agendi: hæc fere erat: à nuntijs Gallice Zamoiscius Regi interpretabatur à Rege Latine Bibracius respondebat. Rex cum urgere nuntij non desisterent, quo per se minime stare rem ostenderet, ad consensum cum Senatu, adeoq; inter ipsos nuntios rem rejicit. Conveniret modo inter omnes, quamcunq; ex communi consensu confirmationis formulam sibi obtulissent, eam promptissime accepturum. Legati priorem consensum omnium ordinum ostendere, ex quo & conditiones primo scriptæ essent, in quas legati Gallici, quos consensus ejus testes appellabant, ipsius nomine jurassent, & postea reliqua etiam postulata atque mandata ad illum suis legatis data essent, quæ similiter juramento ipse quoq; Lutetiæ confirmasset, quod si ecclesiastici contra caput de confœderatione protestati fuissent, id nunc quoq; integrũ

illis

illis esse: aliis tamen rebus in quas communis consensus extitisset, derogare id non posse, neq; quenquam à priore consensu se recipere. Cum aliud nihil referrent, petunt tandem, ut se præsentibus publice Senatus sententias dicat, partim ut qui autores inficiendæ rei tam salutaris essent, publice constaret, partim ut qui consensum cum in conditiones agnoscerent, referre ad nobilitatem possent. Cum diu recusassent, tandem jussu Regio, in Corona legatorum nobilitatis omnium sententias dicunt; Miras hic non solum sententias, sed vultus etiam notare licuit. Cum in adulationem privati commodi studio obcæcati omnes proni, ab altera vero parte populi etiam invidiam timentes, mirifice in omnes partes se versarent, alij tamen consensisse in conditiones eas, quæ legatis in Galliam datæ essent, negare: alij præterquam quod neq; loco neque tempore suo, neque eo quo oporteret modo, neq; omnibus consciis latæ essent, de dignitate etiam ac jure Regio non parum iis detrahi ostendere. Itaq; ut vetere solenni formula nihil immutata confirmatio ederetur censere, inter has autem de confirmationibus in Senatu, atq; collegio nunciorum dissensiones, Lithuani & Prussi etiam, de oneribus postulata sua urgent: ut priusquam ad confitmationem deveniatur, ea explicentur, protestatione etiam interposita urgent. Rex distractionibus istis vehementer se dolere ostendit: cumq; verendum sit, ne major etiam aliqua dissensio seu dismembratio potius ex ea nascatur, ad concordiam aliorum etiam maximorum regnorum discordia eversorum exemplo ordines hortatur: ac non modo solita consuetaq; formula, sed in qualemcunq; ipsi unanimi consensu obtulissent, modo de certa aliqua inter eos conveniret, confirmationem offert. Declarat simul juramentum Parisiis à se factum, non alio animo quam sub conditione consensus omnium ordinum, quem in coronatione futurum sibi promisissent, à se præstitum in ipsa etiam Coronatione juramenti à se præstiti memoriam repetit, quod non aliud quam ex statuto vetus & solenne præstiterit. Clausula saltem de pace inter dissentientes de religione adjecta, & salvis juribus uniuscujusque. Interim quas ipse per fratris & suum legatum ordinibus conditiones obtulisset, quemadmodum jam ante juratæ à se fuerint, ita omnibus rebus integras semper observaturum. Quod ad Varsavienses etiam articulos pertineret, quamprimum modo omnium consensus ad eas accederet, eos quoq; confirmare se paratum esse: quemadmodum quidem in eventum cum consensus istius confirmatos ratosque eos jam haberet, habiturusq; semper esset. Interim consueta formula generalem confirmationem offert, ad extremum quo minus de voluntate sua dubitari posset, juramenti in manus Archiepiscopi præstiti perpetuo constanterq; servandi, secundum jus publicum confirmationem omnium jurium ac libertatum, sub uno verborum contextu formula solita, manu signoq; regio in Thesaurum Regni Magniq; Ducatus Lithuaniæ inferri mandaturum: facultatem omnibus edendæ ejus permissa, qui copiam ejus fieri sibi postulaverint.

Inter hasce de confirmationibus altercationes, Reginula etiam infans per varias delegationes primum ducta, ad extremum omnino neglecta fuit; Neq; solvi postulata ejus de testamento Augustano, alimentisq; ei constituendis: sed cum certos proventus nullos constitutos haberet, ipsa etiam partim ita egebat, partim misericordiæ conciliandæ causa egestatem hujusmodi præ se ferebat, ut aliquando ne prandium quidem sumeret, matronæq; symbola plæræq; ei conferrent. Legati nobilitatis, cum omnibus rebus tentatis, à Senatoribus deserti frustra omnia à se fieri intelligerent, de protestatione agere inter se incipiunt. Quemadmodum in tres fere de ipsis confirmationibus sententias distracti erant, ita de protestationibus, non una etiam omnium sententia erat.

Primi ut in omnes conditiones sine ulla exceptione confirmationem exigebant, ita ob eam non præstitam, nulla alterius confirmationis, mentione aut suspensione admissa, simpliciter obedientiam renunciandam Regi contendebant.

Alteri plane his contrarij, ut nullam omnino confirmationem requirebant, ita non contra Regem, sed eos qui ob non præstitam confirmationem ab officio discedere vellent, suam erga Regem fidem contestati, contra ipsos protestabantur.

Tertia media sententia erat, quæ ut generalem confirmationem proponebat, ita non tam ob non præstitam, regnum jam abrogabat, quam totam rem integram ad conventum nobilitatis, & nova comitia rejiciebat. In moderatiore hac sententia, Zamoiscio etiam imprimis annitente, pleriq; Russici etiam Palatinatus erant, qui præter alia ob periculum etiam Turcicum, ut illi maxime vicini, à Rege vetusta & arcta Galliæ Regum amicitia cum Turcis conjuncto, non temere metuentes, solicite consilia communicabant. Proposuerat Zamoiscius exquisitiore formula aliud commodius in tempus dilata, generalem aliquam confirmationem, qua utriq; parti, & Regi & ordinibus satisfieri posset, in præsentia petendam esse, qua nimirum omnia jura, libertates, privilegia, leges, in quocunque conventu legitime latæ, generaliter confirmarentur. Diversum cum alij sentiebant, tum maxime Saffraniecius & Firleius Lublinensis Præfectus, satius ij existimabant, nulla potius quam tali accepta, cum protestatione discedere, exemplo Casimiri, & Jagellonis Regum, sub quorum hoc sero admodum datam

tam ordinibus confirmationem fuisse, ex statutis ipsis appareret: de illo autem satis constaret, non à principio datam fuisse. Refutabatur quidem hoc à Zamoiscio, cum Jagellonis confirmationem veterem novis cum juribus repetitam potius, quam novam totam fuisse: Casimiri autem exemplum perniciosum esse doceret. Valedictio inde confusa & turbulenta, cum tempus comitiorum jam exivisset. Prima per Skarzevium Judicem Lublinensem, majoris & minoris Poloniæ protestatio recitata fuit; qua quemadmodum ostensum est, ob confirmationem petitam non præstitam, obedientia Regi renunciabatur, altera contraria huic per Kossobucium nomine Masoviæ: tertia media per Wenceslaum Vroviecium nomine Palatinatuum Russiæ. Ita Comitiis solutis, per universum regnum edicta nomine Regio proponuntur. Quemadmodum ex consensu omnium ordinum ad Regnum hoc divinitus se vocante maximam voluptatem cœpisset, ita non minorem dolorem, primum ex ipsorum mox oratorum in ipsa Gallia dissensu, ex religionis potissimum diversitate orto. Cum publicæ tamen, tum ipsorum gentis Poloniæ legatorum existimationis causa, cum in omnium gentium oculis res ea ageretur, quamvis diversas conditiones adversus editas, omnes approbasse, eo omnino animo & spe, quod in Coronatione omnium ordinum consensu futurum, sibi confirmassent, itaq; patria, matre, fratribus, omnibus quæ inter homines charissima sunt, in perpetuum relictis, neque gravissimis regni patrij negotiis, à fratre Rege fidei suæ commissis, impediri se passum, alienissimo tempore, longissimum molestissimumq; iter ingressum: non opum aliqua indigentia, quæ beneficio Dei virtuteq; majorum suorum abunde sibi suppeterent: non regnandi ambitione, cum & illic, quibus imperaret sibi non defuisset: non vana aliqua gloria ductum, sed vero & christiano animo vocationem divinam in Regnum hoc, tanquam illustria omnium Regni hujus ordinum studia sequentem. Quo itinere per Germaniam profecto, tam in finibus regni, quam per universum regnum, ab iis quibus res ea demandata fuisset, omniumq; adeo profusissimo in se studio, non solum honorificentissime exceptum, Cracoviamq; sedem regni deductum fuisse: Sed ibi etiam cum universi Senatus, tum legatorum nobilitatis, omniumq; adeo ordinum hominum, summam erga se observantiam expertum fuisse. Accessisse summum studium, coronam insigniaq; Regni per Archiepiscopum, coronatorem Regum, sibi imponentium, juramentum deinde sibi præstantium, eaque ipsa re, dignitatem salutem; fortunasq; suas fidei suæ concedentium, quæ res omnes ut ordinum erga se obsequium, fidem atq; observantiam, maxime declararint, ita suum quoque erga eos amorem, atq; benevolentiam mirifice auxerint, agnoscendum haud dubio beneficium divinum: & cum gratias DEO agendas, tum enixe precandum, ut quemadmodum cœpit, ad salutem dignitatemq; publicam cum regni, tum universæ christianitatis omnia converteret.

Quum autem more majorum confirmatio jurium ordinibus petentibus scripta à Regibus dari solita fuerit, se etiam interpellatum ea de re, pro officio suo maxime paratum ad eam rem fuisse: id unum requisisse, ut omnium consensu una communisque formula sibi præscriberetur, qua in deliberatione cum aliquot septimanas Senatores cum legatis consumpsissent, certam in formulam nullo modo convenire inter eos potuisse. Quomodo deinde tota res acta sit, quæ quamque diversæ, cum inter ipsos Senatores, tum in collegio legatorum, sententiæ ea de re fuerint: quid à se responsum, quid oblatum, quomodo ad extremum re infecta discessum commemorat. Cum discessus hujusmodi ne à se causam ullam præbitam insimulari à quoquam posset, publicis literis istis, quomodo tota res gesta esset, significandum duxisse, simul quemadmodum providentia divina, omniumq; ordinum non solum consensu, sed studio etiam maximo, in regnum vocatis, exceptusq; venisset: ita non minore publico consensu à studio in æde primaria Cracoviense. Divi Stanislai publice coronatum insignia regni accepisse: libertates simul omnes & jura, tam publica quam privata cujusque Juramento, tum etiam quemadmodum supra meminisset, consueta solenneq; literarum confirmationis formula, sub uno contextu verborum confirmasse se significat, repetita alterius etiam, cujuscunq; confirmationis promissione, qualiscunque, modo communi consensu sibi offerretur. Vetera tamen jura, libertates, ac consuetudines in dubium non vocando; quibus cum à decessoribus suis Regibus Poloniæ feliciter regnum hoc administratum fuisset, res Polona non stetisset, solum ad hoc tempus, sed præ cæteris regnis, cum imperio rerum gestarum gloria & dignitate, tum maxime libertate floruisset. Fœderationem de religione pacis causa institutam se existimare: in pacem igitur servandam se quoque juramento obstrinxisse, eamq; servaturum. Si sub nomine eo, aliud quod secum haberet, quod vel cum periculo, aut detrimento publico, vel etiam nominis divini offensione conjunctum esset, nescire se an salva conscientia assentiri ei posset. Jactatum inter alia caput etiam id, quod de obedientia inter conditiones esset, fuisse: Sibi quidem minime grave id esse, cum ita se gerere in animum induxisset, ut nunquam eo rem deventuram confidat. Similiter deputati consilij præsentiam, non modo non fugere se, sed gratissimum potius sibi futurum, qui administrationem eam non modo delegatorum, sed omnium,

atq;

atque universi adeo orbis oculis exponere non dubitet, moneri etiam se. Si qua in re admonitione opus habeat, libenter passurus esset. Sed tamen ne de hisce quidem consensum extitisse: pluresq; fuisse, qui cum fortiter iis rebus se opposuissent, tum incommodo cum aliquo, & periculo potius reipub. futurum id disputassent; Itaq; se quoque, quid in hoc dissensu faceret, non habuisse. Cum autem sine juris ejusque dictione nullum Regnum subsistere posset, ut novis aliis judiciis, non expectatis, de quibus convenire non potuerit, judicia quorumcunq; tribunalium & subselliorum more vetere obeantur, mandat: magna siquidem cum injuria læsorum futurum, si dum nova judiciorum ratio constituerentur, nulla omnino administrarentur; cum sontes aut qui alios injuria afficere vellent, vel ex industria rem impedire, & protrahere possent; itaque vetere more judicia interim exercenda, dum nova constituerentur: neq; prius illa dimittenda, quam de his convenisset. Hortatur ad extremum, ut quisq; officium suum faciat, curam, laborem, benevolentiam, amorem, officium regium pollicetur: ac non modo ea quæ per legatos ultro promiserit, sed quid præterea etiam ad salutem, dignitatemq; regni, & cujusque privatim conferri à se posset, libentissime præstiturum: ab omnibus vicissim ea expectaturum, quæ decessores sui Reges Poloniæ ab eorum majoribus & expectassent semper, & experti fuissent. In iisdem comitiis de Cancellariorum etiam munere, Cancellariæq; ratione actum; cum omnes invidia maxime Dembinij, qui intemperantius, magistratu potestateque ea abuti existimabatur, certis quibusdam Cancellis, omnibus alioquin legibus, præterquam jurisjurandi solutum, magistratum eum circumscribendum putarent.

Itaq; certæ leges quibus astringeretur, non tam publica comitiorum autoritate quam sententiis Senatus conscriptæ; alter Cancellarius altero insciente nequicquam ageret, vel ederet, communibus consiliis ut uterentur. Quæ donationis aut beneficij alicujus vim haberent, sine subscriptione manus Regiæ nihil ederet: cum superiorum Regum temporibus Cancellarij voluntate Regia relata, ipsi omnibus diplomatibus subscriberent. Quamvis jam ante Augustus ipse ante mortem suam, ejusdem Dembinij etiam se inconsulto nonnulla edere soliti licentia offensus, publice, nisi quod subscriptum manu sua esset, servaturum se professus, in eum locum jam rem adduxerat, ut nisi quæ Regia manu subscripta essent, rata jam haberentur. Diplomata quæ ad commoda aliqua Regia aut fiscum pertinerent, nulla ederent sine scitu thesaurariorum Regni, juratorumve thesauri quæ hujus generis à Rege ipso subscripta non essent, ne rata essent: simul tamen iisdem Cancellarius subscriberet, cujus cura, aut opera confecta res esset, aliorum negotiorum literis, quæ juri publico sub nomine Regio edi è Cancellaria solerent, Cancellarius subscriberet, à quo literæ auferrentur.

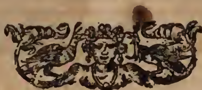
Capita autem singularum literarum peculiari regestro connotarentur. Regestra omnium literarum uniforma terna ut essent, apud singulos Cancellarios singula: tertium apud Regem, in quod summæ singularum literarum, ab utroque Cancellario referrentur. Judicia omnia tum Theutonica quæ vocant causarum civilium non in privato, sed in publico loco, sive in arce, sive in curia celebrarentur: publicarenturq; eadem uterq; Cancellarij mutuo consensu: officiales ad eadem pertinentes, ut referendarij cæteriq; omnes ad ea adhiberentur: Senatoribus etiam qui in aula præsentes essent, volentibus interesse iis liceret: alter sine altero ea ne exerceret, nisi forte aut absens, aut valetudine gravive aliqua occupatione impeditus alter esset. Nemo Cancellariorum mandatum Regium opponeret. Si alter insciente altero, contra jus quid edidisset. Uterq; Cancellarij juratos peritosque, cum decretorum, tum aliorum negotiorum, & regestrorum scribas haberet.

Decretis omnibus uterque Cancellarius subscriberet: bina similia acta haberent; quo altero ab aula absente, ab altero facultas decretorum fieri posset. Si magistratus senatoresq; omnes præsentes, inter se dissentientes, convenire certam in sententiam non possent, ut integra causa ad judicium Regium referretur: Decreta quam aptissimis verbis perscriberentur, ne declaratio earum denuo in ipsa executione ab aula petenda esset: vel semel judicatæ ne aliqua ratione retractarentur. Relationes etiam causarum, ne in conclavi Regio, sed in loco publico magistratibus Senatoribusq; omnibus præsentibus fierent. Similiter quæ per libellos signatos ad aulam actiones deferrentur, ut publice omnibus præsentibus aperirentur, cognoscerenturq;, de quibus, si inter se dissentirent, ad judicium Regium referrent: id vero ipsum præsentibus magistratibus ac Senatoribus, qui pro tempore in aula essent, fieret. Sententiæ ut ex scripto pronunciarentur, idque ab utroque Cancellario subscriptum scribis traderetur. Si quis Cancellarius præter officium quid fecisse à quoquam incusaretur, verbo incusatum, sine ullo libello, coram Rege Senatoribusq; præsentibus, mox se purgare, factiq; sui rationem reddere teneretur. Quodcunq; vero juri communi contrarium editum fuisset, nullius valoris ut esset. Similiter quæcunq; diplomata, sive literæ privato sigillo consignatæ deprehenderentur, quemadmodum & si quæ vel privato vel publico sigillo per interregnum editæ docerentur. Ad legationes externas nullas, ut responderent, sine scitu aliorum magistratuum, & Senatorum Regni, qui in aula tum essent, ad frequentiorem Senatum ut differretur: quod quidem

de iis

de iis tantummodo negotiis accipi deberet, quæ ad rempub. pertinerent. Quæ quidem plæraque non inutilia, pro arbitrio tamen Regum, vel ipsorum etiam Cancellariorum, vel servata aliquando, vel intermissa, vim tamen legum non habuerunt: ne sine Regis tamen subscriptione ullum beneficium ratum esset, usu jam obtinuit. Comitia Regi acerba, cum aulicorum, tum militum emerita stipendia flagitantium, non minus ingrata postulata excipiunt, atque aulicis quidem cum primum novo sane tum exemplo argentum regium ab Augusto relictum, in stipendia distribui cæptum, militibus superior cautio prorogata. Ante omnes tamen petitores Regi molesti, cum inter cæteros una præfectura Rodlensis, morte Joannis Bielecij vacans ad triginta competitores haberet. Paulo ante autem in ipso comitiorum exitu Firleius Marsalcus idemq; Palatinus & Præfectus Cracoviensis, Rohatinensisq; non sine suspicione veneni decesserat, de cujus magistratibus & præfecturis, maximæ contentiones erant, Episcopi cum legato Pontificio, Zborovium à quo ob diversitatem religionis maxime cavebant, quantum possunt removent. Obtinet nihilominus Cracoviensem prefecturam præsentem. Palatinatus Cracoviensis, quod Sendomiriensis Palatinatus quem Zborovius tenebat, Joanni Kostkæ Castellano Gedanensi in gratiam Mielecij connubium illi procurantis destinaretur, dum secundum jus possessionem prius in Palatinatu eo Kostka adipisceretur, dilatus tam diu fuit. Opalenio major Marsalcatus cum Rothatinense præfectura cessit: minor Andreæ Zborovio, cui quemadmodum supra ostendimus jam ante Radomiensis præfectura data fuerat. Inter hæc ne Thencinij quoque vel omnino rejecti, vel Rex uni tamen factioni dare se videretur, præfectura cubiculi Joanne Thencinio eo facilius obtenta, Zamoscio Knissinense præfectura objecta. Georgius Jaslovieccius Palatinus Russiæ, qui tanquam vir militaris, & fama rerum gestarum clarus, non parva cum spe beneficij alicujus impetrandi in aulam venerat, cum insignem equum Turcicum Regi donasset, pro præfectura homo acinaci Sarmatico ab ineunte ætate assuetus, gladio & pugione Italico ridicule donatus, vacuus dimittitur. Ita è comitiis discessum fuerat, ut non solum legati, sed Senatores etiam omnes fere suam quisque domum dilaberetur, nullo certo consilio quemadmodum constitutum fuerat penes Regem relicto. Restiterant quidem in aula, præter Zborovium præfectum tum Cracoviensem & fratrem ejus Andream, minorem Marsalcum, Karnkovius etiam Episcopus Wladislaviensis, Cancellarius Dembinius Christophorus Radivilus Lithuaniæ Marsalcus, ex quibus plerique indulgendum potius Regi juveni rati, conviviorum, voluptatumq; ejus administri, atq; adjutores etiam erant. Itaq; Rex inspectore quasi omni remoto, cum Gallis qui circa illum erant, partim venationibus, partim ludicris fere rebus, & chartarum lusibus, choreis, tempestivisq; conviviis totum se dare, in quorum nonnullis nudæ etiam puellæ introductæ, spectandæq; exhibitæ fuisse dicebantur. Excurrerat ad eum ex vicino Karnoviensi Silesiæ Ducatu, Georgius Fridericus Marchio, qui cum ob valetudinem Alberti Friderici unici tum Prussiæ Ducis, in proxima expectatione Ducatus Prussiæ esset, præterquam quod de simultanea, quam vocant investitura, appellandus Rex ei esset, hoc etiam officio excolendum eum existimavit: una cum eo Electoris Brandeburg. legati, Electoralis stirpis jus ipsi etiam tuebantur, cujus illi collati, cum paulo ante excessum Sigismundi Augusti valetudo ea Prussiæ Duci incidisset, ideoq; pœnitere jam fere homines beneficij ejus collati cœpisset: utriq; quidem ad comitia, & Senatum, hi vero cautissime etiam rejecti fuerunt. Cæteroquin & exquisitis cōviviis, & hastarum, chartarumq; etiā lusibus, omniq; genere benevolentiæ, honorificentissime à Rege exceptus, tractatusq; fuit. Interim inter ludos, conviviaq; ista non pauca seria etiam miscebantur, quæ non parum animos hominum offenderent, cum & contra protestationem, precesq; legatorum discedentium, magistratus honoresq; privata autoritate, Senatoribus non consultis, hominibus partim adolescentibus, nonnullis etiam levibus conferrentur: officia aulica, præfecturæq; mensæ regiæ pro arbitrio, à veteribus & benemeritis aulicis, summa cum indignitate in alios transferrentur quæ res cum animos hominū, tum aulā maxime dissensionibus ægritudine, odiisque mutuis, implebat. Ad extremum idem in advitalitiis perpetuis terrestribus officiis tentatū, quo minus procedēte, viventib' alij substituti, avaritia, ambitione plerorumq; nostrorum, per Gallos partim miris rationibus emēdicantium, partim ementium, ultro etiam ad ea Regem invitante. Proventus autem quibus victus regius constat, donativis pensionibusque immoderatis per salinas, vectigalia præfecturasq; mensæ regiæ plerisque assignatis, ita imminute, ut vix quo se toleraret, reliquum quicquam sibi fecisset, non majorem quidem triginta millium redditū sub decessum ejus, integrum superfuisse satis cōstat. Fiebat hisce rebus omnibus, ut maxima in invidia, cum Rex, tum, qui circa illum essent, omnes versarentur. Ita ut in libero populo dictorum, libellorumq; famosorum plena erant omnia inter quos, unius loco libelli supplicis ipsi Regi in manus traditus, non parum eum exacerbavit, nonnullis familiæ quædam ultro etiam se appetebant. Inter alios uni in Episcopus Plocensis edito non minus acerbe ipse respondit. Maxime tamen voluntates hominum in judiciis nobilit. & quidem non sine motu aliquo nudatæ, quæ per universum regnū omnia fere turbata, quod cū Regis nomine publicata essent, agnoscere Regem nollet.

Primus quidem Mielecius Korcinensia Castrēsia judicia sub regio nomine administrare cœperat, ea cum hominis & autoritate pleriq; moverentur, quiete administrata, terrestria autem cum Cracoviensia, tum reliqua per regnum frustra nonnullis opponentibus, omnia fere turbata. Ad Sendomiriensia terrestria, Stanislaus Ossovius Referendarius Sendomiriam, tumultus ejus sedandi causa missus, vix non violatus fuit. Interim cum mors Regis Galliæ vix non certa in expectatione jam esset, Principes Galli, sigillatim se subducentes, commeatum cum apud Austriacos, tum per Italiam Regi procurant. Cum postea xxx. Maij non procul Lutetia mortuus Rex Galliæ fuisset, primus Dudicius legatus Cæsareus qui in aula apud illum versabatur, decimo quarto Junij certum ejus rei nuncium detulisse ad Regem dicitur; quo accepto Senatum mox habet. Omnibus comitia suadentibus, assentiri se simulat: & quo rectius quæ agitaret perficeret, literas gubernationis, quibus regnum Galliæ matri interim commendaret, in Senatu exhibet. Eadem deinde simulatione, ad hortos, qui in Vivario sunt, Reginula Anna invitata, solenni apparatu convivium instruit, quo inter cantus, choreasque in multam noctem producto, Regina aliisq; matronis, quas una cum ea invitarat dimissis, tandem circa horam tum noctis, quæ decimam octavam Junij secuta fuit, ex arce Cracoviense, cum paucis Gallis consciis quam secretissime discedit. Cubiculi præfectura etsi Joanne Thencinio Castellano Voinicensi jam data erat, penes Gallos tamen cura administratioq; ejus adhuc erat: cum aulæ constitutionem, cum ipsum Thencinium, tum rem totam de die in diem Rege differente. Itaq; quod custode, præterquam consciis Gallis, omni remoto, non difficile ei fuit, cælatis etiam pueris, noctu per culinam, & minorem portulam arcis, omnibus rebus ad iter secretissime prius præparatis instructisque, ad Vistulam pervenit. Inde equa Turcica, quam celerrime ad fines Silesiæ progreditur, & quamvis noctu aliquantum aberrasset, omnes tamen prævertit. In mensa ad diversos Senatores literas scriptas reliquerat, quibus necessitate discessus demonstrata, reditus spem faciebat, regnumq; interim illis commendabat. Res per Dominicum Alamanium Florentinum, quem culinæ magistrum fecerat primum animadversa, ad Thencinium defertur, Tumultus inde nocturnus, non secus ac si hostis ad muros esset, cum in urbe tum in arce ortus. Zborovius Palatinus, cum facibus per urbem currit, arcem utiq; salvam clamitat. Irrumpitur inde à primoribus qui concurrerant in cubiculum pueri interrogati, quicquam se scire negant, postea ad dominam rejiciunt. Mox ut quis se vel ex primoribus, vel aulicis promptissimis persequi eum instituunt. Et ex iis qui cum autoritate aliqua essent, primus Thencinius, Pilsenam Austriacæ ditionis jam ingressum adipiscitur. Verum cum neq; precibus neque hortationibus ullum locum daret, infecta re revertitur. Rex autem per Vienam, Vennetiasq; & Italiam in Galliam pervenit exquisitissimis honoribus, cum à Cæsare, tum Venetis, aliisq; nonnullis Italiæ Principibus, exceptus, cultusque. A Pontifice ex Cardinalibus nepos honoris causa ad eum missus. Venetiis cum alij Principes aliquot tum maxime Ferrariæ Dux præsto ei esse. Qui ex Gallis atq; Helvetiis omnium rerum inscij, deserti, relictiq; fuerant, magna in consternatione erant. Opera tamen infantis, humane dimittuntur. Suppellex Regia in argento, maxime autem tapetis preciosissimi operis, aliisq; nonnullis rebus erat, vix non predæ cessit. Tapete quidem, cum unicornu quod à Laissiis Augusto Regi in summam centum millium creditum fuerat, à Voinicense tanquam cubiculi præfecto occupati, neque postea repetenti per legatos Henrico, stipendij, seu donativi promissi obtentu, non sine infamia publica non redditi.

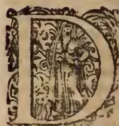

REIN-

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

Rerum Polonicarum ab excessu Sigism. Augusti.

LIBER II.

Iscessus Henrici, ut diversos animorum motus, ita reipub. perturbationem atque ex ea metum, eundem omnibus fere attulit. Quemadmodum enim qui diversarum partium fuerant, discessu ejus recreati quodammodo videbantur; ita qui eligendi ejus autores fuerant, maxime mœrere: neq; tam ipso discessu ejus, quam quod & se sua spes, & ipsi aliorum opinionem fefellisse viderentur, quod autem Regnum non solum omni præsidio destitutū, verum in incerto etiam statu relictum videbatur, in communi maximoq; metu omnes esse. Quod vero omnibus temporibus accidere solet, ut adversi rerum exitus maxime hominū studia, ut in quosq; animati sint nudare soleāt, idem tum quoq; accidere. Præcipuus Galli eligendi autor quod autem maxime hominū animos commovebat, non gratuitus Petrus Zborovius Palatinus Cracoviensis habebatur. Is à Mielecio, qui quemadmodum & cæteri diversarum partium, clarus magnusq; haberi, & cum forte Korczinio Cracoviam accurrisset, videntibus omnibus concisus, nec minore invidia Episcopus Cujaviensis Karnkovius esse, ut à Joanne Miskovio equite, non modo convicio publice lacesseretur, verum equus etiam cui insidebat per contumeliam ei vulneraretur. Ne Zamoiscius quidem extra invidiam esse, maxime ob suspicionem oblatæ ab Henrico præfecturæ Knissinensis. Quod enim conditiones ejus, quа de inauguratione Henrici, non exacto prius in omnes conditiones juramento ejus, transactum fuerat, ipse imprimis autor fuisset, cum in aliis conventibus nonnullis, tum maxime in nobilitatis Russiæ Leopoliense, ab iis maxime, à quibus in electione ipse dissenserat, varie exagitat⁹ fuit. Mox enim post discessum fere Henrici, in plerisq; Palatinatibus conventus habiti. Inter quos in Prossoviense quidem conventu nobilitatis Cracoviensis, tanta omnium invidia in Zborovium Palatinum Cracoviensem exarserat, ut vel sororis ejus filius Stadnicius, stricto ense ipse necem publicè ei minari non dubitaret Sendomiriensis & Lublinensis nobilitatis conventus, Autore Andrea Firleo Præfecto Sendomiriensi valde tum grato, in Soliec habitus, Judiciorum quæ sub tribunalis nomine postea instituti fuerunt initium exemplumq; aliis etiam municipiis præbuit. Quorum cum Andreas Zborovius ob Henricana tempora nobilitati invisus, ipse etiam adjutor fuisset, nobilitatem alioquin maxime in se concitatam, hac re captatam aliquo modo placaverat. In isto motu animorum communique periculo, cum Cracoviensibus maxime, aliisque regni Senatoribus, re communicata, Warsaviam Conventum Archiepiscopus indicit. Interim res variæ in regno turbari, multaque violenter etiam fieri.

In Russia Starzeckovij Drohibicensem præfecturam, summæ Samboriensis, partem quandam sibi non solutam prætendentes, vi occupant. Uchanscius Krasnostavum, quod Joannes Mniek tenebat. Pretficius Sacaukam, ob coronationem Uchanscio datam; Zabielam prædium Knissinense, Stephanus Bielavius: in Lithuania Nicolaus Dorostaisky Stessovum armata vi ingreditur. Miles vero Russicus, stipendiorum emeritorum obtentu, præfecturas aliquas Russicas ipse etiam invadit. Qua re instigante præsertim in militem, ducemq; militiæ Campestris Jasloviecium Palatinum Russiæ, Mielecio, nobilitas maxime commota, Duces Nicolaum Herburtum, & Stanislaum Landskoronscium sibi deligit; quorum ductu & fines defenderent, & militum injurias propulsarent. Interim cōvocationis dies adesse. Primo in ea sive controversia, sive dubitatio mota, Regem ne adhuc, an interregnum haberemus, cum utraq; sententia suos autores, eosque primæ autoritatis haberet. Archiepiscopus in diversorio fere se continens, potestatem in publico sui nullam faciebat. Episcopus Cujaviensis à plerisq; exagitatus, discedit. Quo melius ab universis ordinibus, tota de re statueretur, terni utrinq; constituti, quorū alteri Regis absentis causam agerent, alteri cōtra Regem dicerent. A Rege Christophorus

certum nullum haberent, unum id, ut Austriacum impedirent, propositum erat. In iis magna pars equestris ordinis esse, ut qui ab Austriacorum Principum Imperio semper fere abhorrerent, quorum facile capita tum erant, Stanislaus Gorkanus, qui Palatinus postea fuit Posnaniensis, Nicolaus Firleius Sendomiriensis, & Joannes Zamoiscius Belzensis tum præfecti, quos & reliquæ nobilitatis, maxime autem Russiæ magna pars sequebatur. Verum iis ex Senatu etiam aliqui se conjunxerant.

Imprimis Petrus Zborovius Palatinus Cracoviensis, qui cum maxima invidia Henricani imperij, cujus ipse & sequester & moderator fuisse existimabatur, Judicijq; fraterni, largitionumq; ab Henrico in eum factarum flagraret, quo eam minueret, partim dabat se equestri ordini, partim ne eam augeret, resistere ei non audebat. Præter hunc vero Joannes Tarlo etiām Lublinensis, Andreas Thencinius Belzensis Palatini. Conventu ad Stezicam die XXII. Maij Anno salutis humanæ, M D LXXV. In primo mox consessu ante omnia conventus præteriti Varsaviensis scita, literæ itidem ad Regem ex conventu eo datæ, sanctioq; ejus lecta. Inde legationes renunciatæ: Imprimis Gallica, Drojovius nostrorum quorundam operatione & legationi suæ in Gallia fidem non adhibitam, & consilia nostra prodita significabat. Frequenti cum Senatus, tum maxime equestris ordinis flagitatione autorem nominare jussus, cum paratum se esse ostendisset. Si prius pœna in eum tanta statueretur, ut fieri plerumque amat, & impetus populi, & una cum eo res ipsa tempore discussa fuit.

Ad primum consessum Lithuani ipsi non adfuere: Legatos misere: Sanctioni Varsaviensi cum non interfuissent, minime etiam subjectos se esse velle testantur: ad Electionem tamen una accessuros, si Regnum legitime prius Henrico abrogetur. Pro Duce Slucense petebant, ut locus in Senatu ei assignaretur. Disceptatum inde Electionis ne comitia ista habenda essent confestimq; ne administrari ea posset. Cum à plerisq; vel hodie, ad eum accedi posse, acclamatum esset, à nonnullis cum minis vox ea excepta fuit. Sententiis tamen nonnullis variantibus, majoris partis sententia obtinuit electionis comitia esse, çumq; scripto ne Lithuanis id postulantibus in eam sententiam respondendum esset, quereretur: pleriq; in eo convenire, ut cum satis sanctione Varsaviense de eo cautum sit, ridiculum fore sanctionem eam alia sanctione munire; quin potius quemadmodum ipsi verbo quæsivissent, ita illis verbo responderetur: ipsiq; potius profiterentur, an penes sanctionem Varsaviensem stare vellent; cui cum sub juramento & honore omnes devincti essent, etiam concordiæ causa eam tuendam. Postulatum igitur ab illis, ut concordiæ & ipsi studere, & aliis autores esse vellent: de loco Ducis Slucensis responsum: ipse Dux veniret: jura sua proferret: libenter cum ordinibus Lithuanicis de eo communicaturos. Ab Archiepiscopo simul literæ regiæ probatæ, publiceq; lectæ. Pecuniam legatosque mittere: literæ itidem Prussicæ Regem expectaturos se ostendentes, legatosq; suos in Galliam missos, à Polonicis neglectos querentes. Actum inter hæc de ordine sive legibus conventus: maxime quidem ut miles externus omnis, tormentaq; instrumentumq; bellicum omne sub pœna perduellionis amoverentur aliaque ejusdem generis capita pleraque, ad normam pœnasq; preteritæ electionis Varsaviensis revocata, Marsalcorumq; itidem potestati permissa.

De majore Marsalco Regni motum ipse ne etiam Germanum peditem dimittere deberet, aliis ut in eorum locum Polonicum peditatum substitueret, censentibus, aliis permittentibus quidem, sed ut loco sclopetorum ad dirimendas rixas bardas præferrent, ea conditione retinere eos permissos, ne in exemplum res traheretur. Leges ex communi sententia à Marsalco conscriptæ, publice exhibitæ, omnium fere consensu receptæ fuerunt, ita tamen ut ad Lithuanorum congressum tota res sustineretur. Qui cum cessarent, bini ex Senatu, bini ex equestri ordine ad eos missi, qui ne sanctioni Varsaviensi communiq; concordiæ se subtraherent, eos hortarentur. Sanctioni Varsaviensi nullo modo subjectos se esse velle, ad Electionem tantum venturos, scripto respondent. Simul quas ad conventum Varsaviensem miserant literæ lectæ, à præfecto autem Samogitiæ, eodemq; Marsalco Lithuaniæ Chotkievicio, in legibus etiam quæ à Marsalco conscriptæ essent, non pauca quæ contra se facerent esse demonstratum.

De sanctione Varsaviense responsum, ne ipsos quidem eam vituperare, aut noxiam esse ostendere posse. Itaq; nisi veniant ad electionem etiam illis absentibus, ad proximum diem Veneris, accessum illis denunciatur. De legibus frustra eos queri, cum in ipsorum congressum tota res integra sustineatur. Postulatæ per eos dies Turcicæ, etiam & Valachicæ legationis rationes à Jarnovio fuerāt: Quod literæ quas haberet Lithuanis etiam in scriptæ essent, & adventus eorum expectaretur postulabat. Diutius jam illis in sententia moraq; sua perseverantibus renunciare jussus, tam à Valacho, quam fratrem ejus Moldavo amicitiam offerebat: conditiones quas nomine Regni illis tulisset omnes accepisse, præter unam, ne perditiones suas transitum in Poloniam hosti permitterent: de ea cum Bassa Turcicoq; imperio agendum. In Turcica legatione quas difficultates habuisset qui cum Bassis sermones: quæ de nobis consilia, quam intentos in nos Turcæ oculos haberēt, quamquam omnem contra nos occasionem captarēt ostendebat. A Bassa verbo sibi responsum

pacem cum Cæsare meo habebitis, si & curæ vobis erit,& tueri eam sciveritis,& eum quem Cæsar meus vobis commendaverit Regem elegeritis. Maxime vero ne vel Moscum vel Austriacum, vel alium quempiam ex hostibus ejus Regem crearent significasse, sed vel ex corpore aliquem suo, vel Transilvaniæ Palatinum, vel Regem Sueciæ: ad quem literas etiam sibi dedisset, quas Senatui reddidit: addidisse secus si fieret, mentione omni fœderis sublata mox, equum contra nos conscensurum. Eedem literæ,quas cum ab ipso Principe Turcarum & Machomete Bassa ad senatum, tum ab eodem Bassa ad Mielecium Podoliæ Palatinum habebat, idem significabant: in literis hoc etiam amplius, duo in finibus regni, quo firmior, ut ipse præ se ferebat pax esset,castra excitare se cogitare. Suspectiora omnia faciebat, quod cum neque ab Hispano bellum ullum eo tempore expectaret: cum Cæsare autem & Venetis induciæ illis essent, per omne tamen imperium ejus, ut ad edictum viritim parati essent, mandatum esse diceret. Mielecius qui, ut supra ostensum est, totus Austriacus erat, ne minis Turcicis moverentur Senatum monebat: à primario Vasallo Turcico se monitum; qui è re nostra maxime esset, Regem sibi deligerent; quod si consentientes nos visurus esset, nihil Turcam in nos moturum. Subinde Sueticus legatus auditus. De amicitia Regis sui omnibus tam æquis quam iniquis temporibus erga nos constante,de regno hoc solicitudinem ejus testificatus,ut familiæ Jagellonicæ ratio haberetur æquum censebat, debitum inde trecentorum millium florenorum repetebat. Trium Poloniæ infantium hæreditatem, executionemq; testamenti Sigismundi Augusti Regis. Nam & à Ducissa Brunsvicense, in eandem rem Senatui literas reddebat: potestatem illis eidem oratori omnium quæ ad se pertinerent, exigendorum, nomineq; perceptorum liberandi dabat. Ad extremum decessum defuncti Regis, Regem suum dolere, conditionemq; rerum ipsius miserari ostendebat: quod si tamen novi Regis electio procederet de voluntate Regis sui admonitos eos velle præseferebat. Infans per præfectum curiæ de nobilitate Varsaviense, maxime autem Ensifero tum præfectis nonnullis querebatur, jusq; sibi de iis dici postulabat, quod partim prædia nonnulla sua, maxime Jezori occupassent, partim minus honorifice eam tractarent, dictoq; audientes illi esse nollent, vel etiam proventus debitos inferre: aurum gemmæq;, mundusq; alius qui apud magnum procuratorem essent, ut sibi traderentur postulabat. Ad querelas eas à Varsaviense nobilitate aliæ querelæ relatæ, absolute eam dominari sibi velle. Jeziorienfia bona cum perpetuo ad jurisdictionem Varsaviensem pertinuissent, recte surrogatori à se attributa: inhonorifice aliquid contra eam à se actum negare: Mundi mentione facta, Joannes Dulscius Castellanus Culmensis, qui una cum aliis ad res inspiciendas Tikocinum missus fuerat, quo in statu eas reperit renunciat. Penes infantem legatus Ducis Prussiæ à Principe suo literas reddit, quibus locum in Senatu urget simul pro infante intercedit. Itidem à Curlandiæ Duce periculum regionum earum denunciantes literæ redditæ. Maximo cum tædio, & vix non convitio omnium electio ducebatur. Res tota in eo versabatur, quod qui Austriacarum partium erant, ut Lithuani fere universi, Senatus vero regni pars maxima, ex nobilitate etiam non pauci, ut priusquam ad electionem accederetur, regnum legitime prius Henrico abrogaretur, urgebant. Quin novus Rex rite eligi posset, cum ex sanctione Varsaviense,tum die à Rege non servato, nemini dubium erat. Sed ea à Principe suo Cæsarei legati mandata habebant, aliter quam publice prius Henrico abrogatum, communiq; consensu ad se delatum ne regnum suo nomine acciperent: pactorumne cum regno Poloniæ respectu, quorum capite quodam diserte cavetur, ne alter ad ulterius regna aspiret, an Gallicæ amicitiæ, incertum.

Verum eadem res cum ad adversarios etiam, qui vel Gallicarum partium, vel Austriacis contrarij erant emanasset, de eo potissimum summa contentione utrinq; actum: omnibus quidem electionem postulantibus, verum aliis nonnisi abrogatione præmissa accedere ad eam volentibus aliis & supervacuam esse, & novatione ea sanctionem ipsam Varsaviensem in dubium vocari contendentibus. Qui abrogationem urgebant, inter quos præter Lithuanos, maxime Mielecius, Ossolinius Castellanus Sendomiriensis & plerique alij erant; contemptum nostri apud Regem, qui tam facile nos reliquisset, ac pro derelictis fere haberet, exaggerare: adventum ejus cum frustra expectatum iri, tum ut nunc tempora essent non sine periculo: abrogatio autem nisi permitteretur, verendum ut vir bonus regnum, quod certo vacare non constaret, accipere vellet. In imperio quidem Germanico simili ex causa comitem Swarcenburgensem olim id recusasse satis constare, ne ipsis quidem nobis regi imperio prius legitime non abrogato ad novi Regis electionem accedere integrum esse. Cum hujusmodi quidem Principe negotium esse, qui jam à majoribus suis & per orbem potens, clarusq; & de repub. christiana optime meritus esset: Verum ubi de salute, universæ reipub. patriæq; ageretur, huc alia omnia postponanda, cum legibus præsertim nostris ex communi omnium consensu, vel præsentem Principem indicto conventu deponere primas posset, quanto magis absentem, qui pro derelictis quasi nos haberet, nec in perpetuum unquam visurus esset. Ossolenius hoc

ampli-

amplius addere, etiam si non discessisset, jam sex ad eum legatos, inter quos ipse etiam fuerit, destinatos fuisse, qui nisi conditionibus ab eo semel acceptis promissisq; suis satisfaceret, ex lege electionis obedientiam ei renunciarent.

In eo omnes fere convenire, ne vel degradationis, vel abrogationis, aut aliquo non satis honorifico Principi titulo, sed vel significatoriarum, vel manifesti, vel quocunque minus contumelioso nomine, publicatio ea appellaretur; Contentionem jam ante studio partium satis accensam, magis etiam Espesani ministri Regis Galliæ adventus incendit. Hic diplomate à Duce Wirtembergense exhibito, quo Bibracum à Gallis nonnullis in itinere spoliatum, captumque, ideoq; in tempore adesse non potuisse fidem faciebat, seipsum & alios duos equestris ordinis, quos secum habebat, fidei causa obsides offerens, universos ordines per DEUM per eorum Reges benevolentiam, majoribus eorum semper usitatam obtestatur, ne quid in Regem suum innoxium indicta causa statuerent: potius consilia sua tempore maturari quam præcipitatione in periculum aliquod agi paterentur: haberent rationem non sui, sed Regis, neque tam Regis quam reipublicæ Regem nos & nostra non negligere: hæc & alia plura quæ nostra referrent, oratores ipsos expposituros esse: inter cætera per quos stetisset quo minus Rex ad dictam diem Maij se sisteret, cur conditiones non confirmarit, & similia. Confœderationem Varsaviensem, non ejus omnino momenti esse ut nos sana consilia pro regni statu & occasione sequi impedire debeant, præsertim cum Varsaviensis ille conventus, nec ex autoritate Regia administratus fuerit, nec ex communi consensu omnium assensi ei non sint. Præterea nos diem Regi præfinivisse, non ut eum absterreremus, sed ut vocaremus impossibile tamen Regi fuisse: nam ab eo tempore quo legatos nostros & Lithuanorum audivit, vix ipsi duorum mensium spacium dabatur, ad inaugurationem regni Galliæ, ad salvum conductum à Germanis petendum, & impetrandum, ad Galliam universam pacandam, ad ea denique omnia quæ tam longo itineri necessaria erat, comparanda & expedienda. Nisi vero id velimus, quemadmodum hinc, ita ex Gallia repentinus evolaret, atque ita utrumq; regnum in discrimen conjiceret. Hæc & alia nos multo uberiora ex legatis regiis propediem cognituros: pecunia qua solvantur stipendia militibus & aulicis à legatis ferri. Accessere huc Aulici, qui & literis Regiis, & ab ipso Espesio ut in fide manerent admonebantur.

Duces eorum Thencinius Castellanus Voinicens. tanquam cubiculi præfectus, tum ex literis quibusdam Regiis, Jacobus Czecignievius, aulicæ militiæ præfectus se gerebant, qui in Senatū progressi, de officio suo Senatū consulant: Priusquā ab eo cui jurejurādo fideq; astricti essent, religione fideque, quam dextris ei dedissent, vel saltem legatis ejus solverentur, alium Regem agnoscant, licere sibi dubitare. Marsalci utriusq; gentis, quod se præteritis, per quos aditum ad Senatum parare sibi debuissent, in Senatum venissent, graviter ferre: de Czecignievio, quod in alienum munus se ingereret queri. Illi præfati confœderationi Varsaviensi, ulla in re contravenire in animo se non habere, alieni magistratus partes se non usurpare ostendunt: Sed cum Marsalcus, qui autores ejus rei, vel maxime sibi esse debuissent, negligere eam animadverterent, ipsos sibi de esse non potuisse, quin de juramento, fideq; sua, soliciti essent, curamq; ejus haberēt. Postulata eorum non iniqua plerisq; videri: agi enim de juramento, fideq; Regi ab illis data. Alij tamen ut si quis ministerium Regium persequi velit, ut sine offensione publica integrum ei esset, censere: alij æque omnes Senatores juratos Regi esse disputare, cum Varsaviense tamen sanctione, tum conditione ab ipso Rege accepta, qua si quid contra juramentum maxime à Senatu admonitus admisisset, juramento ultro eos liberaret, imprimis post Varsaviensem ad eum legationem eo absolutos, cum præsertim non tantum Galliæ Regi qui nunc esset, sed tanquam Poloniæ omnes fidem dedissent, quo regno ipse quasi ultro se abdicasset.

Itaq; ne à Varsaviense sanctione se sejungerent admoniti. Quod si id ab illis spectaretur, ut à quo stipendia præmiaq; præstitorum ministeriorum expectanda sibi esse scirent, cum Marsalco ea de re deliberandum. Simul leges conditionesq; quæ ad modum, ordinemve electionis pertinerent, varie iterum jactabantur, primum inter Senatum & nobilitatem postulantibus plerisq; maxime Andrea Thencinio Belzense Palatino, ut juratus quisque Regem eligeret, alij contra disputare: liberam virtutem fidemq; esse debere. Si quis juramento eam astringeret, existimaturos homines, nisi juratos bonos esse non posse: qui malus sit, juratum meliorem non futurū: sceleratumq; æque injuriatum, atque juratum à DEO puniri, juramenta non vulganda. Inter alios qui juramentum admittebant, nemo promptius Zborovio Palatino Cracoviense id amplectebatur: cum nolle se amplius præjudicato animo Regem eligere diceret: Semel ejus rei periculum, non sine suo periculo fecisse. Præter hæc Senatus modum electionis prioris nonnihil corrigendum, ad easq; ad libertatem juraq; publica pertinerent, recognoscenda, nonnullaq; addenda, in eamque rem deputandos aliquos censebat. Equester ordo & si deesse nonnihil priori modo agnosceret, cum tamen ad eam rationem servandam ex Warsaviense edicto jam convenissent, frustra jam id tentari. Libertatem nulla auctione, aut emendatione opus habere, pænes

nes priorem confœderationem se stare: quæque in universum ad rempubl. conditiones pertinerent, plerasq; jam conscriptas: quæ ad Regem ipsum futurum, eas ex electi persona concipiendas.

Pacem Senatus ad superioris electionis exemplum sanciebat, equester ordo id amplius addere, ut non modo locis consilij publici, sed intra stativa etiam, duasq; septimanas post electionem, sub eadem sanctione ubiq; observaretur. Ne aliter quam præsidiis finium; modoq; defensionis certo constituto discederetur, inter omnes convenire. Culmensis Castellanus Joannes Dulscius, in sententia sua mentionem fecerat, questos in proximo conventu Lassinense ordines Prussiæ, frequenter se ab ordinibus regni negligi, & ne ad hunc quidem conventum legitime vocatos fuisse: cujus rei injuria plerosque, qui alioquin venturi fuissent, domi retinuerit: de eo etiam quærere, quam recte ordineq; ad conventum hunc è Gallia Rex vocatus fuerit. Senatus igitur electionem Prussis denunciandam censere equester ordo electo jam Rege ipsam electionem. Suffragia si diversa essent, Senatus ponderanda, equester ordo sorte dirimenda statuere. Legati externi ut ante nominationem omnes audirentur. Mielecius duas præterea res suadere, unam Electionis quæ posteritatem obligaret, in perpetuumq; observaretur: alteram judiciorum generalium formam: utriusq; constituendæ, interregni opportunissimum tempus esse. Verum earum hæc non multo post, sub ipsum Stephanani regni initium exitum reperit: altera magno reipub. bono sæpe tentata, privatis nonnullorum studiis & ambitione, ad hoc usque tempus discussa adhuc fuit. Cætera quæ ad modum conveniendi, disciplinamq; familiæ, similiaq; pertineret, quemadmodum supra ostensum est, superioris electionis exemplo, Marsalcorum ministrorumq; eorum potestati permissa.

Eadem cum Lithuanis etiam postea communicata, atque ab utriusq; gentis delegatis examinata, cum iterum in Senatu lecta recognitaq; fuissent, jam de plerisq; fere conveniebat, sola intentio, de decreto abrogationis electionem morabatur. Vicit tandem majoris partis sententia. Archiepiscopus jussus imperium illi abrogare, recusat. Cracoviensis Episcopus Crasinscius, cum rem suscepisset, jamq; ornatum Pontificalem sumeret, interpellatus deterretur. Inter alios Joannes Lascius, structor Belzensis, stricto publice in comitio gladio Austriacæ factioni minatur: factum id acclamationes totius fere nobilitatis probarunt. Abrogationem nullo vel audente, vel volente suscipere, electio tamen ad diem XXVI. Maij per præconem à Marsalco publicatur. Improbatus præco à Palatino Cracoviense. Marsalcus cum superioris electionis exemplo factum defendere, cum non imperium promulgatione ea Regi à se abrogatum, sed ex sanctionis Varsaviensis vi, electionem pronunciatam esse. Etsi electio autem à Marsalco promulgata jam esset, nihil tamen adhuc procedere. Nam & qui Gallicarum partium, inter quos Princeps Archiepiscopus erat, & qui Austriacis adversabantur, obstabant, & maxime cum Lithuanis convenire non poterat; qui ad electionem quidem paratos se ostendebant. Varsaviensi autem sanctione, quæ absentibus se rogata esset, nullo modo teneri se velle: instantissime vero abrogationis decretum urgebant. Inter hæc Espesius nuncius Gallicus, cum ad priora postulata sua responsum petebat, tum novum addebat, ut quæcunq; de Rege constituerentur, in acta publica inferrentur. Dum res ita ducitur, utraq; factio, tam eorum qui Gallo studebant, quam qui Austriacum aversabantur, inter quos è Senatu Zborovius Cracoviensis Tarlo Lublinensis, Andreas Thencinius Belzensis Palatini, ex nobilitate autem primarij non pauci, Russica autem nobilitas fere omnis, consiliis viribusq; inter se communicatis, ad veteris cujusdam castri, Seczechovæ ruinas secessere. Locus consilij publici pergula spatiosissima ut æstate, ex materia frondibusq; subitario opere excitata fossisq; propterea circumdata erat. Qui locus cum electioni consiliisque publicis publico omnium consensu dicatus esset, quicquid extra eum susciperetur, minus rite prætérque jus fieri alij interpretabantur. Ad eos igitur qui secesserant Episcopus Cracoviensis arbitrio concordiæ privatim suscepto, cum frustra apud eos laborasset, hasce tandem conditiones ad Senatum retulit. Lithuani ut sanctionem Varsaviensem acciperent: Decretum abrogationis urgerent, peditem, militemq; omnem externum, tormenta aliudq; instrumentum omne bellicum, ut ab omnibus ablegaretur: Austriacus ne nominaretur: ad extremum si hic convenire non possent, ut locus tempusq; electioni aliud assignaretur. Inter alias vero discessus sui, quem denunciabant causas maxime expectationem incursionis Tartaricæ etiam afferebant. Etenim publice per eosdem dies nuntij in Senatu lecti fuerant; quibus in procinctu Turcas esse perscribebatur: & de Valacho satis constabat, mandatum ei à Turca esse, ut eventum electionis, conventusve ejus quamprimum ei nunciaret: nominatim vero Tartari, maxime viribus ad invadendum regnum parare se nuntiabantur.

Ex eo tempore omnia confuse perturbateq; agi: Qui secesserant in sententia sua perstare: cum neq; numero, neq; copiis, & comitatu, neq; armis, si quid hisce agendum esset pares se tum Austriacis viderent, omnia tentare, ut infecta re discederetur. Itaq; & Senatores suos maxime Leopoliensem & Sanocensem Castellanos denuntiationibus abducere ab aliis

ab aliis nitebantur, & non modo reliquam partem equestris ordinis, ut secum se conjungerent solicitabant, sed famulitia etiam cum Senatorum, tum aliorum primariorum equestris ordinis, quæ ex nobilitate fere esse solent, ut in causa publica non herorum, sed reipublicæ libertatisq; suæ memores essent appellabat. Non penes tecta aut locum sed homines, jus autoritatemq; esse. Alia pars ad æqua omnia paratam se esse cum illis accedere, ostendere, modo in loco solennni, à quo honeste discedere non possent, consilia conferrent: in eandem sententiam à ministeriis etiam, quæ ex nobilitate essent illis responsum: non penes heros, sed causam justam suo loco se stare. Senatus reliquus universus secessionem eam deplorare: missitare ad illos: rogare ad locum legitimum, solennemque secum convenirent: promittere brevi consensum futurum: omnes rationes concordiæ quærere: maxime Lithuanos orare, ut concordiæ causa à decreto abrogationis urgendo desisterent, sanctioniq; Varsaviensi, ipsi etiam se subjicerent, exorati tandem Lithuani, cæteroquin in Austriacos propensi, hisce conditionibus assentiuntur. Imprimis loco, conventusq; Stenzicienfis tempore sanctio ea finiretur, in quo nisi electus interim Rex esset, amplius ea non tenerentur. Conditiones Kamenenses ratas habituros in futuraque coronatione una ursuros promittunt. Denunciatum id alteri parti, spesq; concordiæ facta, illi quod semel propositum illis erat, electionem inficere, ad Senatum aliquot ex suis missis ad electionem accessuros se negare: de ordinata conventus ejus solutione, alteriusque indictione deliberare se cum illis paratos esse. Objecta illis sanctio Varsaviensis inter primos Mielecius, de cujus integritate etiam qui minus illi volebant, bene tamen omnes existimabant, ut officij erga rempub. sui, maxime autem fœderis Varsaviensis, cujus sub fide, & honore in se onus susceрissent, rationem haberent, obtestari: nominatim, ne decepisse ab iis putarentur, qui illos proderent: Sacrosancte confirmans esse quosdam, qui ne consilia rationesq; suæ aliis paterent, soporem oculis illorum offunderent. Vilnensis vero Castellanus eo verbis provehi: ut qui Sanctioni Varsaviensi non ita obedit atq; ego, non est tam bonus atque ego, diceret. Ad ea legati alterius partis cum responso missi, priorem sententiam confirmabant: ad invidiam vero iis, qui remanerent faciendam, non solum ut integri Palatinatus, sed singuli, quot è quoq; Palatinatu remanerent nomina profiterentur; postulare. A Palatino autem Podoliæ flagitare, ederet, quos caliginem offundere sibi significasset: non modo contra eos cum illis sensuros, sed ultro vindictam de iis sumpturos: quod tamen non procul ad ripam Vistulæ constitissent, difficulter objici soporem oculis suis posse.

Ad prius postulatum ab eis qui ex nobilitate in comitio remanebant, responsum, etiam sine indicibus, aut albis illorum, notum fore Poloniæ cui salus sua curæ fuisset. Mieletius quæ dixisset probare se paratum esse ostendit, si in eum locum, in quem jure deberent, omnes convenirent: Legatos, ut salutis publicæ curam haberent, ad eandemq; eos etiam à quibus missi essent adducerent, hortari: ne electionem diutius differendo, patientiam divinam tentarent. Vix non in ipsis foribus hostem exitiumq; suum videntes; quæ à se in quosdam dicta fuissent, neq; malo animo, & ædificationis reipub. causa dicta, quam assecututus non esset, si vel in paucitate ista, vel apud legatos ista proferret, ejus tamen Vaticinij sui meminissent, futura electione, si aliqua futura esset, non omnes sed paucos quosdam, & eos fortassis, qui jam ante præmeditatum, paratumq; habuerint Regem electuros, hujusmodiq; eis Regem daturos qui vel neq; ipsos, neq; nos nosset, vel ipsorum consilio omnia administraturus esset. Cujus orationem Ossolienius, Sandomiriensis Castellanus excipiens, esse quendam inter ipsos addere, qui quemadmodum superiore electione Piastum extentoriis eliminaret, ita nunc abrogationem regni Henricanam è pergula extricaturum se gloriari non dubitarit. Plærique autem quisnam modus ordinati discessus, quem expetere se ostenderent esse posset, quærere. Quemadmodum in domo sine patrefamilias ordo nullus constare posset, ita in regno sine rege, Electionem in tempus certum prorogari eos velle. Præterquam quod Warsaviense sanctione, quæ firmissimis vinculis astricta esset, nunc violata, omnium quæ in posterum unquam constitui possent, autoritas vel tolleretur, vel tollendis certe fenestra aperiretur, quem præterea sponsorem esse posse, facultatem ejus habituros, ac non vel hostem aliquem præoccupaturum quodq; illi sibi comitiorum, hoc ipsum belli illis tempus præfiniturum? Cum frustra omnia illis inculcarentur, tandem peditatus, militem, tormenta, vimque, ob quam libere electio administrari non posset; periculum etiam Tartaricum, ob eundemq; non paucorum etiam ex nobilitate discessum causat; causas eas scripto comprehendunt: eadem ut in alium conventum res integra differatur, maxime ne abrogationis istius ceremonia adhibeatur, postulant: aliter si fiat, quicquid se & reliquo ordine equestre absente actum esset ratum non fore testantur; certos ex corpore suo delegant, qui partim aliorum qui remanerent consilia observent, partim si quid de ratione discessus & futura electione statuere vellent, in medium cum illis consulant. Penes quos cum scriptum id reliquissent, Nicolaus Sienicius Succamerarius Chelmensis in Senatū cum iis venit: discessus suorum eas quæ supra ostensæ sunt causas affert, scripto reddit: tanquam

tanquam à nobilitate delegatos denunciat ſiſtitve, eam autem ad rem delegatos ſignificat, ut de ordinato diſceſſu, & ſi quid ad eam rem pertineat, cum iis conſultarent. Sanctionem Varſavienſem quæ objiciebatur ita interpretabatur, ut ad ſolum Regem pertinere eam dicerent, quaſi ſolum id cautum ea eſſet, ne pro Rege amplius eum haberent, non vero etiam, ne ulterius differri electio poſſet. Ita conventu è manibus quaſi elabente externi legati, nonnulli auditi. Cæſarei legati, quod de certo interregno conſtare ſibi non dicerent, legationem exponere ſe non poſſe per literas oſtendunt, quin potius omnia felicia regno precati, ut Henrici Regis ratio habeatur, Principem ſuum velle teſtantur: quod ſi certum ſibi eſſet, ad novam electionem acceſſum iri, in eum eventum non deeſſe, quæ ex mandatis Cæſaris cum illis agerent. Apud Marſalcum de Stanislai Zolkievij Ruſſi nobilis Palatini poſtea Belzenſis contumeliis, verborumq; injuriis queruntur; quibus cum diverſorium eorum tranſiiſſet, jus gentium in ſe violaſſet. Andreæ Dudicio aliquot annorum legato Cæſareo, qui Epiſcopus quinque eccleſienſis vir alioquin imprimis doctus amore nobilis Struſſiæ puellæ ex Gynæceo Reginæ captus ſtatu religioneq; mutata primo ipſam Struſſiam, inde ea mortua ſororem Zboroviorum viduam uxorem in Polonia ſub id tempus duxerat, ab iis qui vitæ ſalutiq; ejus minarentur, fide publica caveri petunt. Alij nonnulli publice auditi. Duciſſæ Brunsvicenſis orator executionem teſtamenti Auguſtani, hæreditatemq;, quæ ad principem ſuam cum aliis ſororibus pertineret, petebat. Pomeranus debitum centum millium Auguſto mutuatorum uſuraſq; ejus, tum quatuor millium penſionem, uni ex ducibus ſuis ab Auguſto promiſſam, pro hominibus nonnullis ducalibus, qui itidem nomina in Regno haberent intercedebat; Suffragium in electione Regis, quod antiquitus ut ferebat, habuerint, poſtulabat, ad extremum dislimitationem ditionum ducalium à Regno. Valachus confirmationem juramenti afferebat: invicem literas à Senatu petebat, per quas de amicitia cum Regno ſecurus eſſe poſſet: jus hominibus ſuis, qui negotia in regno haberent, dici poſtulabat, cum ipſe noſtris ſine ulla mora in ditionibus ſuis jus reddat, redderecq; ſemper paratus eſſet: Commentarium damnorum quæ ſui à noſtris accepiſſent offerebat. Secundum hos à generali majoris Poloniæ literæ quibus adventum Bibracij nunciabat, tum ab ipſo Bibracio redditæ: cauſas affert ob quas minus in tempore adeſſe potuerit: aliumq; legatum in itinere jam eſſe ſignificat. Senatus inde habitus, cum de univerſo reipub. ſtatu; tum de præſidiis finium infante, legatorum externorum poſtulatis, ad eademq; reſponſis. Statum reipubl. diſceſſumq; illum partis ejus equeſtris ordinis, communiter utriusq; gentis Senatores deplorare; diras ultoremq; DEUM autori ejus imprecari: Quæ diverſæ parti frequentiſſime inculcata fuerant, repetere: peſſimi exempli rem eſſe: eodem enim modo à paucis aliquot re communicata, ſeceſſioneq; facta, conventus, comitiaq; omnia turbari, dirimiq; poſſe. Quod enim vinculum, quod jus poſt hac firmum futurum, cum tam firmum fœdus ab omnibus ſancitum, paucorum temeritate, idque impune violatum eſſet. De ordinario diſceſſu, aut aliqua alia re, non cum nunciis, ſed cum delegatis à privatis hominibus, qui cum mandatis hujusmodi nullis domo, aut è conventibus ſuis veniſſent, aliquid agi, aut præterquam de electione quicquam ſtatui poſſe, plæriſq; non videbatur. Itaq; ut ad electionem nihilominus accederetur, eaque finiretur alij ſuadere: cum Sigismundano jure nitentes, tum ſanctione Varſavienſe: maxime quod difficulter alia electio expectanda eſſet. Cum alias multas ob cauſas, tum quod nemo poſthac, futurus eſſet, qui eam indiceret. Alij inter quos maxime Mielecius, ut quacunq; alia tamen ratione pacate, ordinateq; diſcederetur, obteſtari: ne diſcordia noſtra in hoſtium oculos, qui ſine dubio intenti in eam eſſent, incurreret: non imitandos in ea re inferioris ordinis, qui ſeceſſiſſent fratres: quin potius amore patriæ, quæ ab illis turbata eſſent ſananda.

Lithuani electionem univerſi urgere: DEUM hominesq; teſtari ad omnia reipub. ſalutaria paratos ſe fuiſſe. Neque nunc ullam in ſe moram eſſe, quo minus Rex eligatur. in aliam actionem nullam ſe conſenſuros: cum & ab initio jam profeſſi id fuerint, de eoque ſibi caverint, & nullam etiam aliam ad rem quam ad electionem vocati veniſſent. Quod Varſaviæ ſanctioni illi ſcribendæ non affuerint, ſibi gratulari: honeſtius enim jam & liberiore animo Stenzicia diſceſſuros: In ſervitutem eam, qua paucorum aliquot cauſa univerſi reipub. conſulere non poſſent, graviſſime invehi. Pericula M. D. Lithuaniæ demonſtrabant. Livoniam univerſam, à Moſco ita vaſtatam, ut è ditionibus ſolum regiis ad quadraginta millia capitum per id tempus in ſervitutem abducta fuerint. Propugnaculum maritimum centenis aliquot militibus noſtris cæſis, in poteſtatem à Rigenſibus redactum. Parnaviam pecunia à Dano oppugnari: milites Germanos qui in præſidio eſſent, ſola conventus ejus expectatione adhuc ſuſtineri: per omnem fere Livoniam militem nullum eſſe: nobilitatem oppidaq; Livonica aperte defectionem ſpirare: Moſcum cum quo induciæ jam exirent, copias exercitumq; cogere: noſtros aut nolle, aut non poſſe ſe defendere: itaq; teſtari ipſos ſibi conſilium capere oportere; Si in poteſtatem alicujus venire debeant, malle ſponte quam coactos, quod ſi pereundum illis fuerit, nunquam

quam de nobis queri cessaturos, ostensurosq;, quales per id tempus sinceros constantesque amicos Regno se præstiterint, tales postea hostes esse posse: In aliam electionem consentire se non teneri: ex fœdere enim unionis, de una sola, non de duabus aut pluribus administrandis sibi constare: quamvis illa ipsa unione non amplius se teneri, satis jam ante præsetulissent. Archiepiscopus jam ab aliquo tempore valetudinem causatus, in Senatum non veniebat; missi qui rogarent, ut vel ipse veniret, vel sententiam suam, Senatui significaret; Scriptum ad Senatum mittit, quo ut electio in aliud tempus differretur petebat: frementibus è contra Lithuanis, aliisque Austriacarum partium, electionem urgentibus. Quod nisi animus, consensusque tum Austriacis partibus defuisset, omnibus qui resistere potuissent dilapsis, non dubium est, quod facillimo negotio Austriacum tum creare potuissent. Ad Henrici enim imperium quod attinet, cum sanctione Varsaviense, & adventus ejus, & nisi ad eam se sisteret, novæ electioni certa dies præfinita fuisset, cum sanctione ea Varsaviense, tum proprio ejus judicio regnum satis abrogatum ei videbatur. Ad absentes vero quod pertinebat, cum diserte legibus, maxime autem Sigismundana constitutione jure suffragij privati sint, neq; horum discessum, neq; aliorum absentiam, quo minus qui remanserant, electionem perficerent impedire posse satis constabat. Quod si illi qui remanserant, non jure solum, sed viribus etiam sine controversia superiores, tum fecissent, quis vel consilij vel animi habiturus tantum fuisset, ut Rege jam electo, sine certo præsertim capite, consilioq; alium contra eum excitare, vel à paucis aliis regnum delatum accipere ausus fuisset, cum quemvis non solum opes partium tam firmæ, sed vel ipsius sanctionis Varsaviensis, novæ quam sancturi fuissent; diræ denunciationes deterrituræ fuissent. Verum fata, seu DEUS potius, qui fata Regnorum omnium nutu administrat, novoq; Regi & rebus in Regno hoc viam tum sternebat, neq; Austriacis tum mentem eam dedit, ut sine decreto abrogationis, accipere regnum vellent, neq; partibus illorum vel consensionem eam vel animum, quem res temporaq; ea tum postulabant. Maxime tamen Mielecij bellum civile detestantis, quo minus ad electionem alij quamvis prompti ac parati accederent, autoritas obstitit. Ita igitur ruptus potius conventus is, quam solutus. Priusquam tamen discederetur, de aliis rebus de quibus supra fere mentio facta, actum potius aliquid inter Senatores quam constitutum. Per conventus ejus tempus Lithuanici milites, qui ab Henrico autoritati fuerant, tum Livonici qui in Parnaviense præsidio plæriq; erant, stipendia sua flagitarant. Aliis ut ad futurum Regem rejicerentur, aliis vero ut cum peculiare ærarium Lithuani haberent, quemadmodum ex Polonico ærario Polonicis, ita ex Lithuanico Lithuanicis solveretur, censentibus: in eo perstitum, ut in præfecturis Lithuanicis Senatorum Lithuanorum subscriptionibus solutio illis assignaretur, quæ à futuro deinde Rege præstaretur. Maxime curam publicam præsidia Camenecense, Barscense, Circassiense, Scepusiense, aliaq; in finibus Podolicis & Ungariç requirebant, à quorum præfectis aliquot ad conventum, cum literæ allatæ fuissent, necessitates defectumq; artium illarum denunciantes. Partim ad quartam, partim ad reliqua contributionum rejecti; ex quibus cum emerita stipendia præsidiariis solverentur, tum in supplementum novi scriberentur, præfecto Strijensi, Nicolao Sieniavio, jam enim aliquanto ante Jasloviecius mortuus fuerat, committerentur, qui ex usu periculisq; finium Russicorum & Podolicorum, opera illorum uteretur. Non deerat tamen, qui de suo etiam privatim ad quartam adjecturos pollicerentur. Quæ extra controversiam ad infantem spectarent, ut sine cujusquam impedimento ea perciperet, omnes equum censere! de aliis rogandam, ut una cum repub. feliciora tempora expectaret: Regiè autem ut ab omnibus coleretur, neq; quid minus honorifice, aut cum injuria à quoq; in illam fieret: Curam ejus, ut quemadmodum cepisset, ita ad exitū usq; Episcopus Chelmensis haberet, honorisq; ejus causa circa eam versaretur, Cæsareorum legatorum injuriam reipublicæ maxime causa omnes dolere: jure gentium etiam inter tela hostium tutos legatos esse debere: Violationem ejus sæpe gravissimorum bellorum, non raro exitij atq; ruinæ, multis potentibus etiam populis, causam attulisse! deplorare ferociam, inanemq; virium fiduciam nostram, quæ nonnulli sublati, neq; Gallicum, neq; Germanicum, Christianumq; aliquod, neq; barbarum ullum imperium esse, quod contemnere, irritareq; non dubitarent. Allegatus ad eos ex Senatu, qui partim satisfaceret eis, partim vicem eorum doleret: utque temporibus reipubl. quæ sine ullo capite nunc esset injuriam eam condonarent, peteret. Zolkievium excusabant, in virum gravem, maturæq; ætatis, & qui optimæ semper existimationis fuisset, minime id cadere, non in legatos ille dixerat, sed nostros deferri ad se, alium ejus culpa affinem esse, quicunq; tamen esset, non impune laturum. Dudicij securitati fide publica cavebant. Aliorum legatorum expeditio & responsa, quemadmodum quidem & Cæsareorum, Cancellariæ commissa, à qua ad futurum fere Regem plerique, negotiaq; eorum rejecta. Moscoviticus legatus Lithuanis delegatus. Erant ad id usq; tempus in potestate adhuc Thesaurarij, Abbatis Cyri scrinia, opera Castellani Gedanensis cum ipso Cyro, quemadmodum supra demonstratum, intercepta, ea tum restitui jussa. Reliquum erat, ut decretum scitumve aliquod conventus ejus conciperetur, ede-

ederetur ve: convenire nihil potuit, quemadmodum ne de protestatione quidem an ei, quam equestris ordinis pars illa reliquisset, alia opponenda, an ipsa potius concordiæ causa, ne memoria aliqua ejus extaret, scindenda abolendaq;. Ita primum Lithuanici Senatores, cum de loco Ducis Slucensis in Senatu frustra iterum se interposuissent, Polonicis Senatoribus valedictis, deinde ipsi Polonici dilapsi. Conventum Stenzicienſem eum ad modum plærorumq; maximo cum dolore infectum, non multo post menſe Septembre. Tartarica excursio excepit. Adleus Chereius qui in Persia postea periit, Machometis frater omni fere barbarie Scythica sedibus excita, maximo cum exercitu, regnum ingreditur. Ut mos eorum est, exploratum duo agmina præmittit. Jam ante Jasloviecius primo vere mortuus fuerat. In locum ejus nobilitas Nicolaum Sieniavium finitimæ militiæ ducem interim crearat. Mieliecio prius sibi delatum munus id detestante, nobilitate autem Mielecium nihilominus fere spectante, omnemq; in eo spem habente, quamvis ob studium in Austriacos inclinata jam fere autoritate. Ex iis qui explorandi causa præmissi à Tartaro fuerant, unum agmen ad Bessarabi, quo loco Ostropolis est deinde condita, Vadum à Palatino Kyoviense qui cum Mielecio consentiebat, in reditu obsessum, & cæsum. Alterum agmen ad Sieniaviam se contulerat, cum ut vulgo videbatur sagæ Tartaricæ, incantationibus suis usum tormentorum, qui ibi erant plane iis ademissent, oppidum jam diripere inceperant. Interim Mielecius, cum Sieniavio, qui nuncio adventus hostilis ante accepto, nobilitatem domo exciverant militemque omnem coegerant, supervenere: maximeq; Jacobo & Georgio Strussio, fratribus alacriter in oppidum irruentibus, hostis ad copiarum nostrarum conspectarum, primo ad exercitum, inde ipse exercitus, retro frustra Kosacis, qui à Mielecio & Sieniavio missi fuerant eos speculantibus, subito se recepit, insidias nihilominus plærisq; verentibus, maxime Mielecius nonnihil in armis se contineret, neq; domos mox dilaberetur, autor nobilitati erat, sed surdas ad ea plærisque aures habentibus, hostemque territum, in interiores hordas, recepisse jam se existimantibus, domumq; dilapsis, Mielecius etiam Usciam se recepit. Octiduo post universus exercitus Tartarorum, quem Koss illi vocant reversus ad Tarnopolim consedit; quo agmina more ipsorum diversa omnes in partes, jam ante ad Rozwornam, Mogillam quasi divortij tumulum dimissa, vastitatem incendiaq; per universam fere Podoliam Russiamque, sub ipsam fere Leopolim & Sokalā usque, ac per Halicienſem tractum Volhiniamque, ad eum redituri. Cum nonnullis aliquot in locis pugnatum: ubique infeliciter. Zbarasij, Michael Visniovieccius Circasiensis, Joannes Zbarasius Krzemeneccensis, Prethvicius Trembowliensis præfecti, & alij nonnulli erant, aliisq; conflictum fere dissuadentibus, famulitiumq; tantum emittentibus, Prethuicius ut confligeretur obtinuit. Tartaro prædam rusticis, quibus in paucitate sua maxime nostri fidebant objiciente, male res gesta. Ad Choraczkovum Stanislaus Wlodky, Strusijq; fratres, cum aliis nonnullis, cum quinquaginta tantum Tartari ab initio se ostendissent, eruptione in eos facta eos profligant: insidiis autem mox animadversis se recipiunt. Trebowliam ad quadringentos circiter ex nobilitate ad Mniskowscium confluxerat; in insidias post pecora omnes fere circumventi. Joannes Kostka, qui Palatinus Sendomiriensis tum erat copiasq; nonnullas circa se habebat, per tempus id irruptionis Satanovij substiterat. Non procul inde Sieniavius iter Krichmanense observabat, eosq; reliquos etiam per edicta convocabat, non paucis tamen quod & accidit per Valachiam potius ituros, etiam prævidentibus & denunciantibus. Itaque pleraq; nobilitas, imprimis vero Palatinus Belzensis Tencinius, præfectus Belzensis, Zamoiscius, aliique non pauci, qui comitatum non contemnendum ipsi etiam compararant. Kameneciam potius eundum censebant. Sieniavij tamen autoritate permoti, una cum Palatino Sendomiriense Grodekum versus ad Balinam usque progrediuntur, ibi Sieniavium reperiunt, Palatinum item Kyoviensem Andream Visniovieccium Palatinum Braclaviensem, præterq; Bogussum Koreczium Wolhiniæ Palatinum, qui Koreczij tum æger decumbebat, alios Wolhinios à persequendo hoste jam revertentes, diversumque discessum ejus nunciantes. Tartarus enim Trebowlia mox agminibus omnibus coactis ad Kameneciam, Valachiam versus se receperat, ibi in prædam intentus cum eripere se illis posse eam existimarent, cives, erumpentes male habiti. Cum sub ipsis muris Kameneciæ fines regni vastaret, legati ejus, quos retentos supra ostendimus, Kameneciæ adhuc hærebant. Caussius etiam Turcicus sub idem tempus per media Tartarorum agmina Usciam ad Mielecium contendit. Clades, vastitasq; ubique magna accepta; cum plærique & sua securitate vere hostem se recepisse credentes, & propria hostis ejus celeritate, nihil omnino metuentes, vel in domibus suis epulantes, vel in agris palantes securi, inermesq; oppressi ab hoste fuissent. Itaque innumera maxime etiam ex nobilitate captivorum multitudo abducta, qui tamen quo ad cis Niestrum hostis adhuc erat, spem aliquam in propinquis suorum auxiliis habebant. Postquam ad ripam Niestri ventum, nullumq; omnino à quo opis aliquid sperare possent, circumspicerent, frustra DEUM hominesq; implorantes, diraq; omnia civibus suis imprecantes à quibus deserti, in miserrimam servitutem abducerentur, pleriq; vero mortem ipsi sibi imprecantes, magno cum gemitu & lachrymis,

majore

majore etiam fœminarum, & imbellis ætatis ejulatu, alij vincti, alij pecudum more acti Nestrum traducuntur, tantus autem terror incursione ea illatus, ut non solum Neopolomicia supra Cracoviam jam desereretur, Cracoviaq; fuga & terrore impleretur. Sed non minus vicina Silesia trepidaret. Wratislaviæq; etiam per muros & propugnacula, tanquam in propinqua hostis expectatione, tormenta constituerentur, aliaque ad sustinendam obsidionem instruerentur.

Cum Palatinus Siradiensis Albertus Lascius Cracoviæ tum forte esset, inque concione à Joanne Kuroscio desertæ patriæ accusatus, ingratitudinem patriæ, & inopiam causatus fuisset, à Cracoviensibus civibus pecuniæ aliquid corrogatum ei fuit; qua accepta incendiis aliquibus supra Leopolim factis novum terrorem excitavit. Eodem anno in Livonia etiam, acriter rem Moschus gerit. Parnaviam quæ de Succo primum capta, ab Uberfeldianis tum tenebatur, intercepit. Vicam occupat, Osiliam populatur. Inter has cum publicas clades, tum privatas turbas: nam privatim etiam vis, cædesq; multæ committebantur, perturbationisque & metus omnia plena erant, de Rege eo magis ab omnibus cogitabatur, quo magis omnium ærumnarum istarum causa interregni, statusque is sine ullo imperio certove capite, ab omnibus judicabatur. Eædem autem fere factiones manebant, quæ Stezicìensem conventum distraxerant. Verum Austriacæ partes eo etiam firmiores factæ videbantur, quod Archiepiscopus etiam, qui ob Galli studium cunctantior in partibus fuerat, deludi jam se à Gallo animadvertens, palam in partes descenderat, quæ Czecignievio Duce aulæ & familiæ Regiæ personam quasi repræsentabat. Ad vires consilium adjungunt. Cum enim magna pars nobilitatis, maxime autem Russica nobilitas Austriacis mordicus nihilominus adversaretur, comitia sub ipsum tumultum Tartaricum, quo absentibus Russis, electio administraretur, in mensem Novembr. Warsaviam indicunt. Russi re animadversa cum Tartarus jam recessisset, partim opulentiores ipsi ad electionem advolant, partim legatos summa cum potestate mittunt: ab illis quæcunque constituta fuissent, quod ad multa postea profuit, tutaturos se fidem dant. Qui Austriacis studebant, in quo numero Senatus universus fere erat, Principesq; Archiepiscopus, & Palatinus Podoliæ, eodem Mielecio autore, ita instituta ambitus ratio erat, ut ex Austriacis Maximilianum ipsum Cæsarem fere spectarent. Movebant Mielecium, ut in eo non longi ævi principe futuro, Valetudinario certe Austriaci Imperij periculum prius fieret: autoritas deinde ejus apud omnes Principes summa: Spes hinc auxiliorum, si movere quid Turca vellet: ad extremum quod facilius persuaderi cum posse putaret, quam juvenem, qui alieni ab Austriaco diversarum partium erant, candidatum fere certum nullum habebant.

Palatinus Cracoviensis Zborovius nulli fere operam suam negans, maxime tamen Ferrariensi qui liberalissime promittebat, favere existimabatur. Verum de voluntatibus hominum desperans, à Rosembergio etiam cum aliis qui in eum consenserant, rejectus, fato viam novis rebus sternente, ad Stephanum Transilvaniæ Principem convertere se cœpit, qui cum Bekiessium Forgarassio primum exuisset, eundem deinde cum Germanicis auxiliis in Transilvaniam redeuntem fudisset, non obscuram ex eo nominis famam sibi compararat. Zboroviorum autem studia, Samuelis, qui post decretum exilium ad eum se contulerat, receptu sibi adjunxerat. Itaq; cum per Zborovios maxime autem Sam. tentatus primum fuisset, ad res communicandas Hieronymus Phillipovius missus ab eo ad Zborovios in Poloniam fuit, & regnum quidem aperte, vel judicio non petebat, vel petere non audebat: ne ex Austriacis Principibus aliquis eligeretur, cum ipsorum Austriacorum Transilvaniæ imminentium, tum belli Turcici metu, cui ipse medius inter ditiones, utriusque interjectus, maxime obnoxius futurus esset laborabat.

Itaque indigenam tantum, partim suadebat, partim petebat, centum millium aureorum subsidio, si quo opus ei esset, promisso. Responsum non posse nisi ipsum, itaque missi ad comitia legati, cum exceptione tantum de Austriacis. Cum studia partes eadem, quæ antea, obstinationem autem animorum, contentionemque majorem ad conventum cum attulissent, Austriaci quemadmodum ab initio egerant, ne Prussi adessent, ita properanter mox omnia agere. Defensionis seu præsidij regni firmandi aliqua obiter ab initio mentio facta, jurium aut libertatum constituendarum nulla omnino. Ac defensio quidem omnis ad futurum Regem rejecta: temporarij præsidij rationes demonstratæ solennis illa primum quartæ tributi, cum novi constituendi, tum reliquorum exigendorum: capitale à Judæis: ex quibus miles quidem in Podolia & Russia scriberetur, præfecti autem ex Polonia tantum nonnulli, quod in Palatinatibus Lublinense & Belzense, factum erat, ut in singulis Palatinatibus fieret, censere, certusque numerus militum scriberetur: non defuturos præfectos, qui vel sua pecunia commilitones interim sustinerent, dum tributum exigeretur.

Nobilitas vero, quæ Conventuum quorundam, interque eos maxime Visnensis sanctionibus pœnæque illarum metu ad comitia frequens confluxerat, ultro iis soluta, arbitrioque uniuscujusque, interesse ne electioni vellet permissum; non obscureque Saffraniecius Castellanus

Biecensis, in invidiam à quibusdam ut excitæ multitudinis præcipuus autor vocari, raptim omnino omnia fieri, utq; legationes saltem quamprimum audirentur, urgeri. Turcicus legatus Leopoli adhuc hærebat, nonnullis ut arbitrio Cancellariæ ibidem expediretur censentibus, aliorum sententia ut accerseretur, decenterque dimitteretur, obtinuit. Alij legati plerique ipsi fere rem ducebant: Collegarum alij absentiam ut Cæsareus & Transilvanicus, valetudine alij, ut Sueticus. Plerique ut certa dies legationibus præfiniretur censere, intra quam nisi qui legationem suam exposuissent, frustra postea admitti se peterent. Ita ante alios Cæsareus legatus Episcopus Wratislaviensis introductus primo, perpetuum Principis sui erga Regnum hoc studium, optimamque voluntatem, testati: pro ea Regem regno huic, qui maxime ex re ejus sit optare: Quod si è sua domo penatibusq; talis, existere quis posset, ex filiis suis imprimis Ernestum Regem regno huic offerre: non modo optime eum educatum, sed omnibus regiis virtutibus, Præclarissimisq; & animi & corporis dotibus, egregie instructum. Præterquam enim, quod tanta familia natus sit, majoribus etiam suis, minime degenerem jam animum ostendere: linguarum complurium notitiam habere: inter eas Boemicæ: pro cujus cum Polonica cognatione, Polonicam etiam non male jam intelligere, spes ut sit brevi non incommode eam intellecturum. Ad quæ commoda, quæ ex ipsius Principis virtutibus ac moribus percepturi essent, accessura alia non minora, cum concordiam necessitudinemq; inter regnum hoc, ditionesq; Cæsareas multo majorem arctioremq; quam antea, tum in omnes partes amicitiam & tranquillitatem: neque cum vicinis solum, sed pro ea necessitudine quæ domui Austriacæ cum plærisq; intercedat, cum Italicis etiam, ac Germanicis omnibus Principibus, cum universa deniq; Europa. Conditiones quas superiore interregno proposuerit, quæque Hispani item Regis legatus promiserit, quas denique vel ex aliis candidatis, quicquam offerret, & præstare posset, Principem seu ipsum quoque in se recipere nominatim vero controversiam, quæ de Livonia & Prussia, imperio cum regno intercedat compositurum pacemq; & fœdera cum imperio conciliaturum: similiter Moscum, Danum & Suecum in amicitiam cum regno reducturum, navigationem Narvicam expediturum: Ducatum Barensem, Comitatum Rosanensem regno recuperaturum: pensionemque quæ ex Regno Neapolitano Regibus Poloniæ solvatur explicaturum: cum Hispano ditionibusq; ejus sempiternum fœdus constituturum; cum Boemis & Ungaris renovaturum: à Turca vel pacem induciasve præstiturum, vel bellum non detrectaturum: ad Ungarica vero bella Polono milite nullo, nisi qui sponte stipendia merere voluerit usurum: Scholam Cracoviensem, & stipendio ex suo aucto, & compluribus doctis hominibus accitis aucturum ornaturumque, ducentenos adolescentes nobiles impensa sua in externarum regionum studiis, suo sumptu præsidium aliquot millium militum si opus eo regno sit, suo quoq; sumptu, contra hostes regni habiturum: ærarium publicum constituturum, nomina quæ superiores Reges reipub. causa fecerint, Senatus judicio stipendia itidem militibus & aulicis, sua pecunia dissoluturum: in religionis controversiis, eo temperamento quo in suis ditionibus utatur, hic quoque usurum: quæ omnia rata fore, sui filijque nomine, sancte promittere spõdereq;. Ad extremũ quod collega suus, imperij item legati nondũ advenissent, cum venissent, ne potestas eis Senatus adeundi negaretur, petere. Cæsareum legatum, Archiducis Ferdinandi, ut ejusdem domus Principis legatus, mox subsecutus, imprimis Principem suum, cum ab animi, corporisq; dotibus, dignisq; Rege virtutibus, tum imprimis Boemicæ etiam linguæ, ex qua Polonica etiam non difficulter uteretur, notitia prædicare; Thesauri quem ingentem haberet, bonam partem regni, hujus necessitatibus deferre. Nominatim vero, centum quinquaginta talerorum millia annua regno præstiturum. Ad ædificandas autem in finibus arces, quinquaginta millia; peditis itidem Germanorum, contra incursiones hostium, si ita ordinibus videatur, aliquot millia annua: arces suo sumptu per confinia, & ubi commodum videbitur extructurum: ad extremum ut electio hæc universo regno benevertat, precatur; ut in cujus salute quantum universæ Europæ positum sit, non ignoret. Sueticus orator, studio meritisq; Principis sui in regnum commemoratis, quæ vel mutuo, vel jure uxoris suæ, seu successorio, seu naturali, vel quocunq; alio sibi deberentur, repetebat: vel eorum nomine Livoniam saltem jure feudi. Quod si regnum etiam ad ipsum vel filium ejus deferre placeret, quæ ante per legatum obtulisset, re ipsa perfecturum: mare pacaturum. Livoniam à Mosco vindicaturum: classem tormenta, omnisque generis instrumentum bellicum, opes deniq; omnes suas huc collaturum: domi publicum instituturum, ex quo nobilitate pro sumptibus, in electione hac sua factis satisfiat. Austriacum tamen domum in regnum maxime ipse etiam commendare: de religionis tranquillitate spondet.

Ad Bassam ut epistolam ejus, qua ipsius literis respondet, cujusque exemplum simul exhibebat, mitteretur, petebat. Simonem Voina inde accusabat, cum ventis ad littus Samogiticum delatus fuisset, primo humaniter ab eo exceptũ, postea acerbissime tractatum fuisse, navim securibus effractã: pecuniam, tormenta, instrumentumq; cum bellicum

tum

rum navale, omne sibi ademptum, ne in ipsas literas quas secum habebat manus inferrentur, easq; aperirent, vix vitæ suo periculo ab ipso comitibusque ejus obtinuisse: fide etiam eadem via reversurum, denuoq; se illis staturum adactum. Inter hæc Castellanus Irocensis, ut Lithuani, qui in itinere jam essent, expectarentur, reclamante nobilitate frustra petebat. Postridie Ferrariensis orator legationem suam scripto comprehensam reddidit, ea publice lecta. Ducem virtutibus gentis nostræ incensum, jam diu nostri percupidum fuisse: optare, si è re regni futurum id esset, affinem suum Galliæ Regem, etiam nunc nobis imperare: Austriacam domum, maximo quoq; imperio dignam esse. Quod si in ipso quoque hujusmodi aliquid ordines animadverterent, quod eum illis commendaret, se regno huic Principem præstiturum, quo ad laudem, gloriamque maximum incrementum habiturum esset. Conditiones hasce se offerre. Omnia sua, ipsumq; adeo in nostra potestate fore: immunitates libertatesq; omnes, non solum tutaturum, verum etiam aucturum. Pacem religionis inter dissentientes servaturum, scholam Cracoviensem doctorum hominum copia suo sumptu instructurum, artium extruendarum, omnis generis artifices secum adducturum, commerciorum cum Italia, maximo bono publico rationem demonstraturum instituturumq;. Contra Moschum aliosq; hostes, suo itidem sumptu, quatuor millium Italorum Sclopetariorum quotannis habiturum, intraque semestre spatium eosdem adducturum. Periculum omne regni, suo suorumq; periculo redempturum, bello ipsum semper præfuturum, æs alienum publicum legitime contractum, onere dissoluturum. Proventus omnes suos ad tutandam solummodo ditionẽ, necessaria parte relicta, huc illaturum. Carnutum in Gallia ducatum suum, aut regno incorporaturum, aut si Galliæ Rex redimere eum velit, pecuniam ex eo redactam, regno dicaturum. Adolescentes nobiles ad quinquaginta quotannis in Italiæ studiis suo sumptu exhibiturum; duorum mensium spatio, si in Regem eligatur, trecenta millia in Poloniam mox præmissurum, quod summum autem foret, orbus cum esset, pro liberis nos ei fore: linguas quinq; callere: in quibus Germanicam: Latinam vero exactissime. Grata legatio fuit: ita tamen, ut magis aures hominum oblectaret, quam animos moveret. Inter hæc varie altercatum; partim Lithuanis, ut Liwam electio transferretur, surdo plane ad ea equestri ordine contendentibus: partim Russis, nisi tutela finium eorum prius constituta, ad ullam electionem accessuros se negantibus. Varie ea jactata, alij non tributum solum, sed de suo etiam privatim reipubl. opes suas deferre; alij nullo tributo scito, viritim eundum censere. De Duce etiam exercitus agitatum, ut ex superioribus partibus Poloniæ quis eligeretur: neq; dux solum, sed neq; præfecti ipsi turmarum, ut ex limitaneis essent, ut omnis privatus quisq; cum comitatu suo contra hostem proficisci deberet. Cum Lithuanis etiam, quorum pleriq; interim advenerant, eadem de re controversum. Lithuanicis ordinibus ipsis etiam à Regno auxilium poscentibus: regni Senatores cum per omne interregni tempus, quemadmodum regni proventus Polonici Senatores, ita ipsi Ducatus Lithuanici in potestate habuissent, ut vel rationem eorum utrinque sibi redderent, ac vel ex proventibus communibus utriq; se tuerentur, æquum censentibus, vel quemadmodum ipsi tributum in se scivissent, ita Lithuani quoq; suo tributo se tuerentur. Ad ea Lithuanis nullo suo tributo pares se Mosco esse posse, aliquot præsertim Palatinatibus per injuriam à regni ordinibus accisos, Relatum à Polonicis Senatoribus fuit, cum de commodo aut honore aliquo ageretur, alteram plane, & tum cum de periculo aliquo propulsando, minorem semper se partem reipubl. minus æque constituere. Non solum autem de Russicis Lithuanicisq; finibus constituendis actum, sed non minus de Cracoviense quoq; arce, regioneq; versus Ungariam Pedemontana, & Sepusio, à Cracoviense nobilitate postulata. Cum legati ab Imperio advenissent, Senatu salutato, votisq; electionem eam prosecuti, ut salutarem cum universo orbi Christiano, tum regno ipsi Regem eligerent, optabant, talem ex Austriaca domo facillime habituros, si & nobilitatem ejus, & Ernesti imprimis indolem virtutesq; spectare velint, quam gratiam apud suos, reliquosq; christiani orbis Principes inituri sint, si ex Austriaca domo Regem eligant, ostendunt, quod splendidiorem legationem brevitate temporis constricti non miserint, excusant. A Stephano Transilvaniæ Palatino, cum alij nonnulli, tum & Georgius Blandrata, & Martinus Berzevicius commissi essent, illo in itinere morbo correpto, cum frustra expectaretur, Blandrata, capita saltem legationis scripta in Senatum misit. Studij in regnum Principis sui testificatione, votisque præmissis, eundem cum ab animi, tum corporis, fortunæq; etiam bonis prolixe ordinibus commendabat, à quibus, si è re sua ordines ut Regno huic præesset, ducerent, præ cæteris ad id idoneus esset. Quod si id nonnullos moveret, quod & tributum Turcæ pendat, & ab eodem illis commendaretur, minime vel impedimento, vel fraudi ea sibi esse debere. Cum in illo Isabellæ Reginæ Augusti sorori, filioq; ejus Joanni successerit: commendatio autem à mandato diversa sit, eoque minus libertati electionis obsistere posse videatur, quod duobus saltem, Austriaco & Mosco, ut hostibus suis exceptis, & si Principem suum illis commendant, liberum tamen ut de eo, ita de aliis omnibus arbi-

trium illis permittat. Præter alias conditiones, cum aliis competitoribus communes, cum Turca firmum fœdus, à Tartaris securitatem promittebat; bella non solum auspiciis, sed ductu etiam suo gesturum à Mosco ablata bello recuperaturum: fines muniturum: qui in servitute & captivitate ex nostris apud Barbaros sint redempturum, ducenta millia in usum regni mox præmissurum. Goncio Moscovitico, ita qui ante majorem legatum mitti solet, appellant: ab Equestri ordine qui honoris causa obviam illi irent, decem aliqui missi fuerant. Novum id, neque ullius Christiani Principis legatis præstitum: itaque reprehensi in eo à Senatu, in Senatum introductus, literas à Principe suo reddidit, quibus querebatur, legatos suos non admitti, fidem publicam per minorem hunc, majori legato, utque diplomata, commeatusque fines transgresso præsto essent postulabat. Eum quæ ex re Christiana essent, cum Senatoribus acturum constiturumve: Pacem ab omnibus ditionibus suis cum regni ditionibus, una Livonia excepta, servari mandasse. Constantinus Dux Ostrogius Palatinus Kyoviensis, per literas novum tumultum Tartaricum se expectare significabat: à Wolhiniis ne tali tempore à finibus discederet, rogatum, electioni interesse non posse: ut arx Kyoviensis muniretur, sibique, Zbarasij præsidij præfecto remoto, custodia ejus mandaretur, petebat. Similes à Russica nobilitate nuntij aliquot proferebantur: eoque magis, ut securitati finium eorum quamprimum, & ante electionem quidem ullam consuleretur, ab eadem flagitabatur: Verum cum & Senatus, & reliquus equester ordo ad electionem properarent, frustra curam finium Russis prius exigentibus, die decimo octavo mensis Decembris, Sancti Spiritus præsentia, & auxilio solenniter ab Archiepiscopo prius invocato, electio cœpta, inq; suffragiũ Senatores missi. Cumque more majorum Princeps Archiepiscopus sententiam diceret, hujusmodi orationem habuit. Cum ex proximo Conventu Stezicense, palantes, diversique, ac desperabundi pene de republ. dissentiremus potius, quam discederemus, quotus nostrum fuit, qui tot non solum periculis imminentibus, sed intus etiam in tot partes studiaque omnibus distractis, liberi alterius Conventus, aut Electionis facultatem nobis promitteret. Præstitit eam nobis DEUS, sed ita, ut tentatæ tum patientiæ ipsius, graves prius à nobis pœnas exegerit, ab una parte nobilissima regni provincia Russia, cum & Regia & publica cura destituta fuisset, crudelissima interim Barbarorum incursione, ad summam vastitatem redacta & afflicta, tot ingenuorum liberorumque quodque majus autem est, christianorum insontiumque capitum omnis sexus ætatisque millia, in fœdissimam servitutem à barbaris abducta; ab altera parte Livonia, non minus graviter à Moscho, non vastata solum, sed magna etiam pars ejus occupata: domi summa omnium rerum perturbatio, & regij imperij & legum metu sublato, viq; injuriisq; mutuis, tum cædibus omnia fere permiscuit; quibus omnibus tamen rebus, moneri nos potius à DEO existimo, ne diutius patientia ejus abutamur, graviora deterioraque passuri, nisi hujus ipsius temporis tabula, quam præter spem divina benignitas, nobis obtulit, è naufragio hoc quamprimum, emergere conabimur.

Rege igitur nobis opus est, atque hujusmodi quidem Rege, qui non nomen solum regium, sed imprimis virtutes, tum opes etiam Regias ad regendum tutandumque regnum afferat. Primum igitur de religione pietateq; in DEUM ejus certus sim: prudentia deinde in eo sit, justitia in dictis factisque, constantia, clementia, inque omni actione moderatio, sine quibus virtutibus si quæ aliæ in Principe ingenij animique dotes, & vel præclarissimæ artes sint, instrumenta potius opprimendorum vexandorumque populorum, quam virtutes existimandæ sunt.

Accedat huc usus rerum maxime bellicarum. Non solum deinde animo virtutibusque iis instructus sit, ut velit me juvare, defendere ac sciat: verum opibus etiam ijs, facultatibusque ut possit. Autoritate imprimis apud reliquos Principes populosque christianos præstet; quam fere cum familiæ Majestas, tum maxime virtus, opesque conciliare apud homines solent, nobis vero non solum ob autoritatem, sed ob tot tamque potentes hostes vicinos, potente etiam Rege opus est; ne qui me defendere debeat, ipse defensione opus habeat.

Non solum igitur autoritate, sed cum affinitatibus, clientelisq; inter Principes christianos, à quibus auxilij aliquid sperare possit, tum propriis etiam opibus suis subnixus sit, quæ ut uno verbo dicam quod sentio, ut in cæteris singula forte esse possint, in ve præ cæteris Cæsare, ita certe omnia sunt, ut quæ aliis cum illo communia esse possint, in eo præ cæteris emineant; religionem Catholicam, pietatemque in DEUM à majoribus traditam, nunquam in domo illa vacillantem, vel fando quisquam cognovit, de reliquis autem virtutibus ejus, ut in omni re prudentia, morum gravitate ac constantia, cum eadem vero admirandæ cujusdam copulæ, summæ comitatis, inque omnium adeuntium desideriis, cognoscendis facilitate, justitia item, atque æquitate singulari quid attinet dicere, cum non pauci nostrum præsentes non sine admiratione ea spectaverimus. Verum eæ quidem virtutes, nescio quomodo communes quasi universæ

versæ domui Austriacæ sint, cum disciplina, à tot Augustis majoribus accepta, omnes imbuantur, prudentia autem fere scientiaq; cum aliarum, tum bellicarum etiam rerum: qui ætate ipsa exque rerum & hominum tractatione fere comparatur, ut qui à tot jam annis Romani imperij rebus, amplissimisq; tot regnis, iisdemq; diversarum linguarum, ac morum gentibus, non sine maxima publica laude præfuit, & bellum cum potentissimo hoste, si non magno cum commodo, pro hostis tamen ejus opibus, non maximo etiam detrimento administret. Jam vero autoritate, eaque non repente collecta, sed in domo ea plane inveterata, opibusque inter Reges Principesq; christianos, quis unus conferri cum eo potest? summum imperij scilicet Romani locum, à tot imperatoribus Regibusque, avis, atavis, atque majoribus, inter eos tenet, neque vero ipsius tantum loci Majestate, sed imperij etiam Germanici robore, omnium orbis christiani Principum cognationibus, atque affinitatibus tum amplissimarum ditionum, regnorumque aliquot viribus subnixus. Hispania una cum illo domus. Rex patruelis illi frater, ideoque affinis, cum præter Hispaniarum regna, cum Vicario jure universa fere Italia, tum hæreditario Belgium, magnaque Galliæ pars, bello autem & armis extremæ Indiæ universusque novus, idemque aurifer orbis patet. Italia Germaniaq; omnis partim imperij, partim multiplicibus affinitatibus, necessitudinibus illi devinctæ.

Cum Gallica domo æmulatio intercedit, sed ita, ut ex Burgundica domo, cui Galliæ regia initium præbuit, cognationis, & recentium affinitatum jura inter æmulationes eas maneant, accedunt ad ea propriæ vires, cum Austriacæ ditiones totius Germaniæ fere nobilissimæ, tum Ungariæ Boemiæque regna, non copiis solum sed vicinitate etiam, vetustaque necessitudine, ad omnes casus nostros nobis opportunissima, quo minus mirum videri debet, competitores omnes ultro quasi fasces ei summittere, libentesque adeo locoque ei cedere, & nos dubitamus omnibus præferre eum, quem omnes ipsi sibi præferunt? At potentia quidem opesque ejus magnæ, sed remotæ, ac longinquæ, ut vel sera, vel lenta inde auxilia nobis expectanda, nullius externi Principis ditiones, vel viciniores nobis, vel majore terrarum spatio nos ambiunt; cum Boemiæ Ungariæque regnis, maximo terrarum tractu fines nobis sunt: Vienna quod caput Austriæ est, minus fere aliquanto hinc distat, quam Cracovia, Vilna Lithuaniæ caput: Inter quas Regum nostrorum solennis, atque annua, fere commeatio esse solebat; ita ut illo Rege electo, vires ejus vix non pro domesticis habere possimus.

Inde ad omnia dubia ac repentina, non certum modo, sed dubium etiam rebus nostris auxilium, neque auxilium modo, sed Ducem atque caput rerum ipsum Regem petere. Quod enim quidam objiciunt, per leges Imperij seu conditiones à Principibus Imperij ei latas, excedere eum imperio non posse, non modo omnium superiorum Imperatorum morem, sed ejus ipsius exemplo, refutatur. Nam solum enim à superioribus Imperatoribus, cum in Italiam, tum vel ipsam Asiam, & quocunq; vel rei christianæ, vel regnorum suorum necessitas eos vocabat, frequentes longinquasque expeditiones susceptas scimus: Sed vel nuper adeo, cum Carolum V. Patruum, tum Ferdinandum patrem hujus, & nunc hunc ipsum Maximilianum, vix non majorem partem in aliis regnis suis, vel Hispania, vel Boemia, vel Ungaria, quam in Germania habitasse. Non tantum igitur apud universam christianitatem gloriosius nihil nobis erit, quàm cum nobis Regem delegerimus, quem orbis Christianus universus ipse ob Majestatem Imperij venerabundus colit: Verum cum ad res etiam nostras constituendas, tum hostes tot tamque potentes reprimendos, nullum magis idoneum deligere poterimus. Non erit mihi terrori Turca cum eas vires quæ furorem ejus ab aliquot jam sæculis sustinuerunt, & adhuc sustinent mihi pacatas esse scivero. Nam aut libens pacem induciasq; amplectetur, quas vel nunc cum Maximiliano viribus regni hujus nondum adjunctis frequentius fere, quam bellum spectat: Vel si paci bellum præferre voluerit, quid regni hujus ad Austriaca arma accessio possit, non sine gloria regni hujus pensurum eum spero. Sed quod à Palatino Podoliæ, quem honoris causa nomino, summo Senatore denunciatum nobis fuit, facile credite mihi, non modo tantarum virium conjunctio, sed vel sola nostra concordia eum continebit, in beneficioque & gratia, oblatam pacem potius accipiet, quam bello nos lacesset, reliquos hostes, vicinosve, cum quibus controversiæ aliquid nobis intercedit, quis est qui non vel sola nominis ejus fama, atque autoritate pacatum mox iri videat. Moscum & vetustis fœderibus, atque amicitia, & nominis Imperijq; Majestate in potestate fere habet, neque ipse obscure præ se fert Moscus, si eum elegerimus, de jure suo controversiisque, quas habere se existimet, non difficulter se decessurum. Danum & Suecum quis vel contra Majestatem Imperij quod quamvis non subjecti, vel comiter tamen quasi colunt, vel tot necessitudinibus, cum Principibus Imperij, ex quo ipsi profecti devincti observant, vel contra tantas opes tentaturum aliquid quis putet? Idem de aliis vicinis quorum minores opes sunt existimare possumus. Quas quidem ob res, ut eorum quos fastigio huic præficere possemus, ex magna copia deligendorum summa

facultas nobis esset, vel unum tamen hunc Maximilianum potissimum præ omnibus aliis deligendum existimarem. Jam vero eo etiam redacti sumus, ut præter unum hunc, quem ex re, atque utilitate publica præficere regno huic possimus, nullus fere alius reliquus nobis est. Gallica electio tam splendida quorsum nobis verterit videmus. Non est quod speremus, otium atq; delicias Gallicas, cum regno tot bellis implicito, frigoreq; hoc Sarmatico quenquam commutaturum, multo minus è tam longinquis regionibus, per tot terrarum gentiumq; spatia, illis relictis hoc petiturum, quamvis in hoc quidem cum aliis tamen itidem bonis, me ipsum etiam errasse quid est quod negem; Verum semel errasse sufficiat, priorisq; peccati agnitio, inposterum saltem futuri cautio nobis sit, neve vel longinquos, vel à majoribus regnive hujus rationibus remotos spectemus, nos admoneat. Itaq; de Ferrariense etiam, quid frustra verba faciam? in quo ut omnia essent, cum propinquitas tamen, tum linguæ, morum, institutorumq; nostrorum usus ei deest, ut taceam, quid à majoribus imperioque Italico cavendum nobis sit, patrum memoria Bonam Reginam documento nobis fuisse. Ex aliis Moscus ob crudelitatem, morumque barbariem, apud omnes fere infamis. Turcam autem, cum magis fere quam Austriaci electio ejus irritatura esset, præsidij contra eum, quid ab illo expectandum nobis esset. Regnum ditionesq; habet amplissimas, sed magis tractum terrarum populorumq; multitudine, quam vel robore, vel facultatibus, vel disciplina. Gens quemadmodum scimus, rudis & inepta, non ad pacis solum artes, verum etiam belli, proximis hisce, ante excessum Sigismundi Augusti, atque interregni temporibus, Polotia intercepta, Livoniæque magna parte nuper vastata, & occupata, magnus evasit; Verum nostra desidia, quid facilius, quam occupare aliena nullo prohibente. Verum quoties armis obviam illi itum est, quid vel contra nos possit, cum Staroduba, & Orsa, tum haud ita dudum Nevelia testantur: vel contra alios, cum Livoniæ magistri aliquot, tum nuper Tartari etiam, & ipso ex omni ditione ejus fere pulso, & sede imperij Moscho incensa, omniq; regno ejus evastato, infinitaq; hominum multitudine, in servitutem abducta. Ad hæc ne ipse quidem petit, quod sive fastu facit, sive ex animo regnum non ambit, quid indignius, quam vel rejici ab eo nolente, vel ne dignos quidem judicante, à quibus petat, ultro id ei deferre. Conditiones autem vel maxime nobis necessarias, quomodo vel nos illi feremus, aut ipse accipiet, cum etiam sine ulla conditione regnum non ambiat, quas tamen ut maxime accipiat, quis servaturum eas nobis spondebit, quem neque populis suis, neque aliis fidem ullam servare scimus; & nuper adeo Livonia per inducias ab eo violata, documento nobis esse potest. Ad extremum religio diversa: humanitas literæq; nullæ, quæ ne apud nos quoque cum imperio ejus interirent, verendum nobis esset, neque de iis solum, verum quod omen DEUS avertat ne de libertate quoq; in discrimen veniendum nobis esset. Quomodo enim liberis imperabit, qui liberos nullos omnino in imperio suo habet: vitæq; adeo ac necis potestatem, ab incunabulis ipsis acceptam, promiscue in omnes suos usurpare assueverint, quam quidem ob rem, ut alia taceam, ne Suecus quidem probari sane mihi potest, in regno & natus, & assuetus, in quo nobilitas exigua admodum est, rustica plebs rerum fere potitur. Ad hæc & ipse non remotus solum, sed mari etiam sejunctus: cujusque majores à Dano ægre se defenderint: hic à Mosco vix se tutatur; Nostra autem pericula, & paratum & certum auxilium requirunt. Filius ejus, sanguis Regum nostrorum est: sed qui ex cunis vix excesserit, regno multo magis vero tam negotioso, difficilique quomodo idoneus esse potest? Non deerunt fortassis qui Battoreum etiam Transilvaniæ Palatinum suadere non dubitabunt, qui cum Vasallus Turcæ sit, si eum nobis Regem ascisceremus, quid aliud quam Turcico imperio ipsi nos subderemus, quo vel libertati nostræ periculosius, vel apud omnes populos christianos ignominiosius esse nobis posset? At non imperat eum nobis Turca, sed commendat, quid tum: Primo tamen vasallum vel si honestiore nomine appellare eum libet tributarium suum: deinde quis ita rerum ignarus est, qui potentiorum precibus imperij fere semper, admixtum aliquid esse ignoret? demus modo locum precibus ipsius, mox lenibus, inde gravioribus imperiis assuescere nos volet. Reliquum est indigena, inter quos primus jure sine ulla controversia locus Reginæ infanti dandus esset, nisi præsens rerum status, regniq; pericula muliebre imperium sua sponte respuerent, Virum requirerent. Cui tamen si ratio habenda est, quemadmodum justissime est, Cæsare electo, qui vel filio, vel propinquo honeste, nuptam eam elocet, rectissime consuletur. Ut è privata familia eligendi Regis autor sim, fides mea quam reipubl. debeo non patitur. Superioribus iisdemq; modestioribus sæculis vix persuaderi eum potuisse existimem, quid hisce temporibus, quibus fastus, luxus nataque ex iis avaritia omnia occuparunt, quis ei parere in animum induxerit, cui paulo ante par ipse fuerit; neque ipsi solum, sed uxori, liberis, fratribus, cognatis, affinibus: omnes enim ij jam Regia domus erunt, atque in alios eos si non imperij prærogativæ certe aliquid habere se existimabunt; Itaq; non uni Regi deferendum erit, sed quicunq; necessitudine aliqua eum attigerint, omnes colendi præhensandique. Opes autem privatas cum exiguas ipse fortassis habiturus sit, publicis cui prius sufficiet, avaritiæ ne nostræ semper aliquid à Regibus expectanti,

ctanti, inhiantique, an reipubl. necessitatibus, nisi forte neutris hisce succurrere voluerit, sed sibi suisq; solis, sapiens & commodus, partim in suos potius publicum Patrimonium profundet, partim in eos quorum suffragiis electum se ad regnum existimaverit, ac fortassis non defuturi essent, qui vel bene secum actum existimarent, ut nihil omnino à pristino vicino, nunc novo Rege beneficij acciperent, modo pro gratia maleficium non referrent. Cum enim in hac libertate nostra & factionibus fere omnia implicita sint, & ultra partium studia, sive privatis controversiis, vel de finibus cum vicino, vel de aliqua alia re inter alios vix quisquam sit non unus fortassis verebitur, ne quod haud ita dudum gravis vicinus, aut adversarius sibi fuerit, mox multo gravior Rex futurus sit, neq; metus is, inter privatos solum versabitur, sed non minus fortassis inter partes reipubl. integras, Polonum eligamus, minus eum sibi equum Lithuanus existimabit. Lithuanus Rex sit, ne Volhiniam, Podlassiamq; nobis ademptam, Lithuanię per omnes occasiones id querenti, efflagitantiq; adjungat, verebimur. Ad Prussum Regnum deferamus, à corpore regni abstractos, in peculiari quasi republ. quod jam ab initio agunt, Prussos suos confirmabit. Atque hæc quidem domi: ad exteros si nos convertamus, quod vel maximum, ac vix non unicum regnorum firmamentum esse solet, autoritas quæ ejus erit, qui nullis vel propriis opibus suis, vel regio genere aut imperio clarus, hodie privatus, cras Rex illis nunciatus fuerit, quis vel fœderatus eum magnopere colet, quem tanquam inferiorem, non modo prætulerit sibi, verum non magni ante fecerit, vel hostis metuet, quem haud ita dudum contempserit, quæ pericula reipubl. immineant, scimus omnes: præter ista vero ære alieno non parvo obstricti adhuc sumus: partim à Divæ memoriæ Augusto in publicos usus conflato, partim per interregnorum horum tempus, in militem aliasq; necessitates contracto, arces finitimæ, quæ omnes fere ruunt, maximo sumptu reparandæ, præsidiis instrumentoque necessario instruendæ sunt, infinita alia, quid ad hæc præsidij privatus afferet? Quid aliud igitur, quam & apud Turcam, aliosque potentiores hostes metu pacem, à nobis autem nunciisq; præsertim terrestribus, victum semper emendicando: precarius quasi Rex futurus esset. Verum ita ego adhuc ago, quasi ut maxime expediret, convenire aliquid de eo posset; & non desperata plane, apud plerosque ejus rei concordia sit, ne frustra tempus teramus, æqualitas hæc paritasque, quam inter nos esse existimamus, sua sponte indigenam respuit, quis enim quem parem sibi esse statuit, suo suffragio libens Regem sibi imposuerit, quis non se potius quam alium quo minus mirandum majores nostros, cum in Casimiro Monacho stirps Regum nostrorum defecisset, complaresq; annos sine Rege fuissent, quod tamen vel convenire in aliquem inter eos non posset, vel incommoda privatæ fortunæ, si fastigio Regio admoveretur, ante oculos haberent: potius quam ex corpore suo Regem eligerent, monachum sæculo relicto sacris Deoque jam dicatum, è monasterio longinquisque regionibus, à summo Pontifice multis precibus, legationibusque repetere maluerint. Etenim quem mihi fere privatum quis ostenderet, qui vel sine insigni rerum motu, nón per seditionem, tyrannidemque, adeoq; vel sine cæde & sanguine, vel maximo detrimento rerum publicarum, ad regnum conscenderit. Ut imperatores Romanos militum seditione elegi solitos præteream, vel nostræ, vel paulo superioris ætatis exempla documento, ejus rei nobis esse possunt. Boemis Georgij Bogebracij Regnum Silesiæ secessione constitit. Matthias cum ab avunculo exercitu accepto, eoque cervicibus patriæ imposito, per vim electus Ungariæ Rex fuisset, cum avunculum ipsum in vinculis postea habuisset, tum ut regnum armis extortum, libertatemq; popularium oppressam armis constrictam teneret, exercitibus semper succinctus, non externis solum, verum suis etiam terrori semper fuit. In eodem vero regno Ungariæ Joannes Rex cum simili fere secessione electus Rex fuisset, ad Turcica auxilia postea confugere coactus, cum se, tum patriam, in miserrimam servitutem, atque in exitiabile bellum præcipitavit. Cum è contra apud nos externa imperia Ludovici quidem libertatem eam, qua maxime nunc gaudemus Princeps fere nobis, & confirmaverit, & viam ad eam patefecerit. Jagellonis autem tantum accessionem ad regnum hoc fecerit, quantam omnes intelligimus, quo minus dubitare horum potius exemplo, tam potentis, vicinique Principis electione rempubl. augere, quam eorum, qui externi Principis odio, suum cum exitio publico eligere maluerint, in discrimen aliquod eam præcipitare. Movere nonnullos video quod Germanus sit, quasi vero non laudi potius ac gloriæ apud omnes esse nobis debeat, ex ea gente Regem nos delegisse, quæ & bellicarum rerum gloria, & Imperij Majestate, & maximarum urbium frequentia, omnique generis cultu, inter primas facile numeratur, & ex qua universi fere orbis christiani Reges Principesq; sint.

Hæc Galliæ Franciscum Carolumq; & sequentium Regum genus dedit. Hæc avorum memoria nuperq; adeo Hispaniæ suos Reges, quorum sceptris non Italiæ solum Europæq; magna pars, sed remotus etiam, atq; incognitus antea nobis orbis patet. Ex hac Ungaria Boemiaq; ab aliquot sæculis Reges habent. Sit sane inter pueros plebesq; nostras, quæ natura vulgi mutuo sese insectantis est odij nonnihil: Vererer æstimanti vix ullam gentem commemorare poterimus, cum qua major necessitudo, pluraque ac ma-

jora amicitiæ vincula nobis intercedant, ausim & dicere, quæ ut sub eodem cœlo posita, sic animorum similitudine, morumq; simplicitate & integritate, nobis conjunctior sit, propiusve ad ingenia nostra accedat. Primo qui primus ad amicitiam aditus est, ipsa vicinitas nos conciliat: ex eadem quidem nonnunquam aliquid diffidij: Verum & cum uxore aliquando & cum fratribus propinquisve & necessariis ex assiduo contubernio frequentius tribusculi aliquid nobis intercedit, quam cum remotis & alienis: Verum eadem cum mutua charitas, communisq; utilitas, non solum facile tegit, sed dissensiuncula aliqua, amorem interpellatum fortius etiam redintegrat. Itaq; cum nulla gente sanctiora nobis fœdera: cum nulla non solum publica Regum, sed inter privatos etiam frequentiora connubia. Commercia etiam cum nulla, vel plura, vel majora, ut nullum omnino necessitudinis genus deesse inter nos videatur, nisi quod sub uno nondum Principe degamus, quod hac electione assequi poterimus. Cætera quæ illi objiciuntur, ut revera sunt, pro vanis habenda sunt: Egentem ipsum esse aliqui dicunt, utinam apud nos, cum ad bellum alendum, tum ad pacis ornamenta ea omnium rerum copia esset, quæ circa illum est. Turcæ ipsum prædæ esse. Nihil adhuc præter Sigetum amisit; quod detrimentum, & immensas hostis ejus in obsidionem eam collatas vires, & communem belli aleam spectanti, minus certe mirum videri debet. Verum subjectis gravis est, maximoq; nobilitas Germanico imperio in ordinem redigitur. Si hujusmodi imperium, in quo sua quidem cuique ordini dignitas constat, sed licentia cujusque legibus coercetur, vel injustum, vel grave existimaverimus, eadem quæ dehortari alios ab illo posset, ut vel maxime cum expetam causa mihi erat. Nolim sane nimia vel severitate, vel justitia constrictam libertatem: sed tamen si è duobus incommodis alterutrum mihi deligendum sit, ausim dicere, sub hujusmodi imperio vivere me malle, in quo nihil cuiquam liceat, quam in quo omnia omnibus. Jam dudum libertas nostra in licentiam effusa, ac non humana solum, verum divina etiam permiscens, salubri aliquo legum temperamento, moderationeq; opus habet. A nullo ea rectius quam à Cæsare adhiberi poterit. Principe omnium confessione prudentissimo sapientissimoque, & qui cum non modo diversarum gentium, populos, moribus linguaq; discrepantes, sed religione etiam inter se dissentientes sub imperio suo habeat, ea inter omnes moderatione imperium temperat, ut nemo sit qui aliorum regnorum statum spectans, non felicem se sub imperio ejus existimet. Nullæ quemadmodum in aliis nonnullis regnis videmus, ob religionem cædes, ne gladius quidem ullus stringitur, neque tamen ulla etiam in religionem Catholicam vis, templorumve, aut aliorum sacrorum locorum direptio. Sed venia potius quam libertate nonnullorum seu errori, seu imbecillitati permissa, suus tamen catholicæ religionis integer etiam honos manet. Exactiones tributaque, si quæ in Turcicum bellum exiguntur ausim affirmare, aliquot partibus minora esse, quam quæ à nobis conferri solent: & ea moderatione exiguntur, ut neminem sane gravent. Atque hæ quidem quas commemoravi laudes, vix non universæ domus Austriacæ communes, quasi sunt. Itaque ne Ernestum quidem summæ expectationis juvenem, neque Ferdinandum maturo jam judicio, regiisq; virtutibus virum, aspernatus fuerim: Verum cum non solum summo genere, summis virtutibus, sed autoritate etiam opibusque præstantem, tempora periculosa nostra Regem requirant, quod felix faustumque sit, reipubl. omnibusq; nobis bene vertat. Maximilianum Cæsarem ita tamen, si conditiones, quas publico nomine ei proposuerimus prius acceperit, juramentoq; confirmarit, meo loco sententiaque Regem Poloniæ creo, ejusdemq; creandi, vobis etiam quam maxime possum autor sum. Civis vester nobili inter vos loco natus sum: non modo Senator, deinde more majorum Princeps etiam Senatus ac sacrorum adeo in hoc regno mea fide, capitisq; atque animæ adeo meæ periculo cum eligite. Ita hostiis iis, quas indignus sacerdos, assidue pro vestra publicaq; salute DEO offero; vobis mihiq; DEUS placatus sit: è contra si fefellere, vel sententiæ hujus meæ vos pœnitebit, adversa omnia, in mea meorumq; capita avertat. Archiepiscopi sententiam, Episcopi deinceps qui aderant omnes, ac Principes quidem Cracoviensis, Franciscus C[illegible]sius, Plocensis Petrus Miskovius secuti diris omnibus prius se devoventes, si vel fallerent, vel aliud quid præter publicam salutem in sententia sua sequerentur, quod solenne quasi juramentum reliqui Senatores omnes etiam fere sententiæ suæ præmittebant.

Ex sæcularibus Senatoribus Princeps Zborovius Palatinus Cracoviensis: Castellanatus enim tum vacabat: cum judicio quidem in eligendo Rege labi se potuisse, fidem integram semper reipubl. se præstitisse, præfatus fuisset, nisi quod Austriacum non obscure improbabat, certi in sententia nihil explicabat. Appellatus ab Archiepiscopo & Marsalco majore, ne more regio ultimum suffragio suo locum reservaret, Rosembergium tandem nominabat. Sendomiriensis Palatinus Kostka, inter Podoliæ Palatini amicitiam, & nobilitatis studia, quæ captabat suspensus, mediam orationem habere. Ni fastus, luxus, invidia, tenuitasq; nostra obstarent, indigena nullum magis idoneum regno esse posse: nunc quod tam intricati regni difficultates sint, rectius Cæsare ea & prudentia, & justitia, opibusq; & autoritate Principe explicare posse nullum se videre, non ignorare se quidem

incom-

incommoda non pauca cum secum habere. Cum commodis tamen si incommoda pensentur, illa superare. Cæteri Austriacum fere omnes, nisi qui in Maximilianum, Ernestumq; distracti. Cum Siradiensis Palatinus Lascius Ernestum, eique consortem thori Reginam infantem destinaret, nomine nobilitatis Russicæ intercessum sententiæ illi fuit. At Palatinus Vilnensis Princeps Senatus Lithuanici, qui quod serius advenerant, sequentem diem non suo loco ad sententias dicendas sibi sumpserant, injuriam, servitutemque publicam interpretatus, præscribi sibi, quid in sententia sequeretur, questus, Ernestum ipse etiam cum infante reliquiq; deinceps Lithuani omnes fere nominabant, Lublinensis Palatinus Joannes Jarlo, Belzensisque Andreas Thencinius, soli fere indigenam seu Piastum aperte suadere.

Ex quibus Thencinius, cum ad eum ventum esset in hanc sententiam verba fecit. (Tencinij oratio) Si mos animusq; majorum maneret, facilis, quamvis summæ rei explicatio esset, quam nunc degenerans à majoribus, non morum modo, quod ipsum dolendum esset, sed quod indignius est, imperij etiam externi amor difficilimam reddit. Majores nostri, cum post diuturnum interregnum dissolutionis domesticæ pertæsi, quemcunque tandem Regem eligendum existimarent, eo se demittere maluerint, ut vel oppidanum Crusvicensem Piastum Regem sibi deligerent, quam ex tot vicinis potentibusq; Regibus ac Principibus externo se subjicerent, neque consilium eventus improbavit. Per multa sæcula, non solum regno feliciter stirps ejus præfuit: Verum cum non magnum id accepisset, armis rerumq; gestarum gloria maximum clarissimumq; reddidit: Provincias aliquot Regno adjunxit, Victoriisq; ac triumphis plurimis maximisque id illustravit: iidem cum ex stirpe illa, unus Casimirus Monachus reliquus esset, ex ipsis Monasterij claustris eum eruere, legationeq; ornatissima publice missa à summo Pontifice exorare non dubitarunt: non quo Principem aut regia familia Regem haberent, quemadmodum alios interpretari id video: sed ut indigenam, quorum quidem exemplum, ut nullus apud nos regno dignus esset, sequendum tamen potius existimarem, quam externo imperio, à quo semper & majores nostri, & ipsi non sine causa abhorruimus, cervices submitteremus. Jam vero cum tanta copia, & sapientissimorum Senatorum, & fortissimorum equitum inter nos sit, quanta ausim affirmare, in ulla alia gente vix sit. Ipsi ne non tam nos singuli, quam patriam universi honore dignitateque hac, publico quasi judicio nostraque ipsorum consensione abjudicabimus? eam ne notam apud exteros nobis inuramus, in tam amplo populosoque, atque nobili adeo regno nullum omnino qui regno dignus sit reperiri. Quod enim gloriosum aliqui futurum nobis putant, si ex Augusta domo, quæ universum fere orbem christianum Imperiis complectitur, Regem nobis delegerimus, illis fortassis honorificum id fuerit, nobis certe non modo non gloriosum, sed infame pene apud omnes futurum existimo, nisi externum tot locorum intervallis in regnum asciviss emus, Regem habituros non fuisse. Senatum Romanum, Regum consessum quidam olim appellasse, quotq; Senatores in eo viderit, tot Reges se vidisse, vetustis illis reipubl. temporibus dixisse fertur. Idem Sigismundi Primi temporibus, de nostro Senatu, Turcici cujusdam legati dictum fuisse scimus; absit invidia dicto, ne hujus quidem Senatus pœnitet, compluresq; adeo video, quos sapientia, prudentia, gravitate, omnibusq; regiis virtutibus, non solum conferre, cum plærisq; Principibus possim, verum nonnullis etiam anteponere. A regio genere non sunt, ne eorum quidem majores regiis natalibus orti fuerunt, qui nunc Reges sunt. Satis mihi generosus erit quem Respubl. patriaq; Regem mihi genuerit: Satis magnus, atq; adeo Rex mihi erit, qui regiis virtutibus, dignum se regno præstiterit, quas cum maxime in Rege deligendo spectare debeamus, cur externum præferam civi illi, in quo non solum pares, sed fortassis superiores etiam illæ sint. Cum ut paria omnia in utroq; sint, rerum tamen, hominum, legum, moris, institutorum patriorum, linguæ denique notitia, superior certe, magisque idoneus civis sit, necesse est, in quo quantum positum sit, quid attinet dicere? nemo clavum committit ignaro maris: nemo currum vehendi imperito: nemo Ducem itineris, viarum regionumq; ignarum deligit. Externus ne, qui de facie nunquam me viderit, multominus quo majores mei in regno hoc loco, quibus meritis fuerunt, vel ipse adeo sim sciat: qui neq; legum, institutorum, judiciorum nostrorum formam unquam animo conceperit, qui denique neq; me intelligat, neque à me intelligitur, regnum rite administrabit: ille ne quod unum legitimo Principi in omni administratione potissimum esse debet, ut illius cura atq; labore ego beatus sim, vel vellet efficere, vel ut velit poterit. Citius credite mihi vel qui nunquam mare viderit, è maximis tempestatibus navem explicabit, vel ducatum cæcus mihi præstabit. Verum dicat aliquis, aptior fortassis regno indigena, quam externus, verum idem egens, infirmus, humilis, nihil vel ad se, vel ad regnum tutandum præsidij afferet. Primum ea ipsa potentia, quæ ad externum Principem, maxime autem Cæsarem eligendum alios invitat, me deterret, nolo nimis potenti domino servire: Regem habeam qui secundum leges imperando, amari à me malit, amoreq; sui à me potius omnia impetret, quam per vim metumque extorqueat.

Notum vetus Samotulij Posnaniensis Palatini testamentum est, quo præcepisse liberis fertur,

fertur, si qui ex illis in Senatu aliquando futuri essent, ne nimis Princeps abundaret, sed subjectorum potius ope egeret, quam subjecti omnia ab illo expectarent, pro se quisq; operam daret. Etenim rite secundumq; leges imperanti satis illi in republ. civiumq; concordia, & amore præsidij erit. Alium si se præstiterit, in reipubl. tamen potestate, ut sit volo: ex ea ne nimiis opibus se eximat, gravisq; mihi sit, aut omnino me opprimat nolo, nolo externa præsidia adducat; nolo affinium cognatorumq; Principum auxilia, in caput meum, libertatemq; publicam invocet. Deinde opes illas quæ ab externis nobis ingeruntur, vereor ne ostentatio potius præsidij alicujus, quam verum præsidium sint. Omnia magna imperia, ut proventus magnos habent, ita difficultates suas non minores, quæ ut non pauciora perdenda quotannis sint, quam percipiuntur faciunt, quis vadem se nobis præstabit, non magis nostro auxilio illum opus habiturum, quam nos illius. Tu ne mihi Impe. regni Boemici, Ungaricique vires ostentes, quæ bello Turcico jam ardent, propioraq; adeo periculo sunt, quam nos ipsi? illis ne hoc regnum tutaberis, aut hujus regni copiis illam? adeo ne vel externas vires ignoramus vel nostras? Non unum hoc regnum est, sed multa: singulæ partes provinciæq; ejus, regnorum quorundam instar sunt, ut Poloniam utramque, quæ caput rerum est, taceam, Lithuania, Russia, Prussia, Livonia, nonne singulæ ex hisce cum regionum spatio, tum nobilitatis hominum, urbiumq; frequentia, portuum nonnullæ etiam opportunitate vectigalium ad extremum, si ad exterum morem exigantur, copia ac magnitudine, cum nonnullis Europæ regnis non comparandæ solum, sed aliquibus fortassis præferendæ; quæ quidem opes publicæ, ut tantæ non essent, concordia certe nostra sit modo ea, & quibuscunq; domesticis opibus facile contra quemvis externum hostem nos tutabimus. Certum est animo nullam tam parvam gentem esse, quæ modo concordibus animis salutem publicam tueatur, quæ externis viribus deleri possit. Exemplo nobis vel hæc ipsa patria nostra esse potest. Cum Poloniæ sola per tot sæcula, sine ditionibus illis, quæ postea accesserunt, sub Piastis aliisq; indigenis regibus ageret, quibus externis præsidijs opibusque, non solum à vicinis hostibus, Germanis, Boemis, Russis, Lithuanis, Crucigeris, Valachis, Scythis, illuvieq; illa Barbarica, non solum tutata se fuerit, sed quam latissime imperio propagato, tot nobilissimas provincias adjunxit? Pudet conditionum, quas tam amplo regno publice ferre alios non pudet. Cum alij centena aliquot millia, alij ne aliquot quidem sed singula, juventutiq; nostræ alimenta, artium munitiones, similiaq; pretium quasi regni offerre nobis non dubitant; tantulane igitur summa regnum hoc æstimetur, quod ditionum amplitudine, vectigalium copia, si ad externam præsertim formam revocentur, cum florentissimo quoq; Europæ regno facile conferri potest? Si quæ paucis hisce annis in exercitus nostros, quos contra Moscum, Suecum, Tartaros aluimus, aliasq; necessitates publicas erogata publice fuerint computaverimus, quantam summam futuram existimatis? neq; tamen quisquam nostrum, vel publicis vel privatis vectigalibus suis quicquam decessisse, animadvertere potest; ærarij modo publici curam suscipiamus: Vectigalia constituamus, largitionibus nimiis modum certum præscribamus. Satis credite mihi, quicunq; Rex erit, ut opes ad regnum ipse nullas omnino afferat, cum publicis tamen vectigalibus, tum nostra etiam benevolentia dives abundansq; erit. Satis luculenter, cum domi tum foris & suam dignitatem, & regni Majestatem tutabitur. Nam quod autoritatem etiam eum non habiturum, nonnulli disputant, non video cur Senator ex privato factus in honore apud me sit, Rex esse non debeat? Palatinum qui modo privatus fuit veneramur, Regem factum contemnemus? Non dicam nunc, quod à sapiente quodam profectum, à multis usurpatum scimus. Omnes Reges à servis, omnes servi à Regibus, illud vere dici potest, omnibus Regibus, privatum certe aliquem initium præbuisse; qui primus igitur ex privatis Rex fuit, nisi in summa apud populum veneratione fuisset, quomodo vel ad tantum fastigium pervenire, vel evectus ad id continere in officio populum potuisset? Circumferamus modo per alios populos atque gentes oculos, in amplissima Veneta republ. Duce mortuo, qui heri privatus fuit, hodie dux, & magnus quidem, in potentissima republ. dux fit; Quod illi vel à civibus, vel ab externis honoris genus non defertur? non suam enim sed reipublicæ personam gerit. Quicunq; igitur Rex erit, regni certe in eo Majestatem non sui modo sed exteri colent. Quem hostem Matthia Rege Ungaria timuit, aut quis non vicinus illum? Ametur modo à suis, & arma in manibus novus Rex habeat, in majore apud omnes veneratione erit, quam iners maximorum quorumcunq; Regum posteritas. Idem illis respondeo, qui si ne motu aliquo, aut seditione privatum fieri Regem non posse putant. Præterquam enim, quod privati utique Regibus omnibus initium præbuerunt, qui superiorum ætatum res inspexerit, plurium externorum certe imperium, vel seditionem vel exitium, vel aliquid mali secum traxisse reperiet, quam privatorum indigenarum, ne longe abeam, externum Regem unum, ante Henricum hunc, omni memoria Ludovicum regno huic præfuisse scimus. Jagellonum enim, qui se suaque omnia regni potestati ac ditioni permisit, non pro externo, sed nostro habendum puto. Sub Ludovico autem, quæ illo in Ungaria desidente, perq; vicarios regnum administrante, rerum facies, quam præter publicam negle-

neglecti quasi regni indignitatem, miser etiam tristisq; status fuerit, quis ignorat? quis non similem statum nunc etiam Cæsare electo non expectare posset? aut vel viciniores, nunc Germania, Boemia, Ungariave nobis sunt, quam antea fuerint: vel præsentiam ejus minus nunc, quam hunc Ungaria Ludovici, desiderant? At indigena electo, necessarios ejus omnes, plurimosq; adeo pro uno Reges habebimus: Suos deniq; ante alios provehet, è publicisq; vectigalibus locupletabit, alios vel benemeritos præteribit, vel invisos premet: ad extremum ne convenire quidem de eo poterit. Nescio si de externo convenire possit, cur de suo non possit? aut tot disceptantes sententiæ, ad unam redigi non possint, cur vel majori parti suffragiorum, vel sorti, sæpe in similibus, maximisq; aliis rebus frequentatæ non committantur? in commodis autem quæ ex indigenæ imperio expectanda nonnulli putant, cur non eadem ratione obviam eamus, quibus externis. Externo conditiones ferendas putamus: feramus & indigenæ. Si de eo enim agitur, ne si Lithuanum eligeremus, magis Lithuanis faveat, quam Polonis: itidem Polonus Polonis, & quis magis suo quam alieno; multo magis Gallus Gallo, Italus Italo, Germanus Germano cupit. Sed quemadmodum conditionibus & lege suffragatores eorum obviam ei rei iri posse existimant, eadem ratione indigenæ, conditiones modumq; certum præfiniamus. Lege caveamus, ne quicquam suis ne liberis quidem, nisi intra certum modum conferre possit, ne iis quenquam nisi benemeritum reipubl. beneficia conferat, quas leges conditionesve, si vel astu aliquo eludat, vel vi perrumpat, cum suis benefecerit, non alienos tamen, aut exteros in honoribus videbimus, apud cives necessarios, sanguinem denique nostrum beneficia reipubl. erunt. At qui Cæsarem tantopere commendant, saltem quid in vicina Ungaria fiat, videant: nonne omnia Germanorum plena? Nonne Ungarorum, fides, & suspecta fere illis, & invisa? Nullum fere alicujus momenti præsidium in Ungaria est, quod non à Germanis teneatur, Ungari propria patria sua quasi extorres, vel exemplo saltem suo Ungaria nos moneat, ne quorum consilia imitemur, eorundem exitus nos maneat. Cum Germanis & majoribus nostris, & nobis hodie complures sane necessitudines intercedunt: sed inter frequentes Regum nostrorum cum illis, & privatorum affinitates, aliaq; necessitudinis vincula, suam tamen una quæq; gens semper rem agere, curareque, neq; vero plebs solum, puerorumq; odiis, non raro inter se exarsisse, ut Henricorum, aliaq; superioris ætatis bella taceam, vel Cruciferorum arma ostendunt, quibus haud scio an ullis aliis, vel diutius, vel gravius exagitata Polonia fuerit. Ut quam brevissime igitur me explicem indigenam suadeo. Hic & nostrum unumquemque noscet, & nos illum, idem moris, juris, legumq; nostrarum gnarus, minus certe injuriæ facere cuiquam poterit, ad eum non per interpretem, sed ipsi adire, desideriaq; nostra deferre poterimus: nulla ab eo externa vis, nulla peregrina arma metuenda, nullo ille externo satellitio latus; nullis externis cubiculariis ministrisque, privatos ad se aditus, obsepiet: omnes nostros circa illum videbimus: qui vel gratia regia freti, peccare aliquid ausi fuerint, rationem ejus legibus reddendam sibi scient. Ut uno verbo dicam, pater mihi Rex sit non vitricus, qui quemadmodum ego illum veneror tanquam Regem, ita me amet tanquam civem, sanguinemque adeo suum. Nomine omnium Prussiæ Palatinatuum, Nicolaus Dzialinius Palatinus Culmensis, & suo loco & ab aliis legatus, Ernestum nominabat. Interpellatus à Zborovio Palatino Cracoviense, unius se suffragium accipere, absentis jure suffragium nullum esse. Similiter cum Thesaurarius valetudine impeditus ad Vicecancellarium scriptum suffragium suum misisset, ne in exemplum res traheretur, recitari non permissum. Stephanum Battoreum, qui non multo post, felicioribus regni hujus fatis, à magna parte nobilitatis iisdem comitiis electus Rex fuit, ante Andream Zborovium, minorem Marsalcum, nemo è Senatu nominare ausus. Etsi enim legatus Turcicus Leopoli adhuc hærebat, legatio tamen, quæ Battoreum, aut indigenam commendabat, vulgata jam erat, quæ res non solum à Battoreo animos plærorumque fere avertebat, eoque magis quod tributum Turcæ illum pendere, omnibus constabat: Sed Piastum etiam apud nonnullos, qui nihil à Turca sanum sincerumve expectandum disputabant, suspectum fecerat. Andreas Zborovius, qui pro loco Marsalci curiæ, inter ultimos sententiam suam ferebat, cum Indigenam ipse etiam improbasset, imprimis quidem Ferrariensem, quem alij etiam nonnulli pauci tamen nominarant, secundum eum Battoreum sententia sua & primus, & in Regem creabat: cum tributum non ab illo profectum, sed à decessoribus ipsius Transilvaniæ Principibus in eum transmissum excusasset. Sententiis à Senatoribus dictis, ab equestri ordine in consilium itum. Mos per Palatinatus sententias dicendi, quæ in unum postea conferrentur, superiore electione usurpatus, jam in Stenziciense conventu intermissus fuerat. Itaque hic quoque ad suffragium ferendum universa nobilitas unum in locum convenit, magno popularitatis incitamento, cum quo popularius quicquam ab aliquo dictum, à circumstantibus imperitioribus mox exciperetur, acclamareturq;, acclamationibus iis sana etiam pars plerumq; vel traheretur, vel cedere necesse haberet. Ab initio duo fere tantum diversis concionibus jactati, Austriacus & illi oppositus, sine ullo certo adhuc nomine indigena. Austriacum complures commendabant, imprimis tamen Nico-

Nicolaus Firleius Casimiriensis Præfectus, Jacobus Cziecigniovius, Joannes Kochanovius celeberrimus idem nostrorum temporum Poëta, Christophorus Zborovius, Stanislaus Czarnkovius, qui Augusto Rege Referendarij munere maxime celebris fuerit. Inter eos qui Piastum suadebant, Princeps fere Joannes Zamoscius Belzensis Præfectus, & non solum ob ingenium opinionemq; de eo hominum maximæ apud plerosq; autoritatis, sed à sex etiam tum Russiæ Palatinatibus Legatus.

Pro Austriacis Czarnkovius in hanc fere sententiam verba fecit.

Czarnkovij Oratio pro Austriaco.

Convenit mihi, aliisq; qui ejusdē, mecum sententiæ sunt, cum parte illa, inquit, nonnisi nostræ gentis Regem nobis deligendum nostræ autem gentis, omnium interpretum sacrorum, ipsiusq; adeo Scripturæ Sacræ autoritate, ac testimonio eligere me Regem statuo, cum Christianum eligo. Omnes enim qui Christi DEI nomen profitemur, unum populum, unam gentem nos esse, quis vel tam ignarus est mysteriorum Christianorum, ut ignoret, vel tam impius, ut negare audeat. Omnes Israel: Omnes semen Abrahæ sumus. Quod si intra unius linguæ gentem jactare præceptum id voluerimus, eadem ratione, ne connubia quidem cum aliis populis christianis libera nobis erunt. Ejusdem enim legis autoritate, qua Reges ab exteris petere Judæi prohibebantur, nubere etiam in exteros vetitum illis erat. Verum si à tot sæculis, quibus religio christiana viget, nullus omnino repertus fuerit, qui connubia inter populos christianos interdicere ausus fuerit, ratioq; adeo ipsa, & nos omniū gentiū christian. id respuit, qua ratione connubia, aliarumq; rerum commercia nobis permittunt, regni imperiorumq; excludunt. Quod si ex solius linguæ commercio Reges legemus, infinitos Reges habebimus. Sed neque ego fortassis, neque tot alij quamvis linguæ nostræ peritissimi, ob id Reges eligimus quamvis possem spem facere, quod multorum horum Regum, ad externa regna electorum exemplo nobis promittunt, ne linguæ quidem quencunq; elegerimus diu expertem fore. Id tamen quod res est dicere malo, alia certe quædam quam linguæ nostratis usum, in eo, quem tam dubiis præsertim temporibus, admovere gubernaculis regni velimus nobis spectando. Alia regia munia, virtutesque sunt, hujusmodi mihi Rege opus est, qui non in me primum regnare discat, sed cum artes regnandi à majoribus imbiberit, documentum etiam earum in aliis jam dederit; famulum aut villicum cum eligimus, expertem quisque deligit, non qui in nostra re familiari periculum faciat, & Regem cum deligendum existimabimus, qui non modo ipse unquam regnarit, neque domi suæ vel per somnium unquam regnum viderit. Ego vero non talem solum asciscendum statuo, cui regnum nomenve Regium nihil novi afferat. Verum quòd non artibus modo, sed præsidiis etiam regiis egregie munitus, & domi legibus & foris armis autoritateq; nos tueatur. Itaque non ea solum specto, quæ sola plerique inter opes numerant, regna nimirum, arma, vectigalia, sed non minus alia, affinitates nimirum, clientelasque, cognationibus mihi orbem Christianum complectatur: Principes christiani alij ament eum, tanquam propinquum, revereantur alij tanquam ex Augusta domo profectum: hostes autem non solum opes armaque ejus metuant, verum necessitudinem etiam, consensumque cum eo reliquorum Principum Christianorum, in quo quantum positum sit, cum infiniti testentur, ne longe abeam, quid Casimirum pacavit? affinis. Quæ pericula nos circumstant videtisne? Moscus aperte in armis est, Danus homines regni jam dudum prædæ sibi ducens causam armorum vel dat, vel quærit. A Suecco nisi quæ petat largiamur, quid amici aut pacati expectare ab eo poterimus. Imperio Germanico quæ de Prussia controversiæ nobis intercedant, non ignoramus. Cum Tartaro æternum bellum: cum Turca nunquam fida pax, pro beneficio imputantem quem ultimum ex sociis comedat. Si non omnia pleraque certe pericula, aut Austriacus, aut nemo tollet, alios ut Germaniam, Danum, Suecum, Moscum, vel necessitudine, vel sola nominis autoritate pacabit, Tartarum armis ulcisci, Turcam princeps iis opibus, atque affinitatibus, vel ancipiti metu, in pace continere, vel bello arcere poterit. Neque tamen quisquam existimet, classicum jam contra Turcam me canere, cujus arma quemadmodum majores nostri semper, ita ne ego quidem temere irritanda putem. Unum scio affirmare ausim; plus christiano tamen semper fidendum quam Turcæ. Ad tot vero partim aperta, partim incerta pericula arcenda, quid Piastus, vel auxilij vel accessionis nobis afferet? affinitates cognationesq; privatæ & quæ graves quidem esse nobis possent, præsidij nihil habeant. Jam enim non solum ne ipse Rex ex privato factus, sed patres etiā, propinqui, necessarij, affinesque ejus, mores cum Regno mox mutent, proque uno multos dominos habeamus vereor: magnum sanguinis vinculum. Itaque majores nostros præter unum Piastum, non solum privatum nullum regno admovisse videmus, sed ut ne Reges quidem in familias quamvis nobiles potentesq; nuberent, domesticaq; Regum connubia, plures domi dominos illis imponerent, semper cavisse, non immerito autem cavisse, vel Helizabeta, vel Barbara documento nobis esse possunt. Præsidia certe opesque quas utrasque à nobis solis vel habere, vel expectare poterunt? Ad quemcunque non modo nuncium sed metum strepitumque belli, tributum, expeditionemque indicant. Semel iterumq; feremus: progressu temporis, ne

frequentia tributa expeditionesq; aut nihil, aut raro beneficij aliquid à Regibus auferentes, frequentes autem tributa pendentes, merentesq; una cum ipso Rege, opinione nostra citius in odium nobis veniant vereor, cum è contra Austriacus, non suis solum sed plerorumq; Principum Christianorum ac totius fere Europæ autoritate, opibus auxilijsque, subnixus, non modo sublevare difficultates nostras, vel solus vel maxime possit, sed augere etiam regnum hoc ornareque. Ille ad domesticas vires nostras, imprimisq; equitatum, quo præ cæteris nationibus maxime præstamus, non solum equitatum, tum Germanicum tum Ungaricum, Boemicumque, sed legiones etiam Germanicas, Italicas, Hispanicasque, easq; suis stipendijs adjunget. Ille & novis arcibus præsidiisque, qua re vel maxime opus habemus, fines regni contra diversos hostes, per quos quam latissime extenduntur muniet confirmabitque: & vetera munimenta operaq; vel collapsa, vel sint neglecta, restituet, instaurabitq; ille nobilitatem ad externos etiam honores beneficiaq; provehet, urbes oppidaq; artificiis, legibus novisq; Coloniis excolet, universum autem regnum, cum operibus novis, tum institutis exornabit; quibus rebus gentes eæ floreant quis ignoret? quæ illic munitarum arcium frequentior, quis urbium splendor? quæ artificiorum omnis generis copia? quis per omnem regionem nitor? quæ elegantia non oppidorum solum, sed singularum pene Villarum? vel una res documento esse potest.

Cum apud nos in plerisque oppidis rata horologia sint, illic nulla fere villa est, quæ præter alia ornamenta, non horologia etiam sua habeat; quo minus mirum est, patrum adhuc memoria in Germaniam fere plerosque ad excolenda ingenia liberos suos missitare, & artes artificiaque omnia inde fere petere, solitos. Jam à Reginæ Bonæ temporibus magis quidem Italia quam Germania à nostris frequentatur, artificia tamen plæraque, urbesq; adeo ipsas nostras, quæ ab ejus fere gentis hominibus coluntur, Germanis certe fere debemus. Tyrannidem aliqui superbiamque, & impotentiorem dominatum, maxime autem aliena imperia occupandi, continuandiq; libidinem eis objiciunt, quibus quid iniquius? Confirmare ausim, nullam regiam cum aliis virtutibus regijs, tam maxime liberalitate, atque clementia magis claruisse: à nullo Principe mitius benigniusq; populos haberi. Sine tributis quidem nulla respubl. foris præsertim, quæ tot tantisq; bellis implicata sit, geri, administrarique potest: Sed ea ita apud illos moderata esse scio, ut possim ostendere, minora illos populos suis Principibus, quam nos nostris Regibus tributa pendere. Æqualitatem illic tributorum quam quis non potius laudet, quam in vitio ponat? ea nimirum, quo non capita egentiorum, cum locupletioribus, sed facultate & censu exequentur; Qua quid justius? plus possides: plus in commune confer: egestatis vel id solatium sit, ut cum pro opibus cujusque à ditioribus respublica juvetur, ob ea supra vires ejus nihil saltem exigatur.

Justitiæ certe, clementiæque eorum, non modo ditiones urbesque & homines earum omnibus rebus florentes, argumento nobis esse possunt, sed imperij etiam diuturnias felicitasque. Per quadringentos jam fere annos, non in Germania solum gens hæc rerum potitur, sed in maxima parte Europæ; Uno Alberto qui patruelis fraude perijt, excepto, nullæ in ea cædes, nihil violentum extitit, qui non sicca morte sine cæde & sanguine functus fuerit, quorum utrumvis ne veterum Imperatorum, Tyrannorumque minas, ac facta repetam, haud scio an in quacunque alia regia ostendere facile sit. In Imperio Romano, ab aliquot jam sane sæculis, invicem sibi successerunt; sed voluntate Principum: commune enim imperium in proprium dominatum eos non vertisse, non modo cujusque vel Regis Romani, vel Cæsaris electio suffragiis Principum electorum, omnibus temporibus administrata, sed aliorum interpellatio, aliorum præteritio ostendunt. Nam & à Lucemburgicis, & à Bavaris, interpellatum, continuationem eam imperij in domo illa scimus: & nuper cum à Carolo V. Philippus filius, si hæreditatum successionumque jura valuissent, succedere debuisset, minor natu frater, Ferdinandus ejusq; posteritas successit, quorum neutrum fieri potuisset, si hæreditario jure comitia, imperitandique vicissitudinem sustulissent. Boemorum jura si violata essent, cum merito illorum id accidisset, quis reprehendere posset. Belli Germanici temporibus, non modo à Rege suo eos defecisse, verum uxorem ejusdem Reginam, eamq; gravidam, una cum liberis ita obsessam ab illis scimus, ut mortem non multo post, ex terrore inopinato subierit. Præter aliarum rerum novarum consilia, quæ Brukio Jurisconsulto capto se aperuere, quæque signis eorum testata, cum ad nostros etiam Reges missa essent, mihi ipsi videre contigit, & tamen non nisi in autores sontesque pœna vertit.

Si quid vel ipsi Austriaci in Masoviam, vel imperium Germanicum in Prussiam juris sibi usurpant, non modo absterrere id nos ab iis, sed invitare etiam debet; cum & Masoviæ Jure, si ex ipsis quis eligatur cedere, & de Prussia cum Imperio pacare nos paratos se ostendant.

Ut in pauca rem conferam, non modo qui magis è republica, verum etiam qui Regibus nostris regnoque adeo à multis sæculis conjunctior sit, quenquam creare poteritis, præter vicinitatis

aliorumque commerciorum jura, affinitates quàm frequentes, nuper adeo laudatiſſimas uxores duas regia hæc defuncto Regi noſtro dedit: nulla unquam earum mali quicquam nobis importavit. Si prolem nullam nobis dederunt vel Dei voluntati, vel peccatis noſtris imputemus. Quod bene igitur vertat, quemcunque volueritis ex domo ea Regem eligite, Si pater vobis placuerit, ſummæ autoritatis, expertæq; prudentiæ, ac moderationis, maximisq; opibus, ætas maxime nunc integra, cum quinquageſimum annum nondum attigerit: Valetudine nonnunquam tentatur, Verum quæ rebus gerendis impedimento non ſit, podagra nimirum, moleſto magis quam vel periculoſo, vel aſſiduo morbo. Si filius magis probatus fuerit, eorundem regnorum affiniumque opibus ſubnixum, maxime autem ejusdemq; non dubiæ expectationis, tum annis viribusq; florentem Regem habebimus: utrum elegeritis neutrius vos pœnitebit. In eandem ſententiam alij, qui ſupra demonſtrati ſunt, verba fecerunt: omnes à magna parte nobilitatis ab Auſtriacis abhorrente cum tædio fere auditi: ex Czarnkovij vero oratione horologiorum mentio, in riſum & jocum ab adverſariis arrepta, vix non aliam etiam orationem ejus elevavit, maxime tamen Zamoiſcij oratio eam oppreſſit.

Zamoiſcij pro Indigena Oratio.

Si quis inquit, veſtrum miretur, me qui ſuperiore interregno nominis, Majeſtatisque regiæ vix non inter primos propugnator fuerim, nunc privati ad faſtigium regium evehendi autorem eſſe abeo, primum ut quæ tempora tum voluntatesq; hominum fuerint, cogitet petam; deinde ſi durior iniquiorque in me eſſe voluerit, ſaltem ut ætati huic meæ, una cum majoribus natu & ſapientioribus, vel erranti, tum vel deceptæ veniam hanc det rogabo. Omnia ætas fert: hunc judicij quoque vel errorem demſit, vel maturitatem attulit.

Auguſto nuper admodum mortuo, quamvis in liberrimo regno natus, cui tamen non ſplendor, Majeſtasq; nominis regij ob oculos adhuc verſabatur? quis in tam recente memoria auguſtiſſimi Regis æquo animo privati mentionem fieri patiebatur? cui non ſæpius in mentem veniebat, quis fuiſſet, qui proxime regnaſſet, an qui futurus eſſet, quem eligeremus? quis deniq; regio ſolio quenquam, quam qui regio genere natus eſſet dignum regno judicabat.

Poſtquam uſus resq; ipſa, & præſentia pericula, quid reipublicæ maxime expediat, plerosq; etiam majores natu: me vero præter iſta ætatis etiam qualiscunq; hæc acceſſio edocuit, cur me pudeat, ex uſu & temporibus reipubl. ſententiam potius mutare, cumque ætate ſecundas, easdemq; ſapientiores cogitationes conſiliaq; ſumere, quam vana conſtantiæ laude tuenda, ſi non in gravius, ſimile ſaltem periculum, pro mea parte etiam rempublicam conjicere.

Meos etiam oculos, animumq; fateor, idem qui aliorum fulgor tum quidam nominis regij perſtringebat, & ut magna præclaraque una cum aliis Principum nomina mihi videbantur, ita alienum à dignitate publica eſſe, Regi nonniſi Regem aut Principum ſaltem familia ortum ſuffici.

Nunc ſive originem, ſive munus Principum cogito, nihil omnino video, quare cuiquam equeſtri ordine, in quo modo virtus equeſtri ordine digna ſit anteferri quisquam eorum debeat. Ne enim illud jam dicam, multorum Regum Principumq; familias, quæ viciſſitudo eſt rerum humanarum ex multo humilioribus etiam initiis profectas, quam multi enim Reges ab ovili atq; aratro, inferioribusq; miniſteriis aliis ad regnum evecti, ut maximum quodque imperium fuit, ita ab humillimis initiis profectum. Nobilius certè ipſi nullum ſui initium oſtendere vel poſſunt, vel ſolent, quam equeſtrem ordinem; cujus ea apud omnes gentes dignatio eſt, ut apud alios ipſe ſumma imperia adminiſtret: apud alios Regum atq; imperatorum ſeminarium ſit. Cumque tantum abeſt, ut quosdam ſummos Reges, Principesq; puduerit, ut cum ſanctius aliquid confirmare voluerint, nobilis hominis ſeu equitis fide confirmando originem ſuam, non modo libentes ipſi agnoverint, verum gloriari quaſi ea ſoliti ſint.

Quid enim ducum iſta, Marchionum, Comitum ac ſimilia nomina, naturæne potius, quam dignitatis, ac magiſtratuum eſſe putatis; quibus illa ab initio tradita fuerunt, equeſtris ordinis homines fuerunt, qui ſi ad poſteritatem illa transmiſerint, tantum abeſt, ut conditionem reliquæ nobilitatis exuerint, ut accuſandi potius ſint, quod quæ publica fuerint omnium, ea privatim ſibi ſuisq; uſurparint.

Ex veſtro ſenſu conjecturam facite, apudq; animos veſtros cogitate, ſi nunc vel Palatinus, vel Præfectus, vel judex, vel quicunque alius magiſtratus officium, quod viciſſitudine quadam totius nobilitatis commune eſt, in familiam ſuam transferre velit, temporariumque magiſtratum, familiarem facere, vicesque iſtas per orbem officia iſta capeſſendi, obeundique, quæ maximè æquandæ libertati ſunt, tollat, bonumne eum virum judicaretis, ac non potius odio, quam honore dignum cenſeretis.

Jam verò non modo origo utrorumque communis, cum ab equeſtri ordine Principes etiam profluxerint, ſed artes etiam ſtudiaque eadem. Propria quaſi apud omnes gentes equeſtris ordinis ſunt, vel domi Magiſtratibus obeundis rempublicam gerere, vel militaris Rei ſtudia tractare: hasce quaſi proprias artes equeſtris ordinis homines ubique exercent.

Aliane cujuscunque ut quam optime inſtituti Principis, vel munia, vel ſtudia ſunt? Idem vero ordo, eademq; ejus ſtudia, cum ſi in ulla gente, apud nos certe vel maxime vigeant, quis iſte tantus error mentes noſtras obcæcavit, ut non modo quod domi habeamus aliunde quæramus, ſed magno etiam cum incommodo, externum noſtro præferre velimus.

Ad rem ipſam modo, naturamq; mentes oculosq; referamus, quis eſt qui ſua ſponte non mox intelligat, quanta in quocunq; externo incommoda, quanta commoda in cive ſint, qui qualiſcunque, aut quocunq; ingenio futurus ſit: quod tamen in regno natus ſit; quod homines rationesque regni norit, aptior certe, quam quicunq; externus, cui ignota omnia ſint, erit: qui cum linguæ ipſius ignarus ſit, qui ad illum aditus, quæ communicatio cum eo illis, qui linguæ ejus expertes ſint. Cum præſertim ut fortaſſis aliæ nonnullæ, ita maxime Slavica, ſua etiam quædam habeat, quæ ne proferri quidem alia lingua poſſint. Quocunq; oculos convertamus, domeſtici imperij raro, externi ut plurimum pœnituiſſe homines reperiemus. Poſt Boemum vix intra quadrageſimum annum regnum hoc ad ſe rediit. Ludovico Rege quæ facies reipublicæ hujus fuerit, ex annalibus repetere quilibet poteſt. Jagellonem pro noſtro habeo: priusquam enim electus Rex fuiſſet, communia omnia ſua, cum regno hoc fecit. Omnino externum DEO non placere, quid clarius quam proxima electio oſtendere potuit? noluit diuturnum ejus imperium apud nos DEUS eſſe, diſceſſus ejus tam repentinus inexpectatusque, omnibus fere nationibus oſtentui nos expoſuit, ſaltem propria noſtra ſeu pericula ſeu experimenta ſapientiores nos faciant. Nobis ille mutus erat nos illi. Si quæ per interpretem ad illum deferebantur, quam frigide? Ut verba enim fortaſſis mea reddere interpres poſſit, interiores vel doloris, vel alterius cujuscunq; affectus ſenſuiq; quos vix viva oratio effingit, nunquam certe ille exprimet. In incerto per omne id tempus ſtatu reſpubl. erat: promiſſis, aut conditionibus nullis ſatis fiebat, vel veſtigia ſaltem propria noſtra nos terreant. Ut uno verbo dicam, non modo curam noſtri majorem gerat; Verum qui rectius etiam noſtro præeſſe nobis poſſit, nullum reperiemus, difficile naturam mutare eſt: ingenitum id unicuique, ut ſuis quisque faveat: Civis civi, externo externus. Quo magis Candidati ejus rationes expendo quem majores noſtri ſemper fugerunt, nunc plerique nobis commendant, eo magis horreo.

Jam dudum eosdem, ut ex occidente Reges nobis eligere neceſſe haberemus, decreto etiam in aliena cauſa interpoſita, egiſſe video; quod cum tum vigilantia majorum noſtrorum averterit, nunc ipſi ultro ei nos ſubjiciamus? eosdem inter nos Pruſſosque aliosque vicinos contentiones ſæviſſe: diadema ſociis noſtris, quo ſaltem à nobis eos ſejungerent, detuliſſe: fœdus ſocietatemq; cum Moſcho contra nos junxiſſe: Sileſiam à nobis avertiſſe: omniaq; omnino facere, quo quam maxime obnoxios nos ſibi habeant. Jam dudum ſane ut fœdere contra Barbaros nos illigent, laborant, ut idem ſcilicet qui alios exitus nos maneat. Vel patrum memoria Vladislai Jagellonij ad Warnam cæſi recentiſſima, vel noſtra Venetorum qui ab illis deſtituti, iniquiſſimis tandem conditionibus cum Turca pacem facere coacti. Amicitiam ſcilicet & fœdera nobiſcum jungere quærunt, cum Pruſſiæ interim Maſoviciq; juris mentio tamen non intermittatur, neque dubitandum fortaſſis, quin ſi ex illis aliquem eligamus, pro ſuis Pruſſiam Maſoviamq; habiturus ſit, quis enim non ſibi potius vellet quam alteri, aut non prius illi ſatisfacere ſe debere putet, cui prius religione jurisjurandi ſe obſtrinxerit, quam cui poſterius? Verum Auſtriacorum Principum, & dignitas & fama, eximia ſane eſt; neq; à me quicquam derogatum ei velim, ne & ratio gubernandi, & leges, moresque gentium earum proprij, quibus utuntur a libertate noſtra alieniores ſint, non immerito vereri me exiſtimo.

Libertas noſtra tribus fere rebus continetur, quæ ita propriæ noſtræ ſunt, ut vix non & ſoli eas uſurpemus, & aliæ gentes admirabundæ quaſi partim ſuſpiciant eas in nobis partim celebrent. Reges primo viritim eligimus, neque quisquam noſtram imperium cujusquam agnoſcit, cui non ipſe in ſe imperium dederit. Vel cum major pars alium elegeris, ſuffragium tamen de eo tulerit: Subjectis deinde noſtris, ſine ulla provocatione, non modo abſoluta cum poteſtate imperamus, ſed vitæ plane necisque poteſtatem in eos habemus: quæ vero vix eſt libertatis nullam in nos Reges, aut ullus omnino magiſtratus poteſtatem habent, niſi quam ipſi id eſt ſecundum leges publicas poteſtatem illis in nos conceſſimus: itaq; neque honore, neque vita, neq; fortunis, neque exilio, neque vinculis mulctare quemquam noſtrum Reges poſſunt, niſi jure publico prius victus condemnatusq; ſit.

Contraria hiſce apud illos omnia video. Primum principatus omnes fere ab antiquo hæreditarij, quæ ſuffragiis tradi ſolita fuerunt, ut imperium Romanum, Boemiæ, Ungariæq; regna, cum antiquitus etiam certorum tantum Principum arbitrio transferrentur, nunc vel in hæreditarium jus verſa, vel imaginariis ſaltem electionibus interpoſitis, longa ſucceſſione pro hæreditariis, quaſi uſurpari videmus. Cumque ipſi abſolutum fere in populos imperium exerceant, idem tamen in ſuos ſubjectos nobilitati negant: inter quos vix non æque atq; pares, partim jus dici, par-

partim provocationem esse scimus. Ex vinculis autem quam multos causam dicere meminimus? quam multos prius condemnatos quam auditos? non quæro nunc jurene an injuria: quin secundum illos mores, & leges quibus utuntur juste potius omnia fieri interpretor: id solum à nostra libertate, juribusq; ac moribus alienissima ea esse disputo. Neque fortassis mirandum, tam diversa apud eos jura esse, apud quos ratio administrandi gubernandique diversa plane sit. Nostris legibus plebeius nullus in magistratu esse, aut honores gerere potest: apud illos cum tractationem armorum solam dignam ordine suo nobilitas fere judicet, alterius partis reipublicæ Judiciorum nimirum, legum interpretandarum juris dicundi, atque ut uno verbo dicam, togatarum artium possessione plebeis fere concessit. Itaque per Jurisconsultos homines plebeios, omnia fere ibi administrantur; quid mirum igitur ubi plebei homines rerum fere potiantur, plebeia itidem consilia, plebeia jura maxime vigere. Itaque lex illa à veterum Tyrannorum mancipiis dictata, quod Principi placuit, legis vim habet, quorum magis in ore, quam Jurisconsultorum illorum versatur: aliter apud nos, & omnes liberos populos: Quod populo placuit, id & in populum, & Principem ipsum valeat, iisdem juribus cum liberis reipubl. Rom. temporibus nefas haberetur, ex vinculis civem causam, dicere cogi, nunc Principes aliquando nobilitatis priusquam damnati sint, carcere vinculisq; mancipantur. Ausim affirmare plures in Vicaria carcere Neapolitano Duces, majore quidem titulo, sed non libertate, quam per universas Poloniæ turres nobiles esse, metus enim infamiæ apud nos loco carceris est; neque Rex dominus legum sed custos: cumque homo sit, Senatus medius interjectus, qui cum nobilitate corpus reipubl. constituunt, Rex totius corporis anima est. Apud alios autem, quo fere alio numero magistratus habentur, quam in peculio, apud nos magistratus Regem caput agnoscunt, non dominum, membra ejus non mancipia. Juramentum Senatorium. Et ne opponam, mox pro rebellione haberent. Per cubiculi ministros, aut Doctores omnia fere ibi expediri, quis ignorat; secus apud nos. Contra successionem auream bullam scimus, sed non de nomine queritur, sed re. Octavium Augustum, cum post Julium imperium occupasset, Regem se non dixisse, ob quod nomen Julius interfectus fuerat: neque dictatorem constat. Sed tamen vel Imperatoris, vel tribuniciæ potestatis, vel Pontificis nomine tyrannum egisse. Exceptos in Ungaria præfectos militiæ, sub hac exceptione, hic etiam novos homines introductum iri. Accidit quidem, ut Augustus tanquam successor coronaretur: sed improbatum, & ne in posterum id fieret, cautum, & ne cogitaretur quidem. Quid enim puerum regno præficere, corruptelæ ejus ab adulatoribus, diffidia aliquando cum ipso patre: continuata imperia, stabilimenta servitutis; interpellatio nova libertatis, omnibus nota sunt: titulis obsepiri viam, & campum virtutis exercendæ, cum enim hæreditarij illi sint, & illos segnes necesse est fieri, & reliquam nobilitatem cum aspirare se eo posse, desperet. Hic meritis in patriam, & virtute dignitas, comparatur, cum nemo in dignitate succedere possit, nisi quem virtus extollat. Et illi quidem libertatem nostram confusionem vocant, putantque, rectene justeque, quivis facile judicare potest. Si enim populus cætus est hominum, jure consociatorum. Respublica nostra, nox ex fece plebis, sed ex nobilitate consociata est, moderatiorq; fere temperatura ejus est, quam Romanæ, duabus certe rebus melior; quod non annuum in ea tanquam consulere imperium, sed perpetuum sit, & morte tamen vicissitudinem regnandi, æquandæque libertati viam aperiens, altero, quod non Varrones ex macello, aliosque sedentarios ad honores vocet: nobilitas cum arma ferat, juste etiam suffragium fert; quæ si ad honores vocatur, primum honesto genere, omnes nati vocantur: in quibus bene natis, bene educatis, nullum tale, quale infima plebe flagitium, temeritas, aut vilis animus esse potest; neque tamen interim, si quis virtute etiam nitatur, sellulariisque istis, & vilioribus exercitiis se non contaminarit, ne virtuti quoque via ad nobilitatem præclusa. Itaque floreant sane, ibi niteantque oppida & Villæ: plebejus nimirum ordo: Si diminutione libertatis splendor ille mercandus mihi est, carere iis malo, quam abundare: neque enim tam artificiis istis mechanicis, vel muris substructionibusque, atriisque atque ædificiis amplis, quamvis ne ea quidem usquequaque nobis desint: quam libertate, virtute, morumq; elegantia, beati homines existimandi sunt; quibus rebus nulli alij nationi concedere nos existimo. Opes, potentiamque domus Austriacæ, in immensum tolli à quibusdam audio: quæ illis blandiuntur, expetendaque imprimis videntur, suspecta eadem maxime mihi sunt, non solum quod libertati potissimum inde metuam, sed non minus gloriæ etiam, dignitatique publicæ. Quod in fluminibus usuvenire videmus, ut minora majoribus permixta nomen suum amittant, idem ne nobis accidat, vereor. Absque eo proprium quasi hoc occidentalium gentium est, ut alios nos, qui sub septentrionem remotiores sumus, pro simplicioribus, seu rudioribus quasi habeant.

Itaque vix quisquam inter eos sutor, aut humillimus de plebe reperiatur, qui non ea arrogantia sit, ut ingenio & consilio, vel primario

apud

apuod nos Senatori cedere velit. Accedat huc imperium: mox in Germanicum nomen Polonicum defluet: Regij nominis fulgor gentis gloriam secum trahet. Germanum Regem habebimus: omnia quæ domi, forisq; preclare gesta fuerint. Germanus sibi arrogabit. Germano oppida, arcesque condemus: Germano militabimus, pro Germani gloria, Vitam sanguinemque profundemus; atque ut uno verbo dicã, Colonia quasi, aut provincia Germanica fiemus, non multo post fortassis hæreditas etiam futuri. Frustra enim alium electionis ejus exitum polliceri nobis possemus, quam aliæ gentes tulerint, semel jugo accepto difficulter id excuties, nisi forte Ungaris, Boemisque, vel ipsis adeo Germanis feliciores futuros nos existimemus, non vi quidem fortassis ab initio continuare regnum volent: mea autem quid interest, Vine, an precario, an arte libertas violetur, quacunque ratione libertas electionis vel tollatur, vel intervertatur, serviendum erit, frænumq; accipiendum, cum ad propagandum ad posteros imperium, non modo artes, sed ne color quidem defuturus sit. Qui enim nunc Masoviæ jus aliquod pertinere ad se præseferunt, quid si in possessionem regni admissi fuerint, facturos putatis. Ego vero si, Joannis Boemiæ Regis jure uti adversus nos velint, ne eo colore, universum etiam regnum, non multò post sibi vindicent, vereor Necessitudinem quidem & conjunctionem eam, quæ inter utramque gentem, à tot sæculis mutua intercessit, quæque à plerisq; commemoratur, ego quoq; libenter prædico. Idem tamen quantum fidendum illi sit, superiorum etiam temporum exemplis moneor. Cum Jagellonibus quidem primum communis hostis. Matthias Ungariæ Rex Austriacos conjunxit. Cujus cum commune vel odium, vel metus, arctissimo fœdere eos copulasset, per illud ipsum tamen fœdus, & cum Mosco in caput nostrũ, Austriacos coiisse, & in fraudem nostram, regniq; Poloniæ, regium nomen, insigniaque deferre ei non dubitasse, scimus. Silesia per quos à Polonia avulsa. Prussiam itidem, qui jurejurando recuperare Imperio Germanico se obstrinxerint, qui deniq; quod supra commemoravi, intra viscera regni Masoviam adhuc vindicent, obsoletum fortassis commemorasse sit. At de Prussia, Masoviaque promittunt; ego vero & dona ferentes metuo, quos ante non certos per omnia amicos expertus sum. Jam vero quanti hoc faciendum existimamus, ne electione ista potentiorem aliquem Principem, vicinumque offendamus.

Galliæ Rex, ut nihil aliud, Rex certe noster fuit, cujus vel unius rei memoria, & honoris ejus merito rationem habendam nobis existimo, & ne à nobis exacerbatus, aliqua re nobis noceat, providendum. Remotus sane à nobis est: sed idem cum Turca, eodemq; potentissimo vicino nostro, confœderatus: longas Regibus manus esse scimus, non difficile illi fuerit, à nobis irritato, vel per Turcam, vel per Tartarum, vel iras suas in nos effundere, vel injurias ulcisci. Dubium ne autem cuiquam esse potest, Austriacum ille malit, an indigenam; cum illos perpetuos Valesia domus æmulos habeat, ab hoc omnem benevolentiam polliceri sibi possit, Cujus si minus rationem habendam quis existimet, Turcam certe, à quo & gravius, & præsens periculum ab electione ejus imminere, nemo tam cæcus est, quin videat, quomodo contemnet: Neque vero ego tam humiliter de regno hoc nobisque sentio, ut vel Turcica, vel quæcunque externa arma metuenda tantopere existimem, ut servitutis aliquid eorum metu subire nos velim. Sed primum cum plærosque Principes Christianos horrere opes ejus videam: Cum Venetam rempublicam potentissimam, cum Imperatorem denique Christianum ipsum, de quo electione hac agitur, tributo, redimere ab eo pacem sciam, ego temere arma ejus irritare debeam? ego tam demens esse ut alieni honoris gratia, me fortunasque meas in præsens discrimen conjiciam, molem sedemque belli, periculumque adeo omne in me ipsum ab aliis transferam. Quod enim Austriacis opibus adjunctis, facile periculum id nos discussuros nonnulli disputant, quale sit, nemo non videre potest: discrimen nimirum certum erit, exitus belli incertus. Si enim tam parata de eo victoria est, primo à suis eum cervicibus removeant, Ungaria Græciaque pellant, deinde periculi ejus vades se nobis offerant. At fidi Barbaro non debet, atque ut in præsens à nobis abstineat, cum reliquos Christianos omnes subegerit, ne ultimis quidem nobis parcet; ne ego quidem aliter de eo judico; at moriendum quoque mihi certo scio: neque tamen si mox quis mori me jubeat, libens illi obtemperem. Sed quemadmodum unumquemque nostrum, longioris vitæ spes sustinet, ita cur non etiam, vel temporum meliorum, vel mutationis alicujus expectatione, cum tam potente hoste pacem sustineamus potius, quam temere in bellum periculumque ruamus.

Cujus si ulli merito habendi ratio est, nobis certe qui in Russia sedes habemus, præ cæteris habenda est, ut qui & furori ejus maxime objecti, & omnibus non ipsius modo, sed Scithycis etiam Vicariis ejus excursionibus expositi sumus; quo minus nobis, municipibusque nostris Palatinatuum Russiæ succensere nos æquum est, quod salutis nostræ præcipuam rationem habendam esse eximemus. Cum præsertim cum nostra publica omnium vestrum salus conjuncta sit. Deinde vero à tot jam sæculis fœdus cum eo nobis,

majoribusq; nostris intercedit. Cujus non video cur pudere nos debeat, cum & plærosq; alios Principes Christianos, seu fœdere, ut Gallum, atq; Anglum, seu quæ species fœderum est, induciis certe ut Venetos, Imperatoremq; ipsum, conjunctos cum eo videam: idque non ad juvandum eum contra alios Christianos, sed ad nostrum otium pacemque tuendam comparatum sit; non imperat nobis indigenam sed suadet: unum deprecatur, ne hostem ejus eligamus; & quantum ego judicare possum æquum postulare videtur; ejus igitur si ipsi violandi autores simus, ne juste arma, irasque suas in nos convertat, nobis videndum. In commoda hæc, tam interna, quam domestica, quæ externi imperium invehere nobis poterit, indigena electo, omnia evitabimus. Primo contemptus mutuus, qui inter diversas nationes existere fere solet, contentionesq; contemptus ejus comites, nullæ omnino erunt. Externo quemadmodum, habitus, amictus, cibi denique nostri, vel sordent, vel novi quasi sunt; ita morum etiam, Juris, Judiciorum, rei militaris, rationisque bellandi nostræ, cœli ad extremum hujus, insolens est. Nullum cum eo vel domi, vel militiæ sermonis commercium; nostrum si elegerimus, dupliciter Scripturæ Sacræ, seu præcepto potius divino satisfaciemus. Nam & Christianum, & nostræ linguæ Regem habebimus: gnarum linguæ: gnarum hominum; gnarum legum: institutorumque reipublicæ. Et quemadmodum Russus Villicus, rei familiari Russicæ, Lithuanus Lithuanicæ, rectius adhibetur quovis alio, ita Polonus rectius administrabit regnum cujus gnarus est, quam vel Italus, vel Germanus. Qui in odium adducere indigenam apud vos volunt. Helizabetam ac Barbaram etiam commemorare non dubitant. Utcunque sane populo connubia ea præter autoritatem Senatus contracta non placuerunt, certe tot incommoda reipublicæ vix invexerunt, quam Rixæ malitia attulit. Qui vel opes, vel autoritatem eum habiturum negant, partim de regno hoc, nimis exiliter sentiunt, atque adeo non regni modo vires, sed se ipsos fere ignorant, partim superiorum temporum atque ætatum, ignari omnino sunt. Regno inter amplissima Europæ, sive vires, sive arma, sive omnis generis, quæ ad usum hominum pertinent, facultates, copiamq; spectemus, quæ omnino res, quam vel ratio certa ea administrandi ordove deest? Modus saltem certus adhibeatur, non solum seipsum, omnibus rebus facile tuebitur, sed præ plærisq; aliis abundabit. Idem modo Rex atque paterfamilias bonus sit, nihil omnino ei deerit, cum ad Majestatem Regiam sustinendam, tum ad injurias hostiles, non modo propulsandas, verum ubi opus sit, etiam ulciscendas. Re ipsa enim cupiditas, avaritiaque, non opum vitium est, sed animi: qui cum compositus moderatusq; est, mediocribus etiam opibus, facile & privatas & publicas necessitates tuetur: cupiditate è contra, æger ne opibus quidem ullis expleri potest. Eadem res quæ opes, etiam autoritatem ei præstabit. Vir scilicet sit, virilique prudentia & virtute, nemo certe, qui ante fuerit, sed qui nunc sit spectabit. Quid novi virum fortem quamvis novum hominem, regio sanguine, aut Principibus in regno præferri? Ita Hugo in Gallia, non solum regiæ sed quod magis multo Augustiusq; erat, ipsi Carolinæ stirpi prælatus. Rudolphus Habsburgensis, primus Austriacæ dignitatis, atque imperij conditor, Otocari Boemiæ Regis curiæ Præfectus, non modo ipsi Otocaro Regi suo, verum aliis omnibus Germaniæ Principibus. Quod si filium à nobis Regem electum non aspernaturus Cæsar esset, quanto minus regni filium, quem nimirum respubl. ipsa sibi pepererit, cum ex nostro corpore Regem elegerimus contemnere poterit: Factiones alij metuunt, dissensusq; noster ne obstet, quo minus convenire in eum possit. Factiones æque ab externo existere possunt, atque ab indigena, dissensus nostri si superbia causa est, ob rem tam salutarem, atque salutem adeo ipsam communis patriæ, cur eam non ponamus: Si injuria forte aliqua, jus publicum est, quo finiri ea possit. Ita nihil cum obstiturum indigenæ sit, omnia autem ad illum nos invitent, eum certe potius eligamus, qui & nobis notus sit, nosq; noscat, quam qui non minus ignotus nobis, quam nos illi, ne respondere quidem ea qua salutatus à nobis lingua fuerit, possit. Grata adeo omnibus oratio fuit, sæpe ut gloriari soleat, duabus maxime contrariis, ac diversis in rebus, summo non modo assensu, verum applausu etiam populi, se versatum, una cum excluderet Piastum, altera cum eundem suaderet. Cum in Senatum deinde, cum universo ordine equestri venissent, utraque pars candidatum suum Senatui commendavit. A Piastanis Nicolaus Sienicius, Succamerarius Chelmensis verba fecit, paucis præfatus, moram excusavit. Præsens reipubl. periculum priorisque electionis exitus, solicitos nos habens, causa nobis sunt, quo minus deliberationem hanc, in qua ut reipublicæ ita omnium nostrum salus maxime posita est, vel citius explicare, vel præcipitare potuerimus, deinde in sententiam Zamoiscij oratione fere habita, cum iis inquit quas commemoravi, tum multis aliis de causis, externum quantum possumus deprecamur, nostrum poscimus. Sententiis Senatus deinde non expectatis, aut auditis, intra septa tamen comitij definita secedunt, & non modo reliquam nobilitatem quã vel secum sentire existimabant, vel quæ Mosco suffragabatur, ad conditiones cum illis descensuros promittendo, verum Senatores etiam qui suæ sententiæ essent, ad se invitabant. Cum sententiæ hac de re à Senatu dicerentur, plerisq; maxime autem Mielecius Podoliæ Palatinus, pessimi exempli rem esse demonstrare, Senatorem loco sedeque sua relicta,

vel consilia sua à Senatu sejungere, vel popularibus concionibus se jactare. Zborovius Cracoviensis, Kostka Sendomiriensis, Tarlo Lublinensis, Tencinius Belzensis. Tum & Lanciciensis Palatini, Castellani itidem nonnulli, maxime Gorcanus Miedzirzicensis Saffraniecius Biecensis, qui è Senatu ad consilium id se contulerant: non secessionem illam à Senatu esse dicebant, sed colloquia Senatorum cum sua cujusq; Palatinatus nobilitate concordiæ causa semper ante hac etiam usurpata, aliis è contra privata ea semper colloquia, privatimq; in diversoriis fere usurpari solita fuisse contendentibus. Publice suo quemq; loco in commune consulere debere. Piastani ita enim appellabantur, nullius alterius quam indigenæ rationem haberi, aut mentionem admitti se velle, fœdereque adeo contra omne externum imperium, maxime autem Austriacum se obstrinxisse, per legatos Senatui testabantur: honoris tamen Senatus causa illi permittere, ut ipse quicunque ei videretur indigenam ederet. Fœderi illi reliqua nobilitas, quæ cum Senatu sentiens, in Senatu remanserat, ut quod contra libertatem publicam suffragiorum esse diceret, reclamabat: non deerant in Senatu, ut Episcopus Cracoviensis, maxime autem Mielecius in omnibus consiliis suis concordiam spectans, qui concordiæ causa in suffragia mittendum de indigena existimarent: sed ita, ut cum non solum de ipso Candidato suffragia ferenda, sed conditiones etiam prius omnes pertractandæ, an uxor simul coronanda, ne liberos propinquosque supra privatam fortunam extolleret, vel præ benemeritis dotaret, aut beneficia reipubl. iis conferret, si convenire vel de ipso, vel conditionibus non posset, ut ad externum regressus esset: Piastani econtra, ita indigenam nominari volebant, ut nominatione ea, externi omnes sine ulla mentione in perpetuum postea excluderentur. Altercatio inde per aliquot dies inter Senatum Piastanosque hisce de rebus esse. Cum illi obstinatissime indigenam flagitarent, Senatus non convenire de eo posse, ipsisque adeo ut priores ipsi communi consensu eum ederent, referrent, unanimi mox consensu Joannem Kostkam Sendomirien. Andream Thencinium Belzensem, Palatinos nominant: Optionem alterutrius ex hisce Senatui dant. Inter Principes partium Austriacarum, Andreas Opalenius Marsalcus Regni tum erat. Autore hoc ut consensum eorum discuteret, difficultatibus, periculisq; reipubl. propositis, pares ne iis se esse posse confiderent, susciperecq; rem vellent, interrogandos Senatus censuit. Thencinius mox renunciavit, Sendomiriensis, quod rogatus à nobilitate erat, ut si suscipere rem nollet: quemadmodum vere nolebat, saltem dissimularet, deliberaturum se respondit. Cum per aliquot septimanas ducta jam ita res esset, Austriaci cnitione in eam rem in privatis consiliis prius inter se facta Archiepiscopum ut Regem tandem proderet hortari. Piastani minas contra ea ac præsens periculum, si prodidisset intentare, cum ad extrema potius omnia, quam in Austriaci imperium consentiant, descensuros se ostenderent: ad extremum optionem illis dare, ut excepto Austriaco, sine ulla conditione quicunq; eis videretur alium eligerent. Profectum id à Zboroviis putabatur, si forte ad Ferrariensem, cui cum tacite fvaerent, nominare publice eum non audebant, rediri conditione hac posset. Perstare in sententia sua Senatus, quique cum Senatu erant, tumque Russos maxime adversarios sententiæ suæ haberent, quo magis metu subactos in partes suas eos traducerent, tributum quod in militem cōtra Tartarū poscebatur, inter cætera impediunt, tandemq; Piastanis minime expectantibus die XII. mensis Decembr. Separatim Comitio relicto, versus oppidum comitati, instructique conveniunt. Legatos inde ad nobilitatem, quæ tota fere in comitio convenerat, Sendomiriensem Podoliæq; Palatinos, Andream Opalenium Regni Marsalcum, tum aliquot Russiæ Castellanos, ut assentiretur mittunt. Periculorum publicorum magnitudine demonstrata, darent hoc publicę saluti, amoriq; patriæ ne dissensione sua eam turbarent hortantur. Dum illi pertrahendo eos morantur, priusquam legatio renunciaretur flagitantibus Archiepiscopum qui cum illo erant, sole jam occidente, Maximilianum Regem pronunciat, & legati Austriaci pro Ernesto maxime contenderant: & ex suffragatoribus non pauci etiam in eum propenderant: verum Mielecius iis quæ supra demonstrata sunt, causis adductus potissimum obstiterat. Comitiorum eorum exitu, reliqua nobilitas, quemadmodum ostensum est, in Comitio convenerat, ad arma fere capienda exacerbata. Verum Austriaci Maximiliano Rege prodito ab Archiepiscopo admoniti, mox dilapsi, postea oppido occupato solennes supplicationes pro more obeunt. Ibidem cum legatis Austriacis de conditionibus tractantq;, perficiunt legationem cum dignitate, tum numero insignem designant. Verum ex iis Albertus Lascius Palatinus Siradiensis Joannes Dulsky Culmensis Stanislaus Gostomscius Sochacoviensis Castellani, Stanislaus Czarnkovius Referendarius, Nicolaus Firleius Præfectus Casimiriensis, Christophorus Zborovius, Paulus Uchanscius, Archiepiscopi fratris filius, Jacobus Ponetovius soli fere iere. Altera interim pars varia consilia agitare, cum in omnes partes animum versarent, Thencinio Palatino Zamoiscio Præfecto Belzensi, qui inter Principes tum fere in partibus illis erant, de Infante ita uno tempore in mentem venit, ut cum interpretes mutuo transegissent, de eodem tempore de eo utrique ab altero nunciaretur. Cum ad favorem populi, tum ad Tikocinum Thesaurosq; Tykocinenses, te-

nendum plurimum pertinere id visum. Re probata Infantem ab altera parte territam suscipereque nolentem, per Joannem Lascium, & Adamum Pilchovium, Secretarium ejus, privatim tentatam adjungunt, in sententiamque suam perducunt. Cumque Zborovius Palatinus Cracoviensis, à Dudicio interim affine solicitatus, spem transitionis ad Austriacos fecisset, simulationem saltem dum animi refrigescerent poposcisset, eaque vox increbuisset, Zamoiscius acriter in frigus illud quo pristina quasi virtus congelasset, invectus, tandem nisi communicato consilio reipubl. consuleret, Russos ipsos privatim sibi consilium capturos, suo aliorumq; Russicorum legatorum nomine testatur. Moxque nomine sex Palatinatuum, Russici nominis Annam Jagelloniam infantem, Reginam nominat, neve pactione aliqua ad Austriacos redire res posset, Zborovijs inprimis adnitentibus Stephanum Bathoreum Palatinum Transilvaniæ iisdem suffragiis Regem, maritumq; illi adjungunt. Ita Stephanus clarissimus, mox Rex futurus, sed ut plærisq; tum ignotus, fœlici potius ausu, unius partis, quam vel ex autoritate Senatus, vel publico omnium consensu Rex electus. Cum legatis deinde Transilvanicis de conditionibus transigunt. Legati à Bathoreo ad comitia ea erant, Georgius Blandrata Italus Medicus, Martinus Porzevicius, conditiones ab illis ultro hæ proponebantur. Quæcunq; ab ordinibus postularentur, primum se deinde Principem suum juramento confirmaturum. Æs alienum Regni nomine liquidum dissoluturum. A Moscho occupata, si ordinibus bellum decernendum videretur, confestim recuperaturum, in eamque rem veteranas copias suas non recusaturum. Fœdus cum Turca renovaturum, confirmaturamve à Tartaris pacem præstiturum limites Regni ita muniturum, ne hosti cuiquam patere possent: paratæ pecuniæ ducenta millia Florenorum in ejus Regni præmissurum, bella non per legatos sed ipsum, gesturum: cum gratia tum impensa sua quod nuper à Tartaris ex Russia captivi abducti essent, è captivitate liberaturum. Quæ cum à nostris acceptæ essent, ultra eas ab illis hæ etiam propositæ. Ante omnia Annam Jagelloniam Reginam à se electam matrimonio ut sibi jungat, ita tamen ut si vel illa non concederet, vel consensum in matrimonium id præbere nollet, dignitas Regia integra inviolataque ei maneret. Jura omnia, conditionesq; Henrico ante ab ordinibus oblatas, juramento ut confirmet: Si quid præter eas conditiones regni ad publicas libertates augendas in proximo conventu Coronationis postulaturi essent, publico diplomate ut approbet. Ad repentina regni præsidia mille equitum, & quingentorum peditum legati quam primum ut expediant: sine Senatus ordinumq; autoritate auxilia externa ulla, ne in regnum inducat, sine eademq; extra regnum nullum etiam militem educat. Quibus utrinq; acceptis, probatisq; legati Transilvanici, mox Chodkievicium Castellanum Vilnensem Marsalcum Lithuaniæ eundemq; Samogithiæ Livoniæq; Præfectum, vel potentissimum tum Lithuanum, & Stanislaum Kriscium Castellanum Racnizensem cujus magnæ in illa alia factione partes erant, pecunia adjungunt. Legati in Transsilvaniam delecti. Joannes Tarlo Palatinus Pilsnensis Præfectus, Georgius Mnissek incisor Regni Sanocensis & Sokaliensis Præfectus, Albertus Starzechovius Succamerarius Leopoliensis, Palatinides Podoliæ, Nicolaus Jasloviecius Palatinides Russiæ Præfectus Camenecensis, Joannes de Ostrorog, Martinus Lwowscius de Ostrorog, Joannes Plasa, Georgius Niemsta, Adamus Goralscius, Stanislaus Lasi, Stanislaus Pstrokonscius, Joannes Beldovius, Joannes Radzicievius, icere omnes. Quod vero maximi ad rem momenti postea fuit, cum majoris autoritatis electioni suæ adjungendæ, tum animorum conciliandorum causa, tanquam in re controversa, totius nobilitatis conventus indicunt: quæ ultra electio magis legitima sit, ipsa dijudicet.

Primo, singulis Palatinatibus suus cuique locus, deinde ad decimam octavam Januarij proximi inituri anni LXXVI. Andrzeioviam universis, Podoliæ tamen Volhiniæ Braclaviensi Palatinatibus exceptione cautum, ut ob præsens periculum, per legatos obire conventum integrum illis esset, in privatis conventibus ut non modo de vi publicæ libertati ab Archiepiscopo illata nobilitas edoceretur præscribunt, verum pœnas etiam in eos qui conventum Andrzeiovienscm obituri non essent. Tributiq; & judic[illegible]um sibi constituendorum, magnum incitamentum popularitatis, arbitrium permissum. Ex omni numero qui summa cum potestate atque fide omnium nomine ista signarent. Christophorus Landskoronscius Castellanus Malostensis nomine nobilitatis, ex singulis Palatinatibus singuli. Quod Cancellarij autem in aliis partibus essent, Zamoiscio decreti electionis, tum legatorum Transilvanicorum dimittendorum, tum consiliorum scriptorumq; omnium publicorum expediendorum curam committunt: albaq; adeo sigillis suis obsignata, in eam rem apud illum relinquunt. Literæ inter alia ex ejus sententia ad Cæsarem etiam datæ, quibus utriusq; electionis jure & ratione ei demonstrata, ab adeundo eum regno dehortarentur. Verum Cæsar cum legati invitandi ejus ad regnum causa ad eum venissent, plane ab accipiendo iis conditionibus regno sua sponte alienum se ostendit; non modo quod Ernesto, non sibi valetudinis suæ sibi Conscius id cupivisset: Verum etiam quod inter alias conditiones, ea maxime illum offenderet, ne ulla omnino causa, vel colore interposito de successione quicquam agitaret. Persuasus tamen tandem à Czarnkovio

kovio accipit: In conditiones publice jurat, confirmationemque, non tamen sine clausula edit. Cura regni suscepta ad Stephanum inde Fisenbachium cum mandatis mittit. Partim arces nonnullas in Ungaria, aliasque conditiones ei offerendo à Regno avertere, partim difficultatibus demonstratis, deterrere eum conatus. Comitia simul imperij Ratisbonam indicit; cum præter alias difficultates maxime Turcicum etiam bellum metueret. Stephanus expectatione conventus Andrzeioviensis, similiter rem ducebat. Interim cum aliorum Palatinatuum per Regnum, tum maxime universæ Russiæ Visnæ conventus habetur. In quo cum animi negatione etiam tributi maxime irritati essent, & quæ à legatis suis acta essent, rata habent, & ut Andrzeioviam viritim eatur decernunt. Pro Palatino Hieronymum Sieniavium Castellanum Kamenecensem sibi constituunt. Eum Andrzeioviensis Conventus non multo post insecutus, aliquot tamen diebus serius, quam in dictus fuerat, circa vicesimam octavam nimirum Januarij, Cæsareani à Conventibus omnibus ex instituto abstinebant: Verum dum, ne conventus eos approbando electionis suæ jus indubium vocare viderentur, caute se agere putant, causam ultro produnt. Nullis enim contradicentibus qui diversarum partium erant, liberrime in alios omnia decernere. Itaque in Andrzeioviense etiam conventu, nulla vel dubitatio vel dissensio esse. Cum ob invidiam Henricanam omnibus publicis actionibus hactenus Karnkovius Episcopus Vladislaviensis abstinuisset, in conventu eo post discessum Henrici primum se iterum venditare nobilitati cepit, accepta ejus opera fuit. Præter illum ex Senatoribus Zborovij Palatini Sendomiriensis & Belzensis, Castellani aliquot, nobilitas autem frequentissima, convenerat. Primo itaq; ante omnia conventum Andrzeioviensem è republ. legitimeque indictum decernunt, cum quodcunque pro salute reipubl. fiat, legitimum habendum sit. Electionem Annæ Stephanique, ut quæ in omnibus conventibus minoribus recepta, approbataque fuerit, tum communi etiam consensu approbant, ratamq; habent. Vocem populi, vocem Dei esse: non nominationem aut promulgationem, sed consensum omnium Regem dare: Cæsaris electionem non suo ordine, neq; vel loco, vel tempore suo, multis quorumcunque ordinum contradicentibus administratam. Itaq; hanc damnant, omnemq; autoritatem, jusq; ei adimunt, hanc agnoscunt: conditionem addunt, ut post coronationem successioni, juriq; omni, quod controversiam aliquam regno parere posset, Anna cedat, fœdere solenni electionem sanciunt, pro hostibusque patriæ adversantes ei declarant, deferendorum eorum legatis nobilitatis cura officioq; demandato.

Diem Coronationi, eundemque nuptiis quartam Maij præfiniunt: sine qua conditione, vel etiam aliis, de quibus cum legatis convenisset ne Rex recipiatur, aut inauguretur, cavent. Regina ut legatis Regem excepturis, idonea mandata ad sponsalia de præsente contrahenda det, curaturos se recipiunt. Magistratus, Principes feudales, Civitatesq; ad solennia inaugurationis pertinentes, legati itidem ex singulis Palatinatibus, ut nullis aliis edictis expectatis, ad inaugurationem se sisterent. Ad Reginam Cracoviam deducendam Joannes Sienenius Zarnoviensis, Stanislaus Kriscius Raciazensis Castellani vel Dembinius Cancellarius, Andreas Zborovius Marsalcus curiæ designati. Ad Regem in finibus excipiendum, ex Episcopis Cracoviens. Krassinius, & Lucas Koscielecius Przemisliensis ex reliquo Senatu Sendomiriensis, Russiæq; Palatini, Joannes Chodkievicius Castellanus Vilnensis, fratres duo Thencinij, Andreas Palatinus Belzensis, & Joannes Castellanus Voinicensis, Gorkanus Miedzirzicensis Castellanus, Nicolaus Sieniavius præfectus campestris, Andreas Zborovius Marsalcus Curiæ, Raphael Sieniavius, Christophorus Radivilus Pocilator, & Præfectus Campestris militiæ Lithuanicæ, ex nobilitate Martinus Myrzinsky Subjudex Zembroviensis, qui cum Cæsareanarum partium nonnulli essent ex instituto lecti, vel ad suspectos suis faciendos, vel partibus conciliandos. Cæsar primum literas, deinde ornatissimam etiam legationem, Rosembergium ad conventum eum miserat. Quod à potissima Senatus, majoreque nobilitatis parte electus esset, regnumq; publice in oculis universæ Christianitatis sibi delatum, acceptum jam à se esset, ut ad majoris potiorisq; partis autoritatem, ipsi quoque assensum suum adjungerent, petebat. Legatio ea non contemnendo numero Senatorum, maximo autem equestris ordinis hominum demonstrata, re ipsa refutata fuit, neve controverso regno contra libertatem publicam nobilitatis, accipiendo non modo regnum Poloniæ, sed universam christianitatem, in difficultates aliquas conjiceret, petitum, quibus de rebus, qui & ipsum & universam christianitatem rectius edocerent, legati simul Albertus Sobiesky de Staroziebij, Episcopus Chelmensis, Christophorus Landskoronsky, Castellanus Malogostensis, Joannes Lascius, Succamerarius Belzensis, ad Imperij comitia decreti. Miserat & Battoreus Hieronymum Phillippovium, ab aliquot ante annis in familia ejus versatum, gratum sibi studium ordinum, quod in eligendo se declararint, accidisse: omnia sua vicissim reipubl. defert: nominatim conditionibus omnibus promptissime, satisfacturum se pollicetur: quamprimumq; modo legati cum regno perventuri ad se essent, iter in regnum acceleraturum.

Respon-

Responsum ab ordinibus quo prolixi de constantia judicij sui, fideque erga eum tuenda ei confirmatum; tempus autem inaugurationis, per peculiarem ex conventu eo nuntium, Paulum Orzechovium ei denunciatum. De judiciis sine provocatione seu summo tribunali ibidem statutum, ut cum propter præsentes difficultates in conventu eo nihil statui de iis potuerit, ut nos post inaugurationem, peculiaria in eam rem comitia novus Rex indiceret, in quibus nulla alia de re agi liceret, quam de judiciis iis, certaque ac perpetua liberæ electionis ratione: quibus rogationibus, neq; Rex, neque quisquam intercedere vel deberet vel posset: ac de judiciis quidem si convenire non posset, ut tum singuli Palatinatus penes eam quam ipsi sibi interregno constituissent, judiciorum rationem permanerent. Ad comitia inaugurationis, vel quæ proxime secutura essent, compositio inter status etiam rejecta, quæ si communi consensu expediri non posset, ut tum novus Rex pro munere suo curam autoritatemq; suam interponeret. Eodem edicto ad eadem inaugurationis comitia, qui pecuniæ publicæ administrationem aliquam habuissent, aut haberet, ad rationes ejus reddendas citati; cumque à tempore electionis plurima per vim admissa essent, ut eæ inhiberentur, injuriamque passis satisfieret, edictum: quod nisi fieret, in proximis comitiis inaugurationis delatio injuriarum, visne eis data. Justitium ad exitum usque comitiorum inaugurationis indictum, exceptis judicijs executionis tributorum. Nobilitate Russica pro Hieronymo Sieniavio, quem morte Georgij Jasloviecij Palatini Russiæ Vissinæ Palatinum sibi elegerant. Lublinense autem nobilitate pro Andrea Firleo præfecto Sendomiriense, à morte Stanislai Slupiecij Castellani à se designato contendentibus, honores eos illis confirmant, utque ratos eos habent, eodem, quo alias conditiones jure à novo Rege exigendas decernunt. Palatinatibus iis, qui legatos ad inaugurationem nondum elegissent circa XVI. & XVII. Februarij conventus ad eam rem indicti. Ante omnia autem tuendæ defendendæque electionis ejus ratio constituta, cumque vis & arma ab altera parte non minus expectarentur, duces si quid bello gerendum esset, Stanislaus Gorkanus qui Palatinus Posnaniensis, postea fuit, & Stanislaus Cikovius Succamerarius Cracoviensis designati, mercenarius itidem miles decretus: Stipendiumque in eum, viceni floreni trimestres equiti: pediti dena: in ipsos duces quaterna millia in omne tempus: tormentariæ itidem rei cura, sumptusque in eam eorundem arbitrio permissa. Præter hæc & tributum, reliquorumque omnium exactio, & expeditio publica, si quęvis ostentaretur, certusq; ejus modus constitutus: maxime autem, ut nullo excepto, omnes Andrzeiovia Cracoviam recta irent, communiq; consilio, & opera securitati loci ejus, in quo tantum reipubl. universæ positum esset, prospicerent. Legatos omnibus hisce de rebus ad Lithuanos, Raphaelem Slatkowsky Castellanum Konariensem, Stanislaum Karczinicium, Subjudicem Syradiensem, & Albertum Grzibovium, qui istos quoq; in partes perducerent, ex eodem conventu mittunt, ad Prussos Dzialinium Castellanum Dobrzinensem, indeque quemadmodum constitutum fuerat, recta Cracoviam se conferunt; imprimis maximo numero Russi. Cum Cæsareanorum etiam aliqui eo confluxissent, inter quos Princeps Stanislaus Jarnovius, Castellanus tum Ciechoviensis excedere coacti, cum iisdēq; Dudicius jam Augustanorum temporum Orator Cæsareus. Priusquam Orzechovius in Transilvaniam veniret, Stephanus jam ante exitu conventus ejus cognito, Maximiliani conditionibus repudiatis, regnum acceperat, juramentoq; in summo templo oppidi Meggyes VIII. Februarij solenni ceremonia præstito, secundum formulas Henricanas, omnibus rebus administratis, confirmationem conditionum ediderat. Quod tardius tamen prima legatio ad eum pervenisset, ad diem coronationi præstitam adesse se non posse significaret. Confirmationes tamen juramentaq; à se præstita, per Albertum Starzechovium Succamerarium Leopoliensem Joannemq; Radzieiovium, ex numero legatorum Polonicorum, Emericum, autem Suliok à se illis additum miserat, qui de aliis etiam rebus, si quæ reliquæ essent, cum ordinibus constitueret. Itaque ab iis qui Cracoviæ erant, maxime autem Cancellariis, qui ad partes ipsi quoque jam accesserant, quibusque promulgandorum jurium eorum munus, & pro ratione officij ipsorum, & mandato novi Regis incumbebat, per universum regnum literæ, nuncijq; iis de rebus missi, coronatioq; ad octavam mensis Aprilis prorogata. Stephanus interim rebus pro tempore domi compositis, duorum millium circiter peditum, & mille equitum comitatu, cum ditiones Cæsareas sine commeatu attingendas sibi nō existimaret, per Valachiam ad fines venit. In finibus cum præter unum atque alterum Sieniavios neque multi admodum, neque clari ex nobilitate ei occurrissent, excipiendi ejus partes ad Martinum Mouzinsciam sub judice delatæ. Dubitare inde vel de actis quæ ad se delata essent, vel ne animi postea mutati essent. Verum non multo post Haliciam & Leopolim versus progressus, cum & ex legatis aliqui, & frequens ornataq; nobilitas ei occurrisset, recreatus rursum fuit. Leopoli milites stipendia flagitantes, nonnullaq; extorquentes moleste ei esse. Jaroslaviam inde per Grodecum tendenti, Mieliecius cum Grodeci ipse tum esset, portas cum castri, tum oppidi omnes pandi jussit, ipse neque vidit eum neque invitavit. Secus Herburti, quamvis

vis diversarum partium essent, & Visnæ tamen & Przemisliæ lautiis, aliisq; officiis cum coluêre. Jaroslaviæ autem à Palatino Sendomiriensi Kostka, lautissime tractatus. Cracoviam inde justis itineribus contendit, in Mogillensi monasterio, uno à Cracovia milliari, per Paschatos dies substitit, Sacramentis corporis Domini ab Episcopo Cujaviense ibidem procuratus. Cracoviam inde venientem cum universa nobilitas quæ ibi erat, tum alij ordines omnes, summo cum gaudio effusi excepere. Inter hasce verò moras, cum altera dies coronationi præstituta iterum effluxisset, jam ante decimā mensis Aprilis ex conventu eo Cracoviense, seu coronationis denuo per regnum literæ dimissæ fuerant, quibus Regem in regno jam esse significabatur, inaugurationis autem dies, ad proximam diem Dominicam iterum prolata, maxime ut Lithuanorum, aliorumq; Senatorum, qui longius abessent, ratio haberetur, eoque rectius ad omnium notitiam pervenire res posset, aliis tamen interim capitibus, cum Varsaviensib⁹, tum Andrzeioviensib. edicti, ne quid mutatione hac diei coronationis derogaretur, sub eorundem edictorum sanctione, diligentissime iterum caventes.

Quamprimum Cracoviam Stephanus venisset, ad consilia publica, maxime Coronationis mox accessum: cumque ante omnia confirmationes jurium denuo ab eo peterentur, ipse non tam de edendis iis hærebat, ut quas & in Transilvania semel jam edidisset, & à quibus ob clausulam Transilvanicis illis insertam, qua Cancellariis facultas edendarum earum permittebatur, receptum se non habere intelligebat: quam priusquam ad Coronationem accederetur, de subsidiis tuendi regni, in tanta præsertim ejus dissensione, constitui nolebat. Maxime autem duabus de rebus satagebat; de matrimonio infantis, à quo ob ætatem ejus tam provectam abhorrebat: & expeditione publica, quam ut partim etiam sine comitiis pro ut tempora reipubl. postulatura essent indicere: partim cum pluribus hostibus in diversis partibus resistendum esset, ex usu necessitatibusque reipubl. dividere eam posset: quorum utrunq; conditionibus Henricanis vetebatur. De matrimonio ea ratio inita, ut simul quidem & coronarentur, & jungerentur: nuptiæ tamen copulaque in aliud tempus, quo scilicet pacatius regnum futurum esset differrentur. De divisione expeditionis diutius disputatio tenuit, ut contra quam in Transilvania protestationem jam antea Rex interposuisset. Itaque post coronationem usq; suspensa fuit; quo tempore à Zamoiscio tandem Rex persuasus, eam remisit: testimonio nihilominus protestationis in Transilvania interpositæ à legatis prius accepto, difficultas inde ipsius coronationis expediendæ, non parum ipsa quoq; moræ afferebat, quod cum non solum more institutoq; vetere, sed recente etiam lege Augustana ad Archiepiscopum jus id pertineret, in diversis partibus is esset, nonnullis ut Archiepiscopatu ei abrogato, Cujaviensi qui præsens esset is conferretur suadentibus, cum publico nomine appellatus hac de re à legatis Rex esset, Archiepiscopum sanari à se malle quam tolli, respondit: quod si studio Karnkovij id à se peterent, ejus se casui id servare malle, qui ab ea Archiepiscopi ætate non longe abesse posset. Declaratione tandem res expedita, qua Augustana lex declararetur, ita ad Archiepiscopum jus id pertinere, si à publico nobilitatis consensu se non sejungeret. Quod quoties fieret, cum minor Polonia sedis regiæ, & insignium custodiæ præ majore Polonia prærogativam haberet, qui in potestate nobilitatis dignitati illi proximus è majore Polonia Episcopus esset, ille Regem inauguraret: quæ tamen lex postea suppressa, in numerum legum seu tabulas non pervenit. Ita cum subsidia etiam, tributum, & expeditio publica promptissime ei offerrentur. Calendis tandem Maji in summo templo arcis Cracoviensis, ab Episcopo Cujaviense, cum ipse, tum Anna Regina insignibus regni solenni ceremonia inaugurati fuerunt. De nuptiis etiam, cum ut differrentur, antea convenisset, omnium tamen interpellantium precibus cessit: postridie peractæ: moxque à Senatoribus etiam juramento, civitateque Cracoviense homagio præstito, per universum regnum edicta ijs de rebus missa, quibus ut & publice per præconem inauguratio ubique proclamaretur, inque acta referrentur, & judicia jurisdictioq; quæcunq; sub nomine tituloq; regio, suo jam modo atq; ordine posthac exerceretur, edictum. Quemadmodum ante ostendimus Cæsareani à conventibus quidem Battoreanis, maximeque Andrzeioviense suo quodam consilio planè abstinuerant, ne tamen ipsi quoq; cessare viderentur, contrarium quasi Andrzeioviensi Loviciam in diem ultimum Febr. suæ partis conventum Archiepiscopus indixerat, missi eo ante adventum regium, ex conventu Cracoviense legati, necessitate conventus Andrzeioviensis, & officij sui, tali reipublicæ tempore demonstrata, primum cum ipso Archiepiscopo, civiliter quidem non obscure tamen expostulant, partim quod totius nobilitatis consensione in conventu Andrzeioviense jam perspecta, unus homo contra omnes conventum Lovicensem indicere non dubitarit: ordinis quidem causa primum in republ. locum eum tenere, non tamen propterea omnium aliorum loca atq; jus, quæ in solidum à singulis teneantur, occupare eum potuisse, aut posse: partim etiam quod literis quibusdam, quas eodem illo tempore per regnum universum publicaverat, inq; acta publica referendas curarat, in odium atq; in invidiam hominū adducere conatus se fuisset, qui ita pro libertate

publica

publica contra eum ſtetiſſent, ut in cæteris tamē rebus mutuam tum cum reliquis omnibus diverſum ſentientibus, quam etiam cum ipſo illo concordiam modis omnibus colere, & quantum in ſe eſſet tueri cuperet. Ad concordiam deinde denuo eos invitant. Nec enim debere eos pigere, ſi in re qua ſalus reipublicæ contineatur, de ſententia ſua nonnihil decedant, cumque ſine dubio in deſignando Rege, eundem quem ipſi ſalutis ac libertatis publicæ portum propoſitum habuerint, nunc mutato potius nonnihil curſu, eum teneant, quam cum periculo eum, quem ipſi cepiſſent, aut inſtituiſſent. Cæſarem quem ipſi à ſe electum dicerent, tanto jam tempore nullam adhuc in partem voluntatem ſuam declarare: ſuum contra electum ſic adventare, ut ſub id tempus regni fines jam ingreſſum putent, adferre ſecum ſummam religionem, ſingularem prudentiam, juſtitiam amorem in hanc rempublicam incomparabilem: quod caput autem eſſet, primo pacem cum Turcarum Imperatore adventu ſuo repræſentaturum: deinde autem domeſticas diſſenſiones, cum indulgentia ſua, tum ſtudiis omnium in eum erectis, maximeq; præſidio matrimonij infantis ei deſponſatæ facillime diſcuſſurum, conſtituturumque quarum rerum ut cæteros forte in ipſorum quoq; deſignato eſſe concederent, quæ tamen poſtremo loco commemoraſſent, ita proprias hujus eſſe, ut in commemorationem earum nemo alius venire poſſe videretur. Et quoniam ſcripto quodam Archiepiſcopi ita ſe perſtringi viderent, quaſi vel inſcientia, vel temeritate ſervitutem quandam in rempubl. introducturi eſſent: magis ab eo ſervitutem metuendam oſtendunt, qui unus arbitrio ſuo regem omnibus imponere vellet, quam ab iis qui Regis eligendi libertatem æquam & omnibus communem defenderent: Itemq; eo, qui Rege ſuo eligendo præpotentis Barbari arma apertiſſime concitaret, quam qui malum quieſcere turbulentiſſimis reipubl. Chriſtianæ temporibus, quantum poſſent potius à ſe averterent. Conventus infrequentiſſimus fuit. Paucis tamen reſpondent: Contentionem comparationemq; omnem, utrius partis conſilia magis è republ. fuerint, tempori ſe permittere magiſtro veritatis: à concordia nunquam ſe abhorruiſſe, aut adhuc abhorrere: ejus cauſa ut Varſaviam ad diem IX. menſis Aprilis denuo conventum indiceret, ab Archiepiſcopo ſe impetraſſe: eo venirent, conſilia ſecum, atq; adeo Pruſſis & Lithuanis, qui eodem eſſent per ipſos invitati conferrent, non obſcuram ſpem facientes, ut primum Stephanus in regnum veniſſet, officioq; ſuo ſatisfeciſſet, in fidem ejus ſibi quoque concedendum; idem in literis ex eodem conventu ad Cæſarem non obſcure ſignificant, regnum prius occupantis fore. Ad oratores vero ſuos qui Viennæ erant, diſertius etiam ſcribunt, ſi conventum Varſavienſem ad IX. Aprilis indictum adventus Tranſilvani prævertiſſet, nua cum aliis Majeſtatem ejus agnoſcendi ſibi quoq; neceſſitatem allatum iri, queruntur cum à legatis Cæſareis in electione non ſemel promiſſum ſibi fuerit, intra menſem unum Cæſarem in Polonia futurum, nunc tertium jam menſem non comparere: omninoq; conditionibus acceptis intra tempus non ſatisfieri. Quemadmodum ſupra enim demonſtravimus, plane in accipiendo Regno Cæſar ab initio hærebat: perlatum in Poloniam ſub id tempus reſponſum quoddam oratoribus, ad ſe miſſis ab eo datum fuerat: jus quidem regni bonis rationibus adeptum legitime acquiſiviſſe, conditiones modo quaſdam ſibi partim differendas, partim mitigandas, partim etiam omnino tollendas videri. Ad legationem etiam adverſæ partis, quæ ut ſupra oſtendimus omnibus de rebus rectius edocendi ejus cauſa miſſa intra id tempus ad illum fuerat, non alieno plane à concordia animo reſpondiſſe Cæſar videbatur, cum in eam fere ſententiam reſpondiſſet, fidem tamen interea illis quoque abrogare ſe non poſſe, qui diverſum hiſce de rebus antea ad ſe retuliſſent: interim recte & ordine facturos, ſi vel oblatas concordiæ rationes acciperent, vel alias ipſi proponerent, inirentur. Omnibus hiſce ex rebus optima concordiæ ſpes omnibus injecta ad diem Conventui Varſavienſi præſtitutum denuo legationem ad eos miſerant. In his manifeſtiſſimis Divinæ iræ indiciis, quæ ſceleribus omnium merito imminere viderentur, ſatis ſibi conſcios eſſe, nullam à ſe concordiæ rationem prætermiſſam: teſtes ejus rei eſſe cum conventum Andrzeiovienſem, tum frequentes ad eos partim literas, partim legationes ſuas. Eo magis nunc, quod à quietioribus conſiliis non abhorrere eos intelligant, bellum autem civile omni ratione refugere, magnam ex eo animo ipſorum voluptatem capere, eoque confidentius ab illis petere, ut à quo pridem non plane abfuturos ſe oſtendiſſent, nunc re ipſa præſtarent, & ad ſe accederent. Si enim quas ſemel ingreſſi eſſent partes, ſequi non deſiſterent in apertum plane diſcrimen conditionum ſuarum, primo carptim alieno arbitrio juratorum, deinde in ambiguo plane relictorum incurſuros: ſin explicare inde ſe velint, quemadmodum velle profecto deberent, cum Juramentum Regium omnium inter Regem & ſubjectos vinculorum firmamentum ſit, unum refugium ad ſe illis patere: quod neq; habuiſſent conditiones illas, neque cum juramento illo quicquam commune haberent: cum ab altera præſertim parte ſuus electus, omnia quæcunq; modo propoſita ſibi fuiſſent promptiſſime jurejurando jam confirmaſſet, inq; finibus regni jam verſetur, Cracoviæq; ſumma prudentia, religione juſtitia, vitæ integritate, inprimis autem ſuorum

amore

amore commendatus, Princeps propediem expectetur. Transirent igitur ad se & cum regi ipsi suo tanto Principi tum infanti etiam adhærerent, quam absque summo scelere, divinique supplicij metu deserere nequaquam possent simul molem belli ejus quod ex electione ea Cæsarea certissimum immineret, declinarent. Sparsæ sub id tempus literæ à Cæsareanis fuerant, ad Cæsarem à Turcarum Imperatore scriptæ, quibus à Poloniæ Regno adeundo tanquam suo gravissimis minis interpositis Cæsarem dehortabatur. Ei igitur invidiæ simul respondent, quod non desint, qui Turcam jam nunc jactent regnum hoc pro suo ducere electumq; ipsorum Turcæ beneficiarium esse, pro nihilo reputari. Alterum enim fœderis ratione, quod antiquissimum cum regno ei intercederet, à Turca dici cum qui nos violaret fœderatos suos, violaturum intelligi vellet, quod vel ex induciarum Turcicarum, cum Cæsare nuper pactatum formula facileperspici posset: alterum suo judicio non invidiosissimum debere videri cum præsertim formulæ illius, quæ nunc Transilvanici dominatus sit, non ipse autor sit, sed per manus à majoribus acceptam, summa cum tranquillitate tueatur. Adessent igitur ad Regem eum inaugurandum, in communeque de republ. consulendum: cætera sine ullo negotio facile inter se composituros. Miserat etiam Cæsar ad Conventum eum legationem: non ambitione aliqua sed communis reipubl. Christianæ, studio ad petendum regnum Poloniæ accessisse, seu potius non tam sibi, quod aliis Imperiis & regnis occupatus ipse in Polonia esse non posset, id petijsse, quam Ernestum filium ejus obtulisse, in quo si quid forte per ætatem deesset, cujus liberalissima ipsius educatione, tum patria autoritate, tum Senatus Polonici consilio expleri, sarcirique potuisset, post Henrici deinde Regis discessum, cum à multis & coram, & per literas invitatus, solicitatusq; fuisset, eademque diu excusasset, precibus persuasionibusq; eorum victum; ea tandem spe regnum suscepisse, non multo post summa ordinum voluntate, onere eo in Ernestum filium translato, liberatum se iri. Nunc omnibus rebus tentatis, quo minus ad extrema deveniretur, in id tamen discrimen adductam jam rem esse, ut sine armis vix obtineri jam regnum posset, ex quo & Poloniæ, & publicæ libertati, conditionibusque ultro citroq; acceptis, non minus vero vitæ capitisq; cujusque summum periculum imminere necesse esset, cum à suo exercitu, tum maxime Turcico qui per speciem defensionis, sine dubio admixturus se esset, bello illi se implicare, cum valetudine, tum Ungariæ defensione, induciarum deniq; Turcicarum octennalium recentium religione impedito, integrum sibi non esse. Ob hasce igitur difficultates, in deliberatione hac diutius hærenti, id maxime, ad quod recurreretur in mentem sibi venisse, operam qui nominis ipsius studiosi essent darent, ut infans, quam ipse numqaam regio honore arceri voluerit, eadem conditione qua Transilvano nubere deberet, Ernesto nuberet, quod si fieret, filij quidem conditionum sponsorem se futurum: quæ ad se autem proprie pertinerēt, ut de Prussiæ, Livoniæque Barique controversiis componendis, omne studium operamque non secus ac si ipse Rex esset, cum fide interpositurum. Cum in finibus legatio ea ab adversa parte facile vel retineri, vel arceri potuisset, mandatis tamen istis cognitis partim ne res cum Cæsare magis exasperarentur, partim quod ex moderatione ista Cæsaris, Ernestianæque conditionis difficultate, magnam spem transitionis aliorum concepissent, Varsaviam ire permissa fuit. Verum sive quod novæ quædam spes factæ illis essent, sive plæriq; magnis pollicitationibus ipsi inflati, alios etiam inflammarent, legatio Cracoviensis re infecta ab illis dimissa, novusque conventus ad diem tertiam mensis Jun. ab iisdem iterum Varsaviam indictus fuit. Cum quemadmodum supra ostensum est, Cracoviam interim Stephanus venisset, ac non modo ijsdem regni insignibus, sed nuptiis etiam cum infante conjunctus fuisset, atq; in eo nihilominus statu res essent, maxime autem Cæsar Ratisbonæ de rebus Polonicis comitia agitare nunciaretur, denuo legatio ad Cæsarem conventumq; Imperij ordinum Polonicorum nomine, iis de rebus decreta. Missi Joannes Krotosecius, Palatinus Inousodaslaviensis & Joannes Demetrius Sulikowscius Secretarij Regij, qui electionis ejus ratione, omnibusq; quæ partim cum Cæsare, partim cum Cæsareanis, hactenus intercessissent demonstratis, Regem non modo in regnum inauguratum, nuptiisq; cum infante celebratis, juramentoq; à magna parte Senatus exacto, in possessione etiam ejus jam esse ostenderent: à quibus rebus quod nonnulli paucorum quorundam factiosorum operatione abfuissent, & adhuc abessent, bonam tamen spem, cum in benignitate Dei Opt. Max. pro optimis ac sedatissimis Regumq; suorum ac reipubl. amantissimis hominum nostrorum ingeniis, proq; singulari illa felicitate qua regnum hoc in summis & maximis sæpe perturbationibus, salvum atque incolume permansit, ordines habere, quicquid reliquum dissensionum esset, communi ac concordi bonorū virorum studio, & consilio brevi compositum iri: augere eam spem quod ab una parte res illi sit, cum Cæsare, Principe optimo, moderatissimo benignissimo pacisque & concordiæ communis studiosissimo, regibus autē multis necessitudinibus, regnoque antiquissimis fœderibus conjuncto quemq; adeo ornandi potius, augendique sui rationes quæsiturum sibi persuadeāt, quam ulla occasione ad se pariter suosque & regnum hoc inexplicabilibus difficultatibus, summo cum totius reipublicæ christianæ periculo implicandi abusurum: ab altera parte Regem eum habeant,

quem fortuna multis variisq; casibus exercitum; ita ad omnes suos impetus sustinendos erudivit, ita ad comparanda hominum summorum pariter, & infimorum benevolentiam formarit, ita æquanimitate, prudentia, humanitate, eloquentia, corporis etiam & animi robore atque magnitudine instruxerit, ita rebuspubl. & libertati communi amicum, ita in rebus gerendis industrium, vigilantem, & ad omnia summa cum maturitate & dignitate in republ. expedienda quam maxime aptum genuerit, ut nihil excellentius desiderari posse videatur, eoque minus vereantur, res inter duos heic acta, aliquid reipubl. Christianæ, communiq; paci & tranquillitati incommodi adferat. Sed potius in bonam spem veniant, fore, ut non multo post ex duorum horum Principum conjunctione atque amore, quem non minus sperent quam optent, ad omnem Christianitatem maxima commoda perventura. Ad extremum rogarent, ut cum quo animo acta hæc omnia ab ordinibus esse perspicerent, non alieno nimirum à Cæsare, rebusque Christianorum, cum quo pristina pacta fœderaq; omnino manere sibi vellent, sed suæ libertatis, salutisque rationem habente, non in aliam etiam partem quam istam omnia interpretarentur, nec paterentur Poloniam quæ suorum objectu laterum, firmissimum se parietem hactenus omnibus Christianis ditionibus præstitisset, hanc pessimam gratiam pro optimis suis meritis referre, ut ab amicis vicinisq; ipsis suis temere apud se suspicionibus inanibus aspergi, & falsis criminationibus malevolorum defædari paterentur. Liceret sibi bona cum Cæsaris venia libertate sua frui: liceret pace reliquorum ordinum his bonis gaudere, quæ proximis temporibus libertas sibi sua sine cujusquam injuria peperisset: liceret sine cujusquam impedimento illi & non alij Regi parere, quem DEUS sibi dedisset: Natura conciliasset: libera electio creasset: inaugurario deniq; ipsa confirmasset. Quod si forte iniquum aliquod reipubl. Christianæ fatum, aut sibi mediocrem hanc, & omnibus liberis nationibus concessam felicitatem, aut vero orbi Christiano pacem & tranquillitatem plane invideret, Cæsaremq; optimum, prudentissimum, moderatissimumq; Imperatorem in medios tumultus, apertissimaque reipublicæ Christianæ pericula conjiceret, quod de ipsius sapientia & perpetuo pacis studio ne suspicari quidem vellent, & ipsi Electores, & reliqui Imperij ordines hanc pestem à cervicibus Christianorum, quantum maxime possent, ac deberent, depellerent, & pacem præsentem tum sibi, qui eam profecto modis omnibus non tueri ac defendere non possent, tum universæ Christianitati, quæ alioquin plus satis laboraret, quam maxime certam ac perpetuam redderet.

Cum autem ob res ex omni parte adhuc suspensas, Comitiorumque Ratisbonensium expectationem, variis interim rumoribus, soliciti animi hominum essent, non parum Landskoronam etiam ex propinquo Cracoviæ imminens, quæ præsidio Lasci Palatini Syradiensis qui Legatus ad Cæsarem iverat, tenebatur, seu suspicionis, seu metus ingerebat. Eam cum vidua Sigismundi Volscij Castellani Cyrnensis, qui Landskoronensis præfectus fuerat, advitalitio jure teneret: Lascus sub discessum Henrici vi occuparat. Ad judicia interregnana citato, aliquoties condemnato, executio contra eum decreta, non suscepta tamen administrataque fuerat. Rex cum & metu isto Cracoviam liberare vellet, executioque ab illo flagitaretur, Stanislaum Gorkanum, & Czikovium, quos à Conventu Andrzeiovїense præfectos militiæ ostendimus ad expugnandam eam mittit. Illis Ungaricas copias Banfio Præfecto adjungit.

In Præsidio Germani aliquot, & Itali exules, Præfectus autem præsidio Zacharias Gorecius relictus à Lasco fuerat. Cum tormentis constituendis aliquot dies occupati fuissent, oppugnatione cœpta, jam aliquot locis muris patefactis, qui in præsidio erant, deditionem fecerunt. Gorecius tamen Opoliæ postea in Silesia jussu Lascij captus, perijt.

De castro an demoliendum esset deliberatum, obstiterunt Legati nobilitatis. Viduæ ea conditione præfectura restituta, ut consanguinei alicujus militaris viri custodiæ id committeret. Interim jam ab ipsa coronatione de honoribus beneficiisque reipublicæ quæ partim morte quorundam vacabant, partim Cæsareanis tanquam spolia detrahi plerique volebant, summa contentione certabatur; cum non solum ut cujusque opera in suffragatione maxime insignis fuisset, ita jure quasi præmium aliquod operæ deberi sibi existimaret. Verum nonnulli etiam inter eos, quorum neque merita, neque vita valde clara essent, obreperent. Stanislao Krilcio, qui Raciazensis Castellanus fuerat, & in utroq; interregno, inter primarios suffragatores se jactarat, Masoviæ Potulicio Plocensis Palatinatus dati, Castellanatus Plocensis Gregorio Zieliensky, qui causas egerat, hominibus non satis probantibus Plocensis præfectura Czarnkovio adempta, eidem Krilcio data.

Itidem de aliis Cæsareanis spoliandis agitatum, & ut Princeps rerum, hominumque ignarus, vix non productus in sententiam eam Rex fuerat: nisi à Zamoscio deductus ab ea fuisset, magis benignitate præsens incendium sedandum, quam novas injuriarum faces ei admovendas existimante. Insignis tamen inter omnes de sigillo maxime contentio erat.

Dembinius & ætate, & quod non ea quo debe-

debebat cura administrare munus id putabatur, in magistratu eo alius ei sufficiendus ab omnibus judicabatûr. Verum dumittendi ejus cōditiones graves proponebat: cum alias tum pro filio Episcopatum Posnaniensem. Rex etsi ob eas quæ ostensæ sunt, causas liberari Dembinio cupiebat; quod tamen Zborovij magistratum cum pro fratre Andrea curiæ Marsalco, summa contentione efflagitabant, ipsique, ut qui regnum cum sibi debere non obscure præseferrent, cum Palatinus tum maxime etiam Andreas graves jam illi esse inciperent, magis ne ad illos sigillum perveniret, quam quod penes Dembinium id esse gauderet, conditiones recusat. Cum Zborovij interim quo ad leviores conditiones Dembinium perducerent, quibuscunq; rebus poterant eum vexarent, injurijs horum tandem exagitatus cum Thenciniis se conjungit: ne ad Zborovium sigillum perveniret, etiam levioribus, quam proposuisset conditionibus alteri alicui potius eo cessurum Regis jussu Zamoscius illi proponitur, qui Jaroslaviæ jam invitatus à Rege fuerat, assentitur. Per Andream Zborovium acerrimum competitorem, quod Marsalcus tum curiæ esset, sigillum à Dembinio, acceptum Petro Volscio qui Vicecancellarius tum erat: minus quod Volscius habebat Zamoscio traditur: indignante frementeq; Palatino Zborovio, cujus tempus quod medicinis tum operam dedisset ex instituto captatum putabatur. Quod nunquam vero ante hac in simili re factum, publice pro sigillo Zamoscio demandato, à legatis nobilitatis gratiæ Regi actæ. Dembinio autem Cracoviensis Castellanatus, post mortem Hieronymi Mielecij vacans pro sigillo redditus. In comitiis ijs lex de plebeis ad cathedrales ecclesias non admittendis in Russiam etiam extensa. Idemque Volhiniis, cæterisq; Græcæ religionis concessum. Cumque Masovia ab eo tempore, quo post decessum ducum, ad corpus regni redierat, suo tamen jure ad hanc diem usa fuisset. Vicegerens maxime autem Vicarium adhuc regium, sive ducalem ex pristina consuetudine retinuisset, qui loco jureq; Regio ubi, quotiesque ei videbatur, jus nobilitati dicebat, Vicariatus is abrogatus: certis tamen consuetudinibus sibi exceptis, quas ut in proximis comitiis exhiberent, censuræq; ordinum subjicerent, constitutum; tandem actis omnibus interregnanis confirmatis, exque constitutione Henricana senatoribus sex qui circa Regem essent delectis, inter quos Karnkovius Episcopus Vladislaviensis, Zborovius Cracoviensis, Thencinius Belzensis Palatini, cum in istis comitiis minus perfici omnia potuissent, re cum Senatoribus communicata ante exitum anni ejus LXXVI. alij comitia se indicturum Rex promittit; in quibus si quæ reliquæ adhuc essent, omnibus conditionibus tandem satisfieret.

Comitiis coronationis, quorum exitus, in diem XXX. mensis Maij inciderat perfectis, ad reliqua regni pacanda proficiscendum Rex ratus, Varsaviam movet, quo ex loco & Archiepiscopo, & majori Poloniæ & Lithuaniæ & Prussiæ immineret. Regina Cracoviæ mansit. Miechoviæ Palatinum Posnaniensem, Stanislaum Gorkanum, qui vel inter primos in partibus & militiæ etiam præfectus fuerat, creat. Paulus Uchanscius fratris Archiepiscopi filius, pedites aliquot Germanos Vratislavia, præsidij causa ad Archiepiscopum miserat. Eos Zaremba in majore Polonia profligarat: magnam partem ceperat, nuncium ejus rei, & captivos, in itinere eo Rex accepit, quod opifices plærique essent, Kameneciam ad operas faciendas deportari jussit.

Ex eodem vero itinere, cum ad Archiepiscopum literas, quibus eum ad se invitabat: tum ad nuncium Pontificium, qui cum Archiepiscopo Lovicij adhuc erat, præmittat, si mandata ad se haberet, secum ut potius esset: Si nulla ne regnum turbaret. Nuncius subito adventu Regis territus, Wratislaviam mox se recipit: reliqui dispersi Archiepiscopus adventum suum primum ætate, & aliis incommodis excusat, ubi Rex ipsum se venturum ad eum ostendit, territus promittit. Ravæ Andreas Opalenius Marsalcus regni, cum Czarnkovio majoris Poloniæ generali præfecto ad eum venientes reconciliati ei fuere. Præfectus Ravensis Gostomscius Castellanus Sochaczoviensis apud Cæsarem adhuc erat. Petebat præfecturam eam Episcopus Cujaviensis pro Karnkovio: moderatione Zamoiscij eo res deducta, ut jurisdictionis tantum administratio Vicaria interim ei daretur, quo similibus factis, in meliorem aliquanto spem Cæsareani adduci cœperunt.

Varsaviam sub initium mensis Julij venit, ibidemque tandem cum Archiepiscopus, tum alij diversarum partium Senatores, qui cum Archiepiscopo satis frequentes venerant, juramentumque nondum præstiterant, eo præstito reconciliati Regi fuere.

Lithuani jam ante ipsi etiam conventus suos, in quibus de præsente statu deliberarent, habuerant: unum Grodnæ, alterum post ipsam coronationem Msciboviæ; cumque Castellanus Vilnensis Joannes Chodkievicius summæ ea tempestate in Lithuania autoritatis, jam ante, quemadmodum ostensum est, ad partes accessisset, alij etiam facile inclinarunt; maxime cum de perfecta inauguratione, matrimonioque jam cognovissent. Itaque & legatos ad Regem in conventu eo decernunt, per quos salvis juribus suis, maxime autem electionis & coronationis, quæ utraque absentibus

illis peracta fuerat, cum Rege componerent: & cum quemadmodum ad alios occulte per regnum legatos Cæsar ad suos dimisisset, qui in partibus eos confirmarent, adventusq; ejus certam spem facerent, ita ad illos Joannem Kochirscium Silesium misisset, omni spe incisa, nocturnis itineribus recipere se coactus fuit. Ibidem igitur Lithuanici legati Regem convenere, totiusque Lithuaniæ nomine fidem ei detulerunt: Joannes Chodkievicius Castellanus Vilnensis, Eustachius Volovicius Trocensis, Joannes Kiska Incisor, Alexander Chodkievicius Grodnensis Præfectus, aliiq; nonnulli ex nobilitate præsertim. Ne quod absentibus se electus, inauguratusq; Rex esset, fraudi sibi esset, cautionem petunt. Data fuit, sub ratihabitione tamen futurorum comitiorum: eadem conditione alia nonnulla capita eis confirmata. Juramentum à Rege peculiariter illis præstitum: confirmatio jurium data. Ita soli Prussi in partibus adhuc versari videbantur, qui circa diem quartam mensis Maji conventu Graudenti habito, literas ex eo ad Maximilianum dederant; quibus & de constantia sua in partibus certiorem eum facerent, utque quam primum acceleraret hortabantur: Verum transitione ista, cum Archiepiscopi, aliorumque Senatorum Polonicorum, tum Lithuaniæ cognita, Gedanensibus solis fere exceptis, ipsi quoque non obscuram voluntatis suæ in Stephanum significationem dabant. Cum verò maxima pars ad Regem jam se contulisset, communibus literis Maximiliano id significare, imperioque ejus renunciare, visum illis fuit.

Itaq; alij quidem in hanc sententiam literas ex conventu illo ad eum dant:

Literæ Pruthenorum ad Cæsarem.

Non defuisse Majestati Vestræ, in utroque interregno plærorumq; nostrorum studium, nullo alio quam Majestate Vestra, teste confirmare nobis opus est, quid obstiterit, quo minus studio nostro exitus responderit, nullus etiam fortassis rectius; quam Majestas Vestra consiliorum suorum ipsa maxime sibi conscia æstimare poterit; nos quidem nullam aliam, quam DEI Opt. Max. in cujus arbitrio maxime regna atque imperia sunt, voluntatem agnoscimus. Cum reluctantibus fatis, omnia & à Majestate Vestra, & à nobis frustra hactenus tentata fuerint; ad mutuum in unum Principem Stephanum Regem jam coronatum, consensionem, cum divinæ voluntatis indicium ipsa inauguratio, tum virtus & ad hoc tempus progressus ejus, tum mos institutaq; patriæ, tum ipsi patriæ, nobisque dissensione ea periculum imminens nos adduxere. Quod fœlix faustumque sit, summa omnium nostrum utriusq; partis voluntate, fidem nostram illi addiximus, quas à Majestate Vestra literas tam in Poloniam, quam Lithuaniam missas publicæ libertatis confirmatrices habebamus, cum infrequente Senatu exhibuissemus, nunc abeo quem solum pro Rege colere non par est, juribus nostris nobis confirmatis, nullum amplius nobis usum præstantes, Majestati Vestræ remittimus, ab eodem petimus, ut divino potius numini, quam humanis ullis consiliis exitum harum rerum tribuens, non nisi in optimam partem factum hoc nostrum accipiat, memorque studiorum eorum, quæ dum fata DEUSque sinebant, præclara & egregia in plærisque nostrum experta in se fuit, in posterum sub eo Rege, quem bono nostro publico divinitus nobis datum interpretamur, in pace & otio libertate nostra frui nos patiatur.

Peculiares Archiepiscopus dedit:

Literæ Archiepiscopi ad Cæsarem.

Cum in Comitiis electionis Varsaviensibus, pro eo gradu, quem in regno hoc teneo, Princeps Majestati Vestræ suffragatus fuissem, non diffiteor non solum Majestatis Vestræ virtutum, quarum eximia fama est, verum non minus aut magis etiam patriæ meæ studio adductum eo fuisse. Itaque non modo suffragatus Majestati Vestræ fui, sed quamvis difficultates eas, quæ postea consecutæ sunt, ex sententiarum illa, quæ tum erat varietate, ob oculos habebam, pro loco tamen munereque meo Regem dixi; cum magis qualem Regem renunciatus eram, quam quæ tempestas patriæ meæ immineret, cogitarem: simul vero cum Majestatis Vestræ prudentiæ, & celeritati omnia mox cessura statuerem: in maximis & publicis & privatis meis, meorumque & eorum qui autoritatem meam secuti fuerunt difficultatibus, cum ad hoc usque tempus tutatus partes Majestatis Vestræ fuerim, hisce fluctibus agitatus, non modo auxilium opemque Majestatis Vestræ, frustra hactenus expectavi, sed ne id quidem curasse Majestatem Vestram video, ut in sanciendis efficiendisque iis, quæ oratores Majestatis Vestræ receperant, ordinibus regni satisfieret. His malis involuto, cum aliud reliquum nihil esset, quam ut præcipitem exacta ætate senectutem meam incusarem, qui externa spe fretus, in altum quasi mare, meque rempublicamque dedissem, tandem cum sive portum, sive tabulam apprehendi, quæ à mei reipublicæque conservandæ studiosis oblata mihi fuit: & in quo insignia regni divinitus collata jam perspicerem, eidem ego quoque Stephano Regi fidem meam jurejurando obstrinxi: nulli posthac vento facile me commissurus, aut à portu hoc abstrahi passurus. Majestatem Vestram, non tam constantiam meam, quæ minime illi defuit requisituram, quam sibi ipsi, quæ regnum hoc pro derelicto tam diu habuerit, imputaturum id spero, justisque amissis, nullas jam alias à dignitate & laude sua alienas regni in posterum consequendi occasiones, vel expectaturum vel quæsiturum. Ne summo expe-

quidem Pontifici ullam adhuc voluntatis suæ significationem Rex dederat, ut qui & totus Cæsari se dare ferebatur, & apud quem Rex ipse, in summam diversæ de religione sententiæ suspicionem adductus dicebatur, quæ quidem opinio non solum Pontificis animo ac plærorumq; Principum Christianorum, sed vel in hoc ipso Regno multorum animis plane insederat, quod & paucissimi in Transilvania Catholici essent, & per diversæ religionis homines, maxime autem Blandratam famosum hereticum regnum petijsset, à diversæ etiam religionis suffragatoribus maxime provectus ad regnum fuisset.

Ex eodem tandem conventu hoc maxime suspicionis ejus diluendæ, tum etiam animi Pontificis tentandi causa, Joannes Zamoiscius Grimalius, cum literis in hanc sententiam scriptis missus fuit:

Literæ Regis ad summum Pontificem.

Cum summa Dei benignitate in hoc regiæ dignitatis fastigio constituto, qui religionem catholicam, ab ipsis incunabulis ad hunc usq; diem constantissime tutatus sim, nihil prius antiquiusq; mihi esse potuit, quam ut post solennem hanc unctionis, & coronationis meæ inaugurationem, per oratorem meum fasces meos regios Sanctitatis Vestræ unico in terris Christi Vicario, submitterem, nomenq; meum, in isto orbis terrarum theatro, inter tot decessores & æquales meos Reges Christianos, quorum memoria in benedictione est, & laus in ecclesia Sanctorum, apud Sanctitatem Vestram profiterer, cum itinera usitata ad Sanct. Vestram nonnihil nunc impedita, tum tempora regni mei maxime necessaria hactenus mihi obstiterunt: quæ tamen spero, brevi facultatem eam mihi restituent, summumq; hoc desiderium meum, ad exitum optatum perducent. Interim quoniam non minus fortassis istic facta, consiliaque mea, quam hic quoque facta consiliaque nonnulla Sanctitatis Vestræ in suspicionem nonnunquam à quibusdam vocantur, quod ipse ultro facio, ut nihil, quod non cum pietate illius, & religione, cumque adeo sedis istius Apostolicæ Dignitate conjunctum sit, persuaderi mihi à quoquam patiar idem à Sanctitate Vestra peto, ut si quid forte isthic alienum à perpetuo meo erga hanc sedem studio & observantia ab hominibus existimationi meæ periniquis, ad Sanctitatem Vestram deferatur, totum pro prudentia sua respuat, & aspernetur, atq; hoc quidem. de rebus meis, quod ad præsentem statū regni mei attinet unū hoc peto, ut cui curæ reliquorum omnium regnorum, atque imperiorum libertas Vestræ est, eidem hujus quoque reipub. Polonæ, non magis meo que sanctitatis Vestræ nomini devotæ, & addicte sit, ueque eam quod absit, sine aperto, sine etiam tacito cōsilio vel assensu suo, quemadmodum malevoli quidam spargere in vulgus non dubitant, per cujusquam hominis contentione convelli aut labefactari ulla ex parte patiatur. Mihi quidem uti DEUS Opt. Max. regnum hoc peramplum, & perhonorificum, semel summa sua voluntate detulit, ita quon quidem domesticas ejus rationes attinet, pacatum prorsus & tranquillum nunc reddidit: ita, si qui postea motus, quod omen DEUS obruat, in pacata hac republ. exorti fuerint, non aliunde quam ab externis hominibus excitari, cum Sanctitas Vestra, tum universus orbis Christianus, sciat. Nobilitati autem & ordinibus regni mei certum est, jus suum modis omnibus tueri, atque adeo si opus sit, tanto libentius pro libertate sua occumbere, quanto crebrius vel pro aliena ab hostibus nominis Christiani tuenda vitæ discrimen adire non dubitarint, quisquis autem turbare eam voluerit, is certe non modo pacatam hanc, & florentem admodum rempubl. ac murum vete, totius Christianitatis, verum universum pene terrarum orbem bello funesto & inexplicabili involverit; cum ambitionis vero privatarumq; factionum turpissimam maculam ad omnem posteritatem sibi asperserit, tam multo magis æternam consciæ menti suæ pœnam divinitus accersiverit, hisce autem rebus omnibus, totius Christianitatis perniciosissimis conatibus, ut pro communis patris & pastoris officio, in tempore potius, Sanctitas Vestra occurrat, etsi communis Christianitatis salus, atque tranquillitas ultrò à Sanct. Vestra postulet, non minus tamen ego quoque diligenter meo, regnique mei ordinum nomine à Sanctitate Vestra peto.

Cum vivo adhuc Maximiliano Romam pervenisset, ita omniū animos, atq; aures occupatas reperit, ut non modo ad summum Pontificem, sed ne ad ullum quidem Cardinalium; ne Hosium quidem, præter Farnesium admitteretur, qui cum protector regni Poloniæ esset, à quocunq; qui Regem se Poloniæ diceret, profectum humanissime excepit. Nuncio mortis ejus allato, & ipse omnium summo cum plausu, & gratulatione exceptus, & literæ vulgo descriptæ, in omnium manibus haberi. Varsaviæ rebus ijs ita perfectis partem aliquam comitatus in Ungariam Rex remittit. Inde Knissenum Thikocinumque excurrit, ubi à Senatoribus aliquot Lithuanicis rursum Conventus fuit. Thikocini de Henrico Kurczbachio legato Cæsareo à Weiero capto cognoscit, literasq; & mandata Cæsarea ad Ducem Ordinesq; Prussiæ regiæ à Weiero sibi transmissa accipit. Cum via Regia Puckam versus, quam à Kostka Palatino Sendomiriense Weierus tum tenebat progrederetur, Præsidio Gedanensi quod quinquaginta equitum obvium eos illi mittere, cognoverat anteverso fines regios ingressum adortus, ad deditionem coegit, Sponsioneque devinctum, ad curandum vulnus, quod cum ipsius ictu Bombardæ

illatum ei fuerat, tum aliorum ex comitatu ejus Gedanum accedere ei permiserat; Scripta autem omnia, quæ secum habebat, ab eo accepta, ad Regem sine mora miserat. Missus à Cæsare Kurczbachius, ad confirmandos animos, cum Ducis tum ordinum, maxime autem Civitatum fuerat. Quod postulatis, opinioniq; illorum celeritate sua hactenus non respondisset, cum aliis difficultatibus, quas ante ostendisset, tum nunc etiam profectione sua ad comitia imperij excusat: & sua & ipsorum interesse, ut nihil temere nihil nisi deliberate, maxime autem ex imperij ordinum, à quibus maxima auxilia expectari possint, sententia in re tanti momenti quicquam à se suscipiatur; cum si in rebus omnibus minus consideratis, & expensis præcipitantius hac in re progrederentur, præter ludibrium, dignitatisq; suæ jacturam, quam incurrere possent, provincias omnes suas maximo periculo expositurum, non dubitare; ad conventum eum Varsaviensem præstitutum, frequentes convenirent, eo ipsum quoq; oratores suos missurum: interim ipsi sibi mutuo non deessent, non solum propinqui, sed solidi etiã auxilij, quod cum è suis tum externis provinciis, atque imperio certum firmumq; se maneret, expectatione se sustentarent. Quod si forte ex Polonicis ordinibus vel aliqui, vel omnes in partes jam transiissent, tum ut Lithuani tamen, Prussi, ac Livones, in sententia ac proposito permanerent, quorum jura libertatesque, maxime electione Stephanana in dubium vocata essent, vocarenturque ad Moscum legationem promittit: quæ promissi ejus communisq; periculi ex vicinitate Turcica eum admoneat ac si Turca vel Tartarus Lithuaniam seu partem Poloniæ invaderet, ipse ex alio latere ditiones eorum invadendo incursiones etiam arceret, cohiberetque petat. Hæc cum Duce, Episcopis, Palatinis, cæterisq; ordinibus Prussiæ regiæ, maximè autem cum Civitatibus, per Georgium Klefeldium, & Constantinum Ferberum consules Gedanenses agere jussus, Joannem Dulscium autem Castellanum Culmensem, cui ex legatione qua apud eum cum aliis functus erat, maxime fidebat, secreto tentare jussus; cum in eum statum adducta jam res esset, ut Polonicis ordinibus vix non omnibus ad partes Battoreanas traductis, ac quicquid spei de regno adhuc reliquum sit, in Lithuanis & Prussis solis fere supersit, quorum, utrique, in utroque interregno constanter semper Ernestum expetierint, Lithuani vero etiam superiore anno post Stecizensem conventum per oratores suos, apud se institerint, ut per Prussiam eundem ad se mitteret, cui ipsi justo exercitu obviam progressuri, excepturiq; eum essent. Inque proxima etiam electione inter alias conditiones ipse iis recepisset, si Poloniæ ordines per vim Regem illis imponere vellent, cum exercitu Ernestum se ad eos missurum, an tentanda jam ea res ei videretur, Ernestusque cum exercitu mittendus, qui vel suo loco, gubernatoris seu defensoris, vel quocunq; alio apud eos titulo, ditionibus illis quæ suarum partium adhuc essent præesset, atque à Battoreanorum vi & impetu eas defenderet. Non aliter nisi de Polonicis ordinibus jam desperatum esset, & certissimè atq; cautissime agere hæc jussus: cum si ante tempus agitata consilia hæc apud Polonicos ordines in lucem venirent, sine dubio maxima animorum offensio consecutura inde esset, consiliisque istis omni conatu obstituri essent. Si consilium probaret, non alienumq; eum à negotio animadvertisset, tum demum rationes, vias, modos, quibus res explicaretur, ab eo cognosceret: tum demum quid de Prussorum, Lithuanorumq; animo ac constantia, si eo deveniretur expectandum sibi esset. Consilia quæ si ad exitum pervenissent, sine dubio inexplicabili bello, cum regnum, tum vicinas provincias omnes involvissent. Thikocino, Thesauris qui ab Augusto depositi ibi fuerant, secum ablatis, per Bilscium Varsaviam Rex reversus. Chorosci in itinere jam Lithuanici ministri ad mensam illi ministrabant, sub idem tempus Regina Cracovia Varsaviam ad eum venit. Consilium de repub. cum de legatis, cumq; aliis qui convenerant Senatoribus ibidem habet. Cumque comitia inaugurationis ita finita essent, ut ante exitum anni aliorum comitiorum spes facta hominibus esset, ante omnia & comitia Thorunium, in diem IV. mensis Octobr. iter in Prussiam, quæ una nondum pacata erat, decretum. Profectus sub initium Augusti Sluzoviæ apud Palatinum Brzestensem non procul à Thorunia frequente Senatorum conventu exceptus, Thoruniam inde movit. In Prussia quo tempore Rex in eam venit is tum fere rerum status erat, qui in aliis partibus regni; ut quamvis Maximiliano plærique addicti essent, præter Gedanenses tamen solos reliqui magis Maximilianum expectarent, quam per se Stephano resistere vel vellent, vel auderent. Dux qui etsi eximium, separatumque quasi Principatum habet, Majestatem tamen Regum Poloniæ in eo agnoscit, & corpore & mente æger, per se nihil administrabat. Qui ordinum nomine res ducatus tum administrabant, Maximiliani studio & promissis elati, jam ante quidem cum Cracoviæ adhuc Rex esset, literas Ducis nomine ad eum dederant, quibus & illum à Regno dehortabantur, & nullum alium præter Maximilianum agnoscere se significabant, à Polonicis ordinibus qui Cracoviæ erant officij admoniti, & ad partes invitati, magis tamen eventum rei expectabant, quam consilium sententiamq; mutabant. Postquam Stephanum Cracoviæ jam inauguratum in Prussiam ipsum adventare accepere, Maximiliani spes seras esse animadverterẽt, aliorum exemplum, qui in iisdem parti-

partibus fuerant, ipsi quoque secuti. Brosciâ Regi ingresso, per legatos literasq; fidem nomine Ducis deferunt, quoq; magis animum Regis sibi adjungerent, cum in itinere Gambini Rex esset ad Baptismum etiam filiæ à Duce invitatus fuit. Itidem in altera Prussia, quæ Regia proprie dicitur, ordines conventibus jam ante aliquot habitis, voluntateque sua Varsaviæ jam per legatos Regi declarata, tandem Thoruniam adventanti, in campo sub Thorunia ei occurrentes, per Stanislaum Kostkam Episcopum Culmensem eum excipiunt. Oppidani separatim etiam eum salutant: inter quos primi Thorunenses & Elbingenses: Thorunenses quidem, ut qui metu magis præsenti necessitati cederent, minus, prompti, Elbingenses ob commercia Anglicana, aliasque privatas nonnullas rationes à Gedanensibus, qui soli & à publico consensu Prussiæ se sejungebant, & à salutando Rege aberant, diffidentes, privato etiam in eos odio promptissimi. Consequentibus inde diebus, & de juramento & jurium confirmatione peculiariter Prussiæ à Rege præstanda actum, Juramentum exemplo Augustano declaratum jurium etiam confirmatio, cum generali clausula data. Separatim ab ordinibus Civitates de possessionibus & religione egere. Possessionum confirmatio ad omnium ordinum consensum rejecta: non sine privato tamen promisso, nihil Regem novaturum, vel veteris possessionis quicquam moturum. Religioni pax data. Quibus cum mandatis Demetrius Solikovius, & Joannes Krotoscius, ad Comitia Ratisbonensia ab ordinibus Regni Cracovia missi fuerint, supra demonstravimus. A Cæsare ipso privatim quidem, sed tamen plerisque Principibus qui aderant, legatisque Principum præsentibus auditi, & humanissime dimissi fuere à Christophoro Zborovio, qui cum Palatino Syradiense audientiæ illorum aderat mendacij indignante Cæsare publice insimulati; Kotoscius etiam ad peculiare certamen libello in hospitium ei misso provocatus, in id tempus, quo munere legationis defunctus, publicam personam deposuisset, eum distulerat. A Cæsare responsum, & si aliter se rem habere quam ab ipsis demonstraretur, & sæpe ostensum esset, & nunc satis doceri posset: quæ tamen mens sua iis de rebus esset, per suos vel legatos, vel literas ordinibus regni istius, atque Ducatus Lithuaniæ, cum suis re ulterius deliberata declaraturum. De Andrea Gorkano Castellano Miedziricense à Sigismundo Kurczbachio in Silesiam, Gnoiensio à Francisco Honconai in Ungariam abductis, satis existimare neque factum à se probari, qui pristinum cum Regno Poloniæ fœdus diligentissime cultum, observatumq; velit: & quantum in se fuerit, quod ad jus de iis reddendum pertineret, nihil desiderare passum se fuisse, ut qui ordinum regni literis, quibus ea de re appellaretur, ne expectatis quidem & captivos dimitti, & pacis violatoribus diem mox dici jusserit. Cæteroquin non grata valde hominibus, favore Cæsaris occupatis, legatio fuit; ac plerosq; ipso Cæsare, qui humanissimum alioquin se illis præstaret duriores experiri. Uno Cardinale Morono legato Pontificio æquiore usi, ejus consilio legationem eandem cum apud ordines etiam imperij exponere debuissent, ei rei supersederunt, partim ne magis Cæsarem exacerbarent, partim si invito eo, aditum ad ordines Imperij quæsivissent, vel mandata ejus rei à Principibus suis habere se negantibus non recepti vel apud Jurisconsultos ordinarios Principum Germaniæ delegatos, dicere jussi, ludibrij potius aliquid subirent. Responsum, quod Regem Poloniæ in eo Cæsar se profiteretur, cum salva dignitate, jureve eorum à quibus misissent, deferre se non posse existimarent, in diversorio prius à se perlectum, attestatione adjecta, Cancellario Cæsareo reddiderunt; cum ut integrum id sibi esset, bona Cæsaris venia, cum dimitterentur, ab ipso Cæsare prius petiissent. Eodem die quo Ratisbona profecti fuerant, nuncium de Kurczbachio à Weiero capto ad Cæsarem perferunt. Itaque cum tribus inde milliaribus pernoctarenr, noctu missi qui eos retinerent, Linciamq; in custodiam deducerent. Similiter frater Solikovij Sigismundus, Samuel Lascius, & alij nonnulli diversis in locis ditionum Cæsarearum eandem ob causam retenti. Legati ipsi in custodia Lincense, ad quindecim circiter septimanas retenti, tandem post mortem Cæsaris à Rudolpho filio successoreq; ejus opera potissimum Kurczbachij cum ipsi tum alij dimissi fuerunt. Quam primum certior Rex de retentis iis factus fuit, sub hoc ipsum tempus quo Thoruniæ Rex erat Kurczbachius, sponsione, verbo, scriptoq; data, ita dimissus fuerat, ut injuria imprimis Weiero condonata, nisi illos liberaret, se ipse rursum sisteret. Thoruniæ re cum reliquis Ordinibus Civitatibusque Prussiæ composita, Mariæburgum Rex progreditur. Cum in Prussiam ducalem intentus ut esset, tum maxime Gedanenses ad officium ut reduceret. Hos etsi promissis Maximiliani, maxime autem ex iis Constantinus Ferberus, & Georgius Klefeldius, quorum tamen hic, sub hoc tempus, vel paulo ante mortuus fuit, qui in potestate tum fere Civitatem habebant, magnarum rerum spe inflati, quod in Maximilianum semel suffragium suum civitas contulisset, priusquam diserte is regno renunciasset, cum constantiæ, tum etiam periculi publici causa, non posse se honeste ab eo discedere præseferrent, aliæ tamen nonnullæ res magis etiam stimulabant. Temporibus Sigismundi Augusti, cum multa in civitate ea contra jus & dignitatem Regiam fieri dicerentur, ex consilio Senatus legatos eo Augustus miserat, qui res civitatis inspice-

rent, statumq; ejus constituerent. Qui tum in magistratu erant, vel metu actionum suarum, vel quod ne status Civitatis mutaretur vererentur, legatos regios adventantes, civitate excluserant. Quæ res cum ut erat indignissima omnibus videretur, quo ignominia publica deleretur, qui è magistratu autores facti hujus putabantur, tanquam Majestatis rei in regiam evocati, pro obsidibusque interim iis retentis, denuo legati eo missi, ac recepti, cum leges complures, quæ ad statum civitatis pertinebant, tulerant: tum ad deprecationem, & satisfactionem civitatem adegerant; cujus hæc præcipua conditio erat, ut ad id portorium quod antiquitus bina male civitas percipiebat, aliud in ea par pro Rege exigeretur. Rebus hisce vix dum integre perfectis Augustus decesserat. Itaque cum & invita civitas conditiones eas accepisset, & morte Augusti imperfectas relictas putaret, non modo ut iis liberaretur laborabat, verum alia etiam, quæ per legatos invecta erant, aboleri volebat. Inter legatos eos primi fere, Stanislaus Karnkovius Episcopus Cujaviensis, & Joannes Kostka Palatinus Sendomiriensis, tum Castellanus Gedanensis fuerant, quos eosdem cum & Principes fere eligendi Stephani fuisse, & apud eundem plurimum valere existimarent, ne non modo actiones suas tolli illi paterentur, sed magis etiam in se Regem accenderent, verebantur, neque fallebat eos opinio eorum. Nam cum Zborovij, tum maxime hi, magnæ prædæ, ac redituum spe, si tanquam per duellem belli jure in potestatem suam, civitatem redegisset, novamq; ejus formulam constituisset, in civitatem Regem incitabant itaq; partim superbia, novarumq; rerum spe, partim obstinatione, ac metu, neque vel legatos ad Regem mittebant: vel ullam submissi, reverentisque animi significationem dabant.

Jam cum Cracovia Prussiam versus Rex iret, Nicolaum Kosobucium, Notarium Plocensem, elegantis ingenij hominem, cum literis & mandatis, quibus ad partes officiumque eos invitaret, Blonia ex itinere Rex ad illos miserat, qui ad rem tempusque præsens oratione accommodata, in hanc sententiam verba ad eos fecit:

Oratio Kosobucij ad Gedanen.

Si in ullo imperio mundano providentia, voluntasq; divina perspici potuit, nulli dubiũ esse posse existimo. Vix in ullo, quam Stephani Regis nostri regno illustriora evidentioraq; ejus indicia extitisse. Non necesse sane hic puto pluribus in memoriam vobis revocare, quomodo utraque electio administrata sit. Neminem vestrum non sua sponte intelligere existimo, si quid humana ars, ratioque efficere potuisset, longe maxima omnia illa, quæ ab ea proficisci potuerint, pro Austriaca domo adhibita fuisse. Quid enim quæso, vel splendoris in præhensando, vel diligentiæ in ambiendo, vel liberalitatis deniq; publice, privatimq; pollicendo ex ea parte intermissum? Hic primum non modo pro se ab initio regnum non ambiit: sed nisi, inter Poloniæ regnum, Turcicasque ditiones interjectus, ex vicino bello partim periculi sibi quoque subeundum judicasset, vix non Austriacis ipsis, quam sibi id maluisset. Itaque cum illi Principes viros ad petendum regnum misissent, ab hoc non magnæ autoritatis legati missi; cum ultro quasi delatum Principi eorum regnum fuisset, vix etiam quicquam præter ipsum Principem, sed eundem omnibus maximis virtutibus regiis præditum, cum eoque & pacem cum vicinis, & omnia florentis status commoda nobis promisere. Verum ut hæc jam finamus, quod certius voluntatis divinæ argumentum esse potest, quam quod in oculis quasi nostris adhuc versetur, Cæsari Vienna Cracoviam usque quinquaginta sola milliaria erant: huic centum septuaginta: hic jam advenit, ille ad hoc usque tempus hæret. Cum fines regni hic jam attigisset, Cæsar in conditiones primum juravit. Hic regni insignibus inauguratur, cum ille comitia ad auxilia emendicanda primum indicit. Unde quæso hujus celeritas, illius mora? Deus scilicet est, per quem reges regnant: qui, quibus regna negat, iis mentem consiliumque assequendorum eorum prius eripit. Jam vero quæ consecuta sunt. In regnum venit perturbatissimum, & vix non alienum, cum potior fere pars pro altero staret, quæ vix magno labore alijs Regibus obtingere solent, ultro huic decreta, tributum, expeditioq; publica: atque utraque ejus potestati permissa, quos nemo deinde nisi vi à sententia discessuros existimarat, sponte illi accessere. Jam Archiepiscopus Regem illum veneratus, Marsalcus vitem, signum imperij ei præfert, hic proclamatione, ille renunciatione sua relicta. Quid de alijs dicam, Episcopo Plocense, Palatino Ravense, Lithuania universa, ipsius denique Prussiæ, cujus ipsi membrum estis ordinibus, quorum illi in verba ejus jam jurarunt: hi autem Prussiæ nimirum ordines legationem jam ad illum parant: At nutum quidem divinum aliquis vestrum in eo forte agnoscat, verum etiam contra voluntatem divinam, quod nefas sit commoda majora ab alio quis expectet, quam hoc? Quis quæso potior esse debet, is ne qui subjectorum, an qui suam utilitatem spectet? At inter quem unum alteri præferat, cui obscurum esse potest? Ambo electi fuere: ambo renunciati, proclamatique: uterq; studia hominum ardentissima habuit. Quomodo uterque partis suæ studijs responderit, cogitate. Cæsar opibus, potentia, omnium fere Principum Christianorum necessitudinibus & clientelis nemini secundus, qui modo tot millia equitum, tot peditum legiones, tot milliones aureorum suis promiserat, magnificisq; promissis istis

istis multorum, animos alios sedatissimos inflaverat, quid quæso præstitit, nonne omnium vestrum expectationem frustratus est? Spectator potius periculorum vestrorum, quam quid de vobis fiat, pensi habens, non vestri enim studio, sed suæ, suorumq; potentiæ causa regnum ambiebat. Neque interpretes sequestresq; illos, qui tam frequentes ad vos cursitant, aliud quærere existimate, quam ut magnificis promissis suis, quæ æque certa erunt, atque priora, vos inductos, à legitimo Principe corporeq; regni vos abstractos, eaq; ratione intestino bello commissos, tandem debilitatos, Mosci libidini objiciat. Huc nimirum pertinent fœdera illa, quæ novo inusitatoq; Germanis modo haud ita pridem cum Moscho sanxit: eodem ipsius Mosci literæ, à vobis malorum vestrorum ignaris avidissimè lectæ. Ab altera parte Stephanus Transilvaniæ tantum Palatinus & ut adversarij ejus, scribere non dubitarunt, Cæsare inferior: animo certe & benevolentia in suos superior, non aditus unde quaq; concisos, & præseptos, non metum, qui non solum ab Imperio Romano, sed universo fere orbe Christiano intentaretur, non ullas alias difficultates, quæ voluntati diligentiæq; ejus objectæ fuere, remorari se passus fuit, quiquam primũ suis adesset; & cum vitam fortunasque omnes suas, fortunatissimo, pacatissimoq; principatu relicto, ad defensionem eorum conferret, qui salutem facultatesq; suas, ob illius dignitatẽ augendã in periculum adduxissent. Eodem animo in solio nunc regali constitutus, nihil aliud etiã, quam publicam utilitatem, commodumque spectat. Nõ ille ut committat nos, sed primum cum universa republ. deinde inter se ipsos in gratiam omnes reducat, laborat, asperius nonnullos tractatos aliqui existimant. Equidem & medici aliquando contra insuperabilem, aliis remediis morbi vim, venenata etiam pocula propinant: Salutaria ista esse, salus ipsa postea ostendit. Verum tamen quæ ista asperitas est, si insanabiles aliqui bonis forte privati sint. Non id Rex reprehendit, si quis in electione adversatus ei fuerit: in libera enim republ. libera suffragia esse debere scit: sed contra Regem inauguratum unctumque molitiones dignas pœna judicat. Et tamen quanta ejus hac etiam in re moderatio sit, in vobis ipsis agnoscite. Etsi legati regni aliquoties jam rebus infectis ex Prussia discesserint: etsi, quod non paucos offendit haud ita pridẽm amplissimus regni Senator & Legatus non satis aptum Grudenti responsum retulerit, plus tamen saluti reipubl. quam vel suæ dignitati tribuendum putat: iterum per me vestros hortatur, & ut saniora tutioraque consilia sequamini, atque ad pacem concordiamq; qua una maxime commercia, quibus fortunæ vestræ omnes constant, invitat; Uter igitur ex hisce laude dignior? num qui suos deserit, an qui suorum commoda salutemque propriæ præfert? qui dissidia tantum quærit, an qui omni studio concordiam, conjunctionemq; procurat. Locus ipse me invitare detur, ut de laudibus ejus aliquid dicam, quas sapientiæ, prudentiæ, justitiæ, fortitudinis, cum summa rei militaris scientia conjunctæ, vel inimici ejus summas in eo agnoscere coguntur, sed tacere malo, quam non ita dicere, quemadmodum eximiæ ejus dotes postulare videntur, hoc sane nemo qui eum noverit, negare ausit, singulare quasi quiddam & admirandum effingere & veterum summorum imperatorum exemplum quoddam in eo naturam nobis repræsentare voluisse. Quod si quemadmodum à sapientibus quibusdam traditur, tum optime cum rebuspublicis agitur, quando summa prudentia, justitiaque cum summa potentia in unum conveniunt, nonne quem post tot reipubl. pericula seu potius naufragia, summo studio, non nos modo, sed vel universus orbis Christianus, ad gubernacula regni adhiberi expetere debuisset, nunc divinitus nobis datum, debita potius fide, & cultu excipietis, quam inaugurato jam coronatoq; impie resistetis? jura libertatesq; vestras nonnullis rebus imminutas querimini, prudens est: justus est: volet unicuique jus suum tribuere. Quemadmodum quidem ad eam rem clementiam, voluntatemq; suam prolixè per me vobis defert. Quantum ex societate Polonica commodi ad vos pervenerit, nemo vestrum est qui ignoret; inde scilicet opes cum publicæ tum privatæ: inde jura, libertates, omnis denique felicitas, non minus quæ sub aliorum imperio majorum vestrorum fortuna fuerit scitis. Quo magis diversam eam à præsente fuisse recolere animo potestis, eo magis ne florente societate relicta in pristinam servitutem recidatis cavendum vobis est. Non difficulter Cæsar in Cruciferum mutari poterit, vel potius cum imperij auxiliis utendum illi sit, quo minus imperij jura postliminio ijs ad quos pertinent restituat, quomodo recusare poterit? Verum demus nihil ex hac parte periculi esse; quid salva fide fortunisque vestris facere possitis videte. Polonia, Lithuania, Prussia cujus una pars estis, in Regem cum universæ consentiunt, majores vestri, non solum in Regum sed ipsius regni tanquam corporis, à quo avulsi fuerant, fidem sanctissimo jurejurando voverunt, ab hoc quomodo nunc integra fide, majorumq; vestrorum jurejurando vos sejungetis; quomodo DEUM acerrimum violatæ fidei vindicem autoremque, non reverebimini? Deus meliora: & sane Rex ipse meliora de vobis sperat. Quamdiu inter alios ordines sententiarum de regno ejus dissidium fuit: quamdiu Regni insignia Regi nondum imposita fuere, non miratur si aliorum dissensio, vos etiam ancipites distraxerit: ac non modo non miratur, sed ut in re libera, & integra ne vitio quidem vertit. Nunc omnibus ad autoritatem

tem ejus adductis in solioque regio solennibus cæremonijs eo collocato, fideque ab adversariis etiam aliis ei præstita, si eandem diutius ipsi recusare velletis, qui Regi primo coronato jusjurandum præstare tenemini, non aliter certe interpretari id posset, quam contra jusjurandum majorum vestrorum, contra jus, fasque à vobis id fieri, quorum ratio si minus vos moveret: quæ tamen vel plurimum valere apud vos sibi persuadet: vel ipsius certe periculi respectus movere vos deberet. Vosne universi regni vires in vos incitaveritis? quibus quomodo resistere possetis, cum vel vitam sine eo, à quo omnes fortunæ, vivendi rationes vestræ pendeant ducere minimè possetis? Quæ conditio vestra futura esset, si regnum à vobis offensum, vel commerciis vobis interdiceret, vel in quam rem non pauci incumbunt, in alium portum ea transferret. Verum demus vel impune quod nunquam DEUS justi imperij, causæq; vindex permittit, vel sine incommodo à Regno discedere vos posse, ij ad quos vos conferretis, cui commodo vobis erunt? satagit jam de vobis Cæsar: non dubito. Verum semel saltem frænum acceperitis, mox sui ne an vestri commodi curam habuerit, perspexeritis, in tempore potius aliorum exempla, atque vestigia vos terreant. Dicatis mihi quantum ad hoc tempus subsidij ab eo habueritis: tantum quantum Poloni, qui partes ejus secuti sunt. Verum gratulamini potius vobis, quod nondum petendi ejus necessitas allata vobis sit quæ si quod Deus avertat, imposita vobis fuerit, vel frustra id implorabitis, vel quæ non conditiones, si hostis stricto gladio cervicibus vestris imminebit, accipiendæ mox vobis erunt; nonne satius est, & fidei suæ satisfacere, & eadem opera difficultates potius omnes istas prævertere? alij Turcico nomine vos terrent, quasi ei Rex obnoxius in perniciem Christianitatis cum eo conspirarit: alij gubernatorem Prussiæ, vobis arcem præsidiumque impositurum. Fabulæ omnia, malevolorumq; figmenta, illud pietas ipsius omnibus nota refutat: hæc jusjurandum recentissime adeo ut aliis omnibus ordinibus, ita Prussiæ quoque & vobis Cracoviæ præstitum; quo unicuiq; sua jura libertatemq; conservaturum sanctissime promisit, moras saltem istas abjicite: quem ignotum vobis nunc metuistis, ubi cognoveritis, ultro vobis Principem gratulabimini. Quod si metus aliquis à Cæsare, vel alio quopiam vos terret, si integra re nihil conatus fuit; quid Rege jam inaugurato possessionemq; regni adepto, ab omnibus desertum, conaturum putatis, verum ut maxime tentare aliquis quid velit, non desunt illi credite rationes, quibus & suos tueri & aliorum impetum reprimere possit. Omnem vobis per me cum à Cæsare tum Dano & quocunq; securitatem indemnitatemque promittit. Quid vultis aliud? non vestrum est, qui membrum reipubl. estis, pacis bellique arbitrium vobis sumere. Religionis libertate maxime moveri vos scit. Jam Cracoviæ jurejurando illam à se confirmatam ne vobis quidem certe jam infringet. Ne superioris quidem dissensionis offensionem aliquam metuere vel debetis, vel potestis, jam dudum ut aliorum ita vestra quoque perpetua oblivione ab eo obliterata est, neque aliud, quam summam clementiam expectare ab eo debetis. Cum igitur & voluntatem divinam in imperio ei mandando facile agnoscere possitis: & is princeps sit, qui omnibus votis optari à vobis debuerit, neq; non solum deesse vobis ulla in re velit, sed ultro etiam invitet, ne ipsi vobis desitis, videte. Cum die quarta mensis Julij legationem suam magistratui exposuisset, accidit, ut postridie Kurczbachius quemadmodum supra ostensum est à Wahiero interciperetur.

Præter alias igitur, hac etiam maxime causa arrepta, vim eam causati, nullo cum responso eum dimittunt: deliberaturos tamen se, posteaq; commoda suo iis, ad quos res pertineat, responsum daturos, promittentes. In eandem sententiam, cum sub idem tempus vocatu Episcopi Culmensis; nam Varmiensis Hosius Romæ tum agebat: Conventus Ordinum Prussiæ Lubaviæ haberetur, ad illos etiam literas dant causati, quod internuncij sui, quos ad superiores conventus misissent, neque in itinere sine periculo, neque in loco publici consilij sine injuria fuerint, tum vero maxime vim Kurczbachio contra jus gentium, vel ipsi interpretabantur, iis ipsis diebus allatam exaggerantes, non posse se conventui interesse significant, ne vero deliberationes præcipitent, aut sine ipsis, qui ipsi quoq; membrum Prussiæ sint, ob commercia autem, quæ in ditionibus Cæsareis, domusque Austriacæ, ac propinquorum Principum, magna amplaq; cives eorum habeant, majori fere quam ulli alij periculo expositi sint, separatim sibi cavere, sed potius aliquanto maturius, in loco præsertim commodiore cis Vistulam, in commune consulere velint, petunt. Secus si fiat, ratum id se non habituros, detrimenti etiam aliquid si ex eo existat, non penes se ejus causam fore testantur. Sub exitum mensis Julij, iterum iisdem de rebus Andream Zborovium Curiæ Marsalcum ad eos Rex mittit. Sed cum non majore cum fructu legationem se expositurum intelligeret, quam Kossobucius exposuisset, quod magis ex dignitate & Regis & sua visum, Mariæburgi subsistit, literisque legationem ad eos perscribit: illi etiam in eandem fere sententiam atq; Kossobucio literis respondent; quibus non obscure significant, quoad juribus eorum idonee prius non caveatur, gravamina quæ vocabant aboleantur, cum Cæsare non componatur, nullam ad rem accedere se posse. Similia mandata illorum fuerunt, quæ ad conventum

Mæven-

Mævensem internuntiis suis, Reinoldo Mollero, & Georgio Rosembergio dederunt. Cum certo jam in Prussia se futurum Rex significasset, Stanislaus Kostka Episcopus Culmensis Mævam in diem XVI. Augusti conventum indixerat, ubi de excipiendo honorifice Rege & de communibus rebus deliberaretur, cum Gedanenses ut cis Vistulam alicubi tanquam loco pacatiore conventus haberetur ultro ante postulassent. Verum quemadmodum ostendi paria prioribus responsis suis, mandata ad conventum eum internuncijs suis dedere. Quia ultro potius cum ordinibus per internuncios eos suos expostulabant, quod priusquam vel juribus satis cautum, vel quæ contra ea irrepsissent, abrogata, aut, constituta essent, à Cæsare etiam indemnitati cautum esset, de acceptando excipiendoq; novo Rege agere proposuissent, cum Regem novum agnoscere, cujus arbitrio vitam, honorem, fortunasq; homines committerent. Priusquam juribus illorum satis cautum esset, & perperam & hoc præsertim rerum statu cum periculo fieret; itaque alium conventum petebant, in quo non modo hisce de rebus ageretur, sed singula etiam capita, & cujusque ordinis postulata, diligentius examinarentur; interim à novo potius Rege peterent, ut adventum suum in Prussiam tantisper sustineret, quoad de omnibus rebus, ad communem statum pertinentibus conveniret; neque tantulam moram iniquo animo ferret, quæ nisi impetrarent, ut à consilio abstinerent, eis mandarant. Assensi tamen internuncij Gedanenses ibi fuerant, una se cum aliis ad tractandū de omnibus rebus, Regemq; excipiendum. Thoruniam ituros. Itaq; communi omnium Prussiæ ordinum nomine, literæ ex conventu Mævense ad Regem datæ, quibus tam ab equestri ordine, quam à civitatibus, nullis exceptis, fidem obedientiamque ei deferri, significabatur, simul ut pro more majorum, ac jure Prussiæ, jura omnibus gravaminibus, & incommodis sublatis, jurejurando confirmaret, petant.

Quod vero Civitates peculiaria quædam gravamina haberent, & peculiari scripto consignata una ad Regem mittunt, utque benignam eorum rationem habeat, petunt. Cum quibus cum postulata etiam Gedanensium internunciis eorum ad conventum Mævensem ab illis data, Rex Gostinino ordinibus rescribens, quod consiliis alienioribus, à quiete & tranquillitate publica spretis, in eam curam incumberent, ut in communione reipublicæ ejusdem salvis juribus ac libertatibus suis perfruerentur, ipsum quoq; studium, hoc eorum benignitate sua complexum operam daturum promittit, ne libertates eæ illorum ulla ex parte imminutæ videri possint; cumque recta in Prussiam ad eos venire se ostenderet, simul non parum mirari se significat, quid causæ sit, cur soli Gedanenses, majore cunctatione, & hæsitatione, quam ullus alius ordo vel civitas, ad concordiam accessuros se ostendant, nec à verborum perplexitate refugiant. Cum Thorunij præter expectationem ordinum Gedanenses se non stitissent, ordines Thorunia ea de re literas ad illos dant, quibus ut & secessionem eam præter promissum internunciorum illorum, & expectationem suam accidere sibi significabant, neve causam externum militem in provinciam inducendi maximo cum universæ provinciæ incommodo & periculo, majore fortassis etiam civitatis Regi præberent, sed secum se conjungerent, quo communi consilio patriæ consulerent, petunt, simulque ad ipsorum peculiaria etiam gravamina abolenda apud Regem operam suam illis pollicentur, illi quod Thoruniam non miserint, ignoratione adventus regij cum neque ex internunciis suis exactam ejus diem cognovissent, & ex aliis non postremi loci accepissent, in quatuordecim dies profectionem ejus prorogatam fuisse excusant. De re ipsa eadem quæ antea, ut gravamina prius cognoscantur aboleanturque, jura prius confirmentur, novumque omnino ad ea conventum inculcant.

Interim sub initium mensis Septemb. Mariæburgum Rex venit, sine mora inde Stanislaum Kostkam Episcopum Culmensem, Joannem de Sluzewo Palatinum Brzestensem ad eos Rex mittit, qui ut ab obstinatione illa animorum recedentes, more majorum jusjurandum Regi darent, eos hortarentur, idemq; ab illis nomine Regio acciperent, ni facerent, pro iis Regem habiturum, qui Majestatem ejus spernerent, rationesque necessarias juris, dignitatisq; publicæ tuendæ initurum. Illi longo responso conscripto, quo eadem postulata sua de juribus prius confirmandis, gravaminibus tollendis, indemnitate à Cæsare repetunt, cum legati Regij, ut qui ad juramentum tantum exigendum missi essent, accipere id, & ad Regem deferre recusassent, illi in sententia nihilominus perstant, legatisque re infecta profectis, per suum tandem ad Regem responsum id mittunt. Plena superbiæ arrogantiæq; res omnibus videri, civitatem unam, non modo à corpore regni, sed Prussiæ etiam in qua sita esset consensu recedentem, non modo separatim sibi consilium capere, sed inter Regem etiam Cæsaremque, pacis fere belliq; arbitrium sibi sumere.

Itaque cum omnia frustra jam tentari Rex existimaret, tanquam qui neque juramentum contra marem majorum, totiusque regni, Magni Ducatus Lithuaniæ, & terrarum Prussiæ consensu præstare vellent, urbem munirent, militem externum contra jura Regni terrarumque Prussiæ constitutiones alerent, multisque rebus pacem publicam turbarent, Majestatis reos in jus evocat, quinq; dierum termino illis præstituto, libellosq; citationum publicandos, spargendosque in urbe curat.

Quibus

Quibus de rebus cum partim ad Regem, partim ad Senatores, eadem quidem quæ & antea semper ingerentes, supplices tamen fere literas dedissent, quibus ut citatione abolita, armisque à possessionibus civitatis inhibitis, aliæ potius rationes susciperentur petiissent, quibus sine ignominia & periculo Civitatis res componeretur, literas quibus conditiones istas illorum refutant, Senatores ad illos dant. Simul tamen cum dies judicij jam præterijsset, absentiaque illorum à scriba jam excepta, annotataq; esset, bidui inducias, fidemq; publicam à Rege illis impetratas mittunt, intra quod tempus legatione missa, quæ una ratio abolendi judicij esset, fidem obedientiamque Regi deferrent. Cum ne ad eum quidem diem, angustiam temporis causati stetissent, die XXIV. mensis Septemb. tanquam contumaciter absentes, perduellionis condemnatos proscribit. Mariæburgum cum Rex iret, in insula Mariana Risemburgique, quæ ditionis Ducalis oppida sunt, nomine Ducis Majestatem ejus jam agnoscentis, liberalissime exceptus, lautiaque largissime præbita ei fuerunt. Mariæburgo legatio etiam quæ statum Ducatus ejus inspiceret: à Duce itidem ad Regem Mariæburgum missa, fidei tutelæque ejus se commendans. Imminebat interim dies comitiorum Thorunensium. Ad ea per Dirssaviam iter Rex convertit, quo non modo propius Gedanum accederet, sed ipse etiam eam videret. In itinere præsidio Gedanensi, quod sub ipsam Dirssaviam, conspectumq; Regium, munimentis quibusdam objectis collocarant, ex minore insula, quæ Gedanensium possessionis est, Grebinoq; quod caput Insulæ, dejecto, per aliquot dies Grebini subsistit. Eo tandem propiore rerum suarum periculo adducti, fide publica accepta, legationem Gedanenses mittunt regnum regi gratulantur: quod legationem hactenus non miserint, obsessu à milite viis excusant. Conditionibusque quibusdam ultro citroque tractatis, negotium per Palatinum Cracoviensem Zborovium, Joannemq; Zamoisciu Vicecancellarium fere transactum, ab Episcopo Cujaviense, & Palatino Sendomiriense Kostka infectum fuit. Cum eo præsertim arrogantiæ Gedanensis postridie descenderent, ut confirmationem jurium nominatim etiam clausulam adjici postularent, ut nisi illa salva & illæsa conservarentur, ne civitatis quidem ordines jurejurando suo tenerentur; quam tamen cum ipsius rei indignitatis, tum omnium indignationis sibi conscij, ultro postea remiserunt. Itaque à conditionibus illis, à Rege discessum fuit, ut armis posthac persequendam sibi civitatem profiteretur. Grebinum Nicolaus Mielecius Palatinus Podoliæ, ad integritatem suffragij, sententiæque in republ. suæ notandam, amictu candido, non ab ipso modo, sed omni etiam comitatu ejus sumpto, ad Regem venit, jam ante alij etiam plerique Cæsareani in fidem Regis se contulerant, unus fere Stanislaus Czarnkovius Referendarius in Germania adhuc hærebat, Referendariatus Nicolao Firleio Præfecto Casimiriensi, earundem alioquin partium, qui Palatinus Cracoviensis, magnusque postea Senator fuit, in Comitiis ijs Thorunensibus à Rege datus ei fuit: alij itidem honores nonnulli, alijs Cæsareanis dati, animos partium diversarum nonnihil recrearunt. Quemadmodum supra ostensum est, Varsaviam Ungaros Rex plærosq; fere dimiserat. Duorum tamen circiter millium, equitatum aulicum Joanne Zborovio Castellano Gnesnense aulicæ militiæ Præfecto instituerat: eidemque peditatus Ungarici sexcentos circiter, Polonici etiam nonnihil adjecerat: ita ut ad trium circiter millium, cum equitum tum peditum exercitus esset. Cum eo Dirssaviæ discedens Zborovium relinquit, qui in Gedanensium conatus intentus esset. Thoruniam inde ad comitia profecto. Imprimis quidem de Gedanensibus coercendis, inde de insigni aliqua re pro republ. suscipienda relatum. In qua oratione cum & libertatis tuendæ studium, & clementia in adversam partem Regis prædicata fuisset, lætus comitiorum ingressus fuit. Verum animis plærorumq; alienatis, omnia inde turbata. Primum enim qui diversarum partium fuerant, victos se fuisse non poterant non meminisse: qui vero sibi regnum debere Regem volebant, cum nulla re expleri possent, aut non omnia mox ad nutum sententiamque eorum à Rege ferrent, non minus alieno ab eo animo erant, quam qui ab initio adversati ei fuerant. Itaque & communicationes cum Cæsare, & de tollendo eo clandestina consilia inita ferebantur, quæ quidem nuntium de morte Cæsaris sub id tempus Thoruniam allatum mox oppressit. Mortuus fuit Ratisbonæ in mense Octob. in medio quasi cursu consiliorum suorum, ad morbi vim, animi etiam fortassis dolore ex rerum Polonicarum cura accedente. Inter Zborovios inde, Gorkanumque Palatinum Posnaniensem, aliosque nonnullos, quibus non satisfiebat, coitio facta. Ultra eam vero, à Jacobo Niemoievio etiam, Stanislao Pekoslavio, qui postea clarior in re militari, præclaris facinoribus Præfectus, quam tum tribunus inter legatos nobilitatis fuit, alisq; popularibus suspiciones hominum animis inculcatæ, non parum eos turbabant. Itaque sola fere Gedanensis actio suscepta: eademque ipsa etiam maxime comitia turbare. Lembkam Syndicum fidei publicæ causa à Rege petendæ miserant. Cum literas ad Regem aliosq; Senatores haberet, quibus perpetua ista sua postulata de cautionibus sibi prius præstandis ingerebant, fidemque suam in Regem regnumq; testabantur, quod maxime eos turbaret, literæ Regiæ, à Palatino Sendo-

Sendomiriense cui cum aliis nonnullis Senatoribus audiendi ejus negotium datum fuerat, in conspectu ejus priusquam ad Regem deferrentur resignatæ: alias autem nullas ut redderet, sed domum secum deferret, mandatum ei fuit; in duodecim tamen dies fides publica iis conditionibus eis data, quæ Græbini etiam propositæ illis fuerant, militem dimitterent, juramentum præstarent, ad veniam suppliciter deprecandam venirent, qua accepta etsi dubij, ancipitesq; quid agerent, Constantinum tamen Ferberum, Georgium Rosembergium è magistratu, Henricum Lembkam Syndicum mittunt. Non decerant, quemadmodum & Grebini, qui moderatione aliqua adhibita, quæ in præsentia concedi illis possent, concessis, aliis ad alia comitia ampliioremque ordinum deliberationem rejectis, fidem civitatem reciperet, autores Regi essent.

Verum cum nonnulli ex eo, quod dissensiones inter magistratum & plebem in Civitate esse intellexissent, spesque à quibusdam facta illis esset, quam primum exercitum ad civitatem Rex admovisset, per seditionem statim civitatem tradituros, non magno negotio in potestate civitatem Regem habiturum persuaderent, ad ea vero nuntium etiam de morte Cæsaris cum accessisset, ducta res fuit, internuncijque Gedanensium quod non modo conditioni de externo milite dimittendo, aliisque quæ fide publica comprehensæ erant, satisfactum à civitate non esset, verum militem etiam interim auxissent ad deprecationem nullam accedere vellent, in custodia habiti fuere, utrinque tamen ad conditiones aliquas descensum: à Rege per Palatinum Brzestensem, cui agendi cum illis cura mandata fuerat.

Præter superiores, de dimittendo milite, pacandaque civitate, deprecatione item aliæ adjectæ, ut trecenta millia florenorum, non tam mulctæ quam redituum causâ penderent: Portorij non auctionem, sed dimidiam partem, Regi præstarent, scribamque regium mox ad eam rem adhiberent: reliqua negotia privata ad proxima comitia, ad quæ proprie cognitio eorum pertineret, rejicerentur, tormenta bellica aliquot, militesq; in bellum Moscoviticum Regi præstarent: etsi quæ ejus generis aliæ erant, cum quibus conditionibus primum Syndicus Lembka, deinde ipse Ferberus fide intra certam diem iterum se sistendi interposita missi, primum centum millia, deinde per Ferberum ducenta, quaternis pensionibus Regi offerunt, ita ut summa ea omnia alia redimerent, deprecationem quæ agnitionem aliquam culpæ aut delicti alicujus haberet, tanquam nullius sibi criminis conscij recusant. Juramentum non priusquam de suis juribus sibi cautum esset, præstarent: interim onera quibus premi se putarent absolute omnia tolerentur, non solum commissorialia, cum iisque auctio portorij: Sed quæ cum vicinis etiam, æque qui proprias jurisdictiones suas habent, ut Episcopo Wladislaviense de Schotlandia, & tam cum ea, quam cum Abbate Olivense de recepto sortium controversiæ illis intercedebant, non solum autem quæ ambigui quasi juris videri adhuc poterant, ut auctio portorij, & si quæ ejus generis essent, in controversiam vocabant, sed quod maxime indignum, & Regi & plærisque visum, etiam quæ certissimi juris regij erant, ut duo millia aureorum, quæ in recognitionem imperij, ex privilegio Casimiriano, tum vero duo millia florenorum, quæ nomine Helæ ex Sigismundano solvere tenebantur, ad extremum vero etiam quingentos, quos antiqua consuetudine pro lautiis etiam absentibus Regibus quotannis pensitant: Superiores quidem pensiones duas oppignoratas sibi ab Augusto causantes: pro lautiis autem, non æquum esse aliquid se solvere, nisi cum Rex ipse in Civitate esset, contendentes, præterea vero tenuitatem publicam accusantes.

Cumque beneficio regni ad invidendas pene opes civitas pervenisset, de quingentenis annuis, recusare non dubitabant. Ultra hæc vero cum in civitatem Rex venturus esset, ut certo numero modoque circumscriberet, petebant, de tormentis militeque, ut quorum hic tanquam stipendiarius non in sua potestate esset, illorum autem ultra usum necessarium nihil haberent, omnino vel excusabant vel recusabant. Animis hominum ita, quemadmodum supra demonstratum fuit, partim alienatis, partim turbatis, neque tributum, neq; ullum aliud fere certum subsidium obtentum, expeditio tantum publica, magis speciosum quam præsens auxilium, in repentinos tam à Tartaris quam Gedanensibus casus, eaque ipsa magis in speciem, quam re ipsa decreta. Gedanensium etiam si resipiscerent, in gratiam recipiendorum arbitrium Regi permissam, reliqua præclare à Rege proposita omnia rejecta. Cum enim postea vel ij ipsi qui ad autoritatem suam Regi ostendendam ab initio coiverant, ad extremum Regi satisfacere cuperent, animis irritatis frustra ab illis etiam omnia jam tentabantur, neque quicquam aliud fere statutum quam quod Masovitica jura, quæ ex superiorum comitiorum autoritate, horum comitiorum judicio subjici debebant, accepta; quæ tamen ipsa sequente demum anno septuagesimo septimo mense Junio, ex comitiorum tamen horum autoritate, Mariæburgi demum promulgata fuere; non solum autem infecta quasi re, comitia soluta, sed cum Rex ipse à nuntiis nobilitatis, iisque maxime qui capita popularium erant, tum superiorum comitiorum delegati, varie exagitatus cum & actionum omnium rationem requirerent,

rent, maximeq; de thesauris amotis, regem postularent, alios quidem ne se delegari paterentur terruêre, Regem vero libertatis ejus, quæ licentia potius ei videbatur, insolentem in iracundiam publice etiam incenderunt. Verba ejus ex ore illius tum excepta, ad genus potissimum orationis, quod peculiare quasi habebat, notandum subjicere libet.

Verba Stephani Regis.

Non in caula, sed homo liber natus sum, neque antequam in has terras veni, victus & amictus defuit: libertatem ergo meam amo & conservo. DEO volente per vos in Regem vestrum sum electus: vobis postulantibus & instantibus huc veni: per vos corona est mihi imposita. Sum igitur Rex vester, non fictus neque pictus: Volo regnare & imperare, nec feram, ut quis imperet mihi. Custodes libertatis vestræ sitis: non ideò vos volo pædagogos meos fieri, Senatorumque custodes tales sitis libertatis vestræ, ne hæc libertas vertatur in abusum. Secretarius Gallicus res repetitum sine literis ad Regem, ad comitia hæc missus, ad Vicecancellarium tamen benevolentiæ erga Regem significationem non obscuram habentes literas attulerat. Rex exitu comitiorum perturbatus, ut non longe tamen à Prussia abesset, sub initium mensis Januarij, Bidgosciam Thorunia se confert. Ne Gedanenses quidem exitus comitiorum latere poterat. Itaque quamvis morte Maximiliani non parum illis animi decesserat, quod tamen eo jam progressi fuerant, unde neq; honeste, neq; sine periculo rerum suarum recipere se posse existimarent, simulque in exitu comitiorum horum, discordiaq; ordinum, futurorumq; comitiorum mora spem haberent, non modo in sententia perstabant, vel de conditionibus suis quicquam remittebant, sed indies magis potius tractando rem implicabant. In vicinorum nobilium villas eruptiones faciebant, easque vastabant, monasteria quæ intra urbem Catholica adhuc erant, maxime autem Olivense, uno ab urbe milliari vetustissimum, tota pene civitate in id effusa diripiunt, evertuntq;.

Causati literas in Monasterio repertas, quibus Weierum Abbas hortatus fuisset, ut in tempore idoneum castris locum caperet, eum cum monasterio magis nullum idoneum esse existimarent, prævertendum ratius Translari Thorunia Bidgosciam tractatus isti fuerunt. Cumque formulam confirmationis aliarumque cautionum quas requirebant illis jam edidisset, quæ ex omnibus etiam privata autoritate abrogare se posse existimabant abrogasset, de summa etiam ducentorum millium jam convenisset, hisq; de rebus cum Syndicus Lembka, tùm Rosembergius fidejussione interposita, ultro citroq; missi essent, partim diem pendendæ summæ in longum Gedanensibus proferentibus, partim commissionem Augustanam, causam portorij ac plæraque alia, quarum alia proprie comitiorum cognitionis essent, alia vero ad alios etiam pertinerent, privata autoritate à Rege tolli postulantibus, nonnulla etiam quæ certi indubitatique juris Regij essent, in dubium vocantibus in nihilum omnia reciderunt. Itaque Rex decretum proscriptionis, quod jam ante quidem quemadmodum supra ostensum est, Mariæburgi latum, nondum autem promulgatum fuerat, sub id ipsum tempus, mense nimirum Febr. Bidgosciæ promulgandum statuit, denuoq; aqua & igni illis interdicit; Simul edictis publicè propositis commerciis civitatem privat, omnibusq; cum illa iis interdicit: emporium vero alias in Civitates subjectas, maxime autem Elbingum & Thoruniam, libero commerciorum usu inter homines regni, externosque quoscunque communicato transfert. Legatos Gedanensium custodiendos Bidgoscia transmittit. Simul conventum Senatorum belli persequendi causa, in diem decimum quintum Martij, in vicina Cujavia Wladislaviam indicit. Habebant sub idem tempus, quo ista administrabantur, mense nimirum Febr. Prussiæ etiam ordines Graudenti conventum, quo facilius Prussiam pacarent, ad ducenta ista millia à Gedanensibus præstanda, tertium illi ultro ex tributo Regi offerebant: Cum infecta pacificatio cum Gedanensibus esset, literis iis, quibus ad Wladislaviensem Conventum Rex eos invitabat, & illud donativum, & præterea duo millia militum ab illis Rex petebat. Indignitas tam privata quam publica, cum plurimum homines moveret, cum in conventu Wladislaviensi frequens Senatus pecuniæ conquirendæ oppignorandos thesauros, in negotium id Gedanense Regi permittit: & ex ejusdem sententia minores conventus per omnes Palatinatus, inde generales utriusq; Poloniæ habiti, ipsi etiam tributum eandem in rem decernunt. Edicto quo tributum id in castris demum ad Gedanum anno septuagesimo septimo die XX. mensis Junij publicatum fuit, diserte cautum ne quid hujusmodi conventuum istorum decretis publicæ comitiorum autoritati in posterum derogaretur. Simul tributo ita constituto expeditionem publicam in Comitiis Thorunensibus decretam, eodem edicto Rex tollit: quantam omnem in Russica pericula à Tartaris deputata, ut quæ majore etiam præsidio opus haberent.

Bidgosciæ cum Rex esset, Nicolaus Firleius Castellanus Vislicensis, qui factionum dissensionumque interregni pertæsus, à conventu Stenziciense Norimbergam mox se contulerat, ad Regem venit. Pro vicinia illa Onolspacij in secessu illo Norimbergense, cum Georgio Friderico Marchione Brandeburgense, qui proximus Ducis Prussiæ agnatus erat, notitiā contraxerat; idoneus seque-

ſequeſtet viſus, per quem de tutela, jureque ſuo Pruſſico cum Rege, Senatuque ageret. Itaq; cum poſtulata Marchionis ad Regem detuliſſet, relatum ea de re in conventu Senatorum Uladislavienſe fuerat; tutelaque Marchioni decreta, conditiones etiam tutelæ ejus in eodem conſcriptæ, primumq; ipſe Firleius ex conventu eo, ad Marchionem iis cum rebus miſſus, deinde ſequente etiam æſtate legationibus aliquot ea de re ad Marchionem miſſis, ultro citroq; actum de iis fuit. Uladislavia Varſaviam Reginæ potiſſimum viſendæ cauſa Rex excurrit. Interim apparatu belli Gedanenſis, totus occupabatur: Sed quod & tributum nondum exigebatur, præſensq; pecunia nulla fere erat, tardiſſime omnia procedebant. Archiepiſcopo tamen concilium cleri habente, à clero paterni aliquid ſubſidij in bellum id collatum, maximeque Epiſcopi Cujavienſis opera, promptiſſime coactum, delatum ad Regem fuit. Maxime peditatus exiguus erat, difficulterq; cogebatur. Interea à ducalibus etiam, ſubſidium petitum: ab iis denique legatio ea de re ad Regem miſſa. Quemadmodum ſupra oſtenſum eſt, Dirſavia Thoruniam Rex proficiſcens, copias omnes Joanne Zborovio Præfecto Dirſaviæ, vicinisq; in locis reliquerat. Gedanenſes Joanne Colonenſe, cujus quod in Magdeburgenſe obſidione Caroli V. rem ſuſtinuerat, clarum per Germaniam nomen erat præfecto, non contemnendum numero exercitum compararant; cum ne fruſtra alerent, pacificationis ſpe omni quaſi inciſa, partim paucitate noſtrorum deſpecta, cum ſi illos oppreſſiſſent, vix non totius Pruſſiæ regiæ, aut vicinæ ſaltem Pomeraniæ imperium animo conciperent, militem tanquam ad victoriam certiſſimam, maxima oppidana multitudine voluntaria ſe adjungente, ad oriundos noſtros ſtatuunt. Cum ipſo die Paſchatis extra urbem exercitum Colonienſis duceret, ſubita inuſitataque tempeſtate territus, reducere eum in urbem coactus fuit. Cum porta ſigna efferrent, vehementiſſimo vento coorto, duo equites de ponte in foſſam præcipitati, unus demerſus, alter vix ſalvatus, eodemq; ſub ipſo Colonienſe equus impulſus, à ſatellitibus vix retentus fuit; quæ tempeſtas cum fruſtra Colonienſe veneficia incuſante, per aliquot dies remorata eum fuiſſet, tandem XVI. Aprilis adverſo quidem flumine, navigia quatuor majora, duo minora, totidem milite tormentisque inſtructa, Dirſaviam verſus emittunt: reliquas copias regia via eodem Colonenſe ducit. Re per exploratores cognita, conſilium Zborovius habet. Cum numero impares plane ſe eſſe viderent, aliis Mævam verſus commodiorem in locum regrediendum cenſentibus, omnes tamen fere, & videndum hoſtem, & per occaſionem tentandum ſuadent.

Diffidentia Dirſavienſium currus oneratos præmittunt; quamvis non minus ipſis Dirſavienſibus, quam præſidiariis Gedanenſes infenſi minarentur. Proficiſcens oppidanos ad fidem ſervandam Zborovius hortatur, præſidiumque poſtulantibus, ex cohorte Andreæ Firlei Caſtellani Lublinenſis centum circiter pedites, quatuorque minora tormenta attribuit. Naves hoſtiles ſub veſperam uno ab oppido milliari provectæ, eventum prælij terreſtris expectantes, per noctem ibidem ſubſiſtunt. Zborovius etiam cum Colonienſem, paucitate noſtrorum contempta, in villa Langowo inter pocula noctem ducere accepiſſet, neque tamen ob multitudinem cum priores numero ſtationes ejus quam omnes copias noſtras cognoviſſet, vel adoriendi ejus facultas, vel ob ſuſpectam oppidanorum fidem, incendijve, aut tumultus alicujus expectationem, ſatis tutus in oppidum receptus ei videretur, ipſe quoq; per integram noctem, in equis ſe continebat, in navales copias, cum triginta Tartaris regiis, totidemque Andreæ Gorkani Caſtellani Miedzirzicenſis, Andream Karnkovium intentum eſſe jubet. Sequente die paulo ante meridiem, in conſpectum mutuo ſe dant; ubi multitudine hoſtium viſa, interim de receptu noſtri deliberant. Velitationes tamen aliquas tentari placet.

Cum quemadmodum oſtenſum eſt, regia via Gedanenſes ingrederentur, eaque loci natura ſit, ut per aggerem, utrinq; piſcinis & paludibus impeditum ducendum eſt, Zborovius anguſtiis viæ ſupra paludem loco idoneo occupatis tranſitu eos prohibere: tormenta minora duo ſaltem, uncinas, quas vocant, ad triginta ſolas ſecum habebat; equitatus Gedanenſis à Colonienſe præmiſſus aggerem mox occupat: inde gravioris armaturæ peditatus ad duo millia itidem mox in aggerem evadunt, cumque anguſtiſſimus tranſitus eſſet, Vineis jactis tria majora tormenta ſecum pertraxerant, altiore loco mox conſtituunt. Equitatus regius, partim Polonicus, partim Ungaricus, qui eum Spithkone Jordane, Staniſlao Zolkienio adoleſcente, qui Zamoiſcij equitatui præerat, Temrokoque Petrikovienſe non magnus erat, in Germanicum equitatum invectus ab eodem pellitur. Interim Colonienſis etiam pedeſtri acie inſtructa, turbam oppidanorum, quæ maxima ex urbe ſecuta fuerat, aſſeribus craſſiſſimis in id præparatis, advectisq; communit, ducentisque circiter, partim ad diſtinendos interim noſtros, partim præſidio illis relictis; ipſe cum ſtipendiario reliquo milite omni montes circumire, verſusq; Lubieſſewam lacum curſu tendere cœpit. Zborovius conſilio Colonens. perſpecto, Karnkovio ſtatione mandata relicta conjungere ſecum, ponteq; qui intercedebat, ne ab iis, qui intra munimenta, à Colon. relicti erant à tergo circumveniri poſſet, dejici juſſo, orationem ad militem habet.

Orat Zborovij ad Milites.

De jure causæ regiæ superbiaq; hostium, cujus quamvis Christiani nominis videri vellent cum contra legitimum tamen imperium Principis sui impia arma sumsisset, sine dubio justus, certusq; vindex DEUS futurus esset, multa locutus, cum quo genere hostium res esset ostendit: cum opificibus inquit magna ex parte, mercatoribusque, ejusque generis inertibus, sedentariisq; hominibus, res vobis erit: cum ea deniq; gente, quam majores nostri non modo semper ceciderunt profligaruntque; sed de qua complura victoriæ trophæorumq; monumenta, vel ad hanc ætatem non solum in Prussia, sed vel ad ipsam Vratislaviam extant; per tantum temporis, cum sub ipsis muris quotidie quasi illis insultassent, ne ostendere quidem se extra mœnia ausos: nunc extra tectum capite prolato, sine dubio magna sua cum clade id recondituros, tandem majorum fama, virtuteque, aliisque, quæ ad accēdendos animos facere poterant, commemoratis, Ungaricum peditatum omnem secum trahens, in Coloniensem tendit. Jam is tormenta per montes disposuerat, vineasq; agere circa eos cœperat. Ungaricus peditatus à dextra in eos invectus, cum tormenta in se emissa inclinatione, projectioneque in terram evitasset, Michaelq; Vadasius peditatus Ungarici Præfectus, nisi victores hinc redimus, quomodo Regem aspiciemus, inclamasset. Subito mox coortus, in densos Gedanensium ordines sclopetis emissis, frequentes cædes edit; per quos aliis inclinatis cu[m] su tormenta occupat, tormentariisque concisis, in ipsos hostes obvertit. Inde cum hostes, quo cominus rem gererent, ut paucos facile confecturi, in Ungarum ruerent, Vadasius vulnere in genu accepto, jam procumbens, ut sclopetis abjectis, acinacibus rem gererent, suos inclamat, quibus tum egregie partim hastas præcidissent, partim intra ipsas hastas se insinuassent, acie pedestri jam turbari cœpta, equitatus etiam regius, in Gedanensem equitatum iterum invectus, eum pellit, ab equitatu pedes reliquus turbatus, ac tandem tota acies impulsa, præcipitataq;. Omnium insignis in prælio eo virtus fuit, maxime tamen cum ipsius Ducis Zborovij, qui & oratione, & consilio, & manu, periculoq; adeo suo, cum è majore tormento, globo inter pedes equi trajecto, vix non eversus fuisset, maximum victoriæ momentum attulit: tum Ungarici etiam peditatus, neque incruenta omnino victoria fuit.

Ex Ungaris nobiles centuriones duo Ambrosius Nati, & Michael Racz, tum quadraginta circiter pedites periere. Vulnerati alij centuriones duo unus Istwan, alter Vadasius, cujus supra mentio facta, ex eodem peditatu circiter octuaginta. Ex nostris quatuordecim circiter occidere, vulnerati circiter quadraginta quinque. Cum per aggerem nostros insequentes, frequentissima cadavera morarentur, jussu Zborovij cadaveribus in vicinas piscinas à pedite dejectis, viaq; facta, profusissime fugientes eques insecutus, plures multò in fuga, quam in ipso prælio interemit.

Coloniensis cum equus sub eo interfectus fuisset, famuli quem habebat Poloni opera, equo illius accepto evasit, magna præsertim oppidanorum multitudo, qui hostem per tria integra milliaria insequentem, vel evaserant, vel latuerant, per silvas lacusq; palantes, latitantesq; à regionis ejus nobilitate, agrestibusque, vel interfecti, vel capti. Cadaverum in loco prælij, aut vicinis locis repertorum, ultra quatuor millium, quadringentorumque, à juratis numerum relatum constat: captivorum in ipso exercitu, ultra mille equitum nostrorum gravis armaturæ stipendiariorum sub diversis præfectis nongenti quinquaginta fuere: levis armaturæ ducenti. Voluntariorum & aulicorum gravis armaturæ, centum circiter quinquaginta: inter quos Thencinij Castellani Voinicensis, quinquaginta, Zamoiscij quadraginta: levis armaturæ circiter quinquaginta, in quibus Andreæ Gorkani Castellani Miedzirzicensis, Tartari triginta. Ungarici equitatus gravis armaturæ quadraginta. Peditatus regij Ungarici sexcenti; Polonici Andreæ Firlei Castellani Lublinensis centum, ipsius Zborovij triginta, hostilis exercitus, stipendiarij peditatus, ultra tria millia, equitatus Germanici stipendiarij, ad quadringentos, oppidanæ juventutis totidem fuisse constat. Pedestris turbæ oppidanæ, quæ maxima fuit, iniri numerus non potuit. Currus tormenta, impedimentaq; omnia, in potestatem nostrorum venere. Signa militaria pedestria quinque: unum equestre, cum titulo Aurea libertas, indice voluntatis eorum imperij regij excutiendi. Dum hæc in acie geruntur, naves etiam interim ad oppidum appulerant, verum serius aliquanto, cum flumine, tum vento etiam adverso impeditæ. Copiis terrestribus jam cæsis fugatisq; Zborovio nuntiatum, navales copias contra ipsum oppidum, in Vistula constitutas frequentibus tormentis muros petere. Itaque signo receptui dato, mox ad tutandum oppidum, cum ducentis solis fere, quos circa se habebat Victor se convertit: aliisque etiam à persequendis hostibus, ad eum confluentibus, hostes cum ex silentio tormentorum, reducibusque nostris, eventum prælij animo præcepissent, navibus ad persequendos eos non præparatis, secundo flumine, celeriter se recepere. Nuntium victoriæ ejus, priusquam Varsaviam Rex perveniret, in itinere ad eum perlatum. Sub idem fere tempus, aut paulo post, quo ad Dirssaviam pugnatum fuit, Tartari etiam in Russiam excursionem instituerant.

In quos cum Stanislaus Wlodek in campum egres-

egressus ignarus incidisset, aliquotq; cum iis conflictus fecisset, detectum adventum suum, finitimosque, ad arma vocatos sentientes, extremos tantum fines carpserunt, nec longius progredi ausi, se receperunt. Varsavia Gedanensium ad officium tandem revocandorum causa Mariæburgum Rex regreditur, iter ab altera parte Vistulæ habet, Brodnicia, inde per Bratzianum Mariæburgum. Ad Brodniciam legatio ab exercitu victore, cum captivis ei occurrit. Exercitus interim cogitur, quo ad famam ejus eo plures confluerent, lente progreditur. Venit Mariæburgum Rex mense Majo. Mox locum prælij Dirsaviensis cognoscere cupiens, Lubiesoviam ipse venit. Aciem quemadmodum pugnatum ex utraque parte fuerat Zborovius instruit. Rex epulo militibus præbito, pro navata opera gratias eis agit. Consilium inde militare Mariæburgi habet, secretius alterum, Palatino Sendomiriense Kostka, Zborovio, Firleio Castellano Lublinense, Zamoiscio Veheroq; solis adhibitis. Rex ante omnia portum, turrimq; quæ propugnando portui est, quam Laterniam vulgo vocabant, oppugnandam putabat. Consilio illi soli Zamoiscius Weierusq; assentiuntur, probantq; reliquorum, maxime autem Palatini Sendomiriensis, ex dissensu ordinum Civitatis spem facili negotio ejus potiundæ Regi facientium, dissensu consilium suspenditur. Interim castris contractis, eo tamen Gedanum Rex progreditur, sed ut ad Laternam videndam mox transiret. Accedenti decima tertia mensis Junij ad urbem, Regi equitatus ex urbe emissus occurrit, in conflictu, Molinsky Wolhinius aulicus Regius occisus, cæteroquin à regiis mox in urbem rejectus fuit. Similiter pedites quos munitionibus sub monte ductis ad distinendum Regem collocarant. Quemadmodum ante autem Schotlandia & Monasterium Olivense, ita sub ipsum tum Regis adventum, Sydlicia ab ipsis Gedanensibus exusta fuerat, non sine insigni jactura ipsorum Civium, qui sumptuosa ibi imprimis suburbana habebant. Mora igitur ex velitationibus hisce injecta, præter sententiam castra in monte, ædificiis circa montes quæ incendium reliqua fecerat, Rex figit. Hic qui ex dissensione civitatis potiundæ urbis spem Regi fecerant, dupliciter & ipsi falsi fuerunt, & in novum errorem Regem iterum induxerunt. Nam & motus omnino nullus præter opinionem eorum in civitate existebat, qui enim aperte à magistratu dissentiebant, quo in genere sodalitates aliquæ, ut cerevisiæ coctorũ, lanionum, & privati alij nonnulli erant, metu civitate cesserant: alij si qui essent, externo milite constricti, ne commovere quidem se audebant. Cum enim victoria Dirssavien. ut Regi suo arbitratu urbis potiundæ spem auxerat, ita Gedanenses in majorem curam rerum suarum adduxerat, ad auxilia undequaq; conquirenda conversi, maxime à Rege Daniæ pecunia aliqua mutua accepta, Georgium Farensbecium Nicolaumq; ab Ungern, quorum uterq; minister tum Daniæ Regis erat, cum numero aliquo equitum Germanorum conduxerant. Rex vero cum ab initio statim neque militem satis numerosum ad tantæ urbis oppugnationem, habere se animadvertisset: & ut maxime à milite satis paratus fuisset, multo faciliore tamen negotio civitate se potiturum, si prius portum in potestate haberet, ideoque initium oppugnationis ab eo ordiri statuisset, dum & illi modum aliquem Regi promittunt, & Gedanenses per inducias rem ducunt, cum Gedanensibus sui confirmandi tempus datum fuit, & agendi Regi fere exemptum. Sub ipsum accessus ad urbem Regij tempus, per Zborovium iterum, tam cum Rege, quam cum Senatoribus agere de conditionibus Gedanenses per internuntios cœperant, si qua conditione componi res posset. In eoq; res perstiterat, ut cum priusquam ab armis discederent, juribus illorum cavere alienum à dignitate sua Rex judicaret; Legatos tamen in urbem si obsidibus idoneam caveretur, missurum Rex ostenderet, qui omnibus civitatis ordinibus, publice voluntatem, clementiamq; suam testarentur. Subito adventu regio Gedanensibus territis, cum per integrum quatriduum hostilia omnia utrinq; interim tentarentur, denuo quatridui induciæ, in eam rem illis datæ, tandemq; obsidibus ex urbe in castra missis Joannes à Dzialins. Palatinus Culmensis Christophorus à Rozrazew, Laurentius Goslicius Secretarius regius, & Joannes Bornemissa Præfectus Ungaricus die decima nona mensis Junij honorifice excepti, inque urbem deducti, facultate ex fenestris Prætorij quæ in forum pertinent, civitatem universam alloquendi accepta. Cumq; ab initio quæ cum civitati intercessissent, plæraque repetijssent, omnibusq; non tam in universam civitatem quam paucos aliquos noxios collatis, clementiaq; regia, qua hactenus ergã eos usus esset demonstrata, ut tandem resipiscerent, hortati eos fuerunt: si insanire desisterẽt, primum etiã noxios omnes, propter innocentes, conservaturum ostendunt; Simul fortunas omnes, jura, augendarum facultatum, contuberniorum, jurisdicundiq;. Hoc quidem ut ingenuum Principem deceret, palam profiteri, in hoc perturbato statu nec posse, nec debere se civitatem relinquere, ne iterum aliquando malorum civium artibus hujusmodi procellis, civitas objici posset. Ni resipiscerẽt, extrema omnia passuros. In quam sententiam cum viva voce mandata prius exposuisset, exempla deinde etiam eorũ, quę parata secum attulerant, in mediã plebẽ de fenestris projecere. Non iis animis excepta à populo fuere, quibus pleriq; speraverant. Nam & præfecti aliqui militũ, qui nonnihil ea oratione læsos se existimabant, verba existimationis suæ tuendæ causa contra eam fecerunt: & ordines civitatis, quemadmodum omnibus actionibus facere

soliti erant, quod una cum reliqua Prussia mox in fidem Regis non concessissent, quod externum militem in urbem induxissent, portas clausissent, tormentis Vallum mœniaq; civitatis armassent, eadem in transgredientem Regem exercitumq; ejus hostiliter emisissent, militem externum armaque non semel ei opposuissent, conditiones indignas Majestate Regis aliquot tulissent, tandem copias suas ad opprimendum exercitum regium Dirssaviam versus misissent, Monasterium Olivense, vicinorumq; nobilium domos aliquot hostiliter diripuissent, crimini sibi dari, aut pro rebellione, secessioneq; à Regno sibi imputari, ultro etiam quererentur. Omniaque jurium libertatumq; suarum tuendarum, causa à se facta defenderent. Tandem cum multis ultro citroq; sermonibus habitis, ostendissent inter cætera magistratus, nunquam ipsos se, vel nuncios suos à Rege adhuc satis auditos, sed per adversarios suos, omnia acta tractataque, quamdiu id fieret, Rexq; magis illorum consiliis, quam suis rationibus aures daret, vix exitum aliquem negotij ejus expectandum, recepere legati effecturos, ut ab ipso Rege nuncij audirentur, ita induciæ aliquoties renovatæ, ad medium fere mensem Julium protractæ. Intra quod tempus, & oratores Gedanensium, ab ipso Rege clementissime accepti auditique, & cum responso dimissi fuerunt: aliquotque legationibus, partim ad Regem, partim ad Senatores Gedano missis, tandem infecta re discessum: quod neq; Rex aliter in gratiam Civitatem recipere dignitatis suæ judicaret, quam pacata prius civitas esset, miles dimissus portæ ei apertæ, juramentumq; præstitum. Civitas è contra, nisi confirmatione jurium prius præstita, arbitrio se Regis permittere, nunquam tutum sibi existimaret. Rex inducijs non obstantibus ab initio nihilominus Weierum peditatum versus Laternam ducere, munitionesque agere jusserat. In eos aliquot navibus milite completis ex oppido emissis, nocturnaque eruptione iis trepidatio injecta, non paucisq; cæsis, Weierus in castra iterum regia revocatus fuit. Simul vero & velitationibus crebris utrinque concurrebatur, & cum globi tum ignes missiles frequentes in urbem e castris mittebantur: Gedanenses etiam per tempus induciarum, facultatem in castra regia veniendi nacti, arboribus, quæ regiis & Senatorum tentoriis vicinæ erant notatis, creberrimas secundum eas jaculationes in illa dirigebant, quibus jussu Regio excisis, in incertum postea jaculati.

In Velitationibus alioquin equitatus regius, ab altera parte peditatus Scoticus, cum quo naves aliquot Danicæ subsidio sub id tempus Gedanensibus venerant superior fere erat. Canalibus inde quib⁹ aqua in urbem ducitur, magno molimine inventis, intercisisque, aqua etiam illis adempta, molendinaque corrupta, quæ omnia frustra tamen cum essent, Rexq; nullo cum fructu diutius in montibus illis hærere se videret, partim tædio inutilis moræ, partim à Firleio Castellano Lublinense persuasus, in minorem insulam trajicit. Spe vel Leniwkam brachium Vistulæ, per quod Gedan. merces devehũtur, derivandi, vel urbem faciliore aditu ex ea oppugnandi, vel Laternam ex Neringa occupandi, aut etiam portum obstruendi. Omnes ad eas res Elbingenses, ad quos Gedanensibus proscriptis, publico edicto, commerciis inter exteros etiam maxime Anglos communicatis, emporium Rex transtulerat, promptissimos se præstabant.

Cum enim non aliter nisi per portum Regiomontanum, ut Brunsbergam, ita Elbingam etiam, quæ eodem sinu maris, qui per portum Regiomontanum se effundit alluuntur, accedere naves possint, isque in Ducis potestate sit, non leve in commodum in eo esse videbatur, quod cum alieno portu uti cogeretur, publicus fructus portorij omnis, alieno dominio cederet, frustra enim cum Ducalibus per legatos Rex egerat, ut cum emporio Elbingam translato, multo major pars mercium regij emporij, quam Ducalis per portum eum commearet, ut pars etiam portorij Regi regnoque posthac cederet, cujus impedimenti tollendi causa, vel Noringam aliquo loco perfodi, efficiq; portum posse Elbingenses ostendebant.

Primum naves aliquot, ad caput Neringæ brachij ejus Vistulæ, de quo supra ostensum est, vel obstruendi, vel derivandi causa demersæ, potius laboris aliquantum & sumptus Gedanensibus, ad eas postea emoliendas, quam ad rem momenti attulere. Ad Neringam autem explorandam Bekessius à Rege missus quod impeditissima in ea loca offendisset, ne ipse in eam transgrederetur, Regem dehortatur. Ita consilium iterum omnibus viribus atque utraque ex parte oppugnandi tum demum repetitum, situm propugnaculum id, in littore uno fere à Gedano milliari ad ipsum fere ostium Vistulæ est, quo in mare influit, opere eo tempore non magno, ac Vineis fere tantum, corbibusq; militaribus munitum; quod & arena gravius aliquod opus sustinere non posse existimabatur, neque temporis etiam ad muniendum satis habuerant. A fronte tamen mare ipsum, navesq; aliquot tum civitatis, tum Danicas, ex quibus tormentis propugnari posset: à tergo civitatem, ab uno latere Vistulam habebat, tormentis autem egregie instructum erat. Utrinque per aliquot dies oppugnatum, & propugnatum acerrime fuit, ignitis etiam globis pars Phari incensa tantam trepidationem civitati universæ injecit, in quanta ad id tempus nulla fuerat; Incendium extinctum, cumq; & ex navibus, de quibus supra ostensum est, frequentibus tormentorum ictibus, qui ad oppugnationem

ibant

ibant peterentur, & cum ex ipsis navibus miles expositus, ad oppugnationem euntes exciperet, tum è propugnaculo, etiam acerrime propugnaretur ex urbe etiam frequentia subsidia illis mitterentur, regij rejecti, non minore tamen clade Gedanensium.

Præter gregarios enim milites, cum Coloniensis Præfectus eorum, dum ad scapham fugase recipit, globo trajectus, ibi perijt: tum Farensbecius etiam graviter sauciatus fuit. Tandem cum iterum res tentata esset, pontem etiam quem Weierus universæ ei rei præpositus subitario opere per Vistulam perfecerat, nave ad id comparata, ventumque ad eam rem idoneum nacti, ac tempestatis vi rumpunt. Sub id ipsum tempus tempus Moscus, Magno Holsatiæ Duce, Regis Daniæ fratre in Livoniam præmisso, ipse maximo cum exercitu subsecutus, partim armis, partim dolo, magnam Livoniæ partem occupat; eademq; omni direptionis & crudelitatis genere pervastata, Curlandiæ jam nec minus cum è Livonia, tum aliis etiam partibus Lithuaniæ, gravis imminebat. Itaq; ad auxilium locis illis ferendum, non solum supplicibus fere, maxime quidem Curlandor. & Livon. literis solicitabatur, quibus de animo transeundi ad partes Regias Magni Holsatiæ Ducis, simul significabatur.

Verum Castellanus Vilnensis Joannes Chodkievicius Livoniæ administrator, hoc ipso tempore, cum ad Pharum Rex esset, cum suas, tum publicas Lithuanorum preces & querelas ea de re ad Regem detulit. Itaque cum in bellum Moscoviticum, totus jam Rex inclinaret, miles etiam sub pellibus fere per anni tempus contineri non multo diutius posset, Gedanensesque incommodis belli fracti, in angustumq; fere ab ijs redacti, ad humiliora indies postulata descenderent, præsidio Sobovicij & Dirslaviæ relicto, Mariæburgum se recipit. Paulo ante receptum regium, navem in Leniewka collocata, tormentisque eadem onerata, atq; ita ictibus ex ea directis, ut turris cujusdam monasterij tormentis responderet peditatum emittunt; ut quem hinc recti, inde transversi ictus defensuri essent, peditatu in urbem nihilominus compulso, equitatum emittunt, qui ipse etiam suis se locis tenebat. Navibus deinde compluribus contractis, militeq; illis imposito Elbingensium, in quos maximo odio ferebantur, ulciscendorum animo portu Regiomontano perrupto, ad Elbingam militem exponunt. Sed cum Rex in tempore certior ea de re factus fuisset, Bekesium cum Ungaricis copiis subsidio illis mittit, à quo parte tantum suburbij incensa, nullo alioquin operæ precio facto, rejiciuntur. Interim miles externus, qui Gedanensibus merebat, de occupanda portâ, urbeque tradenda consilia cum Rege communicare incipit. Rex partim quod peditatum non satis numerosum ad eam rem habere se existimaret, partim ob bellum Moscoviticum in pacem inclinaret, partim etiam invidiosum sibi futurum putaret, si urbem externo militi diripiendam in prædam daret, rem ducebat.

Quo in statu dum res essent, Germaniæ Principes aliquot Electorum Saxoniæ, Brandeburgensisque, Landgraviorum Hassiæ, Ducum Pomeraniæ Legati, Mariæburgum ad Regem veniunt, missi tutelæ Prussicæ in Georgium Fridericum Marchionem Brandeburgensem, ægri Ducis patruelem proximumque agnatum, de qua supra mentio facta est, transigendæ causa, quod quasi magna pars Germaniæ agnoscere, per eos Regem jam videretur, amicitiamq; Principum suorum nomine deferebant, comiter excepti fuere. Negotium Ducissa ægri Ducis conjuge ipsisque adeo Ducatus ordinibus, seu in quorum arbitrio atq; administratione nomine ægri Ducis res Ducatus tum erant, invitis omnino, atque impedientibus hisce nihilominus conditionibus confectum fuit, ut ducentis millibus florenorum honorarij nomine Regi præstitis, in proximis comitiis Warsaviensibus homagium Regi præstaret, ac non modo tutorio jure, sed ducali administratione ducatus ejus, non juris tamen aliqua necessitate, sed beneficio Regis mox acciperet: ita ut si ægro Duci humani interim aliquid accidisset, nullo alio homagio adstringeretur, sed ejusdem homagij, beneficentiæq; regiæ jure, ducali deinceps etiam titulo Ducatum eum mox teneret. Cum Gedanensibus Palatinus Sendomiriensis Kostka permissu Regio, jam ante adventum Legatorum conditiones tractare inceperat. Gedanensibusque quemadmodum ostensum est, incommodis belli ad maximas fere angustias redactis, Rege etiam alio jam spectante fere perfecerat. Negotio tamen tutorio illo perfecto, cum à legatis etiam Germanicis ut apud Regem se interponerent, Gedanenses petijssent, si bona gratia Regis id facere sibi permitteretur, operam suam offerebant.

Variæ ea de re sententiæ in Senatu esse, aliis captionem aliquam in provincia, in qua imperium Germanicum jus prætenderet, metuentibus: aliis regni jus interventu, & approbatione hac eorum magis confirmatum iri censentibus: majore tamen parte eos repellente, tandem ut eo usq; admitterentur, dum conditiones & voluntas Gedanensium explorarentur, primum oblique quasi admissi fuerunt, non multo post pax eorum autoritate, atque interventu perfecta, publicataque; recepta in fidem gratiamq; à Rege Civitas die duodecimo mensis Decembr. anno S. M. D. LXXVII. hisce conditionibus fuit. Veniam ex formula præscripta deprecaretur; ducenta millia florenorum æquis pensionibus intra quinquennium solveret. Juramentum ex formula Alexandrina Civitatum Prussiæ, apud

eos,

eos, quos delegaturus ejus rei causa ad eos Rex esset, conceptis verbis præstarent. In restaurationem Monasterij Olivensis viginti millia florenorum, itidem intra quinquennium æquis pensionibus penderent, quas ex formula Casimiriana, antiquaq; consuetudine tam supremi dominij, quam lautiorum nomine pensiones hactenus præstitisset, deinceps præstarent: illorum mutuum si quod prætenderent, ad proxime futura comitia rejiceretur. Rex vicissim ex clementia Regia decretum proscriptionis indulsit, inque pristinam honestatis, jurium libertatis statum, ipsos, ipsisq; bona, fortunasq; eorum omnes restituit. Declaratione confirmationis jurium, juramentiq; Cracoviensis, illorum quoque jura, literis in eam rem peculiaribus datis, confirmat, quemadmodum ex vi publicæ confœderationis pacem religionis. Damna bonis regiis, seu hominum regiorum ab illis per tumultum cum illata, non tamen nomina, mercesque, resque ante tumultum facta, depositaque, iis condonat, remittitque: excepto tamen Monasterio Olivense, cujus viginti millibus, de quibus supra commemoratum est, damna sarcire deberent. Publicationem bonorum, tam publicorum, quam privatorum, itidem tollit: ac soli quidem omnium sine exceptione mercium, seu pecuniarum triginta sola millia excipit; quorum indicem in proximis comitiis exhiberi illis jussurus esset. Publicationes ab aliis, sive magistratibus excepto Rege, sive privatis factas, quemadmodum nullius roboris esse possint, ita plane eas inducit actiones, judicia, causas omnes eorum in eum, qui ante coronationem fuerat, statum restituit, tam militi stipendiario qui per tumultum eum quam Civitatem, consilio, ope, auxiliove juverit, quamvis subditi regij sint, offensam condonat, indemnitatemque promittit. Postulata illorum de gravaminibus ad proxima comitia rejicit, ad quæ Consiliarij etiam terrarum Prussiæ jam vocati sint. Similiter & negotium portorij, & alia nonnulla juris regij. Cumq; peculiariter etiam civitas de certa ingressus in urbem regij ratione ei supplicasset, cum ea res arbitrij semper decessorum suorum fuerat, nolle sibi ea in re quicquam præscribi, testatus Rex fuit. Cum tamen ingredi civitatem voluerit, exemplo decessorum suorum securitati civitatis autoritate sua prospecturum. Juramentum secundum ea solenne die XVI. mensis Decembr. Eustachio Wolowicio, Castellano Trocense, Ducatusq; Lithuaniæ Vicecancellario, Andrea Firleio Lublinense, Adamo Walevio, Elbingense Castellanis, Hieronymo à Rozrazow majore Secretario, in Civitatem ad eam rem à Rege missis nomineque Regio id exigentibus, Civitas præstitit.

REIN-

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII.

Rerum Polonicarum ab excessu Sigism. Augusti.

LIBER III.

STephanus igitur Rex, quo confirmata foris cum finitimis omnibus pace atq; amicitia, dissidia ex electionis studiis inter partes exorta facilius componeret, & in tranquillo statu rempubl. collocaret; ad plerosque vicinos Principes literas dederat; quibus more inter Principes recepto regnum sibi delatum, suamq; & in illos benevolentiam, & cum omnibus pacis studium declarabat. In hisce ad Joannem Basilij filium, magnum Moscoviæ Ducem, Georgium Grudscenscium Polonum, & Leonem Bukoviecium Lithuanum cum literis mittit: se providentia divina atque ordinum studiis ad regnum ascitum: id ita gerere instituisse; ut cum omnibus Principibus Christianis pacem & amicitiam coleret: eodem animo erga illum quoque, ut finitimum & Christiani nominis Principem esse: si quæ inter ipsum ac regnum Poloniæ magnumq; Ducatum Lithuaniæ à majoribus utriusq; traditæ controversiæ intercederent; de iis ex æquo & bono amicè inter eos agi posse. Respondit Moscus: & si audierit Maximilianum Imperatorem in Regem electum: quò minus tamen cum ipso quoq; gratia atque amicitia sibi essent, non se recusare: placere sibi, ut majores legati more majorum mitterentur: interim ab injuria & maleficio utrinq; abstineretur. Rex responso hoc accepto ad domesticas res componendas, maximeq; Gedanensium motus sedandos totus conversus, Thoruniæ, quemadmodum antea ostensum est, conventum habet: in eodem legatos etiam Moscoviam pacis tractandæ causa mittendos ex Senatus authoritate decernit. Fuêre ij Stanislaus Kriscius Masoviæ, Nicolaus Sapicha Minscensis Palatini, Theodorus Skuminus Palatij Lithuanici quæstor. Quibus rebus perfectis, cum armis civitas ad officium reducenda ei fuisset. Moscus occupandæ Livoniæ tum maximè opportunitatem se nactum ratus, ad vim atq; arma astum adjungit. Regebatur Livonia sub nomine administratoris à Joanne Chodkevicio in Præsidiis pauci Poloni, pleriq; Lithuanici nominis præfecti erant, à quibus immoderatius indigenæ habiti, simulq; non satis in illis præsidij contra potentiam Moscoviticam existimantes, ad res novas ferè spectabant. Non ignarus harum rerum Moscus miserat in Livoniam Magnum Holsatiæ Ducem, quem cùm jam ante ad se transiisset, promissis & affinitate devinctum tenebat. Rumorem de eo tradit, fore, ut si ultro Livones se dedant, ad exemplum Ducis in Prussia beneficiario jure Livon. regendam ei traderet; ut authoritas & administratio omnis penes Magnum, penes se nomen collati beneficij ac majestas Imperij essent. Quibus rebus adducti provinciales, hinc odio seu tædio externi imperij, illinc spe & nimia cupiditate, ejusdem linguæ ac nationis magistratus, simul à factiosis quibusdam ac novarum rerum cupidis impulsi, præsidia ex arcibus & oppidis ferè omnibus ejiciunt: ipsi Vendam, ubi tum Magnus erat, confluunt: nomen insigniaq; regia illi circumdant: inque verba ejus Sacramento se adigunt. Moscus interim maximo exercitu coacto, in Livoniam nullo impediente, præsidiis omnibus pulsis, ac plerisq; arcibus à Magno occupatis penetrat: acceptisq; in deditionem Marienhauso, Rosittenio, Ludsenio, Duneburgio, Kokenhausio, Ascherotum usque sine maleficio, ut initio rerum gerendarum clementiæ fama colligeretur, progreditur. Confluxerat Ascherotum magnus utriusq; sexus, ac omnis conditionis hominum, maximè autem matronarum ac virginum, numerus: erat ibidem Landmarschalcus, vir ætate, & summis olim in provincia ea gestis honoribus venerabilis. Moscus omnibus, qui arma ferrent, promiscuè trucidatis, imbellem sexum Tartaris constuprandum objicit. Inde Vendam recta proficiscitur: qui ibi erant fama tantæ immanitatis perterriti portas clauserant. Egressus pro illis deprecator Magnus, compo-

composito ad humilitatem habitu, ac genibus illius supplex, in genua provolutus adrepens, convitiis ac verbere ab ipso Duce in os ingesto excipitur. Cùm tantum abesse ab eo intelligerent, ut Magni authoritate salvi esse possent, ut ne ipse quidem periculo vacaret, hostili fraude circumventos se videntes, ira, metu & desperatione incensi, pulverem tormentarium fundamentis subdunt: quo succenso magna utriosq; sexus, omnisq; ætatis & conditionis hominum multitudo, ac flos fere ejus, quæ reliqua adhuc erat nobilitatis Livonicæ, absumptus fuit. Accepta ita in potestatem Venda ac Rumburgo, quod Vendæ imminet, eodem tempore per deditionem potitus jam universa Livonia, Revalia & Riga, paucisq; circa eas castris exceptis, in potestate habebat. Parnaviam siquidem post discessum Henrici interregni eo tempore interceperat: Veissensteinium nobile castellum opere ac natura munitissimum de Succis: Narvam verò Derpatum, Felinum, ac Marienburgum aliaq; nonnulla jam multo ante partim de Episcopo Derpatensi, partim de Marianis Livonicis ceperat; ab iisq; primum initiis profectus, cum continuas deinde impressiones in provinciam faceret, ut in Sigismundi Augusti ac regum Poloniæ fidem ac ditionem provinciales tum se conferrent, plurimis detrimentis eos adegerat. Eaque res, cùm ad superiores controversias, quas de Russiæ locis quibusdam cum Magnis Ducibus Lithuaniæ habebat, accessisset, perpetua deinde inter ipsum ac Reges Poloniæ belli causa fuit: quod aliquando quidem per inducias positum, ut plurimum tamen varia fortuna, tam in Livonia, quàm Lithuania gestum, in hunc usque Regem transmissum fuerat. Cæterùm Moscus abducto secum Alexandro Polubenscio Chodkevicij Legato, cæterisque præfectis, in Moscoviam se recepit. Ex itinere literas ad Regem datas quibus ut à Livonia omninò abstineat, Regi præscribit. Iisdem ad Prussum quendam Augusti Cæsaris fratrem, nulli ante hac cognitum, qui Koinicij & Mariemburgi quondam, & in reliqua Prussia late imperitasset, genus suum referebat, quo ad ipsos Prussiæ fines jus Imperij extenderet. Legati, qui ad tractandas pacis conditiones mittebantur, iter cœptum nihilominus prosequebantur: novis in itinere mandatis acceptis; ut de injuriis induciarum ostentatione factis quererentur: satisfactionemq; postularent. Dum ad Gedanum Rex castra facit, exercitum in Livonia Lithuaniaque per ostentatam pacem, maximè autem propter difficultates ærarij, quæ initia regni ejus exceperant, nullum paraverat: sub ingruentis tamen hostis famam, nobilitatem Lithuanicam literis evocaverat, militareq; per ducatum cum imperium Nicolao Radivilo Palatino Vilnensi, Gregorio Chodkevicio qui ante illi præfuerat defuncto, tradiderat. Hic non exigua cum voluntarij militis manu, Seelburgum pervenerat. Interim Gedanensibus, quemadmodum supra ostensum est, interventu legatorum plerorumque Principum Germaniæ in fidem receptis, ad bellum Moscoviticum, quod jam multò ante animo agitarat, totum se convertit. Ad quod suscipiendum, secundùm acceptas injurias, ac Livoniæ recuperationem multæ causæ illum hortabantur: quarum hæc vel justissima, quòd egregio aliquo facinore, non modò de sui regni hominibus, verùm tot aliis, quibus Imperium Moscoviticum summa cum immanitate conjunctum, vel formidolosum erat, vel grave, bene mereri; eamq; ad posteros nominis sui famam propagare studebat, ex qua omnes non modò Regem, sed dignum etiam regno fuisse cognoscerent. Præterea verò ad majores res, quas cogitandas susceperat, & de quibus misso in urbem Paulo Saionskovio cum Gregorio XIII. Summo Pontifice communicarat, si prius Mosci potentiam fregisset, aditum se habiturum sperabat. Hoc animi proposito, in mensem Januarium Varsaviam comitia edixit. Agebatur autem tum annus septuagesimus septimus, supra Millesimum Quingentesimum.

Rediit interim in potestatem Duneburgum à Borissio Sava, ac Wilhelmo Platero receptum. Hi in omnes occasiones intenti, cùm commeatus inopia laborare præsidiarium militem animadverterent, per speciem officij ac comitatis militaris esculentorum, ac poculentorum nonnihil, ac in his vini cremati, quod inopia veri maximo apud Moscos in honore est, vas ei miserant, de quo cum ad ebrietatem Mosci bibissent, illi, qui id futurum cogitàrant, noctu scalis admotis, in vallum, quo solo castrum cinctum est, & in ipsum castrum evadunt: Moscos ex somno & mero vix se colligentes deturbant: castro potiuntur. Non multo inde tempore interjecto, Venda etiam hujusmodi ratione recuperata fuit. Erat sub Matthia Dembinio ex rusticis Lotfinis fabrilis artis peritus quidam, qui sororem Vendæ in Moscorum potestate habebat; per cujus visendæ speciem & rusticorum commerciorum libertatem cùm sæpius Vendam venisset, opportunitatem nactus, ceram clavibus oppidi impresserat, adq; ejusdem exemplum alias paraverat; rem ita instructam ad Dembinium detulit. Cumque is die constituto, quem festum Mosci agebant sub oppidi portas, cum tumultuaria militum manu accessisset, ab una parte scalis admotis, ac à Lotfinis ipsis, qui Vendæ erant, concursu facto, reliquos portis reclusis in oppidum immisit. Dum Varsaviam ad comitia Rex contendit, nuntium in itinere accepit, ab iis rebus, quas tum agitabat, alienum. Limes regni Polonici & magni Ducatus Lithuanici magna ex parte Borysthenes est; qui in Moscovia ortus modico in occidentem flexu, in

meri-

meridiem deinde & Pontum Euxinum magnam aquarum vim trahens fertur: superior fluminis pars, ad Lithuaniam pertinet: ad inferiorem diversarum gentium confinia concurrunt: præter Moscos & Polonicæ ditionis Russos, nonnullæ Turcicæ præfecturæ attingunt: non longo etiam intervallo Valachi ei imminent. In hac tot nationum nec satis pacatarum colluvie, non potest adhuc quamvis à tot seculis pax consistere. Itaque immensa ibi camporum spatia, multi agri inculti, ac deserti ob latrocinia vel metum jacent. Confluere huc ad prædas ex hostico agendas solent, cùm ex aliis gentibus, tum Polonis quoque & Lithuanis, ut quisque est egentissimus, vel rerum capitalium damnatus, quosq; vel fortuna eorum, vel leges in patria esse non sinunt. Superioribus tamen temporibus, cùm publicè bellum non esset, etiam ex primaria juventute quidam loca ea petebant, odio quietis, ac ne situ atque otio torperent, virtutis exercendæ causa. Magnam partem in aquis ac flumine piscatu ac latrociniis vivunt: hostemq; ut ex quoque plurimum prædæ sperant, ducentes, barbaris tamen, ut majori inter eos Christianorum numero, ac Tartaris præsertim infestiores sunt, magisque Poloniæ Regibus operam navant: quod infimam Poloniæ partem, quæ ad flumen pertinet, tenent, à loco Nisovij appellantur: interque reliquos Kosakkos: ita enim communi nomine vocātur omnes tam equites, quàm pedites, qui ad latrocinia in finibus exercenda, incursionibusq; vicinas ditiones vexandas privato instituto, ac voluntaria militia coeunt: hi & numero & virtute plurimum ferè valent. Inter hos cum vixisset aliquandiu Joannes Podkoua, natione Valachus obscuro, alioquin loco natus; sed corporis viribus præstans, & qui soleis equorum ferreis manu disrumpendis nomen invenisset; partim vitæ ac studiorum similitudine, partim promissis facilè homines ex præda viventes ad invadendam una secum Valachiam, imperiumq; ejus sibi tradendum adduxit. Petrum Palatinum Valachiæ nihil tale expectantem occupant, & prius sede Imperij exuunt, quàm ille ulla arma imminere sibi suspicari potuisset. Quod cum rex intellexisset, & præterquam, quòd sine authoritate sua alieni fines bello tentati essent; Petrum, cujus dignitati favebat, restitutum vellet, cùm per Poloniam, tum in Transilvaniam ad fratrem Christophorum Principem, ut auxilio suo Petrum juvaret, literas misit, qui cum alas aliquot equitum & peditum cohortes Stephano Battoreo Andreæ fratris filio duce auxilio ei misisset; Podkova Nimirovam Polonicum oppidum recipere se coactus in Nicolai Sienavij Castellani Kamenecensis, qui finitimæ in Russia militiæ præerat, potestatem venit: ab eoq; ad regem missus fuit. Postquam ad comitia ventum fuit, primo die solenni sacro peracto, altero de repub. sigillatim de Mosci & Tartari injuriis ad ordines res fert: bellumq; ne cum his, aut cum utro horum velint, rogat. Cum Mosco bellum jussum, cum Tartaro in præsens dilatum. Hic sub discessum regis Henrici, sollicita & in omnia alia intenta republica fines incursârat, populationibusq; ac rapinis, omniq; immanitatis genere vexârat: obsidionis Gedanensis tempore magna manu facta prædas egerat: illis ipsis comitiorum diebus, fama nuptiarum, quas Constantinus Ostragiæ dux Palatinus Kioviensis, propinquæ suæ faciebat, excitus, in Volhiniam excurrerat: Ducemq; Ostrogiæ obsederat. Pacato tumultu Gedanensi, exercitum, quem sub Gedano habuerat, in Russiam rex ad fines tuendos miserat; jamq; aliquot turmæ in Voliniam pervenerant; quarum imperium cum de Tartarorum excursione rumor interim allatus esset, Joanni Sbaraso Palatino Braslaviensi, extra ordinem tradiderat. Ex iis quidam non longè Torcino in agmen hostium, ut adventu exercitus nondum cognito incuriosius prædas agentium inciderant, prælioq; subito contracto superiores discesserant; unde de appropinquantibus copiis certior Tartarus factus, cum delectos ab exercitu contra Sbarasum misisset, qui ex instituto eorum, quid animi ac virium hostis haberet explorarent: Iiq; ad Zaslaviam in nostros incurrissent; fortiter impetu eorum à nostris excepto, mox se receperant; Tartarusq; pactus inter cætera à duce, ut de amovendis à finibus Nisoviis apud Regem laboraret, quorum latrocinia solam bello causam ostendebat, recesserat, in præsens tamen hæc dissimulari placuit. Ex hoste enim inope & vago quemnam magnopere fructum expectari? Cum arma potius Turcica ad ipsius injurias provocarentur: qui solum in quo insisterent, suum; ipsos fiduciarios possessores esse diceret. Ex Mosco quò major ejus potentiæ fama, eo majorem gloriam in præsens, nomen ad posteros parari: urbibus & opibus florentissimam olim provinciam Livoniam, & cum aliis opportunitatibus; tum maris commodis affluentem victoriæ præmium peti. Ita contra Moscum susceptum bellum, simulq; ut in hostico exercitus haberetur, scitum, priori intra fines continendi militis, ac propulsandi hostis ratione domesticis incommodis, ac superioris ætatis exemplis refutata. Proxima huic cura de pecuniis fuit. Delecti fuerunt è Senatu primores, qui quanto in bellum milite, quanto in militem stipendio opus esset, dispicerent. Scitum tributum in singula jugera floreni unius: cerevisiale item in oppidis & urbibus, quo in singulas tonnas duodevigesima cujusque pretij pars exigeretur. Majus id fuit, quàm ullum ante hac quisquam meminisset: consensêre tamen omnes præterquàm Cracoviensis, Sendomiriensis, & Siradiensis Palatinatuum legati; quòd nulla ejus tributi sciscendi

ſcendi mandata ſe à ſuis habere dicerent. Noluerat nobilitas vel bellum vel tributum ſciſcere; niſi de judiciis ſimul, quæ jam Sigismundi Augusti temporibus poſtulare cœperat, in interregnis autem ipſa ſibi ſanxerat, perfeciſſet. Antiquitus à judiciis municipalibus ad conventus Palatinatuum, ad quos quodque municipium pertineret, inde ad Regem in comitia provocatio erat. Cum à Sigismundo Auguſto propter tenuiorem valetudinem infrequentius judicia haberentur, ut ex ſuo corpore conſtituere judices ſibi liceret, nobilitas petierat: Reſtitit Auguſtus, dum vixit. Unde illa à Rege id impetrandi ſpe dejecta, tempore interregni priusquam in Regem Henricum eligeret, inter alias hanc quoque de translatione judiciorum conditionem ei tulerat, isque acceperat. Poſt diſceſſum igitur Henrici, nobilitas per ſingulos Palatinatus, ut cuique maximè expedire viſum fuerat, ex ſuo ordine, qui cauſas appellationis indicarent delegerat, qua ex re cùm, quod evenire neceſſe erat, magnam omnium rerum perturbationem conſequi Rex animadverteret, in cauſa minime amplius ſibi integra, pro re nata optimum ratus, ſi ad unam formulam omnia revocaret, ſanxit hic; ut non per ſingulos Palatinatus iudicia haberentur; ſed in ſingulis Palatinatibus majoribus bini, minoribus quibusdam ſinguli è nobilitate quotannis delecti primùm à Martini usque ad Paſchatos Poloniæ majoris nobilitati Petricoviæ: minoris deinde à Paſchatos usque ad meſſem Lublini jus dicerent; itaque omnia privatarum rerum judicia penes nobilitatem deinceps eſſent; publica, juris item Regij atque fiſci judicia, in eo quo antea ſtatu fuerant, penes Reges manerent, quemadmodum & earum terrarum, quæ ſuis legibus, ac diverſo à cæteris jure uterentur. Moram huic rei nonnullam afferebat, quod nobilitas à munere judicandi Senatorium ordinem excluſum volebat: hi contra tenderent, iniquum eſſe, dignitatem ſuam, quæ commodo ſibi eſſe debebat, in injuriam ſuam verti; & qui alios in nobilitate, honore anteirent, à communi nobilitatis corpore in re publici juris, & ad omnes pertinente ſejungi, obtentum tandem, ut tam ex Senatoribus, quam reliqua nobilitate, pro arbitrio nobilitatis rebus judicandis præficerentur. Inter Regem quoque & nobilitatem controverſiæ nonnihil fuit, quòd nobilitas regias quoque urbes rebus à ſe judicatis teneri vellet, ſuperioribus etiam temporibus quasdam cauſas earum judicaſſet, remiſit nobilitas: inventaque ratio fuit, ut quia jam cauſas aliquas hujusmodi judicasſet, easdem in judicium vocatas denuo in iisdem comitiis Rex agnoſceret. Cumque magiſtratus quoq; ac præfectos regios ad juriſdictionem ſuam pertinere nobilitas vellet, quòd cum ij fere res judicatas exequerentur; fruſtra ſibi judicia tribui diceret, ſine ulla in eos, qui res à ſe judicatas exequerentur, juriſdictione; aſſenſit Rex ut quatenus rerum judicatarum executio à magiſtratibus cæterisq; officiis peteretur, authoritati judicum parerent. Supererat certamen inter ſacrum & profanum ordinem: cùm hic eodem, quo reliquam nobilitatem, eccleſiaſtico jure uti vellet: illi judicia hæc nobilitatis, quæ cum diverſæ religionis hominibus communicari intelligebant, multis nominibus ſuſpecta ſibi eſſe, obligariq; ſe illis nolle confirmarent. Oſtendit his Joannes Zamoſcius Cancellarius, non majus periculum eos ſuſcipere, ſi in juriſdictionem conſentiant, quam ſi cùm obtemperare ei nolint, pœnis deſerti vadimonij, & contumaciæ coërceri ſe patiantur: quod in Palatinatuum judiciis eousq; factum antea fuerat, ut præter alios Archiepiſcopus in majorem fere centum quinquaginta millium condemnaretur: Addidit conſilium ut quoties eccleſiaſtica res in judicium veniret, ad ſex ex nobilitate eccleſiaſtici ordinis totidem qui pari authoritate de ea cognoſcerent, adjungerentur, quorum ſi pares ſententiæ extitiſſent, ad Regem in comitia ampliaretur. Res per aliquot dies ducta, eum tandem ad modum compoſita fuit. Moribus gentis Polonicæ, qui creditarum cæterarumve privatarum rerum condemnantur, iis ſi ſententiæ judicis non pareant, multa dicitur: quæ ſi ſpreta fuerit, priori triplo major dicitur: ſi ne tum quidem obtemperatur, manu militari in bona miſſio decernitur; contra quam ſi quis ſe opponat, à præfectis proſcribitur. Quod olim acerrimum contra decoctores telum fuerat, luxuria temporum, per eamq; multitudo obæratorum labefactaverat. Itaque vulgo contemnebatur, resq; magis multorum ſermonum jactata fuit, quàm nova remedia ulla ei allata.

Auditis deinde externorum Principum legatis Georgius Fridericus Marchio Brandeburgenſis ad valetudinarij agnati ſui Alberti Friderici, Alberti Pruſſiæ Ducis filij curam admiſſus fuit, inveſtitura, quam vocant accepta, ſolenne juramentum Regi præſtitit. Adfuére ei in cæremoniis iis Saxoniæ Electoris, & Wirtembergici Principum legati. Brandeburgenſis Electoris legati cum Principis ſui nomine tanquā ad ſimultaneæ inveſtituræ jus pertinentis vexillum contingerent, nobilitatis nuntij contra proteſtati, quòd primis illis inter D. Sigismundum & gentem Brandeburgicam conventionibus ea Marchionum Brandeburgenſium ſtirps feudo comprehenſa non eſſet, quæ poſtea privata authoritate & ordinibus inſciis acta eſſent, rata ſe non habere oſtendebant. Qua de re cum oratores apud Regem quererentur cumque ipſis ordinibus agere ſe paratos oſtenderent, reſponſum fuit; non ignorare eos omnium proteſtationum jus, quibus ſcilicet nec minueretur jus cujusquam nec amplificaretur.

Ita-

Itaque non videri eam rem vel tempeſtivè futuram vel neceſſariam. Aderant & Pomeraniæ Ducum legati, Principumq; ſuorum nomine in Bithovienſem Leoburgenſemq; tractum jus majeſtatemq; regni agnoſcebant, literasq; inveſtituræ accipiebant. Legati interea, quos ad Moſcum miſſos ſupra demonſtravimus in Moſcoviam pervenerant; à que Moſco ſuo ipſius ingenio feroci, tum ob rem in Livonia proſperè geſtam multò etiam ſuperbiore, cōtumeliis ludibrioq; excepti indignisſimè habebantur: multa in nomen Polonicum & Lithuanicum contumeliosè ab eo dicta factaq; fuére: cumq; ex inſtituto utriusq; gentis lautia utrinq; legatis, qui miſſi fuerint, præbeantur: emere victum, nec moris ſit, nec ſi velint, in Moſcovia poſſint: non niſi ſordida ac viliſſima quæq; cibaria per ſummam indignitatem iis miniſtrari juſſit. In colloquiis deinde cum legati nonniſi de induciis agendi mandata ſe habere ſignificaſſent, trium annorum inducias iis dat: literas autem quas legati obſignare debebāt, ſine ulla conditione pure perſcribi jubet: alias deinde, quas ipſe legatis traderet, ſub ſigno ſuo ſubjicit: in iis haſce conditiones adjecerat: ut univerſa Livonia unà cum Riga & Churlandia, quæ in poteſtate Regis adhuc erant, & quidquid usq; ad fines Pruſſiæ pertineret, Rex ſibi cederet: Livonem nullum præſidium ſuum implorantem, multò minus civitatem ullā reciperet, ullave ope auxiliove ſuo juvaret. Haſce cum ex more jurejurando placita confirmare deberet, amotis iis, in quas legati ante juraverant, ſolas profert: jurejurandoq; in eas ſe obſtringit atq; ita nullo amplius de his tractādi loco relicto, ex Moſcovia abire legatos jubet; novisq; eodem tempore in Livoniam copiis miſſis acerrimè Vendam oppugnat; quæ ſub exitum comitiorum audita omnium animos ad bellum Moſcoviticum jam converſos ira, atq; indignatione eò magis accenderunt. Venda tamen à Moſcis fruſtra oppugnata fuit. Nam cùm per aliquot dies tormentis vehementer muros verberaſſent, aliquam etiam partem muri diruiſſent; Dembinius ob exiguitatem præſidij urbi metuēs, cohortatus ſuos, ut eam ſecum ingrederentur, cùm tenere nō potuiſſet, quod illi propter inopiam commeatuum, & nō exſoluta ſtipendia minus prompti ad pericula ſuſcipienda eſſent; & quia magna ex parte equites erant, minus etiam virtuti ſuæ locum intra mœnia concluſis fore putarent; tandem ut propius ſaltem ſecum accederēt, ſi forte vigilias & caſtra hoſtiū turbare poſſent contendit; quod cum impetraſſet, noctu ſilenti agmine eos ducens, paulò ante lucem ſub portis urbis ſiſtit: oſtenditque quòd ab hoſtibus jam videri cepiſſent, à tanta hoſtium multitudine facile circumveniri poſſe: itaq; potius ut viros fortes ac militares deceret, urbem ingrederentur, virtuteq; ſua urbem contra hoſtem, & urbē ſe tuerentur; ita urbem ingreſſi eidē ſaluti ac præſidio fuerunt. Muris enim qui diruti ab hoſtibus erant, magna cura ſubitario opere noctu expletis, omnibus in locis fortiſſimè hoſti occurſum fuit. Itaque vere jam imminente Moſci ſoluta obſidione præmiſſis primum tormentis diſceſſerūt, quos Alexander Chodkievicius præfectus Grodnenſis, cujus Joannes Chodkevicius patruelis vicaria in adminiſtrāda reliqua Livonia opera utebatur, quamvis minus commoda valetudine eſſet, contractis tamen undiq; ad Seevaldum copiis aliquandiu perſecutus, adipiſci tamē haud potuit. Sub idem fere tempus Magnus Dux Regis fidem ſecutus, à Moſco diſceſſit. Adoleſcens hic ſummo genere natus cùm Churoniæ & Oſiliæ Epiſcopatum in Livonia teneret, perditis quorundam conſiliis, ac promiſſis Moſci & adoleſcentia adductus, cùm per ætatem ipſe rebus ſuis conſulere non poſſet, ad Moſcum tranſierat. Ab eo fratris Patruelis filia in matrimonium ei tradita, ſpeque injecta fore, ut ſuo beneficio totius Livoniæ regno potiretur, ad Revaliam obſidendam magno cum exercitu miſſus fuerat, à qua infecta re diſcedere coactus, tempore obſidionis Gedanenſis iisdem cum promiſſis in Livoniā, quemadmodum ſupra dictum eſt, remiſſus fuit, ubi territus crudelitate Moſci, quodque ademptis ei, quæ tenebat in Livonia caſtellis ad fines Scythiæ deportare eum in animo haberet, per indicium cognito, cùm quanto in periculo verſaretur cogitaret; tranſeundi ab eo conſilium cepit: paulatimque è poteſtate ejus ſe ſubducens Lempſaliam, inde propius Rigā ac fines regios ſe recepit: Regemq; per Ducem Churlandiæ crebrosq; internuntios ac literas, ut in fidem ſe reciperet ſolicitabat. Rex in earum rerum incertitudine, cùm & varia de diſceſſu ejus jactarentur, ut neq; an fratri ejus Regi Daniæ, cæterisq; propinquis ipſius conſilium id ejus probaretur, aut fortunæ ejus curæ omninò eſſent perſpectum habere poſſet, de deditione nihil quidem tum cū illo conſtituit: fide tamen publica verſari cum in Livonia ſe paſſurum oſtendit. Poſtea profectò in Livoniam Nicolao Radivilo Palatino Vilnenſi eidem ut cum Duce Magno, quod in re præſenti è republ. eſſe perſpexiſſet, ibidem conſtitueret, permiſit. Hic cum in Churlandiam veniſſet, ad eumq; Magnus acceſſiſſet, in fidem illum cum omnibus ditionibus ejus regio nomine recepit, inq; verba regis ſacramento adegit. Conditiones deditionis hæ fuerunt; ut quas teneret poſſeſſiones, eo quo alij beneficiarij Principes ſuo poſſiderent jure, à Rege ei permitterentur: aut pro illis aliæ non deteriori conditione pro amplitudine generis & familiæ ejus aliquo alio in loco darentur. Ubi de eventu legationis Rex certior factus fuit, mittit ſtatim ad Moſcum Georgium Haraburdam, qui non aliter induciis iis teneri ſe velle Moſco renuntiaret, quàm ſi de Livonia conditionem, quæ nec à Legatis accepta eſſet, remiſiſſet. Moſcus retento Haraburda, legationem interea ad Regem, quæ ad rata habenda pacta induciarum, juramentoq; confirmanda

cum adduceret, destinat; ac præcipitante jam æstate exercitum alium multò priore validiorem, majoriq; apparatu instructum, ad Vendã, quam à nostris interceptã ab eoq; postea obsessam supra ostendimus, mittit. Priusquàm ulterius progrediar, pauca hoc loco de principum Moscorum origine, potentia, moribus gentis, totiusq; imperij statu præmittere placet. Antiquissima Imperij Russici sedes primũ Novogardiæ, inde Kioviæ, posterioribus verò temporibus priusquam Moscoviam transferretur, Vlodimiriæ etiam fuit, cujus hanc ob causam hodie adhuc titulos Moscoviæ titulis Dux anteponit. Genus principum ad Varagos annales Rusfici referunt; gentem ut pleræq; priscæ, nunc obscuram: sed tamen quam ultra marinam fuisse iidem annales testentur. Ex ea tres fratres ascitos primoq; à Novogard. qui Slavi jam tum fuerũt receptos, imperium Novogardiæ, eiq; Ruricum natu majorem fratrũ præfuisse, reliquis duobus alias Russiæ partes Bialoiesrenf. & Isborensem obtigisse tradũt, Ruricus ex Olga Plescoviensi Suentoslaum deinde filiũ habuit. Hic magno cum exercitu in Bulgariam ad Danubium usq; progressus, devictis Bulgaris & Græcis quibus tum Bulgari parebant, cum agros & cultum & copias provinciæ adamasset, sedem imperij in ea sibi delegit. Jaropolcho filio Kioviam, alteri Olego Dreulanos administrãdos reliquit; Novogardiam Vlodimiro Malci cujusdam Lubkani, ut annales habent, filio ex ancilla Olgæ Plescoviensis suscepto concessit, qui cùm a Jaropolcho regno pulsus trans mare fugisset, auxiliis maritimis comparatis reversus, cùm quæ primæ objectæ ei fuerant ditiones, tum Kioviam dejecto Jaropolcho occupavit, tenuitq;. Ab hoc omnes deinde principes Russiæ, profecti traduntur. Nam cùm duodecim filios reliquisset, divisa inter eos omni Russia imperium ac domicilium imperij Kioviam major natu Suentopolcho tradidit. Huic sine liberis mortuo, duo alij fratres Jaroslaus, & Isolaus ordine in regno successerunt; Post eos Vlodimirus Monomachus Usevlodi Vlodimiriæ Ducis filius, cujus hodie adhuc magnum apud Russos nomen est, ex eadem stirpe potitus imperio fuit. Quod interpellatum quidem aliquando ab Usevlodo Suentoslai ex Olgo nepote, & Igoro pronepote, qui avitũ regnum recuperare conatus fuerat, penes Vlodimiri posteritatem nihilominus remansit; sequentibusq; temporibus Andreas Dux Susdaliensis ab eadẽ Vlodimiri stirpe profectus, fœdere cum undecim aliis cognatis Ducibus inito, dejecto Micislao qui ex Monomachi posteris regnum Kioviæ tenebat, Micislaũ filium ei imposuit. Hic primus sedem imperij Volodimiriam, principatumq; in Susdalienf. domum transtulit, quem qui tenebat, etsi imperium in reliquos agnatos Duces non habebat; magni tamen Ducis nomine utebatur, dignitateq; & honore cæteris, qui comiter quasi majest. ejus colebant, antecedebat. Cumq; honor is antea vel successione, vel reliquorum omnium studiis uni deferretur, nonnunquam vi atq; armis occuparetur; Posteaquàm in Tartari potestatem concesserunt, ab eo peti cœpit. Imperij autem Tartarici circa annum ab Orbe condito VI. M. DCC. XXXII. quemadmodum Russi annos numerant, à nato autem Christo ducentesimo vicesimo quarto, supra millesimum in annalibus eorum mentio fit, quo Tartari contra Cottianem, Ducem Polousciorum, cum exercitu progressi, Russiam vastarunt, cumq; Cottian Micislaum, Romani filium, Ducem Cernikoviensem seu Kioviensem: utroq; enim nomine in annalibus appellatur: qui filiam ejus in matrimonio habebat, & complures alios Russios Duces in auxilium evocasset, die XVII. mensis Julii ad Kalkam magno prælio eos Tartari superàrunt: undecim Russicos Duces: Heroës, ut annales appellant, equitum forte genus quoddam, ad septuaginta interfecerunt: multos captos egerunt. Reversi deinde Batti Duce tredecimo anno post quadragesimum quintum nimirum supra VI. M. DCC. subjugatis primum Rosanensibus & Vlodimiriensibus, cæterisq; ferè omnibus Ducibus, universam Russiam sibi subjecerunt, & quamvis non raro deinceps quoq; bello cum iis Russi contenderent; stipendiariam tamen semper ferè inde habuerunt. Ab eo igitur tempore magni etiam Duces à Tartaris Russiæ dari cœperunt. Dabantur autem ferè, quemadmodum ostendimus, è Susdaliensibus. Moscorum Ducum, atq; ipsius adeò civitatis æqualis temporum Batti ac vastationis, quæ ab illo Russiæ illata est, memoria in annalibus eorum extat. Inter alias enim urbes Moscoviam quoq; à Batti expugnatam, ibidemq; Philippum quendam Palatinum & Vlodimirum, Georgii magni Ducis filium, captum à Tartaris tradunt. Anno ab Orbe condito XII. supra VI. M. DCCC. Andrea, Alexandri filio magno Duce mortuo, inter Michaëlem, Jaroslai filium Turensem, & Georgium, Danielis filium, Moscoviæ Ducem, de Principatu magnoq; Vlodimiriæ Ducatu contentio fuit: quem cùm uterq; à Tartaro peteret, Tartarus primò Michaëlem retento penes se Georgio, inde aliquo tempore interjecto XXV. anno supra VI. M. DCCC. Georgium regno confirmavit: indeq; ad hoc usq; tempus, quamvis aliquando Russi universi Susdaliensem iterum dari sibi à Tartaro peterent, perpetuo tamen in Moscoviæ Ducum familia honor is permansit, ex quibus cùm proavus hujus, qui nunc rerum potitur, Basilius, Basilii filius, post patrem & patruum Constantinum imperasset, conspiratione à Demetrio, Georgii filio, cognomento Siemacha, Duce Severiensi, Joanne, Andreæ filio, Mosaicense, Borisso, Alexandri filio, Tuerense, Ducibus, contra eum facta, regno ab iis exutus, luminibusque à Georgio Severiense orbatus fuit: verùm à Novogardiensibus adjutus regnum recuperavit, pacatèq; deinde id obtinuit. Successit huic Joannes filius; qui primus eam, ad quam nunc excreverunt, potentiam fundavit. Ducem Tuerensem, quamvis uxorem ex ea domo haberet, regno pepulit, principatumque obtinuit; haud multo post & Novogardia magna, per fraudem capta, in servitutem eam redegit, & alios principatus tentare cœpit; eoque potentiæ pervenit; ut cæteris Ducibus metu concedentibus, nemo, qui cupiditati ejus resistere auderet, reperiretur. Idem Tartarorum jugum primus excussit, conjugis Sophiæ Græcæ è Palæologorũ genere, quam mortua Tuerense superinduxerat, ingentis spiritus mulieris vocibus impulsus. Haud dissimili deinde ratione filius ejus Basilius potentiã, cujus pater fundamẽta jecerat, in immensum fere auxit. Ad ea quæ pater peperat, Smolensc. Ducatũ maximum, ac quicquid Severiensis ditionis reliquum erat, adjecit: Kasanus mari & terra tentavit; Principes omnes agnatos ditionibus suis exutos, tũ Plescov. civitatẽ maximã in servitutẽ redegit. Successit & in imperio hic qui nunc rerũ potitur, Joannes, qui & ipse regnũ amplissi-

plissimum à patre acceptū, fortuna atq; industria adjutus multò id fecit amplius. Kasanense & Astrakanense regna à patre summis viribus oppugnata cuniculorum & pulverū maximè, quos cuniculis in urbiū oppugnationibus subjecerat, novo iis temporibus apud illas gentes artificio adjutus, in ditionem redegit: mariq; omni Caspio unà cum ijs in potestatē accepto ad Persidem fere Imperium protulit: Livoniæ maximam partem per dissensiones Livonum occupavit: Suecos multis sæpe cladibus affecit: Polotiam temporibus Sigism. Augusti cepit; cumq; Selymus Turc. Imperator Tanaim flumen cum Rha flumine maximo, quem Russi Volgam sua lingua hodie appellant conjungere statuisset, ut classe ex Ponto Euxino adverso Tanai in Rha invectus, Astrakanum in ostio fluminis Rha, quo in mare Caspiū influit, situm, ac per id in universum mare Caspiū potestatis suæ faceret, Turcæ quoq; victi fama ei quæsita fuit. Nam cum Selymus à Sigism. Augusto per Ibraimum Czausium, qui ex nobili Strussorum familia in Polonia natus, à pueritia impietate Turcica imbutus, ac maximis deinde præmiis ob ingenij elegantiā affectus fuerat, per ditiones ejus transitum exercitui postulasset, is verò à Sigismundo Augusto negat° ei fuisset, Selymus nihilominus per Tartariam ad perfodiendum spatium Isthmi, quid inter duo hæc flumina angustissimū est, jamq; Moscovitico solo continetur, exercitum misit, qui cū per vastissimas solitudines ivisset, Tartaris ipsis invitis negotium administrantibus, atque ante viarum incomodis attritus Moscis objectus fuisset, nullo operæ pretio perfecto discedere coactus fuit. Ita repente collecta potētia nō finitimis modò omnibus, sed remotioribus etiam quibusq; nationibus terrori Moscus jam erat, eoq; fastus in tanta finiū, ac rerum gestarum amplitudine processerat, ut omnes alios principes præ se contemneret; nullamq; gentē esse existimaret, quæ opibus ac potentia contendere secum posset. Cum ante hac Knesiorum, Ducum scilicet nomine, magni cognomento, quo eos, qui ipsis parebant, præirent addito, usi essent; Pater hujus Basilius repetito ex interpretibus Slavicis sacr. literarum nomine, primus Ciarium quid Regem eorum lingua significat, appellari se voluit: eoq; à Maximiliano ejus nominis primo Imperatore appellatū se jactabat. Ad religionem Christianam à Basilio quodam Archiepis. Constantinop. nomē Russicum perductum, sacrisq; Christianorum initiatum ipsorum annales, ac Byzantina etiā historia habet. Itaque ut primo religionis authore Græco, ac frequentibus deinde inter Græcos & Russos per Mæsiam atq; Illyrium, quæ à Slavonicis ejusdemq; linguæ gentibus tenebantur, tum Kioviam, quæ per Borysthenem cum Ponto Euxino conjungitur, commerciis, cùm literas Græcas tum ritus à Rom. Ecclesiæ institutis diversos magna ex parte retinent; ut non pauca tamen ex illis ipsis cùm tempus, tum Metropolitarum atq; aliorum Episcoporum principi suo obsequendi studium depravarit. Leges quibus utantur, paucas admodum habent: eamq; fere solam; ut Principis voluntatem pro lege observent. De eo ita illis persuasum est, Metropolitis maximè opinionem hanc eorum juvantibus, per Principem tanquam interpretem Deum secum conjungi: ac prout de Deo meriti sint, ita principem vel benignum in se vel asperum esse. Itaq; voluntati ejus non secus ac divinæ, seu turpia seu honesta, seu mala, seu bona jubeat omnibus in rebus parendum pro fidei decreto habent: illeq; vitæ ac necis omniumque rerum summam in suos potestatem obtinet. Quod ut ad potentiam comparandam conficiendaque bella maximum habet momentum: unum omnibus rebus summa cum authoritate præesse: omnia imperia solum administrare: eundem & consiliorum dominū, & rerum omniū authorem esse: exiguo temporis spatio copias quàm maximas cogere posse: fortunis civium ad potentiam suam stabiliendam pro suis uti: & quemadmodum iis rebus maximè authoritas atq; opes Mosci creverunt; ita crudelitas quoq; ejus ac dominandi asperitas vehementer confirmata est. Itaque cum infinitos penè variis cædibus sustulit: tum maximè Andream fratrem patruelem, ob novarum rerum suspiciones quasdam cum liberis omnibus & universa familia, una sola filiola quā Duci Magno deinde locavit, relicta exquisitissimis cruciatibus necavit: nobilitatē Novogardiens. amplissimam, quam fratris rebus studiose suspicatus fuerat, funditus penè excidit: popularium quacunq; incederet sæpè magnam stragem fecit; ut cum turbæ hominum miserorum gratiam ac misericordiam ejus implorantes illi sese obtulissent, à satellitibus minutim eos cōcidi; vel maximo numero sub glaciem, qua magnam partem anni lacus ac flumina consistunt, mergi juberet, de quo cogitanti eò magis mirum videri necesse est; quomodo quæ à cæteris Principibus indulgentia & obsequio in suos vix parari soleant, in tanta nihilominus immanitate singularis erga eum populorum charitas atque incredibilis, quæ eorundem in Principes suos est fides, existere possint; ac non modò seditiose nihil ferè contra eum ab iis suscipi, sed & in præsidiis tuendis incredibilem constantiam præstari: paucosq; omninò ab eo transfugere: non raros autem repertos hoc ipso bello, qui vel maximis præmiis propositis fidem tamen erga principē vel cum periculo suo iis antepofuerint. Hujus rei cum alię noñullæ causæ sunt, tum maximè præter eā, de qua supra dictū est, duplex religionis opinio. Nam & omnes, qui in religione ab iis dissentiunt, etiam eos, qui Rom. Eccles. ritu utuntur, barbarorum loco habent, ac tanquam pestem aliquam detestantur; nihilq; omninò cum iis communi habere fas ducunt, ex qua existimatione illud quoque profectum est, ut Princeps quoties externos legatos audit, in pelvi aquā admotam habeat, qua manus quasi illorū contagio

tagio pollutas subitò abluat. Et suæ religionis institutis eandem, quam Deo, Principi suo fidem se debere electi, non minus vel constantiam eorum laudant, vel relictis corporibus animos in cœlum protinus emigrare, ac cœlesti beatitudine frui prædicant, qui fidē erga Principem suum ad extremum usq; spiritum retinuerint, quàm qui ex discipulis servatoris nostri in singulari erga illum pietate atq; fide ad mortem usq; perstiterunt. Superstitionē alunt imperio suo Principes; nam ad nullas exteras nationes, quemquam commeare: aut exteros etiam promiscuè commercia cum suis agitare patiuntur: quos autem in legationibus mittunt, ita mittunt, ut singulis legatis singulos custodes ponāt, nec cuiquam remoto custode cum aliquo colloqui liceat. Ita fit, ut quasi perpetuis ignorationis tenebris oppressi aliarum gentium humanitate non perspecta nec percepta omninò dulcedine libertatis, præsentia melioribus, cognita dubiis anteponant. Accedit ad hæc metus, amorq; ac cura cujusq; suorum, quæ magnos etiam animos, libertatique assuetos facilè debilitant. Quos enim exercitibus aut præsidiis præficit, aut ulli omnino muneri adhibet, corū conjuges, liberos, propinquos, & quæ charissima quisq; habet, obsidum loco semper retinet: in eosq; omnia cruciatus exempla edit, si quis illorū ab eo desciverit, aut si qua res non ad nutum, aut voluntatem ejus facta sit. De rebus tamen creditis, contractibus, aliisve privatis rebus pauca quędam apud ipsos jura scripta sunt. Mortis, cujus infinita fœdaq; genera mulctarum & fustium; quæ tamen in immensa Principis potestate, non minus frequenter, quemadmodum dictū est, pro libitu ejus, quàm pro merito plerisque irrogantur: carcerem ad custodiam magis quàm pœnam habent: exilia planè iis ignota sunt. Senatum, cum pro libidine omnia administret, in speciem magis habet. Magnam eorum partem ex Knesiis esse cōstat; quo nomine Duces, ut ostensum est appellant, primævorum Ducum à Moscoviæ Principibus oppressorum posteritatē aut quos princeps pro cujusque meritis, aut sua in quenquam gratia in nomen vel ordinem cum legit. Nobiliores cum aliis insignibus à vulgo distinguuntur, tum quòd patris nomen titulis aliis ad exemplum Principis soli præscribant, magnificum hoc apud illos, eoq; ad æquales, aut inferiores solum utuntur: ad Principem non modo patris nomine usurpando abstinent, sed ne suum quidē nisi propria linguæ ejus enuntiatione quodāmodo corruptum, quo non modò servos ejus sed quasi homunciones non homines cum illo comparatos se significent, ponunt. In exercitu parvum tympanum ad ephippia singuli item suspensum gerunt; quo quoties agmē sisti usus est, à primo impulsu sonoq; à proximis excepto & cæteris deinceps tradito, exiguo temporis momento totus exercitus consistit. Metropolites senatum nō ingreditur: consilio tamen ejus quoq; nonnunquam utitur; aut quo majorem sibi apud populares venerationem concilier, uti saltem se simulat. Militiam more cæterarum gentium ex equitatu & peditatu compositam habet: equis tamen Nohajens. maximè utitur. Nulli sane rei magis quàm munitionibus fidit. Itaq; & opportunissimis locis intra lacuum aut fluminum ambitus plerasque sitas habet; Præsidiisq; apparatu, commeatuq; & omnibus rebus necessariis diligentius ferè quam quisquā alius princeps eas instruit. Ei rei jam ab eo tempore studere cœpisse videntur, quo humilibus adhuc rebus eorū non multùm viribus contra potentiores vicinos poterant: sed locorum ut plurimū opportunitatibus sese tuebantur, iisdemq; intercipiendis crescebāt: postea quòd semper quoties prælio cū vicinis maximeq; Polonis decertassent, inferiores suos discedere animadverterent, nec multum in prælio virtuti suorum credere se posse re ipsa edocti essēt, necessario retinuisse, Castella ferè omnia, ut in magna lignationū copia ex materia multis ingentibusque trabibus congestis exstructa apud ipsos sunt: quæ eadem cespite nonnunquam vestire: omnia autem crebris propugnaculis ac turribus distinguere, fossis præterea, quibus nativæ desunt, manu factis, valloq; ac cervis circumdare solent, quæ res efficit, ut non solum opus ad speciem inelegās non sit, sed ante hoc bellum, quo pleraq; candentium globorum incendiis à Rege expugnata fuerunt, ad defensionem etiam tutius, majoremq; quàm lapis opportunitatem habere crederetur; quòd tormentorum ictibus faciliùs & resistat materia, & si quando iis pateat, non tamen, quod in saxo accidere solet, magnam muri stragem secum ferat; quę tamen ad Livoniam pertinet, ex lapide etiam muros habent. Præsidia nobilitati singulis annis pro arbitrio indicit. Ex ea descriptos perq; munitiones distributos nō longius anno in uno prę sidio continet. Adjungit his pixidarios ex plebe stipendiarium militem. Præfecturæ item annuæ sunt. Præfectos ternos plerunq; designat, primum qui præcipuam curam munitionū gerat; cuiq; nullum omninò in casum extra munitionem egredi, ne dum pernoctare licet: reliquos duos primo custodes ponit, quorum alteri, si id usus postulet, in eamq; rem mandata à principe habeant, excursiones facere, munitionesq; excedere permissum. Eos sua lingua ad Polon. Palatinorum exemplum, quamvis nec perpetuus is honor sit, & unius saltem castri imperio, eoq; inter plures communicato terminetur, Voiuodas tamē quasi belli Duces appellant. Aurum, argentum, cæteraq; metalla naturane an quærendarum rerum earum inscitia illorum ijs negarit, non facile affirmarim: utuntur sanè omnibus hisce importatis, è Perside sericum, vestem pictam, gemmas, uniones q; habent, cum Germania aliisq; remotioribus occidentis oris arma, tormenta, pulverem tormentarium, argentum etiam atque aurum suis mercibus, pellibus pretiosis, quibus maximè abundant, lino pręterea, cera & corio

magnam

magnam partem permutant, ejus negotiationis Narvam, posteaquam in potestatem ejus pervenerat, posterioribus temporibus sedem Moscus constituerat. Angli etiam Norvegiã, Lappiamque ac totum quasi Septentrionem circumvecti per mare glaciale viam sibi patefecerunt, qua Voloda fluvius ex penitiori Moscovia se effundens, portum D. Nicolai eo in mari efficit. In moribus gentis præter fidem in principem, laborum inediæ cæterorumque incommodorum, quorum est tolerantissima, patientiam, mortisq; ipsius contemptum probes. Homines cæteroquin, in libidinem proni sunt, nec fœminarum solùm amoribus dediti, quam ob causam & impuberes ferè matrimonia contrahunt, sed & puerorum: ingenio fallaci, adq; dolos ac fraudem prava consvetudine versutissimo: non minus fortassis ad bonas artes prompto futuro, si quis eas imbuat, extiterit. Rex Varsavia digressus ad Russicas res componendas Leopolim contendit. Antequam discederet Cracoviensis, Sendomiriensis & Siradiensis Palatinatuum, quos in sciscendo tributo, à reliquorum omnium consensu se sejunxisse supra ostẽdimus, conventus edixerat. In itinere cognoscit Siradiensem Palatinatum mox assensum: reliquos duos in recusando tributo perstare. Subsistit hâc ob causam Sendomiriæ: eoq; minoris Poloniæ Senatores omnes evocat. Ex horum sententia Palatinatuum eorundem denuò communem conventum Korcini habet. Assensi hic tandem & ij fuerunt, remittente Rege de tributo cerevisiali, ut ubi duodevigesima de regiis, & ecclesiasticis, vicesima quarta à nobilitatis subditis exigeretur. Leopoli Tartaricas legationes Rex audiit: ad eas rogatu Tartari Turcarum Imperator suum legatum adjunxerat. Facta cum Tartaro pax fuit iis conditionibus, quibus sub prioribus regibus eam habuisset, attulerat literas à Principe suo scriptas, in quas pacem postulabat: in iis de finibus nonnihil adjecerat, & de Nisoviis accuratiùs sibi caverat. Rex nõ receptis literis, iisdem quibus majores sui legibus eam coluissent, se quoque pacem cum eo observaturum, donativaq; ab illis dari solita daturum verbo respondit. Ita per totum Moscovitici belli tempus pax à Tartaro fuit. Ne verò à Nisoviis quoque per absentiam suam quid turbaretur, exemplo & metu continendos existimãs de Podkova capitis supplicium sumit: Amurathe Turcarum Imperatore ut sibi dederetur, per legatos deposcente. Illud autem ut faceret, eò graviores causas habere se videbat, quòd Kosakki prioris expeditionis successu nondum ab instituto dejecti, ejusdẽ Podkovæ minori natu fratre Alexandro in Valachiam reducto Petrum Palatinum denuò non sine proprio periculo deturbarant. Alexander enim cum vivus in hostium potestatẽ venisset, palo suffixus: Nisoviorum pars à Turcis intercepta Constantinopolim in catenis missa fuit. Idem tamen Petro quoq; tanquam per ignaviam ac socordiam toties dejecto calamitosũ postea fuit. Etenim sublato è medio Mahomete Bassa, qui Principem inter purpuratos locum tenuerat, Achmetis, qui in ejus locum successit, studio de principatu amotus, inq; ejus locum Jancola quidam è Saxonibus Transilvanicis oriundus; sed qui nõ modò nationem Valachiam, verum genus etiam principum Valachiæ ementitus fuerat, provinciæ deinde impositus fuit. Compositis hûc in modum rebus Russiæ, Cracov. Rex proficiscitur. Venit eodem Moscovitica legatio, ejus ætate atq; dignitate princeps in itinere morbo extinctus fuerat. Reliqui missis obviam qui exciperent, ex more in urbem atq; hospitium, inde ad Regem deducti, verbum se facturos negarunt, nisi prius Rex aperto capite assurgens de valetudine & statu Principis sui percontatus se esset. Rex cùm præter rei indignitatem non committendum sibi arbitraretur, ut ad hostis barbaro fastų elati, & qui tantos jam spiritus atq; arrogantiã sibi sumpsisset, ut vix ferri posset, superbiæ obsequio aliquo suo quid adderet: illi verò in sententia perstarent, ac poti⁹ infecta re discessuros se confirmarent; permisit ut inauditi in hospitium, indè in Lithuaniam lentis agminibus se reciperẽt. Animadversum inde fuit, tributum quod in Comitiis Varsav. sancitum fuerat, non modo prædicatione nonnullorũ inferius, sed ipsi bello in cujus usus ab ordinibus destinatum fuerat, par nõ fore. Rex quòd nec comitia eo tempore habenda sibi censeret, ne si nihil rerum gessisset, inani belli simulatione pecuniæ quam maximæ cogendę rationes quærere à nonnullis jactaretur; nec privatos nobilitatis conventus cogendos; ne illud toties præter instituta majorum usurpari à se nobilitas queri posset; cùm judicia tùm à nobilitate obirentur, per eos interim conventus, quid de tributo illo polliceri sibi posset, necessario nobilitati proponendum existimabat; quod non deessent, qui magnitudinem tributi ejus in immensum oratione augerent. Inde ad omnes vicinos Principes legatos designat; qui & amicorum erga se benevolentiam magis, firmiusq; sibi adjungerent; vel malevolorum consilia distinerent. Præcipuè cum Augusto Saxon. ac Joanne Georgio Brandeburg. Principibus Elect. consilia belli communicat. Hi indignè ferentes barbara crudelitate tamdiu in nomen Germanicum à Mosco sæviri, ad bellum pro Livonibus suscipiendum, quibus illi tanto terrarum intervallo ab illis oris disjuncti minus adesse possent, amicè eum hortabantur, à Brandeburg. bellica etiam tormenta quædam dono ei missa fuerunt. Ad Turcam ubi legati venissent, Mahometes prudentiss. trium orientis Imperatorum consiliarius, & in Regem haud male animatus, cùm de instituto Regis intellexisset, favere se conatibus ejus dixit, faustaque ac felicia ei precari: magnam tamen rem suscipi: magnas vires esse Moscoviticas: neque secundum suum Principem ullum in orbe terrarum potentiorem eo Principem se existimare. Dimissis legatis ad dome-

domesticarum rerum curam Rex conversus fuit. Institutis regni non posse Prorex creari dicebatur: itaque si quid per suam absentiam in hostico accidisset, cum primoribus è Senatu se communicaturum pronunciavit. Pacem publicam severe sanxit; maximè Cracoviæ, ne quod aliis temporibus acciderat, inter dissentientes de religione tumultus aliquis oriretur. Edixit si quis in urbe oppidove insolentius quid fecisset, præsertim si dubitationem juris cognitio habitura esset, ad suum adventum in custodia haberetur: cum alias ordinaria juris publici ratione in recentibus criminibus vis unà cum præfectis, magistratus urbani cognoscere, interq; eos si non conveniat, Rex consuli soleat. Dum Cracoviæ Rex est, nuntius partæ à nostris ad Vendam victoriæ allatus tanquam totius belli omen secum attulit. Obsederant eam denuò, quemadmodum supra demonstravimus, Mosci longè majoribus quàm antea copiis & quatuor præcipuæ authoritatis Palatinis, Petro Tatouo, Basilio Voroncio, Petro Choroscino, Andrea Scholkanovo ad eam missis. Dum per aliquot dies frustra urbem oppugnant, nostris sui colligendi, & cum Sueciæ militiæ præfecto Georgio Boije consilia communicandi spatium dederunt. Confluunt Stropam, Andreas Sapieha, earum, quæ tum in Livonia magnæ non erant, copiarum legatus, cum quamvis longe inferioribus viribus, magno tamen animo contra hostem rem administraret. Præter hunc Matthias Dembinius: ex Livonibus Nicolaus Korffius atq; alij nonnulli, tam ex Polonis & Lithuanis quàm Livonibus cum equitum aliquot manu. Iis ad Goviam flumen loco inter Volmariam & Vendam medio Sueciæ copiæ se adjungunt. Inde digressi hostem instructa acie sub signis ad Vendam expectantem adoriuntur. Cum acerrimè à nostris pugnaretur, Polonis, Lithuanis, ac Suecis ad ulciscendas hostis injurias: Livonibus ad libertatem: omnibus ad laudem & gloriam inter se cohortantibus, hostium equitatus pellitur, Tartaris maximè in fugam effusis. Sub noctem Palatini militem ex fuga colligere; castrisque continere cœperunt: hortariq; ut pro inveterata gentis gloria, ergaque Principes fide extremam potius fortunam experirentur, quam castra apparatumq; bellicum à Principe suo fidei eorum commissum desererent, verùm augente periculo ac nocte metum, eademq; pudorem ac flagitium tegente, ob eaque non patiente, se contineri multitudine, Palatini duo Petrus Choroscinus & Andreas Scholkonovus, qui equitibus præerant, una cum equitatu in fugam se ejecerunt: reliqui duo, quibus tormenta commissa fuerant, soli ferè in castris relicti insigniora tormenta bellica amplexi, ut castra & instrumentum militare, fidemq; erga principem suum ad extremum spiritum retenta à se testarentur: itaque à nostris postridie summo mane castra ac munitiones irrumpentibus inventi, vivi in potestatem cum castris ac tormentis ad trigenta devenerunt. Aliud documentum fidei non minùs insigne, qui onerandis tormentis præerant, pixidarij dederunt. Apud Moscos hæc administrandorum tormentorum ratio est, tormenta terra defodiunt, ante ea atque os adeò tubi justæ altitudinis fossam ducunt, in hac qui onerandorum curam habent, delitescunt: ad os tubi funis aptatur: hoc cum implenda sunt in fossam deprimuntur, cùm exoneranda rursum laxantur. Erant tormenta maximè insignia, unum lupi: alterum accipitris: virginum duo: totidem falconum imaginibus atque nomine: præterea quædam Succo adempta cum ejusdem insignibus. Hi qui administrationi præerant, cum plerisq; suis interfectis, cæteris dilapsis, nostros castrorum potitos viderent, cum spe tuendorum tormentorum vitæ simul amore abjecto, collo funibus, quos à summitate tuborum dependere ostendimus, inserto, ultro mortem sibi consciverant. Insignis ea victoria fuit: hostium multi cæsi, capti non pauci fuerunt, exigua omninò nostrorum jactura. Tormentis, quæ diximus, amissis, iisdem insignibus & nominibus alia & complura præterea conflari mox Moscus jussit; ad potentiam suam ostendendam pertinere existimans, nihil à fortuna ademptum sibi videri, quod non brevi à facultatibus suis insigni cum accessione expleri posset. Sub idem tempus Revalienses opem ac misericordiam Regis implorantes, ut aliquo numero frumenti se juvaret, à Rege petierunt: in maximas angustias tot annorum bello ab hoste redactos: commerciis ferè omnibus exclusos: intra mœnia compulsos ab agricultura longo jam tempore se prohiberi. His centum frumenti onera donat. Priusquam Cracovia Rex discederet de Duce exercitui præficiendo cum Senatoribus deliberat; qui cum ostenderent, vel in perpetuum munus hoc alicui eum deferre posse, vel extra ordinem unum aut plura bella mandare, plerisque tamen, ut in id solùm bellum aliquem legeret, placeret, Cracovia Varsaviam discedens Nicolaum Meletium Palatinum Podoliæ, eò ad se evocat. Hic cum paulò ante excessum Sigismundi Augusti Bogdanum Valachiam reduceret, ac præter opinionem à Valachorum Turcarumq; maximis copiis circumventus fuisset, exercitum magna cum laude incolumem in Poloniam reduxerat, indeq; magnam virtutis & scientiæ rei militaris gloriam sibi parârat. Meletius valetudine, qua tenui uteretur, & aliis quibusdam difficultatibus se excusabat: tandem in eam tantum expeditionem imperium accepit. Itaq; constituto cum eo, quos quotque turmarum præfectos ac centuriones scribi vellet, domum ut se pararet, Rex eum dimisit. Inde Grodnam movit, maxima

autem

autem afficiebatur Rex difficultate, quòd & pro magnitudine suscepti belli paucæ omninò pecuniæ ex tributo collectæ adhuc erant, & ut maximè integræ conferrentur, minimè tamen tanto bello pares fore videbat. Iis omnibus rebus quanto potest studio occurrit: pecunias partim mutuo sumit, partim quas in fisco habebat privatim suas, exponit. Militem passim per Poloniam scribi jubet: mittit ad fratrem Christophorum Principem Transilvaniæ, ut Ungarorum veteranorum cohortes aliquot & alas equitum scribat. Christophoro Rosdrasevio & Ernesto Weiero in Germania milites conquirendi negotium dat. Lithuanici proceres, cùm de difficultatibus iis cum illis communicaret, prout quisque opibus maximè valebat, voluntarium militem offerebant; quotque singuli adducturi essent, edebant; quorum numerus cùm ad decem millium ferè accederet, non parum ea re, atq; alacritate Lithuanorum recreatus, eò majori animo ad reliquas res administrandas aggressus fuit: constitutisque ita pro tempore rebus iis Vilnam accessit. Palatinus Vilnensis, Nicolaus Radivilus, cui imperium militare in Lithuania à Rege traditum antea fuerat, postea etiam abdicata à Joanne Chodkevicio Leopoli administratione Livoniæ, ejusdem provinciæ cura ad tempus demandata, Christophoro filio pocillatori regio, & aulicæ militiæ per Lithuaniam præfecto exercitum, qui in Livonia fuerat, tradiderat. Is cum ad Derpatum excursione facta, agrumq; hostium longè lateque populatus, Kirempesium primo impetu cepisset, evertissetque, sub hoc tempus ad Regem & patrem Vilnam venit, venientem exercitus emerita stipendia flagitans sequutus fuit. Ibidem alia, quæ usui bello essent, apparare Rex instituit: tormenta bellica ad modum quendam, quem ipse usu atque experientia accommodatissimum cognoverat, fundi jussit. Kaunæ pontem fieri imperat, quo in sequentibus expeditionibus utatur. Is ex singulis navibus componebatur, quæ deinde tabulatis ita inter se conjungebantur, ut quoties opus esset, separari, curribusq; singulis una cum tabulatis impositæ, binis jumentorum jugis non incommode in quemcunq; locum transferri possent. Simul quod neque copiæ omnes convenissent, nec frigora, quæ in regione Trionibus exposita eo anno ultra solitum ad Joannis permanserant, ut nec ullum pabulum ad id tempus se effunderent, recessissent, Lithuanicis causis, quæ in longiorem jam diem prolatæ erant, cognoscendis operam dedit. Inde Basilium Lopatinsciuin cum literis ad Moscum mittit: iis justum bellum illi indicit: causas belli hasce denuntiat; quod ostentatione pacis provinciam Livoniam bello atque incendio vastasset: legatos suos contumeliose habitos, ad extremum duplicibus induciarum literis elusisset: eodem tempore novis in Livoniam copiis missis Vendam oppugnasset: sua legatione ad priores injurias novam contumeliam ac ludibrium adjunxisset. Remisit sub idem tempus Moscus Haraburdam, quem hactenus retinuerat, nullo alio responso, quàm quòd paulo post suum hominem ad Regem missurus esset, qui iis de rebus ageret. Itaq; sequutus eum mox cum literis quidam fuit. Postulabat hic, ut inducias, quæ ante perscriptæ essent, Rex observaret: de Livonia si quid controversiæ superesset, de ea amicè per arbitratores, quos utrinq; nominassent, secum conveniret. Negabat Rex quemadmodum jam ante fecerat, posse se hujusmodi inducias ulla ratione admittere. Nam de Livonia quod adjiceretur, amicè de ea inter ipsos disceptari posse, frustrà & ridiculè adjici: semel enim receptis juramentoq; firmatis induciis, in quibus omni Livoniæ jure cederet, nihilq; amplius petiturum se ejus profiteretur, si postmodum de ea ageret, cui dubium esse posset, contra proprium juramentum se venturum: & vel eam ipsam ob rem causa cadere debere. Quod si in Lithuania Russiaque pacem sibi cum Rege esse vellet: in Livonia armis de jure disceptari: novam quidem hanc induciarum rationem sibi videri: atque etsi intelligeret temporibus Sigismundi Augusti atque interregnorum obtrusas aliquando hujusmodi ab eo inducias fuisse; se tamen cum faciendæ novæ sibi sint non nisi justas facere velle: neminem tam barbarum aut imperitum rerum esse, qui non videat, si constitutis melius rebus suis per Livoniam, in Lithuania bellum redintegrare velit, per hujusmodi inducias, quandocunq; illi integrum id futurum, quibus de cessione Livoniæ conditionem adjecisset; qua bello in Livonia gerendo à Rege violata, nunquam illi belli in Lithuania instaurandi causa deesse posset. Nuntio hoc dimisso Tartari postulata cognita fuerunt. Hic sub idem tempus ad Regem legatos miserat, quòd bellum contra Moscum suscipi intellexisset, ex fœdere, quo Regibus Poloniæ operam suam contra quosvis hostes, unico Turcarum imperatore excepto navare tenetur; ab altera parte irruptionem in Moscoviam facturum se ostendebat: petebat donativa: Nisoviorum injurias coerceri postulabat. Responsum huic fuit, quòd operam suam contra Moscum polliceretur, facere eum officium suum: donativum datum iri: Dantur autem aliquot aureorum millia & certus vestimentorum numerus: Nisovios colluviem ex variis nationibus collectam nec in potestate Regis esse: atque ex ipsis Tartaris & Turcis non raros sese illis aggregare: datum nihilominus operam iri, quantum ejus fieri possit, ut injuriæ illorum prohibeantur, à bello tamen contra Moscum contrà quam promiserat omninò abfuit, alio contra Persam, quod à Turcarum imperatore tum gerebatur, avocatus. Aderat & Gottardus Churlandiæ & Semigal-

liæ Dux, confirmationemque feudi sui & investituram petebat. Eum Rex Disnæ sistere se jussit, interim ad Senatum ea de re retulit. Exercitus indè ut sub principium mensis Julij Suirum conveniret edixit. Venerat jam Vilnam Ungaricus peditatus Christophori Transilvaniæ Principis Regis fratris missu: atque justa equitum ala. Polonicum militem Meletius, qui & ipse sub idem tempus ad Regem redierat, cum segnius à quæstoribus atq; exactoribus expedita re pecuniaria, ob auctoramenta tardius accepta moræ nonnihil à milite interponeretur, ut quamprimum ad edictum conveniret, acriter urgebat.

Vilna pridie Calendas Julij Rex profectus Suirum inde venit. Ibi Lithuanici equitatus partem vidit; qui cum universus omnibus rebus esset ornatissimus, tùm maximè, qui à gente Radivila, & Joanne Kiska structore regio adducebatur. Ibidem de summa belli constituendum ratus quas potissimum partes cum exercitu peteret, ad consilium retulit. Lithuani omnes ferè ad Plescoviam per Livoniam eundum arbitrabantur; quod & propter urbis amplitudinem atq; nomen dignam judicarent, quæ etiam maximo cum labore, ac periculo peteretur: & quod minus contra vim munita putaretur: muri vetustate neglecti: nihil ut loco tutissimo atque à metu belli remoto in ea provisum, non magno labore ac periculo potiturum ea Regem sperarent. Rex contra existimabat. Nam cum unum id potissimum bello hoc agendum sibi proposuisset, ut Livoniam ab hoste in libertatem vindicaret; intelligebat, si in terram Livoniam bellum transtulisset, præterquam quod in regione crebis urbibus & castellis munita, eademq; tot annos vastata propter commeatus inopiam ac frequentes obsidiones, difficiliores tardioresq; progressus belli futuri essent, non modo provinciam, cujus liberandæ causa bellum suscepisset, hosti ac suis denuò vastandam se objecturum: verum Lithuaniam etiam, quæ ad Borysthenem pertinet, in ea loca omni vi belli conversa, præsidio nudatam hostilibus incursionibus interim se expositurum. Alia etiam via per hosticum Plescoviam si iret, contra rationem rei militaris judicabat, tot hostilibus præsidiis à tergo relictis per infesta omnia atque invia tam longè in hosticum progredi; ubi nec si quid offensum esset, facilem receptum, nec è propinquo subsidium habiturus esset. Polotia oppugnanda, utrumq; consecuturum se prævidebat, ut, cùm ea ad Dunam flumen posita esset, proximosq; ad Livoniam & Lithuaniam aditus haberet, & ordinem seriemq; rerum gerendarum secutus ulterius deinceps in Moscoviam promotis armis ac quasi circumita Livonia, omni ab ea hoste interclusо, integra potiretur: nec simul à Lithuania longius discederet; atque utriq; tam Livoniæ quàm Lithuaniæ contra excursiones hostium præsidio esset. Accedebat huc, quòd cum secundum Livoniæ recuperationem vel maximè animo Rex agitaret, ut Dunæ fluminis navigationem, qua sola portus Rigensis continetur: quæq; ad tuendam Livoniam excludendumq; ab ea hostem magnam opportunitatem, & commerciorum negotiorumq; exercendorum facultatem insignem habet, Lithuanis Livonibusq; expediret; id si Polotia potiretur, magna ex parte effecturum se videbat: ab ejus præsidio maximam partem Dunæ infestari: inde auxilia commeatusq; Kokenhausium aliaque in Livoniæ castella summitti: excursiones fieri: Vilnam Rigamq; mercatura prohiberi. Quod denique nuperrime ab hoste Polotia capta esset, quò recentior in animis hominum cladis ejus memoria obversaretur, eò ex commutatione rerum præsentiorem lætitiam, majoremque gloriam recuperatæ fore. Alij Polotiensem oppugnationem difficiliorem prædicabant, quam ut initio rerum gerēdarum suscipi debere videretur: esse eam & loci natura & opere munitissimam: commeatu, tormentis, pulvere, omniq; bellico apparatu ut præsidium finitimum, & quod primos belli impetus excepturum hostis non dubitasset diligentissime provisam. Multum autem in ipsis initiis momenti esse, quibus in utramvis partem facile homines impellantur: plurimumque ad totius belli opinionem, & futurarum rerum spem pertinere ab initio non offendere. Rex cum nihil existimaret esse quod non virtute superari posset; quo majores difficultates propositas intelligebat, eò & bene gesta re ad cætera belli persequendā alacriores omnes futuros confidebat: & si quæ incidissent difficultates, longè tamen minoribus iis, omnibus à tergo pacatis, & domesticis opibus propinquis, se occursurum. Quibus de causis cùm prius consilium omittendum non existimaret, intelligeretque famam susceptæ expeditionis longè lateque ad diversas nationes perlatam; exercitum præterea ex variis gentibus collectum haberet; ac verò non bellum modò, sed causam etiam belli omnibus probatam vellet, edictum, Latine prius scriptum, inque Polonicam, Ungaricam & Germanicam linguas translatum, quòd ex iis ferè gentibus exercitus constabat, proponit; quo Mosci in se injurias, quibusq; causis permotus bellum adversus eum susciperet commemorat; quod diversis in locis typis deinde editum vulgo extat. Præmittere inde aliquem cum parte copiarum placuit, qui ex instituto rei militaris, quoad reliquus exercitus subsequeretur, hostem compulsum intra muros contineret, viamque reliquo agmini patefaceret: quod autem præcipua authoritas ac vis imperij penes Polonicum Ducem in castris esset: neq; dum omnes copiæ Polonicæ convenissent; retento ad exercitum Meletio, Radivilum cum filio Christophoro ac Lithuanicis copiis quibusdā Polotiam præmisit.

Cum

Cum eodem Gasparem Bekesium cum equitatu Ungarico & cohortibus aliquot ire jussit. Suiro deinde Disnam movit: ea agminis ratione, ut cum imminerent viæ à dextra Krasna, Susa, Turoulia hostilia præsidia ab ea parte Meletius cum exercitu Polonico: in primo agmine Joanne Sbarasio ire jusso, tenderet: Rex læva iter faceret. In itinere aliorum Lithuanorum procerum Stephani Sbarasij maximè Trocensis, Nicolai Dorokostaisij Polotiensis Palatinorum, Georgij item Zenovicij Castellani Polotiensis, quorundamque privatorum elegantissimè ornatæ copiæ Regem assecutæ, censæ ab eo fuerunt. Per aliquot dies continuos profusæ pluviæ cadebat: eæ tantam gravioris belli instrumenti, ac tormentorum præcipuè ducendorum difficultatem attulerant, ut jumenta quibus in propriis curribus Rex utebatur; remittere necesse haberet, quo eo celerius promoverentur, quæ res initio expeditionis oblata illorum, qui Plescoviam tam longo itinere eundum censuissent, opinionem vel tacitè refutabat. Disnæ equitem ac militem Polonicum, qui tum ferè omnis convenerat Meletius elegantissimè in speciem instructum, & in turmas cohortesq; distributum sub signis decurrentem Regi ostendit. Equites thorace & galea ferrea tecti, præterq; hastam, acinace, veruto, ac binis sclopetis ad ephippia aptis omnes armati erant; ita ut decurrentes non minorem quam ipsi pedites, quorum propria arma sclopeti sunt, fragorem ederent. Eodem quæ nondum convenerant, Lithuanicæ copiæ venerunt: in his Joannis Chodkevicij Castellani Vilnensis, qui gravissimo morbo tum tenebatur, quo non multis diebus post extinctus est, nongenti lectissimi equites: Joannis item Chlebovicij Castellani Minscensis & aliorum. Venit sub idem tempus cum Christophoro Rosdrasevio; & Ernesto Veiero Germanus etiam miles; cujus etsi publicè scribendi facultatem non habuissent, ac raptim saltem nomina dantes quosdam adduxissent; erant tamen ij & animo omnibus pares, & genere armorum atq; usu rei militaris reliquis non multo inferiores.

Erant omninò universæ copiæ cùm genere & numero hominum, tum exercitatione armorum eæ, ut Meletius pro ratione belli suscepti aptiùs ferè compositum, meliusq; instructum exercitum eum confirmare non dubitaret, quam quenquam alium vidisset ipsorum, in quibus vel imperitandi, vel domi, ac foris parendi stipendia fecisset; ac ab una aliqua parte vel equitatu vel peditatu plerunq; laboratum animadvertisset. Censis copiis Churlandiæ Duci, quem Disnam dilatum supra ostendimus, possessio Churlandiæ Semigalliæque Ducatus solenni more confirmata, ipseque in clientelam & fidem receptus fuit. Consulti de eo Senatores Lithuani, quorum magna pars aderat & qui ex Polonicis præsentes erant, omnes ut correctis conditionibus, quæ cum Sigismundo Augusto Rege pro ejus temporis ratione non satis commodè tractatæ existimabantur, res finiretur, censebant. In eandem sententiam à majoris Poloniæ, Russiæ item, Prussiæ ac Masoviæ Senatoribus absentibus, per literas responsum fuerat. Minoris Poloniæ Senatores plerique, qui tum forte Lublini judiciorum causa convenerant, quòd eo tempore appellationum judicia, de quibus supra dictum est, prima tum ibi habebantur, in comitia rem differendam censuerant; veriti, ut videbatur, ne in Polonorum Senatorum paucitate contra Lithuanos juri in eum Ducatum regni satis caveretur. Sed & indignum Regi videbatur, diutius eum ducere, cujus post semel datam fidem nunquam dubium animum: semper eximium studium in rempubl. perspexisset: neque Principis hostibus finitimi in illo Livoniæ statu jus, suumq; beneficium in suspenso relinquere satis tutum arbitrabatur.

Itaque perfecta res iis potissimum conditionibus fuit, ut illo fidem obsequiumq; suum Regi pollicente, jusq; jurandum in verba Regis præstante, quo nullius alterius quàm Regum Poloniæ majestatem se culturum profiteretur: Rex è contra patrocinium ac tutelam ejus contra omnes illi reciperet, de jurisdictione, quam in suos habet, ut ad conventum Livoniæ, quem si reliquam Lithuaniam Rex adjungeret, instituturus in ea esset, provocatio ab eo esset cautum fuit. Tendenti ad castra Meletius obviam misit, qui intra tentorium ejus illum deducerent: apud quem aliquantisper dum vocatur, moratus, indè ad tribunal adductus, signis militaribus & universo exercitu circumfuso, solenne jusjurandum Cancellario Regni in verba ei præeunte Regi præstitit. Hostis interim Plescoviam cum exercitu progressus partem copiarum in Livoniam præmiserat. Hæ Duna flumine ad Kokenhausium, quo ut supra ostendimus potitus fuerat, raptim transmisso, ac centum quinquaginta circiter Ducis Churlandiæ equitibus, qui cis Dunam in statione erant, repentina excursione rejectis; Seelburgenseq; Ducis Churlandiæ, ac Birsensi Christophori Radivili, agro vastato propere trans Dunam se receperunt; exercitum qui in Livonia fuerat, Christophorum Radivilum Vilnam stipendiorum causa secutum supra demonstravimus.

Interim Joannem Taluossium Castellanum Samogitiæ, cum iis, quas raptim contrahere poterat, copiis in Livoniam Rex misit. Philonem Kmitam, qui Orsæ præerat, ad Borysthenem, ne quid ex ea parte ab hoste detrimenti acciperetur curare jussit. Jam exercitus cum Palatino Vilnensi Polotiam præmissus Dunam ponte Kaunæ ex navibus ea, qua dictum est, ratione facto ad Disnam transmiserat; nihil hoste contra suscipiente, quo trans-

transitu eum prohiberet; vel quod ex instituto disciplinæ Moscoviticæ sine mandato Principis ex præsidio miles egredi non audeat: vel quid superiorum temporum successu elatus exercitus, qui Suirum convenire dicebatur, famam contemserat. Duna paulùm progressum continuæ silvæ aliquandiu moratæ fuerunt. Nam ex quo Polotiam Moscus ceperat, sedecim fere annorum spatio, quo in potestate ejus fuit, eam partem agri, quæ à Duna flumine atq; Disna Polotiam tendentibus prima occurrit, desertam atque incultam reliquerat; unde frequentes densissimæque arbores ut in solo fertili interea temporis enatæ fuerant. Verum peditatu Ungarico securibus silvas cedere instituente, ac celeriter opus perficiente, exiguo temporis spatio difficultates eas superavit. Polotia antiquitus suos Duces habuit, subq; annum à nato Christo DCCCC. LXXX. vel ut Russi tempora numerant à condito mundo CCCC. LXXXVIII. S. VI. M. Rochuoldo Duci paruit; qui à Vlodimiro magno ob negatam ei in matrimonium filiam Rochmedam, ut Moscorum annales habent, bello petitus, vitam pariter cum duobus filiis & imperio amisit. Inde in Monarcharum & Principum gentis Russiæ potestatem concessit; quorum extincta stirpe ea, quæ in Australi Russia regnabat; Lithuanis, ut quædam aliæ ditiones Russiæ cessit. Jagellone apud Lithuanos primùm, indè apud Polonos regnante, cùm Andreas frater ejus Polotiæ dominatum, sub idem fere tempus, quo Jagello Cracoviæ insignia regni accipiebat, arripuisset, copiis aliquibus missis recepta mox fuit; continueq; inde in fide Regum Poloniæ magnorumq; Ducum Lithuaniæ ad annum LXIII. S. cIɔ. Iɔ. permansit; quo à Joanne Basilij filio Moscoviæ Duce capta expugnataque fuit. Regio Polotiensis ad centum quinquaginta circiter millia passuum in longitudinem, totidem in latitudinem patens cum ubertate glebæ, tum fluminum atque lacuum copia nulli cedit. Fluvios navigabiles complures habet, præcipuè Dunam, qui in Moscovia non procul à Turopeccia ortus, Rigensem portum efficit, omniumq; Septentrionis fluminum amœnissimus ferè ac pulcherrimus est. Secundùm eum Dryssam, Ussuiatam, è Moscovia: Disnam; Ulam è Lithuania: à Smolensco Casplam in eundem Dunam omnes influentes. Plerorumque Lithuanicorum & Russicorum castellorum is ferè positus est, ut ad ostium aliquod humilioris fluminis, quo cum majori conjungitur, sita sint, quæ ita sita sunt, quòd majoris fluminis propinquitas pluribus communis est, à minoribus fluminibus ferè omnia nomina indita habent. Hinc Polota non magnus alioquin fluvius arci atq; urbi: urbs regioni nomen dedit. Antequam in Mosci potestatem veniret, una arce atq; urbe Polotia & castro Jeseriscia tota illa regio continebatur; cæteroquin oppidis & pagis non infrequens. Polotiæ opes propter summam opportunitatem Dunæ fluminis eousq; excreverant, ut Vilnam caput Lithuaniæ divitiis antecederet. Jeseriscia versus Moscoviam in lacu, ex quo fluvius Obola oritur, sita, ab una sola parte angustissimum aditum, & quo vix expedito iter fit, habet. Postquam à Mosco occupata fuit, utrinq; castella aliquot excitata, præsidiaq; constituta fuerunt, partim agri fluminisque ac navigationis vel sibi retinendæ vel turbandæ hosti causâ; partim ad excursiones, quæ ut in dubia utrinque possessione frequentes fiebant, prohibendas. A Rege Sigismundo Augusto Disna ad ejusdem nominis fluvij ac Dunæ confluentem: Voronecium ad flumen Usaciam; Lepelium in insula lacus, qui à Lepelio fluvio efficitur, versus Lithuaniam conditum fuit. Quoniam autem ad hunc locum ventum est, non alienum videtur, pauca de natura situq; ejus narrare. Tendunt per eam Lithuaniæ partem duo diversa flumina:. quorum utrunque navigabile est; ita inter se conjuncta, ut non plus millium passuum quinque intervallo distent; eademque in duo maxima ac longissimè distantia maria exitum habent. Lepel, de quo diximus, in Ulam fluvium itidem navigabilem influens, cum eo in Dunam indeq; ad Rigam in mare Balthicum effunditur: alter Beresina in diversam partem raptus cum Borysthene in Pontum Euxinum deinde erumpit; ita ut si pacatæ gentes essent, in quarum potestate fluminum horum cursus sunt, in tanta eorum propinquitate, transportandarumq; ex uno in alterum mercium, conjungendorum denique eorundem facultate, Septentrio universusq; Occidens facillime cum Oriente commerciis jungi posset. Sed Dunam Mosci antehac: Borysthenem iidem Mosci ac Tartari cæterique de quibus supradictum est, infestum nunc faciunt. Cæterùm Sigismundus Augustus Ulæ quoque ostium Castello munire aggressus, Veneto architecto quodam unà cum opere ab hostibus interfecto, non sine detrimento dejectus fuerat; cumq; hostis eundem locum munire instituisset, & Augustus magnis à Rodoskovio summissis copiis, ac summa vi diu frustra eum oppugnasset, tandem sequenti æstate per Romanum Sangusconem Palatinum Braslaviensem, dum Moscus vetus præsidium novi inducendi causa deducit, receperat: superiorem verò ejus partem Lepelique fluminis cum Ula confluentem imposito castello Ciasnicia jam ante communierat. Simili ratione Moscus ultra Dunam quinque castellis exstructis, totius agri ejus possessionem sibi firmaverat. Sokolum in via Plescoviensi in fluminum Dryssæ & Nisciæ peninsula quadam Lithuanicis castellis Disnæ & Dryssæ opposuerat. Niscerdam ad lacum cognomine triginta à Savolocia passuum millibus: Sitnum in Lucensi via ad superiorem Polotæ partem. Kossianum deinde loco ab Obola flumine

velut

velut circino circumducto: Usuiatam ad fluvium itidem cognominem ac navigabilem in Dunam ad Surassum ex adverso Caspla fluminis influentem: illud contra Ulam; hanc contra Vitepsciùm & Surassum excitârat. Cis Dunam Turouliam, ad cognominis amnis caput, quo in Dunam influit. Sussam vero singulari consilio Lithuaniam versus in lacu, qui Turouliam emittit, loco munitissimo, aquisq; undique circumdato, agitans jam animo bellum Lithuanicum, Vilnamque opinione præcipiens sedem bello futuro posuerat; Itaque natura ante munitissimam opere communierat, omniq; apparatus bellici genere instruxerat; pauca ut præsidia instructiora eo haberet. His Krasnam superadjunxerat, superiori in loco itidem ad Lithuaniam spectante. Kosakki igitur Lithuanici Francisco Suko duce ad belli suscepti famam in finibus globo facto Krasnam noctu repente scalis admotis adorti præsidio munitionibusque ac satis magna commeatus copia unà cum castello potiuntur. Ab altera parte Kossianum ultra Dunana arx simili eventu repentina excursione Kosakkorum capitur & deletur.

Palatinus interim Vilnensis Polotiam cum iis, quas circa se habebat, copiis pervenerat, quas hostes conspicati subito copias suas productas sub portis instructas ostendunt; nullaque justa pugnandi facultate data intra munitiones se recipiunt; eques tamen pugnandi avidus sub ipsa mœnia in eas provectus, unum atque alterum hastis transfixit. Eodem tempore Ungari & Lithuani Sitnum, via quæ Plescoviam ducit, subito Polotia excurrentes, ut re improvisa & repentina eam incendunt. Cum ad Polotiam Rex iret, à lævaq; Sokolam castrum hostile haberet, veritus ne majoribus à Plescovia copiis summissis, commeatui ac subvectionibus nostris incommodi aliquid ex eo hostis afferret, an ad id oppugnandum ex itinere diverteret, cum Meletio deliberabat: verum postea sæpe majorum rerum gerendarum opportunitatem in minutioribus oppugnationibus consumi cogitans, & ad Polotiam caput provinciæ properans, celeriter consilium omisit: ternisq; castris, quemadmodum Meletius cum expedito equite præcurrens ea designârat, Disna Polotiam pervenit. Dum Polotiam exercitus contendit, Mosci Polonos & Lithuanos, quos à multis annis in squalore & compedibus habuerant, cum cruciatu interfectos adq; trabes alligatos secundo Duna terrorem venientibus id allaturum rati, obviam demittunt. Rex Joanne Samoscio Cancellario & Gaspare Bekesio solis assumptis, Meletio interim exercitum curante privato cultu, subsidiisque contra eruptiones loco opportuno dispositis, urbem circumvectus situm loci cum iisdem cognoscit; simulque eodem in loco, à qua potissimum parte oppugnatio instituenda sit, deliberat.

Constabat Polotia duabus arcibus, una in editiori loco posita, eademq; media; quam sclopetariorum sua lingua Mosci appellabant: & oppido Sopolottà. A meridie Dunam habet, qui modico versus Occidentem flexu, rectà indè Rigam tendit, ad eamque mare influit. Polotta recto è Septentrione cursu paulum versus Orientem sub arce sclopetariorum, inde rursum in septentrionem declinans, radicesq; collis, in quo superior arx posita est, complexus, eandemq; ab oppido separans in meridiem versus paulò infra eum locum cum Duna commiscetur. Media, quam diximus, arx in colle altissimos despectus habente posita, à meridie, ut ostensum est, Duna flumine, à septentrione & ortu Polotta fluvio oppidoque Sapolotta: ab occidente sole sclopetariorum arce, undique monte, cui imminet prærupto, altissimisq; fossis ac vallo, quovis ferè artificio, factis firmioribus continebatur: muros & propugnacula ex aliquot inter se devinctis validissimorum roborum ordinibus firmissima habebat. Sclopetariorum arx inferiori loco occasum versus in colle tamen modicè acclivi, posita ab Oriente brevi ponte cum superiori arce conjungebatur. Oppidum cum olim cis Polottam sub colle, quem scloppetariorum postea arce Moscus communivit, fuisset; deletum in oppugnatione ab hoste fuerat. Postea cum confirmata jam possessione propter commerciorum usum, quorum loco tam opportuno summa facultas est, restaurare id instituerer; quòd ab illa parte maximè opportuna oppugnatio ei fuerat, veritus ne inde rursum nostris pateret, trans Polottam fluvium atque summam arcem in locum inter utrumq; flumen medium transtulerat: ut positu ejus quasi triangulari, unum latus Duna, alterum versus summam arcem Polotta fluvius, tertium fossæ turresque tuerentur. Regi dubitandum non videbatur, quin à media eademq; summa ac munitissima arce ordienda oppugnatio esset; propterea, quidē quicquid in reliquis oppugnandis laboris ac temporis sumeretur, suprema salva, nec receptu hostibus nec obsidionis ex ea sustinendæ spe defutura nulla de causa sumptum iri appareret: ea verò expugnata occupato loco superiori, eodemque munito, & in quem omnis commeatus apparatusque bellicus collatus ab hoste esset, oppidum quoque atque alteram sclopetariorum nullo negotio in potestatem perventura.

Accedebat huc, quòd ab oppido difficiliorem deinde arcis oppugnationem transitus fluminis Polottæ, qui radices collis, in quo arx posita erat, complecteretur, facturus videretur. Bekesius nihilominus oppidum Sapolottam, quod secundum Dunam flumen euntibus primo loco occurrerat, prius tentandū censebat; quo expugnato, & si deinde in arcē hostes se reciperēt: tamen præterquam quod incom-

incommoda obsidionis omnibus in unum locum compulsis ea res auctura esset; spem prætereaillis, nostris laborem minuturam, animosq; addituram: nec difficiliorem multò, quàm ab iis partibus futura esset ab oppido oppugnationem futuram; cum Polotta videretur omnibus ferè locis vado vix crurum tenus transiri posset; atq; erat sanè ea humilitas fluvij id temporis. Regem ut in sententia perstaret, Samoscius cumprimis urgebat; quod cum iterum cognoscendi situs causa solus propius sub eum locum, in quo oppidum antea fuerat; & quem Pozar illi sua lingua ab incenso oppido tanquam bustum vocabant, successisset; longè inde faciliorem ascensum, neque fossarum & collis eam altitudinem, quæ ab aliis partibus erat, esse animadverterat; arcemq; sclopetariorum in collo ab imo acclivi ita positam, ut à summitate collis, quæ ad exteriorem partem pertinebat, tanquam gibbus aliquis enatus telorum commodè adjiciendorum iis, qui in arce erant facultatem præpediret. Dum cùm Meletio, & Senatoribus reliquis, amplius deliberare Rex vult, Germanus miles privato consilio Polottam transgressus, locum ab oppido aversum contra summam ac sclopetariorum arces ad Dunam castris capit. Veritus hinc Rex, ne ex æmulatione nationum dissidij aliquid oriretur, ut ad oppidum, quo loco Bekesius cum Ungaris constiterat, munitiones agerentur, permisit. Inde Regiis castris trans Polottam flumen medio inter eum & lacum quendam spatio, infra locum, quem à Germanis occupatum diximus, locus deligitur eoque binis castris exercitus à Meletio traducitur. Universorum castrorum totiusq; obsidionis hæc ferè erat facies, secundum flumen à Disna Polotiam euntibus versus oppidum Sapolottam ad Dunam flumen primi Ungari consederant loco ad commeatus excipiendos, cumprimis opportuno; quod inferior fluminis pars pacata erat, omnesq; subvectiones in eum fere locum concurrerent, tum Duna etiam ponte nota ratione ex navibus composito ibidem stratus esset. Infra Ungaros cis Polottam Nicolaus Radivilus Palatinus Vilnensis cum Christophoro filio, subq; eorum imperio stipendiariæ copiæ Lithuanicæ, indè diversæ voluntariorum, quicquid reliqui erat spatij Polottam usque diversis castris complexerant. Ultra Polottam inter flumen & lacum quendam, quemadmodum ostendimus, regià castra erant. In his Senatores & equites Poloni magna ex parte erant: præter hos Nicolaus Christophorus Radivilus Marschalcus palatij Lithuanici, quiq; tum per absentiam Marschalci Polonici comitatui universo regio præerat. Medium castrorum locum Senatorum tentoria amplexa ferè erant; quorum ut quisque potestate & honore antecedebat, ita locum Regi proximum ceperat. Hæc cùm terni tentoriorum ordines ambientes binorum vicorum paribus inter se spatiis distantium seriem efficerent: bini etiam ad eosdem aditus portæq; relictæ fuerant, totidem castrorum portæ erant excubiis stationibusque militum formatæ, externorum castrorum partem currus circumjecti, catenisq; ferreis inter se devincti more gentis Polonicæ muniebant, ad quos in majoris impetus aut periculi expectatione, fossam etiam ducere, aggerem curribus objicere, atque ita munitissimi oppidi faciem castris circumdare solent. Supra regia castra Germani loco, quo ante ostendimus, consederant. Ad Polotiam exercitu jam existente à Marchione Georgio Friderico, in Prussia duce quingenti lectissimi pedites supervenere; qui quemadmodum ipsi voluerant, inter Germanos loco iis assignato, iisdem cum Germanis castris recepti fuerunt.

In eadem causa alij quoq; fuerunt, è Podolia aliisq; extremis regni finibus; qui cum propter locorum longinquitatem maturius adesse non potuissent, ad Polotiam reliquum exercitum assecuti sunt; in his è voluntariis, Constantinus Constantini Ostrogiæ Ducis filius cum lecta equitum ala; & alij quidam. Bekesius interim Sopolottam oppidum oppugnare cœperat, actisque ad mœnia vineis, tormentis jam quatiebat. Mosci desperata oppidi defensione, & quòd in omnes casus hæc à principe suo, qui in præsidiis sunt, mandata habent, omnibus rebus exportatis oppidum incendunt, atq; in summam arcem se recipiunt. Proferuntur munitiones ad arcem flumenq; Polottam, quod radices montis, in quo arx posita est, ambire supra ostendimus, magna Ungari militis virtute; ut est summi genus laboris ac tolerantiæ; cum per partem oppidi opus instituererur, ac sæpe in sepulchra atque cloacas, aliaq; fædissima quæque incurreret. Ita instituta oppugnatio erat, ut Ungari ad dextram ab ea parte, qua oppidum fuerat; modico ab his intervallo Poloni: inde Lithuani pedites, quos Stephanus Zbarasius Palatinus, Eustachius Volovicius Castellanus Trocenses atque alij nonnulli voluntarij adduxerant, oppugnarent, medio inter hos loco inferius aliquantò non longè à flumine Polotta ducenti lectissimi Ungari pedites à Samoscio scripti excubabant, eo ferè positu, ut reliquo Polonico & Ungarico peditatu supra eos duobus locis inter se oppositis collocato, ducenti hi tanquam summum angulum trianguli tenere viderentur, ab altera arcis parte trans Polottam, qua sclopetariorum arci conjungitur, Germani, quos eo loco consedisse dictum est, è suis castris munitiones versus arcem agebant. Bekesius primò tormentis quatere arcem instituit; quod ubi minus succederet, propterea, quia cum ex materia constarent, potius perforarentur aliquibus in locis muri, quàm sternerentur, candentes globos jacere cœpit. Genus id est incendiorum in superiorum temporum dissensionibus civilibus Ungariæ à Rege ipso institutum: cum

ea,

ea, quæ ab aliis ex diversis incendiorum nutrimentis excogitata essent, magis ad speciem & terrorem comparata, quàm magnam ad inflammandum vim habere videret. Globi igni excocti dum planè eum imbiberint, ita in tormenta mittuntur, ut inter eos & pulverem tormentarium, justum spatium arena aut cinere primùm, inde recenti atq; humida herba compleatur, ne pulvis ignem ex globis rapere, ab iisq; inflammari possit: Itaq; in adversos muros ejiciuntur, quæ res quòd globi lignis impacti diutius lateant, eandemq; ob causam non tam facilè, atque flamma opprimi possint, magnũ ad incendia excitanda usum habet: eaque ratione Pharum Gedanensium Rex exusserat. Hic tamen hac etiam minus proficiebatur, propterea quod cùm altius aliquantò jacti essent, eadem ratione muros tantum pervaderent, cum in inferiorem locum ad fundamenta murorum, vel hærere possent, adigerentur, in clivum ferè, qui arcem sustinebat, quique ita prominebat, ut adversus locus, in quo tormenta regia erant, & si & ipse non humilis, inferior illo tamen esset, impingebant, soloque accipiebantur. Simul Zephyro vento per complures dies flante atq; effusissimi imbres erant, ex his Polotta amnis tantum aquarum conceperat, ut qui antea pedibus non incommodè transiretur, tum ab equite sine periculo, transmitti non posset; pontes autem omnes ferè, qui inter bina castra erãt, interrumperet. Unus tamen ab initio statim, postquàm ad Polotiam accessum fuisset, à Joanne Bornemissa ad molendinum quoddam exustum sublicis aliquot sub aqua repertis, trabibusq; aliis super eas injectis, inter munitiones ipsas ac propugnaculum, quòd oppugnabatur subitario opere factus perstiterat. Cumq; per unum pontem non satis commodè miles ad oppugnationem iturus videretur, Bekesius cymbis aliquot piscatoriis depressis novum in eo pontem effecit. Verum eo etiam paulò post continuis tormentorum ictibus in eum directis ab hostibus merso, unus relinquebatur is, de quo dictum est, quem & pars aliqua molendini ab incendio relicta à tormentis hostilibus tutabatur.

Bekesius igitur cum & tormenta & globos candentes frustra admoveri animadverteret, ut quisq; maximè impiger in proximo constiterat, præmiis maximis propositis ut facibus ignem muris subjicerent, hortatur, perque pontem atque adversum collem rectà ad arcem mittit: iis ex Polonorum Lithuanorumq; munitionibus alij mox submittuntur. Occurrebat singulari militum nostrorum virtuti omnibus locis eximium hostium in defendenda arce studium.

Inprimis magno incommodo nostros afficiebant ingentis molis trabes in superiore parte muri, cujus latior ambitus, quàm inferioris erat, jam ante in eum casum ab hostibus constitutæ; quæ levi impulsa in nostros deturbatæ, ac per clivum provolutæ magna cum strage, ut quosq; arripuerant, secum ferebant, tantus verò in restinguendis ignibus omnium ardor erat, ut non ætate confecti, non mulieres, non pueri, vel laborem vel periculum recusarent; quo minùs & magna copia aquam aliaque opprimendæ flammæ suis supportarent, & in succedentes nostros profunderent, cumque omnibus ex partibus, directis in arcem ac propugnacula tormentis, à nostris peterentur, accidit, quod dignum admiratione visum est, ut non pauci extra muros funibus demitti se paterentur, aquasque ab aliis subministratas superiori ex loco pendentes ad restinguendos ignes, qui foris admovebantur, defunderent: iisq; certissimis nostrorum tormentorum ictibus sublatis, non deessent toto illo tempore oppugnationis, qui priorum in contemnendo periculo virtutem imitarentur, inque locum eorum, qui exanimati fuerant, succederent.

Inter hæc pluviæ ac tempestates, de quibus dictum est, adeò obsessis erant secundæ, ut vulgus militum carminibus, quibus alias gens ea prava superstitione dedita existimatur, motas crederet; quæ & incendia morabantur, itaque fossas omnes compleverant, ac solum inundaverant, ut nusquam ferè consistendi locus militi daretur. Desiderati in oppugnatione hac sunt aliquot viri fortes, in ijs & Michael Vadasius, qui multis in præliis fortiter versatus, & ob virtutem militi Ungaro præfectus fuerat, dum ad tormenta Polonicarum munitionum cum Stanislao Penkoslavio & aliis præfectis Polonis consilia communicat, globo trajectus fuit. Nicolaus Christophorus Radivilus Marschalcus, majoris tormenti vi fragmentis quibusdam murorum hostilium in castra usque delatis, iisque frontem atque oculum perstrictum non leve discrimen adijt.

Non minus tamen ferè hostes etiam incommodum acceperant. Cum quoties ad restinguendum incendium conferti unum in locum concurrissent, tormentis, quemadmodum dictum est, in eum directis densissimis ictibus peterentur; ac non globis modo frequentes interimerentur, sed fragmentis etiam lignorum ac trabium, quæ globi secum rapiebant; quæq; majorem fere quàm globi ipsi stragem edebant, non pauci opprimerentur.

Ad oppugnationis difficultates accedebat summa commeatus & subvectionum angustia; quæ à sola ferè Disna, & ab inferiori parte fluminis sustentabantur. Vilnam enim versus, quæ amplius ducentorum viginti quinque millium passuum spatio inde distat, Postovam usque quæ paribus inter Vilnam & Polotiam ab utraque intervallis sita est, omnia hostis vastarat; tum verò propterea etiam minus commodè subvehi indè poterat, quòd Susa in potestate hostium adhuc erat; cujus in præsidio qui erant, superioribus diebus Kosakkos

M Lithua-

Lithuanicos, quos Krasnam intercepisse supra ostendimus, securiùs agentes noctu oppresserant, castrumque incensum solo æquârant: & tum vias subvectoresque nostros Vilna venientes infestabant. A superiore parte fluminis propter Turouliense præsidium nullam etiam in partem liberæ frumentationes pabulationesve erant. Excurrerat cum levioribus tormentis aliquot eò Franciscus Sukus, spe magis, & terrore, quàm vi ejus potiundæ: Sed Polotia integra satis fiduciæ spirituumque hoste habente re infecta discesserat. Ex aliis partibus versus Plescoviam & Lukos per centum ferè millia passuum densissimæ atque inviæ sylvæ erant. Ad hæc Moscus, quem cum exercitu ad Plescoviam pervenisse supra demonstravimus, cum obsideri Polotiam intellexisset, lectissimam totius exercitus partem Borisso Seino, & Theodoro Seremeto ducibus subsidio obsessis miserat, qui cum tutò Polotiam in omnes vias nostris intentis pervenire se non posse existimarent, Sokolæ substiterant; atque & si Polotiam non accederent, ad Disnensem tamen viam excurrebant, frumentatoresque ac pabulatores nostros excipiebant. Miserat initio contra eas copias Rex Christophorum Radivilum cum lectis aliquot equitum alis; ei Joannes Chlebovicius Castellanus Minscensis se adjunxerat; cumque hostis aut intra munitiones, aut suo loco se contineret, nec justam pugnandi facultatem daret; nostri tamen in eos invecti sub mœnibus equestre prælium cum ijs fecerunt, quo utrinque aliquot cæsis, atque ex nostris Nicolao Kamenscio nobili equite interfecto, captivis aliquot Moscis abductis, ad Regem reverterunt, qui ibi quoque majoribus copiis rem gerendam ratus finem oppugnationis Polotiensis expectandum statuit: in præsentia equitum stationibus aliquot contra eos collocatis. Augebantur incommoda hæc, quòd viæ largissimis continuisque imbribus ita corruptæ erant, ut jumenta cum eluctari è luto non possent pleraque labori immorerentur, omnesque viæ cadaveribus equorum complerentur. Ita enim solum pingue ac per se humidum, omniaque adeò aquæ penetrarant, ut ne sub pellibus quidem in ipsis procerum tentoriis locus, in quo consisti posset, relinqueretur. Quibus rebus fiebat, ut cùm undique à commeatu interclusi nostri essent, non mercatores etiam initio hoc rerum in eam vastitatem castra frequentes secuti essent, eò usq; annona ac pabulum potissimum excresceret, ut quod inauditum antea in Polonia maximè fuerat, singuli modij avenæ denis taleris emerentur, qua generosiores saltem equi sustentarentur; reperirenturq; ex Polonis & Ungaris, qui mortuorum equorum carnibus vesci non dubitarent, quod per se novum & insolitum, nõ tamen tam mirum videbatur; quam quod corpora eorum morbo ex ea causa tentari non animadverterentur. In communibus omnium angustiis maximè premebantur Germani; non modo quod inter frequentes urbes bellum gerere assueti minus à necessariis rebus ad eas difficultates parati accesserant; sed quod eo etiam loco castra faciebãt, ad quem ultimò commeatus perveniebat; in fronte Ungaris, inde Lithuanis, ab iis regiis castris positis, ad quos ut propius Disnã versus quiq; horum consederant, commeatũ indè venientem primo loco pervenire necesse erat. Prussici tamen, qui à Marchione missi fuerant, ut in majori earum regionum necessitatumq; peritia cũ curribus, tum cõmeatu aliisq; necessariis reb⁹ optimè à Principe suo instructi erant. In hac omniũ rerum difficultate summa tamen erat constantia Ungari præsertim militis, antè alios Bekesius qui alioquin gravibus articulorum doloribus, ac ventriculi imbecillitate vehementer conflictabatur, minimè ob hæc animo fractus, nunquã melius se valuisse jactabat: semper apud tormenta esse: ibi cibum sumere: ibi quiescere: itaq; inter pericula se versabat, ut qui proxime circa illum obversabãtur, & in his Joannes Kurossius, tam propinquo è loco, ut sanguine suo illum aspergerent, non pauci interimerentur. Polonicus etiam peditatus etsi nuper admodum scriptus erat, nihilo seciùs tamen animo nec ipse se demittebat. Cum tantum undiq; difficultatum circumstaret, eamq; ob causam ad consilium, quid deinceps facto opus esset, Rex retulisset, hujusmodi pleræque sententiæ dicebantur, ut quòd jam ante sermonibus à plerisq; agitatum fuerat, corona facta omnibus ex partibus universi exercitus omnibus viribus oppugnatio tentaretur. Id ea de causa Rex non probabat, quòd si id frustra susceptum esset, in quo summam spem omnes ponerent, ut deinde, tanquam omni ea consumpta, præter discessum nihil reliquum haberent, verebatur. Itaq; alia prius omnia tentanda existimabat. Ungarum militẽ maximis præmiis propositis, ut muros denuò subeat, excitat: equitem ut quisq; maximè manu strenuus erat, ut unà cum pedite, misso equo, muros succederet, hortatur: cum primis ejus rationẽ habendã docet, ne quemadmodum antea fecerãt, priusquam vires planè incendia sumerent, se reciperent: sub muris deniq; telisq; hostium mortem pro gloria gentis opinioneq; fortitudinis militaris oppetere pręstare, quam infecta re ab oppugnatione discedere, contumeliamq; hãc accipere. Ita miles magno ardore sub mœnia arcis tædas, quæque in eos usus jam ante præparata erant, alia præ se ferens succedit. Et cum tanquam inclinante fortuna pluviæ sub id tempus paulum quievissent, ignis fundamentis illatus, murorum latus id mox corripuit: idemq; longè lateq; amplexus, totum cum diem cum extingui nõ posset, populabatur. Erat hic Augusti vicesimus nonus. Interim cum incendium excitatum latissimè colluceret, vereretur que Rex, nè ex vicinis locis maximè autem, Sokola, ubi lectissimam partem exercitus Plescoviam

à Mosco coacti consedisse supra ostendimus, hostes ipsis ignibus exciti, ad liberandam ab incendio arcem atque suos concurrerent: & ex arce simul eruptio tentaretur, exercitum universum castris productum, justa peditum manu præsidio castris relicta, sub signis in campo constituit. Ipse aulico equitatu præsidio assumpto, quò melius in omnes partes animo occurreret, Polottam transgreditur: quod & Sokolensis via illac duceret, & eruptio si qua tentaretur, ab illa parte maximè timenda esset. Territi his rebus Mosci de deditione agere cœperunt: decemque de muris se dejicientes ad nostros transfugiunt. Eos dum Bekesius ad regem mittit, Ungarus miles, ut cæteros à deditione deterreret, ne per eam expugnatæ arcis gloria victoriæq; fructu atque omni laborum suorum præmio privaretur, trucidat.

Præter cætera enim, cùm arcis tam famosæ, tum præcipuè ædis D. Sophiæ, quæ in illa est, vetustissimarum opum, argentearum statuarum, amplissimorumq; priscorum Russiæ Principum donariorum, quæ in illa fuisse dicebantur, fama ingentis prædæ spe militum animos compleverat; qua illi incensi omnes acerbitates, quò ea potirentur, æquissimo animo perferebant. Cum jam advesperasceret, magni & laboris & periculi videbatur, in tam præruptum collem per flammas evadere: durabat enim adhuc incendium, nec nisi per id ulla alia via militi in arcem patebat; hanc ob causam in sequentem diem rem differri placebat. Interim dum in castra Rex se reciperet, ex Ungaricis stationibus, nonnulli inter se ipsi cohortati globo facto, per pontem, de quo dictum est, in adversum collem contendunt, perque flammas nondum restinctas semiambusti in arcem evadunt. His Poloni pedites non pauci exemplo invitati se adjungunt, contra eam partem, in qua incendium excitatum erat, subitario opere fossam Mosci duxerant, per eamque minoribus tormentis dispositis in omnes casus se communierant, à quibus nostris rejectis, perque flammas inde, quò temerè progressi erant, recedere coactis, Mosci hoc successu elati, longius eos insecuti sagittis à tergo feriebant.

Interim ducenti Samoscij pedites, qui præsidio, ut dictum est, ponti erant, per quem in arcem ibatur, repulsos conspicati, auxilio nostris accurrunt, Moscosq; se recipere cogunt. Rex cum paulum versus castra progressus fuisset, atque interim irruptionem hanc militis conspexisset, ad ferendam munitionibus opem, in Sokolensem potissimùm viam intentus, quæ usui sint, disponit. Idem Meletius facit: equoque descendens, ac multos è nobilitate, qui idem fecerant, secum trahens, munitionibus tormentisque præsidio accurrit. Non deerant sibi eo tempore hostes, exque altioribus turribus, præsertim verò mediæ arcis ut longè cæteris altioris, crebérrima in omnes partes tormenta exonerabant, ab iis dum Rex cum Samoscio forte colloqueretur, uterque non leve periculum adiit. Nam cum fortè Samoscius à colloquio eo equi mutandi causa se convertisset, & eques quidam in ipsius locum incautius se intulisset, globo penes ipsum Regem exanimatus concidit. Motum hunc nox suppressit, insignemq; simul animorum mutationem attulit, ut de maxima spe, quam ex diei illius incendio conceperant, in adversum casum dejectorum, querebantur omnes hostium animos hoc successu auctos, nostrorum imminutos. Inde inter nationes quoque dissensiones oriebantur; cum Poloni in Ungaros culpam temeritis conferrent, ab iisque initium factum dicerent: & postquam in arcem perruptum fuisset, non satis animosè altera ab altera rem gestam diceret.

Has ob res sequentis diei antemeridiano tempore solo ad confirmandum militum animos dato, iterum oppugnatio cœpta fuit. Pridie Mosci, quemadmodum ostensum est, ex propugnaculo, quod conflagrârat, se subduxerant: cumque is potitus ejus esset, ut in summo duorum conjunctorum laterum, quæ utrinque quasi tutabatur angulo collocatum esset: Mosci angulo, & quod inter duo proxima opposita inter se propugnacula, ad quæ ignis nondum pervenerat spatij intererat, omni deserto, propugnacula eadem inter se conjunxerant: interim verò spatium ad eundem locum, quem antea reliquerant, recipiendum nactos se rati, repetere cum cœperant. Hac re ad Regem delata, qui nullum sui rursum, ibi communiendi tempus iis dari volebat, mox militem sub vallum rursum succedere, hosteq; dejecto locum occupare jubet. Ita pars ea montis subito Ungarorum impetu capitur, ab ea deinde quemadmodum jussi erant, secundùm proximum latus munitiones proferunt: Petroq; Racio nobili equite Ungaro iis præeunte, propugnaculo, in quod primum incurrerant, ignem injiciunt, ex quo cum incendium ortum per totam noctem duraret, nostri majoribus etiam aliquot sclopetis, quibus hostes infestabant à fronte dispositis, eousque per totam noctem continuo opere fossas perduxerant, ut sub auroram ab hostium munitionibus non multum abessent, adque inferiorem ejus loci angulum, in quem nimirum fossa ab hostibus pridie ducta desinebat, ferè pertingerent: latera autem hostium ita nudarentur, ut ne intra præsidia quidem sua tutò consistere possent.

His rebus ab omni defensionis spe hostes interclusi ad deditionis conditionem redeunt: mittuntur communi omnium Bojarici generis, ac militum nomine legati, qui vitam iis, qui in arce sint, paciscantur. Impetrant, ut singulis cum vestimentis, quò quisque velit se recipere posset. Episcopus, quem Vladicam illi vocant, Cypri-

anus

anus & Palatini, qui in arce erant, soli deditionem dissuaserant; mortemq; subire præstare, quàm vivi in potestatem hostium se traderent, contendebant. Jamq; antè pulveri tormentario ignem subjicere, communiq; incendio arcem seque & omnes, qui in arce essent, absumere conati, à militibus prohibiti fuerant: & tum sententia eorum communi reliquorum omnium metu repudiata, illi tamen in ædem D. Sophiæ se contulerant, non priusquàm vi inde abstraherentur, decessuri. Rex retentis apud se legatis, mittit qui Episcopum & Palatinos ad se adducerent. Adducti in faciem procidentes more suo Regem salutant; unus præterea Petrus Volenscius alterum ex iis Basilium Mikolinscium accusabat, quòd opera ejus ad principem suum delatus, inq; vinculis habitus fuisset. Rex non cognitionis tempus hoc esse ostendens Laurentio Voinæ quæstori Lithuaniæ, qui curam eorum haberet, tradi eos jubet. Mittit indè, qui arcem accipiant, partim Polonos, partim Ungaros. Altero die cum rei divinæ operam dare ante omnia Rex vellet, proq; obtenta victoria grates Deo agere, fœtore projectorum passim cadaverum, quæ insepulta hactenus Mosci reliquerant, arcem ingredi prohibitus, Moscos, qui in arce ad hoc tempus remanserant, educi jussit. Ei rei præponuntur, qui ab injuriis militis eos defendant, decedentibus duplex locus assignatus fuit; in alterum, qui in regis ditionem atq; fidem venire: in alterum, qui in Moscoviam redire vellent, concedebant. Utrisq; liberum de se commodisque suis statuendi arbitrium permittebatur; major pars reditum in patriam & ad principem suum eligebat; insigni in utrunque fide ac perseverantia; cum eorum nemo esset, qui non ad certissimam mortem & exquisitos cruciatus proficisci se existimaret. Pepercit tamen iis Moscus; seu quod extrema necessitate adactos existimaret; seu quod adversis rebus, ut de animo, ita de crudelitate remiserat: perque vicina præsidia Lukos, Savolotiam, Nevelam, Usuiatam eos distribuit, in quibus deditionis Polociensis ignominiam virtute delerent. Ne à milite injuriam acciperent, summam Rex curam adhibuit; itaque accidit, ut cùm inspectante Rege ex arce digredientes, quidam in tanta multitudine facilè laciturum se ratus, aliquos spoliaret, cum Rex ipse clava in illum invectus, notaret. Ea res tantam illi venerationem in animis hostium faciebat, ut quò magis clementia atque fides ignota hominibus durissima servitute oppressis essent, eò magis in illo virtutes hasce admirarentur. Reperiebantur per aream arcis dispersa corpora nonnullorum militum nostrorum; quos illi, quod in tanta victus atque omnium rerum inopia evenire necesse erat, in subjectis arci sclopetariorum hortis herbas, quibus extremam famem tolerarent, legentes oppresserant; atque intra munitiones suas abstractos immani cruciatu laceraverant. Maximè in Germanorum unum atq; alterum crudeliùs, quàm in cæteros sævitum ab illis animadvertebatur. Crurum tenus in lebetem impositos igni circumjecto ferventi aqua vivos coxerant, manibusq; eorum fune per lacertos trajecto à tergo revinctis, ventrem totumque corpus eorum, crebris in longitudinem per id factis vulneribus ad scissi thoracis modum fœdissimè laniarant. Fremebatur passim hanc ob causam à militibus. Rex tamen fidem semel hosti datam nulla ratione violandam ratus, iis qui in Moscoviam redibant, duas alas equitum, qui ab injuria eos tuerentur, adjunxit. Postridie supplicationes ob rem prosperè gestam, cum in arce eam, quam diximus, ob causam haberi non potuissent, in castris habitæ fuerunt. In Poloniam etiam de iisdem habendis edicta missa. Præda minor expectatione ac fama tam opulentæ arcis reperta fuit. Repererat in ea Moscus auri argentique non modo publici ac sacri, sed privati etiam maximam vim; quam nobilitas mercatoresq; Polocienses sub periculum oppugnationis in ædem ad summum congesserant; sed capta urbe gazam omnem paucis donariis relictis in Moscoviam secum avexerat. Omnis militi concessa minimè tamen spei ejus satisfecit. Non minori ferè in pretio, quàm reliqua præda, bibliotheca ibidem inventa apud homines literatos habebatur. Erant in ea præter annalium libros, plerique Doctores ecclesiastici Græci, ac in iis Dionysij Areopagitæ de hierarchia cœlesti & ecclesiastica libri Slavica omnes lingua; quorum plerosque à Methodio & Constantino in eam linguam è Græca traductos ipsorum annales tradunt. In ecclesiasticis enim institutis à cæteris ferè ejusdem etiam ritus gentibus hoc vel maximè Mosci differunt; quòd conciones apud populum, quibus is erudiatur à Sacerdotibus nullas haberi patiuntur; sed quæ à veteribus doctoribus Græcis tradita sunt, in suam linguam in hunc usum traducta, studiosaque conquisita è scripto publicè pronuntiant; sed quòd homines nullis literis eruditi suo ingenio minus confidant; seu verò, quod propius vero videtur, ne pro curiositate ingenij humani nova inveniendi studio ab antiquitate ac veritate recedatur. Apparatus bellici maximè autem pulveris tormentarij tantum reliquum fuit, ut licet per id omne obsidionis tempus magna ejus pars absumpta fuisset, nihil tamen adhuc ad longissimã quamvis obsidionem tolerandam defuturum ijs fuisse videretur, commeatus etiam atq; pabuli satis magna copia inventa ex labore & inopia exercitum brevi refecit. Sed dum è tot incommodis sibi quisque primo prospicere contendit, jurgia inter nationes Polonicam & Ungaricam orta eò usque proruperunt, ut cuneo facto strictis utrinque gladiis mutuo in se irruituræ consisterent.

Jam

Jam ante miles Polonus circulari: fremere totis castris: contemni virtutem suam ab Ungaris: eos omnibus se anteferre: fructus victoriæ prædamq; omnem solos intervertere: pro illorum laude & commodis bella suscipi. Inter quas gregarij militis dissensiones, Senatorij etiam ordinis, ducumque ipsorum offensiones nonnullæ existebant. Nam & Meletio cum Palatino Vilnensi etsi arctissima necessitudine conjuncti inter se essent, ex communione muneris alienationis nonnihil intercessisse videbatur: interque eundem & Samoscium, & si non minor necessitudo inter eos intercederet, ne satis tamen alter ab altero amaretur, dubitatio subotta videbatur; cùm hic si quid ad rationem muneris ejus spectans attingeret, offensum eum iri existimaret. Meletius pro mutua necessitudine non satis authoritatem muneris sui juvari à Samoscio arbitraretur. Angebatur maximè animo ea dignitate atq; authoritate vir, quòd à Bekesio aliisq; exteris non satis majestas tanti magistratus, cujus in regno hoc summa semper authoritas fuisset, observari putaretur: imperijque militaris majestatem in se imminutam videri moleste ferebat. Acuebantur dissensiones hæ à magistratuum, qui defuncto Joanne Chodkevicio amplissmi vacabant, petitoribus; qui ut à quoque juvari vel destitui se existimabant, ita alios in eum animabant. Militi quo dissidia inter eum tolleret, quòd præda expectationi ejus non responderat, donativum Rex dedit.

Tenebantur adhuc in agro Polotiensi præsidiis hostium Sokola, Touroulia, Susa, aliaque castella quædam; quæ nisi prius quàm indè discederet, dejecisset, pacatam se regionem eam obtinere non posse Rex intelligebat. Maximè à Sokola, & Touroulia timebat, quarum cum illa læva ad Plescoviensem viam pertineret, & jam ante summissis inde copiis firmata fuisset; ne id posthac rursum fieret, majoribusque copiis inde aliquid tentaretur, verebatur; hanc quod ad Dunam flumen posita esset, itidem magnam totius ejus regionis infestandæ opportunitatem habere videbat; Sokolam Meletium mittit. Hic equitatum peditatumque Polonicum, & militem Germanum secum sumit. Touroliam Bekesium cum Ungaris mittere in animo habebat: Interim cum Martinus Kurzius cum Kosakkorum manu Palatino Vilnensi operam suam detulisset, is adjuncto ei Constantino Lukomoscio præfecto Ulensi missus eo fuit. Mosci, qui in præsidio erant, quod per eos dies tormenta atque ignes cessare animadvertissent, id quod erat, Polotiam in potestate Regis esse conjectura existimantes, ne quicquam retinentibus eos præfectis per aversam portam se ejiciunt; fugaq; castrum deserunt, Palatini, qui in eo remanserant, ad Regem adducuntur. Sussam, quòd omnium esset munitissima, in eaque Moscus maximum apparatum belli, commeatusque haberet: & tamen citerius Dunam in solo Lithuanico posita præsidiis aliis excisis, omnique commeatu intercluso, ultrò in potestatem ventura videretur, in præsentia tentare non placebat. Quibus rebus perfectis, quæ ad statum provinciæ stabiliendum, divinarumque rerum curam pertinerent, administrare Rex instituit.

Templum arcis & si satis amplum esset, pro captu etiam loci magnificè ex lapide constructum, quod tamen à Græci ritus hominibus teneretur, quorum & magna multitudo esset, in eoque jus ac possessio antiquissima videretur, ejus formulæ Episcopo Russico, qui ante jam templi ejus titulum Vitepsciæ ipse agens usurpabat, permisit; maximè verò quod ejus quoque rei rationem habendam sibi existimaret, ut cùm longius bellum in Moscoviam proferre in animo haberet, intelligeretq; quantum ad animos hominum in omnes partes permovendos religio posset, ne religionis amore, si eam relinquendam existimarent, à deditionibus absterrerentur. Ad Romanæ Ecclesiæ usus novum designat. Huic agros & possessiones, ex iis quæ maximè vicinæ erant, amplissimas addidit: certisque proventibus annuis ad perficiendam fabricam & sacerdotum usus, dum ager è vastitate ad culturam perduceretur, è portorio interim assignatis, Societatis Jesu sacerdotes in eo collocat: quorum & pietatem, & in reducendis ab errore hominibus diligentiam probabat; quamque eo magis necessariam futuram ibi judicabat; quo major in hominibus illis ac maximè agrestibus non modò divinarum rerum omnium ignorantia, sed impietas tanta esset, ut cum ad colendos agros hominibus non abundarent, plebs rusticana moribus suis ad proprias uxores, communes aliàs filijs infantibus duceret; cum his, quo pluribus liberis domum complerent, interim concumbebant, filiisque deinde, postquam ad justam ætatem ij pervenissent, eas tradebant. Fossas munitionesque ab exercitu institutas Ungarum militem complere jubet. Murorum partem dejectam, quomodo restitui velit, arcemque ipsam qua ratione muniri, demonstrat. Pecuniam quæque alia usui sint ad eam rem designat, præfectos constituit. Regebatur Polotia antiquitus, quemadmodum & Kiovia à legatis regiis: Palatinorum honore ac dignitate, cum per universam Lithuaniam non plures quam duo Palatini, Vilnensis ac Trocensis, totidem Castellani essent, carebat.

Postea amplificato Senatu Lithuanico, non modò Polotiæ & Kioviæ ducatus, sed & Vitepsia digna visa est, quæ à Palatino administraretur.

Polotiæ Palatinus erat, cum à Mosco caperetur, Stanislaus Dovoina; qui cum uxore Petronia è domo Radivilorum in Mo-

coviam abductus, cum per aliquot annos in servitute & compedibus vitam traxisset, non prius inde rediit, quàm ab Sigismundo Augusto, uxore ejus in captivitate mortua, aliquot aureorum millibus redimeretur. Cum de conjunctione inter Polonos & Lithuanos sub Sigismundo Augusto convenisset, ac quo Lithuanicorum Senatorum numerus Polonicum æquaret, complures per Lithuaniam Palatini ac Castellani creati fuissent; quia agri Polotiensis nonnihil in potestate adhuc erat, ad Palatinum Castellanus etiam adjectus fuit. Quo tempore in illa Mosci ex eorum temporum successu non in factis modò, verum dictis etiam insolentia id quoq; non irridiculè ab eo dictum percrebuit: nihil Augustum Regem ex capto Palatino incommodi accepisse, qui pro uno quinque jam haberet: decem pro duobus habiturum, si ad priorem Palatinatum alterum ei auferret. Devoina quoad vixit, titulo ac dignitate Palatini usus interregni tempore decesserat. Cum in regnum rex venisset, annitentibus Lithuanis, ne suorum Senatorum numerus minueretur, Nicolaum Dorohostaisium Palatinum Polotiensem creârat. Eidem nunc Polotiam administrandam commisit: Horodnicium quem illi magistratum vocant: quique arcis munitionum curam habet, Francisco Suko tradit, præsidium ex equitatu peditatuque qui quotque permanere debeant, describit. Sigismundus Augustus nobilitati Ducatus Polotiensis quæ bonis exuta à Mosco fuerat, aliis in locis bona possidenda ea lege dederat, ut si quando recuperatus ager is ab hoste foret, iis rursum cederent: Rex bonis eorum illis restitutis, hæc ad sexennium nihilominus, dum sua ab hoste vastata, rursum excolerent, permisit. Meletius interim Sokolam cum exercitu, ut dictum est, contendens in itinere cùm viarum proximis pluviis inundatarum, tum commeatus maximis difficultatibus afficiebatur. Tormenta Rex Dunam secundo flumine Dryssam usque ad cognominis castello illi fluminis cum Duna confluentem demiserat; ab eo loco per Dryssam Sokolam usque trahebantur. Cum ad Sokolam fluvius Dryssa etiam nonnihil exercitum moraretur; quòd ponte, quem Kaunæ ex navibus factum supra ostendimus, alter ad Polotiam exercitus in transvehendis commeatibus uteretur, nec alterius tam subitò expediendi ratio iniri posset, Joannes Zbarasius Palatinus Braslaviensis cum parte equitatus flumen tranat, aversaque à Sokola parte Plescoviam versus in excubiis considet, ad reliquum exercitum traducendum Nicolaus Vrovecius claro loco natus equitum præfectus operam suam Meletio detulit, rateq; ex robustissimis trabibus, iisque catenis ferreis aliisque firmissimis vinculis inter se devinctis ab eo effecta, exercitus transductus fuit; nihil aliud hoste moliente, cùm non difficulter transitu impeditos prohibere potuisset, quàm quòd excubiæ eorum more suo ad terrorem nostris faciendum obequitantes diversarum gentium, quæ sub imperio Mosci sunt, Kasanorum, Astrakanorum, aliarumq; nationum copias suo quasque nomine citarent. Propter viarum malignitatem & jumentorum proximis ad Polotiam incommodis amissorum inopiam currus miles nullos secum devehere potuerat. Itaque non metatis castris, secundum Dryssam flumen consedit. Germanicus peditatus secundùm Dryssam, Polonicus versus Nisciam fossas munitionesq; quæ diversis locis cœptæ deinde committerentur, ad castrum agere instituit. Hostis, quod nostrorum non adeò magnum numerum videret, & cum superioris obsidionis tum itineris incommodis debilitatos: suos omnibus rebus integros, simulato metu, quemadmodum ex captivis postea cognitum fuit, intra munitiones per noctem se continere, curatisque interim corporibus omnibusque rebus ad eruptionem paratis ante lucem eos adoriri in animo habebat. Fortè accidit ut Dobrossolovius, qui tormentis à Meletio præpositus fuerat, tres globos candentes, quorum supra rationem demonstravimus, experiretur. Ex his duo cum incendium fecissent, ab hostibus suppressi fuerunt: unus cùm imo fundamento adhæsisset, non animadversus haud multò post, quod muri ex abiete & arida materia facti essent, latissimum incendium sustulit.

Quod cum Meletius conspicatus signum tuba, quo ad arma capienda omnes convocarentur, mox dedisset, Mosci inopina re turbati, simulque nostros irrupturos existimantes, cùm restinguere incendium non possent, ac tantum repentini periculi objectum esset, diversis portis trepidi se effundunt. Seremetus cum parte equitatus Plescoviam versus se recipiens in Joannem Zbarasium Palatinum Braslaviensem, qui ab ea parte hostem observabat, incidit; vivusque cum iis, qui circa illum erant, in potestatem ejus pervenit. Qui ab altera parte cum Borissovo Scino se ejecerant, in Germanos inciderunt. Hi cupiditate ulciscendi tot annorum injurias, quibus in nomen Germanicum crudelissimè Moscus sæviisset, cujusque recens exemplum nuper capta Polotia vidissent, omnes in iisq; Scinum interficiunt. Qui reliqui in arce erant, supplices vitam rogare cœperunt: sed irrumpente milite Germanico omnesq; promiscuè cædente, desperata salute cataractam, quæ ex superiori loco portæ imminebat, demittunt: conclusosq; in arce ad quingentos milites Germanos interficiunt. Interim Rosdrasevius Germaniq; quidam ac Poloni impigrè portam effringunt, qua patefacta tum verò pars cæsa fuit, pars rerum omnium desperatione adducta ultrò in ignem se præcipitans conflagravit. Magna ubique cædes fit; ut multi ac præter cæteros Veierus veteranus

præ-

præfectus, cum se multis præliis interfuisse dicerent, nusquam in ullius prælij loco densius strata constipataq; inter se cadavera se vidisse confirmare non dubitarent. Multi inter occisos obeso corpore erant: iis focariæ Germanorum apertis corporibus ad notas vulnerum medicationes, atq; in his Scino quoq; adipem detraxerunt. Hinc Moscus epistola quadam sua, de qua infra dicemus, ad Regem scripta, inter alia cum hoc, tum quòd candentibus globis in oppugnando se usus esset: alterum tanquam immane crudelitatis facinus, alterum quasi non virtute atque acie, sed artificio quodam contra se niteretur, Regi exprobrat. Etiam in præda operæ pretium factum fuit argentique signati apud plerosq; Bojarici generis referti loculi reperti, militem superioribus incommodis attritum, non refecerunt modò, sed & locupletarunt. Meletius cum exercitu ad Regem reversus magnum captivorum numerum, quorum partem publicè Regi, partem amicis donavit secum attulit. Rex præfectis plerisque centurionibusque ac militibus etiam, quorum paulò insignius facinus extitisset, cum præfecturis, quæ tum vacabant, tum aliis militaribus donis ob virtutem donatis, quæ in quæque stativa copiæ ducendæ essent, præscribit. Inde Disnam proficiscitur. Hic quod ulterius in Moscoviam proximo anno bellum promovere constituerat, tormenta omnia, præter ea, quæ refectione opus haberent, relinquit. Inde literas ad Moscum mittit; quibus ipsius instituto, quo ille post Livoniam vastatam usus fuerat; de successu expeditionis certiorem eum facit. Hæ eo tamen argumento scriptæ erant; ut non tam successu rerum secundarum efferri, quàm tot hominum innocentium clade commoveri se testaretur; ejusq; rei causam omnem in Moscum atque illius in se injurias conferret. Dum ad Polotiam Rex erat, legatio ab Henrico Ordinis Teutonici magistro eum convenit. Initio regni cum hujusmodi nonnullæ difficultates Regem excepissent; quæ quominus in tempore bello Livonico occurreret, Adolphum Holsatiæ Ducem excitarat, qui fiduciario seu feudi jure Livoniam à Rege peteret, defensurumque se in ea bellum contra Moscum pollicceretur. Hujus æmulatione Joannes Chodkevicius Castellanus Vilnensis Magistro atque ordini militiæ Marianæ Teutonicæ idem ostentarat; missusque ab eo Joannes Taubius Livo illi persuaserat, si peteret, traductis in sententiam per largitiones primariis aliquot Senatoribus, non magno negotio eum assecuturum. Rex primo Vilnam legatis rejectis, in comitiis hisce de rebus agendum iis ostendit: mutui interim mentione extra conditiones injecta, quod in bellum hoc princeps eorum conferret: qua de re cum illi mandata nulla se habere dicerent, ad Principem autem suum relaturos se recepissent, Varsaviæ deinde missione flagitata, nulla alia re acta discesserunt. Rex conscenso Disnæ navigio, secundo Duna non parum fluminis ejus amœnitate delectatus Druiam: inde terrestri itinere per Braslaviam Lithuanicam Vilnam venit. Accedenti Andreas Caligarius legatus Pontificius tum complures ex nobilitate obviam profecti fuerunt, Civitas Vilnensis tota in gratulationem effusa, compositaq; oratione illum excipiens, duobus è locis maximè ante hac securitatem ac negotia sua interpellata commemorabat; uno à Polotia, altero à Kokenhausio, illud incommodum benignitate divina, ac virtute sua Regem amovisse: alteram quoque ut à cervicibus suis removeret, se illi precari. Inter alios Mosci quoque dediticij obviam, ei progressi panem & salem, quibus suum principem venerari in more habent, ei offerebant. Moscus nuntio amissæ Polotiæ ac præsidij Sokolensis cæsi accepto, Plescovia in interiorem Moscoviam se recepit; ac re ipsa fortè tum perspiciens, unicum regni robur fortes ac fideles populos esse, ex itinere ad eos, qui Susæ in præsidio erant, literas præter morem ejus scriptas misit, easq; diversis perferendas dedit. Intellexisse se Polotiam ac Sokolam Dei permissu in hostium potestatem pervenisse: qua re cum undique eis interclusis non facile subsidio veniri possit; hortari ut tormentis præsertim ac pulvere reliquoque belli instrumento, quod secum deferre non possent, corrupto: imaginibus & sacris, ne à barbaris: eo enim ille numero omnes, qui in religione ab eo dissident, habet: ludibrio habeantur, in terram defossis, quacunque tuta ratione se recipiant; non quod de fide eorum dubitaret, sed ne virtutem eorum, quam ad majora superstitem esse velit, fortunæ atque hostium crudelitati objiciat. Pervenerunt hæ literæ ad Meletium, qui de tormentis potissimum & instrumento bellico sollicitus, qui ad deditionem hostes hortaretur, misit. Eædem autem cum in Palatinum Polotiensem etiam incidissent, ipse quoq; eo accurrit. Hostes pacti, ut singulis cum vestimentis discedere sibi liceret, castrum tormentaque & quicquid in eo apparatus bellici erat tradiderunt, quibus rebus perfectis Meletius in tres partes exercitum distributum in hiberna deduxit. Primis Christophorum Niscicium legatum: alteris Martinum Kasanovium: tertiis Sigismundum Rosnium præfecit. Jam ante Constantino Ostrogiæ Duce excursionem in ditiones hostiles, quæ ad Borysthenem pertinent parante, Nicolao Seniavio stationum Russicarum præfecto, Rex mandârat, ut cum iis copiis, quæ in Russiæ finibus sub imperio ejus excubabant, cum illo se conjungeret, inque hosticum à Kiovia transgrederetur: verùm Seniavio longinquitate locorum impedito, & adulto jam autumno, non prætermittendum id gerendæ rei tempus Dux ratus, collectis ex clientibus suis, quorum satis magnam

copiam habet, aliquot millibus hominum, aliisq; ex juventute compluribus se ei adjungentibus, cum filio Janusio & Michaele Visnovecio Castellano Braslaviense Borysthenem transgressus fuerat: expeditissimisque quibusq; turmis præmissis, atq; his longè lateque vagari, & terrorem in omnes partes circumferre jussis: ipse cum reliquis copiis Cernihoviam usque excurrerat: quam castris metatis magna vi oppugnare aggressus, cum præsidio firmo eam teneri, idque & animis & omnibus rebus aliis ad defendendum locum paratum esse videret, se à peditatu tormentisque imparatiorem accessisse: reliquas copias maximis itinerum & tempestatum incommodis afflictas, missa obsidione vicina circum loca omnia diripuerat, totaque Severiensi ditione vastata, ac populationibus ad Starodubam, Radchostiam, Pociopoviam usque per leviores equitum turmas factis, præda ingenti acta discesserat. Simili successu Joannes Solomirecius, qui post mortem patris extra ordinem Micislaviensem præfecturam administrabat, Jaroslavum oppidum, pagosq; complures diripuerat. Philo etiam Kmita præfectus Orsanensis, cui turmæ aliquot equitum assignatæ erant, coacta ad eas non mediocri finitimis è locis cujusque generis hominum manu in ditiones hostiles transgressus, duobusque circiter millibus pagorum incensis & ad Smolenscam populationibus provectus, præter agri solum nihil iis in locis reliquum fecerat; indeq; magna cum omnis generis præda, nullo detrimento accepto suos reduxerat. Rex cum aliis necessariis de causis maximè verò ut bellum persequeretur, comitia habenda sibi intelligeret, eaque jam in ante diem vicesimam tertiam Novembris Varsaviam indixisset: interim, quæ ad Lithuaniæ securitatem pertinerent, quæque in omnes casus contra hostium impressiones opponenda judicabat, cum Senatoribus Lithuaniæ constituit, qui eorum præsidio provinciæ domi remaneant, qui comitia obeant, inter eos comparat, Vilnæ Radivilum Palatinum Vilnensem, qui cum imperio militari erat, relinquit. Simul magistratus, qui vacabant, distribuit. Quibus Radivilos præ cæteris complexus ad Episcopam Vilnensem, quæ Georgio Radivilo designata jam ante erat, Palatinatumq; ac imperium summum militare, alterum item prætorij militis, quorum illud Nicolaus pater, hoc Christophorus filius obtinebant; Christophoro Castellanatum Trocensem & sigillum minus adjicit: Novogrodecensem Palatinatum alteri Palatini filio Nicolao; utrunq; præterea Marschalchatum, Nicolao Christophoro majorem, minorem Alberto alterius Nicolai, qui ante hunc Palatinus Vilnensis fuerat filiis: Castellanatum Vilnensem Eustachio Volovicio, qui Castellanus Trocensis fuerat unà cum sigillo majori dat: abdicante se eo Palatino Vilnensi, ut minus quod Volovicius habuerat, filio Christophoro traderetur. Præfecturam Samogitiæ quæ ardentibus multorum studiis ambiebatur, Joanni Kiskæ confert. Vilna inde Grodnam movet, ubi venationibus, quo uno voluptario labore ex aliis laboribus maximè reficere se solet, dies aliquot dat. Moritur ibidem Gaspar Bekesius, de quo supra dictum est, non minus inimicitiis, quas cum Rege acerrimè olim exercuit, quàm virtute sua clarus. Natus hic in Transilvania & in familia Petrovicij nobilis Baronis educatus, adulta postea ætate Joanni Sigismundo Transilvaniæ Principi adeò gratus extitit, ut cum sine hærede decederet, hunc successorem designare non dubitaret. Cum Rex popularium studiis, prælatus ei fuisset, æmulatione inter eos exorta, dum statum Transilvaniæ turbat, Fugarassio atque aliis castellis à Rege exutus ad Maximilianum Imperatorem in Germaniam se contulerat: ubi copiis aliquot coactis vi deinde & armis invadere principatum conatus fuerat. Verum profligatus à Rege iterum in Germaniam se receperat. Postea cum ad Regnum Poloniæ æmulum ascitum, jamque extra omnem invidiam altiorem in locum virtute conscendisse intellexisset, conscius sibi magnitudinis ejus animi, unum elegerat; cui & maximè se crederet, & à quo commoda ornamentaq; omnia expectanda sibi statueret; suamque illi fidem atq; operam ultro detulerat. Rexq; non modò omnem erga illum offensionem ex animo deposuerat, sed benignè susceptum, opibus etiam ac dignitate amplificaverat. Moriens conjugem & duos impuberes filios Regi ac Samoscio commendavit. Dum hæc geruntur in Polonia non iidem omnium sensus, varijq; ac diversi animorum motus esse. Erant non pauci, qui cum amplissima quæque à Rege polliciti sibi fuissent, ac verò in tanta publicarum rerum difficultate non posset vel effusissima Regis liberalitas omnium expectationi satisfacere, quòd quæ speraverant, non consequerentur, alieniori ferè animo ab eo erant. Cumque quilibet è nobilitate in electionibus Regum suffragium ferat, magna erat multitudo eorum, qui quòd suffragio suo in adipiscendo regno Regem sublevassent, ipsum Regnum debere cum sibi arbitrabantur: videntesque Radivilos tot honoribus auctos: Melecio summæ authoritatis magistratum traditum: iis Samoscium necessitudine conjunctum tot honores ac dignitates conjunctis inter se affinitate hominibus congestas, angebantur animo eaque in suam perniciem comparata interpretabantur; & quod beneficio non afficerentur, injuriam rati, summa in ea republ. facultate, in qua quæ quisque sentit, pari libertate dicere possit, omnia suspecta facere, cunctaque vel præclara facta Regis sinistrè interpretando corrumpere conabantur. Jam ab initio cum Leopolim Russicarum rerum causa pro-

ſa proficiſceretur, non deerant, qui collecta gaza à Sigismundo Auguſto relicta tædio præſentiam in Tranſilvaniam recipere ſe eum in vulgus fingerent: poſtquam Suirum diem exercitui edixiſſe eum intellexiſſent, nihil horum gerendi quicquam contra hoſtem animo ſuſcipi, cujus potentia major eſſet, quam ut ullius viribus labefactari poſſet: ſed quæri colorem tributarias pecunias, quas in immenſum oratione tollebant, intervertendi jactabant. Nonnulli altius provecti Reginæ animum tentare cœperant: oſtendere ſperni ætatem ejus à Rege: divortium ab eo agitari: miſſum ea cauſa Petrum Volſcium Epiſcopum Plocenſem ad ſummum Pontificem: non minus regnum ejus eſſe, quàm Regis, ut quæ & ipſa tanquam vetuſtæ Jagellonicæ ſtirpis ac de regno optimè meritæ proſapia iisdem comitiis Regina appellata, iisdemque regni ſacris initiata fuerit; quò illa in partes traducta gratioſum ad vulgus nomen nacti, eò majorem facultatem rempublicam turbandi, ac conſilia regis impediendi haberent. Querebantur ferè, non ſatisfieri conditionibus à Rege, cùm regnum ei deferretur, in Tranſilvania acceptis: homines adventitios in honoribus & præfecturis collocari; Bekeſium potiſſimum, cui Landskoronenſem præfecturam Rex contulerat, notantes. Ad hæc Ducem Churlandiæ non ſuo loco & tempore deterioribusque è republica conditionibus quàm antea, poſſeſſioni ejus Ducatus confirmatum traducebant. Quæ cum pleraque tempus refutaſſet: maximèque Leopolienſem profectionem, Suirenſemque expeditionem falſiſſimè in invidiam vocatas aperuiſſet, literis de comitijs allatis, jurgia inter nationes Polonicam & Ungaricam exorta in majus exaggerabant: externos homines induci: à quibus contemni imperium militare: vim ſummi magiſtratus enervari: Jam capta Polotia nova tributa Regem in conventibus & comitiis petiturum: ſed ut omnis Moſcovia in poteſtatem ditionemque veniret, in tanta amplitudine finium, quam tantæ molis adminiſtrandæ rationem, quam utilitatem fore, cùm interim longè magis neceſſariam præſtabilioremq; reipubl. vulnera curationem requirerent? Quidam ut tres partes proventuum capitanealium à præfectis exigeret, Auguſtanæ cujusdam conſtitutionis, quam illi in eam ſententiam interpretabantur, authoritate poſtulandum cenſebant; cum ſi id fieret, perpetuò finem tributis id allaturum dicerent; quæ cum in vulgus moveri Rex animadvertiſſet, ac liberius omnibus, quam antea occurrendum arbitraretur, primo, quo agi de republ. poterat, comitiorum die Joannes Samoſcius Cancellarius, accommodata ad rem præſentem oratione:

Oratio Samoiſcij.

Si ullum tempus fuiſſet, quo pro maximis in rempublicam beneficiis numini divino gratias agerent, id hoc potiſſimum eſſe docet, quo tam præclaram victoriam ab eo hoſte adepti ſint, quem propter ſummam potentiæ, virtutis bellicæ, victarumque ab eo gentium opinionem, formidaſſent omnes: nemo vinci potuiſſe exiſtimaſſet. Contigiſſe id tamen ſingulari benignitate divina: hoſtem non modò victum: ſed provincia Polotia, quæ victoriæ hujus perpetuum monumentum futura ſit, ac ſuperiorum victoriarum ejus dignitate ſpoliatum, pene eſſe: omnes ejus triumphos, quos per tot annos de Livonibus & Suecis, quos de Kaſanis & Aſtrakanis ſubactis, quos de Tartaris, de Turcis denique Tanaim & Volgam jungere Caſpiumq; mare in Euxinum Pontum immittere tentantibus, deque tot aliis bellicoſis & barbaris nationibus habuerit, hac victoria ei detractos in hoc de illo triumpho prælatum iri. Quæ cum quanta ſint, inquit, erga nos Dei beneficia intelligamus omnes, eadem niſi conſtantia ac virtute tueamur, inertia noſtra fructus ex iis percipiemus nullos, ex quibus ſi rectè benignitate hac divina utamur, maximos percipere poſſumus. Magnum eſt, quodque ſuperioribus temporibus vix ſperandum nobis videbatur, ampliſſimum agrum ab hoſtibus tot annorum ſpatio poſſeſſum, & quo maxima ex parte opes Lithuanicæ quondam niterentur, receptum: hoſtem tot proſperarum rerum ſucceſſu elatum in perpetuo victoriarum curſu repreſſum: averſa arma ejus in vaſtitatem ac perniciem ditionum harum intenta. Omnia hæc niſi reliqua, quæ reſtant, belli ejus perficiamus vereor, ut ne modò utilitatis nihil nobis attuliſſe, ſed ne optanda quidem tanto cum labore ac ſumptu fuiſſe videantur. Hoſtem habemus potentiſſimum: cujus quæ quantæq; opes ſint, & nemo ignorat noſtrum, & tot devictæ ab eo nationes teſtantur. Hunc moderatene vel hanc amiſſę provinciæ contumeliam ferre vel quieturum putamus? Fremit ille jam, & tanquam fera aliqua intra ſepta concluſa omnes amiſſa recuperandi, & acceptas injurias ulciſcendi exitus ac rationes quærit. Demus huic vel cunctatione noſtra vel pace cum eo facta, colligendi ſui, acceptaque incommoda ac domeſtica vulnera, atque inſcitiam ejus, quæ hoc bellum nudavit, ſanandi ſpatium; quis omnium tam ſecuro eſt animo, qui non multò majoribus viribus ad ſarcienda incommoda irruiturum in nos proſpiciat; quem nec propter potentiam difficultas ulla à bello revocare: nec in pace propter perfidiam ulla jurisjurandi religio retinere poſſit? Sero nimirum reſiſtendi ei rationes tum quæremus, quem jam trepidum & perculſum ſi non levi momento impellere, facilius certe ſuperare poſſimus. Quod ut non eſſet nobis verendum, illumque accepta injuria, vel omnino quieturum, vel nihil ab eo periculi expectandum nobis eſſe Deus nobis fidem faceret: Quis enim alius tantæ rei idoneus

neus author existat? at nonne tanta gloria bello hoc parta, quæ deinceps de nobis hominum existimatio futura sit, commovebimur? aut ulla ratione opinionem bello hoc collectam tueri nos posse, si in tantas res gerendas ingressi in medio earum cursu destituere eas videamur: quenquam denique futurum existimabimus, qui non fortunæ potius successus hosce, quam virtuti tributurus sit? Sunt enim quæ virtute ac ratione administrantur, cum exigua ijs fortuna interveniat, eorum & media primis & exitus utrisque consentanei: fortunæ ut cæci sunt impetus, ita ultima rarò primis respondentia. Quot sunt, qui in tanta ditionum amplitudine difficultatem earum administrandarum verentur, nec expetendum latius imperium putent, quod sumptu ac labore magno partum, reipubl. usui nulli esse possit; mirum sanè videri debet, eo in repub. animo quenquam esse, quo in sua sit nemo. Quis enim omnino est, qui non decem possessiones, quàm unam malit? graviora sunt onera amplæ rei familiaris: eadem majoribus commodis opportunitatibusque pensantur. Reipub. verò nostræ ego hanc rationem esse video, ut si nervos rerum gerendarum habere, si statum hunc civitatis tueri velimus, novum omninò regnum necessario ei adjungendum sit. Nam cum ditiones omnes, quæ ad eam accesserunt, in civitatem ijsdem legibus receptæ sint omnes: nulla in provinciæ formam redacta: nulla tributaria facta: itaque in pari omnium libertate, onera etiam exæquata sint inter omnes; iis si levari volumus, quam ejus rei facultatem habebimus, nisi instituto maximorum quorumcunque imperiorum, nos etiam novum ei imperium adjiciamus; in quod tributis vectigalibusque in eo constitutis, gravior communium onerum pars derivari possit. Russia ante, cum primum armis victa esset, tributaria: non parum tum subsidio ejus sublevata respubl. fuit: Lithuaniæ quoque magnum Ducatum, cum antiquis legibus à Regibus Poloniæ regeretur, plurimum per seipsum ad submovendum Moscum, Tartarumq; valuisse meminimus; conjuncto eo cum regno, quantum ad publica onera accesserit, sentiendo unusquisque experitur. Quòd si qui inopiam ac familiaris rei angustias inertiæ suæ prætendendas existimant; ij si voluptatibus, luxuriæq; modum faciant, ac quos in inanes vel perditas res sumptus prodigunt, in meliores usus convertant, vel præclarissimarum quarumcunque rerum gerendarum necessariis adminiculis minimè se destitui re ipsa perspicient. Alios, qui domesticas res constituendas arbitrantur, non reprehendo: Si tamen cogitent iidem, præterquàm quòd intestinorum incommodorum sanatio semper potestatis eorum futura sit, opportunitatem belli adversus Moscum, qualem nunc habeamus, non semper nos habituros; potiorem etiam salutis quàm aliarum rerum curam esse debere. Sunt & qui minus hactenus satisfactum sibi existiment. Habent ij nunc campum cùm virtutis suæ illustrandæ tum demerendi Regis: proficiscantur in bellum: operam studiumq; suum reipublicæ præstent; atque virtutis amantissimo Rege amplissima quæque expectent: Si vel ætas, vel valetudo, vel fortuna cujusquam id non permittunt, non desunt rationes in togata etiam ac civili vita bonis artibus emergendi: obtrectationibus, ac præposteris rempubl. turbandi studiis nemo, quæ virtuti, ac bonis artibus debentur, præmia consecuturum se speret.

Hac oratione habita, & si nuntij minime dubitabant, quin & bellum & tributum ulterius sciscerent, quòd in privatis conventibus victoriæ hoc successu læta, atque in spem futurorum erecta, frequens in eam sententiam nobilitas inclinarat: tamen ut aliorum de se opinioni satisfacerent, ex ijs, quæ publicè jactari animadvertissent, cùm de aliis quibusdam, tum de conditionibus, quibus non satisfactum à Rege diceretur, & de ære præsertim alieno publico dissolvendo mentionem inferunt. Docebatur, si quas antea in regnum pecunias ad tuendum, dum veniret, regnum rex præmisisset: quas secum attulisset: quas in militem, qui ante adventum ejus meruerat, erogasset: in sedandos motus Gedanensium: In hoc ipsum denique bellum de privata sua insumpsisset, expenderent: si quid deinceps facere institueret, considerarent, ut nihil nimirum privatum, nihil à publico secretum haberet, verùm omnia sua, ac vitam ipsam reipublicæ impendere non dubitaret, facile constiturum, rectene quid in illo respubl. desideraret. Nam quod ad vectigalium quorundam luitionem pertineret: si privati commodi sui fructum aliquem sequeretur, satis perspici, longè majori cum emolumento ejus futurum, si in eas res, quarum proventus non exiguus sit, redimendas, quàm in bellum pecunias conferret: verùm ita animo paratum esse, ut in præsenti reipubl. periculo, privatum emolumentum publicæ utilitati ac dignitati postponere mallet.

De tribus capitanealium proventuum partibus ab initio cum proposuissent, responsum fuit, non contineri id verbis constitutionis Sigismundi Augusti, nec contra leges publicas, quibus à verbis constitutionum recedere prohiberemur, in eam sententiam verba trahenda, quæ nobilitatem omnibus virtutum præmiis spoliatam in agros atq; familiaris rei studia cogeret. Quem enim posthac fore, nisi iis præmiis ad virtutem excitetur, qui operam suam in bello, in legationibus, in publicis muneribus obeundis reipub. præstare velit; qui nullis commodis propositis, dignitati, ornamentisque patriæ serviat? Cum & de militaris imperij imminutione exterorumque honoribus agitatum fuisset, ostendit Rex, nulla

se in

se in re magistratus ejus authoritati derogatùm voluisse: præfecisse se Bekecium Ungaris, non ut sua authoritate bellicarum rerum quid administraret, sed ut Ducis imperio subesset; interpretisq; munere ad militem Ungarum apud ipsum fungeretur: externo milite necessitate adductum in bello hoc usum; quod regnum hoc ut equitatu non modò comparari cum cæteris regnis posset, verùm plerisq; fere præstaret: ita à peditatu minus instructum adhuc esset: aliorum exterorum opera in Transilvanicis rebus, ac privatis ministeriis se uti. Multa de hoc genere, utendumne opera exterorum esset, cum inter nuntios nobilitatis disputata, tum à Senatoribus ipsis multa in eam sententiam dicta fuerunt, non esse improbandum, si qui pro aliena republ. periculum ac laborem suscipere, sanguinemque pro laude ac dignitate ejus profundere velint: non esse sapientis, quòd exterorum periculo consequi possit, civium sanguine quærere velle: hac ratione maxima imperia primùm coaluisse: indeque ad summam amplitudinem provecta esse: hoc ipso in regno multas primarias familias ab exteris profectas esse: inter alias clarissimam Tarnoviorum domum ad exteros originem suam referre: alliciendos potius, qui suam virtutem ad reipubl. dignitatem aggregare velint: posseque id commodo reipubl. fieri: modo id prospiciatur, ne vel legibus vel magistratib. à civium corpore se sejungant, sed ijs utrisque unà cum reliquis civibus pareant, vel eò potentiæ excrescant, ut cives ipsos opprimere possint, vel honores iis mandentur: Sed illi quidem in privatis ministeriis versentur, publicis honoribus, ac magistratibus soli cives præsint; quodque in aliis rebuspubl. observatum sit, agris atque ejus generis commodis virtus eorum interim remuneretur; in honoribus capiendis civium præcipua conditio sit. Silentium indè ea de re fuit: peditem quidem externum nemo erat, qui necessarium esse negaret.

De Curlando ostensum, Ducatum cum à Sigismundo Augusto Rege: cum Livonia primùm ad regnum se adjungeret, longè gravioribus è republica conditionibus Duci collatum fuisse; rectè atque ordine, quòd priorum regum authoritate jam ante affectum fuerit, meliori reipublicæ lege à Rege transactum; quod diploma ipsum prolatum testaretur; itaque nihil alienum à moribus & exemplis maiorum factum. Quibus omnium temporum receptum fuisset, ut quæ à superioribus rebus feuda constituta jam essent, ea posteriores, si nihil in iis mutarent, vel adjicerent: nova etiam, si quæ ipsi adjunxissent injussu ordinum Senatus, consilio adhibito conferrent.

Legationis Episcopi Plocensis, cum in Senatu mentio facta esset, causa ejus vulgata, quæ jam in prioribus comitiis in Senatu proposita fuerat, suspicionem divortij agitati & ipsam sustulit. Ita nullo repugnante, quod priori anno sancitum fuerat, in hunc denuò tributum jubetur. Præfecti consilio inter se habito redituum præfecturarum suarum alteram quartam, qualis Ravam in ærarium publicum inferretur, ultrò Regi detulerunt; conditione adjecta, ne authoritas præscriberetur, vel in exemplum deinceps traheretur. Postulatum inter alia à Rege fuerat, ut per legatos bellum gereret, ipse à periculo armorum abesset; quod cum animi sui magnitudine indignum Rex judicaret, ostensum præterea fuit, quò plures voluntarij, si in conspectu regis operam navaturi essent, invitarentur & ad minuendas controversias, quæ ex Polonicorum & Lithuanicorum magistratuum, æmulatione existere possent, præsentiam ejus non modò utilem sed penè etiam necessariam futuram.

Leges in Comitiis hisce cum aliis de rebus, tum quæ ad feuda beneficiariorum principum, ac imperium militare, pœnasque scelerum pertinerent, à delectis ex utroque ordine conscriptæ quædam, non tamen perlatæ fuerunt. Id solum Nisoviorum in officio continendorum causa, literis quibus tributum promulgabatur, adjectum fuit, ut usque ad futura comitia extra ordinem animadvertendi in eos potestas Regi esset. Constitutum superioribus comitiis fuerat, ut qui reipublicæ causa in bello abessent, judicia interim in illos nulla redderentur; nisi contra quos vel rerum judicatarum executio peteretur: vel qui vim fecisse dicerentur: aut qui ad certam diem de pecuniis non solutis judicium se suscepturos cavissent. Exceptiones hasce variis calumniis in perniciem reorum nonnulli convertebant: modò majorum lites in eos, quos arripuerant, torquendo: alias longissimi temporis spatio penè intermortuas suscitando. Itaque interpretatio in hisce comitiis adjecta fuit; eæ ut causæ rei judicatæ atque vis solæ exceptæ intelligerentur, si quæ recens judicata aut facta diceretur: Obligationes autem in diem certum conceptæ, quæ intra proximum decennium interpositæ essent. A comitijs Rex Meletium, qui ab iis abfuerat, ut ad sequentem expeditionem se paret, operamque in bello eo navet, per literas hortatur: ille excusat. Dum Varsaviæ Rex est, nuntium redactæ in potestatem Niscerdæ, de qua supra diximus, accipit.

Moscus cum primò Polotiam cepisset, nobilitatem, atque ex agris plebem omnem in Moscoviam deportârat: postea inveterata jam agri ejus possessione, spatio temporis amorem pristini dominij exuisse eos ratus, nonnullos atque in Kossonium quendam non corpore modò, verùm animo etiam ultra agrestem valente, cum filiis fratribusque itidem robustissimis hominibus pristinis sedibus

bus reddiderat. Hic ſtatim ut in poteſtatem Regis Polotiam rediiſſe intellexiſſet, quomodo cum aliquo munere ad prius imperium rediret, cogitarat.

Koſakkis Polotienſibus, quo ſtatu hoſtium res Niſcerdæ eſſent, oſtenderat. Cumque hi eo, quod illis conſtituerat, tempore, miſſa Palatini Polotienſis Niſcerdam acceſſiſſent, munitionesque, quemadmodum à Koſſonio acceperant, nec dum perfectas reperiſſent, ſine negotio potiti ea fuerant. Koſſonius nihilominus more ſuo inter Moſcos fortuitum Koſakkorum adventum exiſtimantes, ſine ulla ſuſpicione verſatus, Savolociam eadem ratione tradere noſtris voluerat.

Iisdem Koſakkis diem, quo ad Savolociam accedant, præſcribit; ſeque turrim incenſurum, ac dum ei rei Moſci intenti ſint, in arcem eos inducturum, conſtituit. Sed re interim detecta cum duobus filiis in conſpectu Savolociæ palo ſuffixus fuit. Sub idem tempus in Uſuiatæ repentina excurſione opprimendæ ſpem Koſakki adducti fuerunt.

Iis Nicolaus Zebridovius Floriani, qui Caſtellanus Lublinenſis & Prætorij exercitus Præfectus olim fuerat, filius, cum hybernorum Vitepſcienſium otium ferre non poſſet, ſe adjunxerat, relictoque equite fallendi hoſtis cauſa, per notas ſemitas à Koſakkis ductus eò excurrerat: Præſidium cuſtodiis & omnibus rebus firmatum repererunt. Hoſtes nihilominus ſubito adventu eorum exterriti, ſubjectum arci oppidum incenderunt.

REIN-

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

Rerum Polonicarum ab exceſſu Sigismundi Auguſti

LIBER IV.

Arſavia Grodnam proficiſcenti Regi, & in futuram expeditionem omni jam cura incumbenti, duæ potiſſimum difficultates occurrebant; rei pecuniariæ altera, quæ tardiùs expediebatur: altera delectus, prioris enim expeditionis, incommodis afflicti, jumentisq; atque inſtrumento omni per tempeſtatum & itineris injurias privati, difficultates tam longinquæ militiæ plerique præ oculis habebant, & ob id pauci omninò nomina dabant, qui etiam ex his minus à bello abhorrere ſe videri volebant, temporis tamen anguſtia, quo minus ad id parare ſe poſſent, excludi, ſe arbitrabantur. Pecunia utitur partim privata ſua, partim à privatis mutuò ſumpta, quæ ad certam deinde diem ſolveretur. De delectu Samoſcius ſibi curæ futurum promiſit. Hic quamvis in togato munere verſaretur; tamen quod patrem Caſtellanum Chelmenſem Prætoriano exercitui præfuiſſe, reliquos etiam majores ſuos plerosque bellicis rebus claruiſſe meminiſſet, quo gloriam à majoribus traditam retineret, & domeſtica hæc ſtudia ipſe quoque non intermitteret, & ante hac ſemper, & in ſuperiore expeditione militem aluerat, forteſque viros aliquot circa ſe habuerat; & tunc communicata re cum Rege equitem peditemque ſcripturum ſe profeſſus fuit. Re vulgata, magna multorum animis alacritas innata fuit: paſſimque à plurimis nomina data: Ad hos Ungarum militem à fratre Chriſtophoro Tranſilvaniæ principe ſcribi curat. Cum ante hac peditatu non multum Polonia uteretur, propterea quod nobilitas ferè omnis equis merebat; pedeſtrem militiam, quæ laboris plus, dignitatis minus haberet, negligeret: atque ita peditatus omnis ex oppidana plebe, atque operis præſertim conſtaret, genere hominum non modò rei militaris imperito, verum otio etiam oppidano ad perferendum laborem belli corrupto: externus autem peditatus ſine maximo ſumptu ali non poſſet; Superioribus comitiis ratio quædam parandi peditatus agitata fuerat, ut ex regiarum poſſesſionum aſſcriptitiis viceſimus quisq; in militiam reciperetur; qui ita in militiam veniſſent, ab oneribus operisque ruſticanis ipſi poſterique eorum immunes eſſent. Hoc delectu jam uti viſum fuit, miſſique per agros centuriones præfectique paſſim fuerunt, qui robuſtiſſimum quemque ac labori militari ferendo aptiſſimum legerent. Grodnæ ex propinquo jam conſilia belli agitare Rex inſtituit; ac Vilnæ interim tormenta, præter ea, quæ reparanda erant nova ſuo modo alia fundi jubet. Propendebat jam Rex animo in magnorum Lukorum oppugnationem; quod tamen quo diutius hoſtem celaret, ex inſtituto Ciaſniciam diem, quo conveniret, exercitui, edixit. Nam cum id oppidum ſecundùm flumen Ulam in capite duarum Lucenſis & Smolenſcenſis viarum ita ſitum ſit, ut paribus ab utraque urbe ſpatiis diſtet, ac Lukos quidem indè tendentibus, Uſuiata flumen: Smolenſcam euntibus Kaspla ſe offerat, ad hoſtem ancipiti cura diſtinendum cum primis opportunum id videbatur. Supra demonſtravimus misſum à Rege cum literis, qui de eventu obſeſſionis Polotienſis certiorem Moſcum faceret. Humanius hic acceptus ab illo, quàm quisquam ante eum, menſæ etiam adhibitus, ac bombycina veſte donatus fuit. Eum autem priusquam dimitteret, à duobus legatis ſuis Joanne Theodori filio Novogrodiæ. Mikita Georgij filio Micislavienſi ducibus, & Romanivicio Sacharino ad Nicolaum Radivilum Palatinum Vilnenſem, & Euſtachium Volovicium Caſtellanum tum Trocenſem literas dari jubet: cum controverſiæ duorum ſummorum principum eò progreſſæ ſint, ut ſuſcepto bello Poloniæ Rex Polotiam expugnarit:

gnarit: magnus Moscoviæ Dux vicissim ad ulciscendam hanc injuriam toto animo exarserit; se cum reliquis primoribus ad Principis sui pedes se projecisse: omnibus precibus ab eo petiisse, ne in sanguinem Christianum sævire velit; ijs illum permotum à bello adhuc sibi temperare: nunc idem ipsis atque aliis Regis Poloniæ consiliariis apud suum Regem contendendum esse, ut ad pacem stabilem cum magno Moscoviæ Duce constituendam eum flectant: inprimis ei persuadeant, ut & ipse cum milite regrediatur, & militi tam in Lithuaniæ quàm Livoniæ finibus imperet, ne maleficio aut injuria ulla Moscos lacessat: eadem magnum suum Ducem recipere, reversurum ad sedes suas, suosque à vi & injuria ubique cohibiturum: interea utrinque elaborandum, ut missis oratoribus, paceq; & concordia constituta, depositis à principibus armis metu omnes liberentur.

In extremo literarum excusant, quamobrem Basilius Lopatinscius, per quem bellum Rex Mosco denuntiarat, adhuc detineatur: operam se daturos ostendunt, ut quàm primùm ad sedes suas uterque reversus fuerit, cum mandatis de pace sine mora ad Regem remittatur. Fecerat hoc Moscus exemplo Sigismundi Augusti temporibus à Lithuanis introducto; qui si quando legatos Rex ad Moscum mittere destinasset, ad Moscoviticos proceres literas prius dabant, quibus ut à suo Principe fidei publicæ literas oratoribus, qui venturi essent, conficerent, postulabant.

Re deliberata, in hanc sententiam à Senatoribus, quos diximus Lithuanis, respondetur: diligenter se de pace Regem appellasse: illum ut Christianum principem pacem atque concordiam inter vicinos, ac Christiani præsertim nominis principes omnibus rebus potiorem habere: bellum tamen cùm id maximis illius in se injuriis provocatus non nisi pacis causa susceperit, tamdiu etiam dum æquæ pacis potestas à magno eorum Duce sibi fiat, gerendum sibi intelligere: legatos verò, ut quos ad principem eorum mittat, causam nullam ei videri: potius non committendum sibi censere, ut quos ex suis quemadmodum antea fecerit, injuriis atque ludibrio ejus objiciat: Si ille legatos ad Regem mittat, patienter Regem quæ dicant, auditurum, atque æquo cum responso eos dimissurum. Haud multò post Moscus ipse cum ejusdem argumenti literis alium ad Regem nuntium mittit. Dimittitur is cum eodem responso, quod prior à Senatoribus ante acceperat. Mittit nihilominus denuò aulicum suum Joannem Nasiokinum cum iisdem postulatis; qui cum & ipse in eandem sententiam publicè jam responsum accepisset, ostendit postea, alia se præter superiora mandata habere, quæ privatim exponat. Facta potestate commemorat, principem suum moveri plurimum clade hominum innocentium christianorum: qua de causa etsi sciat contra suum majorumque suorum morem id à se fieri: constituisse tamen de dignitate sua publicæ concordiæ id dimittere, ut de pace ipse Legatos ad Regem mittat: id unum postulare, ut induciæ interim sint, nec ulterius cum exercitu Rex progrediatur: legatos. Vilnæ expectet; quòd id à majoribus quoque ipsius magnorum Moscoviæ Ducum honori semper datum fuerit, ut non nisi in regni ipsius, aut magni Ducatus Lithuaniæ sede oratores eorum audirentur. Rex eodem omnia illa pertinere intelligens, ut tempus gerendæ rei extraheret, respondit: Si quos legatos mittere velit, dicendi quæ velint, potestatem libenter se iis facturum, benigneque auditurum. Quod certo in loco expectari à se legatos velit, nullo id cæterorum Principum Christianorum exemplo peti, qui quandocunque usus sit, quemcunque in locum legatos mittant: commune ubique esse jus legatorum, nec certo loco finiri: posse se ubicunque futurus sit, vel in castris ipsis, in quibus inter strepitum armorum, vel maximè legatis opus sit, adiri.

Tandem tamen etiam certum diem, ad quem expectaturus legatos adhuc esset, iis constituit. Detecta sub hujus adventum res fuit, quæ omnium animos vehementer in se convertit. Gregorius Oscikus claro loco natus & ante jam sub interregni tempus consilia cum Mosco agitarat; & tum per literas communicare cum illo non intermittebat. Attulerat ad hunc litteras à Mosco Nasiokinus; quas cum ille per speciem pellium, aliorumque mercimoniorum Moscoviticorum licitandorum aditu ad Nasiokinum quæsito accepisset: frequens præterea eadem causa interposita, ac secreto nonnunquam petito cum eo fuerat. Enunciata hæc res à Mirevio quodam ministro Oscici Martino Ribinio fuit, qui Andreæ Zebridovio Pocillatori regio nomen in militiam dederat. Is rem ad magistratus, ad Regem detulit. Mirevius, quod præsente Rege res accidisset, ad Albertum Radivilum Palatij Marschalcum, statim vocatus, custodiæ traditus fuit; ultro indicat, quæ cum Ribinio antea communicârat: eorum omnium Bartholomæum quendam ministrum Oscici conscium ostendit. Rex quatuor solis primariis consiliariis adhibitis rem deliberat.

Ex iis Palatinus Vilnensis prehendendi ejus, si in urbe sit, negotium suscipit. Ille Trocis tum esse dicebatur; mittuntur mox eo frequentes aulici, qui comprehensum retrahant; adducto in Marschalci ædibus libera custodia circumdatur. Datur aliis negotium, qui diversorium ac res ejus perquirant, reperiunt in arca quadam alba diversorum Senatorum annulis signata, nominibus-

que

que ſcriptura eorum ementita, ſubſcripta: plerorumque item ſigna Senatorum ad verum expreſſa; quibus ille majoris fidei faciendæ cauſa, quò cum aliis proceribus conſilia iſta miſcere videretur, apud Moſcum utebatur. Alij Kovareskum in prædium ipſius duobus à Vilna milliaribus, ubi tum Bartholomæus is erat, miſſi, materiam, malleos, ac cætera cudendæ monetæ inſtrumenta, referunt. Bartholomæus conſilia cum Moſco illum ſociare, literasque ab eo accipere, & jam ante interregni tempora bis ad Moſcum miſitaſſe fatetur. His de rebus, cum Senatores nonnulli ad eum miſſi eſſent, proditionem negabat: Signis alienis ad contractus ſubjiciendos, & privatum quæſtum in judiciis ſe uſum fatebatur: monetæ crimen in Judæum quendam, cujus opera & ſigna illa ſculpta haberet, conferebat. Adductus in judicium ipſisque proditionis & rei monetariæ inſtrumentis in judicio exhibitis, reſpondere juſſus fuit. Negabat defenſor ejus reſpondere eum teneri communi nobilitatis jure, quo in quemquam ex nobilitate, niſi legitimè prius in jus vocatum, quæri vetetur. Cum variè res hæc à Senatoribus acciperetur, ac quidam non minuendam exemplo libertatem nobilitatis cenſerent: apud pleroſque plurimum tempus valuit, ut Rege in belli adminiſtratione, ac caſtris feroverſante, non tam ordinarij quàm militaris juris cognitio videretur; ad hæc eos ſolos præſcriptione hac juvari poſſe, qui integra fama eſſent, oſtendebatur, quorum ſcelus in tot flagitiis & propria confeſſione manifeſte teneretur, eos vita ſua privilegio nobilitatis, ac ipſa adeò nobilitate ſe ipſos indignos feciſſe. Itaque juſſus reſpondere, libellum, quem ante in hunc caſum compoſuerat, publicè recitandum dat. In eo conſilia ſe cum hoſte agitaſſe: eidem ſpem per occaſionem regis interficiendi feciſſe falſus eò decurrebat, ut egeſtate atque æris alieni magnitudine impulſum id ſpectaſſe ſe diceret, ut ab hoſte pecuniam aliquam hac ratione emungeret: Supplexque veniam petebat.

De confeſſo ſupplicium more majorum, ac de judæo item ſumtum fuit: miniſtris ob indicium vitæ gratia facta. Venerat interim Vilnam Ungaricus peditatus. Hunc Rex Poſtovam terreſtri itinere ire juſſum, ibidem cum tormentis, & reliquo graviore belli inſtrumento in naves impoſitum ſecundo flumine Disnam; inde cum aliis tormentis, quæ Polotia rediens antea ibi reliquerat, per adverſum Dunam Vitepſciam præmiſit. Vilnæ Paulus Uchanſcius, qui ad ſummum Pontificem à Rege miſſus fuerat, ad Regem reverſus, enſem notis cærimoniis dedicatum à ſummo Pontifice Regi obtulit. Profectus indè Vilna, ad Sciduтum villam quinque cis Ciasniciam millibus paſſuum, octava circiter Menſis Julij die pervenit, reliquisque copiis per vicinos agros ſparſis, ipſe eo, qui demonſtratus eſt, in loco, conſedit. Ibi dum copiæ aliæ, quæ expectabantur, convenirent, de belli adminiſtrandi ratione, ac quò potiſſimum hac expeditione cum exercitu ſe converteret, ad conſilium retulit.

Tres potiſſimæ hac de re diverſæ ſententiæ erant; cum alij Pleſcoviam: Smolenſcam alij: tertij Magnos Lukos eundum cenſerent. Prima quæ Pleſcoviam, ijsdem quibus antea, cum ad Polotiam iretur, rationibus ducebat: iisdem etiam, quibus tum impugnata fuerat: quòd iter in hoſticum longinquiùs: quòd terga tot caſtellis hoſtilibus nullo in propinquo præſidio relictis nudarentur: quòd Lithuania hoſtibus objiceretur: maximè quòd à Pleſcovienſi via longius jam receſſum eſſet; iterum non tam repudiata quàm in aliud tempus dilata fuit. Qui Smolenſcum eundum cenſebant, loci imprimis celebritate, & amplitudine: rerum eo loco geſtarum fama: inſtituto denique belli res ablatas repetendi movebantur; & quòd eo præſidio adjuncto, tota Severienſis ditio longe ampliſſima unà in poteſtatem ventura eſſet.

Dicebantur contra hæc ab iis, qui Lukos petendos ſuadebant; à Duna flumine, atque Livonia, quorum liberandorum cauſa bellum hoc potiſſimum ſuſceptum eſſet, Smolenſcam eundo longiſſimè recedi: cum Livonia præterea Severienſem ditionem nec urbium frequentia, nec loci atque maris opportunitatibus, nec vicinarum gentium cultu, comparandam: Lukos ſitos in præcordio quaſi Moſcoviæ, loco & ad hoſtiles ditiones quaſcunque poſtea petere viſum eſſet, infeſtandas: & ſive per Smolenſcam Lithuaniam, ſeu per Pleſcoviam Livoniam ingredi hoſtem volentem pari intervallo uno ſolò exercitu ibi collocato prohibendum opportuniſſimo: Pares enim ad Smolenſcam & Pleſcoviam aditus habere: Unde ipſum Ducem magnum huc plerumque exercitus ſuos cogere ſolere; quòd in omnium circumjacentium ditionum pari vicinitate eam deinde quæ opportuniſſima ei videretur commodiſſimè ex hoc loco invadere poſſet. Rex, quemadmodum oſtenſum eſt, jam ante in hanc ſententiam inclinabat, quod autem tanto ante temporis intervallo referendum publicè hac de re non exiſtimarat, ea de cauſa acciderat; quòd ne quâ vel ad hoſtem conſilia interim emanarent, aut tempus vel res aliqua nova interveniret, quæ mutandi ei conſilij cauſam adferret, præcavendum ſibi intelligebat.

Hinc ſtudioſè Ciaſniciam diem ad conveniendum exercitui edixerat; ut ibi & in re præſenti, loco ex quo tam Smolenſcum quàm Lukos commodiſſimè ac paribus ferè

 ſpatiis

ſpatiis perveniri poſſet, cum conſilio conſtitueret: & hoſtem quàm poſſet maximè ab hac cogitatione averteret; quam ob cauſam in literis etiam, quæ ad illum ſcribebantur, præter Livoniæ ac Polotiæ, Smolenſcæ quoque titulum tanquam quæ regij olim juris fuiſſet, accuratè eximebat; ut dum ab ea parte hoſtis timeret, illam quam Rex potiſſimum patere ſibi volebat, neglectam relinqueret. Dimiſſo conſilio eo, copiis recenſendis, operam dare Rex cœpit: primoque equitum Polonorum, qui ad Gedanum, ac Polotiam meruiſſent, atque proximè in hybernis fuiſſent, turmis vocatis, cum Rex præter ſuperiorum temporum conſuetudinem, majorem quàm ante hac in recenſendo milite diligentiam adhibuiſſet, perque anguſtum pontem transgredientes in proximum collem ſubductus ſingulos ipſe ſpectaſſet; pauciſſimis tamen equi adempti fuerunt; cum univerſæ, & militum, equorumque & armorum genere eſſent ornatiſſimæ. Poſt haſce quæ tum primum novo delectu in militiam nomina dederant, productæ fuerunt.

Inter eas, quæ à Samoſcio, quemadmodum ſupra oſtenſum eſt, cùm equitum tum peditum copiæ ſcriptæ fuerant. Erant in iis Senatorij ordinis nonnulli; alij evocati, qui militiam, cui magnam ætatis partem ſtuduerant, longo jam tempore intermiſſam repetierant: qui exercitus ipſi pro legatis rexiſſent: non pauci: qui magiſtratus, præfecturasque: alij qui officia & honores in aula gererent: magna verò primariæ juventutis multitudo. Equitum duplex genus erat, alterum gravioris armaturæ Huſarorum, ejus qua ſupra ad Diſnam uti illos oſtendimus: Koſakkorum alterum levioris. Hiſce locus arcus, & Coryti bicubitales ſclopetos ad humeros aptarat, breviores ex cinctu ſuſpendendos dederat, acynace ad latus ſiniſtrum & venabulo ex veteri inſtituto relictis. Peditem maxima ex parte è finitimis Ungariæ locis, aliquem præterea ex Polonis, qui Superioribus proximis bellis, jam ſtipendia feciſſent, pleroſque tamen novo delectu contraxerat.

Cumque ad famam benignitatis, qua peditatum ex ijsdem locis Ungariæ ſuperiore anno ſtipendiis ſuis ſcriptum ad Polotiam habuerat, ſub idem tempus plures indies confluerent, ſeparatim his quoque per Joannem Thomam Drojovium præfectum Præmiſlienſem neceſſarium ſuum ſtipendia deſcripſit; quæ cum omnes copiæ cultu etiam à cæteris diverſo & habitu armisque atratis in duplici ducis luctu, qui ad uxorem Chriſtianam Radivilam unica ex ea filiola orbatus fuerat, ab omnibus iis veſte mutata uterentur; fiebat ut hac quoque re præ cæteris conſpicuæ eſſent.

Pridie quàm Ciaſnicia Rex moveret, quòd eum diem legatis, qui Vilnæ apud eum fuerant, ad quem expectaturus illos eſſet, Rex præfinierat; Summa celeritate nuntius à Moſco venit; nec expectato ſolenni ornatu, qui obeuntibus legationes ex Theſauro Moſcovitico præberi ſolet, quòd is cum impedimentis ſubſequeretur, ne dies ante exiret, communi cultu præter morem gentis ejus legationum Rege ſalutato literas reddidit. Quando Regem adduci non poſſe intelligeret, ut legatos pacis cauſa ad ſe mittat: ſe de more jureque majorum ſuorum & ſuo concordiæ cauſa diſcedere: Oratores primarios homines ſuos jam mittere: ante quintam aut ſummum ſextam decimam Auguſti diem affore: Poſtulare, eos Rex Vilnæ expectet. Nam ut alio loco, quàm in ipſa aut regni aut magni Ducatus Lithuaniæ ſede Oratores ſui Regem adeant, recepto ſuperiorum temporum omnium more refutari. Reſponſum, Regem legatos, quos alter ſuperior nuntius quàm primùm miſſum iri confirmaſſet, adhuc expectaſſe: ut Vilnæ audiantur, multis ibi nominibus integrum non eſſe, longius jam Vilna ad exercitus ſuos progreſſo; quibus cum, quod militem ſine magno ſuorum detrimento intra fines ſuos habere non poſſet, quò videretur, motutum; ſi quo tamen loco oratores Moſci ad ſe perveniſſent, quæ dicerent non gravatè auditurum. Hoc nuntio tali cum reſponſo dimiſſo, poſtridie Rex è ſtativis, quæ in agro Ciaſnicienſi habebat, Lepelam, indè Ulam caſtella propinqua excurrit: ut in re præſenti muniendane an delenda eſſent, ſtatueret. Exercitum dimenſis ante itineribus Vitepſciam movere jubet; ad eumque biduo poſt, in ſecunda à primis ſtativis caſtra recurrit. Aliæ eo die à Moſco ad Regem literæ afferuntur, eodem pene quo ſuperior proxima epiſtola fuerat, argumento: legatos ſe ſumma cum poteſtate de pace agendi mittere: poſtulare, ut pro more majorum Vilnæ audiantur; quòd ſi impetrari non poſſit, tamen intra fines ut expectentur.

Reſponſum ad hanc etiam epiſtolam fuit: cum oratores veniſſent, quæ dicerent, Regem cogniturum: Si juſta atque æqua attuliſſent, neque in ipſo belli ardore fidæ juſtæque paci non locum relictum iri: Interea cum exercitu Regem progreſſurum; ipſe quid ſibi de legatione ſua faciendum eſſet videret: ſe unum præſtiturum, & oratoribus ejus, & eorum orationi ſi juſta foret, quocunque in loco conveniretur, locum apud ſe fore.

Adjuncta regiis literis altera ad nuntium, quem Ciaſniciæ apud Regem habuerat, epiſtola à Moſco fuerat: quam cum reſignandam alij exiſtimarent, Rex integram ad hoſtem remiſit. His caſtris ac deinceps pleriſque proximis cum Rex de belli adminiſtrandi ratione quotidie ad conſilium referret,

ferret, & castra hostilia duo Velisium ad Dunam flumen, Usuiata ad amnem cognominem sita ad Lukos hærenti à tergo in hostis potestate relinquenda regi non viderentur; eoque magis, quòd jam ante Dunam omnem potestatis suæ facere cupiverat; ante omnia Velisium, ut rebus omnibus firmius, & ad omnia momenti majoris oppugnandum ratus, Samoscium cum justa exercitus parte eò mittit. Huic ad copias, quas ab eo ipso adductas antè expositum est, alias cum Polonorum Ungarorumque equitum sclopetariorum, ac in his Georgium Farensbekium Daniæ Regis Marschalcum aliquo equitum ac peditum Germanorum numero sub idem tempus ad Regem venerat, attribuit. Deposcebant easdem sibi partes Lithuani.

Respondebatur ab altera parte, quòd nullus esset Polonicus Dux, Lithuanicum penes Regem manere oportere: quòd ad limitanei militis Ducem pertineret, ita moribus majorum comparatum esse; ut militiæ imperium summum penes Ducem exercitus, domi jurisdictio omnis circa Regem penes Marschalcum regni esset: absente exercitus Duce partes ejus Marschalcus in castris exciperet: Cancellarij munus in consiliis publicis, judiciis legationibusque introducendis, precibus ac meritis singulorum ad Regem referendis versaretur, ad eundem, quoties Marschalcus abesset, ejus quoque potestas omnis rediret: limitaneæ militiæ præfecti non tale munus esse, ut cum illis magistratibus comparari posset; quod ab initio privatim à Ducibus introductum, deinceps etiam commendatione Ducum conferatur. Diremit controversiam, quod res celeritate opus habebat: qui autem ex Lithuanico exercitu ire eo debuerant, nondum advenissent: Samoscius non modò copias suas instructas jam haberet, verùm ab omnibus aliis etiam rebus esset paratissimus. Itinerum enim ac locorum, in quæ iretur, difficultates animo providens, cum fabrorum aliorumque opificum, qui bello usui essent, ac tormentorum campestrium non exiguum numerum adduxerat: tum pulveris tormentarij, commeatus ac pabuli maximam vim compararat; jamque ante è Præfectura Knissinensi unum in locum omnia comportata secundo Memela fluvio Kaunam, atque indè adverso Vilia flumine Michaliscos: Michaliscis terrestri itinere Postovam, indè Disnam, & mox Duna flumine Vitepsciam præmiserat.

Iisdem temporibus à Themesvariensi Bassa, qui quòd per totam Ungariam, fama belli pervagata erat, & in proximo Ungarorum delectus haberentur, ne aliò quàm fama ferrer, id erumperet, subveritus fortè fuerat, legati nullis certis cum mandatis speculandi tantùm causa ad Regem venerunt. Vitepsciam Samoscius cum venisset, biduum ibi commoratus, militem omnem eo contrahit.

Interim quæ ad disciplinam militarem tuendam adque itineris rationem pertinebant, constituit, edictisque sanxit. Simul tormenta, quæ à Rege acceperat adverso Duna flumine cum reliquo graviore belli instrumento præmittit. His præsidij causa Stephanum Lazarum cum pedite, cui præerat, Ungaro læva ire jubet: tormentorum ac reliqui apparatus bellici Stanislao Kostkæ Succamerario Culmensi cura demandata. Primo agmini Lucam Dsialinium Kovalensem, Brodnicensemque præfectum affinem suum præficit. Huic Nicolaum Uroveciùm, quem primo à patre suo disciplina militari imbutum in proxima expeditione Poloticnsi sub Melecio cum ala equitum militare jusserat: nunc quod non modo in periculis obeundis animi magnitudinem ejus, sed & ad quosvis militares labores tolerandos promptitudinem perspexisset, circa se habere instituerat, adjungit; ea itineris ratione præscripta, ut justo intervallo reliquum agmen præcederent. Cum reliquo exercitu medius ipse incedebat: Stanislao Jolkevio, postea Palatino Belsense sibi legato; qui & antea in Podolia sub Nicolao Seniavio Palatino Russiæ contra Tartaros pro legato exercitus rexerat.

Illum impedimenta sequebantur, quæ agminis pars majorem ferè, quam reliquæ difficultatem habebat; propterea quod si in tanta carrorum & servitiorum multitudine, qua in regionibus vastis carere exercitus non poterat, mutuò ea inter se implicarentur, vehementer eam rem exercitum morari necesse erat. Huic rei ita occurrit, ut universorum impedimentorum agmen in tres ordines distribueret: & quo quæque turmæ, aut cohortes ordine incederent, eodem impedimenta, ut quorumque essent, incedere juberet: Singulis carrorum ordinibus à fronte & à tergo justa peditum manu præsidio attributa, quòd quo diligentius observaretur, nec inter se currus implicarentur, cum procederent impedimenta, initio in pacato ad Vitepsciam à se facto, indè ordinum ductoribus tradito, per vices binos semper inspicere jubebat. Extremum carrorum ita incedentium agmen selectissimæ cohortes, peditum atque ultimo loco alæ aliquot equitum claudebant. Matura jam in agris, qua exercitus iter faciebat, frumenta, ac maxime pabulum erat. Cùm autem Regem Samoscius cum reliquo exercitu eadem via subsecuturum sciret, in partes certas universum agrum eum, per quem iter erat, descripsit; quarum unam exercitui, qui cum illo erat metendam permisit: reliquas sequenti alij exercitui integras servari jussit; quæ res diligentissimè à milite obser-

vata fuit. Regi eadem die, qua Samoſcius mòverat, Vitepſciam venienti Lithuanicæ copiæ tam ſtipendiariæ quàm voluntariæ ſe obtulerunt, eo & numero & ornatu, ut ſuperioris anni detrimenta nemo agnoſceret. Simul Polonicæ copiæ nonnullæ quæ è longinquioribus regni locis tum primùm ad exercitum pervenerant, utriusque item generis tam voluntariæ quàm ſtipendiariæ cenſæ fuerunt.

Samoſcius Suraſſum interim, quòd extremum regiæ ditionis oppidum fuerat, ſubitario opere per Kasplam flumen ponte facto pervenit. Hic ut tormenta, quæ adverſo Duna tardius ſubſequebantur, expectaret, militemque ex itinere reficeret, ac de reliquo itinere conſilium caperet, diem unum ſubſtitit. Veliſium frequentiſſima olim urbs fuiſſe, nomenque à magnitudine, cujus hodie adhuc indicia amplarum foſſarum veſtigia quædam ab accolis oſtenduntur, accepiſſe putatur.

Sub Lithuanorum imperio per pagos totus ille ager habitabatur; poſtquam Moſcoviæ duces alibi occupatis Regibus Poloniæ ditionis ſuæ regionem eam feciſſent, caſtro etiam Veliſio veteri nomine retento, contra præſidium Vitepſcienſe cum communierant; ex inſtituto præterea ſuo cùm ab aliis partibus, tùm maximè cis Dunana, à qua tam Veliſium quàm Vitepſcia, & quod poſtea conditum fuit, Suraſſum ſita ſunt, quòd eam minimè patere vellent, inviarum ſylvarum objectu impediverant. More enim ſuo agrum hoſti proximum per aliquot millia paſſuum ſtudioſè incultum ac deſertum ut plurimum Moſci relinquunt: quo crebrarum arborum, quas in ſolo vacuo enaſci interim neceſſe eſt, denſiſſimarumque ſylvarum tanquam vallum hoſti objiciant; ita ſe maximè tutos contra hoſtiles incurſiones exiſtimantes, ſi undique quàm vaſtiſſimas ſolitudines circumdederint.

Suraſſum temporibus SIGISMUNDI AUGUSTI Stephanus Zbaraſius Palatinus tum Vitepſcienſis, nunc Trocenſis, veritus ne Uſuiatæ & Kaſplæ, quibus in Dunam influunt, capita ad conjungendam Smolenſcenſem & Lucenſem ditionem munitione aliqua hoſtis occuparet, quòd ea flumina ita ex adverſo in Dunam influunt, ut Uſuiata Lukos, Kaſpla Smolenſcam pertineat, præveniendum eum ratus ſubitario opere communierat. Hoc in ipſum quaſi initium ſylvarum incurrit. Samoſcius cum duas omninò vias ſecundum utramque Dunæ ripam propoſitas ſibi videret, intelligeretque ſi ultra Dunana progrederetur, bis flumen transeundum: pontem alterum ſub Veliſio in conſpectu quaſi hoſtis faciendum; etſi de altera quærendo reperiebat, non difficilem modo tranſitu eſſe; ſed vix ſingulari homini iter per eam eſſe: exercitum poſt Vitoldum Ducem centum ſexaginta annis neminem ea duxiſſe; ea tamen ire conſtituit. In ſylvam ipſe ſe infert: locisque per quæ patefacienda via erat, perluſtratis, atque indè peditum aliquot cohortibus immiſſis, partim ſecuribus ſylvas cædere, ferroque viam aperire: reliquos opere occupatis præſidio ſclopetis expeditos eſſe, operisque & excubandi vices partiri inter ſe jubet.

Erat magni laboris res, primum arbores, quæ in ſolo ubere tot annorum ſpatio in immenſum ſe effuderant, exſcindere; eaſdem deindè de via, quæ inſtituebatur, comportare; Eum alius excipiebat non multò levior cum præcipitia aut paluſtria loca pleraque eſſent, vel ponte ea ſternendi, vel cratibus ac virgultis exæquandi. Singulari tamen militum ac Nicolai præſertim Vrovecij ſtudio, per viginti millia paſſuum ea die via patefacta, poſtridie illac iter exercitus faciens, ad locum Verſchovinum appellatum, in quo pagus olim fuerat, totidem à Veliſio paſſuum millibus pervenit.

Propinquum Verſchovino locum Vitoldi pontem etiamnum Koſakki nominant; quòd fama acceperint, iſthac ponte effecto Vitoldum aliquando copias duxiſſe; eodemque tum etiam per latiſſimam paludem, paucarum horarum ſpatio celeriter ponte effecto, poſtridie minus emenſus, quod montes crebri interjecti iter morabantur, decem à Veliſio paſſuum millibus, ſummo ſilentio conſedit; nulloque ne pabulandi quidem cauſa excurrere permiſſo, ſequenti die oppugnandi præſidij conſilium cepit.

Objiciebatur hoc loco nova difficultas; quòd hoſtis, quò is locus caſtro propior erat, eò diligentiùs muniendum ratus, inciſis arboribus, iisque ex adverſo dejectis, & inter ſe commiſſis, aliisque inſuper coacervatis, per aliquot millium paſſuum ſpatium, omni muro firmiore munitione ſe ſepſarat; ſylvaque quæ ne perſpici quidem poſſet, etiam media die nocturnum aliquem horrorem ingredientibus incutiebat. Dat iterum negotium pediti, ut iter explicet. Eodem die Mikitam & Birullam notos Koſakkorum Duces, qui excurſione in ditionem Smolenſcenſem ſuperioribus diebus facta, ab ea ad exercitum venerant, longo ambitu trans Dunam flumen ad obſidendam viam, quæ ad Lukos pertinet, mittit.

Excipitur ab his Kudravus nobilis Moſcus: qui cum duobus comitibus egreſſus fuiſſet, unus eorum à Koſakkis interfectus, alter

elapſus

elapsus fuerat. Ex hoc postridie in castra perducto quale præsidium Velisij sit, deque Kosakkorum manu aliqua allatam fuisse ad præsidium famam, tantum in propinquo exercitum ignorari cognoscit. Quibus rebus cognitis, relictis in loco cum præsidio certarum turmarum & cohortium omnibus impedimentis, præmissisque peditibus atratis & Vibranoviana cohorte, ac reliquo peditatu ipse ad extremum sylvæ propinquo à Velisio intervallo subitò excurrit, quòd ea loci natura erat, ut si hostis adventu ejus cognito, aditu prohibere eum voluisset, exigua hominum manu intra sylvam plerisque aliis, tùm eo maximè loco cum morandi summam facultatem haberet: simul si fortè fama adventus sui ad hostem nondum perlata, per incustoditas portas irrumpere, ac repente præsidium opprimere posset. Vix extra sylvam eo egresso, hostes tormento explosо adventus ejus signum dant: eodemque momento accolis omnibus intra munitiones receptis, quicquid circa eas ædificiorum erat, incendunt. Samoscius militari nihilominus clamore sublato, subita equitum peditumque excursione obiri munitiones jussit.

Est Velisium spatio satis amplo, turribusque novem munitum, ad Meridiem atque Orientem Duna flumine, à Septentrione rivo quodam, qui per lacum in Dunam ibidem infra castrum illabitur, ab omnibus partibus maximè verò ab Occidente altissimis fossis ambitur. Castris à Septentrione metatis, munitiones à superiori Dunæ parte Ungaros agere jubet; infra eos medio loco Polonos: Vrouecium cum atratis cohortibus ab Occidente curare: ultra Dunam Lukos versus Kosakkos in excubiis collocat. Perfecto paucis diebus magna celeritate opere, tormentis quatere muros instituit. Ea tum nostrorum tormentorum, quemadmodum ex captivis & tormentis ipsis fractis cognitum postea est, felicitas fuit, ut nullus ferè globus mitteretur, quin ex illorum tormentis aliquid corrumperet. Indè ignitos globos Bornemissæ, quem Ungarorum munitionibus Samoscius præfecerat, periclitari placuit: Incendioque ex Vngarorum munitionibus excitato, ac mox oppresso, idem Vrouecius cum tentare cœpisset, pars pontis interscissi, quæ reliqua ad portam castelli erat, ab atratis exusta fuit. Simul duabus diversis è turribus altiùs fumus tolli conspiciebatur, re hac animadversa hostes primum repentino nostrorum adventu, cum à qua re maximè tutos se fore crediderant, tam invias sylvas exiguo temporis spatio superatas à nostris intelligentes, nihil deinceps sibi tutum, nihil nostris difficile futurum judicarent: Simul operis perfecti celeritate, tum verò præsenti periculo territi deditionem fecerunt.

Moscus Polotiensium præsidiorum expugnatione commotus, similem casum in aliis castellis, quæ Lithuaniam versus ex materia omnia facta erant; veritus, cespite muros eorum tegere instituerat, qua re, quòd cum per cespitem subitario opere non satis altè congestum ad parietem globi penetrassent, tanto & firmius hærerent, & restinguendi sui facultatem ferè nullam relinquerent, vel maximè tum lædebatur. Commeatus, pabuli, pulveris tormentarij, apparatusque bellici tantum repertum fuit, ut recreato omnibus rebus his exercitu, quantum præsidio satis esset, nihilominus relinqueretur. Rex Surassi, quo interim pervenerat, dum in Duna pons componeretur, & de eventu oppugnationis Velisiensis cognosceret, subsistere constituerat: nuntio hoc cum præfectis, qui in præsidio fuerant, à Samoscio accepto, eò lætior, quòd de ea gratulatione, castri, quòd maximè integrum in potestatem suam pervenire cupiebat, detrimento nihil fortuna diminuerat, dum pons ex lintribus nota ratione componitur, ad videndum Velisium excurrit: moxque Surassum se recipit.

Sub idem tempus literæ à Mosco afferuntur, quibus demissius, quàm ut non simulata ab eo humilitas videretur, significabat, jam se legatos de pace cum idoneis mandatis, quibusque controversias minui posse existimaret, contra & suam & majorum suorum consuetudinem dimisisse; quia fieri tamen possit, ut minus adhuc mentem Regis perspexerit, ideoque nondum omni ex parte ea Regi satisfaciant; Petere se, ut aut Rex suam de his sententiam planiùs per literas aperiat, aut legatis suis id facere permittat: cumprimis autem antequam legatos audiat, intra fines exercitum reducat, absque omni in suos injuria prohibeat. Sub finem literarum à crudelitate, locorum Scripturæ sacræ nonnullorum authoritate, more suo ac solito majori laudandæ, quam observandæ ejus studio Regem dehortabatur. Rex in eadem simulatione, qua antè usus fuerat, persistere eum videns, tribus pontibus universum exercitum in ulteriorem Dunæ ripam mox traduxit.

Postridie iter facienti iterum literæ à Mosco redditæ fuerunt: Legatos suos maximis itineribus progredi expectaret venientes, ne tridui moram magno detrimento rebus suis futuram cogitaret. Regem nihil de celeritate consueta remittere cupientem tardabat difficultas viarum, quòd Moscus, eo, de quo ante diximus, instituto à Lukis etiam Lithuaniam versus centum & viginti ferè mil-

lium passuum spatio densissimas sylvas aluerat.

Itaque hic quoque sylvestria erant loca vix singulis pervia: propter crebras autem paludes interjectas magna præterea ex parte cœnosa, per quæ ægre jumenta evaderent. Accedebat huc, quòd à primis omni pabulo, si quòd fortè erat, consumpto, apud majorem exercitus partem magna ejus quoque rei inopia laboraretur. Itineris is ordo observabatur, ut in primo agmine Lithuani sub Palatino Vilnensi Duce & Christophoro filio limitanei militis præfecto proficiscerentur: Hos Joannes Zborovius Castellanus Gnesnensis aulici militis præfectus, qui jam tum ad Regem venerat, sequeretur.

Post illum Ungaricus tam equitatus quam peditatus incedebat. Hos, Rex cum robore exercitus & comitatu aulico suo cui Albertus Radivilus Palatij Marschalcus in ea expeditione præerat, sequebatur. Regem Joannes Sbarasius Palatinus Braslaviensis cum equitatu Polonico: Ultimum agmen Nicolaus Seniavius Russicarum copiarum præfectus claudebat, qui quòd pacatis tum Tartaris nihil tumultus ab illis expectaretur, itidem ad Regem se contulerat; tormenta aliusque bellicus apparatus omnis unà cum eo, quem Samoscius ab oppugnatione Velisiensi ad Regem remiserat, per Usuiatum adverso flumine trahebantur. Cum Lithuani primo agmine tardius procederent; Rex delectos ex Ungarico peditatu trecentos ad explicandam celerius cum Lithuanis viam præmisit, à quibus magna celeritate via expedita primùm Lithuanorum agmen XVIII. Kalend. Septembris ad Usuiatam pervenit: Rex decem ab ea millibus passuum consedit. Usuiata in modico colle intra duos lacus ac flumen Usuiatam sita, ob Occidente Usmiana lacu, ab Oriente altero Usuiata, à Meridie flumine ejusdem nominis, qui per utrumque lacum decurrens ad Surassum in Dunam influit, clauditur. Cœperat ad arcem admovere munitiones jussu Palatini Vilnensis cum Lithuanis Georgius Sokolinscius.

Huic cùm Ungari se adjunxissent, atque una nocte admirando labore ad portam tam propè, unde telum adjici posset, fossa perducta, continenti sclopetorum ictu neminem in adversa turri consistere paterentur; nomine simul & adventu regio, quem ex latis castrorum spatiis ab castello in omnes subjectos campos despectum habente cognoverant, territi, qui in præsidio erant, deditionem eodem die fecerunt. Rex ab Usuiata Lukos versus tendens principio eadem rursum viarum asperitate, perpetuis sylvis densissimè, quemadmodum antè dum ante ostendimus, inter se implicatis, ad hæc solo cœnoso & impeditissimo exceptus fuit. Post commodiore aliquanto via usus fuit, aridiore & arenoso penè solo. Ubique tamen ut per loca inculta ac deserta magnam commeatus inopiam exercitus perpetiebatur.

Reliquerat Rex ad tormenta, quæ ab Usuiata terrestri itinere tardius subsequebantur, Nicolaum Seniavium cum Russicis copiis: apud hasce eò etiam vehementiùs laboratum fuit, quo eæ propter impedimenta tardius incedebant. Sublevatæ tamen deinde aliqua ex parte à privatis Samoscij navibus fuerunt: quas cùm ulterius trahere secum non posset, Usuiatam commeatus ac pabuli plenas dimiserat. Sub idem tempus Volminscius à Christophoro Radivilo Lukos præmissus, aliquot ab urbe millibus cum stationibus hostium prælio commisso, aliquotque captis, cæteros in fugam vertit. Samoscius, quòd pons, quo aliâs in transmittendis fluminibus exercitus utebatur, penes Regem erat, rate, quali ad Sokolam exercitum traductum ostendimus, ad Velisium quas secum habebat copias traduxit. Accidebat autem, ut cum Velisio, quemadmodum dictum est, naves, quibus commeatus exercitui supportabatur, Usuiatam ab exercitu dimisisset, tyrones, plerique, qui nuper nomina in militiam dederant, nec magnum rei militaris usum habebant, quòd ab eo præsidio, quo maximè confidebant, relinqui se videbant, angustias itineris ac sylvarum, per quas duci se audiebant, magnitudinem veriti animis ferè conciderent, compluresque passim diffugerent; in quorum unum atque alterum desertorum graviori pœna constituta, reliquos facile Samoscius retinuit.

Proficiscebatur via militari, quæ Smolensca Lukos ducit, ut dextrum latus Regis teneret; qua via cum Moscus quoque exercitus suos ducere soleat, quos quemadmodum supra dictum est, Lukis semper cogebat: omni ea pontes maximis ac robustissimis ex trabibus facti erant; qui tamen cum vetustate plerique vitium fecissent, non exiguus in illos ipsos reficiendos labor militi impendendus erat.

Excubabant ad Lukos & prata Ornanensia Tartarorum Nohaiensium turmæ aliquot, quas Vlanecius è principum Tartarorum genere in Moscovia natus ductabat. Eas Chilchovus sub primam oppugnationis famam Velisium miserat. Cùm Bobroiedovum quinquaginta à Velisio passuum millibus accepto jam in potestatem à Samoscio castro, venissent, & ab agrestibus, quo loco res esset, cognovissent, Toropeciam versus se recipientes, indè agmen nostrum ex itinere observare instituerunt.

Scri-

Scripserat Rex ad Samoscium, ut quàm primùm cum eo se conjungeret: qua de causa cum à Smolenscensi via ad lævam Samoscius iter converteret, Tartarus interim, qui jam antea semel à fronte ad Polonam flumen rejectus fuerat, iterum recurrerat; si quos lentiùs insequentes extremum agmen observando excipere fortè posset. Sed præterquàm quòd ea ratione, quemadmodum ante ostensum est, copiæ incederent, ut extremum agmen lectissimæ cohortes, ac turmæ aliquot equitum clauderent, Kosakkos etiam, quoties ejus rei facultas daretur, post agmen in insidiis considere Samoscius jusserat: quibus si qui vestigia exercitus legerent exciperent.

Id cum fortè ab iis, qui sub Vincentio erant, factum fuisset, atque in campum quendam è silvis aciem agmen nostrum explicaret, Ulaneciusque, cùm Tartaris signa conspicati retro cederent, ipse ante alios progressus, ut se sequerentur, suos hortaretur, in Kosakkos incidit, ab iisdemque circumventus captus fuit; reliquos Tartaros fugientes sylvæ texerunt. Samoscius cum ad Cranensia prata quinque circiter millium passuum intervallo à reliquo exercitu consedisset, mox ad Regem inde accessit. Præmissi de exercitu Lithuanico à Radivilo antecursores Lukos versus fuerant; qui cum ad Lovatum fluvium progressi, itineris duce, qui vadum illis commonstraret, destituti ad arcem pervenire non possent. Mosci interim, qui in præsidio erant, facultatem nacti Demetrium quendam, qui in Lithuania diu versatus tum ab exercitu Lukos transfugerat, cum literis ad Principem suum mittunt, deque adventu exercitus, & quòd pridie jam copiæ nonnullæ sub munitionibus se ostendissent, certiorem eum faciunt. Exercitu per angustias sylvarum in aperta omni traducto, non parum jam ad summam rei profectum, ac quasi ad universam Moscoviam aditus patefactus existimabatur. Constabat enim inter omnes, si Moscus ad prohibendum transitu exercitum se convertisset; plerisque locis, vel exigua manu nullo negotio eum distinere àque re frumentaria in tam inviis sylvis per quas viginti dierum spatio hæsisset, interclusum incommodo etiam afficere potuisse. Rex cum ad arcem rectà ducere constituisset, Samoscium, qui situm naturamque loci cognosceret, præmisit.

Vielkoluki, ac si magna prata diceres, ab amplitudine ac frequentia urbis circumjacentis regionis totius amœnitate, atque cultu nomen acceperunt. Arcis in modicum tumulum subductæ, qui omnibus fèrè ex partibus lacu, altissimaque valle, quæ lacum undique ambit, continetur, à Meridie & Oriente, à qua una sola parte lacus non coit, imam partem Lovatus fluvius ambit; angusta omninò semita inter lacus, & suas ripas relicta, quæ eodem quo arx ac flumen ipsum, flexu in longitudinem sinuatur; vallo tum circumdata erat altissimo, qui non modo privatorum ædificiorum, sed templorum ipsorum, quæ frequentia in ea sunt, pinnaculorum conspectum accedentibus eripiebat.

Ad has munitiones, turres Germani cujusdam artificis opera scienter dimensas complures: unam verò à fronte, qua ab Oriente inter lacum ac flumen patet, omnium firmissimam ac amplissimam adjecerat. Omnes autem cespite altissimo: major quidem hæc viginti duos circiter pedes lato vestitæ erant. Lovatus supra Jeserisciam ex lacu quodam derivatus, à meridie, quemadmodum ostensum est, arcem perstringit: indè in septentrionem versus, relicta arce, urbeque in duas partes scissa, recto cursu per lacum Ilmenum sub Novogardia, priori nomine in Volchovam commutato, in sinum Finlandicum se exonerat; navigationisque hac opportunitate maximè Lukos locupletaverat. Urbem amplam atque ab utraque fluminis ripa latissimè arci circumjectam, quamvis mænibus ac turribus ligneis, fossis etiam satis amplis munitam, quinto antè die, quam castra Rex ei admoveret, instituto suo omnibus prius rebus in arcem comportatis præsidiarius miles incenderat.

Samoscius justa equitum peditumque manu ac militaribus aliquot viris assumptis in viam, quæ ad Toropeciam atque ulteriorem Moscoviam pertinet, provectus, ab ea ad arcem rursus deflectens Moscis se ostendit. Hostes conspicati, primò suas copias Toropecia venientes rati, extra arcem progressi, mox signis agnitis summa celeritate se receperunt; quidam tamen ac in his Farensbekius subitò in eos invecti aliquot assecuti interfecerunt. Samoscius ab omnibus partibus diligenter situ loci perlustrato, ad Regem serecepit. Jusserat sequi se ab exercitu alios quosdam, qui diversa via excurrentes, ea qua venturus esset, sibi occurrerent. Hos à superiore arcis parte flumen transgressos Mosci conspicati, insidias ab ea parte posuerunt: Itaque celeriter eæ coortæ fuerunt, ut Joannes Bornemissa summæ inter Ungaros virtutis præfectus, cum in turba ab irruentibus manus injectæ ei fuissent, equusque loco humido hæreret, veste relicta recipere se coactus fuerit.

Moscus etsi suspicabatur Smolenscum potius Regem se conversurum: in hanc tamen quoque partem præ cæteris intentus, ad Toropeciam exercitum Chilchovo Duce contraxerat: qui seu Smolensca seu Luki peterentur, quò opus esset, suppetias suis ferret.

Man-

Mandata his in omnes casus dederat, ut à prælio omninò abstinerent: in singulos modò, si quos ab exercitu digressos, aut per agros palantes nancisci possent, intenti essent. Ipsis Lukis Knesium Theodorum Obalenscium Lichovum cum summa authoritate; Secundum eum Michaelem Chassinum & Oxachovum præfecerat: quodque iis ipsis, quos constituerat præfectis non satis salutem arcis exercitusque crederet, Joannem Viechovum primarium cubiculi ministrum, qui Lichovum cæterosque in præsidio: Dementium Ceremissam, ut Chilchovum, qui ad exercitum erat, observaret, per eos dies miserat.

Perspecta loci, quemadmodum dictum est, natura, Rex qua à meridie fluvius arcem alluit, cum exercitu pulcherrimè instructo sub signis accessit: absque altera parte Samoscio reliquas copias item latissimè expansas adducente, horribilem speciem is universi exercitus uno tempore accedentis, inque tot acies explicati despectus hostibus præbebat.

Postridie legati Moscovitici, nullis adhuc versus arcem munitionibus directis in castra venerunt. Hi cum Smolensca Surassum venissent, quod Surasso regium imperium finiebatur, iis qui deducendorum causa pro more obviam illis missi fuerant, nolle se ulterius progredi, nec in Principis sui ditione mandata sua exponere se posse ostenderant. Cum illi id in ipsorum potestate fore respondissent: se quidem ad Regem redituros: ipsi si ad Principem suum reverti vellent, neminem impediturum; tandem, ut ergo vi se pertraherent, hortati comites fuerant; risu excepti, neminemque ullam iis vim allaturum edocti, ipsi sibi consilium caperent, ridiculè ad extremum vi tamen adactos se sequi attestati, secuti fuerant. Consilio pridie Calend. Septemb. iis dato, eadem, quæ ante dixerant, iterarunt: negarunt posse se ulla de re agere, nisi prius Rex universum exercitum intra fines reduxisset.

Rex legatione tam absurda repudiata, eodem in consilio Samoscio, ut quæ cum illo de ordienda oppugnatione communicarat, administraret, mandat. Redijt sub idem tempus in castra Drobisius. Missus hic paulò ante à Radivilo Toropeciam versus, in turmam equitum à reliquo exercitu digressam inciderat; quæ cùm paucis excubitoribus aliquot collocatis, quieti se dedisset, tanta celeritate impetum Lithuani in excubitores dederunt, ut unà cum fugientibus ad cæteros quiescentes delati, priusquàm ab illis sentiri aut arma capi possent, eos occuparent, nonnullos cæderent: quosdam caperent: reliquos in fugam converterent. Samoscius militem, quem penes se habebat, primò per amnem non admodum altum, sed uligine valde impeditum, & ad Lovatum restagnantem inter crebras hostium jaculationes, quæ eo pertingebant, ponte; inde Lovatum infra arcem duobus vadis traduxit: atque rivum è regione arcis manantem castra more Polonico curribus circumjectis communijt. Ad eas, quas antè habebat, copias reliquum peditatum omnem tam Polonicum quàm Ungaricum Rex illi attribuit. Ungari cum Joanne Bornemissa & Stephano Carolo, qui Michaeli Vadasio successerat, statim transière: locoque occidentem versus capto, quo ire se juberet ad Samoscium miserunt. Cum ille exteris præ cæteris indulgendum ratus, ipsi sibi locum legerent, se permittere ostenderet: illi rursum ad ejus arbitrium rem rejicerent; ratus eum, quem instituissent, locum maximè ab illis probari, eundem, ut retinerent, munitionesque ab eo ad arcem agerent, Bornemissa tormentariæ rei præposito, mandat.

Interim, quòd Polonicum quoque peditatum citius subsecuturum arbitrabatur, ad inferiorem fluminis partem, qua urbs antea fuerat, subito nonnullos disponit, qui fossas munitionesque ab ea quoque parte instituerent. Verùm cùm quòd alios viminum ad corbes militares petendorum causa dimisisset impedimenta eò die omnia traducere non potuisset, at ratas aliquot cohortes præsidio illis relinquere necesse habuerat: præterea reliquus etiam Polonicus peditatus tardaverat: quare fiebat, ut pauci omnino in opere essent; iique cùm majus nihilominus pro numero suo opus ea nocte perfecissent, accidit, ut tirones quidam ex ijs negligentiùs sub arce versarentur, in quos postridie Mosci eruptione facta, priusquam subsidium eis ferri potuisset, unum interfecerunt, alterum ceperunt; Signoque militari, quod lentiùs signifer proferebat, abrepto, in arcem propere se receperunt. Haud multò post reliquæ cohortes cum impedimentis, universusque Polonicus peditatus advenit; opereque summa celeritate perfecto, sequenti nocte & à Polonis & ab Ungaris tormenta constituta fuerunt.

Eadem nocte intervallum, quod inter Lovatum flumen atque lacum orientem versus exiguum intercedere diximus, perfodere Samoscio visum fuit. Quod cum lacus fossæ vicem arci præstaret, si derivatus fuisset, multò commodius per siccas fossas ad oppugnationem iturum militem judicabat. Peditatui universo Polonico & atratis cohortibus Nicolaum Vroveciam præfecerat: Præterea verò inter primores quosdam comparârat, ut cum ipse ad alia opera abesset, eorum aliqui in vices ad munitiones curarent.

Evenerat tum sors ea Petro Klocevio Castell. Zavichostensi; qui ut homo ad militaria

munia

munia promptus, dum ipse ad opus inter frequentes tormentorum ictus, qui continuò ex arce in intentos operi dirigebantur, contendit, globo trajectus interijt. Sub hæc Rex Lovatum ipse transgressus, ut oppugnationem inspiceret, quod per tam altum cumque recentem cespitem non posse penetrare globos videret, ne ijs jaciendis tempus eximi pateretur, Samoscium monebat. Itaque in pinnacula, è quibus sedilia tormentorum, quæ per vallum disposita erant, dirigebantur, jaculationibus ab Ungaris conversis, incensa mox ea fuerunt. Etsi autem ulterius ignis non progrederetur, quod sedilibus, quæ diximus, exustis, in aggerem mox desinebat; illi nihilominus incendium conspicati, manu statim facta ad vallum successerunt: justoque temporis spatio sub eo versati, cùm tandem hostis collecto animo ad repellendos concurreret, illique nihil eorum, quorum causa in eum locum progressi fuerant, succedere sibi viderent; sub noctem ad munitiones suas per lacum se receperunt.

Legati interim qui in castris erant, incendio hoc in metum adducti, iterum admitti se petebant, cujus rei altera die potestate iis facta, quòd ignis jam conquieverat, illique metu jam liberati sibi videbantur, eadem qua antea simulatione usi primò Curlandiam & Rigam Regi offerebant; his deinde Polotiam adjiciebant; tandem pro captivis Usuiatam & Jeseriściam; ex quibus Jeseriścia sola in potestate Mosci tunc erat. Multis ultro citroque verbis factis summa hæc fuit, ut spem facerent, posse ad æquiores conditiones pacis causa Principem suum adduci, si tabellarium cum literis hac de re ad illum mittendi potestas sibi fieret: Rexque ipse non acquiescere se conditionibus à legatis propositis per literas ei ostenderet: interim ab oppugnatione abstineret; id ut illis permitteretur, Senatores quidam Lithuani persuadere Regi conabantur; quòd cum omnia tam diu frustra tentari viderentur; omnibus incommodis belli se potissimùm, apud quos sedes ejus esset, expositos, periculoque proximos cogitarent; ac si capta arx esset, defendendæ ejus onus, quod in tot hostiliũ præsidiorum vicinitate, sylvarum à Lithuania interjectarum magnitudine maximam difficultatem habiturum intelligebant, ad se potissimum rediturum. Rex etsi ad omnia potius descendere paratus erat, quàm oppugnationem dimittere: urgentibus tamen illis, Samoscium qui ad munitiones tum versabatur, assiduusque in opere erat, ut de statu oppugnationis, quemadmodum postulatum à Lithuanis fuerat, ex eo cognosceret, accersit.

Duobus primariis Senatoribus Lithuanis adhibitis, quid à legatis petatur ostendit: quærunt ex eo Senatores ij, quid de successu oppugnationis polliceatur: nisi certam spem potiundæ arcis afferat, satius esse petentibus jam dari, quòd haud multò post difficultatibus ipsis cogentibus majori cum ignominia tribuendum foret. Respondet Samoscius, ut in re, quemadmodum omnia sint belli, incerta nihil certi promittere possit; ita bene tamen potius cum consilio atque fortuna Regis, tum virtute militum fretum sperare: præsens verò oppugnationis tempus eximi pati, quem alium exitum habiturum quàm ut si qua nunc expugnandæ ejus, facultas sit; ea postquam anni tempore in autumnum jam vergente consuetæ regionibus iis tempestates, effusique imbres ingruerint, nulla prorsus relinquatur? Rex quemadmodum ante in animo habebat, inducias dandas non judicabat: ut suum interim negotium utraque parte, ea qua antè ratione administrante, literas legati ad Principem suum darent, permisit: iis suas addidit, quemadmodum petitum à legatis fuerat, quibus diem certam intra quam rescriberet, illi præfiniebat: Simul Ungaros vallum subire, absque ima parte ejus, cuniculum aperire, huicque pulverem subjicere jubet.

Itaque ponte ab eo loco, quo angustior lacus erat, subitario opere strato, reliquoque opere una nocte perfecto, pulvis sub crepusculum subjectus, & à meridie demum incensus, turrim, quæ ab ea parte erat, corripuit; cespiteque disjecto parietem propugnaculi nudavit, quem cum Ungari mox incendissent, Mosci incendium, quod maximum exortum erat, restinguere conarentur; nec nostri à continuis in Moscos ex omni tormentorum genere jaculationibus, nec illi à conatu restinguendi ignis, magno cum incommodo suo, prius cessarunt, quàm nox interveniens & nostris scloppetorum usum eriperet, & illis opprimendæ flammæ spatium daret.

Ab altera parte munitiones hostium, quas per majus, quod demonstratum est, propugnaculum egerant, vineæque intra quas tormenta constituerant, quam maxima nostrorum tormentorum vi de vallo proturbantur: cumque impigrè tormentis res administraretur, vineæ omnes ferè de vallo dejectæ fuerunt, hostesque se ac tormenta subduxerunt.

Plerisque cuniculum indè ad propugnaculum agendum existimantibus, Samoscio ea de causa minus id probabatur, quod in solo humido ac palustri, intra flumen atque lacum medio vix cuniculo locum fore judicabat. Quòd verò propugnaculum id ulterius nonnihil quam reliquæ turres, ita prominere animadverteret, ut nulla ab aliis propugnaculis tormenta rectis ictibus per frontem ejus dirigi posse: omnesque qui à lateribus in eam partem accideren t, transversi ferri viderentur, si ad eum locum miles succederet, quod à tormentis lædi non posset,

posset, vel per ipsum cespitem multo faciliore ac commodiore ratione ligonibus ad turrim viam patefieri posse sibi videri ostendebat. Itaque fossam versus propugnaculum duci jubet, quam rem Luca Syrneo cum atratis cohortibus impigrè curante, cum ulterius progredi vellet, palis, quos justo spatio ante vallum ingentis magnitudinis confertissimos in terram defixos objecerant, prohibitus fuit. Postridie vineis ac tormentis hostium, quemadmodum dictum est, jam antè summotis, nonnulli ex nostris inter se cohortati nullo imperio ad propugnaculum excurrentes, scalis admotis, vallum scandere cœperunt. His à Moscis partim à fronte dejectis, partim per aversam portam, quæ ad Lovatum ab oriente pertinebat, erumpentibus circumventis, quidam ex iis gravissimè vulnerati relicti fuerunt.

Samoscius qui alia tum ad castra curabat, cùm de irruptione ea nostrorum cognovisset; subito ad eas munitiones se retulit: conspicatusque vulneratos, quos diximus, aureis aliquot nummis depromptis, quos ut tironum animos ad maturandum impigrè opus præmiis invitaret, ad tormenta semper expositos habebat, certam pecuniam si qui vulneratos retulissent, pronunciat: quibus relatis, ut levi initio successum ejus, quod animo proposuerat, periclitaretur, ligone uni dato, præmioque proposito, quid fieri velit, ostendit: interim si primo successisset, qui eum sequerentur, paratos esse, ac ad fossam inferiorem procurrere, ibique se continere, & signum expectare jubet.

Contra eruptiones hostium Vibranovium opponit: eum cum sclopetariis aliquot secundum ripam fluminis propius versus propugnaculum, atque aversam portam, per quam erupturi hostes erant, succedere: Veierum præterea ex munitionibus diligenter tormenta in erumpentes emittere jubet. Ille, quemadmodum jussus erat, accepto ligone, per fossam intra munitiones nostras ad palos usque, quos ostendimus, pervenit: indè summa celeritate per crebras hostium ejaculationes ad vallum procurrit, eique se applicans jam extra tormentorum hostilium ictum, cespitem ligone scalpere incipit. Hostes à diversa parte circumveniendi ejus causa se effundunt. His Vibranovius, qui ad ripam fluminis, quemadmodum dictum est, cum scloppetariis aliquot collocatus fuerat, à tergo se ostendit; cumque creberrimis præterea tormentorum ictibus, qui ab omnibus partibus ex munitionibus in eos dirigebantur, peterentur, rejecti fuerunt: Unus verò ex iis Sabinus Nossovus strenuus manu inter Moscos, & qui è præsidio Susensi magnis incommodis nostros affecerat, duobus globis frontem à Vibranovianis perstrictus, unoque à Vejero emisso sub pedibus ejus transeunte perculsus ad stationes à nostris pertractus fuit, ubi se collegisset, interrogatus de statu præsidij omnia dicebat, quibus spem potiundi ejus nostrorum minueret: non ejus generis arcem esse, quæ cum superioribus à nostris expugnatis, comparari posset: vallo crassissimo cingi: turres latissimo cespite protectas nec tormentorum ictibus, nec incendiis patere: propugnaculum illud unum munitissimæ arcis instar esse; ternis ingentis magnitudinis trabum ordinibus singula ejus latera revincta: altissimo cespite vestitum: ne cuniculis quidem tentari posse, cum propter soli palustris humiditatem, tum quòd fundamentum ex firmissimis palis, ac ingentibus solidisque saxis subjectum haberet.

Hæc Samoscium omnia magis in sententia confirmabant. Nam & quòd cuniculo antè aggressus eam non fuisset, bene cecidisse intelligebat: & quo major lignorum vis unum in locum congesta esset, eò & citius incendium tolli posse, majoresque vires sumpturum judicabat. Postridie aliam fossam secundum flumen, qua Vibranovius antea constiterat, duci jubet: Subsidia in hac contra eruptiones collocat: tormenta item trans flumen contra aversam portam transducit: Simul magnam materiæ vim comportatam, stupa involutam, sulphureque ac pice oblitum, Stanislai Kostkæ opera ad futurum incendium præparat: quibus rebus perfectis summo mane, eodem, quo ante modo ligone dato, alterum rursum immittit: ei mox alios summittit; ut crescente tandem multitudine concurrentium, unaque cum ea opere, jam triginta circiter hominibus capiendis os in cespitem patefieret: ac ad turrim ipsam perveniretur. Forte eo loco fenestra olim fuerat, priusquam terra obtegeretur. Per hanc Mosci scloperis nostros, nostri item Moscos mutuò arcebant, simulque excussis ignibus, ligna, quæ secum attulerant, inferebant: Moscisque hastis tandem per fenestram gerere rem instituentibus, eas arreptas illis extorquebant. Samoscius interim ad alia castra se paululum receperat; veritusque ne perperam quid administraretur, ne se absente ignes inferrentur, vetuerat.

Postquam admoveri ignem sensit, statim accurrit; Jamque eò rem progressam videns, ut strenuè eam urgeret, militem hortatus, tædas jam ante eum præparatas, quàm frequentissimas subjici jubet. Multorum hic è nobilitate etiam cum aliorum, tum præcipuè Christophori Rosdrasevij præfecti Lanciciensis, qui sub ipsum illati ignis principium, absente Samoscio, ad extremam fossam ac palos procurrens, omniaque pericula magno animo excipiens, promptissimè rem adjuvabat, singulare studium enituit. Non deerant sibi tanto in periculo Mosci: coriisque madefactis, & quibuscunq;

cunq; aliis rebus poterant incendio occurrebant. Magna tædarum atq; ignium vi toto die continuò in turrim conjecta, nullum tamen adhuc incendium erumpebat, qua de re variis in consilio sententiis dictis, cum quidam adhuc cuniculos tentandos arbitrarentur, Zamoscius, etsi in ancipitem curam ex diei ejus eventu conjectus erat, nondum tamen plane de suscepta incendij spe, dejectum se ostendebat; posse & parvam scintillam in magnum incendium tolli: suspicari se tantum ignis atque tædarum hujusmodi lignorum & aridorum præsertim strui admotum non sic abiturum, quod si minus tamen nunc successisset, sequenti nihilominus die denuo ignes inferri jussurum: omniaque interim majori diligentia præparaturum.

Ab altera parte Ungari irruptionem, qua ab ipsis aditus in vallum patefactus erat, flagitabant. Samoscius, quòd arduus indeque præceps locus erat, ad Regem se relaturum ostendebat: Interim in omnem casum, quis ordo irruptionis servari deberet, si tentanda Regi videretur, disponebat. Mosci interim in tam ancipiti discrimine versari se videntes, contra os, per quod Ungaros irrupturos metuebant, crebra tormenta collocabant: ab altera parte incendio quibuscumque poterant modis contra veniebant. Sed nulla omnino restinguendi ejus ratio ostendebatur: quòd ut quisque ad opprimendam flammam turrim ingressus fuerat, fœtore atque fumo protinus exanimabatur.

Cùm quò diutius ignis suppressus esset, eò majores vires concepisset, de secunda vigilia magna flammarum vi per cespitem subitò erumpente incendium sublatum ædem Salvatoris, quæ proxima propugnaculo erat, corripuit; indeque per pinnacula pervagatum reliqua privata ædificia populari cœpit. Zamoscius, quòd exercitum hostium in propinquo esse sciebat, excubias aliis novis de exercitu adjectis mox firmat: præsidia equitum supra Ungarorum & Polonorum munitiones disponit: in mediis castris in equis omnes consistere jubet: ad easque Stanislao Solkevio relicto, ipse ad Ungarorum munitiones se confert.

Interim ut & tot hominum vitæ parceretur, nec munitiones, tormenta atque apparatus bellicus reliquus, præda denique militi debita incendio corrumperetur, ad deditionem Moscos hortabatur. Obsessi in extremo rem suam versari videntes, primario ad illum sacerdote misso conditiones nihilominus, tanquam integris rebus, proponebant. Samoscius retento penes se sacerdote, Paulum Julanum cum Joanne Christophoro Drojovio ad eos mittit, qui quo loco res eorum sint doceant, unamque deditionis conditionem esse, ut clementiæ Regis se permittant. Inter hæc cum illuxisset, simul Rex ac plerique Senatores ex superioribus castris accesserunt. Confluxit & lixarum ac calonum ad spem prædæ non exiguus numerus; jamque pars per vallum nitebatur, quod conspicatus Ungarus miles, fremens expertes laborum ac periculorum oppugnationis ad prædam convolare: tandemque ab hoste quoq; crudelitatis ac sævitiæ pœnas exposcendas, illiusq; etiam sanguine tot commilitonum morsibus, multorumque sævissimè ab illo ex cruciatorum suppliciis parentandum dicens: dum inani clementiæ studio jam toties illi parcitum sit: dimissum ad Polotiam, Susam, Velisium, Usuiatam, per alia præsidia distributum: vires ejus auctas, crudelitatemque magis confirmatam, in arcem irrumpit: promiscuè omnes interficit. Idem Polonus miles facit. Miserat jam antea Zamoscius, qui Palatinos primariosq; præfectos deducerent. Adducti ab iis fuerunt præfecti tres, Joannes Viechovus, de quo supra dictum est, de eo cum ut homine magna apud Ducem gratia, secretorumque omnium conscio diligentius Zamoscius interrogasset; ille more Moscovitico ad supplicium & cruciatum se queri existimans, longius è conspectu Zamoscij versus castra productus, conspicatus in proximo Georgium Farensbekium, cum quo in Moscovia notitia illi intercesserat, ad eum vitæ deprecandæ causa se proripuit. In fugam Ungarus miles interpretatus, subito in eum impetu facto, nullo opem ei ferre valente eum interfecit. Jam ignis ad fornices, in quibus pulveres tormentarij asservabantur, pervenerat, quo periculo oblato pars se subducebat, nonnulli à præda & cæde nullo periculi metu avocari se passi in arce remanebant, inter quæ subito ingenti fragore edito, pulvis incensus fuit; magnamq; cum vicinorum ædificiorum, tum hominum tam nostrorum, quam captorum stragem fecit. Eo igne tormenta simul, & quicquid in arce armorum erat, quorum ex Livonicis manubiis magnum numerum eò Moscus congesserat, instrumentumq; militare, ac reliqua præda omnis partim exusta, partim corrupta fuit. Ex majoribus tormentis unum solum accipitris imagine, ac circa id minora nonnulla, quæ loco inferiori dirutis ædificiis contra os, per quod Vngari irrupturi erant, disposuerant, reliqua ignis fecit.

Mortuos, quorum passim magni acervi jacebant, à lixis sepeliri: fossas è quibus oppugnata arx fuerat, à milite suppleri Rex jussit. Inde arcis restaurandæ muniendæque, quod sine ea regionem agrumq; ab hoste captum nulla ratione retinere se posse videret, summam curam suscipiendam sibi intelligebat.

Itaque adhibito architecto Italo Dominico Rodolphino Camerte, secundum eam rationem, qua ipse opus dimensus erat, in Polonos, Ungaros & Lithuanos, æmulatione nationum eò citius perfectum iri existimans, id partitur. Erat, quemadmodum supra ostensum est, exercitus hostium ad Toropeciam; qui, quemadmodum jussus erat, prælio dimicare in animo non habebat: in singulos saltem, si quos fortè ab exercitu frumentandi, aut pabulandi causa digressos, excipere posset, intentus erat; Regeque obsessione ad Lukos occupato, quinquaginta circiter è nostris ea ratione oppresserat.

Huic rei cum obsidione jam finita occurrendum Rex existimaret, primum Georgium Barbelium Ungarorum equitum alæ Præfectum, Polonis aliquot, ac Ungaris equitibus, sclopetariisque ei attributis, contra hostem mittit. Postea præstare ratus, si justas copias mitteret, quæ pugnandi potestate ab hoste facta, occasione data fortunam tentarent, Joannem Sbarassum Palatinum Braslaviensem cum delectis ex omni Polonorum, Ungarorum & Germanorum equitum numero mittit. Huic mandat, ut assumpto Georgio Barbelio, & qui cum illo præcesserant equitibus, propius ad hostem accedat: ac si qua rei gerendæ opportunitas detur, prælium committat. Sbarassus sub vesperam castris egressus per totamque noctem itinere continuato, postero die Barbelium assequitur: communicatoque cum illo ac Farensbekio consilio, quem Samoscius tunc adversa valetudine impeditus, cum præcipua juventute ex comitatu suo miserat, refectis eo die ex labore jumentis sub noctem Albertum Kiralium, cum certo equitum Polonorum & Ungarorum numero de secunda vigilia præire: cum unius milliaris intervallo cùm ala equitum Barbelium sequi jubet: cum reliquo agmine mox ipse subsequitur. Kiralius noctu progressus in hostium excubias incidit; quas ad pontem, circa quem sclopetarij aliquot hostium in insidiis consederant, persecutus; iis rejectis, quòd intempesta nocte non ulterius progrediendum sibi statueret, eo loco se continuit. Mane Barbelius, ac paulo post reliquus exercitus eum consequitur. Adjectis aliis non nullis levis armaturæ militibus denuò Kiralius præmittitur.

Exercitus interim hostium, delectis ex omni suo numero quater mille circiter, qui nostros insequentes morarentur, ac demum ipsi quoque subsequerentur, Toropeciam versus & in Moscoviam se recipiebat. Ultimi cum de adventu exercitus nostri cognovissent, territi, continenter & non minus celeriter ipsi quoque eundo faciebant, ut fugæ consimilis profectio videretur. Antecedebant exercitum ex nobilitate quadraginta circiter equites, & ad Kiralium jam pervenerant. Hostes flumen jam transgressi erant; instructaque acie, si nostri flumen transirent, ut prælio cum illis decertarent, expectare videbantur: Mille equitibus cis flumen relictis, qui nostros distinerent, ac in suum locum pertraherent.

Hi partim velitando, partim cedendo ad flumen eos pertrahunt; in cujus adversa ripa sclopetarios longo ordine disposuerant. Illis à Stanislao Sabocio, ac equitibus Germanis, qui sub illo merebant, dejectis, nostri transmisso flumine, rejectisque hostium sclopetariis, à latere in aciem hostium invehuntur. Illi primum ad resistendum comparentes, mox alia signa ac majorem exercitum advenire conspicati, ne unum quidem impetum eorum tulerunt: pars Toropeciam fuga petivit: nonnulli via Regia Moscoviam versus fugerunt; alij in proximas paludes se abdiderunt. Nostri, etsi nox jam appetebat, per quindecim tamen ferè millia passuum ultra Toropeciam hostem insecuti, ultra quingentos in fuga ea ceciderunt: ducentisque captis, ac in his maximè insignibus Demetrio Ceremessino, de quo supra dictum est, ac Joanne Nassokino Offanasi filio, quem paulò ante discessum Regis Vilnam pro legato ad Regem missum fuisse ostensum est, paucis è suis desideratis aut vulneratis ad exercitum redierunt. Toropecienses præsidiarij cùm propius accedere nostros vidissent, rati ad obsidendos se venire, more suo statim oppidum exusserant; omnibusque rebus comportatis in arcem se receperant.

Interim Philo Kmita Palatinus Smolenscensis non exigua levis armaturæ equitum manu coacta, in agrum Smolenscensem excurrerat, secundisque populationibus aliquot invitatus Smolenscam longius progressus fuerat. Sed cum ad decem millium exercitu coacto vehementer eum hostis premeret, captivis, quos circa se habebat, interfectis, & levioribus aliquot tormentis relictis, recipere se Orsam coactus fuerat.

Jam cum Usuiatæ Rex esset, Nicolaum Dorohostaiscium Palatinum Polotiensem ad Nevelam oppugnandam, miserat; quod ea via à Lukis regredi constituerat; Dorohostaisciusque ipse ac pro eo Lithuani partes eas deposcerent. Sita Nevela est supra Lukos Lithuaniam versus in complexu lacus, ex quo ejusdem nominis fluvius se derivat, jam ante sub Sigismundo Augusto Polonorum cum Moscis pugna nobilitata.

Cum

Cum pro numero præsidij non satis multi milites, ijque in hoc genere belli nunquam ante hac versati convenissent, ab eaque parte qua lacus castrum alluens difficiliorem oppugnationem faciebat, loco minus opportuno obsidere eam instituissent; hostis etiam continentibus jaculationibus & eruptionibus paucitate eorum contempta, acriter se defenderet, hucusque obsidio ducebatur. Lukis in potestatem redactis, primùm ex attratis quingentos eò Rex misit: haud multò post etiam Joannem Bornemissam cum Ungarorum cohortibus, & majoribus tormentis aliquot: tandem solicitus de eventu obsidionis, quod iter, quemadmodum dictum est, facere illac constituerat; Samoscium cum iis quas habebat copiis irę eò jussit. Hic, cum aliquot jam milliaria progressus fuisset, nuntium redacti in potestatem præsidij in itinere accepit.

Bornemissa enim, postquam eo venisset, ex priori nostrorum paucitatis contemptione hostibus erumpentibus, manu ipse cum iis congressus, nonnullisque interfectis intra munitiones eos compulerat: Inde magna diligentia in oppugnationem incumbens, ab ea parte qua cum continente conjungitur, proximè hostium munitiones maximo militis labore fossas promoverat: veteres, à Lithuano milite propius institutas, auxerat. Cumque continuò militis labore ad fossam, quæ à continente castrum ambiebat, opus promovisset, progressu in validas contignationes transversis lignis confibulatas incurrerat; quibus decem pedes in latitudinem ab ima parte ad summum usque superinjecto humo labrum fossæ hostes munierant; indefessoque studio securibus materia tandem amota, tanto silentio ad munitiones hostium pervenerat; ut non prius ab illis sentiretur, quàm miles ad incendendum parietem missus, mœnibus ignem subjiceret. Quare ita hostes perculsi fuerunt, ut subitò ne quicquam reclamantibus præfectis deditionem facerent: Itaque oppresso mox incendio integra in potestatem venit. Tormentorum ac reliqui instrumenti militaris pro captu castelli justus apparatus: pulveris tormentarij præter diligentiam Moscoviticam providendorum præsidiorum, quod in nullo adhuc evenerat, non plus dimidiato vase repertum in eo fuerat.

Rex nuntio hoc deditionis accepto jam de discessu suo ac de statu Provinciæ captæ constituendo cogitans, ex itinere Samoscium revocat. Duo omninò è propinquo præsidia, Toropeciense, ac Savolociense imminebant, quæ universæ ditionis ejus possessionem turbare ei poterant. Plebe præterea rusticana, ut in novo imperio infida: Lithuaniam versus maximis ac vastissimis solitudinibus interjectis, Toropecia & Savolocia infestis relictis, præsidium ipsum undique ab hostibus & difficultatibus obsessum, ab omnique subsidio interclusum non satis tutò ibi futurum intelligebat. Savolocia præterquam quòd Lucensi præsidio maximo incommodo futura erat, cogitanti jam de futuri anni expeditione, necessariò etiam occurrebat, in insula enim lacus, ex quo Velika fluvius se derivans primò Opockam, inde Ostroviam, ac deinceps recta Plescoviam, atque infra eam in lacum Pelbam influit, tanquam in capite viæ Plescoviensis sita, Plescoviam, quod suscepti belli series postulare videbatur, eunti, non exiguam moram objectura ei videbatur. Quod eo magis præcavendum illi erat, quod si per continuas rursum sylvas Polotia Plescoviam contendentem hostis, quod hactenus omisisset, itinere fortè prohibere instituere, eum locum magnam ad eam rem facultatem illi præbere: eo verò si potitus fuisset, nihil Plescoviam ferè usque præter Ostroviam futurum intelligeret, quod iter ejus morari posset.

Occurrebat omnibus hisce rebus, cùm oppugnationis difficultas, quæ summa proponebatur; quod Savolocia maximo lacu undique circumfusa, nullos omninò è terra nisi per pontem unum accessus habebat: tum anni tempus ipsum, quod iis in locis mense jam Octobri aliàs pluvium eò majores tempestates atque incommoda allaturum existimabatur, quò minus imbrium proxima æstas habuisset. Mittit nihilominus Zamoscium hujusmodi cum mandatis, ut consilium ipse pro tempore capiat: ac potiundæ quidem ejus spe oblata, exercitum & admoveat; ab omni spe dejectus, itinere supra se à dextera capto Lithuaniam versus se recipiat. Illi aucto tormentorum numero ad reliquas copias, quas habebat, quingentos pedites Ungaros, & alam equitum quam Gabriel Bekesius Gaspari defuncti frater ductabat, attribuit.

Perfecta interim munitione arcis Lucensis, cum Rex consuetudine sua ipse semper ad opus esset, militesque, ne quod tempus ab opere intermitterent, hortaretur: eaque tormentis, commeatu, ac omnibus ad defensionem necessariis rebus provisa: descriptisque qui in præsidio manere debebant, tam equitibus, quam peditibus ternis castris Nevelam inde Rex pervenit.

Secuti Regem Nevelam fuerunt Legati Moscici; qui excidij Lucensis ipsi spectatores fuerant, & tum ad literas, quas scriptas supra ostensum est, responsa à principe suo expectabant. Nevelæ per aliquot dies, ut Savolocienfis oppugnationis eventum expectaret, Rex substitit. Interim tabellarij & Regis Legatorum ab obsidione Lucensi in Moscoviam missi revertuntur.

O 2 Qui

Qui à rege missus fuerat, longissimas literas attulit, in quibus superiorum literarum omnium argumento, more suo longa oratione repetito, quia Livoniam à Rege universam repeti intelligeret, ut quo à se jure possideretur, ostenderet, à Suentoslao quodam Micislai filio, genus suum deducebat. Eum antequam sacro baptismate Christiana religione initiatus fuisset, Jurg vocatum: ab eoque Jurgo Horodum, quam arcem & urbem alias Derpatum Germani appellarent, conditam: inde cunctam Livoniam ad se unicum Micislai ejus hæredem longa successione pertinere. Priores Poloniæ reges fratres appellare solitus fuerat: hunc non nisi vicinum: Inter alias conditiones, quas ad Lukos à legatis ejus propositas supra ostendimus, fraternum quoque nomen Regi detulerat. Responderat tum Rex, fraternitatem ejus se non morari: Livoniam, pro qua bellum susceperit, solam petere. Jam hisce literis fraternam illi necessitudinem deferebat, ac etiam eo invito nomen hoc ad illum usurpaturum se ostendebat. Summa hæc erat, ut publicæ concordiæ causa titulum Livoniæ cum rege se communicaturum, quatuor præterea castellis ejus, in quibus Kokenhausium præcipuum erat, cessurum se illi demonstraret, si Rex vicissim Lukos, Velisium & Nevelam vetustæ ditionis suæ, nuper sibi adempta redderet: ampliora mandata se legatis perscripsisse. Hi postridie ad Regem adducti, cum Senatoribus agendi potestatem dari sibi petierunt; ter cum ijs congressi tribus proximis diebus, alia sex ad priora quatuor castella adjecerunt, in quibus Runeburgum potissimum, cætera ignobilia castella erant. Nulla alia mandata deinceps iis proferentibus, re infecta à colloquio recessum, permissumque illis fuit, ut in Lithuaniam, inde in Poloniam Regem redeuntem sequerentur; dum nova à Principe suo mandata acciperent, quod ipsis ultro petentibus eò libentius Rex permisit, quod sibi quoque interim, quis ordinum de futuro bello animus futurus esset, cognoscendi spatium dari non moleste ferebat.

Captis Lukis & Nevela, Jeseriscia, quindecim à Nevela millibus passuum, tanquam sinu nostrorum præsidiorum undique cincta relinquebatur. Qui in præsidio erant ab omni defendendi sui spe interclusos se videntes, deditionis spem Regi fecerunt. Itaque missus eò Radivilus Palatinus Vilnensis, antequam Nevela Rex discederet, in deditionem eos accepit. Interim Savolociam cum exercitu Samoscius pervenit. Totus autem ille tractus, cum per apertos ac patentes campos frequentissimasq; villas iretur, non mediocri voluptate omnes affecit.

Moscovitica enim ditio ut finitima, quemadmodum ostensum est, sylvestris pleraq; est; ita mediterranea bonitate agri, glebæ ubertate, fluminum ac lacuum plerisque in locis opportunitate, villarumque frequentia nulli cedit. Lucensis verò ager rebus iis cæteris ferè omnibus etiam præstat: unde dum ad Lukos exercitus erat, in summa omnium rerum copia erat. Oppidum Savolocia, quod ad Plescoviensem Lucensemque viam fuerat, sub primum Regis ad Lukos adventum præsidiarius miles more suo deleverat; pontemque qui ab arce ad oppidum pertinebat, interciderat.

Arx sita, quemadmodum ante demonstratum, in lacu est; qui à Velika fluvio effusus, absque omnibus partibus latissimè restagnans, latissimas tamen ab Oriente & Occasu aquas habet; quod inde ex alio superiore lacu flumen erumpens, Occasum versus exitum habet, quà angustissimus est; non minus trecentos passus in latitudinem patet.

Samoscius præmisso Christophoro Rosdrasevio cum alis aliquot equitum in Plescoviensem viam, alteram quæ ad Nevelam pertinebat, Lucam Dsialinium, ac Nicolaum Vrovecium obsidere: ac si qui ex Nevelanis dediticiis ad præsidium id, quemadmodum facere solebant, adjungere se vellent, id ne faciant, ac in ulteriorem Moscoviam se recipiant, adigere eos jubet. Ipse ab exercitu Savolociam præcurrens ambitu capto, absque omnibus partibus arce circumunita, reperit notum versus, aliam eodem in lacu contra castrum insulam esse; quæ à plerisque partibus lacu, ab aliis uliginoso amne ac nativa fossa defenderetur: eadem brevissimum ad arcem trajectum esse.

Itaque cum si eò exercitum traduceret, utrumque se consequuturum intelligeret, ut & contra quasvis vel maximas copias hostium tutissimo loco consideret: & eodem ex loco maximam oppugnandæ arcis facultatem haberet, quàm latissimè ad majoris exercitus speciem hosti objiciendam signis explicatis sequenti die exercitu omni illum in locum traducto, castra communijt. Omnibus maximam difficultatem oppugnatio habitura videbatur, arce ab omnibus partibus propter aquas inaccessa, opere præterea munita, anni tempore incommodissimo, quo pluviis, frigore, gelu, quæ in propinqua expectatione jam erant, continuò miles affligeretur: Samoscius non planè tamen desperandum putabat. Itaque quæ ad oppugnationem pertinerent, administrare cœpit.

Erant è regione castrorum nostrorum tria propugnacula ingentis magnitudinis: extrema duo ex maximis robustissimisque trabibus consignata: medium minus aliquantò fenestris ad tormentorum usus, quemadmodum & reliquorum laterum propugnacula omnia apta. Hæc quòd non cespite vestita, sed veteri more argilla incrustata erant,

erant, magnam in spem Samoscium adducebant, fore, ut decussa argilla & facillimè, ut materia veteri, & arida, nulloque humore nutrita incenderentur: & incensa propter tantam lignorum struem quàm latissimè incendium propagarent. Alebat spem ejus Saburovi, magna ob virturem inter Moscos & apud Ducem authoritate viri, arcisque hujus præfecti institutum; qui quòd vel pulverem tormentarium frustra consumi, vel militem fatigari nolebat, summo silentio, quod non nisi in maximi metus significatione à Moscis fieri soleret, se suosque intra munitiones continebat. Quamvis sub primum exercitus adventum decem circiter pabulatoribus nostris, quos oppresserant, minutim concisis, atque ex arce iis præcipitatis, terrorem adventanti militi incutere ea immanitate conatus fuerat. Samoscius ratis interim, quæ contis ad arcem adigeretur, militique ad oppugnationem tendenti transitum præberet, Nicolao Vrouecio jungendæ negotium dat. Simul munitiones fossasque à castris contra arcem duci jubet; quibus postridie magno opere perfectis, tormenta mox constituta fuerunt: rateque interea temporis ex altiore quodam ædificio, quod reliquis incensis solum hostes reliquerant, ab Vrovecio perfecta, primùm tormenta complura, ab ea parte, qua angustissimus lacus erat disposuit: è quibus rectis à fronte ictibus propugnacula, de quibus dictum est, ferirentur: alia deinde à latere, quo meridiem arx spectat, ne & per aversam portam hostes erumpere, nostrosque pontem transgressos, ac à fronte arcem oppugnantes, circumvenire possent; & simul, si qui in superioribus propugnaculis constitissent, ut directis secundum latera ictibus tormentorum indè dejicerentur; quibus rebus administratis, oppugnationem ordiri constituit. Erat ab ima arcis radice acclivis versus eam ascensus, quem hostes una altissimorum palorum sepe, binisque ingentium & acutissimorum cervorum ordinibus, justo inter singulos spatio relicto, obsepserant.

Contra ea hæc Samoscius comparabat; quia lana destituebatur, centonibus stragulisque equorum per universum exercitum conquisitis, quàm plurimos ex iis saccos implet. Docet militem, quia loci natura à majorum tormentorum vi, quòd ea deorsum mitti non possent, satis illum defenderet, contra sclopetos, postquam in adversam ripam transiisset, saccos eos supra cervos injiceret; sub iisque delitescens, fossas mox ab ea parte sub arce ageret; ex quibus deinde & hostem extra munitiones suas progressum rejiceret, & ignem in propugnacula inferret. His rebus ita constitutis, ratis ab eo loco, quo justo à castris intervallo, instituta erat, contra arcem protracta; magnoque militum concursu certatim in id omnibus incumbentibus, inter creberrimas, quæ ex utrisque munitionibus fiebant, ejaculationes, in adversam ripam directa fuit. Sed quid brevior, quàm ut pertingere eò posset, reperiebatur; utrinque tum ita discessum fuit. Christophori tamen Rosdrasevi, præfecti Lancicienfis, magnæ virtutis & nominis viri casu non mediocre à nostris detrimentum acceptum. Hunc dum ratis applicaretur, ad tormenta, quò rectius ibi omnia administrarentur, curare Samoscius jusserat; ille cum nihilominus procurrisset, globo ex hostium munitionibus supra dextrum oculum excepto concidit.

Inde ratis ut corrigatur, à peditibus Polonis retrahitur, quos dum hostes continentibus tormentorum ictibus ex arce petunt, qui funem regebant, perculsi eum dimittunt. Id conspicati tres alij è proximo pedites, cum tenere illam aliter non possent, in ratem insiliunt; ventoque vehementiore abrepti ad hostium munitiones secundum proxima propugnacula deferuntur. Videntes hos Mosci aquis ab exercitu omni ex parte interclusos, navigiis plerisque quæ in arcem omnia subduxerant, inscensis, magno numero ad eos contendunt. Hi acriter primum sclopetis, inde contis se defendunt, compluresque ex hostibus deturbant: tandem cum undique circumvenirentur, proximis cymbis è quibus hostes dejecerant, arreptis, in eas desiliunt, rateq; relicta evadunt. Interim eodem vento in adversam ripam ratis ferri cœpit, in quam cum persequendæ ejus finem nondum hostis faceret, Samoscius equitibus aliquot summissis eam recepit. Rate eodem die refecta cum ex superioris temporis casu miles perterritus, quem antea præmiis ad promovendam eam Samoscius provocarat, minus promptus jam ad ministeria hæc cum periculo obeunda esset, Nicolaum Vrovecium necessarium suum ratem conscendere, saccoq; uno ex iis, de quibus diximus, ante se collocato, dirigere in adversam ripam eam jubet. Vrovecius impigrè imperata exequitur: aliquotque gregariis militibus post se collocatis, ipse ab anteriore parte ea sola, quæ demonstrata est, ratione tectus, creberrimosque globos objecto sacco excipiens, stationibus hostium, quæ in extrema ripa excubabant, fuga in arcem se recipientibus, ad ripam ratem adigit.

Miles & inprimis Ungarus confertim, quemadmodum jussus erat, pontem transgressus, sepem à ripa objectam securibus primum scindebat: mox indè, quò celerius labore perfungeretur, cum alienissimo anni tempore omnia pericula frigoris ac aëris injuriis leviora duceret, saccis in cervos non injectis, nullis fossis ductis, aut ulla re earum, quæ imperatæ erant, administrata, argilla nec dum decussa, ad ignem propugnaculis admovendum convertitur.

Non obſcuram jam timoris & trepidationis ſignificationem hoſtes dabant; verùm dum hi longo temporis ſpatio cervos moliuntur; quorum cum bini eſſent ordines, ſingulorum ordinum denum ad minus pedum latitudo erat: dum Georgium Suſſium, qui faces ac ignes adferat, trans lacum mittunt: dum alia quæ ei rei uſui ſint adminiſtrant, hoſtes recollectis interim animis, averſis omnibus portis erumpunt; integris curatisque corporibus noſtros præ frigore & gelu ad rem gerendam pene inutiles circumveniunt: longiſſimis haſtis, acutoque & falcato ferro armatis, bardeſchos ipſi vocant, breviore armorum genere, ac frameis ſaltem utentes propellunt: pars cæditur, pars in turba mutuò ſe impellens in lacum præcipitata aquis mergitur. Samoſcius & ſi deliberatum jam habebat, omnes potius acerbitates perferre, quàm ceptam oppugnationem dimitteret: dici tamen hujus ſucceſſu territos plerorumque animos ratus, conſilio habito, quid in quoq; ad futura pericula animi eſſet, explorare conſtituit. Conſilio eo habito, vix unus repertus fuit, qui habendam rationem temporis, fortunæque concedendum, à quarum neutra jam ſublevarentur, cenſeret, à reliquis omnibus vox nulla audita fuit, ſuperioribus ſucceſſibus ſuaque virtute indigna; Principioque à Farensbekio facto, quidvis potius perferendum, quàm infecta re ab obſidione diſcederent, omnes ſtatuerunt.

Miſit mox Samoſcius Georgium Sibricum cum literis ad Regem: ne incommodo hoc in oppugnatione, nimia militis properatione accepto permoveatur: ne ab obſidione ſe revocet: neu ſua cauſa diutius Nevelæ ſubſiſtat, rogat; caſtra ſe poſuiſſe ad obſidionem ducendam aptiſſima, cum loci natura ac munitione, tum circumjacentium regionum fertilitate & abundantia: nihil ſibi vel ad maximas quaſque copias hoſtium ſuſtinendas loco tutiſſimo, vel in agro frumentis, pecore, materia, aquis abundante, ad omnium rerum uſum deeſſe poſſe. Hærebat Rex adhuc Nevelæ loco, quòd ſuperioribus ſtationibus & Koſakkorum direptionibus vaſtatus eſſet, quibus ex rebus commeatus ac pabuli inopiam exiſtere neceſſe erat, inprimis incommodo. Sub idem verò tempus ab aëre etiam contagium quoddam, quod primum ex Orientis partibus profectum, in Italiam indè ac Galliam, aliaſque regiones perlatum fuerat, univerſam quaſi Europam pervagatum Cracoviam quoque ac Vilnam, atque indè ad exercitum pervenerat. Erat id non tam lethali aliqua vi timendum, quam progreſſu atque celeritate, qua proxima quæque loca complectebatur, admirabile. Primò inferiorem dorſi ſpinam horrore plerumque occupabat: inde in capitis gravedinem & languorem, quos corripuerat, reſolvebat, pectori imprimis grave, qui tamen intra quartum vel quintum diem non deceſſiſſent, eos in febrim degenerans interimebat; Lethale fere iis, qui purgantibus medicamentis, aut venæ ſectione utebantur, quæ utraque reſpirationem graviorem efficiebant: illa quòd humorem omnem à capite in pectus magna vi trahebat: hæc præterquàm quòd corpus refrigeraret, debilitaret etiam vires, quibus ad reſpirationem opus eſſet. Nomen ut novo morbo certum nullum inventum fuit. Rex ad eas copias, quas ante Samoſcius habebat, nongentos equites Polonos, ac mille circiter pedites Ungaros cum Stephano Carolo ei adjecit, moxq; Vilnam movit, Polotiæ eo, de quo dictum eſt, morbo, ipſe etiam tentatus. Samoſcius interim, quæ ad oppugnationem pertinerent, ſummo rurſum ſtudio apparare inſtituit: ratem quamvis ex ſatis magnis trabibus in latitudinem contabulatam, quò latior tamen & expeditior ad arcem acceſſus militi eſſet, duplicari jubet. Navigia cymbaſque, quò pluribus circumfuſis omnibus ex partibus oppugnatio adminiſtretur, viresq; præſidij quàm maximè diſtrahantur, per vicinas villas ac ſtagna magna diligentia conquirit. Reliquis omnibus navigiis ſubductis, unum ſolum hoſtes reliquerant. Id cùm Monachorum loci ejus fuiſſet, ac ad majorum retiorum uſus comparatum octuaginta ferè hominibus capiendis idoneum eſſet, quia tamen vetuſtate vitium fecerat, rimarumque plenum eſſet, neglexerant. Samoſcius qua patebat partim recentibus coriis bubulis, partim muſco obſtructo, ut commodè navigari eò poſſet, effecit. Iisdem temporibus, cum intellexiſſet, Joannem Suiſcium Petri F. Palatinum Pleſcovienſem cum exercitu ad Porchoviam conſidère, Martinum Volſcium veteranum præfectum cum expedito equitatu exploratum eò miſit. Suiſcius, quod de diſceſſu Regis audiviſſet, neque per anni hoc tempus alium exercitum expectaret, dimiſſo exercitu Pleſcoviam ſe receperat. Itaque accidit, quod evenire neceſſe erat, ut in nulla periculi expectatione incurioſius omnibus agentibus, ac ſine metu commeantibus complures Volſcius opprimeret; miſſiſque agreſtibus, quibus parcere à Samoſcio juſſus erat, nobiles aliquot captivos ſecum in caſtra adduxit. Rebus iis, quas diximus ad oppugnationem comparatis, decem omninò diebus perfectis, Samoſcius majori navigio, quod refectum ab eo oſtendimus, militaribus viris aliquot aſſumptis lacum invectus, quibus partibus maximè opportuna oppugnatio futura eſſet, accuratius cognoſcit. Tormentis tria, quæ contra caſtra eſſe diximus, propugnacula, quo & argilla deterſa magis incendio paterent, & materia dilacerata apertis quaſi venis celerius ignem raperent, continuo quati jubet. Cum peditatus propter tempeſtatum etiam injurias, contra quas minus tectus erat, nec animorum

rum nec virium satis habiturus videretur; nobilitas equis missis, conjuratione inter se facta, ad arcem duci se flagitabat. Conjungebant se cum his pari studio, qui sub Farensbekio militabant equites, nobiles nonnulli Germani. Samoscius in media acie, qui cum facibus ac tædis ad incendenda mænia expediti essent, collocatis, à dextro cornu, contra quod superius propugnaculum oppositum esset, Polonos & Germanos: à sinistro ad alterum propugnaculum Ungaros, qui utrinq; à media parte ignes inferentibus, contra eruptiones præsidio essent, constituit: Polonis Vrovecium præfecit, illique in omnes casus Andream Orechovium substituit. Cum Germanis Othonem Uxkelium Farensbekius misit. Ratem ab utroque latere saccis, de quibus ostensum est, contra transversos minorum sclopetorum ictus muniri jubet. Ea adducta inter confertissimas hostium ejaculationes in adversam ripam applicatur; tempestateque sub idem tempus commutata, post continentes imbres cum serenitate majus pugnandi studium omnibus incessit. Jam primi ratem transierant: Simul navigia milite, tormentis ac facibus instructa, omnibus ex partibus provolabant: interim ex utrisque munitionibus: magno cum hostium detrimento crebræ ex nostris jaculationes fiebant. Cùm subito regias literas conclamare hostes cœperunt. Samoscius superioribus diebus propterea, quod cum Lucensi expugnationi magna ex parte præfuisset, tanquam crudelitatis ejus authoris nomen suum horrori esse hostibus intellexisset, regio nomine atque signo, quod pro Cancellariatus munere penes illum erat, literas ad obsessos hoc argumento dederat. Jussisse Regem omni studio Samoscium in oppugnationem incumbere: quòd si tamen ultro in deditionem venirent, pro clementia sua conservandos statuisse, absque omni injuria prohibitos velle: quæ quo diligentius observentur, cubicularium suum se mittere. Literas hasce rejecerant primò. Postquam quid in illis esset, edocti fuerant, ad sua præsidia Regem scribere debere responderant: hoc non ejus juris esse, in quo regiæ literæ reciperentur. Eas literas tum primum voce, inde præfectis aliquot sclopetariorum missis flagitabant. Datæ illis fuerunt literæ fidesque. Misit simul Samoscius Joannem Thomam Droievium, præfectum Premisliensem, qui arcem in fidem acciperet, Palatinosque ad se adduceret. Hic primò non Palatinos modò, verum militum etiam magnæ partis animos dubios adhuc reperit: tandem cedentibus timori militibus, Palatini reluctantes ad Samoscium adducti fuerunt. Dediticiis fides servata fuit; matronæ præterea aliquot, quæ Lukis captæ fuerant, quòd ne pudicitia earum in tanta itineris longinquitate ac militum multitudine negligentius haberetur, verebatur, à Samoscio condonatæ: mirantibusque Moscis, ac ultro fatentibus, se ejus ætatis atque formæ matronas nostris reddituros non fuisse, postquàm causam, ob quam id à Samoscio fieret, intellexerunt, tum verò minùs etiam mirum videri debere dicebant, si in tanta morum diversitate, fortuna quoque dissimilis esset. Ita arx & loci natura munitissima, & ab omnibus rebus ad defensionem paratissima, anni tempore, continuis imbribus, ac gelu hostes juvante integra recepta fuit. Globorum candentium ne in hac oppugnatione usus esse posset, Saburovus excogitarat. Aliarum enim oppugnationum eventu monitus, parietem, quâ crassior erat, interciderat; ac uno solo trabum ordine, quibus contextus erat, relicto, interiorem partem ejus satis lato aggere, quem cratibus continebat, vestierat, fiebat indè, ut globi per tenuem parietem subito transeuntes in aggere hærerent, ibique sua sponte tandem supprimerentur. Memoria inde Samoscius tenens Regem proximo anno per ea loca in hosticum ulterius progredi in animo habere, tormenta & graviorem militaris instrumenti partem Savolociæ deponere constituit; Stephanumque Carolum cum Ungarico milite in arcem traducere omnia jussit. Hic veteri ponte, quemadmodum ostendimus, ab hostibus interrupto: rate, qua in oppugnatione miles usus fuerat, infirmiore, quàm ut tantæ molis tormenta promoveri per eam possent, alterius etiam pontis tam exiguo tempore efficiendi summa difficultate proposita, tormenta firmissimis, iisque pluribus rudentibus apta, quò uno rupto alij subsidio essent, per lacum ipsum, quà durissimum solum & maximè argillosum explorarat, cohortibus aliquot Ungarorum in adversa ripa collocatis, in arcem à munitionibus nostris traduxit. In præsidio Georgium Sibricum cum Ungari militis parte relinquit: Farensbekium cum mille circiter equitibus latiore circuitu capto Opockam versus proficisci, conversoque ad sinistram per Nescerdam itinere ad Polotiam rursum occurrere sibi jubet. Nam quod infra ad Velikam amnem sita ea esset, quæ natura fluminis esset, cognoscere: Si etiam oppugnanda proximo anno foret, situm ejus eo magis præceptum ante habere cupiebat, quod eodem in loco sub Sigismundo rege incommodum acceptum memoria teneret. Eadem futuræ expeditionis cura itinera quoque reliqua omnia; flumina, item, si quæ navigabilia essent, pleraque ut explorata ante haberet, operam dabat, maximè quòd lacum Vsciam esse accepisset, ex quo ejusdem nominis fluvius se derivans in Usciam lacum influeret, indeque mutato nomine in Dryssam lacum effusus ejusdem nominis fluvium efficeret, earumque potissimum opportunitate Sokolam à Mosco commeatu, aliisque rebus necessariis provisam: diligentissimè

omnes meatus exitusque ejus cognoscebat. Itinere inde ob imbrium ac frigorum injurias, sylvarumque per quas ibatur, magnitudinem, ac pontium plerisque in locis inopiam aliquanto incommodiore, lue præsertim de qua dictum est, exercitum affligente, ut pacatis tamen circumcirca locis omnibus tuto per Polotlam Vilnam ad Regem venit. Dum Rex hoc rerum successu expeditione Lucensi perfecta in Lithuaniam se recipit, Moscus, repudiata priore uxore; quod ipsius moribus toties ei licet, quoties libet, jam sextum tum maritus delectu puellarum publico indicto novam induxit; idemque ex proceribus etiam,& consiliariis suis quosdam facere coëgit. Delectus ejus quemadmodum ex nobili quadam captiva, quæ ipsa in delectu eo fuerat, cognitum est, hæc est ratio. Proceres nobilesque omnes, qui filias aut propinquas nubiles aliqua formæ commendatione in potestate habeant, edicto proposito, certo tempore omnes adducere jubet. Ad diem præparata jam ante eum in usum domo spatiosa & ampla, per singula cœnacula duodenos lectos habentia totidem puellæ distribuuntur. Ipse uno sene comitatus omnia ordine circumit: ut quodque ingressus est, solio jam ante instructo considet: puellæ in magno omnium principi suo placendi, ac ad eam fortunam perveniendi studio elegantissimè omnes ornatæ, ad genua ejus ordine singulæ advolutæ, sudario auro acunionibus contexto in genua injecto discedunt; quam ex his maximè probarit, ducit: cæteras vel agris, vel pecunia donatas dimittit. Rex Vilnæ paucis diebus commoratus, Grodnam proficiscitur, ac jam de futura expeditione cogitans, quòd tardiùs comitia sibi habenda, tributumque si quod in illis sciscеretur, serius exactum iri intelligeret, ne quod gerendæ rei tempus dimittere cogeretur, privatas interim rationes mutuæ sumendæ pecuniæ jam tum inibat. Præter Marchionem Georgium Fridericum in Prussia Ducem, Augustum Saxoniæ & Joannem Fridericum Brandeburgensem principes Electores de mutuo in bellum hoc præstando appellat, quo facto, duas simul res consecuturum se videbat, ut & suam erga illos omnibus in rebus fiduciam ostenderet: & eorum in re aliena studio ordines invitatos ad perficiendi pro suis commodis belli voluntatem eò magis accenderet. Credita ab illis pecunia ad certum diem, exactisque jam comitiis allata, ac ulterius deinde die prolato, ad tempus soluta fuit.

Interim Kosakki Nisovij cum Joanne Orisovio ab altera parte in Moscoviam Starodubum usque populationibus progressi, omni agro longè lateque vastato, oppidum ac extimas munitiones arcis quasdam incenderunt: indeque ad Pociopovam excursione facta, ab arce repulsi, præda tamen magna acta se receperunt. Proficiscentem Grodna Regem, Rigensium nuntij secuti fuerunt, Civitas eâ à Sigismundo Augusto in fidem iis conditionibus recepta fuerat, quæ jus ac majestatem imperij in eam regij ferè enervare, magisque ad ipsius etiam civitatis splendorem, quàm utilitatem comparatæ videbantur. Cum Rex iis legibus sociam eam, quam subjectam habere mallet, jam ante superioribus etiam expeditionibus, missis legatis, de certis subjectionis conditionibus cum Rege egerat: req; Drohicini tandem in hoc itinere transacta, missus à Rege Joannes Demetrius Solikovius fuit, qui civitatem in fidem acceptam, jurejurando in verba Regis obstringeret. Cum primis de portorio constituendo actum fuerat. Nam cum omnis negotiatio Rigensis Dunæ fluminis navigatione ferè contineatur, eaque jam magna ex parte superioribus victoriis Regis expedita esset: præterque Kokenhausium, Ascherotum, Lenovartum, quæ eo tempore in hostium potestate adhuc erant, quod morari eam posset, nihil reliquum esset: summæ æquitatis Rex judicabat, ut quæ res tanto publico cum molimento, atque impendio perfecta, ad civitatis privatorumq; omnium fortunas maximum accessionem factura esset, eadem Reipubl. commodum aliquid afferret: nec alia conditione commercia eò transferri volebat. Homines prudentes cùm sine vectigalibus & tributis non posse subsistere Rempubl. intelligerent: rectissimè autem in iis provinciis ea constitui, quæ armis recuperentur, assenserunt tandem, ut portorium maritimum omnium mercium constitueretur: ejusque proventuum duæ partes Regi sine ulla conditione: tertia civitati in portus, ac stationum refectionem cederet. Relinquebatur in ambiguo de bonis, quæ Archiepiscopalis quondam juris fuissent: de vallo contra arcem à civitate objecto: & aliis rebus quibusdam, earum omnium definitio regis in illa loca adventum rejecta fuit. Dum in Moscovia cum exercitu Rex erat, Joannes Tertius ejus nominis Sueciæ Rex ad Narvam classem miserat, verùm integris tum adhuc ab ea parte rebus Moscoviticis, piscatoriis aliquot ædificiis in littore exustis, reinfecta recipere se coacta ea fuerat. Interim Varsaviam ad comitia Rex venit. Ordines ut hunc rerum successum omnibus modis urgeant, ac non lætentur modò victoria, sed ea etiam utantur hortatur: si universam Moscoviam, & amplissimum illud regnum vel appetendum vel sperandum non arbitrentur, cujus tamen maxima spes, jam illis ostendatur, eousque saltem in armis maneant, dum Livoniam universam, quam ab initio jam præmium belli hujus sibi proposuissent, dignam & laborum suorum mercedem, & ad posteros virtutis monumentum relaturi adjungant: magnum incommodum in eo esse docet, quòd ipse quotannis ad comitia tributi causa obeunda in regnum revocetur: militem con-

continuis itineribus confici: hosti respirandi suique colligendi spatium interim dari: quodque tributa tardiùs exigantur, multas rerum gerendarum occasiones mora hac corrumpi necesse esse, quibus incommodis quò obviam eatur, ut biennale tributum sciscant, flagitat. Ordines tributum non recusare, à tempore, in quod flagitabatur, alieni videbantur. Priusquam autem ad ullam aliam rem accederent, capita rerum gerendarum de quibus leges perferri vellent, scripto comprehensa Regi offerebant; utque sancirentur, petebant ita responsum fuit, ut quæ concedi posse existimabantur, concederentur: quædam interpretatione lenirentur: pleraque in aliud tempus conferrentur. Responso eo accepto, dierum aliquot spatio interjecto, idem quod ante jam scriptum tradiderant, nullis contra regiam declarationem rationibus aliis allatis, denuò tradunt. Rex ex Senatu aliquot, parique ratione ex nuntiorum collegio aliis delectis, ut iis de rebus utrinque moderatione adhibita dispiciant, negotium dat: quæ ab his communicatis sententiis proposita fuerunt, scripto comprehensa denuò nuntiis traduntur, ij diebus aliquot interpositis, idem quod antea fecerant, prius scriptum suum rursus Regi oblatum urgent. Appetebat interim finis dierum comitialium legibus definitorum. Itaq; certis conditionibus res tandem convenit: constitutionesque iis de rebus promulgatæ fuerunt. Tributum indè primò simplex Regi permiserunt: postea Rege partim iis, quas ostendimus de causis, tum quod præterea militi stipendium omne nondum solutum esset: apud Principes quos diximus, & alios privatos nova nomina fierent: novum ad hæc bellum administrandum esset, nulla ratione satisfieri eo sibi posse demonstrante, duplex ea prius conditione sciverunt; ut si pax interim convenisset, tributa quoque cessarent: deinde iisdem argumentis à Rege illa refutata, ut collatis rationibus, quicquid stipendiis omnibus, & ære alieno ob bellum hoc conflato, tum si quid deinceps in apparatus belli erogatum fuisset, exolutis, reliquum ex tributo eo futurum esset, in Ravense ærarium inferretur. Venerant huc, quemadmodum supra demonstratum est, legati Moscovitici, per universam Poloniam tanquam in triumpho ducti. Hi novis mandatis à Principe suo acceptis, denuo hic ad colloquia admissi. Primùm Nevelenses conditiones urgebant; quibus rei transigendæ à Lithuanis Senatoribus certam spem factam sibi dicebant, quibus cum aliis rationibus refutatis, tum quòd majoribus postea sumptibus à Rege factis, Savolociaque capta non integra amplius res esset; tandem more suo diu prius licitati eò descenderunt, ut ad alia, quæ ante obtulerant castella Livoniæ, urbibus ac castellis potioribus Felino, Derpato, Mariemburgo, Parnavia, ac Narva, Principi suo receptis reliquis omnibus Regi decederent. Rex nisi omni Livonia, hostis decederet, alia conditione pacem sibi faciendam cum eo non arbitrabatur. Hæc sententia ordinibus proposita, publicè quoque omnibus placuit. Adhibiti colloquio cum Moscis huic ex nobilitatis nuntiis aliquot fuerunt, quo tergiversatione Mosci perspecta, tota de re ipsi plenius collegas suos edocere possent. Utrisque in sententia permanentibus, infecta re à colloquio recessum fuit. Rex ita à comitiis discessit, ut biennij tributo ab ordinibus sancito, non prius pacem se facturum cum hoste polliceretur, quàm is universa Livonia excessisset. Sub finem comitiorum nuntij nobilitatis per Stanislaum Priemscium, quem à bello reversum nobilitas majoris Poloniæ nuntium crearat, & tum nuntiorum illud nobilitatis collegium initio comitiorum Marschalcum è more prodiderat, rege adito, ut remotis, quibus in Senatum ingrediendi jus non esset, dicendi potestas sibi fieret, petebant; re impetrata, rogant operam dare Rex velit, ut ea expeditione bellum finiat: ita nobilitatem, maxime familias ejus rusticas, quarum salutem sine suarum quisque fortunarum detrimento negligere non possit, tributis exhaustas, ut majoribus ferendis pares vix sint futuræ.

Respondit Rex per Cancellarium; bellum pacis ac publicæ utilitatis causa à se susceptum minimè ex industria à se ali: hostem eò redactum, ut, si bellum continuetur, non adeò magno negotio confici possit: se tamen consentientibus ordinum studiis libenter concessurum: quam primumq; ad tradendam sibi Livoniam hostem adduxerit, impetuq; ejus represso, reipubl. otio ac securitati consuluerit, paci, quæ cum publica dignitate atque utilitate conjuncta sit, nullam moram facturum. Publice indè more majorum Regi valedicentes, ut de domesticis etiam rebus, & intestinis incommodis sanandis cogitationem suscipere velit, rogant: nominatim de Regum eligendorum stabili aliqua ratione constituenda petunt; utque iis de rebus, quàm primùm commodo reipubl. facere possit, comitia habere velit, quò majus antea discrimen respubl. adierit, cùm partibus in diversa studia scissis, in duos Principes Respubl. distracta fuerit, eò nunc, postquàm metu hoc liberata sit, ne idem periculum denuò subeat, diligentius providendum esse docent. Accedere huc controversias, quæ inter sacrum & profanum ordinem intercedant; quarum & ipsarum non levem rationem sibi ducendam, utq; omnes tandem tollantur, plurimum reipubl. interesse judicent. Ostendit Rex per eundem Cancellarium, non minori studio ad domesticas res rectè constituendas, quàm ad perficiendum ex sententia bellum se ferri: & qui bellicarum rerum laudem non aspernetur,

eò

eò majori tamen domi benè constitutæ Reipubl. quàm maximè diuturnæ memoriæ relinquendæ studio se teneri, quò magis sine hac ne superiorem quidem gloriam stabilem perpetuamq; esse posse perspiciat. De interregnorum ratione quoties cogitet, quanto in periculo superioribus temporib' Resp. fuerit, quibus electionum & ambitionum studia ea tanquam fluctus quidam illam exagitarint; cum non minus hanc, quàm in qua natus sit, omni studio sibi amplectendam, eò chariorem etiam habendam intelligat, quò majoribus honoribus atque ornamentis susceptum se affecerit, cohorrescere se animo, agnoscereque non nisi singulari benignitate divina in commodiorem statum eam pervenisse. Jam ut de certa electionum ratione deliberatio suscipiatur, intelligere se: si id fiat, quantum & in re ipsa difficultatis futurum: & si quod verendum videatur, occulta aliqua Reipublicæ vulnera ea nudet, incommodi indè metuendum sit: suam quidem operam atque authoritatem Reipubl. atque ordinum voluntati non defutura. Idem de concordia inter Ecclesiasticum & civilem ordinem sese judicare: nihil ea posse suscipi utilius, atque ad Reipubl. stabilitatem magis necessarium: sed utramq; ad rem consensu animisque ab omni odio & affectione vacuis opus esse. Proinde sibi quidem summæ curæ ea fore: hortari autem ipsos quoque ut animos ad deliberationes rerum harum sedatos, nulliusq; alterius rei, quàm patriæ ac publicæ salutis & dignitatis studio deditos afferant. Hortatus indè quemadmodum & superioribus temporibus fecerat, ut per absentiam suam otio & tranquillitati publicæ pro se quisque studeret, & animo ad quævis pericula excipienda parato esset, fausta quæq; ac felicia, utque utrique, tam qui domi mansuri essent, quàm qui in bellum ituri ita rem gererent, ut mox læta utrinq; gratulatione, in mutuos complexus ruerent, precatus iis fuit: Ad quam vocem plausu à circumfusis excitato, Cancellarius eum ipsum plausum lætum omen futuri successus, ac non diuturni belli Regem accipere intulit. Sub idem comitiorum tempus Succiæ Rex, quibus partibus hac expeditione bellum orsurus Rex esset, per literas à Rege quærebat. Rex pro eo, quod ante ad bellum hoc maximè Succiæ Rex hortatus se fuisset, ac mutua necessitudine celandum eum consilia sua non ratus, Plescoviam se eo anno ire in animo habere ei ostendit: petentiq; legato ejus, ut militem quem in Germania intercipiendæ legationis Moscoviticæ ad Principes Christianos missæ causa scripturus Succiæ Rex esset, voluntate Regis per ditiones ac portus ejus ducere sibi liceret, literas quarum authoritate id facere posset, dedit. Iisdem temporibus Philo Kmita qui Lucensi præsidio præfectus à Rege fuerat, ne miles otio ac desidia interim corrumperetur, Chelmam Moscoviticam, quod castrum supra Lovatum fluvium situm est, Martinum Curtium & Gabrielem Holubkonem misit; qui cum ex captivis cognovissent, oppidum jam ante Moscos more suo incendisse; ex eo unam domum sub castro ad excubias agendas ab hoste relictam; noctu progressi, cum antequam illuxisset, eò pervenissent, Curtio domum prætervecto ac à tergo excubiis se objiciente, Holubko castrum incendit. Ab alia parte Sibricus Savolociensis præsidij præfectus homines agri ejus omnes ad Sacramentum evocarat; quinque autem antiquitus territoria ad Savolociam pertinent. Venerant in his Voronecienses advocato, Polonico more sibi creato. Oppidum autem Voronecia est supra Savolociam ad Soucam flumen situm; propterque fluminis ejus opportunitatem, quod in Velikam flumen, indeque sub Plescovia in lacum Pelbam ac sinum Finlandicum influit, commercij atque habitatorum numero amplum olim fuit. Castrum quod adjunctum habuerat in tot vicinorum ac munitissimorum aliorum copia desertum à Moscis fuerat. Itaque cum oppido nullo opere munito præsidium Savolociense facile potiturum se cogitaret; quo id ante incenderent; maximè autem, quod oppidani ad Sacramentum convenerant, ut ad deterrendos alios omnia cruciatus exempla in eos ederent., copiis aliquot collectis repentina excursione opprimendi ejus causa in munere ac metu suo non invigilans certiorem mox Sibricum fecisset, hic profligatis Moscis, locum in quo castrum fuerat, cum Kiralio occupat; præsidioq; ei imposito, corbibus militaribus pro tempore communit; agrestibusque ipsis quibus loca vicina nota erant, ducentibus, crebras inde ex hostico prædas egit. Philo Kmita Chelmensis excursionis proventu invitatus eodem Sibrico ac vicinis aliis præsidiis sibi adjunctis; Priscam Russam quæ ad magnam Novogardiam spectat, excurrit. Magna hoc loco Moscoviæ Dux salinarum vectigalia habet: frequentia item & ampla commercia sunt. Oppidum magis in salinarum ac negotiorum usus constitutum, utque loco à finibus remoto, nullo opere munitum sine negotio diripuit, repletumque militem præda reduxit.

REIN-

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti

LIBER V.

SOlutis ad eum, quem superiori libro ostendimus, modum comitiis, Rex militem, quãto in supplementum ad bellum opus erat, Zamoscium quàm celerrime scribere, matureque in Lithuaniam adducere jubet. Ipse Grodnam rectà, inde Vilnam proficiscitur. Interim ad Christophorum fratrem Principem Transilvaniæ de novo equitum ac peditum Ungarorum delectu scribit. Germani militis conquirendi Farensbekio per literas negotium datur; qui militis in inferioris Germaniæ bellis exercitati copiam se habere posse ante ostenderat. Samoscius, quò lectiorem peditatum haberet, Vrovecium ala equitum, cui præerat, missa, peditem ex sola nobilitate scribere jubet. Sublevabantur apparatus hi interim, dum tributariæ pecuniæ conferrentur, partim ea pecunia, quam à Principibus acceptam supra ostendimus, quamque præter eam Marchio in Prussia Dux subsidij loco miserat; partim propria Regis ipsius, maximè tamen equitum studio, quorum magnum numerum Zamoscius evocarat; eaque ad bellum hoc alacritas erat, ut plerique nulla in auctoramentum accepta pecunia ad diem nihilominus convenirent: complures in ipsis castris demum stipendiorum partem acciperent. Grodnam jam Rege progresso, nuntius cum literis à Mosco ad eum venit: mox alios cum amplioribus mandatis, quibus convenire pacem posse existimet, afferre: Interim ne ullum exercitum Rex cogat, neve ulterius progrediatur; posse eum & impensæ & labori parcere. Veniunt legati: Colloquium petentibus datur. Re diu more eorum ducta, atque utrinque disputata, eò tandem descenderunt, ut Narva, Neuschlossio, Derpato, Adsevio, Novogrodeco Livonico, Neuhaus à Germanis dicto, exceptis, reliquam Livoniam universam unà cum iis locis, quæ antea receperant, Weissensteinio, Felinio, Parnavia & aliis omnibus Regi permitterent. Ostenderat Rex, nullam se prius pacis mentionem fieri passurum, quam universa Livonia Moscus cessisset. Urgebant legati ut cum sui principis nomine offenderetur, quid præstiturus esset, sibi quoque quod de ablatis principi suo restituendis animi Rex haberet, demonstraretur.

Repetebant autem uno Polotiensi agro excepto, qui pristinæ ditionis regiæ fuerat, reliqua quæ superioribus annis bello capta erant, omnia: Demonstratum fuit, ita Regem principi eorum illa restituturum, si præter Velisium, quod nulla conditione dimissurus Rex esset, castrum quoque Sebesium quod id penitus intra ditiones regias situm esset, quò certior ac stabilior pax esset, vel tradidisset Regi, vel demolitus fuisset, quod quo minus recusaret, Regem vicissim Dryssam demoliturum; partis sumptus deinde in bellum facti nomine quadraginta aureorum millia Regi refudisset. Impetrarunt legati, ut ad principem suum referre ea sibi liceret; & ut Regis nomine eadem ad illum scriberentur. Sub idem tempus Bogdanus Bilscius, cujus frater patruelis in amoribus Mosco erat, summamq; apud eum rerum omnium fidem obtinebat, ad Regem transiit. Miserat Moscus legatos ad Rodolphum Romanorum Imperatorem: ab eo ulterius deinde ad summum Pontificem Romam pervenerunt. Legatione ad summum Pontificem operam suam contra Turcam Christianitati pollicitus, & de Regis in se injuriis quæstus perhibebatur: & vel secretò, ut ad pacem eum hortaretur, petiisse; aut iis tamen querimoniis, ut suas partes summus Pontifex interponeret, non nolle se satis ostendisse. In Poloniam frequentibus nuntiis afferebatur, cum Græcæ sectæ homines pedes summi Pontificis

pro more deosculari diu recusassent, tandem tamen id ut facerent, adductos. Summus Pontifex Antonium Possevinum qui unà in Moscoviam cum illis iret, iis adjunxerat. Hic Moscis per regias ditiones itinere interclusо, ideoque per Germaniam Lubecam, ut inde Narvam trajicerent, se recipientibus, de legatione sua per literas certiorem Regem fecit, ac si voluntate ejus id sibi liceret, per Poloniam & Lithuaniam iturum se ostendit. Rex non modo illi permisit; sed ipsius quoq; Mosci legatis idem se permittere respondit. Hi tamen, ne quid præter præscriptum principis sui facerent, Lubecam se contulerunt; indeq; eodem quo venerant itinere in Moscoviam ad principem suum reversi fuerunt. Iisdem temporibus nuntius mortis Christophori Transilvaniæ Principis Regis fratris allatus, cùm Regi ipsi non levem dolorem attulit: tum Moscum, qui avocato Rege rebus Transilvanicis sui interim colligendi spatium sibi datum iri cogitaret, ut pacem atque eas ipsas conditiones, quas paulò antè ab eo propositas fuisse ostendimus, iterum revocaret, maximè animavit. Verùm Transilvanicis rebus ne à cura belli avocaretur, jam antè à Rege provisum erat. Cogitans enim ultra incertitudinem rerum humanarum ætatem fratris provectam: ipsum continuis articulorum doloribus confectum: antequam Varsaviam ad comitia iret, author fratri ac provincialibus fuerat; ut filium ejus Sigismundum in omnes casus Principem designarent. Quibus de rebus cum legati Alexander Kendius, & Vladislaus Samborius Varsaviam ad Regem venissent, ex ejus authoritate, domum postea illis reversis, communibus ordinum studiis Sigismundus in Principem electus fuerat: tristibus læta Christophoro Principi fortuna temperante, interq; duo funera uxoris unum, ac minoris natu filiæ alterum, principatum Sigismundi fili interjiciente. Maximam in pacis spem omnium jam propè animi venerant. Nam nec propter quadringentorum illorum millium conditionem, si Moscus eam non accepisset, communibus ordinum bellum finiri volentium studiis defuturus Rex fuerat; nec Moscus, qui universam quasi Livoniam pacis cupiditate dimiserat, illorum quæ exceperat, castrorum causa bellum accepturus existimabatur. Itaque inducias etiam ad certam diem, intra quam denuò Moscus responderet, Rex ei concesserat. Verùm intellectum mox fuit, jam tum legatos, quomodo à propositis conditionibus discederent, cogitare. Vincentius erat, de quo ante mentionem fecimus, in finibus Moscoviticis, qui ad Smolenscam pertinent, Ductor Kosakkorum. Hic cum transgressis fines legatis sese adjunxisset, posteaque eodem itinere Vilnam cum illis profectus, familiarius inter eundum ad eos sese applicasset, solicitare hominem, ut ad principem suum transfugeret, cœperunt. Ille constanter primo pernegarat, cum urgeretur, tandem Vilnæ ad magistratum rem detulit; ex ejus sententia simulat transitionem: quæ quò gratior principi eorum esset, nec sine pretio operæ ad illum veniret, ut aliquas magni momenti literas, quas ad eum deferret, sibi committerent, postulat. Illi polliciti, ut prius tamen aliquo argumento fidem ejus exploratam haberent, ut in una prius re conficienda operam suam sibi navet, rogant; tempusque quo profecturus Rex sit, quaque iter facturus exploret. Re ad magistratum delata, quò magis fides ei haberetur, iter regis ex fide descriptum datum illi fuit, quo à perfuga quasi pignore fidei accepto, literas ad principem suum perferendas ei tradunt. In iis ut magno animo sit, eum hortantur. Nam & paucas omnino à Rege copias cogi, & quod mortuo fratre Transilvanicæ res præsentiam ejus desideraturæ sint, maximè cum Turca iis imminere dicatur, minus huic bello eum vacaturum: Per idem verò tempus, & quod Vilnæ Rex substitit, Plescoviam, quam hoc bello petitum iri sibi persuaserat, omnibus rebus Moscus firmat. Muros vetustate neglectos magnis operibus reficit: novas ad priores munitiones adjicit: Præsidia ex aliis arcibus omnibus detracta unum hunc in locum cogit. Ab altera parte Pontus Gardianus Gallus, quem Sueciæ Rex collocata ei in matrimonium filia naturali militiæ præfectum fecerat; extrema quædam Livoniæ castella, quæ ad Osiliam & maritimam Livoniam pertinent, occupat. Jam ab initio cum primùm in Poloniam Rex venisset, Sueciæ Rex per oratorem suum vehementer Regem ad bellum contra Moscum hortatus, fœderis ac societatis contra communem hostem mentionem intulerat. Miserat tum iis de rebus ad eum Rex Joannem Herbortum Castellanum Sanocensem: propositæq; ex ultro citroq; conditiones fuerant, quibus Revaliam quoq; Regi traderet; utq; quæ cis Narvam flumen essent, Poloniæ Regi cederent; quæ ultra Narvam Sueciæ finitima versus Oceanum glacialem communibus copiis occuparentur, ad Sueciæ Regem pertinerent, cumq; bellum interim differendum sibi Rex non judicaret; quo tempore Poloniam ibat, denuo Laurentium Goslicium Vilna ad Sueciæ Regem miserat, per quem in armis jam se esse ei ostenderat, & ut ipse à suis quoq; finibus in Moscoviam cum exercitu irruptionem faceret, eum hortatus, auxiliorum & belli communicandi rationes quasdam proposuerat: ostendenteq; tum Rege Sueciæ nolle se sibi præscribi, quas in partes copias suas mitteret, omniaq; occupantis fore: Goslicius quemadmodum jussus fuerat, Livonia tamen ut abstineret postulârat; cujus causa & maximè bellum Rex suscepisset & quàm optimo jure pertinere ad se sciret: Regemq;

gemq; jus in Livonia Reipubl. & ſuum negligere non poſſe prædixerat. Nunc cum id accederet, ut Livoniam ferè omnem per legatos Moſcus ei detuliſſet, quo in ſtatu res eſſent, cùm Succiæ Regem, tum militiæ præfectum ejus iterum per literas certiorem Rex fecit; utq; Livoniam non hoſtis, ſed ſuam opinione jam præcipientes, omnino ab ea ſibi temperarent, atq; in aliis potius partibus, ſi ita eis videretur, bellum cum hoſte adminiſtrarent, poſtulavit. Vilna tormentis & inſtrumento militari omni Poſtauam præmiſſo, ipſe Disnam profectus fuit. Ubi de exercitu hoſtili ad Smolenſcam coacto, ejusq; in Mohilovienſem, & Sclovenſem agrum incurſione cognovit. Erant in hybernis eorum locorum aliquot equitum turmæ, ex quibus cum Chriſtophori Radivili, & Martini Kaſanovij turmæ, diverſis locis in palantes incidiſſent, ſecundisq; aliquot præliis cum copiis iis conflixiſſent, non diu in noſtro commoratæ, mox intra ſuos fines ſe receperunt, Rex tamen nuntio hoc de incurſionibus hoſtis allato, continuò Chriſtophoro Radivilo, qui tum Disnæ unà erat, ad eas quas antea habebat, turmas equitum, alias Polonorum nonnullas, quæ iis in locis ad Boryſthenem in hybernis erant, peditatusq; ac levium tormentorum, quæ navibus Vitepſciam præmitteret, certum numerum attribuit. Ei mandat, ut recta contra hoſtem tendat: dataq; facultate prælium committat. Si hoſtis jam receſſerit, capto per Veliſium medio inter Bialam & Toropeciam itinere, ab ea quoq; parte metum hoſti oſtendat.

Eodem tempore Joannem Thomam Drojovium præfectum Premislienſem ad Turcarum Imperatorem miſit. Cauſæ legationis hæ erant; ut quia fato Chriſtianitatis ſicut reliqua Ungaria, ita Tranſilvania quoque ſtipendiaria Turcæ facta eſſet, vereretur q; Rex ne mortuo fratre Chriſtophoro novi Principis imperium gravioribus conditionibus Turca premeret, poſtularet, ut quibus priores Principes legibus principatum cum tenuisſent, iisdem huic quoque eum permitteret; nec ſi quid contra ea fieret, Regem patriæ ſuisque deeſſe poſſe oſtenderet.

Præterea verò ut de Janculæ Valachiæ Palatini injuriis, quas frequentes is regiarum ditionum hominibus afferebat, quereretur; utque illo amoto Petrus prior Palatinus in priſtinum dignitatis locum reſtitueretur, peteret: Regemque nec Janculæ vicinitatem æquo animo ferre, nec ſuorum injurias, uti nec deberet, neglecturum profiteretur. Prius legationis caput mox obtentum; alterum in aliud tempus dilatum fuit. Sub idem autem tempus in Tartaris quoque tumultuatum fuit. Devletes Chiereius, qui noviſſimè apud Tartaros imperitârat, plures liberos reliquerat. Succeſſerat huic in imperio, qui nunc rerum apud illos potitur, Mahometes Chiereius, qui cum præter alios fratrem haberet ætate proximum Adlejum Chiereium magni & ipſum animi & apud populares virtutis opinione, interficere eum non auſus, cùm alias inſtituto Turcico apud Tartaros etiam plerumque ejus, qui in principatu ſuccedit, ſecuritatis cauſa cæteri principum liberi è medio tollantur; quò minus tamen cupiditati ejus loci relinqueret, Galgam creârat. Is ſummus militiæ præfectus eſt, eaque authoritate, ut & vivo principe proximam ſecundum eum poteſtatem obtineat; & mortuo in imperio ſuccedat. Adleo à Perſis capto, & interfecto, eadem ratione Halium Chiereium alterum ab eo fratrem magiſtratu eo tradito, ſucceſſionis ſpe ſibi devinxerat.

Verùm confirmatus poſtea ætate filij Saditi, amoreq; paterno impulſus, dejecto fratre, filium ejus in locum ſuffecerat; veritusq; ne injuria hac irritatus cum altero minore fratre Solomete Chiereio contra ſe conſpiraret; ad parricidij crudelitatem, quam ante ſeu metu ſeu miſeratione retentus intermiſerat, redierat; priusque quàm illi moliri quid contra ſe poſſent, interficere eos conatus fuerat. Hoc periculi metu profugere illi coacti, cum diu exagitati in finibus oberrarent, à Koſakkis excepti, adque Michaëlem Visnovecium præfectum Cirkaſſienſem adducti fuerunt: à quo certior de iis Rex factus, ut in ſuum reditum retinerentur, juſſit.

Ipſe inſtrumento belli graviore primò per Disnam in Dunam, inde ulterius per Dryſſam flumen, navigatione, quemadmodum oſtendimus, jam ante explorata navibus præmiſſo; Disnæque parte aliqua exercitus recenſita Polotiam venit. Ibi dum aliis copiis recenſendis operam dat, Chriſtophorus Derſekus, qui petentibus legatis Moſcoviticis, à Rege ad Moſcum miſſus fuerat, cum literis ab eo redit. Longè alio eæ argumento, quàm ſuperiores fuiſſent, ſcriptæ erant, quæ ab initio acta eſſent, multa & longa oratione repetita invidioſè omnia interpretabatur; quæ per legatos ante Regi obtulerat, irrita rurſum faciebat: maximè quod Nevelenſibus conditionibus ſtare Rex noluisſet: quòd ut Sebeſium demoliretur; bellicique ſumptus nomine pecuniam ab ſe flagitaſſet, exagitabat; quòd non in eodem ſtatu rem eſſe, quo Nevelæ fuerat, atque interim in oppugnanda Savolocia majores ſumptus ſe feciſſe Rex diceret, cujus coactu, aut rogatu Savolociam cepiſſet, interrogabat; potuiſſe eum ſuperſedere labore hoc, non ſua voluntate factum, ut eam occuparet: Pecuniam verò quòd flagitaret, ſcire eum nolle ſe ſtipendiarium ejus eſſe: impenſas autem belli imputare, aut earum nomine pecuniam poſtulare inauditum inter principes eſſe.

Sebesium se puero, dum Sigismundus Rex rerum in Polonia & Lithuania potiretur, conditum, ejusq; perpetuo postea, etiam cum Polotiam in potestate Reges Poloniæ haberent, in possessione se fuisse, præterea ut maxime ille Sebesium, Rex Dryssam deleret: tamen cum visum esset, Dryssam iterum Regem restauraturum: deniq; semper aliquid repertorum, quod novum à se postularet. Nobilitatis nuntios ad colloquium cum legatis adhibitos criminabatur; idq; in invidiam suam factum ferebat. Indignabatur & oratores nullos à Rege ad se mitti: Itaque se quoque nec post quinquagesimum aut quadragesimum annum oratores ullos missurum confirmabat. Multa de Livonico jure suo aspergebat. In Regem autem ipsum acerbissimè invehebatur, modò quod non regio genere natus esset: modò crudelitatem in victos, adipis detracti argumento, de quo supra dictum est, usus: modò in eosdem indulgentiam, qua ad transitionem eos invitaret, tum quòd globis candentibus inusitata ratione Sokolam incendisset, fraudem ac dolos ei exprobrando. Rex literis hisce acceptis, ostendit legatis etsi jure gentium hostium loco habere eos posset, qui pacis petitione simulata, speculandi, circumveniendiq; sui causa ad se venissent; nolle se tamen ob eorum perfidiam à perpetua mansuetudine atque lenitate sua recedere; itaq; ipsi ad suum principem reverterentur: literis ejus per suum hominem se responsurum.

Proficiscitur sub idem tempus ad Moscum Antonius Possevinus; quem à summo Pontifice ad Moscum missum supra demonstravimus. Ei præfectos, qui Velisij capti fuerant, Rex condonavit. Savolociam indè, sylvis ut in pacato non magna molestia superatis, pontibusque & latioribus viis jam ante jussu regio Savolociensium opera munitis, pervenit. Hic etsi omnium ferè aliorum opinione Plescoviam sine ulla dubitatione hac expeditione eundum tanquam præjudicatum jam videbatur, quò rectius tamen in re præsenti omnia statuerentur, ad consilium de eo Rex retulit. Valuit plurimum apud omnes ferè cum vetus persuasio, tum ipsa rerum gerendarum series, bellique suscepti ratio, quod ea urbe in potestatem redacta, Livoniam simul universam, quæ tum unica belli causa erat, ei accessuram inter omnes conveniret. Rex tamen, ac pauci cum eo annon magnam Novogardiam rectius iretur, dubitabant: cujus etiam nobilitatis motus aliqui contra Moscum audiebantur. Sed periculi plena res videbatur, relinquere à tergo urbem amplissimam, in quam omnes quasi hostiles copiæ convenissent: quæ magnam & bene ad Novogardiã gesta re ad reliqua perficienda moram: & si non tam bello, quàm tempestatibus, contagio, aliisve incommodis in hostico offensum est, gravem recipientibus se metum allatura esset. Derpatum unus Vejerus eundem censebat, cum eadem ratione; quod præsidij ejus magna parte ad Plescoviæ defensionem deducta, facilior expugnatio ejus futura videretur: tum quod per eam ipsam ad reliquam Livoniam universam, quæ una bello eo petebatur, aditus futurus esset. Vicit plurium consensus, rerumque ipsarum continuus quasi ordo, qui primò Plescoviam objiciebat, eò ut iretur. Etsi enim per Lovatum flumen, quod à Lukis Novogardiam tendens magna ex parte in nostra potestate erat, regressus exercitui dari videretur; quod tamen naves omnes subtractæ ab hostibus essent, nec aliarum fabricandarum tam exiguo temporis spatio in provincia nova & dubia facultas data esset: flumen præterea Lovatus non per omne anni tempus navigabile esset; hac quoque re non multum juvari posse exercitus videbatur. De castellis quæ à lateribus imminebant, diu Rex dubitabat, tentandane oppugnatio eorum sibi esset, priusquam Plescoviam iret, an in aliud tempus differenda.

Ex ijs Krasnohorodam, cujus oppugnationem Sigismundi Augusti exercitus frustrà olim tentaverat, ad alterum Veliam Moscus, quòd teneri ea posse diffideret, tormentis prius apparatuq; omni deportato, sub idem tempus ipse delevit. Reliqua erant Sebesium, Opocka, Ostrova. Sebesium etsi ad lævam Dunam versus à tergo relinquebatur, navigationemq; fluminis infestam reddere posse videretur: tamen quòd per sylvas, locaq; magna ex parte invia, ac difficilia, iter illac esset, præstare visum fuit, vel in aliud tempus eam differre, vel si pax interim coiret, aliud præsidium ei opponere, quàm nunc majorum rerum gerendarum tempus, sylvis, viarumque difficultatibus superandis, & ipsa tandem oppugnatione eximere. Opocka non ita viæ imminere videbatur, ut non commodè declinari posset: Præterea flumen Velika supra Opockam nondum ejus altitudinis erat, ut tormenta apparatusque bellicus demitti per eum possent, quam commoditatem vel maximè quidam spectabant; atque ut navigabile esset, Plescoviensi tamen oppugnationi mora ulla minimè interponenda videbatur.

Accedebat huc, quòd ex propinquis præsidiis Savolociensi & Voronociensi facilè excursiones ejus prohiberi posse existimabantur. Interim opportunè accidit, ut sub idem tempus Kosakki Krasnohorodam à Mosco desertam, subitario opere communirent, quò prædis ex hostico agendis sedem in ea collocarent. Mittit eò Rex mox copias nonnullas cum levioribus tormentis aliquot, locumque militaribus corbibus dispositis diligentius communiri Sebesienseque & Opocense præsidia distineri jubet.

Itaq;

Itaque Krasnohoroda, Savolocia & Voronecia occupatis, è quibus non difficulter Sebesienses, & Opocenses, contineri posse viderentur, illis omissis, Ostrovia sola quæ in ipsam viam Plescoviensem incurreret, relinquebatur. Ad Christophorum Radivilum, quem contra hostis ad Borysthenem excursiones missum supra ostendimus, subidem tempus Philonem Kmitam etiam, ac Lithuanicos Tartaros à Vitoldo quondam Duce agris in Lithuania donatos, Michaële Haraburda illis præfecto se conjungere, hostemq; ancipiti metu distinere, mutuisq; populationibus priores excursiones ejus ulcisci jubet; literasque ea de re ad Radivilum dat. Priusquam Savolocia Rex moveret, tabellarium cum literis ad Moscum mittit, ijs etsi nec illius criminationes quicquam de dignitate sua detrahere posse statueret: & armatum hosti maledicere infra animi sui magnitudinem judicaret; ne tamen ille è silentio Regis, more suo majores sibi spiritus sumeret, ad priores ejus respondet. Quæ acta ante id in invidiam à Mosco vocabantur, ut quæq; gesta sint, ostendit: conditionibus Nevelensibus cur stare non potuerit, demonstrat: nihil per injuriam, aut præter morem aliorum Principum Christianorum ab illo se postulasse docet: ut Savolociam oppugnaret, nullius precibus adductum se respondet; sed id ut faceret, pertinacia & injuriis ejus se coactum; quæ nec se quiescere, donec armis jus suum consequatur, patiantur: nec ipsum nisi armorum metu admoto animum ad æquitatem advertere. Quantum in se fuerit, se fecisse, ut per Oratores ejus aliquoties testificatus ei sit, quò diutius causam duceret, quoque ad majores impensas tergiversatione sua se provocaret, eò graviores postea conditiones se ei ferre necesse habiturum. Sumptus in bellum factos & aliorum principum Christianorum more & exemplo se repetiisse: & nihil æquitati convenientius esse, quam ut à quo injuria profecta fuerit, ab eodem omnis injuriæ causa præstetur; quod quoniam illi grave videretur, sciret posthac non de Livonia aut belli ejus sumptibus, sed summa rerum se dimicaturum. Quod Sebesium puero se conditum diceret, qua maximè ratione jus suum ostendere se confideret, ea malam fidem ejus maxime detegi. Nam cum regia Polotiensis ditio ad Dunam flumen semper pertinuerit, intraq; eam nuper Sebesium excitatum fuerit, satis argumenti esse in alieno injustè ædificatum fuisse.

An autem ad priores conditiones, novas subinde Rex adjecturus fuerit, si prius iis conditionibus, quas Rex tulisset, assentiendo periclitatus fuisset, tum certi aliquid asseverare eum potuisse. Nuntios nobilitatis ex ipsius utilitate ad colloquium cum legatis ejus adhibitos fuisse, quo quæ convenissent, majorem firmitudinem haberent. Quod Oratores ad eum non mitteret, non esse, quod se accusaret; neque enim legem ullam de mittendis oratoribus cuiquam perlatam, præterquam vel usus, vel voluntas cujusq; unicuique imponeret: omninoq; judicij potius, quàm necessitatis rem esse. Quod facturum se negaret, ut nec ipse post quadragesimum annum ullos ad se oratores mitteret, facilè ei credi: magnam hanc bono etiam viro ne dum Tyranno vivendi usuram esse: non missurum igitur post quinquagesimum aut quadragesimum annum: at missurum fortassis citius: Regem quidem nihil hac in re temerè sibi præscripturum. Docet & de Livonico jure. Ad convitia ejus respondet, neq; se eum esse, qui contumeliam ullam accipere possit; nec in Moscum, cujus turpitudo & crudelitas omnibus nota sint, rectè hanc alios insectandi personam convenire. Regem se non tam molestè ferre non natum esse, quàm gaudere, quod virtute sua ad regnum pervenerit: quod ea ratione ad honorem hunc evocatus sit, qua summus Pontifex à Cardinalibus, Imperator qui principem inter Christianos Principes dignitatem obtinet, ab Electoribus Germaniæ: qua multi alij reges ac Principes omnibus temporibus à sui quisque regni ordinibus. Interim præclarum sibi ducere privato loco, nobilibus majoribus ortum, qui rebus Christianis egregiam sæpè operam navarint, amplissimos honores gesserint, provincias administrarint, magnaque virtutis & pietatis laude floruerint, cùm majores sui reges non fuerint, virtute tamen sua regnum se adeptum esse; cum illum, nisi ita, ut esset, natus fuisset, mores ejus quemvis potius alium quàm principem facturi fuissent: nimimèq; illi invidere, quod non plurimorum de eo hominum judicium, aut spectata virtus ejus potius, quàm mulieris Glinscij Sigismundi quondam regis proditoris filiæ uterus, Moscoviæ dominum imposuisset. Crudelitatem in detrahendo è nonnullorum cadaveribus adipe primum non à se profectam: deinde nihil in eo contra pietatis officium hominumque Christianorum morem, qui ut vivis tanto rectius consulerent, ex medicorum disciplina, vel in minutissimas partes mortuos dissecarent, admissum: ridiculam autem misericordiam esse ipsius, qui cum in vivos omnia cruciatus exempla edat, mortuorum cura se affici præ se ferat. Ejusdem generis esse quod clementiam & lenitatem erga victos suam criminaretur. Non satis enim sibi constare, qui modò crudelem, modò nimis lenem quereretur, indignareturque, quod non omnes, quos in præsidiis expugnatis Rex cœpisset, excruciatos interfecisset. Quod Sokolam inusitata ratione flammis à se deletam vitio sibi verteret, in eo non tam fraudem aliquam illum arguere Regis, quam detegere propriam inscitiam suam, quæ ut omnibus in rebus maxima esset, ita militaris rei multa præclara inventa adhuc eum fugere.

Respondet & aliis de rebus quàm copiosissimè:

ſimè: quæ omnia accuratius hic commemorare, præterquàm quòd epiſtola ipſa in manus hominum pervenit, non etiam noſtri inſtituti eſt. Sub finem epiſtolæ ad ſingulare certamen eum provocat: eamq; Ruſſicè & Latinè ſcriptam ei transmittit, neve nimis ſibi placeret, quæque aliorum de ſe hominum judicia eſſent, cognoſceret, libros de immanitate ejus paſſim per Germaniam editos unà ei mittit. Savolocia Voroneciam Rex progreſſus militarem diſciplinam prioribus legibus partim emendatis partim auctis accuratius eo loco ſanxit; legesque de ea ſcriptas primum Senatoribus, deinde militi, præfectis omnibus differendi de iis facultate permiſſa publicè propoſuit. Quibus ab omnibus probatis præfecti militares, ut ducem exercitus crearet, eumque magiſtratum, qui ſolennis apud majores in republ. fuiſſet, reſtitueret, flagitarunt. Rex quòd partito in plures imperio militari, ſuperiori anno nec ſatis diſciplinam caſtrenſem obſervatam, ſe rebus vel minutiſſimis quibusq; fatigatum, aliaque incommoda nonnulla extitiſſe ex eo meminiſſet, vocato privatim ad ſe Samoſcio, cujus utilem operam ſuperioribus expeditionibus, multis maximisq; rebus ſpectatam habebat, eum ſe magiſtratum ei concrediturum oſtendebat. Zamoſcius magnitudinem ejus, atq; onus demonſtrando, ſeq; ab omnibus rebus, maximè autem muneris hujus expectatione imparatum acceſſiſſe oſtendendo, primò ut alij potius id traderet, aut ne ſibi ſaltem tantum oneris imponeret, petere, poſtea vehementius etiam deprecari cœpit: ubi nihil Rex remitteret, obtemperaturum ſe tandem Deo, & illi ſeu ad gloriam ſeu periculum ſe vocanti recepit.

Privatim cum Samoſcio re communicata, idem publicè deindè facit; conſilioque convocato, quid ſuæ ſit ſententiæ, declarat. Re ab omnibus probata, per Andream Zborovium palatij Marſchalcum, qua qui ſuperioribus temporibus imperio militari præfuiſſent, nominatim verò Joannes Tarnovius maxima poteſtate fuiſſent, generalem exercitus Ducem perpetuum Zamoſcium creat. Hic quemadmodum antea fecerat, ita tum in publico quoq; præter oneris ejus magnitudinem, quod per ſe graviſſimum, maxima etiam cum invidia conjunctum eſſet; non eo etiam apparatu inſtructum ſe veniſſe oſtendebat; ut tantum munus ſuſtinere poſſet, qui ſcriptis iis, quas Rex juſſiſſet, copiis, eo animo profectus domo eſſet, ut quemadmodum ſuperioribus expeditionibus feciſſet, partem ſaltem aliquam belli ſuſciperet: cui ſumma rerum adminiſtranda eſſet, oportuiſſe eum priùs omnium ad ſummam belli pertinentium rerum cogitationem ſuſcepiſſe; omnia explorata, cognita, parata antè domo attuliſſe: ipſum inſpexiſſe: legatos, miniſtrosque jam ante domi delegiſſe; quos etſi haberet, non haberet tamen plures, quam qui copiis tantum, quas ipſe ſcripſiſſet, ducendis adminiſtrandisque ſufficerent. Tandem quemadmodum antea privatim, ita tum publicè magiſtratum accepit. Conſtitutis rebus iis, exercitum univerſum recenſere Rex inſtituit. Præ cæteris longè ornatiſſimæ in luſtratione hac Polonorum equitum turmæ comparebant. Cum longè plures ex ampliſſimis quibusque familiis, quàm ulla alia ſuperiorum expeditionum ad bellum hoc conveniſſent; inter alios Zamoſcius ad priores copias ſuas, quas ſuperiori æſtate à ſe conductas, hyeme in Samogitia contra hoſtiles in Livoniam irruptiones mandato Regis collocarat, aliquot ornatiſſimorum equitum millia adjecerat, omnes hi ad ducis exemplum ut ſuperiori anno atrato habitu uſi fuerant, ita tum cæruleum ſumpſerant. Par his ſuo genere peditatus erat: Vrovecianus præſertim ex ſola nobilitate ſcriptus. Nec multum de proximi anni ſtudiis & apparatu Lithuani quoque remiſerant. Itineris ratione à Rege cum Zamoſcio conſtituta, à dextra Lithuani iverunt, ijs aulicus miles, qui ad Gedanum fuerat, perq; abſentiam Joannis Zborovij à Chriſtophoro Niſcicio regebatur, attributus erat. Partem copiarum aliarum cum Stanislao Tarnovio clariſſimæ familiæ, Senatorijq; ordinis viro, quæ locum caſtris deligerent, Oſtroviam verſus Zamoſcius præmiſit; cum eodem Vejerum & Vrovecium ire juſſit. Tarnovius, quemadmodum juſſus erat, caſtrum prætervectus in Pleſcovienſi via, qua præſidia in caſtrum ventura, nuntijq; exituri expectabantur, conſedit: quæq; ad oppugnationem pertinebant adminiſtrare cœpit.

Interim Zamoſcius advenit; caſtraq; ab inferiori parte ad Velikam flumen ponit. Biduò poſt Rex ipſe conſecutus fuit. Sita Oſtrovia eſt in inſula Velikæ fluminis, quodque nullos à terra aditus habeat, indè nomen id, quod inſulam Slavica lingua ſignificat, accepit. Muros ex lapide ſatis firmos: propugnacula item complura habet: unum præcipuè in Septentrionali caſtri angulo, à qua eadem parte porta atque aditus in caſtrum eſt, inſignis magnitudinis, adq; noſtræ ætatis propugnaculorum formam diligenter dimenſum eo poſitu, ut duo caſtri latera, unum quod ad Septentrionem, alterum quod ad Orientem ſpectat, defendat. Cum de oppugnatione cum Zamoſcio Rex deliberaret, animadvertit, Occidentale caſtri latus, ita modico flexu lunatum; ut nulli recta linea ſecundum id latus tormentorum ictus dirigi poſſent, atq; ita nihil ferè ab ea parte à tormentis periculi militi metuendum videretur.

Itaque duo propugnacula altera, quæ in Meridiem converſa erant, tormentis verberare inſtituit; quod ijs à defenſoribus nudatis Occidentali parte jam antè, ut oſtenſum eſt, innoxia, ſine periculo ad oppugnationem

iturus

iturus miles videretur. Ungaris orientalis anguli propugnaculum. Polonis occidentale attribuitur, perfectisq; biduo munitionibus, & tormentis intra eas constitutis, ex utrisq; muri quasi cœpti fuerunt. Ab Ungaris propugnaculo, quod oppugnabant, indè proximo muro continuis tormentorum ictibus verberato, ruinis quibusdam, quæ tamen præcipitem aditum in castrum præberent, patefactus ab iis murus fuit. Poloni, curante apud eos tormenta Vejero, in fundamenta propugnaculi, & inferiores fornices tormenta converterant. Cùm quòd ab inferiori parte facilior in arcem aditus futurus videretur: tum ne superiore turris parte à se occupata, quod facere destinaverant, ut per fenestras ejus sclopetis indè rem gererent, exque interiore castri parte hostem propellerent, pulvere fundamentis subjecto circumveniri ab hoste possent. Ungari per ruinas, quibus ab eorum munitionibus murus apertus erat, irrumpere mox conabantur. Represso impetu illorum à Samoscio, qui militem, quò ad majores res integrior accederet, sine causa vulnerari nolebat, cùm rursum ab utrisque munitionibus summa vi tormenta contra muros disploderentur, magisque murus ruinis aperiretur, hostes eodem die deditionem fecerunt. Iam nox appetebat; itaque cùm præsidiis adjunctis ulterius deduci non possent, atq; interim separatum in locum è castro traducerentur, plebs rusticana Lucensis cædis memoria perculsa, subitò magna voce ultrò in verba Regis se adigit; quo clamore aliquoties repetito, cum vim illis adferri Zamoscius ratus accurrisset; narrabant juratos se Regi, fidosq; posthac fore; eoque clamorem tam altum sustulisse, quò vel ab ipsis Moscis exaudirentur. Cæteri, in iisque Nascokinus præsidij præfectus, ejus, quem legatione ad Regem functum, posteaque captum supra ostendimus, propinquus, dimissi fuerunt. Rex antecursoribus præmissis Plescoviam mox ipse progressus fuit. In primo agmine Balthasar Andreæ fratris Regis filius cum Ungaricis, Palatinus Braslaviensis cum Polonicis aliquot copiis incedebant. Hi ubi ad Cerecham flumen, quod ab oriente in Velikam influit, venerunt, ex Ungaris quidam flumen transgressi in tres partes copias suas distribuerunt. Prima ex iis recta Plescoviam contendit: duæ reliquæ diversis locis in insidiis consederunt. Ex iis primi cum hostium excubiis congressi, mox pedem referre cœperunt: hostes quod erat, insidias veriti, recedentes tamen secuti, postquàm secundi ex insidiis consurrexissent, nihil amplius veriti, quòd numero utrosq; superarent, effuseque insecuti, ad tertios protracti fuerunt: à quibus reliqui in fugam conjecti: tres Bojarici generis capti, ac in castra adducti fuerunt, ex quibus, quantum in urbe virium esset, quid præsidij animiq; hostes haberent, cognitum fuit. Simili eventu Sigism. Rosnius, qui cum veteranorum Polonorum copiis, quas Lithuanis adjunctas supra ostendimus, missus fuerat, ac deinde Germani aliquot milites, inter quos Rhederus Silesius voluntarius erat, excursione ad urbem facta, captivos aliquos adduxerunt. Zamoscius ipse primùm Cerecha flumine, inde Plescovia amne transito, situs cognoscendi causa urbem circumvectus fuit, accidit hic, ut cum Vrovecio uno assumpto, aliisq; subsequi se jussis, quò accuratius situm urbis è propinquiori loco cognosceret, sub ipsos quasi muros contra portam quandam successisset, conspicati eum hostes alam equitum contra eum emitterent; eaq; cum intra teli jactum ad eum accessisset, Zamosciusq; etsi periculum videret, non tamen se commoveret, illa etiam insidias vereretur, justum temporis spatium ex adverso neutris se commoventibus constiterunt. Interim qui tardarant accurrentes, impetu in hostes facto, in urbem eos rejecerunt. Rex ubi propius ad urbem accessisset, cognoscendi loci causa ipse quoque cum Samoscio eam circumijt.

Civitatis Plescoviensis in annalibus Plescoviensibus, qui in Polotiensi Bibliotheca inter alios reperti, in manus nostras pervenerunt circa annum ab orbe condito VI. M. C. CCC XII. antiquissima mentio est, quo Thorium filium Rurici principis Russiæ Olgam ex civitate ea in matrimonium accepisse, ex qua Suentoslaus filius natus ei sit, memorant. Indè varia cum vicinis gentibus bella ei intercessisse narrantur: maximè tamen Ikolos populos, quorum ab eo tempore cum imperio nomen quoque interijsse videtur, fœdere cum Novogardiensibus inito debellasset: cum Sudetibus, qui ea quondam loca tenuerunt, in quibus Derpatum nunc est, & cum Germanis Livoniensibus frequentibus præliis contenderunt; cum vel à suis finibus eos prohiberent, vel intra eorum fines bellum gererent. A Germanis capta urbs etiam circa annum VI. M. DCC. L. traditur. Ab Alexandro autem filio Jaroslai ex stirpe Monomachi haud multò post in libertatem rursum vindicata; qui profectus à Batti principe Tartarorum, auxiliisque Tartaricis adjutus cùm prælio Livonienses superasset, ex pacto deinde urbem recepit; continentia tamen deinceps quoque bella cum ijsdem civitati fuerunt.

Illud satis apparet, eam & opibus plurimum olim valuisse, & priusquam à patre hujus Basilio in servitutem redigeretur, non modò propriis legibus magistratibusq; usam, sed quod eo in loco magis fortassis mirandum fuerit, egregiè etiam iis temperatam fuisse; cùm primis Posadniki, quod si verbum verbo interpreteris assessores significat, ex quibus Senatus constitutus fuerit, numerantur: in graviorum rerum deliberationibus, legationibus audi-

audiendis, dimittendisq; fœderibus sanciendis: eligendis principibus: pace deniq; ac bello suscipiendo: legibus ferendis, populi summa authoritas erat; qui in comitiis. Viecis ab iis dictis, quæ ad omnes pertinerent, universus jubebat: Secundum Posadnikos nobilitas erat honore iis proxima: tum verò diversarum societatum mercatorum, quorum & magnam multitudinem eo in loco fuisse, eorumq; commerciis maximè civitatem crevisse apparet, præfecti: qui magistratus etiam jus ac authoritatem habuerũt. Ditionem possederunt amplissimam; ad eamq; cùm magni Luki, & Isborkum, tum quicquid intra eas est, pertinebat. Provincias hasce per legatos Palatinos ab ipsis dictos regebant. His omnibus magistratibus finita cum potestate princeps præerat. Eum seu ad vitandas factiones domesticas, seu quod externo regnum occupare volenti, facilius restituros se existimarent, modò à Russiæ, modò à Lithuaniæ magnis Ducibus certis conditionibus, ac ut secundum leges suas jus sibi dicerent, petebant. A Lithuanis Dummunthum, Timotheum nimirum, postquàm Christianus factus esset, appellatum circa annum VI. M. DCC. LXXIX. ac postea filium ejus Davidem accepisse memorantur: posterioribus etiam temporibus ab Olgerdo filium ejus, qui sacris Christianorum initiari voluerit, Andreasque dictus sit, quosdam præter leges sibi imperantes ipsi removebant. Tandem cum Russiæ magnis Ducibus convenerunt, ut certis deinceps legibus eorum majestatem colerent, principesq; non nisi ab illis, qui tamen secundum patrias leges civitati imperarent, quique nominatim à civitate petiti essent, acciperent. A Basilij cæci filio Joanne, primùm Basilius Suisciuslegatus, deinde Basilius filius Plescoviensibus & Novogardiensibus conjunctim princeps datus fuerat. Etenim sub idem tempus Novogardienses subjugârat, Plescoviensium auxiliis adjutus; quæ illi partim ex fœdere, de quo dictum est, partim æmulatione Novogardiensium miserant; cum paulò ante à Livoniensibus bello petiti, à Novogardiensibus spreti atq; destituti, ab Joanne adjuti fuissent. Atque in eo quidem statu ad annum VII. M. XVIII. civitas permansit. Quo à Basilio Joannis filio, ejus qui nunc rerum potitur, patre libertate spoliata fuit. Imposuerat eis principem Basilius Joannem Michaelis filium Repkam, quem Naidenum postea appellarunt; ut qui non petitus, sed ultro quodammodo obtrusus eis esset. Contra hunc cum Novogardiæ fortè Basilius esset, misit ad eum civitas legatos, qui querelas quasdam ad eum deferrent. Cum verò & Joannes Novogardiam ad Basilium accessisset, ipsius hortatu majorem Senatorum partem, quò præsentibus iis controversias eorum minueret, evocat: in vincula deinde omnes conjicit: Plescoviensibus denuntiat, ut consilium omne abrogent: campanam insignis magnitudinis, qua ad comitia obeunda ordines convocabantur, ad se mittant: eaque ut facturos sciat, alios plures ex omnium ordinum hominibus obsides sibi dent. Plescovienses partim amore suorum inducti, partim iis rebus præsenti periculo defuncturos se existimantes imperata faciunt: Obsides complures alios ad eum mittunt. Quibus acceptis, Plescoviam ipse Dux die mensis Januarij vicesimo quarto Oximæ sacro venit, cui in memoriam rei benè gestæ templum deinde ibi consecravit: primoque in ædem Salvatoris, inde Trinitatis, in cujus tutelam nominatim civitas se tradiderat, descendens, Vassiani Episcopi Columnensis, qui eò cum illo venerat, captamq; tum urbem pronuntiabat, oratione confirmatus, urbem diripit: Senatum omnem, magnamque nobilitatis partem in vincula conjicit: novisq; coloniis immissis in Moscoviam secum abducit; ut non pauci tum essent è nobilitate, qui ne patria moverentur, religioni ac societati alicui religiosorum fratrum se manciparent. Ab eo verò tempore in durissima servitute civitas permansit. Urbs in longitudinem porrecta, qua ad occidentem spectat angustior, à meridie Velika flumine alluitur, qui eo loco non modò nomine, sed tot aliis fluminibus receptis, re ipsa magnus, quinque infra eum millium passuum millibus in Pelbam lacum influit: à Septentrione Plescoviam amnem habet, qui non magno à Novogardia intervallo ortus, urbem cui nomen dat mediam secans, in Velikam illabitur. Ipsa in tres partes dividitur, quæ singulæ, diversis interjectis muris, inter se separantur; alteram, quæ occidentem spectat Sapskovam, tanquam ultra Plescovianam appellant: tertia & media inter has arx est, quæ & ipsa in tres partes dividitur: exteriorem, quæ ad meridiem, atque flumen Velikam pertinet Krsemnoviam: alteram Domantovam: tertiam mediam dictam, non ad arcem, sed ad urbem ipsam, cujus quasi umbilicum tenet, appellatione relata.

Septentrionale latus omnium longissimum ad octo millia passuum in longitudinem, muro omni ex lapide facto protenditur. Ad eum Moscus Polotia Lukisq; captis, alium ab interiori parte terra inter binos trabum ordines, quibus ea contineretur, latissima interjecta, adjecerat. Propugnacula ab omnibus partibus ex eodẽ lapidis genere firmissima habet. Cumq; veteris operis propugnacula non satis æqualia inter se essent, indeque fieret, quominus directis ex uno versus alterum tormentorum ictibus mutuò se protegerent, ex angulis eorum parietibus novis projectis, iisdemque altissimo cespite vestitis, fenestrisq; per eas dispositis, ut pari inter se spatio prominerent, effecerat: ad eadem verò propugnacula, quod partim angustiora, partim infirmiora viderentur, quàm ut maxima tormenta, eorumque

que vim cum disploderentur, continere possent; turres alias itidem ligneas ex firmissimis trabibus magno itidem opere factas opportunis locis ab interiori parte interjecerat, magnaq; majorum tormentorum vi compleverat. Loci facies ab omnibus partibus amœnissima est, cum duorum fluviorum confluxu, & qua patentibus campis, qua crebris collibus leniter assurgentibus, iisdemq; frequenti junipero vestitis, quæ à Voronecia usque non secus ac si magna industria consita esset, huc excurrens, hortorum speciem loco circumdat: tum maximè monasteriorum vicinorum frequentia, quæ ultra quadraginta ex lapide omnia elegantissime extructa, passim per vicinum agrum constituta sunt.

Celeberrimum ex ijs Suatohorense est, cum religione, à qua sanctum montem locum eum appellant, tum loci munitione. In rupe enim durissima tribus circiter à Plescovia passuum millibus situm, firmissima præterea turri, mœnibusque ad castelli modum munitum est. Moscus cum, quemadmodum ante ostensum est, Lukis captis, ad Plescoviam moturum, Regem minimè dubitandum sibi judicaret, omnibus rebus, quæ ad sustinendam possessionem pertinerent, diligentissimè eam instruxerat; magnaque copia omnia comportari jusserat. Cujus rei ultra ea, quæ antiquitus ad defensionem urbis comparata erant, hoc loco eò majorem facultatem habet, quòd in eum locum per Narvam omnem è Germania aliisq; occidentalibus regionibus bellicum apparatum convenire necesse est. Itaque tantus omnium rerum ad bellum pertinentium apparatus in urbe erat, ut superiori anno Moscus nec illi loco satis fidens majorum tormentorum partem aliquam in ulteriorem Moscoviam deportare institueret, quæ cum gravitate sua tardius promoverentur. Ilmeno lacu non procul à magna Novogardia ea obruit. Præerat arci Basilius, & fratris ejus Petri ad Ulam flumen à Nicolao Radivilo sub Sigism. Augusto cæsi filius Joannes Suiscij, è Susdaliensium Ducum familia oriundi, Andreas Choroscinus; & Plesceiovius, quorum Joannes consilio, Choroscinus corporis ac animi robore magnam apud Moscum authoritatem habebant; indeque etsi ætate Basilius Joannem antecederet, summam tamen rerum omnium huic commiserat. Equitum in urbe ultra septem millia: peditum cum iis, qui ex oppidanis militares operas inter milites obibant, ad quinquaginta millia fuisse constat: Urbanæ multitudinis totidem. Inter peditatus ductores Kosetscius cum animi magnitudine, tum procera corporis statura Duci gratissimus, authoritatis ac virtutis præcipuam ferè opinionem habebat. Kosakki Nicolao Duce in regia ditione Circassij nato, sed qui diu Mosco operam navârat, hoc consilio aliquot eò venerant; ut ex instituto militiæ suæ per agros palantibus excipiendis, prædisque agendis insidias ponerent. Ad id enim militiæ genus usu assuefacti, nullis armorum vix contra cœli injurias vestium indumentis tecti acinace & hastili uno, plerique tamen etiam sclopetis rem gerentes, ad singulos circumsistendos, opprimendosq; itinera, loca, res hostiles explorandas: flumina cymbis ac trabibus tranánda: densissimas sylvas, ac invia quæque penetranda cum levitate armorum, sitis, famis, ac laborum tolerantia, tum usu atque exercitatione plurimùm valent; cæterisque ferè omnibus præstant. Verùm eos Suiscius convivio in urbem acceptos intra mœnia retinuerat. Rex rebus iis cognitis, munitionibusq; urbis perspectis, facilè intellexit, non sine ratione ab initio jam plerisq; eò potissimum eundem contendentibus, assensum se non fuisse, longeq; minora quàm præsens ipse cognosceret, de statu urbis ejus atque munitionibus sibi renuntiata fuisse: se nec à peditatu, quem, si summa vi urbem oppugnare vellet, triplo majorem adducendum sibi fuisse intelligebat; nec à pulvere tormentario ad oppugnandam urbem satis instructum accessisse videbat. Qui enim Susæ depositus fuerat, negligentius igne ab iis, qui in præsidio erant, habito, conflagrârat: alterius autem ut præcepta jam opinione pacis nec ab initio satis magnam copiam quæstores parârant: accedenteq; insigni subvectionum difficultate, qua à flumine relinquebantur, vix eum ipsum, quem paratum habebant, advehere potuerant. Itaque varia animo agitanti præstare aliquando videbatur, si Plescovia relicta, vel magnam Novogardiam recta contenderet, quam nonnulli minus munitam putabant: vel ad vicina castella Porchovam & Udovam se converteret; iisque in potestatem redactis, obsidione ex ijs urbem premeret; quorum illud inter Novogardiam & Plescoviam situm magnam ad intercludendam à subsidiis & commeatu Plescoviam facultatem habere putabatur: hoc Ivanogrodensi arci, quæ portum Narvensem efficit, imminebat; Priori consilio cum eæ, quæ ante demonstratæ sunt, rationes, & à Plescovia metus, tum ipsius Novogardiensis urbis fama, quam & ipsam non exiguas ad resistendum vires habituram constabat, itineris denique longinquitas, præcipitante jam æstate, ac tempestatum expectatio locum non relinquebant. Alteram obsidionis rationem, ac vicinorum castellorum oppugnationem, præterquam quòd indignam susceptæ expeditionis fama futuram putaret, hosti etiam animos addituram judicabat. Itaque cum animi magnitudine, ac virtute militis, qua pleraque alia consecutus esset, eas quoque difficultates superare se posse non desperaret, de loco castris capiendo dispicere cœpit. Constituerat ab initio à Novogardiensi via, qua Plescovia fluvius in urbem, indè infra eam in Velikam illabitur,

quòd ad excludenda ab urbe subsidia, subvectionesq; arcendas cum primis opportunum videbatur, castra facere. Sed id ut dimitteret consilium. Longitudo lateris ejus, quod quemadmodum ostensum est, ad octo millia passuum patet, latissimiq; ab ea parte ac patentes circum circa campi faciebant. In quibus cum subsidia equitum nulla tutò collocari posse viderentur, nec verò propter continuas hostilium tormentorum ejaculationes propius castra admoveri; verebatur ne peditatus, qui in opere ac munitionibus futurus esset, si nullum illi è propinquo ab equitatu subsidium ferri posset, in tanta equitatus ac peditatus hostilis tot locis simul erumpentis multitudine, maximè si ancipiti prælio subsidiis à Novogardia missis, & eruptione ex urbe facta pugnandum ei foret, undiq; circumveniretur.

Ostendebat Zamoscius, qui ut nihilominus in sententia permaneret, Regem hortabatur, circa flumen Plescoviam sinus nonnullos sibi videri, in quibus justæ equitum copiæ sub tentoriis collocari possent; quæ in tempore deinde contra excursiones hostium auxilium nostris ferrent: hac ratione castris eo loco quàm latissimè Novogardiam versus explicatis, ab omni subsidio & commeatu, sine frequentibus excubiis, quibus si ab altera parte castra ponerentur, continuis defatigari militem necesse esset, multò commodius obsessos intercludi posse: accedere, quod ab ea parte solum pene esset molle, ab aliis ferè omnibus rupes durissimæ id exciperent; quæ & opus moraturæ, cuniculos autem omninò exclusuræ essent. Rex tamen quod priorem salutis, quàm victoriæ rationem habendam judicaret, ab orientali latere oppugnare urbem statuit: quo in loco & peditatus, qui in opere futurus esset, à sinistra Velika flumine defenderetur; & castra proximè munitiones hostium promoveri possent; quòd ab ea parte frequentes colles exurgentes ab hostilium tormentorum ictibus frontem tutaturi essent: angulus præterea, in quem ab ea parte urbs muris coibat, ipse etiam majorem rei benè gerendæ facultatem dare videretur. Itaque transgressus flumen Cerecham, castrisque tum ibi metatis, ijsdem Lithuanicas copias, & veteranum Polonum equitem, quos à dextra ire jussos diximus, recipit. Eodem Farensbekius Germanicum peditem, cum quo sub id tempus venerat, adduxit, in quibus etsi erant aliquot, qui in Belgio stipendia fecerant, propter tamen & temporis brevitatem, & quòd Lubecenses minus comes in concedendo delectu se præstiterant, plerique ex vicinioribus etiam Germaniæ locis, ijque tirones, raptim scripti erant. Iisdem temporibus Bartholomæus Budlerus à Duce Churlandiæ cum aliquo militum numero, qui superioribus expeditionibus cùm aliis in locis bellum Rex administraret, ad Livoniæ fines in stationibus contra hostes fuerant, in castra venit: Voluntarij præterea aliquot, cùm ex Prussia, inter quos inprimis Fabianus Dhonanus: tum præter Rhederum, de quo supra dictum est, alij etiam ex externa juventute nonnulli fama expeditionis hujus exciti. Rex cum universo exercitu flumen transgressus, sub eos, de quibus dictum est, colles, castra posuit. Ungari à sinistra ad Velikam flumen, Lithuani à superiore parte ad Porchoviensem viam consederunt: medio inter hos spatio Poloni triplici carrorum ordine circumjecto, ea de qua ante ostensum est, ratione, ab utraq; rivi illac labentis parte castra communiverunt, qui inter hos & Lithuanos tanquam angulus relinquebatur, Germanis attributus fuit. Venit sub idem tempus in castra à Turcarum Imperatore legatus, gravis ætate homo. Hic Tartaros, quos supra profugisse ostendimus, ex fœdere, quo utrinque perfugæ reddi juberentur, repetebat. Ostensum fuit, quia nondum Rex eos vidisset, nec quid dicerent audivisset, ubi in Poloniam rediisset, causa cognita Principi ejus responsurum. Etsi minor peditatus erat, quàm pro amplitudine susceptæ oppugnationis requirebatur: erat tamen & numero, & genere ipso militum ac armorum non contemnendus: equitatus autem, quemadmodum supra ostensum est, ornatior ferè, ac instructior, quàm in ulla antehac expeditione fuisset. Itaque per frequentissimam castrorum partem barbarus ductus, castrorum magnitudinem, equitum, quos obvios habebat, ornatum, equorumq; præstantiam, ac universi exercitus speciem admiratus, faceret Deus inquit, ut isti Principes, Regem ac suum Principem designans, conjuncti inter se animis essent; ne orbis quidem terrarum consensui eorum resisteret.

Interim Ungarum militem propius urbem, ut locum munitionibus dirigendis caperet, progressum hostes conspicati, eruptionem mox in eum fecerunt. Sed fortissime ab Ungaris ad portas usque eos insequentibus, nonnullis utrinque desideratis, in urbem rejecti fuerunt. Munitiones mox Ungari ab ea parte, qua castra habebant, contra Pochroviensem, quam appellabant, turrim, penes Velikam flumen: Poloni non longo ab his intervallo contra Suiniensem turrim agere instituunt; prius militaribus corbibus locis aliquot justo intervallo communitis, equitumque ac peditum stationibus in iis collocatis; quæ militi in munitionibus occupato contra eruptiones hostium, si quas fortè facerent, propinquo è loco subsidium ferrent. Magno labore eo loco propter soli duritiem, quod intra cubiti altitudinem in rupem desinebat, fossæ ducebantur. Nihil tamen ea res Ungari militis impetum morabatur; qui ingentibus saxis securibus excisis, indefesso studio opus perfecit; non tam multorum

jactu-

jactura quam insigni unius Petri Kendij juvenis claro in Ungaria loco nati, qui cùm noctu more suo vigilias Moscis citantibus, ad fremitum eorum procurrisset, è majori tormento trajectus interijt. Cæterum Ungari, quia ab ipso flumine nullo ambitu capto breviori spatio recta versus urbem munitiones suas dirigebant, perfectis jam fossis adversam turrim quatere cœperant; exiguoq; tempore propugnaculo convulso proximi muri partem aliquam straverant. Polonis magno impedimento erat, quòd ab eo, de quo dictum est, loco, longiore intervallo munitiones versus urbem institutæ illis erant: latera quæ Ungaris ab una parte Velika flumen, ab altera Polonorum munitiones tuta præstabant, ne circumvenirentur, vineis & subsidiis contra hostium impressiones munienda: indè perfectis tandem munitionibus, curante apud eos tormenta Vejero, prius ex plerisq; turribus, ex quibus ab omnibus ferè partibus petebantur, defensores dejiciendi erant: quod deniq; in fundamenta, ac imam partem muri, ijs quæ ante demonstratæ sunt, causis, tormenta convertebant, quas ob res cum ab eorum parte tardius murus perruptus fuisset; Ungari nihilominus, quâ ab ipsis murus stratus erat, irrumpere conabantur. Samoscius cum de eo ad Regem referret, ostendebatur, longè & ad securitatem & spem victoriæ certius sibi videri, si dum è Polonorum quoq; munitionibus aditus in murum patefieret, irruptio sustineretur: interim & pluribus locis mænia verberarentur; ruinæ, quibus contra Ungarorum munitiones murus apertus esset, ampliores fierent, qui per eas in urbem aditus esset, cognosceretur: omnibusq; rebus diligenter exploratis, quæ ad oppugnationem pertinerent, ante præpararentur. Timebatur ab altera parte, ne tempore interposito, spatium sui muniendi, novasq; fossas, objiciendi hosti daretur: maximè verò quò minus consilio huic locus esset, difficultas pulveris tormentarij faciebat; ut necessario prius tentandum aliquid videretur; quàm omni consumpto unà cum pulvere urbis ipsius potiundæ spes decederet. Descenditur eò, ut mittantur, qui locum inspiciant, ac an quæ transgressos fossæ difficultatesve excepturæ essent, explorent.

Deliguntur ex Germanis quinquaginta circiter; quòd erant inter hos, qui in aliarum urbium oppugnationibus assiduè antea versati fuerant. Hortatur simul Zamoscium Rex, ut quæ ad oppugnationem pertinerent, administraret, ne si de aditu non incommoda renunciata essent, vel minimum temporis spatium differtetur. Interim Ungaricus Decurio quidam missu centurionis ad os, quod ab Ungaris, quemadmodum dictum est, in muro patefactum erat, profectus omnia facilia ac aperta renunciat: aditum latum: descensum expeditum: exiguas ab interiori parte fossas objectas. Quo tempore cum è primariis Senatoribus quidem differri nonnihil adhuc irruptionem suaderet, ne inter Polonicam & Ungaricam nationes æmulatio aliqua oriretur, si Ungarus prior irrupisset; ostendissetq; Zamoscius, cur à Polonis aditus tam latus patefieri nondum potuisset, is unamquamque felem pro se venari respondit. Zamoscius itaq; ad munitiones profectus, Polonis Germanos adjungit; quæq; oppugnationi usui sint, administrari jubet. Ungaris Bornemissa præficitur. Rex sub ipsam fluminis ripam, ad quam Ungarorum munitiones pertinebant, progressus, militemq; ad irruptionem paratum, paucis, quæ tempus ferebat ad virtutem cohortatus, è propinquo eventum oppugnationis expectare instituit. Jam ante autem tormenta aliquot Velikam translata fuerant, absq; inferiori parte muri, per quem ad oppugnationem iturus miles erat, ita collocata; ut adverso muro à fronte deterso, rectis inde secundum universum id latus interius ictibus defensores peterentur. Eques ex instituto militari idoneis locis supra munitiones, circa urbem atq; vias in omnes casus disponitur. Non poterat latere hostes, quid in castris pararetur; quod in omnes partes latissimus ex urbe despectus erat. Itaq; ipsi quoq; muros frequentes complebant. Zamoscius primum ex Polonico peditatu viginti expeditissimos delectos per adversam fossam muros succedere, quisq; ab eo loco in urbem aditus sit, explorare jubet. Renunciant illi fossam ab ea parte esse, supraque eam pontem aliquanto depressiorem, per quem non difficulter tamen fossa superari possit. Mittit inde è Germanis quinquaginta eo mandat his, ut quam proximè muros subeant; si superare ruinas possint progrediantur, signoq; quid acceperant, dato, alios, quos quamprimùm ijs summissurus sit, expectent; si non patere per eas aditum intelligant, sine ignominia se recipiant.

Interim si illis successisset, signumq; quid convenerat, datum ab ijs fuisset, quæ illis subsidia summittat, disponit: primò ejusdem nationis militem, quod qui præmissi fuerant, id postularant: indè Polonum partim equitem, qui sub Georgio Mniscio Præfecto Sanocense, Stanislao Stadnicio, Procopio Penonscio, Andrea Orzechovio, meruerat, & ultrò operam suam detulerat: partim peditem. Primo loco Penonscium & Orsechovium cum turmalibus eorum, qui hastis rem gererent, locat. Inde Vrovecium cum pixidariis. Post hunc Stanislaum Stadnicium, cum altera equitum turma. Huic rursum Vibranovium & Syrneum cum suis quenque cohortibus in subsidiis esse jubet. Ultimo & separato loco Georgium Mniscium cum ijs quos ductabat, equitibus constituit; partem ad tormenta munitionesq; retinet. Germani cum ad fossam successissent; Joannesque Garonna

ronna Gallus progressus primus aditum tentasset, gravi casu ab hostibus illo deturbato; cæteri cum angustiores ruinas, quàm ut commodè transiri per eas posset esse existimarent, conferti ad fossam constiterunt. Poloni qui à tergo urgebant, cùm non dari sibi locum viderent, per medios illos penetrant; hostes turri lignea, munitioneq; quam tignis in angulo turris, quem cum muro coiens efficiebat, ea de qua supra dictum est, ratione contabulaverant, cespiteque vestiverant, dejiciunt: in turrim magno ipsi labore evadunt; principesque Vibranovius ac Syrneus in summa turri signa figunt. Germani ad os, quod contra Ungarorum munitiones erat, quòd per id latiorem aditum esse viderent, signa convertunt. Præscriptus idem, qui supra demonstratus est, ordo, & Ungaris fuerat, missusque ejus rei causa ad eos Franciscus Veselinius, primarius cubicularius regius. Verùm apud Germanos primum eo turbato, Ungari quoq; cum Polonos jam irrumpere cernerent, signo prius à Rege accepto, per ruinas in turrim evaserant, primiq; Thomas Dercenus, & Matthias Kerekesius signa in ea constituerant. Hos Gabriel Bekesius, arrepto signo, equitem, cui præerat, secum trahens, secutus fuerat; moxq; pluribus aliis signis illatis, cùm ulterius indè in urbem contendere vellent, fossa jam antè ab hostibus ducta, ligneæq; munitiones nonnullæ præter opinionem objectæ impetum eorum tardabant. Hostes ab initio nostrorum in subeundis muris impetu perterriti, suos è propugnaculis pulsos, signa diversis in locis fixa jam videntes fugam circumspectare cœperant.

Interim Joannes Suiscius passim equo saucio volitans, modò minis, modò precibus, tandem ploratu & misericordia: ab altera etiam parte Episcopus urbis sacra & simulachra obtendens, dum in occupandis muris nostri retinentur, fugam pavoremq; suorum sistunt. Primum tormentis ac saxis petere nostros cœperunt: nostris vicissim tela in eos adjicientibus, compluribusq; utrinq; sauciis, turri, quam à Polonis occupatam supra ostendimus, pulverem subjiciunt; nullamq; in partem milite se commovente, binis aliis vicibus id repetunt. Quo turri tandem correpta nostri ferre ignem diutius non valentes primum descendere: ad extremum etiam cum ex propugnaculo Velikano, quod è nostris tormentis tam brevi tempore sterni non potuerat, ipsi transversis hostilium tormentorum ictibus ferirentur, recipere se coacti fuerunt. Indè in Ungaros omnes convertuntur; qui cum eas quas diximus illis objectas munitiones, superare se non posse intelligerent, cum diu hostium impetum sustinuissent, ac nox immineret, cæsis omnibus prius sublatis more militari se receperunt. Desiderati eo die sunt ex nobilitate Polonica ultra quadraginta: ex Ungaris non pauciores, ac præcipui inter eos nominis Gabriel Bekesius. Magnum hostes quoque detrimentum acceperunt: cæsi complures, in quibus primarij peditum ductores, Nicolausque Cirkassius præfectus Kosakkorum: plurimi vulnerati. Itaque literis, quas ad præsidium Udovense dederant, quæ exiguo postea tempore interjecto interceptæ à nostris fuerunt, magnum terrorem ostendebant; utque sine mora iis de rebus princeps certior fieret, subsidiaque sibi mitterentur, petebant. Samoscius militi ob ejus diei laborem ac adversitatem consulendum ratus, equitem, qui cum Georgio Mniscio præfecto Sanocense in subsidiis collocatus fuerat, integerque adhuc erat, quod conturbato postea ordine res ad eum non pervenisset, circa tormenta munitionesque excubare jubet: universo autem peditatui ac munitionibus Vrovecio in oppugnatione concusso, Stanislaum Penkoslavium præficit. Altero die consilio habito, ante omnia de tormentario pulvere conquirendo cogitari cœptum fuit. Mittitur ad Ducem Churlandiæ, Rigenses aliaq; vicina loca. Exempla literarum Plescoviensium, quæ interceptæ fuerant, passim describenda Zamoscius dat; quibus, si quis fortè gravior de adverso oppugnationis exitu rumor in Poloniam perlatus esset, hostium incommodo perspecto is deleretur.

Proponit eodem tempore Regi, quò minus casus aliquis, qui obsidionem eos relinquere cogeret, intervenire posset, optimum è re nata sibi videri, si integro adhuc exercitu castella per quæ miles distributus, longinquâ obsidione, ac commeatus inopia premere urbem posset, aliquot communiantur: iis perfectis, quòd voluntarius miles diu moram laturus non esset; commeatus præterea difficultatem reliquo exercitui aucturus videretur: nec dignitatis Regis futurum esset, ut voluntariis dimissis imminuto exercitu remaneret, ipse in Poloniam, ad comitia obeunda, supplementum scribendum excurreret; se cum exercitu reliquo ad urbem relinqueret. Si hyems expectaretur, Voluntarios incommodis obsidionis, atque hyemis injuriis adactos, missionem flagitaturos: reliquum militem nullis rebus præparatis, comeatu omni consumpto, minus animi & virium habiturum; castella verò eo tempore vel muniendi vel exstruendi nullam rationem fore. Regi cùm aliis multis de causis, omnia prius, quàm ad id consilium descenderet, tentanda videbantur; maximè tamen, quòd cùm Possevinus, qui in Moscovia erat, de animo erga pacem Mosci significaturum se ostendisset, verendum intelligebat, ne, si priusquam ille rediret, eorum quid susciperetur, hostis defendendæ urbis spe illi aucta, si fortè de tradenda sibi Livonia consilij quid jam suscepisset, id tum commutaret. Dum hæc geruntur, pulvisq; ac apparatus bellicus expectatur, cuniculis

culis interim munitiones hostium tentare placuit. Bini è Polonorum munitionibus versus fossam instituti, à rupe dura atq; aspera excepti perduci non potuerunt. Ungari per summum solum fossa ducta, eademque cratibus intecta, unum eo modo perduxerant. Is cum latere hostes non posset, qui ut minus eum vidissent, ex eo ipso tamē, quod ab oppugnatione tam diu cessaretur, conjecturam de consilio nostrorum capiebant, alium secundum universum id latus in longitudinem, ex quo nostros observarent, egerant; ac tum eum pulvere subjecto intercipiebant. Iisdem temporibus subsidia è Moscovia per Udovam obsessis mitti cognitum fuit; quæ cum per Pelbam lacum, ac Velikam flumen navibus ventura Zamoscius intellexisset, primum navibus aliquot conquisitis continuas arbores cuneis ferreis in singulas impactis, per eosque catenis transmissis, ea qua flumen erat latitudine convecti: aliàs à superiori parte fluminis, qua venturus hostis erat, secundum adversam ripam alligat; ita, ut cum hostium naves transiissent, funibus adductæ regressum ab ea parte hosti clauderent: alias ab inferiori parte versus urbem ita objicit, ut cum eum in locum pervenissent, irretitis utrinque navibus, nullam in partem effugium pateret. In naves, quas contraxerat, Germanos, qui earum administrandarum peritiores credebantur, imponit: Universæ rei Vrovecium præficit; cum eoque secundum utramq; ripam expeditum peditem disponit. Advenerant sub commodum id tempus Albertus Resaiscius Castellanus Varsaviensis cum centum circiter & quinquaginta: Stephanus Bilavius cum septingentis equitibus: Nicolaus Korffius & Wilhelmus Platerus cum Livonibus aliquot centenis equitibus. Eos cum extra castra adhuc versarentur, Suatohoram versus considere, ac quò tutiores contra hostiles incursiones essent, fossa castra communire jubet. Hostes navibus silenti nocte progressi, cùm in insidias, ac nostras naves incidissent, ac ne primum quidem impetum nostrorum ferre potuissent, mox in ripam se ejiciunt; ibi ante lucem palantes excepti, ducentiq; circiter Bojarici generis capti, ac in castra adducti fuerunt. Haud multò post aliud à Derpatensibus subsidium obsessis mittitur. Verùm id, cùm appropinquanti maturius miles se ostendisset, celeriter se recepit. Aliquanto deinde tempore interjecto Nicolaus Chostovus inter peditum ductores secundum Koseecium præcipuæ apud Ducem authoritatis cum septem millibus subsidio obsessis venire ab exploratoribus nuntiabatur.

Itaque Samoscius, quòd vereretur, ne superioris subsidij casu fama ab hostibus cognito, aliò iter averterent, totum locum eum, qui à castris Suatohoram usque ultra duo millia patebat, excubiis complecti statuit. Erant militares ante hac excubiæ à castris ad flumen Plescoviam usque positæ: ab eo verò ad Suatohorensem viam, quod maximum intervallum esset, ne miles in tot excubias distractus nimium defatigaretur, Lithuani voluntarij ultrò eam ad rem operam suam Regi deferebant. Chostovus cum diu in insula quadam Pelbæ lacus hæsisset, ac de priori subsidio, quod navibus advenerat, intercepto intellexisset, in terram exercitu exposito, noctuque devio per sylvas ad sinistram itinere capto, Plescoviam contendit; noctu major militum pars dilabi ab eo cœpit, ut ex septem millibus vix trecenti penes eum manerent: ipse ut diffugientes vel vi contineret, extremum agmen cogebat. Itaq; cum Superiorum noctium excubiis Lithuani fatigati, simul quod interea temporis nondum hostis venisset, de diligentia remisissent, præterque morem excubiarum aëris injuriis coacti ignes excitassent, Daniel Islenovus, qui in primo agmine incedebat, cum ijs, quæ supererant, copijs, evitatis locis ijs, in quibus ignes cernebantur, in urbem evasit. Chostovus qui in extremo agmine, ut dictum est, erat, ac præterquam quòd totius noctis maximo in sistenda fuga suorum labore confectus erat, corporis insuper mole homo procera statura tardabatur, cùm è sylvis egressum lux oppressisset, herbis per aliquot horas cæteris dilapsis se texit; ibique ab equitibus Andreæ Visnovecij Palatini Volniensis, qui tum ejus diei excubias excipiebant, repertus, ac ad Regem adductus fuit. Qui cum deseruerant, partim cæsi, partim magno numero capti fuerunt. Aliquot diebus post Theodorus Mesceodovus itidem cum copiis aliquot subsidio obsessis missus fuit.

Hic cum jam ferè excubias Lithuanicas præterijsset, extremum agmen à Gabriele Cirkassio deprehensum fuit: qui cum impetum in id fecisset, & clamore sublato Bilavius quoq; cum suis accurrisset, centum circiter & quinquaginta concisi, ad sexaginta capti fuerunt; cæteri ad trecentos cum Mesceodovo in urbem penetrarunt. Dum ad Plescoviam hæc geruntur, Succiæ interim Rex in aliena victoria suam prædam facit; eoque quem in Germania ac Gedani, ijs de quibus dictum est literis adjutus, militem conquisiverat, quemq; è suis præterea ditionibus contraxerat, per militiæ præfectum suum Pontum Gardyanum Narvam occupat. Oppidum id ad Velikam flumen situm est, quod qua Pelbam lacum relinquit, mutato in Narvam nomine, oppidoq; à se appellato triginta circiter infra id passuum millibus in mare influit; eo alveo, ut ad urbem ipsam maximæ onerariæ naves appellant; eædemq; ulterius Plescoviam usque non incommodè agi possent, nisi supra lacum Plescoviam versus viginti circiter cubitos altæ cataractæ cursum earum interciperent. Dum in Magistrorum ordinis, priscorum Livoniæ Prin-

Principum potestate erat, propterea quod omnes merces Moscoviticæ Derpatum primo devehebantur, indè per Revaliam aut Parnaviam in mare exonerabantur, minus vel à cultoribus frequens, vel munitum erat. Postea Joannes superior in adversa ripa aliam multò munitiorem, è regione illi arcem Ivanogrodum ab illo, à Livonibus Russicam Narvam ad suæ, quam Germanicam appellabant, discrimen dictam, tam propinquo ab ea spatio excitavit, ut cum veteri Narva ponte conjungi, ab utroque loco telum in alterum adjici posset: ex ea cum Moscus profectus Livonica quoq; Narva potitus fuisset, cum Germanicis aliisq; ultra marinis & Occidentalibus nationibus commerciorum in ea sedem collocârat, omniaq; eò negotia & merces transtulerat. Sub famam expeditionis ad Plescoviam regiæ, quemadmodum ex aliis arcibus, ita illa etiam majorem præsidij partem ad Plescoviam tutandam contraxerat. Gardyanus cum tormentis quatere muros cœpisset, ac Mosci, qui in Ivanogrodensi præsidio erant, Livonicæ Narvæ, cui metuebant, tuendæ studio, pontem transijssent, tormentaq; pleraque secum traduxissent, ac verò irrumpente jam in oppidum milite, territi, retrocedere cœpissent, Itali aliquot, qui cum Hieronymo Cagnolo in Suetico exercitu erant, victoriam subitò conclamantes, cumque reliquo milite ad portas usq; eos insecuti, magnum eorum numerum conciderunt. Hac re cæteri, qui in arcem evaserant, territi; simul tormentis, quibus se defenderent, quæ paulò ante Narvam transtulerant, destituti, exiguitateq; ipsa sua de defensione desperantes, deditionem fecerunt. Eadem præsidiariorum consternatione Jamorodum quoque & Koporiam vicina castella in potestatem redegit, quibus rebus perfectis in penitiorem Livoniam, ut per reliquas arces, quæ à Moscis tenebantur, arma circumferret, cum exercitu regreditur: primoque Weisensteinium castrum alioquin natura & opere munitissimum, in ea Moscorum trepidatione, præsidij exiguitate, nulla, dum Plescovia obsideretur, auxilij spe in deditionem accepit. Indè Parnaviæ exercitum admovet.

Post captam Narvam literas à Principe suo ad Regem mittit, quibus is ad priores Regis literas, quibus multò ante, ut à Livonia tanquam alieni belli præmio abstineret, amicè hortatus eum Rex fuerat, circumducto die rescribebat; ac suum cujusque judicium, quibus in locis bellum cum hoste gerere, quasque ditiones ejus invadere vellet, esse debere significabat. Magna spes Regem tenuerat, fore, ut æquitate priorum postulationum suarum perspecta, locum eis Sueciæ Rex relinqueret; non modò quod Livoniam universam jam olim in fidem Regum Poloniæ venisse eò minus ignorare Sueciæ Regem sciebat, quod superioribus temporibus, cum frater ejus Ericus Revaliam occuparet, nullo jure id ab eo fieri propriis literis suis testatum fecisset; verùm etiam, quòd, postquam ipse maximo labore ac impensa ad legatos de pace mittendos, universam Livoniam primo cedendam, inde deserendam pene hostem adegisset: ad paratam à se victoriam Sueciæ Regem accessurum expectandum sibi non arbitrabatur. Quare etsi injuria hac non parum commoveretur, in præsens tamen differendam judicabat. Iisdem temporibus à regiis quoq; Præfectis simili fortuna castra nonnulla Moscis in Livonia adempta fuerunt. A Duce Magno Kirempesium occupatum: Fabianum subitario opere munitum: à Bytingio Pychelium: à Thoma Embdano Salium captum: A Dembinio Lenovardum & Ascherotum; quæ utraq; Dunæ flumini iminebant, peditatu aliquo à Rigensibus, quibus gravis hostilium præsidiorum vicinitas erat, accepto, Scotoq; milite, qui ad Regem ibat, retento, expugnata. Jamq; Kokenhausium quoq; castrum munitissimum, ab eodem Dembinio obsessum, commeatus inopia brevi in potestatem nostrorum perventurum videbatur. Supra demonstravimus Christophorum Radivilum ad ulciscendas hostis in Mohilovensem & Sclovensem agrum excursiones cum parte exercitus Moscoviam versus missum à Rege fuisse; eique Philonem Kmitam ac Haraburdam cum Lithuanicis Tartaris conjungere se jussos. Kmita cum duobus circiter millibus equitum Tartarisque, qui sub Haraburdæ ductu erant, Lukis egressus, octo circiter ultra Toropeciam millibus ad Nemesam flumen, ac monasterium quoddam, adventum Radivili expectare instituerat.

Sub idem autem tempus Moscoviæ quoq; Dux, qui non procul indè Staricíæ tum erat, cum de nostri exercitus adventu nondum cognovisset, Michaelem Nosdrovatum, & Petrum Boratinscium cum tribus circiter millibus militum eodem consilio miserat, ut metu undique quàm maximo facto, qui è suis in Regis fidem venerant, direptionibus ac populationibus vexarent. Eorum exploratores temerè vagantes cum in pabulatores nostros incidissent, duo ab illis excepti, ac in castra adducti, ostendunt quindecim indè millibus passuum ad Salesam exercitum considêre. Contra quem cum Radivilus, qui jam tum advenerat, Bogdanum Ogniscium septingentis circiter magna ex parte levis armaturæ equitibus ex diversis turmis ei attributis misisset; ducenti circiter præter imperium pugnandi aviditate cum stationibus hostium congressi, ad diversos pontes, circa quos sclopetarios hostes in insidiis disposuerant, pertracti aliquot ex suis amiserunt: verùm aliis subsecutis, ac Gabriele Holubkone suis, ut de equis descenderent, sclopetisq; rem gererent, mandante, summotis per hos à ponte hostibus, nostri hostium equites in fugam effusos ad quindecim ferè millia passuum insecuti, aliquot ex iis ceperunt.

Radi-

Radivilus cum cognovisset ad Resovam aliam exercitus hostilis partem consedisse, versus eam via impeditissima, qua nulli ante eum exercitui iter fuerat, cum exercitu progressus, triginta à Resova passuum millibus substitit; inde Sukopsciam Jamam, quo nomine locum in quo diplomata iter facientibus dari solent, appellant, se convertit; ac ad flumen Volgam castris metatis Halimbekum cum Tartaris, quos circa se habebat per flumen Stariciam versus contendere, populationesq; ac incendia quàm latissimè in hostico circumferre jubet.

Satis constat Moscoviæ Ducem, qui, quemadmodum supra demonstratum est, Stariciæ tum eventum obsidionis Plescoviensis expectabat, cùm adventantem exercitum, fugas agrestium, ignes passim sublatos ipse magna ex parte cerneret; ac quemadmodum ex Possevino, qui tum apud illum erat, cognitum postea fuit, non ultra septingentos milites circa se habebat, summa in trepidatione versatum; delectum ex omni genere hominum promiscuè habuisse, fugamq; jam circumspectasse. In præsentia mittit, qui agmen nostrorum speculentur, quamprimumque de eo sibi renuntient. Hi cum ad Okomeciam alterum diplomatum locum, in quo Tartari pernoctabant, quinque millium passuum intervallo accessissent, diligenterque à nostris excubias agi, loco præterea munito eos consedisse ex agrestibus accepissent, ad latus converso itinere paludesq; quæ iis in locis erant, transgressi, ex Nohajensibus Tartaris ac pabulatoribus nostris aliquot oppresserunt. Interim Daniel Mursa ex iis, qui in mensæ ministerio apud Moscum versabantur, ad nostros transit: qui cum de numero exercitus eadem ferè, quæ antea fama, ac captivorum sermonibus acceperant, ac inflatius pleraque prædicasset, orationique ejus tanti principis inveterata potentiæ fama facilè fidem faceret; etsi memorabilis facinoris, si Stariciam processissent, patrandi spes nostris ostendebatur: iis tamen viribus quibus potentissimi Principis vitam ac salutem septam esse credi debebat, minimè pares se futuros rati; Dunam indeq; Dubnam magnis itineris difficultatibus conflictati se recipiunt.

Ex itinere, temerè ab agrestibus rumore tradito, commeatu Toropeciam laborare, ad eam deflectunt exercitumque ei admovent. Verùm paucis diebus post, cùm falsa de statu præsidij delata ad se cognovissent, se receperunt. Radivilusq; Chelmam rectà, inde priscam Russam versus contendit. Collocata ad Opakam contra Novogardiam Kosakkorum manus aliqua fuerat: quæ partim prædis ex hostico agendis hostem distineret, partim subvectiones subsidiaque, si quæ Novogardia Plescoviam mitterentur, observaret. Hi cum continuè prædas ex hostico agerent, magnisque incommodis hostes afficerent, Tartari Moscovitici, parte eorum negligentius agente, parte ex instituto ad prædas agendas profecta, repentino adventu, eos qui in statione relicti erant, oppresserant. Tartaris à cæteris reversis rursum dejectis, Mosci alias suas duobus locis ad Russam & Misciagam stationes ab Novogardia nostris Kosakkis opposuerant; contra eos igitur, qui ad Russam erant, Radivilus Kosakkos, quos penes se habebat, ipse subsequens, præmisit. Hi hostibus fama adventantis exercitus jam ante territis, ac primo adventu eorum in fugam conversis Obalinscium ac Bojarici generis aliquot capiunt. Eo deinde ex loco ad Regem & reliquum exercitum Radivilus revenit. Jam ante Antonius Possevinus etiam, quem à summo Pontifice legatum ad Moscum ivisse supra ostendimus, cùm mox post discessum à Volga Radivili dimissus fuisset, ad Regem venerat; turmis aliquot equitum, quas è Novogardia de adventu ejus certior Rex factus, obviam illi miserat, in castra deductus.

Afferebat hic, Moscum & si in ea & sua trepidatione, & belli adversitate cumprimis pacis cupidus esset, nullis tamen aliis conditionibus eam accipere obstinatum habere, quàm quas jam ante Polotiæ per legatos suos proposuisset. Nam quid hyems, quæ sævissima iis in locis frigora adferre soleret, instaret; militem quem ne primas quidem injurias ejus toleraturum sibi persuadebat, per hyberna distributum iri: Regem superiorum annorum consuetudine ad comitia obeunda in regnum se recepturum: interim urbem obsidione, se metu solutum iri, facileque quamvis aliam sustinendi belli impetusq; regij rationem deinceps se reperturum confidebat. Rege contra Possevino ostendente, nec se prius exercitum ab urbe deportaturum quàm vel urbe potitus esset, vel universa Livonia Moscus decessisset; hortabatur nihilominus eum Possevinus, ne omnem tamen spem pacis præcideret; locumque colloquio constitui pateretur, in quem utrinque legati convenirent, ac de pace inter se agerent: quod cum Rex permisisset, literas per expeditum equitem ad Moscum dat; his eo omninò animo Regem esse ostendit, ut non prius abscessurus, aut ullum belli finem facturus sit, quam universa Livonia Moscus excedat. Quare ne spem ea in re poneret, quòd frigoris sævitia coactum abscessurum tandem exercitum existimaret; videre se obfirmato ad perferendam eam omnes animo esse; tum ut obsidio sustineretur, debere eum tamen tot subjectorum sibi innoxiorum calamitatibus atque miseria commoveri; qui cum pro ipsius salute nullum periculum ac cruciatum recusent, summæ seum iniquitatis condemnari debere, nisi ipsorum vitam suis commodis ac obstinatione potiorem habeat. Eos autem neque propter frigoris vim in

ſylvis jam latere: nec iis ipſis, quòd paludibus omnibus frigore concretis, perviæ brevi noſtris futuræ eſſent, amplius protegi poſſe: eorumq; iis ipſis diebus, quibus in caſtra veniſſet, magnum numerum partim conciſum, partim captum ſe vidiſſe. Sub id enim adventus ejus tempus, ſubſidia, quæ cum Meſceodovo venerant, quemadmodnm ſupra oſtenſum eſt, excepta fuerant. Proinde ipſe ſibi conſilium caperet: ſe quidem, ut ſerio tandem animum ad pacem applicaret, authorem ei eſſe, egiſſeque hano ob cauſam cum Rege, ut ne omnem tamen de pace agendi facultatem tolleret, impetraſſe, ut legatos ejus certum in locum, qui Moſco videretur, accedere, cumque ſuis legatis de pace agere ſe paſſurum Rex receperit.

Moſcus literis iis acceptis ſine mora nuncium unà cum ſuo tabellario, literisq; ad Poſſevinum remittit. Pagum Sapoliam nonaginta paſſuum à Pleſcovia millibus, in diplomatum uſus & ipſum conſtitutum, ad conventionem deligit, publicæque fidei literas, legatis ſuis mitti poſtulat. Mittuntur literæ: locus accipitur. Exercitus interim, qui ad Pleſcoviam erat, maximis cùm hyemis, tum obſidionis diuturnæ incommodis afficiebatur. Itaque cùm & à voluntariis palam miſſio flagitaretur, conditionesque pacis paſſim ſermonibus agitarentur; non deerant, qui remittendum potius Moſco de Livonia aliquid cenſerent, quàm cùm exercitus incommodo diutius obſidionem ducendam, quod ut ſummi Pontificis authoritate perſuadere Regi conaretur, Poſſevinum etiam tacitè hortabantur: idque quo commodius perficeret, cum ſententias Senatus de conditionibus dicturus eſſet, eum vocari, præſenteq; illo ſententias dici debere cenſebant. Spargebatur in vulgus, Regem ut maximè Livoniam univerſam adjunxiſſet, omnem in Ungaros, vel fratrum ſuorum filios diviſurum. Itaque ſtipendiarius etiam miles ſermonibus tentabatur; cur pro alienis commodis ſuo cum periculo depugnaret: pro provincia, ex qua nec ad ipſum, nec ad rempubl. fructus ullus perventurus eſſet; ut alij ditarentur, vitam ſanguinemque ſuum ipſe in diſcrimen adduceret. Reſiſtebat rebus hiſce ſummâ conſtantia atque animi magnitudine Rex: maximè voluntarios obteſtabatur, ne ſuo diſceſſu exploratæ penè victoriæ, aut honeſtæ pacis ſpem corrumperent.

Præter Regem Samoſcius omni contentione in id incumbebat. Oſtendebat publicè, ad omnia prius ſe deſcenſurum, quàm infecta re, aut non tali pace, qualem in ſuperioribus comitiis Rex atq; nomine Regis ipſe ordinibus promiſiſſet, diſcederet; quòd ſi maximè neceſſe eſſet, eousq; tamen, dum comitiis habitis nova ab ordinibus mandata acciperet, ſe perſtiturum.

Ut Poſſevinus in Senatum vocaretur, contra morem majorum eſſe diſſerebat. Virum enim prudentem, & inprimis gravem & ſi nihil curioſius in aliena republica facturum ſciebat; ne tamen vel interrogationibus atque ſtudiis aliorum, vel ſuo pietatis atque pacis in eam ſententiam pertraheretur, ut ipſe quoque cum aliis remittendæ Moſco partis Livoniæ author eſſet, verebatur. Quamvis eandem ſententiam ſuam hac etiam ratione apud Poſſevinum deinde excuſabat; quod cum ex inſtituto Reipubl. omnium aliorum Principum legati publicè audiantur, ſolius ſummi Pontificis nuntij privatim Reges conveniant, ne exemplo ſuo privilegium minueret, illum ipſum vitaturum fuiſſe exiſtimaſſet.

Conſilio deinde iis de rebus habito, duæ omninò manendi rationes proponebantur. Ut vel ex caſtris atque munitionibus, quemadmodum hactenus factum eſſet, obſidio urgeretur: vel caſtellis extructis, in iisque milite collocato, diuturna fame, ac commeatus inopia urbs premeretur. Utramque cum hyemis injuriis, tum ſoli frigore jam aſtricti duritie, quæ nec militem ſub pellibus diutius verſari, nec opus ullum fieri paterentur, omnes ferè refutabant. Lithuani privato etiam iisdem de rebus conſilio inter ſe habito, libellum Regi offerebant, in quo cum & ipſi manendi conſilium omne rejeciſſent, id petebant, ut quò hybernorum incommoda, quæ ſuperioribus annis continua pertulerant, evitarent, in agro Moſcovitico miles haberetur.

Interim diem certam Regi præfiniebant, intra quam niſi pax facta eſſet, nulla conditione diutiùs remanere integrum ſibi eſſe oſtendebant. Non poterant latere hæc hoſtem: quòd propter voluntariorum nullo imperio ſe ſuosque coërceri patientiam licentiam ex calonibus, ac eo hominum genere, quotidie aliqui ab hoſtibus excipiebantur: iisq; ipſis diebus Saba quidam cum ejus de quo dictum eſt, libelli exemplo ad eos tranſierat.

Maxima inter hæc flagrabat invidia Samoſcius: illum unum ſententiæ ejus eſſe authorem: hominem à pueritia literarum ſtudiis deditum, atque in Italiæ Gymnaſiis verſatum conſiliis atque obſtinatione ſua univerſum exercitum perditurum: Legatum cum exercitu in hoſtico relicturum: ipſum extra metum periculi ad Comitia pro Cancellariatus ſui munere obeunda in Poloniam rediturum. Etenim jam conventus nobilitatis Rex edixerat.

Per eos quo loco res eſſet, literis nobilitati oſtenderat: neve vel exercitum reducere, vel ipſe ab obſidione comitiorum habendorum cauſa diſcedere cogeretur, ut in iis conventibus, nova tributa, & quæ alia ad perficiendum bellum neceſſaria eſſent, ſciſceret, hortatus nobilitatem fuerat;

In

In omnes nihilominus casus, si res non teneretur, literas, quibus comitia indiceret, simul miserat. Augebat Samoscio invidiam disciplinæ militaris tuendæ studium, jam ab eo tempore, quo militem habere cœperat, contraque illos potissimum ab eo susceptum, quorum quod illustrior fortuna esset, peccata etiam, & peccatorum ad deterrendos alios pœnas illustriores esse dicebat. Fremebatur non jam quòd in mulieres, quæ castra irrepserant, gravissimè animadverti jussisset: nonnullas capitis supplicio affecisset; sed quod aulicum regium, qui in leges militares aliquid commisisset, in vinculis haberet, nec totius exercitus precibus condonare vellet: quòd pueros nobiles, qui licentius in castris versari fuerant, ad palum alligatos publicè spectandos præberet: turmæ præfecti vicarium suspendio affecisset: ex nobilitate quosdam propter mundiciem castrorum negligentius habitam clava pulsasset. Itaq; carmina etiam in eum spargebantur, quibus scholastica vita illi exprobrantur. His ita non movebatur, ut cum semel licentiæ fenestra aperta in alios libelli jacerentur, jactataque ea res in Senatu fuisset, ostenderet, nisi prius in seipsum injuria ea incurrisset, quæstione habita auxilium suum minimè denegaturum iis fuisse: jam cum ab iisdem ipse prius læsus esset, verendum sibi esse, ne pusilli animi putaretur, rectiusque facturos eos, si suo exemplo contemnendo potius ea diluerent, quàm vindicando ultrò authoritatem iis tribuerent. Signa militaria hujusmodi plerumque dabat, quibus modo desidiam, metum, avaritiam domum properantibus ultrò exprobrando: modo ad perseverantiam & constantiam nobili homine dignam eos cohortando à desidia ad tolerantiam, si qui minus alacres essent, binis ut plurimum verbis revocaret. Tentarat sub initium motus ejus veteranus miles, qui ad Gedanum fuerat, cætus inter se agitare, quò de communi re maximè autem de stipendiis debitis deliberarent. Edixit mox, qui privatas coitiones fecissent, contra disciplinam ac imperium militare fecisse eos judicaturum, legeque in eos animadversurum: quòd si quid de commodis suis agendum existimarent, vel se appellarent, vel præsente se de iis agerent. Itaque ad tentorium ejus convenerunt. Hic cum ille angustiis ærarij demonstratis, è contra quid amor patriæ ac reipublicæ postularet, quid constantia boni haberet, concionatus fuisset: tandem non legatum se ad exercitum relicturum, sed ipsum toto obsidionis tempore remansurum pronuntiasset, utque idem ipsi facerent, universos hortatus fuisset: initio à Joanne Sborovio facto, reliqui omnes, quoad ipse maneret se quoque perseveraturos promiserunt. Samoscij consilium manendi secretò amici improbabant: monebant, videret, quam in se rem susciperet, cùm periculi plenam, tum quæ si secus caderet, magna cum invidia ejus superiorum rerum gloriam ipsius omnem corruptura esset. Iis unum ille respondebat, existimare se bonum Imperatorem, eundemque bonum civem non suæ sed publicæ dignitati studere debere: Si re infecta ab obsidione abscedendum sit, è re nata commodius futurum, ad se peccati ejus opinionem recidere, quàm ad Regem aut rempublicam universam. Allato jam ante à Duce Curlandiæ & Rigensibus pulvere; ante Regis discessum denuò oppugnationem tentare visum fuit.

Ab ea parte, qua Poloni antea è munitionibus suis muros quassaverant, hostes crebra propugnacula lignea objecerant, eademque fossis communiverant. Itaque in superiorem aliquanto partem ad dextram munitionibus translatis, inde rursum tormentis muros percutiebant. Sed eo quoque loco novum propugnaculum, tormenta verò adeò grandia hostes opposuerant, ut, cum quoddam septuaginta, alterum octuaginta pondo globos jacularetur, trium aggere repletarum corbium militarium, ut ex ordine positæ erant, seriem, uno ictu penetrarent. Ungari quòd aditum in turrim, quæ ad Velikam flumen & munitiones eorum pertinebat, satis latum patefecerant, modò ipsi per ruinas eas hostes propellebant, modò ab illis pellebantur.

Conversi etiam ad muros ea ex parte à Velika flumine dolabris & securibus subruendos fuerunt, à quibus cum primum aqua piceque ferventi, aliisq; ignibus in eos effusis, avertere eos conati hostes fuissent, Ungari nihilominus eò processissent, ut parte muri inferiori egesta, superiore tanquam testudine tegerentur, lædique amplius ab illis, quæ in eos mittebantur, non possent, hostes ligna justæ crassitudinis, ferreis aculeis undique horrentia catenis ferreis ad prælongam sudem aptata ex urbe supra muros, ad quos Ungarus subruendos constiterat, ita vibrabant, ut ex ea jactatione verbere subtus detorto tanquam flagello, qui in opere erant, verberarentur, magnisque incommodis afficerentur; nec tamen Ungarus remisit, quoad majorem ejus muri partem stravisset; ad extremum, quòd ab ea quoque parte nova propugnacula contra turrim hostes collocarant, fossasque duxerant, oppugnationis consilium omninò dimissum fuit.

Erat triginta circiter à Plescovia passuum millibus via, qua in Livoniam & Rigam itur, imminens monasterium Pezzura à Moscis, quasi sepulchretum dictum, Divæ virginis, cujus eo in loco ex arbore enatam effigiem repertam colunt, religione

 sancti-

ſanctitatisque ac miraculorum quorundam fama clariſſimum, ob eamque plurimis ac ampliſſimis proventibus, de Novogroda Livonica agris nonnullis detractis, eique aſſignatis à Moſcoviæ Duce ditatum. Huic Moſci præſidium impoſuerant. Magno id incommodo in ea vicinitate noſtris erat. Nam & pabulatores noſtros frequentiſſimè excipiebat: itinera infeſtabat; eoque ipſo tempore impedimenta à nonnullis præmiſſa, tum mercatores quoſdam Rigenſes excuſſerat. Ad quos damna ea pertinebant, quorum non erant pauci, maxime verò, qui impedimenta ſua præmiſſuri illac erant, ut id poteſtatis ſuæ faceret, à Rege contendebant. Proponebatur ab altera parte, milite ex oppugnationis tam diuturnæ, ac irritæ laboribus nondum recreato, novam ullam tentari non ſatis tutò poſſe.

Rex multorum continuis precibus victus, Farensbekium eò mittit. Huic mandat, ut ſitu loci cognito, quid ſui conſilij ſit, certiorem ſe faciat; ſi non magno negotio potiturum ſe eo exiſtimaret, militem tormentaque illi ſummiſſurum; ſi difficiliorem, quàm ut eo tempore ſuſcipi deberet, expugnationem futuram judicaret, integra re ad ſe rediret. Farensbekius paucis cum equitibus eò profectus, in itinere in hoſtium equites longe plures qui Pezzura contra pabulatores noſtros egreſſi. Sub id tempus redibant, incidit; quorum aliis cæſis, cæteris profligatis, prælij hujus proventu invitatus, & quid nec foſſa adeò magna, nec propugnaculis aut ſitu magnopere munitum cerneret, utq; homo militaris bene de ſucceſſu oppugnationis ſperaret, oppugnationem ſuſcipit.

Mittit illi Rex Germanum militem cum tormentis aliquot majoribus, qui cùm actis prius munitionibus muri partem aliquam ſtraviſſet, per ruinas irrumpere conabantur. Jamq; Wilhelmus Ketlerus Ducis Curlandiæ fratris filius, Gaſpar & Reinoldus Tiſenhauſij, ac alij quidam in turrim proximam evaſerant; atque in imam ejus partem per ſcalas ſe demittebant. Iis ab inſequentibus fractis, ac per ruinas etiam cùm propter anguſtias earum, tum quod hoſtes omnes conferti contra eas ſe obverterant, nulla irrumpendi facultate militi relicta qui in ima turri remanſerant, ab hoſtibus capiuntur. Mittit iterum Rex ad eas, quas antè miſerat copias Germanorum, Bornemiſſam cum quingentis Ungaris peditibus, & majoribus tormentis aliquot: Polonicum militem ad caſtra Samoſcius omnem retinuit.

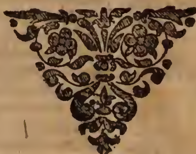
Ungari cum ab eadem parte, à qua Germani oppugnabant, inferiori tamen loco lævam verſus muros quatere cœpiſſent, jamque aliquam muri partem diruiſſent, Thomas Solandius manu aliqua Calonum & Koſakkorum Polonorum facta averſam à Germanorum & Ungarorum munitionibus turrim, ut hoſtem diſtineret, ſcalis admotis ſcandere cœpit, iis jam repulſis cùm Germani per ruinas muri, iterum irrumpere tentaſſent, omni hoſtium multitudine in eos converſa, rejiciuntur. Eodem ſucceſſu cùm donec Germani ſe recepiſſent, ceſſaſſent, ab Ungaris quoq; irruptio tentata fuit; hoſtibus rem miraculo, noſtris incantationibus & magicis artibus tribuentibus. Verùm animadverti hic potuit, non minus ſæpè in levioribus munitionibus negligentia, quàm in firmiſſimis difficultate offendi: quod in his magnitudo periculi, ac ex eo natus metus virtutem militum plerumque acuit: in illis exiguitas rei contentionem animi ac curam ut plurimum remittit. Non dubitandum enim aliqui exiſtimabant, ſi conjunctis viribus, ac uno tempore incubitum in oppugnationem fuiſſet, non adeò magno negotio expugnari potuiſſe: Interim dum ſinguli per ſe, primum Germani, indè Ungari ſucceſſiſſent, & hoſti in unum locum vires omnes ſuas convertendi facultatem datam: & noſtrorum impetum imminutum. Recipientibus ſe noſtris Scoti milites, qui haud multo ante ad Regem venerant, opportunis locis ſubſidio collocati, ſi qui è muris telis aut ſclopetis noſtros petebant, certiſſimis ictibus conficiebant.

Antequam diſcederet Rex, legatos, qui de pace cum Moſcis agerent, Januſium Sbaraſium Palatinum Braslavienſem ab regno Poloniæ, Albertum Radivilum, Palatij Lithuanici Marſchalcum à magno Lithuaniæ Ducatu deſignat. His Michaëlem Haraburdam hominem ingenioſum, & Moſcoviticarum rerum cumprimis peritum, more majorum, ſcribam adjungit. Cum de conditionibus, in quas pacem fieri placeret, ageretur; urgebant proceres Lithuanici, ut magni Luki, qui proximo anno capti ab hoſte erant, quò facilius pax conveniret, hoſti redderentur. Oſtendebat Samoſcius, etſi quantum ad Lithuaniam tutandam momenti tam opportuna urbs, ac ea fertilitate, omniumq; rerum copia abundans ager haberet, animadverteret: quò minus tamen id fieret, non usq; adeò ſe repugnare, quod non ea religione ejus retinendi, cujus nulla in comitiis mentio facta eſſet, qua recuperandæ Livoniæ obſtrictus ordinibus eſſet: moleſtè tamen ſe ferre, ante tempus hæc nullo cum fructu, nonnullo autem, ne ad hoſtes efferrentur, periculo jactari. Itaque Rex privatim re cum Samoſcio communicata, paciſq; conſtituendæ arbitrio ei permiſſo, cum quid ab eo fieri vellet, quid cum in regnum venturus eſſet, ipſe procuraturus eſſet, oſtendiſſet, optimæ ſpei & fiduciæ plenus diſceſſit; reliqui fere omnes ex præteritis obſidionis incommodis, ac imminentis hyemis difficultatibus de reliquæ obſidionis eventu judicantes, ſimulque imminuti ac attriti exercitus opprimendi tempus nullum hoſtem prætermiſſurum cogitantes, non

non secus ac si extremum, quos relinquerent, visuri essent, periculum eorum miserabantur. Ut non deessent ex primariis Senatoribus, qui Regi Balthasarem, Andreæ fratris sui filium cum Ungaro milite in castris relinquenti, ne id faceret, persuadere conarentur. Cum Rege universus comitatus aulicus ac voluntarij ferè omnes proficiscebantur; itinere igitur per Ostrovam & Krasnohorodam capto, indè Ludsenium, & Rosittenium, quæ hostilibus præsidiis adhuc tenebantur, sine impedimento prætergressus fuit. Sequebantur reliqua agmina properantius, omnibus ad Dunam flumen prævertere annitentibus.

Itaque & si subsidia contra eruptiones à Radivilo disposita fuissent; iis tamen dilabentibus, aliquot nostrorum carri abrepti à præsidiariis Moscis fuerunt. Transmisso inde ob navigiorum inopiam non sine difficultate ad Duneburgum Duna flumine Vilnam Rex venit. In castris Polonicus miles stipendiarius omnis cum Samoscio remansit; tam is qui ab initio cum eo ad Plescoviam accesserat, quàm quem à Staricienſi excursione cum Radivilo reversurum receperat.

Lithuani cum Martino Curtio legato sexcenti, qui ab eadem excursione in castra venerant; & quo ab ejus incommodis se reficerent, ut in vicinis pagis Porchovam versus collocarentur, à ductoribus impetraverant. E voluntariis Poloni aliqui non multi tamen remanserunt.

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti

LIBER VI.

AMoſcius profectò è caſtris Rege diſciplinam inprimis militarem, quam aliâs magna cura tuebatur, quò inter tot difficultates in hoſtico omnia diligentius circumſpicienda ſibi videbat, eò accuratiori ſtudio ſanxit. Ex præfectis, qui ætate, ordine, ac uſu rei militaris cæteros antecedebant, ad quos de ſecretioribus quibusq; ac gravioribus rebus referret, ſex delegit. Senatorij ordinis Stanislaum Tarnovium Radomienſem: Stephanum Grudſinſcium Naklenſem Caſtellanos: Ex aliis Erneſtum Veierum, Martinum Kaſanovium, Joannem Lesnovolſcium, Sigismundum Rosnium: cæteris in rebus omnes ad conſilium adhibebat. Interim quemadmodum Rex cum illo conſtituerat, eam in rem omni ſtudio incumbebat, ut ſi pax cum hoſte non conveniſſet, ad obſidionem quàm diutiſſimè continuandam fameq; ac omnium rerum inopia ad deditionem urbem adigendam inſtructa omnia ac parata haberet. De hujus autem rei ſucceſſu non dubitandum ſibi exiſtimabat, quòd quantum in urbe virium, apparatus bellici, commeatus ac rei frumentariæ eſſet, ex Suturna ſcriba Suiſcij; qui in excurſione quadam unà cum fratre captus fuerat; ſeu quemadmodum ipſe, poſtquam in poteſtatem noſtrorum perveniſſet, præ ſe ferebat, transfugerat, exactè cognitum habebat: ſubductisq; rationibus, ſi omnes ad importandos in urbem commeatus ac ſubſidia aditus præcluſiſſet, non multum ultra menſem Majum ſuſtineri obſidionem poſſe reperiebat. Itaque ſic ſe comparabat, ut vel ex iisdem ſtativis, quemadmodum eò uſque factum fuerat, obſidione urbem premeret; aut ſi hyemis ſævitia, ac commeatus, qui antè omnis ferè ab exercitu conſumtus fuerat, anguſtia, quò minus id facere poſſet, prohiberetur, recreato interim prædis ex hoſtico agendis milite, Pezzuræ peditatum omnem, ac tormentorum partem admoveret; quam ob cauſam & quæ ante eò miſſa fuerant, tormenta non deduxerat; eaq; occupata ſimili ratione Porchovam ac Udovam vicina caſtella oppugnaret; præſidiisque iis impoſitis hoſtes intra mœnia compulſos contineret. Si plus difficultatis oppugnationem eorum, quam ut tentandam putaret, habituram perſpexiſſet, ligneis caſtellis ex vicinarum villarum ædificiis conſtructis, opportuniſſimas quasque vias, maximè verò, quæ à Udova, Porchova, & Pleſcovia ad Novogardiam pertinent, occupare. Cumq; parte exercitus ipſe Novogardiam verſus in Prebuſio Simeonis ſupra Ilmenum lacum ſub tectis conſiſtere: partem dum glacie concretus lacus eſſet, in priſca Ruſſa, & Oſtaskova continere: iisque ex locis omnibus tam Pleſcoviam, quàm Novogardiam premere, latiſſimèque ſupra Novogardiam verſus Tueram & Moſcoviam vaſtitatem circumferre cogitabat. Ita tamen, ut quoad liceret, primam rationem atque Pleſcoviam quàm diutiſſimè retineret: nec niſi hyemis aut commeatus difficultatibus adactus ab ea moveret. Militem quem circa Suatohoram ſupra Pleſcoviam ad Udovenſe iter obſidendum loco opportuniſſimo collocatum ante oſtenſum eſt, minimè interim dimovendum arbitratus, ne tamen repentina impreſſione opprimi ab hoſtibus poſſet, majorem peditatum, ac minora tormenta aliquot, Stanislaumq; Penkoslavium ei adjungit. Si hoſtis incurſionem in eos faciat, die vexillum militare, quo propoſito quàm primum ad opem iis ferendam accurri poſſit: nocte ignem tollere eos jubet. Simul ne diſceſſu regio metu omni liberatum ſe hoſtis putaret, in omnes rei gerendæ occaſiones intentus erat. Quæ cogitanti ex ſuperiorum temporum pabulatorum licentia, qui partito in duos imperio militari, magna præterea

terea voluntariorum parte nullam imperij necessitatem recipiente, sine metu vel imperij vel hostis vagabantur, nec rarò sub ipsos muros succedebat, accidere posse facultatem rei gerendæ ratus: die D. Nicolao sacro, qui vel maximè à Moscis observatur, idoneis locis milite in insidiis collocato, carros aliquot propinquo à mœnib⁹ spatio agi jubet. Verùm diei religione quamvis objectam prædam hostibus spernentibus idem altero die fieri imperat. Consederant partitis insidiis in vicinarum fossarum, quæ imbrium casu factæ erant, una Ungari equites; in altera Stanislaus Zolkevius adolescens, & Joannes Kretkovius Prijemscianæ turmæ legatus cum Polonis. Hostes ad primum prædæ aspectum mox erumpunt: protracti in locum insidiarum ab Ungaris celeriter consurgentibus profligantur. Poloni qui remotiori ab ijs loco erant, propterq; præruptum per oppositos colles ascensum, ambitum capere cogebantur, confligendi cum hoste facultate non data, à dextra impetu in eum facto, inclinatum in effusiorem fugam præcipitant; conjunctimque cum Ungaris ad mœnia usque insequuntur. Etsi qui primo loco consederant Ungari, lectissimi equites, essent, ac in his Petrus Bathoreus, Georgius Sibricus, ac Joannes Kallajus, omnesq; generosissimis equis Thracicis veherentur: Moscoviticorum tamen equorum, quamvis ij magnam partem parvi ac deformes sunt; pernicitatem, assequi vix potuernut. Primo tamen impetu triginta circiter interfecti ac duodecim Bojarici generis, in ijsq; maximè strenuus, ac militaribus facinoribus aliquot notus Petrus Koltoviscius, capti fuerunt. Incommodo hoc accepto Suiscius aversa porta majoribus aliquot tormentis magno labore, ad imas muri & propugnaculorum fenestras demissis, locoque opportuno non procul à fossis urbis magna sclopetariorum manu occultata, subinde viginti circiter equites, qui nostros cis flumen Plescoviam in stationibus positos lacesserent, atque in insidias pertraherent, emittebat. Verùm cum excursione hostium nunciata Samoscius ipse cum tribus turmis equitum flumen transiisset, quique in insidiis consederant, ad primum unius equitis conspectum, quem propius ad locum insidiarum accedere Samoscius jusserat, sclopetos ad unum omnes in cassum explosissent, sola ferè urbis propinquitas, & fossa equiti objecta quò minus conciderentur, hostes texit. Dum hæc ad urbem geruntur, advenerunt interim legati à Mosco ad colloquium missi Demetrius P. Filius Ilecius, Romanus B. filius Olphirionis; proque scriba illis adjunctus Nicolaus Bassorekus. Iis Possevino cum præsidio Polonico ultra Porchovam obviam profecto, ac mox nostris quoq; legatis subsecutis, paulò post initium agendi de pace factum fuit. Ab initio de Succiæ Rege fœdere comprehendendo propositum fuit. Etsi enim præreptarum arcium injuriæ non parùm animum Regis alienassent: quòd tamen superioribus comitiis Annæ Reginæ precibus adductus, quæ sororis suæ Succiæ Reginæ amore, ac assiduis literis victa genua Regis amplexa, ne sine Sueco pacem faceret, orârat, daturum se operam ut pace comprehenderetur, pollicitus ei fuerat; ac Possevinus quoque homo inter Principes Christianos pacis conciliandæ cupidissimus, hoc idem summo studio contendebat; ut actionum de pace initium ab eo fieret, legatis mandaverat. Qua in re dum hæretur, Bogdanus quidam omnium legationis ejus arcanorum conscius à legatis Moscoviticis ad Palatinum Braslaviensem transfugit; ab eoque ad Samoscium statim mittitur; ab eo hæc legatos mandata habere Samoscius cognoscit: Si Regem exercitumq; à Plescovia discessisse intelligerent, quacumque causa interposita colloquium tollerent: si obsidionem obstinatè continuari sentirent, sine fraude de pace agerent: Eam autem hoc ad extremum concluderent, ut si Rex Lukos aliaq; quæ superioribus annis cœpisset, præter Velisium ac universum Ducatum Polotiensem, quæ Regi concedebat, sibi redderet, universa Livonia ei decederent.

Legati cum Regem quidem discessisse, obsidionem nihilominus urgeri animadverterent, accesserant ad conditiones aliquas pacis: Sed cum ob sævissimas hyemis injurias, commeatusq; omni vicino agro vastato angustias subinde incommodum aliquem rumorem de exercitu expectarent, varias interim moras interponebant, deq; levissimis quibusque rebus ad principem missitabant. Scripserat ex itinere ad Samoscium Possevinus, ostendisse sibi legatos, magna cupiditate Moscum alicujus vel exiguæ saltem portionis agri Livonici ad titulum Livoniæ usurpandum retinendæ teneri. Samoscius Novocastrum, Serenescum, Novogrodecum, deserta nec magni fructus castella ea conditione relicturum se illi rescripserat, ut penes Regem Luki, Savolocia, Nevela remanerent. Cum illi de Lukis nulla se mandata habere renuntiassent, sine Lukis ne palmum quidem terræ in Livonia se ei permissurum ostendit.

Interim Samoscius cum copias quasdam, quæ Plescoviensibus subsidio mitterentur, Novogardiam contrahi rumor ad exercitum perlatus fuisset; Spirkonem Jordanum virum strenuum, cujus cum aliâs, tum in pugna Dersaviensi præclara opera extitit, turmis aliquot equitum ei attributis eò misit. Hic stationibus hostium, quæ non procul à muris se ostenderant, cum trepidatione intra mœnia compulsis urbi ipsi, omniq; vicino agro magnum terrorem intulit. Eundem opportuno deinde inter Porchovam & Novogardiam pago considere jussit; cùm ad subvectiones subsidiaque si quæ Plescoviensibus ab hoste summitte-

mitterentur, prohibenda, tum ad pabulationes laxiores nostris faciendas: maximè autem metum undique hostibus ostentandum. Supra cum verò Kosakki, quos ad Opokam collocatos fuisse antè ostensum est, ad Sajonskovium ultra Russam à Samoscio deinde translati omnia infesta reddiderant. Jamque ante eandem ob causam ex Kobilogradensi etiam castello, quod adstricto glacie lacu Pelba, qui ad Plescoviam, Derpatum, & Kobilogradum pertinet, ex Derpatensibus præsidiariis aliqui insederant, Simonem Charlenscium dejicere præsidium jusserat; indeq; ad Prebusium supra Plussam flumen, qua lacu concreto iter ex Derpato, & Udova versus Novogardiam erat, cum collocârat; undè deinde ulterius populationes proferebantur; quibus rebus fiebat, ut quod ab initio sibi proposuerat, nec ipse Plescovia propter commeatus difficultates avocaretur; quòd in omnes ferè partes liberè pabulari nostri possent: & populationibus, qua supra Briscam Russam ac Novogardiam versus Tueram, qua ad Volchodam flumen, ac Lahodam lacum longè lateq; factis, cùm opportunissimis viis occupatis undique gravissimè hostes premerentur, indies metus eis augeretur. Miserat ad Samoscium Jordanus duos nobiles Moscos repentina excursione oppressos. Ex iis de Joannis majoris natu principis filij morte cognitum fuit. Hunc cum pater opum suarum magnitudinem ac thesauros jactasset: Ille verò iis Regis thesauros virtutem ac animi fortitudinem prætulisset; quibus & si illis, quibus pater abundaret, inferior esset, nihilominus ditiones ejus igni ferroq; vastaret, magnaq; parte regni eum exuisset: vel ut quidam dicerent, cùm obstinatius à patre exercitum, quo cum regio exercitu dimicaret, flagitasset; iratus verò illi pater, Scipionem in caput impegisset, non multo post, sive ictus, sive animi doloris vi, in paroxismos epilepticos, atque indè in febrim incidisse, ex eaque deinde extinctum narrabant; quæ res supra reliquas fortunæ adversitates eò majorem dolorem Mosco attulit; quòd hic etsi imperio patris priori uxori, cum qua optimè illi conveniebat, nuntio remisso, aliam duxerat, sine liberis tamen discesserat; alter verò filius Theodorus junior natu, mentis vitio ad regnum atq; omnes adeò res inutilis censeretur.

Ab altera parte Suiscius, quòd immensam frigoris vim cerneret, febresq; passim ex ea in castris vulgari è transfugis intelligeret: propter vehementiam enim hyemis, quò minus aliqui transirent, fieri non poterat; ad servatæ urbis famam, quomodo castrorum captorum, ac deleti exercitus gloriam adjiceret, quærebat. Erat tertia ferè pars castrorum morbis implicita; cum ut quisque frigoris ea immensi prope asperitate correptus esset: quod qui effugeret, nemo erat: febri etiam statim corripetetur: ita tamen ut pauci omninò ex ea morerentur. Non minus autem Samoscius, cum in tanta aëris inclementia, cum hoste potius, quàm cum frigoris injuriis conflictari militem cupere cerneret, prælio dimicandi facultatem sibi dari expetebat. Ejusque rei, ut extra muros atq; munitiones hostem pertraheret, cùm varias rationes quæreret, omnia consilia ejus vehementer frigoris, quam diximus sævitia impediebat. Tanta autem vis ejus erat, ut ubi quis extra tabernaculum vix pedem protulisset, omnibus ferè membris, ijs potissimum quæ maximè aëri patebant, naribus, auribus, atque facie, gelu adstrictis emoreretur; quodq; de Moscovitici cœli natura cum miraculo nonnulli prodiderunt, ejusmodi in iis locis frigora esse, ut aquæ casu ipso dum funduntur, congelentur, id experiendo multi cognoverint.

Maximè autem quod necesse erat evenire, excubiæ sævitia hac frigoris vexabantur; raræq; omnino obibantur, ex quibus non plures plerumq; aliqua corporis parte mutilata referentur. Memorabilis cumprimis ex turma Sigismundi Rosnij nobilis equitis casus fuit; cui cùm utrumque crus planè jam frigore emortuum esset, isque in febrim inde ac mentis alienationem incidisset, interim verò medicus, ferro crura resecasset, ubi ad se rediit, non secus ac si partem aliquam ornatus requireret, de pedibus amissis interrogare cœpit. Alius quidam ludicro pene eventu, maximum tamen & ipse periculum adijt; relictus à Basilio Surannicio in primis excubiis non procul à fossis urbis concubia nocte fuerat; cumq; frigore planè obriguisset, atque equus ut fieri solet ex frigore subito gravius se concussisset, is qui nec equum, nec se in equo planè jam enectus continere posset, de equo decidit: pedeq; ferramentis, quæ ab ephippio dependent, retento, sub ipsas portas equo incitato magna voce alienam opem, cùm ipse explicare se non posset, implorans pertrahitur. Mittit mox Samoscius, qui eum eripiant; quod si sine periculo facere non possint, ne ipsi temerè periculum adeant, mandat. Hostes qui in muro constiterant, fraudem subesse rati ultro irridebant; Satisq; jam fraudum ac dolorum esse, nec ea ratione amplius se capi posse exprobrabant. Ita incolumis hic à nostris recipitur. Id autem tum tempus anni erat, quo intensissima iis in locis frigora esse, vulgari sermone Moscorum ostenditur; qui Nicolai & Christi frigora appellant, cum maxima designare volunt. Moscovia autem omni sub ipsis ferè trionibus posita, nullo ferè loco, nisi iis fortè, quæ ad glaciale mare pertinent, quàm in Plescoviensi agro vehementiora frigora esse solent. Itaque & animalia pleraq; omnis generis, quæ cæteris in locis nigro aut fusco colore sunt ut corvi cumprimis, noctuæ, gallinæ sylvestres, ursi, lupi, lepores, aliaque ejus generis, seu cœli natura, seu frigoris vi, candida hic esse vulgo animad-

animadversum est: Noctium verò eam longitudinem esse, ut cum longissimæ sunt, diei non quinque omnino horarum spatium sit. Magna tamen in hisce omnibus incommodis tolerandis militum constantia erat: Samoscius etiam, quantum ejus fieri poterat, ratione ac diligentia ea sublevabat. Excubias quaternis vicibus permutabat; earum ternas per alios obibat. Sub crepusculum autem ac primum diluculum, per Stanislaum Vlodekonem affinem suum, quem Sbarasio Palatino Braslaviense ad colloquium cum Moscis misso sibi legarat; quòd eo tempore eruptiones hostium maximè expectandæ erant. Quò pauciores autem frigoris incommodis afficerentur, pro superiorum temporum consuetudine paucos admodum, qui non tam eruptionibus hostium resisterent; quam de adventu eorum certiores cæteros facerent, in stationibus & excubiis collocabat. Etenim jam ante toto eo tempore, ex quo exercitus urbi admotus fuerat, morem hunc Samoscius observârat, ut vel diligentissime excubiis dispositis, in ipsis nihilominus castris contra repentinas eruptiones subsidia parata haberet: alboque circum castra misso per vices semper aliquot eam ad rem describeret. Hinc etsi quod in obsidionibus fieri solet, non rarò eruptio tentata esset, sæpiusq; se hostis ostenderet; nulla tamen unquam omnino ad arma, nisi semel fortè à discessu regio, cùm ad acuendam militis diligentiam ex industria tumultum Samoscius auxisset, conclamatum fuit. Ii enim, ad quos cujusque temporis vices pertinebant, cùm conscensis equis hosti obviam progressi fuissent, cæteris prope ignaris eum rejiciebant. Tum verò eò accuratius observandum id sibi existimabat, quò propter frigoris sævitiam, ne ea miles affligeretur, pauciores excubitores ponebat; cùm ut maximè firmiores posuisset, aëris tamen injuriis ad rem gerendam penè inutiles futuros cerneret. Itaque in ipsis interim tabernaculis, quæ partim è vicinarum villarum ædificiis, partim cavernis in terra effossis, cratibusque ac palea intectis, contra cœli incommoda ex tempore sui quisque usus causa parârat, more stationum per vices semper aliquot excubare, equosq; quos statim inscenderent, atq; arma expedita habere jubebat: qui eruptione aliqua nuntiata recentes, ac ab injuriis aeris illæsi, conscensis mox equis hosti occurrerent, qua re & securitati castrorum & militis quieti, atque commodis maximè consulebatur.

Stationum igitur ea exteriorum infrequentia, ac numero adeò earum ex transfugis à Suiscio cognito, castrorum oppugnandorum, stationibus prius repentina eruptione oppressis, consilium cœpit, hunc in usum septingentos circiter equos, quos obsidionis incommoda reliquos fecerant, conquirit; ad eosq; promptissimum quemque rescribit. Binæ contra urbem à castris stationes erant; una ultra Velikam flumen, quæ Pezzurensem viã observabat; altera cis flumen supra castra. Ex altera parte, qui ad Suatohoram erant curabãt. Suicius trecentos circiter equites delectos ultra Velikam contra eos, qui ad Pezzurensem, ut ostensum est, viam, in stationibus erant, eo consilio, quemadmodum ex captivis postea cognitum est, mittit, quòd illis occupatis, si quod futurum prævidebat, qui à superiori castrorum parte custodias agebant, statione sua relicta flumen glacie concretum ad ferendam suis opem transirent, castra nudatum iri, sibique nullo obsistente repentina eruptione ea invadendi locum futurum cogitabat. Obvenerant diei ejus stationes Sborovianæ turmæ; quæ cum trecentis equitibus constaret Thomas Orinscius cum quadraginta circiter eorum ultra Velikam flumen positus erat, cum cæteris Laurentius Scarbecus turmæ legatus supra castra cis Plescoviam flumen excubabat. Jam ante autem ea in universum custodiis omnibus mandata Samoscius dederat, ut erumpenti hosti nulla pugnandi copia facta ambitu capto, versus castra statim se reciperent; non modò quo subsidium illis propinquiori è loco facilius ferri posset, verùm hostis etiam longius ab urbe ad pugnandi necessitatem pertraheretur. Id igitur cum Orinscius fecisset, Suiscius peditatum partim statim urbe emittit; qui quòd locus is omnis convallibus interseptus esset, valle quadam occupata receptuq; intercluso vehementer sclopetis eos premebat. Interim Samoscius Scarbecum, qui quemadmodum ostensum est, in superioribus stationibus erat, flumen mox transire, impetumq; in hostes dare jubet: Simulq; ipse equo conscenso, iis qui in subsidiis, de quibus ante dictum est, consederant, ut se sequantur, imperat. Scarbeco promptissimè flumen transgresso, Suiscius ubi primum stationibus nudata castra animadvertit, mox reliquum peditatum ac equitatum omnem diversis portis ad castra oppugnanda mittit. Interim qui ex instituto, quemadmodum ostensum est, in tabernaculis excubabant, sequiq; à Samoscio jussi fuerant, ad certamen jam se expedierant; primique Ungari, qui eam ad Velikam flumen castrorum partem tenebant, inde Joannes Kretkovius, cum turma Stanislai Prijemscij: Sarnacius cum Hieronymi Gostinij, quarum legati erant; post hos alij tanta celeritate procurrerunt, ut eodem quasi in vestigio, uno conflictu, atq; impetu trecenti circiter ex hostibus caderent; caperentur ultra sexaginta: magna verò eorum pars vulneraretur. Suiscius qui è proximo muro eventum eruptionis expectabat, cædem hanc & fugam suorum cernens, revocatos intra urbem mox recepit. Desiderati & ex nostris prælio eo aliquot fuerunt, cum valle ab hostibus occupata circumventis auxilium ferri ab aliis non potuisset. Piontkovius

kovius nobilis eques captus, ac ab hostibus abductus fuit. Orinſcius cum diu fortiter hostes ſustinuiſſet, globo è ſuperiori loco per humerum & inteſtina trajecto, perijt. Petrus Grudſcescius cum per hoſtes manu viam ſibi patefeciſſet, adque noſtros jam & ipſa pene caſtra in tutum penetraſſet, è muro tormenti cujusdam majoris ictu interemptus fuit.

Ex Ungaris equitibus Franciſcus Kobor & Barrabas Balog viri militares ceciderunt. Quod niſi ſubſidij iis, qui cum Orinſcio circumveniebantur ferendi cauſa, celerius à caſtris progrediendum noſtris fuiſſet, facile univerſas copias hoſtium ad ipſa caſtra pertrahi, iisque deletis debellari ferè tum potuiſſe, minimè dubitandum videbatur. Erat is quartus menſis Januarij dies. Sub noctem Samoſcius, quòd maximè omnes Moſcos cupidiſſimos ſuorum humandorum ſciret, Nicolaum Vrovecium in loco prælij excubare, ac ſi fortè hoſtibus ad tollenda corpora egreſſis, gerendæ rei facultas accideret in omnes occaſiones intentum eſſe jubet. Ea nocte nullam in partem ſe commoverunt. Altera Martino Lesnovolſcio notæ virtutis præfecto negotium dat; qui cum quibusdam urbe egreſſis, ac proxima, quæ ad eam jacebant, cadavera ſubtrahere incipientibus unâ cum altero equite ſe oſtendiſſet, celeriter in urbem refugerunt; ſemperq; poſtea intra mænia ſe continuerunt. Samoſcius rei gerendæ nullum amplius locum futurum, quodq; pietati ſeu humanitati deberi arbitrabatur, ultro hoſti offerendum ratus, ad obſesſos mittit: poteſtatem ſe illis mortuorum facere; ac vel per militem comportari corpora, ac tradi iis juſſurum, aut ſi ipſi per ſe tollere ea velint, fide publica integrum id illis futurum oſtendit; qui in muris erant, laudibus hanc ejus pietatem Chriſtianiq; animi ſenſum magnopere extollebant; reque cum Suiſcio communicata ut ſequenti die circa meridiem ad ſe redeat, quo ea de re conſtitui poſſet, rogabant.

Ad tempus Stanislaus Solkevius adoleſcens ſingulari ingenio præditus, Melchior Saviſſa ſtabuli Samoſcij præfectus, alijq; nobiles juvenes Thracicis generoſiſſimis equis vecti ſplendidiſſimeq; omnes ornati injuſſi unâ proficiſcuntur. Agnoſcit ex transfugis Solkevium quidam: Oſtendit hoſtibus, prælerquam, quòd præter ætatem, eximiam in eo indolem atq; ingenium perſpiceret, in ſecretioribus rebus ad Regem referendis ipſius plerumq; opera uti. Hac re Moſci inducti, mutato conſilio, ac pietatis in defunctos officio, præſenti quod oſtendebatur, commodo poſthabito, verbis rem extrahunt; interim majores ſclopetos complures, & quingentos circiter ſclopetarios in muro clam diſponunt. Solkevius cùm variè rem duci animadverteret, ut tandem ſe explicent, eos hortatur; continuo unus è ſclopetariis coortus ſclopeto in Saviſſam irruens, irrito tamen propter armorum firmitudinem ictu eum ferit: Simul cæteri ſclopetos omnes uno tempore diſplodunt. Solkevius, quiq; cum eo erant converſis equis celeriter ſe recipiunt; eos è muris aliis mox ſclopetis, & quò longius provecti eſſent, eò majoribus indè tormentis hoſtes perſequuntur. Incolumes nihilominus in caſtra noſtri redierunt; quòd tantum globorum nimbum evaſiſſent, omnibus mirantibus. Jam antè Joannes Oſtromecius, qui ad tormenta cum aliis curabat, hujusmodi rem ad Samoſcium detulerat. In arca ferrea duodecim tubos ſclopetarios, quò citius rumperentur, ex induſtria tenuatos, ordine diſpoſuerat; eosdemq; ſubtiliſſimo pulvere, atque arcam ipſam impleverat; in medio eam ſclopeti partem, quæ rota atque incumbente ſilice ignem ad pulverem incendendum elicit, tenſam paratamque conſtituerat; arca ea in ligneam ciſtam impoſita, fibulam, quæ attracta rotam luxare, ignemq; excitare ſolet, duabus chordis, una ad inferiorem ligneæ ciſtæ fundum, altera ad ipſum ferreæ ciſtæ operculum alligarat; ea ratione, ut ſive ferream arcam ex lignea quis eximeret, ſeu ipſius ferreæ tectum moliretur, neceſſario utraque re fibula commota pulvis inflammaretur, tubisque atq; arca ferrea fracta aſtantes percellerentur. Hanc ſi ita ad Suiſcium miſiſſet, minimè ſibi obtemperaturum, quin eam excuteret ſeque ipſe in fraudem indueret, exiſtimabat. Noluerat tum Samoſcius permittere, ut hujusmodi artibus contra hoſtem res gereretur. Jam publica fide ab illo prius violata, Solkevioque & aliis omnibus qui in conſilio Samoſcio aderant, urgentibus, ut ejus in ſe perfidiam ea ratione ulciſci ſibi liceret, Oſtromecio rem totam permiſit. Hic captivum hominem idoneum nactus, per aliquot dies benignè habitum, tanquam magni ſecreti conſcium facturus juramento adigit, fidemq; ejus ſibi obſtringit.

Fingit Joannem Mollerum, quendam ſe eſſe: cum Farensbekio quondam apud Principem Moſcorum militaſſe: poſtea etiam illo ad Regem ſe conferente, authoritatem ejus ſecutum; ac licet aliquo apud Regem loco eſſet, priſtinam tamen Moſcorum Principis in ſe indulgentiam requirere: eamque ob cauſam interfecto prius imperatore exercitus, cum pro artificio ſuo rei tormentariæ remotis arbitris communicatus cum eo eſſet, ad illum rurſum tranſire in animo habere. Interim ciſtam eam, ut ad Suiſcium perferat rogare: in eam pretioſiſſimas quasque ſuas & alias magni momenti res ſe conjeciſſe; brevi ipſum, opera prius ea, de qua dixiſſet, principi Moſcorum navata ſubſecuturum: magni autem ſua intereſſe, ne priusquam ipſe veniat, ciſta reſignetur.

In eandem ſententiam ad Suiſcium literas perſe-

perferendas illi dat. Moscus duplici lætitia elatus, quòd & libertatem recuperaturus, & tam gratum nuntium ad Suiscium perlaturus esset, perque excubias ab Ostromecio traductus ad Suiscium pervenit; qui cum eo tempore aliis rebus occuparetur, cæteros qui ad consilium tum fortè convenerant, nullo ad cognoscendum sibi spatio sumpto, aperire statim jubet; concurrunt complures rei novitate, atque innata hominibus curiositate ducti. Ferocissimus omnium Andreas Chroscinus alter Palatinus, & æmulus Suiscij, quemadmodum postea cum ex Alexandro qui pace facta ad Plescovienses à legatis missus fuit, de quo infra dicetur, tum pace facta ab aliis multis compertum est, pede in cistam ligneam imposito, ferream manu sua ipse extrahere nititur. Interim fibula convulsa, pulvereq; inflammato, arca ferrea ac tubis disjectis, non modo astantes omnes dissipantur, verùm tecti etiam pars aliqua vi ignis ac fractorum ferramentorum convellitur; Præ cæteris maximè insignes, Andreas de quo dictum est Choroscinus, & Koseeius periêre. Erat & de Suiscio suspicio, cùm ex ægritudine per continuos aliquot dies copiam sui non fecisset: maximè autem apud nostros opinio hæc confirmabatur; quòd cum assiduè antea in muro versari, perq; stationes volitare solitus fuisset, nunquam se postea ostenderet. Verùm hac de re contumeliosæ postea literæ scriptæ à Suiscio ad Samoscium fuerunt: ab iisque ad singularis certaminis provocationem descensum inde fuit. Verùm Samoscio constituto die cum demonstratis antè insignibus in designatum locum progresso hostis non prodiit. Disputabatur nihilominus interim, quemadmodum supra ostendimus, ab utraque parte de conditionibus pacis.

De Sueciæ Rege ab initio jam Mosci responderant, non recusare principem suum, quò minus pacem cum illo faciat, verùm debere eum more majorum ad Novogardiæ Palatinum mittere, qui de conditionibus pacis acturus cum illo esset: Præter exempla institutaque majorum nihil omnino faciendum sibi esse, qua de sententia cum deduci non possent, inde ad summam Livoniæ, cæterarumque arcium utrinque reddendarum conditionem ventum fuit. Plurimum de hac controversiæ fuit; cùm provinciam, quam novem & viginti annorum bello, multoque sanguine suo vix perpetrissent, & in qua multi Russici generis nati essent: plurimi etiam domiciliis constitutis inveterassent, non minus ægrè quàm si de Moscovitico solo ipso ageretur, relinquerent.

Ad extremum de Derpato atque Novogrodeko Livonica, cum reliquis urbibus, atque castellis ferè omnibus cessissent, vehementer resistebant; quòd in illam religionem suam jam invectam, Episcopumque in ea à se constitutum: hanc Divæ virgini matri Pezzurensi sacram dicerent. Tandem cum præter expectationem suam, minus ad voluntatem ipsorum ad Plescoviam res fluere; ac ne summam quidem, cùm aliarum rerum ferè omnium, tum frigoris difficultatem ab obsidione nostros revocare: jamq; maxima hyemis parte exacta mitiora tempora instare intelligerent: maximè autem Possevinus, qui quò minus suspecta fides sua apud Moscos esset, cum illis diversabatur, ne ullo cum fructu in re tam pia tantùm elaborasset, summa apud utramque partem libertate in pacem incumberet, res convenit. Pacti ut vasa sacra Derpato ac Novogrodeko tollere sibi liceret, nec Episcopus sacerdotesve eorum contumelia afficerentur, universa Livonia, quam in sua potestate princeps eorum haberet, decesserunt: Regis nomine è contra Lukis, Savolocia, Nevela, aliisq; castellis nonnullis, quæ superioribus annis ab hoste cepisset, Velisio ac Polotiensi agro omni recepto illis cessum fuit. De Narva aliisq; castellis, quæ à Sueco occupata erant, diu disceptatum fuit, cum nostri Moscorum tergiversatione, in potestatem Sueci venisse ea dicerent: Mosci nihil ad se præstationem eorum pertinere contenderent; quæ nec ante à se inter castella Livonica, quæ Regi obtulissent, nominata fuissent: nec nunc tenerentur. Tandem cum in eo hæreretur, ita controversia suspensa, ut juri suo in Narvam reliquaq; castella, quæ à Sueco tenerentur, minimè Regem defuturum legati testatum facerent; Weisensteinio autem, quod jam ante Regi Moscus obtulisset, disertè legati ejus decederent, de captivis deinde actum fuit. Cum Mosci utrinque captivos sine pretio reddi vellent: Regis nomine, quòd ex Moscis primarios homines complures, illi ex regiis captivum insignem nullum fere haberent, Savolocia, Nevela ac Sebesium, & extremo loco Sebesium pro captivis posceretur; Moscus verò non tantam hominum, quantam possessionum rationem habendam sibi judicaret, in aliud tempus, quo ad exigendum in pacem à se mutuò Sacramentum legatos utrinque missuri essent, tota hæc res dilata fuit.

De tormentis & apparatu bellico, quæ in præsidiis essent, ita convenit; ut relictis, quæ cum quæque caperentur in iis fuissent, quæ utrinque illata essent, secum quisque deferret. Iis igitur conditionibus decennalis pax perfecta fuit. Cum nec Moscum in eo amissarum provinciarum dolore opportunioribus temporibus per motus aliquos interregni aut alias occasiones ablata recuperandi spes desereret: & Rex tanta clade atque vastitate Moscoviæ illata, quæ tam paucorum annorum spatio resarciri nullo modo posset, si Provincia Livonia omnibus interim necessariis rebus à se firmata bellum Moscus redintegrare vellet, majores res gerendi facultatem sibi non præ-

præcidi non molestè ferret. Legati juramento statim eas firmarũnt; de Principum juramento, ut majores legati exigendi sacramenti causa primùm à Rege ad Moscum, inde à Mosco ad Regem mitterentur, constitutum fuit. In literis fœderis conscribendis, per aliquot etiam dies controversum fuit; quòd Mosci ab initio universæ Russiæ Ciarium: postea cum de eo jam decessissent, secundum Moscoviæ & Vlodomiriæ aliosq; complures titulos Astrakanensium tamen & Kasanensium Tartarorum Ciarium, Principem suum appellari volebant; nostri præter morem majorum nihil se illi tributuros contenderent.

Jam paulò ante autem Parnaviam, quæ à Suecis obsidebatur, commeatus inopia vehementer laborare, ac vix quatuor septimanarum spatio tolerare Moscos posse, per Thomam Embdanum, aliosq; quorum diligentia in cognoscendis rebus hisce utebatur, Samoscius cognoverat; à Joanne Sborovio præterea, qui maximis vadimoniis, necessariisque suis ac familiæ suæ negotiis, coactus in Poloniam redierat, certior factus fuerat, ad res novas Livones solicitari, rumoresq; spargi, Regẽ si Livoniam recepisset, inter Ungaros universam distributurum. Quod cum id fieri non posse, nisi ipsi omnes sedibus suis everterentur, perspicerent, non parum ea re multorum animos commoveri necesse erat. Proponebantur eodem tempore Sueci nomine edicta, quibus suorum cuiq; bonorum, & quas pristinis temporibus, majores cujusq; beneficiario jure tenuissent, possessionum restitutio promittebatur; adq; possessionem bonorum adeundam, ad quos ea pertinerent, invitabantur. Inter alios Byringius, qui aliquot castella regia in potestate habebat, ut ex Moscis Parnavia decedentibus cognitum postea fuit, literas ad Moscos dederat; quibus si diutius sustinere obsidionem non possent, ut Sueciæ potius quàm Poloniæ Regi dederent, hortatus eos fuerat. In hoc igitur Livoniæ amittendæ discrimine, etsi vel vi tandem, si subsidia sibi à Rege quemadmodum cum eo constituerat, submissa fuissent: aut saltem mense Junio, ultrà quem obsessos non toleraturos, perspectum habebat, fame atque commeatus inopia in potestatem Plescoviam ventutam Samoscius non desperaret: ad pacem tamen animum tandem advertendum sibi judicabat. Venerat sub idem tempus in castra à Suecis missu præfecti Narvensis mercator quidam, qui de injuriis, quas finibus suis à milite nostro, qui supra Udovam in Prebusio collocatus erat, illatas dicebant, quereretur. Cui cum præter opinionem Suecorum benignius responsum fuisset, venit postea ad Samoscium à Ponto Gardiano Cagnolus Italus; cujus in Narva occupanda maximè insignis opera extitit: honorificisq; verbis pro Rege Samoscio salutato, ac literis ad Regem à Ponto scriptis illi redditis, ut ad legatos Moscoviticos ipsius voluntate proficisci sibi liceret, petebat. Samoscius etsi quæ in Livonia agerentur, non ignorabat: comitatis tamen suæ apud exterum hominem, rationem sibi habendam ratus, in præsentia humanè ad postulata ipsius respondit: non potuisse in mentem venire Regi, cùm præsertim tamdiu in castris fuisset, nec quisquam à Sueciæ Rege ad se venisset, deinceps legatum ullum missum iri: atque ita nec Regem ulla hac de re mandata sibi reliquisse; nec se sine Regis mandato, ac voluntate quicquam ei permittere posse: literas vel per tabellarium ad Regem missurum: aut si ipse ad eum ire vellet, præsidium se ei adjuncturum. Cagnolus responso hoc accepto, tabellarioq; cum literis relicto ad Pontum se recepit. Eum, tabellario ad Regem è castris nondum profecto, perfectæ pacis nuntius in Livoniam consecutus fuit. Jamque Alexander qui de pace facta Plescoviensibus renuntiaret, à legatis Moscoviticis Sapolia missus ad Samoscium pervenerat; quem cum ad prandium Samoscius invitaret, maximi beneficij loco habiturum se respondit, si ad urbem quamprimùm aditus sibi permitteretur. Nam dum ipse epulaturus ibi esset, obsessos interim sanguinem bibituros: his enim verbis utebatur: Pransurum se apud eum, ubi læto pacis nuntio suis impertito, reversus ad eum fuisset. Samoscius præsidio ei adjuncto, ad urbem perduci jussit. Cum sub Pochrovicensem turrim, quæ ad Velikam flumen pertinens ab Ungaris tormentis, quemadmodum ostensum est, quassata erat, successisset, ac quis esset ostendisset; tanta eorum, qui in muris constiterant, lætitia atq; gratulatio extitit, ut subitò sublimem raptum in muros extollerent; nullaq; vel suorum vel nostrorum circumfusorum verecundia prohiberi se paterentur; quò minus ad pedes ejus projecti eos osccularentur, Archangelumq; ac pacis nuntium lætis acclamationibus appellarent, ad nostros deinde conversi fratres eos appellabant; utque sine metu propius jam ad se accederent, libereq; vagarentur, invitabant.

Altero die idem Alexander cum aliis nonnullis ex nobilitate ad Samoscium in castra redit: quia pax jam convenisset, ut lignatio sibi libera permittatur, ipse verò quam primùm exercitum deducat, petunt. Respondit Samoscius, etsi de pace transactum esset, literas tamen in quibus conditiones pacis perscriptæ essent, nondum ad se allatas: multo minus qui præsidia traderent, à Principe eorum venisse, convivio deinceps eos excepit. Quod cum lautissimè instructum fuisset, qui maxima apud nostros commeatus inopia laborari sibi persuaserant, omnium non modò necessariarum rerum, verum plurimarum quas nunquam ipsi cognovissent, apparatum eò magis admirati fuerunt. Etenim Samoscius quemadmodum superiori anno fecerat, ita

jam

jam initio etiam expeditionis hujus, præter pulverem tormentarium, quo peditatus, quem conscripserat, uteretur, apparatumque bellicum, commeatus quoq; maximam copiam, nonnullam etiam elegantioris victus, externorum hominum excipiendorum causa contraxerat: partemq; ejus, quam Gedani & Rigæ comparârat, à Duce Curlandiæ, civitateq; Rigensi jumentis conquisitis, supra Kokēhausium, quod tum in hostium potestate adhuc erat, exposuerat; indeq; adverso flumine Disnam, & ulterius Savolociam navibus devexerat: aliam carris deportârat. In eo verò prandio cùm cistæ quoque ad Suisciun missæ mentio facta fuisset, cum de Chroscino, ea quę supra demonstravimus, Alexander præ se ferebat; tum nisi pax interim convenisset, ne ingenio à nostris superati viderentur, vicissim se illis trecenta aurea poma objecturos fuisse dicebat. Id satis apparebat, nullam ferè rem ægrius eos ferre. Jamq; ante priusquàm pacis conditiones cōvenissent, Ungaris propius ad muros succedentibus, sæpiusq; cistam illis exprobrantibus adeò eo commoveri se testabantur; ut cum iidem in flumine glacie adstricto cistam aliquando illis objecissent, crebris tormentorum ictibus doloris atq; iracundiæ suæ flammas in eam ejacularentur, eodem autem modo frequentiùs deinde ad Samoscium ventitabant; à quo cum semper benignè habiti fuissent, ac verò captivorum quorundā permutandorum causa in Procopium Penonscium turmæ præfectum convivium tum fortè agitantem incidissent; qui antea commeatus ac rei frumentariæ difficultate coactum, ultrò Samoscium exercitum reducturum existimarant; ut non modò Imperatorem ipsum, verùm exercitum universum in maxima copia versari videbant; sequenti die Theodorum Mesceodovum aliosq; frequentes ad Samoscium mittunt; ut pace facta exercitum tandem abducat, obsidioneq; urbem liberet, petunt; quod nisi intra triduum faciat, nolle se pace teneri ostendunt. Respondit Samoscius, existimare se pace jam facta non ex animo hæc ab illis dici; quam non ingratam illis accidisse, gratiorem quidem, quam generi hominum ex stipendiis viventi sciret: exercitum cum commodum futurum esset, se abducturum.

Interim Palatinus Braslaviensis ipse in castra venit; nec alia conditione pacem convenire potuisse, quàm ut nulla mora interposita exercitus reduceretur, docuit; reddendarum quoque arcium eas conditiones placuisse, ut aulici ab utroque principe ad arces, quæ restituendæ, quàm primum mitterentur; qui ubi advenissent, rusticorum & agri possessio statim traderetur. Interim ab iis, qui possessionem adirent jumenta decedentibus ad res suas deportandas præberentur; quæ si præbita essent, tum octavo ab adventu aulicorum die, præsidio ipso quoq; decederetur. Si quæ ex vilioribus rebus deportari commodè non possent, ea consignatæ interim deponerentur, ac primo inde tempore iis, quorum essent restituerentur. Videbat Samoscius magnam hisce in rebus difficultatem. Nam cum in regione continuis bellis vastata, magnam jumentorum paucitatem existere necesse esset, in Moscorum ferè potestate fore intelligebat, pro suo arbitrio restitutionem extrahere. Ut tamen quid animi haberent, periclitaretur, ac fiduciam simul suam iis ostenderet, Ostroviam antequam dies reddendæ ejus venisset, tradi illis jussit; ac licet ea sola in re cum recipiendæ reliquæ Livoniæ, tum pacis stabilitatem omnem pósitam intelligeret, ut obsidionis & exercitus metu in fide Moscos contineret: ne tamen à se violati jurisjurandi legatorum initium profectum jactare possent, revocatis omnibus ex partibus pabulatoribus, peditatum omnem cum tormentis, ac graviore belli instrumento, Novogrodekum versus, quo in castello deponere ea cogitabat, octo dierum itinere antecedere se jubet. Inde diversas alias turmas ad recipiendas arces Livonicas sigillatim præmittit; eas agmen quod ægris præsidio erat, sequebatur; post id impedimenta agebantur. Ipse cum reliquo exercitu die VI. mensis Februarij Plescovia movit. Spectabant transgredientes copias, partim ex muris atque propugnaculis urbis, partim è ripis fluminis aliisq; eminentioribus locis frequentes Mosci; maxime ultimam hanc exercitus partem admirabantur; quæ cum ad viginti quatuor millia equitum accedere videretur, magis tamen ferè splendore, ornatuq; atque equorum præstantia quàm numero ac multitudine eos in se convertebat: ita plerisq; integris, ut nihil vel parum omnino ex hyemis ac diuturnæ obsidionis incommodis decessisse illis videretur.

Hoc ordine ad Seskelium interim aliosque vicinos pagos supra Derpatum eo consilio exercitum traducit; quòd eo ex loco & in Moscoviam, si pacis conditionibus à Moscis non satisfieret, facilem se receptum habiturum, & in Parnaviam intentum se esse posse judicabat; ac si Suecicæ copiæ, quemadmodum iis denuntiarat, ab ea non decessissent, ex tempore & re ipsa consilium capere. Etenim jam ante, mox à facta pace Joannem Lesnovolscium aliquot cum turmis equitum miserat; qui urbi ac arci præesset, ut ab ea tanquam regij jam juris urbe abstineret, denuntiaret.

Mosci etsi Ostrovam jam recepissent: dies etiam, qua Novogrodekum se reddituros constituerant, lapsus esset: ex industria tamen moras interponebant. Seu quod in exercitum, si fortè dilaberetur, intenti essent; seu quo è remotioribus præsidiis ad extremas oras, finesque ipsos Moscoviæ omnes sui interim convenirent, tutoque res suas deportare possent; ne si primis recedentibus ultimi, qui Kokenhausij, Parnaviæ & in longinquio-

ribus aliis locis erant, tardarent, injuriis ac vexationibus nostrorum paterent. Quam moram maximo suo atque exercitus cum incommodo fieri Samoscius videns, Vrovecium jam ante cum tormentis Novogrodekum versus à se præmissum aditum in castrum quærere jubet. Hic cum aditum aliquem amicitiæ ad præfectum sibi fecisset, familiariter deinde commeare ad eum cœperat. Itaque aliquanto post Samoscius ipse, qui interim advenerat, cum Palatino Braslaviensi, ac sexaginta circiter militibus sigillatim sequentibus, rogantiq; ex more portitori, centurionem venire nostris respondentibus, castrum ingreditur. Venerat sub id tempus Petrus Volkoviscius. Hic cum Palatinum Braslaviensem ex colloquio ad Sapoliam, cui ipse etiam Volkoviscius interfuerat, agnovisset, incusassetq; præfectum, quòd cum centurionem se recepisse diceret, Palatinum recepisset: respondit Palatinus, non se modò, verùm Samoscium ipsum adesse. Qua re turbatum cum Samoscius videns; tu quidem inquit castrum hoc jam principi tuo perdideras, nisi ex conditionibus pacis ultrò id tradere deberes: nullumq; ea in re dolum à se quæsitum, sed ut castrum quod principis sui esset, videret ingressum se ostendit: utq; decederet, hortari hominem cœpit. Illo jumentorum inopia incusante, ex iis equis qui tormenta trahebant, certum numerum ei dat; quibus sublevatus rebusq; omnibus exportatis, castro tradito excessit. Est Novogrodekum amplitudine quidem non magnum, sed cum vicinitate Moscoviæ clarum, tum ob eam ipsam opere, maximè autem triplici muro, crebrisq; turribus ac uno insigni propugnaculo diligenter munitum.

Inde Seskelium rectà Samoscius venit; ubi cum per aliquot dies substitisset, dum an Derpatum Sigismundo Rosnio, quem ad accipiendam urbem pro legato miserat, redditum à Moscis esset, cognosceret; posteaquam ne jumentis quidem acceptis, quæ in magna jumentorum inopia à Duce Magno ac aliis conquisita non parvo numero Samoscius eò miserat, decedere Moscos intelligeret, Derpatum ipse contendit: inque proximum ad urbem Monasterium divertit. Inde Nicolaum Zebrzidovium, & Stanislaum Zolkevium filium ad præfectum mittit; ut mox se recipiat, urbemque ac arcem ut conventum erat, tradat, postulat; quod nisi intra tertium diem faciat, continuò se exercitum in Moscoviam reducturum ostendit.

Advenerat jam à Mosco Basilius Halovinus, ex primariis aulicis ipsius. Hic gemitum ducens meminisse se ejus temporis dicebat, quo Moscis etiam ferocibus esse licuisset: moræ tamen causam esse, quod à jumentis atque carris nondum satis paratus esset: Itaque, ut ad tridui spatium unum solùm diem adjici pateretur petebat. Cum ex propriis jumentis ducenta circiter Samoscius illi adjecisset, Derpatum quoque XXIV. Mensis Februarij die recepit. Vicesimum nonum jam annum Derpatum Moscus tenuerat. Itaque ut ab ea, in qua geniti magnam partem essent, vel adolevissent, maximo cum dolore atque lachrymis plerique divellebantur. Inprimis fœminæ ad suorum partim maritorum, partim liberorum, parentum ac propinquorum sepulturas concursantes nænias suas more suo decantabant. Est enim omnis gens Moscovitica, si quæquam alia in sepulchrorum ac mortuorum cultu cumprimis superstitiosa.

Diversum autem hac in re ab aliarum gentium institutis hoc maximè habent, ut non statim mortuos sepeliant, sed per annum unum loculis conditos in fornicato aliquo cœnaculo asservent; ac exacto demum anno multis cum lachrymis ac planctu terra condant. Fuit Derpatum amplissima olim Livoniæ urbs; quod vel hodie adhuc publicorum privatorumque ædificiorum cultus indicat. Agrum etiam Livonia Derpatensi meliorem feracioremq; nullum habet. Priusquam Germani, in Livoniam immigrantes religionem Christianam, linguamq; suam ea in loca inferrent, à Sudetibus gente barbara omnis is tractus à mari supra Pelbam lacum Plescoviam usq; tenebatur: qua cum Russis frequentia bella intercessisse Moscorum annales narrant. Postquam à Christianis ora ea coli cœpit, Episcopis usque ad Hermannum Vesselium paruit. Hunc cum post captam Narvam ac Neuhausium una cum Derpato in deditionem Moscus accepisset, postea contra fidem datam in Moscoviam deportarat; non minori in vivum Episcopum perfidia, quàm odio in mortuos usus; quorum nimirum ibidem paulò post & cadavera è templo sepulchrisq; ejecit.

Urbs aliquandiu deinde à Livonibus & Moscis æquo jure habitata fuit: aliquanto tempore interjecto cum Livones injuriis Moscorum coacti in necem eorum conspirassent, Livonibus ut majori Moscorum numero non difficulter ab iis superatis, ac plerisque interemptis, cæteris in Moscoviam deportatis, Moscos solos deinde incolas habuit. Jam ante Novogrodeko discedentes Mosci ignem fundamentis subjecerant; qui mox à nostris deprehensus, suppressusq; fuit. Derpati, quòd præcipua ædificia duo sunt; arcis alterum, in quo prius Episcopus, postquam in Mosci potestatem venerat, Vladica habitabat: alterum ad principis usus factum; quod Dux ipse privatis aliquot primariis domibus occupatis, moreq; suo exornatis pro se exstruxerat; cum existimarent, in arcem Samoscium diversurum: eorum enim moribus capitale est, in principis ædibus quenquam habitandi causa esse: arci diversis in locis pulveres subjecerant; quorum aliqui intra viginti quatuor horarum spa-

spatium, partim intra quadraginta octo absumptis funiculis incensi post illorum digressum tollerentur. Samoscius cum in principis domum recta divertisset, rusticorum quorundam, qui in purganda arce occupati erant, nece periculum redemptum fuit. Hosti nihilominus diligentissimè fides conservata fuit: ac non modo in nullos, qui reliqui è Moscis in Livonia erant, hanc ob causam vindicatum, verum cum puer etiam quidam Plescheovi Derpatensis Palatini propinquus, non tam interceptus à nostris, quàm more puerorum pueriles quasdam voluptates sectatus ultra ad eos se contulisset, vehementerque ea re Plescheovus perturbaretur, magna diligentia conquisitum reddi eum jussit. Haud alia verò ratione reliquæ etiam pleræque arces, à cæteris præfectis receptæ fuerunt; Moscis initio, priusquàm de Derpato reddito iis constaret, dexteritate potius atque ingenio nostrorum ex iis dejectis, quàm decedentibus. Derpato recepto ad regios quoq; præfectos, qui Savolociæ, Lukis, ac aliis castellis Moscoviticis præerant, ut Moscis eas traderent, literæ datæ fuerunt. Ad hanc enim diem nulla à nostris quoque possessio præter Ostrovam tradita Moscis fuerat; tum autem ex fide omnes redditæ. Interim Gardianus quoq; postquam Lesnovolscius, quæ supra ostendimus, à Samoscio ei denuntiasset, finibus obiter pro arbitrio ei demonstratis, obsidioneque soluta, exercitum Parnavia abduxerat, eque campis contractum per præsidia distribuerat. Eodem autem tempore de Veissensteinio quoq; Ernestum Vejerum & Michaelem Konarscium ad eum Samoscius misit; qui Veissensteinium à Mosco Regi cessum ostenderent, ac non possessionem ejus impediturus esset, quærerent.

Respondit iis Regem suum ipsum legatos ad Poloniæ Regem de controversiis hisce missurum. Atque hic quidem belli exitus fuit, minori animo à Mosco gesti, quàm quo vel in prioribus quibusdam usus fuerat, vel id ipsum susceperat; pristinaque ejus potentiæ fama requirebat.

Præterquam enim quòd in sylvis fluminibusque superandis exercitum impeditum, cum facillimè id facere posset, priusquam in aperta Moscoviæ ac viscera regni ejus penetraret, transitu prohibere ne conatus quidem omninò sit; nullam etiam justis viribus pugnandi potestatem unquam ab eo factam non paucis mirum visum est. Id ea ne de causa fecerit, quòd legatorum missionibus suorum rei gerendæ tempus eximere se posse, ac inanibus interim sumptibus vires Regis minutum iri sibi persuasisset; an quòd superiorum temporum fortuna edoctus, parum in acie suis se committere posse statueret: Seu etiam quod solet facere Deus, ut quos pro scelere eorum punire velit, iis consilium prius, ac animum eripiat, ipsum quoque perpetuus crudelitatis comes & vindex metus nihil in rebus suis ratione providere, aut fortiter suscipere siverit non affirmarim. Hoc satis constat, & ab initio, facillimo momento inter sylvarum paludumque ac fluminum eas difficultates, Regis, exercitusque impetum vehementer reprimi potuisse: ac si in summum discrimen rem adduxisset, haud ferè majorem cladem accipi ab eo potuisse, quàm dum de summa rerum solicitus, certamenque omne defugiens diversis in locis singulos suos à multitudine exercitus circumventos nostris objicit, accepta ab eo est.

Omni enim Moscovia à Borysthene supra Starodubam ac Radohostiam ad Cernihovam usque: à Duna deinde flumine, quà Stariciam usque, qua supra Novogardiam ad Lahodam usque lacum longè, lateque vastata, tot præsidiis expugnatis, multis in deditionem acceptis, trecenta circiter millia hominum interiisse: ad quadraginta capta constat; ut aliquot vicibus instaurari bellum tanto hominum numero potuisse videatur. Puerorum quidem quanta multitudo capta sit, ex eo conjici potest, quòd privatus ex nobilitate nullus ferè sit, qui non unum atque alterum: multi qui plures in servitute habeant; quod quidem incommodum specie, quàm superius, minus, re ipsa majus est. Juventute enim è quibusdam provinciis, maximè autem Lucensi, Savolociensi, Plescoviensi, ac Novogardiensi omni ferè sublata, quæ nunc ab adultioribus coluntur, mox sobole omni deficiente ultrò desertum ferè iri apparet. Oppida ac castella, quæ ipse in potestate habebat, ultima hac pactione ad octodecim dimisit; Derpatum nimirum, Felinum, Lansium, Mariemburgum, Hasselum, Novogrodekum, Marienhausium, Ludsenium, Rossittenum, Trikatum Bersonum, Landescum, Sesvegium. Veissensteinij autem cum id à Sueco teneretur, jus atq; repetitionem: quæ verò bello antè capta à Rege tenebantur, numero non pauciora, Polotiam, ac in eodem Ducatu Sussam, Sokolam, Krasnam, Usuiatam, Sitnam, Jesevisciam, Kosianum, Nescerdam: Supra Vitepsciam, antiquioris possessionis Moscicæ Velisium, cujus ad centum viginti millia passuum ager patet: in Livonia Vendam, Lenovartum, Duneburgum, Pirkelium, Salium, Kirempesium, Elsenum, Fabianum; cum ipse ex iis, quæ à Rege armis parta possidebantur, Lukos, Savolociam, Ostrovam, Nevelam, Chelmam, tum ab ipsomet deleta castella, Krasnam, Krasnohorodum, Voronecium, Veliam sola reciperet.

Quibus tamen in omnibus detrimentis nullum fortassis majus censeri debeat, quàm quod portubus cunctis Balthici maris amissis, à Borysthenis autem

navigatione jam ante Turcarum armis exclusus, à mari ferè omni præterquam glaciali importuosissimo, ac periculosissimo, atque aliarum fere nationum Occidentalium, ac Meridionalium commerciis in penitiorem Moscoviam tanquam relegatus; compedesq; quo minus liberè vagari possit, injectæ ei videantur.

Pacato eum admodum Mosco, nihil prius Rex habuit, quàm ut provinciæ constituendæ causa, ipse in Livoniam Rigam usque procederet. Quem cum XII. Mensis Martij die ingressus fuisset, postridie Samoscius ad eum venit.

Jam ante autem alij etiam Senatores Polonici aliquot, ac Lithuanici satis frequentes comitati eò Regem fuerant. Ad eos Ducem Curlandiæ ac ex nobilitate Livonica quàm frequentissimos literis Rex evocat; quæque ad Provinciæ ejus statum pertinere videbantur, cum omnibus iis communicatis, ut scripto sententiam suam explicarent, hortatus eos fuit. Erant de quibus deliberabatur, capita hæc potissima: de templis cultuque divino instaurando: de Episcopo restituendo: Provincia ordinis judiciorumque causa in partes certas dividenda: magistratibus ac ærario publico constituendo; de quibus cum quid quisq; sentiret ostendisset, Rex etsi non ignoraret, à majoribus suis etiam sine ordinum authoritate provincias ab iis partas privato consilio constitutas: quò tamen gratius beneficium suum esset, si cum omnes operam studiumq; suum ad eam provinciam recuperandam contulissent, ex omnium consilio certa ejus formula describeretur, in comitia totam rem distulit: Legatos tantum partim ex comitatu suo, partim ex nobilitate Livonica designavit; qui provinciam universam inspicerent: agros reditusq; eorum omnes, ac jura describerent, omnibusq; iis de rebus ad se referrent; quò rectius deinceps in comitiis statui de iis posset.

Possessionum autem omnium quatuor genera facienda judicabat; quorum primum esset, quod ad publicam securitatem pertineret, finitimarum artium; quæque ad illas, ut ex propriis proventibus muniri, omnibus necessariis rebus ad defensionem ornari, retinerique possent, adjiciendæ essent; earum alterum, quibus tum Episcopatus cultusque divinus, tum ærarium publicum stabiliretur: tertium earum esse debere statuebat, quæ privatis certo jure deberentur, aut cum iisdem, si hæreditariæ possessiones eorum reipublicæ causa restitui iis non possent, permutarentur: Extremum quibus benè meriti & quorum præ cæteris in hoc bello opera eminuisset, virtutis causa donarentur. Inde militibus magistratus & præfecturæ quæ vacabant collatæ: quibusdam stipendia assignata fuerunt. In toto autem hoc bello id à Rege observatum fuerat, ut si qui in eo periissent, qui publicas possessiones jure aliquo tenerent, easdem liberis eorum quamvis infantibus, partim etiam puellis confirmaret; multis etiam ex plebe cum superioribus expeditionibus, tum maximè hac ob præclara facinora aliqua nobilitatis jus datum fuit; qui cum plerique à Samoscio in insigniorum communionem recipi se peterent, viris fortibus non invitus tribuit, ut cum ipsi ante virtute sua nobilitate dignos se fecissent, à se gentis suæ insignibus non indigni judicarentur; iisque aliqua re auctis, vel minutis, aut aliquantum immutatis, qui id à se petiissent, plerosque donavit. Quibus ita constitutis cum Rigensibus de iis rebus, quas in adventum Regis rejectas supra ostendimus actum fuit.

Occuparat civitas à morte Archiepiscopi Wilhelmi, cùm sedis ac templi Archiepiscopalis possessionem, tum omnia quæ ad id pertinerent, jura ac proventus; adque Augustanæ Confessionis formulam omnia templa revocarat.

De hoc capite ita convenit, ut D. Jacobi & quæ proxima ad illam est, Div. Mariæ Magdalenæ ædes ad Catholicæ religionis usus cum omnibus, quæ antiquitus ad eas aliquo jure spectassent, proventibus redirent: penes civitatem curia, quæ Archiepiscopi fuisset, propè muros urbis sita unâ cum domibus Canonicorum, ac areis desertis, quæ ante id collatæ non essent, permanerent; Cum verò census aliqui annui percipi olim publicè iis ex locis soliti fuissent, ut eorum nomine certam pecuniam annuam D. Jacobi ædi ejusdemque sacerdotibus civitas penderet. De vallo, quod contra arcem civitas objecerat, assensum à Rege fuit, ut eo quo nunc esset loco maneret; cumque se quoque ab omnibus partibus arcem vallo circumdaturum ostendisset, id solum adjectum fuit, ut ad ejus modum, quo arcem muniturus esset, urbis quoque vallum æquaretur: ab eademq; arcis parte in muro urbis porta aperiretur.

Inter Curlandiæ etiam Ducem, ac civitatem de navigatione, ac portorio controversia erat; cum ille per fluvium, qui ex ditione ejus infra Rigam in Dunam illabitur usum portus Rigensis, merciumq; exportandarum jus ac immunitatem sibi defenderet, Civitas negaret. Eos ut inter se componerent, hortatus Rex fuit; quod, si convenire non posset, in comitiis cogniturum de ea se ostendit. Venerat Rigam & Magnus Dux. Hic ejus quam possidebat, Livoniæ partis confirmationem petebat; atque homagium accipiendum, ac juramentum præstandum sese offerebat.

Ostensum huic, more majorum non nisi in comitiis id fieri posse. Ultimo loco nobilitas desideria sua ad Regem detulit. Quæ cum ad universæ provinciæ statum

statum pertinerent, responsum & huic fuit, humanitatem ipsam postulare, ut cùm ordines regni tantum laboris, atq; sumptus in provincia ea liberanda suscepissent, ne sine eorum authoritate iis de rebus statueretur.

Angebatur potissimum animo Rex, ne cum Moscus, qui in finibus Livoniæ ex præsidiis Livonicis, quæ deduxerat, non contemnendas copias coactas habebat, Narvam iis oppugnaturus diceretur; si minus fortè paratus tum Suecus esset, minusq; ad resistendum virium haberet, utriq; eam perderet. Itaq; mox Petrum Visgerdum Lithuanum cum literis ad Moscum mittit; ostendit, accepisse se ex legatis suis, quos Sapoliæ habuerit, pacem inter eos, atque ipsius legatos certis conditionibus convenisse: eam se ratam habere: cum autem arces Livonicas, quæ à Sueco tenerentur in conditionibus præteritas intelligeret, si à Mosco oppugnarentur, jus suum ac Reipublicæ, quod semper excepisset, negligere se non posse: id se pro sua fide ac religione dissimulare non debuisse: hortari ne fortè ea res pacem turbet, ut dum majores legati, qui pacem utrinque firmaturi sint, ac si quid dubitationis in conditionibus adhuc sit, de eo cum illo conventuri, ad eum perveniant, omnem vim ab illis abstineat. Constituerat iisdem de rebus Regina ad Sororem Sueciæ Reginam, per Christophorum Varsavicium literas dare.

Cum tardaret, Rex qui in ea, cum voluntatis Mosci, tum aliarum rerum incertitudine nullam moram interponi volebat, non dubitandum sibi existimabat, quin Dominicum Alamannium Culinæ præfectum, quàm primùm ad Suecum mitteret; præ cæteris idoneum ad legationem hanc ratus, quòd ab eo jam tempore, quo primum de matrimonio inter Regem Sueciæ Ducem tum Finlandiæ & Reginam Catharinam per Joannem Baptistam Thencinium potissimum actum fuerat, Alamannius, qui in familia Thencinij tum fuisset; indeq; tam Regi quam Reginæ notus esset; Reginæ etiam, apud quam potissimum negotia hæc propter summam cum regno Poloniæ necessitudinem, & quod non parum apud maritum posse existimabatur, agenda videbantur, non ingratus putaretur. Summa legationis erat, ut repetitis iis, quæ ab initio belli utrinque intercessissent, tertij anni bellum nullam aliam ferè ob rem, quàm solam Narvam ac ut communi pace Suecus comprehenderetur, à Rege susceptum ostenderet, reliquam enim Livoniam ferè omnem legatione Vilnam ad Regem missa jam ante Moscum cessisse; eò magis contra opinionem Regis accidisse, quod dum ad Plescoviam cum exercitu Rex esset: quò iturum se pro mutua necessitudine amicè ante ei aperuisset: hostemque ab omni auxilij suis in Livonia ferendi facultate exclusisset, cùm ab aliis potius partibus in Moscoviam illum irruptu-rum expectasset, non modò Narvam, ac vicina castella, præsidiario milite, quem Plescoviam, ex præsidiis omnibus hostis contraxerat, nudata, commeatuq; ac omni spe auxilij destituta; sed Veissensteinium quoque quod jam hostis cessione Regis esse scivisset, dissimulatis literis regiis, ac iis ferè copiis, quas Gedani magna ex parte ministri ejus conquisiverant, occupasset; Parnaviam obsedisset: Potuisse Regem, si id tentaturum eum præscivisset, & sumptu & labore ejus anni belli supersedere: jam verò & cursum rerum præclarè contra Moscum geri cæptarum, & obsidionem Plescoviensem, cujus cum graviorem partem jam superasset, facilè reliquam etiam superaturus fuisset, interrumpere, ac sine ipso etiam pacem facere necesse habuisset; ne dum pro ejus commodis laboraret, majus in Livonia incommodum, de qua solum bellum tum erat ab eo acciperet; pro quibus injuriis omnibus ut Regi reiq; publicæ satisfaceret, postulare jussus fuit.

Secreto mandatum ei fuit, ut cùm hæreditatis Sigismundi Augusti: Pecuniarum ei creditarum: dotis ab eodem promissæ, nec dum numeratæ, aliarumq; rerum quarundam petitionem Suecus relaturus existimaretur, ostenderet quidem, aliam earum rerum petendarum rationem esse, certumque de iis jus, ac morem judiciorum antiquissima regni consuetudine receptum: aliam injuriarum, quibus ab illo Rex affectus esset; quæque cum iis rebus nihil commune haberent: Si tamen ita animatum videret, ut de Revalia quoque ac omni jure Livonico simul decidere paratus esset; dotis & mutui, quod peteret, solutionem sine ulla exceptione ei promitteret: reliquarum controversiarum disceptationem communibus arbitris Regem permissurum: ut communi etiam pace comprehenderetur, apud Moscum elaboraturum ostenderet; quod sine iis quidem conditionibus permoveri se pateretur; vel pacem cum Mosco certam opera Regis ei fore, vel mille equites in bellum Moscoviticum, sumptu suo Regem ei præstiturum; reciperet: ex eorum nimirum genere, qui beneficiis Sigismundi Augusti ornati, haud inviti in militiam eam conventuri essent, idque pro libertate gentis Polonicæ salva pace publica suo arbitratu facere possent: Stipendio autem ac sumptu Regis tamdiu futuri apud eum essent, quoad eadem pace, quam cum Rege haberet, ipsum quoque Moscus comprehenderet; quod si eo tempore de Livonia, quam teneret, universa transigere Suecus alienum existimaret; docere jussus fuit, non recusaturum Regem, quo minus communium amicorum interventu quicquid inter eos esset cōtroversiæ, componi pateretur: Si quid etiam debere illi videretur, præstaret: modo de Narva interim in omnes casus utriq; satis prospiceretur:

ne dum ipsi inter se de ea disceptarent à Mosco occuparetur. Id ea ratione commodissimè fieri posse, si Regis præsidium in eam immitteret. Cum enim Moscus propter pacem, quæ cum Rege ei esset, si præsidium regium Narva receptum fuisset, oppugnare eam non posset, non modo Narvæ, sed aliorum etiam præsidiorum suorum Livonicorum, quibus Narva objecta esset, securitati sine incommodo ac molestia sua eum consulturum: Simulq; omnibus copiis suis conjunctis, ad defendendam Finlandiam longè futurum paratiorem; si nec arces controversæ contra vim hostilem defendendæ ei essent, nec copiæ in diversa præsidia distrahendæ. Interim de arbitris inter se conventuros: & vel minutum controversias omnes eorum interventu iri; vel si tolli eæ non possent, Regem Narvam illi redditurum, aliasque juris sui persequendi rationes initurum; ne verò fraudi ei esset, quòd propter commune periculum, Narvam sibi tradidisset, idoneè in eum casum ei cauturum.

Profecto jam Alamannio, Varsavicius cum literis à Regina Rigam venit. Dedit & huic Rex eadem ferè, quæ Alamannio data fuerant, ad Sueciæ Regem mandata. Jussit autem, ut si priorem legatum aliquid constituisse intellexisset, non exposita legatione se reciperet: Si infecta re dimissum comperisset, ostenderet; quòd majores legati eo ipso tempore in Moscoviam à Rege mitterentur: comitia etiam brevi indicturus Rex esset; summam illum, & ut pace à Mosco comprehenderetur, & de aliis rebus suis cum ordinibus agendi facultatem habiturum: hanc causam fuisse Regi, ut etsi jam ante iisdem de rebus legatum ad eum misisset: tamen & Reginæ conjugis suæ precibus, & mutua necessitudine adductus, denuò se ad illum mitteret: hancq; explicandarum omnium harum controversiarum opportunitatem ei significaret. In conditionibus nihil, quemadmodum ostensum est, mutatum fuit. Antequam Riga Rex discederet, majores legatos, de quibus dictum est, in Moscoviam designavit, Joannem Sbarasium Palatinum Braslaviensem, Nicolaum Taluossium Castellanum Samogitiæ, Michaelem Haraburdam. Mandata hæc iis data fuerunt, ut juramento in pacem à Mosco exacto, de Sueciæ præterea Rege eadem pace comprehendendo agerent. De Narva autem, ac aliis castellis Livonicis, quæ à Sueco tenerentur, si tentaturus ea Moscus esset, quemadmodum per literas Rex jam ostendisset, non defuturum iis Regem, vel etiam pacem, si id fieret, ratam habiturum testificarentur.

De captivis quia ante Moscus postularat, ut utrinque pariter captivi redderentur, non parem utriusque captivorum rationem esse ostenderent; cum in Regis potestate præcipui ipsius ductores essent; Ille ex Regiis insigniorem nullum: ex nobilitate paucos: reliquos ex promiscua plebe haberet. Itaq; ut vel Savolociam ac Nevelam, aut alterutram saltem earum Regi pro illis permitteret, postularent; cum ante integrioribus adhuc rebus suis pro paucioribus captivis Usuiatam ac Jeserisciam obtulisset, quarum hæc nondum tum in potestatem Regis venisset; vel cum ipse ante Sigismundi Augusti temporibus certa pretia in singula capita exigere solitus fuisset, eodem exemplo suo suos nunc redimeret. Revenit sub idem tempus Rigam à Mosco ad Regem Possevinus, multis incommodis & ærumnis peregrinatione ea perfunctus. Laborarat hic potissimum apud Moscum de dissensione, qua à Romana Ecclesia, sicut cæteri Orientales plerique ita Moscus quoque dissidet tollenda: adque Ecclesiæ communionem eodem reducendo: tum pro suo in rempubl. Christianam studio, fœderis contra Tartarum cum Rege sanciendi ultrò mentionem intulerat; quidque animi Moscus de conjungendo contra barbaros bello haberet, explorarat. De extremo hoc ostenderat Moscus, pacem jam cum Tartaro se fecisse. Venêre una cum Possevino Legati ad summum Pontificem ac Rudolphum Rom. Imper. à Mosco missi: alter item quem Constantinopolim, cum muneribus quibus cædem filij expiaret, ad Patriarcham Constantinopolitanum ablegârat. Utrisque literæ commeatus publici datæ fuerunt. Remisit iisdem etiam fere temporibus ad Regem Matthiam Prevostium; qui cum literis, quibus ipsius Rex respondebat, de quibus supra dictum est, Savolocia ad eum missus fuerat: & mercatores, quos per tempus belli retinuerat.

Ad literas paucis respondit; intelligere se, eas in medio ardore belli ad se datas, asperius aliquantò scriptas esse: jam cum pax atque amicitia utrinque restituta sint, ad eas, quas bellum tum nonnihil exasperarit, pacis tempore respondere necesse sibi non arbitrari; quòd cum etiam, qui literas attulisset, tamdiu retinuerit, cum propter bellum armis viæ omnes obsessæ fuerint, fieri aliter à se non potuisse. Dimissis legatis, quos ad describendam provinciam designatos supra ostendimus, Vilnam Rex profectus fuit. Ibi legationem Tartaricam audiit, quæ à Mahomete Chiercio Tauricanorum Tartarorum principe haud multò ante venerat. Petebat donativa: de Kosakkorum injuriis & vexationibus querebatur; quæ quidem etsi extiterant non infrequentes: augebantur tamen ex industria à Tartaro; quo domestici metus, ac vicini periculi simulatione longinquam Persicam militiam effugeret, in quam à Turcarum principe sub idem tempus evocabatur. Responsum à Rege fuit, donativa more majorum datum iri; iisdemque quibus antea fuisset, legibus, pacem cum illo futuram. De Kosakkis idem etiam, quod ante aliquoties ostensum;

ſum; manum hominum ex diverſarum gentium colluvie coactam, vagam, ac nullis certis ſedibus conſiſtentem, nullius etiam in poteſtate eſſe: ut tamen quantum fieri ejus poſſet, ab injuriis & infeſtatione prohiberentur, ſedulò ac cum fide operam datum iri. Inſolentius id à barbaris acceptum fuit, reſponſoque audito, princeps legationis in ipſo quaſi diſceſſu publicè teſtificatus eſt, ut omnia fierent, niſi tamen Koſakki in officio continerentur, pacem ſe non ſervaturos. Jam ante minoris Poloniæ, ac Ruſſiæ nobilitas, legatis miſſis, de tributo in ſuis conventibus à ſe decreto certiorem Regem fecerat. Hoc verò tempore priusquam Vilna Rex diſcederet à majoris quoque Poloniæ, Moſcoviticæ item, ac Podlaſſicæ nobilitatis legatis aditus, de ſimili tributo in illis quoque conventibus ſancito cognoſcit.

Gratiæ utrisque actæ, deque animo in rempubl. Regis optimè ſperare juſſi fuerunt; cujus conſtituendæ ac Livoniæ ſimul, quam communi omnium conſilio, ac ope partam, communi etiam ordinum judicio Rex reſervaſſet, ordinandæ cauſa intra eum ipſum annum comitia Regem habiturum in reſponſo ultimis hiſce dato adjectum fuit. Quibus de cauſis, quibusque cum mandatis tum ad Moſcum Visgerdus Lithuanus, tum ad Sueciæ Regem Alamannius à Rege miſſus fuerit, ſupra oſtendimus. Moſcus literis Regis, quibus, ut à Narva cæterisq; Livonicis præſidiis abſtineret, hortatus eum Rex fuerat, ſtatim aſſenſus fuit. Apud Suecum ingrata legatio fuit: nec multum in Regina etiam ad mitigandum animum ejus præſidij fuit; cùm præterquam quòd iracundia ejus omnes ad placandum eum aditus omnibus obſepſerat, de injuriis, quibus ob non præſtitam dotem hæreditatemq; fraternam, ac non comprehenſum pace maritum affectam ſe exiſtimabat, ultro quereretur. Itaq; cum ea Alamannius inde renuntiaret, ex quibus iſtas quoque res ultra ſuperiores injurias magis exaſperatas appareret, Rex, qui Vilna Grodnam jam venerat, Senatoribus plerisque eò evocatis, ex illorum ſententia comitia eò maturius indicenda ſtatuit, in quibus de Sueci etiam injuriis ad ordines referret.

Interim in Livoniam ad magiſtratus & præfectos, quo loco res eſſent perſcriptum; utq; viderent, ne per negligentiam detrimenti quid acciperetur, moniti fuerunt; cum Lithuanis actum, ut ſi quis præter opinionem in vicina Livonia motus accidiſſet, ſuppetias ferrent: cum Duce item Pruſſiæ, ut finitimo & ipſo Livoniæ principe per Reinoldum Heidenſteinium eadem communicata fuerunt. Cumq; majores legati ad Moſcum miſſi, quibus mandata de pace Sueciæ Regi apud Moſcum conficienda, data ſupra oſtendimus, in itinere jam eſſent; ne ullam ejus rei mentionem facerent, & ipſum rem ſuam agere permitterent, per celerem tabellarium ſignificatum iis fuit. Grodna ſub menſem Auguſtum Varſaviam Rex proceſſit; eò Varſavicius quoq; è Suecia eodem, quo Alamannius, legationis exitu ad eum venit. Ibidem verò dum comitiorum diem expectat, Jancala Valachiæ Palatinus in poteſtatem ejus venit. Hic quemadmodum ſupra demonſtratum eſt, è Saxonibus Tranſilvanicis, loco humili & obſcuro ortus. Valachiæ principum genus ementitus fuerat, Achmetis autem Baſſæ opera provinciæ ejus principatum nactus, cum ab initio ſtatim, quo animo erga Regem futurus eſſet, oſtenderat; Præterque deceſſorum ſuorum morem nullos unquam legatos ad Regem miſerat; tum poſtea variis injuriis Regem, hominesque ejus affecerat: literas Regias ad Turcarum Imperatorem aliquoties interceperat: reſignarat: reſignatas remiſerat: Regem Senatumq; regni omnibus modis in odium ac invidiam adducere conatus fuerat: in finitimas aliquot villas nobilium latrociniis, ferro, ac incendio graſſatus fuerat: homines regios, qui rerum ſuarum repetendarum, jurisq; obtinendi cauſa ad illum veniſſent, pulſatos in carcerem conjecerat; quibus injuriis cum Rex permotus, quemadmodum ante oſtendimus, Turcarum Imperatorem de iis appellaſſet; utque illum à Valachia, à finibus moleſtiam hanc amoveret, ex dignitate alioquin ſua conſilium capturus, poſtulaſſet, res dilata fuerat.

Hoc tempore in aulam Turcicam ſucceſſore ei ſummiſſo evocatus, compilata provincia, omnibusq; rebus convaſatis, ac manu aliqua hominum facta in Cæſareæ ditionis Ungariam transfugere conſtituerat; qua recta transeundum illi erat à Tranſilvanis obſeſſas vias exiſtimabat. Itaq; cum ambitu capto per Pokutiam Polonicæ ditionis provinciam perrumpere conaretur, atque ab ea parte Nicolaus Jaslovecius præfectus Sniatinenſis, alijque nonnulli ex ditionibus regiis fama fugæ ejus exciti eum perſequerentur, ab iis captus Leopolimque deductus fuit. Scripſit mox Rex ad Nicolaum Seniavium qui finitimæ militiæ in Ruſſia præerat, ac Nicolaum Herbortum præfectum Leopolienſem, ut jure gentium ſupplicium de eo ſumerent bona publicavit: miſitq; quæſtorem Palatij Hiacynthum Mlodſevium, qui in publicum ea redigeret; uxori & liberis alimenta annua conſtituit. Appetiit interim tempus comitiorum. Ea in ante tertium Menſis Octobris Rex indixerat. Nam cum in adventum tantum majorum legatorum, quemadmodum Rex poſtularat, oppugnandæ Narvæ impetum ſuum repreſſurum ſe Moſcus promiſiſſet, ne ſi majores legati idem tenere non potuiſſent ad conſilium pro tempore capiendum imparatior eſſet, non committendum ſibi arbitrabatur, quin primo quoque tempore ad ordines de eo referret.

Præterea verò provincia Livonia magistratibus ac legibus fundanda, præsidiis, commeatu, instrumento omni bellico, aliisque contra repentinos casus ad defensionem necessariis rebus providenda erat; munitiones collapsæ instaurandæ: novæ instituendæ: quæ & in regione partim continuo tot annorum bello vastata, partim ab hoste ita tradita, ut quæ armis ab invitis exprimuntur, tradi solent, omnia deerant: & Rex ex omnium ordinum sententia quemadmodum supra ostendimus constituenda sibi existimabat. Adhæc nonnihil Tartari etiam, de qua supra dictum est, bellum denuntiantis oratio eum commoverat. Ad quam cum crebri etiam rumores ex Russia de tumultu allati accessissent, ita ut in procinctu jam Tartari esse nuntiarentur, jam ante quidem viginti duas turmas equitum, qui ad Plescoviam stipendia fecerant, ad Seniavium præfectum militiæ Russicæ præmittere Samoscium jusserat. Ut verò in præsentia arma ab illis non sumerentur: qui tamen facili momento impelli eos videret, ut in ditiones suas transirent, dignitatis nihilominus suæ esse statuebat, ut pro fama rerum à se gestarum ea consilia susciperet, quibus illos suis quoque rebus timere faceret; remque publicam non modo ab incursionibus eorum, sed metu omni vastationum in perpetuum liberaret; rationesq; quibus id salva pace Turcica fieri posset, proponere, de iisque cum ordinibus agere in animo habebat. Stipendia præterea militi solvenda erant. Etsi enim in conventibus particularibus tributum hanc in rem decretum fuerat: longè minus tamen ex illo redigebatur, quàm in ea ipsa, ac alia debita nonnulla sufficeret; resque per se opinione minor, exactorum præterea quorundam seu negligentia seu culpa, quòd vel minus quàm deberent, vel tardius ea inferrent, minui dicebatur de quibus & ipsis ut cognosceretur, necessario ad ordines referendum existimabat. De certa interregnorum ac electionum ratione stabilienda, etsi quid publico nomine superioribus comitiis à se postulatum fuisset, & ipse recepisset, memoria teneret: hoc tamen tempore, quo superiorum interregnorum vulneribus nondum plane cicatrix obducta esset, ad eas res accedere, quæ sine eorum vulnerum attrectatu agitari non possent, intempestivum ei videbatur.

Etsi autem idem majoribus quoq; Senatoribus plerisque, cum pro more per literas prius sententias eos rogasset, videretur: quod tamen prioribus comitiis enixè id à se nuntiis nobilitatis petentibus relaturum se de eo recepisset, non posse se jam à priori promissione sua recedere existimabat; eademque cum de concordia etiam inter sacrum & profanum ordinem tentanda ipsius sententia fuisset, ut ab ejus temporis ratione alienam tractationem eam existimaret; iisdem quas ostendimus, de causis, id tamen caput etiam ferendum ad ordines suscepit. Addidit his si quid judiciorum rationi deesse videretur, aut quam illa emendationem desiderarent, operam suam hac quoque in re reipublicæ non defuturam, quæ quia magis ut ordinum studiis, ac suæ in eos voluntati satisfaceret, adjecerat, summam deliberationem omnium ad ea quæ priori loco recensuimus, capita referebat.

Hæc postquam primò ad Senatores, indè ad conventus nobilitatis, qui in singulis Palatinatibus ante comitia ex more haberi solent, delata fuerant, non eodem ab omnibus animo accepta fuerunt; iidemq; ferè animorum motus, ac hominum sermones renati, quos in superioribus comitiis nonnullis, extitisse ostendimus. Alij quod suffragio suo in electione Regem sublevassent, cum regnum ipsum cum sibi debere existimarent, minus vel se expectatione sua, vel quæ ipsi concupissent, alios consecutos dolebant. Non pauci ad hos diversarum partium superant, qui in superiorum interregnorum contentione victos se meminissent. Quidam qui in concionibus, ac conventibus nobilitatis plurimum hactenus potuerant; nomen gratiamq; in vulgus ac opes inde paraverant, omnia præmia in milites conferri mussitabant: iis artibus quibus ipsi plurimum pollebant, nullum amplius locum relinqui molestè ferebant. Universæ verò nobilitatis animi, ut qua quisq; re maximè permovebatur, ita variè afficiebantur. Alij non id agi jactabant, ut de modo aliquo electionis tractaretur; interim cum regio imperio alienæ potentiæ vicarius ac adjutor constitueretur, Samoscium notantes: huc devinctos beneficiis milites spectare: retentos in pace ex iisdem non paucos à Samoscio, ut oppressa per metum nobilitate per vim ac arma regnum occuparetur.

Diversum de religione sentientibus libertatis ejus imminutio, circumscriptionisque metus objici. Judiciorum emendatione non correctionem aliquam à Rege quæri, à nonnullis disputabatur; sed quo cum in universum ea sustulisset, ad se denuo ea transferret, omniaque secus omninò accipiebantur; Ita ut alia ejusdem rogationis capita, quæ regiis opponerentur, detorto ad metum injiciendum sensu in vulgus à quibusdam ederentur: erumpente nonnihil inter hæc invidia etiam in Samoscium. Publicè quidem plerique honores Ungaris collatos exagitabant; Landskoronam ferè designantes, quam vidua Gasparis Bekesij marito, qui in castris ad Polotiam ob virtutem jure nobilitatis Polonicæ donatus fuerat, ac fratre ejus Gabriele, qui in irruptione Plescoviensi perierat, amissis, unà cum orbis liberis tenebat; & sub id tempus Francisco Vesselinio nupserat. Interim non deerant, qui Regi, si de successore agi vellet, operam suam ultrò deferrent, cumq; Rex, etsi ita de Republica se meritum sciret, ut non minus

minus, quàm aliorum Regum, suæ quoque familiæ ratio haberi deberet: ab hoc tamen tempore id tentare alienum, studiaque ordinum ultro potius expectanda sibi existimaret; spretos se rati: ac aliorum opera confici id posse Regem sperare, eò magis incendebantur. Nobilitas etsi quid maximis Regis in se ac Rempubl. beneficiis deberet, agnoscebat: libertatis tamen aliarumq; charissimarum quarumcunq; rerum metu injecto hæsitare; cunctantiusq; agere: omnia denique suspecta habere.

His igitur animis cum in comitia ventum esset, Samoscius pro munere cancellarij verba nomine Regis faciens orsus à voto, quod cum ex superioribus comitiis discederetur, ipsi fecissent, quoque ut salvus atque incolumis ab expeditione eà Rex ad se rediret, ac ipsi lætis animis in mutuos amplexus ruerent, optarant; quod à Deo contenderant, ita cumulatè iis præstitum, ut non modo incolumem salvo exercitu, sed re etiam benè gesta, immortalique gloria parta, reversum ex hostico Regem viderent: quod in ipsorum potestate totum fuisset, ut mutuis gratulationibus, ac fraterna benevolentia se exciperent, certorum hominum malevolentia impeditum ait, quorum opera id factum sit, non arbitrari: nunc sibi inquirendum: videre autem jam Petilios in Republ. quosdam existere: Optandum ne mox Catilinæ etiam aliqui existerent, quæ præfatus, domesticarum rerum nihil aliud hisce comitiis proponendum sibi Regem statuisse docet, quàm quæ ipsi non modò vivente adhuc Sigismundo Augusto, ac superioribus comitiis Andreioviensibus, ut ferrentur, sanxissent; sed postea etiam cum sæpe alias, tum in proximis comitiis flagitassent: Itaque illorum precibus Regem adductum de modo liberæ ac ordinatæ electionis referre. Cum de ratione certa eligendorum Regum statuere eos debere diceret, non id dicere, ut de relinquendo jure electionis, ac patrimonio hoc libertatis, quo nihil à majoribus eorum relinqui iis potuerit præstantius, cogitarent: sed quomodo eam, quàm maximè integram conservarent; & in perpetuum munirent, quæ cogitatio num necessariò ab illis suscipi debeat, non aliorum exemplis, confirmandum sibi existimare: eos ipsos, si superiorum interregnorum actiones, ac gravissimum discrimen, in quod Respublica adducta tum fuerit, secum perpendant, æstimaturos: nullam hic Regis rem agi, sed propriam ipsorum: optare tamen se, ne huic suo tempori desint, superiorumque annorum benignitate divina, qua mirabiliter Rempubl. conservatam intelligant, ad futurorum potius consiliorum spem se erigant, quàm ad securitatem ac negligentiam abutantur.

Quòd si artibus quorundam in suspicionem mentes eorum adductæ, quemadmodum ægri salutares cibos, ita ipsæ sana consilia concoquere non possint, totum in ipsorum potestate futurum; seu statuere quid hac de re velint, seu omnino eam relinquere. Eandem de altero capite, concordia inter ordines facienda, quod secundo loco proponendum Rex judicasset, sententiam ejus esse. Optimè ipsos meminisse, quo studio & in Andreioviensi conventu, ut deinceps de eo referretur, egissent, & quantopere postea idem à Rege contendissent.

In communi omnium ferè regnorum, ac horum temporum fato nos præcipua tamen fortuna usos, ut concordiam civilem egregiè huc usque tutati simus: hanc hisce reb[illegible]re retineri: ut ab injuriis & contumelia utrinque abstineatur: jure ac causa cognita non vi aut extra ordinem quid statuatur: maximè verò, ut quid cujusque est, omnibus tribuatur: Id autem tam ad bona, quàm ad honores etiam ac prærogativas pertinere: hac una re justitiam perfici: Justitiam fundamentum esse Reipubl. & qua illa contineatur concordiæ. Nemini dubium esse, quin duobus hisce ordinibus ecclesiastico & civili respub. hæc potissimum subsistat. Proinde ipsi, quorum res ageretur, viderent, suscipiendamne an relinquendam hujus rei deliberationem existimarent. Judiciis num quid deesset, omnium optimè ipsos, qui in iis versarentur, judicare posse: non posse sane dissimulari, ita brevi tempore calumnias in iis crevisse, ut non pauci gravioribus studiis relictis, totos se causidicis ac captionibus excogitandis, quibus alios irretirent, dare dicantur. Regem operam suam, si qua in re emendatione opus habeant, iis detulisse: qua, si placeret, uterentur: invitis Regem eam non obtrusurum. Ingressus deinde in orationem de Livonia, statuque omni ejus demonstrato, quidque cum Mosco hactenus de locis, quæ à Sueco tenerentur, actum esset, commemoratisq; Sueci injuriis eò potissimum incumbit, ut quo nullum in ea vicinum inveterascere patiantur, iis persuadeat: omnem societatem imperij infidam: in provincia nuper parta, dum animi hominum adhuc dubij, nondum legibus ac institutis coaluerint, periculi plenam: neminem prudentem in novam provinciam ejusdem præsertim cum indigenis linguæ ac nationis vicinum admisisse; aut qui admiserit, non cum statim pœnituisse.

Inde de Tartari minis Kosakkorumque, qui subinde bellum Reipubl. conflarent, injuriis refert. Fuisse Superioribus comitiis rogationem latam, qua extraordinaria Jurisdictio ad certum tantum tempus permissa Regi fuerit: aut illos in officio continendos, aut de bello cum Tartaris suscipiendo cogitandum. Extremum de stipendiis militum fuit. Scitum quidem superioribus conventibus tributum; id num in stipendium, ac nomina apud exteros Principes facta dissolvenda: in

defen-

defensionem Livoniæ: bellum Tartaricum sufficere: per quos item stetisset, ut tardius & minus quam deberet, illatum fuisset, ipsi inquirerent; in erogando quidem & fidem, & diligentiam summam reperturos: ita milites meritos ait, ut ante omnia ipsis consulere debeant, qui pro gloria ac dignitate nominis Polonici non modo cum ferocissimo hoste, urbeq; omnibus rebus munitissima sævissima hyeme, cum aeris cœliq; injuriis, ac natura ferè ipsa ab omnibus rebus imparati, ac seminudi ferè propugnarint: Nihil hic se de Livonia dicturum provincia olim florentissima, ac nunc etiam omnibus opportunitatibus abundante per ipsorum constantiam parta; quantum apud exteros nomen ipsorum virtus omnibus pepererit, eos ipsos testes esse posse, qui, quæ post discessum Henrici, cum Tartari metu ac trepidatione omnia complerent, authoritas eorum apud exteros fuerit meminissent; & quæ nunc de virtute eorum existimatio omnium sit, intelligerent; postquam potentissimo hoste superato, amissas aliquot provincias recuperarint, novas adjunxerint. Nec tamen pluris hæc à se fieri, quàm quem iis ipsis parandis simul respubl. acquisivisset, plurimorum fortium virorum inæstimabilem thesaurum; qui ita jam & animis parati, & in armis exercitati sint, ut nullum tantum periculum existere possit, quod non promptissimo animo pro republ. suscepturi ij sint: Horum spem ne destituerent, qui ne dignitatem nominis Polonici jacere paterentur; fortunas omnes suas, sanguinem vitamq; ipsam profundere non dubitarint: denique non alienis hominibus beneficium præstituros, sed necessariis, fratribusq; quæ virtuti ac laboribus eorum deberentur, stipendia persoluturos. Hæc esse de quibus referendum Rex existimasset; viderent nunc ipsi, num cum iis, quæ alieno nomine in vulgus à nonnullis sparsa essent, convenirent.

Conversus deinde ad Regem, optare se, inquit, ut pro tantis ejus rebus gestis, vel ea gratia ei referretur, quæ in benè morata, ac grata civitate pro multo minoribus non Regi, ac tam amanti Reipubl. Regi, sed cuicunque exercitus Duci referri soleret: non egere tamen animi magnitudinem ejus consolatione sua: plus enim in illa præsidij ad quoscunque fortunæ impetus, ac malevolorum injurias perferendas esse, quam in illis ad eam frangendam virium: Non esse dubitandum has ipsas quorumcunq; hominum injurias illustraturas magis laudem atque nomen ipsius: Quem enim, qui ipsius res gestas olim cognosceret, non magis, quòd in tot à quibusdam objectis difficultatibus, tantas res gerere potuisset, quàm quod omninò eas gessisset, admiraturum? esse animi magnitudinis ejus, ne injuriis quidem absterreri se pati, quo minus quemadmodum perpetuò fecisset, porro bene de republ. mereri pergeret. Milites allocutus, non debere eos existimare ostendit, tam ingrati animi notam, tantamq; injuriam in tam fortibus ac bonis civibus hærere posse: Ultimo loco nuntios hortatus fuit, ut cùm primis publicæ dignitati, atque utilitati studerent. Optare se inquit adesse alios, integros ac bonos etiam cives, quorum magna præter ipsos multitudo esset, qui domi liberis suis educandis ac domesticæ rei operam darent, facile se iis persuasurum, nihil ut reipub. commodis potius haberent, eorum omnium partes illos suscepisse, tantoque magis in omnes res intentos esse oportere, quibus reliqui, qui domi remansissent, non suam modò ac suorum, verùm reipublicæ etiam salutem commisissent. Peracta rogatione, sententiæ à Senatoribus dici cæptæ fuerunt, ut de ratione electionis, cæterisq; quæ proposita fuerant, perferretur, omnes ferè statuêre; duobus tantum exceptis, quorum alter nullis hominum consiliis à Deo regna mandari; alter, non posse ulla è republica ac ne oportere quidem ambitum excludi censebant. In nuntiorum nobilitatis concilio principiò Cancellarij oratio exagitata fuit; maximè verò, quod jam Petilios nonnullos esse dixisset, videndum ne mox etiam Catilinæ existerent. Cum contra ab aliis ostenderetur, non universum ordinem, sed certos homines, ac ne homines quidem sed vitia notata; à quibus qui abesse se intelligeret, orationem quoq; eam ad se non pertinere sciret, res discussa fuit. Negotium inde Suentoslao Orselscio datum, qui totius nobilitatis nomine pro benè gesta republ. gratias Regi ageret; deque sermonibus, qui contra dignitatem ejus à nonnullis habiti, aut in vulgus sparsi dicerentur, ei satisfaceret, qui cum in hujusmodi orationem ingressus fuisset, ut in authores eorum Regem inquirere, ac cognita causa animadvertere debere diceret adverso quorundam collegarum murmure, ac mox convitio penè exceptus fuit.

De re ipsa, maximè de electionis forma certa constituenda variæ inter eos sententiæ fuerunt; quibusdam omnino ferri de eo oportere negantibus; quod in re, qua maxime libertas contineretur, quoties aliquid fieret, quò minus latè ea, quàm antea pateret, libertas ipsa semper minueretur, angustioribusque quam antea fuisset, finibus circumscriberetur, alij contra, ita maximè libertatem electionis stabiliri disputabant, si fraudes atque ambitus legibus excluderentur: præterea tanquam affecta jam re, ac contracta superioribus comitiis tractatione, inprimis Andreoviensis fœderis religione objecta eam urgebant: plerique suscipi quidem eam, non finiri tamen volebant: ut quæ de ea dicerentur, ad suos referrent, quò rectius sequentibus deinde comitiis ex universæ nobilitatis sententia statui de ea posset. Dum inter eos disputationibus hisce tempus extrahitur, interim

primis

primis octo comitiorum diebus, quibus capitalium rerum causæ nova lege judicantur, elapsis, ad aliarum causarum cognitionem Rex accessit. Adeunt eum nuntij: ostendunt multos contra leges in regiam evocari: ut ex Senatu nonnullis negotium Rex det, qui cum aliis ex suo corpore, quos ipsi iis adjuncturi sint, de evocationibus cognoscant, quæque in ea causa sint, ut aboleri debeant, aboleantur, legitimis ratis manentibus, petunt. Respondit Rex esse magistratus, ad quorum curam hæc pertineant, qui si muneri suo deesse doceanrur, non recusare se, quò minus eò, ut alios illis adjungat, descendat: Interim quemadmodum cœperat, porro cognitionibus operam dare pergit.

Prima Stanislai Carnkovij causa ob non relata in thesaurum instrumenta quædam causæ Brunsvicensis, quæ à Sigismundo Augusto in Germaniam missus acceperat, in judicium adducta fuit. Collocata in matrimonium fuerat Henrico Duci Brunsvicensi à Sigismundo Augusto Sophia soror ejus, deq; rebus dotalibus in eventum non susceptorum liberorum restituendis pro more stipulatio interposita. Soluto morte Henrici paulò antè excessum Sigismundi Augusti sine liberis matrimonio, missus ad sororem ab Augusto Carnkovius fuit, qui res isthic inspiceret, consilioque viduam juvaret, quam in rem cum instrumenta pactorum dotalium tradita ei fuissent, penes se ea retinuerat. Obiit haud multo post Sig. Augustus: creatus fuit Rex Henricus: idem mox ex Regno excessit. Mortua interim Sophia, sorores Anna Poloniæ, & Catharina Succiæ Reginæ, successione hæreditatem petere cœperant. Cum aliquot annos à Julio Duce Brunsvicensi ducerentur, animadversum postea fuit, non in ea causa hæreditatem eam esse, ut successorio jure peti deberet, sed ad Reges Poloniæ, remque publ. pactis, ac interposita stipulatione pertinere: missusque juris ejus persequendi causa ad Ducem Julium, Laurentius Goslicius Decanus Plocensis, cùm monumenta ea, quemadmodum jussus erat, tradere ei Carnkovius noluisset, nihilq; præter pauca quædam exempla, quæ ex tabulario Varsaviensi exceperat, proferre Goslicius potuisset, in eo ferè fuerat, ut non satis petitionem suam probare posse videretur.

Itaq; cum jam non modò dote, sed existimatione etiam publica ageretur; eò acrius illa à Carnkovio primum per literas, indè petente Samoscio per Stephanum Grudinscium Castellanum Naklensem speciatim eam ob causam ad eum allegatum repetita fuerunt. Cum lenitate sua nihil profici Rex videret, per procuratorem fisci in jus vocari eum jussit. Hæc igitur dum agitur, haud multò post altera ejusdem causa in cognitionem venit. Ea res ita se habet. Carnkovius hic nobili ac claro loco natus, plurimum in nobilitatis conventibus, apudq; nobilitatem universam gratia ac authoritate poterat, à Sigism. Augusto ad Referendarij munus provectus sub excessum ejus Plocensem Præfecturam acceperat; ac quamvis Anselmus Gostomscius Palatinus Ravensis perpetuas controversias de ea cum illo haberet, possessionem tamen ejus retinuerat. Post discessum Henrici, Stephano Rege in regnum jam ingresso, ac plerisq; ad Regis authoritatem se adjungentibus, diversarum partium legatione suscepta, ad Maximilianum Imperatorem in Germaniam iverat: Cùm Cracoviam Rex venisset, instarentque ápud eum ordines, ut in unum atque alterum, quorum insignior ac præcipua pertinacia esset, exemplum statueret, Præfectura Plocensis Stanislao Kriscio Palatino Masoviæ collata fuit.

Comitiis postea Thorunium à Rege indictis, cùm in iis cognitionibus operam dare Rex necesse haberet; more autem majorum ita comparatum sit, ut secundum Cancellarios referendarij munere in iis Reges utantur, Carnkoviusq; nondum rediisset Nicolao Firleio, qui & ipse Cæsareanarum partium fuerat, unà cum Castellanatu Becensi referendariatum Rex contulit. Aliquanto tempore interjecto revocatus ab amicis, maximè fratre Alberto, qui majori Poloniæ præfectus tum erat, literis Regis ab eodem ad fratrem impetratis, in Poloniam Carnkovius rediit: benigneq; à Rege acceptus, optimè de Regis erga se animo sperare jussus fuit; ejusq; quam fecisset, jacturæ, à largiore liberalitate Regis cum accessione compensationem expectare. Interim Roma ad Regem scribitur, coadjutoriæ Archiepiscopatus Gnesnensis confirmationem, quam certo jure sibi vindicaret, inscio Rege, exteris nonnullis principibus sequestris à summo Pontifice eum petere. Accedebat huc ut cum ad Polotiam Rex esset, in conventu Lublinensi, qui primus tum judiciorum appellationis à nobilitate habebatur, novas res à quibusdam tentatas, præcipuumq; earum authorem Carnkovium fuisse, certissimis indiciis ad Regem deferretur, quæ res non mediocriter rursum animum Regis illi immutaverat. Mortuo interim Jacobo Uchanscio Archiepiscopo, Stanislaum Karnkovium Episcopum tum Cujaviensem à quo inauguratus Rex fuerat, ut promisso suo inaugurationis tempore ordinibus à se facto satisfaceret, in illius locum Rex nominavit. Etenim cum in dissensione electionis Uchanscius, ejusq; exemplum secuti cæteri Episcopi præter Cujaviensem omnes ferè diversas partes secuti fuissent: ille ad inaugurationem etiam vocatus parere noluisset: Itaque à Karnkovio coronatus Rex fuisset; petiit ab eo nobilitas, ut dejecto Uchanscio Karnkovium in locum ejus proveheret. Respondit Rex, si dissensionis Uchanscij causa id peteret, malle se, quod consecuturum se non diffideret,

deret,

se perveniret, sub Carnkovij persona judicio omnes eriperentur. Itaque etsi liberabantur metu eo, cum præter Carnkovianas causas, nullas alias judicaturum se Rex ostenderet; quia tamen semel ita in causam ingressi fuissent, ut existimationis de se aliorum causa non temere recipere se possent, ne hac quidem ratione ab instituto suo deduci se patiebantur. Alij sermonibus eorum permoti, ut in metu gravissimarum rerum, in quibus libertas agi prætenderetur, tempus aliquod interponi, dum certius de eo cognosci posset, non molestè ferebant, quidam cum in re nihil periculi esse intelligerent, opinionem metuebant; ne tanquam authores libertatis destituissent, in vulgus traducerentur. Fiebat hinc, ut qui omninò ista improbabant, cum ab aliis impugnarentur, ab aliis non juvarentur, in tanta diversa sentientium multitudine ipsi nihil possent. Latæ nihilominus sententiæ contra Carnkovium fuerunt. Prima jam multò ante, qua monumenta restituere jussus fuit, in qua causa ne ab ipsis quidem nuntiis magnopere contendebatur. Altera causa cùm varie adhuc duceretur, ad id nonnullis decurrendum videbatur; quòd post discessum Henrici coadjutoriam impetrasse diceretur; eique rei fidem faceret, quòd alterius Posnaniensis Episcopatus nominationem à discessu Henrici in illum collatam, Regi ipse exhibere non dubitârat. Quare cum Varsaviensi fœdere, qui ab absente Henrico quicquam petiisset, contra rempubl. facturum eum judicatum esset, conventionis ejus vi urgendum censebant. Rex ultimo comitiorum die decretum tulit: coadjutoriam sustulit; de possessione, quæ ab illo tenebatur, cognitionem ad ordinaria nobilitatis judicia, in quibus quo jure eas possideret, doceret, remisit.

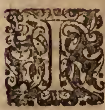
Hunc ad modum stato comitiorum tempore extracto, ingenti cum omnium dolore, Samoscio præsertim omnes obtestante, Livoniæ saltem Russiæque curam susciperent, ne vel illam magno labore ac sanguine suo partam omni ope nunc destitutam rursum amitterent; vel hanc Barbaris diripiendam proderent; Constantino etiam Ostrogiæ Duce, Palatino Kioviensi recentissimos quosque nuntios de Tartarorum expeditione proferente, nihil tamen actum fuit. Appellatus per eos dies frequenter à Lithuanis Rex fuit, ut Livoniam Lithuanicæ formulæ faceret. Ubi nec in Senatu, nec in Concilio nuntiorum magnopere à quoquam illis contra dicebatur: in hoc potius non deessent, qui quò Lithuanis adjutoribus facilius, quod contendebant, à Rege extorquerent, non inviti decessuri illis de ea viderentur; Surrexit Samoscius; reliquosq; intuitus suo suorumq; commilitonum periculis Livoniam hosti ereptam dixit; de quo si qui ambigerent, ad Moscum ipsum se provocare: non dubitare, se vel hostis ipsius professione id evincere: ea igitur ne à regno sejungeretur, si à nemine contradiceretur, se tamen pro omnibus intercessurum. Venerant ad comitia Legati Moscovitici, ut juramentum in pacem à Rege acciperent; quemadmodum regij jam ante ipsorum Principem jurejurando obstrinxerant. Præstitum id à Rege maxima omnium ordinum corona fuit, ara in comitio ad id constituta, Archiepiscopoque, postquam tabulæ fœderis à scribis lectæ fuissent, in verba ei præeunte. Præter Juramenti exactionem, ut de captivis utrinque permutandis agerent, mandatum habebant; quod cùm tenere non potuissent, ut in locum certum captivi comportarentur, redimendiq; eos potestas, quorum essent, fieret, impetrârunt. Referebant nonnihil & de finibus controversiæ ex eo potissimum ortæ, quòd de Velisiensi agro, ne à Polonicis ordinibus à quorum copiis captus erat, vindicaretur, in Sapoliensi fœdere à Lithuanicis scribis adjectum fuerat; ut quemadmodum olim is ad Palatinatum Vitepsciensem pertinuisset, ita posthac pertineret: Mosciq; ab eo tempore, quo in potestatem eorum Velisium venisset, magnam partem Toropeciensis agri ad eum adjectam contenderent. Placuit ut utrinque legati ad fines regendos mitterentur.

De castellis Livonicis, quæ Suecus occupârat, jam antè per Bojaros Moscoviticos cum legatis, quos ut per totum pacis tempus à cis Narvanis Moscus, ab ultra Narvanis Rex utrinq; abstinerent. Excepti inde convivio fuerunt more majorum, splendidissimeque habiti; hominibus elegantioris cultus ferè rudibus cum epularum magnificentiam, tum apparatus varietatem; multò magis tamen Regem ipsum admirantibus. In tam insigni publicarum rerum perturbatione, seu potius negligentia præ cæteris tamen militum conditio maximè miserabilis videbatur. Plerique enim non modò tanquam ad paratum stipendium, cujus spes facta illis erat, sed ad magnam honorum, ut benè gesta re agrorumque spem, ij præsertim, qui nobilitate ob virtutem donati, præsidia etiam ista, quibus nobilitatem tuerentur, ac alia præmia speraverant, omnium rerum egentes, ac nudi alienissimo anni tempore eò venerant; ut non pauci è nobilioribus etiam, ad Plescoviam occubuisse se malle dicerent, quàm ad tantam egestatem, atq; omnium rerum difficultatem redigi. Iisdem autem temporibus Joannes Suiscius etiam, quem in defensione Plescoviæ egregiam operam navasse supra ostendimus, à conspectu principis sui abjectus in luctu ac ægritudine erat. Sed militum difficultatibus conquisita undique pecunia, cum ab aliis destitutam ferè Remp. à se tamen deserendam Rex nō existimaret, quoad ejus fieri potuit, occursum fuit; agenteq; tum iis Samoscio tanta animorū alacritas innata iis fuit, ut non modo diē

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti

LIBER VII.

Nfectis ad eum, qui ostensus est modum comitiis, Rex Varsavia Cracoviam recta discessit. Jam autem cum Varsaviæ adhuc esset, frequentes de tumultu Tartarico nuntij allati eo fuerant, & tum Cracoviam venientem legatio Tartarica, quæ nisi postulatis suis satisfaceret, bellum denuntiaret, excepit. Querebatur imprimis de Nisoviorum Kosaccorum injuriis, quos cum offensionum suarum semper fere causam partim habere, partim obtendere Tartarus soleat, tum vero eo tempore, quod legatos suos, à Moscho cum muneribus ad se redeuntes in itinere Kosacci adorti spoliassent, ut & à Kosaccis ablata à Rege sibi restituerentur, postulabat: & inposterum ab omni in suos vi & injuria Kosacci prohiberentur.

Postulatis minas addebat, moreque loquendi illis, familiari principem suum equum jam conscendisse, ad Maria nunquam Regem expectaturum, veniret Rex & fortunam secum experiretur: & nihil suum reditum expectare, quo minus si satisfactum non esset, quamprimum in fines erumperet, significabat. Idem Turcicus legatus confirmabat, qui Tartaro partim autoritatis, partim terroris augendi causa à Turcica aula adjunctus fuerat. Bassa in suis literis addiderat, quadraginta millia Turcarum, Tartaro se adjuncturum.

Etsi autem quemadmodum ostensum est, jam ante ad ipsa etiam comitia minime vel obscuri, vel incerti rumores, de apparatu Tartarorum allati fuissent, eos tamen, qui quo minus quicquam de republ. decernêretur, impediebant, non magis hæc, quam alia reipublicæ pericula movebant. Privatim verò ab omnibus aliis etiam rebus, imparatissimus tum Rex erat. Proximè enim tributum, quod in Pleskoviensem expeditionem decretum fuerat, non modo omne in eum exhaustum erat, sed nec militi quidem stipendia soluta adhuc omnia erant. Quas ob causas, & si metus is alieno reipublicæ tempore objectus fuisset, Rex tamen cum eodem animo, quo omnes difficultates superasset, in hisce etiam utendum sibi existimasset, consilio omnibus de rebus cum Zamoscio communicato, cum ea, quæ à Tartaro postularentur, è sua reipublicæq; dignitate, neque posse à se præstari statueret, neque tanquam ab iis, qui in sua potestate non essent, admissa ut à se præstarentur, juste postulari, ad bellum quibuscunque poterant rationibus propulsandum se comparabat. Itaque Tartarum quidem cum eo responso dimittit; quo neque Kosaccos, qui ad latrocinia in finibus exercenda è diversarum gentium colluvie, non minusque ex ipsis Tartaris confluerent, quicquam ad se pertinere: neque minis ejus moveri se ostenderet. Zamoiscium inde, qui quasi vestigiis legati insisteret, contractisque prius, quam ille ad Principem suum perveniret quas expeditissimas habere posset copiis, irrumpenti Tartaro occurreret, in Russiam mittit. Is cum partim suis stipendiis, partim ex aliis militibus, qui cum superioribus annis in Moscovia meruissent, etsi stipendia soluta illis non fuissent, Zamoiscij autoritatem, ac fidem secuti, operam nihilominus suam reipublicæ navabant, non contemnendas copias coegisset, omnes eas Leopolim contrahit. Eodemque ex nobilitate etiam promptissimum quemq; evocat; cæteros ut ad omnem motum parati sint hortatur.

Ad eas Constantinus Ostrogiæ Dux Palatinus Kyoviensis, qui è familiaribus & beneficiariis suis, quorum magnam copiam habebat, justam manum contraxerat, promptissimè operam suam Regi apud Zamoiscium deferebat.

Quibus rebus confirmatus, atq; ita animo paratus, ut cum quantocunq; Tartarorũ exercitu quamprimum confligere non dubitaret,

contractisque quemadmodum ostensum est, copiis omnibus Leopolim exploratoribusq; in omnes partes dimissis, ibi nuntium adventus Tartarorum expectare, indeque sine mora occurrere illi statuit. Præcopienses cum ad proprias copias suas multos etiam ex Nohaiensibus, & aliis remotioribus hordis spe prædæ exscivissent, magnâ manu facta, animoque & aliis omnibus rebus ad irruptionem parati, ad Borysthenem accesserant: Sed cum glacie is nondum constitisset, dum astringeretur, expectabant. Cum enim flumen id æquoris in modum, quam latissime iis in locis restagnet, non fere nisi duobus temporibus, uno, quo congelatum est, altero autem adulta jam æstate transire id solent; quod si aliis temporibus tranare id conentur, præterquam quod aquis è pluviis, aut nive auctis rapidiores tum impetus ejus sint, jumenta frigore ex aquarum, & aeris injuriis collecto, mori plæraque soleant. Postea cum ut mitiora tempora jam imminerent, utque congelaret, frustra se expectare intelligerent, & de exercitu è captivis, quos Borysthene non congelato securius in altera ripâ agentes, unum atque alterum abripuerant, cognovissent, exercitu dimisso dilapsi fuêre. Accesserat eo, quod duo Czarij fratres, Salone & Pleti Cherei è custodia Constantinopoli elapsi, ut suarum etiam rerum domi satagendum illi esset, facerent: re per exploratores à Zamoiscio cognitâ, metu omnis incursionis sublato, à que Rege revocatus, cum prius jurisdictioni inter nobilitatem, & milites operam dedisset, ipse quoque initio Veris Cracoviam rediit.

Priusquam Leopoli discederet, Turcicus Legatus ad eum accurrit, qui terrorem & minas, quas prius jecerat, & cum de necessitudine Tartari cum Principe suo commemorasset, non esse amicitiæ ejus, quæ cum principe suo Regi itidem mutua intercederet, ut cum Principis sui necessario non amicè potius, quam armis disceptaret, ostendit. Cum eadem legatione ad Regem Cracoviam proficiscitur; responsum more majorum, quo minus restitui ea possint, Regem prohibere. Reverso Cracoviam Zamoiscio Rex Griseldim Battoream Christophori Principis Transilvaniæ fratris sui filiam in matrimonium collocat. Patris ipsius de ea judicium quod cum alias in vivis, tum testamento etiam testatum fecerat secutus. Celebratæ nuptiæ fuerunt Cracoviæ mense Junio: partim Principum aliquot legatorum præsentia, partim apparatu maximo, celeberrimoque totius fere Poloniæ Lithuaniæque concursu, neque minus conjunctione ea invidiæ apud eos, quibus potentia Zamoiscij vel gravis vel ingrata erat, quam autoritatis, opumque Zamoiscio accessit; eodem tempore Achmet Charseus à Turca venit, pacem cum Cæsare principem suum fecisse: eandem ut ipse etiam coleret: Janculæ res repetebat. De pace cum Cæsare responsum Regem quidem probare, pacis autem arbitrium, cum quibus ei videretur colendi penes Reges semper fuisse.

Quomodo cum aliis in rebus, tum Livonicis etiam è comitiis discessum sit, suprà ostensum est. Cum & bonorum restitutio, quamvis certis legibus ac temporibus circumscripta, & cum præsidum aliorumq; magistratuum, tum judicum, illorum quidem æquo jure ex singulis nationibus appellatio ostentata illis fuisset, ita responsum à legatis eorum acceptum videbatur, ut vix non omni ex parte satisfactum illis Rex arbitraretur. Rege Varsavia jam profecto, Zamoiscium pro magistratu eo Cancellarij denuo adeunt, gravia plæraq; in responso eo sibi accidisse ostendunt. Imprimis quidem de privatis possessionibus, primum quod ad Archiepiscopi Wilhelmi saltem tempora eis confirmarentur; tum vero Augusti ipsius, cujus ipsius aliorumque ejus temporis, & consequentium magistrorum, & magistratuum Livoniæ donationes si rescindantur, magnam partem nobilitatis possessionibus suis eversam iri ostendebant: alterum quod in comprobatione privilegiorum amissorum & à se exigerentur, quæ ne præstari quidem ulla ratione à se posse existimarent; ut quæ & à quibus, & quo tempore data, & quo tenore privilegia habuerint: tertium quod Dorpatensium possessionum restitutio omnino præcisa esset. De magistratibus omnibus ex indigenis solis deligendis iterum urgebant. De religione Augustana cum nobilitati soli usum ejus permissum interpretati fuissent, ne ab oppidis tamen omnino etiam excluderetur, petebant. Maxime autem Castellorum demolitio quæ injuncta illis erat, eos pungebat: non tam ob domesticam quam obtendebant, à furibus latronibusq; securitatem, contra quam vel septo Polonicæ Lithuanicæque nobilitatis more, tueri se posse illis ostendebatur, quam ob notæ alicujus inustæ opinionem; usuræ itidem pecuniarum creditarum ne per belli tempus cederent petebant: ad captivos itidem suos redimendos ut regia clementia sublevarentur. Eadem cum in Livoniam revenissent, ad Georgium Radivilum Episcopum Vilnensem, quem Vicarium suo loco provinciæ Rex præfecerat, cum detulisset, ab eo quoque iis de rebus appellatus, in curam provinciæ ejus eo diligentius intentus, quo quæ constituta à se essent, executioni etiam quamprimum demandarentur, ad locum tenentem legatum præterea, seu Commissarium, ut vulgo vocant, Stanislaum Pekoslavium, cui ob egregiam in bello eo navatam operam, Mariæburgensem in Livonia præfecturam contulerat, Cracovia in Livoniam mittit. Mandat Radivilo, ut eo adhibito provinciæ totius conventum Rigam quam primum indicat,

in eo quæ mens de postulatis illorum Regia esset, iterum eis proponeret. De restitutione bonorum à priore responso nihil mutatum: Ostensum in publica provinciæ salute tuenda, maxime primariorum castrorum, Derpatens. Kokenhausen, Felinens. Mariæburgens. Parnaviens. Vendenensium, rationem habendam, quæ si quemadmodum Guilielmi, consequentibusque temporibus per donationes eas præsidiis omnibus nudarentur, quàm tuendorum eorum, ipsiusque adeo provinciæ rationem fore: quidve obstiturum, quo minus eadem qua ante ratione facillimo negotio in hostis potestatem reciderent. Cùm tamen tria provincialium genera esse viderentur, unum eorum, quorum perfidia aliqua perspecta fuisset, alterum quorum insignia in rempubl. merita, medium inter hos interjectum, qui non tam perfidia aliqua, quam metu potius in fide erga rempublicam vacillassent: quemadmodum perfidiam illorum oblivione potius obliterandam, quam acerbius prosequendam Rex statuerat, ita quantum modo per publicas rationes fieri posset, & benemeritorum in posterioribus etiam donationibus istis, justam rationem habitum, & dubios etiam, modo non aperte perfidos non omninò etiam neglectum iri.

De Dorpatensibus autem possessionibus, præterquam quod finitimam Moschoviæ præfecturam enervari minime è republ. futurum esset, eo minus etiam moleste ferre eos debere, quod priusquam in fidem Augusti Livonia se contulisset ager Dorparensis occupatus jam à Mosco fuisset. Approbationis jurium privatorum, non iniquam rationem propositam fuisse existimare: alia si ab illis proponatur, quomodo cujusque juri, & publicæ fidei idonee prospiciatur, fraudesque excludantur, non alienam se, ab ea futuram. In magistratibus mandandis, nisi Polonicæ, Lithuanicæque gentis, cujus periculo & impensa recuperata provincia esset, æqua ratio habeatur, iniquissimum futurum iterum ostensum est.

De usu religionis Augustanæ, jam ante certis templis ad catholicæ religionis exercitium exceptis, oppidis etiam seu temporibus potius Rex indulserat. De usuris itidem ne per tempus belli currerent, jam ante constituerat; Demolitionem Castellorum è republ. esse iterum demonstratum illis fuit: adeoque jussu Regio Regia castella aliquot disjecta fuère: in suis tamen retinendis pervicaciter nobilitas perstitit.

Ad captivos redimendos, quemadmodum promissum fuerat, aliquot Bojarici generis eis assignati. Quibus in Conventu propositis, ad præsidiatus etiam Succamerariatus, judicatus aliquos ex quibus Rex qui ei viderentur, deligeret, adjungit. Jus præscriptum provinciale, secundum quod judicarentur exhibere jussi. Ad eundem conventum cum Duces etiam Holsatiæ Magnus qui Curoniam tenebat, tum Curlandiæ Gottardus, Rigensis etiam civitas, quemadmodum jam ante constitutionibus Livonicis Varsaviæ ex Senatus autoritate scriptis constitutum fuerat, evocata: maxime cum provocationes conventus is judicare deberet, ut & judiciis, & formula una omnes tenerentur. Constitutiones quarum mentio facta, ut in eodem conventu Radivilus cum Pekoslavio promulgarent jussi: possessiones præterea aliquas dispicerent, Regique proponerent, quæ præsidiatibus perpetuæ adjungi possent. Maxime verò in propagationem religionis Catholicæ in provincia ea Rex incumbens, cum sine Episcopo non modo subsistere, sed ne pedem quidem ponere ibi posset, quemadmodum supra ostensum est, loco omnium Livoniæ Episcopatuum unum Vendensem Varsaviæ jam fundandum constituerat, literasque ea de re Romam miserat.

Verum novum Romanis visum à Rege Episcopatus fundari: in benigniorem tamen partem re accepta, cum non mirandum esse ultro ostenderent, si Rex & aula militaris, armorum quam juris Pontificij peritior esset, maxime autem quod in hac iniquitate temporum, quibus potius profanarentur Episcopatus instituti, quam novi instituerentur, rarissima res esset. Dotari quidem à Regibus fundari autem nonnisi à summis Pontificibus rescriptum: non sine causa etiam requisitum, qua ratione Archiepiscopatus, quatuorque aliorum, Dorpatensium, Revaliens. Osiliensium, & Curoniæ Episcopatuum loco, unus solus, isque neque magnus valde, neque multis possessionibus attributis constitueretur.

Verum cum diplomate fundationis in supplicem libellum verso, de Episcopatibus, Revaliensem, Osiliensem, Curoniæ, partim in Sueci, partim Dani, partim magni potestate adhuc esse, Archiepiscopatum autem Dorpatensemq; Episcopatum injuria temporum, quibus Archiepiscopus ipse à fide catholica defecisset, partim in varios possessores distractos, partim ob tot Principum in una provincia dissidia, singulorumque imbecillitatem superioribus temporibus ultro in hostis potestatem provinciam, ipsosque Episcopatus venisse: Spesque auctionis alicujus, si reliqua recuperarentur, facta simul fuisset, perfecta res fuit. Episcopatus ita constitutus, ut præter Episcopum, Præpositus, Decanus, Archidiaconus, Cantor, Scholasticus, custos, Canonici sex essent. Dotis nomine Wolmaria Arx, oppidumque Tricatum, Burtnikum, Odempensium, Wrogel Mosa, Rodenpensium, singulæ arces prædiaque cum suis territoriis, jurisdictione, reditibus, omnibusq; nullis exceptis, domus præterea Episcopo Vendæ, Parnaviæ, Dorpati, ac Felini singulæ,

Prælatorum Canonicorumque, Vendæ vicus integer habitationi aſſignata. Prioribus Prælatis tribus, trecenteni, reliquis ducenteni, Canonicis, centeni quinquageni floreni annui, ex eadem dote Epiſcopali reditus nomine aſſignati. Epiſcopo locus in conſilio conventibusq; publicis Livoniæ, à Rege Locumtenenteve ejus primus attributus. Cæteris etiam in rebus tam Epiſcopus, quam Canonici, eo, quo qui in Polonia ejus ordinis optimo eſſent, jure eſſe juſſi. Zamoſcio poſterisque ejus jus patronatus, Decanatus, Canonicatusque unicus, neceſſitate ad eccleſiam reſidendi exemptorum, navatæ in Moſcovitico bello operæ monumentum poſteritati futurum: Cuſtodiæ, & Canonicatuum trium Epiſcopo: reliquorum Regi reſervatum. Officialium Parochorum ſcholarum ſumptus Epiſcopo delegati. Primus mox Epiſcopus Alexander Plievinſcius Abbas Trzemesnenſis à Rege nominatus Pontificia autoritate confirmatus fuit. Cui vix non intra annum mortuo, Andreas Patricius elegantis ingenij doctrinæq; vir, externarum ſcriptionum Auguſtanis temporibus Secretarius ſuffectus fuit. Cum Sueco interim in Livonia nec pax nec bellum erat. Capti aliqui ex partibus Sueticis Parnaviæ detinebantur, pertentandorum maximè ut apparebat animorum cauſa, Pontus Gardianus Sueticæ militiæ præfectus, literis ad Radivilum datis, partim eos repetebat, partem arces pignoris jure, quæ in magna fere poteſtate tum erant, Sueciæ Regi olim obligatæ, partim aliis de injuriis nonnullis querebatur. Reſponſum quid geſtum in Livonia eſſet, quid poſtquam exercitus inde diſceſſiſſet, notius eſſe, quam ut commemorandum ſit: Captivos etſi dum præfecturæ ejus agrum poſſeſſionemq; turbare vellent, in maleficio capti ſint, paci tamen concordiæq; eos condonandos: interim ipſi quoq; à vi injuriaque abſtinerent, dum finiendarum controverſiarum ratio ab ipſis Regibus iniretur. Pignoraticiarum artium jus, ut minime ſibi notum, neque confirmare, neq; refellere: de hujusmodi vero rebus, non miniſtros Regum, ſed Reges ipſos inter ſe agere.

Verum majus in Livonia incendium morte magni Holſatiæ Ducis gliſcere incipiebat. Mortuus is fuit XVIII. menſis Martij Pilthenæ, primaria Epiſcopatus Curonienſis arce. Jam ab initio fere deditiones Kethleri in fidem Sigismundi Auguſti permutatio quædam Curoniæ ejus Epiſcopatus ut qui intra viſcera pene Curlandiæ ſit, pro arce Sonerburgenſi, villisq; Leel, & Medze, inter Ducem Gottardum Ketlerum & magnum non inſcio Rege tractata fuerat: Poſtea etiam ſpe adoptionis Friderici, majoris natu filij Gottardi, Magnus eam vaſtarat: neq; nobilitas Curonica, ut quæ cum vicinitate, tum neceſſitudinibus cum Curlandica permixta eſſet, aliena ab eo erat.

Joannes Beer, qui Lunæburgenſis cum eſſet, in illa prodigalitate Magni, majores quam quisquam alias poſſeſſiones in tractu illo adjunxerat, ne minus legitime parta, legibus Polonicis revocarentur, aliorum etiam Livonum exemplo veritus, ſimulq; in Curlando non ſatis præſidij eſſe ratus, ad Danum rem trahebat: utque tractus ejus opibus facile primus in ſententiam ſuam reliquos etiam non difficulter pertraxerat. Itaque cum Magno lethaliter jam decumbente, in Daniam ipſe præceſſiſſet, ab aliis mors ejus per Livoniam quidem, quanto poterant ſtudio celata, illi per celerrimos nuncios in Daniam ſignificata fuit. Danus ut & provectioris ætatis jam princeps, & incommodorum belli non inexpertus, cum præterea poſſeſſionibus plærisque in varios poſſeſſores Magni diſſolutione diſtractis, ipſorum etiam redituum atque rei exiguitate, ne de tantilla re aleam jaciendam exiſtimaret moveretur, Berio ne; aditu quidem aliquandiu ad ſe præſtito, tandem tamen per familiares Berianos muneribus captos, expugnatus fuit. Magis tamen tuendam, quam aggrediendam rem exiſtimans, ſive ab adeunda poſſeſſione, excluderetur, ſine ullo negotio ab ea mox deſiſtere ſe poſſe, ſive in eam admitteretur, neminem poſtea, qui ſe turbaret, futurum, atq; ita vel receptum facillimum, vel poſſeſſionem pacatam ſe habiturum arbitrabatur, eo conſilio paucos aliquos, cum aliquot tormentis ab initio mittit, qui quam faciles aditus habituri eſſent tentarent, poſſeſſionemq; ipſam ſi poſſent, apprehenderent.

Poſtquam negligentia præfecti Vindavienſis, ſeu ipſius Curlandiæ Ducis, Danum non offendere audentis metu, cum excenſionem partim, iterque per præfecturam Vindavienſem, Piltenam facile impedire potuiſſent, in poteſtate jam Piltenam eſſe in Daniam nunciatum fuit, quod nihil deinceps controverſiæ ſe habiturum exiſtimaret, Matthiam Buddium aulicum, cum tribus iterum navibus armatis, inſtructisque ei ſummittit. Eæ cum ad Oſiliam Danicæ poſſeſſionis appuliſſent, auxiliaque à Georgio Ferensbecio, inſulæ ejus tum præſide poſtulaſſent, negata ab eo illis fuêre.

Conſilia iſta, quibus vicini atque conjuncti inter ſe Principes maximo fortaſſis malo, publico committerentur, minimè ſe probare: ipſi quid agerent viderent: Se quid utrique Principi deberet, memorem omnino ab iis abeſſe velle. Ita cum tres circiter ſeptimanas ad Oſiliam hæſitasſent, re cum Piltenſibus communicatâ, quinquaginta circiter equites Piltenenſes, per eandem præfecturam Vindavienſem egreſſi, cum iis ſe conjungunt, ac ad centum circiter homines, commeatumque & inſtrumentum bellicum, eodem quo venerant itinere Piltenam introducunt.

Inte-

Interim cum non ita celari mors Magni posset, ut non in publicum mox erumperet, Radivilus recognita atque ad Regem relata, ex ejus sententia legatos primum Piltenam mittit, qui & fidei illos admonerent, & jura possessionesq; illorum ratas illis fore promitterent.

Cum ad Danum præter cujus nullum aliud imperium agnoscere se dicebant, cum rejecissent Radivilus per Oborscium, primo trans Dunanas arces, quarum aliquot magnus in potestate habebat, occupat, præfectisque novis & præsidiis firmat, eoque diligentius, quod in eas fere jus pignoris Suecus prætendebat, neve Magnani cum eo novi aliquid consilij inirent, verendum esset. Inde in ipsam Curoniam Oborscium immittit; qui partim urendi agros, aliisque detrimentis ad officium illos reduceret, partim, si per occasionem occupare posset, tempori non deesset.

Hic cum spe omni in partes eos traducendi amissa, militem jam reduceret. Piltenenses promissis Danicis seu eorum potius, qui autoritatem Dani cupiditatibus suis obtendebant, & qualiscunq; auxilij illius accessione elati, ultro eum insecuti, cum in Ambotense agro adepti fuissent, vicesima quarta mensis Maji adoriuntur. Cæsi profligatique, multis amissis, reliqui Piltenæ rursum se includunt. Oborscius autem prælij ejus exitu, aliis perterritis Ambotensem, Neuhausensemq; arces, eodem victoriæ cursu mox occupat. Sub idem tempus dum hæc geruntur, Rex ne præter opinionem bello aliquo cum vicinis principibus illigatus, ab aliis gravioribus rebus avocaretur, maxime solicitus Stanislaum Kostkam Succamerarium Culmensem, Cracovia Piltenam mittit, si qua ratione ad sanitatem adhuc reducere eos posset. Per eum, quod nulli ordini Livonico antea tribuerat, jurium possessionumq; omnium confirmationem, sine ulla cognitione, aut discrimine promiscue illis offert.

Cum nihil aliud fructus ex parte ea, præter militaria nobilitatis ejus servitia acciperet, hisce tamen sarcire alios fructus mallet, quam vel potentem vicinam in provinciam admittere: vel tali tempore ad inimicitias Sueticas, Danicas etiam turbas attrahere. Kostka ne admissus quidem à Piltenensibus, quæ in eum eventum mandata habebat, cum Radivilo communicare, si forte antequam majora auxilia à Dano mitterentur tumultum opprimi, pacarique provincia posset.

Jam ante vero ipse etiam Radivilus successu Oberſciano invitatus, ut quam maximum posset militem ad recipiendos eos in fidem cogeret, operam dabat. Maxime vero Curlandiæ etiam Ducem, ut auxiliarium equitem mitteret, urgebatq́. Eum inter metum à Dano, officiumque Regi debitum, anxium ancipitemque Kostka tandem literis Regiis, hortationeque sua adducit, ut ducentos equites mitteret, & quam maxime in extensionem iterque Vindaviense intenti, si quæ à Dano auxilia mitterentur, prohiberent. Supra ostensum est Matthiam Buddium Piltenam è Dania missum. Literas hic simul mandataque ad Regem habebat: & quod quemadmodum ostensum est, semel in possessionem admissus, nihil amplius difficultatis habiturum se Danus existimaret, humanissime scriptæ literæ erant: ut quæ jus Danicum in Curoniam, & cum possessionem jam Danus adijsset, omnia in vicinitate officia, & offerre & expectare se eum ostenderent. Venit cum iis sub ipsum nuptiarum Zamoscianarum tempus. Sed rebus prælio Oborsciano jam exasperatus, diversa à literis oratio, neque sine minarum aliqua jactatione ab eo adhibita; ad nuptias nihilominus nomine Regio invitatus, mandatum ejus rei se non habere causatus, abfuit. Jam ante vero binas etiam à Dano literas Rex acceperat; unis in dissensionibus inter Suecum & Regem, quas ex publica fama cognovisset, ne eum incommodo forte aliquo Christianitatis in apertas inimicitias erumperent, si quid à se etiam in commune consuli posset amicè, operam suam deferebat.

Alteris Henrici Ramelij ministri, qui mutuum Augusti temporibus contractum repetebat, Regi causam commendabat. Ad eas per suum hominem responsurum se Rex ostenderat. Cum ad ea nunc Curonicum etiam negotium accessisset, mittit sub initium mensis Julij: In Daniam Jacobum Ponetovium pincernam Lancinensem. Per eum, quæ cum Sueco hactenus intercessissent, demonstrat; quàm nihil juris Suecus in Livoniam haberet, præter multa alia, vel ipsius literis, Ericanis temporibus scriptis, quibus nullo jure ab Erico fratre suo Livoniam appeti ipse profectus fuisset, doceri posse; ne tamen tractando res magis exasperentur, ut conditiones, quibus componi rem posse Suecus putaret, Danus prius ex eo cognosceret, permittit; ex quibus si spes aliqua compositionis esse posset, quantum in se esset concordiæ non defuturum.

In Curoniam jus Regni pluribus demonstrare jussus: ut quæ non modo universæ Livoniæ, deditione ipsa quoque in potestatem dominiumque Regium venisset, sed cujus possessio etiam, partim ab aliis deserta, partim à Poloniæ regno solo fere defensa, penes idem semper fuerit; atque in quam Magnus ipse à DEO, postquam Tyrannide Mosci se subduxisset mox concesserit; non modo enim fidem Regiam mox cum implorasse, sed & jusjurandum apud Radivilum Palatinum Vilnensem à Rege ad

illum missum, Regi præstitisse: & homagium partim coram, partim cum ad comitia dilatus fuisset, proximis comitiis per primarium etiam tractus ejus præfectum Ambotensem petijsse. Non esse vel humanitatis, vel æquitatis ejus, ut cum eo tempore, quo bello Moscovitico ita Livonia ardebat, ut jam ad Curoniæ etiam fines pervasisset, sicut alius nullus, ita ne ipse quidem, quamvis ad societatem periculorum & præmiorum per Farensbecium à Rege invitatus extiterit. Qui ullam partem periculi sumptusve suscipere pro ea voluerit, nunc præmia belli alieno sanguine & labore parta, ad se transferre vellet. Ob rem præsertim levissimam, ut quæ in diversos possessores distracta exhaustaque, nullorum omnino fructuum esset, gravioris aliquid contentionis non sine incommodo publico suscipere.

Itaque ut maxime juris aliquid in tractum cum habere se existimaret, non deesse tamen rationes inter Principes Christianos receptas, quibus bona inter utrinque gratia jus suum persequeretur. Sineret Regem ex possessione ei responsurum uti possideret, possidere: neque alieno ab ipsorum Principum rationibus exemplo, alienos subditos contra communem principum Christianorum necessitudinem reciperet.

Ramelium à privatis per quos nomen id factum esset, repetere id bebere, jus de iis etiam extra ordinem illi dicturum. Iisdem de rebus ad Ducem Prussiæ etiam Georgium Fridericum à Zamoscio scriptum: ostensum, quanto cum incommodo Christianitatis, Christiani Principes ob tantulam rem inter se committerentur, si ab aliis magis salutaribus consiliis contra paganos alienissimo tempore REX ea evocaretur. Non multo post Oborscius arcem Edweldensem tentans, quæ exusta quidem, sed iterum restituta, & præsidio à Piltensibus munita fuerat, tormento interficitur; tractatum interim per Curlandos non improbante Radivilo cum Piltensibus de induciis, re per Piltenses infecta, seu rejecta, Stanislaus Pekoslovius, quem Oborscij loco exercitui præfecerat, quibuscunque poterat rebus Piltenses infestabat: Castrisq; ad ipsam Piltenam positis, cum Piltenenses etiam non raro erumperent, crebris inter se velitationibus decertabant. Ponetovio in Daniam misso, ut tractationis ejus spem, quam ex legatione ea, & Ducis Prussiæ interventu REX cœperat, interrumperet, Radivilo ut militem ad Piltenam missum revocaret, mandarat, per excursionem interceptæ fuerant, alteræ pervenerant. Ex iis receptis, ejus cognito adventu animati Penkoslavium, sex milliaria, tridui itinere jam progressum, justo equitum, peditumque numero, bellicisque aliquot tormentis assumptis insequuntur: Cumque in pago quodam omnium rerum ignarus assedisset, nocte aggrediuntur: ex utraque parte complures, in iisque fortes nonnulli viri periere: ad extremum tamen qui vim faciebant, ab iis qui à vi se defendebant, recollectis animis, non parva cum strage repelluntur, nonnulli etiam ex iis capti, quæ quomodo gesta essent, Ponetovio in Daniam mox significata. Danum cum eæ res exacerbaverant, acceptæque injuriæ opinio augebat, tum non minus Suetiæ etiam REX incendebat; qui animo ægro faces per occasionem hanc admovens, diserte etiam scribere ad eum non dubitarat, pro effœminatissimo imbellissimoque REGE, per universum imperium Germanicum habiturum iri, nisi quas tam atroces à Polonis injurias accepisset, iis reponeret. Ad legationem Ponetovio respondet, ad gratiam inter Polonum & Suecum reconciliandam, publicæ tranquillitatis studio superiore anno animum appulisse, eoque ad utrumque Regem literas ea de re dedisse: nunc causas Regis, ob quas & hactenus rem distulisset, neque adhuc valde propensum in eam esset, accipere: si quid tamen postea in medium consuli à se posset, vicini, publicamque tranquillitatem amantis Principis, officio non defuturum.

Quod ad Curonicum Episcopatum pertineret, neque sibi quasi alienis subditis receptum præstaret, recte imputari posse: neque Curonibus, quasi immodicarum largitionum à magno factarum metu nunc demum ad patrocinium Danicum se contulissent. Pactis enim, quibus Episcopatus is Magno permissus fuisset, diserte exceptum fuisse, ut supremi Imperij jus penes Daniæ Reges maneret; quod non solum magni, sed ipsorum provincialium literis signisque doceri posset; nolle se commemorare à Woldemaro secundo Daniæ Rege trecentis ab hinc annis, Episcopatum eum ab initio fundatum, institutumque fuisse.

Id certum esse, in omnibus pactis fœderibusque, cum Poloniæ & Sueciæ REGIBUS, cum ipso adeo Mosco, exceptum semper ex parte Danica Episcopatus ejus jus fuisse. In possessione etiam continuo fuisse. Primo tanquam directum dominum: Deinde vero mox à morte magni præsidio suo Piltenam primariam arcem teneri: à qua reliquæ omnes dependent, quod aliquæ vi ab hominibus REGIIS ex iis occupatæ interim essent, primum contra expectationem suam, deinde omnia divina, atque humana jura id factum, utque & jus de iis Rex sibi dicendum curaret, damnaque sarcienda, utque inposterum ab omni maleficio abstineretur mandaret, postulare: alioquin ipsi sibi violati juris sui vindicandi necessitatem impositum iri. Bellum Moscoviticum pro Livonia susceptum

ptum nihil huc pertinere. Ut quod cum Episcopatu eo quem nunquam hostis attigerit, nihil commune habeat; Quemadmodum ne societatis quidem belli ejus recusatæ commemoratio. Præterquam enim quod ad Episcopatus ejus disceptationem nihil etiam pertineat, cum constitutum utrinq; fuisset, ut Danici Polonicique Delegati Stetinum societatis ejus tractandæ causa, ad certum diem convenirent, cum Danici in decimum usque diem Polonicos expectassent, Polonicis neq; venientibus, neque quicquam nunciantibus, infecta re redire coactos fuisse, ab eo tempore nihil de societate ea amplius actum: mutuum tantum cum per literas, tum Farensbecium petitum, gravissimis de causis negatum fuisse; utcunque tamen esset, si quid juris Rex habere in Episcopatu eo existimaret, se quoq; ex possessione sua respondere paratum esse, Principumq; aliquot interventorum, de quibus convenisset arbitrio staturum; eoque promptius, quod Georgius Fridericus Marchio in Prussia Dux pro mutua necessitudine id jam recepisset, nec quicquam quod ad summam æquitatem spectaret: desiderari se passurum.

De Ramelij debito ex instrumentis, quæ Ramelius penes se haberet, planum sibi factum, non à privatis sed à Rege Augusto ipso, pecuniam eam sumptam, inque usus ejus conversam. Ita si per alia graviora negotia nondum satis causam eam cognoscere potuisset, ut vel nunc tandem cognosceret, Ramelioq; satisfieret, curaret, petit. Quæ de societate belli Livonici utrinq; commemorata fuerunt, ita se habent. Eo tempore quo ad Polotiam cum exercitu Rex contendebat, Georgium Farensbecium Marscalcum tum suum, Danus ad eum miserat, cum aliquanto ante suscepti à se belli consilia cum ipso etiam Rex communicasset. Cum conditiones quasdam societatis per Farensbecium proponeret, & humanitas ejus, & hostis fama, & belli suscepti magnitudo, ut non rejiciendam eam Rex putaret, fecere. Quod vero ex instituto reipub. nonnisi ex comitiis statui de ea posset, ad communes delegatos, longioremq; diem necessario proferenda fuit.

Probato à Dano consilio, ut ad exitum mensis Novemb. delegati Stetinum mitterentur, interim conditiones societatis, quas quisque proponendas putaret, aliquanto ante id tempus utrinq; inter se communicarent. Ob tarditatem Comitiorum deliberationumque comitialium, primò in mensem Decembrem, inde in Januarium, initiumque Febr. proferendus conventus is Regi fuerat; initio tamen mensis Decembr. Petrum Smielovium, cum conditionibus, de quibus à delegatis tractari debere æquum existimaret, in Daniam miserat: per eundemque mora excusata, ut in mensem Februarium res proferretur, petierat.

Conditiones eo fere spectabant, ut quemadmodum commodi, ita onerum quoque partem utraque pars, æqua ratione subiret. Cum vel Dano conditiones non placuissent, ideoque Stetino suos revocasset, vel delegati Danici, cum antequam Stetinum venirent, Smieliovius in itinere in eos incidisset, exemplumq; conditionum cum iis communicasset, descensurum eo Regem suum non existimassent, aut quemadmodum literis in discessu suo ad Regem datis, ipsi postea significarunt, nulla de iis mandata se habere intelligerent, suo consilio usi fuissent, nostris commissariis non expectatis discesserant. Et quamvis per literas mox apud Danum moram Rex excusasset, ac si de conditionibus per Smieliovium ad eum transmissis sententiam suam sibi significasset, cum uberioribus mandatis, alium legatum missurum, se ostendisset, intermissa tamen postea res à Dano fuit.

Verum interventu Georgij Friderici Marchionis in Prussia Ducis, cum Lævinum Bielavium ad Danum iis de rebus misisset, induciæ primum inter Piltenses Regiosque constitutæ: interim negotij ipsius transigendi conditiones ejusdem Bielavij opera ab eo tractatâ. Vix Tartarico periculo, de quo supra ostensum est, defuncta respubl. erat, cum non multo post Turcica etiam arma maximo omnium cum metu provocata fuere. Sub idem fere tempus nuptiarum nimirum Cracoviensium, Kosacci Nisovij duces, ex finitima nobilitate aliquot nacti, in Turcicas ditiones irrumpere instituunt. Rex certior ea de re factus, ut conatus istos eorum, priusquam erumperent opprimeret, operam dabat. Verum nullum mandata, nullum interpretes. Legatique ex aulicis etiam aliquot Regiis missi, nullum edicta ad præfectos, nobilitatemque finitimam, vel locum apud eos reperiebant, vel retinere quicquam eos poterant.

Primo Valachicis finibus evastatis, in Turcicas deinde ditiones conversi. Jakorlicum non ita dudum versus Polonicos fines ligneam à Turcis excitatam arcem evertunt, ut quam cervicibus suis imponi interpretabantur; à qua Thehinum vetus Imperij Turcici oppidum, & Sendziaci sedem Benderiam à Turcis appellata progressi, simili modo eam incendunt, diruuntque; tormenta complura, & tanquam ex oppido populoso, opulentoque, & ab injuriis metuque armorum à multis sæculis immuni omnium rerum ingentem prædam nacti se recipiunt. Erat tum in Turcia Podlodovius stabuli Regij præfectus; præstantiorum aliquot equorum coemendorum causa à Rege missus.

In hunc facto hoc exacerbata primum rabies Turcica erupit. Cum Constantinopoli egressus in reditu jam esset, equosque coemptos in Poloniam adduceret, in pago quodam pernoctantem noctu manus quædam

dam aggressa eum fuit: diversorioque in quo erat, eductis cum ipsi, tum qui circa illum erant, cervices præcisæ: equi, reliquaque suppellex direpta: quamvis vulgo etiam, quod cum in Asia, in quam fide publica Constantinopoli accepta parandorum equorum causa profectus fuerat, in exercitum Turcicum à Persica militia valde accisum redeuntem incidisset, quod curiosius illum spectasset; Constantinopoli etiam jactantius nonnihil se, equosque coemptos ostentâsset, periculo illi fuisse, vulgo existimabatur. Quemadmodum ostensum est, ut res quæ potentissimi hostis arma provocatura esset, cum Regi tum magistratibus etiam plærisque maxime finitimis magnæ curæ erat. Itaque cum impedire conatus eorum non potuissent, è finibus tamen Turcicis regressos, miles limitaneus jussu Regio insecutus fuit. Prædones primum tormentis plærisque relictis per Kioviensem tractum, versus solitudines Moscoviæ, & Korsunum in fugam se conjecerunt: inde disjecti, plæriq; etiam capti fuere. Ita ut & tormenta, & ex prædonibus ipsis non pauci in potestatem venirent. Simul monitu Zamoscij ad Beglerbegium Græciæ à Nicolao Sieniavio militiæ campestris præfecto, Stanislao Wlodkone, tanquam præfecto misso, qui jus de prædonibus dictum, ablataq; redditum iri offerret.

Primo die vincula injecta ei fuere: Præsenteq; eo fama victoriæ Persicæ, captique filij Regis Persarum conficta, publico gaudio, bombardarumq; explosione celebrata. Postridie ad colloquium admisso, si quemadmodum promitteret, tormenta, aliaque præda restituerentur, prædonesque dederentur, vel supplicium de iis sumeretur, se ipsum ad pedes Principis sui se abjecturum, neve à tam vetusto constanterque hactenus observato fœdere recederet, supplicaturum se ei Beglerbegius ostendit. Maxime quod de præstatione ex ærario damnorum à Kosaccis illatorum, si aliter pacari Turca non posset, statuendum sibi esset, animo Rex angebatur. Cum hinc exemplum eum terreret. Etsi enim à Sigismundo etiam primo factum id aliquando fuisset, & rarissime tamen factum, & levissima re defunctum constabat: more publico alioquin eorum qui injurias intulissent, supplicio eas expiatas; ab altera parte non modo periculum, sed sumptus etiam, bellum si esset, multò major ostentabatur. Ex sententia Senatus Slostovium præfectum Dapiferorum, cum qui ante etiam aliquando eo nomine functus fuisset, Turcicarum rerum non ignarum ad portam mittit. Cum gravissimæ conditiones propositæ ab initio ei fuissent, restitutione tamen tandem tormentorum, supplicioq; sontium, qui in potestate essent promisso, præter omnem opinionem transactum fuit. Si quid tamen deinceps hujusmodi accideret nolle se ut legati amplius ad se mitterentur, cum in eum casum renunciatum jam fœderi velit, à Turca additum. De Podlodovij cæde investigaturum. Quæ in causa repetitionis dotis, rerumq; dotalium à Duce Brunsvicense hactenus intercessserint, supra demonstratum fuit; cum successionis nimirum jure à Julio Duce Brunsvicense repetitæ eæ antea fuissent, animadversum postea fuisse, pactis dotalibus ad ipsum Regnum eas pertinere; Qua ratione eo magis utendum sibi Rex existimabat, quod ut maxime successionis jure sorores persequi eas possent, ob offensiones tamen cum Succiæ Rege, difficilem inter eos ejus rei communicationem futuram videbat.

Julius autem præter morem Principum Germanorum, ab omni æquitate, fere aversum, alienumque in causa ea se præstabat. Non modo enim nihil æqui impetrari à se patiebatur, sed legatos etiam ea de re ad illum Regios aliquando non admittebat, aliquando sine ullo responso remittebat. Cum comitia imperij sub ipsum Polonicorum proximorum comitiorum tempus Ratisbonæ haberentur, Hieronymum Rozdrazevium Episcopum Cujaviensem ad ea Rex miserat, maxime quidem, ut si de Livonia nuper ab hoste parta, aut Sueticarum etiam controversiarum mentio aliqua incidisset, jus Regni demonstraret, quodve in statu res essent, apud imperij ordines ostenderet. Nominatim vero, ut de Julij Ducis Brunsvicensis injuriis quereretur, utque non tam jure civili, cui minime Principes externi subjecti essent, quam ex æquo & bono arbitrio delegatorum Principum judicio de plano res definiretur, peteret. Delegationem ejus rei in Saxonem & Brandeburgensem Principes Electores à Cæsare impetrarat. Missus ei rei causa mense Julio Cracovia Joannes Miskovius à conjunctis, necessariisque Principibus facile impetravit, ut negotium susciperent. Diem 18. mensis Novemb. Magdeburgum partibus assignarant; quo ipsi quoque Subdelegatos suos ad diem missuri essent.

Pacta quæ inter domum Austriacam regnaque ac ditiones ejus, regno huic plærasq; vicinas, à multis sæculis intercesserant, semperque à novis Principibus renovari solita fuerant, in hunc usque diem nondum inter Cæsarem, Regemque renovata fuerant, amicitiam igitur, juraque vicinitatis magis mutuo metu, commodoque, quam certo fœdere inter se tutabantur. Cum & Cæsar dignitatis suæ esse non judicaret, ut prior de fœdere Regem appellaret, Rex autem non ante sibi esse de fœdere agendum existimaret, quam paternæ possessiones suæ arx Zaltmanensis, & oppidum Nemeli, quibus tempore Maximiliani Secundi per injuriam eversum se existimabat, à Cæsare sibi restituerentur. Receperat in eam arcem Rex Joannis Transilvaniæ Principis præsidium, cum

cum ut Principi suo, difficulter id negare posset: ita tamen ut possessio ipsa usus fructusq; penes Regem familiamque Battoream maneret. Cum Melchiori Balasso arcem Joannes credidisset, tempore induciarum Maximiliani, præfecto arcem Balassa tradiderat, Ditrichsteino arce à Maximiliano remuneratus, recuperata postea à Stephano fuerat, & ne sedes quasi belli intestini maximo cum fortunarum suarum incommodo ibi constitueretur, Joanne Principe assentiente demolitus eam fuerat.

Verum postea à Lazaro Suendio denuo occupata, diligentissimeque munita, Turcicum simul bellum, violandarum etiam induciarum occasione eis præbita, attraxerat. Postea Spirense etiam pacificatione cum Joanne Principe Transilvaniæ Cæsar eam sibi confirmarat. Itaque tanquam & jure belli ab hoste captam, & Spirensis fœderis legibus Cæsar sibi eam defendebat. Rex non modo bello non captam, sed induciarum tempore Balassæ perfidia interceptam contendebat. Spirensem autem tractationem, nihil ad se pertinere, qui alieno pacto suis fortunis privari non debuerit: præterea vero morte Joannis Principis Transilvaniæ interruptam, cum ante promulgationem exitumque adeo ejus, è vita is discessisset, nullam unquam firmitatem obtinuisse. Non tam res quam indignitas Regem movebat, si ne ad Regium quidem fastigium evectus, à majoribus sibi familiæque relicta vindicare potuisset. Itaque cum ante per alios, tum per Hieronymum Rozdrazevium Episcopum Cujaviensem, quem ad Conventum Imperij missum supra ostensum est, diligenter Cæsarem ea de re appellaret, & per Petrum Duninum Volscium Episcopum Plocensem, qui legatus ab eo ad summum etiam Pontificem, & erat & retulerat.

Hic pacis inter Principes Christianos conciliandæ studiosissimus, cum ut certo etiam fœdere amicitia inter eos firmaretur, maxime cuperet, & per Albertum Bolognetum Episcopum Massanensem, qui apud Regem nuncius ab eo erat, diligentissime Regem appellabat: & multo etiam diligentius cum utroque tam Cæsare quam Rege, per Antoninum Possevinum agebat. Quod maximo sumptu Zattmarum à se munitum, ob publicas etiam rationes Ungariæ restitui non posse ostenderet, ut pretio certo de eo decideret, à Cæsare proponebatur, tanquam à dignitate sua alienissimum, omnino repudiatum à Rege fuit. Eo tandem studio, atque opera Possevini res deducta, ut in permutationem utrinque consentiretur. Ei rei tractandæ dies certa Cassovij dicta, missusq; ab eo ab Rege Martinus Borzevicius, Nagibania cum aliquot Villis, qua Rivolum dominarum à quibusdam dicitur, aurique fodinas habet, iis conditionibus ex parte Cæsaris proposita, ut neque muniturum se eam, & quam primum permutatione satisfactum ei fuisset, renovationem fœderum peteret, res vix non accepta fuit, nisi quod de partibus aliquot Villarum, quas non tam sui, quam consanguineorum quorundam suorum, quorum fuissent, commodi causa adjici Rex volebat, hæsitabatur. Conditiones non tam Rex vel iniquas putabat, vel recusabat, quam publice se iis astringi dignitatis suæ non esse existimabat. Privatim tamen Possevino, ut suo nomine eas promitteret, etiam Syngrapha in eam rem illi data permittebat. Cum ad extremum conditio à legatis Cæsareis omnibus aliis fere rebus pertractatis, de jure supremi dominij agnoscendo, juramentoque fidei, & onetibus aliis præstandis, ultimo loco proposita, conventum infecit: eo Regi suspectior, quod quasi inficiendi negotij causa, ad finem servata videretur; neque tamen postea etiam laborare Possevinus in negotio eo desistit. Sub initium mensis Septembris priusquam Cracovia Rex discederet, Andream Battoreum fratris filium Romam mittit. Hunc omnibus & animi, & fortunæ donis conspicuum tum adolescentem, quod alij duo fratres Stephanus & Balthasar, ætate illum antecederent, contra genium ipsius, & invitis quasi fatis ecclesiastico ordini addixerat. Pultoviæque pietatis & bonarum literarum causa aliquandiu in consortio patrum Societatis educatum, Miechoviensiq; præpositura, quæ morte Simonis Lukovij vacabat auctum, sub hoc tempus Romam mittebat, ut non modo summo Pontifici, sed in luce illa hominum orbi Christiano, eo facilius innotesceret.

Legationemq; ad Pontificem illi imponit, ut ratione Livoniæ tanquam nuper partæ provinciæ, nomine Regio obedientiam apud summum Pontificem profiteretur, negotium simul illi datum, cum D. Stephani rotundi ædes, à D. Stephano Ungariæ quondam Rege in nationis Ungaricæ usus cum collegio condita, Germanicæ nationi attributa postea fuisset, ut Ungaricæ gentis adjungi eam rursum peteret. Sub exitum inde mensis Septembr. Cracovia Grodnam Rex proficiscitur, in itinere Korczini Lublinique, atq; aliis nonnullis in locis per aliquot dies subsistit. Sub initium mensis Novembr. Georgius Farensbecius Grodnam ad Regem venit. Hic cum in superioribus bellis Moscoviticis insignem operam Regi præstitisset, & ipse justa sumptuum, periculorumque suorum, in patria maxime sua Livonia præmia à Rege expectabat, & jussu Regio, certa spe honoris, remunerationisque ei facta, evocatus à Zamoiscio fuerat. Offerebat illi Rex præsidatum primarium in Livonia Vendensem, advitalitio præterea jure arcem in Episcopatu Curoniæ præcipuam, Piltenam: ex quatuor vero Transdunanis, quæ Regis nomine ei pro-

proponebantur, quam elegisset unam. Cum de literis promissisque Regiis ad Daniæ Regem, cujus ministerio addictus, Osiliæ ab eo præfecturam petebat retulisset, non impedire se commoda ipsius quæ ab aliis ei offerrentur rescripserat, modo de suo non alieno largirentur, & tanquam utriq; quidem Regi devinctus, cum ut transactione aliqua controversia ea Piltenensis tolleretur, vehementer cuperet, per nullum rectius, quam per Ducem Prussiæ, ut cum quo summa Dano necessitudo intercederet, tractari de ea posse, ipse etiam demonstrabat. Suspectum eum primo apud Danum fecerat, quod cum de auxilio ab iis quos Piltenam miserat appellatus fuisset, id negasset: non minus inde, quod cum hortatu Radivili nobilitatem suam contra Piltenses Dux Curlandiæ evocasset, præfectus arcis, quam uxoris jure in Curlandia Farensbecius possidebat; etsi ab omnibus oneribus, libera omnino esset, ad delectum nihilominus respondisset, atque ita ipsius etiam equites nonnulli sub signis ad Piltenam fuissent: ad extremum quod ejus ipsius dissensionis tempore à Rege non modo evocaretur, sed Piltena etiam de qua dissensio exorta esset, illi offerretur.

Etsi autem utrumque literis apud Regem Daniæ excusasset, ut in quorum altero de officio fideque sua erga utrunque Principem actum, alterum autem ignaro se administratum fuisset, Piltenam vero à Rege sibi oblatam omnino recusasset, scitu etiam permissuque Dani ad Regem ivisset, tantum tamen suspiciones eæ in animo ejus valuerant, ut et Osiliam per vim absenti tum auferret, & quamvis multi, interque alios Dux Prussiæ ipse etiam apud eum pro illo se interposuisset, nunquam tamen reconciliari ei potuerit. A Rege postea præsidatu Vendense, qui quemadmodum alij præsidatus Livonici in Palatinum commutatus, deinde fuit, Karkusiensq; arce & agro jure hæreditario, aliisq; nonnullis præfecturis, remuneratus fuit. Initio anni Octuagesimi quarti, Andreas Battoreus fratris Regis filius, in coadjutorem Episcopatus Varmiensis confirmatur. Petierat id Rex ex formula fœderis Episcopatus ejus qua jus filiorum fratrumve Regiorum præcipuum ad Episcopatum eum esse jubetur. Non alienus jam ante etiam Cromerus Episcopus tum Varmiensis ab eo erat. Sed cum pro jure ecclesiæ ejus sine voluntate collegij perfici res non posset, missus ad eos Petrus Tilicius, qui per omnes magistratuum, & honorum ecclesiasticorum gradus, ad Episcopatum Cujaviensem summa virtute prudentiaque postea pervenit, & consensu Episcopi collegijque & utriusq; instrumentum, quod Romam mitteretur abstulit.

Eadem hyeme de portorio Gedanense etiam, insigni ad publicos proventus accessione transactum. Quemadmodum supra ostensum est, cum in ipsa pacificatione Mariæburgense, convenire de ea non potuisset, quemadmodum & alia nonnulla ad proxime futura comitia rejecta res fuerat. Gedanenses, cum recusandi ejus ipsis privilegiis suis jus demonstraturos se obtulissent, per aliquot comitia rem duxerant; ante proxima superiora comitia in Regiam eam ob causam evocati, cum urgerentur, auctionem Augusto promissam, ut vel centum quinquaginta millibus, in annos quindecim, vel ducentis in annos viginti redimere sibi liceret agebant. Cum tanquam à dignitate sua, publicaq; alienissima omnino conditio ea repudiata à Rege fuisset, auctionem tandem, sed certis conditionibus promittunt. Cum diu convenire de nonnullis non posset comitiis iis Varsaviensibus; tum deinde Cracoviæ per integram æstatem, omneq; id tempus, quo Cracoviæ Rex hærebat, aliis, atque aliis, diversis temporibus ex magistratu missis, una re agitata res fuerat.

Sub hoc tempus mense Febr. cum Joannes Lindanus, & Conradus Lemka è magistratu, Henricus Lembka Syndicus, Grodnam ad Regem venissent, ab eodem pro munere Cancellarij ad Zamoiscium, qui quo vicinior Regi esset, Knissini per id tempus agebat, remissi fuissent, ejus interventu res tandem transacta; quæ vel alieni juris erant, ut de Schotlandia, Stolcembergo, quæve contra dignitatem jusve publicum esse videbantur, debita itidem Augustana, partim omnino negata, partim ad eos ad quos pertinerent rejecta: reliqua plæraque ita illis tributa, ut jus Majestasq; publica in iis exciperetur imprimis ne auctio ea aliis juribus ipsorum: ipsi denique portorio, quod hactenus possedissent præjudicij: aliquid afferret cavebant: centum millia in placationis formula promissa, præteriti præterea temporis auctio, seu portorij pars Regia, tum reliqua vel contributionum, vel quorumcunque aliorum superioris temporis debitorum remissa; ut more pristino tres consules duoque Scribæ à Senatu evecti, ex æstimatione Senatus, intra Civitatem, conjunctim loco consueto id exigant, nec posthac vel ex Regia, vel civitatis parte, ulla re portorium amplius augeatur, literæ itidem passus sub consueto more civitatis sigillo, navigantibus posthac quoque ederentur, generatimq; vetus percipiendi portorij ratio, nulla re mutaretur itidem permissum: ita tamen, ut qui exacturi id essent, juramentum apud delegatum Regis in Civitate præstare, rationesq; ibidem eidem reddere quoties etiam opus futurum esset, in Regio autem judicio tanquam ministri Regij ratione officij sui respondere tenerentur. Immunitates à portorio nulli darentur, neque Regiarum mercium colore portorium à quoquam eludi permitteretur.

De

De jure Maritimo Casimiri privilegium illis confirmatum, navigationes ac litora regendi, administrandique, navigationem aperiendi, & claudendi, cum Regio tamen consensu, ac voluntate. De naufragis & caducis Sigismundi Primi, ut in Burggrabij magistratusque custodia sint, quoad vel hæres extiterit, vel fisco committantur. De novis vero vectigalibus, aut exactionibus nullis, vel terra vel aqua imponendis, itidem Casimiri jus jam ante Civitati, Prussiæque tributum.

Acta Commissionis Augustanæ, & si gravissimis de causis instituta ea ab Augusto fuisset, ob temporum tamen quæ consecuta est varietatem, ita sublata, ut pertinere tamen interim ad se Successoresque suos jus id Rex caveret, quoties publicæ utilitatis, aut ipsius civitatis ratio id postularet, Commissarios ad Civitatem mittendi arbitrium, neque in hoc jure, quod legitimum & indubitatum decessores ejus habuissent, quoque ab initio jam usi fuissent, suæ successorumve autoritati, nulla re derogatum vellet. Commissarios autem ea cum potestate missum iri, ut secundum juris communis permissionem appellare ab iis ad Regem possent: Causa alia nonnulla, ut de mandatis, literis fidei publicæ, moratoriis, similibusque quæ ad statum civitatis pertinere videbantur, Quod nonnisi ex ordinum, seu Senatus autoritate rata isthæc esse posse viderentur, Ver autem æstasque instaret, cujus portorium perire, aut possessionem ejus diutius differri, Rex nolebat, forma quidem privilegij omnia comprehensa, signo manuque Regia tradita eis fuere; ut autem ex Senatus autoritate, in proximis comitiis solennius aliud privilegium iis de rebus civitati ederetur, convenit: ita quidem, ut si tum forte aliqua eorum rata non haberentur, neutra pars ad transactionem eam amplius obstricta, obligataque esset; exactio quoque aucti portorij ipso facto cessaret: utriusque tamen partis in omnibus commemoratis capitibus in eo quo ante transactionem fuerat, statu salvo permanente. Juramenti simul formulæ ad perpetuum ejus rei usum, manu sigilloque Regio illis editæ. Ita profectus mox cum iis Joannes Tarnovius Referendarius, qui & gratia Regia & honoribus magistratibusque insignis, ad Archiepiscopatum Gnesnensem provectus postea fuit, præfectis scribisq; juramento adactis possessionem portorij nomine regio adijt.

Venerat sub idem tempus cum Gedanensibus ad Regem, Angliæ Reginæ Legatus, Joannes Herbertus, ut de certæ sedis negotiationum Anglicarum ratione, ac legibus ipse quoque cum Rege statueret; non inutilis adventus ejus erat. Cum enim negotiationem Anglicam, ut quæ magno cum incommodo Civitatis Gedanensis Elbingam translata erat, ad pristinum morem, vel maxime revocari Gedanenses cuperent, metus, ne quid cum Anglo novi constitueretur, non parum ad transigendum cum iis negotium momenti attulisse existimabatur. Etsi autem cum Gedanensibus jam Rex constituerat, ne tamen contra communem humanitatem, atque inter Principes necessitudinem præcise rejectus videretur, cognitio causæ decreta. Delegati Petrus Kostka Episcopus Culmensis, Petrus de Potulice Palatinus Bresteusis, Joannes Dulsky Culmensis, Stephanus Grudzienscius Naklensis, Castellani, Stanislaus Kostka Succamerarius Culmensis, qui Conventu Mariæburgi indicto, rationes negotij ejus ex Legato cognoscerent, facultatemque omnibus quorum interest, adeundi dicendiq; facta, quæ in negotio eo cognovissent, ad Regem Senatumque referrent. Intercedebat per id tempus cum Duce Prussiæ, etiam controversiæ aliquid. Primum de ratione Calendarij, aliquoties à Rege appellatus fuerat, ut in emendato Calendario accipiendo regni, cujus Prussia quoque membrum esset consensum sequeretur.

Religionis diversitatem, libertatemq; obtendenti demonstratum fuerat, nihil ad religionis causam, eam rem pertinere, quæ enim ante tot annos non Christi, ejusve discipulorum autoritate, sed à Julio Cæsare, qui nihil cum Christianitate commune habuerit, Calendarij ratio introducta sit, ea à quo nunc mutetur, cujus magnopere interesse? nullos certe minus moveri ea debere, quam qui in notando summo Pontifice certorum dierum, quæ ab illo retineatur observationem, vel imprimis superstitionem condemnent. Diem quidem Dominicum, qui jam dissentientibus de religione communis nobis sit, immotum permanere: alios dies festos, vel non observari ab illis, vel si colantur, ita coli, ut nulla eorum religione adstrictos se putent. Ille in sententia nihilominus perstitit. Accedebat ad hoc alterum. Jam superiore anno octuagesimo secundo, cum conventum Provincialium Regiomonti habuisset, iique durius quædam exigi à se existimassent, aliis metu cedentibus, Joannes Albertus Eilenburgius, Fridericus Aulacus, Christophorus è Dhela nomine municipiorum suorum, Kostenburgens. Bartensteinens. & Tapiensium, appellationem à decretis conventus ejus ad Regem interponunt: cum appellationem per tabellarium literis Grodnam ad Regem detulissent, tanquam munere suo perfuncti, quiescere postea in animum induxerant. Miserat per me tum libellum cum Rex ad Ducem: utque in regno, in quo maxima libertatis nobilitatis ratio haberetur, quam clementissime potius agere cum iis vellet, cum hortabatur. Ab initio cum gubernationem ei Rex confirmaret, ut contra contumaces autoritatem suam ei Rex præstaret, à Rege petierat. Tum verò ne exemplo etiam alij in obedien-

tiores posthac essent, qui circa Ducem erant veriti, in proximis Comitiis Varsaviensibus rescriptum ad eos Regium impetrarant; quibus ex Conventu Regiomontano hujusmodi nonnulla delata ad se fuisse, Rex significabat, ex quibus adversandi Duci studium quorundam facile perspexisset. Cum non minus sua, quam Ducis autoritas ea in re agatur, ut salvis juribus Regalibus officium facerent, autoritate alioquin sua Duci non defuturus hortabatur. Quo priusquam publico in Conventu rescriptum id promulgarent, autores, ut putabant factionis, ab instituto deterrerent, gravibus edictis in aulam eos evocaverant. Ii eorum quæ agerentur ignari, periculum sibi creari veriti, ex Ducatu secedunt, supplicesque ad fidem Regis confugiunt. Cum assidue Regi instarent, neque tam ob perfidiam, aut scelus aliquod suum, sed ob publicam causam, publico jussu à se actam offensionem Ducis incurrisse dicerent. Cracovia Grodnam proficiscens, ex itinere ad Ducem literas Aulaco dat, quibus ut in gratiam eos recipiat ab eo petit; qua cum ipsæ quoque frustra fuissent, sub finem mensis Martij Vilnam, quo Livonicarum potissimum rerum ex propinquo eo rectius constituendarum causa excurrerat, iterum ad Regem adeunt. Testimonia trium municipiorum, de quibus supra mentio facta, manu sigillisque eorum exhibent, quibus fidem faciunt, quicquid à se gestum sit, publico mandato eorum gestum: ob publicam causam à se actam, privatim periculum sibi creari: premi se apud Principem gratia hominum quorundam externorum: tanto tempore, summo cum fortunarum, ac salutis suæ discrimine in exilio extorres circumagi: nihil ne Regias quidem literas adjumenti sibi attulisse: itaque fidem publicam qua tecti ad fortunas suas redire possent, cognitionemque causæ à Rege petebant.

Mittere hisce de rebus ad Ducem Rex aliquem cogitabat: Cum interim Bulavius à Duce ad Regem venit, cum conditionum Danicarum communicandarum, tum hujus quoque negotij causa. Interim enim apud Ducem quoque magis res exacerbatæ fuerant, gratia quasi Ducis desperata, scriptum quoddam Aulacus, cum apud Regem, tum Senatores nonnullos sparserat; quo & Ducem in maximam invidiam vocabat, & causas nonnullas, ob quas jure gubernationis, seu Ducatus privari, & rationes quibus posset collegerat; emanarat id ad Ducem, & apud Regem igitur gravissime, quod communicatum id secum non fuisset, quærebatur: & in gravissimum perduellionis Majestatis crimen Aulacum vocabat. Rex tamen quo illi reconciliarentur, operam dare non intermittebat, utque quos vel ipse maxime vellet, ex Senatu aliquos delegeret, quorum interventu atque opera controversiæ eæ, inter illos tollerentur, postulabat.

Verum aliis gravioribus negotiis, tandem morte etiam Stephani Regis interveniente, Eilenburgius quidem Duci reconciliatus fuit. Dela in exilio mortuus: Aulacus cum in maximo periculo versatus semper fuisset, tandem Elbingæ in exilio obiit. Non minus turbarum cum vetus oppidi Regiomontanis fuerat. Cum ministrum quendam Ducis, ob vim in civitate factam, in carceres compegissent, jussuque Ducis, qui jus de illo se dicturum offerebat, ne consule quidem eorum in itinere intercepto, in vinculaque ipso etiam conjecto dimittere voluissent, possessiones eorum publicas Dux occupat. Sub exitum anni superioris octuagesimi tertij, ipsi etiam hac de re ad Regem confugerant. Tandem tamen in gratiam cum Duce rediere, bonaque illis restituta fuere. Anno hoc octuagesimo quarto, tres Cardinales in gratiam Regis à Pontifice creati. Georgius Radivilus Episcopus Vilnensis, pro quo aliquoties diligentissime honorem eum Rex petierat. Albertus Bolognetus Episcopus Massanensis, qui nuntij munere à Pontifice apud Regem fungebatur: post omnium autem honorificentissime, ut de quo ne appellandum quidem Pontificem Rex existimarat, & extra ordinem solus, Andreas fratris filius. Ejusdem anni æstatis initium supplicium Samuelis Zborovij, contentionesque cum Zboroviis secum traxit; quæ cum multarum, magnarumque turbarum, & tum & multo majorum postea etiam causam præbuerint, altius nonnihil repetenda videntur. Quæ sententia ob cædem Vapovij in Samuelem Zborovium ab Henrico Rege lata, quantaque in invidia judicium illud fuerit superioribus libris ostensum est.

Etsi autem integro honore exilium irrogatum sententia ea illi fuerat, quod tamen edicta ad præfectos omnes missa simul erant, ut si in jurisdictionem alicujus perveniret caperetur, finalis executio fieret, in Transilvaniam mox ad Stephanum Palatinum tum Transilvaniæ se contulerat, in familiamque ejus receptus ab eo fuerat. Cum post discessum Henrici imprimis fratribus etiam ejus annitentibus in Regem electus Stephanus fuisset, in Poloniam cum eodem rediit: & quemadmodum quidem à Zboroviis jactatum postea fuit, fide etiam publica à Rege impetrata, publice non aliis modo in locis, verum aliquando in comitiis ac Regno etiam versabatur. Indignissima omnibus res videri, qui hujusmodi cæde perpetrata, cum vitæ tum dignitatis omnis expers esse deberet, cum ne in exilio quidem, cum id contra leges irrogatum ei esset, se continere.

Itaq;

Itaque agitata res non semel in Senatu: Jactata à nuntiis terrestribus: Omnium autem fere vocibus deplorata fuit. Agebat ille interim ut restitueretur, cum apud Regem, tum apud Senatum: eademque in re Zamoscij etiam opem, atque gratiam cum ipse tum fratres ejus implorabant. Sed cum sententia publici judicij publice lata, primo quidem nonnisi eorum, quorum interesset, voluntate ac gratia, deinde vero omnium ordinum autoritate consensuque, inque publicis comitiis tolli posset, dum hæc adjungerentur, Rex qui maxime ab initio ei cupiebat, ut in finibus interim loco aliquo ab hominum oculis remoto, quiete ac modeste se contineret eum monebat.

Eadem Zamoscij sententia erat; qui etsi ipsorum Zboroviorum causa restitutum eum vellet: magis tamen reipublicæ causa id cupiebat, quod minori cum juris publici, ac Magistratuum indignitate restitutum eum iri statueret, quam non restitutum leges, magistratusque omnes contemnere. Itaque operam quidem suam illis deferebat, sed ita ut dum res conficeretur publicis tamen locis abstineret: maximeque iis locis, quæ ad suam jurisdictionem pertinerent: cum aliis tum Cracovia ei interdicebat. Volitabat ille nihilominus libere per universum Regnum, cum viribus suis fretus: semper enim manum aliquam circa se habebat: tum imbecillitate magistratum aliis virium tantum non habentibus: plærisque inimicitias, ac contentionem metuentibus, officioque suo otium anteponentibus. Accedebat huc, ut in finibus etiam vel cum Cosaccis se conjungens, vel manu ipse facta non raro publicam etiam pacem turbare putaretur: Omnibus quidem indigne ista ferentibus, nullo tamen potentium hominum inimicitias subire audente. Zamoiscio cum Zboroviis non modo inimicitiæ nullæ, verum officia potius aliqua ante intercesserant. Prima æmulatio potius quam contentio è ViceCancellariatu nata inter eos fuerat; quem cum pro Andrea Zborovio tum Regiæ Marschalco peterent, Zamoiscio à Rege delatus fuerat; auxerat eandem nonnullorum Zamoscij necessariorum patrocinium, quorum defensionem contra eos Zamoscius susceperat: maxime autem opinio quod cum & pro ratione muneris Cancellariatus, & pro ea gratia, quam apud Regem Stephanum valebat, preces suas per illum aliquando ad Regem deferrent, non modo non satis juvari, verum impediri etiam nonnunquam se ab eo suspicarentur. Quæ cum & non magna essent, & omnia à suspicionibus fere proficiscerentur, neque cum aliis apertæ ei inimicitiæ erant, & cum Joanne Zborovio ad hoc fere tempus constans illi amicitia manserat.

Primæ non multis diebus post nuptias Zamoscij inimicitiæ inter eos per hanc occasionem erupere. Venerat ad nuptiarum earum celebritatem, inter alios Christophorus Zborovius, cujus supra mentio facta est. Hic post discessum Henrici, studiis suffragatorum in Maximilianum Imperatorem, & Stephanum Palatinum Transilvaniæ scissis, primo pecuniam à Stephano per speciem confirmandarum partium contra Maximilianum satis grandem acceperat: Postea ad Maximiliani partes ipse transierat: Cracoviamq; Stephanum ingredientem, è domo quadam clam occidere voluisse delatus: indeque ad Maximilianum de Bello Polonico in Comitiis Ratisbonensibus deliberantem profectus, per omne id tempus, cum in aula Cæsarea, tum aliis externis locis versatus fuerat.

Tandem ut Stephano reconciliaretur, per nuptiarum earum occasionem Cracoviam venerat: annitentibusque fratribus apud Zamoscium, per hunc difficillime Rege assentiente, gratiæ ejus restitutus, admissusque ad Regem fuerat. Mortuus iis diebus Sperveinus Prussus fuerat: vir militaris, & qui sub Maximiliano Imperatore in Ungaria aliquot annis ordines duxerat; eaque militia cum Stephano Regi notus esset, certam pensionem annuam virtutis causa, à Rege consecutus fuerat. Hanc sub idem tempus eo mortuo Christophorus petere cœpit. Alienum Regi videbatur, ut qui tot superiorum temporum injuriarum memoriam deprecatione ex animo suo vix dum delevisset, eum nullis in se meritis profectis beneficio afficere: spes tamen ei facta, si bene de Rege mereri inciperet, per aliam occasionem munificentiam Regis ei non defuturam; negationem beneficii injuriam suam interpretatus, iram cum in Regem, tum non minus in Zamoscium vertit; quo interprete impetitione ea ad Regem deferenda usus fuerat.

Sub idem autem tempus, quemadmodum supra ostensum est, Cosacci manu in finibus facta, Tehiniam præfecturam Turcicam repentina incursione diripuerant. Cujus incursionis cum partim autor, partim adjutor Samuel Zborovius in certa fama ferretur, in tanto vicino à Turcis periculo, re in conventu Senatorum, qui frequentes ad nuptias venerant proposita, cum ab aliis, tum inter eos à Zamoscio etiam graves aliquot in Samuelem sententiæ dictæ. Quibus rebus animos fratrum accendisset. Samuel contumeliosas in Zamoscium literas ad Regem dederat: & Christophorus alias ad Samuelem, quibus non modo acerbissime in Regem invehebatur: Verum consilia etiam quædam contra Regem, inter ipsum Samuelem, & tertium

fratrem Andream, qui Marschalcus tum Regiæ erat, suscepta significabat. Utque consilia ea maturaret eum hortabatur: Simul autem quartum fratrem Joannem Castellanum Gnesnensem gravissime accusabat, quod is muneribus à Rege & Zamoscio delinitus, illis se totum dedisset.

Augebat suspicionem tentatarum rerum novarum, quod cum bello Turcico conflato à Cosaccis aliqui maxime quidem purgandi sui causa Cracoviam tum venissent, partim cum illis etiam consilia se communicasse scribebat: Partim ad alios Cosaccos universas literas se dedisse, quibus ut Samuelem omnibus in rebus autorem, ac Ducem sequerentur, hortati eos fuissent: Literas has ex pueris domesticis Samuelis Citharœdus quidam exceperat, & sive odio heri, seu spe præmiorum ad Regem detulerat. Quod in tanta libertate non sine maximo metu homines potentes in judicium honoris, atque omnium fortunarum vocari posse existimarentur, magis de sanandis, quam ulciscendis iis cogitarent. Per Peremovium consulto Rex ad Zamoscium eas remittit. Itaque roganti Zamoscio ut literas eas Joanni Zborovio Castellano Gnesnensi ostenderet, Rex permittit, ut ei, qui quamvis natura & cognatione proximus iis esset, consiliorum tamen eorum non modo affinis non esset: Sed potius quod nihil cum iis commune habere voluisset, gravissime ab iis accusaretur. Cum manum & signum mox cognovisset, ut tanquam in re subita, ac gravi deprecari potius fratrum crimen, quam purgare cœpisset: complexusque hominem Zamoscius spem ei fecit, modo posthac ad saniorem mentem redirent, plus apud Regem ipsius in Regem observantiam, quam aliorum fratrum peccata valituram: monereque cœpit, ut & ipse quam secretissime rem haberet, & alios fratres posthac saltem in officio contineret. Itaque hominem dimisit, ut & Zborovius magnam spem veniæ fratribus impetrandæ auferret, & Zamoscius posthac saltem quieturos sibi persuaderet. Verum detecta res animos, & sua sponte feroces, & tum metu rerum suarum solicitos, domesticis præsertim rebus fere perditis, incendit magis, quam vel sedavit, vel deterruit. Quod enim & Samuel in exilij illa pœna adhuc hæreret, Andreas autem & Christophorus paternam fere rem omnem luxu perdidissent, in iis difficultatibus non modo sublevatum se jam iri ab offenso Rege desperabat: Verum quorsum etiam offensio, odiumque ejus erumperent, metuebant.

Itaque cum partim inopia è luxu nata, quæ una res in omnibus rebuspublicis maxime animos juvenum magnis opibus innutritorum ad res novas solicitare solet, partim metus judicij, ad omnia potius audenda eos inflammabant, quam ut præsentem statum ferre vellent.

Tempus ejus rei patrandæ electum ab iis fuerat, quo non multo post nuptias Zamoscij Lublinum Rex proficiscens Zborovium transiturus erat; quæ cum ab Andrea teneretur, eodem reliqui etiam duo cum aliis nonnullis, quibus consilia sua credebant, convenerant; quibus Spitko Tordanes unus ex maxime necessariis eorum, & qui consilio interfuerat, Zamoscio de trucidando eo consilia illos agitare renunciat, quo indicio admonitus, cum suum tum amicorum comitatum, quantum potest auger. Sed quemadmodum postea compertum fuit, vel quod non satis virium ad aggrediendam rem habere se existimarent: vel consilia sua detecta jam suspicarentur: vel etiam tantæ rei cogitatio, quo magis ejus patrandæ tempus appropinquaret, eo magis animos illorum debilitaret, ne ipsi quidem tum in sententia vel perstitere, vel consentientes fuere.

Maxime autem per Samuelem à consilio recessum fuisse, cum ex aliis nonnullis cognitum postea fuit, tum Samuel ipse, postquam in potestatem venit, testatus fuit. Jam ante autem eum Cracoviæ vicinæque Niepolomiciæ Rex versaretur, ab Hieronymo Philippovio cubiculi regij præfecto, insidiæ nonnullæ in Regem in sylva Niepolomicensi instructæ, delatæ & detectæ Regi fuerant: à Regeq; in rem præsentem missis repertæ: consilio tamen Zamoscij dissimulatæ occultatæq; fuerant.

Insidiis igitur iis partim diligentia sua amicorumque, partim illorum ipsorum inconstantia, à Zamoscio evitatis, Rex quemadmodum ostensum est Grodnam, Zamoscius Kniffinum se contulerant; animis ut animis ad sanandos potius eos proclivibus, ita indicio insidiarum illarum ad eos delato, graviorum rerum expectatione suspensis. Ad ea non multo post aliæ nonnullæ res accessere, quæ imprimis quidem Regem, non minus vero etiam Zamoscium magis ab iis alienarunt.

Primum Joannes Zborovius, qui alioquin à fratrum consiliis plane abfuerat, exactorem vectigalis ad montem album superioribus comitiis in biennium rogati, quasi ultra diem constitutione præscriptam id exigeret, cum tamen dies ea nondum præterijsset, familia in eum immissa, impetuque facto, multis verberibus, iis, qui publica ibi exercebant illatis deturbarat. Quæ res in ea vicinia Gedani emporij tam nobilis, in oculis quasi, ac conspectu tot nationum, summa cum indignitate Regis, vehementer animum ejus angebat.

Alte-

Alterum non amici animi signum in Nicolao Vroviecio, cujus supra aliquoties mentio facta est, ostenderat. Huic Vicario in præfectura Cracoviense Zamoscij, cum rixa inter pocula primum cœpta, indeque gravior contentio cum Sigismundo Palczevio Burggrabio arcis Cracoviensis, Zborovioruin autem cliente, intercessisset, eo ab Vroviecio deventum fuerat, ut impetu in domum ejus facto, domi ejus vim illi faceret. Operam Zamoscius dabat, ut Palczevio placato, compositione res tolleretur: Zborovij ex altera parte, ut judicio injuriam persequeretur quantum poterant, eum incitabant. Cum à suis insectandis ne in tam perditis quidem rebus desistere eos videret, de amicitia eorum omnino desperare Zamoscius cœpit.

Itaque Stanislao Zolkievio Palatinide Belzense, ad Andream Opalenium Marsalcum in majorem Poloniam misso, per eum & literas Christophori, quæ delatæ fuerat, Opalenio ostendit: & pro ea necessitudine, quæ Joanni Zborovio cum Opalenio intercedebat: Sororis enim filiam Opalenij in matrimonio habebat: amicitiam apud illum Zboroviis renunciat. Appetebat interim tempus quo ad judicia nobilitatis, quæ quot trimestribus bis in singulis præfecturis legitima & stata haberi solent, exercenda Cracoviam Knissino excurrendum Zamoscio erat. Movit inde Mense Majo nullo alio omnino quam domestico cum comitatu, eo nimirum, quem ordinarium circa se habere solebat. Nurum cum venisset, tristissimo nuntio abortus uxoris, quam septimum jam mensem uterum ferentem reliquerat, subito revocatus Knissinum fuit; quod cum ad consolandam solummodo uxorem, celertimo itinere recurrisset, triduo post ad comitatum, quem Nuri reliquerat, recurrit. Unius atque alterius diei iter inde progresso, per certos homines renunciatur, Samuelem Zborovium ipsum quoque diverso ex Russia itinere Cracoviam contendere, publiceque prædicare, una cum Zamoscio Cracoviam ingredi se velle; neque multo post Joannes Thomas Drojevius præfectus Przemisliensis, de consilio Samuelis, qui Slostovio profectus per Przemisliensem Præfecturam iter fecerat, cognito, veritusque id quod erat, imparatum omnino Zamoscium domo profectum, justo cum comitatu ei occurrit.

Idem Nicolaus Vroviecius fecerat, qui quam primum de adventu Samuelis cognovisset, cum aliquo itidem comitatu aliquot à Cracovia dierum itinere similiter ei occurrerat. Itidem Vieliunensis præfectus Koniecpolius, cum sub id tempus Cracoviæ tum esset.

Quam primum in Sandomiriensem agrum ventum, Samuelem non longo à se intervallo ita diaria sua persequi cognoscit, ut aliquando dimidio, ad summum uno milliari à se consìdens, iisdem fere, quibus ipse diariis uteretur.

Cum autem publice etiam Zamoscio vim minitari, & consilia sua jactare non dubitaret, in horas fere complures honestissimi homines, cum illa, quæ ab eo jactari audivissent ad Zamoscium deferebant: tum ut non tam insidias quam vim caveret, eum monebant: Zamoscius etsi dimicationem sibi subeundam videret: quantum tamen caveri ejus poterat, ne cum eo congrederetur, vitabat: partim quod invitus ad eam descenderet: partim quod non ut cum inimico, sed jure magistratus agendum sibi in eum statueret, qui legibus & rebus judicatis spretis, cum exul esset, libere nihilominus & armatis hominibus succinctus, per Regnum volitaret; quo quidem jure cum in aliena jurisdictione uti in eum non posset, dum in suæ jurisdictionis Cracoviensem præfecturam veniret, expectandum sibi statuit. Ita tandem Zamoscius Prossoviciam, quæ ad Cracoviensem præfecturam jam pertinet Samuel diebus primo Podolamam, uno à Prossovicia milliari distitam, & cum in ea pernoctaturum se simulasset sole jam occidente, ipse Piecmam ad sororis suæ filiam viduam suo uterque fato divertit, comitatum Jacubovicij in villa inter Pieczmam & Prossoviciam interjecta collocat. Re à Zamoscio cognita, non amplius sibi cunctandum: Verum sive quod à plærisque pro certo, & comperto delatum ad eum esset, insidias vitæ suæ strueret, præveniendum ratus: sive nihil aliud moliretur, quam ut in contemptum suum eandem secum urbem ingrederetur, nihil indignius fieri posse statuit, quam loco tam celebri in tot nationum oculis, in se legibus & magistratui publico insultari; cum eo ipso jam satis indignitatis admissum esset, quod exul, qui legibus publicis nullo in loco Regni versari posset, cum per fratres ipsius diserte aliquoties illi denunciasset, ut iis locis quæ ad jurisdictionem suam pertinerent, se abstineret, in præfecturam nihilominus suam tam prope ad se accessisset.

Consilio igitur cum amicis & militaribus aliquot viris, quos circa se habebat habito, mittit ex ijs Stanislaum Zolkievium Palatinidem Belzensem. Nicolaum Vroviecium, Simonem Charlenscium, Albertum Vibranovium, Mrodskonem Lucam Syrneam, cum ea peditum manu, quam non magnam partim suam, partim amicorum, qui obviam ei progressi fuerant, tum circa se habebat. Egressi sub vesperam, noctu, Jacuboviciam ut jussi circumeuntes, in Villam in quam Samuel diverterat perveniunt.

Cracoviæ interim quemadmodum postea compertum fuit, ex omni genere juventutis, quæ partim corrupta, partim alios corrumpendi, causa frequentissima semper Cracoviæ esse solet, aliam manum comparatat, quæ postridie urbem sibi ingredienti occurreret; seu potius ipso à tergo Zamoscium secuturo, illa à fronte se ei objiceret. Zamoscianis prætorium villæ ingressis, unus ex iis sclopetum displodit: quo strepitu exaudito, duobus mox per fenestras responsum, inde compluribus à Zamoscianis explosis, numeroque adversariorum ex iis cognito, silentium mox fuit, omnique defensionis, aut resistendi spe abjecta latebræ quæsitæ. In quibus indicio sororis ejus filij, metu & minis à Charlenscio sclopeto ei intentato perterriti inventus, paulo ante lucem Prossoviciam adductus ad Zamoscium fuit. Zamoscius mora nulla interposita literas cum ad Regem tum ad plerosque Senatores dimittit; quibus & de facto ipso certiores eos faciebat, & facti rationem reddebat. Pueris quos omnes fere in partes dimittebat, ut non modo captum, sed supplicio jam affectum esse, ubique spargerent, mandabat; quo quamvis in eum qui leges, & jura contempsisset, ex lege agere jam decrevisset, quæ tamen ea de re judicia hominum, quique animorum motus futuri essent, etiam ante tempus perciperet.

Re tanta celeritate Cracoviam perlata, ut quod mirum videri posset, eodem fere temporis momento, quo captus fuit, Cracoviæ jam publica fama res jactaretur, cum tamen quinque bonis milliaribus nostratibus Cracovia Prossovicia distat; quicquid fere nobilitatis ibi erat, tum tota fere civitas in occursum effusa Zamoscio fuit. Samuel in curru camerato, eodemq; clauso proxime ante Zamoscium ducebatur. Quamprimum in arcem ventum fuit, honestam in custodiam ad Nicolaum Vroviecium ut præfecti vicarium datus fuit.

Zamoscius à nobilitate satis frequente deductus, concionem statim habuit; quanta cum indignitate publica leges, magistratus, ac res judicatas hactenus contempsisset exposuit: religionem jurisjurandi qua omnes præfecti ad res judicatas exequendas astricti essent, ostendit. Cui quin pareret, sine summa indignitate, interituque adeo legum, atque omnis juris publici facere aliter se non posse: omninoque ex jure statim in eum se animadversurum declarat.

Postea tamen & Regias & Senatorum plærorumque ea de re literas expectare tutius ei visum, quas dum expectat, nonnulli ex nobilitate, quæ judiciorum causa ex vicinis etiam municipiis satis ut ostensum est frequens convenerat, cœtu inter se facto per libellum Zamoscium adeunt: ut tanquam in re ambigua executionem sustineret, & vel ad comitia saltem in custodia servaret petunt, alij autem, ijque qui maxime propinqui Zboroviorum erant, ferociores ea re facti, insultare etiam ei, & risus ex eo captare non dubitabant: & tanquam lupum auribus ab eo teneri palam jactare.

Dum deliberat, Regisque etiam sententiam expectat non statim ad libellum eum respondet. Interim majore fere parte dilapsa, reliquis scripto ipse etiam ita respondet, ut neque jure publico salvo facile id fieri posse demonstraret: neque custodiam ejus ad comitia quod illi petebant, sine maximis difficultatibus suscipi posse: non alienum tamen se ostenderet, si quis sub certo vadimonio sistendi ejus in Comitiis onus, in se recipere vellet; quin illius periculo precibus eorum locum daret: certus nullum omnino qui id periculi in se reciperet futurum. Pridie quam supplicium de eo sumeretur, denunciatum ei fuit, ut si quid rerum suarum procurare prius vellet, arbitratu id suo faceret.

Ab initio jam quam primum in potestatem venerat, hujusmodi voces spargere non destiterat, quibus ab iis consiliis quæ contra Regem suscepta essent, plane se alienum fuisse ostendebat, omnia autem in fratres conferret. Itaque cum aliquoties ea jactasset, non negligenda Zamoscius ratus, sub vesperam cum aliquot amicis, ipse ad eum venit: quæque illa essent, quorum ab eo mentio facta esset, quæsivit. Ille cum vitam multis verbis frustra supplex petiisset, tandem agnoscere se ostendit, fato in eum locum pertractum, in quo & sanguinis humani non semel à se fusi, & multorum aliorum peccatorum pœnas daret.

De consiliis contra Regem, duos fratres suos Christophorum & Andream aliqua agitasse professus fuit: Duplicem autem eorum rationem sibi proposuisse. Nam & in Venatione, si quando more suo solus à reliquo comitatu Rex excurreret, tollendi ejus spem aliquam eos habuisse: & si hæc non procederet, ut externum aliquem Principem, cujus patrocinio niterentur, sibi deligerent, illis placuisse: interim ut ipsi per Poloniam tacite quantum possent, in odium hominum Regem adducerent; Spem etiam nonnullam in Livonicis, & aliis quibusdam motibus eos posuisse.

Interrogatus quibuscum consilia ea sociassent, ea de re minus sibi constare ostendit; quod consiliorum omnium fratres autores fuissent, sui tanquam rudis hominis opera potius, quam consilio uti voluissent solitos fuisse, eos notis, quibusdam inter se uti, cujus generis literæ, cum ad se aliquando perlatæ essent, quod eas non intellexisset, ad fratrem à se remissas.

Facile Zamoſcius paſſus fuit, alios conſcios ab eo non nominari, atque ex inſtituto potius ſermonem eum ſuppreſſit. Profeſſione autem ea illius conteſtata, poſtridie qui XXVI. menſis Maji decimo quarto autem die, poſtquam in poteſtatem veniſſet, in Saxo, quod ab arce Caſimiriam ſpectat, ſontium ſuppliciis deſtinato, ſummo mane publice caput amputatum fuit, corpus ad ſepulturam propinquis datum; tanta autem mox invidiæ flamma concitata, recte ut dici poſſet, eo fato natum illum fuiſſe; ut neque antea ſine maximo motu publico negligi in eo jus potuerit, neque poſtea executioni mandari.

Maxime autem ipſi Zborovij partim invidiam, partim miſerationem apud populum movere; cum fide publica in Regnum à Rege admiſſum, poſtea publice etiam, ſolennibus ac publicis in locis toleratum, fraude, & inſidiis adverſarij irretitum, ac captum, contra ipſius decreti Regij, quo condemnatus eſſet, ſententiam, capite plexum fuiſſe; quæ quo magis probarent, illud ipſum iter ipſius in quo captus fuiſſet, ut decreto Regio ſatisfaceret, patriaque cederet, Italiam verſus, quam exilij locum ſibi delegiſſet, ſuſceptum ab eo ferebant: Interim præter omnem opinionem improviſe oppreſſum fuiſſe.

Non parum etiam invidiæ locus ipſe quo captus fuerat faciebat: quod apud viduam propinquam: quod per vim è domo nobilis privata; quæ jure publico ſacroſancta ſint: maxime autem jureve cæſus eſſet, à nonnullis controvertebatur. Dicebantur contra hæc à Zamoſcio, quod de fide publica afferrebatur, primum non potuiſſe in tali cauſa Regem eam dare, aut datam validam eſſe: Sed ne datam quidem unquam fuiſſe: ut in bonis ſuis Sloſtovienſibus, quæ in ipſis fere finibus ſunt, ſine cujusquam injuria pacatè ſe contineret, dum parte ad compoſitionem adducta, ordinumque omnium autoritate adjuncta, abolitionem decreti Henricani impetraſſet, privatim potius, quam publica autoritate permiſſum illi à Rege fuiſſe; Quod autem publice per Regnum volitasſet, partim imbecillitate, partim conniventia magiſtratuum, non modo contra voluntatem Regis, ſed ſumma cum indignitate publica plerisque frementibus, indigneq; ferentibus factum. Nominatim de ſe Zamoſcius teſtabatur, ſi quibus in locis una ſecum fuiſſet, vel non ad ſuam jurisdictionem ea pertinuiſſe, vel minimè à ſe latum fuiſſe.

Cum germanus frater ejus Andreas Marſchalcatu, cujus ſumma in Aula jurisdictio eſt, fungeretur, non modo in Regia aliquoties eum viſum, ſed ad ipſum etiam Regem privatim introductum, aliquando fuiſſe. Monuiſſe ſe tum ea de re Regem, diſerteque oſtendiſſe, ſi ſua tum jurisdictio fuiſſet, paſſurum ſe eum non fuiſſe; adductum deinde privatim aliquando ad ſe Varſaviæ fuiſſe, cum itidem Rex, alienaque jurisdictio ibi fuiſſet: adductum autem improviſo, cum de adventu ejus nihil ante præſcivisſet, gratias tantummodo, quod de reconciliatione cum parte ſuo nomine laboraſſet, ei egiſſe. Poſtea cum in Lucenſem expeditionem ipſe quoque veniſſet, atque jure publico in bellis proſcripti etiam operam navare poſſent, in iis tamen caſtris, quæ ſub ſuo imperio fuerant, quamvis poſtulanti, locum tribuere noluiſſe. Extra caſtra quin verſaretur recuſare ſe non debuiſſe. Eodem modo cum ſuperiore anno contra Tartaros excubaſſet, Samuelem ſero aliquando ſub noctem eo veniſſe, atque in ſuburbium Leopolitanum divertiſſe, quam primum certior de eo factus fuiſſet, Petro Caſimirſcio familiari ſuo ad eum miſſo, ut quam primum recederet, & poſthac etiam ab aliis locis, in quibus ipſe eſſet, ſe abſtineret, ei denunciaſſe. Idem multo diligentius poſtea per illius ipſius fratrem Andream feciſſe; qui cum de negotiis ſuis, ac fratris, ſub id ipſum tempus, quo Leopoli Cracoviam rediiſſet, ſe appellaſſet, in utriusque quidem cauſa, operam ſuam pollicitum illi fuiſſe: de Samuele tamen, ne ijs in locis, quæ jurisdictioni ſuæ ſubjecta eſſent, dum publicè reſtitutus eſſet, diſerte caviſſe.

Jam vero uter alteri inſidias ſtruxiſſet, nec quæri quidem neceſſe eſſe, cum à ſe iter ſolenne, ſtatu ac legitimum ſuſceptum fuiſſet, quod nemo ignorare poterat: Samuelem eo tempore profecturum ne divinando quidem in mentem venire ſibi potuiſſe. Ac quo animo quidem iter illud vel ſuſcepisſet, vel cum ſuo conjunxiſſet, & ſi multa à multis, & antequam in poteſtatem venisſet, & poſtea delata ad ſe fuiſſent, in neutram tamen partem confirmare magnoperè attinere: Cracoviam quidem certo tum eum cogitaſſe, illius ipſius Chirographo Zamoſcius docebat: quod cum ab initio è cuſtodia Cracovienſe ad ſocrum ſuam Caſtellanam Cracovienſem miſiſſet, à Zamoſcio ejus potiſſimum rei illius ipſius voce ac manu convincendæ cauſa exceptum fuerat. Contra id quod è domo privata propinquæ ſuæ per vim ablatus diceretur, non modo proſcriptorum ubique comprehendorum jure publico poteſtatem eſſe demonſtrabat: Verum illam potius in culpa eſſe, quæ quamvis propinquo, publice tamen proſcripto, receptum præſtitiſſet; quod qui facerent, ijsdem pœnis, & legibus, quibus proſcripti tenerentur.

De jure id maxime dubitationem faciebat: quod cum decreto Henrici exilium illi irrogatum eſſet, honos nihilominus

contra jus quidem, & leges publicas, sed tamen conservatus, capitis pœnam, quæ & cum infamia conjuncta esset, & in cujus locum infamia ut plurimum succederet, irrogari ei non potuisse disputabant. Docebatur ab altera parte, nisi capitis pœnæ metu in exilio quis contineretur: eam ipsam exilij irrogationem irritam plane futuram. Quid enim fieret quod exilio aliquem prohibeat, si salute ac vita integra nihilominus domi versari posset. Itaque in omnibus fere rebuspublicis in quibus exilium sontibus irrogari solitum fuerit, & iis fere tantum irrogatum fuisse, qui capitis pœnam meruissent: & qui cum hoc exilium commutare maluissent, cum id nisi elegissent, capitis pœna subeunda illis fuisset. Maxime autem in hac ipsa causa id esse. Cum enim si præsens eventum judicij expectare voluisset, secundum leges publicas capitis pœnam sustinere cum oportuisset, hanc cum absentia effugisset in ejus locum exilij irrogatam fuisse. In quo cum se non continuisset, necessario alteram successisse, quæ præsenti subeunda fuisset.

Tum vero quamvis integra fama proscriptus essent. Capitis tamen pœnam dum in proscriptione ea hæreret, effugere illum non potuisse, ex eo maxime docebatur, quod etiam in privata causa à præfecto loci, seu quocunque judicio proscriptorum, legibus in Regis potestate vitam esse constitutum esset; qui certe ne ipsi quidem, quoad honorem & famam pertineret, summam illam capitis diminutionem passi non essent; nam neque honore extra comitia & nonnisi à Rege jure publico privari quenquam posse: nec honore privatos aliter, quam communi ordinum autoritate, in publicis comitiis restitui, quod in his, qui ob pecuniarum controversiam proscriberentur, totum secus esset. Nam & à præfectis fere solis, si ad eorum judicium se astrinxissent, proscribi eos solere: & controversia cum adversaria & præfecto composita, etiam extra comitia solo Regis beneficio, in pristinum statum, atq; jus restitui.

In qua causa cum essent si nihilominus, dum in proscriptione hærerent caperentur, Regisque consensus ad id accederet, & rectè supplicium capitis sumi: & multos hoc jure capite plexos esse, non paucis exemplis doceri posse. Quanto rectius in eum animadversum, qui non ob pecuniariam aliquam causam, sed cædem Senatoris in publicis Regni comitiis, loco Sacrosancto factam, cum ne in eo ipso quidem exilio, quod contra jus pœnæ loco irrogatum ei fuisset, se contineret, publicè nihilominus in Regno obversaretur

Non solum autem odio, invidiaque contra eum Zborovij pugnabant, verum ut vires etiam quam maximas contra eum sibi compararent, incumbebant. Inter alios Palatinum Posnaniensem, Stanislaum Gorkanum statim sibi adjungunt; qui quod & majoribus iis ortus esset, qui ab aliquot sæculis in majore præsertim Polonia, Principes magistratus gessissent: opibus autem, quas maximas habebant, liberalissime in omnes uteretur majorem fere majoris Poloniæ partem, cum autoritate, tum liberalitate tenebat.

Ad hoc quidem tempus cum Zamoscio summa necessitudo, cum Zboroviis simultas illi intercesserat. Nam & in utroque interregno, non partibus solum, sed consi iis etiam conjunctissimi, inter se fuerant: & postea sororis ipsius filius Lucas Dzialinius, sororem Zamoscij matrimonio sibi junxerat, sesqui anno ante & Dzialinius mortuus fuerat, & fratre Gorkani Andreæ Castellano Miedziricense sub id ipsum tempus mortuo, Zamoscius præfecturam Javoroviensem, quam in Russia is tenuerat, sibi à Rege impetrarat. Supplicio hoc de Samuele sumpto, & si quemadmodum supra ostensum est, simultas cum Zboroviis ei intercedebat, Joannes tamen Castellanus Gnesnensis, qui alioquin quemadmodum alibi demonstratum est, consilia sua à fratrum consiliis, sejuncta habuerat, nihil dubitans, supplex ad eum venit, ut simultate deposita; & sui misereretur, & communi ope tanta tyrannide: ita enim supplicium id Samuelis vulgo tum nominabant: oppressæ reipublicæ succurrerent, petit. Cum alioquin necessitudinis etiam aliquid cum Zboroviis ei intercederet, præfecturaque Javoroviense, quam una cum aliis præfecturis, quas frater tenuerat ambierat, alienatus esset, falilè ab eo impetrarat, ut reconciliata cum iis gratia totum se postea cum illis conjungeret. Eodem modo alios etiam quoscunque poterant, partim miseratione sui, partim invidiâ in Zamoscium, quæ omnium qui in Regum amicitiâ aliquid posse putantur, ut plurimum comes esse solet, partim etiam publicæ libertatis, periculum atque interitum, omnium animis inculcando, in partes suas pertrahebant.

Quibus conditionibus pax cum Turca restituta fuerit, supra demonstratum est. Ad eas exequendas Nicolaus Micliecius Palatinusque Podoliæ, & Zamoscius à Rege delegati. Sub id ipsum igitur tempus, cum Mustapha Causius ejus rei causa à Turca primum ad Regem venisset, à Rege autem ad delegatos missus fuisset. Zamoscius judiciis, quorum causa venerat, Cracoviæ finitis, in Russiam mox movit.

Lega-

Legatus Turcicus Leopolim præcesserat. Quo in loco cum de legali etiam convenissent, quæ administranda essent, cum ipso constituerunt: executionem eorum præfectis aliquot finitimis commiserunt. Capite plexi inspectante Causio ultra triginta, omnes quidem plebei fuere: reliquos latebræ, nonnullos etiam publicum nobilitatis jus texit. Interim eorum supplicio barbarus sautiatus. Non parum sane ad eum mitigandum Samuelis quoque hominis apud ipsos etiam clari supplicium valuisse, existimatum.

Etsi enim aliam ob causam plexus esset, quod tamen ab illo, potissimum Kosaccos in finibus ad hujusmodi incursiones incitari fama esset, supplicium hoc ipsius fœderi violato datum fuisse, & Turcæ opinati fuere, & à nostris opinio hæc illorum si non confirmata, exempta saltem iis non fuit. Jam antequam ad turbas istas apertasque inimicitias cum Zboroviis deveniretur, Conventum Senatorum indicendum Rex statuerat.

Quod enim tempus Comitiorum, intra aliquot menses ex lege appetebat, eo facilius, quæ è republica essent, persuaderi hominibus posse existimabat, si conventu Senatorum iis de rebus prius habito, tanquam publica multorum autoritate, multitudini proposita fuissent. Magnæ autem rerum quarundam gerendarum occasiones obtulisse se videbantur, si uti iis respublica vellet.

Primum Moscus XXVIII. Mensis Martij ejusdem anni octuagesimi quarti mortuus fuerat. Morte ejus à Bojaris aliquandiu celata, tandem tamen vulgata, Theodorus mente captus, filius ejus in Czarium inauguratus ab iis fuerat. Curæ ejus quatuor Principes, Micislavius, Mihita, Romanovicius, Joannes Suiscius, & Zolchanovius Cancellarius, qui ægri imperium moderarentur præfecti; ut cætera in iis essent, concordia diu esse non poterat. Initium à Bilscio maxime profectum, qui alios sibi in curatione principis antepositos moleste ferebat. Sed ne Simeo Czarovicius quidem Tuerensis Dux æquo animo posthabitum se ferre poterat; neque curationi ipsi, vel Bojari consentientes diu inter se esse poterant.

Paulo ante mortem ejus, Leonem Sapiheam legatum in Moscoviam Rex miserat, ille cum mortuo jam Duce pervenisset, nullaque ad novum Principem mandata se habere diceret, cum ipsis tamen Bojaris, si ita eis videretur, quædam acturum non negaret, neque Bojari recusarent, vel ipso præsente eo contentionibus cum Bilscio provecti fuerant, ut Palatium ipsum Principis sanguine fœdare, non dubitarent, cum viginti circiter mutuis cædibus inter eos caderent, multi vulnerarentur. Ab ipsis quoque duplex legatio pacem petitum, altera Principis ægri, altera Curatorum ejus nomine ad Regem venerat; ad quam nihil aliud Rex responderat, quam per suos legatos ad eam responsurum.

Ruptæ autem morte ejus induciæ erant. Cum enim quemadmodum supra ostensum est, ita ex parte Regis tractatæ fuissent, ut non modo inter ipsos principes, sed subjectos utrinque populos constituerentur, magis tum rebus suis expedire existimabat, ut ad principes solos referrentur. Præter intestinas dissensiones, principisque ipsius valetudinem, accedebat huc, ut vires etiam domesticæ, partim superioris Principis crudelitate, partim bellis plane attritæ essent. Præclara omnino occasio visa, non modo Smolecensem Ducatum, cæteraque à ditionibus Regiis, partim dolo, partim iniquitate temporum avulsa recuperandi, sed vel ipsum imperium Moscoviticum tam amplum, atque potens, & maximarum rerum contra Turcam opportunitates habens, ad regnum seu universæ potius reipublicæ Christianæ utilitatem adjungendi quod eo magis non negligendum Rex arbitrabatur; quod ne in tanta re, quæ ad cujuscunque potentiam adjuncta fuisset, magnam omnino ad eam accessionem allatura esset, à Barbaris certissimis Christiani nominis hostibus præveniretur verebatur. Qui & opportunitatem eam temporis optime intelligerent, & quantum ad ejus, à quo imperium tam potens occupatum fuisset, opes momenti allaturum esset, non ignorabant.

Nam & sub illud ipsum tempus hoc interregni Moscovitici occuparent, ne qua ab ea parte cum Persis commercia Christianis intercedere, aut omnino conjungere aliquando se possent. Inter Tartarum etiam ac Turcam ex detrectatione militiæ Persicæ dissensiones superiore æstate exortæ fuerant. Cumque Machometes Czarius, cujus supra etiam mentio facta, præter imperium ejus movere contra Persam noluisset, in suspicionem præterea ne consilia cum Rege communicaret, taciteque contumacia ejus à Rege foveretur, apud Turcam venerat. Turca re dissimulata, exercitum cum Sinan Bassa Caffam mittit: alterum ad Danubium retento; quo sub tempus direptionis Thehinensis, cum Beglerbego eum promoverat: Subitoque Machomete oppresso, Aslamem Czarium in imperio ei suffecerat. Inter dissensiones istas Turcicas cum Tartaris, rei contra Tartarum etiam præclarè gerendæ, tempus Regem non latebat;

&non

& non modo in præsens excursionibus istis ejus, sed in perpetuum etiam metu omni incursionum, quibus tot millia capitum Christianorum quotannis ferè in servitutem abducerentur, regnum liberandi: Si suscipere rem ordines voluissent. Sed cum frustra & antea ea de re actum, & tum etiam agi animadverteret, de præsidiis tamen aliquibus contra Tartaros constituendis, agendum existimabat.

Cum enim Aslan Czarius Machomete, vix non suis etiam ob segnitiem non viso, in regno autem exhausto, ipse etiam famelicus successisset, principem novum nominis, & rei parandæ cupidum, facile vel egestas, vel gloriæ cupiditas, ut in vicinas ditiones Regias incurreret, impulsura videbatur; cum præsertim vel nulla fame stimulante, ad invadendas Regni ditiones, expediti semper, & parati sint.

Accedebat eo, ut Broniovius legatus Regius, quem ante annum ad Machometem Czarium miserat, in eum usque diem adhuc retineretur. Præter hæc cum Turcæ ex conditionibus, cum Slostouo constitutis, jus de prædonibus reddendum esset, quo & majore cum autoritate administrari res videretur, & quod superiorum temporum more receptum fere esset, ut ex Senatus sententia, hujusmodi de rebus statueretur inter alias hæc quoq; non levis causa convocandi senatus. Pars quædam Tartarorum in Moscoviam excursionem fecerat Mosqus cumque usque populationibus pervenerat non sine suspicione id à barbaris agi ut Astracanum aç per id mare Caspium sub tempus ei videri verum cum legatio Turcica quam ejus rei causa misero non differenda tam diu videretur, in plebeis quidem, quemadmodum supra ostensum est etiam sine Senatus-Consulto actum; quia tamen ab iis potissimum tanquam capite proficisci dicerentur, qui ipsi à latrociniis fines tueri deberent; non paucosque ex nobilitate etiam præfectisque ipsis earum turbarum autores adjutoresque esse ad Regem deferebatur adeoque sub hoc ipsum tempus iterum fines Turcicos violare, Tartarumque ulcisci præfectorum nonnullorum litteris ad Regem deferebatur, qua ratione tantæ fœderum licentiæ obviam iretur cum Senatu deliberandum constituendumque existimabat. Jam vero rebus inter Zborovios ac Regem ita exacerbatis eum ad superiora indicia Samuelis etiam de qua ostensum est professio accessisset, non dubitandum sibi amplius Rex existimabat quia primis comitiis in judicium eos vocaret: Prius tamen cum Senatu etiam communicanda putabat, atque ex ejus sententia de iis statuendum.

Conventum igitur Senatorium in mensem Julium Lublinum indicit, convenere non infrequentes quamvis non pauci studiose remanerent, partim ex iis, qui alteri parti animo addicti erant, partim qui utriusque partis offensionem vitabant. Cum ea quæ paulo ante commemoravimus proposita in conventu eo fuere, tum Christophori literæ, de quibus supra demonstrata lectæ, tum quæ alia ad Regem delata fuerant Senatoribus aperta. Dederat & Andreas Zborovius literas alias ad universum conventum, alias ad singulos Senatores quibus partim casum familiæ suæ miserabatur, partim ne quid gravius in se statuerent, aut statui putarentur, petebat.

Nullus tamen omni fere ex numero erat, qui vel negligenda ea, vel non in judicium vocanda censeret, similiter authores violare fœderis Turcici ut in judicium ad comitia Rex vocaret authores ei esse reliqua etiam quæ supra commemorata sunt, ut quam diligentissime ordinibus proponeret. Conventu cum admodum peracto, Grodnam se Rex retulit, inde Comitia in diem XV. Mensis Januarij ex Senatus sententia indicit. Præter eas res, de quibus supra ostensum est, de Livoniæ & certo aliquo statu tamen constituendo, Piltenense itidem negotio, tum stipendiis militum ad ordines refert. Supra ostensum est cognitioni causæ Brunsvicensis, diem decimum octavum mensis Novembris ab Electoribus de legatis Magdeburgi constitutum.

Missus eo fuerat superiore anno Lublino cum Rex ibi esset, Laurentius Goslicius Decanus Plocensis, Secretarius Regius. Nihil magis Rex eo in negotio laborabat, quam ne in tricas istas juris Civilis, seu Cæsarei contra & æquitatem juris gentium, & dignitatem suam Regnique. Quod juri externo subjectum non esset se demitteret. Itaque pacta tantum, jusque gentium, quod factorum dictorumque constantia maxime constaret, urgebat: à quibus ne discederetur, ad ipsorum etiam Principum Germaniæ dignitatem pertinere, ne cum ea laude, maxime cæteris gentibus præstitissent, hujusmodi apud illos difficultates, Principibus externis objicerentur, minus postea promptos ad hujusmodi secum contractus haberent.

Brunsvicenses è contra, jus Cæsareum, jurisque ejus Consultorum placita ubique ingerendo, multis variisque difficultatibus rem implicabant. Nam & contra libelli mutationem, cum successio jure petita ante res fuisset, & contra præsentis libelli formam, cum ad juris Cæsarei rationem omnia revocarentur, multa ab iis dicebantur: &

Regi-

Reginæ Sueciæ nomine cautiones exigebant: Maxime autem nomine uxoris suæ, quæ ex domo Brandeburgica nata Sigismundi Primi Poloniæ Regis neptis, Joannis autem Ungariæ quondam Regis Sororis filia fuisset, reconventionem contra Regem instituebat; quà non modo hæreditatem Sepusiam, quæ in Turcæ potestate magna ex parte erat, sed Transilvaniam etiam fere omnem, ut quam in Regis potestate esse dicebat à Rege repetebat. Et alia complura, contra hæc dicebantur, tum maxime pactorum, mutuorumque promissorum, quæ pactis firmata esset, æquitas opponebatur.

Res in Conventu Magdeburgense à Subdelegatis Electoralibus ita explicata fuerat, ut binis, seu ternis utrinque scriptis tota res finiretur: quæ ab utraque parte Francofortum missa utrinque communicarentur, permutatisque utrinque iis tandem sententiam Electores, seu Subdelegati eorum fecerant. Scriptis hisce ad Comitiorum horum tempus ducta res fuerat.

Quemadmodum autem ostensum est, variis difficultatibus, atque ambagibus, partim etiam literis ex sæculorum memoria repetitis, partim obscurare, partim omnino excludere causam Brunsvicensem conabatur, Regioque procuratore pacta, jus gentium, atque æquitatem naturalem contra ea opponente, partim Juris Civilis æquitatem demonstrabat, partim quod tandem illud jus gentium esset, quæ æquitas, ubi existeret, quæ commemoraretur, quærebat: neque enim vel chaos aliquod, vel jurium dissolutionem esse debere.

Respondebatur ad ea à Regiis scire jus Civile summa apud omnes gentes æquitatis opinione esse; neque dubitare, vel ex eo ipso causam Regiam satis probari, ac defendi posse, si ut eo descenderent, vel Regiæ, vel Regni dignitatis esse existimarent: vel in ea pactorum perspicuitate judicio denique tali Cæsareo, quo summarius processus præscriptus esset, necesse id esse. Sed tamen ut æquissimum jus Civile sit, de quo non disputandum sibi, existimarent, esse nihilominus quiddam, in quo à jure reliquarum gentium dissideat; quod si vel nullum, vel parvum esset, Jus Civile, id est unius civitatis, à quo nomen haberet, non esset. Et tamen vel Jure Civili ipso apices juris, seu summum jus ab æquitate cum naturali tum civili secerni. Nec vero cum ad æquitatem, atque jus gentium causam revocent, chaos aliquod, aut jurium omnium, vel confusionem, vel incertitudinem introducere.

Sed esse certe quoddam jus omnibus gentibus inter se commune, quod natura omnibus insitum, sua sponte autem sapientibus notum sit, dictorum factorumq; constantiam statuant, ad quam cum causam Regiam revocent, non in certum aliquod jus opinione sibi fingere; Sed eo, quod utrinque iis, inter quos res acta esset placuit, nullum certius esse posse judicare.

Etsi enim pacta conventa, tanquam privatam quandam legem quam contrahentes ipsi sibi dicerent, quæ eo etiam firmior existimanda esset, quod ad communes leges publico consensu: ad pacta privato suo singuli obstringerentur. Inter Reges vero ac Principes, liberosque populos necessario etiam constituta esse; ut cum alter alterius juri non pareat, tanquam commune quoddam jus, cui uterque pareat, mutuo ipsi sibi constituant. Quod nisi constituerentur, nullam inter exteros commerciorum vicissitudinem, ne dum societatem ullam, aut amicitiam extare posse. Cum ex nullo alio igitur jure, quam ex pactis causa ista cognosci, vel possit vel debeat, dum in dubitationem Brunsvicensem illa adducere, labefactareque conaretur, clare ea contra se facere: ac si secundum ea judicetur, succumbendum sibi esse propria quasi voce ipsum profiteri. A delegatis nihilominus secundum jus civile pronuntiatum: utque ad capita propositionesque Brunsvicenses directe à Regiis responderetur, decretum. Molestius id nonnihil à Rege acceptum, ne literis quidem ad eos dissimulatum fuit. Quibus & Augustus suboffensus negotio illi postea supersedit: & non multo post etiam eo mortuo, filius ejus Christiánus, qui in Electoratu ei successit, cum alia postea delegatio à Cæsare accepta esset, suscipere id denuo quasi recusavit. Ardebat interim Polonia, cum dissensione animorum, tum quæ ex hac existere solent, factionibus, ministrisque factionum rumoribus.

Maxime autem minores Conventus in singulis municipiis, qui Comitia solennes præcedere solent, partim studiis partium, partim quod ante unquam factum, vix quisquam meminerat, gravissimisque sanctionibus aliquot sanctissime vetitum est, armis aut turbari, aut decreta quædam eorum per vim fere expressa.

Ad Prossovicensem Conventum Palatinus Cracoviensis, Christophorus Zborovius ipse ex Moravia excurrerat: ubi Kaffkam viduam nobilem ac copiosam nuper admodum duxerat. Initio Conventus tumultus mox exortus ingrediente

Nico-

Nicolao Zebrzidovio Præfecto tum Stezicense, Zamoscij affine, cum sclopus fortuito explosus esset, Zboroviani, qui superiorem partem templi occuparant, turpare cœperunt, moxque utrinque aliquot scloperi exonerati trepidationem potius omnibus quam cuiquam periculum attulerunt.

Sedato tumultu, sententiisque rogari cœptis, cum multi, qui vel clientes vel propinqui Zboroviorum essent, tum maxime Christophorus vehementes in Regem sententias dicere. In invidiam maxime Zamoscij potentia vocabatur: deplorabatur mors Samuelis judicium quod reliquis duobus intentaretur, in crudelitatem vertebatur, quæ non satiata unius morte, toti domui exitium strueret; accusabantur inter hæc Senatores, qui in Conventu Lublinense judicij ejus instituendi, vel autores, vel approbatores Regi fuissent. Vel maximam autem invidiam veneni, per Pruscium quendam à Zamoscio sibi subjecti crimine in illum collata ei conflabat. Erat Pruscius is cubicularius Regius ex iis, qui mandatis & literis Regiis deferendis, tabellariorum verius Regiorum, quam cubiculariorum munere funguntur. Hic post mortem Sperweini, de quo supra mentio facta est, cum beneficium id Regium ad Sperweinum detulisset, eaque ex re uxori ipsius innotuisset, spe nonnulla ejus potiundæ ductus, per familiarem quendam Zamoscij literas, quibus propinquis mulieris commendaretur, homo alioquin Zamoscio pene ignotus, multis precibus, & importunitate potius aliqua à Zamoscio expresserat.

Cum mulier ante ipsius adventum, ex consilio propinquorum jam alteri nupsisset, ulterius in Moraviam progressus Olumutiam, ubi tunc Christophorus erat pervenerat. Narrabat hunc cum literas à fratre suo Andrea Marschalco quamvis inveteratas & resignatas sibi tradidisset, quod tamen casu id factum excusasset, poscenti alias ad eundem literas suas ei dedisse: deinde per aliquot septimanas se ignorante, ibi autem hæsisse: re ad se delata, hominem accersiri jussisse: cunctantem & tergiversantem apprehensum adduci. De literis interrogatum partim hæsitasse, partim nugari cœpisse; ipso apud se retento, res ejus per ministros in diversorio ejus excussas fuisse: repertas inter eas fuisse, cum Zamoscij literas, quibus matrimonium id ei conciliaret: Tum suas quas ad fratrem dederat, jam ab eo resignatas: Maxime vero præsentissima Venena aliqua.

Indiciis iis scelerum detectis, captivum à se abductum, in vinculis haberi fassum, idque Chirographis quæ publice proferebat, restatum fuisse, per Joannem Dzierzekum, qui in familia tum Zamoscij erat, ad venenum sibi propinandum subjectum fuisse. Postea ab eodem & Sperweinum veneno sublatum: & alterum maritum, cui vidua nupsisset, cum in itinere eo ad illam divertisset, similiter ab illo tentatum fuisse, comperisse se dicebat.

Hæc sive ita gesta fuissent, sive quemadmodum Pruscius, postquam è custodia elapsus fuisset, jactabat. Primo promissis & pollicitationibus, deinde tormentis, ac minis indicia illa in Zamoscium ac Dzierzekium Chirographaque Christophorus expressisset, Zamoscio è quidem omnium rerum ignaro, non leve hominum odium afferebant. Neque tamen alteri etiam causæ patrocinium deerat.

Maxime autem Nicolaus Firleius Castellanus tum Biecensis & Referendarius, Nicolaus Zebrzidovius Stenzicensis, Petrus Miskowsky Opocnensis Præfecti, multique alij primarij ab altera parte stabant.

Contra quorum autoritatem cum quicquam decerni posse Zboroviani desperarent, non tam ut certi aliquid decerneretur laborabant: quam ut & Legati ad Comitia è suis crearentur, & iis non tam certa aliqua quam libera potestas, in re præsente cum aliorum Conventum Legatis, quod è republica visum illis esset, statuendi permitteretur. Quod ipsum etiam cum difficulter iis de quibus ostensum est, præsentibus assequi se posse sperarent, de die in diem tempus extrahere, si forte, quos obstare sibi putabant, dilapsis, in sua potestate habere Conventum possent.

Verum re ab aliis animadversa, quamvis nonnullis tædio moræ ad sua se recipientibus, cæteris tamen manentibus, tandem utrisque fere defatigatis, legati utriusque partis, pari fere numero lecti, mandata nulla certa iis data: fidei illorum respublica gerenda commissa. Idem Sredensis Conventus majoris Polonicæ exitus fuit.

In quo cum Joannes Zborovius Castellanus Gnesnensis, gravem in Zamoscium querelam proposuisset, contraque Joannes Piotrovius Canonicus Cracoviensis Secretarius Regius dicere pro Zamoscio cœpisset, à Palatino Posnaniense Gorkano minaciter interpellatus, omnium qui illarum partium erant, non odia solum, ac voces,

Verum re ab aliis animadversa, quamvis nonnullis tædio moræ ad sua se recipientibus, cæteris tamen manentibus, tandem utrisque fere defatigatis, legati utriusque partis, pari fere numero lecti, mandata nulla certa iis data: fidei illorum respublica gerenda commissa. Idem Sredensis conventus majoris Poloniæ exitus fuit. In quo cum Joannes Zborovius, Castellanus Gnesnensis, gravem in Zamoscium querelam proposuisset, contraque Joannes Piotrovius, Canonicus Cracoviensis, Secretarius Regius, dicere pro Zamoscio cœpisset, à Palatino Posnaniense Gorkano minaciter interpellatus, omnium, qui illarum partium erant, non odia solum, ac voces, verum sclopetos etiam, atq; arma in se convertit. Inde eadem fere ratione, qua Prossoviciis, & utriusque partis legati lecti, & nullis certis cum mandatis legati. In Sendomiriense conventu, qui secundum Prossoviciensem in minore Polonia, primæ autoritatis est, plus etiam fere ab adversa parte obtentum. Nam & mandata certa in eo legatis data, & inter illa id maxime, ut de Samuelis cæde, quam Zborovii factam quererentur, judicio quereretur. Grave id non tam in Zamoscium, quam leges ipsas publicas præjudicium visum; quibus proscripti patrocinium à quoq; suscipi, aut de ejus morte queri fœderis, ac jurisjurandi religione interposita vetitum est. Visnensis conventus, qui Russiæ quasi universæ est, bis turbatus, semel contentione de diversoriis Stadniciorum, qui sororis filii Zboroviorum erant, cum Joanne Thoma Drojevio, Præfecto Przemisliense: ad cujus præfecturam & Visna, & pro eo diversoriorum in conventu assignandorum jus more recepto pertinebat, quà contentione, cum conventus infectus, atque secundò à Rege indictus esset, gravior multo inter Joannem Herburtum Bruchnalscium & Stanislaum Zolkievium filium turba exorta, iterum fere eum diremit. Herburtus is consobrinus erat Zamoscii, ab eo alienatus, invidiosissimam in eum concionem habebat, quam cum Zolkievius ob Javoroviens. præfecturæ locationem ei negatam ab eo haberi illi exprobrasset, ad rixam, mox ad gladios res devenit. Postridie tumultu sedato, cum legatorũ, tum mandatorum genere, eundem fere, quem superiores, de quibus ostensum est, exitum conventus habuit: legatusq; inter alios ipse etiam Herburtus creatus. In Lancicense, Syradiense ac Masoviticis aliquot conventibus jus valuit. Partim postulata Zboroviorum omnino refutata, partim supplicium de Samuele sumptum probatum, gratiæque Magistratibus, qui sine ullo respectu personarum res judicatas executi fuissent, actæ. Verum potioribus conventibus ita partim turbatis, partim scissis, ad comitia etiam armatis comitatibus magis, tanquam ad bellum, quam ad consilia utrinq; itum: instructis comitatibus ad comitia Regem deducentibus, præter Zamoscium, Senatoribus plerisq; Lithuanicis, tum Constantino etiam Ostrogiæ Duce, Palatino Kyoviense. Relatio nomine Regis à Zamoscio pro munere Cancellariatus facta. De cujus capitibus, dum instituto vetere primum Senatores, deinde nuntii nobilitatis in consilio suo sententias dicunt, incidissentq; interim dies, quibus jure publico, non alias, quam publici judicii causas Reges judicant, inter primas Zboroviorum etiam causa, ac primo quidem Christophori, in judicium vocatur. Ante omnia fides publica per amicos ejus illi petita, quæ cum non minus instanter ab illo peteretur, quam à Rege negaretur, per aliquot dies, varie res extracta fuit. Non solùm autem res nova atq; inaudita fere erat, ab homine nobili judicii causa fidem publicam in Regno hoc peti; Verùm publicæ etiam libertati, non parum præjudicii creatum ea re iri existimabatur, quę cum jure publico satis munita, semper habita fuisset, quo, ne quisquam nisi judicio condemnatus capi posset, diligentissime cavetur, postulatione hac in dubium vocari, quodammodo videbatur. Tandem Zboroviis annitentibus, nuntiisq; etiam nobilitatis se interponentibus, ad ultimam usq; sententiam literis etiam securitatis ei præstita, neque tamen stetit. Comparuerunt nomine ejus, Joannes Zborovius, Castellanus Gnesnensis, & Joannes Niemojevius. Contra quos cum Procurator Regius in causa judicii publice per procuratorem defendi reum non posse exciperet, illi contra tenderent, moribus Regni permitti, id reo interlocutum fuit. Recitatus inde à Procuratore Regio libellus, quo in judicium vocatus fuerat, criminaque, quæ illi objicerentur, continebantur. Præter id autem, de quo superius mentio facta, consiliorum contra Regem initorum; alterum etiam pecuniarum contra patriam à Moscho, hoste publico, captarum, jusjurandiq; eidem dati illi objiciebatur, quibus, quantum in ipso fuerat, Regem ac Rempublicam turbare, atque, ut Regem dignitate ac vita, ita Rempublicam sua pace ac tranquillitate, privare instituerit. Qui rei nomine judicium excipiebant, primo Regem judicem ejus causæ recusabant: in eamque rem Alexandri Regis literas quasdam, prius sane, quam inauguratus regno esset, ab eo datas, quas interregno jam examinatas non receptas fuisse supra ostensum est, proferebant. Cum econtra nullum in causa Majestatis, præter Regem ipsum ac Senatum judicem esse posse, multis & rationibus & novis aliquot legibus doceretur, in hanc sententiam ab omnibus etiam fere Senatoribus itum fuit. Exceptione hac exclusi, libellum vitiosum esse ostendere nitebantur; quo contra leges contumeliosis verbis reus appellaretur. Instigatore contra docente, eam naturam criminum esse, ut non nisi verbis crimen designantibus in judicium vocari possent: interim constitutio à Senatore quodam prolata publiceq; lecta fuit; qua, si quis contumeliosum libellum in aliquem edidisset, continuo objecta probare

jubetur. Ex quo instigatore crimen, quod verbis iis contineretur, in continente probare jusso, ultimo loco delatorem poscere cupere: sine quo Regio nomine jure, quem accusare posse negabant. Verum hac etiam præscriptione, cum multis rationibus ab Instigatore allatis tum ad extremum interlocutione etiam Regis sublata, interroganti num quas alias haberent deinceps, quibus rebus objecta crimina probarentur, audituros se responderunt. Qua re in diem sequentem dilata, primum de vita rei nonnulla Instigator præfatus, quibus ab hujusmodi criminibus nunquam alienum fuisse doceret, ad primum consiliorum cum Moscho agitatorum probandum, primo Livonem quendam Wilhelmum Peplerum, Interpretem olim Moschoviticum, tum civem Dorpatensem, quo sequestro Moschus cum illo egerat, inde Petrum Rass, Tribunum Rigensem, Petrum Chorelscium, ad extremum Joannem Zulaff, Medicum olim magni Moschoviæ Ducis, ac reliquos quidem omnes, in ipso judicio, huic postea judicium quidem institutum, sed ante sententiam prolatam testes citavit. Deplerus legatum à Moscho Ophanasium Rozanovium, seq; una cum illo interpretem ad Cæsarem missum fuisse testabatur, ut legationis ejus obtenta consilia cum Christophoro ac Samuele per literas cœpta perficeret, sub id maxime tempus, quo Rex Lukoss oppugnasset: utrinq; vero ante literas ad Moschum, per priorem legatum Zachariam Zuchanscium dedisse. Pragæ Christophorum nocturnis maxime temporibus cum legato assidue occulta consilia agitasse: appellatum à legato, ut, quemadmodum promisisset, in Moschoviam secum iret, pecuniam inviaticum proposuisse; cujus causa cum Lebekam legatum secutus fuisset, legatum mille Taleros à duobus mercatoribus Lubecensibus conquisitos ei dedisse: prius tamen solenne juramentum in fidem Principi suo præstandum. Ab eo accepisse, juramentum id, tanquam interpretem, se ei præivisse. Quod ob hyemem navigari tum non posset, Christophorum, ut ad iter se instrueret, Pragam rediisse: interim hyeme exacta alterum legatum, Thomam Schaurium, ad Cęsarem & summum Pontificem missum: cui iterum pro interprete adjunctus fuerit. Eundem literas ad Samuelem eodem argumento, quo priores ad Christophorum attulisse, eas se præsente Christophorum accepisse, atque ad fratrem se missurum recepisse: Pragæ postea ad Marschalcum Cæsareum Fridericum Steinium, inde ad ipsum etiam Cæsarem accersitum, deque juramento hoc Christophori interrogatum fuisse: rem omnem, ut Lubecæ gesta fuisset, exposuisse. Mercatores, à quibus mille Taleros eos accepisset, quas Christophoro dedisset, mutuo acceperat, nominabat unum postea ex illis, pecuniam eam repetitum, in Moscoviam ivisse, per quem tota de re, literas & formam simul juramenti præstiti, ad Moscum legatus misisset. Cum duorum civium Rigensium opera ad Moscum evasisset, re cognita jussu Regio in vincula conjectos eos fuisse: postea publicis civitatis precibus liberatos. Hunc vero pecuniam, quam mutuo dedisset, tandem Joannis Sikauff, Medici magni Ducis, qui Gedani nunc habitaret, ægre recepisse. Rassius, Tribunus Rigensis, quod de mercatoris Lubecensis in Moscoviam transitu, deq; civibus Rigensibus, quorum opera transiisset, Peplerus testatus fuisset, ita confirmabat, ut & nomina eorum ederet, & publice omnibus id notum esse testaretur. Chojenscius, cum in aula Cæsarea versaretur, ad judicium hoc ipse etiam evocatus, omnibus rebus relictis se stiterat. Rogatus publice jussu Regio à Marschalco Regni Opalenio, literas Christophorum à legato Moscovitico accepisse scire se dixit: literas eas se vidisse, non tamen legisse: ipsum etiam legatum Moscoviticum, cum aliquando ad eum venisset, de Christophoro interrogasse: Principiq; suo pecunia accepta addixisse, se eum jactasse. Joannes Zulauffius, qui Medicus Moschi fuerat, cum initio judicii à Peplero nominatus fuisset, Gedaniq; habitare diceretur, accersitus, atq; ante prolatam sententiam, ipse etiam interrogatus, eadem, quæ Peplerus testatus fuerat, confirmabat: Literas ipsas Christophori à Bogdano Bielscio, intimo Mosci Consiliario, sibi demonstratas, totamque rem, quemadmodum gesta esset, narratam ostendebat. Adjungebatur ad hæc Oscici, qui ob idem crimen Vilnæ supplicio affectus fuerat, atq; ministri ejus Bartholomæi cujusdam indicium. Cum enim Bartholomæus is herum suum detulisset, simul ad Samuelem etiam Zborovium literas à Mosco missas esse scire se indicarat. Oscicius vero ipse capitis jam condemnatus, ut Ungarum aliquem Rex ad se mitteret, postulaverat. Misso à Rege Caspare Bekesio, Christophorum ac Samuelem Zborovios, tum Albertum Lascum, Palatinum Syradiensem, qui itidem literas à Moscho acciperent, indicarat. A Lascio dignitatis suæ & fidei memore, literæ, quas à Moscho acceperat, statim Regi exhibitę fuerant, atq; ita indicium id, non modo ipsius damnati professione, verum Palatini etiam Syradiensis facto comprobatum. Ad alterum crimen probandum, primum ipsius literæ, manu ejus scriptæ, exemplumque epistolæ ad Nisovios ejusdem manu scriptum, lecta in judicio fuerant, inde singula earum capita excussa: ostensus infestus animus ejus in Regem; cum ex injuria, quam quod beneficio non afficerentur, fieri sibi jactarent opinione: tum convitiorum, quæ in Regem jaceret & genere & multitudine, consilia secreta inita: confœderationes inter eos factas: solicitatos Nisovios, manum hominum partim desperatorum atque egentium, omnium autem vagorum: certum tempus, atq; opportunitatem maximi facinoris patrandi quęsita: rumores ad invidiam Regi, seditionemq; concitandam confictos, sparsosque. Literæ testimo-

stimoniis confirmatæ primus testis Joannes Borudenscius, aulicus Regius citatus. Testatus is Boksicium, præcursorem Kawcę, qui jam casu periisset; & Stanislaum Goslavium ad se detulisse, solicitatos se, à Samuele Zborovio, ut Regem interficerent, fuisse, idque tum in re præsente, vivo adhuc Boksicio Regi indicasse. Productus autem ipse Goslavius: nam Boksicius jam interierat: non modo solicitatos se à Samuele ad Regem interficiendum, fuisse testabatur: verum, quomodo etiam, & quo in loco, quibus promissis solicitati ab eo fuissent: quæ deinde consilia cum ipsius Regis interficiendi, tum interfecto eo, fugę capiendæ, alteriusq; Regis eligendi habuisset, ordine enarrabat. Secundum hunc Samuel Lascus citatus, testimonium ejus de scripto recitatum: habebat id ex aliis quibusdam literis Christophori ad Samuelem scriptis sententias quasdam exceptas, quæ cum earum literarum, quæ publice in judicio lectæ fuerant, sententia omnino convenirent. Jam ante vero, patruus etiam hujus Albertus Lascus, Palatinus Siradiensis, quæ secum etiam hac de re Samuel agitasset, publice in Senatu professus fuerat. Venisse aliquando ad eum Varsaviæ ad se: secretoq; petito, ut Regis hujus interficiendi, alteriusq; inducendi, societatem secum iniret, se solicitasse: eam rem jam tum cum primario Senatore, cujus memoriam præsentis testabatur se communicasse, exque ejus consilio eo ipso tempore ad Regem detulisse. Ultimo loco ipsius Samuelis, quæ supra commemorata est, professio lecta in judicio fuit. Quibus rebus ab instigatore prolatis, defensores rei, quo ad ipsum reum rem referre possent, aliquot dierum dilationem petere, data in diem sequentem fuit, humanitatis potius causa, quam quod vel more vel jure deberetur. Ei præsertim, qui, cum ipse sistere se debuisset, & potuisset, quod non stetisset, sibi imputare deberet: de literis tamen, an eas agnoscerent, statim respondere jussi. Respondit frater rei, aliter sibi non videri. Postridie Niemojevius principio totum crimen elevare: accusationem autem ipsam, quantum poterat, in invidiam vocare, ut quam primum ex literis potissimum rei & instituta esset, & iisdem probaretur: deinde vero non facta aliqua, sed dicta tantum & suspiciones quasdam in judicium vocaret: externi id juris esse: nostras leges, cum crimen Majestatis nonnisi in personam Regis committi definirent, factum ipsum requirere. Iis preces miscebat; quibus, etsi viderentur aliqua contra dignitatem Regis iis literis scripta, clementissimorum tamen potius Imperatorum non solum legem, quam in judicio recitabat, verum exemplum etiam imitaretur, petebat. Ad extremum ad juramentum provocabat, quo secundum leges publicas nobili integræ famæ, si præstare id paratus esset, evadere liceret. Excepit sermonem rei frater, Castellanus Gnelnensis. Cum Mosco commune fratrem aliquid habuisse, fieri posse concedebat; sed cum & alios hostes, imprimis Svecum, Moscus habuerit, contra patriam cum illo conspirasse negabat. De altero crimine literas, ex quibus id maxime objiceretur, etsi fratris sui esse negare non auderet: tamen, ut manus ac signa quorundam alii imitentur, neq; novum esse: & vel Cancellariæ ipsi, in tanta diligentia, quæ adhiberetur, nuper admodum accidisse: sed tamen, si quid acerbius contra dignitatem Regis scriptum in iis videretur, ab ætatis vitio omne esse. Conversus deinde ad preces, ne iis moveretur, ac fraternas potius injurias, suis familiæq; suæ meritis condonaret, multis lachrymis obsecrare Regem cœpit. Quas si in fine orationis adhibuisset, plus fortassis movissent: sed immemor, nihil citius lachryma exarescere, ad aliam rationem defensionis, quam maxime trepidabat, totamque quasi defensionem elevabat, se convertit. Cum enim consiliorum, contra salutem Regis initorum, quicquam iis contineri post preces jam adhibitas negasset, singulas partes epistolæ interpretari, & vix non violenter cœpit, minas in nullum alium, quam partim in se, partim in Zamoscium, quos commodis suis apud Regem obstare existimasset, jactare Fœdus, cujus mentio in literis fieręt, ad peregrinationem, quam in Insulam Melitam communi consilio suscipere decrevissent, spectare: eodem solicitationem Nisoviorum pertinere, quos una secum in militiam eam abducere voluissent. Proferebat in eam rem singulas trium fratrum literas; quas vivo adhuc Samuele de Epistola hac, cum ad Regem delata fuisset, sibi autem jussu Regio ostensa, à se appellati diversis ex locis ad se dedissent, quibus unanimiter, ita interpretati eam fuissent. Nonnihil & contra testimonia ab eo dictum: maxime plebejorum, quæ ad Moscoviticum crimen probandum prolata fuerant; quæ contra nobilem jure valere posse negabat. Samuelis supplicio affecti professionem, quod ab adversario excepta: quod cum tanta crimina in lucem proferri ab eo potuerint, ad judicium servatus non fuerit, suspectam facere conabatur. Tandem juratoriam quam vocant purgationem, ex privilegio maxime Alexandri, ipse etiam petebat. Responsum ab instigatore utriq; fuit, consilia cum Moscho agitata tot testibus, professionibus defunctorum, nonnullorum deniq; hominum conscientia ita testata esse, satis ut appareat, cum purgare id frater rei voluerit, non tam excusari id ab eo, quam agnosci. Hac enim excusatione si uti liceret, qui minus Oscicum, & alios, qui ob id crimē condemnati fuissent, uti eâ potuisse? Cui autem dubium esse posse, cum in ipso ardore belli, quod cum Rege tum Moscus gerebat, operam ipsius conduxerat, contra Regem ac Regnum hoc, an alium quempiam minus tum molestum, aut nullum fere iis temporibus hostem eum conduxisse. Alterum crimen, ut maxime literis, quę proferuntur, & admissum esse doceretur, & simul probaretur, nihil tamen id iniqui vel absurdum habiturum: eam fere rationem notoriorum criminū esse, ut

ut in iis crimen ipsum probationem sustineat, ut, si quis in homicidio aut falso deprehendatur, crimine ipso & instrumentis falsis extantibus, nullam aliam probationem requiri: esse autem id non minus & testibus compluribus & conjecturis certissimis, quæ in hujusmodi criminibus, quæ latebram maxime quærunt, vel primum valere debeant, quam literis ipsis à se comprobatum, quas suspicione aliqua frustra nunc involvi, cum hesterna die, de iis interrogati, nullam omnino dubitationem interposuissent; præterea vero, cui verisimile esse posse, literas tam longas, iisq; de rebus, quæ nonnisi fratribus ipsis notæ esse possent, ab alio confictas, aut in iis manum ejus imitari quenquam potuisse? Satisq; vel ipsos eas agnoscere, cum & ante & nunc maxime in judicio crimen id literarum diluere, atq; interpretando mitigare, quam negare eas maluerint: adeoq; omnes tres fratres interpellatione sua diversis ex locis, agnovisse eas fateantur. Quod non tam facta, quam dicta, consiliaq; ac conatus, in judicium vocarentur: non solum cum jure Cæsareo, verum maxime cum ratione ipsa ac nostro etiam jure convenire. Recitatæ in eam rem leges aliquæ nostræ fuere; quibus partim gladiorum districtiones, coram Rege aut Magistratibus factæ, & si nullus vulneratus aut cęsus esset, partim voluntas ac conatus conventum, judiciorumve turbandorum, recentissime vero minæ ac machinationes in parentem intentatæ, capitali supplicio punirentur, quam perfecta essent, quid absurdius futurum, quam in id tempus maleficii persecutionem conferri, quo, qui punire debeat, amplius extiturus non esset: clementiam in privatis jurgiis aut iis, quæ à temeritate potius aliqua ac levitate, quam consilio profecta essent, laudandam maxime esse, in salute publica oppugnata qui remissus esset, non clementem eum, sed crudelem esse. Hic si quæ dicta essent, hujusmodi esse, ut facinus ab iis nullo modo sejungi posset: esse vero non modo dicta illi objecta, sed primo crimen Moscoviticum, consiliorumq; contra patriam, quæ recte Rempublicam ipsam peterent: inde clandestinas machinationes, solicitationes militis finitimi, ejusdemq; ad seditionem parati: tempus, locum, opportunitatem captata: consilia tandem secreto quidem inita, sed tamen luce fere ipsa clariora, quæ si Rex clementiæ suæ causa condonare reo vellet: Respublica tamen, securitatis atq; salutis causa, quam eo exemplo in maximum discrimen conjecturus esset, negligere eum non debere. Inde ad interpretationes à Gnesnense allatas accessit. Minas in nullum alium, quam Regem ipsum ac forte etiam Zamoscium, convenire posse, cum satis verba ipsa testari: tum illam de Gnesnense interpretationem illorum verborum eorundem evidentia ultro refutari. Deinde verò, cum tot locis aperte, ac nominatim in Gnesnensem inveheretur, cur idem non cęteris tot locis faceret? Cur notas, quas inter se communicatas non esse dolet, requireret? Idem de confœderatione liquere: nullo modo ad peregrinationem trahi posse. Quem enim fœdere hujusmodi profectiones sancire solere? Multas patrum memoria à claris viris susceptas esse, & quotidie suscipi, nullam unquam sacramento vel hujusmodi confœderatione sancitam. Ad eandem quorsum universa progenie eorum opus, quam adjungendam literis iis scriberet? quomodo denique, quod in iis ipsis literis ostenderet, uxoris ducendæ Christophori consilium cum ea convenire? quid studiis nobilitatis quæ concilianda scriberet, ad profectionem eam opus? illis autem quem fructum: quod in commodum Regi allatura peregrinatio fuisset? quæ illa maxima ex ea re expectare se ostenderet. Ad extremum, si honestum, licitum, laudabile consilium eorum fuisset, cur, quod non profiterentur, literis etiam non aperte perscripsisset? cur notas ad ea explicanda se expetere, multa celare ostendisset? Quæ si omnia, qualia essent, satis manifesto tenerentur, cui dubium esse posse, quorsum Nisoviorum ad eadem consilia conjunctio spectaret? ut jam non quereretur, quem usum manus militum primum egens & vaga, deinde in mediterraneis locis ac vastitatibus semper versata, in maritima militia, sermonis hominum, locorum, in quæ duceretur, imperita habitura esset, verba ipsa literarum ita evidentia esse, ut nulla interpretatione in alium sensum detorqueri possent. De plebejorum testimoniis demonstratum, præterquam, quod aliis etiam testibus, quos ipsi reciperent, quorumq; testimoniis illorum confirmentur, ac quasi illius ipsius confessione, tum vero publico etiam civitatis Rigensis testimonio crimen id Moscoviticum comprobaretur, in hoc etiam judicio minime rejici illa posse: cum in aliorum judiciorum capitalium, quæ inter privatos exercerentur, quæstionibus plebejorum juratorum, qui oculati testes fuissent, testimonia moribus nostris excludantur, quanto magis Majestatis ac perduellionis in Rempublicam commissæ judicium præcipuum aliquid habere debere; in quibus priscis etiam liberarum Rerumpublicarum temporibus servorum quoque & mulierum cum indicia tum testimonia Reipublicæ causa recepta semper fuerint. Samuelis professionem à juratis hominibus exceptam fuisse: eam autem earum rerum autoritatem esse, ut nullius Magistratus fides inimicitiarum obtentu in dubium unquam vocata fuerit. Sub quam orationem Zamoscius ipse, cum assurrexisset, omniumq; earum rerum, quæ acciderant, totiusq; supplicii ratione prolixe demonstrata, quam non modo minime inimico, sed benevolo etiam animo apud Regem pro Zboroviis antehac appellasset, ipsum Regem testem citavit: cum tantarum rerum commemorationem, ab omni eo tempore, quo captus Samuel fuerat, fieri ab eo intellexisset, pro muneris sui ratione, non negligendas sibi existimasse: adfuisse, cum

cum iis de rebus Samuel diceret, complures honestissimos homines ex nobilitate, tum juratos officiales: quæ excepisset, ad Regem & Senatum deferre se debuisse: professum hæc certum esse: quantum contra reum valere deberent, ipsos judicaturos. Quod servatus ad comitia non fuerit, multas causas fuisse: imprimis, ne executio decretorum Regiorum, maxime vero comitialium, maximo cum Reipublicæ periculo, in dubium vocaretur: ne novus gradus juris introduceretur: ne si cum alii statim punirentur, hoc ad comitia servato; inæqualitas inter potentiores & tenuiores constituta videretur: quod denique, cum sub id præsertim tempus Reipublicæ causa Cracovia proficiscendum sibi esset, non modo sine sumptu ac molestia, verum periculo etiam maximo, custodiri non potuisset. Ex iis rebus omnibus purgationem juratoriam nullo modo decerni ei posse, instigator demonstrabat, quæ ipsa in eo Alexandri privilegio, de cujus autoritate jam querere nollet, non simpliciter tamen, sed prout æquum ac justum visum foret, reo decerneretur. Jam vero alias recentiores leges, easq; certissimas, quibus & quomodo decerni ea deberet, aperte statuere. Primum integræ famæ nobili: reum, cum de anteacta vita ipsius nihil diceretur, aliquoties jam in judicio, quamvis creditarum rerum proscriptum: professionibus supplicio affectorum bis nominatum. Ita deinde decerni, si plures firmioresque ad innocentiam suam tuendam, rationes reus, quam accusator ad oppugnandam eam haberet. In hoc judicio contra reum, primo ejus ipsius literas, manum, signum, tot fide dignos testes prolatos: ipsum præter simplicem negationem facti, contra apertissimas tot res, quo se defenderet, nihil attulisse, quæ si reciperetur, præterquam, quod manifestum perjurium admitteretur, nullum etiam unquam condemnatum, eademq; opera omnes leges è Republica sublatum iri. In qua oratione cum proscriptionis etiam Christophori mentio facta esset, exceperunt defensores, non ab ordinario Magistratu, sed, sub interregnum, à temporario judicio proscriptum fuisse: præterea cum creditoribus compositum jam esse; cujus rei instrumenta proferebant: sed transactionem quidem cum uno tantum actore; cum aliis bonorum cessiones, sub hoc ipsum fere judicium ex instituto post tot annos factas. Proscriptiones quamvis in interregno editas, eandem vim, quam ordinarias habere Cracoviensis potissimum constitutionis autoritate docebatur: transactione autem sola cum parte, quamvis una tantum proferretur, nisi Principis beneficium accederet, proscriptione damnatum, non liberari Sigismundi Augusti comitialibus, & supremi tribunalis decretis aliquot demonstrabatur. Per aliquot inde dies sententiæ à Senatoribus dictæ. Primo non posse in hac causa juramento reum evadere decretum: itaq; testes, excepto tamen Chojenscio, qui id recusabat, publice juramento adacti. Senatu iterum habito, eoq; ante sententiæ dictionem aliquoties per præconem citato, decretum per Andream Opalenium, Marschalcum Regni, latum: crimen liquere: perduellionis ac Majestatis reum convictum, ipse posteritasque ejus omnis honore ac jure nobilitatis privata: à Magistratu, quicunque in potestate habere eum posset, ut captus, capitis supplicio afficeretur: bona, si quæ reliqua haberet, publicata, successioq; ipsi, posteritatiq; ejus, omnis in perpetuum præcisa. Eidem pœnæ receptatores, fautores, socii, si qui futuri ejus essent, subjecti. Petierant nuntii nobilitatis, ut tanquam in re gravi & quasi nova ex ipsorum collegio ad judicium aliqui allegerentur, qui una cum Senatoribus sententias de eo dicerent, idque ex privilegio eo Alexandri, de quo supra mentio facta, deberi quasi contendebant. Quod nova omnino postulatio videretur, negatum fuerat: ac ne ex ipso quidem privilegio Alexandrino ad alios, quam ad Regem & Senatum, cognitionem ejus pertinere posse, demonstratum. Priusquam in Majestatis crimine sententia in reum ferretur, jam aliis etiam judiciis, quibus à Zamoscio & Joanne Dzierzeko ob veneficii in conventu Prossovicense in simulationem, de qua supra ostensum est, privatim postulatus erat, condemnatus fuerat. Non comparenti in judicio reo, revocatio criminum falso in actores collatorum decreta: certum tempus præstitum; intra quod nisi revocasset, perpetua infamia proscriptioq; succederet. Eodem fere tempore, tanquam conjuncta in causa, alteram in Wlodkowam, viduam, sororis filiam Zboroviorum, in cujus domo captus Samuel fuerat, judicium administratum, quæ cum & publice de vi queri non dubitaret, & privatim judicium in Zamoscium meditari diceretur, præveniendam ratus, legibus iis, quæ proscriptorum fautores iisdem pœnis ac judiciis, quibus ipsos proscriptos subjiciunt, ad comitia in judicium eum vocarat. Judicii exitus is fuit, ut nullum receptum vel ante sua voluntate, proscripto præstitisse, vel nunc etiam patrocinium ullum ejus suscipere, aut quenquam eam ob causam incusare neganti, juramentum, ad quod provocarat, decerneretur, quod deinceps in proximis judiciis inferioris subsellii præstitum ab ea fuit. Omnia non sine invidia aliqua Zamoscii administrata, partim miseratione hominum; quam qui à potentioribus premi putantur, facile apud quosdam reperiunt. Maxime tamen, qui inter legatos nobilitatis Zboroviorum necessarii erant, vel partes eorum tutabantur, quorum, quemadmodum supra demonstratum est, ex compluribus Palatinatibus, non pauci erant, turbare, qui & alia consilia omnia fere impediebant, neve de Republica statueretur, obstabant, & cum more recepto, die comitiorum elapsa, Regi universi valedicerent, aliquot eorum re inter se communicata, contra judicia ea publice protestati fuere: neq; quicquam eorum ratum se habituros

denunciarunt. Verba Nicolaus Casimirscius faciebat:seu potius ex scripto recitabat. Cum illo Zbigneus Ossolinius Ostrogius Lvvovvius, sororum filii Zboroviorum, Procopius Penkoslavius,aliique unus atque alter erant. Cum paucitas illis objiceretur, illi autem universi collegii aut majoris ejus partis nomine denunciationem eam facere se significarent, plerosq; vero jam discessisse dicerent, urgebantur à Rege, ut nomina saltem eorum ederent; quo qui & quot eorum essent,sciri posset. Illis hærentibus, neque scriptum ipsum, quod recitabant, tradere volentibus,prodit. Sventoslaus Orselscius, Judex tum Calisiensis, commemorataq; & majorum in Reges fide,& Regis in Rempublicam meritis, & præsentibus periculis, quæ cum maxima Reipublicæ impenderent solius Regis sapientia, ac virtute superanda essent,ne paucorum quorundam, vel ingrato animo,vel contumacia moveri se pateretur, cum hortabatur: perpetuam vero fidem, ac summam in ea constantiam, omnium nomine ei deferebat. In iisdem tamen comitiis, controversia cum Dano Piltensis etiam composita. Cum à matre Regis Daniæ, & Magno in Episcopatu, viginti quinque millia thalerorum oblata fuissent, neq; Rex, ut summa ea illi reposita, & vicinum & bellum ex provincia summoveret, alienus erat: & Danus quamcunq; rationem ex negotio eo, quod & non magni momenti esset, & præter expectationem ejus cecidisset, quæ cum dignitate modo ejus conjuncta esset; quaq; non tam rejectus à Curonia, quam postquam jus suum consecutus fuisset, ultro rejecisse ab ea videretur, non invitus arrepturus existimabatur. Itaque cum à Farensbecio primum summo utrumq; Regem pacificandi studio proposita, Georgio Friderico deinde Marchioni, in Prussia Duci, permissa fuisset, illeque non minore studio apud Danum ea in re laboraret, hisce tandem conditionibus transactum: Injuriæ damnaq; utrinq; data, utriusq; partis oblivione obliterarentur, pristinaque inter illos gratia & amicitia maneret, ne de alterius jure, cum uterq; jus suum obtenderet, disceptaretur, per transactionem triginta talerorum millia Polonus Dano numeraret: quæ postquam certo loco ac die, de quo privatim convenisset, numerata fuissent, tum Danus possessione arcis Piltenensis totiusque Episcopatus Polono cederet. Apud Polonum ne fidem Dani secutis fraudi esset, omnium libertates, juraque legitime obtenta, usurpataque, ex autoritate Senatus scripto diplomate æque confirmarat, imprimis vero Augustanæ religionis usum, nominatim etiam Joanni Beeri, secessionis autori, cautum. Emptionis vel hypothecæ titulo possidens, nisi re cognita, pignoreve legitime Curonia moveretur: bona soli tumultus ejus tempore, per vim alicui ablata, legitimo possessori sine mora ut restituerentur. Conditionibus impletis, incolæ juramento à Daniæ Rege solverentur, Regiq; & Regno Poloniæ successoribusque ejus in perpetuum novo obstringerentur, similiterque promissa confirmatio vicissim illis præstaretur. In tributis exactionibus, vectigalibusque, eadem, quæ aliorum Regni incolarum, conditio eorum esse. Dum vero ex belli ejus detrimentis se colligerent, ab omni tributo, militia, aliisq; oneribus publicis, per quinquennium immunes essent, tormenta, instrumentum bellicum, aliamq; suppellectilem, quicquid ejus in arce Piltense esset, Dano vel cujus esset, auferre integrum esset. Captivi sponsioneve aut fide obstricti, sine ullo pretio utrinq; dimitterentur, liberarenturve. Forma transactionis, ex Prussica Ducali Cancellaria transmissa, paucis mutatis accepta, primumq; à Rege Senatu Polonico & Lithuanico, deinde Dano etiam, ejusque Senatoribus, subscripta, signataque, conditionibus utrinque, quemadmodum convenerat satisfactum. Cum autem neque in comitiis tributum decretum fuisset, nec alia in ærario tum parata pecunia esset, prætera vero difficultates, quæ cum incolis de juribus intercessuræ essent, ab ipso Duce explicari Rex mallet, ut ipse triginta illis millibus talerorum numeratis, hypothecæ interim jure tractum eum possideret, Rex ab eo impetrat. Delegatus ad eam rem, tanquam Vicarius in Livonia Regis, Cardinalis Radivilus, cum aliis nonnullis, possessionem à Dano acceptam delegatis Prussicis ducalibus tradit; quæque alia negotium postulabant, in præsente cum iis constituit, transigitque. De vidua Ducis magni Moscha, quamvis ad alios potius cura ejus pertineret, pietatis tamen causa, vel ad suos remissurum, vel religioso aliquo loco honeste exhibendam curaturum, se Rex receperat, remissa in Moscoviam fuit. Habebat more solenni suos etiam in iisdem comitiis Dux Prussiæ legatos, gratiæ per eos Duci actæ, pro opera studioq; in Piltenense controversia adhibito, privatim etiam, quod conatibus Zboroviorum, motibusque aliquibus gravioribus, ad illum quoque fama delatis, opes contra eos suas Regi detulisset, quibus tamen, ut opus non erat, ita ne utendum quidem Rex existimabat. Navigatio, quæ ex Lithuania Regiomontum est, cum per Habum seu sinum maris Venedici longo ambitu instituatur, non solum longinqua est, sed periculo etiam non vacat. Si flumina quædam partim derivarentur, partim purgarentur, brevissimo omnino tractu & sine ullo periculo constitui eam posse nonnulli repererant. Appellatus ea de re Dux à Lithuanis, quod non sine maximo sumptu perfici res posset, præter alia solennia postulata sua, vectigal eo nomine sibi permitti, in comitiis hisce Dux petebat. De navigatione itidem ab Elbingensibus, derivatione Vistulæ deteriore facta, querebatur. Lithuanicæ navigatio-

gationis cognitio seu constitutio ad communes delegatos rejecta. De Elbingense ostensum, cum à delegatis ad Regem causa ea relata esset, Regem judicaturum: si ita ei videretur, suum etiam hominem ad judicium id mitteret. Similiter portorii Gedanensis negotium in iisdem comitiis finitum. Scripto hujusmodi ex autoritate Senatus illis dato, de quali supra ostensum est. Ab uno atque altero tamen attestationes nonnullæ interpositæ, maxime Hieronymo Rozrazevio, Episcopo ut Vladislaviense, ita Pomeraniç, ne juribus ecclesiarum, rerumq; ecclesiasticarum, jurisdictionive, quicquam eo derogaretur. Anglica legatio, quemadmodum supra ostensum est, primo ad conventum delegatorum Mariæburgensem, deinde ex conventu Senatorum Lublinense Levartoviam rursum. Nicolao Firleo, Castellano Visliciense, possessore Levvartoviense, ipso etiam una cum aliis aliquot Senatoribus, ad rationes ejus, quod petebant emporii excutiendas delegato, revocata fuerat. In comitiis hisce negotio illo portorii cum Gedanensibus transacto responsum Reginæ: Iis legibus, quas proposuissent, teneri rem apud ordines non potuisse, quod publicis Regni legibus monopolia omnia, collegiaq; hujusmodi, vetita sint, quod tamen proximum huic esset, quodque pro sua erga eam benevolentia promptissime semper ei detulisset, iis juribus atque libertatibus, quibus sub prioribus Regibus usi fuissent, portus omnes ditionesq; Regias illis patituras. Cumq; Gedanenses ob societatem eam commerciorum, quç cum Anseaticis civitatibus aliis eis intercedit, paulo ante suum in Regnum adventum, duriores nonnihil leges atq; conditiones imposuisse iis accepisset, ut in pristinum jus ac libertatem eos restituerent, illis mandasse: neq; dubitare, si quid tum societatis ejus causa durius in illos statuissent, nunc autoritate sua adductos emendaturos, atq; omni potius benevolentia & officiis eos prosecuturos. Non invitis ac procurantibus potius Gedanensibus id additum, si forte revocare commercia Anglica Gedanum possent. Quemadmodum supra ostensum est, cum Sveco omnia incerta erant. Querebat tamen subinde causas cum Rege agendi, aliisq; viis præclusis, aliquando per Cancellarios aut Secretarios suos, Possevinum, qui in concilianda ut plurimum Principum gratia versabatur, appellabat, postulataq; sua illi ingerebat. Respondebatur plerunq; Possevino, mirari Regem, inter gravissimas offensiones, leviorum rerum mentionem ab illis fieri, nisi ipse autem prius Regi satisfaceret, frustra vel legatos vel arbitros communes Rex mitteret, eum expectare; cum non semel nonnulla, cum indignitate sua, frustra id hactenus fecisset. Interim Regina Sveciæ anno superiore, mense Octobr. mortua, Secretarium Petrum Erasmi Brunum ad comitia hæc mittit. Literas ille à Rege ad Senatum: à filio autem ejus Sigismundo Principe, qui occulta vi facti in Regno postea Stephano successit, cum ad ipsum Regem, tum ad Senatores Polonicos & Lithuanicos separatim habebat. Repetebant iis uterq; vetera postulata sua, cum pecuniæ creditæ, tum dotis, tum successionis: in literis vero ad Lithuanos magni Ducatus Lithuaniæ, etiam hæreditatem in præjudicium hæredum, conjunctione cum Regno Poloniæ, interversam quærebatur. Responsum nomine Senatus, ad Regem se detulisse. Cum autem ante parenti ipsius Sveciæ, copiosissime à Rege suo responsum iis de rebus fuerit, commodius ad eadem nunc responsuros fuisse, si quid in responso eo desideraren, ostendissent. Nunc de Rege suo hoc solum dicere posse, nunquam ab æquitate, ac ne amicitia quidem cum serenissimo parente ejus retinenda, abhorrentem animum habuisse: cupere, ut pari studio illinc quoque responsum ei fuisset: sed tamen, ne deinceps quoque de voluntate erga eum sua quicquam diminuat, libenter autores ei futuros, cumque ipse, per communes delegatos controversias hasce tollendi, commodissimam rationem futuram existimet, ut suum quoque in eam rem assensum præberet, à Rege se impetrasse. Legatos autem suos, si ita Sveciæ Regi videatur, ad diem sextum mensis Septembris Parnaviam se missuros, inde de loco aliquo medio, quo cum legatis Sveticis conveniret, cum iis communicaturos, quę an acciperet, in tempore certiorem Regem facerent. Simul vero in iisdem comitiis delegati ad conventum eum Sveticum fuere, Andreas Firlejus Lublinensis, Joannes Lesnonolscius Zakrocinensis, Christophorus Zienovvic Brzestensis, Castellani, Joannes Piotrovius, Canonicus Cracoviensis, Secretarius Regius: præscriptumq; legationis, ex Senatus consilio, iis datum. Verum cum ad diem illi postea se stetissent, Svecis alia tractatione cum Mosco tum impeditis, infecta res fuit. A Lithuanis expostulatum, non tam molestam eam rem sibi videri: quamvis liberis populis, tanquam in peculio alicujus se censeri, vix non indignum videri debeat, quam novam, quod quo jure semper gens Lithuanica usa fuerit, non diligentius quæsisset, quod si fecisset, reperturum sine dubio fuisse, nullum unquam tempus extitisse, quo non liberæ electionis jus illa quoq; habuerit. Et si enim ex Jagiellonica familia continua serie aliquot Principes ei imperarint, voluntate tamen iis paruisse: neque magis ea re suam libertatem minui potuisse, quam Polonicæ gentis, quod ex eadem domo ipsa etiam complures Principes liberis suffragiis sibi præfecerit. Itaque qua voluntatis, libertate è Jagiellonicæ gentis Principibus antea paruisset, eadem in societatem Reipublicæ Polonæ descendisse.

Cui rei id vel argumento esse posse, quod, cum Divus Sigismundus Augustus diu multumque de conjunctione hac laborasset, vix post multos annos perficere eam potuerit; ut quæ non tam in ipsius potestate, tanquam Domini hæreditarii, quam arbitrio atq; voluntate gentis suæ, tanquam liberæ, fuisset. In iisdem comitiis, cum superiore æstate Joannes Borkovius, Vicecancellarius, mortuus fuisset, Magistratus is Alberto Baranovio, cui, tanquam majori Secretario, ex jure id debebatur, una cum Episcopatu Przemisliense, qui morte Simonis Lukovii, nondum tamen Romæ confirmati, vacabat, datus fuit: præpositura vero Plocensis, quam antea tenebat, conservata. Secretariatus major & Referendariatus Petro Tilicio. Jam Prussos etiam tędere judiciorum aulicorum cœperat. Privatim vero Kostkus Stangenbergensem possessionem, primam in Prussia sedem suam, cum in judicio Regio à Venceslao Sakio repetiissent, causaq; cecidissent, per judicia ista tribunalis, rem à Rege judicatam rescindere, recuperareque possessionem eam posse, spem aliquam habebant. Per omne quidem hoc Stephanani Imperii tempus, ut peculiare in Prussia causarum Prussicarum ultimæ instantiæ tribunal haberent, operam dederant: jamq; formam ejus in conventu anno superiore sibi constituerant: verum ordinibus Regni semper obstantibus, Stephano etiam postquam de scitis eorum certior factus fuerat, per Stanislaum Zolkievium filium, nullo modo successionis quasi speciem hanc laturam se ostendere, tandem in hisce comitiis Stanislao Kostka, Succamerario Culmense, maxime annitente, Petrikovia ipsi quoq; contributi. Edictaque, quibus judicium id omnibus denuntiaretur, edita, non multo post comitia publice per Prussiam proposita fuerunt, quod tamen comitiis hisce infectis, inter leges, cum nullæ scriptæ fuissent, referri non potuisset, sub hujus deinde Regis imperio, lege etiam in tabulas relata stabilitum fuit, eodem modo, idem Kyoviensibus, ac Volchinii tributum. Ac primo quidem, ut exemplo Ecclesiasticorum, sex Prussi, sex è Regni judicibus res Prussicas judicarent, constituerant, postea satius judicantes, ęquo cum reliqua Regni nobilitate jure uti, more aliorum Regni Palatinatuum, communia judicia, ita, ut promiscue & judicarent, & judicarentur, habere cœperunt. Quomodo portoriũ Gedanense constitutum fuerit, supra ostensum est. In conventu Levartoviense, cujus supra mentio facta, diserte cum Anglis & Elbingensibus actum fuerat, at cum tumultus Gedanensis tempore primus Rex commercia in urbem eam introduxisset, si posthac etiam ibi habere ea vellent, portorium ad exemplum Gedanensium, ipsi etiam constituerent; maxime cum Gedani habiturus jam Rex portorium esset, si illi immunes ibi commercia exercerent, non parum decessurum Regi videretur. Itaq; Joannem Schorcium, Præfectum Kissoviensem, ad civitates eas mittit, ad Gedanenses quidem, ut pręteriti anni rationes acciperet, inq; futurum annum præfectos scribasq; vel novos eligendos curaret, aut saltem, si veteres manerent, novo juramento eosdem astringeret. Ad Elbingenses vero, ut quo ipsi quoq; ad normam Gedanensium tres consules præfectos, duos scribas eligerent, qui portorium id nomine Regio jam exigere inciperent, eos hortaretur: Juramentoq; ipsos quoq; adigeret. Sub idem comitiorum tempus, in Livonia quoq; initio à mutatione calendarii sumpto, Parnaviæ & Rigæ tumultuatum. Parnaviæ edicta Regia, quibus emendatum calendarium accipere jubebantur, clam à quibusdam refixa abjectaq; fuerant. Verum ubi autoritate Præfecti, edictorumq; Regiorum ad Magistratum, cum non de religione, sed ordine ea re agi, ostensum illis fuisset, utq; in autores contemptæ Majestatis Regiæ inquirerent, neve inposterum tale quid committeretur, caverent, mandatum; non magno negotio, oppressum gliscens incendium fuit. Rigæ & gravior tumultus & longius progressus fuit. Edictis Regiis de emendato calendario recipiendo acceptis, Magistratus maxime autem Nicolaus Ekius, qui in Purgrabiatu erat, ut secundum calendarium id cum dies festi observarentur, tum alia omnia administrarentur, & publice, & imprimis ecclesiarum scholarumq; ministris suis, mandaverant. Autore Georgio Neumano, primario inter eos ministro, reliqui etiam parent; cum decem dierum spatio ex emendatione ista festorum, festa natalitia anteverterent, ministrique, quemadmodum à Magistratu jussi fuerant, solitas ceremonias in templis obirent, cathedramque conscendissent, populo ad solita negotia laboresque nihilominus converso, vel paucissimis vel parietibus concionabantur. Staro deinde veterum natalitiorum die, opere omni remisso, ornatusque ad templa populus convenit: à ministrisq; destitutus, nullo prætereunte, ipse hymnos cantionesque suas concinnebat. Intercesserat inter Neunemanum ludique magistrum contentio quædam hac de re, in qua cum ludimagister in ipsum etiam Regem contumeliosis verbis invectus fuisset, re ad Ekium à Neunemano delata, pro munere Burgrabii ad se citatum, verbisque castigatum, in carcerem compingit. Eum cum primum collega ipsius, pueris omnibus comitatus, deinde concursu facto populus etiam repetiisset, reposcentibus dimittere Ekius noluisset, subito in domum ejus impetu facto, illo furori eorum cedente, domum diripiunt, ludimagistrum foribus carceris effractis vi auferunt, eademq; rabie in Neunemanum etiam, quem autorem totius ejus rei ferebant, invecti, multis pręterea verberibus affectum semianimem relinquunt. Postridie Magistratu fere omni præ metu se abscondente, cum multitudo sine Duce, sine capite, sine consilio certo, ne ipsa quidem sine metu, quonam res evaderent, esset, imprimis Duces sibi,

Mar-

Martinum Gisium, obscuro loco Rigæ natum, sed qui in causis agendis operam suam navare solitus, ingenio calliditateque, maxime in animos multitudinis influebat, & Joannem Brinkium Belgam, tum alios nonnullos Duces seu Tribunos sibi creant. Ekium repertum protractumq;. Neunemanum itidem ad reconciliationem adigunt: vetus calendarium restituunt: leges quasdam, quibus in ordinem Magistratum redigunt, neve sine plebis scito quicquam gravioris rei agat, statuatve, eum obligant, constituunt. Qui vi ad reconciliationem adacti fuerant, primam quamq; subducendi se occasionem nacti, attestationi, qua vim discessumq; suum contestabantur, interposita, ad Cardinalem locum tenentem Regium in arcem se recipiunt: rem inde ad Regem deferunt. Rex in ea omnium rerum, cum Sveciæ præsertim Rege, incertitudine temporis, rationem habendam putabat. Itaq; Cardinali mandat, operam det, ut civitati persvadeat, quo à contentionibus discedat, in concordiamque redeat: de controversiis, quæ inter eos sint, cum Magistratus tum populus, ex suo uterque corpore, primarios legatos ad Regem mitteret. Si autores tumultus in potestate haberet, neque reliquam plebem facile se commoturum ratus: & se, quod è dignitate publica videretur, statuendi facultatem habiturum. Quo humanius Cardinalis cum illis ageret, eo homines, omnis humanitatis expertes, quæ natura fere plebis est, insolentius se efferebant. Itaq; de die in diem in pejus ibi res ruere. Sub initium mensis Maji universa plebs, cœtu facto, viginti quatuor Seniores, quos vocabat, homines totius civitatis seditiosissimos factiosissimosq; eligit: in eorum consilia, adq; salutem eorum etiam vitæ suæ periculo tuendam jurejurando se adigit. Qui comminationi illi subscribere nollent, aut superiorem in ea Magistratum exciperent, sibilis convitiisq; multitudinis explodebantur. Consilio eo plebis constituto, & eas, quas antea tulerant, leges, quibus Senatum in ordinem redigunt, renovant, & alias novas ferunt. Muros vallumq; civitatis, maxime arci oppositum, muniunt, tormentaque in eo collocant, apertamq; omnino rebellionem spirabant. Senatus, qui coercere ista debebat, vi metuque à plebe oppressus, ne mutire quidem audebat. Itaque, ne in curiam quidem, nisi à plebe vocatus, conveniebat. Quod, quoties fiebat, ex arbitrio seu imperio potius plebis, omnia statuere cogebatur. Omninoque, nullo quasi Magistratu existente, tanquam domicilium aliquod latronum, omnium rerum perturbatio, atque horror quasi quidam ac vastitas, civitatem occuparat, miserandaq; plane facies ejus erat. Quærebant causas cædis in Magistratum: cumq; jura, de quibus cum Stephano constitutum fuerat, omnia excussissent, neq; satis justam causam accusandi Magistratus reperire possent, tandem templum D. Jacobi, quod collegio patrum Societatis Jesu, à Rege constituto, attributum fuerat, alterumq; minus illi vicinum, D. Mariæ Magdalenæ, cum cœnobio virginum Cisterciensis ordinis, proditum à Magistratu Regi insimulabant: obliti præter alia præclara, imprimis cathedrale, etiam Archiepiscopale templum, ipsiusq; Archiepiscopi curiam, domosq; plerasque canonicorum, tum reditus earum plerosque. Quæ ne titulo quidem aut specie ulla juris occupata ab iis tenebantur, summo cum dolore injuriaque Catholicorum permutata, confirmataq; eorum loco à Rege cum illis fuisse. Cum alios autem ejus rei insimulabant, tum maxime Joannem Testium, Advocatum civitatis, & Gottardum Willingum, Syndicum. Idq; cum agitari ea subsensisset, Testius metu perculsus, præter Ekium, ipse etiam ex civitate profugit, in arcem se recipit. Patres Societatis intra parietes se continebant, quoties in publico conspectus aliquis eorum fuisset, omnium probris injuriisq; mox incessebatur. Unus vero lapide etiam à quodam de vulgo in terram prostratus, cum eo non contentus, semianimem pugione etiam confodere vellet, vix ab astante alio servatus fuit. Cum vero, non multo post, in ipsum etiam collegium templumq; impetum plebem facturam præviderent, assiduis injuriis, quæ quotidie fere illis inferebantur, exagitati, tristiora etiam & graviora indies expectantes, in arcem ipsi quoq; possessionis causa, uno atq; altero relicto, se recipiunt, templum collegiumq; plebs ut hostis occupat. Non multo post Comitia, de Zatmariensi etiam cum Cæsare controversia decisum: opera maxime Antonii Possevinii: qui negotio hoc à summo Pontifice ei demandato, in reconciliandum Principum gratia, nihil omnino intentatum relinquebat. Conditio jurisjurandi, onerumq; præstandorum, quæ maxime negotium morari videbatur, Zamoscio ratione̅ eam proponente, ita expedita fuit, ut jurejurando remisso literas tantum, quibus Majestatem, supremumque Regni Ungariæ imperium Rex successoresve ejus agnoscerent, à singulis Regibus Ungariæ acciperent, illi vero sine detrectatione eas darent: cæteroquin à juramento, aliisve oneribus, immunes possessiones eas tenerent, quæ difficultas postquam sublata fuit, de aliis, quæ reliquæ erant, non difficulter postea convenit: acceptaque possessio nomine Regio fuit. Exitus comitiorum expectatus à Cæsare existimabatur; qui cum præter opinionem eorum, qui ipsi vana quæq; sibi pollicendo, non minus certas spes, aliis fortassis etiam fecerant, cecidisset, finis tandem controversiæ compositus. A comitiis Cracoviam mox Rex profectus, quo in loco seu vicino Cracoviæ Niepolomiciæ, ob venationes maxime ei grato, cum integram fere æstatem egisset, sub hyemem Grodnam se contulit, ubi ad morte̅ usq; substitit. Per omne autem id tempus, quod ad futura comitia intercessurum esset, cum maximas res animo agitaret, quod tamen neque de Tartarorum incursionibus reprimendis, neque de bello contra Moscum quicquam statu-

ſtatutum fuerat, de iis autem rebus, quas animo agitabat, cum ſummo Pontifice, aliisque nonnullis Principibus, tractandum interim exiſtimaret, otium id, ita transmittebat, ut, quantum in ſe eſſet, nonnullis locis, partim ædificiis, partim aliis ornamentis excolendis, totum ſe daret. Imprimis Grodnam, quam ob venationes, quibus maxime delectabatur, quaſi ſeceſſum quendam ſibi delegerat, arce temploq; murato, aliisq; omnibus rebus ornare inſtituerat, totusque in eam rem incumbebat. Quæ Joanne Baſilide Moſcoviæ Duce mortuo occaſio Imperii Moſcovitici adjungendi ſe oſtenderit, ſupra dictum eſt. Cum fruſtra in Comitiis rem Rex propoſuiſſet, aliis tantæ rei occaſionem ſpernentibus, aliis ex inſtituto omnes Regis actiones impedientibus, Rex tamen, ne ita quidem, tantas ſpes deſerendas ratus, cum ſummo Pontifice, Italisque nonnullis Principibus, Venetis maxime, & Florentino, communicare, de iis inſtituit: ac maxime quidem per Antonium Poſſevinum, tum Cardinalem Battoreum, quem cum ſub proxime præteritorum comitiorum tempus ex urbe revocaſſet, hujus negotii cauſa denuo Romam mittit. Statu rerum Moſcoviticarum demonſtrato, quanta vel maximo Septentrionis imperio potiundi occaſio ſe oſtenderet, ſimul demonſtrare. Quod ſi adjunctum eſſet, cum idem finibus Imperii Turcici latiſſime obtenderetur, tantis viribus conjunctis, quanto non modo tutior, verum formidabilior, etiam Turcicæ potentiæ, Chriſtianitas futura eſſet: quanta ſimul facultas religionis catholicæ per latiſſimos illos Septentrionis tractus propagandæ. Itaq; cum non minus cum univerſæ Chriſtianitatis commodo, quam Regni ſui dignitate conjuncta ea res futura eſſet, ut ad eas ſuſcipiendas ſubſidio aliquo pecuniario ab iis juvaretur, operam dabat. Subque finem anni octuageſimi quinti Georgio XIII. mortuo, Sixtoq; quinto ei ſuffecto, eadem de re ipſum quoq; per Cardinalem Battoreum & Poſſevinum appellabat. Probata utriq; res, juſtumque ſubſidium ab utroq; in eam promiſſum. Sixto quinto autem, qui maxime fœdus etiam contra Turcam cum Perſa, cui vicina Moſcovia eſſet, maximi animi viri ſpectabat, ita cordi res eſſe, ut etiam remotis arbitris & ſcribis, adeo illud tractaret, ſuaque manu ea de re literas ad Regem daret. Uniusq; menſis ſtipendium, jam per novum legatum Annibalem de Capua, Archiepiſcopum Neapolitanum, viginti quinque millia ſcutatorum ad Regem deſtinaſſet. Verum res optimo conſilio ſuſcepta, mortuo poſtea rege, cum ipſi, tum Zamoſcio, ut quo Conſiliario omnia à Rege facta eſſent, vel maximam invidiam conflavit. Communicatione enim hac cum ſummo Pontifice, ipſiusque ſummi Pontificis ſtudio in vulgus jactato, cum, quid actum eſſet, alii non ſatis compertum haberent, aliiq; ſtudioſe etiam in diverſæ religionis hominum perniciem comparata fingerent, vehementer animos eorum accenderunt. Et ſi fœdera cum Cæſare, domoque Auſtriaca, nondum renovata eſſent, quod tamen controverſia Zatmarienſis jam tranſacta eſſet, huc usq; etiam ſi ſolenniter non renovata, tacite tamen quaſi ſervata utrinq; fuiſſent, Joannes Skretuſcius, Secretarius Regius, ad Cæſarem à Rege miſſus; qui Chriſtophorum Zborovium, judicio victum damnatumque, actis judicii ejus ad Cæſarem per eum miſſis, ex priſtini fœderis formula dedi peteret. Quod, uxore ducta, inter ordines Boemiæ ſeu Moraviæ receptus fuiſſet, ad eos à Cæſare res rejecta, poſteaq; ad mortem usq; Stephani Regis ducta. Initio anni octuageſimi ſexti, Joannes Demetrius Sulikovius, Archiepiſcopus Leopolienſis, ad novum Pontificem Sixtum quintum à Rege miſſus; qui & faſtigium illud Reipublicæ Chriſtianæ ei gratularetur, & officium ſeu obedientiam, quam vocant, inter alios Reges, Principesq; Chriſtianos, Regis Regniq; nomine ei deferret, præter hæc privata nonnulla negotia ei demandata: maxime de Abbatia Olivenſe, Caſparus Jeskau, Abbas Olivenſis, cliens Koſtkanorum, Georgium Koſtkam, Palatinidem Pomeraniæ, invito Rege, ſuffragiis monachorum, coadjutorem ſibi adſciverat. Rex Fabianum Lokkam illi opponebat: maxime autem de jure Regio ei agebatur: Itaq; intentus in conatus eos eſſe juſſus, maxime, ſi in judicio rotæ aliquid ſuſciperetur, ne in controverſiam ullam deſcenderet. Sed potius jure hoc longiſſimi temporis ſpacio confirmatum in Regno hoc Reges ſemper obtinuiſſe, ut ad nullas omnino Abbatias alii, quam quos Reges ipſi commendaſſent, eligerentur, contra atteſtaretur. Sub idem fere tempus, initio nimirum anni octuageſimi ſexti, Henricus Dux Lignicenſis è cuſtodia, qua aſtrictus à Cæſare fuerat, egreſſus, primo Varſaviam ad Reginam, inde, omnibus rebus, interque alias veſtibus etiam, ſuppellectileque, & abaco argentea, pro generis ejus dignitate, ab ea inſtructus ornatusque, ad Regem Grodnam venit; ab eo, ut priſcorum Regum Poloniæ Piaſtorum poſteritas, humaniſſime ipſe etiam exceptus fuit. Poſtridie adventus ejus tabellarius à Cæſare ad Regem venit, quibus ſignificabat, cum cuſtodia, qua obſtrictus fuerat, rupta, præter voluntatem ſuam, in ditiones Regias ſe contuliſſe eum intellexiſſet, evocandum eum exiſtimaſſe; poſtulabatque, ut tabellario, qui literas, quibus eum ad ſe revocarat, traditurus ei eſſet, per Regem in ditionibus, iisve locis, in quibus adepturus eum eſſet, id liceret, ſecuritasque eidem à Rege præſtaretur. Adjunxerat literis ſcriptum, quæ cauſæ, ob quas cuſtodia obſtrictus fuiſſet, maxime quidem prodigalitas ejus, vitiaque prodigalitatis, diſſolutio & æris alieni magnitudo, comprehendebantur. Quo à Rege cum illo communicato, alia partim negare, partim excuſare, partim elevare, ob novarum autem quarundam rerum, conſiliorumque cum ipſo Rege, ſuſpiciones ad Cæſarem delatum, odium

ejus

ejus incurrisse obtendere. Rex, ne vel bonam caussam male agendo corrumperet, ut vel quamprimum Cæsari se sisteret, hortari eum cœpit: testimonium etiam innocentiæ ejus, vel ipse præbiturum se ei apud Cæsarem offerebat. Verum, cum ille vanas spes quasdam, quas in plerisq; Germaniæ Principibus habere se diceret, sequi mallet, interq; alios Præfecto militiæ Sveticæ tum mortuo gubernationem partis ejus Livoniæ à Sveco, à quo evocatus esset, expectare se ostenderet, literas tamen ad Cæsarem illi dedit, quibus & iis rebus, de quibus delatum se ad Cæsarem dicebat, diligentissime eum purgat, & prolixe eidem commendat. Ad Georgium Fridericum Marchionem, in Prussia Ducem, cujus sororem in matrimonio, liberosq; ex ea habuerat, indeq; in Sveciam profectus, postea Sigismundo III. Rege electo, cum eo in Poloniam revenit, in exilioque Cracoviæ obiit. Quo Rigenses res prolapsæ fuerint, supra ostensum est. Plebe indies magis turbante, exules in arce interim erant; atque in judicium primo ad Cardinalem, deinde ad Regem seditiosis vocatis, ut caussæ cognitionem susciperent, urgebant: Interim Cardinali, qui Romam spectabat, ad Regem, ut Magistratu eo Locum tenentis se abdicaret, domumq; inde profecto, atci Thomas Endanus Saxo præerat. Cum Rigensium minæ aliquæ, ut ultro sibi dederentur, alias per vim exules ex arce se ablaturos delatæ ad eas essent, Joannes Tastius, cæteris meticulosior, ut noctu per Dunam in tutum evaderet, persvaderi sibi patitur. Cum in medium flumen, ignoto rustico habitu indutus, jam pervenisset, sclopeto exploso, qui in insidiis à Rigensibus locati fuerant, non absque suspicione proditionis mox advolant, exceptumq; in urbem perducunt, sævissimisq; tormentis subjectum. Hominem jam vitæ pertæsum adigunt, ut cum alia nonnulla, contra fidem civitati debitam admissa, tum maxime templa, de quibus supra mentio facta, Regi condonata fateretur. De fasso, mox publice in foro supplicium sumptum. Conscios ejusdem facti sui, cum alios nonnullos, tum maxime Casparem Bergium, Consulem, Gottardum Willingium, Syndicum, Ottonem Rannium, Scribam civitatis, nominarat. Bergium constantia ejus servavit, cum nullo metu, ut quicquam contra fidem à se admissum fateretur, adigi potuisset. Willingius tormentorum dolore victus, cum ipse etiam fassus fuisset, primum vita publice in loco supplicii à populo donatus, domumque deductus; mox à complexu uxoris, & liberorum, iterum è domo abstractus, supplicio ipse quoq; afficitur. Jam ante, priusquam ad sævitiam eam descendissent, exulibus urgentibus, & exules decreto Rex restituerat, & seditionis autores, maxime autem Gisium & Brunkium, proscripserat. Curlandiæ tamen Duci, ut componere inter eos posset, transactionem inter eos tentaret, permiserat; nonnulla spe, si in pristinum statum opera ipsorum civitas restituta fuisset, receptum eos ad gratiam Regiam habere posse, damnatis facta. Tentata perfectaq; à Curlando transactio fuerat, sed ita, ut in eodem fere statu, in quo tum civitas erat, relinqueretur. Exules verbo magis quam re restituerentur, aut securitati eorum idonee caveretur. Detrimenta rei familiaris direptæ, vix uni Ekio, & ne illi quidem satis sarcirentur: injuriæ utrinq; obliterarentur; interim, ut damnati restituerentur, opera apud Regem daretur. Jam crudelitate etiam tanta Rex commotus, cum & suam Regniq; majestatem in tantum contemptum, & ipsius civitatis salutem, in tantum discrimen vocatum videret, acriora remedia adhibenda ei existimans, meditansq; animo vindictam seditiosorum, innocenterque supplicio affectorum ultionem, cum capita seditionis denuo proscribit: tum in ipso Dunæ ostio propugnaculo, portum occupare instituit; quo perfecto, & commeatu commerciisq; eos prohibere, & non magno negotio in potestate civitatem habere posse videbatur. Operi Stanislao Penkoslavio, cui Sendomiriensem paulo ante præfecturam contulerat, impigre administrato, præsidium etiam imponitur. Seditiosi rerum suarum solliciti, cum conjurationem, quam antea fecerant, denuo sanctissimo jurejurando renovant, universamque adeo civitatem in id adigunt, tum partim aliorum Principum externorum opem patrociniumq; circumspicere incipiunt, tum in Sveciam Gisius, communi aliorum, seu privato suo consilio proficiscitur, quo rerum in civitate ea statu, aliquanto post Rex moritur. Portorio Gedanense constituto, ad alteram rem, in qua non minus Majestatem Regni versari existimabat, animum mox Rex convertit. Privilegio Casimiriano, quo possessiones libertatesq; adeo omnes suas civitas tueretur, diserte cautum fuit, ut domum Gedani, pro dignitate Regia Civitas Regi ædificaret. Res non tam à Regibus neglecta, quam Gedanensium precibus, caussisque interpositis semper ducta, receptis iis Mariæburgi in gratiam, una cum portorii negotio ad Comitia rejecta fuerat. In portorio etiam superiore anno nonnulla Regem offenderant: quod, cum literas Regias præfectis scribisque legatus Regius tradidisset, illi, nisi prius ad Senatum retulissent, resignare eas noluissent. Deinde, cum novos præfectos scribasque eligerent, quos juramento adigerent, hortatus eos fuisset, illi eosdem jam ante juratos confirmatos à se ostendissent. Nonnihil de ipsa æstimatione etiam, exactioneque portorii, an bona fide omnia administrarentur, dubitationis aliquid objectum fuerat. Itaq; misso, sub initium Veris, Reinoldo Heidenstinio, qui & præfectos scribasq; solenni juramento adigeret, & rationes portorii præteriti ab illis acciperet, in eaque, quorum supra mentio facta, inquireret, imprimis, ut dignitatis Regiæ omnibus iis in rebus curam haberet, ei mandat: tum nominatim, ut domum ex privilegio Casimiriano debitam ab illis exigeret, certumque scriptum aliquod responsum ea de re referret. Stanislao Kostka, Succamera-

meratio Culmense, & Ernesto Vejero, Pucense Præfecto, controversiam mandatam, quæ collegio cerevisiæ coctorum, cum Magistratu erat, & non perfecta, cognoscendam eidem delegat. Elbingæ vero, ut de certa ratione portorii, quæ nondum explicata erat, constitueret. Cum negotium Brunsvicense, quemadmodum supra ostensum est, delegatis principibus ob eventum litis inexpectatum, asperius nonnihil appellatis plane hæreret, ad Ducem Prussiæ simul descendere jussus : quæ in causa ea hactenus intercessissent, ei demonstrare, ut ipse in ea apud delegatos Principes se interponeret, novumque quasi causæ aditum præstaret, petere. A Duce res suscepta. In Germaniam is tum sub id ipsum tempus ibat, cumque ab eo tempore in assidua semper apud Prussos expectatione esset, per septemdecim tamen annos, quos supervixit, nunquam tamen postea Prussiam vidit. Gedani summa voluntate Senatus, ex dignitate Regia, omnia administrata : Literæ Regiæ etiam non consulto Senatu, præsente legato, à Præfectis Scribisq; lectæ: novoq; juramento in verba Regia adacti rationes diligentissime exactæ, satis bona fide eas administratas docebant. De domo Regia, quemadmodum Rex voluerat, scriptum responsum à Senatu datum, quo, quod privilegio Casimiriano debebat, non negabat: difficultatibus Civitatis demonstratis, ut in aliud commodius tempus differri rem Rex pateretur, petebat. Satisfactum tum temporis eo Regi. Cerevisiæ coctoribus, cum aliis nonnullis de rebus, tum maxime de vectigali quodam, accisam vulgo vocant, quod extra ordinem à Magistratu impositum, querebantur, controversia cum Magistratu erat, ad Regium judicium tota re rejecta, compositione postea transactum, de eo inter illos fuit. Elbingæ de duabus maxime rebus dubitatio erat: una, quod exemplo Gedanensium dimidiam partem portorii Elbingensis etiam petebant: Præfectos etiam Scribasque, eodem exemplo, ipsi quoq; eligere volebant. Altera, quod à solis Anglis, non civibus aliis, etiam externis, pendi id debere æquum censeret. Rex aliam rationem Gedanensis portorii, ut quod à prima civitatis ejus ad Regnum adjunctione possessum ab illis fuisset, aliam Elbingens. ut quod à se primum institutum fuisset, esse debere statuebat : ut partem quidem aliquam pro arbitratu suo ad portus stationesq; reficiendas illis permitteret, non alienus erat, dimidium nimirum putabat. Præfectos etiam ac Scribas, non quidem nisi ex corpore civitatis deligere volebat, præscribi tamen aliquid in iis sibi nolebat, quo minus postea etiamsi ita ei videretur, aliquid mutare, ac pro suo arbitratu statuere, de iis posset, æstimationem etiam ad Gedanens. quidem portorii revocare volebat; ne, si minor æstimatio iniretur, de proventibus Regiis aliquid decederet: si major, magnitudine portorii ab emporio eo mercatores absterrerentur. Imprimis tamen ab omnibus, non modo civibus & Anglis, verum quibuscunque, qui merces aliquas per portum eum importarent, aut exportarent, æqualiter exigi id volebat, itaq; accipere se beneficium, non dare, cogitare eos debere monebat: ideoque, tanquam in re, quæ tota potestatis Regiæ esset, accipere conditiones, non præscribere. Petebant nihilominus Elbingenses, de aliis externis, præter Anglos, immunes ut essent: de navibus item, ut cum ea ratio adhuc portus esset, ut ingredi in eam naves non possent, ab iis quoq; portorium ne exigeretur. De externis, cum in eadem omnes causa essent, ut eodem omnes etiam jure essent, perstitit. De navibus assensus fuit, quo ad portus in eum statum perduceretur, ut naves ipsas capere posset. Salarium simul præfectis quinquagenos: scribis septuagenos singulis, annuos ex portorio constituit. Cum, quemadmodum supra ostensum est, Zatmarensis controversia sublata esset, ad pacta cum Cæsare, domoque Austriaca, quemadmodum convenerat renovanda, venisse Rex putabat. Ita autem in cogitatione ea versabatur, ut pristina cum prioribus Regibus fœdera diligentissime ipse expenderet, examinaretque. Sic vero de iis judicabat, vix non majorem partem eorum magis ad mercatores, quam Principes ipsos pertinere: ut de liberis utriusque subditorum commerciis jure administrando, transitu utrinq; præstando; & quæ ejus generis, vel sine fœderibus ullis, communis utilitatis causa, apud fere omnes gentes serventur: quæ autem ad communem Principum dignitatem atque utilitatem constituta in iis viderentur, hujusmodi esse, ut vel ad unius partis, Austriacæ nimirum, commodum sola revocata, vel frustra omnino constituta viderentur, quemadmodum, quæ non recipiendis subditis alterius, commodisq; mutuis & liberorum utrinq; provehendis, Ferdinando quidem utilitatis aliquid afferre potuisse, qui Boemos & Transilvanos, partim non admodum obsequentes, partim alienatos à se haberet, pro liberis autem, vix non vivente adhuc Augusto, Regnum ambiret: Augusto nihil, qui & Regnum pacatissimum, liberos nullos haberet. Auxilia vero mutua, cum ad utriusq; arbitrium revocarentur, præter alios autem utrinq; Turca exciperetur, in re seria nihil omnino serio actum videri potuisse. Ea igitur quomodo emendarentur, cogitabat. Caput maxime de perduellibus duplex in pristino fœdere erat. Unum de publica perduellione, vel universi Regni, vel populi, alterum privatorum. In illa parte duo vitanda putabat. Unum, ne hac ipsa re jus liberæ electionis, quod utriusq; populi, Poloniæ, Ungariæ, Boemiæ Regnorum haberetur, imminutum videretur: alterum, ne, cum existere tempus posset, quo patrocinium Ungariæ, seu partis ejus suscipere Poloniæ, non modo expediret, sed necessitas forte ei offerretur, ne fœdere aliquo astringi se pateretur, quo minus postea omnia integra essent. Si forte permissu divino reliqua Ungaria à Turca omni occupata, saltem

tem vicinæ partis, patrocinio suscipiendo, excludere à finibus Poloniæ Turcam posset. Itaque ejus generis perduellionis seu defectionis mentionem, omnino potius omittendam judicabat; cum præsertim vel sine gravissima causa, vel duriore, quam ut tolerari possit, servitute adactus publico consensu nunquam populus universus descendere eo soleat. In capite de privatis perduellibus, ne cui forte ex necessariis suis Ungaris suspicio propensionis alicujus in eum, periculi quid afferre posset, eam etiam cautionem addendam existimabat. Si jure Regni ejus, cujus incolæ fuerunt, publicæ ac legitimæ perduellionis convicti damnatiq; fuerint. Caput etiam de auxiliis mutuis, vel omnino prætermittendum putabat: vel cum utrique fortassis parti expediret, contra commune à Turca maxime periculum, mutuo fœdere sese munire, certa aliqua vel militum, vel pecuniaria auxilia designata. Ad quam conditionem, si ordines Poloniæ astringere se pati nollent, re cum Transilvanicis ordinibus deliberata, fratris filium Principem, ordinesque Transilvaniæ obligare ea cogitabat. Cum sine autoritate Senatus agi de confirmatione fœderum non posset, in comitiis, quorum tempus legitimum jam imminebat, diligentissime proponere rem Senatui cogitabat, maxime autem Moscoviticum negotium, cum animo agitabat, quemadmodum supra ostensum est. Per fratris filium, Cardinalem Battoreum, non solum promissum de auxilio, sed certum jam in eam rem auxilium, à Sixto quinto Pontifice obtinuerat, certaque jam pecunia trajecta, apudq; mercatores quosdam Italos deposita in usus eos fuerat. Itaq; denuo in comitiis proponere rem ordinibus statuit. Ab his si nihil scisceretur, partim tamen privatis facultatibus, partim summi Pontificis auxilio, consilia prosequi: ac primo quidem legatione missa, de conjunctione seu societate cum Regno, vel in eum saltem eventum, si Princeps nulla posteritate relicta decederet, agere statuit. Si, ut sponte in ditionem Regni perveniret, persvaderi eis non posse; agrum Smolencensem, & Severiensem, quæ olim de Regno alienata fuissent, repetere: utrinque negantibus, tum demum bellum intentare. Hisce igitur & aliis nonnullis minoris momenti de rebus, ut Livonia constituenda, & similibus, ad diem certum mensis Decembris comitia indicit. Jam conventus minores, qui ante comitia solennes haberi solent, agebantur; vixq; non omnes propensos se in negotium ostenderant. Cum morte Regia, subito nuntiata, omnia relicta fuerunt. Obiit Grodnæ duodecima mensis Decembris, sub vesperam; sexta fere die, postquam morbo tentari cœpisset, ita, ut idem mensis & vitæ ipsius, & anno octuagesimo sexto finem afferret, quo genere morbi perierit: cum multis libris, in publicum etiam editis, Medici inter se certarint, ne nunc quidem fortassis, satis in aperto est: Nicolaum Buccellam Patavinum, Simonem Simonium Lucensem. De Simonio constat, cum Cardinalis Radivilus, paulo ante mortem Regis Romam iturus, ei valedixisset, non diu vitalem futurum Simonium ei denuntiasse: de Puccella idem Christophorus Zborovius jactabat: operam præterea ad tollendum Regem ab eo sibi delatam, à se repudiatam. Ego literas Ducis Prussiæ vidi, quibus paulo ante mortem Regis, ut à Medicis, dissensioneque eorum, quæ summa inter illos erat, sibi caveret, eum hortabatur. Verum rumores eorum, qui de morte ejus sparsi sunt, neq; confirmare quicquam, neq; refutare animus est. Nihil certe morte ejus inopinatius plerisque accidit. Cum enim annum ætatis quinquagesimum quartum nondum egressus esset, valetudine præterea & firma erat, & cum exercitationibus, tum aliis rebus diligentissime valetudinem tuebatur. Princeps immortali memoria dignissimus fuit. Natus in Ungaria erat, anno salutis humanæ M. D. XXXIII. V. Calendas Octobr. die DD. Cosmi & Damiani, genere Illustri Patre Stephano, sub Joanne Rege, Palatino Transilvaniæ: matre Catharina Thelegdea. Neq; solum antiquitate generis & opibus clara domo, verum, quod multo augustius, constantia in Religione catholica. Cum enim, Deo ita permittente, invalescentibus hæresibus, universa fere Ungaria ab Ecclesia Catholica se avertisset, stirpem suam, quæ de Somlio Battoreorum erat, solam fere, constantissime in fide permansisse commemorare solebat. Fratres duos habuerat, ex quibus Christophorus ipsi postea in Principatu Transilvaniæ successit; sorores aliquot. Itaque, cum in multas partes, hæreditate scissa, continuis præterea Ungariæ bellis, tenuiores aliquanto facti essent, ipse Ferdinandi Regis tum Ungariæ ministerio se addixit: in cujus Regia cum eo tempore versaretur, quo Catharina filia Ferdinandi, quæ postea Regina Poloniæ fuit, Duci Mantuæ elocabatur, per eam occasionem in comitatu ejus Italiam quoq; vidit. Verum postea cùm Ferdinando serviens in pugna quadam captus fuisset, abq; illo neglectus, neque ullam sui liberandi curam sæpe appellans flagitansq; impetrare potuisset, ad Joannem, Joannis filium, Transilvaniæ Principem, se contulit. Tantum autem aberat, ut tenuioris istius temporis conditionis eum puderet, ut publice etiam ipse non raro prædicare ea de se soleret. A Joanne legatus deinde ad Maximilianum missus, per speciem turbatarum induciarum, in triennali fere custodia retentus fuit; quod omne tempus, cum in omnis generis Scriptorum, maxime vero etiam Historicorum scriptis legendis transegisset, prudentiam eam, quam ex rerum ipsarum usu, multorumque hominum & regionum cognitione antea sibi compararat, lectione etiam, doctorumq; hominum, quos frequentes ad se accersebat, assiduo usu & consvetudine auxit. Inde dimissus à morte Principis Joannis, imperio Transilvaniæ omnium ordinum voluntate admotus, Bekiesium, ejusdem Principa-

X tus

tus æmulum, auxiliis Germanicis turbantem, ejecerat. Omnibus & corporis & animi dotibus ita cumulatus, ut exemplum quoddam raræ inter homines excellentię effingere natura voluisse videretur. In statura, facie, oratione, Majestas summa : simul tamen & virginalis quædam verecundia & facilitas, comitasque tanta, ut cum in fastigio eo Regio & ipsius quam omnibus rebus præ se ferebat, Majestate, in familiarissimos tamen sermones cum adeuntibus se demitteret, non raroque cunctantes ipse ad eos invitaret, dubium esset, vererenturne eum magis homines, an amarent. Religionis catholicæ observantissimus erat: quod vel ultimi codicilli ejus testari possint, quibus fratris filium Sigismundum, Transilvaniæ Principem, moribundus affatur, patrociniumq; religionis catholicæ, collegii patrum Societatis Jesu à se instituti, contra Arrianos Transilvanos, maxime Colosvarienses, ardentissime ei commendat. Idem tamen diversæ sectæ homines ferendos potius, DEOque & tempori committendos, quam persequendos arbitrabatur. Prudentia in eo summa erat. Præter Ungaricas, ex Turcicarum etiam, Germanicarum, Italicarum rerum usu tum multiplici, quemadmodum ostensum est, Historicorum maxime lectione comparata: ex quibus tamen cum Cæsarem unum maxime cæteris omnibus anteferret, assidue etiam fere in manibus eum habebat, ut cum copiosus imprimis in dicendo esset, latinaq; lingva ad omnes uteretur, singula, quæ ab eo dicerentur, non tam sententiæ, quam oracula quædam, viderentur. A jure æquitateq; sciens non facile discedebat. Veri amantissimus, quemadmodum ipse apertus erat, ita facile omnibus credebat. In iram atq; crudelitatem pronior à nonnullis, maxime, cum in Transilvania esset, existimatus fuit. Sed vix quenquam fuisse existimo, qui facilius idem injurias ex animo deponeret, earumque citius oblivisceretur: meritorum vero, etiam minimorum, in se & benefactorum æque memor esset. Itaq; non paucos, vel oblitos jam, operam aliquam se ei navasse, vel ne expectantes quidem beneficio ipse aliquando præbuit. In rem item attentior parciorque vulgo habebatur, & revera erat. Verum idem in loco non solum liberalissimus, sed splendidissimus etiam esse sciebat, àq; familiaribus similiter suis ac domesticis non minus ipsis etiam, ubi opus erat, splendorem exigebat. Neq; facile quisquam Regum Poloniæ ante eum fuerit, qui paratis pecuniis largiendis plus eorum in Magistratus domesticosq; suos contulerit. Ob Ungaros, quamvis in externo Regno, natura tamen aliquanto rapaciores, cum natura ipsa propensior in eos existimaretur, vulgo minus amabile imperium ejus esse videbatur: publice maxima in Regnum hoc beneficia ab eo profecta. Militaris gloria, Augustanis temporibus ac postea interregnanis quasi interrupta, ab eo restituta: Genusq; armorum partim immutatum, partim auctum: cum Joannem Zborovium militiæ aulicæ præficeret, genus armorum simul vel mutavit, vel auxit, loco Loricæ Thoracem ferreum instituit, sellæ magnæ Turcicæ rejectæ, quod scutis magnis Ungaricis non omnes uti posse viderentur, veruto pixidem adjecit. Livonia Polotiensisq; tractus recuperatus : Lithuaniæ fines, latissimo Velisiense agro adjecto, prolati: portoria, Gedanense, Elbingense, Rigense, maximi fructus adjuncta: alii etiam reditus publici: nam paterfamilias simul bonus, reique & suæ & publicæ bene gerens erat, diligentissime constituti. Cumq; fama rerum gestarum virtutumq; suarum Orbem fere terrarum complevisset, multo majora tamen, si vita superfuisset, animo meditabatur.

REIN-

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti

LIBER VIII.

Urbis iis, de quibus supra ostensum est, nondum compositis, Stephano Rege è rebus humanis exempto, invidia odiumq; Zborovio-rum, sequaciumq; eorum, in Zamoscium solum mox omne vertit. Quorum animis cum irritati magis quam fracti essent, optatius votis ipsis suis tempus nacti, quo superiorum temporum invidia & ad sui misericordiam & ad Zamoscii odium, maxime autem ad Regem suo arbitratu creandum, abuti possent, non tam ad erigendos, quam ipsum opprimendum, omnes vires comparabant. Vulgata morte Regis, Archiepiscopus Stanislaus Karnkovius, edictis in omnes partes dimissis, primo minores conventus, per omnes Palatinatus, universi autem Senatus conventum Warsaviam, in initium mensis Februarii, lege, quæ de re est, moreque indicit. In plerisq; vero Palatinatibus, morte Regis cognita, per eamq; imperio omni ad nobilitatem revocato, etiam ad edictum Archiepiscopi ultro nobilitas convenerat, ad quosdam nuntium mortis Regiæ, priusquam ex conventibus dilaberentur, pervenerat. Inter alios, Russiæ nobilitatem Stanislaus Zolkievius pater, quem paulo ante mortem Palatinum Russiæ Stephanus Rex dixerat, Leopolim evocarat. Ad conventum eum cum Zamoscius quoque venisset, imprimis exequias Regi fecit; summa omnium, qui eo confluxerant, frequentia, magno cum luctu, celebratas. Laudatus de suggestu Latina oratione à Matthæo Piscorovio, Secretario Regio, fuit. Maxime vero in eo jam conventu magnæ partis hominum studia adversa Zamoscius sensit. Cum enim inter alios conventus minores Russicæ nobilitatis conventus nulli alii frequentia inferior sit, fieri non poterat, quin in magno numero non aliqui malevoli, aliqui invidi, nonnulli etiam alias ob causas alienati ab eo reperirentur. Accedebant ad hos ipsorum Zboroviorum necessarii ac propinqui, quorum ipsorum etiam non pauci erant: plures vero promissis ac pollicitationibus in partes ab iis traducti. Hisce Nicolaus Jasloviecius, Præfectus Sniatinensis, Ducem se præbebat. Hic non modo inimicitiæ causas nullas cum Zamoscio habebat. Verum cum initio imperii Stephanani præfecturam Sniatinensem eripere Zborovii ei voluissent, ipsius potius causa, dum illum protegit, cum Palatino Cracoviense Zborovio inimicitiarum nonnihil Zamoscius susceperat. Maxime de imperio militari ei abrogando, aut in ordinem redigendo, ab adversariis laborabatur. Ad quam rem partim invidia potentiæ ejus, cum ex literis quibusdam ejus, quibus post mortem Stephani amicos confirmando opes suas ipse extollebat, exceptis magis etiam augebat, tum necessitudinis cum domo Battorea, ad reliquam nobilitatem abutebatur: partim ratione. Aperte ei dicere, metuere se potentiam ejus, quam vel ipse jactare non dubitaret: moveri se rumoribus; quibus Principem Transilvaniæ, aut aliquem è Battoreis, per vim atq; arma Regno eum impositurum, vulgo ferretur: debere eum Rempublicam liberare hoc metu; quod non modo pietas in Rempublicam, sed jus atque mos majorum ipse ab eo postularent. Etenim id ab aliquot jam seculis jus usurpatum, ut morte Regis omnes Magistratus cessarent, omniumq;, ut ante, libertas exæquata esset, ita dignitas etiam atq; autoritas exæquaretur. Quod si in reliquis omnibus Magistratibus receptum esset, cur non idem in imperio militari valere? Si sigillum morte Regis vacaret, cur non eadem ratione clava? Invidiam, quantum poterat, mitigare Zamoscius conabatur, quantis meritis in Rempublicam ac laboribus, id, quodcunq; autoritatis haberet, consecutus esset, ostendere: semper pro patria, nunquam contra eam illa usam. Ne eam maculam alia potius merito sibi inurerent, petere: rumores de Battoreis refutare, non tam dementem se esse, ut contra omnium consensum vel posse quenquam in Regnum inducere sperarent, vel, si posset, vellet. Ut morte Regum Magistratus cessarent, omnium id jus esse negare. Nam & interregni tempore sua quædam cujusque munia esse re

ipsa perspici. Minime vero in imperio militari id recipiendum; quod non tam jussu, aut autoritate aliqua Regia, quam ipsius Reip. utilitate, ac securitate, niteretur, quæ interregni temporibus, vel maximis periculis, objecta esset. Non deerant Zamoscio suæ etiam partes. Quamvis à multis enim oppugnaretur, non modo tamen potiores, verum plures etiam fere cum illo faciebant. Quibus obstantibus, cum de abrogando illi imperio frustra altera pars niteretur, tandem ut collega ei adjungeretur pugnare. Cum enim, more majorum, præter summum exercitus Præfectum, alius etiam, tanquam finitimæ militiæ Præfectus, esse soleat, qui excubiis quasi in finibus præsit: is autem Magistratus, post mortem Sieniavii, qui proxime ei præfuerat, vacaret, ut tam periculoso Reipublicæ tempore alii mandaretur, flagitabant; non modo suis partibus autoritatis ac virium plus eo accessurum rati, verum tantundem de Zamoscii etiam potentia communicato imperio decessurum: nominatim vero ipsum Jasloviecium ad munus id deposcebant. Ostendebatur ab altera parte, cum summus militiæ Præfectus in Republica esset, minorem hunc vel omnino non necessarium esse, vel ab ipso summo Præfecto constituendum; ut in cujus non modo potestate more majorum is esset, verum ex cujus autoritate à Regibus ipsis etiam constitui is soleret: neq; ab alio nunquam id mandari posse, quin summo militiæ Præfecto, Magistratui & legitimo, & qui tantæ semper in Republica autoritatis fuisset, plurimum derogaretur. Conventu per aliquot dies extracto, quod distractis in diversa studiis ut plurimum accidere solet, nihil fere, maxime de iis rebus, de quibus controversia fuerat, statutum. Securitas tantum publica, judiciorumque ratio, receptis jam per superiora interregna legibus & pœnis sancita: legati item ad Varsaviensem conventum utrorumque partium creati. Eadem reliquorum etiam per Regnum conventuum facies fere & fortuna fuit. Multa in plerisq; & ab adversariis invidiose in Zamoscium jactata: dum quibuscunque rebus concitare contra eum nobilitatem conarentur: & pro illo ab amicis responsa: ne quicquam fere præter judiciorum & securitatis rationem in iis constitutum: legatiq; ad Varsaviensem conventum delecti: in quo adversarii ejus, quæ in minoribus conventibus efficere non potuissent, vi atque armis perficere, quod exitus postea ostendit, sibi proposuerant. Zamoscio, conventum eum non obire, ab initio jam certum & deliberatum erat. Quod enim, propter adversariorum in se conatus, nonnisi maximo cum comitatu venire eo posset, nihil autem vel statui in eo posse judicaret, vel, ut maxime statueretur, firmum futurum, præterquam de die & loco electionis, neq; vires suas ante temmpus ostentandas putabat: & sumptus non leves in necessarium magis tum servandos. Postea tamen hanc quoq; causam in vulgus edebat; quod cum Archiepiscopus Palatinum Posnaniensem, qui alterius factionis quasi Princeps erat, non venturum sibi confirmasset, ab illo, ne ipse quoq; veniret, inductus esset. Venerant autem eo cum Palatinus Posnaniensis, tum Zborovius uterque, Castellanus Gnesnensis, & Curiæ Marschalcus, tum qui partium earum erant, frequentissimi. Neq; tamen pauci ex aliis etiam Senatoribus, partim Zamoscio amicis, partim neutrarum partium. Conventus ab initio mox turbari cœptus. Erat inter legatos nobilitatis Stanislaus Carnkovius, de quo supra mentio facta; ob referendariatum, præfecturam Plocensem, deinde etiam coadjutoriam Archiepiscopatus Gnesnensis à Rege ei abjudicatam, cum Regi tum Zamoscio inimicissimus. Is, quamvis senex jam & cæcus, inter majoris tamen Poloniæ legatos lectus in collegio legatorum nobilitatis, vel maxime tum turbabat. Accusare Regem mortuum: in Zamoscium invehi: omnia, quæ cum invidia aliqua eorum dici possent, studiose conquirere: debita secus, quam conditionibus & juramento receptum fuisset, non soluta: externos contra easdem conditiones in Regno habitos: honores iisdem collatos: de successore superstite Rege actum: curationem Prussiæ Marchioni venditam: quibusdam binos Magistratus contra leges datos: nonnullis sacerdotia aliosq; honores, qui legibus capere eos non possent: & ejus generis alia, nullo discrimine; certane incertave essent. Quæ & si partim ad Zomoscium non pertinebant: nonnulla vero etiam contra autoritatem ejus administrata essent. Ut in eum tamen, quem Imperii Regii præcipuum seu autorem, seu administrum videri volebant, omnia conferebantur. Jam vero supplicium de Samuele contra jus, ut jactabant, sumptum. Tum vero superiorum comitiorum, in Christophorum & Wlodkovam judicia proferre, & in Zamoscium expromere: exagitare potentiam ipsius, antea præfecturas Cracoviensem & Belzensem, cum ab uno teneri non possent, contra leges ab eo possessas: nunc Cancellariatum, & imperium militare, duos vel maximæ autoritatis Magistratus contra leges obtineri. Quod tamen non modo nusquam legibus vetitum est, verum quo magis cum unoquoque Magistratu imperium militare conjungi possit, proprius in Senatu locus nullus antiquitus illi attributus est. Verum ea tum tempora erant, ut non tam, quod constantissime diceretur, pleriq; arripe rent; ut ne à matrimonio quidem ipsius invidiam illi quærere abstinerent: affinitatem contraxisse cum Rege, èq; Ducali genere uxorem habere; ex quo qui orti essent, à Magistratibus & beneficiis Reipublicæ multis legibus antiquitus exclusi essent, quę & hisce similia. Postquam magno suorum cum assensu disseruisset, tum suas quoq; injurias deplorare: Referendariatum & Præfecturam Plocensem erepta, coadjutoriam vero Archiepiscopatus Gnesnensis per injuriam sibi abjudicatam. Unum hoc Reipublicæ tamdiu oppressæ recuperandæ tem-

tempus esse: maxime, ut imperium militare Zamoscio abrogetur, aut collega saltem ei adjungatur, incumbere. Non minore vero cum invidia in Senatu res agebatur. Ad eum querelas suas multa cum miseratione ab initio jam Zborovii deferebant. Samuelem repetebant: judicia inter arma sclopetosq; in Christophorum rescindi, publicaq; ordinum omnium autoritate restitui eum flagitabant. Miserationi minas tacite intermiscebant. Quas & si præ se non ferrent: tamen sponte metuebantur. Nam & in Senatu, cum per se, tum per Palatinum Posnaniensem, Zamoscio præsertim tum absente, non parum poterant: & stipati armatiq; venerant. Neque tamen propterea ab aliis omnino causa deserta. Inter quos, postquam querelas suas Zborovii exposuissent; assurrexit è Senatu, ut pro Zamoscio responderet, Martinus Lesnovolscius, Castellanus Podlassiensis: non tam Zamoscii præcipuo aliquo beneficio devinctus: quam ad constantiam, & officium senatorium, pertinere existimans, Senatorem absentem, in tali præsertim causa, quæ à se probaretur, indefensum, ab aliis lacerari non pati. Cum dicere orsus vix esset, mox totius fere coronæ, quæ tota Zboroviana Senatui se circumfuderat, clamoribus & conviciis exceptus fuit. Unus vero sclopetum etiam tensum in illum dirigere, atque, an ferire juberent, publice Zborovios interrogare: neq; ad tantum facinus quicquam prçter nutum illorum expectare. Pessimi exempli res etiam insanientibus visa. Itaque & turba mox sedata fuit; & Lesnovolscius, cum accidere ea sibi posse jam ante se meditatum, ipso exordio orationis significasset; nihil ea re deterritus, institutum sermonem nihilominus perfecit. Quæ cum ad Zamoscium delata essent, literas ad conventum dat. Quod ipse non venerit, gravibus aliquot & magnis causis se prohibitum: perlata interim ad se, quæ cum in illo tum aliis nonnullis conventibus in se Magistratusque, quos gereret, agitata à quibusdam essent: extitisse, qui nullo ejus rogatu, sed sua sponte pro se respondissent: clamoribus & minis exceptos fuisse, in qua ne defendendi quidem sui locus alicui negaretur: nihil se de meritis in Rempublicam suis dicturum: aliis glorias hujusmodi relinquere: ut juris atque æquitatis, tum publicæ etiam salutis rationem haberent, se petere; neve gravior aliqua dissensio tam difficili Reipublicæ alias multis dissensionibus laborantis tempore existeret, providerent: quid in tali conventu statui ab illis posset, vel deberet, constitutione Sigismundi primi, quæ de conventu post excessum Regum habendo esset, eis præscriptum: privatim si quis negotii quid secum haberet, esse subsellia: esse tribunalia: futurum Regem: nullum legitimum judicium à se recusari: sub uno omnes in hac Republica jure esse: cui si quis jure se convenire vellet, se quoq; pariturum, per factionem si quæ sibi irrogarentur, non plus autoritatis apud se habitura, quam quæ extra judicium indicta causa, nullo jure fierent, habere deberent. Ut literæ legerentur, vix impetrari potuit; lectæ nihilominus, apud eos solos fere aliquid valuerunt, ad quos minime opus iis erat. Adversarii, cum ejus potissimum conventus autoritate & suam pristinam dignitatem recuperare, in animum induxissent; & Zamoscium si qua possent exuere, parum omnino iis movebantur. Bis iis de rebus secreto Senatus habitus, ut sententiis in partes distractis magis mala ipsa, quibus Respublica premebatur, quam remedia malorum reperit. Itaque, quamvis absentibus iis, ad quos privatim res pertinere videbatur, ex illa parte Palatino Posnaniense Gorkano, & Zboroviis, ex hac Andrea Opalenio, Marsalco, disputatum iis de rebus in Senatu esset, nihil tamen fere explicatum. Obstabant adversariis in Senatu maxime, Andreas Opalenius, quem cum Zamoscio tum adhuc conjunctissimum, cum Palatino Posnaniense privatæ simultates magis etiam conjungebant; Episcopus deinde Przemisliensis, idemque Vicecancellarius, Albertus Baranovius: Joannes Dulsky, Thesaurarius: in legatorum collegio Stanislaus Zolkievius filius, quiq; una cum illo ex Belzense Palatinatu legati erant: in utroq; autem ordine alii etiam multi & boni. Constitutione Sigismundi primi, de qua supra demonstratum est, hi innixi. Ne ulla alia de re, præterquam loco & die electionis, quicquam constitueretur, contendebant; in quam quidem solam etiam rem in plerisque conventibus mandata legatis data fuerant: De aliis rebus statuere aut decernere quid volentibus intercedebant. Illi contra, partim via jam ante etiam usitata grassari, conventumque, dum qui tçdio victi discederent, de die in diem ducere, partim vi agere. Quidam erat Joannis Zborovii, Castellani Gnesnensis, familiaris. Hic cum Stanislaum Zolkievium, legatum, quemadmodum ostensum est, nobilitatis Belzensis, de comitio invectum in diversorium discedentem observasset, loco commodo capto malleum in illum conjicit; cum meliore hujus fortuna aberrasset, quod sclopetum secum non haberet, publice dolere cœpit. Interim insidias vitæ ejus paratas, à multis Zolkievius certior factus; utque discessu saluti consulat, admonitus; cum postridie mane curribus per pontem præmissis ipse, cum comitatu suo, pedes consequeretur, mox omnis Zborovii familia armata eum insequitur: sive ne discessu quidem è parata cæde se eriperet, sive quod postea obtentum fuit, cum Zolkievium transire comperissent, socio, qui in ea parte diversabatur, metuebant. Spectatui ea res publice omnibus ex ipso comitio erat, ut ex quo latissimus in omnes partes in subjectos campos prospectus pateat. Appropinquantibus Zborovianis, Zolkievius, curribus mox circumvectis, suos intra eos recepit. Illi ultro lacessiti, ne tentato quidem certamine recesserunt. Gravis ea res omnibus visa: in conventu publico, in quo omnium securitas sancita esset, violatum in omnium oculis jus lega-

gatorum, quod quocunq; loco sacrosanctum esse deberet. Itaq; & legati nobilitatis universi, tanquam communem injuriam, questi eam fuerunt: & Senatu, qui de ea quererent, legati; neq; tamen punita fuit. Ita autem aliis perterritis, aliis tædio moræ profectis, interq; hosce Marsalco etiam Opalenio decreta tandem nonnulla perferunt. Diem Electionis ultimam Junii, locum campum Volensem sub Varsavia assignant. Tempus id initium nobilitati re familiari tum maxime occupatæ, ad frequentandam Electionem incommodissimum, exitus autem, ut adulta jam æstate, frugibus maturis bellum parantibus commodissimus futurus esset, studiose ne ab illis jam tum externam vim spectantibus captum sit, incertum. Cum quidam è superiorum interregnorum scitis aliquot, ut externo militi plane omnibus interdiceretur, non pauci urgerent, aperte restiterunt. Diem deinde & modum nobilitati censendæ per universum Regnum præfiniunt: Securitatem per futuram electionem sanciunt: ipsiusque Electionis modum præscribunt. Quæ ut pleraq; maxime è Republica erant, ita ex superiorum fere interregnorum formulis usurpata erant; & postea non tam hujus conventus, quam superiorum constitutionum autoritate observata. In plerisq; etiam Palatinatibus cum alia, tum præsertim dies censendæ nobilitatis, pro cujusque Palatinatus arbitratu mutata. Finibus deinde ac militi finitimo Nicolaum Herburtum à Fulstin, Succamerarium tum Haliciensem, cum imperio præficiunt: non tam, ut beneficio hoc illum devincerent, quam à Zamoscio avellerent. Eidem formulam juramenti, in quam imperium acciperet, novam præscribunt. Jasloviecio Præfecto Sniatinensi, per speciem tutelæ affinis ipsius, qui idem Præfectus Camenensis ab aliquot annis mente laborabat, Cameneciam in ipsis Valachiæ finibus sitam, atque unicum fere versus Turcicos fines Regni propugnaculum, in potestatem tradunt. In Zamoscium, quamvis omnia eo tempore audere viderentur, præcise tamen statuere nihil ausi. Quod non multo secus erat, ut conditiones aliquas conventus probaret, quibus concordia inter se & Zamoscium constitueretur, apud plerosq; evincunt. Conditiones hæ erant: Judicia in Christophorum superioribus comitiis lata rescinderentur: memoriaq; ejus rei ex omnibus monumentis ac libris tolleretur: de Samuelis morte jure contra Zamoscium agerent: nominatim de commentariis bello Moscovitico, & accusatione, quæ sub Andreæ Rzecicii, instigatoris, ut vocant, Regii, nomine in Christophorum Zborovium exiisset, abolendis adjectum fuit. E quibus commentariis, cum ad res Zborovianas nihil plane pertinerent, Ciarnkovii potissimum, & unius Lithuani Senatoris, partim vera non ferentium, partim falsas laudis sibi non tributas dolentium, odio dati fuerunt. Verum & qui ante partim è Senatu, partim è legatis nobilitatis discesserant, ita profecti fuerant, ut qui præter diem & locum electionis se absentibus statueretur, nihil plane ratum se habituros publice testarentur; & idem è præsentibus quoq; non pauci opponebant. Itaq; conditiones etiam eas, à non multis adeo utriusq; ordinis, atq; eorum ipsorum nonnullis, contra animi eorum sententiam, subscriptæ fuerunt. Cum vel ipsa subscriptione, magis otii publici causa, quam quod eas probarent, illis se subscripsisse, non multi testarentur. Præterquam vero, quod ita propositæ essent, ut nisi à Zamoscio acciperentur, compositione non procedente, conditiones quoq; eæ, neutri parti fraudi essent: & tum jam à plerisque fere neglectæ fuerant, & multo magis postea, nulla earum rata fuit. Sequester & autor concordiæ ejus, Archiepiscopus, tanquam Princeps Senatus, designatus. Quem paci atq; otio ab ineunte ætate innutritum, ac pacis potissimum artibus clarum, ætate jam provecta imbecilliorem, cum terrore ac minis perculissent, totum fere in potestate Gorkani & Zborovii habebant. Hic igitur ut legatione ad Zamoscium missa, conditionibus iis ab aliqua parte conventus subscriptis, & signatis, ei propositis, ad concordiam eam, autoritate sua Zamoscium adduceret, convenerat. Præter Zborovios ediderant eodem in conventu, non modo singuli, verum ordines ac nationes universæ, in quibus Lithuani ac Prussi, sua etiam quædam postulata seu querelas. Omnes in electionis comitia rejecti: in capiteq; de electione ex composito. Ut ante omnia hæc explicarentur, neq; priusquam publicis querelis satisfactum esset, ad electionem accederetur cautum. Legatos ad conventum eum cum Cæsar, tum frater ejus Archidux etiam Maximilianus per speciem Reginæ consolandæ miserant; revera, ut ad futurum ambitum viam sternerent. Miserat & Turcarum Imperator Causium Machometem; natione Ungarum ac Ludimagistrum quondam in Ungaria, aliquot ad Stephanum Regem legationibus antea cognitum. Hic nomine Sinan, supremi tum Bassæ, cum mortem Regis doluisset, ad alium Regem liberis suis suffragiis, consensu tamen Imperatoris Turcici, quod jus & ante fuisset, eligendum ordines hortabatur. Omnium magna cum offensione res accepta. Negotio etiam Zamoscio, ut ad legationem eam responderet, dato, ita ordinum nomine rescriptum fuit, ut Regis Stephani laudibus repetitis, ad alterius Regis electionem, quamprimum se accessuros ostenderent: eundem in nullius alterius, quam DEI atque ordinum Regni hujus libera voluntate, ac suffragiis, vel antea unquam fuisse, vel nunc etiam esse, diserte profiterentur. Ita conventu soluto, non minori postea animi offensione à plerisque, qui domi manserant, quam ab iis, qui illi interfuerant, acceptus fuit. Non multo etiam

etiam post, quemadmodum constitutum erat, Sczupsky Castellanum Inovvladislaviensem, quo Marschalco tum utebatur, ad Zamoscium Archiepiscopus mittit; qui & Archiepiscopi, & eorum, qui subscripserant, nomine concordiam conditionesque eas illius, quæ in conventu probatæ ab illis fuerant, Zamoscio persvaderet. Ei Zamoscius scripto respondit. Archiepiscopum, quod Palatinum Posnaniensem ad conventum eum venturum negando, ne ipse quoq; ad eum veniret, se induxisset, leviter ab initio subaccusabat. Ad conditiones pluribus respondit, supplicii de Samuele sumpti rationem eam esse, ut sine interitu juris publici ne jure quidem agi de eo posset: In Christophori judiciis sententiam à se nullam dictam: in publicis autem comitiis publice sententiam latam in illum fuisse; ita autem latam fuisse; ut non modo consensu fere omnium damnatus; sed nihil etiam in iis à jure publico alienum susceptum fuerat. Nihil in quacunq; Republica majori cum periculo, quam judicatas res rescindi; quod etiam in pereuntibus Rebuspublicis, atq; ultimo quasi exitio earum, ultimum esse soleat. Quod si maxime abolendæ essent, minime tamen in hujusmodi conventu, in quo præter illa, quæ à Rege de eo lata definita sint, nihil statui possit, inconsulta præsertim, ante per minores conventus nobilitate universa, aut privatim ex pacto; sed in publico conventu, ex omnium ordinum autoritate fieri id oportere. De libris, de quibus ut tollerentur, nominatim conditio adjecta fuerat, quo consilio & qua religione scripti editiq; essent, ostendit. Præterea vero & libertatem publicam, uno atq; altero scripto notando, in aliis etiam tentari: nec eam rationem cum scriptis pugnandi esse; quæ quo magis premerentur, eo magis fere expeterentur. Si quis quid à re ipsa alienum scriptum existimaret; quod vel summos aliquos Imperatores facere non puduisset, contrario scripto edito argueret: verum cum sua sponte facile cuivis se probarent, tum magis, si contentione etiam falsi illustrata essent; atq; illa ut dies fere magis confirmaret, sic falsa sua sponte intercidere. Maxime autem constitutionis Sigismundanæ, qua supra demonstratum est, autoritate præter diem & locum electionis, nihil, quod in conventu eo actum esset, ratum se habere significare. Exitus hic fuit, ut se in Zborovios hostili animo minime ostenderet; multo minus ob privatas controversias publicam tranquillitatem turbatam velle: venturum se ad comitia Electionis, ut pro suo loco Rempublicam gereret: venturum nullis cum externis copiis, sed iis omnibus, qui non modo ejusdem Reipublicæ cives essent, verum quorum virtus etiam atq; fides in Rempublicam multis rebus jam ante perspecta esset: causas turbarum nulli se præbiturum: si quis se infestaturus esset, id solum sibi reliquum futurum: quod natura omnibus præscriberet: conditiones concordiæ propositas, ob eas causas, quæ ante demonstratæ à se essent, accipi à se non posse: si vel ab ipsis ordinibus vel ab aliis etiam æquiores conditiones sibi proponerentur, maxime quæ sine incommodo publico Stephaniq; tam laudati Regis ignominia accipi possent, eæq; à Republica universa, ad quam magis, quam ad se privatim, controversiæ eæ pertinerent, probarentur, ne à compositione quidem honesta alienum se futurum.

Legato Archiepiscopi, cum responso hoc dimisso, quo minor spes concordiæ erat, eo magis se ad ipsam electionem utriq; parare. Zborovii ut quæ in superiore conventu per factionem extorserant, in publicis electionis comitiis etiam invito Zamoscio confirmare: Zamoscius non tam, ut oppugnaret aliquos, quam contra aliorum insultum se tutaretur. Verum Zborovii, cum & studiis nobilitatis diffiderent, & à præsidiis præsertim militaribus destitutos se viderent, ad externas opes totos se conferre. Itaq; non modo militem externum circa se habebant, verum pecunias etiam ab Austriacis eis subministrari, vix non pro certo habebatur. Ac milite quidem externo necessitate adactos se uti videri volebant; quod tantæ opes Zamoscii essent, ut domesticis viribus resistere iis non possent: De pecuniis magis invidiæ publicæ detestandæ causa, quantum poterant, tegebant, quam vel ex ipso monetæ genere, aureis & taleris Rudolphinis, latebant. Zamoscius cum contra tantas opes, quantæ tam potentium Principum, à quibus adversarii ejus sustinebantur, essent, domesticis copiis vix se resistere posse existimaret, partim ratione sumptus moderabat, partim, ut aliqua quidem subsidia ipse etiam sibi adjungeret, operam dabat; ea tamen nonnisi à conjunctis cum Regno peteret. In eam rem & cum Duce & cum civitatibus majoribus Prussiæ, tum Senatoribus præsertim, tam Polonicis, quam Lithuanicis, à quorumcunq; modo amicitia apertum odium vel inimicitiæ eum non excludebant, ad consiliorum in communi Republica societatem, quos poterat, invitabat, communicareque cum iis non intermittebat. Verum consociatio quidem consiliorum non difficulter à plerisq; accepta, ubi ad subsidiũ aliquod ventũ, hæsitatũ apud omnes fuit. Quæ à morte Stephani Regis in fiscis ejus pecuniæ repertę fuerant, ea, exemplo ab Augusti temporibus jam usurpato, publica omnis habita fuit. Reperta autem fuerant, ex captivorum Moscorum pretio, centum circiter millia, quam Rex, tanquam proprio periculo partam, penes se habuerat. Præter eam viginti, quam ex portorio Gedanense paucis ante mortem diebus avocarat. Omnis partim in stipendia aulæ erogata, alia ad fines tuendos à Lithuanicis Senatoribus ablata. Cum autem post ultima comitia Cracovia Grodnam Rex rediret, Zamosciusq; Prossoviciam ad eum excurrisset, in sermone eo, qui ultimus ei fuit,

ex reditibus Fogeraſſenſibus centum millia in Tranſilvania depoſita ſe habere illi oſtenderat. Qua ſi quid ſibi accidiſſet, familiamq; ſuam juvari poſſe exiſtimaret, uti poſſet. Vix decem millia ſola, eaq; ægre impetrata, ut tamen miles aliquis paratus haberetur, quo contra vim, ſi quam adverſarii facerent, uti poſſet, à Tranſilvanis conſtitutum. Apud Turcam etiam quo legationem ad Auſtriacos mitteret, ut procurarent admoniti; ſi forte belli Turcici metu, ne rebus Polonicis ſe immiſcerent, deterreri poſſent. Ne Turca vel in electione futura nominatim aliquem commendando, vel in ulla omnino re, quæ ad regnum pertineret, quicquam uſurparet, operam darent, diſerte ſimul eos monet: in regno enim liberrimo, ſine maxima invidia, ne minima quidem re tentari libertatem poſſe. Militem, quem ad Electionem ducturus ſecum eſſet, partim ipſe cogebat, partim delectu inter amicos dispertito ſtipendiis ſuis habebat: partim etiam voluntarium comparabat. Non pauci enim cum ex Præfectis Regiis, tum aliis militaribus viris, vel beneficio aliquo ejus devincti, vel autoritatem ejus ſecuti, ad eum ſe conferebant: inter quos Weierus ac Farensbecius erant; cum Farensbecio magna etiam pars reliquæ nobilitatis Livonicæ expectabatur: quod enim nuper ad modum Livones adjuncti eſſent ipſius Electione ſuffragii vel obtinendi, vel uſurpandi cauſa ipſi etiam, ſi univerſi non poſſent, juſto tamen numero obire Electionem cupiebant. Impedimentum illis è conventu Warſavienſe objectum videbatur. Quemadmodum enim alii Reipublicæ partes curandas ſuſceperant, ita ad Farensbecium etiam, tanquam nobilitatis Livonicæ belli Præfectum, literas dederant, quibus cuſtodiam finium eorum illi nobilitatiq; univerſæ commendarant. Quæ autoritas cum negligi poſſe videretur, quod nihil fere in conventu eo ſtatutum ratum haberetur, magis pericula, quæ & à vicinis & à Rigenſibus, maxime ſub id tempus tumultuantibus, impendere videbantur, movebant. Verum cum Svecus & Moſcus competitores futuri viderentur, Moſcus vero diligenter pacem ambiret, ab iis minus eo tempore metuendum: & vel eorum præſidio, qui vel ætate, vel aliqua alia re occupati, cæteris ad electionem proficiſcentibus, neceſſario domi manſuri eſſent, ſatis tuta provincia futura videbatur. A Rigenſibus cum graves aliquot viri legati ad comitia Electionis miſſi eſſent, reliquos fidei loco hosce obſides Rempublicam habituram apparebat. Quas rationes à Farensbecio & nobilitate Zamoſcius conſultus iis demonſtrando, ut quam maximo numero venirent, operam dabat; quicquid cum Farensbecio virium venturum eſſet, ſine dubitatione ſecum futurum certus. Re tamen ab aliquibus ex ipſis Livonibus impedita, omnium nomine legatos univerſi poſtea miſerunt. Farensbecius cum proprio comitatu ſoli Zamoſcio adfuit. Reliquis præſidiis, quæ autoritatem magis, quam vires, præſtant, ſine controverſia ſuperior Zamoſcius erat. Nam & Senatus non majorem modo partem, verum, quæ majori etiam fere cum autoritate eſſet, habebat: præter primarios enim aliquot Palatinos, in Polonia Cracovienſem, & Kyovienſem; in Lithuania Vilnenſem, Magiſtratus etiam, ut Marſchalcus, Vicecancellarius, Theſaurarius, omnes in hisce partibus erant. Accedebant autem ad hæc ſtudia majoris partis nobilitatis, ejus præſertim, quæ incorrupta eſſet: tenebat majores civitates, cum autoritate, tum in omnes æquitate, pleraſq; etiam beneficiis. Verum cum omnis utrinq; apparatus magna cura ſuſciperetur, in eo utra pars Regem daret, omnia eſſe nemo non videbat.

Itaque & ante diem Electionis ambitione jam tota fere Polonia ardebat, & futuri Regis expectatione maxime animi hominum ſuſpenſi erant. Res omnis tamen inter quatuor potiſſimum verti. Auſtriaci Principes, ut ſtudia nobilitatis minima habere videbantur, ita maximis opibus ambire. Quibus cum Zborovii aperte faverent, ut quorum potentia maxime res ſuas ſe conſtituturos in animũ induxiſſent, qui à Zboroviis alieni erant, ii eo ipſo tanto magis ab Auſtriacis etiam, cum per Zborovios Regnum eos ambire viderent, alienabantur: maxime autem, quo magis vis ab illis timebatur, eo magis ſuſpecti hominibus eſſe. Neq; enim obſcure ea res præferebatur: jamque adeo voces aliquę ſpargebantur, quod pater Maximilianus, ſenio & ætate impeditus, cunctando amiſiſſet, filios, qui per ętatem poſſent, celeritate recuperaturos. Pro Sveciæ Principe Sigismundo Regina matertera maxime laborabat: eratq; etiam ſua ſponte gratioſum ejus in vulgus nomen. Nam & nominis Jagiellonici, proxime autem avunculi Auguſti memoria, & cum linguæ Polonicæ peritia, tum Livoniæ, quæ ſub Sveco erat, per eam occaſionem, cum reliqua Livonia conjungendæ, cæterarumque controverſiarum, quæ non leves cum Sveco intercedebant, tollendarum ſpes vulgo hominibus eum commendabant. Voluntates quidem hasce hominum non parum ipſius Sveciæ Regis ad Reginam literæ in commodum non multo ante tempus Electionis allatæ, incommodius autem ab ipſa Regina vulgatæ minuebant. Cum enim de ſtatu Regni certiorem eum Regina feciſſet, proq; filio petendum hortata eum fuiſſet, ita reſcribebat; ut ſuum in filium unicum amorem, ſimulq; ætatem ſuam commemorando, maxime autem Sveciæ Regni dignitatem & potentiam amplificando, non modo nihil cauſæ eſſe, cur eum dimitteret, ſed multas potius, cur retineret, oſtenderet.

Ad extremum tamen petiturum se pro filio per legatum non abnuerer, si talibus conditionibus Regnum illi deferretur, quæ utriusq; Regni jus, dignitatem & immunitatem integram conservarent ; ita tamen, ut magis fere daturum se, quam accepturum beneficium ostenderet: qua re nonnullorum animos haud nihil refrigeratos, haud multo post Martini Lesnovolscii, Castellani Podlasiensis, in Sveciam profecti, iterum partim erexit, partim confirmavit. Hic cum ingenio & prudentia facile tum inter primos, Zamoscio etiam consvetudine ac benevolentia conjunctus esset; de Austriaco Rege inducendo, maxime autem Zamoscio ad partes traducendo. Per Nicolaum Volscium, Præfectum Krzepicienſem, nunc Marschalcum Regni, jam ante ab Austriacis Principibus appellatus fuerat: postea autem à Regina persvasus, ut de rebus iis cum Sveco ageret, accelerato itinere. Quo ad diem electioni præstitutum rediret, in Sveciam trajecerat. Quod & si sine consilio Zamoscii ab eo susceptum, gratum tamen Zamoscio erat, quod per eum & de indole adolescentis Principis & de voluntate cum ejus tum patris in Regnum exactius omnia cogniturum se intelligeret, maxime & eorum, qui antea Sveco studebant, animos, non parum profectio ea illius in spem erigebat: & Austriacorum de Zamoscio præsertim adjungendo spem omnem fere infringebat.

Moscum Lithuani fere simul; vero cum eo & pacem perpetuam, propter vicinitatem, vel maxime sibi expetendam, & tanti imperii accessionem, neque tamen omnes spectabant: ex Polonis pauci in eum propendebant: quos eadem illa tanti imperii atq; opum adjunctio movebat. Cæteroquin enim nihil fere, quod expetendum in eo esset, eminere. Valetudo, ætas ad Regnum inepta: quod vero Græci ritus esset, neq; spes ulla relinquendæ religionis ejus ostendebatur, neque, si eam non relinqueret, ratio Regno ejus inaugurandi: Indigenam Regem major fere pars cupere : maxime vero multitudo: eundem Zamoscius etiam potissimum celebrare: neq; vero, cum in universum de genere toto quereretur, ab ulla parte vel plura vel speciosiora dici videbantur : ubi ad singulos ventum, fere hærebatur. Nam neq; ipse eo honore dignari se quisquam sustinebat: & inter multos non multi ita eminere, sibi eos prælatos æquo animo ferre, plerique possent. Maxime autem, cum universum Regnum in duas factiones ; tum potentes, tum gravissimis odiis inter se dissidentes, divisum cum esset, neque, qui inter hosce interjecti essent, tantum valebant, ut vel ex se ipsi aliquem creare, vel utriq; factioni resistere possent: neq; factiones ipsæ facile in aliquem consensuræ, multo minus autem adversarium sibi, ab altera imponi passuræ videbantur. In hosce nihilominus potissimum, de quibus dictum est, animi hominum fere distrahebantur. De Battoreis, quod ad Principem Transilvaniæ pertinebat, propter ætatem, ne ab initio quidem ullam spem Zamoscius habuerat, tempore autem procedente, voluntatibus hominum perspectis, omnem de omnibus prorsus spem abjecerat. Andreas Cardinalis Battoreus, cum tempore mortis Regis Romæ fuisset, nuntio mortis Regis allato excitatus, mutato cultu, ac nullo fere comitatu, maxima celeritate per Germaniam Miechoviam, quam præposituram beneficio patrui Stephani Regis obtinebat, redierat. Reversum mox, & patrui Stephani Regis, cujus mortem omnibus fere ab initio lugubre, Zborovianorum variæ in eum criminationes congestę non paucis gratam effecerant, & propria ejus invidia, eorundem similibus artibus excitata, exceperat. Fratris Regis filium, eundemque & sedis Romanæ favore, & cum Transilvanicis, tum affinis Zamoscii opibus innixum, non tam ad ambiendum, quam ad occupandum Regnum venisse: in limine urbis Cracoviæ, domicilii Regni, ubi ipsius Regni sacra & insignia deposita essent, versari: ut nihil ab eo metuendum esset, periculosissimum tamen libertati esse, eum, qui candidatus Regni putetur, in ipso Regno versari. Suspicionibus ultro in invidiam conficta miscebantur.

Turcica parari auxilia, quibus nobilitate in Electione Varsaviæ occupata, Cracoviæ, vel invitis omnibus, in Regnum imponatur. Vocibus hisce Zamoscius commotus ab initio jam, ut in Transilvaniam potius, ne ipsam quidem valde remotam, dum Electio perageretur, secederet, autor Cardinali fuerat; maxime quidem, ne se coitione aliqua vicinæ nobilitatis facta excedere è Regno juberetur, eo magis postea cum indignitate faciendum id illi esset, veritus. Manserat nihilominus, sive spe aliqua sive familiarium consilio retentus. Ex omnibus quidem Battoreis nemo magis Regno destinabatur : præterquam enim, quod vivo patruo à tot annis in Regno versatus, cum lingvæ tum hominum atque institutorum majorem quam cæteri notitiam haberet, indoles etiam in eo præclara, magnarum virtutum vel index vel testis, egregia corporis statura, formaque, ut prima ætate, plerisq; eum commendabant. Verum ejus rei spem, cum potentia adversę factionis, tum ab iisdem in omne nomen Battoreum invidia concitata, tollebant. Præter enim ea, quæ supra demonstrata sunt, cum sub id ipsum fere tempus Kosaci Nisovii more suo Bialogrodiensem agrum, excursione in eum facta, deprædati fuissent, Turcæque, seu ut ulciscerentur injuriam, seu aliam prohiberent, arma sumpsissent, motus eorum nuntiatus, ut summam omnibus passim trepidationem: ita non minus odium Battoreo nomini afferebat; cum

cum ad Regnum Turcarum viribus occupandum ab illis in Regnum Turcas induci, passim Zboroviani præsertim vociferarentur. Quæ & si vana esse Zamoscius sciebat, non tamen negligenda putabat: itaque, ut partim hortatione, partim minis atque omni ratione ab armis Turcam revocarent, Transilvanos monuit; cum si, sub hoc præsertim tempus, vim aliquam Regno intentaret, nihil certius futurum esset, quam ut non modo Zboroviani, verum fortassis universi ad Austriacos se conferrent, quos cum propter pacem Turcicam conservandã adsciscere hactenus Reges noluissent, nunc propter & potentiam eorum & in Turcam odium ad vim Turcicam propulsandam maxime idoneos judicaturi essent: cum Turca vel sua sponte vel à Transilvanis appellatus cessasset, rumore discusso, metus nihilominus & invidia mansit. Ad quam haud multo post alia etiam ex literis Turcicis accessit, quibus familiam Battoream nominatim ordinibus commendabat. Quod cum Zamoscius, ut omni ratione caverent, diligentissime Transilvanos monuisset, an nihilominus Turcæ suo judicio, an quod spem aliquam in eo haberent, ipsorum Transilvanorum scitu, contra autoritatem Zamoscii factum sit, confirmare nolim, hominum certe animos supra alia, non parum ea res, magis etiam ab illis alienavit. Itaque neq; Cardinalis, præter paucos aliquos, vel familiaritate ei devinctos, vel beneficiorum à Stephano Rege acceptorum memores, qui Regnum ad eum deferri vellent, tenebat: & Zamoscius, venientibus jam ad Electionem legatis Transilvanicis, omnem de Regno spem ab initio mox præcidebat; cumq; inter eos, de quibus supra ostensum est, omnis fere contentio futura esset, magis de eo cogitare, ut ex Regis proxime defuncti familia Rex nullus sperari posset, qui futurus Rex esset, conjunctissimus tamen, proximi decessoris familiæ foret.

Hisce igitur & apparatibus & animis utrinque ad Electionem itum, anticiparunt Gorkanus & Zborovii: Zamoscius ipso die conventui præstito omnibus cum copiis, ad militaris itineris rationem instructis, advenit: per Varsaviam cum pertransiret, ex itinere primum Reginam, inde legatum Pontificium salutavit; quorum utriusq; dignitati, cum tribuendum id esset, ne postea vel sine integro armato comitatu cum periculo, vel comitatum tantum post se trahens, cum invidia & molestia facere id necesse haberet, providerat. Ubi omnes copias pontem, qui ad Varsaviam Vistulam conjungit, traduxisset, non magna quidem, sed, quod quibusdam in futurum omini esset, non negligenda etiam res accidit. Jugum unius partis, quod antea tot equitum & peditum copias, tot gravissimorum carrorum onera sustinuerat, ruptum, non plures tamen octo homines in flumen effudit, qui tamen ex comitatu Palatini Cracoviensis, qui à colloquio Palatini Vilnensis redierant, eum sequebantur, omnes servati.

Locus inde castris captus, non procul ab ipso comitio, jam ante quidem à Marschalco majore, Andrea Opalenio, jure Magistratus ei assignatus. Primo mox comitiorum die & Senatus habitus & equester ordo convenit: Zamoscius Senatum non ingressus fuit; ne, cum ab adversariis armatis fere Senatus teneretur, si ipse quoq; ingressus esset, discordiæ initium præberetur. Itaq; nihil fere etiam in Senatu præter querelas adversariorum auditum: magis tamen apud equestrem ordinem turbabatur.

Principes concionis, Czarnkovius, de quo supra aliquoties ostensum est, Casparus Dembinius, quem Marsalcum factio ea crearat, Nicolaus Jasloviecius, Præfectus Sniatinensis, Procopius Penkoslavius, aliique non pauci. Maxime propinquitas Zamoscii castrorum eos offendebat: atque erant sane cum aliis rebus, ut vicinitate silvæ, amnis item præterlabentis, tum maxime ob propinquitatem comitii, opportunissimo loco: supra ea vero Constantinus, Dux Ostrogiæ Kyoviensis, & filius, Volynensis Palatinus, tendebant, non longo intervallo Opalenius, intra aurem Zamoscii castra, versus oppidum, Joannes Dulscius, Thesaurarius, constiterat, qui, cum omnes inter se conjuncti essent, duplicari quasi metus aliis. Ab hisce enim, cum non longo intervallo, comitium ipsum, versus villam Vollam, constitutum esset, Gorkano & Zboroviis ab altera parte comitiis, ultra oppidum, justo inde intervallo, consistendi attributus fuerat locus. Itaq; nulla prior ab his actio suscipi, quam ut quam longissime Zamoscium removerent. Queri non satis esse, quod tanto cum numero venisset, nisi ipsi etiam comitio armatus immineret: cernere jam oculis sibi videri, & Ducem eum, qui in Ungaria quondam cruce in comitia fixa. Matthiã Regẽ p vim renunciasset, & electionis exitũ fere eundẽ. Quoad eo in loco consisteret, neque comitia libera, neq; à quoquam vocem liberam emitti posse censere. Hæc cum maxime omnibus contumeliis, nullo prohibente, Zamoscium lacerarent, tamen non satis libere sententiam dicere se posse, vociferabantur. Zamoscius cum à consilio, propter eam, quæ ostensa est, causam, ipse abesset, tam in Senatu, quam apud equestrem ordinem, per amicos ostendere, frustra ab iis turbari: qui neque à se, neque ab iis, qui secum essent, ut qui omnes ejusdem Reipublicæ cives, omnes etiam nota virtute ac fide in Rempublicam essent, quicquam metuendum esset; arma non cujusquam opprimendi, sed sui defendendi causa, cum ab adversariis prius sumpta essent,

ab

ab illis indita; vel inde appariturum, quod si adversarii deponere illa vellent, multo promptius Zamoscius, armis abjectis, nihil gratius sibi fore ostensurus esset, quam ut pacate de Republica ageretur.

Locum, quem institisset; à Magistratu publica autoritate ei attributum; de quo sine incommodo maximo neque injuria dimoveri posset. Et si conditiones, quæ in superiore conventu Varsaviensi in Zamoscium à quibusdam adversarii extorserant, repudiatæ à Zamoscio fuissent, non tamen ob id omnis spes concordiæ sublata fuerat.

Susceperant eam inter partes tractandam, Stanislaus Saffraniecius de Pieskowa Skala, Palatinus tum Sendomiriensis, & Nicolaus Firlejus de Dambrovica, Castellanus Biecensis. Interpretibus iis, priusquam Varsaviam, utraque pars moveret, ut in itinere alicubi propinquis in locis considerent, quo de conditionibus concordiæ eo commodius ageretur, jam convenerat. Delecti ad eam rem Czersko & Vilga vici fuerant; quos cum Vistula medius dirimeret, ut Gorkanus & Zborovii ad Czersko: Opalenius & Zamoscius ad Vilgam subsisterent, constitutum fuerat, dies ejus rei XXVI. mensis Junii, comitatus utriq; parti trecentorum equitum præfinitus, neq; flumen Vistulam, nisi duobus milliaribus supra, totidem infra eum locum, in quo constitissent, per eos dies quisq; ab alterutra parte trajiceret, sancitum.

Sed repudiata postea re à Zboroviis, seu quod opibus Austriacorum facile superiores se futuros statuerent, seu quod responso Zamoscii ad legationem Archiepiscopi, quod sub id maxime tempus in vulgus promanarat, quemadmodum præ se ferebant, vere exacerbati magis essent, in itinere nihil actum fuit.

Postquam Varsaviam ventum fuit, eodem, quo orsi fuerant studio, nihilominus apud utramque partem diligentissime de concordia iidem laborare cœperunt: nihil fere aliud tamen effectum, quam ut alternis vicibus in Senatum venirent, partes reciperent: ne, si dum alter alteri concedere nollet, & utrique simul in Senatum venirent, initium cædis, idemq; publici exitii fieret.

Ea jam ante Zamoscio per aliquot dies in Senatum non veniendi causa fuerat: nono demum die, postquam venerat, conditione ea, de qua dictum est, ab arbitris ante constituta, in Senatum venit; Senatum tantum salutavit: operam atque opes suas Reipublicæ detulit: de adversariorum in se injuriis atque concionibus, quas in absentem se habuissent, magis ut facta, quam dicta cujusquam spectarent, Senatum admonuit, quam quicquam contra eos disseruit.

Cum, quemadmodum ostensum est, neque concordia coiret, & de alterius partis conatibus indies magis hostilia ad Zamoscium deferrentur, à familiaribus admonitus, aggere & vallo locum, quem insederat, munire instituit.

Jam ante quidem nihil aut parum à castris differebat: non modo, quod armati omnes, & sub tentoriis agerent, verum genere etiam hominum. Erant enim cum eo plerique fere Præfecti militares, quiq; sub Stephano Rege ad Gedanum atq; in bellis Moscoviticis ordines duxerant: tum magna pars equitis veterani, delegati etiam Secretarii Regii plerique cum illo erant, ut qui & vivente Rege in Cancellariorum autoritate fere sunt.

Munimenta cœpta eos avide muniendo loco hactenus urserant, eo magis etiam accenderunt: vociferari jam illius ipsius confessione aperte vim parari: itaque non modo in Zamoscium invehi; verum adversam etiam partem, per speciem subsidii, sibi ac libertati ferendæ, in eundem armare.

Cum ab altera parte ostenderetur, nihil munitione ea præter defensionem queri, neque vero facere vim, qui arceret: munitiones Zamoscius perfecit. Interim altercationibus hisce aliquot nihilominus septimanę extractę, illis omni conatu loco dimovere Zamoscium conantibus, Zamoscio non minore studio eundem retinente. Quo temporis spatio, comitium, non modo armatis aliquoties completum, verum sangvine etiam quorundam cruentatum fuit. Gorkanus & Zborovii, cum, quemadmodū ostensum est, cū ultra oppidum, longiore aliquantum intervallo, à comitio locus diversandi assignatus illis fuisset, ideoque, quoties in Senatum veniebant, omnes copias suas secū ducēdas sibi statuerunt, non comitatus, sed exercitus speciem secum trahebant. Non modo enim, equitem, & quos ex nobilitate honoratiores circa se habebant, familiaribus suis stipati, in Senatum veniebant, verum peditem etiam ac majora tormenta secum ducebant. Die quodam cum Zamoscius in Senatum venisset, quidam ex familiaribus eorum, in Zamoscii Comitatum invectus, quem proximum reperit, Ostrovii Præfecti Dunæmundensis famulum, publice omnibus spectantibus globo trajicit, fugaq; ad suos mox conversus evasit. Alio tempore, cum Senatus convenisset, Zboroviisq; itidem copias omnes suas ac majora tormenta comitio circumfudissent, cum Senatus ut in re subita trepidus dilaberetur, tumultu orto, Sacerdos Cancellarius Episcopi Cujaviensis Rozrazovii ab ipso Episcopi ministro, dum Domini defendendi causa sclopetum parat, temere sclopeto disploso, proxime ad ipsius Episcopi latus interficitur. Aliæ in aliis partibus cædes fiebant; inter quos Vonsovicius nobilis, equitum Præfectus, ex eodem partium studio à Zborovianis occisus. Jamque in oppido eo res devenerat, ut utræque acies, Gorkani & Zbo-

Zboroviorum, sub ipsum comitium; Zamosciana versus comitium aliquantum castris suis progressa instructæ ex adverso constiterent. In præsentia tamen & prælium Laurentii Goslicii, Episcopi Camenecensis, Saffraniecii, Palatini Sendomiriensis, & Firleji, Castellani Biecensis, de quibus supra ostensum est, interventu direptum fuit; & comitium, quod cura Marschalci, subitario opere ex materia constructum fuerat, proxima nocte incensum. Ipsius Samoscii, qui materiam & causam præsentium litium, futuræ autem cædis, quæ metuebatur, tolli vellet, jussu factum, & tum frequens rumor obtinebat, & postea ab illo non negatum fuit. Tecto eo comitii exusto, alius ad comitium locus, ut à castris Zamoscianis remotior, ita Gorkano & Zboroviis propinquior, ipsorum fere arbitrio ab Archiepiscopo delectus; iisdem cærimoniis, religioneque, & jure creandi Regis consecratus fuit. Ita controversia de loco suppressa potius quam composita erat. Alia inde de erroribus, qui contra leges & libertatem publicam, tum cujusq; privatim irrepsissent, tollendis suscepta fuit. Cujus generis, cum, quemadmodum supra ostensum est, universi ordines & nationes, maxime autem Lithuania & Prussia, jam in superiore conventu Warsaviense quædam detulissent; spes facta iis fuerat, in comitiis utique electionis, priusquam ad nominationem Regis accederetur, certi aliquid de tollendis iis statutum iri. Neq; tamen quicquam definitum. Nam & Zboroviani, sub obtentu publicarum injuriarum sua ferentium, ut Samuelis supplicium, judicium in Christophorum, aliaq; hisce similia, quæ vel ad ipsos vel eorum sequaces pertinerent, jactabant; & Zamoscius, cum eoque non pauci, neque sine universorum ordinum, inter quos ipsi quoq; essent, scito quicquam eos ferre posse, & ut omnia hujusmodi, ad legitimam futuri Regis aliorumq; tribunalium cognitionem referrentur, contendebant. Lithuanos tamen ante ab altera parte Vistulæ armatis violentisve conciliis ad futuros se cum negarent, in eumque diem se continuissent, deliberationum harum ostentatio ipsos quoq; in hanc ripam exciverat. Maxime quidem Livonia eos angebat, quam, sub communis possessionis nomine, totam fere sibi ereptam jactabant. Concilia sua tentorio in campo, ad Electionem designato, separato tamen loco, instituere: inde per interpretes cum Polonicis ordinibus communicabant. Cum in tanta rerum perturbatione ne ipsi quidem de Livonia, aliisq; postulatis suis, quicquam perficere possent, privato à Polonicis ordinibus consilio, inducias tamen cum Moscicis legatis in decennium sanxerunt. Dum hisce altercationibus verius quam deliberationibus tempus teritur, non deerant inter hæc, qui ex publicis discordiis occasione capta Rokos postularent. Ea res & vox ex Ungaria petita. Quod enim in campo Rokos Budæ subjecto armatis comitiis Reges Ungariæ electi, aliquando tradantur, ad similem rem nomen quoq; huc translatum. Ex omni memoria vix unum atque alterum hujusmodi comitiorum exemplum commemoratur; nunquam autem sine maximo motu agitatorum. Non modo enim Magistratuum Senatorumque ac privatorum, verum familiarium etiam clientium, ac patronorum, ut discrimine, ita reverentia omni sublata, cum pari jure armati universi conveniunt; impetu magis ac seditione, quam consilio, res geritur; quam in unum atq; alterum fere potentiorum, quotiescunq; motus hujusmodi concitatus fuit, erupisse animadversum fuit. Princeps rei & consilii Nicolaus Casimirscius ferebatur; jamque & familiæ Senatorum aliorumq; Procerum sollicitabantur: & primum ipsi appellabantur, ut non modo ipsi suo conatu eam rem juvarent, verum familias etiam suas, quamvis sibi obnoxiis, tamen cum pari nobilitatis jure essent, quo minus communem libertatem communibus etiam viribus constituerent, non impedirent. Memini, cum ea res jactaretur, ab iis, qui Austriacum Regem per vim imponere vellent, consilium hoc captum vulgo existimatum; quodq; non multo abludente nomine & Austria & comitia ea appellentur, verbo ipso cavillatos, non tam comitia armata, quam Austriacum Principem eos velle, qui diversam sectam sequebantur, illis exprobrasse: Ab aliis ad indigenam Regem, qui ipsis videretur, in reliquorum discordia imponendum consilia illorum spectasse existimatum: jamq; paratum ad eam rem vexillum fuisse, cum elogio, Bonum publicum, quod concurrentibus ad se publice proponerent. Verum quodcunq; consilium id fuerit, tanquam propriis viribus destitutum, potius sua sponte discussum, quam cum periculo aliquo oppressum fuit. Jam sexta septimana à die electioni Regis præstituto labebatur, neque tamen adhuc vel legati Principum, qui Regnum peterent, auditi; vel ulla de ipsa Electione publice sententia dicta erat. Omne enim tempus iis, de quibus supra ostensum est, tum turbis, tum remediis turbarum, quæ frustra tamen fere quærebantur, extractum fuerat. Interim ad futuram Electionem, quæ de die in diem extrahebatur, privatim tamen cum studia hominum partim explorabantur, partim, prout quisq; studebat, ab unoquoque conciliabantur: tum maxime ab ipsis Principum legatis, ambitus accendebatur. Ac de indigena quidem, quem, si vel pacata comitia, vel nulla inter Primores dissensio fuisset, maxima fere atq; incorruptior pars prælatura tum fuisse videbatur, inter tantas & Primorum, & qui ab illis pendebant, dissensiones omnis spes omissa. Battoreos non modo favor clarissimi Regis nihil juvabat, verum premebat magis apud quosdam invidia nomini illius ab adversariis conflata. Itaq; legati etiam Transilvanici ipsi, non tam de Regno, quam Rege, qui familiæ Battoreæ conjunctissimus & rebus Transilvanicis accommodatissimus futurus esset, cogitabant. Moscum vulgus Lithuanorum solum

lum fere, è primoribus pauci expetere videbantur. Omne certamen inter Austriacos, & Suecum relictum videbatur: Sueci magis antiquo more petere, quam vel studio summo, vel magna impensa ambire; magisq; si qui alliciendi essent promissis, quam re aliqua oneratos dimittebant: sive quod & ab opibus, & conciliandorum animorum artibus perinde minus instructi essent: neque vero de regno tam ipsi laborare, quam ne ad Moscum deferretur, tantummodo anniti videbantur; dumq; hic eo non potiretur, ad quemcunque alium delatum esset, æquo animo laturi.

Verum omnium instar hi cum Regina matertera, tum Lesnovolscius Castellanus Podlassiensis, qui nuper ex Suecia redierat; maxime Zamoscius in partes postea traducti erant, qui quos illi seu inscitia, seu injuria, seu etiam inopia adjungere non poterant autoritate ac rationibus ad partes adjungebant. Austriaei cum alteram factionem Gorkani & Zboroviorum, seu Principes saltem factionis jam ante devictos haberent, ne ipsi quidem nulla re sibi deerant. Legationes missæ erant. Splendidissimæ à Cæsare, ab Hispano, ab Archiducibus Ferdinando, Ernesto Maximiliano, Matthia, quorum nomine Stanislaus Parolowsky Episcopus Olumucensis, Richardius Streinius Tiffenbachius; Cæteriq; præcipui è Silesia & Germania regna poscebant. Cæsareani autem nominatim nullum commendabant; pro universa familia petebant, ut qui ex ea maxime idoneus videretur, ad Regnum vocaretur reliquorum triplex petitio erat; Nam & Ernestus & Matthias & Maximilianus, pro se quisquam laborabat. Ferdinandus post Conventum mox Warsavienſem misso Zacharia Geiczkonlero, quem & tum legatum Zolloeensi Comiti adjunxerat, cum aliorum tum maxime etiam Zamoscij pro se ipso studia ambierat. A Zamoscio ut in re, & ex universorum autoritate penderet, & in qua omnium libertas verteretur, in ipsa Comitia rejectus, tum petitione pro se omissa, ut Maximiliani ratio haberetur, non minore studio quam Maximilianus contendebar. Maxime quidem ut existimabatur, quod si ad regnum Maximilianus evectus esset, successionem Magisterij ordinis Theutonici filio suo Marchioni Burgaviæ pactus ab eo fuisset. Ernesto quod neque cum Zboroviis quicquam commune habere existimabatur, & controversum regnum non accepturum eum aperte legati ejus præseferebant, inque ipsa petitione, magis gravitatis suæ, quam ut id quod, peteret consequeretur, rationem habere videretur; ex iis qui Genti Austiacæ cupiebant, cum omnes quibus violentia Zboroviorum infensa erat, tum optimus fere & gravissimus quisq; favebant, Matthiæ quod qui ab Austriacis abhorrebant, non minus illum quam alios nollent, qui vero Austriacarum partium erant, ab Ernesto, vel Maximiliano præoccupati erant, non minore quidem studio ac diligentia Richardi Strennij splendidi Austriæ Baronis, & imprimis docti, omnium autem minima cum spe petitio sustinebatur. Validissimæ fere ex iis Maximiliani partes erant: qui adjuncta quemadmodum ostensum est suffragatione, & ope Ferdinandi, jam ante in Germania Christophorum Zborovium, per eum deinde, cum fratres ejus, tum qui Princeps in ea parte erat, Palatinum Posnanienſem Gorkanum sibi devinxerat. Quorum partes, ut & omnibus fere, qui ab Austriaco imperio, abhorrebant, & maxime illis, qui Zboroviorum violentiam oderant, non minus exosæ quam suspectæ, ita viribus non contemnendæ erant. Præter enim Gorkanum & Zborovios, qui cum autoritate, tum cognationibus & clientelis non paucos trahebant, omnes etiam fere, qui nonnisi turbata republica vel salvos vel magnos se esse posse existimabant, quorum feracissima tempora ea erant, ea confluebant. Itaque quicquid fere ob æs alienum proscriptorum, quicquid prodigorum aut cum mala, aut nova cum spe erat, isthac faciebat. Neque vero legati vel Principi suo vel iis deesse, sed partim comiter appellando, partim largiendo, largius etiam promittendo, non modo non respuebant ullum, verum cupiditati suæ serviendo, quantum poterant, aliorum cupiditatem alebant. Itaque ad extremum ne Ernestum quidem aut Matthiam etiam magnopere cum illis contendere, non obscureque vacuam petitionem solis illis relinquere. Accedere ad ea putabatur summi Pontificis etiam nuntij autoritas. Erat is tum Annibal de Capua Archiepiscopus Neapolitanus, sub ipsum fere tempus mortis Regiæ ad Stephanum Regem à summo Pontifice Sixto Quinto, destinatus, qua legatione ad Regem fungi debuisset, eo mortuo, per interregnum ad Reginam atque ordines functus, maxime tum partes Austriacorum juvare, neque in levi propterea apud eos qui ab Austriacis dissentiebant invidia erat. Nam & Archiepiscopum Gnesnensem ne in alium quam Austriacum autor fieret, certa conditione obligasse: & cum alios quoscunque potuisset, maxime Ecclesiastici ordinis Austriacis conciliasse, tum postquam neque Archiepiscopi neque aliorum studia retinere potuisset, Sigismundo Tertio jam Electo, Cardinale potissimum Radivilo ad Maximiliani Electionem dato, secundæ electionis ipse potissimum autor fuisse vulgo ferebatur. Quibus præsidiis & spe & si non parum Maximilianici nitebantur, non minus tamen de Zamoscij etiam voluntate adjungenda ita laborabant, ut cum diligentissime illo appellando, tum nulla re, qua pellica eum posse existimarent, prætermittenda non minus in hoc quam in cæteris omnibus positum sibi arbitrari facile, ostenderent.

Ac primo quidem quemadmodum supra demonstratum est, per Ferdinandum Ducem appellatus, & si non tam aperte negando, quam in omnium consensum differendo, non multum spei reliquisse ei videbatur: à legatis nihilominus, cum ipsius tum Maximiliani, in re præsente, iterum vel diligentissime sollicitatus fuit. Præter legatorum autem diligentiam occulte etiam cum à Ferdinando, tum Maximiliano ipso aliquot epistolæ grandissimis cum promissis commeare. Maxime quidem Maximiliani literæ humanissime scriptæ erat; atque non modo promissis, sed laudibus etiam in Zamoscium largæ, dolere discordiam quæ inter partes exorta esset, non dissimulare benevolentiam suam in Zborovios: æquitatem tamen & benevolentiam in quemcunque, & aliis omnibus rebus præferre: hortari tamen ad concordiam; Sine qua neque electio utilis Regno, neque salus ulla sperari posset: opinionem quæ duriore sub Principibus Austriacis nobilitas conditione vulgo per Poloniam sparsa diceretur, non tam verbis quam re ipsa refutare, quod ex quo tempore sub Principum Austriacorum ditione aliqui esse cœpissent, nullius omnium ordinum, non modo non diminutas aliqua re opes, verum in immensum potius omnium prosecuturas res auctas esse. Ad ea privatas conditiones Zamoscio amplissimas ferebat: ad extremum ut quamprimum coram etiam illum complecti, ac videre posset, ignarus fati sui optabat. Omnia hæc occultissime ad Zamoscium deferebantur. Nam & quas Ferdinandus ad eum literas dederat, Stanislao Cziolkoni ita crediderat, ut nisi acciperentur à Zamoscio conditiones, ne literas quidem suas tales conditionum & syngrapham relinqueret. Itaque noctu etiam fere ad Zamoscium introductus mandata exequebatur; Maximilianus autem, & sua manu ipse literas scripserat, & easdem longis ambagibus, per Comitem Nogarolam Ungariæ Cæsareæ ditionis præfectum, qui ex instituto ejus rei causa hominem ad Zamoscium miserat, perferendas curarat. Sive ut major fides, si non vulgarentur, esset, sive Zborovios ipsos, quibus ut tanto magis devinctos haberet, in perniciem etiam Zamoscij promittere aliquid illum coactum fuisse, rumor erat celaret. Qui cum capitales inimici Zamoscij essent, ut nulla alia re Zamoscius impediretur, tamen ut illi, qui conjuratis in perniciem suam adversariis suis regnum quasi debiturus videretur, se crederet, vix ulla conditione adduci eum posse, vel Maximiliano ipsi ac legatis ejus satis patebat. Itaque & Maximilianus quemadmodum demonstratum est, ipse ad concordiam literis suis Zamoscium hortabatur, & legati universi Austriaci, nihil fere concordiæ inter illos concitandæ studio, prius ab initio habuerunt. Legationeque splendida ad utrosque missa, ut se interpretibus ac sequestris componi inter se paterentur, hortati eos fuerunt. Agebant tum adhuc de concordia inter ipsos, publico quasi omnium ordinum nomine, ij de quibus supra demonstratum est, Saffraniecius & Firleius. Zamoscius cum re deliberata responsurum se promisisset, respondit postea per Petrum Tilicium Præpositum Gnesnensem, primumq; tum Regni Secretarium, & Reinoldum Heidensteinium. Tanta concordiæ cura, grato animo accepta ab illo fuit.

Earundem vero dissensionum compositionem, & nomine ordinum à Senatoribus etiam aliquibus jam tentari, & maxime ad ipsorum etiam ordinum autoritatem pertinere: quam si ipsi etiam adhibuissent, maxime vero alterius etiam partis sententiam perspexissent, quod ad se pertineret, nulla æqua conditione recusanda, & æquitati plurimum, & illorum autoritati tantum libenter tributurum, quantum summorum Principum legatis, summis & ipsis viris tribuere deberet. Responso hoc accepto, nihil amplius postea tentatum fuit, sive quod vel sua sponte, vel novis à Principibus suis mandatis acceptis, dissensione hactenus eos distraxisset, sublata neutrius partis, potentes se futuros vererentur, sive etiam quod postea perspectum est, ad conditiones Maximiliani eligendi cum voluntate non possent, metu saltem Zboroviorum adjungi, tandem Zamoscium posse sperarent.

Eaque causa fortassis, dum spem aliquam de Zamoscio habebant, Christophori etiam Zborovij, qui & acerbissimus in Zamoscium ex Zboroviis erat: & Majestatis publicæ damnatus non sine maxima multorum offensione, præsertim autem Zamoscij in Regno versari posset, operâ nihil ad eum diem utebantur: aliquando ex industria etiam fortuito quodam casu Olomuniecij, illum periisse rumorem composuerant: Voluntate Zamoscij fere desperata, cum altercationes de illo restituendo maxime vigerent, non expectato exitu earum, Christophorus etiam majore animo quam viribus, tot per Regnum spatia emensus Varsaviam venit. Satis constat non ultra septingentos homines, partim equites, partim pedites, secum eum habere, verum in incerto tum adhuc omnium rerum eventu, certum ab ipsius partibus invidiam & periculum nemine recipere in se volente, sine cujusquam impedimento Varsaviam pervenit: Zamoscius cum de adventu ejus, nunciatum illi fuisset, omniaque satis explorata haberet, nocte priore, quam Varsaviam veniret, adoriri eum constituerat.

Ab instituto eo subita Spitkonis Jordanis secessio eum avertit. Hic cum in Zboroviorum clientela antea fuisset, quod in prælio Dirschaviense fortis ejus opera extiterat: & alio-

&c alioquin non segnis manu haberetur, quorundam autem de Zboroviis consiliorum, in Zamoscium indicio amicitiæ, fidem Zamoscio fecisset, in interiorem etiam amicitiam ab illo receptus & cum præfectura Sanocense, tum nonnullis alliis beneficiis, Zamoscij potissimum opera, atque intercessu ornatus à Rege Stephano fuerat. Pro mutua ea fide Stephano mortuo, cum operam suam Zamoscio deferret, partis alicujus peditum, & equitum aliquot Zamoscij stipendiis scribendorum negotium à Zamoscio datum. Grandi deinde pecunia quemadmodum ferebatur, conditionibus vero, promissisque multo majoribus à legatis Austriacis traductus pridie fere quam Varsaviam Christophorus veniret, milites stipendiis Zamoscij quorum tempus nondum exierat, ne quicquam Zamoscio eum retinente secum abducto, cum consilium contra Christophorum susceptum, quasi ex composito turbavit, tum unam integram fere castrorum partem discessu suo nudavit. Ita Christophorus non tam suis, quam Gorkani & fratrum viribus, quæ haud impares Zamoscianis erant, non modo tutissime postea Warsaviæ versari: verum paucæ etiam noctes deinceps intercedebant, quibus non à Zboroviis ipsis impetus aliquis, aut insultus in castra partim nuntiabatur, partim expectabatur.

Inter tot circumstantias partim à desertoribus sociis, partim ab apertis adversariis pericula, vel gravissima tamen temporis jactura erat. Omnino apparebat, nihil aliud ab adversariis agi, quam ut querelis, & postulatis suis urgendis, cum tempus extraxissent, & nobilitas interim quæ sumptuum tædio, quam rerum domesticarum cura dilaberetur, & Zamoscius consensu nobilitatis destitutus, sumptu etiam tanto temporis tolerando exhauriretur. Quodcunque consecuti fuissent, non dubitabant, quin nullo oppugnante, vel invitis cæteris imponere Maximilianum possent. Cum explicari res aliter non posset, Zamoscius cum Opalenio Marschalco, Thencinio Palatino Cracoviense, aliis aliquot Senatoribus, qui communicata inter se consilia habebant, re deliberata, ut separato ab aliis loco convenirent, & cum de republ. pacate consultarent, tum de Rege etiam sententias jam dicerent statuit.

Quod enim omnia & violenter ab aliis tum agerentur, & ad nullum exitum pervenire rem vellent, neque sine mutua cæde in eodem concilio, cum armatis iis futuros constabat. Quorumvis etiam castris disjunctis, quotidie tamen fere denuntiabatur, & ubi ad sententias de Rege, quod caput consilij erat, perventum fuisset, intercessionem eamque vel ipsam, & causam & initium cædis, prætextum injectum, ab adversariis iri. Sententia igitur hac probata, locum sub dio inter Zamoscij & Opalenij castra medium, è quibus si vis ab altera parte pararetur subito subsidium fieri posset, capiunt. Verum consilium id & ab adversariis maxima invidia oneratum fuit; & præter eos qui autores consilij fuerant ita pauci ab initio convenerunt, ut paucitatis ipsos fere suppuderet.

Sanctione enim gravissima, non modo proximo in conventu Varsaviense, cui quemadmodum ostensum est, præter Zborovianos, nulli fere paruerunt, verum in superioribus etiam interregnis antelata, qua contra rempublicam facere judicantur, qui in Regum Electionibus, ab universis consilia sua sejungunt; & adversarij sanctionis ejus, unaque cum ea reipublicæ violatæ eos accusabant: & qui neutri parti addicti, aut etiam à conciliis Zborovianorum alieni essent: loci tamen autoritate omnium consensu primum capti, tum ab Archiepiscopo solennibus cærimoniis ad Regis Electionem inaugurati movebantur.

Demonstrabatur ab altera parte, ad consilium id, non tam voluntate, quam necessitate, à moreque reipublicæ quam per mutuam cædem, quæ ab adversariis quæreretur cruentari, vel omnino etiam tolli nollent, à se descensum: neque quod solum sanctionibus iis vetitum esset, ut privatim de republ. consilij quid caperent convenire, sed cum id consecuti essent, ut pacate sententias de republ. dicere possent, nihil prius ipsos staturos, quam quod sententiæ suæ essent, ad universos etiam, ac vel ipsos adversarios suos, per interpretes retulissent, majorisque partis sententia perspecta ex ea ipsi sibi quoq; consilium caperent.

Quæ cum magis refutari ab adversariis non possent, quam probarentur; haud multo post eorundem etiam ferocia fuit; ut non modo à plærisque fere consilium id probaretur, verum Zborovianis etiam desertis, totus fere reliquus senatus, ac major pars nobilitatis ad alterum hoc concilium, Zamoscij autoritate constitutum, confluerent, nigrum concilium per contumeliam, ex cultu ob luctum Regium à Zamoscianis sumpto, Conventum suum generale vocantes, ab adversariis vulgo appellabatur. Maximam autem fere inclinationem Archiepiscopus Gnesnensis fecit. Hic cum ad eum fere diem, partim metu obnoxius illis fuisset, partim etiam conditionibus quibusdam, de quibus supra demonstratum est ab illis alligatus; ac forte non magna quadam de re in Senatu ab illis discrepasset, Gorkanus Palatinus Posnaniensis, ira alioquin impotentissimus, publice in Senatu invectus in eum fuerat; quibus ille exacerbatus, consilium de partibus tam violentis relinquendis, conjungendique se cum Zamoscio præter omnium opinionem mox cœpit. Cumque de priore tempore per interpretes Zamoscio satisfecisset, omnia deinde ex Zamoscij fere sententia agere instituit.

Imprimis omnium Episcoporum, pro autoritate ac loco eo quo Archiepiscopus Gnesnensis, Princeps non Cleri modo, verum Senatus etiam universi in Regno est, concilio apud se habito, ut in unam de Rege sententiam convenirent, non autoritate magis quam ratione eos adduxit. Convenere omnes in Sigismundum Succiæ Principem. Episcopis adjunctis quomodo publice etiam ab aliis se disjungerent querere. Hactenus enim aliis jam non paucis ad nigrum quod vocabant qui concilium aggregatis, ipse nihilominus locum sua ipsius autoritate consecratum frequentabat. Placuit, ut invidiæ potissimum detestandæ causæ, ne sententia prius in concilio publico ab illo ipso inaugurato non dicta, privatim Regem prodidisse diceretur priusquam ab illis se segregaret, eo ipso etiam in loco sententiam de Rege suam publice testari.

Causa igitur ex tanto intervallo temporis lapsi sumpta, cum tandem ad electionem ipsam accedendum disputasset, orationi ei simul suam de Rege sententiam subjicit. Moscum rejecerat: de indigena in tantis dissensionibus desperare: cum Germano nihil commune sibi esse velle: unum Succiæ Principem reliquum esse; cujus maxime Regno huic & utile, & salutare imperium futurum existimet. Tumultu mox orto, interrogatus ab Andrea Zborovio Marschalco minore, an sententiis aliorum prius non exquisitis, Regem ea sententia jam nominaret, cum non nominationis, sed sententiæ loco dicta ea à se ostendisset, sedatus inde tumultus fuit. Ad aliud concilium tot se jam adjunxerant, ut neque numeri, neque autoritatis eos pœniteret. Itaque de ipso regno deferendo sententiæ dici ceptæ. Jamque ad Electionem res spectabat, neque tamen legati adhuc externi ulli publice à tanto jam tempore auditi erant: quibusdam non necessariam audientiam eorum censentibus, quod quæ mandata publice expositurí essent, eadem cum singulis privatim appellandis jam exposuissent, publice fere omnibus nota essent. Tandem legati maxime Austriaci sententiis de Rege, in altero concilio dici cœptis, si ab alterutra parte Rex dictus fuisset, ne legationes ipsorum omnino excluderentur veriti, & ipsi ut legationes publice audirentur, pervicerunt; & qui illorum partium erant, ut in eo concilio cui Gorkanus & Zborovij præsidebant, audirentur. Neque sane ulla magnopere ea de re controversia erat; neque enim tam locus ipse ab iis qui secesserant spernebatur; quam quod armis & vi ab aliis obtinebatur, necessario ab illis mutatus fuerat. Quo ordine legati audirentur, propter Moscum maxime & Succum quorum neutrum alteri concessurum satis constabat, controversiæ aliquid erat. Commodissimum tandem visum, ut primo die summi Pontificis & Cæsareanis, Hispanisque legatis auditis, quorum dignitati ultro Moscus cederet, postridie princeps rursum inter reliquos legatos Sueco locus daretur. Ita in biduum legationibus dispertitis, primo die ij, de quibus ostensum est, secundum hosce Mosci, tum ob Regis Stephani memoriam Zamoscio etiam maxime annitente, Transilvanici legati Wolffgangus Kovaciocius Cancellarius, & Casparus Lorus, ad extremum Prussici legati, quorum Princeps Landgravius Lichtenbergius Kitlicius Levinus Bulavius auditi. Postridie ante omnes Sueci legati Erricus Spare Procancellarius, Erricus Brahe Comes secundum hosce Electorum imperij legati conjunctim, quorum Princeps, ab ecclesiasticis Electoribus Coloniensi & Moguntinensi, à Palatino quoque Rheni & Saxone Augustus Schonbergius à Brandeburgense Otto Hakius introducti, omnibus fere qui posteriore loco auditi fuerant, perversum ordinem querentibus Suecis etiam priusquam in Senatum venirent, protestatione sibi Regisque sui dignitati caventibus. Auditi omnes frequente Senatu fuerunt; cum alij etiam, qui ab eo Conventu se sejunxerant, uno fere tantum Zamoscio excepto, ad audiendos eos, tum convenissent. Pontificij studium imprimis ac vota summi Pontificis nomine ordinibus deferrentque in Rege eligendo id potissimum spectarent, quo Catholicæ Romanæ religionis Regem eligerent, eos hortari, nominatim nullum commendarat. Cum Cæsaris legatis Hispanus simul, & reliquorum Principum Austriacorum legati, tanquam in communi causa, & à conjunctis Principibus missi, in Senatum venerunt. Verba omnium nomine Episcopus Olomucensis fecit: à dignitate domus Austriacæ, inter familias Principum Christianorum suorum orsus, indeque ad ipsorum petitorum, virtutis atq; ingenij commendationem profectus, tribus fratribus, Ernesto, Matthia, Maximiliano, unum eligerent, petiit.

Commoda etiam quæ ex Electione ea ad Regnum perventura essent, conditionesque breviter propositæ; renovati fœderis cum Turca, ad quod observandum & ipsi se offerrent: & quod Turca multis jam malis à Persa victus, sex summorum Principum amicitia Regno adjuncta, gravioris periculi metu, ipse etiam non invitus observaturus esset. Sive vim autem pararet, sive quiesceret, in alias regni necessitates subsidium octingentorum millium offerebant, è quibus ducenta statim sub ipsam electionem parata fore: alia ducenta post coronationem: reliqua certis pensionibus de quibus convenissent. Adjiciebantur ad hæc, fœdus in bellum Turcicum cum summi Pontificis, Hispani omniumque familiæ Austriacæ Principum: tum nonnulla de imperij etiam Principibus spes ostendebatur. Sine dubitatione autem ulla, omnium eorum Principum, tam imperij Germanici

nici, & aliorum vicinorum amicitia proponebatur; inter cæteros maxime Mosci, cujus pater cum ita decessisset, ut si filio quid accidisset, aliquem ex Austriacis Principibus testamento in Regno illi substituisset, vel ipsius Moscoviæ tam lati Imperij accessio per eam occasionem ostentabatur. Castella contra eruptiones Tartarorum, ex ordinum sententia aliquot ex privata eorum pecunia promittebantur: Studium atque autoritas in controversias, quæ de Prussia ac Livonia imperio Germanico cum Regno intercederent componendas: jus item quod in Barensem Rosanensemq; Ducatus, tum proventus, Ducanæ Foggiæ in Regno Neapolitano Poloniæ Regno competeret, ab Hispano obtinendum. Privatim quinquagenarios adolescentes nobiles extra Regnum, partim in literarum studiis, partim exercitiis rei militaris alendos, sumptum inditionibus Imperatoris, tum Regis Hispaniarum, Polonicæ Lithuanicæque gentis hominibus, cum ad alios honores, tum maxime ordines militiæ aditus pateret, effecturos; ære alieno à Sigismundo Augusto conflato ejusque invidia sua pecunia Regnum liberaturos. Quæ per se amplissima ad extremum in libertatis publicæ privatæque cujusque juris ac pacis publicæ observationem sanctissime data promissaque concludebantur. Haud minora hisce à Suecis offerebantur. Princeps indole præclarissima, viginti trium annorum, ætate à perfecta non multum distante: Linguam cum Suecicæ, Germanicæ, Italicæ, tum maxime Polonicæ, quam una cum lacte materno imbibisse dicebatur. Fœdus inde inter duo Regna perpetuum: commodaque fœderis, pax Livonica, Mosci perdomandi spes, commerciorum quæ amplissima utrique regni intercederent opportunitates: classis deinde, & præcipuam omnium maximorum imperiorum instrumentum, & quod nonnisi maximo cum sumptu, atque impensa parari posset: Si quod in Novogardiense, aut Plescoviense agro bellum cum Mosco futurum esset, tormenta etiam majora, quibus Suecia abundaret, in vicinia ad oppugnationes promittebantur. Castella itidem aliqua ipsius Principis sumptu, contra Tartarorum excursiones, in Podoliæ finibus extruenda. Vetustæ petitiones, quæ cum dotis, tum legatorum reginæ Bonæ aviæ maternæ Principis inque Barensem Rosanensemque Ducatus, & aliam cum ipsius, tum Sigismundi Augusti avunculi hæreditatem successionis Principi competerent, electione hac regno condonabantur.

Non parum etiam ad rem facere videbatur, quod cum post mortem patris, utriusque Regni successor futurus esset, si plures liberos habuisset, quo minus uni regno omnes graves essent, in Sueciæ Regnum aliquot exonerari posse demonstrabatur.

Jura, deinde libertates atque immunitates omnium pacemque publicam, maxime inter dissentientes de religione publice; privatimque servaturum non minore religione, quam ab alteris receptum erat, confirmabatur. Moscus suo more agere, atque amplissimi quidem imperij sui conjunctionem offerre: ita tamen, ut caput nihilominus rerum penes se velle esse potius ostenderet, quam suum imperium Poloniæ Regni accessionem futuram.

Transilvanici legati vetere amicitia, pauloque ante omnibus necessitudinibus conjuncta commemoranda, de nova invidia obtrectatoribus nominis Regij conflata questi fuere. Clarissimis inde Stephani Regis in regnum meritis recensendis, magis dignam memoriam ejus, amplissimis præmiis ostendebant, quam regnum pro aliquo ex Battoreis ipsi petebant: ex privatis rebus cum testamentum regium sibi communicari, tum quæ post mortem Regis, ad Successores pervenire deberent, petebant. Reliquæ legationes magis in speciem ascitæ atque gratiæ Principum Austriacorum tributam, quam quicquam magnopere momenti habituræ, Austriacos Principum suorum nomine ordinibus ipsæ etiam commendabant. Cum Zamoscium & iis viribus instructum, & ne autoritate apud majorem partem, cum Senatus tum equestris ordinis esse Austriaci animadvertissent, ut eo repugnante, neque in adipiscendo, neque obtinendo postea regno majoris partis consensum, ulla ratione obtinere se posse viderent, cum ab initio, quemadmodum ostensum est, nihil prætermiserant, quo in suas partes traducere eum possent.

Zamoscium ab omni eo tempore ex quo primum ad rempublicam accesserat, cum metus belli Turcici, quod in Russiam, Germaniam, & naturalem patriam ejus maxime incubiturum esset: tum servitutis à familia & vicina, & potente: non parum etiam publicæ dignitatis cura, ne in alienam ditionem Polona res tradita videretur, ab Austriacis averterat: quæ cum semper maxime cum movissent, tum constantiæ etiam suæ causa, in eadem sententia in qua perpetuo fuisset, permanendum sibi statuebat. Accedebat huc quod eosdem quorum imperium publice regno inutile & grave futurum sentiret, ab iis potissimum asciri videret, qui privatim etiam in perniciem suam jurati quasi essent.

Cum à Legatis etiam Georgij Friderici Marchionis Prussiæ, Landgravio Lichtenbergio, & Levino Bulavio privatim pertentatus fuerat. Lichtembergium Imperij Germanici Principem & sanguine sibi conjunctum Marchio miserat, quod cum Reginam & viduam propinqua cognatione attingeret, eo gratiorem gravioremque Legatio-

 nem

nem eam futuram judicabat. Cum uterque autem tam Lichtembergius quam Bulavius enixius etiam Austriacis studerent, quam commissum illis à se fuisse Marchio postea agnovit, à principio mox adventus Zamoscij, cum privatim illum convenissent, Marchionis etiam autoritate adjungere cum Austriacis conati fuere. Zamoscius quo minorem illis, spem relinqueret, ita statim respondit, ut non modo de se, verum de maxima etiam parte nobilitatis negaret; Priusque vitam relicturus, quam jugum id subituros ostenderet; quæ res etsi spem Austriacorum non parum fregerat, non tamen plane dejecti, postea quemadmodum supra demonstratum est, ipsi etiam eum aggressi, multis promissis, cum publicis tum privatis tentari curarant.

Cum conditionibus etiam amplissimis propositis, nihilominus nihil ab eo spei, aut promissi referrent. Seu quod omnino de eo desperassent seu quod tempore extracto, aliisque dilapsis, Zamoscio fortassis etiam attenuato fatigatoque, Regnum ab aliis desertum, per Zborovianos se occupaturos sperarent, ab aliquo tempore appellare eum desierant. Postquam Zborovianos à plærisque aliis deseri, atque ad Zamoscium conventus majorem jam partem confluere viderent, animum ejus iterum quacunq; conditione tentandum rati.

Levino Bulavio qui ex Principibus Legatis Prussicis erant sequestro appellant. Concordiam cum Zboroviis, quam antea ultro conciliari à se ceptam, postea plane intermiserant, iterum non à se modo, sed ex sententia Zboroviorum à Zboroviis ipsis, eoque certiorem denuo offerunt: in Maximilianum suffragium ejus, aut saltem ne alium ipse nominando, electionem impediret ambiguamque faceret, conditionem simul paciscentes, reliquas eorum conditiones, quas partim Maximilianus ipse per literas, partim ejus nomine legati, antea ei tulerant, non modo confirmabant: verum etiam augebant. Apud Zamoscium non tam promissa ulla, quam publica salus, ac dignitas valebant: Non parum ad hæc ingentis animi virum angebat, ne metu Zboroviorum, privatarumque inimicitiarum, non modo rempublicam deseruisse, sed ad Regem etiam, quem inutilem reipublicæ judicarat, minis ac terroribus accipiendum, adductus videretur: Controversiis vero cum Zboroviis non compositis, ut maxime è republica Austriacum futurum statueret, sibi tamen illum, qui tantum beneficium Zboroviis debiturus videretur, accipere minime tutum futurum videbat.

Itaque à compositione quidem cum Zboroviis non abhorrebat, conditio quæ compositioni adjiciebatur, ut in Maximilianum simul consentiret, indignissima ei videbatur. Ab altera parte multiplices metus ac terrores animum versabant. Et si enim maximam partem, & Senatus & nobilitatis conjunctam habebat: tamen cum ab altera parte, & Maximiliani nominatio certo expectaretur, & eandem ejus quem elegissent, opibus atque armis illos tutaturos, pro certo denunciaretur, in suis collegis plus autoritatis quam præsidij, omniaque ad vim excipiendam in se ipso ferè posita sibi intelligebat. Neque vero conjecturis ea præcipienda erant: tanquam oculis jam fere cernebantur. Non modo enim ex nobilitate privati, verum è Senatoribus quoque maxime autem Lithuanicis & Prussicis non pauci, nonnulli etiam Polonici, tædio rerum præsentium, ad suas quisque domos dilabebantur, & ex iis qui & familiaritate, & iisdem castris cum illo conjungebantur, quo diutius tempus extrahebatur, seu eodem moræ tædio, seu desperatione indies fere, non pauci eum deserebant. Interim ipse justo exercitu per tot jam septimanas, in summa annonæ caritate alendo, sumptu etiam vel maxime exhauriebatur. Eo enim in tanto hominum numero, & anni tempore alienissimo, annona jam excreverat, ut quod inauditum antea in Polonia fuerat modius pabuli aureo uno veniret.

Cumque de indigena inter tantas dissensiones, nulla amplius spes esse posset, ubi ab Austriaco discessum esset, res ad solos Moscum & Sigismundum Principem redacta videbatur, qui partim consensum aliquem nobilitatis habere possent, partim virium ac præsidij aliquid contra Austriacorum potentiam ad partes afferre. De Mosco præterquam, quod alia multa obstarent, ut maxime Regnum ad eum deferretur. Primum tamen tot regionum intervallis semotus, ad tutandum præsertim contra propinquam vim Regnum in tempore ut adesset; priusq; regnum ab adversariis occuparetur, quam non modo auxilium ab illo ferri; verum vel nuncius cladis perferri posset, verendum videbatur; non minus deinde ne pro ea amicitia quæ cum domo Austriaca illi intercederet, conditionibus aliquibus interpositis, partibusque desertis, vel ultro Regno eis cederet. Utrunque non minus quidem de Sueciæ Principe timebatur. Quod enim non minoribus fere locorum intervallis sejunctus esset, eo magis mora ejus, si quæ intercideret homines terrebat, quod maritimo itidem itinere, cujus venti ac tempestates, magna ex parte arbitri essent, transeundum illi esset, quod vero unicus filius esset, Regnique paterni certus jam successor destinatus, & adversarij facile partim minis, partim conditionibus retineri eum posse maxime fidebant, & Zamoscius cæterisque qui ei favebant, non parum metuebant.

Jam

Jam ante enim, & ante electionem de matrimonio inter Maximilianum & filiam virginem Sueci Principis sororem conciliando, perq; matrimonium id, non minus ab avertendo à Regno Principe, quam Maximiliano confirmando neque Sueco neque Regina Matertera ipsa abnuente, actum aliquid fuisse rumor increbuerat. Tum vero, ut & susciperet Regnum, & in tempore veniret, præsidium tamen è Regno, neque viris, neque opibus, valde florente, quid magnopere expectari posse? quæ cum à Zamoscio agitata, qui mos illius erat nunquam de graviore re respondendi nisi noctem interposuisset deliberarentur si conditionem eam reciperet, fecerunt. Itaque conditionem quamvis indignam, in ipso tamen discrimine, consiliorum capiendorum oblatam, plane respuendam statuerat, interim de conditionibus concordiæ convenire prius oportere.

Multipliciter ea, quemadmodum ante ostensum est, primum è Conventu Varsaviense proximo, tum Saffraniecio, & Fierleo tractata, inde vero à legatis Austriacis tentata, ab omnibus autem partim desperata, partim deserta, ad extremum à Nicolao Casimirscio suscepta fuerat. Hic sive à Zboroviis, quorum alias sectam sequi putabatur, ipsis etiam de exitu rerum dubitantibus subjectus, sive studio reipublicæ dissensionibus illis perturbatissimæ, actione de concordia resuscitata ad Joannem Thomam Drojevium Præfectum Przemishensem necessarium Zamoscij, & in iisdem cum eo castris versantem se contulerat; utque pro ea autoritate, qua apud Zamoscium esset, ad æquas conditiones concordiæ cum Zboroviis illo adducto, tantis turbis dissensionum rempublicam liberaret, petierat. Re à Drojevio suscepta, postea per aliquot dies ultro citroque actum de ea fuerat: cumque utriusque partis animis à concordia tum, ut videbatur non alienis, de cæteris fere conditionibus convenisset, in illis quæ de supplicio Samuelis ferebantur, ad extremum hæsitatum fuit.

Volebant Zborovij, & iis saltem conditionibus, quibus cuicunque nobili fortuito non ex composito cedes oblata lui soleret, lueretur: neque vero omnibus: mulctam pecuniariam suæ ipsius dignitatis causa remittebant: deprecationem & carcerem, temporis alicujus exigebant: ad extremum carcerem etiam, modo verbis susciperetur, deprecationi communium amicorum condonabant.

Zamoscio utrunque indignum: omnium vero indignissimum in re quæ juris publici tuendi causa secundum leges publicas administrata à se esset, ullam suam culpam agnoscere videri multo; vero magis juri publico tantum in se derogari pati. Itaque iis etiam conditionibus suspensis, cum aliquot diebus post, ad exitum jam summa rerum inclinante, à Legatis quemadmodum ostensum est, ipsis iterum res tentata fuisset, ita res suscepta fuit, ut secundum Casimirscianas conditiones, quæ tanquam ultimæ maxime pertractatæ essent, remissis à domo Zborovia iis, quæ contra dignitatem Zamoiscij postulata ab ea fuerant, res perficeretur.

Cum exemplum conditionum earum à Zboroviis acceptum Legati tradidissent, spemque si de Maximiliano conveniret, cætera quæ in conditionibus à Zamoscio desiderarentur, non difficulter à Zboroviis remissum iri facerent, iterum diem ad deliberandum sumpsit. Ita res tractabatur, ut si & de Rege & conditionibus concordiæ inter eos convenisset, fide prius à Zamoscio data electioni Maximiliani non contraventurum. Compositio Ordinibus universis proposita, publica etiam autoritate firmaretur: qua re transacta Zamoscius discederet: Zborovij cum iis qui eorundem partium & sententiæ essent, Maximilianum solum Regem eligerent.

Dum deliberat, cum ad Reginam, tum Sueticos Legatos, tum maxime Transilvanicos pro ea necessitudine, quæ cum domo Battorea ei intercederet, omnibus de rebus denuo refert; quæ vis quæque ex ea pericula imminerent, Reginæ Suecisque ostendit: quid sibi cui totum onus sustinendum esset, & ad Regnum, dum Rex electus veniret, & deinde ad ipsum Regem contra externam vim tutandum, præsidij ab illis expectandum esset inquirit. Transilvanis cum pericula eadem, tum quæ ab Austriacis ad Transilvaniam etiam atque ipsos Battoreos pertinentia proponerentur. Proponebantur autem amplissimæ nonnullæ conditiones, demonstrat.

Regina jam ante centum millia præsentis pecuniæ in subsidium reipublicæ, si sororis filius eligeretur, detulerat: in eadem summa perstabat. A Suecis parum præsidij ostendebatur: quadraginta nihilominus millia Gedani fide sua conquisita, quam primum subsidio missuros promiserunt; quæ tamen ne ipsa quidem præstita postea fuerunt.

Transilvani ita ab Austriaco abhorrebant, ut neque periculo neque conditionibus ullis moverentur: Seu majoris periculi Turcici metu; quod vel maxime terreri, & terrere videbantur: Sive æmulatione rerum Ungaricarum: Seu etiam ab Austri-

Austriacorum potentia Transilvanicis rebus metuentes.

Dum hæc per paucos aliquot dies ultro citroque aguntur, conventus Zamoscianus frequentissimus jam esse: Præter enim Episcopos maxime quidem Przemisliens. eundemq; regni Vicecancellarium, Albertum Baranovium, nominatum tum Kameneccens. Laurentiũ Goslicium Palatini quoq; Cracoviensis, atq; alij complures, tum maxime Masovitici, etiam ipsius Masoviæ Palatinus Stanislaus Kriscius, partim contumeliis, quemadmodum supra ostensum est, verborum ac ferocia Zborovianorum alienati, partim à Regina conciliati, tum Castellanorum, qui proximum à Palatinis in Senatu locum obtinent, præfectorum vero ac reliquæ nobilitatis magnus numerus convenerat: Accedebant magistratus, uno Zborovio Marschalco curiæ excepto, omnes majorum præterea Civitatum Prussiæ, & Livoniæ nobilitatis legati; quorum illæ, si Suecus eligeretur, cum per Prussiam veniendum ei esset seu ad impediendum sive ad acceptandum non parum momenti habere videbantur. Sententiis ab iis per continuos dies de Rege dictis, ad Suecum omnino jam res inclinare videbatur; quæ cujusque sententia nihilominus fuisset, quidque apud se actum esset, ne alij separasse illos consilia sua ab illis queri possent, prout quoque die quidque actum esset, ad priorem etiam conventum, in quo soli Gorkanus, & Zborovij cum cognatis fere tantum ac familiaribus suis, paucis ex reliqua nobilitate substiterant, referebant. Iisdemq; de rebus illorum etiam sententiam per interpretes requirebant. Verum partim extracti ab illis, partim nihil extra suum conventum, & locum semel publica autoritate ad electionem destinatum, agi posse dicentibus, aut contempti, aut nullo cum responso dimittebantur. Quo magis res inclinari videbatur, eo majori studio Ferdinandi & Maximiliani legati responsum ad conditiones à se propositas urgebant, nihilque vel temporis vel diligentiæ prætermittebant, quo dum in utramq; partem fluctuarent, dubium animum eo magis impellerent.

Cum Zamoscius sive Maximilianus Rex eligeretur, sive Sueciæ Principe electo, non satis virium contra Maximilianum habiturus esset, ancipiti in periculo, rempubl. futuram judicaret, ideoq; omnia prius circumspicienda, & tentanda ratus, subinde causa aliqua interposita, responsum extrahit. Jam in eam opinionem venerant, ut temporis tantum eximendi illis causa simulari, à Zamoscio deliberationem existimarent; at illum impendentia undique pericula, præsidiorum autem, quæ contra ea imponerentur, exiguitas, non tam simulare aliquid, quam vere dubitare cogebat. Pridie quam ad electionem Principis Sueciæ accederetur, responsumq; legati Austriaci maxime urgerent, cum ex comitio paululum secessisset, legatis Sueticis ad se accersitis, Petrum Tilicium iterum ad Reginam mittit, de periculis quæ imminerent, de præsidiis defendendi Regni, maxime si electus Rex tardaret, eadem fere quæ ante inculcat. Regina cum minus etiam liberaliter, quam ante respondisset, ad summam centum millium, ante jam à se oblatam, nihil omnino addebat, ex qua tamen ipsa pecunia, cum Marschalco Opalenio tanquam majoris Poloniæ præfecto, ad tutandam Posnaniam majoremque Poloniam contra vim adversariorum: Archiepiscopi etiam Gnesnensis præsidium, in militem aliquem scribendum, Christophoro itidem Niscio in Reginæ præsidio futuro, major fere pars destinata jam erat. Et si omnium fere sententia in Sueciæ Principem jam convenissent, responso tamen hoc Reginæ territus, cum ne legati quidem ipsi quicquam amplius præsidij ostenderent, dubius ipse, non minus dubios legatos à se dimittebat.

Cum enim maxime adhuc fluctuaret, sub noctem Conventu soluto, cum legatis Transilvanicis, cum quibus per interpretem antea etiam ijs de rebus communicarat, in campo non procul à castris ipse congressus, ab ijsque cum sua sponte ab Austriaco, quemadmodum ostensum est abhorreret, neque nisi ultima necessitate coactus, ad accipiendum eum adduci posset, tum eo magis etiam aversus fuit.

Maxime autem Archiepiscopi Gnesnensis festinatio rem impulit. Hic sive à Gorkano & à Zborovianis sibi metuens, qui contra datam fidem desertos se ab eo illum accusabant, Sive hominum consensu, priusquam re aliqua objecta mutaretur, utendum ratus, eadem nocte ante lucem, cum ad Zamoscium, tum Marschalcum Regni Opalenium ultro ipse venit: quid in tanto omnium fere ordinum consensu cunctarentur, rogat: se ad nominandum Regem paratum ostendit. Cum neque tempus, neq; hominem dimittendum existimarent, jaci aleam placuit; remque semel statutam, non majore animo suscipit, quam per continua postea pericula executus fuit. Legatis Ferdinandi & Maximiliani summo mane per Reinoldum Heidensteinium conditiones renuntiat: ipse copias omnes suas armatas extra castra eductas, ut præsidio Regem eligentibus essent, sub ipsis castris instruit: Idem Opalenius & Thesaurarius, qui quemadmodum ostensum est, in propinquo castra habebant, faciunt. Dies is erat decimus nonus Augusti, quo hæc mane agebantur. Sub idem simul tempus, cum Senatus etiam, tum reliqua nobilitas, eo quo ante solebat in loco à Zborovianis segregato, frequentissima convenit. Præter eos enim, qui ante conventum eum frequentare solebant, tum Archiepiscopus etiam ipse, in cun-

in eundem conventum venit, ac reliquos etiam omnes Episcopos, qui tum ibi erant, uno Jacobo Voroneccio nominato Kyoviense excepto, secum duxit. Lithuani nihilominus omnes aberant; qui cum ultra Vistulam per aliquot septimanas peculiaribus castris concilium suum habuissent, neque priusquam dissensiones pacatæ essent, cum Polonico Senatu congredi voluissent, postquam spes aliqua de postulatis cuicunque cognoscendi oblata fuit, ac de Rege sententiæ dici cœptæ fuissent, ipsi quoq; quemadmodum ostensum est, concilium suum in hanc partem traduxerant. Separatim ab aliis congredientes, de futuro Rege sententias ipsi quoq; inter se exquirere cœperant.

Multitudo fere in Moscum propendebat; ita tamen ut si de Mosco confici non posset, Sueciæ Principem maxime probarent. Primores in partes distincti erant. Radivilo Vilnense Palatino excepto, reliqui maxime quidem Cardinalis, & frater ejus Castellanus Trocensis Austriaco studebant: tertius frater Marsalcus moræ impatientia, quemadmodum & alij nonnulli, incerta sententia discesserant; reliqui proceres cum à Regina, tum à Zamoscio, dum in Polonico conventu sententiæ de Rege dicerentur, partim occultis colloquiis, partim allegationibus ad Sigismundi Principis partes traducti erant, speque injecta ad eas partes, reliquam etiam nobilitatem adduci posse, eligendo Principi Sueciæ, se quoque affuturos, spem fecerant. Igitur dum expectantur, cum mane conventum esset in meridiem res extracta fuit: expectatusque nihilominus adventus eorum fuisset; nisi simili Archiepiscopi metu, quo celerius omnium opinione conventum fuerat, electio etiam præcipitata fuisset. Missi ex conventu ad Lithuanos fuerant, qui publico nomine ad electionem eos invitarent, renunciarunt in multitudine in eandem sententiam conciliand, conditionibusque quibusdam tractandis adhuc occupatos, brevi tamen ad futuros spem facere. Cum Archiepiscopus non multum remotis, Gorkani Zboroviorum armatis copiis demonstratis, me inquit, neq; lorica, neque ullis armis munitum videtis, consensu vestro adductus huc veni: necessariam operam meam reipubl. existimatis, ut utamini ea, tempus est. Cum Archiepiscopum trepidare viderent, cumque si tum omissa res esset, an postea tantam ejus facultatem habituri essent, dubitarent, ad electionem etiam absentibus Lithuanis accedunt. Marschalcum conventus is, ad exquirendas sententias, more aliorum conventuum, ab initio jam Paulum Orzechovium pocillatorem tum Chelmensem delegerat. Is an Sigismundum Principem Sueciæ, Regem Poloniæ, Magnumque Lithuaniæ Ducem esse juberent, cum interrogasset, toto conventu jubente Archiepiscopus autor factus, quod felix faustumque esset, Regem Poloniæ, Magnum Ducem Lithuaniæ, sub horam ejus diei primam promeridianam pronuntiat. Re in alterum Conventum Zboroviorum mox nunciata, partim avi timentibus, si Rege jam creato, separata nihilominus consilia de alio Rege creando haberent, partim etiam vi nominationem, sine se factam seu ulcisci, seu opprimere cupientibus, tumultus ortus, non ulterius tamen progressus, quam ut utrinque, hi ad vota, pro more facienda, laudesque Deo reddendas: Zboroviani ad alia privatim consilia capienda dilaberentur. Varij inde animorum motus esse: Zamoscius, atq; qui cum eo faciebant, ut re perfecta lætari: ita cura ac sollicitudine ob pericula supra demonstrata, quæ nihilominus impendere videbantur, non omnino vacui esse Lithuani, quibus absentibus creatus Rex fuerat, etiam ij qui ejusdem sententiæ erant, se tamen non expectatis, ad electionem accessam esse, indignissime ferebant. Horum dolore ij qui Austriaco ex illis studebant, non modo in eorum odium, qui Sueciæ Principem crearunt, sed ad suum etiam studium eo magis partim tegendum, partim aliis probandum abutebantur. Gorkanus ac Zborovij, quique alij illis addicti erant, vulgo tremere, neq; inultum laturos, haud obscure præ se ferre. Itaque re prius cum externis legatis communicata, altero mox die priore in loco rursum concilium habere. Satis constat, cum post secessionem in alterum conventum factam inclinari jam in Sueciæ Principem rem appareret, ad legatos Austriacos re à Gorkano & Zborovijs delata, optionem illis datam fuisse, an si nunc Regnum pro Austriaco teneri non posset, differri potius in aliud tempus electionem an à majore parte Sigismundo Principe nominato, Maximilianum nihilominus à se nominari mallent: inde vero si non nominatus esset, an ancipitem nominationem, certo accepturus, adque ad eam armis tuendam satis paratus instructusque esset, interrogatos. De mora electioni injicienda, comitiisque prorogandis illorum ipsorum, à quibus consulebantur, ut qui quid res posceret, arbitrio permiserunt. De ancipite electione accipienda, eademq; deinde armis asserenda, non levis inter ipsos legatos contentio fuisse dicitur: cæteris plerisque neque Electionem dubiam accipiendam, multo minus vi aliquid agendum censentibus.

Ferdinandi vero ac Maximiliani Legatis, & accipientibus eam pro Maximiliano, & ad eandem armis tuendam, satis paratum fore profitentibus. Horum igitur ut videtur autoritatem secuti, Sigismundo jam Rege creato, de alio nihilominus Rege creando, solenni quemadmodum ostensum est, in loco consilia habent. Jam ante eodem in concilio, Christophorum etiam Zborovium decretis in eum Stephani

Regis

Regis rescissis restituerant; de Samuelis vero cæde, ut jus diceretur, iidem constituerant: utque inter alias conditiones, in quas futurus Rex juraret, hæc quoque ei ferrentur. Contra ea qui in alio Conventu, non modo numero, sed ordine etiam, non pauci ex iis Superiores erant, nihil eorum ratum se habere scripto protestati fuerant: Verum cum non pluris protestationem, quam aliis omnibus in rebus autoritatem eorum facerent, Christophorus concilijs illis non modo non intererat, verum quasi præerat. Plurimum tamen autoritatis cum ad alios, tum ad ipsos Austriacos, secundum Gorkanum Cardinalis Radivilus & frater ejus Castellanus Trocensis, ut & Principis in Lithuania familiæ, & summis ipsi honoribus præditi, magnaque apud omnes opinione afferebant. Cardinalem quemadmodum supra ostensum est, à nuntio Pontificio Archiepiscopo Neapolitano, domus Austriacæ studiosissimo ad novam Maximiliani Electionem instituendam, vel maxime adductum, secretis sermonibus ferebatur. Postquam & se & rempubl. iisdem dissensionibus, atque obstinatione præcipitare non desistere animadvertebantur, ad legatos ipsos Nicolaum Firleum Castellanum eo tempore Ravensem, tum alios quosdam ex Senatu, qui Sueciæ Principem elegerant mittunt: Si illos saltem periculo cum universæ Christianitatis, tum proprio eorum proposito, à posteriore nominatione, vel urgenda vel accipienda, deterrere possent. Responsum fuit, quid alij acturi de nominatione essent, neque in potestate sua, neque pro jure id à quoquam fieret, cognitionis suæ esse: venisse eo se legatos gentium jure: eodem inviolatos, quoad rationes, & negotia eorum ferrent mansuros se sperare: ad se quod attinet, ex præscriptis quæ à Principibus suis haberent, omnia gesturos. Satis apparebat, præsidio alterius partis fretos, non modo sperare secundam nominationem. Verum omni etiam studio procurare.

Dicebantur interim sententiæ de novo Rege in concilio Zborovianorum: Senatores in eo non plures, quinque erant. Jacobus Veronecius ex Episcopis Kyoviensis unus, neque is pleni juris, ut qui nominatus tantum, nondum sacram à summo Pontifice haberet: Secundum eum Palatinus Posnaniensis Gorkanus Zborovij fratres duo. Joannes Castellanus Gnesnensis & Andreas regiæ Marschalcus: quintus sororis horum filius Martinus Ostrorogius Lwowius, Castellanus Camenensis. Ad hos Cardinalis Radivilus, & frater Castellanus Trocensis, accedebant, qui ultro citroque inter eos, & Lithuanos commeabant.

Ex nobilitate cum Christophorus Zborovius, jam tum ab illis restitutus, tum Zboroviorum propinqui aliqui, quique vel Gorkani, vel Zboroviorum familiaritate devincti erant: tum princeps Stanislaus Czarnkovius, Caspar Dembinius, Nicolaus Jasloviecius præfectus Sniatinensis, Jordanes præfectus Sandecensis, de quo supra ostensum est. Præter hos aliquot alij hujusmodi erant, qui suis rebus per inertiam aut luxuriam amissis præsens pretium, tum ex conversione aliqua rerum, novas spes sequerentur. Verum vulgato jam per superiorum interregnorum dissensiones secreto publico, à quacunque parte, quæ armis superior esse posset, Regem dici posse, quod dum hæc ratio Electionis manebit, maximorum periculorum & materies & causa erit, cum in armis & vi omnia parerent, ne paucitatis quidem suæ conscientia, ab alio Rege dicendo absterreri se patiebātur. Neque tamen vel in ea ipsa infrequentia satis inter eos convenire. Cum enim ex nobilitate præsertim non essent nulli, qui etsi autoritatem ac partes Zborovianorum aliis in rebus sequerentur, ab Austriaco tamen abhorrerent, quidam etiam qui indigenam omnibus aliis præferrent, non defuerunt, qui ad Christophorum Zborovium modo proscriptum & exulem, tum Regium nomen deferre non dubitarent. Illi ipsi ludibrium visum. Jam tertius autem dies agebatur, neque tamen ullus adhuc exitus reperiri, tandem vicesima secunda Mensis Augusti post occasum jam Solis, tempore intra octavam & nonam horam medio, Cardinale ad Lithuanorum suffragia concilianda ne quicquam absente, cum vel mox finem tandem rei imponere illos cogeret, moram diutius non ferentes, post multas inter ipsos altercationes, per Woronecium nominatum Episcopum Kyoviensem, Maximilianum Archiducem Austriæ Regem renunciat, moxque altero die ad ædem Bernardinorum D. Francisci supplicatione electionis ejus causa facta à Cardinale, qui si expectaturus fuisset, ipse eum cum majoris autoritatis electioni tribuendæ, tam usurpandi juris ejus pro Lithuanis, eoq; ipso Lithuanos adjungendi causa pronunciaturus fuisse existimabatur, tum sacrum, celebratum: à Marschalco Regiæ Zborovio, ad aram denuo renunciatus fuit. Lithuani duobus fere solis Radivilis Cardinale & fratre ejus, Castellano Trocense exceptis, cæteri ita fere omnes discesserunt, ut neutram electionem ratam se habere ostenderent; ut quarum hanc omnino improbarent, alteri quod non adhibiti ad eam essent indignarentur. Similes nonnulli è Polonis etiam reperiebantur, qui neutrales tum vulgo appellabantur: ex iis fere, qui cum Maximilianum vi à Zboroviis introductum iri scirent, utramque electionem rejiciendo & invidiam apud reliquam nobilitatem studio partium dissimulato vitarent, & si modestiorem tamen partem vel morarentur, vel impedirent.

Cæterum rebus ita utrinq; administratis, quod proximum fuit, & diplomata electionū suarum, ab utraque parte parata, & de conditionibus cum legatis Principum designatorum

rum transactum, tum ad Principes ipsos accersendos legati designati fuerunt. Ab ea parte quæ Sueciæ Principem elegerat, paucis verbis decretum scriptum, quibus jus potius designato Principe deferretur, quam res ipsa, quomodo administrata esset narraretur; ne famæ quidem plus, & opinioni, quam veritati ipsi datum.

Cum enim propter eam, quæ supra demonstrata est, causam, Lithuani electioni non adfuissent, ne nomen quidem eorum præscriptum fuit. Quo inter alio argumenta electionis ejus infirmandæ, vel maximo postea adversarij usi fuerunt. Simul aliud scriptum paratum fuit, quo rationem electionis suæ, totiusque rei gestæ omnibus qui ab electione etiam abfuissent, reddita, cum Conventum universi Regni in diem V. mensis Octobr. ad Visliciam indicunt: tum de quarta ut ad defendendum regnum, & prohibendum finibus Maximilianum Zamoscio tradatur: tum in omnem eventum si qua Major vis paretur, militiam universis, quam generalem expeditionem vulgo vocant, sub notis pœnis decernunt: aliaque nonnulla, quæ præsentis temporis ratio poscebat, constituunt. Studiose dum adversarij suum decretum edidissent, celatum fuit: ne tempore conventus futuri præcepto, vel intercipere eum, vel turbare aliqua ratione possent. Illi cum uno decreto electionis, omnia complexi fuissent, rem ipsam maxime, quomodo acta esset, ita narrarunt, ut ab omnibus fere qui Comitiis iis interfuissent, arguerentur. Conditiones utrinque cum legatis eæ constitutæ fuerunt, quæ à cujusque partis legatis ultro oblatas supra ostensum est, maxime de Livoniæ parte, quæ sub Sueco est, Estonia nimirum controversia erat; vel maxime quosdam hujus rei spes moverat, & reliquam etiam nobilitatem maxime eo adjunctam iri constabat.

Adducti tandem legati, ut & ipsi eam promitterent, Regesque suos promissum ratum habituros, juramento confirmarent: & Regina omnium bonorum suorum, quæ quocunque in loco haberet, pignore fidem suam, in conditionem eam interposuit. Cum morte patris Regnum Sueciæ ad eum deveniret, ut necessitatibus quidem ejus deposcentibus in Sueciam ad tempus aliquod trajicere posset, non tamen aliter nisi ordinum Regni Poloniæ consensu cautum: in eundemque casum, ne ad consilia de rebus & negotiis Polonicis, ullos alios quam Polonos adhiberet: externos in Polonia circa se nullos omnino cujuscunque ordinis haberet: si quos paucos cubicularios necessario in Regnum secum adduxisset, illos stipendio ex suo ijs persoluto, quamprimum dimitteret: maxime vero honores, magistratus, beneficiaque cujuscunq; generis, nulli unquam nisi indigenis ex præscripto legum publicarum conferret. Eadem conditio Maximiliano quoq; ab Austriacis præter alias conditiones, quæ supra demonstrata sunt, lata. In suas quique conditiones, utriq; legati jurarunt. Sueci de quibus supra ostensum est, Erici uterque Sparre & Brahe. Maximiliani nomine illius solus legatus Tiffenbachius. In Sueciam ad accersendum Regem Martinus Lesnovolscius, Castellanus Podlassiensis, jam ante ex priore itinere utrique Regi familiaris missus. Cum illo non pauci, alij qui initio Regni ad juvenis Principis benevolentiam aditum quærerent, trajecerunt.

Separatim Petrus Cieklinius Secretarius Regius à Zamoscio quoq; missus, ad utrunque itidem Regem literas & mandata habebat. De sua opera quam in electione ei navasset paucis: ut quam ex aliis cognosci, quam à se prædicari mallet: memoriam grati animi in familiam Jagiellonicam, maximeq; Sigismundum Augustum, cujus beneficiis adolescentia potissimum ipsius ornata fuisset, pluribus testari: idem grati animi studium, ut Stephani quoque Regis, tam bene non magis de se quam universo Regno meriti familiæ præstare sibi liceret petere: Magna id parte in ipsorum Regum potestate fore, si beneficio suo quam maxime conjunctam sibi familiam Battoream esse vellent.

Ad ipsum vero Regem cum excipiendum, tum in conditiones juramento obligandum, Juramentoq; accepto decretum electionis ei tradendum, utriusq; ordinis primarij aliquot Gedanum missi. E Senatu Hieronymus Rozdrazovius Cujaviensis, Lucas Koscielecius Posnaniens. Albertus Baranovius Przemisliensis, Episcopi. Petrus de Potulice, Palatinus Kalissiensis. Nicolaus Firleus tum Ravensis, Joannes Mnissek Radomiensis, Stanislaus Gostomscius Sochacoviensis, Castellani: ex equestri ordine, Paulus Orzechovius pocillator tum Chelmensis, qui idem Marschalcus à nobilitate creatus electioni Regis præfuerat, Paulus Uchanscius præfectus Drohibicensis, alijq; complures, è singulis fere Palatinatibus, singuli delecti. Ab Austriacis partibus Episcopus Kyoviensis Woronecius, Castellanus Gnesnensis Zborovius Alexander Prunscius præfectus Lucensis affinis Zboroviorum, & alij haud multi sane legati fuerunt, non modo tamen Principes, sed maxima etiam fere pars eorum qui eum elegissent. Reliquum erat, ut quemadmodum per Archiepiscopum solennibus cærimoniis declaratus jam Rex Sigismundus erat, ita à militari etiam magistratu publice renunciaretur. Ea res seu jure, seu consuetudine superioribus interregnis recepta, ad Marschalcum pertinere vulgo putaretur. Opalenius seu quod partibus jam tum diffidebat, seu domum properaret, post conditiones cum legatis transactas, cum statim discessisset, infectam quasi rem reliquerat. Ne in hac quoq;

quoq; parte aliquid deesset, Zamoscius ipse, jure jam olim recepto, quo absentium Marschalcorum vices & munera Cancellarij supplent, subsidiis primum ante oppidum in omnes casus instructis, per infestos adversariorum diversoriis vicos, non magno comitatu repente in oppidum profectus, in primaria æde, Rogatus à Senatu ad majorem aram publice Regem renunciat; perfectaque re propere in castra se recipit. Simili diligentia atq; studio cætera quoq; curata. Legati ad Cæsarem Joannis Bogus, Castellanus tum Zavichostensis Guiazdovius Abbas Mogilnensis missi, qui & de toto statu electionis eum edocerent, & ne spe privatorum aliquarum opum adjungendarum, publicam pacem turbari à suis pateretur, ab eo peterent. Eadem de re & literæ cum ad summum Pontificem, tum ad Electores Imperij Germanici, per Joannem Slirzetuscium Secretarium Regium datæ;. quibus omnibus, cum cura perfectis, prior Zamoscius die 27. Mensis Augusti, instructa acie Varsavia movit. Zborovij quiq; earum partium erant, liberius à plerisque agere, conviviisq; indulgere putabantur quam rei magnitudo, præsensq; cura postularent: itaq; aliquoties inter commessationes opprimi à Zamoscio potuisse: cumque Regia via per Tarcinum Varsavia Cracoviam iret, summo diluculo in incautos imparatosque incidit; cum terrore alij diffugerent, ne publicam causam corrumperet, quemadmodum aliis occasionibus, ita tum quoque à via ab illis abstinuit. Habebant ibi stativa sua, commessationibus autem pecunia omni absumpta tam sua quam ea, quam à legatis accepissent, ita eos jam defici dicebatur, ut moram necessario ibi facerent; donec pecunia alia, vel aliunde conquisita, vel ut quidam spargebant, à quibusdam extorta, moverent. Ravæ pecunia quæ ex quarta ad octuaginta millium deposita erat, à Gostomscio Castellano Sochacoviense in cujus potestate & arx & pecunia erat, ut qui eatundem partium esset, ex decreto de quo supra demonstratum est, sine controversia, Zamoscio ipso accipere eam nolente tradita fuit, qua ipsa etiam aliquantum tum partes adjutæ, magna tamen ejus pars in limitaneum militem versa, cum non magis à Turcis Tartarisque, quam ab Austriacis metuendum tum Zamoscius existimaret. Cum unius diei itinere Cracovia abesset, nuntium de occupata à Christophoro Zborovio Vislicia. Postridie vero qui erat, octavus Septembr. Cracoviam jam ingressus, alterum etiam de abducto & capto ab altero fratre Andrea Zborovio Tarnovio Castellano Sendomiriense accepit. Desperata enim Cracovia, ut quæ & firmo præsidio, cum Palatini Cracoviensis Thencinij, tum Præfecti Zebrzidovij teneretur, & ad quam Zamoscius ipse, cum omnibus copiis suis recta iret, cum aliquem tamen locum tenendum sibi Zboroviani viderent; in quo & ipsi interim dum Maximilianus veniret, ad tuendas colligendasque partes consisterent; & ex quo deinde profecti cum Maximiliano se conjungerent, nullus ad eam rem Vislicia opportunior illis visus. Præterquam enim, quod flumine & paludibus undique fere cincta, cum loci natura, tum munimento etiam pro captu loci, non immunita esset, tum ipsorum etiam Marschalci Zborovij possessionibus proxima Cracoviæ autem duorum tantum dierum itinere imminebat. Quod vero eundem in locum universi Regni conventus à Sigismundanis indictus esset, si eum tenuissent conventu, nobilitatis impedito, non leve & Sigismundanis præsidium consensum nobilitatis, & sibi invidiam dempturos sperabant. Constituto igitur inter se qui ad accersendum Maximilianum legati erant, omnibus rebus posthabitis, & ipsi quam primum proficiscerentur, & Maximilianum ad accelerandum hortarentur. Gorkanus, in majorem Poloniam ad tuendas ibi partes, cæteri ut cuique commodum esset proficiscerentur. Andreas & Christophorus Zborovij Zamoscio jam profecto diversis iisq; occultis fere ac nocturnis itineribus, consilio suo summa diligentia celato, consecuti eum fuerunt. Christophorus cum Visliciam, ut in summa publica securitate incustodiam, cum equitatu ac peditatu aliquo sub vesperam venisset, portis foroque, & aliis locis publicis repente occupatis, vocatis ad se magistratu claves portarum ad se deferri jubet. Injussu suo quenquam urbe egredi, gravi in non parentem pœna denuntiata vetat. Pertinet oppidum id ad Præfecturam novi oppidi Korczin, cui Nicolaus Firleius, Castellanus tum Biecensis præerat. Ad eum uno atq; altero præter edictum Christophori, per incustodita loca, noctu clam elapsis Firleius per literas ad Zamoscium statim rem detulit. Eodem die quo Visliciam Christophorus occuparat, alter frater ejus Marschalcus Andreas Stobniciam pervenerat. Erat hic Stanislaus Tarnovius Castellanus Sendomiriensis, lociq; ejus præfectus, Senator cum illustri imprimis familia natus, tum summa familiaritate Zamoscio conjunctus. Veteres huic cum Andrea Zborovio inimicitiæ intercedebant. Collata Tarnovio à Stephano Rege præfectura Stobniceus. quam fratris Zboroviorum Palatini Cracoviensis filius proxime tenuerat, eo invidia & diversarum partium studia non modo manebant, verum aucta etiam fuerant. Tarnovius cum Gedanum ad excipiendum & deducendum inde Regem, ipse etiam proficisci constituisset, omnibus jam rebus, ad iter præparatis, cum uxore ac liberis sine ullo metu Stobniciæ agebat. Zborovio in prætorium, nullo neq; loci, neq; operis munimento, tutum per vim mox irrumpente, conversus nihilominus ad arma, cum unus ex familiaribus ipsius interfectus, aliquot vulnerati fuissent, tandem ploratu, ac lachrymis

mis uxoris filiarumque virginum victus, se dedidit, suppellex pecuniaque omnis direpta, ipse cum uxore ac filiabus Virginibus Visliciam à Christophoro jam occupatam, captivus abductus; quo deinde reliqui etiam fere, qui in minore Polonia earundem partium erant, maximam quidem partem propinqui Zboroviorum Stadnicius ac cæteri confluxere. Indignum omnibus facinus visum, non modo misericordia hominis, sed ipsius etiam rei atrocitate, violatam non modo publicam securitatem, quæ per interregna, duplicibus pœnis: verum etiam domesticam, quæ vel sæverissimis legibus sancita esset: violatam in homine tam illustri sexu denique eo, qui vel sine ullis legibus, inter media arma, & hostes tutus esse soleat: fuisse dissensiones non minores superioribus etiam interregnis, minus capitalibus tamen odiis, & civiliter ab omnibus exercitas fuisse: hujusmodi facinus nunquam auditum. Quæ omnibus frementibus, ex fœdere tamen de pace per interregnum observanda persequendæ ejus ratio, quæ una reliqua erat, abdicato à Saffraniecio, aliquanto ante Palatinatu Sendomiriense, sublata fuerat. Cum enim ex eodem fœdere Palatinus hostem publicum eum declarare, nobilitateque ad arma convocata persequi deberet, nullo Palatino existente, qui in re, quæ periculo aliquo administranda esset, vicariam ejus operam subire vellet, multo minus aliquis existeret. Cum per aliquod tempus in custodia habitus fuisset. Saffranecij tum aliorum nonnullorum interventu certis conditionibus dimissus fuit. Conditiones hæ erant: Strobnicia Zborovio cedebat, injuriam sibi illatam ne jure nec vi, nec ulla ratione persequeretur: rerum quæ ablatæ essent repetitionem omnem remitteret. Fidem in hæc, quam ipsi voluerant acceperat.

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti

LIBER IX.

Zamoscius quamprimum Cracoviam venisset, ante omnia Regem & Lesnovolscium de omni rerum statu certiores faciendos ratus, literas mox Cracovia ad utrumque dat; quo in statu res sint, ostendit. Cracoviam sedem & sacrarium cum regni, tum insigniorum Regni, jam ante præsidiis partium constrictam, nunc in potestate etiam esse: cum ipsorum vero Cracoviensium, tum maxime universæ nobilitatis, Zborovianis solis, quorum non multi sint exceptis ad dignitatem ejus propugnandam, omniaque pro ea subeunda summum consensum esse, summa celeritate venire maturet monere: ipsius Stephani Regis cui successurus esset exemplo, neque ad Regnum dubium, & ad certam gloriam eum vocare.

Communi deinde cum Andrea Thencinio Palatino, Nicolao Zebrzidovio præfecto Cracoviense, nonnullisque Senatoribus & primariis ex nobilitate, quorum tum copia Cracoviæ erat, consilio ad urbis ipsius, contra omnem insultum tuendæ curam conversi, primum initio à clero facto, omnes deinceps, qui in honore aut magistratu aliquo essent, ad urbem pro cujusquam virili contra quosvis & cujuscunque generis hostes, electo Poloniæ Regi Sigismundo, conservandam defendendamque jurati prius, ipsi juramento adigunt; Scriptoq; fœderis loco inter se sanciunt. Inde ex omnibus Ordinibus, qui urbis custodiarum commeatuum importandorum, munitionum instaurandarum, tormentorum, apparatusque bellici, cæterorumq; rerum ad propugnationem necessariarum curam habeant, deligunt.

Præter eos commune concilium constitutum eorum, qui omnibus hisce de rebus universi consulerent, simul literæ ad Wratislaviensem Episcopum, tanquam supremum Silesiæ Præfectum datæ, ne contra antiquissima fœdera & in Regnum vis aliqua fieret, & Ordinibus etiam eandem, vi & armis rursum non propulsandam modo, verum ulciscendam etiam necessitas aliqua afferretur provideret. Reliquum ferè tempus expectatione cum Maximiliani, de cujus apparatu quotidie nunciabatur, tum conventus Visliciensis, qui in diem quintam mensis Octobr. indictus erat, tum maxime ipsius Regis Sigismundi, de quo nihil omnino adhuc audiebatur, inter varios rumores transactum. De Sigismundo multorum cum admiratione per aliquot septimanas, altum silentium erat: neq; enim ab ipso Rege, neque à legatis, neq; de illis quicquam afferebatur. De Maximiliano & in ea vicinia, novi nuncij quotidie fere audiebantur. Hic postquam legati, de quibus supra ostensum est ad eum venissent, juramento in conditiones à legato suo acceptas, publice Olomuciæ præstito, cum eo milite quem partim raptim scribere, partim ab ordinibus Moraviæ ac Silesiæ precario cogere, partim qua voluntarios contrahere potuerat, non multo post adventum legatorum, iter ingressus fuerat. Nihil certius apud eos fuisse constat, quam Sueciæ Regem tam charitate filij unici, quam metu potentiæ Austriacæ, ac longinquitate itineris, totq; aliorum casuum expectatione, quidvis potius, quam ut filium mitteret, facturum. Ad eam opinionem alia à legatis tradita eis fuerat, neque Zamoscium vel conspectum ejus laturum, sed fuga statim Poloniam deserturum: & quàprimum Poloniam ingressus esset, ad famam adventus ejus, nobilitatem omnem ad illum concursurum.

Cum & Sigismundanarum partium vires depressissent, & suas inflatius prædicando, in immensum auxissent: maxime quidem Gorkani & Radivilorum nomina animos illis faciebant. Præter eos vero, tota etiam Lithuania stare cum illis, jactabatur. Qua spe & si domo Maximilianus profectus esset, de Zamoscij autem in se voluntate ex superioribus actio-

actionibus ejus, parum ſpei relictum ei videri poſſet: neque contemnendum tamen fortaſſis ratus, quem Cracoviam obtinere ſciret: & animos vinci poſſe, cum cætera vincantur, denuo illum aggreditur. Primo per Joannem Barſium Palatinidem Cracovienſem Zamoſcij neceſſarium literas ad eum dat: diſſimulatis omnibus, quæ utrinque ad eum diem interceſſiſſent, Cracoviam tantummodo ad inſignia Regni ſibi delati accipienda, ſe venire ſignificat, cumque de Zamoſcij etiam in ſe officio non dubitet, eam tamen voluntatem, quam de illo ſibi polliceatur, & literis etiam declarare, ſibi velit poſtulat. A Zamoſcio ad literas non inhumanas humanè reſponſum: Quid & quomodo quodq; actum eſſet, non ignorare eum arbitrari, pro eo ſtudio quod erga dignitatem ejus habeat, ne properanter quicquam agat, maxime autem Viſlicienſis conventus, qui jam tum immineret, judiciaq; univerſæ nobilitatis in eo expectaret, vehementer eum hortari. Haud multo poſt inde, Felicianum Herberſteinium plenioribus cum mandatis ad Zamoſcium mittit: qui cum ſub initium Octob. in quod tempus Viſlicienſis Conventus indictus erat, miſſus eſſet, Zamoſcio ad Conventum Viſlicienſem jam profecto, non priusquam inde rediiſſet, convenire Zamoſcium potuit. Anceps ſane cura proficiſcentem Viſliciam Zamoſcium verſabat. Viſlicia enim armis Zboroviorum occupata, neque conventum, niſi abductis omnibus eo ſecum copiis tuto habitum ibi iri intelligebat, neq; copias Maximiliano, in finibus jam verſante, ſine periculo eſſe, abſente ſe Cracovia ne ab eo occuparetur, abducturum. Cuſtodia nihilominus urbis, cum Zebrzidovio præfecto, tum delectis ante ad eam tradita, ipſe cum omnibus copiis, die tertia menſis Octob. Viſliciam verſus, eodemq; diverſo itinere & Palatinus Cracovienſis, cum ſuis copiis profectus. Cum quemadmodum oſtenſum eſt, de adventu Sigiſmundi, ne fama quidem quicquam cognitum eſſet. Poſtridie quam Cracovia moviſſet, Procopius Oborſcius Proſoviciam ad eum venit. Hic poſtquam Regnum accipiendum conſtitutum jam à Regibus, fuiſſet, ex Suecia præmiſſus, ſummo omnium gaudio exceptus, nihil aliud tamen, quam certo venturum Regem attulit; quo nuntio omnibus tamen maxime confirmatis, eo deliberatiore animo ad conventum itum eſt. Zamoſcius cum eo die Scarmitiam progreſſus fuiſſet, prima vigilia noctis profectus, per totamq; noctem continente itinere facto, ſub ipſum crepuſculum, cum omnibus copiis repente, atq; improviſus, quemadmodum voluerat, adverſariis advenit; moxq; locis omnibus opportunis, ad quæ portæ oppidi pertinerent, præſidio occupato, intra oppidum eos continuit. Quod quemadmodum ante oſtenſum eſt, paluſtri loco oppidum ſitum, ab ea parte qua Scarmiria aditus ad illam eſt, ſatis longo ponte cum continente conjungitur. Ad cujus finem ne à Zamoſcianis occuparetur, cum aliquot pedites procurriſſent, immiſſus à Zamoſcio in eos Garuna Gallus cum Germanis ac Scotis aliquot peditibus, uno atque altero ex adverſariis interfecto, reliquos ultra pontem compulit. Inſulam deinde quam medius quaſi pons amplectitur, tormento uno atq; altero minore cum occupaſſent, continentibus jaculationibus, cum pontem tutari incipiunt: tum verſus caſtra etiam Zamoſcij nullo operæ pretio jaculabantur. Jam ante vero frumentum ex agris in oppidum importarunt, tecta pro more loci lignea, aut ſtraminea, aut dejecerunt, aut terra exæquarunt, maxime autem turrim templi altiſſimam tecto dejecto, terraque repletam, quod ex ea in omnes partes & proſpectus, & ictus paterent, majoribus tormentis aliquot in ea conſtitutis occuparunt: refectiſque muris ſeu expletis terra, qui vetuſtate vitium fecerant, munitionibusq; novis adjectis, in omnes caſus obſidionis ſe compararant. Cum repente quemadmodum oſtenſum eſt Zamoſcius adveniſſet, adventu ejus aliquot eorum, qui extra oppidum tanquam in æſtiva per vicinas vigilias diſtributi, aut alia de cauſa morati fuerant, oppreſſi, magnam tamen partem, aut dilapſi poſtea, aut dimiſſi fuerunt. Cumq; contra omnes ab oppido exitus ſtationes, à Zamoſcio diſpoſitæ fuiſſent, & illi poſtea oppida ſe continere: & Zamoſcius qui Maximiliano Cracoviæ jam imminente tempore ab oppugnatione excludebatur, conventui agendo ſecuritatem præſtaret, ſatis habuit. Convenerant ex omnium fere Palatinatuum Conventibus, qui in ſuis quiq; Palatinatibus more recepto, ante univerſum conventum haberi volebant legati, præter eos vero & ex Senatorio ordine non pauci, & ex vicina nobilitate magna frequentia. Ipſo Conventus die, qui quemadmodum demonſtratum eſt, V. menſis Octob. præfinitus fuerat, nihil actum; Poſtridie de loco conſtitutum, Conventus ipſe ſequentem in diem dilatus, locus ſub ipſo fere oppido tumultus quidam lectus; flumine tamen & ſtagno ab oppido diſcretus. Præeſſe conventui juſſus, conſuetudine ſane accepta, loci præfectus Nicolaus Firleius Caſtellanus tum Biecenſis, & prudentia, & ingenio, & autoritate, facile tum inter ſummos. Poſtero die cum conventum fuiſſet, Tarnovij Caſtellani Sendomirienſis, qui quemadmodum ſupra oſtenſum eſt, dimiſſus interim à Zboroviis fuerat, omnes miſericordia & gratulatione in ſe convertentes adventu. Jurgio deinde Zamoſcij cum Caſimirſcio, qui obtentu reipublicæ Zboroviorum cauſam agebat, extremum familiaris cujusdam Zboroviorum interventu, partim ſolutus, partim turbatus fuit. Cum enim iſtius potiſſimum ductu & conſilio Zborovio ſe proditum Tarnovius oſtendiſſet, multis in eum irruentibus, nonnullis tamen eum protegentibus exceptus fuit. Altero demum die

qui octavus erat Octobr. de republica constitutum.

Electio Principis Succiæ Sigismundi, ab omnium conventuum Legatis, reliquaque omni nobilitate, quæ conventui intererat, unanimi omnium voce comprobata. Altera Maximiliani abrogata: qui ex indigenis regni secuti eum fuissent, hostes judicati, Legati qui consensum atque autoritatem ordinum ad eum deferrent, finibusq; excedere juberent, Joannes Tarlo Palatinus Lublinensis, Stanislaus Bikowsky Castellanus Konariensis, Adamus Goraiscius decreti: Simul contra vim parant, nobilitas universa sub legitima pœna publicationis bonorum ad arma vocata, Coronationi Sigismundi Regis dies 27. Mensis Novemb. præstitutus, utque jam ad inaugurationem eam obeundam, deque republica interim consultandum, qui ex conventibus legati essent, Cracoviam recta contenderent, constitutum. Multum ad ea constituenda Firlei, qui conventui ei Marschalcus præerat, dexteritas valuit, vel maxime tamen Zamoscij oratio omnes movit. Qui cum de artibus adversariorum, quibus ad opprimendam rempublicam hactenus usi fuissent, de sua in rempublicam fide ab initio commemorasset, non existimare eos debere ait, quod maxime ab adversariis simularetur, se potissimum ab illis peti: quamvis eæ ipsæ inimicitiæ, nullam privatam ob causam, sed ob rempubl. potissimum susceptæ inter eos fuissent: Sed tamen ne iis ipsis quidem se potissimum peti arbitrari quenquam debere: rempubl. peti: quod ad se pertineret, jam dudum inter nos convenire potuisse, si de Rege convenire potuisset: non semel eam conditionem sibi latam, ut si in Maximilianum consentire vellet, omni ab illis molestia liberaretur: & nunc ea conditione posse, si republica deserta in potentis domini jugum tradere eam vellet: Sed neque ita de se patriam meritam esse: neque sibi in patriam fide quicquam antiquiꝰ fuisse, posse se dicere, quibus allegationibus, quantis promissis, quibus terriculamentis, postquam promissa nihil valuerint, constantia sua oppugnata fuerit; Sed qui etiam sanguinem ac vitam patriæ se debere sciret, neque ullam rem publicæ libertati unquam prætulisse, neque à republica defendenda minis ullis deterreri se passum. Postquam apud se nihil profecissent, ad omnia alia se convertissent, per quæ & se, & rempub. universam externo domino in servitutem traderent: cum omnium consensu destituerentur, vim atq; arma publicæ patriæ inferre, tanta dementia; ut pro cujus libertate, mori quilibet bene natus deberet, eam ut in servitutem traderent, ipsi pericula omnia adire non dubitarent: ne sacris quidem abstinuisse: utque per fas ac nefas, eum cui ipsi prius se addixissent, dominium patriæ imponere possent, vel ad sanctissima sacramenta profananda, ipsius summi Pontificis legati opera abuti non dubitasse. Simulq; à nuntio Pontificio, quosdam ad Austriaci nominationem sanctissimo corporis sacramento obstrictos, non sine invidia aliqua Annibalis de Capua, nuntij tum Apostolici narrabat. In tantis & publicis & privatis difficultatibus, cum tam gravis hostis immineret, neq; ulla pecunia, qua non modo novus exercitus scribi, verum vetus etiam ali posset, parato esset, unicum præsidium tributum relictum videbatur; ne tamen mentio ejus à causa ipsa quosdam alienaret, aut cunctantiores saltem efficeret, apertè postulare id ausus non fuit: necessitatibus reipubl. commemorandus, quod postulare non audebat, ut spontè cuiq; in mentem veniret, efficere conabatur; quæ pericula igitur reipubl. imminerent, ad extremum ostendebat: contra quæ neq; exiguo milite respubl. defendi: neq; miles sine maxima pecunia ali posset; quanto cum sumptu, atque impensa, cum per omne tempus electiones, tum postea in eum usque diem adversarios sustinuisset, commemorabat: quantum à Regina, quantum ex quarta subsidio reipubl. accepisset, quo non modo omnis jam fere pecunia ea fluxisset, verum de suo etiam quantum insumpsisset, demonstrabat, quodcunq; reliquum etiam sibi esset, libenter reipublicæ impensurum: nullam enim in rem quam publicè præclarius impendi posse: an privatis opibus rempublicam defendere posset, dubitare. Itaque respubl. ipsa, ne sub tanto onere succumberet, viderent: ad se quot attineret, se omniaq; sua reipubl. fore neque facultates tantum suas omnes, sed vitam pro patria profundere paratum esse. Uxorem & filiolam unicam se habere, eas si quid sibi accidisset, quemadmodum obsides suæ in se fidei respub. haberet, ita in omnem eventum illi potissimum commendare: Satis eas opulentas fore, si nominis sui memoria civium suorum caritatem ac benevolentiam conciliatura illis esset. Movit omnes oratio: de tributo tamen tacita appellatio, non minus tacitis omnium fere vocibus dissimulata fuit, seu quod non diuturni temporis denuntiationem fore judicabant, seu quod à Rege ipso, qui electus esset, proq; cujus dignitate simul dimicaretur, auxilium etiam maxime reipubl. ferri æquum censerent. Missus fuerat ad eum conventum à Maximiliano Choinscius; neq; admissus, neq; auditus fuit.

Ab altera etiam parte, dum in omnium frequentissimo conventu, ea quæ supra demonstrata sunt, decernuntur, Casimirscius, ut quasi oppressa libertate exclusus invidiam Zamoscio faceret, paucis aliquot congregatis, non magis in Zamoscium quam omnes alio loco non multum tamen remoto concionabatur.

Invidiam apud reliquam nobilitatem detestandæ causæ, ne Maximilianum probare videre-

deretur, quod tantundem erat, utramque electionem abrogabat. Cum enim Maximilianus armatus, jam in regnum ingressus esset, neq; retineri se passurum satis constaret, non tam hic rejici, quam alter ab auxilio ferendo si fieri posset, removeri videbatur, hominis sine ulla autoritate ad paucissimos concionantis magis visa quam refutata concio fuit. Conventu jam soluto, iisque de quibus ostensum est, rebus decretis, certi jam nuntij de adventu in portum Gedanensem Sigismundi Principis allati, animos hominum expectatione ejus vel maxime hactenus suspensos, in meliorem rerum spem erigere cœperunt. Cracoviam Zamoscius Vislicia reversus, à Feliciano Herbersteinio Legato Maximiliani Conventus fuit. Hic spe aliqua conditionibus in partes Zamoscij traducendi, & quemadmodum ipse præ se ferebat, de industria Zboroviis celatis à Maximiliano missus Zamoscium quidem adijt; cum autem Principem Sueciæ Gedanum jam appulisse certo accepisset, conditiones ne exposuit quidem: sive frustra eum se tentaturum seu ne tentandam quidem fidem ejus, quam semel alteri addixisset, ratus.

Cum autem copiis Vislicia abductis, Zborovios qui Vısliciæ aderant, cum Maximiliano fines jam ingresso, quamprimum se conjuncturos cognitum haberet, eodem die, quo Herbersteinium audierat, turmis aliquot equitum, & expeditissimo quoq; pedite assumpto, si excipere forte eos posset, in vias, quæ Vislicia Olkussiam ducebant, se objicit, exploratores vero in omnes etiam partes dimittit. Verum Zborovij quidem longo ambitu facto, vitabundi ad Maximilianum pervenerunt: Literæ autem pridie ab Andrea Zborovio ad fratrem Joannem Castellanum Gnesnensem, de conventu ad Visliciam habito interceptæ fuerunt. Quibus cum inter cætera, ut legatos à Conventu ad Maximilianum missos detinendos curaret, hortatus eum fuisset, Zamoscius summa celeritate Cracoviam, ut ibidem Herbersteinius, qui jam ante dimissus ab eo fuerat, in suum reditum retineretur, mandat. Maximilianus interim cum & Regnum, & conditiones Regni per legatos ad se delatas Olomuciæ accepisset, juramentumq; in easdem præstitisset, persuasus à Legatis, partim celeritate omnia se consecuturum, partim ne in ipso Regno ab iis quibus stipendia legati ejus descripserant, paratum exercitum se reperturum ratus, quas subito cogere potuerat copiis, fines quemadmodum ostensum est, ingressus fuerat. Equitum etiam Germanicorum, & eorum quidem magna ex parte voluntariorum, ut qui à Provinciis Austriæ, Moraviæ, & Silesiæ honoris ipsius causa, trimestribus plerique stipendiis ad deducendum eum collati ei fuerant duo circiter millia. Peditum ad quatuor millia adduxerat.

Ad eas copias Vislicianæ deinde Zboroviorum mille itidem ac quingenti: ac paulo post Jasloviecij præfecti Sniatinensis cum peditatus, tum equitatus aliquis accessit. Bithonia quod extremum in finibus Silesiæ, Georgij Friderici Marchionis Brandeburgensis ditionis oppidum est, Olkussiam versus progressus, Rabstinum arcem dimidio circiter milliari Olkussio imminentem, quæ Præsidio Gabrielis Holubkonis tenebatur, seu quod Cracoviam properaret, seu in primo Regni aditu à vi abstinendum ratus, intactam à tergo reliquit. Collocatus Holubek ad excubias in finibus Silesiæ agendas, adversariorumque conatus observandos ab initio fuerat.

Maximiliano postea cum exercitu ultra fines progresso, contra sententiam atque mandata Zamoscij, cum parva admodum manu; eorumque magna ex parte Velitum, minime adventantis exercitus impetum sustinere eum posse existimantis, ultro præsidio se incluserat: invitatusque ad deditionem à Maximiliano, cum ad ordines qui Cracoviæ conventi sunt omnem rem rejecisset, ut à quibus & præsidium fidei suæ commissum diceret, & qui si in potestate ejus futuri essent, una cum Regno præsidium quoque traditur i ei essent, nulla ei vis adhibita fuit. Cum ab excursione, quam contra Zborovios Vislicia proficiscentes, de qua supra ostensum est instituerat, Zamoscius rediisset, Maximilianusque vix bidui itinere Cracovia abesse jam nunciaretur, de ratione defendendæ urbis, constitutum primo fuit. Dispertita Cracovia in tria quasi oppida est: Cracoviam ipsam: Casimiriam, & Clepardiam, è quibus Cracovia fere media versus Silesiam, & per Olkussiam unde Maximilianus cum exercitu accedebat, Clepardia præcincta est, ab ea parte, qua ad Carpati montis radices spectat, à Casimiria Vistula flumine dirimitur: ab omnibus autem fere partibus frequentia suburbia circumjecta habet. Cum triplex in concilio sententia diceretur, una quæ præter Cracoviam ipsam reliqua omnia suburbia & oppida incendenda, Cracoviam autem solam conservandam suaderet, altera quæ oppida quidem reliqua incendenda non censeret, cum subjecta autem oppida, tũ Cracoviam ipsam milite omni in eam contracto, ex ipsa Cracovia defendendam; Vicit tertia, qua Clepardiam quæ prima adversariis vim facturis objecta esset, quamprimum muniendam, peditequeomni in munitiones distributo: equite autem Clepardiam contracto, è munitionibus resistendum adversariis censebat.

Cum enim Casimiria Vistula flumine & à Cracovia quemadmodum ostensum est dirimeretur, & eadem Maximilianus ab ea parte arceret, partim non nisi partito exercitu, quod sine maximis copiis in tanto præsertim

tertim ambitu, fieri non posset, oppugnare eam posse videbatur, partem sive omni, sive parte aliqua exercitus tentare eam vellet, cum flumen tamen transeundum prius ei esset, mœnibus etiam Casimiriæ cincta esset, neque sine magno molimento id tentare, neque ullo modo latere posse. Itaque si Clepardia quæ advenanti ei à Cracovia objecta esset, defenderetur, reliqua satis tutata fore videbantur.

Præter hæc nonnihil ad famam etiam pertinere visum, si è munitionibus potius in campo excitatis, quæ quasi intra mœnia compulsis, è muris defensio administraretur: ad militum vero animos, remque subito præsertim gerendam, vel maxime & utilius, & expeditius, ut in munitionibus potius miles haberetur, quam per popinas in urbe oberraret. Sententia hac accepta urbis ipsius mœniorumque atque excubiarum per muros exponendarum agendarumque Palatinus Andreas Thencinius cujus propria hæc jurisdictio in urbem erat: arcis & quæ ad arcem pertinerent locorum nonnullorum curam, præfectus arcis, Nicolaus Zebrzidovius: Clepardiam muniendam propugnandamque Zamoscius sibi desumit: Casimiriæ custodia Farensbecio ab eo commissa. Ita muniis dispertitis, Zamoscius imprimis vicinas villas, ne receptum adversariis præberent, tum suburbana quædam, quæ cum propter loci intervallum, munitionibus comprehendi non possent, ne officerent munitionibus verebatur, incendit; plebe autem suburbana fere omni contracta, opereque in peditem etiam descripto ad Clepardiam fossas munitionesque initio ab Alveariorum vico, qui à Clepardia ad arcem fere pertinet facto, versus Vistulam ac Casimiriam, ita ut omnem Clepardiam, & vicina suburbia, intra munitiones comprehenderet, agere instituit.

Tertio die postquam munitiones institui cœptæ fuissent, Legati interim quos ex conventu Visliciense ad Maximilianum missos fuisse supra ostendimus, & ab initio non tanquam publici ordinum, sed Zamoscij legati habiti acceptique: & postea sub custodibus in castra ad Cracoviam usque circumducti fuerant.

Itaque Herbersteinius quoque quintum jam diem, ex quo semel dimissus jam à Zamoscio fuerat, retinebatur. Cum in conspectum Cracoviæ cum exercitu Maximilianus venisset, ea denique opera & legati ab eo repeti, & consensus ordinum, si quid ea res moveri illum posset, denunciari ei posse videretur, actum cum Herbersteinio fuit, ut sponsione interposita, nisi ut legati remitterentur, efficere apud Maximilianum posset, iterum se sisteret, ad Maximilianum ipse proficisceretur.

Conditione ab illo accepta, ad D. Mariæ cum Senatorum, qui tum Cracoviæ erant, tum Legatorum nobilitatis, qui ex singulis Palatinatibus legati à Conventu Visliciense, ad inaugurandum pro more Sigismundum Cracoviam profecti fuerant, alia etiam multitudine circumfusa frequens Senatus publice datus ei fuit. Ibi cum consensum suum in deferendo & conservando Regno Sigismundo una voce publice testati essent; de vi autem quæ sibi inferretur questi, sponsionemq; is de qua ostensum est, publice præstitisset, honorifice dimissus fuit. Postridie Maximilianus instructo cum exercitu sub signis ad ipsas fere munitiones accessit: cumque ab altera parte ex urbe omnes etiam copiæ productæ fuissent, tanta mox ad conspectum adversariorum trepidatio propter militem eorum orta fuit, ut non pauci conversis equis urbem repeterent: alij qui nondum fugerant, fugam tamen, atque urbem plærique circumspectarent. Ita ut si tum vel confligendam, vel oppugnandam mox urbem Maximilianus statuisset, munitionibus propter ambitus magnitudinem maxima ex parte vix cœptis, multitudinis autem animis primo aspectu ejus perturbatis, præclaram occasionem rei gerendæ habiturum fuisse omnes judicarent.

Verum sine quod alias copias, quæ partim ex Silesia cum subsequi debebant, partim Polonicæ conventuræ ad eum dicebantur, expectandas statueret, seu quod postea apparuit, in legationibus ac conditionibus spem aliquam haberet, cum Exercitum sub signis ostendisset tantum, prælio non tentato eum reduxit, indeque Mogilam mox promovere castra cœpit. Monasterium id uno à Cracovia milliari est, cum proventibus satis amplis, tum ædificiis non minus commodis instructum.

Quod enim vicinæ villæ in quibus constiterat, plæræque exustæ essent, ita ut maxima exercitus pars sub dio habenda ei esset, urbe autem minus facile, quam persuasum sibi fuisset, potiturum se videret, Mogillam circa quam aliquot villæ vicinæ essent, per quas castra haberi possent, primo impedimenta, deinde cum reliquo exercitu ipse se transtulit; indeque partim Legationibus mittendis, accipiendisque, Sigismundanos sollicitare, partim consilia belli agitare cœpit. Eodem fere tempore, quo Mogillam promovere castra Maximilianus cœpit, ducenti circiter equites, ab ordinibus Ducatuum Cancellario præfecto, quadraginta à Sigfrido Promnicio, filio Henrico Anselmo, quinquaginta à Superiore Lusatiæ Gantero Gersdorffio, ab inferiore Lusatia quadraginta Joanne Schebio præfectis, tum pedites nonnulli ab Episcopo Olomucense & Wratislaviensibus,

ensibus, quemadmodum supra de aliis provinciis ostensum est, deducendi ad inaugurationem, cum aliquot dierum itinere Maximilianum cum exercitum antegressum subsequerentur, inter Rabsteinum & Olkussium ab Holubkone præsidioque Rabstinense, & opera Olkussianorum profligantur.

Quod enim de adversis studiis Sigismundanorum, Maximiliani Suffragatoribus studiose plæraque celantibus, plerique nihil aut parum inaudivissent: alij qui aliquid forte cognovissent, cum præsertim Sigismundum Principem minime à Patre dimissum iri sibi persuasissent, Sigismundanas partes, iisdem etiam Maximiliani Suffragatoribus elevantibus fere contemnerent, & per Germaniam, maxime autem vicinas provincias pro certo Rege Maximilianus ab omnibus habebatur: & qui eum deducebant, etsi armati veniebant, animo tamen ac spe magis tanquam ad festivitatem aliquam inaugurationis, quam ad bellum proficiscebantur. Quomodo hi quoque sine ullo periculi metu, vestigia exercitus legerent, nihilque minus vererentur, quam ut exercitu socio, paulo ante progresso, & tum non multum à se remoto, in ejus quem Regem electum, & sine ulla difficultate acceptum iri statuebant ditione, hostile aliquid sibi accideret. Holubek ut in locis montanis, & confragrosis angustiis quasdam, maxime ad eam rem opportunas nactus, in quibus & pauci pluribus facile resistere, & si minus succederet, sine negotio recipere se possent, cum iis quos in præsidio secum habebat equitibus quorum non ultra centum erant. iis se objicit.

Cum tanquam in re inexpectata à quibusvis sibi afferretur ignorantes magis stuperent, quam ad arma se converterent, mox primo impetu inclinati fuerunt: inde à turba quæ metalla ibi exercent, quamprimum prælium ex vicinis montibus intentarat, clamore à tergo sublato, simulq; in eos irruente, in effusam fugam præcipitantur, qua præfecti quidem plæriq; & equitum nonnulli Bithoniam evaserunt: cæteri cæsi: nonnulli cum impedimentis, quæ omnia in potestatem venerunt capti.

Triduo postquam Herbersteinius, quemadmodum supra ostensum est, profectus fuisset, Tarlo Palatinus Lublinensis, qui princeps legationis ex Conventu Vislicíense fuerat, solus remissus Cracoviam venit. Mandata eidem & literas cum ad ordines, qui ex Senatu & nobilitate Cracoviæ erant, tum collegium Sacerdotum, Academiam & Urbanum magistratum separatim ad quosque Maximilianus dederat, quæ eo fere omnia pertinebant, ut benevolentia sua in unumquemque ordinem commemoranda, incommodisque dissensionis ejus, maxime autem incendiis villarum & ædificiorum, quæ contra se excitata essent in invidiam vocandis, quo Regem legitime se electum, nolentes potius quamvis acciperent, persuaderet. Responsum eodem modo à singulis ordinibus, in eandem tamen fere sententiam, separatim ei fuit.

Jure enim Principis Sigismundi, & fide, quam semel ei addixissent, demonstratis, ne vel libertati vel fidei suæ, vim aliquam afferret, communiter ab omnibus postulatum. Responsa per præconem publicum missa fuerunt. Sub idem tamen fere tempus, cæteri etiam legati, qui ex conventu Visliciense missi, in hunc usq; diem, retenti fuerant, & simul cum iisdem Herbersteinius legatus Maximiliani redijt.

Hic cum priusquam publice Legationem suam exponeret, ut privatim sibi Zamoscium convenire liceret postulasset, Zamoscio suspicionem vitante, re autem cum primoribus communicata, Reinoldo Heidensteinio ad illum misso, per eum Herbersteinius illi inde secreto nunciat, quod ab ordinibus cum dimitteretur, postulatum à se fuisset, ut pro sua parte operam daret, quo bono publico Christiano dissensio hæc tolleretur, Maximilianusque exercitum abduceret, id cum iis, qui eodem secum animo paci studerent, sedulo se fecisse; neque nullam spem ejus perficiendi habere: modo Principis dignitati omnia postponenti, honesta aliqua causa exercitus abducendi proponeretur: Id ita fieri posse se existimaret, si de recipiendo se per legatos nunc eos appellanti, ut exercitu prius extra fines abducto, si quid juris in Regnum habere existimaret, metu omni armorum remoto, de Regno & jure suo deinceps cum ordinibus ageret, ultro illi proponerent: exercitu enim per hujusmodi causam semel finibus abducto, reliqua omnia feliciora futura. Publice inde admissus, Principem suum cum legitime se electum existimasset, publicoque nomine ad accipiendum Regnum, per legatos invitatus esset, ita venisse ostendit, ut de Regno ita sibi delato, nullam omnino controversiam se habiturum existimaret, nunc cum præter opinionem ab iis, à quibus minime expectasset, non sine utriusque partis incommodo, & dignitate non admitteretur, ut ipsi rationem aliquam reperirent, qua vel manere, vel cum dignitate sua recipere se posset eos hortari.

Mandata hæc an ab ipso Maximiliano habuerit, an, pacis studio, aut futurorum periculorum cogitatione, ipse in eam sententiam inflexerit, illud dubium facit, quod cum & copiis & rebus omnibus integris, satis sibi datum tum adhuc Maximilianus fideret,

nihil minus quam de regno relinquendo eum tum cogitasse satis constet. Sigismundanis quidem non parum animorum ea res addidit. Maxime autem Zamoscius incumbere; ne si vellet quidem incolumi recederet, nunc permittendum. Caudinas Mogillam illi esse dicere, è qua ne quomodo reciperet se tuto, neque quomodo maneret, habere. Decernitur legatio, quæ spe de Regno quicquam amplius agendi omni ei præcisa, certam diem, intra quam cum exercitu finibus excederet, ei præscriberet: cumq; ad singulos ordines ipse antea separatim literas dedisset, consensus omnium testandi causa, ex singulis ordinibus similiter ad ipsum legati lecti. Atq; de legatis quidem ex Senatorio ordine quam repente, Joannes Miskovius, Castellanus Zarnoviensis, à Sacerdotum collegio, Joannes Krassinscius Cantor Cracoviensis ab Academia quoq; & Urbano magistratu aliqui missi fuerunt. Literæ vero delegatione hac Maximiliani passim per Regnum dimissæ, quibus desperato jam quasi Regno, magis de receptu quam Regno eum cogitare prædicabatur.

Ad legationem Maximilianus per suos legatos responsurum se ostendit: quos literis fidei publicæ Sigismundanorum exemplo, per Fridericum Cirotinum, qui summus Germanicarum copiarum præfectus apud illum erat, prius acceptis, non multo post misit. Atque interim ab eo mox tempore, quo Mogillam versus Maximilianus progredi cœperat, quemadmodum & postea excursiones quidem utrinque aliquæ fiebant, inter quas una ab Joanne Zamoscio Cancellarij agnato, equitum præfecto, qua pedites Stadniciani & Rosmani, quos in castello quodam Karskewa excipiendorum tabellariorum causa habebant, ducenti circiter noctu in taberna, oppressi fuerunt. Velitationes item satis frequentes, quotidie fere committebantur, quibus utrinq; nonnunquam aliqui cadebant: aliaque quæ duobus exercitibus in propinquo castra facientibus fieri solent: oppugnatio autem justa vel prælium nullum adhuc tentabatur. Nam & Sigismundani, cum & numero & genere militum, inferiores se esse viderent, si in adventum Sigismundi Cracoviam ei servarent, satis habebant, & Maximilianus præterquam quod indies plures conventuros existimaret, nonnullam in ipsam etiam Cracoviam per conditiones tandem adjungendam spem habere videbatur. Itaque Legationibus & scriptis, quibus de jure Regni inter arma disceptabatur, utrinq; mittendis maxima pars temporis terebatur, non tam sui periculi causa, quam ne alea jacta, non tam se quam universum Regnum in periculum adduceret: Rege autem solium Regium obtinente, satis temporis & ad injurias vindicandas, & cum hoste experiundi habiturum se ratus, quæ mora etsi neutri parti commoda erat, multo tamen plus Maximiliano incommodi afferebat. Cum enim non modo primus impetus ipsius rejectus fuisset, verum tamdiu frustra ad Cracoviam resideret, & Sigismundanis majores animi accedebant, & qui Maximiliano studebant, eo ipso quod primo conatu non vicissent, pro victis quasi se habebant.

Præterquam vero quod sub tectis Sigismundanus miles versaretur, in summa etiam omnium rerum copia erat. Non modo enim multo ante commeatu undiquaque convecto, in eventum aliquem obsidionis se comparant. Verum quod ab una tantum parte Vistulæ castra Maximilianus haberet, altera ripa omnisq; ager trans Vistulam qui ad Casimiriam ad montes pertinet, pacatus esset, cum liberrime ex eo pabulabantur, tum nuntij atq; auxilia, ex omnibus partibus tutissime ab ea parte commeabant. Maximiliani è contra exercitus urbem ex qua juvari posset, in potestate nullam habebat, ex Silesia etiam propter Rabsteinense præsidium, à quo viæ eo pertinentes infestabantur, eo præsertim de quo supra ostensum est, subsidio cæso, minus liberi commeatus erant: atque & si aliqua pars, per Vicinas Villas distributa fuerat, major tamen fere pars, maxime autem pedes, sub dio fere habebatur: & quemadmodum ex literarum, quæ frequentes tales cœptæ fuerunt, querelis animadverti potuit, in maxima necessariarum rerum penuria versabantur.

Quibus rebus per mens. præsertim Octob. ac Novembr. continuis pluviis, ac frigore eo affligentibus non modo corpora, ac jumenta verum animi etiam maxime debilitabantur: Fiebat ita ut quæ duæ res maximæ inter se contrariæ sunt, celeritas & mora, eæ plurimum utræque ei nocerent. Cum enim maxima pars Electioni ejus refragaretur, eadem autem & sedem & insignia regni, atque omnia fere oppida ac præsidia in potestate haberet, cum voluntate ordinum obtinere Regnum non posset, propter celeritatem tamen, non ita ab exercitu ac milite instructus venerat, ut quod consensu habere non posset, vi obtineret: & postea dum legationibus ac conditionibus adjuncturum se id sperat, cum eum ipsum exercitum quem adduxerat, tum quas gerendæ rei occasiones habere potuisset, desidendo fere corrumpebat.

Tandem cum & Cracoviæ per conditiones potiundæ, spem nullam reliquam cerneret, & Sigismundum in cujus recusatione alteram spem habebant, Gedano jam progressum non multum Piotrkovia abesse nunciatum fuisset, si illum saltem vel in potestate habere, vel deterrere posset, agendum aliquid ratus, Erasmum Lichtensteinium, qui parti equitatus Germanici præerat, Christophorum

Zboro-

Zborovium, ac Stanislaum Stadnicium, cum Polonico exercitu aliquo obviam ei mittit. Nuntio de electione Sigismundi in Sueciam primum perlato, Sueciæ Rex: qui ab initio ne ambiendum quidem pro filio Regnum, nisi à Lesnovolscio inductus fuisset, statuerat, cum non modo Maximilianum etiam electum, inque duos principes distracta Comitia intellexisset, verum ab ipso etiam Maximiliano, nuntij literæq; ad eum pervenissent, quibus ab accipiendo Regno eum absterrebat, nihil certius habere, quam nulla conditione in controversum Regnum filium mittere. Idem Lesnovolscius, qui ab initio ut peteret id illi persuaserat, terrore injecto, ne rejecti ab eo ordines Polonici, cum Moscho, qui maxime gravis illi erat, in perniciem ejus se conjungerent, seu omnino potius in filij locum, si Regnum ipse recusasset sufficerent, ut nihilominus eum mitteret, metu magis quam ratione eum adducit. Itaque viginti quidem & aliquot navium classe, consiliarijsq; nonnullis Sueticis, inter quos imprimis Erico Sparrio ViceCancellario, Erico Brahe, Comite Thurone Bielka, & aliis nonnullis ei attributis, Gedanum versus eum mittit; neque tamen eo, vel consilio, vel animo, ut vel acciperet Regnum, vel in Poloniam ulterius progrederetur: Sed cum Legatos Polonicos, qui Gedani eum expectabant, conditione de Estonia, mandatisque suis nullo modo discessuros sibi persuaderet, ea neganda, ita infici negotium posse sibi persuaderat, ut non tam studium ordinum ab ipso sperni, quam duriores conditiones se ab illo exigere existimaturi, nihilque quod ipsum accusarent habituri essent. Quo tectius consilium esset, filiam etiam Annam sororem Regis electi, per speciem materteræ Reginæ invisendæ, cum illo mittit; ipsi mandat ne portum ingrederetur, sed in navibus Legatos se salutaturos admitteret, in iisdemq; cum illis ageret, req; per conditionem eam, de qua supra ostensum est, infecta, se reciperet. Dimidio à Portu Gedanense milliari in ancoris subsistit. Lesnovolscius cum aliis, qui in Sueciam præcurrerant Polonis, in urbem mox venit: Legatis in navibus Regem eos accepturum nuntiat.

Petunt rediret ad eum, utque in Monasterio Olivense, quemadmodum ab ordinibus mandatum sibi fuerat, conveniendi sibi potestatem illis faceret, operam daret. Laborabat frustra: ut portum tamen ingrediatur, atq; id ipsum sævientibus jam per eos menses tempestatibus, ægre ei persuadet. Idque accepto ante à Gedanensibus commeatu, quo securitas liberque receptus ei cavebatur, nostris indignissimum quidem, à subjecta Civitate, potius quam à se, qui Ordines Regni præsentarent, peti id censentibus, sed cum Sueci, maxime autem præfectus classis Flaminus, mandato Regis sui, alia conditione portum ingredi integrum sibi non esse ostendissent, tempori id condonantibus.

Jam mox quidem tota res suspecta nostris esse, ne tamen parva rei causa, tanta res vel extraheretur, vel inficeretur, cum frustra omnia tentarentur, ut in navibus eum salutarent, assentiuntur. Itaque die II. Mensis Octobris Petro Tilicio, qui de adventu illorum cum Rege constituerat, præmisso sub vesperam universi eum salutant. Verba faciebat Rozrazevius Episcopus Cujaviensis oratione Latina brevi Rex ipse respondit: Salutatione utrinque perfecta, cum mandata sua exponendi, tempus Rozdrazevius petiisset, in sequentem diem dilati fuere. Per continuum inde triduum, de conditionibus, seu una potius Estonia præter legatos consiliariosque Sueticos omnibus aliis arbitris remotis, frustra omnia legatis tentantibus, Regeque & Suecis nihil de re, quæ vivo patre in potestate sua non esset, promittere eum posse ostendentibus, præsente periculo reipublicæ permoti, conditionem saltem, quoad Pater viveret remittunt; qua remissa cum honeste Rex Suecive recipere à negotio se non possent, tandem VII. mensis Octobr. die à legatis omnibus, aliisque nonnullis, cum Prussicis, tum Polonicis, etiam aliquot Senatoribus, atque ex nobilitate, qui ad Regij adventus famam confluxerant, in Olivense Monasterium deducitur. Sacrum Rozrazevius faciebat, quo finito, Albertus Baranovius Episcopus Przemtsliensis, idemque ViceCancellarius, publice formulam juramenti Regi exhibet; qua accepta attestationem clara voce Latine Rex interponit. Conditione adjungendæ Estoniæ, ut quæ potestatis suæ non esset, nolle se obligare vel fidem, vel conscientiam suam: neque quod præstari à se posset, promittere. Baranovius econtra ipsum Regem testem invocabat, Legatos quod ad eam apud ipsum procurandam, aut urgendam pertineret, nihil prætermissum; utque ejus rei apud ordines suo tempore fidem sibi faceret, petere.

Ad aram inde majorem accessum; ad quam cum ingenua Rex procubuisset, Rozrazevius, cum Ordinis ecclesiastici, tum Sæcularium etiam Catholicorum omnium nomine, contra caput, quod de pace religionis erat, attestationem ipse etiam interponit. Et Stanislaus Przyemscius nomine diversum sentientium, aliam paucis verbis opponit.

Inde Rex Rozrazevio in verba ei præeunte, in conditiones reliquas jurat. Mox hymni solennes decantati, à Joanne Dulscio Regni Thesaurario, absentiam Marschalcorum, juramentum à Rege ex formula præstitum, publice denuntiatum. Denuntiatio lætis circumjectæ concionis acclamationibus, votisque excepta.

Postri-

Postridie navibus urbem ingreditur, in qua sequente die Dominica, quæ undecima erat Octobr. ad aram maximam templi Dominicani, decretum electionis publice ei traditum, iterumq; publice renuntiatus fuit. Orationem, qua decretum ei tradebat ad eum habuit Latinam Albertus Baranovius, Episcopus Przemisliensis, idemq; regni ViceCancellarius. Respondit ei nomine Regis Ericus Sparrius ViceCancellarius Sueticus, Gedani decem dies Rex commoratus fuit: Decima octava inde Octobr. per Mariæburgum Stumam Thoruniam, Piotrikoviam, recta movit; biduo antequam Gedano discederet, literas à Patre accepit, quibus ut sine ulla exceptione, in Sueciam rediret, eum hortatur. Quod juramentum præstitum, jam tum ab eo esset, non integra res Suecis visa: itaque nihilominus progressus fuit. Cum Mariæburgi, Thorunij, aliisq; nonnullis in locis, vel singulos vel aliquot dies substitisset, Piotrkoviam mens. Novembr. pervenit. Habebat ipse Rex secum, Suecos pedites sclopetarios octingentos, equites octuaginta, qui cum Rege erant. Joannes Dulscius Regni tum Thesaurarius, ducentos equites, pedites centum, publicis stipendiis constructos habebat: Stanislaus Przyemscius equites quinquaginta, Paulus Uchanscius Præfectus Drohibicensis, pedites totidem. Præter quos Wejerus etiam Regiis stipendiis Germanicorum equitum aliquot turmas scripserat. Andreas Opalenius Marschalcus, ipse etiam aliquot centenos, cum præsidio majoris Poloniæ tum deducendo Rege, publico stipendio scripserat.

Cum Mariæburgum ad Regem excurrisset, in majorem Poloniam, quo in Palatini Posnaniens. conatus, intentus etiam, conventuiq; majoris Poloniæ, qui sub id tempus tenebatur interesset, statim recurrit; trecentos tamen circiter equites Thorunij, qui Regem inde deducerent, relinquit: & cum reliquis ipse etiam Piotrikoviam ad Regem venit. Nonnihil copiarum Regina miserat. Præter eos vero, imprimis Archiepiscopus, Stanislaus Karnkovius, cum aliquot itidem centenis, ad Lanciciam Regi se conjunxerat: cæteri etiam Episcopi, qui cum Rege erant, Rozrazevius Wladislaviensis, Albertus Baranovius, Przemisliens. suos singuli Comitatus habebant. Verum potissima spes in expeditione nobilitatis erat, ut quæ & in Visliciense conventu decreta: & pro jure Magistratu edictis à Zamoscio, per Regnum dimissis, indicta fuerat. Masovij vix non ultro operam suam ex conventibus per legatos Regi deferebant. Eo ipso tempore, quo Brzeznæ Rex erat, Cujavienses conventum Radzicioviæ habebant. Missus ad eos Paulus Uchanscius Præfectus Drohibicensis, qui ut ex decreto Conventus Vislicensis armati Regem deducerent peteret; non pauci inter eos erant, qui Palatini Posnaniensis partes adhuc sequerentur. Militem tamen aliquem decernunt, quem Balinio præfecto Piotrkoviam ad Regem mittunt. Prussi loco expeditionis accisam quam vocant, decreverant. Lancicienses, qui sub initium mensis Novembris, armati convenerant: Lustrationem enim sibi condixerant: cum Stanislao Biechovio Castellano Konariense itidem militem mittunt. Ravenses cum Stanislao Gostomscio, Castellano Sochacoviense, ipsi moverant. Piotrikoviam jam pervenerant. Masovij & Plocenses, in itinere erant. Posnanienses, Calisienses, Syradienses, majoresque Poloni fere omnes, autoritate Opalenij adducti, viritim ipsi etiam armatiq; Piotrikoviam ad Regem convenerunt. Verum sub idem tempus, quo Rex Piotrikoviæ, undique ad se convenientes colligit, quos supra à Maximiliano obviam illi missos ostendimus, Przedboriã repentino adventu occuparant. In villa autem quadam, sub ipsam Przevoboriam, octuaginta circiter equites Marschalcianos, quos Masinscio Prusso præfecto, in excubiis ibi collocarat, acerrime, neque sine detrimento adversariorum, partim conciderant, partim deditos postea, contra datam fidem, interfecerant. Hæc Piotrikoviam, majora etiam ut fieri solet, quam revera essent, fama nimirum, metuque ipso, plærumque aliquid addente, nuntiata, insuetis plerisque, & à bello abhorrentibus, magnum terrorem injecere. Tumultuatum per duas ibi noctes fuit: Priore tamen gravius; totam noctem copiæ omnes instructæ in armis constiterunt; Rex ipse magnam noctis partem insomnem duxit, armatusque hostem expectabat.

Nam præterquam quod hostes jam visos excubitores nuntiarent, incendiarius etiam quidam Dunini Spotij Præfecti Piotrikoviensis, qui cum Maximiliano erat, famulus captus fuerat, immissusque ab hero ferebatur, ut urbem ea nocte incenderet. Cumque casu incendium mox in suburbio ortum esset, nemo dubitare, quin ab adversariis procuratum fuisset. Cum tamen aurigis temere lumen in stabulum inferentibus, illorum negligentia excitatum id postea fuisse compertum fuerit. Itaque tumultus sedatus: ad quem tamen neque Rex, neque Regij quicquam trepidare: cum parati alacresque, tanquam statim pugnaturi hostem expectarent. Majores Poloni Syradiensesque & ipsi non parum turbati, rumoribus istis fuere, & discessu suo, alia consilia turbare, mox cœpere.

Quemadmodum ostensum est, armati Piotrikoviam convenerant. Cum certa in spe omnes essent, Cracoviam Regem deducturos, Rexque in Castra ad eos deductus, ipse coram etiam id ab illis petijsset, non negarunt. Mox casuum belli-

bellicorum insolentes, partim metu, partim fortassis etiam inertia, sumptumq; fugientes, subito consilium mutant. Primo tributum Regi offerebant, ad certum etiam tempus stipendiariorum aliquem numerum. Cum à Rege nihil horum acciperetur, quod præsente subsidio opus illi esset, re infecta discedunt: exemplumq; eorum secuti, alij etiam dilabuntur; ita præter paucos voluntarios, qui aliorum ignaviam detestati, apud Regem remanserant, cum solis stipendiariis, fere relictus. Eodem ex loco Petrikovia nimirum, sororem etiam Varsaviam, cum Regina matertera quæ visendi ejus causa eo ad illum venerat, Rex mittit. Cum ea per speciem honoris, deducendæq; ejus, non pauci Senatorij etiam ordinis, qui à bello abhorrerent profecti: Archiepiscopus tamen, Episcopique, qui supra nominati sunt, Albertus Lascius, Palatinus Siradiensis, Andreas Opalenius Marschalcus Joannes Dulscius Thesaurarius, alijq; nonnulli, cum milite quem habebant, apud Regem remanent. Interim qui à Maximiliano ad capiendum, profligandumve Regem, missi fuerant, eorum quos sub Przedboria oppresserant, periculo facto, non tam facilem rem, atque spe præceperant, cum universis copiis, sibi futuram animo prævidentes, maxime vero majoris Poloniæ, Masoviticam Syradiensemque nobilitatem armatam convenisse, ex captivis cognito, neve à Zamoscio interim contra Maximilianum Cracovia aliquid tentaretur, veriti, Przedboria mox ad Maximilianum se receperant. Quum ad Piotrikoviam Rex venisset, nullus certus Dux, nullum certum imperium, penes Regem fuerat. Petrikoviam cum Marschalcus Opalenius ad eum venisset, & excursio ista adversariorum, metusq; diligentiam auxisset, certa ratio itineri, & rei gerendæ constituta. Ac summa quidem rerum penes Opalènium erat, militaris tamen rei administrandæ cura, & imperium, Alberto Lascio Palatino Syradiensi demandata. Cum à nobilitate deserti ad Maximiliani stationes perrumpendas, aut prælio rem comittendam, non satis se virium habere viderent, summo silentio, quam secretissimoq; consilio suo habito, Piotrkovia retro Varsaviam versus, iter convertunt. Quando, & quo movendum, quove in loco pernoctandum, non priusque in ipso puncto itineris denuntiantes. Cum pleriq; quod adversarios avertendos ex instituto spargebatur, mare Prussiamque, & fugam quasi spectari existimarent, postquam Ravam ventum fuit, ab itinere Warsaviense Cracoviam versus iterum deflectunt, trajectoque ad novum oppidum Pilcza, ad Korcinum autem Vistula, ab altera ejus parte, ita ut Vistula adversariorum castris eos divideret, Cracoviam contendunt. Qui Cracoviæ interim erant, cum viis præsertim obsessis, omnium rerum incerti, neq; quid ageretur scirent, adventum autem Regium Petricovia, tam propinquo ex loco, vix viginti quatuor milliarium intervallo promissum, non frustra tam diu non apparere existimarent, maximo interim in metu versabantur; quæ quidem inter alias etiam Zamoscio causa erat, ut cum partem copiarum contra Regem Maximilianus misisset, & si ex instituto rei militaris, contra partem exercitus, quam apud se relinquerat, tentari aliquid posse videretur, nihil tamen movendum existimaret. Præterquam enim quod tali tempore, quo in iis copiis, quas circa se habebat, omnis spes salutis publicæ posita esset, nihil fortunæ committendum statueret, urbem etiam, quæ in cujus potestate esset, eidem Regni jus confirmatura quasi esset, hominum de adventu Regio, & causa adeo ipsa vix non jam desperantium arbitrio permittere non satis tutum arbitrabatur.

Interim miris artibus animos spesque hominum confirmare non intermittebat, nonnunquam nuncios de adventu Regio certos jam habere præ se ferre aliquando, quo magis desperare eos vetaret, tanquam propinquo jam Rege, alios ut ad excipiendum eum se pararent hortari: aliquando ipsum se cum exercitu, quo tutius pervenire posset obvium illi progressurum simulare. Interim Maximiliani etiam copiæ auctæ non nihil erant. Nam & Jasloviecius Præfectus Sniatinensis, cum aliquo numero equitatus peditatusque, sub id tempus ad eum venerat, & Stanislaus Gorkanus, Palatinus Posnaniensis, cum itidem non contemnendo numero militum: maxime autem cum majorum tum minorum tormentorum aliquot secum currus ducebat. E majore Polonia per Silesiam, ea via, qua Maximilianus iverat, ad illum venerat. Itaq; Olkussij cum esset, ob impetum in Maximiliani militem aliquem, de quo supra ostensum est, cum Holubkone, à metallariis factum aliquot eorum gladio feriri jubet. Conventum eorum quos circa se habebat, consilio universi Regni, Mogillam Maximilianus indixerat. Cum præter eos, qui apud ipsum erant, vel ex maxime vicinis, nemo plane venisset, illi ipsi nihilominus, quamvis paucissimi conventum obeunt. Edicta sub ejus nomine ex eo dimittunt, quibus nondum Regno inauguratus novo plane exemplo rem magis etiam novam, militem fossoremque ad opus militare faciendum nobilitati imperat; ni paruissent pro bello quæsitis habiturum. Ex eodem Conventu ad Cracovienses per tubicinem indictum mittit, quibus nisi ad se rediissent magistratus iis abrogat; quæ res apud homines jactata, imperium ejus jam ante etiã exosum, eo magis formidandum, atq; abominabile fere, apud omnes faciebat. Excursiones interim nonnullæ à Kosacis, incendiaq; in Silesia etiam fiebant.

Maxime vero Kaidas quidam Wolhinius, non tam imperio aliquo, quam spe prædæ addu-

adductus, prædonibusque in eandem spem compluribus pertractis, incendiis, direptionibusque, per vicinos fines Silesiæ grassans, ut Senatoribus qui Cracoviæ erant, maxime tamen Zamoscio per literas eam rem Maximilianus exprobraret, fecit. Copiis quemadmodum supra ostensum est Maximiliani auctis receptisque rursum in Castra iis, quos contra Regem Petrikoviam versus miserat, die XXIII. Mensis Novemb. cum omnibus copiis, quas circa se habebat, Mogila movens, per proximos quasdam urbi Villas consedit.

In quibus & si quid incommodi esset, Zamoscius intelligeret, hominum tamen lachrymis motus integras reliquerat. Cum suburbia ob vastitatem suam munitionibus complecti omnia non potuisset, atque ita per eam partem suburbiorum & alteram alveariorum, quæ Episcopi est, vel per ipsas etiam munitiones perrumpere se posse spem haberet, consilio eo oppugnationem aggredi statuit: Incommodo eo jam ante à Zamoscio etiam animadverso, consilio autem adversariorum de oppugnanda urbe per exploratores, tum ex literis, quæ frequentes intercipiebantur, cognito, pridie quidem ipse jam incendi ea jusserat; in tam repentino tamen eorum accessu, exuri ædificia omnia non potuerant. Cum pridie ut ante lucem oppugnationem ordirentur, constitutum à Maximiliano fuisset, à præfectis tamen, cum jam dilucesceret, missum ad oppugnationem fuit. Ad eam rem mille ex peditatu suo, partim Kastatos, partim Sclopetarios, ac robur fere peditatus sui delegerat. Iis Palatinus Posnaniensis, Jasloviecius, Zborovij Stadnicij, Polonos fere totidem adjunxerant, iis equitatus etiam pars aliqua, ad quem in omnes casus se reciperent, addita erat; reliquus exercitus omnis, explicatis aciebus, in campo subsistit. Subeunt ut minus forte consulte, ita audacissime promptissimeque, quæ audacia illorum & voluntarios, qui ad munitiones eas erat perterritos jam inclinabat, & illis tantum mox animi addit, ut tormenta ipsa mox submitterent. Planeque in periculo jam res esse videbatur, nisi Zamoscius ipse accurrens, abrepto à signifero vexillo rem restituisset: tamen Kiermanscius, exque cohorte ejus complures cæsi. A Zamoscio autem, qui recentem simul militem secum rapiebat, pugna restituta; primum illi qui circa tormenta erant cæsi; à quibus cum ij, qui longius procurrerant interclusi fuissent, in alios deinde transversi nostri incurrere, quare in aliquot acies adversarij distracti, interque se divisi, undique circumventi; cum qua cuique fuga patebat, per vicinos vicos diversi dilapsi fuissent, qui supererant, vel cæsi vel capti fuerunt. Tormenta capta fuerant, majora octo, barbatorum quæ vocant, currus duo: signa militaria duo: pulveris præterea aliarumque rerum ad oppugnationem necessariarum, quas in eum usum secum adduxerant, aliquot curri.

Cum autem ex tormentis iis plæraque Gorkani Palatini Posnaniensis, ejusque cum insignibus essent, homo adversæ fortunæ insolens, impatientissimusque in furorem fere præ ira actus fuit. Cæsorum numerus mille quingenti sexaginta quatuor relatus est, inter quos nobilis Baro Austriacus Teifelius, alijque nonnulli primarij, magnum Maximiliano dolorem attulere. Capti non pauci fuerunt, in iisque etiam nobiliores aliquot. Non defuisse occasio plærisque videbatur, cum equitatu etiam decernendi. Dum magna pars, dum peditatus per suburbium irrumpere conatur, sub ipsas munitiones satis propè accesserat. Sed neque Penkoslavius, neque Farensbecius, qui rebus ex ea parte præerant & si occasionem eam viderent, dum Zamoscius in prælio abesset, inconsulto eo, aggrediendos putabant cum præsertim quomodo res in altera parte gereretur ignorabant. Irruptione ea feliciter rejecta, Zamoscius adversariis omnibus, intra mœnia compulsis, suburbia, cum ipsorum, tum quæ reliqua erant, incendi mox jubet, partim ne iterum irruptionem tentandi spem adversariis præberent, partim quod ipsos Urbanos non alienos à consiliis cum adversariis fuisse suspicatus.

Cum nuntio victoriæ hujus Oborscius ad Regem mittitur. Per illum eo loco jam rem esse Zamoscius Regi significat, ut summæ rei confectio, atque laus ipsum Regem maneat; ad quam ut sine mora accurreret, qua non modo Regem, sed victorem etiam, ac liberatorem patriæ, omnes salutarent, eum hortatur. Regem Korcziniam, quo paulo post oppugnationem eam Cracoviensem venerat, offendit. Maximilianus ab oppugnatione rejectus, impedimentis omnibus mox præmissis, cumque universo exercitu ipse subsecutus, in Severiensem Ducatum, Cracoviensis Episcopi ditionis, castra transfert, in quo aliquot diebus substitit. Rex cum ad Korcinum, quemadmodum supra mentio facta, Vistulam trajiceret, in ipso trajectu iterum à patre literæ illi redduntur, quibus ut sine ulla mora, in Sueciam ad se rediret, non jam hortatur, sed sub obedientia seu fide à filio debita, severissime illi mandat. Quod non modo impetus Maximiliani feliciter à Cracovia oppugnanda rejectus jam esset, verum ipse etiam ab ea recessisset, Regem autem sine ulla justa causa, honestum receptum nullum habere posse Sueci viderent, ut Cracoviam nihilominus progrederetur, ibique causam aliquam Regno se abdicandi, discedendique quæreret, autores illi erant. Ita die nona Decemb. Cracoviam venit. Per Kasimiriam

miriam, quæ Korcino eunti, prima objiciebatur, ingressus ad Klepardiam, inde, quemadmodum instructum fuerat, deflectit: perque portam D. Floriani urbem ingreditur, salutatus nomine Senatus Ordinumq; fuit à Laurentio Goslicio, Episcopo tum Kamenecense; qui per omne id obsidionis tempus ipse etiam Cracoviæ fuerat, cui cum quamvis brevi, Polonica tamen oratione respondisset: tanto hominum suæ lingvæ Regem sibi gratulantium gaudio excepta fuit, ut laborum periculorumque, pro dignitate ejus susceptorum, neminem jam pœniteret.

Præter aras triumphales, aliaque, quibus ingressus Regum celebrantur, ad Divi Floriani machinæ bellicæ, de adversariis captæ, trophęumq; item ex armis itidem vexillisq; duobus captivis excitatum objectumq; ei fuit, verum solennibus, quæ ingressum Regum excipiendisq; iis servari solent, peractis, ad publicas inde deliberationes, maxime autem de inauguratione parandoque Regno, accessum. Ante inaugurationem, ut in conditiones, de quibus convenerat, omnes prius Rex juraret, postulatum: neque alias conditiones magnopere Rex morabatur, de sola Estonia agebatur: de qua eo liberius recusabat, quo majore in periculo constitutum Regnum esse videbat, si ipse id deseruisset; & ut voluntati mandatisq; paternis satisfaceret, vel ultro causam captabant, per quam honeste relinquere Regnum posset. Contentionem eam cum Rege, inter ipsos Principes Senatus, collegiiq; legatorum, dissensiones, ut magis accendebant, ita in eo, quod communi studio omnes petere debebant, mutuo potius sese impediebant. Maxima duorum fere apud omnes autoritas erat Zamoscii & Opalenii: qui cum ad hoc tempus conjunctissimi in republica fuissent, & delata nonnulla ad Zamoscium fuerant, & ab ipso mox adventu Regio quædam intercesserant, ex quibus avertisse se ab amicitia Zamoscii Opalenium apparebat. Quemadmodum supra commemoratum est, Joannes Zborovius, Castellanus Gnesnensis, sororis ejus filiam in matrimonio habebat. Contra Zborovios nihilominus, cum Stephani Regis gratia & autoritas, tum simultas ejus cum Gorkano, Palatino Posnaniense, qui in majore Polonia, ejus quasi æmulus, imprimis gravis ei erat, in amicitia Zamoscii eum retinuerat. Zamoscii tamen seu potentia, seu autoritas, cui tacite invidebat, eum pungebat. Suffragiis igitur comitiorum, in duos Reges distractis, apud quorum alterum Zamoscii, alterum Gorkani & Zboroviorum, ex studiis suffragiorum, primæ partes futuræ existimabantur, cum Zborovio, Castellano Gnesnense, affine, mox post electionem, secretos congressus colloquiaq; habuisse, ad Zamoscium deferebatur. Constituisse cum eo, si Maximilianus futurus superior esset, ut eo ipsi reconciliato, Gorkanum, cujus intolerabilis quasi potentia esset, conjunctum premerent: idem ipsum apud Sigismundum, si penes illum Regnum maneret, facturum: ut & Zboroviis eum reconciliaret, & Zamoscium, quantum in se esset, altius emergere non pateretur. Itaq; Mariæburgi jam, quo ab initio ad Regem excurrerat, fundamenta ejus rei jecisse existimabatur: partim non tam ipsius Regis causa Zamoscium illi studuisse, quam vel metu Zboroviorum, necessitateque ad eum adductum; partim vel nunc etiam Battoreo potius alicui, quam ipsi, Cracoviam tanto periculo defendere, Regis rerum hominumque adhuc ignari animo instillando: partim opes potentiamque Zamoscii in invidiam suspicionemque vocando: cum imbecillo contempto Principe nihil miserius esse in ore ut plurimum habere; tum Ludovici Jagiellonis, Ungariæ Regis, exemplum, qui, ob nimias suorum opes, ipse humilis, contemptusque, miserrime vixisset, multo miserius interiisset. Eadem multo magis, cum Petrikovia Cracoviam Regem deduceret, per omne id iter, cum solus quasi Regem possideret, struere. Jam vero cum pro jure Marschalcatus aulæ, familiæque Regię constituendæ, autoritas penes ipsum maxime esset, omnibus, qui vel à Zamoscio vel aliis ad privata cubiculi aut domestica ministeria Regia commendarentur, exclusis, ut suos tantum circa Regem haberet, operam dare. Primo in cubiculo, & secretis consiliis loco, Martinus Lesnovolscius, Castellanus Podlassiensis, apud Regem erat; ob ingenii morumq; elegantiam, prudentięq; opinionem, magnę quidem apud omnes existimationis: Regi autem jam à duabus Sveticis legationibus præ cæteris omnibus familiaris, & gratus, utque tum existimabatur, vix non totus ab eo pendebat; cum ex ejus consilio præscriptoq; omnia vel minima à Rege dici fierique tum vulgo arbitrabatur: quem quamvis Opalenius ad partes ipsum etiam adjunxisse videretur, nimiamque Principum potentiam, quæ Regibus gravis esset, ne ipse quidem probaret, Zamoscii nihilominus amicitiam respiciens, partim medium inter eos se gerere videri volebat, non raro vero etiam, quæ secreto ab Opalenio in Zamoscium apud Regem vel dicebantur, vel fiebant, per eum Zamoscius cognoscebat. Cracoviam postquam ventum esset, Zamosciusque ab initio mox benevolentiam propensionemq; Regiam non satis meritis suis respondere existimaret: loca omnia ad interiorem familiaritatem Regiam vel ab aliis occupata, vel suis præclusa: de animo autem in se Opalenii ante etiam secreto à quibusdam admonitus, eum quoque non eundem, quem ante perspiceret; ut periculorum pro dignitate Regia susceptorum meritorumque in rempublicam suorum sibi conscius, non parum iis rebus angi: maxime tamen una res vix non ad apertam contentionem eos provexit. Petebat Opalenius pro Miskovio, cui filiam sub id tempus desponderat, præfecturam Chencinensem, morte Dembinii, tum vacantem. Petebat ejusdem præfecturæ partem quandam Radosiciã Zamoscius pro Stanislao Przyemscio, qui per omne id tempus interregni operã in partibus Regiis navaverat, magna

utrinq; contentione agebatur: pro homine tamen militari, Radoſicia à Zamoſcio obtenta, infenſiorem quodammodo Opalenium ei faciebat. Inter haſce igitur diſſenſiones, cum ab initio quidem univerſi conjunctim, conditionem de Eſtonia urſiſſent, poſtquam in negan da ea conſtantiſſime Rex perſeverabat, Opalenius, quique cum eo ſentiebant, eo, quo jam ante à legatis in portu Gedanenſe conſtituta fuerat, modo re transacta, ad inaugurationem quamprimum accederetur, cenſebant. Cum Karnkovius autem, Archiepiſcopus ipſe, cæteriq; Epiſcopi, tum majoris Poloniæ Senatores, legatiq; plerique, autoritatem ejus ſequebantur. Pericula præſentiſſima reipublicæ commemorare: cum à noſtris, quorum imprimis Lithuani, nondum adjuncti eſſent, præterea vero per omnes Regni partes, qui ab electione Regia diſſentirent, non pauci reliqui adhuc eſſent: tum à Maximiliano, qui Regni æmulus, ne nunc quidem adhuc, quamvis armis à Cracovia rejectus, Sigismundum Cracoviæ eſſe ſciret, ex Regno tamen exceſſiſſet, non proculque à Cracovia caſtra adhuc haberet: periculis hiſce, nulla alia ratione, quam matura Regis inauguratione, occurri poſſe, Archiepiſcopus, maxime exemplo Stephani Regis, docere conabatur. Qui cum ipſe ultro ad inaugurationem accedere decertaſſet, quoad contra pericula ea, quæ tum imminere videbantur, juſta præſidia conſtituta fuiſſent, quamprimum ſe autore à Senatu perſvaſu Regni inſignia accepiſſet, motus omnes partim ſua ſponte conquieviſſe, partim facili negotio ſedatos fuiſſe. Zamoſcius econtra omnium, quæ conſilio juſſuve paterno circa Regem agerentur, cogitarenturque, ignarus inſtantiſſime conditionem urgebat: partim reipublicæ cauſa, quæ conditionem eam vel maxime in eligendo Sigismundo ſpectaſſet, partim ipſius Regis, ne conditione ea ab illo non confirmata, qui turbare imperium ejus vellet, paratam ſemper materiam habiturus, minus paratum poſtea regnum haberet. Cumq; Rex potius, quam conditionem eam confirmaret, æquo animo Regnum ſe relicturum non obſcure ſignificaret, ad ipſum Regem oratione converſa, quam in ipſum, quamquam illuſtria Ordinum Regni ſtudia fuiſſent, demonſtrat, ut qui non ſolum tot aliis ſummis Principibus eum præferre, ſed pro dignitate ejus vel vitæ fortunarumq; omnium periculum adire, conſtantiſſimeq; ad hoc tempus propugnare, pro ea non dubitarint. Quantum ad laudem atque gloriam viam Regnum hoc illi ſterneret, quantam virtutis exercendæ materiam præberet, pluribus præterea oſtendere. Ob ſtudia adverſæ partis, diſſidia domeſtica, potentisque æmuli arma, nonnullo ſane in periculo Regnum eſſe, in majore etiam futurum, ſi ab ipſo relinquatur, non poſſe equidem ſe vel velle negare. Non tamen ideo exiſtimare eum debere, ab ipſo Regnum relictum, à Deo etiam deſertum iri, relictum etiam fuiſſe ab Henrico, & non minus dubiis ac difficilioribus fortaſſis reipublicæ temporibus, quam quæ nunc eſſent; non ſolum tamen ſuſtentatum divinitus, ſed multis magnis rebus etiam illuſtratum. Regem in locum Henrici à Deo ei datum, plurimis maximisq; virtutibus Regiis, tum autoritate etiam apud omnes inſignem: Regnum non longo tempore univerſum mox pacaſſe: victorias clariſſimas complures retuliſſe: provincias aliquot adjunxiſſe: atque ad ſummam nominis claritatem ſplendoremque apud omnes perveniſſe. Eandem nunc & in DEO ſpem habere; & ſi ab omnibus deſeratur, à DEO tamen, in cujus ſemper patrocinio eam eſſe, aliquoties pręter omnem expectationem divinitus quaſi conſervata oſtenderet, rempublicam hanc non deſerturum. Henricum interim & domi inglorium fere ab eo tempore vixiſſe, & triſtiſſimo poſtea exemplo interiiſſe. Cujus exitum cum ipſum, tum omnes Principes merito admoneret, ne ſtationem, in quam divinitus vocati collocatiq; eſſent, vel temere vel juſſu divino deſererent. Non ſolum autem de Eſtonia conditionem confirmari à Rege volebat; verum ſubſidia etiam certa decerni, quibus & externa vis propulſari, & domeſtica pacari poſſet. Quæ & ſi Rege diſceſſum maxime tum meditante, ob idque minime moleſte ferente, ab eo tum fiebant, dicebanturque, cum in Regis tamen animo, tum aliorum quorundam, non parum ſuſpicionem eam, jam ante Regis animo, inculcatam confirmarunt, quaſi Rege ejecto, è ſuis alicui, maxime autem Battoreo, viam ad Regnum ſterneret. Tandem firmiſſime in ſententia Rege perſiſtente, utriusque partis, præſente reipublicæ periculo adductæ voluntate, conditio ea, qua jam ante in portu Gedanenſe, ratione ſuſpenditur. Itaq; Rege etiam Svecisq; ab inauguratione receptum jam non habentibus, die XXVIII. menſis Decembris, ſub ipſum nimirum anni octuageſimi ſeptimi exitum, à Stanislao Karnkovio, Archiepiſcopo, ſenatorii equeſtrisque ordinis omnibus, qui aderant, præſentibus, ſolennibus cęrimoniis Regno inauguratur. Fama ejus rei per univerſum mox Regnum, atq; ad adverſarios etiam perlata, ut Sigismundanas partes vel maxime confirmavit, ita adverſæ partis animos mox dejecit. Ab ipſo Maximiliano cum alii nonnulli mox diſceſſere, tum imprimis Joannes Zborovius, Caſtellanus Gneſnenſis, qui militiæ apud eum pro Duce præerat, & Nicolaus Jasloviecius, Præfectus Sniatinenſis, quorum ille in Pruſſiam ad Grudentinenſem, præfecturam ſuam, hic in Ruſſiam ſe contulit: eo quidem conſilio, ut, ſi poſſent, ſtudiis hominum captandis, nihilominus partes juvarent: ſi ſuperiores tamen partes Sigismundanæ manerent, cum contra coronatum Regem arma non tuliſſent, extra periculum perduellionis eſſent.

Maximilianus cum in Severienſe Ducatu, quemadmodum ſupra oſtenſum eſt, aliquandiu ſubſtitiſſet, ne, ſi extra fines Regni exercitum

citum duxisset, jus spemque omnem Regni reliquisse, simul existimaretur, cum in Poloniæ tamen finibus hyberna habere constituisset, Krzepiciam exercitum ducit: fossisq; & opere oppido communito, eo loco auxilia expectare, constituit.

Verum ob pestem, quæ ostendere se ibi cœperat, consilium mutare coactus: Wieluniam partim pro Præfecto, cum Præfectus ipse Alexander Koniecpolscius, cum turma equitum Cracoviæ tum esset, vicinaq; aliqua nobilitate in partes traducta, partim civibus incendendi suburbii minis adactis occupat.

Vicina nobilitas Wielunensis, Syradiensis, reliquos continuis detrimentis, quæ indies à milite accipiebat, adacta, cum ipsa frequens Cracoviam confluebat, utq; quamprimum in libertatem vindicarentur, obsecrabant: tum alii quoque legati nobilitatis, maxime autem, qui ejus tractus aut vicini erant, rerum suarum soliciti, instantissime, ut contra adversarios duceret Zamoscius, urgebant. Ad eos Opalenii præsertim artibus accedebant, ii, qui ne potentiæ ipsorum obstaret, ipso Zamoscio liberari quamprimum cupiebant.

Jam ante triduo adeo, post adventum Regium, Balthasar Battoreus, cum Transilvanicis auxiliis, à Sigismundo Principe Transilvaniæ venerat. Creberrimis literis Zamoscius ea efflagitarat: cum quantum ei ad fratrum ipsius fortunas, in Polonia constituendas, tum privatas publicasque Transilvaniæ rationes pertineret, ut, quam conjunctissimum Regem Regnumque Poloniæ haberet, ei ostendisset. Venere stipendiis Transilvanicis Cracoviam, deinceps Polonicis, ipso Balthasare Battoreo Præfecto, legatis, ut Joanne Bornemissa, equites octingenti, & Alberto Kiralio, pedites mille ducenti. Præter eos partim ex iis, qui ab initio Cracoviæ cum eo fuerant, partim, qui ab Archiepiscopo, Marschalco, Thesaurario, adducti fuerant, equitum & peditum aliquot millia habebat. Zamoscius duabus de causis ex instituto profectionem differebat: Una, quod, cum ob continuas pluvias ineptissimum iter tum esset, ita, ut nulla ratione pede, jumentaque maxime, cum impedimentis eluctari potuissent, sub accessum plenilunii, tempestatis mutationem, ex eaq; commodiorem viam expectaret: altera, ut cunctatione sua securiores adversarios factos, opportuniores eos sibi haberet. Itaq; nuntios de adventu suo ex instituto quasi quotidie spargebat, & vix non in dies singulos, aliis paratis ad iter esse jussit, ipse etiam quasi jam profecturus se parabat. Quæ cum ad adversarios toties frustra deferrentur, sine ulla quasi cura jam agebant. Jam vero sub id ipsum tempus in Scepusio etiam arx Loubouliensis munita, caputq; tractus ejus, quæ à Casparе Maciejovio, Præfecto stabuli Regii, tenebatur, Præfecto ipso Cracoviæ apud Regem absente, præsidianorum, qui Ungari magnam partem erant, oppidanorumq; Germanorum, ut ferebatur, præsidia in potestatem Maximiliani pervenerat. Quæ res cum ipsa etiam non parum homines accenderet, Zamoscium sua sponte, nihil magis, quam ut quamprimum prælio decerneretur, cupientem tanto magis etiam urgere, in eo statu res esse videbat, ut nisi cæsis profligatisq; adversariis salva Respublica nullo modo esse posset. Etenim cum & Lithuani, quamvis sub id tempus legati eorum Cracoviæ jam erant, nondum tamen cum Rege composuissent: & per omnes partes Regni non pauci adhuc essent, qui vel Maximilianum adhuc spectarent, vel novarum rerum expectatione suspensi essent, non solum, quoad arma aliqua Maximiliani in Regno essent; non posse pacatum Regnum esse, facile intelligebat; verum deploratam plane rem futuram. Nam neq; militis sine stipendio habendi, neq; in tanta distractione stipendii in eum expediendi facilis ratio esse poterat; quod cum Maximiliano vel domo vel à Cæsare facilius suppeteret, trahendo tantum ducendoq; bello, vires partium exhausturus consumpturusq; omnino videbatur.

Itaque cum una cum plenilunio, quemadmodum expectarat, frigora simul incidissent, cœnoq; iis congelato, commode iri posset, sine mora mox proficiscitur. Ne adventus ejus præsentiretur, quam maximis potest, diatiis iter incitat. Etsi autem in tanta exploratorum multitudine ad adversarios etiam nuntium ejus allatum fuerat, ob crebras tamen superioris temporis frustrationes creditus non fuit.

Præfectum Vielunensem, Alexandrum Koniecpolscium, qui, quemadmodum supra ostensum est, in exercitu erat, solum adventare, pleriq; existimabant. Quod non procul à Wieluno, ad Latalsciorum possessionem quandam, exercitus venisset. Eo Samuel Stadnicius, cum numero aliquo equitum, explorandi causa, Przedborensis excursionis successum sibi pollicens, excurrit. Albertus Kiralius, quem in excubiis Zamoscius ibi collocarat, id, quod accidit, futurum ratus, circa ignes, quos excitarant, negligentius aliquot agere jussis, ipse ab utraque parte viæ, in sylva, quæ ibi est, cum aliquo numero equitum & peditum se abscondit. Stadniciani ignes secuti, in eos, qui circa illos excubabant, impetum faciunt: cum subito duabus ex partibus Ungari ex insidiis coorti, ne opinantes quidem adoriuntur. Nonnulli cæsi, reliqui fuga elapsi. Zamoscium ipsum cum universo exercitu adesse nuntiant.

Non ita à copiis paratum se Maximilianus existimabat, ut cum universo exercitu

nostro confligere posset, indies autem cum Moravica, duorum millium circiter, partim equitum, partim peditum, tum Ungarica, mille itidem quingentorum circiter peditum, cum Valentiano Propostuarii auxilia expectabat.

Cum Zamoscium si Bycinum in fines Silesicos se conferret, ibique auxilia expectaret, propter pacta, quæ inter ditiones Austriacas & Regnum essent, fines transgredi non ausurum, Maximiliano persvasissent. Wieluno relicto, prima vigilia itinere, fugæ vix non simili, raptim Bycinam proficiscuntur.

Verum Zamoscius futurum id jam ante providens, ut in eum eventum publica comitiorum autoritate ei caveretur, ut pro arbitratu, quemadmodum maxime è Republica visum ei fuisset, rem gereret, finesq; etiam transire posset, priusquam Cracovia proficisceretur, prospexerat, ut quos jam ante Maximilianus nequaquam admonitus transiisset, non leviaq; in Regno detrimenta dedisset.

Maximilianum igitur mox cum exercitu insecutus, die Sabbati, qui vicesimus tertius erat mensis Januarii, Dziekanovii, uno ultra Vielunum milliari, pernoctat, præmittit inde mox Koniecpolscium, Præfectum Wielunensem, Jacobum Potocium, Joannem Zamoscium, agnatum suum, Gabrielem Holubkonem, cum suis singulos turmis: non multo post nocte ipse etiam, quatuor circiter ante lucem horis, cum reliquo exercitu movet. Ratione itineris, locisque omnibus ante exploratis, cum adversarios sine dubio à via Regia sese objecturos sciret, de via militari ex instituto ad dextram, si à latere forte in eos invehendi facultas sibi dari possit, deflectit. Itaque die sequente, Dominico nimirum, una atque altera hora ante meridiem, mutuo in conspectum exercitus se dant. Etenim commodum eodem die mane Moravica etiam Ungaricaque auxilia, quæ expectata ab eo supra ostensum, ad Maximilianum convenerant. Itaq; cum satis jam viribus fiderent, copiis omnibus ex oppido eductis, omnibusq; rebus ad prælium paratis, aciem instruunt. Toti rei Andreas Zborovius, curiæ Marschalcus, præerat. Frontem, quod futurum Zamoscius præviderat, versus publicam viam explicant, secundum simul ventum ea re captantes. Quam cum maxime subsidiis firmassent, ex eadem parte Præpostuarii etiam cum Ungaris commodo se loco tenebat. A qua parte nostris iter erat. Qua ne impediri transitu posset, qui munitionibus aggerem mox occuparent, præmittit, tormenta simul aliqua summittit, peditatu aliquo in molendino præsidii causa collocato. Inde mutata veste, cum sub ordines adversariorum adequitasset, ab ea parte latera nonnihil nudata, nec satis bene subsidiis firmatam aciem perspicit. Tum si recta ad eos tenderetur, per montem eundemque sulcis inæqualem, rem ad dirigendas hastas incommodissimam, eundum; decliviorem partem montis versus exercitum Polonicum, vallem modicam habere, per quam non incommode mons circumiri posset. Consilio habito, cum Farensbecius & Pekoslavius, quod in vesperam quasi inclinare jam dies videretur, in crastinum potius differendum prælium censuissent, Zamoscius, horologio sibi demonstrari jusso, quinq; horas ad noctem adhuc superesse dicere. Milites nostros, quod hostes ultro fugissent, pro victis eos habere: auxilia illis venisse ignorare: per noctem celari non posse: nihil magis expedire, quam ut iis animis, quibus nunc esset, miles pugnaret. Præterea, si agger jam transiretur, necessario pugnandum: si in crastinum differretur, illos aciem mutare posse, jamq; compertum de victoria quam transitu prælium futurum, utendum impetu atque animis militum, ipsiusque adeo victoriæ cursum continuandum. Itaq; diem Dominicum ante etiam maxime faustum sibi expertus, jaciendamq; aleam ratus, ita aciem instruit: In dextro cornu Gabrielem Holubkonem, Joannem Zamoscium, de quo supra mentio facta, cum Kosacis, seu levis armaturæ equitibus, secundum hosce Thesaurarianos equites, Germanos Pyxidarios, quibus Henricus Ramelius tum præerat. Farensbecium, qui voluntarius cum suo tantum comitatu aderat, Andream Zebrzidovium, Pocillatorem Regni, Nicolaum Sobocium, Jaskolecium Chanscium, qui Archiepiscopi equites ducebat, tum Przinkam cum suis quemque turmis, Albertumq; Vibranovium cum peditatu collocat.

In sinistro cornu primus Carncovius cum delectis aliquot equitum erat, inde Jacobus Potocius, Balthasar Battoreus, Stanislaus Zolkievius filius, Stanislaus Przyemscius, Petrus Lascius filius, Bornomissa, Albertus Kiralius, Alexander Koniecpolscius, Præfectus Vielunensis, Stephanus Casimirscius, qui Sebastiani Lubomierscii turmam ducebat, Stanislavius culinæ Regiæ Præfectus, Joachimus Osiecius Holstinensis, Caspar Maciejovius Scepusiensis, Præfecti. Stanislaus Penkoslavius Sendomiriensis, Petrus Miskovvius Osuiecimensis, Præfecti, cum suis itidem quisq; turmis erat. Penes se, quod robur exercitus erat, suam alam, cui Nicolaus Vroviecius præerat, Stephanum Grudzenscium Naklensem, Stanislaum Bikovium Konariensem, Castellanos, Ligezam Præfectum Opoczinensem, cum suis quisq; turmis. Peditum præterea signa quinq; cum suis ductoribus habebat. Extrema Abrahamovicius cum Tartaris aliquot claudebat.

In sinistro adversariorum cornu, quod contra dextrum nostrum erat, aulici delecti equi-

equites, ut inter quos plerique vel Barones vel primarii ex nobilitate essent, sexcentorum circiter equitum agmen erat; aliud secundum hos itidem equitum Germanorum Pixidiariorum. In media acie, cui Penkoslavii aliorumque, qui circa illum erant, acies respondebant, equitatus Ungaricus ac Polonicus, tum Moravicus, & equitatus & peditatus, dextrum cornu ipsorum, contra alam sinistri nostri, in qua Battoreani & Bornomissani Ungari erant, Valentinus Propostuari cum suis Ungaris claudebat. In medio fere montis versus, aulicum quem diximus comitatum Germanicum, collis nonnihil elevatior erat, in quo, quod in omnes fere partes prospectus tum esset, Maximilianus cum Gorkano Palatino Posnaniensi, Andrea Zborovio, Marschalco, Alexandro Prunscio, Stanislao Czarnkovio, aliisq; primariis nonnullis, constiterat, circa eos tormenta etiam pleraq; disposita erant. Zamoscius, præsidio aliquo castris relicto, iisque Stanislao Lascio prius præposito, à dextro cornu Gabrielem Holubkonem & Joannem Zamoscium primum in hostes, non tam invehi, quam quasi ab oppido eos exclusuros circumire jubet, eos alii à dextro cornu insecuti. Qui in sinistro cornu erant, per sulcos, de quibus ostensum, sed ob inæqualitatem agri arati, quam lentissimo gradu ad hostem accedere jubet. Ipse cum sua turma, & reliquis copiis, quas circa se habebat, per vallem, de qua supra ostensum, montem circumire instituit: partim ut monte evitato faciliorem ad hostem accessum haberet, partim ventum, qui adversariis secundus, nostris adversus erat, vel inclinatione ex latere saltem captaret. Vulgo tum existimabatur, cum per aggerem, de quo ostensum, transeundum nostris esset, ab adversariis, si non transitu prohiberi, non parum tamen illis impedimenti adferri potuisse: sed viribus suis fretos, seu quod suis locis, commovere se nollent, quamvis animadversa ab illis occasio fuisset, eam prætermisisse. Holubkani & Zamosciani, cum in aulicum, quem diximus, equitatum incidissent, mox disjecti fuere: Holubek ipse, cum aliquot turmalibus globis trajectus concidit, cum aliquot turmæ, ut Thesaurarii, Sobocii, Germanorum Pyxidiariorum, subsidio missæ illis fuissent, mox cessere. Itaq; Zamoscius suam turmam, aliasque, quæ circa se erant, promovet. Interim vero à sinistro etiam cornu nostro prælium cœptum. Qui ab adversariis delecti equitum, Duce maxime Stanislao, Stadnicio, in Karnkovianos invecti erant, fortiter pugnantes repulsi, tamen ex prælio mox discessere. In nostro Polonico & Ungarico equitatu, cui Balthasar Battoreus & Stanislaus Zolkievius præerant, impulsi delectu tyrones plerique; illos reliquus Polonicus equitatus, tum Ungaricus adversariorum, Moraviticusq; & equitatus & peditatus subsecutus; Præpostuari, qui contra Transilvanos incommodiore aliquantum loco constitisse se existimabat, cum ut retro paululum, loci capiendi causa se reciperent, suos inclamasset, illi in fugam mox reversi.

Ita dextra acie adversariorum profligata, quemadmodum Zamoscius à dextra, ita Zolkieviani, Penkoslaviani, aliique, qui in illo cornu fuerant, à læva Germanicum equitatum adoriuntur, qua re conspecta, Engelhardus Curtius, peditatus Germanici Præfectus, cum Holubkone cæso, aciebusq; aliquot dextri cornu nostri profligatis, victoriam jam Maximiliano gratulatus fuisset, tanquam re deplorata, ut fuga se ex prælio eriperet, eum hortatur. Diu cunctantem, tandem Erasmo Lichtensteinio, manu freno equi injecta, è prælio educitur. Ita cum aliis, qui circa illum erant, in oppidum se recipit.

Zolkievius interim, qui, quemadmodum ostensum est, ad equitatum Germanicum, ipse etiam cum Penkoslavio aliisque pervenerat, globo bombardæ venenato per femur gravissime vulneratur. Ex quo vulnere, cum desperatum quasi de vita ipsius fuisset, tandem vix convaluit. Cum diu utrosq; sustinuissent, tandem utrinque circumventi, loco equitatus etiam Germanicus cedit. Inde cædes tantum & fuga esse. Peditatus adversariorum omnis cæsus, equitatus, maxime Germanicus, vix non integer evasit. Cum numerus cæsorum ex parte adversariorum initus esset, in Polonicum Ungaricumque morem rasorum mille octingenti, in Germanicum morem tonsorum bis mille ducenti reperti: Nulli in quenquam sæviores, quam Transilvani in populares suos Ungaros, quibus casu oppositi fuerant, dictis quibusdam eorum irritati esse. Prælio ita, quemadmodum ostensum est confecto, cũ Zamoscius maxime hostes ipse persequeretur, in Maximilianum unum intentus, in quoscunq; inciderat, de illo quærebat, postquam in oppido esse, eum cognovisset, omnibus aliis rebus posthabitis, oppidum cingi jubet, utq; exitus omnes intercluderentur, operam dabat. Maxime vero miles & victoria fera & spe tantæ prædæ accensus, interq; eos pedes ultro mox muros ac portas subire. Quas cum securibus excindere jam inciperet, signo ex oppido colloquiis dato, à nostrisque reddito, prodierunt inde, Alexander Pronscius, Præfectus Lucensis, Stanislaus Ciolek, Poloni, Joannes Logius, Germanus. Expostularunt nomine Archiducis, quod in ditionem alienam & pacatum eum persecutus oppugnaret. Responsum, quo loco essent, vel ipsos ignorare, vel de alienissimis à tempore hoc rebus frustra agere. Quamvis jam ante Cracoviæ etiam satis, ultro citroq; disputatum hac de re esset: alia potius, quæ magis præsentis temporis essent, proponerent.

Aa 3 Haud

Haud multo post reversi ostendunt, si quod in Poloniam transiisset, eam oppugnaret, primo non tanquam hostem venisse, sed tanquam Regem, & electum quidem Regem, vocatumque ab iis, qui partim circa se essent, partim absentibus, qui jure id se facere existimassent: si de eo nunc ageretur Regno, tituloq; Regio abdicare se paratum. Ostensum ad hæc fuit, de eo quidem potissimum agi, non satis tamen esse, ut eo se abdicaret, nisi controversia ea in perpetuum ita sublata, ne referri unquam posset, idonee simul caveretur, neque in præsens tantum, sed firma stabilisque pax constitueretur, id ita futurum, si Archidux ipse in potestate Regis ac Reipublicæ sit. Actum inde de conditionibus deditionis fuit. Cum in summa properatione, nocte jã ingruente, chartę atramentiq; tam subito copiam habere Zamoscius non posset, in pugillaribus sua manu eas perscriptas, hisce, quæ sequuntur, verbis ad Maximilianum misit: Imprimis rogo, casum hunc humano ac forti animo ferat. Judicia divina cum inscrutabilia sint, alio loco atque imperio compensare id Deus potest. Homini eo loco nato fortunam adversam constanter ferre convenit. Non animi aliqua elatione, sed tranquillandæ patriæ meæ, studio adducto, requirendum mihi à Serenitate vestra est, ut conferre se ad me velit, in custodiam hujusmodi, quę dignitati Archiducali & tam claræ domus homini convenit. Subsannatio nulla erit, neq; cõtumelia aliqua, insistenda ea Regi. Erit in arce aliqua privatim, tali loco atq; honore, qui tanto Principi convenit, ad conclusionem usq; & expletionem conditionum, quibus Rex Regnumq; tranquilletur, cum Cæsare ditionibusque ejus, quemadmodum & cum ipsa Serenitate vestra, familiaque ejus, maxime autem ad integritatem Regni hujus, & tam insignium damnorum, atq; sumptuum, tam publicorum, quam privatorum, compensationem pertinerent. Qui externi circa eum sunt, salutis periculum nullum adibunt: tenuioribus etiam ex iis, armis traditis, sine ullo pretio discedendi facultas erit: insigniores pretio, de quo convenerit, se rediment. Polonicæ gentis gregarii milites, Regi Sigismundo & Regno juramento præstito, libere dimittentur. Insigniores tam diu cum Archiduce erunt, quoad & consilio Regis & Senatus aliquid de iis statuetur. Vita tamen famaq; integra illis manebit: ita re provisa, ne posthac motus aliquos contra Regem, quiq; ejus partes secuti sunt, & Rempublicam excitare possint. De bonis soli eorum bona fide apud Regem deprecaturum me recipio. In aliis rebus, quę circa eos nunc sunt, jus militum belliq; infringere non possum. De Lubovvla Archidux spondeat, literisque missis statim mandet, ut restituatur, quæ conditiones, cum, quemadmodum ostensum est, ipsi à Zamoscii manu in pugillaribus scriptæ subscriptæq; missæ ad eum fuissent, deditionem fecit, equoque extra oppidum ad Zamoscium eum prestolantem profectus, honorifice ab eo exceptus, inq; suum ab eo diversorium deductus fuit. De nullis magis, quam de Polonis, qui circa illum erant, solicitus, quam diligentissime ad Zamoscium pro iis laborare. Quod Stanislaus etiam Ciolek, ad partem Zamoscio abducto, separatim ab aliis, qui à Maximiliano missi cum illo fuerant, locutus cum eo fuisset, & tum in non levi suspicione apud Maximilianum homines-que ejus fuit, & postea publice quasi non satis bona fide egisset, accusatus ab iis fuit, eoq; magis, quod ex omnibus solus, non modo liber dimissus, verum à Suchorzovio etiam, Cardinalis Battorei domus Præfecto, quem sub tempus tumultus ejus Cracoviensis, in vicina possessione, sine ulla cura agentem, per vim domi captum abduxerat, multisque insignibus injuriis & contumeliis affecerat, indemnitas promissa ei fuerat. Contra tamen accusabatur, amicitiæ enim pristinæ, quæ ei secum intercesserat, datum id à Zamoscio fuerat. Capti cum Maximiliano fuerunt, Stanislaus Gorkanus, Palatinus Posnaniensis, Andreas Zborovius, curiæ Marschalcus, Decanus Spisnensis, Stanislaus Carnkovius, Alexander Prunscius, Ernestus Fricacius: Germanis nobiliores, Erasmus Lichtensteinius, Joannes Fridericus Homanus, Franciscus Kelenkelerus, Engelchartus Curtius, aliique nonnulli, Jacobus Woroniecius, nominatus Kyoviensis, nominator ipse Maximiliani. Stanislaus Stadnicius, Petrus Duninus, Spotus, Præfectus Piotrkoviensis, Christophorus Warsavicius, aliiq; nonnulli, recta Wratislaviam, fuga evaserant. Auri argentique, tum præstantissimorum equorum, omniq; generis suppellectilis pretiosę, tormentorum bellicorum, magna præda fuit. Ex ea abacus aliaq; nonnulla, quæ ad necessarium ejus usum pertinerent, præcipua Maximiliano donata. Reliqua cum in unum locum extra oppidum comportata, ex æquo partiri Zamoscius instituisset, miles forte non expectata irruens, magnam partem diripuit; ut quisque vel prior vel majore manu eam adortus invaserat, ita plurimum ex ea auferens, oppidum etiam, frustra Zamoscio prohibente, incensum à milite fuit. Pręterea vero, exercitu Maximiliani vel deleto, vel profligato, cũ præsidiũ vicinũ nullũ esset, Cæsarei fere, iisque, quicquid colonum & lixarum in exercitu erat, se adjungens, ad octo fere milliaria progressi, incendiis direptionibusque, circumcirca grassabantur; ut casu eo pletisq; inexpectato, secureq; omnibus agentibus, cum incendiis detrimenta magna data, tum præda omnis generis, maxime autem pecoris, maxima in Poloniam abacta. Pugnatum prælium id fuit die vicesimo quarto mensis Januarii, ineuntis anni octuagesimi octavi. Cracoviæ interim comitia adhuc agebantur. Leges in illis complures necessariæ pleraq; & salutares latę. Imprimis vero judicium Majestatis, quod & à Zboroviis & postea ab aliis varie jactatum fuerat, certis legibus circumscriptum, certaque ejus ratio constituta. Similiter constitutiones de homicidiis diligentius constitutæ. In eum etiam,

etiam, qui nobilem privata autoritate in vinculis habuisset, ad hunc diem, nullum certum judicium, nulla pœna fuerat, carcer anni unius loco pœnæ publicæ, privatæ, ut ejus temporis, per quod in vinculis eum habuisset, triplex; præterea vero, centum viginti marcarum mulcta refusioque damnorum injuriam passo statuta. Provocationes itidem, seu duella, nisi ex permissu Regio, sub gravibus pœnis, prohibita. Bonorum Ecclesiasticorum, maxime autem monasteriorum, alienatio circumscripta, neve sine autoritate & consensu Episcopi rata esset, cautum. Veteres summæ, quæ in infinitimum plerorumque opinione producebantur, quatuor possessorum usufructu definitæ; utq; quintus quartam jam inferret, constitutum. Succamerariorum electio ad exemplum judicum terrestrium, ad nobilitatis suffragia revocatum. Juramentum vero, à quo immunes hactenus fuerant, eisdem injunctum. Maxime autem in perduelles, ut vocabant, qui Maximiliani partes sequebantur, constitutio decreta constitutaque. Tria eorum genera facta, qui adhuc in armis essent, etiam sine judicio ullo, hostes publici judicati; cumq; contra eos, decreto publico, Dux Regni sub id tempus proficisceretur, qui vel in ea expeditione, vel postea ex iis capti interfective essent, tanquam in manifesto crimine perduellionis deprehensorum caput, bonaque omnia publicata essent. Qui quamvis diversas partes secuti antea fuissent, ab armis tamen & novarum rerum consiliis jam abstinerent, domiq; suæ pacate se continerent, iis non modo judicium, sed metus etiam judicii omnis remissus. In alios judicium constitutum, dies quatuor septimanarum, ab editione libelli, in eo, ad quod quisq; pertineret castrum, cura instigatoris publicandi præfinita. Judices octo ex Senatu, totidem ex equestri ordinis delegatis Regi ad judicium id exercendum adjuncti, tempus ejus ad proximorum comitiorum exitum prorogatum. Ex damnatorum bonis refusio, damna per tumultus ejus tempus, vel ab hostibus, vel nostro milite, autoritate vel jussu salutis, defensionis publicę causa, Ducis militiæ passis, decreta. Si quem etiam Rex extra judicium in gratiam reciperet, privatis tamen, si quæ, ab illo tumultus ejus tempore, damna accepissent, jus vel in comitiis, vel tribunali de iis, contra eum agendi conservatum. Eidem judicio quartarum non solutarum, vel retentarum, ad comitia usq; cognitio permissa. Neve minus necessarios metus aliquis animos hominum distraheret, pœnis expeditionis publicæ, quæ in conventu Visliciense decreta fuerat, eadem lege, in universum omnes soluti fuere. Ut Senatores, Magistratus, Præfecti, Possessoresq; bonorum Regiorum, omnes, qui nondum jurati essent, vel coronationi ipsi non interfuissent: nam de horum fide dubitari non poterat: intra quatuor septimanas, à publicato edicto, in Polonia quidem, in suo quisq; castro, in Prussia apud suum quemque Palatinum, fidei sacramentum Regi diceret, sancitum. Episcopi Palatiniq; excepti, ad quos Secretarios juramenti exigendi causa Rex mitteret. Nuncium prælii Bycinensis, Maximilianique, decimo fere die, à quo profectus contra eum fuerat, capti, ante finem adhuc comitiorum Cracoviam perlatum, varie animos hominum affecerat. Plerisq; quidem publice gratulantibus, non paucis tamen ex iis ipsis tacite quasi fortunam famamque hanc Zamoscio invidentibus. Cum publica tamen lætitia, gratulatioque, tum tanta res gesta, cum invidiam omnem oppressisset, Opalenio ipso etiam, quamvis, quemadmodum supra ostensum est, à Zamoscio fere averso, non modo tamen tum non repugnante, sed etiam annitente præfecturæ Zamechensis, & Krzessoviensis, quas ad vitalitio jure Zamoscius possidebat, hęreditario jure, eorundem comitiorum autoritate ei posteritatiq; ipsius confirmatæ. Similiter Andreæ Cardinali, & Balthasari, fratri ejus, Battoreis, cum ob Stephani clarissimi Regis, tum ob auxilium nuper latum, recentium meritorum memoriam, abq; ipso etiam Balthasare, fortiter in eo prælio rem gestam, jus civitatis, seu indigenatus, quod vocant, tributum. Quo aliquis quidem in Regno nobilis optimo esset: Archiepiscopatu solo tamen excepto, vetebatur. Farensbecio Karkusium in superioribus comitiis jam publica autoritate à Stephano Rege hæreditario jure donatum, quod in comitiis iis nullæ leges scriptæ essent, in hisce lege etiam confirmatum. Itidem Procopio Pienonscio possessiones aliquæ Livoniæ, præter hæc vero, alia etiam non pauca statuta. Neque dubium est, cum unius tantum partis comitia essent, altera, quæ Maximilianum sequebatur, ut absente, ita nihil etiam turbare tum, vel moliri contra valente, cum alia pleraque è Republica tum maxime, de quibus Zamoscius referebat, imprimi omnes excluderentur rationes: quemadmodum & consiliorum, seu sententiarum, in collegio imprimis nobilitatis, certo numero finiendarum, non difficulter constitui potuisse, nisi Opalenii à Zamoscio dissensio, ut alia nonnulla, ita illa quoq; impedivisset. Fluctuabant nihilominus, cum Lithuani adhuc, tum non pauci in nonnullis aliis partibus Regni. Sub ipsum coronationis tempus, Leopoli conventus Russiæ erat. Ad eum cum Præfectus etiam Sniatinensis, Nicolaus Jasloviecius, qui à Maximiliano in Russiam se contulerat, cum non parva manu, tormentis etiam aliquot, venisset, cum civibus Leopoliensibus, non parvum terrorem incussit, tum exnobilitate non paucos, partim metu, partim gratia, & autoritate, in partes traxit. Verum cum & stationibus portas cives firmassent, diligenterque excubias agerent: in conventu autem nobilitatis, Joannes Demetrius Solikovius, Archiepiscopus Leopoliensis, Nicolaus Herburtus, Præfectus loci, aliiq; non pauci, diligenter pro partibus Sigismundanis contendissent, & tum infecta re discessit, ut paulo post nuntio de capto Maximiliano

allato, si quæ reliquæ Maximiliani partes erant, animis plane conciderunt. Lithuani cum sua sponte, ita ex comitiis electionis discessissent, ut neutrum se Regem agnoscere profiterentur, tum Rege ex Prussia Petrikoviam versus tendente, ad Senatores qui Regem deducebant. Sub id ipsum tempus, quo Brzesciam Cujaviæ Rex pervenerat, literas dederant, quibus in eadem tergiversatione se persistere significabant. Verum cum communem universæ gentis Vilnam conventum sibi indixissent, missi eo à Rege Nicolaus Olesnicius, à Regina Joannes Rakovius fuit, qui in partes eos perducerent. Verum à Maximiliano quoq; Alexander Prunscius, qui suo loco pro illo contenderat, ad conventum eum excurrerat, tum Andreas Samborkecius etiam legatus missus ab eo fuerat. A quibus cum in duas partes distracti utrinque fuissent, tandem tamen communem legationem ad comitia coronationis decernunt. Princeps ejus Joannes Lebovicius, Palatinus tum Trocensis, erat. In speciem quidem ad Sigismundum Regem, ut de conditionibus cum illo statuerent, revera, ut, cum Maximilianus cum exercitu adhuc in Regno esset, utrius partes superiores extitissent, ad eas se applicarent. Jam ab initio quidem comitiorum Episcopus Samogitiæ, & Joannes Kiska Eustachius Wolovicius, qui sine simulatione partes Sigismundanas sequebantur, ad Regem venerant, ab initioq; comitiis intererant. Maxime de duabus rebus Lithuanis agebatur, de Livonia, quam ex æquo cum Regno partiri volebant; & juris sui confirmatione, quod ita sibi constituerant, ut inter alia, quæ conditionibus Regni gravia viderentur, maxime Polonos omnes è Lithuania excluderent. Cum & inviti ordines Regni ad conditiones eas, imprimis vero potiundæ Livoniæ, accederent. Lithuani in eventum expeditionis contra Maximilianum cum incerti essent, diutius aliquanto, cum per delegationes, tum aliis difficultatibus, ducta res fuit. Ex instituto autem in exercitu habebant, qui, quamprimum prælium factum esset, de exitu ejus, per dispositos equos, illis significaret. Itaq; cum de victoria exercitus nostri omnium primi ipsi cognovissent; partim discessu, quem intentabant, partim aliis rebus terrendo, antequam nuntius victoriæ vulgaretur, consensum in postulata sua Ordinum Polonicorum exprimunt: ipsiq; etiam mox, totius Lithuaniæ nomine, juramentum Regi præstitere. Legati seu Commissarii, quos vocant, ad partiendam ex æquo Livoniam, mox designati. Reliquarum rerum perfectio, quemadmodum aliarum omnium, quæ vel ex Varsaviense vel Visliciense conventuum autoritate in hisce comitiis perfici debuerant, ad futura comitia, quæ intra annum indicturum se Rex promittit, rejecta. Inter quæ Prussiæ Ordinum postulata, cum ob vias ab adversariis infestas, præter Dulscium Regni Thesaurarium, ex Senatoribus nullus, ex nuntiis nobilitatis vix unus atque alter, pervenire Cracoviam potuissent. Nominatim vero juris Culmensis emendatio, jam ante à Stephano Rege eis permissa, autoritate etiam conventus ejus illis conservata. Maxime vero de modo Electionis Regiæ, & interregni, tum executionis pacis, inter dissidentes de religione, qui utriq; parti serviret, compositioneq; inter Status, ecclesiasticum, & sæcularem, cautum, ut sine ulla exceptione, in futuris saltem comitiis, definiretur. Itaq; ex comitiis iis discessum, ut cum non pauca constituta in illis essent, majora tamen fere ad proxima comitia differrentur, & meliore omnium cum spe, quod non modo de adversariis plane jam debellatum videretur, verum æmulus ipse etiam Regni in potestate esset. Maximilianus enim Krasnostavium deductus ibidem eousq; detentus fuit, quousq; pactis conventis non satisfecisset. Toto hoc tempore regaliter excipiebatur, & sæpius à Zamoiscio ad convivia festiva Zamoscium (quod paternum ejus oppidum est) invitabatur. Eodem fere anno Palatinus Cracoviensis Tęnczynius mortuus est, in cujus locum Nicolaus Firlejus suffectus. In id quoque inciderat tempus sepultura Stephani Regis Poloniæ laudatissimi, quam septimana proxima ante festa Pentecosten anni 1588. Cracoviæ Anna Regina, demortui conjunx, Rex coronatus Sigismundus, ejusq; Soror, Infans Sveciæ, tum Legati è Transilvania, in magna Senatorum & Civium assistentia & frequentia, cohonestarunt. In Pontificali templo Arcis Cracoviensis, ultra Altare majus, sepultus, & illatus in monumentum, quod affabre confectum etiam nunc spectantium oculis exhibetur, impensa publica constructum, quod ejus merita erga Rempublicam æquo jure requirebant. Interim Austriaci de liberatione Maximiliani solliciti, ad Sixtum V. splendidam miserunt legationem, qua perfecerunt, ut in Poloniam Hippolitum Aldobrandinum Cardinalem (qui postea in Pontificem Romanum electus Clementis VIII. nomen assumpsit) pro eliberando illo mitteret. In cujus occursum Sigismundus Rex cum splendido equitatu ultra Cazimiriam eques ipse processit, quem salutatum Cracoviam deduxit, ac toto tempore liberaliter tractavit. Mira tunc res accidit, Sole lumen suum diffundente, stellæ splendidissimæ circa illum duæ apparuerant, quæ futuræ concordiæ cum domo Austriaca ominabantur stabilitatem. Itaq; cœpta de Maximiliani liberatione tractatio, in anno 1589. tandem in comitiis perfecte adimpleta fuit. Per Commissarios res acta, adnitente maxime Pontificio Legato. Ex parte Regis & Reipublicæ Brdzinum convenerant, Hieronymus Rozrazevius, Episcopus Cujaviensis, Joannes Dux Ostrogiæ, Palatinus Volhiniæ, Joannes Gortemsky, Palatinus Ravensis, Christophorus Zrenovicz, Palatinus Brestensis, Andreas Opalinsky, Marschalcus Palatii major, Joannes Zamoisky de Zamoiscie, Cancellarius & Exercituum Regni Generalis: ex parte vero Imperatoris & domus Au-

ſtriacæ hi erant, Bitomiæ congregati: Guilhelmus Rozembergius, Chriſtophorus Popel de Lubovicz, Olomucenſis & Jaurinenſis Epiſcopi, Riccardus Strom, Zephridus Promnicz, Nicolaus Jitſanſi, Joannes Kobens. Omnes hi in comitatu ſeptingentorum (ut erat conventum) equitum, in unum poſtquam convenerunt, ſedulo de pace inter domum Auſtriacam & Regem ac Rempublicam ſtabili agebant. Poſt multas tandem deliberationes, & ad Cæſarem Commiſſariorum ejus miſſitationes, quæ ſummam noſtris Commisſariis adferebant moleſtiam, has conditiones 8. Martii eliberandi Maximiliani conſcripſerunt: Ut Maximilianus abdicaret ſe Regno Poloniæ, nec unquam titulo ejus uteretur, ſuper quam conditionem ipſe Imperator ſe ſubſcriberet, & juramento confirmaret. Ut Lubovsla arx cum omnibus tormentis & apparatu bellico reddatur, Ordines Ungariæ, Boemiæ, Moraviæ, Sileſiæ, ſuper pacem hanc ſcriptum ſuum darent, & juramentum præſtarent. Viciſſim Rex Poloniæ juramento ſe obligaret in futuris comitiis, (quæ jam incœpta erant, & tempore commiſſionis ejus peragebantur) pacem firmam ſe ſervaturum; Amneſtia perpetua, ut omnes controverſiæ ſopirentur. Minutiora quoq; addita aliqua, quæ Sigismundus in Polonia, Imperator & Domus Auſtriacæ Legati Pragæ jurarent, & omnes obligationes adimplerent in menſe Julio, quibus perfectis, tum primum Maximilianus dimitteretur. Præcipuus tunc fuit tractatuum illorum moderator Laurentius Goslicki, Epiſcopus Camenecenſis, ſummus & ingenio & arte res politicas tractandi. Unde ſine difficultate in comitiis omnia ab Ordinibus approbata. Ad excipiendum itaq; juramentum aliqui Senatores deſignati ſunt in iisdem comitiis. Ad Imperatorem vero Radivilus Cardinalis, Nicolaus Firlejus, Palatinus Cracovienſis. Ad deducendum Maximilianum Epiſcopus Chelmenſis, Palatinus Sendomirienſis, Caſtellani Wognicienſis & Sedecenſis, Nicolaus Zebrſidovius, Capitaneus Cracovienſis ad fines Sileſiacos, nec non Ungaricos diſſimilandos, plerique Senatores & Judices. Non minor cura domeſticarum injuriarum inter diſcordes Proceres componendarum fuit. Cum enim ex iſta Bycinenſi captivitate multi vererentur, ne animi aliorum in vindictam exardeſcerent, & occulte alter alteri inſidias ſtrueret. Quamvis gentis Polonæ proprium & genuinum quaſi ſit publice injurias ſuas velle ulciſci, nec privatim odio aliquem habere, ſed quod in corde, hoc in ore gerere: tamen verebantur aliqui, ne ex intentata actione aliquod & vitæ & famæ ſubirent diſcrimen. Itaq; ſolers effecit communium amicorum ſolicitudo, ut compoſitis mutuis illis offenſis, etiam legum rigor mitigaretur, nec niſi Andreæ Zborovio Marſchalci minoris Regni officium abrogatum, Stanislao Przypemsky fuerat conceſſum. In iisdem quoq; comitiis modum futuræ electionis conficere volebant, & varia conſilia proponebant. Præcipui, qui id curarent, erant: Archiepiſcopus Gneſnenſis, Cracovienſis & Vilnenſis Palatini, Joannes Zamoïſcius, Cancellarius Regni; Archiepiſcopus maxime incumbebat in id, ut Catholicum Regem ſemper Polonia haberet, idem voluit addere, ut, quicunque is eſſet, Catholicæ Romanæ fidei eſſet. Zamoiſcius vero replicuit, ſatis eſſe hoc ponere, ut Catholicus ſit, & eo ipſo non alium intelligi, niſi Romanæ fidei debere eum eſſe. Cumque apud Archiepiſcopum ea de cauſa in ſuſpicionem deveniſſet, præſertim, quod omnino etiam vellet, ut Auſtriaci ab ambitu excluderentur, mutuis ſuſpicionibus laborantes, res tam ſalutaris, noſtro ſummo malo, eſt diſſoluta, & ad ſequentia rejecta comitia. Tunc enim propter ingruentia pericula à Turcis & Tartaris, qui in ultionem propter arces, Kesloviam, Tehinam, Boſakoviam & Bialdgrodum, à Kolacis devaſtatas, dicebantur conſurgere, ſummo in periculo Reſpublica erat. Pruteni eodem etiam tempore ad Tribunal Regni acceſſerunt, cum antea ſeparata judicia habuiſſent: & Duces Pruſſiæ & Pomeraniæ, per Legatos ſuos, Homagium Regi præſtiterunt. Frequentibus etiam tam Sigismundus quam Ordines Regni literis à Rege Sveciæ, parente Sigismundi, compellati, ut cum filio Revaliæ certis de cauſis convenire poſſet, in iter id conſenſerunt. Paulo poſt Legatus Cæſaris venerat, ut juramentum à Rege ſuper conditiones Bendzinenſes exciperet. Quo profecto verſus Lublinium Rex movit, indeq; Kraſnoſtavum ad ſalutandum Maximilianum & conviviis ſplendidis excipiendum divertit, ut nimirum conſvetudine iſta omnium injuriarum oblivio obliteraretur. Obtinuit ille tum ſpem liberationis ſuæ propinquam, quæ in effectum brevi deducta fuiſſet, ſi conditionibus initis ſatisfeciſſet. Imperator quidem Rudolphus ſtetit pactis conventis, quæ ipſe poſtea ſubſcripſerat, & juramento firmaverat, nec non Legati Boemiæ & Archiducum Auſtriæ in præſentia Legatorum Cardinalis Radivili & Firlei Palatini Cracovienſis, quos ad hunc actum, uti ſupra oſtendimus, Rex deſtinaverat, qui viciſſim nomine Regis, quæ eſſent ſervanda à Regno Poloniæ Maximiliano, & Regnis Boemiæ ac Ungariæ, domuique Auſtriacæ, jurarunt. Cum vero Legati Ungariæ Regni tardaſſent, ſeu potius non veniſſent, Maximilianus ab iis, quibus erat demandatum negotium deducendi eum ad fines Sileſiæ, revocatus ex itinere fuit. Non multo tamen poſt, vadimonio accepto, quod in comitiis futuris Ungari pacta illa confirmarent, & jurarent, dimiſſus, & à Laurentio Goslicki, Epiſcopo Camenecenſe, tum etiam Nicolao Zebrzidovio, Præfecto Cracovienſi, nomine Regis & Ordinum Sileſiam usque deductus. Non caruerant tunc Legati aliqua modeſtia, ut in converſione fortunæ plerumq; accidere ſolet. Nam Maximilianus, ubi vidit

vali-

validum exercitum Germanorum Duce Melchiore Rhedero sibi occurrentem, reddere jusjurandum ex pactis recusabat, injusta ea in detentione sua extorsa à se afferens. Inermes nostri Legati secuti eum Bithoniam graviter ipsi exprobrabant, hanc Principe Viro minime dignam elusionem esse, violatamq; fidem summi Pontificis, Imperatoris, totque Principum sponsione firmatam, ideoq; firmiter tenendam, quamvis nunc aliquorum levi consilio eo levitatis sit perductus. Zebrzidovius vel vita propria istam elusionem ulcisci paratus erat, & perfecisset, nisi Goslicii prudentia à suscepta cogitatione revocatus fuisset. Nihil damni inde Reipublicæ eventurum judicant, cum juratam jam ab Imperatore pacem haberet. Imperator enim hanc Maximiliani cunctationem improbavit, & ipse postea Maximilianus jurare à Sponsoribus coactus fuit. Interea Rex Lublino in Lithuaniam iter suum convertit, Revaliæ patrem suum salutaturus. Quo tempore Tartarorum colluvies in Podoliam se exoneravit. Summa tum omnium consternatio erat, & quia in comitiis præteritis (etiamsi admoniti Ordines essent, propter evitanda tamen tributa, vanum eum esse metum judicantes) nihil subsidii constitutum erat, ideoq; nullum militem habebant. Die 18. Augusti 1589. in summo numero hostes prope Leopolim consederunt, cum alii ad Tarnopolim expectarent. Bonis multorum vastatis, & in cinerem redactis, præda maxima onusti Bavoroviæ Wodliovvam, sororem Zamoiscii obsederant, de cujus præsentia admoniti, eo acrius instabant, cum periculo etiam vitę suę, jamque oppidum in sua potestate habebant, & septa arcis obtinebant, cum advenerunt Jacobi Struffii, Potociorum, Podlodoviorum, copiæ, nobilium etiam undique numerus non contemnendus, & summa clade jamjam in arcem irruentes affecerunt. Quo in prælio magni animi Vir Struffius, Præfectus unius cohortis, animose occubuit, nimium se in periculum id ingerendo, Warszauski, Koricinski, aliique multi, in captivitatē ab illis adducti erant. Sed Koricinski post breve tempus à Bielecki fuit propter notitiam & amicitiam cum illo constanter cultam libertati restitutus. Bielecki iste erat natione Nobilis Polonus è Lublinensi terra, cum in juventute captus à Tartaris fuisset, tandem ad Turcam delatus, ab illis in secta Machometica eruditus, reversus fuit in Poloniam. Stephanus Rex ipsum alacri suscepit animo, & pro interprete eo (quod Turcicam & Tartaricam lingvam optime calleret) usus erat: assignata ei non mediocri possessione. Sed quod Rex liberaliter illi concesserat, hoc Domini alii turpiter eripuerant. Quo iratus ad Tartareos iterum se contulit, illosque in patriam ulciscendarum injuriarum causa incitavit. Recesserunt itaque post pugnam hanc (quam etiam Kosaci Nisovii accelerarunt) Tartari versus suam regionem multis & præcipuis amissis, quos in domos aliquas contractos, incenderunt. Palatini Kioviensis & Braclaviensis numerosum satis contraxerunt exercitum, sed, quia simultates aliquæ inter eos intercedebant, conjungere militem suum & unita virtute hostem propellere detrectarunt. De incursione hac Tartarorum Vilnæ Regi commemoranti significatum fuit, quia tamen properabat Revaliam, ad Zamoscium & alios Proceres literas dat, præmonendo eos, ut ita providerent, ne quid Respublica detrimenti caperet. Hoc metu vix sublato, alter subsecutus est non levior, imo tantus, ut totum Regnum ad sui defensionem jure merito commoveret. Turca, ulcisci damna, quæ sibi illata à Kosacis, toties per legatos significabat cupiens, bellum Poloniæ indixerat: miseratque Hader Bassam Beglerbegum Silistriæ cum exercitu, qui Danubio transgresso Typiæ ripas insederat. Hoc improviso bello totum Regnum commovebatur, variosque modos salvandi se quærebat, cum alius non esset. Zamoiscius una cum nobilitate Leopolim convenerat, ut consulerent rebus, sed remedium aliquod vix inveniebant, tantum precibus eo adduxerunt Skilikovium Archiepiscopum Leopoliensem, ut in Poloniam ad diversos Proceres & Conventus discederet, ipsorumq; opem imploraret. Nihil tamen aliud, præter bona verba, lucratus, & ad sequentia comitia dilatus. Concurrebant tamen multi ad commune incendium extingvendum. Præter frequentem Nobilitatem Georgius Maisch, Palatinus Sendomiriensis, Stadnicii cum numeroso milite aderant. Kamenecia Nicolao Jasloviecio, Præfecto Sniatinensi, commendata. Leopolis quoq; munita, valloq; firmata. Ad cæteros Palatinatus literæ perscriptę, ut subsidio venirent, & communi consilio & viribus Rempublicam juvarent. Justus exercitus cum deesset, quem tam potenti hosti ad defendenda campestria Zamoiscius opponeret, tutius visum est, Leopoli se continere, & civitatem firmissimis propugnaculis communire. Postquam tamen Nobilitas frequens & cohortes, tam Quartanæ quam propria Zamoiscii pecunia conductæ, convenissent, assumpto animo de defendenda patria, imo hoste acriter propulsando, cogitare omnes cœperunt. Processit proinde Zamoiscius ultra Leopolim, sparsaq; fama majoris adventantis exercitus, quam nominis ejus magnitudo auxerat, nonnihil detinuit hostem; qui ulterius progredi non est ausus, sed nuntium de pace ineunda expectavit. Ultro citroq; missis Legationibus eandem taliter conveniunt: Ut Rex & Respublica curarent, ne Kosaci mare Euxinum & provincias ei adjacentes Turcicas aliquo modo aut causa deinceps infestarent, ut Legatus ad firmiorem pacem constituendam ad portam Othomannicam mitteretur. Ita Beglerbegus nihil hostilitatis tentans, infructuoso conatu rem suam agens, rediit, & Russiam metu tanto liberavit. Rex interim Sigismundus institutum iter continuavit, & Revaliam septima Augusti, in aliquot

quot millium comitatu, multis Aulicis & Senatoribus, utpote Alberto Baranovio, Episcopo Przemisliensi, minore Cancellario, Stanislao Przilemsky, minore Marschalco Regni, Martino Lesniovvolsky, Castellano Podlachiæ, Joanne Tarnovvsky, Referendario Regni, Christophoro Radzivillio, Præfecto militiæ Lithuanicæ, Palatino Vilnensi, qui auxit splendore aulæ suæ Regis aulam, (ad duo enim millia habuit militum) comitantibus pervenit. Rex Sveciæ Joannes obviam filio ad quartam partem milliaris processerat, & amantissime salutato dextram manum detulerat, quam acceptare, motus reverentia Patris noluerat, atq; sic dextra parte concessa Parenti, ipse levæ adequitans, uterq; in Arcem cum summa utriusq; gentis gratulatione venerat. Ductus in interiora arcis cubicula Reginam Sigismundus, Infans vero Sveciæ Regem, Parentem suum, postea Senatores Regni Poloniæ utrosq; salutarunt. Nomine omnium Viceecancellarius, redditis literis ab aliquibus Senatoribus, quæ postea in consilio secreto perlectæ fuerunt, nomine vero Aulicorum Regiorum & Nobilitatis Ostrorogius, Orationem satis elegantem habuerunt. Quibus ipse Rex Sveciæ respondit. Hac etiam die Ostrorogius, una cum Secretario majore, dona à Zamoiscio Exercituum Duce, Frameam ex auro affabre factam, Clavam, Pharetram, & tres Tartaros captivos, obtulerunt. Grato suscepit animo Rex Sveciæ, & suam in futurum promptitudinem declaravit. Insequenti die Regem Poloniæ cum Senatoribus splendido excepit convivio, quod tamen literæ Zamoiscii, Tartarorum incursionem & vastitatem Russiæ significantes, aliquomodo turbarunt. Nam diutius protrahi illud Rex non est passus, sed statim surrexit, à mensa, & una cum præsentibus in palatio suo Senatoribus consilium de discessu suo, quem in 26. Augusti assignavit, inivit. Quod cum intellexisset Rex Sveciæ, de retinendo Revaliæ Sigismundo, serio cogitare cœpit. Præter id, quia paternus amor ad hoc eum stimulabat, aliæ causæ plurimæ aderant, quæ omnino eum retinendum svadebant. Itaq; Senatores, scripto ad Regem Sveciæ, discessum Sigismundi vehementer urgent, in memoriam etiam conditiones nondum adimpletas in Electione Filii ejus, ratione Estoniæ, revocant, submisse rogant, ut velit Reipublicæ Polonæ, non tantum præsentia Filii sui, verum etiam ope & consilio, calamitoso hoc tempore succurrere. Sed irrito conatu videbantur omnia agere. Itaq; cum Pater Skarga, Societatis Jesu, Regius Concionator, in præsentia & Regis & totius Aulæ ardenter pericula & desolationem Russiæ proposuisset, & monuisset, ut ad patriam juvandam quantocius accurrerent, si nollent, ut Deus, innocentis sangvinis ultor, de manibus eorum afflictionem populi sui repeteret, ita cunctos commovit, ut passim ad valedicendum Regi Sveciæ convenirent. Imprimis vero Palatinus Vilnensis, Castellanus Podlassiensis, multiq; alii, adeunt Sigismundum, obtestantur, ut jam, sicut convenerat, in concilio, itineri se accingeret. Sed, mutata voluntate, in patris se esse potestate, nec posse discedere, donec Commissio Moscovitica finiretur, & aliquid è Narva adferret certi legatus, asseruit. Accepto hoc responso in unum conveniunt, deliberant, quid deinceps agendum esset; concludunt tandem, ut Sigismundum adeant, & rogent, velit illos præmittere, & literas passus à Parente suo impetrare. Interea Senatores aliqui Svetici adveniunt, cum quibus serio de discessu Regis sui agunt, & ostendunt pericula ingruentia Poloniæ, diuturnam non pati moram, jam satis vastata Russia, ipsa viscera patriæ hostes tentare velle, imo etiam & Regno Sveciæ aliquod inde imminere periculum, ut Regi suo sint Authores, neve Filium cum summo Poloniæ periculo ulterius detineat, urgent. Hi operam suam obtulerunt, & si quid autoritate sua apud Regem Sveciæ efficere potuerint, non recusarunt laborem. Adeunt tamen Sigismundum iteratis cum precibus, quos ille ad Patrem suum remisit: ad quem cum venissent, Albertus Baranouski, Viceecancellarius, verba ad eum fecit, renovando petitionem suam de itinere Regis sui, & ostendendo imminentia undique pericula. Tum etiam de Estonia & fœdere contra Moscum nonnulla adjecit. Verum surdus ad ea Rex Sveciæ esse videbatur, illiq; nihil se efficere videntes, eo quod putarent, constituisse omnino apud se Regem Sveciæ, secum in Sveciam filium accipere, & se vivente in Regnum Sveciæ coronare velle, tum etiam præsente ipso fœdus Moscoviticum perficere: Imprimis Viceecancellarius & Stanislaus Przyjemski, minor Marschalcus Regni, cœperunt valedicere Regi Sveciæ; postea Sigismundum accedunt, de voluntate Patris ejus significant, quidve effecerint, enarrant, ut tandem ipse quid certi de itinere suo statuat, petunt. Sed rejecit illos ad insequentem diem, quousque ipse cum Parente suo non colloqueretur. Iterum ad Viceecancellarium omnes Senatores & Aulici conveniunt, resolutionem expectantes itineris Regii: circa quam materiam aliquoties Gustavus, Comes à Regibus, ad Senatores, vicissim à Senatoribus ad Reges veniebat, tandem ea ratione in discessum Filii Joannes Rex consensit, si scripto Senatores se obligarent, concessuros, se Sigismundum denuo ad parentem, quo tempore vellet, & quando necessitas postularet, discedere. Cum aliter fieri non posset, consenserunt in conditionem, & nomina sua subscripserunt. Rogarunt etiam, ut in castris Regem expectarent, maxime propter difficultatem victus. Cum enim ibi moris non sit victualia in foro vendere, Poloni per vim sumebant, per vim quoq; ipsis denegabatur, & vim vi repellebant. Protracto in multam noctem sermone; insequenti die currus expediebant, ipsi vero Senatores ad Regem Sveciæ venerunt, quos per Cancellarium suum taliter est allocutus: Quamvis urgentes & justissimas causas habe-

habeat detinendi Filium Serenissimus Rex Sveciæ, imprimis, ut diuturniori ipsius frui conspectu, suæq; senectutis inde aliquod levamen percipere valeat: tum ut ratione Regni ipsius hæreditarii aliquid certi constitueret, demum, ut Commissionem Moscoviticam illo præsente perficeret. Nihilominus, cum videat periculis & hostibus undiq; circumseptam Poloniam esse, subditosque Principem suum præsentem habere velle, diutius ipsum detinere noluit. Rogat, velitis ignoscere, eousq; à Majestate sua detentum esse, quodq; cum à complexu suo citius non dimiserit, paterno affectui condonare: & quo amore antehac cum complexi fuistis, eodem inposterum complecti, & sangvinem suum, sicut semper expertus est, profundere pro Majestate & incolumitate ejus velitis, tum etiam, ut Sveticæ nationis majorem habeatis rationem, eosq; tenerius diligatis, petit. Respondit Vicecancellarius omnium nomine: Gratam omnibus accidisse hanc Regiæ Majestatis declarationem, summasque agere gratias, quod majorem curam periculorum & necessitatum Polonæ Reipublicæ, nec non amoris Civium, quam naturalis affectus sui & Regni Svetici rationem habuerit. Eundem, quem semper declarassent, affectum Regi suo subditi usq; ad extrema vitæ suæ tempora declaraturos promittunt. Addit preces, ut quantocius tempus discedendi insinuet, horam enim unam suæ hic mansionis anno uno omnes æstimare. Sigismundus deinde ipse surrexit, & omnes est allocutus: Sicut antea amorem vestrum expertus sum, & inposterum me eundem experturum non dubito. Non hic volo commemorare rationes, quibus commotus justissime hic manendum diutius mihi esset. Audivistis enim illas. Verum, postpositis illis, ut citissime occurram periculis Regni mei, omnem impendam operam. Postquam finivit sermonem, feriam tertiam assignavit ob iter inchoandum. Sparserunt malevoli Regem tunc Revaliæ agentem cum Parente consilia deserendi Regni inivisse, & de cedendo illo Ernesto Archiduci serio cogitasse, imo & conditiones cessionis in vulgus spargebant, mihi vero minus credibile id videtur, tum ob innatam Regis prudentiam, tum etiam pietatem, qua imbutus, Regnum Catholicum deserere eum in animum potuisse inducere non existimo. Aliquas tamen suspiciones fuisse (ut plerumque hoc in Regno cives multum & supra modum aliquando iis laborare solent), non ignoro, ut inferius postea adnotabo. Hoc tempore Commissio Rigensis Severino Bonaro, Castellano Cracoviensi, & Leone Sapieka, Cancellario Lithuaniæ, Commissariis, taliter perfecta fuit, ut fortalitium quoddam ipsis valde nocivum Islo æquarent, & summam non mediocrem ratione excessuum suorum Regi conferrent. Tum etiam aliqui seditiosi in foro publice, præsertim Tribunus & Advocatus Civitatis, puniti sunt. Consulem vero Eckium pristino honori restituerunt. Hoc anno Martinus Cromerus, Episcopus Varmiensis, mortuus est, insigni eruditione Senator. Hic enim historiam Gentis Polonæ eleganti stylo perscripsit, exterisq; ostendit, Sarmatarum ingenia, si cultura adsit, non infructuosa esse posse. In locum ejus Andreas Battoreus Cardinalis suffectus, fato quodam in Transilvaniam delatus, ut suo loco dicetur, postmodum fuit. Sigismundus Revalia movens Parenti privatim valedicit, qui propter mœrorem, ex discessu ejus, in palatio remansit, ultimisq; diebus Septembris, per Prussiam, Varsaviam pervenit, quo mirum in modum properavit, propter ingruentia pericula, tam ratione Maximiliani, qui super pacta conventa nondum juramentum præstiterat, quam ratione Turcæ & Tartarorum, qui bellum indixerant. Erat jam antea expeditus Legatus, Paulus Uchanski, Palatinus Plocensis, ad Turcam, qui, cum esset in itinere pede fracto, Leopoli commorari debuit, quousque ad perfectam valetudinem non pervenisset. Potuisset quidem ille aliquid boni præstitisse, & istis periculis obviasse, si citius expeditus fuisset: verum culpa hæc omnis in Thesaurarium redundavit, qui sero ipsi pecunias in expeditionem hanc subministravit. Persecutus est tamen iter suum, & transeundo Silistriam divertit ad Beglerbegum die 22. Decembris Anni 1589. satis honeste ab illo exceptus fuit, nam & famulitium suum ad deducendum eum misit, & necessaria victualia abunde suppeditavit. Conabatur ille efficere, ut Uchanski Legatus legationem coram ipso exponeret, innuendo illi, pertinere ad se, sicut ad Ducem exercitus, habereq; se id in mandatis à Cęsare & supremo Bassa. Quod cum Legatus renueret, tandem ad colloquia privata descenderunt, quæ ad duas fere horas durarunt; & præcipue Kosacos, desolationem Tehinæ, Benkovii, Kosloviæ, proponebat, ad extremum quæsivit, cur Rex Poloniæ assiduum Legatum in Aula Cæsaris non haberet, & annuatim dona non mitteret? Ad omnia apte respondebat Uchanski, & male contenti ex responsionibus suis uterq; remansit. Interim, profecto eo, misit quendam Turcam, ut excusaret austeritatem dictionis ejus, fecisse hoc se in gratiam Turcarum, qui tunc colloquio frequentes aderant, & attente omnia notabant, fassus præterea fuit Carum Præcopiensem ex mandato suo Russiam vastasse. Insequenti die quatuor præcipuos miserat famulos, qui quatuor fere horis permanserunt apud Legatum, de Kosacis tantum sermonem miscendo, & ostendendo, fœdera vetera jam per illos rupta esse, & nova fieri debere, in quibus novę conditiones ac munera annua inferenda essent. Ad quæ omnia objecta apposite Legatus responsa dabat. Tandem secreto misit die tertia Causium suum, ut investigaret, an aliqua à Rege sibi munera missa essent, illo vero insperatum discessum & ignorantiam, quod non putaret se eo divertere debere, obtendente, verecundia tamē motus zebellinas pelles & Brit. canes, nomine suo, ꝓ dono misit.

Quo

Quo ita delinitus fuit, ut Marsalcum suum, cum ipso Constantinopolim qui omnibus in rebus apud supremum Bassam eum juvaret miserit, & ad Carium Præcopiensem scripserit, ne militiam suam ultra promoveret, imò & ipse nullum intulit damnum præterquam quod Sniatinum ubi tunc nundinæ celebrabantur milites ejus incenderint, multosque mercatores Valachicos, in captivitatem abduxerint. Misit postea Causium ad Zamoiscium, qui cum habuisset justum exercitum, tam ex Quartianis, quam nobilitate, tum etiam Magnatum stipendiariis militibus illum cum optime instructo exercitu expectavit, & excepit. Cœpit jam etiam ipse Beglerbegus timere potentiam nostri exercitus, nam milites ejus fessi erant ex itinere Persico, neque illi in magno numero, nec Canis Precopinensis uti erat in condicto ad hoc usq; tempus cum ipso se conjunxerat, propter quod summum apud Imperatorem Turcicum adiit periculum. Non tamen omni vacabat periculo Respubl. Proinde Rex postquam Revalia redijt comitia pro 8. Martij anni 1590. indixerat, & literis ad particulares conventus omnes cives & subditos ad ferendam opem & consilio juvandam patriam invitabat. Sub initium comitiorum Nicolaus Czysousky (pro Consiliario ille Legato adjunctus erat) è Constantinopoli rediit, qui omnia ordine recensuit; Quomodo Uchanscius Legatus, vi morbi è vivis ereptus, ne legationem quidem exposuerit, qualiter à Bassis tractati omnes comites fuerint. Præsertim Lascius & Miskowski, illos enim miserat Legatus, ut visitarent suo nomine Bassas, qui ut Legationem exponeret Legatus omnino urgebant, & an tributum Cæsari adferrent, perquirebant; Minas illi addebant, & tantum 60. dierum spatium dabant, ad resolvendum se Polonis, ut aut tributum (quod 300000. Talerorum determinabant numero) penderent, aut sectam Machometicam susciperent, si nihil horum præstare vellent, ungulis equorum universam Poloniam in nihilum se redacturos asseverabant. Res Legati omnes obsignârunt, misso Thesauriano Cæsaris & centum Janiceris, frustra violari fœdera & jus gentium clamantibus. Itaque cum nihil proficerent, Czysovski cum literis remissus in Poloniam, alij cum corpore defuncti Legati itineri se accingere jussit. Omnia & singula in comitiis referebat Czysovski, imminentiaq; pericula proponebat. Sub id tempus ad Zamoiscium in eundem sensum allatæ literæ à Beglerbego erant, quibus aut tributum, aut Machometanam superstitionem persuadebat, si nollet potentiam Imperatoris sui experiri. In hasce difficultates conjectam Rempublicam cernens Zamoiscius, per Deum & quidquid chari haberemus obtestabatur, ut periculis quantocius omnes obviarent, & hostem in procinctu esse non ignorarent. Vitam & fortunas suas patriæ (præsertim cum nullos liberos haberet mortuaq; sub id tempus in puerperio ei uxor Grisildis Bathorea fuisset) offerebat. Itaq; contributiones agrariæ, publica expeditio, & census in singula Civium tam Ecclesiastici, quam Sæcularis Ordinis capita constituta, quæ in Volumine legum ejus anni quisq; plenius cognoscet. Injunctum etiam provisoribus & ærarij præfectis ut in fidem publicam apud exteros aut Polonos decies centena, in Lithuania vero quinquies centena millia florenorum conquirerent. Regi destinata Leopolis ut ibi eventum belli expectaret, seu potius ad ulteriorem aleam se compararet, Duces tam Polonici quam Lithuanici exercitus contra Hostem procederent. Exercitus antea omnis hastatis triginta quinque millibus levioris armaturæ quindecim millibus, peditibus Ungaricæ nationis decem, Polonicæ & Germanicæ triginta millibus, Kosacis, viginti millibus constare debuit. Qui jam parati erant, præcedere jussi, & Turcam transitu Danubij prohibere, molemq; ejus tantisper sustinere, quousq; omnes non convenirent, Modus etiam publicæ expeditionis perscriptus, qui Palatinatus, quo itinere & contra quem hostem progredi deberent; Et quoniam à Maximiliano non satis tuta pax videbatur, quod juramentum super conditiones compositionis Bedzinensis non præstitisset, & titulum Regis Poloniæ adhuc usurparet, ut securitas Regis & Reipubl. constare posset, omnisq; ad affectandum regnum via præcluderetur, lata lege declararunt Ordines cum neque præteriti Interregni tempore, quò electus erat, titulo, neque inposterum aliqua electione si vacaret Regnum, ad id obtinendum promoveri posse: insuper si qui Fautores ejus essent, omnes tales pro infamibus & perduellibus haberi, pœnisq; criminis læsæ Majestatis subjacere debere. Sub finem comitiorum Legatus Cæsaris Rudolphi auditus fuit; Excusabat is Maximilianum Archiducem, quod nondum juramentum præstitisset; præterea offerebat in hisce Reipubl. nostræ periculis opem & auxilium, si qua in re fuerit requisitus: hanc tamen Maximiliani à Regno exclusionem moleste ferebat, & quædam scripta repetebat, excusabat & Cæsareos Legatos Constantinopoli commorantes, quod nulla ratione impediverint quominus pax cum Turca coalesceret, quod tamen factum fuisse à Legatis nostris relatum fuit. Pro tempore humanum à Cancellario nomine Regis responsum retulit. Finitis autem Comitiis res videbatur, omnino utilis & necessaria, ut aliquis expediretur ad aulam Turcicam, qui Tyrannum aliqua ratione ab instituto cursu revocaret & placaret. Ideò misit Rex Joannem Zamoiscium Secretarium suum, cui in mandatis dat, ut si videret, eum cum Persa nondum bellum finivisse, aut cum aliquo alio hoste occupatum esse, salvum conductum pro Legato Majore impetraret, quod si vero adverteret, ab omnibus eum esse hostibus

vacuum, omnemque potentiam contra Poloniam velle convertere, quavis ratione dummodo honesta pacem transfigeret, proponendo veterem inter Reges amicitiam & mutua inter hæc Regna fœdera à tot sæculis inviolabiliter culta & observata. Sed dum continuat iter, incidit circa scalam in Lascum, qui cum corpore demortui Legati revertebatur è Constantinopoli, resumpto itaque animo (anxius enim erat, quem Legatio hæc finem sortiretur) progressus est ulterius, & Beglerbegum Græciæ in Silistria salutavit. Is cum aliqua manu militum, majores vires præstolabatur, Podorociumque & Jaciminium, cum venisset Zamoiscius, famulos Uchanscij, ad hoc usque tempus in captivitate detentos, liberos dimisit. Dum Constantinopolim advenisset, reperit Nepotem ex fratre Regis Persarum pro obside datum, tum tormenta, aliaq; apparamenta belli ex Asia in Græciam trajicere, Turcas, versusq; Adrianopolim ea mittere cognovit. Pacem cum Persa composuisse, bellum autem in Europam præsertim in Poloniam velle transferre omnium ferebatur sermonibus. Accessit ad hæc Sinan Bassæ contra Christianitatem omnem, crudelis animus, præsertim in Polonos implacabili ferebatur animo, eam præsertim ob causam, quod Cosaci ditiones Imperatoris infestarent, teneretq; omnino id voluntate Regis & Reipublicæ fieri. Tam obstinatum ejus animum nullis rationibus flectere Zamoiscius, neq; ad conditiones æquas ullo modo adducere potuit. Quid in tam ancipiti consilio & imminenti periculo patriæ agendum esset, diu volvebat animo. Tandem adit Legatum Reginæ Angliæ, cum quo contraxerat ibi notitiam & familiariter vixerat, rogat velit hoc in negotio illum juvare & consilio adesse. Communicatis itaq; consiliis Anglus rem suscipit, accedit Sinan Bassam, cum alloquitur & persuadet ut pacem cum Polonis transigat, nisi vellet Regem Hispaniæ iterum hostem experiri, contra quem Belgis Regina Angliæ vires suppeditaret, Reginæ vero suæ Poloni essent coadjutores, & si Polonis inferret bellum Imperator, Angliæ Regnum opponere se, sicut penes suos confœderatos, omnino teneretur. Si enim inquit vobiscum bellum Poloni gerent, omnia nobis adiment, quibus nos modo juvant, ut pote annonam, materiam, & alia ad classem præparandam & instruendam necessaria.

Proinde curaret apud Imperatorem sedulo ut pacem cum Rege Poloniæ renovaret. Infractus ad hæc Sinan Bassa fuit, nec se tot rationibus moveri ostendit. Itaq; cum aliis inito consilio Legatus Angliæ ad ipsum Imperatorem supplicem porrexit libellum; Quo disserte demonstravit fore contra pacta, quæ intercedunt inter eum & Reginam Angliæ, si bellum inferret Polonis. Interea etiam non intermiserunt sollicitare Bassas illos quos advertebant Sinan Bassæ contrarios esse, ut Cæsarem disponerent ad pacem, ipsique autores salutis publicæ essent. Res feliciter processit, nam dum Imperatori proponerent adversarij Sinan Bassæ, & dicerent, ipsum omnia ex rancore quodam contra Polonos, & furore quodam animi agere, tandem in pacem consensit. Ille è converso per suos intimos Imperatorem eo magis accendebat, proponendo tot incommoda & desolationes Turcarum à Cosacis factas. Sed ad ea surdus, consilio Legati Angliæ magis innitebatur. Interea Sinan Bassa, ex officio veteratus detrusus, suæ contumaciæ pœnas dedit. In cujus locum successit Ferat Bassa qui erga Christianos propensiore fuit animo. Quo mediante Zamoiscius pacem cum Imperatore conclusit, centum quadragenis Zebellinorum in recompensam damnorum in Koslowo aliisq; ditionibus Turcicis à Cosacis illatorum concessis ac dono datis. Perfecto hoc negotio, sine aliqua mora Legatus Polonus Exercituum Duci, hic vero Regi ad notitiam, quæ perfecta in Turcia essent perduxit. Ipse vero supremus militiæ Dux, ubi rescivit de aliqua manu militum, seu conventu aliquo nobilitatis, statim misit eo famulos suos, cum literis, quibus eventum Legationis significaret, & contributiones, in capita singula civium sancitas sisteret, nec esse necessarias demonstraret. Jam enim ob novum hoc tributum, aliqui tumultuari cœperunt, præsertim æmuli Zamoiscij, qui potentiam ejus suspectam habuerunt. Itaque malo sanè exemplo Archiepiscopus Gnesnensis Primas tunc Regni, Stanislaus Karnkowski, in gratiam ea de causa cum Stanislao Comite de Gorka Palatino Posnaniensi Hæreticorum & Maximilianistarum Antesignano rediit & conventum in Oppido Kolo majoris Poloniæ Palatinatibus ad decreta comitiorum tollendas indixit. Concurrerunt multi tam Senatorij, quam Equestris Ordinis viri, nec gravatim tributa in bellum Turcicum sancita sustulerunt. Præter id legem continendi in officio, Zamoiscium sanxerunt. Ut nimirum Præfectus militis obligaretur in confiniis regni cum exercitu excubare. Electioni Regis præsens, nec per substitutas personas adesse, aut in ea intercedere, vocatus ut privatus nobilis, inermis non plus triginta familiaribus stipatus in locum Comitiorum venire: militem nisi jussu Regis aut Senatus conscribere, & auctionarium nullum habere: interregni tempore obsequium Senatui jurare. Legatos externorum Principum non audire, sed ad Regem vel Senatum integras Legationes remittere, nec quicquam cum hoste sine Regis aut Senatus autoritate. Repetundarum quoque eum reum arguentes, Regi & Reipublicæ ut satisfaceret postulabant. Modum demum ferendorum suffragiorum pro futuro eligendo Rege præscribebant, potestate quadam sibi convolvendi status universi Reipublicæ usurpata. Ex hoc conventu mittunt Legatos

ſuos ad Regem per quos inſinuant imprimis Deo ſe perſolvere laudes, quod in concordia ſumma conventum obiverint, deinde Regi agere gratias, quod ſuum ad eos Legatum expediverit, cui Oratione luculenter demonſtrârunt, ſe quicquid agerent bono publico agere, nihil contra dignitatem Regis moliri, ſed exemplo anteceſſorum ſuorum inniti, cum viderent legibus ſuis vim inferri, factiones inſtitui, conveniſſe in unum & periculis omnibus obviam ire velle, quibus obviando quidquid concluſum in Superioribus comitiis eſſet, ſe tollere, & annihilare, ſalva tamen Regia perſona ejusq; majeſtate.. Addunt articulos certos conſcriptos à quibus nolle ſe ullo modo recedere, ſolenniter proteſtantur, ingeminant preces ut comitia alia quantocius aſſignare dignetur. Reſpondet Rex Viasdoviæ, quod quam primum ad notitiam ſuam deveniſſet, hæc Civium & Subditorum contumacia, & ejusmodi audacia ut privato conventu, publica comitia & ſanctiones tollere attentarent, nihil ita ſollicite curaſſe, quam ut iſtas diſſenſiones & motus componeret; noluiſſe aliquid præcipitanter agere, ſed ex innata bonitate ſua, dilucidaſſe, quidquid in præteritis Comitiis concluſum eſſet, omnia ad utilitatem, honeſtatem, commodum patriæ directa fuiſſe, cum ut ab immanitate Turcica ſubditos liberaret, tum ut ſaluti reipubl. eo commodius conſuleret: in quibus ſancitis nullam vim, nullam libertatis violationem fuiſſe, luculenter quemlibet perſpicere poſſe: Quam ipſe à cervicibus civium ſuorum avertere paratus eſſet. Nulla itaque ratione adactos, ejusmodi conventicula inſtituiſſe, & ita quaſi interregnum aliquod eſſet egiſſe. Quod ſane peccatis eorum & iræ Divinæ adſcribendum eſt. Deum obteſtari, ut ipſe corda hominum dirigat, & ad idem ſentiendum & mutuam concordiam convertat, omniaq; potentia ſua divina in melius commutet. Majeſtatem ſuam verbis tantum coli, ut re ipſa præſtent provideant, ſe gratum futurum ſemper declarat, ſi ſubmiſſionem eorum & obſervantiam debitam Principibus expertus fuerit. Comitia ſe indicturum brevi, in quibus articuli miſſi ab illis in facie totius reipubl. exhibebuntur: vehementer præterea ingemiſcere, iſtis diſſenſionibus publicam quietem turbatam & militis auctorati pro bello Turcico ſolutionem, ob tributa non exſoluta retardatam eſſe.

Rex itaq; Comitia pro 3. die Decemb. Anni 1590. indixit, quæ ſecundum conſuetudinem veterem, particulares conventus præceſſerant. In quibus ſatis turbarum & rixarum erat, aliis conventum Kolenſem approbantibus, aliis tollentibus, neq; articulos ſuſcipientibus: Si enim in eum conſenſiſſent, & præterita comitia nullum valorem habuiſſent & excluſio Maximiliani in regno non ſtetiſſet firma, quæ fortaſſis (ut putabatur) majori ex parte Origo harum diſſenſionum fuerat. Aliqui etiam bellum Turcicum confictum aliquorum conſilio fuiſſe exiſtimabant, & per conſequens illas contributiones tam agrarias, quam capitales, potius privatis commodis, quam publicis deſtinatas eſſe. Sicut Conventus iſti diſtrictuum, ita etiam ipſa comitia turbulenta fuere, præſertim propter conventum Kolenſem, quem aliqui reſpuebant, aliqui omnino admittebant, aliqui ſe Regi excuſare volentes, quidquid ibi actum eſſet, commodum reipubl. ſpectaſſe, non ut Regiam perſonam aliqua in re offenderent, aſſeverabant. Aliqui aliter & interpretabantur & ominabantur. Per duas ſeptimanas articulos Kolenſes cum ſummis contentionibus nuntij terreſtres trutinabant. Cœpit contentio in ipſo Comitiorum introitu, cum Marſchalcus nobilitatis Joannes Ruſecius (qui etiam in Conventu Kolenſi eodem fungebatur munere) ad Regem verba faciebat. Dum non ſatis contenti aliqui remanerent, rixæ ſtatim ortæ, nec finita Oratione, ad ſolitam ſeſſionem omnes ſunt reverſi. Rex viſa hàc perturbatione, æquè omnes audiebat tam eos qui Conventum Kolenſem probabant, quam illos qui eundem improbabant. Maxime Zamoſcium ratione confìcti belli Turcici notabant, quaſi ille ſtudio ejusmodi rumores propter contributiones ſparſiſſet, atq; in vulgus diſſeminaſſet.

Tandem poſt multas altercationes quieverunt. Sed Militum inſolentia magis afficiebat rempubl. Illis enim ſtipendia non ſoluta erant, ideoq; bona regalia invadunt, Eccleſiaſtica diripiunt, eque ſter ipſe Ordo in ſuis poſſeſſionibus ſecurus eſſe non poterat. Alij vero Sambori quiete ſedebant, & fructus inde percipiebant. Neceſſario itaq; ut contentarentur providendum erat. Sed alij ſeriò cum illis procedendum eſſe, & armis continendos in officio ſuadebant, alij è contra diſſerebant, non imitandos magis, ſed benevole tractandos. Poſt multas ad extremum contentiones die 15. Januar. Anni 1591. feliciter comitia in multam noctem protracta finita. Donativa tam Turcarum, quam Tartarorum Imperatori quæ Legatus noſter promiſerat Rex miſſurum ſe recepit, collectâ primum ex cenſu Capitali Judæorum, & telonio quod ex Nogati defluctatione percipitur. In caſum belli Turcici publica expeditio decreta, nova judicia ratione ſtipendiorum perſolvendorum & judiciorum exercendorum militibus inſtituta. Contributiones decretæ 15. gro. de Manſo uno. Conſtitutiones præteritorum comitiorum ad bellum Turcicum pertinentes, tam etiam Proviſores, aſſecurationes, cenſus capitales abrogatæ. Reliqua in volumine legum quilibet acuratius legere poterit. In ijsdem comitiis minus Sigillum regni Joanni Tarnovio collatum eſt, & reſtitutio honoris Chriſtophoro Zborovio indulta, ea tamen conditione ne in patriam niſi elapſis viginti annis reverteretur. Cauſius quoque Turcicus

tunc temporis advenit cum literis Beglerbegi & Veferi, quibus mirabatur quod hoc usq; nihil à Rege haberent responsi, simul quærentes an scitu Regio pelles Zebellinas promiserit Zamoiscius, qui legationem expediverat. Proinde Rex nihil morando expedivit Dzerskum in Turciam cum donis istis qui non in vim tributi, sed compensationis damnorum, quæ Cosaci intulerunt in ditionibus ejus Imperatori offerret neve imposterum aliquid sibi propterea Imperator prætenderet, caveret. Ad Carium quoq; Tartarorum cum solitis stipendiis Martinum Broneviuni misit, consuetudinum & morum gentis gnarum. Expeditis omnibus Reipub. pro tempore negotiis Rex Cracoviam versus iter adornavit, nõ aliam ob causam, nisi ut ibi consilia ratione matrimonij sui eo melius tractaret & expediret: jam enim Austriacorum benevolentiâ cognitâ quam non obscure præseferebant & Regi testatam fecerant, ad quod etiam multos regni Senatores stimulatores habuit, antea Radivilum Cardinalem præmisit, ut voluntatem illorum exploraret, viamq; ad futurum matrimonium sterneret. Qui eodem anno in Petri Miskowski Episcopi Cracoviensis locum (octogenarius enim ille mortuus est, non tam ætatis decursu, quam mœrore consumptus, propter mortem nepotis sibi ex fratre Castellani Zarnov.) successit; Annus iste initium multarum turbarũ præbuit, ex occasione Hæreticorum quorum delubra tam Cracoviæ, quam Vilnæ funditus erant eversa: inde serpebat indies majus malum & Regem summopere turbabat. Quamvis minime esset in culpa quin potius Marschalcum suum Lithuanicum ad sedandum tumultum miserat, atq; in authores tumultus severam mandavit inquisitionem. Ipsi hæreticos occasionem præbuisse non falso jactabatur. Etenim Scoti (qui frequentes ad nundinas Cracovienses advenerãt) in foro aliquot homines, de religione controvertentes miserabiliter occiderunt: quam eorum audaciam insequenti die ulciscendo tam Studiosi, quam promiscua plebs, cujus ibi maxima reperitur multitudo, eorum delubra solo æquarunt. Inde multi nobiles ejusdem sectæ postquam Cracoviam venissent Regem adeunt, & suam injuriam proponunt. Ex cujus responso cum non adeo contenti remansissent, cum neque in authores inquirere, neq; satisfactionem pro damnis habere sufficientem potuissent, exacerbatis animis discesserunt. Sub hoc tempus fictum aliquem Palatinum Valachiæ, qui se Ivoniæ posteritatem esse prædicabat sub patrociniũ Cosaci receperant, eundemq; in Palatinatum reducere volebant. Rex emergens inde periculum patriæ prævidens, dat negotium Jasloviecio Præfecto Sniatinensis ut propere obviam malo imminenti eat: qui intellecto Regis mandato cœpit cum Cosacis tractare, ut cum potius Regi adducant, quam in evidens periculum Rempub. conjiciant.

Permoti persvasionibus illius adducunt Ivoniam quem Mariemburgum carceri perpetuo adjudicat Rex, Cosacos vero pro fidelitate sibi præstita liberaliter remunerat. Inter hæc Evangelici conventum Chmielnici pro festo S. Jacobi indixerunt, alium vero ex eodem conventu sub Radomia pro 23. Septemb. assignarunt. Tunc vero ex priori legatos 26. ad Regem expediunt, quibus Rex Cracoviæ 20. Aug. audientiam dedit. Omnium nomine Plaza Præfectus Lubacoviensis excusationem attulit, & literas reddidit, in quibus ducenti præcipui nobiles se subscripserunt, postea exscripta charta legationem expedivit, quod illi verendo ne quis sinistre ipsorum congressum interpretaretur, ex medio sui miserint illos, qui Regi ostenderent, eum conventum non ad turbandam pacem publicam, aut convellendum patriæ statum, esse institutum sed ut tranquillitas Reipub. securitas Majest. Regiæ, ejusq; personæ constitueretur. Semper Polonam gentem aliis nationibus excelluisse fide, integritate, amore erga suos Principes, & tuendo libertates suas, Majestatem Regiam omni tempore defendisse. Hoc idem Regem à subditis suis jure merito sperare posse & debere, dummodo eas prærogativas quas sacrosancte servaturum se promiserat, inviolatas servaret. Ideo rationes Chmielnicensis conventus majori ex parte has fuisse. Violationem publicæ securitatis & libertatis quæ tam in hac præcipua civitate Cracoviensi in præsentia ipsius Regis, quam Vilnæ perpetrata esset. Insuper alia quædam magis nociva notare se, quæ ne patriam suam turbarent exemplo aliorum Regnorum Senatores tam Catholicos, quam Evangelicos se convocasse, ut malũ ingruens à cervicibus patriæ averterent. Terrere eos mala Regni Galliæ florentissimi, in quo utriusque sectæ homines libenter post tot clades unionem & concordiam acceptarent, si modum aliquem invenirent, & incendium hoc in immensum serpens, extinguere possent. Ideo non esse eis vertendum vitio, quod flammam hanc in ipso exordio opprimere voluerint, cum præsertim de ipsius Regis integritate agatur. Rogare omnium nomine congregatorum, ut ipsis propter nonnullorum in hoc conventu absentiam sub Radomia pro 23. Septemb. assignatum jam obire liceat conventum. In quo sicut in Chmielnicensi, Regiam velle se omni ex parte dignitatem & Majestatem tueri, insuper desiderare ut finito eo, comitiorum generalium assignare tempus non gravetur, ad sopiendas controversias, ad conservandam religionis suæ in pleno robore confœderationẽ, ut securi in ea vivere possint, simulque loca aliqua ad devotiones suas exequendas assignata habeant, & autores desolationis istius puniantur. Per Vicecancellarium Rex respondet, se grato animo contestationẽ eorum fidei & submissionis suscipere, promittendo vicissim illis, sicut & aliis omnibus subditis gratiam suam Regiam & benevolentiam,

atta-

attamen maluisse ex alia potius ratione hanc significationem suorum officiorum, non ex privato conventu, qui novo modo, novis legibus coaluit factam fuisse. Nullam justam rationem ad eum habuisse illos, si enim agebatur de tumultu facto in Civitate, sicut non probabat illum, ita mandasse ut insolentia ista statim coerceretur, nuntiisq; nobilitatis Cracoviensis & Sendomiriensis statim demonstrasse & injunxisse ut inquisitio fieret, si quis reus criminis argueretur, statim puniretur. Ideo Regem satis præstitisse, nec officio suo defuisse, illos tamen non pensantes voluntatem ejus & actiones conventus privatos habuisse, quod sane summopere Principem afficeret, nullum enim indicendi conventus potestatem præter Regem habere, ipsos malo consilio & exemplo jam fecisse. Quemlibet jam nulla motum ratione particulares obire congressus posse, quis inde fructus, & quæ confusio futura sit, unumquemq; perspicere, multa inde pericula, imo & interitum sequi, si Evangelistas imitati Catholici sua privata conventicula celebrarent. Hucusque prudentia sua & clementia Reipubl. commoda Regem spectasse & concordiam internam inviolate conservasse, ideo quidquid erratum esset pro sua benignitate omnia condonare, interim tamen monere, ne Radomensem aliquo prætextu obeant conventum imo autoritate sua omnino prohibere, certus eos quod juris, antiquæ consuetudinis & dignitatis Regiæ est, non attentaturos, alias contra rempubl. facturos interpretaturũ. Curaturum insuper ut regnante se, pacem & securitatem omnimodam experiãtur, contra secus facientes jure, & majestate sua processurum. Quod attinet ipsorum devotiones, omnibus civibus jura sua inviolata servare, non tamen sui esse officij & autoritatis loca aliqua assignare. Comitia postquam composuerit, negotia ratione matrimonij sui jam cœpta, ex consilio Senatorum suorum se indicturum. Justitiam præstiturum & inquisitionem injuncturum, imò optare ut aliquem ex medio sui hunc ad actum deputare velint. Finito responso rogarunt Legati ut seorsim cum Senatoribus aliquibus congredi possent, postquam esset concessum illis post multos sermones, urgebant per Senatores ut Rex pro die electionis deputatorum ad inquisitionem istam, suos Legatos mitteret, cum ea instructione, ut ex districtibus omnibus unum eligerent deputatum, verum denegatum hoc illis, illud tantum concessum, ut quem vellent ipsi eligerẽt. Circa ultimam Julij Convocatio Senatorum ad finiendam consultationem circa matrimonium Regium assignata fuit, sed illam pestis, quæ civitatem invaserat impedivit, proinde Niepolomicium Rex secessit, quo pauci admodum Senatores confluxerant. Inde Visliciam versus progressus, quo Causius ab Imperatore advenit, una cum Legato Zamoiscio gratus adventus eorum fuit. Nam cum perpetua pace advenerunt, si quid illi fidendũ est. Auditi uterq; in Janowicz, insimul & Legati Moscovitici expediti, cum quibus induciæ ad annos undecim prolongatæ, ea cum conditione si Moscus inferret bellum Regi Sueciæ, ut filio liceret Patrem juvare, per quod tamen induciæ cum regno Poloniæ suo in robore persisterent. Bronievius quoq; à Precopiense Cario redijt, cum pace, & conditione adjecta, ut Cosacos Nisovios Rex tolleret, ipsisq; solita stipendia persolverentur. Cui etiam suum adjunxit Legatum, uno itaq; quasi tempore cum finitimis pax coaluit. Interna tamen mala magis afflixerunt patriam, veluti discordia Evangelistarum, & Nizoviorum deprædationes, tum etiam militum insolentia qui sibi debita stipendia per vim repetebant, & in bona regalia involabant. Quos ut averteret Rex à malo proposito dedit assecurationem solutionis in diem 18. Decemb. Constituitq; Commissarios Georgium Maiszkonem, Palatinũ Sendomir. Andream Msczinium Castellanum Wielunensem, Andream Zborovium Biecensem cum Thesaurario regni, qui die statuta, omnia debita persolverunt & Regis assecurationem receperunt. Commissio etiam alia injuncta certis personis, inter quos eminebat Nicolaus Jaslovviecki Præfectus Sniatinensis, quibus mandatum, ut inter Cosacos componerent, & circa Krzemiencukum castrum aliquod conderent ad Tartaros transitu prohibendos. Nihil horum perfectum, quamvis bene provisum & mandatum fuisset. Circa exitum anni hujus in Nativitate Domini montes Tatri summum fragorem & strepitum edebant, quo tempore etiam Viennæ, aliisq; in locis adjacẽtibus Danubio multa ædificia & lapideæ terræ hiatu sunt absumpta, quæ omnia bellum Turcicum prædicebant. Anno vero 1592. post festa Trium Regum pestis sedata est, nec vim adeo suam exeruit, ideoq; cives Cracoviã rursum inhabitare cœperunt. Rex in fine Januarij advenit, cum secuta est Regina & Infans Sueciæ, quæ postquam è Suecia venisset Gedani & Marienburgi non modico tempore remansit, tandem Cracoviam venit. Evangelici iterato Radomiam admonitione Regis non deterriti, conveniunt, quia tum exiguus eorũ numerus aderat, Lublinum eum conventum tempore Judiciorum Tribunalitiorum transferunt. Hoc etiam tempore Legati Hieron. Rozrazevius Episc. Cujaviensis, & Albertus Radivilus, Mars. Lith. apud Cæsarem matrimonium Regi procurabant, post multas tractationes tandem feliciter finiverunt. Nuntium tunc ad Regem attulerant, de morte Ducis Slucensis ultimi ex progenie descendente Jagellonis. Hic moriens nullum reliquit filium, præter unicam filiam, ad quam deducendam in tutelamq; dandam Kiscis tanquam avunculis ejus, Rex miserat Bojanovium. Multi existimabant pertinere jure Fiduciario ad Regem Ducatum hunc, quia tamen jure successionis nõ fiduciæ antecessores Ducis possidebant illum, ideo filiam unicam in pacifica

reliquit possessione. Die 5. April. Severinus Bonar Castellanus Cracoviensis nulla relicta prole mortuus, amplam Firleis successionem reliquit. Eodem mense Lublinum multi Senatorij & equestris Ordinis viri convenerũt, tum quia conventum antea indixerant cum in locum, tum quod Tribunalitia judicia tunc erant; Diversæ sententiæ in diversa animos omnium trahebant. Pars Regis sequebatur autoritatem; ejusq; defendebat majestatem, pars contraria & male contenta de Rege esse videbatur. Aliqui è Palatinatu Cracoviensi errores nonnullos in medium proponebant, veluti matrimonium Regium non secundum leges præscriptas, sine consensu ordinum, per exteros homines procuratum esse, quos ex pactis Rex statim, dimittere tenebatur, deinde, quod comitia toties expetiverint, nec tamen impetraverint. Tum quod juxta Bendzinenses tractatus, nondum Maximilianus juramentum præstiterit, quartam etiam ad privatos usus fuisse conversam, quæ solutioni militum servire debebat, quod cives ratione tributorum quæ in restis erant, in aulam per citationes evocentur. Thesaurum adhæc reipub. non adhibito Thesaurario apertum, Episcopatum Cracoviensem contra leges patrias delatum fuisse. Ad extremum aliquas personas incusabant, quæ stimulabant Regem ut Revaliâ in Sueciam trajiceret: in memoriam etiam revocabant cautionem ut superius demonstravimus datam Regi Sueciæ, nec Estoniæ obliviscebantur. Et multa alia seu vera, seu ficta illa erant, præsertim literas Cæsaris, & aliorũ Principum producebant. Aliquot dies controvertendo absumpserunt, diversos tandem Legatos cum diversis Legationibus ad Regem expediunt. Ex una parte erant electi viginti duo inter quos Joañes Solikovius Archiepisc. Leopoliensis, Bernardus Maciciovius Episc. Luccoriensis, Stanislaus Gomolinius Episc. Chelmensis, Dux Ostrogiæ, Palatinus Volinẽsis, Tenczynius Castellanus Voinicensis, Belzcius, Konarscius, Adamus Stadnicius, Joachimus Ociescius, Joannes Psztrokonscius. Ex alia factione fuerunt missi Nicolaus Firleius, Palatinus Cracoviensis, Nicolaus Zebrzydovius, Palatinus Lublin. Andreas Firleius Castellanus Radomensis, Lanckoronius, Herbortus, Przerembscius, Ostrovius, Olesnici⁹, Goraiscius, Ponetovius, Sarnicius, Riskovius, Gedezinscius, Mielnicius, Snopkovius. Rex etiam in diem 13. ejusdem Mensis convocationem indixerat, sed vix aliqui advenerũt, plures Lublinium convenerant. Unde cum eorum legati Varsaviam advenissent in Regis conspectum admissi, hujus partis nuntij Regi demonstrarunt; non esse novum, aut in hac Republ. inauditum, cives si quid libertati suæ contrarium, aut Regiæ Majest. nocivum, adverterent, id Regi proponerent. Factitasse hoc majores suos qui libera voce Principes suos officij sui admonebãt, si aliquam prærogativis suis vim adferri viderent. Esse certos de Clementia Regia, quod insistendo vestigiis prædecessorum suorum, benigna aure, & patiente id, quod sibi à nobilitate commissum est, sit excepturus, & cor suum quod in manu Dei est postulata eorum applicaturus. Cœperũt proferre, quantus sit metus inter homines ratione externorũ negotiorum, & discessus ejus, eam dubitationem non aliunde promanasse, nisi ex aliorum relatione, quibus concredidit, secretum hoc proficiscendi è Revalia in Sueciã. Non minorem etiam parere suspicionem in omnium animis, Bendzinensem transactionẽ nondum in effectum deductam; frequentes exterorum Principum legationes, prolongationem Comitiorum in quibus vulnera hæc aliquando sanari possent. Matrimonium deinde Regium variè interpretabantur, id eo fine cõtrahi debere ut Respub. secundum vetera fœdera cum domo Austriaca in pace & concordia permaneret, & istæ injuriæ, quæ propter Majest. Regiam ejusq; personam domui isti sunt illatæ, sopirentur & obliterarentur: interim vereri eos, ne aliquod periculum tam reipubl. quã ipsi Regi ex eo proveniat, præsertim quod transactioni Bendzinensi nondum sit satisfactum, siquidem nec Maximilianus, nec status Ungarici juramentum præstiterunt, nec confirmatio Regis Hispaniæ allata. Satis superq; exemplorum esse, contentionem de Regno nullis nec amoris fraterni, nec conjugalis affectus limitibus terminari, aut tolli, Cæsaris & Regis Galliæ, Jagiellonis & Vitoldi, Vladislai & Alberti regimina & æmulationes, satis eos docere, quodlibet regnum duos non posse tolerare. Proinde rogare Regem, curaret ut prius concordia Bendzinensis effectum suum sortiatur, tum primum ad matrimonium accedat, quod ut eo decentius perficiat hortari Reg. Majest. velit comitia indicere, in quibus de reformatione Reginæ consultarent, & aliquid certi statuerent. Quæ si ante nuptias suas indixerit, facile omnium civium desideria, & fidem eorum semper inviolabilem poterit cognoscere. Insuper petere, ne contributionũ exactores in regiam evocentur. Addunt ad Senatores nomine totius nobilitatis preces, ut autoritate sua Senatoria Regem ad comitia indicenda propter sedandos tumultus & constituendam in tranquillo statu rempub. moveant, non dubitare id ex debito suo & amore erga patriam, cui omnia debemus, eos præstituros.

Postquam finiverunt, alterius factionis nuntij, declararunt sicut Lublini fortuito multi ex Senatoribus & Equestri ordine in cõventum cum inciderunt eorumq; discursibus faciles aures præbuerunt, ita se statim ab illis ad Regem expeditos esse Legatos, ut quid primi adferrent, & in medium producerent, scire possent. Interim ibi hærendo de nullis omnino factionibus sibi innotuisse; neq; gravamina tanta notasse, quæ remp. afficere aliqua ratione deberent. Si quæ tamen essent, non ibi fuisse locum eorum exaggerandorum, sed in Comitiis quæ cum nuptiarum regiarum causa nunc non possint celebrari, obtestari Regem ut au-

ut autoritate Regia ejusmodi privata cõventicula prohibeat, idem & præsentes ad latus regium Senatores rogare ut autores regiæ sint compescendæ tantæ insolentiæ. Ad diversas has legationes nomine Regis Joannes Tarnovius Vicecancellarius regni respondit. Regem exinde graviter affligi quod ad ejusmodi insolita convẽticula subditi se conferant, hoc semper fuisse in votis, idq; unum ardentibus à Deo expetivisse precibus, ut rempub. hanc quam regendam Dei permissu suscepit, quiete administraret. Annuisse superos votis suis cum sibi victoriã de hostibus concessisset & omnes inimicos patriæ partim fœderibus, partim timore sui in officio jam contineret. Sed felicitatem hanc domesticas discordias & nescio quas diffidentias interturbare. Hoc semper in animo habuisse, ut libertatem quam civibus suis sacrosanctè servaturum se promisit, non tantum conservaret inviolatam, verum etiam augeret; aliter tamen omnia ab ipsis interpretari; Qua ratione an publico juri, consuetudini Regni hujus, decreto Electionis, securitati reipub. Majestati Regiæ satis prospiciant; non multum disserẽdo, committere Regem futuro comitiorum judicio. Grato suscipere animo, eorum declarationem, qui cum eo pervenissent, quod alium locum, ad ejusmodi negotia pertractanda, & finienda habiliorem eo privato esse judicarint & elegerint. Laudare ipsorum dexteritatem & optare ut ipsorum consiliis & fraternis admonitionibus innixi cæteri ad saniorem mentem reducerentur. Et quoniam suspicionibus maximis eos laborare Rex videt, tam ratione matrimonij sui, quam ratione factionum aliquarum cum domo Austriaca, quo sub prætextu conjugij aliquam reipub. molestiam parere deberent, expetivisse serio Regem, ut comitia ante tempus nuptiarum indiceret, non tam propter suspiciones, à quibus procul ipse abesset, quam ut desideria subditorum suorum tam urgentia expleret; Quia tamen eo res devenerunt, ut nõ sine gravi offensa domus Austriacæ, cum qua propter pacificandum regnum, contrahit affinitatem deserendæ illi essent, ideo pro tunc generalem conventum habere nulla ratione potuisse. Et quamvis longo ante tempore libentissime illũ indixisset, pestem tamen quæ regnum universum pervaserat, & unanimem Senatorum consensum, institutum hoc retardasse. Optimè notum habere Regiam Majest. omnes suspiciones & diffidentias periculosas & nocivas in omnibus rebuspubl. esse, proinde ne nostræ quoq; patriæ aliquod creẽt periculum, declarare & verbo regio omnes assecurare, nullos unquam inivisse tractatus cum domo Austriaca ratione regni; neq; in mentem quidem id venisse, & harum suspicionum non se sed malevolentiam nonnullorum, causam præbuisse. Nec tantum regnum Poloniæ verum & Sueciæ hæreditarium, postquam paterna morte ad se devolutum fuerit, manu tenere velle, hoc tamen in regno semper residere. Hanc habere in fidelibus subditis fiduciam, ubi tempus advenerit, quod eum hoc in casu nulla ratione deserent. Vicissim spondere, sine consensu ordinum nolle itineri se accingere Suetico, quod non tantum Regio suo verbo, verum etiam in scriptis datâ assecuratione promittere. Præterea advertere se suspiciones has, & timorem ex factionibus, tam domesticorum, quam extraneorum hominum promanere, sedulo se procurare instituisse, ut in futuris comitiis contra ejusmodi practicantes processus & expedite & acriter instituatur. Post factam declarationem & assecurationem monere omnes ut ex pectoribus suis pavorem hunc minus necessarium & suspiciones evellant, conventicula intermittant, Cives in quiete vivere sinant, charitatem, fidelitatem debitam, Suæ Majestati exemplo Antecessorum suorum præstent. Hujus opinionis eos debere esse, nihil carius, aut pretiosius, ipsorum libertatibus, & utilitatibus habere. In evocationibus vero ad aulam subditorum, jura regni sicut in aliis rebus omnibus velle respicere. Finito responso data fuit assecuratio Regis cum sigillo & subscriptione nuntiis. Gratias egit nomine omnium Legatorum Petrus Ostrowski diversionemq; ad Senatum in Oratione fecit, admonendo eum ut provideret ex officio suo ne quod respub. damnum capiat, comminando, velle se ex manibus ejus reposcere, si quid patria detrimenti perceperit. Similiter & nomine alterius factionis Zbigneus Ossolinius satis fusam & elaboratã ad Senatores orationem habuit, in qua recensenda immorari nolo, cum eandem fere materiam tractasset. Utrisq; à Senatu per Episcop. Plocens. Legatis satisfactum est. Tandem Regi valedixerunt. Interim adversæ factionis Legati non contenti responso, neq; assecuratione Regia literas Cracovia statim expediverunt, quibus invitabant cæteros, ad conventum Androviẽsem, quibus pro 1. die mens. Junij Lublinij dum fuissent, fuit assignatus. In istis literis nullam Regiæ assecurationis mentionẽ fecerant, vita tantum aliquorum Senatorum qui media Regi proponebant recensuerunt eorum vero replicam subticuerunt. Media ejusmodi erant. Inprimis ut isti, qui in occursum Reginę discessuri sunt, ostendant. Archiducissam tam à Rege quam à Senatu humanissime suscipi, interim quia rumor iste pervaserat totum regnum, sub prætextu matrimonij, aliquid aliud tractari, circa regnum Pol. cum Rex nihil omnino sibi conscius sit, neq; alicui id tractãdum permiserit, protestari eum nihil se scire, nec velle scire, nec regnum, ad mortem ipsam velle deserere, Senatores idem etiã approbare, nec se in ullas unquam factiones consensisse, attestari. Ejusmodi etiam justificatio in thalamo interponi debuit, cum Regina redderetur Regi, tam ex parte Regis, quã Senatus. Ne ulla reformatio nisi in comitiis fieret. Ut cautionẽ Senatores, darent, sicut antea in nullas factiones se ingerebant, cum domo Austriaca in causa reipub. Polonæ], ita circa actum hunc matrimonij nec in posterum se nolle ingerere: & si quid in publi-

publicum prodiret, id non promoverent, sed tantis malis omni conatu obviarent. Contra hæc media alij Senatores, alia proponebant; Istam nimirum non esse ex dignitate Regis protestationem, nec non in limitibus regni, nec in thalamo, ubi locus ejus non esset. Sed in Senatu præsentibus Legatis Cæsareis interponi debere, reformationem ad comitia differri cum cæteris consenserunt cautionem minus necessariam esse asserebant, cum extra omnem culpam sint, quin immò in comitiis omnibus testatū velle facere, nihil sibi conscios esse & permittere imò procurare velle, ut rigorosa super ejusmodi practicantes lex sanciatur. Itaque ut satisfaceret Rex importunis male sentientium precibus Comitia in 6. Sept. Varsaviam indixit & statim literas expedivit ad obeundos districtuum conventus. Cum tamen in festum incidissent solemne, in insequentem diem sunt dilata. Hoc etiam tempore Roma à summo Pontifice Zamoiscius è Legatione redijt. Legatus quoq; Tartaricus aliquot equos generosos Regi secum ducens & Valachicus venerunt. Brutus etiam Epirota ab Aarone Palatino Valachiæ submersus in profluente Tyra, qui jam Indigena factus fuit Poloniæ, non aliam ob causam tantum ob non exsolutionem debitorum, quę contraxit, dum Palatinatum illum occuparet. Sicut superius demonstravimus ad finiendas conditiones matrimonij Regij, fuisse Legatos Pragam ad Cæsarem missos: qui cum feliciter eas ad exitum deduxissent, Viennam profecti sunt, quo etiam Archiducissa Conjunx futura Regis cum Anna matre sua advenit. Ibi Albertus Radzivilius Marschalcus Lithuaniæ nomine Regis die 3. Maij cum Archiducissa sponsalia contraxit. Adfuerunt præsentes Ernestus Archidux, multiq; alij Duces & insigniores Viri, qui festivitatem hanc adornarunt. Finita hac ceremonia mater cum Regina jam nostra itineri se dederunt, quas Legati nostri concomitati sunt. Circa Fristatum in Silesia Episcopus Plocensis & Sebastianus Lubomirscius Castellanus Malogostensis in comitatu numeroso & splendido eos exceperunt. Deinde Oswiecimum in limitibus Poloniæ situm aliquot magni nominis matronæ inter quas erant Palatini & Castellani Cracoviensis Tenczinij & Zerdani, uxores ut sponsam nomine Regis salutarent advenerunt. Die 26. Maij Archiducissa è Balice Cracoviam versus movit, Rex ipse in summo omnium applausu & splendore, nec non concursu hominum ad salutandum novum hospitem ultra urbem profectus est. Apparentia maxima equorum, vestium, & ornamentorum erat, ut omniū fere oculos percelleret, mirarenturq; externi tam cito potuisse Regem sex vel septem millium exercitum contrahere. Peditatus Urbanus habitu Italico, panno cæruleo, vestitus, in una porta Civitatis aderat. Cum Sponsa non adeo multi advenerant, quod Cæsarem studio fecisse dicerent, ad evitandas illas suspiciones, quibus domum Austriacam & Regem insimulabant. Vix quingenti eorum in comitatu erāt. Inter præcipuos numerabātur Episcopus Vratislaviens. & Comes de Lichtenberg. In splendido curru adveniens mater cum filia Regina quam sibi à dextro latere assidere jussit ad Papilionē (quorum tres in campo distenti erant) divertit & descendit. In secundo Rex ipse cum Senatu suo constiterat. Medium inter hos uterq; ingressi Rex, Reginā salutavit, verba ad eam Joannes Tarnovius Vicecancell. regni habuit, Deo agebat gratias, quod Archiducissam una cum Regina incolumes in Poloniā perduxerit votum addidit, ut cœpta negotia, & matrimoniū hoc dirigat Deus ad totius Christianitatis emolumentū, & regnorū dominiorumq; utilitatē. Respondit Episcopus Vratislav. pro tempore apposité. Nomine vero Reginæ Annæ Goslicius Episc. Przemisl. facunda novam Reginam oratione salutavit. Tandem lustratus exercitus, Regem in civitatem deduxit. Regina cum matre sua rhedam à Rege donatam, pulchreq; ornatā conscendit, quam octo præstantissimi trahebant equi. Hanc Regina Anna cum infante Sueciæ sequebatur, tandem Gynæceum subsecutum: Civitatem circa vesperam per S. Floriani portam splendidissimè omnes intrarunt. Ante Clepardiam porta cum variis inscriptionibus pulchre elaborata conspiciebatur, similis circa templū B. Mariæ Vir. ad Lapideam Miskovij Castell. Woinicensis, tertia in Grodensi platea. Omnes erant musica varia repletæ, in tertia decem mulieres variis ludebant instrumentis, quas ad tantam solennitatē Reginæ suæ Padnievij Castell. Oswiecimensis uxor deduxerat. Arcus triumphales sub ipsa arce conspiciebantur, & duæ Pyramides: in ipsa civitate qua iter faciebāt Reg. Maj. lapideæ variis peristromatibus adornatæ; Moneta quoq; jactata, quæ duas palmas quas fluvius dividebat, se tamen conjungentes extremitatibus repręsentabat, in altera parte inscriptio talis erat. Amor distantia jungit. Pedites & Equites à porta usq; ad ipsam arcē ab utraq; parte extendebantur, similiter in radice montis tam pedites quam tormenta disposita erāt. Postquam Regina ad templū divertisset, bombardæ & tormenta sunt explosa, tantoq; cum fragore & boatu, ut tota fere civitate cōmoveretur. Die 29. ejusdē mensis legationē exposuerunt suam à Cæsare, Legati ad hunc actum destinati Andreas Gerimus Episc. Vratislav. & Comes de Lichtemberg quo tempore Archiducissæ aulici omnes Regem salutarent. Die ult. Maji coronatio Reginæ circa hor. 15. per Hieronymum Rozrazeviū Episc. Cujaviens. absoluta fuit, Cardinalis vero Radivilus ad hūc actum summi Pontif. Legatus regem copulavit. Fuit quidem officij Archiep. Gnesn. reginam coronare, sed tunc morbo implicatus expedire negotium tantum non potuit. Archiepisc. Leopoliensis graviter conquestus fuit, se hac in parte postpositum fuisse, in absentia præsertim Gnesn. Primatis. Verū lege, vel potius

tius consuetudine cautum est ut Coronam semper Regi sive Reginæ imponat majoris Poloniæ Senator Ecclesiasticus, cum in minorem Poloniam ipsa corona sit translata. Thesaurarius quoq; regni non adfuit, interim clavem misit pro sumenda è thesauro regni corona; multi quoque Senatores ad actum hunc pertinentes desiderabantur. Qui omnes tunc una cum Thesaurario exequiis Bonari Castellani Cracoviensis intenti erant. Proinde absentium Senatorum vicem alij supplebant. Ante Regem sceptrum Georgius Mniszek Palatinus Sendomiriensis, Pomum Potulicki Palatinus Calissiensis, Gladium Nicolaus Volski Ensifer Regni; Ante Reginam desponsatam Pomum Andreas Lesczynski Palatinus Brestensis, Sceptrum Stanislaus Minski Palatinus Lanciciensis præferebant. Absolutis ceremoniis Rex cum Regina coronati & regaliter vestiti, in palatium processerunt. Convivium deinde splendidum instructum. Mensæ uni Rex cum Regina, matre Archiducissa, infans Sueciæ, Landgrafij uxor, Episcopus Vratislaviensis Comes Landgravius assidebant, Anna Regina propter adversam valetudinem devitavit convivium. Alteri mensæ Senatores plusquam triginta, tum Capitanei, Officiales, Legati variorum Principum externi hospites, accumbebant. Sequentibus diebus variæ oblectationes, tripudia, comœdiæ, exhibebantur: Præterea munera à Cæsare, Venetis, Principibus, Senatoribus, Civitatibus præsentata. Dum hæc festivitas in summo concursu & gratulatione Civium peragitur, alij Conventum suum Andreoviæ quem pro die 1. Junij indixerunt prosequuntur. Venerunt eo Nicolaus Firleius Palatinus Cracoviensis, Nicolaus Zebrzydowski Palatinus Lublinensis, Stanislaus Comes de Tarnow Sendomiriensis, Martinus Lesniowolski Podlasiensis, Stanislaus Zotkiewski, Leopolienses Castellani, Cancellarius quoq; Regni. Non procul à monasterio sessionem suam habere consueverant. Pro Marsalco Martinum Sukraiowski elegerunt. Ibi Legati Lublinio expediti relationem suæ Legationis favebant. Postea Senatores sententias suas exposuerunt. Illos equester ordo subsequutus, multa in medium proferebat, quod Rex non requisita comitiorũ autoritate nuptias celebraret, exteros penes se aleret, & his similia plurima taxabant. Erant qui suaderent ut statim inde Cracoviam progrederentur, & consilia cum illis, quos ibi reperirent, sociarent. Interim in id omnes consenserunt, ut in futuris comitiis exorbitantias istas proponerent, quæ si ex aliqua ratione differrentur, Conventum sub Varsavia pro die 7. Septemb. assignarent, tunc vero Legatos ad Regem destinarent. Itaq; Succamerarium Leopoliensem, Subjudicem Betzensem, Comitem de Tarnow, Joannem Pieniaszko, Petrum Zlostovium, Mazoviecium, duos Minocios, Staskovium eligunt. In Lithuaniam Georgium Ciecisowski qui etiam conventus suos Slonimi & in aliis locis obibant expediunt miserat. Rex ad conventum Androviensem Legatum suum Zamoiscium Secretarium, qui literas Regis & Senatorum eis reddiderat. Mirabatur Rex in literis suis, quod Conventum istum non intermiserint, cum satis luculentam assecurationem Legatis eorum dederit nec habuerit voluntatem permanendi Cracoviæ, neq; factiones aliquas struxerit, aut notitiam de illis aliquam habuent, quæ ipsos suspensos redderet, monebat ne Conventus istos frequentent, siquidem brevi Comitia futura sunt, quæ medelam rebus omnibus adferrent. Senatorum literæ, plenæ hortationum erant, rogantes ne ejusmodi Conventus celebrent, neq; sine illis, qui æquali cum aliis libertate gaudent aliquid statuere, velint, ut sint contenti assecuratione Regia, & Comitiorum futurorum certitudine. Die 5. ejusdem mensis Legati Cæsarei expediti, quibus proponebant factiones aliquas Rempub. & Regem turbantes, & rogabant ut ijsdem ulterius Regnum turbare desinant: Episcopus luculentam attulit excusationem. Addidit insuper ex nostris nonnullos esse in culpa qui Maximilianum in suo proposito constantem esse debere hortarentur, omninoq; ei promittere regnum, quod discessu Sigismundi vacuum fore pro certo pollicerentur. Qua in materia plurimos (dum Legatione in Comitiis præteritis fungeretur) ad eum ventitasse multaq; inaudivisse. Die 6. Junij sub noctem die Sabbati vi variç comœdiæ exhibitis in scala arcis, summa arte & sumptu elaboratæ. Imprimis vero cum is Regius splendide cõfectus visendum se præbuit, cui quatuor virtutes Prudentia, Temperantia, Justitia, Fortitudo insidebant. Subsecutæ cum nebulæ Nicolai Volscij Ensiferi Regni, tum Sigismundi Miskovij Capitanei Piotroviensis testudo; postea Actæonem quem canes proprij discerpserunt, Stanislaus Stadnicki; Danielowicz, Krasicki, Theodorus Lacki repræsentarunt, Christophorus Dowstaiscius, Monvidovicius Dapifer Lithuaniæ, Opalincus Incisor Regni Neptunum, quem Delphini trahebant, in medium protulerunt. Stanislaus Minski Palatinus Lenciciensis Orpheum qui ex mœrore uxoris suæ ad inferos descendit, ut inde à morte eam musica suâ eliberaret exhibuit. Et apposite sanè, nam sub hoc fere tempus ipse quoq; uxoris suæ mortem deplorabat. Eum Vistula cum Nymphis Petri Miskovij Capitanei Chencinensis subsecuta est. Ad extemum Labyrintho Niemozevij comœdia finita. Insequẽte die Dominico in foro ludi hostiles exhibiti, quos spectabãt Reginales Majest. utręq; Archiducissa Infans Sueciæ, ibi quoq; aliquot artificiales lusus erãt. Piotrovij & Bekesij bombardarum explosiones hydra Incisoris regni, Triumphus Persei Dapiferi, Lithuaniæ, Incola Stanisl. Stadnicij, mons ardens quẽ Crocodili trahebant, Petri Miskovij Capitan. Chencin.

Deinde

Deinde vestitu Persico advenerunt Jaslowicki Capitaneus Sniatinensis cum Sieniavio Dapifero regni, quos Aethiopes sequebantur splendide induti. Tandem octo hastati concurrerunt ad invicem. Nieviadowski cum Zawisa, Koricenski cum Wirowski, Gorski cum Zaboklicky, Karkowski cum Tuzowski. Multi alij ad lusum præparati erant. Rex vero prohibuit, propter brevitatem temporis quod ad vesperam declinabat. Insequente die Rex una cum Regina juvene, & cum matre Archiducissa Niepolomicium est profectus, ubi non diu commorando, rediit nuntiosq; Andrzeiovienses 13. mensis ejusdem audivit, qui instructionem suam prælegerunt; hæc recensita jam toties continebat puncta. Tum etiam aliquas exorbitantias proponebant. Addiderant novum articulum circa prærogativam Archiepiscopi Gnesnens. in Coronatione Reginæ, & autoritatis Thesaurarij regni minuendæ modos addebant. Monebant quoq; Marsalcum regni ne extrancos in aula Regis pateretur, utq; eos qui in suspicione aliquarum factionum essent, ad comitia detineret. Ne Cancellaria aliquid ultra jus proderet, præsertim ea quæ Regium matrimonium concernerent. Et si quid ejusmodi esset factum protestari se non scire, nec velle ut ad notitiam suam perveniat. Quod Bendzinensem concordiam inviolatam esse velint: protestari quoque contra Reginæ Coronationem. Ad extremum Cardinalem Radzivilium incusarunt, quasi ille privata autoritate sine consensu ordinum matrimonium illud Regi conciliasset, legationemq; à summo Pontifice expedivisset, nec non contra jura Regni Episcopatum Cracoviensem possideret. Hoc tempore dum ex Conventu Andreioviensi reverteretur Joannes Zamoiscius Cancellarius Regni, divertit ad Joannem Comitem de Tarneto Castellanum Sendomiriensem, Stobnicium, ubi Barbaram minorem natu filiam suam ei in matrimonium 14. Sept. collocavit. Die autem 16. ejusdem mensis Nuntiis Androviensibus per ViceCancellarium Rex respondit. Fuisse hujus Regem opinionis & spei, primam declarationem & responsionem satis claram & sinceram, has suspiciones inter subditos iniquè disseminatas in officio continere, & Andreiovienſem conventum sistere potuisse, siquidem ea assecuratione à se accepta, & certa, & fundamentali ad tam breve tempus comitiis destinatum poterant esse cõtenti. Quia tamen ultra spem suam in privato congressu res ejusmodi sint prolatæ quæ non tantum Regiam suam personam, sed etiam Senatum, & universam rempub. concernunt, nolle se ulterius sermone progredi, sed potius ad cognoscendum Ordinibus in Comitiis futuris generalibus ea reservare. Hortari vero eos ut particulares Conventus omni cum reverentia & debito honore suæ Majestatis obeant. Adjecit Cardinalis (siquidem tunc præsens erat.) Quamvis non esset obligatus rationem factorum suorum alieni reddere nisi cum tempus & locus illius esset præsertim in Comitiis: tamen & hoc in loco silentium rumpere coactum se esse. Inprimis vero titulum Legati summi Pontificis non se appetivisse, & oblatum receptumque ad majorem matrimonij Regij dignitatem Majestatemq; tam diu usurpasse quousq; actus iste durasset, finito eo, & officium suum expirasse. Conjugium Regium non procurasse, sed mandato Regio Domus Austriacæ benevolentiam & animum explorasse: alios Legatos fuisse destinatos, qui voluntatem divinam & Regis adimplerent. Episcopatum Cracoviensem non se desiderasse, neque tantopere appetivisse, sed benignitate Regis, collatum suscepisse, nec se salva dignitate sua & jure illum deserere ullo modo posse. Neque videre eum contra jura patriæ se tenere, cum Indigena hujus reipub. & quidem præcipuus in familia ex majoribus suis, tam meritis quam prærogativâ sit. Ad extremum paucis verbis Legatos monuit, ne cum ejusmodi Legationibus veniant, quæ honestatem, & bonam nominis ejus existimationẽ læderent, siquidem qui honestus est honestum quemq; venerari debere. Expeditis Legatis eadem die Rex una cum Regina, Archiducissam matrem ad limites usq; Poloniæ deduxit. Tum etiam Legatum Venetum, Petrum Dusdum remisit, torque aureo donatũ. Hoc tempore Aaroni Palatinatus Valachiæ est ademptus, quod promissis muneribus non satisfecisset, multosq; præcipuos regionis illius trucidasset. Petrus vero qui se fratrem Germanum Bogdani falso jactitabat, cum tamen ille Carogrodi ut Dzersko referebat mortuus fuisset, Palatinatum nostris adjuvantibus occupavit. Sed renuente Imperatore Turcarum non diu eam possessionem retinuit. Quo misso exercitu Constantinopolim eum abducere mandavit. Aaronem vero pristinæ restituit dignitati. Kosaci etiam multa in Podolia præsertim Palatino Kyoviensi damna intulerunt. Civitates ipsi per oppugnationem vastarunt, tandem cum contra eos cũ militibus suis processisset, ab ipsis victus remãsit. Die 13. Julij Albertus Radivilus Marschalcus Lithuaniæ febri calida correptus, Cracoviæ diem extremum clausit. Corpus ejus post aliquot dies Cracovia Rege cum Regina comitante eduxerunt. Insequenti die Reginæ Senior una cum Infante Suecia propter pestis suspicionem versus Varsaviam movit. Die 26. mensis ejusdem auditus fuit Legatus summi Pontificis, qui ante dies tres Cracoviam venerat. Subsecuti sunt illum alij duo unus ex illis Camerarius fuit, qui Reginæ rosam auream nomine summi Pontificis obtulit, atque illi eunti ad templum prætulit. Insequente die Rex cum Regina ad Comitia celebranda Varsaviam profectus est, quæ pro 7. die Mensis Septemb. anni 1592. assignaverat. Multi Senatores & nuntij Terrestres convenerant.

Abso-

Absoluto sacro Missæ officio de Spiritu Sancto, nuntij in unum congregati Marschalcum elegerunt, è Lithuania Pacium. Secunda die dum vellent Regem more solito salutare nuntij Cracovienses protestati sunt, nolle se salutare Regem nec propositionem audire, nec ad aliquid agendum accedere, priusquam inquisitio in Practicantes Austriacos fieret. Majores Poloni etiam instructionem suam monstrarunt, in qua modus inquisitionis proponebatur. Diu trutinando scriptum illud ad Regem tandem & Senatum expediunt, nuntios cum mandatis hic esse nimirum aliquos, qui Regem salutare & propositionem audire vellent; aliquos vero velle quidem salutare non vero adesse propositioni, quousq; de Inquisitione Senatus aliquid non statueret. Verum & hoc in puncto Senatores ipsi erant dissentientes. Major tamen pars prævaluit, ut post salutationem propositio institueretur, & ita solutus Senatus. Postera die nuntij omnes in hoc consenserunt, ut Senatores ab Inquisitione vota sua inciperent, circa quod punctum, Senatus in absentia Regis clauso ostio integram diem consumpsit ubi Cancellarius Regni cum Episcopo Cracoviensi diu verbis concertavit. Tandem cum convenissent, in id ut ab inquisitione vota sua inciperent, nuntiisque intimassent, die 12. ejusdem mensis gregatim ad Regem convenerunt & salutarunt. Die 14. Cancellarius Regni dum venisset ad Regem cum ViceCancellario ratione propositionis nonnihil contentionis habuit, Vicecancellarius tamen ingressum fecit & tractanda proposuit. Uterq; Archiepiscopus sententias suas eadem die exposuerunt, Gnesnensis paulo acrius in Regem est invectus, sed à Principe admonitus, mitius loqui cœpit. Insequente die Episcopus Cracoviensis una cum Hieronymo Roztrazevio Episcopo Vladislaviensi vota sua expediverunt. Hic quoniam in conciliando Regi Conjugio laboraverat, suspicionibus non vacabat. Ideo urgebat ut sibi, si quis aliquid contra se sciret objiceretur, paratum se esse purgare. Postea alij Senatores ad eum collimabant terminum, ut inquisitionis istius modus aliquis præscriberetur, per Deputatos utriusq; Ordinis; Alij conabantur extorquere statim ex illis, qui aliquam notitiam de factionibus istis haberent, ita tamen ut nulli subjacerent pœnæ, si nihil probarent. Die 16. Nuntij Cracoviensis districtus protestati sunt in consessu Senatorum contra Episcopum Cracoviensis quod eum pro Episcopo nolint habere nec agnoscere. Contra quos è converso alij nuntij una cum Capitulo insurrexerunt, proferentes si unum loco movere vellent, aliis idem efficere deberent, innuentes Præpositum Miechoviensem, & Abbatem Andrzeioviensem. Hoc tantum in uno Palatinatu Cracoviensi esse, quid in aliis? Responsum à Rege velle se alio tempore, id committere judicio omnium Ordinum, dummodo id perficerent quod cœpissent. Insequente die Nuntij cum Senatoribus inquisitionem urgere cœperunt. Rex vero judicia post vota Senatorum administrare cœpit, quæ cum nuntios turbassent, quod prius inquisitio perfici debuisset, volebant ad Regem mittere, rogando ut celebrandis judiciis tantisper supersederet: alij verò contradicebant, innuentes fore hoc contra Regiam Majestatem & dignitatem si Rex cœpta judicia non persequeretur. Dissentiebant inter se votis Nuntij, concluserunt tamen, ut Regem rogarent velit autoritate Regia Senatores ad id perducere, ut unanimi voce unum omnes sentirent, quod præstare omnino difficile erat.

Post multas altercationes, Articulos varios in duabus fere chartis scriptos à Senatoribus ad nuntiorum consessum Tilicki Secretarius Regni major attulit, super quos per Palatinatus vota ederent; Interim Rex Judicia secundum consuetudinem exercuit, quamvis multi ex nuntiis essent, qui ea improbarent, ab aliis tamen reprehensi, supersederunt. Sessione soluta Casimirscius incidit in cursorem Vratislaviensem, cum existimaret eum à Practicantibus aliquid novi adferre: literas accepit & nuntiis cæteris legendas proposuit. Unas ad Varsevicium scriptas aperuerunt, cum nihil invenissent factionibus simile cæteras Marschalco concrediderunt.

Expediverunt nuntios etiam illi qui secessionem fecerant, & in patenti campo sub Varsavia circa volam, consederant. Aderant autem ibi præcipui omnes, qui conventum Andreioviensem celebrabant. Nomine omnium in circulo illo congregatorum, nuntiis suis Cracoviensibus exprobrabant, quod nondum inquisitionem finivissent, cum terminus tantum duarum septimanarum ab illis fuerit assignatus. Excusationem adferebant illi se non esse in culpa & promittebant, nolle jam ad aliam consultationem non finita prima accedere. Fremitus statim nuntiorum ex aliis districtibus est ortus; rem esse & novam & insolitam, ut unus Palatinatus, in Comitiis proponere tractanda, & concludere, isq; invalidare comitia, vel ultra tempus definitum prolongare deberet: talibus & similibus acclamationibus eos ad campum remiserunt. Interim illi vota sua continuabant, quæ diversa erant, ideoq; loco conclusionis, modus nullus rixarum & controversiarum circa Inquisitionem reperiebatur. Interim nuntij Cracovienses, illos qui in campo exitum expectabant, rogarunt, ut in unum convenirent, neve sine illis concluderent, quod ipsi concordiæ causa præstiterunt. Itaq; diebus tribus in consultatione consumptis declararunt nomine equestris Ordinis in campo residentis nolle diutius ultra diem Lunæ eos inquisitionem expectare.

Insuper

Insuper scriptum ab illis quoddam attulerunt, à quo nulla ratione recedere posse asseverabant, quod tamen scriptum alij Palatinatus rejecerunt; quod etiam Jus ipsum de non præstanda Obedientia Regi refutabat. In hoc tamen omnes consensere ut ad conclave suum venirent, & diversas suas opiniones subjicerent judicio Senatus cum quo libenter Rege absente consilia vellent communicare. Quod cum ipsis esset permissum, post longas disceptationes, declarationem Regis quæ die 28. Sept. oblata fuit admiserunt. Cujus hæc erant Capita. Quod his conventibus qui ad hoc usq; tempus celebrati erant in bonam partem eos interpretando, Rex non commoveretur, neq; illis, qui præsentes illos aderant, persequeretur, sed omnibus se liberalem & æquabilem sicut merita cujusq; postularent, præstaret. Etsi cogitaret in Sueciam hinc proficisci urgentibus ejus Regni negotijs, ut eam cogitationem penitus deponeret, & hic præsens in Regno semper maneret, cum inde suspiciones & vani timores promanassent, maxime; occasioque turbandi Rempublicam tam suis quam externis præbita fuisset, in tantum ut nec ipse Rex suspicione vacuus fuerit. Quamvis ipse nunquam habuerit voluntatem deserendi Poloniam, vel tollendi libertatem. Ejusmodi ergo factiones cum inde vel maxime permanent, nolle jam se illis occasionem præbere, & licet advertat negotia Sueciæ Regni postulare suam præsentiam; verum ex alia parte perpendendo pericula Regni Poloniæ ex suo discessu pullulantia, malle se illa relinquere & intermittere quantumvis cum maximo suo damno, aliaque potius media quærere, ut nimirum Ordines ex Comitiis istis Legatos suos ad Regem & Ordines Sueciæ mittant, qui tractent cum illis quibus mediis sine turbatione post mortem Patris sui in Regno sui hæreditatij possessionem pervenire possit, simul perspiciant, an ipsius Regis præsentia ibi requiratur, idq; in sequentibus comitiis referant. Si Respubl. discessum permitteret, cautionem se velle reditus sui ex tempore præstare, si interim mors Parentis sui, interveniret, statim se comitia indicturum, ut cum consensu Ordinum sicut pacta conventa sonant, proficisceretur. Optare se ut tandem istis turbationibus finem imponant, & consulere ut ad Regem Parentem suum expediant, rogando, velit apud vicinos Principes istis factionibus occurrere; contra autem Subditos suos processum juridicum velle se instituere, ne posthac aliquis idem facere præsumat. Facta ejusmodi declaratione Senatus per Archiepiscopum Regi gratias egit & simul rogavit, ut cum nuntiis, sicut in re gravi, possint consilia communicare. Postquam Rex secessit ad conclave suum, discordia maxima inter nuntios orta: quorum alij erant declaratione Principis contenti, alij nullatenus in eam consentire voluerunt.

Itaque unus post alium ad conclave solitum cum summa altercatione abivit. Deinde ratione Marcarum, quæ ipsis non erant solutæ, contentio cæpta: quas propterea subtraxit Thesaurarius, quod Deputatos non assignaverint ad faciendum calculum cum exactoribus Tributorum, quousq; Inquisitio non perficeretur, præsertim Nuntij Cracovienses Jordan & Morstin, quos postea Rex ratione tributorum ad Judicium Castrense citari curavit. In senatu quoque Concordia non satis firma, in duas scissi factiones: aliqui declarationem illam probabant, aliqui planiorem desiderabant. Idem factum est in sessione nuntiorum, secundam itaque Rex declarationem facere quodammodo coactus fuit. Sed nec illam aliqui Senatorum nuntiorumq; admiserunt. Volebat itaque pars una turmatim sine ullo ordine Regem accedere, urgendo Inquisitionem; alij vero obstiterũt, & sanum suggesserunt consilium ut nimirum mitterent ad Senatum, seq; declararent, nolle diutius unanimem consensum eorum expectare, sed crastina die mane eo venire, velle, & inquisitionem incipere. Die itaq; 8. Octobr. postquam in Senatum venerunt. Archiepiscopus Gnesnensis longa Oratione in memoriam ipsis revocavit, omnia quæ ab initio Comitiorum ad hoc usque tempus inter eos sint acta, hoc puncto finiens sermonem suum, nolle jam se ulterius Inquisitione factionum & profectionis in Sueciam Clementiam Regiam exacerbare satius id inciperent tractare, quod Rempublicam in tranquillo statu collocaret; Et statim prælecti erant aliqui articuli. Non contenta pars una, respondit, non conducere res istas mederi, donec prius factiones funditus tollantur, quod aliter fieri non posset, nisi aulici externi Regij in medium producantur. Aliis non videbatur modus tam rigidus cum Rege procedendi, sed potius media quæ Senatus proposuit apprehendenda esse omnino censuere. Eadem die Martinus Lesniovolski Castellanus Podlasiensis, quoniam Rex cum habuisse notitiam harum practicarum asseruit, relationem & excusationẽ in præsentia attulit omniũ. Die 9. ejusdẽ mensis Stanislaus Paulowski Episcopus Olomucensis Legatus Cæsaris in Senatu auditus fuit, Comitia itaque sine ullo fructu & effectu soluta sunt. Illi enim, qui non in omnibus declarationem Regiam approbabant, Legatos ad summum Pontificem & Regem Sueciæ hac in materia expediendos non censebant. Quantum vero cautionem à factionibus attineret, constitutionem illam de non sufficiendo Successore meliorati volebant, præterea assecurationem ab aliquo progressu periculoso & violento Maximiliani urgebant. Processum in Practicantes admittebant, præterea ad congressum Equestris Ordinis modum certum electionis & exclusionis domus Austriacæ à Regno Poloniæ rejiciebant.

Regi

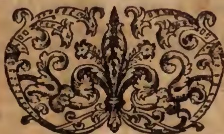
Regi discessum non nisi secundum pacta post mortem Patris permittebant. Tum etiam Constitutiones Cancellariam constringentes formare, magistratus reformare, de Clenodiis inquirere, concordiam Bendzinensem magis roborare, externos expellere, reformationem Reginæ super Capitaneatus limitaneos, aut Juridicas Civitates, præsertim si Rex discessisset è Regno tollere conabantur.

Quibus omnibus alia pars contradicebat. E Comitiis discedendo Stanislaus Gorkanus Palatinus Posnaniensis ultimus familiæ istius in Bloniæ è vivis excessit. Hæreditas ampla illius Czarnkoviis cessit.

Hoc quoque tempore Tartari Moscoviam devastarunt, quibus redeuntibus cum maximis spoliis Kosaci se objecerunt. Itaque præda divisa sine ullo armorum strepitu eos dimiserunt. Turcæ etiam in Croatia & Hungaria multas Civitates Cæsari ademerant, qui induciis violatis propterea quod multa damna à maritimis hominibus Cæsari subjectis perpessi fuissent hostiliter ditiones ejus depopulati sunt.

Tunc quoq; Succiæ Rex fatis concessit, occasionemque discessus Regij in Succiam, ut infra dicetur, præbuit.

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti

LIBER X.

Nuntio mortis Paternæ Joannis III. Sueciæ Regis accepto, in diem quartã Maij, Varsaviam Comitia Rex indixit. Mortuus jam fuerat, Vigilia Divæ Catharinæ, nuntium tamen ejus: non priusquam sub initium anni hujus nonagesimi tertij Rex acceperat. Ac cogitarat quidem Thoruniam Comitia indicere: ex majoris tamen partis Senatorum sententia, Varsaviam deinde ea indixit. Annus hic duos insignes Senatores abstulit, Martinum Lesnovolscium Castellanum Podlasiensem cum Literis, tum elegantia, rerumque externarum peritia cultissimi ingenij. Marsalcum tum Petricoviæ Tribunalis regni, & Andream Opalinscium Marsalcum regni, qui & consilio & prudentia, & gravitate Senatoria imprimis clarus erat, ideoq; & apud Stephanum, & præsentem Regem Sigismundum plurimum gratia autoritateq; valuerat; Mortuus fuit Posnaniæ, sub initium quadragesimæ. Cosinscius interim Podlasiensis, Dux Cosacorum manu non parvâ collectâ ad quinque millium circiter in Podolia grassabatur. Maxime in possessiones Ducis Ostrogiæ Palatini Kioviensis. Universo regno periculum imminere videbatur. In Podolia filius ejus Janusius: In Polonia circa Tarnopolim & Ungaria ipse militem conscribit, Cosinscius Tarnopoli, ubi habitabat diffidens, Piatkum secessit, eoq; communito aciei rem committere volens ad prælium egressus fuit: ab initioque secundâ fortunâ pugnans, ad extremum virtute, maxime Janusij filij militisque ejus, gravis armaturæ pugna restituta: ipseque fusus fugatusq; fuit. Ad tria millia Cosacorum cæsa Cosinscius rebus desperatis Duci Ostrogiensi supplex fit. Ex oppido progressus fideique ejus se credens certis conditionibus in gratiam ab eo recipitur. Inter quas prima, ut imperio Cosacorum in perpetuum se abdicaret: Verum Juramento, quod præstiterat, violato, maximèq; Alexandrum Visniovieciúm Capitaneum Circasiensem, qui cum aliis compluribus Palatino Kioviensi auxilio fuerat, ulcisci cogitans, manu iterum collecta Circasium se confert; Ubi in hospitio ebrius à familiaribus Visnioviecij interficitur: quadringenti etiam Cosacorum cadunt. In priore prælio cum Palatino Kyoviense ad 26. Tormenta bellica ei ablata campestria, & signa ferre omnia. Die 15. Martij se dedit. Sub finem Martij quemadmodum in aliis Palatinatibus, ita Brosoviciis etiam ante comitia Conventus habitus. Contentiones in eo non parvæ de Janusio Duce Ostrogiæ Palatino Voliniense, cum Castellano Cracoviense designato fuere: aliis pro Indigena Cracoviense eum agnoscentibus, aliis ad Voliniam eum revocantibus. Quibus facilè rejectis cum ornatissimo comitatu post conventum mox Cracoviam ingressus, signa de Cosinio capta, Skalcæ ad Divum Stanislaum suspendit. Ante Comitia Joannes Zamoiscius Grzimalius Secretarius, qui Archiepiscopus Leopoliensis postea fuit, ad Cæsarem missus, quæ ex transactione Bendzinense adhuc requirerentur, ut Juramentum Maximiliani Ungarorum, & alia nonnulla postulaverat. Ad comitia deinde Senatores non admodum frequentes, nuntij etiam dissentientes venerant. Ex Palatinatu Cracoviense duodecem, ex Volinia totidem de Marsalco maximè nuntiorum controvertentes. Die 14. Maij Nicolaum Danieloviciũ elegerunt. Propositio à Zamoiscio pro loco magistratuq; ejus tanquam regni Cancellario facta, inprimis mors Regis Sueciæ & proposita & deplorata: necessitatesque quæ ob eam in Sueciam excurrendi Regi incumberent, demonstratæ. Sententiæ inde à Senatoribus pro more dictæ. In quibus imprimis Ducibus Ostrogiæ pro republica contra Cosinscium gesta gratiæ actæ. Non parvũ enim

enim periculum universæ reipubl. nisi oppressum mox fuisset, imminere videbatur, tumultusq; ejus, qui opera studioque Zolkievij cum Loboda Nalevaiconeq; Ducibus Cosacorum non multo post extinctus fuit, initium quasi quoddam Cosinscianus is erat. Ut Rex si fieri posset maneret, perq; legatos potius quæ agẽda essent ageret; omnes imprimisq; Zamoisci⁹ petiere, multisq; rationibus persuadere ei conati fuère. Verum literæ è Suecia ostensæ, quæ præsentiam Regis requirebant, frustra omnia tentari demonstrabant. Die 23. Maji die Dominico filia Reginæ nata Anna Maria. Missus cum nuntio eo ad Archiducissam matrem Nicolaus Volscius Gladifer tum regni, nunc supremus Marsalcus: ad Cæsarem Bojanovius Cubiculi regij minister: ex conventibus qui comitia antecedebant, dissensiones nonnullas partim veteres de Radivilo, Episcopo Cracov. partim recensiores de Duce Janusio Castellano Cracov. ad comitia nuntij secum attulerãt. Quemadmodum ante ostensum est, Zamoiscius Grzimalius ante comitia adhuc de nonnullis rebus, ex communibus pactis postulatũ, missus ad Cæsarem fuerat. Legati igitur ad comitia hæc à Cæsare missi, imprimis mortem Regis Sueciæ recepto, inter Principes officio lugent: tanquam propinquo officia omnia deferunt: Maximilianum & Ungaros in transactionem Bendzinensem nondum jurasse excusant; ut quos Cæsar in potestate sua non habeat, itidem quod sigillum imperij, Transactioni non adjunctum; ut quod sine conventu Imperij administrari non posset, ostendunt, satis sigillo regni Bohemiæ esse: itidem quod Rex Hispaniarum eam nõ confirmasset: nihil autem ex omnibus iis rebus periculi esse; ut quod prohibendo non permittendo, avertere omne Cæsar posset. Quemadmodum aliis in rebus ut plurimum à Principibus reliqui etiam ferè pendent: ita tum etiam controversiis, quæ inter Cardinales Radivilum & Batorium potissimæ erant, compositis reliqua facilia fuere: Comitiaq; præter omnium opinionem biduo fere ante exitum, inclinata re ex sententia cessere. Compositæ autem fuerant, potissimum opera Nicolai Firlei Palatini Cracoviensis, cumq; superioribus comitiis mentio nulla discessus Regis nisi post mortem patris admissa fuisset. Tum ex pactis Rege cum postulante, difficile negari ei potuit: tributum etiam decretum, ex quo ducenta millia Regi in iter: tertium etiam à Lituanicis ordinibus promissum ei fuit. Cum autem Rex intra annum, se iterum stiturum promisisset, mutuò à republ. cautum ei fuit, integrum per id tempus servatum ei regnum fore. Reformatio etiam Reginæ quæ superiorum Comitiorum contentionibus infecta fuerat, summo omnium consensu constituta in hisce fuit. Confœderationi, quæ ut plurimum Comitia moratur: nonnunquam etiam inficere solet, & illa quoq; non parum morata fuerat: Consilio tandem Zamoiscij Generali clausula qua nimirum publicæ paci cavebatur, cautum. Novatum rerum rei, seu practicantes ut vulgo vocabantur, ad Tribunal remissi, Legati etiam externi omnes per absentiam Regiam regno exclusi, Valedictio tandem mutuis faustis acclamatiobus tam nuntiorum, quam ex parte Regia celebrata. Sub finem comitiorum nuntij de excursione Tartarorum, in Voliniam allati fuerunt, à Cosacis victoria Ducis Ostrogiensis læsi exciti putabantur: excursione in Moscoviam simulata, excubias vel fefellerant, vel oppresserant, captivos multos abduxere: maxime mulieres, viris, vel in comitiis vel tribunali, quod Volinicas causas tum judicabat, absentibus. Missus ad eos Nicodemus Cosacovius, quod literas fidei publicæ obtinere non potuisset, ex itinere redijt: ad aulam etiam Turcicam, Vaclavus Drozinscius, aulicus regius missus, ut sub tempus hoc discessus regij animum Principis Turcarum exploraret, confirmaretq;. In itinere in exercitus Turcicos, qui in Ungariam tum ibant, non sine periculo incidit, Constantinopoli satis humane exceptus; quod tamen munera nulla secum attulissent, diu ad ipsum Principem Turcarum non admissus fuit. Sed cum neq; literas regias, extorqueri à se passus fuisset, neque apud Feratam Bassam primarium Legationem exponere se cogi, ad ipsum Principem postea admissus rebusq; ex sententia confectis dimissus fuit, 4. Julij Baptismus Infantis Annæ Mariæ celebratus fuit. Initiata fuit à Georgio Radivilo, Cardinali, suscipiunt: Legatus Cæsareus Vladislaus Berca, Marsalcus regni Bohemiæ, legatus Archiducissæ Comes de Turc, Regina Senior, quæ Infantem etiam ad templum tulit, Infans Sueciæ, alij ex delegatione summi Pontificis, ut Albertus Baranovius Episc. tum Plocensis, Christophorus Radivilus, Palatinus Vilnens. Georgius Mnissek, Palat. Sendomir. Castellani aliquot. Sub idem tempus diluviũ Cracoviæ fuit, maximis cum detrimentis plurimorum ædificiorum. In æde Bernardinorum, ad tres ulnas aqua excreverat, eadem mensura Stradomi, in æde Divæ Catharinæ Casimiriæ cellaria omnia plena: multæ villæ cum hominibus incolisq; abreptæ die 3. Aug. Rex Varsavia Sueciam versus profectus, filia relicta, Petroque Tilicio regni majori Secretario, Radivilæque viduæ filiæ Ducis Curlandiæ commissa. Die 2. mens. Sept. Tumultum plebis Gedanensis expertus fuit, ex jurgio duorum Haidonum, cum naviculario in quo & cœnaculum ipsum regium quod in forum spectabat, globis appetitum. Ex utraq; parte aliquod deni homines cecidere. Comitati Regem in Sueciam fuere, Germanicus Malaspina, Episc. S. Severi, Nuntius Apostolicus: Joannes Tarnovius Vicecancellarius, Petrus Tilicius major Secretarius Stanislaus Crasici⁹ Castellanus Przemisliensis, Gedanum etiam, Hieronymus Rozrazevius, Episcopus Vladislav. Andreas Batorius Cardinalis Episcopus Varmiensis, & alij nonnulli Senatores, Decima

ma sexta Sept. à Laterna mare ingressus, cum Navium quinquaginta circiter classe 23. Sept. ab Hela tempestas. Sub novilunium Regem Calmariam petentem, Stokolmiam cum Regina & Infante rejecit: reliquas naves disjecit, omnes per eam tempestatem in maximo periculo fuere, qui in Gotlandiam Danicæ ditionis, peninsulam rejecti fuerant. Humaniter ibi excepti, adjutiq;. Rex etiam cum Regina à Carolo ordinibusq; Stokolmiæ exceptus, Upsaliæ deinde coronatus fuit. Sub finem mensis Decemb. Loboda cum tribus millibus circiter Cosacorum, Jurgovam non procul à Bialogrodo Turcicæ ditionis sub ipsum tempus nundinarum diripit, cum prædaq; nō parva discedit. Quos Turcæ Tartari Valachiq; Borysthenem versus insecuti. Cosaci à Chlopicio, qui Stephani Regis tempore cubicularius fuerat, authoritate Cæsaris inducti putabantur, à quo signa, literas, pecuniam, ad ditiones Turcicas infestādas tradidisse eis dicebatur: cumq; Mosco consilia communicasse, quas ob causas Cracoviæ in vinculis fuerat, sed ex iis in Silesiam evaserat. Per absentiam Regiam ad Carncovium Archiepiscopum Gnesnensem, tanquam Regni Primatem, mense Februario legationem Cæsar mittit. Duo ejus potissimum capita erant, unum de Tartaris, per regnum in Ungariam transitu prohibendis: alterum quod de fœdere contra Turcas, primarios aliquot legatos mittere Cæsar constituisset, quem in locum & ad quem diem mittere eos deberet, quærebat: Literæ ad Regem in Sueciam missæ mox fuere, convocatio autem ad responsum Cæsari dandum, in decimam nonam mensis Aprilis Varsaviam indicta fuit. Legatis Cæsaris in ea responsum sine rege nihil ordines statuere posse, de Tartaris transitu illis prohibitum, iri promissum. Simul autem de Chlopicio aliisq; Cosacis in alieno imperio militari, signisq; contra hostem tributis, & quasi arbitrio cum vicinis pacis rumpendæ, fœderumq; tollendorum permisso, questum. In eadem convocatione Czausius cum literis Principis Turcarum ad Regem, Feratis Bassæ ad Senatum, ad pristinam amicitiam, in eaq; constantiam eos hortabatur: bellum in Ungaria Sinane Bassa, cum exercitu misso susceptum: Chanum Tartarorum secum ducturum ne à Cosacis aliisve impediretur, postulatum. De amicitia large responsum: de Cosacis, ut hominum genere, vago nihil certi promissum nisi vicinis Præfectis ut quantum possent, in officio eos continerent mandatum iri. Querelæ in Tartarum de damnis, proximè illatis adjunctæ. Literæ ad Regem missæ, simulq; ut negotiis ejus regni confectis, quamprimum ad nos se reciperet, petitum. Anno nonagesimo quarto die 7. mensis Julij Stanislaus Minscius Palatinus Lanciciensis Canonizationem D. Hyacenti, vexillumq; ejus Goslicio Episcopo Przemisl. & Nicolao Zebrzidovio Palatino Lublinense obviam ei progressis, magnis ceremoniis Cracoviam intulit. In Ungaria interim Mansfeldio Duce egregij Christianorum contra Sinanem Turcasque progressus erant. Villacum Sabbathi, ad extremum Chatsan capta, ad quadraginta millia Turcarum primariorum militum cæsa. Tartari interim per Poloniam contra omnium opinionem in Ungariam transeunt, plærosq; quidem vicinos Senatores & præfectos, ut intenti in eos essent, Zamoiscius præmoverat sed exercitu non parato, difficilis sanè transitu eos prohibendi ratio erat. Incipiendo enim à Stryo usque ad Scepusium, fines cum Hungariæ sunt, inter quos, quo loco perrupturi Tartari essent, incertum ita ut universi observandi essent. Mense igitur Julio Valachia in Pocutiam Tartari progressi, sine negotio transeunt, non paucis damnis in Pocutia datis, Samborumq; se convertunt; quo in itinere aliquot oppidula incendunt, ut Sniatinum, Zakow, Tlumac, Ciecebissi, cui Jacobus Potocius, cumq Jacobo Koricinsky, & Scucio, centumq; circiter equitibus se incluserat, cum quibus aliquandiu velitationibus Tartaros morati, postquam universi convenissent, obsidione, jaculationibusq; tam sagittarum, quàm tormentorum Janiczaros enim secum habebant, urgere eos cœperunt. Interim tormento è Castello exploso pulveris tormentarij, vas ipsumq; castellum incensum, quo facto equis etiam dimissis, maximè Tartari oppugnare cepere, jamq; in ingressum castri irruperant, Potocius igitur cum Scucio aliisq; quos circa se habebat, pugna illis data, per aciem eorum, maximè cum iis qui in equis erant, pervasit. Incenderant simul Tartari Tismieniciam & Chaliciam, in qua Stanislaum Vlodkonem Palatinum Belzensem obsederant, oppugnabantq;. Re tamen infecta non exigua cum strage suorum recipere se coacti fuerant; Indeq; Kaluza etiam & Volinia incensis, contra morem suum plures, ubiq; cedebant, homines quam captos abducebant. Zamoiscius transitu illorum cognito; cum iis quos è tempore cogere poterat, in montibus occurrere illis cogitabat, non exiguamq; jam copiam, circa se habebat, undique enim homines ad eum confluebant; Inter quos Janusius Zbarasius Palatinus Braclaviensis non exiguo numero ad eum venerat: Georgius Mnissek etiam Palatinus Sendomiriensis, non contemnendas copias contraxerat, omnes hi circa Samborium per viam Piotroviensem, quam vulgo vocant, venturos eos existimabant: inter quos ipse Zamoiscius qui eo die Samboriū venit, quo Voliniam Tartari incenderant, adque Samborium castris positis, eo animo ut Zolkievium cum exercitu quartano ibi exspectaret, castra munire seq; defendere constituerat. Tartari ad silvam quæ objecta erat, castra munierant, sed postea debilibus, plerisque jumentis in castris relictis, vexillisq; nonnullis in speciem dispositis tacite per noctem, è castris se subduxerant, ita ut postridie demū de discessu eorum à nostris cognosceretur.

Itaq;

Itaque Drohobiciam Zamoiſcius inſecutus eos fuit. Quo in loco cum præter Samborienſem binas vias hoſtis in Ungariam haberet, unam recte in Ungariam Munkacium, alteram anguſtiorem Chuſtam, ad hanc ſe convertit, quamvis impeditiſſima è tribus hæc eſt: Samborienſis omnium latiſſima tritiſſimaq; ſatis diligenter noſtri eos inſecuti, curribus etiam pleriſque & impedimentis abjectis: vel viæ impedimentis, vel à Corniſſio Ungaro in ſylvis eis objectis, alicubi retardatos, aſſecuturos ſe eos ſperantes. Verum Tartari & opinione citius per montes evaſerant, & impedimenta in montibus ſylviſque inciſione arborum à Corniſſio eis objecta facile removerant. Vinitores enim non paucos è noſtris coegerant præmittebantque, qui ſecuribus inſtructi vias illis expeditas reddebant. quos poſtea vel cædebant, vel integros etiam dimittebant. Ciganis autem ducibus uti dicebantur. Noſtri per Bieskiedi eos inſecuti, cum in agrum Tranſilvanicum perveniſſent, re tota rectius cognita alij tanquam hoſtes hoſtibusque in Regno damnis editis perſequendos ſtatuentibus, in aliena tamen ditione abſtinere ab iis viſum. Cum in Suecia Rex eſſet, Paulo ante reditum in Poloniam filia Catharina ei nata fuit, quæ primum ibi diem vidit, & ſummum: ſacro tamen Baptiſmo initiata in Poloniam deportata Cracoviæque monumentis Regiis illata fuit. Rebus autem Sueticis pro tempore conſtitutis, 20. Auguſti Gedanum Rex rediit, ſecunda Octobr. Cracoviam. Irruptio autem hæc Chani Tartarorum per fines Pocutiæ & Tranſilvaniæ in Ungariam cujus ſupra mentio facta eſt, ut in Ungaria res Chriſtianorum non mediocriter afflixit ita in Polonia varie animos hominum affecerat, alij ardere dolore injuriaque: alij de vindicta in Scythas & ipſi cogitare & alios accendere. Non deeſſe, qui dolore & invidia publica in unum Zamoiſcium converſa, non tam quod acciderat, moleſte ferrent, quam illis in ordinem cogendi tempus ſe nactos arbitrati potius gauderent. Maximè autem ipſum Zamoiſcium reipubl. cura ſollicitum habebat. Ad dolorem enim ex tranſitu Tartarorum publice omnibus inuſtum, non minor cura accedebat, expectatio ex Ungaria reditus ipſorum. Nam etiam ipſe Chanus in reditu ſuo ex Ungaria in Polonia ſe hyematurum, denuntiarat, & captivi, quorum aliquot à Michaele Viſnioviecio excepti, miſſi ad eum fuerant, ita cum fratre, quem Vicarium Imperij in expeditionem eam proficiſcens, domi reliquerat, comparaſſe cum indicabant; ut ex Ungaria per fines Poloniæ redeunti, cum iis, quas domi penes illum reliquerat, copiis ſibi occurreret, atque ita duplici exercitu occupatos ancipiteſque nos deſtineret: quod etiam ſine indicio: perpetuum prædæ ex qua ſola fere ſe tolerant, undecunque cogendæ coactæque per Turcicos Mercatores diſtrahendæ, inſtitutum, illorum facilè omnibus perſuadebat. Cum tamen apparatum belli Tartarus nullum facere neceſſe habeat, ſed ſemper paratus, ſuas ferè occaſiones exſpectaret, tum maxime & contra eos potiſſimum tentare aliquid & poſſit, & ſoleat, quos à juſto apparatu nudos & deſtitutos ſciat, pro certo eum venturum confirmare quis poterat? In incertitudine autem, iſta voluntatis hoſtilis ſi exercitus nihilominus pararetur, apparatumque eum evadendo hoſtis eluſiſſet, ex ijs quæ antea expertus fuerat, multorum invidiæ atq; vocibus obnoxium, futurum facile intelligebat, qui & fruſtra homines cum terrore, novas res tentare: & cum potentiæ ſuæ, tum aliorum opprimendorum cauſa ſemper armis ſuccinctum velle incendere, vel ſub proximum tranſitum Tartarorum ſparſerant: eaq; maxime re ſtudium curamque hominum de arcendo hoſte minuerant: æquis auribus eorum quibus vel tributa in militem, vel ipſius militis ſtativa non poſſunt gravia non eſſe. Inter hæc cum verſaretur, ſubque idem tempus ex Suecia Rex rediiſſet, quam primum Gedanum appuliſſe, cum cognoverat, Joannem Felicem Herburtum in Pruſſiam mox obviam illi miſit, per quem iis de rebus ſine mora ad illum referret. Poſtquam etiam Cracoviam jam Rex veniſſet. Reinoldo Heidenſteinio in aulam miſſo, ſimul cum legato etiam Pontificio Epiſcopo S. Severi Germanico Malaſpina, Senatoribus quibusdam communicat. Qui ſummum Pontificem etiam certiorem de iis faceret: Demonſtatis autem iis quæ ſupra commemorata ſunt, ut gravè fortaſſis, fruſtra. Apparatum facere eſſet: ita multo gravius eſſe oſtendebat imparatum prædæ hoſtis patere: & cum ſe ipſos tumque chariſſima hominibus eſſe ſoleant, crudeliſſimi hoſtis libidini, ac teterrimæ ſervituti exponere, quorũ aliquid vel videre morte ipſa intolerabilius omnibus eſſe debeat. Maximè in id incumbebat, ut jam non de propulſando hoſte, verum de injuriis ejus ulciſcendis, belloq; ultro ei inferendo, cogitationem Rex ſuſciperet.

Quandiu enim vel omnino malum id non exſcinderetur, vel ſibi ſuiſque etiam rebus timere aliquando inciperent: non modò pacem certam nunquam eos habituros. Verum etiam, vel in perpetuo apparatu maximo cum ſumptu: vel in periculo ſine apparatu futuros; quorum utrumvis, aut populationes aſſiduæ, vel ſine ullo operæ pretio magni ſumptus, quantopere quodvis Regnum exhaurire poſſent, quem non intelligere, ut maxime autem à populationibus abſtinerent, & graviſſimum tamen fere eſſe, quantum in nobis eſſet, prædæ ſemper patere: & eo graviorem etiam ferè adhuc ejusdem rei metum atque periculum.

Superioribus quidem annis nonnihil populationes iſtas illorum aliquandiu conquieviſſe, nunc & ducem illis promptiſſimum acceſ-

accessisse: & ex proximæ excursionis hujus successu animi non parum. Jam vero rationem hanc, non modò cum regni hujus salute, verum præsentis etiam temporis, consiliis juvandæ contra Barbaros Christianitatis maxime conjunctam esse; quæ vel juvari omnino à nobis non posset, nisi hostem eum, qui & præsentibus nobis insidietur, & in militiam profectis, domibus liberisque nostris multo magis etiam metuendus immineret, prius submoveretur; vel satis à nobis juvaretur. Si Tartarus solus destineretur, hæcque quasi dextra ala ab exercitu Turcico abscinderetur. Quantum enim & celeritate, & animo, & numero valeat, quantisq; incomodis afficere res Christianorum posset, vel præsentes Ungariæ clades satis testari: reveraque ad omnia, quæ in hoste spectanda sint, nihil ferè ei deesse nisi quod prædonum potiusquam hostium animos gerant, magisque ad vastanda quam occupanda regna militia illorum comparata sit; ac licet non æque fortassis omnes armati sint: plærisque tamen & arma non deesse, & qui eo animo sint, quo illi, ut omne periculum, atque vitam adeò ipsam, pro nihilo ducant, satis armatos habendos esse. Quod si in Ungaria illis res successisset, incolumemq; exercitum inde reduxissent, nisi expeditione hac, & bello præveniantur, gravius etiam fortassis, quid verendum esse; ne partim fama virtutis eorum exciti, partim spe prædæ illecti, ex remotioribus etiam Hordis plerique se illis adjungant: omnisque illa ulterior, ab ipsisque Scythiæ montibus barbaries in Christianitatem paulatim se effundat; Attilanorumque & Battianorum temporum pericula nobis referant. Subintellexisse se delatam fuisse, partem quandam hostis ejus distinendi, ad Moschum: Sed & ipsum ferè præsidio, potius contra Tartaros, quorum incursionibus, magis ferè, quam quisquam alius infestari soleret, egere. Gratum Regi consilium fuit, cum enim sua sponte & hostis injuriæ cum moverent, & tam necessario pioque bello, maxime ipse etiam operam navare christianitati cuperet, animum veræ laudis & gloriæ avidissimum rationes hæ eò magis etiam incenderunt.

Præter hæc verò, quod in plerisque magnis bellis accidere solet, idem in hoc ferè contra christianitatem in Ungaria à Turcis cœpto evenerat, ut vicinas quoque ditiones, omnes partim traheret secum, partim commoveret. Principio Transilvaniæ res turbatæ, jam ab initio belli, de excutiendo imperio Turcico, societateque contra illum ineunda & à summo Pontifice Clemente VIII. per Alexandrum Comuleum & à Cæsare Domino Rudolpho per certos homines cum Sigismundo Principe Transilvaniæ communicatum fuerat. Principem & Tirannis Turcica stimulabat, etiam iis, quibus maxime comem se præstat, intolerabilis: & conditiones movebant, ex quibus præcipue spes matrimonij cum Maria filia Archiducis Caroli sorore Reginæ Poloniæ, tum jus Principis Imperij. Ex nobilitate, & consiliariis ipsius, ita ut maxime autoritate, & opibus quisque præstaret, quæ tutiora putabant, malle; A quibus vel inductus, vel etiam difficultate negotij suscepti ei mole ipsa rerum territus postquam cum Balthasare Battoreo, fratre Patruele certis conditionibus de imperio illi tradendo, pensionibus annuis ex eo præstandis transegisset, ipse in civitatem aliquam Italiæ secedere constituerat, jamque sub idem fere tempus, quo Chanus per Ustensem præfecturam ejus in Hungariam penetrarat, eo consilio iter ingressus fuerat, eodemq; tempore Conventus provincialium habebatur. Discessu ejus reque tota à Stephano Boczikaio avunculo ejus, ceterisque qui ignari consilij ejus fuerant, cognita, atque ad ordines delata, & avunculi autoritate & publico provinciæ decreto, ex itinere revocatus redijt, jamque satis ad imperium retinendum animatus, offensione omni primum dissimulata, comiterque omnibus habitis, cum interim Siculos, genus hominum Montanum & in armis natum, evocasset, præsidiaque alia necessaria disposuisset, die festo primarij, quique ad deducendum Principem præsto adesse jussi, ex quibus in atrio, in quo dum Princeps progrederetur, præstolabantur.

Imprimis Balthasar Battoreus, & Alexander Kendi, Wolffgangus Kovaciocius Cancellarius, Joannes Bornemissa, qui in Stephani regis omnibus fere bellis, ordines inter Ungaros duxerat, primæq; virtutis præfectus habitus fuerat, & nonnulli alij, omnes affinitatibus inter se devincti, opibusque & autoritate Provinciæ ejus facile primi comprehensi; primumque in diversas custodias distributi fuêre. Postridie Alexander Kendius publicè supplicio affectus, bona etiam mox in publicum redacta; reliqui in præsidia singula distributi, in quibus haud multo post ipsi etiam vivere desierunt: bona eorum similiter publicata. Stephanus Battoreus Germanus frater Balthasaris, cum ab aula tum abesset, sub primum nuntium aliorum comprehensorum, in Cæsaris ditione in Ungariam ad propinquos, inde ad fratrem Andream Cardinalem in Poloniam evaserat. Nuntius rei in Transilvania gestæ mortisque aliorum adventum ipsius præverterat, qui cum omnium animos commovisset, tum maximè ipsum Cardinalē eo dolor provexit, ut publicè gravissimis verbis, ad Regem & Senatores, qui tum ad Regem Cracov. convenerant, rem deferret, literas de cedendo fratri suo Balthasari Principatu manu Principis subscriptas publice recitaret. Principem gravissimè accusaret. Aliquoties deinde cum summi Pontificis nomine tum ab aliis frustra reconciliatione tentata, tandem ipse quoq; una cum fratre Stephano, à Principe proscriptus, possessionesq; eorum, quas in Tran-

Transilvania habebant, occupatæ. Idem Comuleius cujus opera ad Transilvaniæ Principē summus Pontifex utebatur, utriusq; Valachiæ etiam Palatinum solicitabat, quarum ulteriori, quæ ad Constantinopolim propius spectat Michael Bauscius Rani filius alteri huic Poloniæ, conjunctæ Aaro quidam præerat. Utrunque non tam voluntas conjungendi periculi, quod maximum se subire intelligebant quam necessitas stimulabat. Quod enim versuris maximis apud mercatores factis, imperium ab aula Turcica emissent: majus verò etiam tributum ex Provinciis iis promisissent, quam præstare ullo modo possent, cum quacunque ratione, pereundum sibi intelligerent, quanam potissimum perirent, non multum quidem interesse, ut tamen rebus novatis honeste potius perirent, optandum illis videbatur. Quod tamen gravior propioris periculi, metus ancipites haberet neutri parti adhuc se aperiebant. Itaq; cùm Chanus Tartarorum sub idem ferè tempus Danubium navibus transmisisset, perq; ditiones Turcicas in Ungariam se iturum ostentasset; & lautia iis in locis, per quæ iturus erat, illi parata, & cùm subitò postea in Pocutiam iter convertisset, triginta millibus talerorum ut sine maleficio transiret, placatus ab Aarone fuerat; Inductus à quibusdam & spe auxiliorum à Principibus Transilvaniæ & Valachiæ, pecuniaq; aliqua à Comuleo etiam accepta. Nicolaus Jasloviecius Præfectus Sniatinensis, quòd juventutem omnem Tartaricam in Ungaria esse existimaret, si Cosacos sibi adjunxisset, privatoque sumptu equestres copias aliquas contraxisset, desertas sedes ab illis occuparet, & cum eorum injurias ulcisci, tum perpetuam sibi nominis famam comparare posse ratus, ut ad alios Senatores plerosque, ita maxime ad Zamoiscium etiam, ut qui imperio militari præesset, ea de re retulerat. Zamoiscius etsi non modò magnam minimeque privatarum opum rem esse videret; & hujusmodi, quæ ne regij quidem arbitrij, sed tota in ordinum potestate esset, ut tamen ex aliorum Senatorum arbitrio, quod è Republica maxime fore arbitraretur, statueret, ei permittebat. Ita cùm ille magnam partem fortunarum suarum in eam rem profudisset, tandem à Cosacis qui non hostem sed prædam quererent, tempus idoneum in Tartariam tendendi effluxisse causantibus desertus fuit. Ancipitem verò Aaronem non multò post Cosaci etiam perterruerunt, quibus ut supra ostensum est, Chlopicius pecuniam à Cæsare attulerat, & vexillum Cæsareum cujus auspiciis ditiones Turcicas ex hac parte adorirentur. Absente omnia hæc, in Succia Rege fiebant, quo pejoris exempli res videri, inconsultis regni ordinibus privatâ autoritate militem in alieno regno autorari: belli pacisque cum vicinis turbandi arbitrium quenquam sibi sumere; externa deniq; signa, externum imperium, intra fines regni volitare.

Itaque cum quemadmodum ostensum est, aliquanto ante transitum Tartarorum conventus Senatorum habitus Varsaviæ fuisset, publicæ scriptæ ea de re ad Cæsarem literæ fuerant. Cura earum mittendarum ab Archiepiscopo suscepta. Causa omnis in Chlopicium à Cæsare translata: qui Cosacos liberos homines esse ostendisset, neq; quicquam cum regno commune habere. Cosaci nihilominus ductu Lobodæ Valachiam sub signis Cæsareis ingrediuntur. Niestrum infra Sorocum transmittunt, Aaro adventu illorum cognito. Tasso sede Principum Valachiæ recta obviam illis progreditur. Cosaci oppido Cocora in citeriore ripa exusto cum ex superiore loco tormentis petere eum cepissent, Aaro ad fines Moldaviæ profugit. Cosaci transmisso Pruto Tassium subito invadunt. Regiam ipsam incendunt, oppidum diripiunt, mox universo itinere villas oppidaq; opprimentes, & obvia quæque rapientes, & igni & ferro sævientes se recipiunt, ab eoque tempore jam intra fines regni prædas agere instituunt, cumque non modò, qui ex nobilitate vel fortunis lapsi, vel proscripti, vel rei capitalis damnati, vel etiam inimicitias quas ulcisci vellent haberent, sed promiscue servitia etiam rusticana ad illos confugerent, hisce maxime ducentibus & ædes possessionesque privatas nobilium diripere, & ut quisque maxime gravē sibi omnium fuisse diceret, ita crudelissime in eum sævire, ut & equis in partes diversas quosdam discerperent, & nonnulla alia inauditæ crudelitatis exempla in plærasque ederent. Non multo autem postquam Cracoviam Rex venisset, Nuntium Jaurini amissi die 17. mensis Novemb. allatum gravissime etiam animos omnium perculit. Senatum sub id tempus Rex habebat, cum literæ cladis ejus nuntiæ in ipsum Senatum allatæ. lectæque, tantum in omnium animis dolorem tantas in vulgo lachrymas concitarunt, ut non præsidium aliquod Ungariæ sed suburbium Cracoviæ amissum videretur, publicæq; supplicationes seu deprecationes ad Deum eo nomine habitæ. De Herdecoque tanquam qui contra fidem datam præsidium dedidisset, supplicium postea sumptum, Turcæ per Danubium pontem jecerant, cui rei tanquam improvisæ cum Archidux Matthias cessisset, castra christianorum impetu eo capta fuerant. Jam autem autumno vertente Tartarorum etiam ex Ungaria reditus fere expectabatur. Itaque cum jussu Regio, quantuscunque ex quartana ejus anni pecunia exercitus confici poterat, Zamoiscius scripsisset, & jam domo movisset, Jaurini amissi allatum, nuntium tanto magis etiam curam finium tuendorum, acuere. Qua perrupturus hostis esset, ut rem quæ ipsius consilij, ac potestatis tota in tanta præsertim longitudine finium esset, difficilè non modò scire, verum conjicere etiam erat. Ad Lastowkam tamen pagum exercitum constituit.

Locus his est in confinio montium Ungariæ Russiæque eo autem situ ut media quasi inter vias quæ maximè hosti commoda viderentur. Ultra exercitum quem non magnum Zamoiscius habebat. Rex comitatum etiam aulicum aliquem suum & peditatum miserat. Nicolao Zebrzidovio Palatino Lublin. Cracoviense Capitaneo, Alexandroq; Koniecpolscio Vielunense præfectis. Zebrzidovius cum peditatu media inter Cracoviam & Lastowkam via substiterat, ut in quam partem hostis irrupisset, ad eam conjungere cum exercitu se posset, ad eos præfecti regij non pauci exque primariis familiis ut ad incendium publicum extinguendum, literis Regiis evocati, amore etiam patriæ incensi, non contemnenda cum manu confluxerant, ita ut justus exercitus cõficeretur; interquos insignis maxime comitatus Ducis Ostrogiæ Palatini Kioviensis erat, qui cum filio juniore Palatino Voliniæ ultra duo millia equitum habebat, Palatin⁹ Braclav. Zbarascius ad quingentos, Palat. Podlasiensis Zaslavius ad quadringentos, Georgius Mnisseck. Hieronymus Mielecius, Præfectus Sendomir. cum necessarijs vicinisq; suis, ad mille, Belzensium sub uno signo quadringentorum circiter equitũ, quibus Nicolaus Ostrorogius & Joannes Lipsius, Goralcensis præerant, Lublin, ad centum, Adamo Goraiscio præfecto: Podoliensium, Leopoliensium, ex aliis Palatinatibus, Russiæ non pauci. Lastowka indies ferè, ad progressus consiliaq; hostis cognoscenda, exploratores per Ungariam dimittere accipereq;. Exitus hic fuit, ut Tartarus cum diu in vicinis locis hæsisset, omnesq; aditus explorasset, fama exercitus cognita, quamvis longissimo ambitu capto, per Turcicas ditiones domum se reciperet. Zamoiscius autem cum in montibus suapte natura asperrimis iniquissimo anni tempore in mensem usq; Januarium frustra hostem expectasset, tandem ad comitia se conferret. Idem enim Nuntium Jaurini amissi, comitia etiam quæ sua sponte & tempus legitimum & Reipubl. difficultates viciniq; periculi cura efflagitabant, tanto magis etiam accelerarunt. Sigismundus sub idem tempus Electoris Brandeburgensis Principis filius filiam ægri in Prussia Ducis, familiæ itidẽ Brandeburg. in matrimonium ducit: nuptiæ Regiomonti celebratæ fuere. Rex Stanislaum Cikovium Succamerarium Cracov. pro legato ad eas miserat. Non magna res est, sed tamen inter Principes æmulatio hæc frequens. Erat & Daniæ Regis legatus cum Cikovius die Dominico una cum legato Cæsareo, sponsam ad ritus solennes deduxisset, primumq; locum post legatum Cæsareum tenuisset, Danicus legatus postridie primum se obtenturum ratus, postquam opinio ea illum fefellisset, solenni etiam mensa abfuit: peculiariq; mensæ quæ præbita ei fuit accubuit. Die 29. mensis Januarij Anno nonagesimo quinto, jam ineunte incendium, in arce Cracov. ortum: tectumq; pedis Pulin, quem vulgo vocant, aciesq; ista arcis exusta: Verùm brevi in meliorem formam à Rege omnia restituta æneoq; tecto cooperta fuêre. Indicta comitia fuerant, ante diem VII. mensis Feb. Cracoviam, postulante quidem id, ut videbatur vicino; periculo minoris Poloniæ: non sine offensione tamen & majoris Poloniæ & Lituaniæ, qui Varsaviam solennem alioquin locum malebant. Non multo post reditum Regis, Danielem Principiũ, ad Regem Cæsar miserat; qui & reditum ex paterno Regno Sueciæ ei gratularetur, & ad societatem belli contra Turcam eum invitaret, magis ut deliberaret, interim hac de re, ad comitia, quàm nunc de ea statueret, de qua nisi in Comitiis statui non posse constaret, ad quæ majorem legationem missurus esset. Per eandem legationem querelæ Aaronis de injuriis Cosacorum delatæ: demonstratum non minores in ipsa regni viscera ab illis profectas, utrarumq; autem seu causam, seu fontem autoramentum ipsum Cæsareum. Jam Comitia haberi cepta, & quamvis non pauca erant, partim vetera, partim nova, quæ in deliberationem veniebant: Præcipuum tamen earum quasi caput, omnes sibi proponere, cum pericula, quæ à vicinis hostibus regno imminere viderentur, tum societatem cum aliis Principibus Christianis, cujus constituendi causa legationem se ad comitia missurum jam ante Cæsar ostenderat, quæ cum in magna omnium expectatione esset, tandem medio fere. Comitiorum tempore exacto Stanislaus Pawlovius Episcopus Olomucensis cum altero Legato sibi adjuncto à Cæsare venerunt.

Interim Nuntius tamen summi Pontificis Germanicus Malaspina Regem Senatoresq; appellando, partim admonendo, quibus de rebus agendum esset, ut etiam ante adventum eorum, consilia de fœdere illo haberentur, studio ac diligentia perfecerat. Tam Senatus quam nuntij nobilitatis diversas sententias distracti erant, alij omnino fœdus recusare, cum periculi magnitudine demonstranda, tum exemplo non modo Sigismundi Primi, qui vel in filiæ periculo & causa, publicam tamen regni salutem ac tranquillitatẽ privato dolori posthabuisset, sed vel ipsius Maximiliani II. Cæsaris, qui in victoria ad Echinadas Principum Confœderatorum, pacem tamen, quam cum Turca tum habebat, sanctissime diligentissimeq; tutatus fuisset. Qui societatem suadebãt, inconstantiam amicitiæ Turcicæ: omnia regna christiana occupandi libidinem commune totius christianitatis periculum recentissimus deniq; injurias: transitus Tartarici demõstrabant. Alij sine mentione fœderis præsidia quibus in omnem eventum respubl. ipsa se tutaretur, quibus & ratio certa ejus definitetur, & cum ipsius certitudini fœderis, tum regni securitati, quantum fieri ejus posset, prospiceretur.

In eam sententiam Zamoiscius etiam inter alios maxime incumbebat: Simul in omnem even-

eventum, justa præsidia decernenda censebat, quibus vel in societatem illam descenderetur, si conditiones coirent, vel si minus de illa conveniret, armata respub. alibi tamen & Christianitati operam aliquam navare posset: & simul suas injurias ulcisci: sive etiam pax cum Turca retinenda esset, eo æquiorem teneret, quo magis pacis & belli arbitrium in sua potestate haberet. Dum hæc consiliis Senatus & nuntiorum nobilitatis agitantur, legati Cæsarei quemadmodum ostensum est, advenerunt. Perfidiam, crudelitatem, serpentemq; per omnia regna potentiam hostis, aliaq; imperio Turcico ab omnibus objectari solita, demonstrando, ad socianda arma Regem ordinesq; invitabant: sine ullius fere alterius conditionis mentione, quam quod sine rege regnoque pacem cum hoste nullam se facturos promitterent. Re in Senatu primum agitata, delegati primores ex Senatu, qui hisce de rebus cum Legatis agerent, ex Episcopis Georgius Radivilus Cardinalis Cracoviensis, Hieronymus Rozrazevius Cujaviensis, Laurentius Goslicius, Przemisl. Macieiovius Luceoriensis Episcopi Janusius Dux Ostrogiæ Castellanus Cracoviensis, Nicolaus Firleius Palatinus Cracov. Nicolaus Zebrzidovius Lublinen. Nicolaus Christophorus Radivilus Trocensis Palatini, ex magistratibus Joannes Zamoiscius Poloniæ Leo Saphia Lituania Cancellarij, Joannes Tarnovius regni, Gabriel Voina Lituaniæ Vicecancellarij. Interrogati ab his Legati, quæ mandata quasq; conditiones societatis afferrent, Societatem petitum, missos se ostendere, quidquid autem promissum receptumq; à se esset, Cæsarem ratum habiturum instrumento mandati sui comprobare se paratos esse. Demonstratum fuit, primo diversam rationem hujus regni atque aliorum Principum & regnorum christianitatis esse. Alios enim fortassis, vel quod bellum jam cum Turca habeant, necessitate ad societatem eam adduci, vel quod remotiores à finibus Turcicis sint, sine periculo suo juvare Cæsarem posse. Huic regno neq; necessitatem ullam belli adhuc incumbere, cum à tot seculis pacem ad se transmissam, etsi proximo transitu Tartarorum, aliisq; injuriis nonnullis aliquantum violatam, tamen facile retinere possit: Semel autem pace sublata majus, fere periculum suscipere, quam ullum aliud regnum Christianitatis. Nam non modo Turcam potentia sua omnibus regnis christianis gravem vicinū habere. Verum etiam Tartaros, qui & sua sponte & Turcarum jussu perpetuis incursionibus vexare regnum possint. Quemadmodum autem præ cæteris regnis Christianitatis in discrimen res suas adduceret, ita utiliorem etiam fortassis operam Christianitati præstare posse, quam aliquam aliam partem Christianitatis; non modò quòd & maxime vicinum ditionibus Turcicis sit, & ab hac parte ut Danubij quidē transitus non facilis sit, reliqua tamen, vel ad ipsam Constantinopolim nuda, atq; aperta fere pleraq; sint, ita ut nullibi facilior ad ipsa imperij Turcici penetralia aditus sit, quam hinc: Verum etiam quod equitatum, quo maximè inferior hoste eo esse Christianitas videretur, & talem præsertim, qui simili fere, quo hostis armorum genere utatur, & talem præsertim, qui simili fere, quo hostis armorum genere utatur, majorem etiam quam aliud ferè, aliquod regnum conferre, in bellum possit, quarum rerum ut ratio habenda non esset, in omnibus tamen societatibus, quæ æquo jure constituerentur, æquissimum illud esse, ut & utriusq; partis securitati, tum ipsius fœderis firmitati prospiceretur; & ita in commune vires conferrentur, ut qua re alterutri ex sociis inferiores essent, ea ab iis, qui illa abundarent, sublevarentur. Minus fortassis hoc Regnum pecuniosum esse, virorum & equorum, quibus maxime bellum hoc opus habeat, non contemnendas vires in societatem conferre posse; quibus si adjuvare, rem christianam deberet, quicquid ultra eum numerum, qui conditionibus societatis, in regnum hoc describeretur, auxiliorū præstaret, ut totius societatis stipendiis mereret, æquū esse. Postulatū ut de singulis nominatim ageretur. Relata re ad Regem capita certa conditionum cōscripta, priusq; remotis arbitris cum nuntiis etiam nobilitatis communicata forēt. Permissum ab illis fuit, ut cum legatis Cæsareis ita communicaretur, ut omnia nihilominus integra essent. Capita hæc fere fuerunt. Qui socij belli, quæ cujusq; vires, quæ genera militum, quod nimirum equites, & quo genere armorum, quot pedites, qui duces, qui apparatus bellici futuri essent, quis belli gerendi modus, quæ sedes, tempus, locus conveniendi, quæ partes autoritasq; regia. Si Rex ipse in expeditionem veniat, absente Rege quæ summi Præfecti Cæsarei potestas, quæ Polonici, quæ aliorum, ac si forte in consiliis aliquando inter se dissentirēt, quæ definiendi ratio, qui modus juris reddendi in controversiis, inter homines diversarum nationum futurus esset: commeatus & pretium ejus. Polonicus miles & Ungaricus, cum expeditiores sint, & eadem fere cum hoste armatura, ut prima agmina ducerent: de stipendiis in tā numerosum exercitum nostrum, partim supplendis, partim prorogandis, de præmiis belli, maxime autem utraq; Valachia vicinisq; locis, ad Pontum Euxinum; ut quæ non modo conjuncta cum regno hoc essent, verùm juris ejus antiquitus etiam fuissent: tempore societatis, ut perpetua esset, pacemq; tam ipsi Principes cōsociati quam regna ditionesq; eorum inter se colerent: tum alios etiam Principes christian. ac respub. ad societatē invitarent: ut pristina pacta, fœdera ac transactiones ratę essent, neq; societate hac quicquā illis derogaretur. Si præter Turcā aliquis alius, ac vel ex ipsa societate aliquē ex sociis sive ipsum aut regna Provinciave consociatus, quocunq; etiā juris vel alio prætext⁹ bello lacesseret, aut turbaret, aut subditi ipsi ab aliquo deficerent, reliqua societas

cietas omnibus viribus bona fide hujusmodi Principi, Regno, Provinciæ opem ferret, ac non modo consociata regna, provincias, Principatus turbari non pateretur, sed neq; hostile, aliquid tentantes turbatoresve aut perduelles receptaret, transitumve illis præberet, consilio, ope, favoreque ullo eos juvaret, sed omnibus viribus prohiberet, obsisteretque. Ultimum quod requirebatur, modus certitudinis rerum omnium harum fuit. Quibus de rebus cum sigillatim cum singulis ageretur, tandem legati nuntio maximè Pontificis diligenter & monente eos omnibus de rebus & se interponente, scripto ipsi, etiam sententiam suam ostenderunt. Ducem à Cæsare delectū, Comitem Mansfeldium operam præterea dare: ut quicunq; Germani Duces, egregij reliqui essent, exciret: itidem Summi Pontificis cæterorumq; Principum Italorum copiis strenuos, & peritos duces præfuturos. De modo belli gerendi in re præsente ex communi consilio ut aliorum, ita Polonorum etiam ducum, maxime autem Zamoiscij statutum iri, sedem belli Ungariam: tempus conveniendi: quod esse posset, delectum cætera consilia, ex hostis deliberatione & temporibus captum iri: ad vires quod pertineret, ultra Transilvanicas & Valachicas, Cæsarem ipsum ad octoaginta millia tam equitum, quam peditum in armis habiturum, quis nominatim autem equitum, quis peditum numerus futurus esset, compertum se non habere. De autoritate Regia nihil se certi mandati habere: Sed cùm benevolentia Cæsaris in Regem perspecta illis esset, vix non exploratum sibi esse, si uterque in expeditionem eant, æquale imperium permissum illi iri, quale Imperator ipse habeat; quod si Cæsar abesset etiam summum totius exercitus. De aliis Ducibus videndum esse, qua autoritate antea in hujusmodi expeditionibus uti soliti fuerint: Sperare se non modò eandem sed fortassis vel majorem nunc etiam tributum illis iri. Ad dissensiones tollendas, si quæ existerent, summi Pontificis ministros, qui in exercitu futuri essent, & autoritatem proponebant: neque alias etiam rationes defuturas: de commeatu satisfactum iri, nostris promittebant, primum etiam agmen quemadmodum postularetur, permittebant. De stipendiis sumptus Cæsaris, quos immensos faceret, ostendebant, non tamen recusaturum quin aliquid conferret, de quantitate nihil certi mandati se habere cum Cæsar ipse statuere ea de re non posset, ut quæ partim à viribus Cæsaris, partim regni hujus necessitatibus penderet. In præmiis belli non dubium esse satisfactum Polonis iri, quorum tantam virtutem & fortitudinem fore sperarent, ut quovis honesto, & magno præmio digna futura essent; modum certitudinis rerum harum Regem ipsum Ordinesq; proponere debere. Ad se quod pertineret, ad omnem cautionem præstandam paratos esse: Præterea summum Pontificem Imperium, & omnes Confœderatos, fidem suam pro Cæsare interposituros, itidem regnum hoc operam dare debere, ut ijdem Principes pro se quoq; spondeant. Interim securitatis conditiones hasce se proponere, ut non modo pax, sed ne Tractatio quidem pacis sine consensu Regni hujus unquam suscipiatur: ut fœdus hoc vel perpetuum sit, vel ad id tempus, quod Regno huic visum fuerit, ut fœdere hoc manente bellum Regi, aut quibuscunq; ditionibus ejus vel à Turca vel à quocunque alio nemine excepto illatum, communibus viribus tam Cæsaris, quam aliorum confœderatorum propulsetur. Maxime duabus de rebus agebatur. De forma fœderis: Confœderatis, viribusq; eorum, quo uno & securitas belli ejus suscipiendi, quantum ratione provideri posset, & certitudo ejusdem societatis; maximè contineri videbatur. Altera de stipendiis in exercitum Polonicum: sine quibus ex solis tributis, tam numerosum exercitum, qualem bellum id requireret, difficilè educere esset: de stipendiis vel nulla, vel parva admodum spes fiebat, cum ipsius Cæsaris difficultates non paucas neq; parvas ostenderent. Fœdus ex parte regni, tale maximè postulabatur, in quo imprimis imperium Romanum esset, ut cujus Principes non modò vicinitate & nonnullis etiam beneficiis communicatis, antiquam cum regno necessitudinem cōstitutam haberent: sed cum regibus etiam nostris multis affinitatibus devincti essent: secundum Imperij Principes maxime summus Pontifex, Hispaniarū Rex & Italiæ Principes spectabātur. De Venetis etiam ac Mosco ad idem fœdus adjungendis non ita quidem flagitabatur, ut sine iis fœdus recusaretur: Sed tamen & de iis quoq; omnis opera daretur, proponebatur. Quod enim cum eo hoste res esset, qui non ex unius sed multorum regnorum ruinis summam potentiam aggregasset, neq; temere aliquid justis viribus non antea comparatis contra eum tentandum, neque unius alteriusve populi virium id esse videri, nihil ferè certi, de tali fœdere à Legatis proponi. Ostendere quod ad imperij, aliosq; socios Imperij Principes pertineret, nullo cum illis fœdere opus esse. Cum autoritatem Imperatoris, cujus Majestatem colerent, etiam sine fœdere sequi tenerentur; De summo autem Pontifice Rege Hispaniar. aliisq; qui subjecti Imperatori non essent, dubium nulli esse debere, quin ad auxilia ferenda paratissimi essent, interim disputare, satius fortassis esse, ut sine certo fœdere auxilia, quod facturi essent, præstarent, quam confœderati in partem victoriæ ac prædæ ipsi quoq, venirēt, simul spes de Mosco, Persis aliisque remotioribus Imperijs, tum Transilvaniæ Valachiæ & Moltaviæ defectionem ostentare. Ad extremum satis regno huic esse debere, Si cautio detur, nullam pacem, neq; pacis Tractationem à confœderatis susceptam iri, auxiliaq; quæ Cæsari dentur, certa esse, & ad finem usque belli non denegatum iri. Si quæ res Po-

loniæ viciſſim aliquando id poſtulent, ſemper iisdem præſto, futura; Tandem omnia, quæ ſupra commemorata eſſent, tam Principes Imperij quam ditiones Cæſari ſubjectæ unà cum aliis confœderatis confirmarent, quod ita fore polliciturós ſe oſtendebant? Non ſatis hæc vel certa, vel firma ordinibus videri. Itaq; cum & ſerius legati veniſſent, & hiſce aliisq; de rebus, de quibus mandata certa non haberent, ad Cæſarem referendum illis eſſet. Interim legitima Comitiorum dies exiit. Sub ipſum autem exitum comitiorum reſponſum etiam à Cæſare allatum, ſecreto quidem habitum, cum Rege tamen communicatum fuit; quo de hujusmodi fœdere niſi re prius ad Ordines Imperij relata nihil ſtatui poſſe. Cæſar ipſe oſtendebat. Interim in collegio etiam Legatorum nobilitatis variæ difficultates intervenêre. Inprimis de religione diſſentientes confœderationem ſeu modum exequendæ ejus urgere, nihilq; omnino perferri ſe paſſuros oſtendere, niſi prius idoneè, ſecuritati illorum proviſum eſſet. Non minus difficultatis Lithuani objiciebant, qui & ſuperioris anni tributum retinuerant: & nunc tributum recuſabant, niſi ſui corporis Epiſcopus Vilnenſis illis daretur: Regni ordines contra tendebant, non modò quòd dignitates Eccleſiaſticas, promiſcue utrobique, ſive Polonicæ, ſive Lituanicæ gentis hominibus dummodo nobiles alterutrius nationis eſſent, conferri poſſe demonſtrarent, verùm etiam cum Epiſcopatus Cracov. totius regni ampliſſimus Lituanicæ nationis Senatori collatus eſſet, eoq; exemplo tot aliorum Epiſcopat. regni jus cum Lituaniæ quæ duos ſolos Epiſcopatus habeat, communicaretur, iniquiſſime id recuſari cenſebant. Non deerant præter hos qui ex priſtino ſtudio, partim Archiducis Maximiliani privatim magis ejus dignitati ac potentię, quā fœderi cum univerſa domo Auſtriaca & chriſtianitate ſtudere putarentur. Quod enim increbuerat, Maximilianum apud Cæſarem laborare, ut ipſe exercitui cum Imperio in Ungaria præeſſet, à Cæſare autę maxime expectatione ſocietatis Polonicæ ei negari: cujus ſpes ſi ſublata eſſet, nullam cauſam fore quo minus Imperio militari ille potiretur, ex inſtituto etiam contradicere aliqui ſocietati iſti putabantur: Ob quas difficultates, cum in iſtis Comitiis, maximè propter temporis etiam brevitatem vix quicquam ſtatui poſſe appareret, relatum ad collegium legatorum, ut voluntate eorum certis delegatis poteſtas daretur, qui etiā extra comitia, de bello Turcico fœdereq; cum Principibus chriſtianis agere, publicaq; autoritate conſtituere de eo poſſent. Reſponſum per Marſalcum collegij, Carſnicium judicem Siradienſ. in abſolutam poteſtatem, conſentire ſe poſſe negarunt, ut vel Senatui univerſo, vel certis ex Senatu negotium Rex daret petierunt; qui una cum delegatis ex collegio nuntiorum re diſceptata, ſcripto comprehenderent, quæ & ex uſu ipſius Regis regniq; eſſent, quæq; mutuo in ſocietate ea præſtari deberent, habita ratione & regni virium, & nè gravioris oneris aliquid ijs, à quibus miſſi eſſent, imponeretur. Quod cum factum eſſet, ex tempore conſilium capturos, conjuncta cum reſponſo, hoc à nuntiis poſtulatio Eſtoniæ fuit, rerumq; quas in Sueciam ſuperiore anno Rex profecturus uſus ſui cauſa ex Theſauro ſumpſerat; ut ex inventario in Theſaurū referrentur, maxime cautio pacis inter diſſidentes de religione ex totius collegij ſentētia propoſita. Poſtulatum ut dividi poſtulata permitterēt, ſeparatimq; prius de Eſtonia reſpondere, quo conceſſo obtentum, ut certis de cauſis hiſce comitiis Eſtonię mentio omitteretur. De Theſauro ſatisfactum. Diſſentientibus, de religione talis legis ſpes facta, quaſi ſub diſceſſum Regis proximum in Succiam nulla expreſſa mentione religionis, omnis vis, & injuria in univerſum, ad ſequentia comitia prohibita, certaq; ſanctione tranquillitas publica munita fuerat, cui rogationi cum poſtea Epiſcopi nomine Cleri interceſſiſſent, alia negotia publica vel impedita fere, eam ob cauſam à diverſæ religionis hominibus, vel non ſatis promptè curata fuerunt. Ad Lituanos pacandos conventus proponebatur, ex cujus autoritate & aſſenſu Epiſcopum illis Rex ederet, controverſiæq; illi finem imponeret. Sed cum ad conventum res deferretur, majoribus potius, aut novis turbis materiam præbitum iri pleriq; exiſtimarent, illa quoq; res in ſuſpenſo relicta. Mandata interim quibus de ſocietate cum Principibus Chriſtianis tractaretur, à legatis ex utroq; ordine cōſcripta Capita illorū illa fere erant, quæ ſupra legatis Cæſareis propoſita, quorū partim ad ſecuritatem pertinebant, ut nō modo communibus, ſed juſtis etiā viribus ſi non univerſa, tamen maxima ſaltem pars Principum chriſtian. rem aggrederetur, partim ad rationē belli gerendi, partim ipſius ſocietatis, ex qua quid ab uno quoq; in ſocietatem eam conferri deberet, deſcriberetur. De pręmijs in univerſum quidē cautum, ne deteriore conditione regnum hoc eſſet, quam alij confœderati: nominatim autē de iis, quæ regnum hoc alias jure ad ſe pertinere exiſtimaret, ut imprimis Valachia, utraq; provinciisq; ac civitatibus, circa Pontum Euxinum ad Valachiam pertinentib⁹. Præterea cum tempore Divæ memoriæ Sigism. Auguſti nomine reip. Venetæ navigatio etiam propoſita fuiſſet, qua frumentū alieq; merces, quę ex regno hoc exportantur, per Pontum Euxinum fretumque Conſtantinopolitanum, Venetias atq; in Italiā importarentur, à Turcis autē impedita, ea hactenus fuiſſet, nominatim adjectū, ut ſi ſucceſſum chriſtianis Deus tribueret in omnes partes libera & tuta, abſq; omni vectigali immunis navigatio illac eſſet. Certusq; ac firmus ejus modus definiretur. Juramentum etiam, in transactione Bendzinenſ. ab Archiduce Maximiliano & ordinibus Ungariæ ad hoc tempus nondum præſtitum vel imprimis poſtulatum,

Quod

Quod etiam post tempora Vladislaviana, odio nominis Polonici contumeliosæ nonnullæ leges in gentem Polonicam latæ in Ungaria dicerentur, si ad societatẽ eam descendendum esset, ut eæ quoq; abrogarentur, flagitatum. Ratio firmitatis fœderis hujus ea proposita, ut de quibus convenisset, ea imprimis quidem à summo Pontifice scripto, & cæteris omnibus confœderatis; Juramento autem etiam à sacro Cardinalium collegio, Cæsare, Electoribus, cæterisq; ordinibus imperij, tum Rege Hispaniarum, ac Principibus Italiæ; ex parte autem regni à Rege delegatisve, ex Senatu & equestri ordine sancirentur. In hæc fere mandata cum ex Senatu complures ex equestri ordine etiam non pauciores delegati, cumq; de aliis rebus convenire non posset, de societate hæc sola lex perlata, qua & delegatis facultas cum Cæsareis aliorumq; Principum, maxime autem imperij legatis de communi consilio si ita visum illis esset, tempore & loco certo constituto, congrediendi, deq; societate ea secundum conditiones iis præscriptas agendi data fuit, & Regi postquam illi, quæ egissent renuntiassent, de hac sola re, Comitia extra ordinẽ edictis & conventibus solemnibus prætermissis, in duas solas septimanas indicendi. Mandatorum delegationis ejus certa exempla cõfecta, quorum unum apud Principem delegationis esset. Eadem lege tributum in omnes casus reipub. decretum: Sed & non parva sententiarum varietate, privatis causis dissensionum, quæ supra commemoratæ sunt, in varias partes consilia publica, & animos distrahentibus: neq; ad extremum etiam ab omnibus Palatinatibus majoris Polon. Prussicis & nonnullis aliis totam rem integram ad suos referentibus. Maximè majores Poloni, quibus diserte ne ullum aliud subsidium Reip. quam publicam expeditionem acciperent, mandatum fuerat. De exercitu tamen qui futurus esset, per Joannem Suossovium Scribam Leopoliensem qui ex Palatinatu Russiæ, Legatus tum erat, publico nomine postulatum, ut non modo non intra fines regni, tanto cum incommodo nobilitatis, verùm nominatim in Valachia haberetur. In iisdem comitiis in Gedanenses, etiam partim facta judicia quædam, partim decreta: quemadmodum supra comemoratum est: Cum in Sueciam Rex iret, aliquotq; septimanas Gedani classis apparatus & venti expectatione occupatus moraretur, paulò ante discessum ipsius cum ab Heidone seu famulo quodam aulico, homo de plebe pulsatus, vulneratusq; esset, ad clamoremq; ab utraq; parte concursum esset, primum rixa orta, deinde suos quibusq; tuentibus, ab utraque parte, tam ab oppidanis, quam à regiis concursum ad arma fuit. In turba utrinque & non pauci interfecti & plures vulnerati fuerunt: & in ipsas ædes Regias in quibus Rex versabatur, globi aliquot emissi ægre tandem tumultus sedatus, utrunq; satis constabat, & fortuito magis, quàm data opera rixam contractam, & magistratum non modò autorem ejus non fuisse.

Verum cum periculo fere suo furenti plebi se objecisse: quod tamen non modo in conspectu Regis seditio & cædes facta, sed ipsius etiam Regis vitá, ac salus appetita videretur, & atrox imprimis res, ut erat, & minime negligenda visa. Quam ob causam cum in solennibus Conventibus quæ comitia antecedunt, proponendam eam rem nobilitati Rex judicasset, nullus omnino conventus fuit, qui non autores ejus inquirendos, gravissimeq; puniendos censeret. Quorum mitissima sententia erat, ut exemplo Divi Sigismundi Augusti, deprecatione publica, & mulcta aliqua Maj. Imperij satisfieret, censere, ita ad comitia res delata, cum in Senatu etiam jactata fuisset, primum non satis illam quidam probare, quod res, quæ jure expedienda esset, & in potestate Regis esse debeat, ad privatos conventus delata inque civitatem subjectam, in quam jure agendum esset, quasi in externum hostem concitata nobilitas videretur. Ut autem in judicium Civitatem Rex vocaret, jureq; contra illam ageret, omnes censuere, ita ad judicium res remissa. Alia illarum causa erat de templo primario, seu parochiali, cujus jus patronatus, cum Rex Casimirus privilegio suo, quo uno post imperium cruciferorum excussum maximè status Civitatis, atq; omnes fortunæ ejus fundatæ sunt, disertè sibi successoribusque suis excepisset; illi ab institutis christianis, majorumq; tempestate illa impietatis hæreticæ ipsi quoq; abrepti, temporibus Sigismundi Augusti per negligentiam Episcoporum quorundam primum possessiones redituq; templi, tum ipsum templum paulatim usurpare cœperant. Post mortem verò Augusti, usum etiam totius templi, majusq; altare quod tanquam juris regij integrum ad mortem ejus servatum fuerat, ipsum quoq; profanarant, ut totius jam templi possessionem occuparent, subjectionis Mariẽburgensis tempore cum libertatem religionis obtinuissent, eaq; literis Stephani regis confirmata eis fuisset, in eandem confirmationem templorum etiam omnium, redituumq; ad templa pertinentium, rerum, quæ non modò in potestate Regis non essent: Verùm quarum commercium planè nullum esse posset, mentio irrepserat, cum clausula tamen, qua ea sola jura, quæ legitime obtinuissent, possiderentq; eis confirmarentur, eodemq; exemplo, intercedente quidem, attestationesq; interponente, Episcopo Vladislaviense, sub initia imperij Sigismundi III. Regis confirmatio jurium edita etiam illis fuerat, Episcopus Vladislaviensis: nõ modò quemadmodum ostensum est, semper jus Ecclesiæ protestãdo integrum conservarat, sed jam ab initio Episcopatus sui id repetierat. Re diu ducta, cum Gedani Rex esset, tandem Regio judicio, restitutio decreta illi fuerat, à quo cum Gedanenses ad Comitia appellationem interposuissent, ea negata illi nihilo-

nihilomin⁹, executionē ō admittere, pq; libellos & appellationē pſequi, & Epiſc. ipsū ad comitia omniūq; Ord. judiciū evocare: ō paucis, cū ex Senatu, tū eq. ordine, qui ej⁹d. cū illis relig. eſſent, causā illor. foventib⁹, decretū, ut in cauſa & juris regii & civitatū, quar. cognitio ad ſolū Regē ptineret, male ad com. pvocatū. Simul pœna à judiciis Regis pvocātiū in eos ſtatuta. Ead. tamē ipſo Epiſc. intercedēte remiſſa, reſtitutio tēpli, ſub gravi mulcta, denuo mādata. Dimiſſi inde legati, imprim. Cęſarei, demōſtratū, cur de ſociet. iſta certi nih. ſtatui potuerit: partī, q plena hisc. de reb. mādata ō habuiſſent: partī, quod aliorum Principum Chriſtianorum, quib⁹ cum communis cauſa hæc eſſet, vel nulli omnino, vel ne ii quidem certis cum mandatis veniſſent: deſcendiſſe nihilomin⁹ eo Regē & Ordines, ut primo aliquot, cum Senatores, tum ex equeſtri ordine, delegarint: qui ſi quid Cęſar, Ord. Imperii, aliive Principes Chriſtiani, agendum amplius, hac de re, putarent, communicata inter ſe re congrederentur, cōſiliaq; cum illis conferrent: ex quibus poſtquā & conditiones & apparatus, conſiliaq; eorum, qui ad ſocietat. hanc adjuncturi ſe eſſent, Rex cognoviſſet, quamprim. alia comitia ſolius hujus negotii cauſa extra ord. indicturum: omnibusq; rebus diligenter expenſis, quantum in ſe futurum eſſet, libent. operam daturum, ut neq; recentes injurias, quæ privatim ab hoſte eo ſibi regnoq; ſuo illatæ eſſent, neglexiſſe: neq; communi Chriſtianitatis cauſæ defuiſſe videretur: Cum valedicturi propius ad ſellam Regiam acceſſiſſent, privatī à Rege petierunt, ut, cum ſocietas iſta coire hisce comitiis nō potuiſſet, ſaltem, ut Tartarus tamen tranſitu prohiberetur, operam Rex dare vellet. Reſpondit Rex ō una via uti illos ſolere; cum per Turc. etiam ditiones Solimanni tempore in Ungariā aliquando iverint: oſtendere illis, ſatis Cæſari Ungariæq; futurū, ſi ab hac parte montibusq;, per quos ſuperiore æſtate in Ungariā irruperant, arcerentur. Nomine Electorum Imperii à duobus Electoribus, Sax. ac Brandeburgenſe, quaſi ex totius collegii autoritate, legati miſſi in ipſo fere exitu comitiorum venerant: præter hos ab Archiduce Matthia, Ordinibusq; Regni Ungariç, Princ. Tranſilvaniæ, duobus, Aarone, citerioris, & Michaele, ulterioris Valach. Palatinis, diverſæ legationes, auxilia omnes petebant: maxime Ungariæ Ordinū & legatio & oratio miſerabilis viſa; quorum majores cum non modo per ſe hoſtis ej⁹ injurias ſæpe propulſaſſent, verum terrori etiā illis fuiſſent, hi autem in aliena ope ac miſeric. omnem ſpem repoſitam haberent, florentemq; quond. regni ſui ſtatū & præſentes miſerias flebili oratione exponerent, vix non lachrymas omnib. excuſſere: ex tam opulenti quond. Regni funere, miſerrimeq; lacerato cadavere, omnium rerum humanar. viciſſitudinem metientibus: cum ead. omnium legationis ſumma fuiſſet, quæ Cæſareæ, idem etiam fere omnib. reſponſum. Valachicis hoc amplius, futurum exercitum Ducemq; Regiū in finibus: illi Regem, quod è Rep. eſſe judicaret, mādaturum: itaq; ad illum omnibus de reb. referrent. Extra cauſam hanc ſocietatis & auxiliorū in iisd. comitiis à Regina Angl. etiam legatus erat: in hoſtilitate, quæ cum Hiſpaniar. Rege ei intercedit, omnib. civitatib. maritimis, interq; eas Pruſſicis etiā, edictis ad ſingulas miſſis, navigatione Hiſpan. interdixerat, mercatores & queſtui ſuo modum imponi, & in eo jure, quod omnib. commune eſſe deberet, quo liberrime etiam, ſub ſuperior. ętatis principium, uſi fuiſſent, ſibi pręſcribi ęgerr. ferebant; Itaq; nihilominus, cum navigarent, à Piratis Angl. qui juſſū Reginæ infeſtum mare habebant, aliq. naves, cum aliar. Civ. Anſeaticarum, tum ex Pruſſicis Gedanenſis & Regiom. nonnullæ interceptæ. Quod vero navigat. hac, in ordinem redacta, ſimul annonę pretium vel diminueretur, jā nō modo ad mercatores, verum univ. fere Nobilitatem, cuj⁹ provent⁹ in frument. atq; hujusm. fere mercib. omnis eſſet, res pertinere videbatur. Aliquoties hac de re Reginā Rex appellarat, cum publica univ. Regni cauſa, tum max. Gedanenſibus, ſupplicantibus, ut & res, quib⁹ ablatæ eſſent, reſtituerentur, damnaq; ſarcirētur, tum ne inpoſt. ulla in ſubjectos regios vis hujusm. fieret; cum diu fruſtra id ageretur, reſcriptum editum, quo ex mercat. Anglorum, qui Elbingæ ſedem commerc. ſuor. haberent, reb⁹ damna ſubjectis regiis ſarciri jubebantur. Hac igit. de re cum Legatus Angl. quæſtum veniſſet, reſponſum, quod ſubjector. ſuor. magna damna perpeſſorum, majora etiā expectantium, curā patrociniumq; Rex ſuſciperet, facere id nō modo pro munere eo, quod cuiq; Principi, pop. ſuos tuendi, incumberet, ſed omnium alior. etiam Princ. ac vel ipſius Reg. exemplo, neq; vero prępropere eo deſcenſum, ſed poſtq̄ & aliq. literis Reg. fruſtra appellaſſet: & aliq. annor. cunctatione ſua nihil tamē proficere animadvertiſſet: cauſam autem hujusm. eſſe, ut ō, quemadm. ipſa ſignificaret, unius atq; alt. Gedanenſis, ac vel univ. civitatis: cuj⁹ tamen ipſi⁹ quoq;, tanq. ſubjectæ, injurias & rat. negligere ō poſſet, ſed univ. fere regni, ac præſ. nobilitatis, res ac fortuna in ea verſarentur; uti civit. eas eo jure, quo ō modo ante ullum bellū Hiſp. ſed à tot ſęc. uſi fuiſſent, & q. dē in mari, q omnium gēt. jure nulli⁹ dominio ſubjectū, ſed omnib. liberū ac comm. eſſe debeat; Inimicit. alienis ſeſe ō immiſcere, iisd. offic. & Hiſp. & Angl. amicitiā colere, tueriq;: Jā ō, q. jure ſuo utatur, injuriā alteri facere, ſed q. uti eo aliū phibeat. Executio nihilom. mādati ej⁹ ad aliq. temp⁹ dilata, ſpatiūq; corrigendi ea datū. Interī, ut & damna paſſis ea reſarcirētur, poſtulatū, & navigatio inpoſt. ō impediretur. Quod ſi in iis mercib. quib⁹ hoſtis armaretur, duri⁹ illi videretur, in frumētis certe, ſimilibusq; mercim. quib⁹ domus poti⁹, quā bellū, inſtrueretur, quor. exportatione nullo modo carere noſtri poſsēt, æquiſſimū certo judicare eā debere. Comitiis ad eum, qui oſtenſus eſt, modū ſolutis, cū de ſocietate nihil perfici potuiſſet, ad conſiliū, jam ab initio, reditus, ex Svecia Regi à Zamoiſcio propoſitum, belli in ipſam Scythiam inferendi reditum.

 Qua

Qua de re cū in cōsilio delegator. diligenter actū esset, incumbente max. in eā rē impr. & rege ipso, ut ex cōtrib. q̄ decreta essent, quant⁹ maxim⁹ confici posset, miles scriberetur, aliusq; apparat⁹, ad exped. eā necessari⁹, appararetur, & primo quoq; tēpore expedit. ipsa susciperetur, decretū. Omnis ej⁹ rei spes in tributis erat; q̄ ꝙ tardi⁹ cōferri necesse esset, eaq; ipsa mora ō parū exped. ei impedimēti allatura videretur, de ea max. ratione omni studio Rex cogitare, ut, dū tributa cōferrentur, interī fide publ. petentem pecuniam tantam cogeret, qua & autoramentū militi præstari, & initia belli instrui possent. Primo autē Volinii ita ex comitiis discesserāt, ut ō modo tributum, sed nihil eor. quæ in comit. acta essent, ratū se habere cōtestarētur. Petebant, ut port. quæ in Volinia Rex haberet, tollerentur, quod eo recti⁹ petere se existimabāt, ꝙ port. iis, q̄ beneficio reg. in privatos fere distributa hact. fuissent, resp. ipsa parū adjuvaretur. Iniquū econtra alior. municipior. legati judicare, cū anteq. in formulā juris regni Volinia redacta fuisset, omnia fere vectig. possessionesq; publ. liberalitate Regū, in privatos divisa essēt, ita, ut, præter ista port. nullus fere ꝓvētus publ. in ꝓvīcia, q̄ hosti exposita auxiliis præ ceteris egeret, reliquus esset, ab illis quoq; immunē eā fieri. Qua in re cū persisteretur, cōstāterq; à cęt. omnib⁹ negaretur, attestatione, quemadm. ostensum est, solenni interposita inficere, quantū in ipsis erat, comitia conati fuerant. Idem Lithuan. legati, in itinere jam Sendomiriæ cū essent, fecerant: attestationeq; similiter ad tabularia publ. facta tributum, tanq. nullo consensu suo scitū, recusarant. Ex conventib⁹, qui in Pol. post comitia habiti fuerunt, primus Prossovicensis, Cracoviensis nobilitatis fuit. Summa cum dignitate publ. omnia in eo acta, comitiorum autoritas rata habita, tributum ō modo mox promissum, sed ipsi Regi ꝓmissum, ut suo arbitratu remp. ex eo gereret. Insecuti majoris Pol. conventus persistere in sententia sua, quam ante comitia habuerant, ut ō tributo reip. subveniretur, sed viritī expeditio decerneretur. Nonnihil in plerisq; Archiep. Gnesn. etiā autoritas valuisse putabatur. Abfuerat ille à comitiis, seu morbo retent⁹, seu ex instituto. Cum apud nobilit. autem tam per literas, etiam ad comitia missis, bellum cū Turca vehementiss. dissvadebat, cumq; sub eos ipsos dies libellus quidam sub indice, festina lente, prodiisset; inq; eo sententię autoritatesq; eorum, qui temporibus Sigism. I. aliisq; bellum Turc. dissvasissent, collectę fuerant, à plerisq; illius jussu edit⁹ existimabatur. Conventuū eorum, in recusando tributo, exemplū nonnulli alii deinde etiam conventus secuti, max. vero imperium militare Archid. Max. in ipsis regni finib. commissum ō paucos etiam movebat. Quod n. juramentum in Transactionem Bendzinens. ex ipsi⁹ Transact. formula, neq; ab illo neq; ab Ordinibus Ung. præstitum adhuc esset, nō modo contra pacta & transact. eam fieri id videbatur, ut cui omnis transitus & accessus ad fines regni hujus transact. jurata interdictus esset, is Cassoviæ, in ipsis Pol. quasi cervicibus, cum imperio constitueretur, sed plena etiā suspicionis: plena periculi, res plerisq; videri: neq; satis tutum existimare, æmulo armato tā prope imminente, extra regni fines longi⁹ exercitum ducere. Ita rebus omnibus, expeditione illa impedita, Rex tamē neq; spē neq; studium adhuc remittebat. Ex quartana pecunia omni, ut quantum posset, exercitū scriberet. Zam. mandabat, ipse partim ex comitatu suo aulico, partī ex voluntaria nobilitate, ex qua nō pauci, cum gratiam Regis secuti, tum operā patriæ navandi studio ducti, nomina dederant, mille selectos equites habere instituerat. Postea, cum stipendiarium exercit. Zam. promovisset, neq; tutum satis sine presidio Regē relinqui videretur, ex tributo Cracov. mille circiter equites, Nic. Zebrzidovio, Palat. Lubl. eodemq; Crac. Capitaneo, eis prefecto, adjecit, quos medio inter exercitum & Cracov. loco collocatos, ut in omnes partes, qua opus esset, subsidio quasi esse possent. Ex quartana pec. 5. millia circiter equitum, mille peditum scripta; ad eos vicesimari⁹ miles adjectus: Hic omnis exercitus erat. Zam. cum & ab aliis nominatim expeditionem in Scythiā, qua pacē cum Turca plane tolli existimabant, vetari videret: neq; tributis impeditis tantas vires habere se posse, ut in tā remotas oras hostis & soli hostilis difficultatib⁹ committere exercitum posset; quanta maxima tamē cura posset, exercitū contrahendum, inq; omnes occasiones intentum se esse oportere statuebat. Eo omnia consilia referre, ut, si nullam aliam operā Christianitati & Reip. præstare posset, saltē, ut Tartaros transitu ꝑ fines regni prohiberet; & ipsos fines à maleficio & injuria exerc. hostilium tutaretur. Hoc consilio, etiam anteq̄ stipendiari⁹ miles omnis convenisset, jam mense Junio, mille circit. equites, qui primi convenerant, Mogilnicam, supra Trebouliam, Borysth. versus, promovit, aliquantoq; post reliq. etiam copias ad Link. oppid. ō procul à Nestro flum. cōtraxit. Dū hæc in Pol. gerūtur, simul in utraq; Valachia res novatæ. Aaro, cū diu in utrāq; partē anceps hæsitasset, tandē, & summi Pont. autoritate adduct⁹, & cū à Principe Trans. tum Mich. ulterioris Val. Pal. sollicitat⁹, aperte jā ab imperio Turc. deficere cœpit. Max. quidē Michael cūctātē impulisse dicebatur, quod, cū literas quasdā ej⁹ incauti⁹ defectionē pollicētes haberet, nisi conspiraret, missurū se eas in aulā Turc. eum terruisset. Fœd⁹ 3. vicini Principes, Trans. tū utriusq; Val. inter se sanciūt. Ita re cōstituta, Aaro, cujus omne robur cohors prætoria, mille nōgenti circ. pedites, Ungari erāt, cū ad molē belli Turc. sustinēdā parū sibi viriū esse videret, cū Cosacis, q. nuꝑ sedē Principat. ej⁹, Tassiū, exusserāt, in gratiā redit; Cosaci cōmuni legatione à Trās. & Moldavo appellati. Donativo accepto, societateq; ꝑ Joan. Oritzoviū, quē ad Valachū miserāt, ultro citroq; jurata, una cū copiis Valachic. per Val. ad Techinā, presidiū Turc. accedūt. Præerat ꝑ Sendz. presidio Achmet, sororis Chani Tartarorum filius, qui frequentibus supplicibusque Nuntiis opem à Tar-

Tartaro petebat: q; tamē ab expeditione Ungaric. nuper admodū domū reversus nōdū se recollegisset, repēte etiā hostes advenisset, neq; necessitudo privata, neq; jus societat. Turcicę, ad opē territo, & supplici ferendā excire eū poterāt. Oppidū satis quidē magnū, sed totum ex materia, primo impetu incēdiit. Castrū & ipsū satis munitum est, & prędidiarios Turcas ō paucos habebat. Ita Cosaci cum Valachis & Ung. partiti fuerāt, ut, cū ab una parte ipsi irrupisset, ab altera illi castrū oppugnarent. Verū, Ung. omnino ab oppugnatione cessantibus, Cosaci, qui neq; ipsi in oppugnationib. multū ụ̄sati essent, primū, nō paucis interfectis, vulneratisq;, rejecti fuerūt, deīde, Sendz. cū præsidiariis etiā erūpēte, ꝑfligati, se receperūt. Præfecerat cohorti suæ, quā ex Hungaris habebat, Baro Roz. quēdā, qui matre Valacha, patre ex eo genere hominū, quos Ciganos vulgo vocant, nat⁹, pro gregario primū milite inter pedites meruerat, postea à Steph. Rege virtutis causa ad ordinem ꝑduct⁹ fuerat. Hic, ab oppugnatione Techinē se reject⁹, cū militē omnē, ut qui Hūgaricę nationis fere esset, in potestate haberet, Aaronē, à quo ad pręfecturā cohortis ꝑvect⁹ fuerat, cuiq; sacramētū dixerat, nihil tale suspicātē, in vīcula cōjicit, cūq; uxore & liberis sub custodia in Transf. mittit: ipse, gaza suppellectiliq; omni direpta, à provincialibusq; ac mercat. nōnullis Pol. quanta poterat, maximā pecunia, ꝑ prædā coacta, provīciales recusantes quidē, sed tamē metu mussitātes, in verba Principis Trāſ. ac sua adigit. Apud Turcas interī, q; novus Princeps hoc anno successisset, ō visū Bassis, ut Imp. ipse in expeditionē iret, illi totū negotiū suscipere, max. autē in 3. provīcias, q̄ ab imperio illor. defecerāt, Trāſ. & utramq; Valachiā, imper⁹ suos dirigebāt. Gravis inter primar. 2 Bassas, Sinanū & Feratē, æmulatio erat: Sinano pl⁹ invidiæ ex incommodis exercit⁹, diuturnitate expeditionis, & hyemis injuriis ō parū attriti, accesserat, quā gloriæ, ex Taurino capto, simul ætate etiā ej⁹, q̄ destituere jā eum videretur, adversarii ej⁹ ad opprimendum eum abusi, ut Ferati imperium traderetur, ipse, ab aula relegatus, deportaretur, effecere. A Ferate manus aliqua Turcarum, cum Tancula, ejus, qui Valachiæ quondam præfuerat, filio, ad occupandam Moltaniam missa, cum magis pristina Imperii reverentia, quam numero & viribus, provinciam obtenturos se existimarent, à Moltanis cæsa profligataq; fuit. Pontem deinde supra Danubium ad Risicicum cum magno opere moliretur, is quoq; à Moltanis intercisus, aliquot milites in opere interfecti fuere. Incommoda ea Sinanæ factioni & Feratem criminandi, & Sinanum in pristinam autoritatem apud Principem restituendi locū fecere. Ferate igitur dejecto, atq;, ut fama tum erat, in fuga interfecto, Sinanus rursus Imperio præfectus. Hic, omnibus copiis Danubium traductis, Moltania, quæ prima furori ej⁹ occurrit, ferro igniq; tota pervastata, Transilvaniā jam spectabat. Erat cum Michaele Albertus Kiral, veteranus Præfectus. Is, imparibus plane viribus frustra cum hoste congressurum se intelligens, & ipse cū iis, quos circa se habebat, se recepit, & Michaeli, ut in penitiores montes furori hostis se subduceret, autor erat. Valachus quidam provectus dolore fortunarum suarum amissarum, ad omniū rerum desperationem adactus, manum rusticorum, quantam maximā cogere poterat, intra sylvas, per quas venturus Sinanus erat, abdidit. Illos cū totos Turcæ cinxissent, ad unū omnes ceciderunt. Jā ante haud multo post Aaronem captum, & Transilvaniæ Princeps iterato literas ad Zamoiscium dederat, quibus titulos Valachiæ præscribebat, suiq; juris Provincias eas factas significabat, quodq; vicinum exercitum illi esse cognovisset, ne quid damni à nostris ei daretur, pro necessitudine mutua petebat, & quem in provinciam eam miserat, Casp. Cornissium, hominem suum iis de reb⁹ ad Zamoiscium allegarat. Responderat illi Zamoiscius, non sui, sed regii arbitrii atq; Ordinum id esse. Se ministrum esse: ad Regem igitur iis de reb⁹ referret: commode tamen facturum fuisse, si ō solum aliis de rebus, sed etiam de hoc suo consilio, obtinendarum & tuendar. istar. Provinciarum, in proximis comitiis cum Rege communicasset. Rozuanus autem ipse frequentissimas cum literas tum nuntios mittere ō desinebat; quibus & de adventu Sinani nuntiabat, & opem petebat. Quibus de rebus, maxime autē de periculo finium Regni, cum diligenter Zamoiscius ad Regem retulisset, in eam sententiā à Rege mandatum ei fuerat, ex tempore consilium caperet: cum Rozuano, qui per proditionē herū suū cepisset, nihil commune haberet; plane in magna cura omnes esse. Nō modo n. Sinanum cū exercitu in Moltania jā esse, & primaria oppida magno opere munire cōstabat: verū Tartari etiā maximo numero venire nūtiabantur. In Valachia nihil omnino viriū erat. Quod roboris penes Rozuanū erat, ō amplius nōgēti pedites Ungari erāt: Valachi & per se infirmi erant, ut ex quib⁹ partī bellis superiorib⁹ Turcicis, partī Principū suorū crudelitate, hoc tēpore vix 15. millia patrūfamilias relicta esset: inter quos ipsos tamē equestris ordinis seu Bojari, ut ipsi vocant, pauci omnino, rustic. plebis maxima pars est, tū cōsciētia & suar. & hostiliū viriū militiā ultro detrectabāt, in q̄ cū exq̄sitis aliquot exēplis in nōnullis editis, quib⁹ vel nares vel man⁹ præsciderat, cogere Rozuan⁹ eos vellet, reliq; sevitia ej⁹ absterriti eo magis remanebant. Itaq; & Nadibaiko, Valachus primarię inter illos autoritatis, qui ụ̄sus Techinā contra Turcas excubabat, nullam in virib. Valachicis ampli⁹ se spē habere significabat: fama tātū exercitus Polonici se niti. Similiter, q; ad Danubiū circa Galatiā itidē ex Valachis observabant, jā recesserant. Roz. autē ipse trepidare: auxilia opēq; petitū missitare: curr⁹ reb⁹ pretiosiorib. onustos omniaq; alia ad fugā parata habere: ita ꝑvincia ō modo sine milite ac exercitu justo, verū sine munimēto ullo, in prædā hosti relinq jā videbatur. Quod solū autē ꝑvinciæ ejus reliquum castrum erat, Chocimium, & ducentorum tantum peditum præsidio tenebatur, &

à Camenecia duobus solis milliaribus distabat, ita, ut, si semel pedem in provincia ea Turcæ posuissent, non modo de Valachia Provincia nominis Christ. actũ videretur, sed de Podolia etiã Russiaq;. Preterq̃ n. q̃ moris Turcici est, ut in pace etiã exercẽdi ditãdiq; militis causa excursiones liberas, ita in fœderib⁹ cũ vicinis plerisq; excipiãt, ut modo loca nõ oppugnẽtur, õ violatũ iis fœd⁹ interpretẽtur, ut maxime à maleficio in finib⁹ regni abstinere vellent, vel necessitas ipsa, tamẽ ad infestãdũ regnũ adductura eos videbatur. Quod n. in ꝓvincia plane exhausta & vastata nullus omnino cõmeatus reliqu⁹ erat, nullis aliis ex locis, quã ex finib⁹ regni, & tã ꝓpinquis & fere intactis, petere eũ poterãt: semel autẽ ꝑ injurias & excursiones animis irritatis, belloq; cõtracto, nemini dubiũ esse poterat, quin perpetuũ futurũ id esset, quo cõtra tã potẽtẽ hostẽ administrãdo, neq; sũptu sufficere regnũ posset, neq; sine sũmo periculo ab hac præsertĩ parte, q̃ omnis ad ipsã fere usq; Cracoviã, sedẽ regni, aperta, sineq; ullis justis munitionib⁹ esset, id administrare. Qua cura cũ alii etiã pleriq; vicini Senatores, tũ imprimis Joann. Demetr. Solikovi⁹, Archiep. Leopol. præter Zamoïsciũ ad Regẽ ipse etiã diligentiss. referebat. De Tart. Kosaci nũtiarũt, illos Borysthenẽ jã trãsire, viaq;, quã nigrã vulgo vocãt, qua alias etiã uti fere solẽt, venire, captivũq; quendã à se instructũ subornatũq; ad Zam. miserãt. De quo cũ quæstio habita fuisset, apparuit, & superiore jã anno captũ fuisse: & nisi quę à Cosacis mãdata ei fuisset, nihil certi habere, q̃ tamẽ certo in Valach. expectari dicebãtur, quo majores cõtra eos vires haberet, Cosacos etiã Zam. in expeditionẽ eã invitabat; utq; opera hac eo faciliorẽ ad veniã sibi viã apud Regẽ & Ord. sternerent, hortat⁹ eos fuerat. Illi partĩ credere se ei õ audebãt, partĩ stipẽdia flagitabãt. Respõsũ magis de venia, quã premio illis laborãdũ, ita & ipsi remãserunt, & Zam. quoq; postea eos neglexit. Rex, queãdm. ostẽsũ est, ita fere Zam. & aliis Senatorib⁹, qui ad eũ referebãt, respõdebat, ut tẽporib. rẽ totã permitteret. Zam. anceps deliberatio tenebat. Si intra fines regni cũ nõ magno exercitu hostẽ expectasset, præterquam, quod Valachiã Turc. juris futurã videbat, perpetuumq; Regno metum impositum iri. Si quid etiam intra fines sibi exercituiq; gravius accidisset, ne non modo de exercitu illo actum esset, verebatur, sed nullo etiam alio exercitu parato, qui victori hosti opponi posset, ne Regis ac regni ipsi⁹ aut saltem Russiæ salus in discrimen adduceretur: si Valachiã cum exercitu ingressus fuisset, quod & fama majora omnia faceret, & exercitus nostri, quod equis armisq; nõ modo bene instructi, sed ornati fere essent, majorẽ etiam re ipsa numerum præ se ferre soleant, vel fama specieq; ipsa exercit⁹, aut retineri, aut retardari hostẽ posse, spem aliquam habebat: vel si in discrimẽ aliquod res adducenda esset, minore cum periculo Regni remotiore à finib⁹ loco, quam in ipsis regni visscerib⁹, tentari fortunam posse statuebat; utq; nihil aliud perficeretur, objectu tamen corporum suorũ vel prohibituros à finib⁹ hostem, vel retardaturos. Interim in omnes partes consilium tutius hoc futurum: metu aut saltẽ suspicione exercitus nostri progressus & Turcici & Tartarici exercitus inhiberi posse; utilemq; operam non modo regno huic, verũ universæ Christianitati, quæ ab hac parte tuta, alio loco vires suas conjungere posset, navari. Arma non contra Turcam, cum quo aliqui pacem turbari nollent, sed contra Tartaros sumpta visum iri. Quod primum autẽ esset, cum de Valachia, tum ipso bello Turcico, Regi Regnoq; huic, tũ Christianitati universæ integra nihilominus omnia futura, cũ interim, nisi ipse Valachiã ingrederetur, Rozuanum & Valachos impetum Tartarorum maxime cum Turcis conjunctorum minime sustẽtaturos constaret, & non modo suas vires Christianos distracturos: verum vel in hoc etiã regnum hostem attracturos: & quo minus communib. viribus contra Turcam geri aliquid deinde à Rege posset, futurũ semel enim in Provinciam Valachia redacta, Turcisq; in eam coloniis introductis, quem esse, qui non in perpetuum in finib. hisce nobis hærendum videret? nec alio loco nisi illis submotis bellũ administrari posse, confirmarunt. In ea sententia Zamoïscium summi etiã Pont. Nuntii Malaspinæ literæ, quib⁹, quod Choeimum, neq; ipsum firmum, neq; firmo præsidio munitũ esset, si ipsę id occupasset, firmassetq;, ne summo quidem Pont. ingratum futurũ significabat. Hac igitur de re cum consilium habuisset, ac õ modo milites, sed vicinos quoq; Senatores, quorũ copiam habere poterat, imprimis autem Solikovium, Archiepisc. Leopol. Dolucium Episc. Camenecens. & Pal. Russiæ, Nic. Herbortum adhibuisset, cũ iis, quę supra commemorata sunt, demonstratis, tum Regio etiã mandato prolato vicit sententia ea, quæ aleã jaciendã statuebat. In eodẽ consilio statutum, ut ad Sinanum quoq; literæ darentur, quib⁹, ne fines Valachiæ ingrederetur, ei denuntiaretur. Scriptæ aliorũ Senatorũ nomine fuerunt, qui præter Zam. in exercitu erant. Ostensum, quã vetus inter domũ Ottom. & Reges Pol. amicitia fuerit, inter aliquot etiã injurias à domo Ottom. nuper Regno illatas, diligentiss. tamẽ in hunc diem conservata: ei pro ea prudẽtia & autoritate, qua esset, ipsum quoq; studere debere, ita autẽ eam tutaturum: si litium atq; injuriar. causam omnẽ tollat, eam sententiam pactorum esse, ut in formam provincię redigi Valachia non posset: sed Valach. generis Principẽ habere debeat. Prudentiss. à majorib⁹ comparatum fuisse, ut inter utriusq; Principis ditionis Valachus Christ. nominis Palatin. interjectus esset. Ex vicinitate ut plurimum injurias oriri. Injuriis amicitiã tolli, raroq; ullã vicinitatẽ pacis & cõcord. patientẽ esse. Rozuano etiã, q̃ sub id tẽp⁹ ipse quoq; nũtiũ apud Zam. habebat, ex eorũdẽ Senator. autoritate nũtiatũ, contra Tart. in fines Valach. se ingressurũ, ne, queãdm. superiore anno, in Poloniam inde irrumperent: cum Turcis pacem rescindere non sui arbitrii esse, vires suas ipse secum metiretur: si ita paratus esset, ut contra

opes

opes Turcicas tueri ꝓvinciã posset, nihil prius faceret: sin sec⁹, ne & ꝓvinciã & se ꝓditũ iret, sed poti⁹ cũ aliis Christianis, q aperte bellũ cũ Turca gererẽt, vires suas cõjungeret. Reb⁹ omnib⁹ ad iter cõparatis, die 27. Aug. q idẽ Dominicus erat, Zamoisci⁹ cũ parte exercit⁹ Tirã, nũc Nestrũ vulgo dictũ, q Valachiã à Polonia dividit, & ipse vado trajicit, & reliquũ exercitũ, quẽ secum habebat, duob⁹ aliis vadis traduxit. Quod raro n. alias accidere solet, ad eã humilitatẽ flumẽ ꝑvenerat, ut vado etiã transiri posset. Dici õ potest, quãta õ modo alacritas in trajiciẽdo. Sed lętitia apprehẽsę Valachię in exercitu fuerit, partim ingressũ in novã Provinciã sibi gratulãtiũ, partim faustis ominib⁹ institutũ prosequentiũ. Zamoisciũ triduo post Stan. Zolkievius, Cast. Leopol. cãpestris militiæ Præf. cũ reliqua parte copiarũ, cui præerat, subsecutus. Eadem die, quo Zolkievius trajecit, Martis is erat proxim⁹ post diẽ domin. quo Zamoisci⁹ transmiserat. Rozuan⁹, uxore, omnibusq; reb⁹, quas cõpilarat, Transilv. versus, antea pręmissis, ipse etiã mox movit, cũq; Mich. Mult. Palat. suppetias laturũ se ire ex itinere Zamoisc. scripsisset, recta tamẽ vers9 Transf. fines se recepit. Reliquũ Chocimi pręsidiũ Ungaric. ducẽtorũ solorũ, peditũ erat. Id in ea vicinitate finiũ Polon. vix jactũ n. lapidis à finib⁹ castrum id distat, nõ modo Cameneciã, verũ in vicinã etiã Podoliã atq; Russ. allicere Turcas poterat, sustinere impetum eorum non poterat. Cum Provinciales, discessu Rozuani cognito, partim injuriis sævitiaq; ejus irritati, partim metu Turcici periculi adducti, concursu facto, ut præsidium quoque excederet, minis & obsidione adegerant: dataque fide salvos ad fines Transilvaniæ perduxerant. Itaq; quinto die post ingressum exercitus nostri, quod reliquum erat, Transilvanorum excessit, vacuamq; provinciam reliquit. Certatim inde à Valachis ad Zamoiscium concursum, partim in fidem Regis Regniq; se tradentibus, partim Palatinum petentibus. Ostendere illis Zamoiscius, non sui, sed Regii arbitrii id esse: ut autem commeatu interim exercitum juvarent, ab iis postulare: demonstrare illi, ne eum quidem sine certo imperio expediri posse. Ambiebat Principatum Græcus quidam, qui filiam Alexandri, Bogdani ejus, qui ad Sigismundum Augustum se contulerat, sororem Germanam in matrimonio habebat: Provinciales, ab aliquot jam sęculis, fortunæ ea ludibria expertos, pertæsum cum Tyrannorum, tum maxime externi Imperii erat. Primum Matthias Rex cum ob æmulationes Casimiri Regis Valachiam à Polonia abstraxisset, atque in suam tutelam recepisset, interimq; quo magis & Poloniam turbare, & Austriæ, in qua Viennam tum obsidebat, gravior esse posset, pacem cum Turca fecisset, Kiliam, Techinam, & Bialogrodum, quæ in ora maritima, Constantinopolim versus, Valachiæ præsidia erant, fœdere non comprehenderat. Cujus rei culpam etsi in negligentiam Scribæ, qui fœderi scribendo præfuerat, postea contulisset, præsidia tamen illa in potestate Turcarum manserunt, & Provincia munimentis istis contra Turcas exarmata, jam ab eo tempore obnoxia, & tributaria illis esse cœpit; Regibus Poloniæ jus suum, in pace cum Ottomannis renovanda, magis verbo excipientibus, quam contra tam potentes Tyrannos re usurpantibus. Ad Alexandrum tamen usque, filiumq; ejus Bogdanum, quasi certæ stirpis Principes, illis præesse. Post eos, ut quisque genus Principum Valachiæ ementitus, quam maximum tributum Turcis obtulisset, ita Provinciæ præfici, & quoties collibuisset, rursum dejici. Qui nuper adeo Aaron Provinciæ præfuerat, incerti generis homo ex agasone in locum eum provectus fuerat. Cumq; ipsi extrema pars Servitii Turcici essent, multo graviore tamen servitute, Provinciales premere. Quæ cum ita Provinciam à tot sęculis exhausissent, & vix ossibus jam hæreret, sui generis & corporis al[illegible]quem malebant. Erant cum Zamoiscio duo indigenæ Valachi, unus Lucas Stroicz, alter Hieremias Mokila, uterque apud Petrum, qui aliquot ante annos metu Turcæ in Cæsareas ditiones profugerat, ille Questor, hic Marsalcus fuerat; Petrumque imperium relinquentem, in Poloniam ipsi quoque secuti fuerant: quodque, cum eo loco apud Petrum essent, non pauca Regi Regnoq; officia præstitissent, ex omnium Ordinum autoritate, jus Nobilitatis Polonicæ, in comitiis, publice illis datum. Hieremias vero non modo cognationibus, & affinitatibus, verum possessionibus etiam, facile primus inter Valachos esse. Eum igitur, cum Provinciales maxime peterent, tutius visum, hunc in Palatinatu collocare. Constitutus hisce potissimum conditionibus fuit, primum, ut ipse ad Regem mitteret, beneficiumq; id à Rege peteret: si Rex ratum haberet, imprimis, penes Græci ritus, Catholica quoq; Romana religio in Provincia propagaretur: si societas cum Christianis Principibus bellumq; cum Turcis succederet, agro aliquo, quem privatim Rex ei assignaret, contentus esset, provincia ipsa regni esset, ipsoq; nullo alio jure, quam quo in Polonia Palatini nobilitati præeunt, provinciæ præesset: uno verbo & Provinciam & se omniaque sua Regis potestati permitteret: si pax cum Turca confirmaretur, aliterq; convenire non posset, Provinciæ quidem ea formula maneret, quę antea fuisset: Majestatem nihilominus Regis & Regni coleret, fidemq; ei præstaret. In hasce conditiones juramẽtũ ab eo præstitũ, legatiq; sine mora ad Regem missi, à Rege ad comitia dilatus fuit. Venerat Chocimũ à Principe Transilvaniæ Ambrosius Vasquida. Hic cũ à Valachis eo tempore, quo ad pręsidiũ Chocimẽse expetendũ cõcurrerãt, odio crudelitatis Rozuanianæ, ipse quoq; arrept9 ad Zamoisciũ, ad quẽ literas haberet, provocasset, sub id tempus adductus Chocimo fuit; summa literarum Transilvanicarum hæc erat: Ut cum Moldaviam sui juris factam, jam ante significasset, non modo à Provincia ea exercitus hominesq; Regii abstinerent; verum potius, necessitate id postulante, ope auxilioq; suis adessent:

Sinanum Bassam, qui Ferate Bassa per Capucios Constantinopolim abducto in locum ejus suffectus fuisset, cum copiis non exiguis, haud ita pridem, ad Danubium venisse: ibidem pontibus super Danubium extruendis occupatum, occasionem utriusq; Valachiæ occupandæ captare: exercitum etiam Tartarorum numerosissimum Boristinem jam trajecisse afferri; verendum ut sit, ne ex composito Tartari ab una parte Moldaviam, Sinanus trajecto Danubio ex alia parte Valachiam eodem tempore adorirentur, viresq; suas inde conjungerent: itaque petere, ut noster exercitus Tartaro opponeretur. Respondit Zamoiscius, cum Turcas versus Galatiam, Valachiæ oppidum, Danubium transmittere, & Tartarorum omnes copias altera ex parte huc adventare, & jam ad Bialogrodum chanum esse, cum Rozuanus, tum Nadibaico Valachus, qui Tartaros ibi observasset, nuntiassent: quæ eadem fere illius quoq; literis confirmarentur, contra Tartaros potissimum, qui superiore etiam anno Ilkao in Regnum irrupissent, Valachiam se ingressurum: quamprimum Nestrum transmisisset: Rozuanum Tasso movisse, ultroque provincia excessisse: Valachos mox ab eo secessionem fecisse: præsidiarios Chocimi obsedisse: maxime sævitiam ejus accusare: qui cum Aaronem cepisset, multos necasset, bonis omnibus exuisset: intolerabilia tributa injunxisset: multos naribus, auribus, aliisque membris, truncasset; quam ob causam ne in exercitum quidem cogere eos potuisset: cum vitam reliquasque spes suas latebris, quam fidei ejus, committere mallent. Itaq; alium Palatinum ipsos sibi delegisse, legatosque ad Regem de eo jam designasse, quem in statum re adducta, facile ipsum judicare posse, nihil minus quam suæ potestatis rem esse: sed cum Rege atque Ordinibus de ea agendum: Rozuani quidem præsidium impetum Tartarorum non laturum fuisse, ac multo minus cum Turcis conjunctorum; incendium autem id, nisi exercitum promovisset, in tanta Chocimi cum Camenecia vicinitate, ad Podoliæ fines, deferri potuisse. Inde cum & Turcam & Tartaros expectandos sibi sciret, imprimis de loco castris idoneo capiendo intentus, inter confluentem Bruti & Tassi fluminum, more Polonico, curribus & impedimentis, quam maxime poterat, iis communitis, castra ponit, ita, ut non modo duorum fluminum objectu castra ipsa tutiora essent: verum commeatus etiam facilius subvehi iis posset; Ipse privato habitu incognitus Tassiũ accessit, cũ loci ipsius cognoscendi causa, tum an muniri posset, quo minore milite teneri Provincia posset. Sedes Principum Valachiæ cum Soczaviæ antea fuisset, ab Alexandro primum, quod à Despota Turcicis auxiliis Soczava pulsus fuisset, postea restituto tanquam infaustum locum cum detestante, Tassium translata fuerat, oppidumq; ædificiis aliquot, cum publicis, tum privatis, exornatum. Oppidum ipsum, quemadmodum ostensum est, à Cosacis nuper exustum, incendiisq; ac ruinis plane deformatum fuerat. Regia, quæ ex muro erat, relicta fuit: tum Templa tria circiter Græci ritus, Armenorum unum, ex lapide omnia: Catholicum ex materia unum: super omnia Balneum Asiatici operis ex lapide pro captu loci satis elegans. Natura loci non tam inepta ad muniendum visa, quam magno & sumptu & opere egere: quæ in Provincia omnibus rebus exhausta, & ad extremam egestatem redacta utraq; difficilia essent. Tassium, caput provinciæ, Hieremias publice ingressus, ibidem à Græci ritus Episcopo inauguratus fuit. Aliquot ei turmas equitum, quæ honoris causa eum deducerent, Zamoiscius attribuerat. Ad ingressum ejus reliquus totius fere Provinciæ populus ex latebris, in quas se abdiderat, progressus, racemosq; uvarum & manipulos frumenti, cujus alioquin satis ferax Provincia est, more suo in eum spargentes, faustis acclamationibus imperium ejus prosequebantur. Descendit ad Templum majus, quod sub ipsa Regia est, ubi Vladicam aliosque Sacerdotes ritus sui cum crucibus ornamentisq; sacris obvios habuit. Templum ingressus à Vladica inaditum, in quod ritu ipsorum nulli, præterquam ipsi Vladicæ, ingredi fas, solus introductus, postea in sede Principum, quæ in templo est, publice collocatus fuit, omnibus summa lætitia ingressum illius celebrantibus. Mortuus Amurates, Princeps Turcarum, fuerat. In locum ejus Machomet, aliquot Fratribus Principibusq; Bassarum interfectis, partimq; ferro, partim veneno necatis, suffectus. Eodem anno nonagesimo quinto, die nono mensis Junii, qui dies Veneris erat, hora meridiana, Vladislavus Princeps, magna spes regni hujus, Lobzoviæ prædio sive suburbanis Cracoviensibus natus fuit. Festivitates die 9. mensis Julii, per universum regnum, magnæ habitæ fuere: Baptismo sequente die dominico initiatus, Reginaq; Anna senior Varsavia ad eum venit, celebravitque. Jam antequam primum ingressus Valachiam Zamoiscius fuerat, cum ad Regem, tum ad Senatores plerosque, in Poloniam literas dederat, quibus de consilio suo certiores eos fecerat, & quo in statu res essent, significarat. Varie res accepta, alii factum, ut plenum periculi omnino improbare. Imprimis Archiepiscopus Gnesnensis non modo sententiam suam, sed conventuum etiam quorundam majoris Poloniæ postulata hac de re ad Regem deferre, novi maliq; exempli rem esse, sine autoritate comitiorum, pacis belliq; arbitrium privatim quenquam sibi sumere: inque fœderatam Provinciam cum exercitu ingredi, postulare, ut exercitus quamprimum revocaretur: De pace autem renovanda legatio mora nulla interposita ad Turcam mitteretur. Non deesse alii, qui pristinarum partium studio, periculo illi quo minime explicaturum sese eum existimabant, objectum Zamoscium ultro lætarentur. Literis etiam ad exteros missis jactare non dubitarent, eo tandem progressum, unde auxiliis, quę fru-

frustra imploraret, nullis ei latis, nunquam recepturus sese esset: Ne in ipsa quidem aula omnes consilio huic favere. Cumq; sub idem tempus mater Reginæ, Archiducissa Austriæ, ab alterius filiæ Mariæ cum Principe Transilvaniæ nuptiis ad Regem divertisset, animum materno affectu sua sponte solicitum, nonnulli ultro etiam tentare, & cum ipsam tum per illam Regem succendere conabantur; plerisq; tamen eventum fere expectantibus, ut casura res esset, vel probaturis eam, vel damnaturis. Rex solus fere factum non improbabat; in omnes tamen partes magna cautione opus esse ostendebat; ne vel cum Turca Regnum committeretur, vel domi nonnullis turbandi causa præberetur: cum ut à provincia ea abstineretur, plerisque Senatoribus visum esset; in præsentia duo maxime præcipere: Imprimis, ne pax cum Turca aliqua in parte turbaretur: cum in desperatione fere hac societatis cum Principibus Christianis, cum præterea etiam domi tot essent, qui partim urgerent legationem eam, partim tributa recusarent, turbarentque, in eoq; jam esset, ut legatum ad Turcam mitteret, tum ne flos iste militiæ manifesto alicui periculo minus necessario objiceretur: simul ad Senatores relaturum se ea de re significabat: Interim, quod maxime ex re & dignitate publica esse statueret, facere eum debere. Dum hæc aguntur, Sinan Bassa, Michaele ex Moltania ejecto, artificibus omnis generis adductis, non modo Buchorestum, caput Provinciæ, sed Tarchovestum etiam, magno opere munire, cum ab exploratoribus, tum à Moltanis ipsis nuntiabatur. Ad ipsum autem Danubium Saban Bassa Ægypti, qui cum triremibus aliquot missus fuerat, Bractovum similiter muniebat. Nihil magis autem Zamoscius vereri, quam, cum Tartarorum etiam adventus expectaretur, ne, si Tartari cum Turcis se conjunxissent, non modo procellam illam tam parvis copiis sustinere non posset, verum in Provincia etiam ab hoste munita, & in qua, ob maris ipsiusq; imperii Turcici vicinitatem, omnia hosti suppeterent: sibi tam longe à finibus regni progresso, sine certa sede, sineq; ullis munimentis, omnia deessent, difficilior belli administratio accideret. Tartarus an Borysthenem transgrederetur, non tam deliberabat, quam cum & à Sinano diligenter accerseretur, & non modo exercitum Polonicum, sed cum eo Zamoiscium etiam in Valachia esse cognovisset, eo majores copias, ex Nohajensibus usque Hordis, contrahendas sibi existimabat, dum illas expectat, tardabat, in quam sententiam à Senatoribus, qui ad castra convenerant, cum ad Sinanum Bassam, tum ad Sendziakum Fechinensem literæ datæ fuerint, supra ostensum est. Bassa dum Constantinopoli, quo confestim literas miserat, responsum expectat, nihil rescripsit: Sendziakus primum, quod interpretis, qui literas ei legeret, facultatem se non habere, diceret, ad literas ipsas nihil quidem rescripsit, omnia tamen pacata, & polliceri se, & expectare. Postea aliquoties Nuntiis cum à Valacho ad illum, tum ab ipso ad Valachum, atq; ipsum etiam Zamoiscium, ultro citroque missis, ut Principatus Hieremiæ confirmaretur, non modo omnem operam se daturum, sed bonam etiam spem se habere ostendere: cum Chano tamen maxime ea de re agendum esse, cujus potestati Provincia fere ea & pars ista belli à Soltano credita esset. Ultra Sendziakum Saban Bassa, cum jam ante Petri Petrini temporibus Hieremiam novisset, hominemq; ad eam rem idoneum, utrique notum, Damianum Valachum, nactus fuisset, tum per illum, tum per literas ipse quoque Hieremiam confirmabat: ut Principatus ei confirmaretur, cum apud Soltanum, tum Sinanum, tanquam supremum Bassam, autoritatem suam interpositurum pollicebatur, à Chano tamen, ut caveret, utque aliqua ratione illum placaret, monebat. In prioribus aliquot ad Sendziakum literis, quas Senatores alii ultro citroque ad illum dederant, Zamoiscius non subscripserat: Id cum suspectum Sendziako esse minister ejus Valacho dixisset, tandem alteris literis, quibus Senatores illi respondebant, ipse quoque subscripsit. Simulatio hæc tamdiu mansit, quoad Chanum omnibus rebus instructum adventare constabat, cujus adventu cognito, literis ad Zamoisciũ datis, aperte jam Bassam Valachiæ se ferre, quod imperium Provinciæ ejus ab Imperatore Turcarum commissum sibi esset, ut de Provincia & ipse decederet, & Hieremiam deduceret, postulare: De Chano autem ostendere, quot aliquot annorum donativa ex Polonia soluta ei non essent, ipsum repetitum ea adventare, in Poloniaque hyemare constituisse. Præter illas, edicta publice Provincialibus proponere, quibus vitæ omniumque fortunarum periculo proposito ad Hieremiam deserendum, Turcicumque Imperium accipiendum, eos hortabatur, hominesque ad possessionem oppidorum, aliorumq; locorum, accipiendam passim dimittebat; ex quibus duo ab ipsis oppidanis capti, deditiq; Zamoiscio fuerunt. Cum primum Valachiam ingressus Zamoiscius fuerat, antequam de adventu Tartarorum certi aliquid constaret, Cosaci prędæ spe inducti ad fines Valachiæ, cum ante invitati detrectassent, tum ultro accesserant. Zamoiscius, quod & prædam tantum sequi eos intelligeret, & diserte mandatum à Rege ei esset, ut ita omnibus rebus moderaretur, ne pacem cum Turcis turbaret, quod Tehinam nuper adeo partim diripuisse, partim obsedisse, eos constaret, ne, si exercitu reciperentur, publica autoritate factum eorum comprobari apud Turcas existimaretur, pro hostibus se eos habiturum, si progrederentur, eis denuntiare. Ita rejecti, cum de adventu Tartarorum ipsi antea nuntios sparsissent, Borysthene tamen relicto, versus Sarogrodum oppidum, à Zamoiscio contra fines Turcicos constitutum, se receperunt, oraq; ea fere pervastata, postea per Podoliam & Volhiniam latrociniis grassati. Ad Aslankorodum,

quæ transitum Borysthenis observarent, unæ solæ Bractaviensium excubiæ erant, quibus facile à Tartaro rejectis, partim exercitus ad Oslanchorodum, partim ad Bialogrodum, aliam aliis locis Borysthenem. Nestrum ad Techinam trajecit. Quod magnam partem æstatis, Sinanus eos exspectasset, jamque vertente Octobre miles Turcicus, eadem, quæ superiore anno, in Ungaria, ab injuriis aeris, maxime incommoda acceperat, metuens, ægerrime sub pellibus contineri, se pateretur, ut, quamprimum secum se conjungerent, quo sociatis viribus Transilvaniam ingrederentur, diligentissime eum urgebat. Rescripserat illi Chanus prius Valachiam fidei suæ ab Imperatore commissam se constituturum, Zamoisciumque, quem dono Imperatori duceret, captum illi adducturum. Ita adventu ejus desperato, cum & à milite urgeretur Giurgovum, atq; inde in hyberna exercitum reduxit. Sendziakus, cum parte exercitus Turcici ad Bikium, cum Tartaris se conjunxit, idem & sororis filius Chani erat, & sororem ejus Germanam Amitam suam instituto Turcarum minus jura sangvinis reverentium in matrimonio habebat, ita autem ab Imperatore Turcarum comparatum inter eos fuerat, ut Techinam, Kiliam, Silistriam, maritimamque omnem oram Valachiæ, Tartarus seu filius ejus possideret, reliquam, quæ Poloniam spectaret, Sendziakus pro Bassa administraret. Quamprimum de adventu ejus Zamoiscius cognovisset, castra, quæ inter duo flumina, Prutum & Jassum, hucusq; habuerat, per pontem, qui in militari via, quæ à Tassio ducit, erat, in alteram Pruti ripam, qua Tartarus venturus erat, traduxit. Patentissima ab ea parte planicies est, quod autem Prutus ambitu suo angulum quasi quendam ibi faciat, duo fere latera, objectu suo, tuta præstat, reliqua duo, fossis & aggeribus objectis, communita à Zamoiscio fuerunt, quatuorq; portis, quibus singuli cum præsidio præfecti, distincta; simul vero cum per pontem tum flumine & commeatus facilius pervenire, ad exercitum, poterat. Cum primum fama de adventu Chani allata fuisset, aliquot exploratores Zamoiscius miserat, qui & de adventu & copiis ejus certi aliquid afferent. Qui cum in Turcicos exploratores, qui eadem de causa progressi fuerant, numero fere pares, incidissent, velitareq; cum illis cepissent, Turcæ in casam quandam rusticam compulsi, quod explorandi causa venisse eos scirent, vix audito antehac in militia exemplo, ut ultro illis captivum darent, pacti forte missa, in quem ea ceciderat, dediderunt. Quo deinde facta pace dimisso in reliquos capitali supplicio animadversum fuisse, cognitum fuit. Chanus ipse, captivo ad Zamoiscium misso, ut ad diem proximum Jovis summo mane certo se exspectaret, ei denuntiarat. Postquam nihil certius, quam pugnandum esse, constabat. Zamoiscius, militari consilio omnium Præfectorum & plerorumq; Contubernalium habito, cum maxime de tempore rationeq; pugnæ retulisset, ne primo statim die, prius quam & virium hostis periculum factum esset, & nostrorum animi confirmati, copia pugnæ fieret, convenit. Successit sub castra, quemadmodum denuntiarat, die Jovis, in mense Octobre, mane, omnem barbariem, Scythicam secum trahens, sub adventantis jam ad castra famam Georgium Vlaniecium, cum turma equitum, Zamoiscius velitatum miserat; ex cujus turma cum Tarocius quidam captus à Tartaris fuisset, quod in consilio ipse fuisset, ex eo prælio, rem Zamoiscium commissurum, cognoverat: neq; tamen primo die pugnaturum. Subibant castra non modo agminibus diversis, sed ipsi etiam singuli sparsi, qui eorum pugnandi mos est. Nostri, quemadmodum constitutum fuerat, non ad justam pugnam, sed suas hostiumq; vires atq; animos periclitandos emissi, pari ratione sparsi, & ipsi cum illis pugnabant, ita, ut diversis locis aliis singuli cum singulis, aliis plures inter se congrederentur. Habebat Sendziakus ad quingentos Janiczaros secum, hi sclopetis maxime rem gerebant, quodq; longissimis uterentur, ad ipsa fere castra pertingebant, cumque ante portam unam castrorum Zamoiscius ipse in equo curreret, forte evenit, ut sub ipso equus ex sclopeto vulneraretur. Cum omnibus tamen locis superiores nostri essent, multique ex Tartaris, atque in iis insigniores aliquot aulici Czarii, passim caderent, plures vulnerarentur, fratrem FedeCherejum ab inferiore parte fluminis Pruti cum duabus confertissimis aciebus misit. Processere contra eos aliquot nostræ turmæ: Chanus mox ipse alias aliquot acies ab altera parte promovebat, ut à latere in nostros invecti in Prutum eos proturbarent: etsi pugnandi copiam eo die non facturus Zamoiscius erat, ad omnia tamen belli subita universum exercitum in castris instructum habebat. Itaque, cum contra ea agmina, quæ cum Chano veniebant, tribus castrorum portis turmas aliquot emisisset, quæ in illorum itidem latera inveherentur, gradum Tartari primum stitere. Fedet Cherejus multis suorum amissis trepide se recepit, Sendziakus autem, significatione militari facta, colloquium petere. Missi visum, quid vellet, Joannes Felix Herbortus, Joannes Golscius, & Temruk pro interprete, qui ex Tartaris Petiorien sibus Christianus, jam à Sigismundi Augusti temporibus Regibus Poloniæ in omnibus bellis meruit, utilemq; semper operam navavit. Cum colloquium cum Zamoiscio Sendziakus peteret, quærere jussu Zamoiscii Herburtus, quod, omnibus fere promissis, antea fefellisset, quam fidem colloquii aut conditionum esse posse? Ille cum, ut Principatu Hieremiæ confirmato Valachia pacaretur, laboraturum se quidem promisisse, obtinere autem non potuisse, ostenderet; de adventu autem Chani, deq; Valachia sibi à Chano attributa, jam ante ipsum se significasse, tandem, ne colloquium recusaretur, instare: primum, ut, Herburto pro obside ad Chanum

dedu-

deducto, sibi ipsi ad Zamoiscium accedere: deinde vero vel solius Herburti fide liceret petere. Ad Zamoiscium rejectus, tandem literas ipse ad Zamoiscium ea de re misit, quod nox jam esset, eo die nihil ei responsum: postridie, summo mane, Chanus cum Sendziako, vel ut fiduciam sui ostenderent, vel etiam, ut ipsi postea excusabant, pabuli inopia pressi locum mutare cogerentur, universum exercitum præter castra ducere. Nullum unquam majorem exercitum visum à se fuisse, facile inter omnes, qui in exercitu nostro erant, constabat. Zamoiscius, quod & fraudem subesse vereretur, & contra fidem petiti colloquii id fieri existimaret, quam creberrimis tormentorum ictibus prætergredientes infestabat. Maxime, ne trajecto alicubi flumine vel à tergo nostros adorirentur, vel Tassum hybernis occuparent, verebatur. Itaq; in utramq; rem intentus, partim, si flumine transmisso circumvenire castra vellent, qui illis occurrerent, paratos esse jusserat, & si Tassium versus progressi fuissent, qui mox illud incenderent tormentis, quæ directa in illos fuerant, aliquot ex illis periere. Sendziakus nihilominus in medium procedere, colloquiumq; clamare. Missi iidem ad illum, qui pridie, ab utraque parte expostulatum, & à Sendziako, quod, colloquio à se postulato, tormentis nihilominus petiti essent: & à nostris, quod conditione colloquii ab illis lata, cum integra omnia interim esse debuissent, castra promovissent. Sendziakus colloquium iterum urgere. Anceps Zamoiscium deliberatio tenebat, quod neq; se atq; exercitu incolumi Valachiam relinquere, vicinosq; Turcas accipe posse statuebat: neque, ut Turcæ, maxime autem Chanus de Valachia decederet, exercitumq; ex tam longinquis, præsertim Hordis, accitum, sine præda, ex qua sola fere victitant, magna cum infamia & invidia sua, domum abduceret, nunquam in animum inducere poterat. Ab altera parte non pauca etiam illum urgebant: primum enim, quod patentissimi undiq; campi essent, & pugnæ & belli ducendi arbitrium in hostis fere potestate futurum videbat: qui, quemadmodum quandocunq; ei visum fuisset, se proripere posset: ita nec propter ejus celeritatem gravitatemq; suam miles noster eum assequi, nec in patentissimam planitiem ductus cum tanta hostium multitudine ipse firmior, quam numerosior, commode rem gerere potuisset: accedebant eo alia incommoda. Præter paucitatem ejus locus, in quo res gerebatur, tam remotus à finibus nostris: in propinquo præsidia munimentave, quo, graviore aliquo casu, recipere se exercitus posset, plane nulla, Turcarum, qui Brachilovii in præsidio erant, propinquitas, qui ab altera parte intercludere nostros potuissent. Ad extremum etiam inopia commeatus, quę in provincia, diversis Turcarum, Tartarorum, Kosacorum exercitibus per tot annos vastata, & summa erat, & multo major postea expectabatur: præter hæc & mandata regia, de pace cum Turca non turbanda, ex consilio Senatus ad se missa, Zamoiscius recordabatur, & non modo acta conventuum quorundam, verum legationes etiam ea de re ad Regem ex conventibus missas: cum privatorum domi studia & partes, ex quibus omnibus rebus & nihil temere committendum sibi videbat, quo per ipsum stetisse diceretur, quo minus pax Turcica rata maneret; neque, si quid vel gravius exercitui accidisset, vel longius progressus fuisset, quicquam Reipublicæ adjumenti eo tempore sperandum intelligebat, maxime vero, ne provinciam, cujus salute Podoliæ fere ac Russiæ etiam salus contineretur, in incerto statu relinqueret, angebatur. Quemadmodum autem Zamoiscium in diversas curas hæc distrahebant, ita Chanus etiam omnino jam desperarat. Quod enim satis firmum exercitum esse, & numero etiam majorem, quam erat, existimabat, castra autem, præter morem illorum, fossis & aggeribus munita videret, neque ipse magnam spem potiundorum eorum habebat: & vulgus Tartarorum, qui ad prælium, excursionesque, non ad oppugnationes exire solent. Cum castellum id, non exercitum esse dicerent, oppugnationem vulgo recusabant: ut nisi aulico suo milite castrorum oppugnationem tentare se posse existimaret, quo conciso vel detrimento affecto nervos virium potentiæq; suæ incisum iri; non paucos etiam hesterno prælio amissos, fame etiam, si ad deditionem perducere eos vellet, prius sibi tanto majore cum exercitu in provincia ab omni commeatu exhausta pereundum videbat. Cum autem ne à Turcis quidem, qui eo anni tempore ipsi jam missionem partim flagitabant, partim dilabebantur, auxilii aliquid exspectare posset, ne in Poloniam quidem se convertere, exercitu tam firmo in Valachia post se relicto, cum præsertim Poloniam quoq; à copiis non plane imparatam relictam esse suspicaretur, non satis tutum ei videri. Itaque, cum ipsius quoq; non parum interesset, ne in provincia tam vicina, ex qua maritima etiam ora ejus à Cosacis plerumq; incursari, & mare ipsum infestum haberi soleret, hostile aliquid relinqueret, & Sendziako, ut, quibuscunq; conditionibus, pacem componeret, mandarat: & Sendziakus instantissime colloquium postulabat. Datum ex consilii sententia colloquium: missiq; ad Chanum pro obsidibus, Joannes Golscius, Tribunus Tremboulensis, Joannes Zamoiscius, Excubitor, ad Zamoiscium Sendziakus ipse, primusq; Chani Consiliarius, summæq; apud eum autoritatis, Achmet Aga, ad colloquium venere. Consilium Zamoiscius ex iis, qui senatorii ordinis aut Magistratu aliquo in exercitu erant, habere solebat. Erant autem hi fere, Stanislaus Zolkievius, Castellanus Leopoliensis, idemq; campestris militiæ Præfectus, Stanislaus Golscius, Castellanus Haliciensis, Præfectus Barensis, Joannes Thomas Drojovius, Præfectus Przemisliensis, & Referendarius. Quod neque de exitu colloquii spem aliquam habebat,

bat, & mox soluto colloquio pugnę copiam facere constituerat, Zolkievium omnem exercitum sub signis instructum in castris habere visum fuit: reliquos ad colloquium adhibuit. Conditiones illis Zamoiscius tulit: ut Sendziakus Bassatu se abdicaret: Hieremias, quem Provinciales sibi deposcissent, principatum obtineret: exercitus Turcarum & Tartarorum ea, qua venissent, via, sine maleficio, se reciperent, triduo adeo de finibus Valachiæ decederent: Dum de conditionibus hisce cum Sendziako tractat, Achmet Chani Consiliarius Valachiæ tantum, nullam sui Principis mentionem fieri questus, quid ipsi etiam à Rege exspectandum esset, definiri necesse esse ostendere: Respondit ei Zamoiscius, ex iis, quæ in Regem atque regnum ab illo profecta essent, quo animo vicissim Rex erga illum esse deberet, facile statuere eum secum posse, ut qui prę-ter superiorum temporum injurias, & ante, cum Revaliam Rex ivisset, in fines regni incurrisset, & superiore anno similiter per regni fines in Ungariam irrupisset: utroque tempore præter fidem de pace ab aula Turcica interpositam. Ille more eorum in Cosacos culpam conferre. Ostendere Zamoiscius tantum abesse, ut cum Cosacis quicquam commune regnum haberet; ut potius ipsi Cosaci gravissime intra fines regni latrocinarentur: magisq; Tartari favere illis viderentur, qui cum Constantinus Ostergius, Palatinus Kioviensis, manum aliquam Cosacorum non ita dudum profligasset, cecidissetque, haud multo post Tartari ipsi, ad comitia illo profecto, agros illius incursionibus vexassent: tandem querere; sub quibus signis ad Techinam accesserant; quæ, quemadmodum supra ostensum est, à Chlopicio delata ad illos fuerat. Agnoscere hæc omnia ille: tandem dicerę, Chano quidem suo Principis in Valachia dandi, ipsiusque adeo provinciæ constituendæ potestatem à Principe Turcarum factam: illum sororis suæ filium affinemq; Sendziakum beneficio hoc afficere voluisse: in gratiam tamen Regis & Chanum & Sendziakum beneficio hoc decessuros, Hieremiamq; in principatu non turbaturos: Principem etiam Turcarum ratum id habiturum, vexilloque misso principatum ei confirmaturum spondere: intra præscriptam propterea diem Valachia se excessuros, neq; quicquam omnino, præter commeatum, sumturos. Interim, ut Zamoiscius quoque, cum iis, qui cum illo essent, Regem veteribus injuriis obliteratis iis, quibus superiores Reges amicitiam cum illo coluissent, conditionibus, ipsum quoque amicum ei futurum sponderet, postulare. Responsum nihil de aliena voluntate, eorum præsertim, in quorum potestate ipsi essent, promittere se posse: intercessuros se ad Regem & Ordines polliceri: legatus etiam, quem de amicitia ad Regem Chanus missurus esset, ut tuto & honeste deduceretur, se præstituros. Acceptæ utrinque conditiones hæ: de captivis etiam, ut qui expeditione ea capti essent, utrinq; redderentur, convenit; utque scripto utrinq; conditiones confirmarentur. Nihil minus omnes exspectabant, quam ut hujusmodi conditionibus discederetur, sed debebatur hoc fatis, seu pietati potius Sigismundi Fortii Regis, ut & primus Regum Poloniæ esset, à quo & pacem Tartari Turcæq; peterent, primus pacis leges, & eas quidem contra tot annorum possessionem, illis daret: Primo Chan Tartarorum & Dux Turcarum excedere Provincia jussi, dicto audientes fuerunt. Re eum ad modum transacta, more militari, iis, qui obsides, aut in colloquio fuerunt, utrinque munera data. Zamoiscius Sendziako vestem sericeam: Achmeti pateram inauratam dedit: Chanus postridie iis, qui obsides apud eum fuerant, auratas vestes dono misit. Movit postridie summo mane: noctem, quæ intercessit, & sequentes aliquot, metu insidiarum, totus exercitus insomnem in armis egit. Misit inde postridie Zamoiscius Joannem Felicem Herburtum ad eum cum scripto conditionum, in quas convenerat. Simul ab Hieremia salutatum eum legati ivere. Jam moverat, ita; ut in itinere eum adirent. Herburtum satis benigne accepit: in Valachos invectus; qui exercitum Polonicum adduxissent; quem tamen ipsum equis conculcaturum se fuisse diceret, nisi fossæ atq; aggeres eum defendissent. Apparuit, pœnituisse eum asperioris sermonis: cum enim mox postea ipse suum quoque scriptum misisset, & de fide sua in servandis pactis prolixe multa pollicitus fuit: & reliquo sermone, si quid offensionis intercessisset, mitigare conatus fuit. Sub idem fere tempus, quo Tartari ad fines Valachiæ accessere, Sigismundus Princeps Transilvaniæ, exercitu coacto, in fines Moldaviæ, quæ à Sinano Bassa occupata æstate fuerat, ingressus fuit. Jam supra ostensum est, exercitum Turcicum propter anni tempus missionem flagitare jam cœpisse. Itaq; Sinanus etiam, cum continere eum diutius non posset, in hyberna jam se receperat. Targovesii Haly, Anatoliæ Bassa, cum aliquot millibus Turcarum, relictus in præsidio à Sinano fuerat. Castro, quod ligneum erat, globis candentibus, quibus Moscovitica pleraq; præsidia Stephanus Rex exusserat, per Kirallium incenso, præsidiarii, cum ex arce se ejecissent, omnes fere concisi fuerunt: Bassa unus atq; alter insigniores capti: Tormenta quoque, aliaq; impedimenta complura, in potestatem venere. Buchorestum Turcæ ipsi cum exussissent, deseruerunt. Simili fere eventu Giurgovum etiam captum. In reditu jam de adventu Tartarorum, obsessoq; ab illis exercitu Polonico, nuntius allatus tanto terrore exercitum Transilvanicum implevit, ut, cum fugæ potius, quam agminis specie, domum se reciperet, multi in trajectu fluminum pontiumq; se ipsos implicarent, non pauci cæderentur: aut in flumen præcipitati mergerentur: satisq; constat, nisi exercitus Polonicus primo moratus Tartaros, deinde de reditu cum illis ea, qua venissent,

sent, via pactus fuisset, vel Transilvaniam, ab omni fere milite vacuam, antequam à Giurgova domum recipere se potuissent, pervastare, vel exercitum Transilvanicum, antequam domum pervenisset, in ipso itinere, circumfundere potuisse. Missus à Chano legatus simul ad Regem fuerat, ei Joannem Felicem Herbultum Zamoiscius adjunxerat, qui & omnium rerum Spectator, quomodo gesta, quæque essent, renuntiaret: &, ut Tartarus tuto ad Regem perveniret, curaret. Postulabat, ut pax iis, quibus sub superioribus Regibus fuerat, conditionibus confirmaretur: eademq; de re Rex quoque legatum suum ad Chanum mitteret: Responsum, prius cum Turca more majorum de pace constituendum; cujus fœderis Tartarus appendix esset. Non satis æquo animo acceptum, ut qui cum Turcis non modo exæquarent se jam gloria, verum iis etiam se præferrent. Nihilominus dilatus; præterquam enim, quod cum Turca prius constituendum esset, & comitia etiam interim habiturus Rex erat, & quas conditiones fœderis Principes Christiani proposituri essent, perspecturum se existimabat: Etsi Valachia Tartarus jam excesserat: nondum tamen omni vel metu vel suspicione armorum Scythicorum liberata videbatur. Chanus ipse quidem cum majore exercitus parte domum se receperat: major natu frater ejus Fedet Cherejus: Galgam vulgo vocant: quod & dignitate & successione proximum à Chano nomen est: cum duodecim millibus in ulteriore Danubii ripa Turcicæ ditionis in hybernis erat: & quamvis in Transilvaniam, & Ungariam maxime, intentus esse videbatur, ut apud barbaros, tamen omnia infida esse. Accedebant huc Transilvanorum & ipsius maxime Rozuani in Valachiam minæ, qui & Giurgiovianæ expeditionis successu elati, & incursionis Tartaricæ metu liberati, non satis habebant, si Transilvania, & Ungaria, ab incursionibus Tartarorum intacta eo anno servata fuisset, nisi Valachiæ quoque, per fraudem & proditionem, à Rozuano primum occupatæ, deinde ultro desertæ, arma insidiasq; intentarent: Itaque, cum & Hieremias ipse securitatis suæ causa præsidium peteret, ac vero regnum etiam parte aliqua hybernorum & stipendiorum exonerare Zamoiscius vellet, aliquot turmas equitum, qui Hieremiæ stipendiis mererent, apud illum reliquerat. Ei per absentiam Zolkievii, Præfecti militiæ campestris, Joannem Potocium, Præfectum maxime Valachiæ vicinum Camenecensem, præfecerat. Hic Stanislaum Chanscium legatum habebat. Etsi frequentes minæ Rozuani Transilvanorumq; ad illos deferrentur, vix tamen inducere in animum poterant, ut tempore tam alieno, non modo inter Christianos, verum affines etiam, Principes vi atq; armis turbare aliquid vellent. Itaq; & pauci omnino circa Hieremiam erant, & ii ipsi negligentius agebant; partim à signis aberant; inter alios Potocius, cui summa cura potestasque partis ejus exercitus credita. Cum subito crebris nuntiis adfertur, Rozuanum summa celeritate recta cum exercitu ad Sozcavam accedere. Chanscius, quem suo loco copiisiis, quæ Soczavæ tum erant, Potocius præfecerat, nuntiis ad Potocium & vicinas turmas dimissis, quo loco res esset, utque, quantum possent, accelerarent, nuntiare. Habebat Rozuanus, quemadmodum ex captivis cognitum fuit, peditum circiter quatuor millia, partim veteranorum suorum, quos ab Aarone abduxerat, partim, quos novis stipendiis adjunxerat; partim Siculorum, qui jussu Transilvani secuti eum fuerant: equitum itidem à Transilvano hastatorum circiter mille. Potocius, vix duabus ante pugnam horis, cum summa celeritate contendisset, accurrit: quod autem oppidum sine ullis munimentis apertum plane esset, neque, ob loci, quem complectebatur, amplitudinem, muniri posset, ne duci quidem aut sustineri aliquandiu hostis poterat. Cum exiguum tamen omnino spatium, & de tota re consulendi, & locum cognoscendi, aciemq; instruendi, haberet, quæ ad concordiam pertinerent, omnia tamen experienda prius ratus. Mittit ad Rozuanum, qui, ut, arma in infideles rectius stringenda, à Christianis abstineat, eum hortatur: ac si quid controversiæ sit, duorum vicinorum affiniumq; Principum disceptationi potius permitteret. Tanta victoriæ fiducia profecti domo fuerant, ut satis constet, & ante prælium non modo literas, victoriam de Polonis & Valachis nuntiantes, ad externos aliquot Principes eos dimisisse: verum alicubi supplicationes etiam eam ob rem indictas habitasq; fuisse. Itaq; tantum aberat, ut legatione hac moveri se pateretur: ut potius multis in Regem, gentemque Polonicam, tum nominatim Zamoiscium, probris conjectis eam irrideret, nullaq; mora interposita agmen versus Soczavam, ad quam nostri constiterant, raperet: Aciem unam instruxerat, ita, ut in fronte quingenti equites essent: hosce peditum dena aliquot signa sequebantur: hos reliquus equitatus; equitatum autem, quod reliquum erat, peditum claudebat: Signa Transilvanica fere omnes præferebant: maxime equitatus vexillum, quo imperium Valachiæ Rozuano Princeps Transilvaniæ confirmabat, præ ceteris ornatum expandebat. Altiore loco per montes ducebat, cum humiliore loco contra nostris consistendum fuisset, quo fiebat, ut eo magis etiam exercitus ejus in oculos nostrorum incurreret. Sinistrum latus curribus & impedimentis tegebat: dextrum tam illorum quam nostrorum vallis quædam ad fossas usq; in justam longitudinem ab ea parte excurrebat. Nostrorum, cum diversa in loca dispertiti fuissent, neq; in tanta celeritate tam cito convenire potuissent, pauci admodum erant: mille circiter equites: pedites quadringenti. Quidquid tamen copiarum erat, in diversas acies, qua una re victoria stetit, dispertitum. Loco velitum centum circiter Valachi equites ante aciem erant. Post hos frons duabus turmis,

mis, quarum unam Stanislaus Manſcius, alteram Nicolaus Zebrzidovius ducebant, attributa fuerat: ſed, partim commodioris loci capiendi cauſa, partim venti declinandi, ad dextram aliquantum flexerant; ita, ut, quæ in ſiniſtra ala erant, Tvvorziansky & Milevvsky ſingulæ turmæ anteriore aliquanto ante illas loco conſiſterent: hasce vero etiam Zachorovii turma, cum vallis proſpectum eis eriperet, antecederet. Turma una ſclopetariorum Joannis Poricii cum ſiniſtra etiã ala attributa ei eſſet, hac mutatione aciei plane in ipſam frontem pervenit: In ſubſidiis ipſius Præfecti Camenecenſis Potocii, fratrisq; ejus Stephani, in ſiniſtra autem parte tertii fratris Jacobi ſingulæ turmæ erant, Joannis Thomæ Drohojovii, Præfecti Przemislienſis, & Referendarii, ſclopetariorum turma, in media acie, pro robore erat, circa illam peditatus, quem Albertus Vitoslavius & Andreas Klopocius ducebant. Ad ſiniſtram, circa vallem, de qua ſupra oſtenſum eſt, aliquot tormenta majora & campeſtria collocata, dextrum Rozuani latus petebant. Hæc, quod peditatus Valachici & Coſacorum erat, curabant. Priusquam ad teli jactum perveniretur, bis in hoſtem tormenta emiſſa, ex quibus inter alios Valentinus Gege, unus ex Præfectis peditum, interfectus. Poſtquam ad manus perventum, Valachi mox prælio exceſſerunt. Zebrzidovius cum turma ſua, cum Chanſciana autem, quod Chanſcius penes Potocium curabat, Chriſtophorus Bronievius, à dextro latere in hoſtem invecti. Zebrzidovius, ſtrenue pugnans, in facie & manu vulnus accepit. Cumque impetum hoſtis, qui confertus erat, vix ſuſtinerent, Præfecti Camenecenſis & fratris ejus, Stephani Potocii, turmæ ſubſidio iis venerunt: ſimul ſclopetarii Poricianii à Vierzbovio, turmæ Vicario, in mediam eorum aciem inducti, ſupra Zebrzidovianam turmam à dextris Tuorzianſcii & Milevvſcii ſingulæ turmæ ſub valle, de qua dictum eſt, conſtiterant: quæ, cum ipſæ etiam progreſſæ eſſent, in ipſa caſtra hoſtium inciderunt, opinioneque celerius, ea partim disjecerunt, partim cœperunt. Equitatus fuga peditatum quoque traxit. Cum peditatu Rozuanus ipſe erat: quod ſatis equitatu ſuo & caſtris à fronte tectum ſe exiſtimaret. Interim à tergo equitatus ſui ad occupanda tormenta ſe convertit. Cum Rozuanus ipſe complures ſua manu interfeciſſet, & reliquos ad pugnam incitaret, qui circa tormenta erant, fuga tormenta deſeruerunt. Mox atq; equitatum cæſum, caſtra capta vidit, ipſe quoq; re deſperata cum peditatu in fugam ſe dedit. Drochojovii turmæ & peditatus, propter dubia belli, eo, quo conſtiterant, loco retenti: reliquæ turmæ omnes hoſtem fugientem ſecutæ: Rozuanum à peditatu in fuga ea diſtrahere; qui, aliquot ſolis ſecum aſſumptis, ſiniſtram verſus à reliquo peditatu digresſus, in pagum quendam evaſerat, ubi, cum veſtem & ipſe, & qui cum eo erant, mutaſſet, illi, qui veſtem ei præbuerant, à vicinis territi, quod hoſtem tecto recepiſſent, juviſſentque, cum deinde, ut nocte potius, periculum effugerent, eis perſvaſiſſent, domibusque abditos concluſiſſent, indicium ipſi ultro fecerunt, iisque, qui ad perſequendos ab Hieremia miſſi fuerant, illos dediderunt. Capti cum illo, frater ipſius, tum pleriq; Magiſtratus ejus, ut Calaur: quidam Viſternik, & Logofeta, nonnulliq; alii, fuerunt; ex Ungaris Matthias Sekiel, qui quadringentos equites duxerat, Elias Kakoci, qui mille equitibus ab Aarone abductis præfuerat, in prælio periere, reliqui etiam omnes vel à Valachis ad fugam hoſtium concurrentibus, per montes ſylvasq; errantes, excepti cæſique fuerunt, vel capti. Tormenta aliquot campeſtria, ſigna omnia fere capta: præda major etiam cujusquam opinione fuit; quod enim ad certam ſpem Principatus profectus fuiſſet, & ſuppellectilem omnem Aaronis, & quicquid deinde ex provincia compilarat, nonnihil etiam Targoveſtanæ & Giurgovianæ prædæ ſecum habebat. Rozuanus & Valachi captivi, Hieremiæ, Valachisque petentibus, maxime autem Aaronem perfidia captum ſævitiamq; in ſe eorum accuſantibus, negari non potuerant. Rozuanus ipſe, quiq; alii proditionis in Aaronem, crudelitatisque in alios, autores vel adjutores eſſe putabantur, palis ſuffixi: ſupplicio Valachis familiari, & vel à Turcis uſurpato, vel ex Romana crucium quarundam figendarum conſvetudine retento: noſtris crudelitatem ſupplicii magis deteſtantibus, quam disſvadere valentibus: alii nonnulli, inter quos frater Rozuani, capite truncati, Rozuano ipſo ſpectante, atq; ad fratris ſupplicium ex dolore etiam in palo ſe commovente. Ungari, Siculique, partim mox, partim aliquo intervallo poſt, ſine pretio, omnes dimiſſi. Jam mox, quamprimum, Hieremiæ Principatu tradito, pacata Valachia fuiſſet, Tranſilvani cum reliquam Chriſtianitatem fere omnem querelis implere, tum maxime ad ſummum Pontificem & Cæſarem graviſſime Regem Regnumque accuſarunt: quibus de rebus cum uterq; literas ad Regem accurate ſcriptas dediſſet, literæ quoq; ad utrumq; datæ: quibus, quomodo iſta acta eſſent, oſtenderetur, tum ad ſummum Pontificem Laurentius Gembicius etiam, major tum regni Secretarius, Archiepiſcopus nunc Gneſnenſis, ſed & tum magnæ in republica expectationis, miſſus. Demonſtratum, etſi & ſuo jure, quod vetuſtiſſimum Reges Poloniæ in Valachia haberent, uti regnum hoc poſſet: neque, ſi vel regnum hoc ipſum ſine cujusq; injuria repentino periculo liberatum fuiſſet, nemo æquus reprehendere id vel posſet, vel deberet, quod patriæ, cui omnes omnia deberent, quies ſeu ſalus potius aliorum commodis prælata eſſet. Et ſi deniq; provincia ea ab illis, qui contra fidem eam occuparant, ultro deſerta fuiſſet: ita tamen potius acta hæc eſſe, ut non minus vicinæ Chriſtianitatis, & non poſtremo loco illorum fortaſſis ipſorum, qui hanc ipſam ob cauſam regnum criminaren-

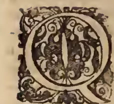
rentur, commodis consuleretur. Retardatos impetus Bassæ Sinani, qui dum vereretur, nè à nostro exercitu Valachiam jam ingresso, in angustiis intercluderetur: dum Tartarica auxilia ideò exspectat, totam ferè reliquam æstatem, inermem atque otiosam traduxisset. Tartarum ipsum à cervicibus christianitatis aversum non modo, quòd pectoribus nostris arma furoremq; ipsius excepissemus: sed in conditionibus disertè etiam exceptum fuisset ut & brevissimo temporis spatio præfinito se reciperet, & sine maleficio, non aliâ viâ se reciperet, quam qua venisset, qua sola certè re factum, ne quemadmodum superiore æstate, ad hunc usq; diem, arma Tartarorum hoc anno christianitas adhuc senserit: Transilvaniæ autem, Ungariæque, cum à tergo noster exercitus tutam eam præstaret, curaq; illa non modò citeriorem, sed & ulteriorem Valachiam ac Transilvaniam ab ea parte defendendi levaret, & arma viresq; contra hostem contrahenda, aliisq; locis ei opponenda, quantum spatij ac facultatis datum: ista enim causa moræ, nisi primum Turcis, deinde Tartaris objecta fuisset, ut de Turcis taceretur, Tartaros certè eo ipso tempore, quo in ulteriorem Valachiam exercitus Transilvanicus progressus fuerat: vel Transilvaniam, priusquam ille domum revenisset, invadere, vel si ad exercitum, illum rectà iter convertissent, extra Transilvaniam facillimè occurrere, iis potuisse, Valachiam quidem citeriorem, quæ una cum memoria nominis Christiani, quæ in illa reliqua est, funditus alioquin perijsset, manifestissimè exercitus nostri adventu servatam fuisse, quæ quem exitum habitura fuisset, si hosti, quemadmodum in ulteriore illa grassari licuisset: vel hodie fumantis adhuc illi acerbissima vestigia impressa, facilè ostendere: ut ex qua plura capitum Christianorum millia in teterrimam servitutem abducta constaret, quam miseris hisce bellis, ex ulla alia ferè Provincia abducta sint. Quæ tamen ipsa & si non minus è re universæ Christianitatis, quàm regni hujus acta sint: ita tamen acta esse, ut omnia in hunc usque diem integra relicta sint; hodieque omnino vel ad societatem cum reliquis Christianis Principibus accedere regnum hoc posset, vel si illa certis, & æquis conditionibus coire non posset, hæc cum nullius injuria, aut incommodo, cum magnæ autem partis christianitatis salute conjuncta rata habere. Deus modo faceret, ut serio Principes Christiani & de societate hac, contra communem hostem cogitarent: & non tam rumoribus obtrectationibusq; aliorum, quam armis cum hoste certarent: jugulum denique potius, quam pedes hostis peterent. Neque enim in Poloniæ finibus bellum constituendum; ubi & pacata potius omnia à tergo illis esse, illorum ipsorum interesset, & non minore cum sumptu, apparatuque, quam si sedem hostes peterent, sine ullo autem ferè operæ pretio, tanquam in provincia planè & aperta, & nuda, quæ potentioris occupantis semper futura esset, bellum administraretur. Apud prudentissimos Principes tam Pontificem quam Cæsarem, plus ratio, atque æquitas quam invidia valuit. Sub idem fere tempus octo circiter Vladicæ seu Episcopi Russicæ religionis, cum Metropolita sive Archiepiscopo suo, consilio inter se habito, secundùm concordiam in concilio Florentino, inter Græcos, & Latinos, olim constitutam ad obedientiam summi Pontificis, universalisq; ecclesiæ Catholicæ accesserant: Legationeq; Gembiciana cujus supra mentio facta est, ab ipso Rege summo Pontifici commendati, & à Gembicio eidem, sanctæq; Sedi Apostolicæ reconciliati fuêre, duobus ex corpore suo, legatis unà Romam missis, Adamo Tocieia Vlodzimiriense, Cirilo Firleo Luceoriense Episcopis, Patriarcha tamen suo Constantinopolitano præterito. Venerat Vilnam Legatus Cæsareus, Nicolaus Varkocius Silesius, è Moscovia, cum eodemq; Legatus simul Moscoviticus. Michael Joannis, septuagintaque circiter Kari, diversarum pellium pretiosarum, in auxilium contra Turcam, contra quem legatus etiam Pontificius Alexander Comuleius, de fœdere Moscum appellarat, diligenter id apud eum procurarat: Cum satis humanè Moscus se ad commune fœdus obtulisset, sine Rege tamen Poloniæ quicquam se suscepturum negarat; ita Comuleus re infectâ dimissus, in Lituania postea non modicum tempus hæsit. Sub idem etiam fere tempus, diversæ religionis homines Thorunij conventum habuêre: Primarios aliquot è suis, partim Senatores, partim equestris ordinis, legatos ad Regem misere. Gravamina illorum potissima hæc erant, Synagogarum violationes: quod in judicijs tribunalium ad testimonia non admitterentur: in honoribus præterirentur. Cadavera eorum ejicerentur, & alia nonnulla. Publicè non auditi. Quemadmodum Conventus à Rege indictus illis non fuisset, ita legatos ex eo agnoscere, necesse non habere: Si quis privatim apud Regem ex illis negotij aliquid haberet, aditum ei ad Regem patere. In aulam Turcicam Adrianus Rembovius missus in speciem fidei publicæ in Legatum petendæ causâ, maxime ut quo animo in Regnum essent, cognosceret.

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti

LIBER XI.

Uemadmodum ante ostensum est, Cosaci Nizovij graves regno esse cœperant, de quo genere hominum etsi superioribus etiam libris hisce mentio facta est, non alienum tamen fortassis fuerit, vel repetere ea, vel accuratius commemorare. Cosacorum nomen à Persis seu Turcis oriundum est; qui sua lingua publicarum viarum latrones deprædatoresve Cosacos vulgo vocant. Etsi autem patrum etiam avorumq; memoria plærique vel rerum capitalium damnati, vel alia causa exules, ad inferiora loca illa Borysthenis ex diversis nationibus confluere soliti fuissent, vel Tartaros vel mercatores præsertim Turcicos infestare: maximè tamen post pacem inter Divæ memoriæ Stephanum Regem, & Joannem Basilidem magnum Moscoviæ ducem, factam aucti fuère, exercitu enim dimisso, cum ut fieri solet, non pauci ex rapto in hostico vivere sueti, laboris partim impatientes, partim insueti, iis se adjunxêre: Ita numero & viribus aucti incursiones in vicinas ditiones confœderatas, etsi antea etiam aliquando infestare ea soliti, frequentius tamen in eas facere, prædasq; ex iis agere cœperant, quemadmodum dimisso mox exercitu manu factâ præsidia Turcica ex hac parte Borysthenis, versus Techinam excitata Orlikum & Parcan, oppugnatione capta diruunt, villas vicinas Turcicas & Tartaricas incendunt, diripiuntque: homines alios occidunt, alios in servitutem abducunt, Borysthine Techinam versus trajecto, oppidum diripiunt incenduntque, castrum quamvis veteris, firmi tamen operis, ex muro Sendziakus facilè tutatus fuit, longè lateque tamen vicina ditione Turcica igni feroque vastata, non paucis damnis datis acceptisque per Borysthinem se recipiunt. Etsi Princeps Turcarum ægerrimè id ferret, damnaq; sarciri postularet, virtute tamen Stephani Regis famaq; rerum maxime post Moscoviticum bellum motus, levibus conditionibus acquiescere refusionemq; damnorum urgere postea desistere necesse habuit. Eo tandem licentia eorum erupit, ut imperium Majestatemq; Regiam ac Reipubl. planè contemnerent, pro libitu quotiescunque eis videretur, in vicinas ditiones Turcicas & Tartaricas cum quibus fœdera Regno intercedebant, excursiones facere. Officij à Rege Stephano admoniti nuntium à Rege missum. Glembocium quendam interficiunt; Borysthineq; mergunt, licentiam tantam Reipubl. etiam periculosam futuram, Stephanus Rex non diutius ferendam, gravissimeq; vindicandam ratus, morte oppressus fuit: in Augusto enim cum id accidisset, Decembre sequente mortuus Rex fuit. Morte ejus cum majores etiam spiritus sumpsissent, præsidium Turcicum Oczakoviense, in ostio Borysthinis situm invadunt. Locum & natura & opere satis munitum, scalis tamen noctu adorti capiunt: Turcas plærosq; vel interficiunt, vel in servitutem abducunt, arcem incendunt, diripiuntque: Sub autumnum postea Moldaviam ingrediuntur. Palatinus Valachiæ Petrus erat, cui alium pro arbitrio commodoq; suo sufficere cogitabant. Petrus primo impetui eorum cessit: postea auxiliis Turcicis confirmatus aliquot cum iis prælia habuit: ita tamen ut maleficiis non paucis in Valachia editis incolumes in stativa sua circa Sniatinum, se reciperent. Unde quemadmodum supra ostensum est, per aliquot annos maximè quo tempore sine exercitu Respubl. erat, variè tam in præfecturas Regias, quàm possessiones privatorum, maxime Palatini Kioviensis cæterorumq; ab iis sævitum: diversiq; generis vis edita, & à ducibus Ostrogiæ prælio in quo non pauci, quemadmodum ostensum est, occubuerant, superati, in Alexandrum Visnioviecium Præfectum Circasiensem, aliosq; ac ditiones eorum hostiliter se gerebant: atque universum fere tractum Kioviensem, oramq; limita-

fimitaneam sui juris fecerant: fide jurejurandoq; omnia fere oppida tam Regia quàm nobilitaria sibi obstrinxerāt, vim, cædes, rapinas pro libitu in quoscunq; edebant: vicinis ditionibus formidabiles plærisq; esse. Quam insolentiam illorum non parum Cæsaris Rudolphi ad eos legatio auxerat; qui ad belli Turcici societatem eos invitans, pecuniam in id vexilla aliquot tympana tubasq; argenteas, aliaq; Imperij insignia ad eos miserat. Quibus animati numero ad duodecim millium coacto Moldaviam invadunt, locoq; Turcarum Valachos populantur. Eo primum anno ad duo millia militum publicis stipendiis haberi cœpta. Sed quod Sinan Bassa in Ungariam cum exercitu ingressus fuisset, unaq; cum Chano Tartarico bellum ibi gereret, exercitus is eum ab Ungaria parietem, observare coactus fuit. Cosaci interim impunè, quemadmodum supra ostensum est, per finitimam Russiæ oram grassandi campum se nactos rati, passim per eam in homines sæviebāt, sub initium hyemis Turcæ Tartariq; in hyberna, Zamoiscius Cracoviam ad Comitia se receperant. Stanislaus Zolkievius campestris militiæ dux, Palatinus nunc Kioviensis cum exercitu eò quem tum respubl. habebat, Podoliam versus, & finitimā oram progressus fuit. Cosaci facinorum suorum sibi conscij illo non exspectato ulterius Braclaviam cedunt, neque ibi diu subsistentes cum Aarone in gratiam redeunt, pecuniaque aliqua ab illo accepta, contraque Turcam in auxilium evocati, à quo sub id fere tempus apertè defecerat, Techinam præsidium Turcicum irrito conatu cum eo tentant. Duo præcipui colluviei illius hominum duces erant. Archorij Loboda & Simon Nalevaiko, Loboda apud majorem partem & maxime antiquiores Nizovios in pretio erat. Nalevaiko apud fugitivos plerosq; qui vel scelere aliquo perpetrato, vel dominorum Imperio relicto tanquam ad asylum eo confugerant, audacia potissimum & scelere magnam virtutis opinionem, sibi conciliarat. Unde æmulationes & simultates ed extremum apertæ inimicitiæ inter Lobodam & Nalevaikum existere. Nalevaiko imparem sese Lobodæ videns, ut quem major pars Cosacorum sequeretur, sequacium suorum ad mille circiter, & aliquot centenis delectis, metu militis qui per Podoliam in stationes distributus erat, magnis diariis aliquot denorum milliarium, in singulos dies incitatis per montes Cosoviam in Transilvaniam, inde ad Archiducem Maximilianum in Ungariam se proripit: sed ne ibi quidem diu commoratus aliquot post mensibus, prædiis possessionibusq; nobilium more suo deprædatis, aliisq; maleficiis editis. Mukacio per Samboriensem agrum Luckum transit. Exercitus Regius in Moldavia tum erat. Nalevaiko, Lucko, in ditiones, magni Ducatus Lituaniæ mox progreditur, ibiq; primùm maxime grassari incipit, inter alia Mohilam oppidum emporiumq; satis celebre diripit incenditq;: ad aliquot centenorum millia damna partim prædâ partim incendio in eo edit, alias arces nō paucas partim Regias, partim nobilitares, diripit, tormenta, pulverē aliaq; instrumenta bellica quæ ei viderentur, ex arcibus aufert, indeq; cum præda ea in fines Regni extremo Augusti, in Voliniam redijt: aliaq; manus Lobodiana per integram æstatem, per quam Zamoiscius cum exercitu regio partim transitum Tartarorum observabat, partim Valachiam ab impietate Machometana, ad quam redigere eam cogitabant vindicabat, in Kioviēse tractu fere more suo in nobilitatem grassabatur. Cogitaverāt in Moldaviam jamq; non procul aberant: Sed Zamoscij imperio absterriti in Kioviensem agrum retrocesserant, animadvertentesq; tot hominum numerum unum id solum alere non posse, in duas partes se dividunt; Una in Kioviense agro cum Loboda, Sascioq; subsistit: altera cum Masso Sauula in Magnum Ducatum Lituaniæ se transfert. Quemadmodum supra ostensum est; Inimicitiæ tum inter Nalevaicū, & reliquos Cosacos erant: Adventu igitur Sauulæ cognito eò celerius è Lituania ne à Sauula in ea offenderetur, discedit: In eo tamen utriq; potius conveniebant ut à quocunque passim prædas agerent; Vim rapinasque exercerent: aliquid negantes recusantesve pro hoste haberent. Cùm nulla jam spes globi ejus servilis bonis seu pacatis rationibus dissolvendi appareret, indiesque ex omnibus partibus servitiis ad eos confluentibus numerus augeretur, maximè autem multorum querelis imprimisq; magni Ducatus Lituaniæ, in quem præ cæteris vis illa incubuerat, urgeretur. Zamoiscio tanquam supremo regni copiarum Duci, Stanislaoq; Zolkievio campestris militiæ præfecto literis Rex mandat, nè quid respublica detrimenti caperet viderent: nominatim autem ut partem exercitus contra eos moverent. Zolkievius etsi in Moldavia ad exitum fere Novembris, penes Zamoiscium Reipubl. operam navasset: miles etiam ex laboribus Moldavicis nondum se recolligisset, valetudinisq; curandæ causa vix domum revenisset, anni etiam tempus incommodissimum esset: mense enim Feb. literæ Regis ad illum pervenerant, non solùm de dignitate tamen sed periculo etiam Regis & Reipub. agi judicabat: Præter alias enim indignissimas voces, quæ ab illis jactabantur, Cracoviæ etiam regi minari non dubitabant, ut quorum in potestate esset, quis in Polonia imperaret. Cum igitur & servitia indies plura tanquam ad Pileum ad eos concurrerent, priusquam magis se confirmarent, præveniendū eos ratus, ad turmas quas in eum usum Zamoiscius designarat, ut quamprimū sub clementiam cōvenirent, sine mora literas dat: ipseq; 22. mensis Febr. Anni 96. ibi se sistit. Nalevaico è Lituania nuper admodū sub finem Januarij in Voliniam venerat. Prædæ ab eo partæ fama exciti non pauci illi accesserant: maxime famulitia quæ ab heris profugerant, cumq; Luczkum se ire ab initio

simulasset, postquam de turmarum adventu cognovisset, consilio mutato, ad limitaneam orã convertere se constituit, lentiùs tamen aliquanto properabat. Quod enim stationes Turmarum dissitis inter se locis esse sciebat, minus cito adventum earum exspectabat: Interim Zabuni oppido aliquantum subsistere inde Braclaviam progredi constituerat. Zolkievius eo illum spectare, facilè ipse conjecturâ assequebatur. Præterquam enim quod ipsos Braclavienses juratos illis fratres esse sciebat, ab alia etiam plebe maximè limitanea adventum ejus exspectari, seu optari potiùs non ignorabat. Ut enim hominum illorum ibi ingenia sunt, prædam ab eo sibi promittebant. Zolkievius igitur etsi integros mille equites nondum habebat, quod ob diversitatem locorum in quibus erant, tardius turmæ convenirent, quantum tamẽ in eo positum esset, ne in limitaneam oram admitteretur, non ignorabat, ut in qua & numero hominum se confirmare: oppida munitiora occupare magnamq; facultatem se muniendi tuendiq; habere posset. Et si exiguo igitur numero, præoccupandum tamen ratus, famamque adventus sui celeritate præveniendam, Zabuniam insequi instituit. Vix tribus à Zabunio milliaribus aberat, cum Nalevaico Ostropolim versus inde se movet: de adventu ejus, quemadmodum postea cognitum fuit, præmonitus non tam vicinum tamen esse ratus lentius incedebat: Aliquot centenos equites à fronte aliquot à tergo nonnullos etiam à latere habebat: tormenta apparatumque bellicum & reliquum exercitum ipse in medio curabat: Postridie quam Zabunio discessisset secunda mensis Martij quæ prima quadragesimæ erat, in villa Macieiovica aliquot centenos equites, quos posteriorum excubiarum loco habebat: Zolkievius assecutus fuit incautos & plerosque ebrios. Sub primum tumultum in prætorium villæ quod satis densa sepe ex assetibus tamen munitum erat perculsi confugiunt. Cum ad clementiam invitati experiri eam noluissent, internuntium potius à Zolkievio missum, vix non interfecissent, vicina ædificia incendi jussit, quo incendio prætorium etiam conflagravit, qui in villa per domos rusticas reliqui erant, omnes vel capti vel interfecti: Duo inter tumultum elapsi cladis nuntij, Nalevaiconi, qui duobus inde milliaribus præcesserat, fuère. Rebus igitur quamprimum conquassatis quam celerrime progreditur, Zolkievius eum insecutus, vix non eo die ante Ostropolim adhuc assecutus eum fuisset; Sed ex itinere tria circiter vexilla ad Cierniavam villam animadversa fuere. Quæ cum Nalevaiko à latere pro excubiis haberet, in summa autem festinatione, de fuga sua admonere oblitus fuisset, ipsi etiam rerum omnium ignari essent, neq; venientem militẽ agnoscerent ante villam in acie contra eum constitere: Zolkievius etiam trecentos circiter equites contra eos mittit: utrinq; tanquam ad prælium concursum: Sed à Nalevaicanis paucis initum: alij mox à milite concisi, plærique versus villam terga vertere ubi vel à milite, vel ab ipsis rusticis rapinis injuriisq; eorum exacerbatis occasionemque ulciscendarum earum nactis, interfecti fuère. Ita ut ex omni numero quemadmodum postea cognitum fuit, duodecim saltem celerioribus equis adjuti Lubartovum evaserint. Nalevaico interim summa celeritate progressus fuit, eoq; adhuc die Ostropolim prætergressus per integram noctem nulla requie, vel pabulo jumentis dato, ut qui recentes equos haberẽt. Pykovam contendit. Zolkievius qui assiduo itinere, ejusque diei labore defatigatos equos habebat, ante Ostropolim adhuc reficiendorum equorum causa pernoctare, necesse habebat.

Postridie summo mane, vestigijs Nalevaikanis Pikovam eum insequitur, quo tertia hora noctis pervenit, cum Nalevaiko quinque circiter horis ante inde equis refectis discessisset rectaq; inde Braclaviam tendens, flumenq; palustre quod ponte stratum erat, transgressus duobus à Pikova milliaribus pernoctat, pontemq; disjecit, qui cum non modicus esset, priusquam postridie reficeretur, non parum Zolkievium moratus fuit. Pikoviæ è transfugis quibusdam Nalevaikanis Zolkievius cognoverat. Braclaviam eum iri in animo habere, quo diligentius celeriusq; insequendum vestigiisq; ejus insistendum judicabat: Præterquam enim, quod jam ante juratam inter se fraternitatem eos habere sciebat, Pikovia etiam literas illum ad eos dedisse, quibus ad societatem illos invitaret, fraternitatisq; admoneret, cognoverat. Itaque ut & ipsum in itinere eo præveniret, vel ab illo eum averteret, Braclavienses etiam advenientis exercitus metu in officio contineret, curtibus aliisque impedimentis minùs necessariis infirmioribus etiam qui assequi non possent, à tergo relictis, summâ celeritate insecutus fuit. Braclavia enim & loci naturâ & hominum numero munita occupata, difficilem oppugnationem ejus, alienissimo præsertim anni tempore futuram facilè intelligebat. Præter veteres autem conjurationes, recens nihil accessisse, integraque omnia se habiturum cognoverat. Cùm neque ad literas ejus rescripsissent, & quemadmodum ostensum est, famâ etiam adventantis exercitus terrerentur, consecutus eum in proximo querceto supra flumen Olssankam sub noctem Zolkievius fuerat: Sed quod nox prælium diremisset, aut facultatem ejus omnem denegaret, equos etiam hominesque defatigatissimos omnes haberet. Nalevaiko per integram noctem continuato itinere jam non Braclaviam versus, quorum dubiæ fidei responso nullo ad literas suas accepto, credere se non audebat: Sed in solitudinem ultra flumẽ Sob properantissimè

pergit.

pergit. Sine commeatu per ſolitudinem Zolkievium, qui præſertim ſine ullis impedimentis, cum expeditis tantum ſecutus eum hactenus fuiſſet, ulterius inſequi non poſſe facilè intelligens. Zolkievius igitur per villas quæ ipſi ſolitudini imminent, reficiendis equis, quorum præſertim multi, ex ſolo illis temporibus adhuc congelato claudicabant, operam dabat: rumorem interim in vulgus ſpargebat, quamprimum ſe recolligiſſet, inſtruxiſſetque, in ſolitudinem eum ſecuturum. Ille ea de re admonitus: multos enim qui ei favebant, habebat, in ſylvam Humenſem per amnem, quem nigram aquam vulgo vocant, ſe recipit. Ibiq; dum cum Coſacis in gratiam rediret aliquot ſeptimanas durat, equos herba ſei pſos equis tolerans; ita ut tormenta, quorum aliquot & viginti habebat, quod vehere ea ſecum non poſſet, majora quatuor, amne Tatrani mergeret, pulveres globos non procul inde defoderet, quæ juſtu Zolkievij eruti poſtea fuêre. Sub id ferè tempus quo Zolkievius Nalevaicum perſequebatur, Loboda ſeptingentis circiter equis ex toto agmine delectis, Barum verſus excurrit: maximè quidem Oborciæ feminæ nobilis quæ ſub Baro habitabat, cuiq; infenſus erat, ſubito capiendæ ſimul tractum Barenſem deprædandi cauſa. Excurſione ea vix non in Zolkievium incidit. In Prochotza adventu Zolkievij quidq; cum Nalevaiko ageretur cognito, properè Bialocerium ſe recepit: Ubi Saſio aliisq; ſodalibus ad quatuor millia collectis, conſilium de ſumma rei capiunt. Literas Zolkievius ad eos dederat, quibus ut ab ulteriori conjuratione abſtinerent diſcederentq; hortatus eos fuerat. Nominatim autem cum Nalevaikone multorum ſcelerum reo nihil commune haberent, partim eos terrendo: partim clementiæ regiæ ſpem aliquam illis faciendo. Per Georgium enim Struſſium præfectum Braclavienſem gratia veniaque à Nalevaiko quæſita, quod non ſatis grato cum reſponſo dimiſſus Nalevaikone fuiſſet, facilius inter ipſos facinoroſos conventurum putabat; quemadmodum & accidit, manus enim ea quæ Bialocerqui erat, in tranſactionem ſeu ſocietatem cum Nalevaikone mox aſſenſa fuit, utque ad ſe veniret caſtraq; cum ſuis conjungeret hortata fuit: Sagittarium à Zolkievio miſſum vix non vita privavit: à Loboda tamen clanculum ſine reſponſo dimiſſus fuit. Cumq; Bialocerqui non ſatis tutò verſari ſe exiſtimarent, univerſi toto cum agmine Kioviam proficiſcuntur, Saulæ qui ex Lithuania tum redibat, occurſuri: ibique cum illo ſe conjuncturi: Majoris terroris eosque disjungendorum cauſa quingentos equites totidem pedites, qui nuper admodum advenerant cum Kniazio Rozinſcio Pavolociam Zolkievius mittit, ne ſine ulteriore mandato ſe commoverent, Pavolocique ipſius Rozinſcij oppido loco inter aquas ſatis commodo ſe continerent, eis mandat: Ipſe partim milite defatigato recolligendo, partim alios qui adventabant exſpectando Pikoviæ ſubſiſtit. Rozinſcius injuriis Coſacorum quas una cum reliquis incolis maximas experiebatur, exacerbatus, nullam occaſionem ulciſcendorum eorum negligebat. Itaque cum variorum negotiorum cauſa eo veniſſent, capiendos mox curabat, excipiebatque: & ad aliquot denos ſupplicio affecerat; qua re Kioviam ad Coſacos perlata, Duces Coſacorum ſtipendiarij militis, qui cum Rozinſcio erat ignari, cumq; ſua tantum turma agere ibi illum exiſtimantes, Saſium cum tribus millibus circiter mittunt; ut ſi ipſum Rozinſcium opprimere non poſſent, poſſeſſiones tamen ejus quas non parvas ibi habet, depopularentur, ferroq; & igni vaſtarent: In Chwaſtovo quæ ſex tantum milliaribus à Pavolocia abeſt, de more militum numero quem Kioviæ acceperant, cognito, Chwaſtoviæ interim Sasko ſubſiſtit, certioraque exploratum mittit, Rozinſcius etiam adventu ejus cognito, occaſionemq; delendæ partis ejus Coſacorum oblatam ſibi ratus. Zolkievioq; conſulendo, qui Pikoviæ denis & aliquot milliaribus à Pavolocia aberat, moram ſibi objectum iri, militem ſimul quem ſecum habebat, promptum videns, noctu verſus Saskonem movet. Sasko primarum excubiarum trecentos habebat, quos in oppido Truſſio magna ex parte incautos, ſomnoq; deditos opprimit; Nonnulli tamen nocturno tumultu equis arreptis Chwaſtovam evadunt. Sasko ne diluculo quidem exſpectato, cum iis quas circa ſe habebat, copiis Kioviam regreditur; quo Saulula etiam ex Lituania jam pervenerat: cumq; reliquis Lobodinianis copiis jam ſe conjunxerat. Rozinſcius aliquot horis poſt, cum Chwaſtovam veniſſet, vacuumque locum reperiſſet, minusque honeſtum regredi domum Pavolociam judicaſſet, fortaſſis etiam graviora nonnihil, hyberna militum, quos circa ſe habebat, poſſeſſionibus ſuis judicaſſet, Bialocercum cum milite quem ſecum habebat, rectà inde ſe confert, quamprimum Zolkievius de itinere Rozinſcij Bialocerquienſe cognoviſſet, etſi diuturniore quiete miles opus habuiſſet, alias etiam turmas, adhuc exſpectabat: ne quid tamen gravius Rozinſcio militiq; qui cum illo erat, accideret, caſumq; aliquem veritus, Pikova movet, incitatisque itineribus, ut quamprimum cum iis ſe conjungeret, ad eos contendit. Tokielniæ in literas Sauuli ſociorumq; quas per Priorem conventus Dominicanorum Kiovienſium, Bialocercum ad Rozinſcium miſerat, incidit. In literis iis, meritis ſuis in Regem rempublicamque commemoratis, inpoſterum etiam ulterius delatis, de Rozinſcio queruntur, & an Zolkievij juſſu ſocij eorum cæſi eſſent, quærunt.

Interim conſilia opprimendi Rozinſcij tractant, ad eamq; rem ſe parant. Ad Nalevaikũ qui è ſolitudine Corſunũ exhauſtus attritusq; venerat, ut ſecũ ſe conjungeret, literas mittũt.

 Ipſi

Ipsi Kiovia Tripolim propius versus, Bialocercum se movent. Nondum omnes convenerunt: nam & Loboda qui ultra Borysthenem Pereslaviam conquirendorum hominum causa se contulerat, nondum advenerat: alij item Kaniowia Cerkasia, quibus in locis non pauci ejus sectæ erant, adhuc aberant. Quod tamen cum Rozinscio non ultra mille milites esse cognovissent, multitudine sua freti, quæ postquam Nalevaiko cum illis se conjunxisset, ultra octo millia erant. Imprimis tamen in ipsis Circasis magnam spem habentes, quos omnes ferè secum facere sciebant, Bialocercum progrediuntur. Bialocercum oppidum ad flumen Rossiam situm in latitudinem quidem ad duos aut tres jactus sagittæ, in longitudinē ad dimidium fere milliare supra flumen protenditur. Sepimentum circa oppidum est: primum enim hoc oppidum Tartaris nigro itinere venientibus objectum est: ita intra sepimentum id qualecunque quamvis exiguum, obsistere tamen cives Tartaricis copiis quamvis maximis solent. Arx oppidi ejus summa in rupe conspicitur, in qua in omnes partes conspectus est. Venêre eo Cosaci cum exercitu secunda Aprilis Saula Duce; media nocte, Kniazius Rozinscius contemnendis quam cavendis hostibus melior, eo audaciæ Cosacos progressuros, in animum inducere non poterat, itaque minùs fortassis, quàm necesse erat, in conatus eorum intentus fuerat. Paulo antequàm in conspectum venissent, Rozinscius de iis cognoverat. Rectissimè sibi consuluisset, si arce se continuisset, Zolkieviumq; qui quatuor saltem milliaribus inde aberat, de adventu illorum certiorem fecisset. Sed res repentina inexspectataque consilium exclusit, fretus igitur viribus suis militumq; promptitudine extra oppidum progreditur. Cosaci ambitu capto, cum Nalevaiko ne ad tria millia hominum per remotam portam præmittunt, nostros in oppido incautos dormientesque, oppressuros se sperantes. Sed quemadmodum ostensum est, jam oppido progressi, non proculque à castris Cosacorum erant, in quibus Saula cum reliqua multitudine Cosacorum remanserat: Sed quod nox maximè intempesta obscuraque erat, alteri alteros conspicere non poterant, ex mutuo tantum sonitu, excubiæ incensisq; funibus sclopetorum se agnoscebant cavebantque. Itaque ex opinione tormenta aliosq; sclopetos in se displodere cœperunt; quibus emissis milites in Cosacos mox irruunt. Qui re inopinatâ perculsi: nihilominus enim cogitare poterant: quàm manum tam exiguam se adorturam, in fugam mox vertuntur. Nostri in castra Cosacorum mox irruunt, fugientesq; levâ, viâ Camenecense per quartum fere milliaris cedunt, non paucosq; interficiunt: Jamque victoriam obtinuisse sperabant ignari eorum, quæ agebantur: obscurissimâ nocte conspectum eripiente. Saula enim cum parte Cosacorū versus Rudkam flumen cesserat. Quamprimùm è castris nostri rursum excesserant, castra iterum occupat. Nalevaico etiā qui diversoria militum per oppidum deprædabatur, sonitu tormentorum sclopetorumq; audito, quæ agerentur, conjecturâ intelligens, auxilio suis ex oppido accurrit, cum Saulaq; se conjungit. Equites nostri à persequendis Cosacis reversi in castris jam instructos Cosacos reperiunt. Cum peditatu nostro qui ante oppidum instructus constiterat, pugnantes, sclopetisq; mutuo se petentes. Denuo in Cosacos qui è castris progressi fuerant, quamvis confertos irruunt: non paucos cedunt, inq; castra repellunt: Ipsi cum peditatu in oppidū tandem in castrum se subducunt. Cosaci etiam ulterius eos non impetunt. Dum diluculum Zolkievius exspectat. Trilesiæ quatuor tantum inde milliaribus aberat. Etsi nullos adhuc nuntios à Rozinscio habebat, ex boatu tamen tormentorum, qui aliquantum exaudiebatur; quæ agerentur colligens, exercitum movet, cum in via jam esset, qui in primo agmine erāt, Cosacos aliquos capiunt, qui ex fuga varias in partes dispersi palabant. Ex quibus re omni cognita eo celeriùs exercitum incitat. Dimidio circiter à Bialocerco milliari in literas à nostris incidit, quibus auxilium, subsidiumque petunt. Campi iis in locis patentes sunt, diversisq; in locis colles iminentes, è quibus omnes in partes prospectus patet, Cosaci qui ad Bialocercum erant, de expugnatione nostrorum, inter se consulentes, quamprimum exercitum accedere animadvertunt, morâ nullâ interpositâ retro Tripolim se recipiunt. Cum ad Tripolim Zolkievius accessisset, frequentia cadavera pleraq; etiam adhuc spirantia, offendit, è quibus etsi manum illam non magnam militum, satis fortiter se gessisse animadverteretur, quòd tamen hujusmodi in prælio accidere necesse erat, nostri etiam sine damnó nō erant: maximè peditatus: è quingentis ultra centum ceciderant: ex omni numero nō pauci vulnerati. E consilij sententia insequi mox Cosacos visum, perculsis profligatisque occasionem aliquam rei gerendæ offerri sibi posse. Maximè autem quod longius præcedere non possent. Bialocercum enim sine ulla ferè pabulatione properantes, & ipsos & jumenta defatigarissima esse, cum iter Zolkievius quamprimum ingressus fuisset, à prima excubia ab antecursoribus ei significatur, milliari à Bialocerco Cosacos pabulatos progredi. Exercitu quemadmodum res postulabat, pro tempore instructo, non diu assecutus eos fuit, acie instructa incedebat, carrorum sedecim ordinibus, inter carros pedites omnes: Soli qui alicui regi præfecti inter eos curabant, equis insedebant: Tormenta campestria diversa quorum ad viginti quatuor circiter habebāt, ex omnibus partibus à fronte, tergo latere disposuerāt. Inq; cochleis instructa habebant, ut quocunq; opus postularet, dirigi possent. Itaq; campo patente lente incedendo, non raro etiam subsistentes, ordinem ubique aciei conservantes pro-

progrediebantur. Cum Zolkievio ad id tempus stipendiarij militis mille, quingenti & quinquaginta equites erant, limitaneorum ex Barensi Braclaviensi Chmielniecense tractu aliquot centeni. Ex numero eo aliquos illos antecedere, aliquos à latere ingredi, cum nonnullis etiam à tergo illos sequebatur, ita ut medius inter nostrum Cosacorum exercitus incederet. Et si autem longe plures numero essent, ea tamen alacritas militis nostri erat, ut subinde partim turmarum præfecti, partim alij, ad Zolkievium accederent, nè occasionem eam negligeret, finemq; tandē laborum iis faceret petentes, quod enim perculsi perterritiq; essent, si ex omnibus partibus miles in eos irruisset, facile dissipari posse existimabant. Nam & duo Cosaci qui in conspectu utriusque exercitus unus post alterum ab iis profugerant de magna trepidatione illorum confirmabant, Zolkievius rei difficultate perpensâ, anceps non parum ea de re deliberabat. Exercitum enim hominum desperatorum, & in sola virtute spem omnem salutis ponentium atque ita instructum, non tàm facilè profligari esse, facilè judicabat. Re cum peritis locorum communicata aliqua, ne ulterius impeditiora loca essent, quæ necessitatem aciei solvendæ rumpendæve eis afferrent deliberabat, omnes Tripolim usque eandem camporum æquitatem ubiq; esse confirmabant. Etsi enim Paludes alicubi essent, quod hyeme tamen omnes congelatæ essent, sine ulla difficultate transiri. Re diligenter utrinq; perpensa etsi non parvam difficultatem ejus Zolkievius perspiciebat, ab altera tamen parte, non pauca etiam, quæ illum moverent, erant; Præter indignitatem enim si è potestate quasi exercitus Regij impunè dimissi essent, quantos etiam spiritus generi hominum alias pertinacissimo perduelliq; additura ea res fuisset, facile unusquisq; judicare poterat: Satiusq; visum cum parte potius perterritorum perculsorūq; fortunam experiri, quam integros dimissos, cum aliis integris conjungere se pati: animisq; etiam auctos Borysthenem, in quo classem instructam habebant, pervenire pertingereve: quem si transegissent; sine maxima mole, licentiam illorum comprimi coercerique vix posse. Accedebat huc summa militum prælium deposcentium alacritas: nonnulla etiam famæ atq; existimationis cura, nè illis indultū ultroq; è potestate dimissi jactarentur. Sed pluris superior ratio, cujus paulò ante mentio facta fuit, non minima etiam hæc quod prælio sine magno periculo jacturave decerni posset; Si fortuna favisset, de summa rei alea jacta esset, obtineretturque. Itaque minoris damni periculo, summi emolumenti spe aleam jaciendam esse ratus, prælio fortunam permittit. Commoditatem tamen loci aliquam expectans, ad sex aut septem horas se sustinet, unaque ita uterque exercitus incedunt. Sub occasum ferè solis cum ad paludem quandam vulgo Acutum lapidem dictum, perventum fuisset, Zolkievius ita milite à latere constituto inductove ut è superiore loco, quam minimè à tormentis lædi posset, alacriter omnibus è partibus eos adorti: aliquotq; turmæ in acie castrisve jam erant. Cosaci & tormentis & manu fortissimè se defendunt, sub Carris sclopetis nostros impetebant, equi etiam per carros cadebant, ita difficilè omnino eos dissipare disjicereque fuit, triginta & quatuor inter quos Joannes Viernek, Præfectus turmæ è nostris cecidêre. Vulnerati non pauci fuere, à Cosacis longè majora damna accepta. In nocturno enim Bialocerquiense & hoc prælio amplius quam duo millia & quingenti desiderati fuere, Sasko potissimus eorum consiliarius interfectus, Duces uterque Nalevaiko & Sauula gravissimè sauciati, alij complures vulnerati. Nox prælium diremit, Zolkievius in loco prælij pernoctavit, Cosaci per integrā noctem iter faciendo Tripolim pervenêre. Moxque postridiè Cymbis lintribusq; Borysthenem transiere equos quamvis glacies, crustæve ejus per flumen adhuc irent, tranando trajicere Peroslaviæque sedem cœpere. Non sine admiratione fortitudinem impetumque militum regiorum, inter se commemorabant, eoq; celerius, ultra Borysthenem properabant, jam in tuto in altera ripa fore se existimantes, quod exercitui Regio Borysthenem trajicere vix possibile esset, existimarent, Zolkievius Bialocerqui curandis vulneribus aliorumq; qui expectabantur adventui temporis aliquid tribuendum videbatur; Inde Castellanum Chaliciensem ad Regem ad comitia mittit, omnibus de rebus certiorem Regem facit. Cumq; Cosacorum vires indies augerentur, ipse etiam nova subsidia petit. Mandato itaq; regio cum reliquis copiis cum quibus in Moldavia remanserat, Potocius præfectus Camenecensis ad Zolkievium conferre jussus. Per omne id tempus quo Bialocerqui Zolkievius hærebat per oppida quæ supra Borysthenem sita erant, militem dimittebat; qui Cosacos interciperent, Cosacisque qui in hac ripa se ostendebant excipiendis littoriq; huic ab illis perpurgando, operam Zolkievius dabat; quemadmodum non pauci intercepti, cæsi supplicioq; affecti fuere, maximè Kanioviæ Trechtimiroviæ & alibi, salis subvectionē iis adimebat, quæ res quemadmodum postea apparuit, non parum incommodi illis attulit. Ad Nizovios litteris datis, quod cum seditiosis se non conjungerent laudabat, speque clementiæ Regiæ Reipubl. q; iis facta, an ab aliorum societate avertere eos posset tentabat. Sed frustra suos enim sequi malebant, nuntiosq; Zolkievij in vinculis apud se habebant. Cosacis Borysthenem transgressis, maximè cura trajectus sollicitum Zolkievium habebat; Cujus facultatem ipsi ferè præripuerant, ex Lithuania enim redeuntes à Capite fere Borysthenis omnia

navigia quæ usui illis esse poterant, secum abduxerant: alia vel incenderant, vel merserant, vel alio modo corruperant; Ita ut nullum omnino navigium haberet, quod facultati nihilominus deesset, curâ supplens, ad flumina Przepecium, Teterovum, aliaque quæ transversa in Borysthenem illabuntur mittit; navigia singula quibus in trajectu uterentur, vel frumenta deportarent conquirens. Maximè cura diligentiaque Civium Kioviensium adjutus fuit, qui & nova navigia non pauca pararant, & vetera refecerant. Non latebat id Cosacos itaque vindictam meditantes, civitatem exspoliare, & urbem arcemq; incendere diripereque constituerant. Qua de re quamprimum certior Zolkievius factus esset, aliquot centenos homines præmisit, ipseque Bialocerco Vasilonicam movit, quinque à Kiovia milliaribus, ubi dum sesqui alteram septimanam hæret, & Potocius Præfectus Camenecensis advenit, quæque ad trajectum necessaria erant, diligentius parata fuêre, cujus quidem operis maturandi causa ipse Zolkievius Kioviam excurrerat, quo intellecto eo diligentius de diripienda Kiovia Cosaci cogitabant: ut simul trajiciendi modum Zolkievio eriperent, itaq; per speciem colloquiorum, quæ cum Zolkievio habituros præseferebant; Universo cum exercitu, tam terra quam flumine, Kioviam versus se movent, quòd certos inter ipsos Cosacos exploratores Zolkievius habebat, de consilio illorum admonitus fuit. Itaque ipse quoque cum exercitu Kioviam tendit, aliquotq; horis eos antevertit. Castra ad Borysthenem communit, quartam circiter partem milliaris sub Kiovia ad Monasterium Pieczariense Divæ Precisti, civitatem ob subitos casus quantum usus postulare videbatur, præsidiis munit: Cosaci in adversa ripa è regione Zolkievij castra locant, Lobodam Ducem habebant. Sauulæ enim tanquam minus fœlici, Pereslaviæ jam imperium abrogarant. Simul classis eorum advenit, quæ lintrium diversorum, quibus in mari etiam pyraticam exercere solent, ultra centum habebat; Præfectus ejus Caspar quidam Podvisocius erat, quod ventum commodum non haberent, Cymbas istas suas, remis versus flumen agebant: non satis sanè commodo suo. Locis enim opportunis in ripa, è quibus prospectus in flumen erat, Tormenta Zolkievius disposuerat; quibus cum classis illorum vexillis Tubis, Tympanis instructa advenisset, frons ejus petita ordinesq; ejus turbati mixtique fuêre. Imprimisque ipse præfectus non extra periculum fuit; ut cujus prætorium ab initio mox duobus globis trajectum fuit. Ita ut non recta ad urbem quemadmodum constituerant, sed projectum quendam è littore locum, qui non procul inde erat, appellere, tegereque eo se, damno aliquo accepto necesse haberent; Cum famosæ magis quam nunc frequentis aut habitatæ urbis mentio fiat, non alienum fortassis fuerit, de situ antiquitatibusq; ejus nonnulla hic commemorare. Ante aliquot centum annos, Duces Kiovienses universæ Russiæ partim quæ Moscovia nunc dicitur, partimq; Russiæ nomen retinet, ad mare Euxinum Danubiumq; imperasse, sedemq; universæ Russiæ Kioviam fuisse, satis constat, à quo tempore cœperit & an Colchia etiam Æneæq; Trojanaq; imperia attigerit, & à quo deleta fuerit, longane ætas negligentiave Scriptorum condiderit, incertum. Priscæ sanè magnificentiæ monumenta non pauca, extari, Valli intra quos civitas olim fuerat altissimi, in quibus veteris operis, una adhuc porta reliqua est, fornicesq; ejus magno sumptu inaurati, ita alti ut si quis duas hastas unam supra alteram per eas inferret, fastigium ejus non attingat. Intra vallos eos ruinas templorum muratorum non paucas videre est: ædes omnes Græci ritus fuêre, una reliqua adhuc est, Divæ Sophiæ, non planè desolata vastataque sacrum tamen in ea non habetur, magno sumptu ædem eam ædificatam fuisse apparet: neq; nunc exigua est, opere Mosaico tota strata, Constantinopolitanæ Venetæq; ejus generis, quemadmodum qui utramq; viderunt, confirmant; structura elegantiaque operis nulla in re cedens inferiorve. Porticus columnæque Porphyriæ marmoreæ, ex Alabastro; negligentia tam præclarum opus ut quod tecto careat, indies magis corrumpitur, quicunque enim urbem eam delevit, ea sive clementia, sive prudentiâ fuisse apparet, ut operi tam præclaro pepercerit. Est & aliud templum Divi Michaelis Aureo fastigio vulgo à Rutenis à Tumba aurea, quæ non parva ad similitudinem Sacelli ab Anna Regina proximè defuncta Cracoviæ constituta fuit, in illo est, appellatur. Sed templum id chorum solum Mosaico, opere stratū habet, atque ad magnificentiam structuræ D. Sophiæ non accedit. Corpus templi Græco ritu pictum: hodieq; Monachi Græci ritus Græcoq; cultu sacra celebrātes penes templum id sunt. Alia non pauca ruinarum monumenta sunt: Vallorumq; & collium quæ sine magna manu fodi non potuerūt, frequentiā magnitudinemque, si quis inspiciat, habitatissimā olim oram eam fuisse facilè judicabit: solum ubere, cœlumq; clementius fere quam circa Leopolim aut Cracoviā, hortensiumq; omni generi maturius, quam hisce in locis, anninè ejus maturitate an versus Orientem magis spectet, incertū, hodierna urbs Kiovia, non intra pristina valla, sed inferius sita est, ad ipsum Borysthenē nullam pristinæ magnificentiæ similitudinem præseferens. Mercatores tamen non paucos habet, Moscoviticis negotiis maxime deditos, opportunitatē habet, tam fluminis Borysthenis quam Dziesnij quæ è Moscovia descendit, ibique ubi in Borysthenem illabitur milliari infra Kioviam vix non tantum aquarum quantum ipse Borysthenes, secum vehit; ita ut incolæ dimidium Borysthenem eum vocent. Supra oppidum arx est, vix eo nomine digna,

digna, ab initio non parvo sumptu ex materia ædificatam apparet. Negligentia incuriâq; computruit; nè frustra transactionem jactasse, putarentur, literis nunciisque in vicinia ea constituti de concordia Zolkievium Cosaci appellant: sed ut facile apparebat, simulate fere & irrito conatu. Zolkievium maxime angebat, quod eam ripam in quam excendendũ esset, Cosaci insedissent. Præterq; eum locum nullus alius accessus ad ripam esset. Impeditissimas enim ripas Borysthenes habet, vel ad montium similitudinem altas elatasque vel lacubus paludinosis impeditas; ita ut si in mentem locum eum quem insederant tenere munireque eis venisset, facile trajectu prohibere Zolkievium potuissent, verùm ille re dissimulata, alias rationes trajiciendi se habere publicè jactabat. Interim ut ab illo littore Cosacos abduceret, operam dabat. Sciens Cosacos expeditos sub Kioviam venisse uxores & liberos cæteraq; impedimenta Pereslaviæ in vicinia reliquisse, Potocio præfecto Camenecensi, Tripolim cum iis quos circa se habebat, hominibus ut iret mandat, Sita Tripolis est sex milliaribus infra Kioviam, ad Borysthenem. Septem à Pereslavia, sed Borysthenes intra oppida ea medius est: Rumorem in vulgus edit, eo consilio Potocium, Tripolim à se missum ut vel Kanioviæ vel Trechtimitoviæ contra Pereslaviam trajiceret, quoq; rei fides esset, viginti & aliquot currus bobus jungi variaque navigia illis imponi primoque per urbem inde exercitum publicè clara luce traduci, versusq; Tripolim vehi curat; cum alioquin nullam ne minimam quidem Cymbam Potocium habere; Cosaci scirent, eo autem vel per exploratores vel alia ratione cognito metu rerum suarum, nè à tergo circumvenirentur, littore eo sibi cessuros speraret. Consilium fortuna adjuvat, transfugæ duo ab exercitu Regio, lintre per Borysthenem vecti in utrarumq; excubiarum conspectu ad Cosacos transfugiunt, quæ apud Cosacos agebãtur, ex littore eo, in quo Zolkievius castra metabat, omnia prospici poterant, Russicum enim illud quod vulgo vocant, in ipsum Pontum Euxinum, longè eminentius exijt, altero in quo Cosaci erant Tartarico vulgo ab illis appellato. Transfugis igitur in diversas partes mox traductis, cum ab utroq; similiter de navibus missis confirmatum, illis fuisset, non solùm fidem eis habuêre, sed pro indicio etiam eos donarunt: sineq; mora equos qui per herbam pascebantur, conquirunt, itineriq; se parant. Inter Cosacos antea fuerant, & licèt non parùm fugâ istâ Zolkievio commoda fuisset, quòd tamen perfido sceleratoq; animo acta ea ab illis fuissent, unus in prælio quod sub Lubniano, postea fuit interfectus, alter finito tumultu jussu Zolkievij supplicio affectus, inque quatuor partes dissectus fuit. Zolkievius fuga illa transfugarum commotum se simulans, literis ad Cosacos datis transfugas, qui per tempus induciarum, aut tractatuum transfugissent, dedi sibi postulat. Rescribunt transfugas se non dedere: æquumq; non esse, colloquiis eos hic detinere, à tergoq; copias submittere, illosq; circumvenire, quò magis in opinione ea illos confirmaret, ita colloquia ea suscepta, Zolkievius respondet ut suas res una quæque pars agere curareve deberet; præterea nullo promisso quo minus quocunq; opus esset, exercitus Regius dimitteretur obligatũ illis esse, magis iter acceleraret, quod mox ingrediuntur. Zolkievius etiam, locis omnibus insidiarum prius exploratis exercitum sine ullo impedimento, die noctuq; trajicit, intraq; sesqui tertium diem, sine ullo damno, in adversa ripa cum exercitu consistit, Cosaci quamprimum Subkiovia se movissent, veriti nè Potocius eos præveniret, uno impetu Pereslaviam eo die adhuc perveniunt, Excubias tamen aliquas relinquunt, quæ in Zolkievij conatus, & an Borysthenem trajecturus esset, intentæ essent. Postquam exercitum traduci nunciatum eis esset, an Pereslavia se includere, an ulterius progredi deberent; consilium inter se habent. Pereslavia celebris aliquando urbs ipsa etiam fuit: ducumq; Kioviensium ditionis, à quo & quando deleta fuerit, similiter in obscuro: Perq; aliquot sæcula deserta jacuit.

Ante aliquot annos Regis Stephani tempore Palatinus Kioviensis Dux Ostrogiæ, vetera valla sepe munita, ad libertatem seu oppidi jus, quemadmodum moris est, incolas convocavit, sita est pereslavia in ostio fluminis Trubies, alteriusq; Illice dicti: Trubies fluvius non exiguus, Illice minor, æquè tamen transitu difficilis Paludinosus illiginosusq;. Vallum jactum ibi est, antiqui operis, rotundum in speciem coronæ satis altum, ut cujus ambitus ad integrum milliare sit, iterum nõ procul à confluente fluminum illorum, aliud vallum circuli imagine est, ut arcem ab oppido distinctam ibi fuisse facile appareat. Itaq; nunc etiam, à Palatino Kioviense locus is relictus duobus à Pereslavia milliaribus, in Borysthenem flumina illa influunt. Non visum Cosacis fuit, Pereslavia se includere, partim quòd tantum, urbis ambitum propugnare, non facilè illis videbatur: partim quod ultra decem millia equorum tam militarium, quàm curulium secum haberent: Jumentorum aliorum non parvum numerum, quæ omnia in oppido illo pasci posse non verisimile, illis videbatur. Consultissimum illis visum in solitudinem quàm longissimè discedere non parva spe quemadmodum Nalevaiconem nigrâ aqua exercitus longius insequi non potuisset, ipsos quoq; ob longinquitatem viarum, difficultatemq; trajectuum in solitudinem non persecuturum, obque alias difficultates & usus Reipublicæ diu exercitum iis in locis hærere non posse: quo discedente ad solita stativa sua redire se posse, proque arbitrio moreque suo agere, resq; miscere. Cum uxoribus, liberis, omnibusq; impedimentis Pereslavia movent Lubnianum

nianum versus, classisq; eodem Caspare duce in qua ad mille aliquotq; centenos erant, secundo flumine per Borysthinem progreditur; ibique in insula quadam non procul ab ostio fluminis Julij in Borysthinem, eventum exspectabat. Zolkievius eos insecutus, Potocio ut navigia ad trajectum necessaria Kiovia dimitteret mandat; ad id enim tempus in consilia Cosacorum intentus erat, ne forte altera ripa Borysthinis à Zolkievio apprehensa, illo quod in tanto numero navigiorum non difficilè illis esset, in adversam Russiam rursus se transferent. Postquam tamen longius flumine abscessissent, eâ curâ solutus non parum altera, sollicitum eum habebat, consilium nimirum Cosacorum in solitudinem, quàm longissime discedendi, quod illi commeatum aliaque necessaria in eos usus pro commodo paraissent, exercitus regius omnia imparata haberet. Siq; Lubniano longius progressi fuissent, difficilem sine dubio rationem ulterius eos insequendi habuisset, Lubniæ arx penesq; eam oppidum, ante septem circiter annos, à defuncto Alexandro Visnioviecio, Præfecto Circasiense constitutum supra flumen Sulam Pons sub oppido est, in flumine per quem in solitudines itur. Transitus per illum longissimus, per aliquot jugera est; flumen ipsum in alveo non ita latum est, nisi quod restagnet: Paludes, lacus & stagna ubique circa illum sunt, ob quæ tam longo ponte opus illis est, ubique autem ab ipso fonte oritur à finibus Moscoviæ, ad ostium usque quo in Borysthinem fluit, vix uno atque altero loco transiri potest ob paludes stagnaque, sylvas frequentes quæ per littora fluvij illius sunt. Zolkievius cum exercitu Tachotiniam jam venerat, oppidum id est denuo constitutum supra Soporem paludem quinque à Pereslavia milliaribus, Lubnianum viginti circiter milliaribus Polonicis adhuc erat, iis enim in locis, minus numerant, sed quemadmodum in solitudine, milliaria valde longa sunt. Zolkievius exercitu ibi constituto de Cosacis eo loco retinendis sollicitus unumq; id quomodo, ibi eos moraretur, cogitans. Consilio cum præfectis militaribus habito, eo in loco se moraturum aliquotq; centenos tantum homines missurum, qui de Cosacis consilioq; eorum cognoscerent, neque prius inde moturum, quàm certi aliquid de illis retulissent, publicè pronuntiat. Ad id literas Castellani Chaliciensis ad eos mittit, qui tanquam vetus illorum familiaris, amicusve operam studiumque suum, æquis conditionibus cum Zolkievio in gratiam eos reducendi, illis defert, spemque faciebat, non paucos enim inter eos ejus rei cupidos esse sciebat: maximè eos quibus cum uxoribus & liberis, per solitudinem vagari, aque domibus suis abesse grave esset. Spe igitur concordiæ cujus spes facta illis erat, quodque longius exercitum Zolkievius constituisset, Lubniano non movent. Nam & hominem eum qui cum literis Castellani Chaliciensis, ad illos missus erat, tormentis subjecerant, qui Tachotini à Zolkievio se discessisse, quæque ex fama de mora ejus Tachotini cognoverat, eis confirmat. Lubniani igitur hærere instituunt. Viâ tamen qua ipsi venerant, quæ & commodior & brevior est, decem fere milliarium intervallo excubias ante se hababāt, quæ si exercitus se moveret, quamprimum illis significarent: Ipsiq; Sulam trajicere, pontemq; eum, cujus mentio facta est, funditus corrumpere rescindereq; in animo habebāt, quod maximè à Zolkievio metuebatur; priusquam enim eū restituisset, non parvam facultatem ulterius progrediendi habuissent, & à locorum peritis cognito alium trajectum per flumē Sulam, infra Lubnianum quinq; milliaribus esse, Chorossinum locum eum vulgo vocant, qui trajectus inter omnes qui per Sulam sunt: aliquot autem quemadmodum ostensum est tantum sunt, hic comodissimus est, Vitoldus Magnus Dux Lituaniæ eo exercitum suum, qui postquam Vorskliæ, ab exercitu Tamerlanis fusus fuisset, traduxerat, hodieq; adhuc Tartari cum oras trans Borysthianas infestare instituunt, ea plerumq; ire solent. Ad eum igitur trajectū partem exercitus mittere Zolkievio visum. Duo enim commoda ea in re perspiciebat, primum si animadversa à Cosacis res non fuisset, Lubnianiq; tamdiu hæsissent, homines Regij eos antevertentes, prius pontem eum discidissent, itaq; ab hac parte, Sulæ eos retinuissent, si & Sulam trajecissent, versusq; Borysthinem ad classem suam se recepissent, eo facilius in adventum Zolkievij eos distinere morariq; possent. Rem eam Georgio Strussio præfecto Braclav. committit, Ducemq; itineris ei attribuit. In exercitu paucis exceptis gnari ejus rei erant, ijq; ipsi qui mittebantur quò irent ignorabant, omnium opinio erat, ex proximo decreto quod vulgatum erat Lubnianum versus Cosacos eos duci. Sed mediocri milliari Tachotino progressi, eâ viâ quâ Cosaci venerāt, relicta ad dextram versus Chorossinam trajectumq; eum se convertunt. Ita ut excubiæ Cosaticæ quæ aliquot inde milliaribus à Lubnian. via scire de illis non possent, maximè præter spem eorū nostris eo conversis, quemadmodum postea, cognitum fuit. Præter omnem opinionem eorū accidit, ut miles Polonicus, quem pro gravi illi habebant, eâ viâ pervadere erumpereve posset; quò minus intenti in illā erant, nostriq; sine ullo impedimento more Tartarico ex arundinib⁹ tuguriolis sibi stratis, piscatoriisq; aliquot cymbis, conquisitis equis tranatis, exercitus traductus. Zolkievius quod temporis ei reliquū erat, Tachotini morabatur, ad diem sub Lubniano se sistendi, 25. nimirum Maji. Interim Potocium Præfectum Camenec. exspectabat, qui 6. à Lubniano milliaribus assecutus eum fuit. Eodemq; die Kniazius Bogdanus Oginscius, Succamerarius Trocensis cum copiis ex magno Ducatu Lithuaniæ, quarum ad mille circiter equites erant; quamprimum cum iis se conjunxisset etiam

etiam noctu properare instituit; Cosaci enim adventu exercitus ab excubiis suis cognito sine mora per Pontem trajicere cœperunt; de iis qui circummissi erant, nihil adhuc sentientes. Nondum Cosaci omnes transierant, cum primum agmen, cui Bieliecius præerat, supervenit, quod quamprimum à Cosacis animadversum fuit, per Pontem trajicere incipiunt, cumque nox adhuc esset, Bieliecius insidias veritus frequentes enim ibi sylvæ montesque, fugientibus, non valdè insistit. Quamprimum diluxerat ad Pontem equis versus illos prosilit, quem Cosaci jam discindere cœperant. Sed telis nostrorum prohibiti absterritiq; mox à reliquo scindendo fuere: partemque recisam vix non intra horæ spatium nostri reficiunt, sineque mora exercitum eum transire, Zolkievius mandat. Cosaci ad flumen Soloniciam dimidio à Lubniano milliari, locum castris cepetant, de exercitu qui insecutus eos fuerat, jam cognoverant, de iis qui à fronte illis occurrebant, nullam adhuc notitiam habebant. Ab initioque cùm sub diluculum excubiæ eos observassent, Tartaros esse existimabant: cum eos agnovissent, à tergo exercitum esse scientes à fronte alios illis occurrentes, ut in re subita vehementer trepidari ab iis cœptum. Mox duo ab illis ad Strussium transfugere qui omnibus de rebus quæ inter illos agebantur, consilioq; illorum certiorem eum faciebant. Consilium illorum diversum erat. Alij dum exercitus omnis non traduceretur, quàm citissimè longissimèq; in solitudinem armati instructiq; pergerent censebant. Alij contra tempus ejus rei jam præteriisse ostendebant; cùm exercitus in cervicibus jam hæreret, quem transitus non diu morari posset, illo relicto in quo constiterant; locum enim commodum supra flumen paludemque elatum cœperant, quam spem si exercitus in campo alicubi eos assecutus fuisset, reliquam illis esse. Nihil aliud incommodi si esset, quam aquatione prohiberet, & sibi & equis internecione, moriendum esse: castris etiam sine alio commodo, aut adminiculo se tueri periculosæ aleæ rem esse. Acutus lapis in quanto ab exigua hominum manu periculo fuissent: quantumque damni accepissent, documento illis erat.

Quid nunc cùm longè major exercitus esset: peditatus etiam qui tum non fuisset, in eo nunc esset, utilius igitur visum, eo loco se non movere castra potius fosis, quod mox ab iis factum, munire, ex iisque se defendere Strusius etsi ex globo pulveris qui ab adventante exercitu excitabatur, displosione tormentorum, quæ ad adventum suum significandum ex instituto Zolkievius quamprimùm Lubnianum venerat, in signum, displodi jusserat, quò certior tamen de adventu ejus esset, alacres duos juvenes celerrimis equis illis attributis mittit, qui de adventu ejus illi significarent, utve colloquiis seu conditionibus illos interim distineret, dum ipse adveniret, neve ad ullum prælium interim descenderet ei mandarent. Qui à Zolkievio missi erant, præter castra Cosacorum aut non longe ab iis ire coacti, animadversi, ab iis fuêre, qui summo studio eos persecuti fuêre. Integri tamen evasêre mandataq; Zolkievij ad Strussium, pertulêre. Sub idem tempus Loboda cum Strussium hominibus illis præesse cognovisset, etiam usus cum illo ei intercessisset, colloquium cum eo petit; quod à Strussio non negatum ei fuit, tempusque quemadmodum à Zolkievio mandatum ei fuerat, trahens colloquiis tractatibusq; cum eo sedat. Interim Zolkievius exercitu traducto advenit, locumque castris in capite ejusdem Solonicæ capit, ad quam Cosaci sua castra metabant, Strusiusq; aliquantum ulterius à latere castrorum Cosacicorum se collocarat. Separatim ad alium fluviolum: Ita nihilominus ut & in castra Cosacorum, & in se ipsos cùm patentes ubique campi essent, prospectus utrisque pateret, quodque separatim à Strussio Zolkievius castra metaret, ea causa fuit, ut pabulo equos Cosacicos utraq; ex parte castrorum illorum eò faciliùs prohiberent. Per quatuordecim dies per quos Cosaci, in obsidione erant, diversa cum iis prælia velitationesque fuêre, nullusq; ferè dies sine velitatione intercessit, quibusdam etiam vicibus cum iis pugnatum. Quam frequentissimeque equorum causa, quos illi pascere satagebant, Zolkievius omni studio prohibebat, facilè intelligens, si equos illis fame enecuisset, eò faciliùs in potestate eos se habiturum, velitationes eæ, præliaque secunda semper nostris fuêre, ignominiaq; & detrimento Cosacorum; etsi enim longè impar numerus militum illis occurrisset, vix unquam tamen illis resistere animus suppetebat, ut plurimumq; ad castra recurrebant, ita ut in contemptu jam apud milites essent, aliquando non contenti eo quod in campo eos fudissent, eodem impetu incensi, in castra fossasque eos insecuti fuere, ubi Tassitius præclarus juvenis tresq; alij cum eo juvenes sclopetis ad ipsas fossas, ab illis trajecti fuere. Eodem omnino modo præfectus Sitomiriensis Simon Dinisko periit, qui quidem uterq; casus cautiores milites fecit, mandatisque Ducis obsequentiores esse docuit. Alia damna pauca omnino fuêre, majus onus continuarum excubiarum erat, ut per omne tempus universus fere exercitus arma vix poneret, equiq; similiter per omne id tempus sub sellis instructi paratiq; esse cogerentur: Commeatus item nō facilè advehebatur, ut quem è limitaneis oppidis usq; exercitui subvehi Zolkievius jusserat, quodq; longius ab oppidis discessisset, non facilè subvectio ejus erat; Calonesq; qui non magna copia eum subvehebant, magno pretio vendebant: pretio etiam constituto nemo eum subvexisset. Labor igitur assiduus commeatusq; inopia nō parum exercitum premebat; quæ patienter tamen à nostris

fere-

ferebatur. Longè majoribus difficultatibus Cosaci conflictabant.

In obsidione sine ulla auxilij subsidijve spe erant. Vulnerati cæsique non pauci, equi qui unica spes illorum erant, fame fere enecti ad internecionemque redacti: Commeatus eos deficere incipiebat, salis nihil habebant: transfugia frequentissima, ferè quotidiana: diffidentia, ex ea dissidia eos incesserant. Ad quæ Zolkievius ex instituto materiam illis præbuerat cum Loboda, primariisq; communicata consilia se habere simulans. Ex qua suspicione ut homines temerarij nullo certo consilio quicquam agentes Lobodam capitis supplicio afficiunt, Crempsciumq; quendam in locum ejus deligunt. Verùm semina dissidiorum altius quam ut mox extingui possent egerant, quique viventi Lobodæ faverant, indignè necem ejus ferebant. Ad hæc Zolkievius diversis in locis circa castra tormenta, circaq; ea corbes è transverso ut ex omnibus partibus per castra jacularentur disposuerat, complures homines & plures adhuc equi ex jaculationibus iis interficiebantur. Ex quorum cadaveribus ut anni tempore jam adulto, inter maximos jam calores noxius gravisque fœtor eos fere exanimabat: terraq; condere quantum ex tormentis suaq; sponte interibāt non poterant. Præterea majoris terroris causa ut equis dimissis, pedites ad oppugnationem ire parati essent, exercitum Zolkievius induxerat, certa objectamenta parari curarat, quæ rotis advecta à tormentis illorum tueri defendereq; militem possent. Tot incommodis fracti etsi ante etiam aliquoties, nunquam tamen sincere conditiones à Zolkievio petierant, tum extremum exitium imminere sibi videntes, conditiones à Zolkievio propositas accipiunt, non deerant sanè qui exempli causa, & ab hujusmodi facinoribus alios in posterum deterrendi extrema internecione finiendam rem suadebant; ab altera parte, non paucæ rationes in mentem ei veniebant. Etsi enim magna spes verisimilitudoq; ad victoriam se ostendebat, casum fortunamque tamen omnibus in negotiis etiam optime consultis, plurimùm valere cogitabat, cujus regi acutus lapis recens exemplum esset. Itaq; etsi victoria penes nostros fuisset: cum hominibus tamen desperatis non unius capitis periculo paratam iri, omnes igitur nostros integros conservatos malebat, quam periculo alicui rem committere. In tantoque numero Cosacorum ultra octo millia enim, præter fœminas uxoresve & liberos prælio apta reliqua, adhuc erant, non paucos ad usus reipublicæ si disciplina accessisset, transferri posse existimabat. Conditiones à Zolkievio illis propositæ hæ erant; Primum ut à globo illo multitudineve quamprimum discederent: inposterumq; sine permissu Regio nunquam convenire auderent. Postea primarios seu capita turbarum qui ab illo nominabantur dederent, vexilla aliaque insignia maxime quæ ab externis principibus essent traderent. Tormenta instrumentumque bellicum omne, pulveres etiam globosq; similiter redderent: Gazam Thesaurumque omnem quem ærarium exercitus illi vocabant, exercitui Regio omnem darent. Ad extremum quicquid militi Bialocerquiæ ademptum reperiretur, redderent. Conditionibus iis mox satisfactum: In instanti diversas in partes discessere: Ex numero quos dedere, debebant. Lobodam ipsi supplicio affecerant, tres in prælio perierant. Crempscium ut multitudinem dissociaret, seu deduceret, Zolkievius liberum mox dimisit, reliqui qui alij extabant dediti fuere: Vexilla duo cum insignibus Romani Imperij quæ à Cæsare & Archiduce Maximiliano habebant, Tertium à Principe Transilvaniæ cum ejus insignibus aliaque præterea insignia ut clavam Tubasq; argenteas, quas à Cæsare habebant, tradunt. Tormenta integra viginti & unum, diruptorum aliquot erant, è classe tradiderunt tormenta tredecim, campestriumque sclopetorum aliquantum. Gazæ non multum erat: maxima pars Turcicæ suppellectilis aliquantum erat. Postquam inter se exercitus partitus fuisset, omne ærarium, æstimatum vix quatuor millium florenorum fuit. Ultima conditio, ut militi ablata restituerent, vix non turbarum causa fuit; cum militi restitutione eâ non satisfieri videretur; Ita ut proprias res Cosacorum illis eriperent, ut ad tumultum res veniret, in quo ad denos aliquot interfecti, vixque à Zolkievio sedatus fuerit. Ita gravissimum servile bellum non virtute solùm sed ingenio etiam Ducis sub Lubliano extinctum fuit, aliquot diebus ante explorator, Zolkievij ab iis Cosacis, qui ad inferiorem partem Borysthenis erant, Zolkievio nunciarat, ministros aliquot ejus, quos cum literis ad eos miserat, in vinculis ab illis haberi, ipsiq; auxilio Lubnianis ex inferiore parte Borysthenis se movisset, idem explorator consilia illorum Zolkievio aperit, primò operam dare, ut auxilio obsessis adesse possent, sed cùm à Casparo Podvisocio, qui classi quemadmodum supra ostensum est, præerat, ita accepissent, sine certo periculo pervenire ad obsessos se non posse, cujus regi ipse periculum fecisset; vixque ipse in manus non venerat, cum excubiæ Regiæ ea diligentia essent, ut non modò manus aliqua hominum, sed nè nuntij quidem cum literis pervenire ad eos possent, ita ut vel retrocedere, vel in manus incidere necesse haberent, quod aliquoties accidit, aliud igitur consilium cœperant, ut arces oppidaque omnia limitanea incenderent, si fortè defendendo ora limitanea ab obsidione ea Cosacos eriperent, avertereque nostros possent. Nuntios eos secretissimè in exercitu habuerat, ita ut nullus eorum conscius esset. Interim in Cosacos incumbebat, ut quàm

citissi-

citissime exitū cū illis haberet: negotio finito, quēadm. ad alios finitimos, ita Vicecapitaneū etiā Circasiēsē, literas de eo dat; qb' ꝓpria manu scriptis, q̄ gesta esset, ei significat. Ut & ipse tota de re sciret; iisq;, qui subsidio Cosacis venirent, de ea significaret: simulq; nomine ejus illū certiorē faceret, q̄ machinarētur, Zolkieviū jā scire: si vel minimū in ora finitima damnū dedisset, etiā inferiore Borysthenis loco eos se indagaturū, Vicecapitan. Circasiēsis lit. eas Zolkievii ad illos mittit; jā 7. tātū milliarib. à Circasio in eos inciderūt. Ubi mox substiterūt, cōsiliū inter se, quomodo cū Zolk. in gratiā redirēt, habuerūt. Ministros illos Zolk. ad se accersitos vīculis solverūt, donatos placarūt, ne apud Zolkiev. de se quererētur: lit. satis humillib. ad Zolkieviū datis, captivū Tart. muneris loco ad eū mittūt, in literis, quēadm. & legatione, p nūtios in alios delicti sui culpā cōferūt, veniāq; ej' petebāt: fidelē postea Regi & Reip. operā se navaturos ꝓmittentes: Nuntii ii nō ꝓcul à Kiovia jam revertentem Zolkievium offendunt. Etsi indigna illi visa, dissimulanda tamen ei res fuit; cum vindicandæ ejus difficilis ratio esset: maxime, si ad inferiores partes Borysthenis retrocessissent. Exercitus laboribus, incommodis longinquitateq; viæ attritus: classis parata nulla erat. Supraq; omnia ex exitu comitiorum, alibi exercitu eo, quem secum habebat, opus futurum sciebat: Benigne igitur iis dimissis exercitum diversa in stativa reficiendi sui causa illis assignata disponit, ipse domum versus discedit. Sub Leopoli captivi, tormentaque, signa, insigniaque alia, Cosacis adempta, Zamoiscio, tanquam supremo copiarum Regni Duci, tradita, exhibitaque, ab eoq; ad Regem missa, Nalevaikoque & alii dedititii Varsaviæ postea pro hostibus habiti fuere. Dum hæc, quæ supra commemorata sunt, contra Cosacos aguntur, Tractatio de fœdere Turcico, quod summus Pontifex summo studio urgebat, ad futura comitia rejecta erat. Cum igitur & bellum Turcicum in vicinia, Ungaria maxime, jam arderet, & Cosaci domi turbarent, periculo regnum vacare non videretur, in diem vicesimum sextum mensis Martii Varsaviam comitia Rex indixerat. Ante comitia Nicolao Zebrzidovio, Palatino tum Lublinensi, nunc Cracoviensi, per Joannem Tarnovium, Vicecancellarium, Marsalcatum Rex contulit, moxque, octavo mensis Martii, Cracovia Varsaviam ad comitia profectus Rex fuit, relatio à Joanne Tarnovio facta de fœdere, de Valachia, licentia Cosacica. Sequenti die Benedictus, Episcopus Caupanus, orationem de fœdere habet. Præcepti divini authoritate, populo suo commercia cum alienigenis prohibentis, Trapesuntiorumque exemplo, imperium suum integrum conservantium, quoad cum Turcis se non miscuissent, fœdus svadens. Zamoiscio pro opera in Valachia præstita gratiæ actæ; in Cosacos pœnæ decretæ. In fœdus certis conditionibus in plerisq; Senatorum sententiis consensum Nuntii, extra relationem, alias res inferre, maxime de cessione assecurationeq; Estoniæ: Sed cum de fœdere maxime agendum esset, Cæsar etiam pro rei gravitate, ex primariis Senatoribus suis, Andream, Episcopum Vratislaviensem, & Adamum Gallum Poppel, Baronem à Lobkovvitz, ad comitia miserat. Designati, qui cum illis agerent, Stanislaus Karncovius, Archiepiscopus Gnesnensis, Georgius Radivilus, Cardinalis, Gostomscius Palatinus Posnaniensis, Christophorus Radivilus, Palatinus Vilnensis, Joannes Zamoiscius, Leo Sapieha, Cancellarius Lithuaniæ, & ex nuntiis nonnulli, in ædibus Legatorum Pontificiorum conventum. Initium factum ab Archiepiscopo Gnesnense, adq; conditiones superiorum comitiorum, Cracoviensium potissimum, responsum, è quibus ex cussæ maxime quinq; potiores, quatuor aut quinq; congressibus colloquium solutum; cum Cæsarei Legati, ut sine scitu aut ratihabitione Cæsaris quicquam constituerent, mandatum se non habere faterentur. De Archiduce tamen Maximiliano, si iis, quæ Transactioni Bendzinensi adhuc deessent, satisfactum iri, subsidium etiam pecuniarium pro facultatibus suis, ita bellis, aliis etiam districtum, Cæsarem tamen in confœderationem eam nobis præstiturum, mandatis ante exitum acceptis, ita confirmarent, ut, nisi ista præstarentur, totum negotium societatis ejus seu confœderationis irritum esset. De Moldavia etiam seu Valachia à nostris actum, ut in eo, quo nunc statu esset, permaneret, neve turbaretur, maxime Principe Transilvaniæ, à quo Hieremias etiam, quamvis nobilis, & indigena Polonus, literis tentatus solicitatusq; diceba- tur, tam à Legatis Cæsareis, quam Pontificiis, sine dubitatione pax promissa. Maxime autem Regem sollicitum habere ulteriorem Valachiam, qua in re duo maxime metuat, idem nimirum, quod in altera Valachia ne, quod ante moliti hostes fuerint, nunc perficiant, ut istam quoq; provinciam munitionibus & coloniis occupent. Alterum, ne illac potissimum Tartari transeant. Cupere Regem utrique rei occursum, sed pro prudentia sua, quid fieri in utraq; re posset, facile ipsos perspicere. Difficilius fere etiam de Tartaro superiore anno occasionem in ordinem eum cogendi singularem fuisse, si Kilia aliaque maritima loca occupata fuissent. Nunc hoc etiam accedere, quod remotissima provincia sit. Itaq; optare hoc quidem se posse, alterum autem fortassis etiam præstare, si ex communi consensu fiduciarius aliquis Palatinus interim ibi collocaretur: Totā tamē rē Cęsari & ipsorum arbitrio ꝓmitti ipsi viderent, mentione ab Episc. S. Severi injecta. De Moldavia istā etiā dubitationē esse, fieri quid debeat, cū imaginario isto ad tēp' jā ibi collocato Turcæ deinde discesserint. Ad ulteriorē definitionē toti' negotii, quēadm. & alia pleraque, dilata res fuit: eo utrinq; cauto. Regē quidē ad barbaros missurū, pacē tamē nullā cū iis iniri debere. Ante exitū cōmissionis futurę, cui dies D. Jacobi mēse Julio dicta, cū ō solū ex Senatu complures, sed ex plerisq; etiam Palatinatibus nuntii ei interfuturi essent, qui ex di-

 ver-

versis locis tam cito convenire non possent: de loco ad Cæsarem relatum, ejusque arbitrio permissum: Locus postea Cracoviæ à Cæsare delectus, sed lente ab utrisque conventum, ad medium fere Augustum. Septima igitur mensis Augusti, cum non modo legatus summi Pontificis de latere, Henricus Cardinalis Cajetanus, jam ab aliquo tempore Cracoviæ fuisset; verum Cæsaris etiam Commissarii jam advenissent: tum pleriq; ex nostris delegatis partim præsentes jam adessent, partim indies adventarent, visum legato fuit, ut initium negotii huic à publico solenniq; sacro Spiritus sancti fieret. Habitum id fuit, in æde majore Divæ Mariæ in foro, ab ipso legato, cum Cæsareis, tum nostris commissariis, plerisq; id frequentantibus: Eodem die nostri commissarii in ædes Cardinalis Radivili, Episcopi Cracoviensis, tanquam Principis commissionis, à Marsalco Regni convocati fuerunt: qui locus postea etiam semper nostris consiliis atque conventibus obitus fuere. Cæsarei commissarii; Joannes Kuitassi, electus Archiepiscopus Colocensis, Episcopus Jauriensis, & Comes Regni Ungariæ, Cancellarius, Andreas Episcopus Vratislaviensis, supremus Silesiæ Capitaneus, Joannes Christophorus ab Horistein, Adamus Gallus Poppel, Baro à Lobkovviez in Duxa, & Srechenstein, Joannes Baro ab Haym in Reichenstein, Consiliarii Cæsarei, Joannes Joo, personalis præsentiæ locum tenens. Ex nostris etsi & Karnkovius, Archiepiscopus Gnesnensis, & alii complures designati fuerant, hi tamen fere tantum fuerunt: Georgius Radivilus, Cardinalis, Princeps legationis, Laurentius Goslicius, Episcopus Przemisliensis, Janusius Dux Ostrogiæ, Castellanus Cracoviensis, Nicolaus Firlejus, Palatinus Cracoviensis, Hieronymus Gostomscius, Palatinus Posnaniensis, Stanislaus Minscius, Palatinus Lanciciensis, Lescinscius Palatinus Brestensis, Nicolaus Zebrzidovius, Marsalcus Regni, Leo Saphia, magni Ducatus Lithuaniæ Cancellarius, Demetrius Chalecius, ejusdem Ducatus Thesaurarius. Cum ab initio mox orationis suæ legatus ostendisset, nonnullos rumores ad summum Pontificem de Rege & Ordinibus delatos fuisse, quasi nihil omnino serio, sed simulate omnia in negotio hoc ab iis agerentur. Non habuisse tamen illis fidem summum Pontificem ostendisset, necessitatem sibi impositam nostri existimarunt, ostendendi per quemvis potius, quam per Regem & Ordines, stetisse aut stare, quo minus in negotio hoc; quicquam statutum adhuc esset, sed plus ab illis hactenus præstitum fuisse, quam exspectari potuerit, aut debuerit. Hortatus eadem oratione Cardinalis nostros fuerat, ut, de quibus agendum esset, ipsi proponerent. Quod ad Cæsareos Legatos potius pertinere nostri judicabant; ut qui ad societatem eam nostros invitarent: Et qui cum antea certa mandata se non habere excusarent, soliti fuissent, nunc saltem aliquid certi afferre deberent. Quo magis tamen studium Ordinum in societatem testarentur, dederunt hoc cum summi Pontificis, tum legati authoritati, ut ex præscripto superiorum comitiorum Cracoviensium aliqua proponerent: eo modo, ut potius cognoscerent, quid de quaq; re haberent, quam ipsi quicquam definirent, ostenderentque, eaq; requirerent, jam ante fere pleraque, & à Legatis Cæsareis, & Nuntiis Apostolicis, partim oblata, partim promissa fuisse: eoque minus vel difficilia aliqua, vel iniqui quicquam postulari: quo testatius etiam studium suum facerent. Ipsius legati arbitrio permiserunt, ut, à qua ei conditione videretur, tractandi initium faceret: Cæsarei Legati de duobus tantum capitibus responderunt: De sociis belli, & de viribus seu nervo: neque de iis quidquam fere diserte, aut explicate reliqua quæsita nostrorum & eam partem scripti, qua invidiam rumorum eorum à Rege & Ordinibus exonerarent, silentio plane præterierunt: & partem quidem illam scripti, quasi à legato secum non communicatam. Ne vel audire ea necesse haberent, quæ defendere non possent, vel defendere, quæ negari nequirent. Non parum ad existimationem publicam pertinere nostri existimabant, ne ista res suppressa quasi videretur, ut igitur integrum scriptum communicare cum iis non gravaretur, à Cardinale petierunt, vel etiam se ipsos tradituros illis obtulerunt. Inter conditiones deinde conditionem de sociis belli, ne, si ab initio in ea, quam illi difficillimam conditionem putabant, stitissent, inficiendi negotii causa, id fieri interpretarentur, in suspenso relinquendam existimarunt: alias, quemadmodum antea fecerant, urserunt: nominatim quidem, præter nervum belli; generalatum etiam Maximiliani, qui destinari ei putabatur Transactionem Bendzinensem: inducias inter Valachiam, & Transilvaniam, ipsumq; adeo jus Valachicum. Omnibus fere hisce dissimulatis iterum de duabus tantum conditionibus Legati Cæsarei scripto responderunt, de sociis nimirum belli, & nervo ejus: incertiusq; fere, quam antea: atque ita, ut rationem istam nostrorum, interrogandi, querendique, in reprehensionem aliquam vocare viderentur. Petiit legatus, ut scriptis, & interrogationibus, posthac relictis, & coram potius congrederentur, & expresse, quid, si fœdus coire vellent, ab iis requirerent, ostenderent. Ita responderunt, ut reprehensionem, quæ in illos conferretur, à se amoverent, & non satis aperte à Legatis Cæsareis secum agi ostenderent. Ut tamen legato gratificarentur, viva voce aliquot congressibus inde actum. Ita inter nostros convenerat, ut ante omnia de perfectione Transact. Bendz. agerent: neq; tam de præstatione ej⁹, quã tẽpore & loco, tã juramẽti Archid. Max. quã Ordinũ Ungariæ; frustra n. cũ Ordinib⁹ actũ iri videbatur, nisi iis, q̃ tãto ãte præstari debuissent, pri⁹ satisfactũ fuisset, ex iisq; spes esse posset, futura etiam rata ac firma fore. Legati Cæs. nõ tã rẽ ipsã recusare, quã de tempore nullũ se mandatũ habere, ostendere. Re ultro citroque diu acta movit, nostros tandem authoritas legati, ut, ea re suspensa, ad alias con-

conditiones accederent. Ita autem suspensa fuit, ut intra sex septimanas certiorem Regem Cæsar faceret, an ante comitia satisfactum Transactioni Bendzinensi futurum esset, simulq; locus & tempus ei rei præfiniretur. Si ante comitia satis ei fieret, nihilominus Regi & regni Ordinibus integrum esset, de societate hac, quod visum eis foret, statuere: si etiam non satisfieret, jus nihilominus Regis & Regni ipsaq; Transactio integra manerent. In omni autem actione ea testati fuere, nulla se mandata statuendi aliquid habere: integrumq; omnium rerum arbitrium rei relinquere, ulterius deinde in negotio progressum. Verba faciebat Firlejus Palatinus Cracoviensis, ostendebat ab illis potius conditiones nostros expectasse, quam ipsos proponere aliquid debuisse. Cum enim à tam optabili bono nescire quidem quam diuturno, sed tamen optatissimo pacis abduceremur, invitaremurque, ad bellum cum hoste potentissimo, necesse utiq; esse scire nos conditiones, quibus adduci eo debeamus. Dari tamen hoc Serenissimi Domini nostri, dari legati autoritati, dari studio nostro, in tam pio negotio, ut non quidem in vim alicujus obligationis: nulla enim quicquam statuendi mandata se habere, sed ostendendi potius, quid negotium hoc requirere existimaremus, conditiones aliquas proponeremus: Ac primum quidem, quodque maxime contra tam potentem hostem invitare Ordines posset, numerum sociorum fuisse. In gratiam legati, ipsiusque adeo causæ tam piæ, illam conditionem in suspenso nunc relicturos: De viribus ac nervo belli visuros; quæ si tanta, & hujusmodi, tamq; certa demonstrarentur, ut etiam sine nominibus istis sociorum, si non sine periculo, tamen sine certissimo periculo, in aciem cum hoste illo descendi posset, fieri fortassis posse. Ut re ipsa Rex atque Ordines contenti essent, eam rationem belli hujus instituendam semper Regem atq; Ordines judicasse, qua quam minime bellum duceretur, &, omnibus viribus sociorum coactis, quamprimum debellari posset: primum propter regni hujus rationes, quæ ut quam citissime de summa rerum decerneretur, neq; diu bellum duceretur, maxime exposcerent: deinde è re universæ Christianitatis: quod hac ratione quam minimo periculo, quam minimeq; attritis viribus Christianorum, maxime debilitari hostem sperarent. Cum ex aliorum autem summorum Ducum, tum maxime prudentissimi quondam & Turcicarum rerum peritissimi Regis Stephani sententia existimare, ad minimum centum viginti millium exercitu opus esse; cujus major vel dimidia pars equitatus esset; cum equitatu maxime hostis is valeat. Ita igitur nos existimare: neque enim ex certis mandatis aliquid proponere: si socii belli octuaginta millium exercitum habere possent, fortassis regnum hoc posse suscipere curam & rationes quadraginta millium conficiendorum, triginta millium nimirum equitum, partim hastatorum, quibus maxime res contra hostem cum gerenda, partim levioris armaturæ, quorum non minor usus esset: reliquorum decem millium peditum. Inter illos autem, qui à Cæsare & sociis sint præstandi, ad minus tringinta millia equitum esse debere, & maximam partem sclopetariorum, peditum autem quinquaginta millia. Hæc si ita acciperentur, cum, quemadmodum sæpius declaratum esset, Regnum hoc hominibus magis, quam pecunia, abundaret, requiri, ut ad minimum in tertiam partem militiæ ejus stipendia suppeditarentur: ita tamen, ut nihilominus ea quoq; pars atq; integer exercitus Polonicus sub ductu & auspiciis Regis & Ducum Regni maneret. Ante omnia autem providendum, ut hujusmodi exercitus, & copiæ, earumque alendarum & sustentandarum ratio, ita à principio jam constituerentur, compararenturque, ut per totum cursum belli, quod finiri in nostra potestate esse non posset, duraret, ne forte in medio deinde cursu nervus iste belli nos deficeret, aut alio conversus nos destitueret. Non minus vero necessarium maxime nobis esset, si hostis ille contra nos vires suas converteret, ut ad hujus Regni defensionem, si id exposceretur, totius etiam societatis vires transferrentur. Ne illud quidem prætereundum, si in unum vires conferendæ essent, ab alia parte expositos nos fore alii hosti non contemnendo Tartaro; ut de parte aliqua exercitus, quæ contra illum relinquenda, cogitandum fortassis esset. Eodem pertinere instrumentum bellicum, rationem commeatus, jurisdictionis, & Imperii militaris, & similia: Cum legati Cæsarei diem ad deliberandum sumpsissent, interim à nostris etiam protestatio de Transactione Bendzinense parata fuit; cumq; iterum congressum fuisset, ante omnia legato tradita. Recusare legatus clausulam eam, quæ tum in illa erat: Nisi ante comitia satisfactum transactioni illi fuerit, nihil de societate hac Rex cum Ordinibus amplius ageret, diligenterq; legato, ut mutaretur, urgente, in dubio quasi ad sequentem consessum res relicta. De aliis rebus propositis respondit deinde Episcopus Vratislaviensis, ut conjunctis copiis bellum administraretur, vix fieri posse Cæsarem judicare. Nam aut in ditionibus Turcicis exercitus conjungendo, aut in Ungaria: Si in Ungaria, maxima ea in te incommoda, maxima pericula, imprimis quidem ob commeatus difficultatem: Deinde vero, cum hostis mense Augusto aut Septembre primum copias suas contrahere, atque in campum prodire cum illis soleat, prælium posse paucorum dierum aut horarum spatio finiri, cui usui interim exercitum Polonicum futurum, qui equitatu maxima ex parte constet, ad oppugnationem minus idoneo, preterea vero, ne assecuturos quidem eum finem, qui spectaretur, ut conjunctis copiis res gereretur. Si enim totus exercitus noster cum Cæsareo conjungeretur, præsidio contra Turcas & Tartaros nos nudaturos, & nihilominus necesse fore, ut exercitus dividerentur. Si in ditionibus Turcicis copiæ contraherentur,

tur,

tur, inevitabile incommodum id secuturum, ut tot arces, præsidiaq; munitissima, à tergo relinquerentur, in quibus omnibus vix non ad triginta millia hominum ut plurimum esse solerent: maxime autem, ne & à commeatu & receptu exercitus intercluderetur, verendum, inter præsidia à tergo relicta, & exercitus hostiles, à fronte oppositos, periculumq; esset, ne forte totus exercitus deleretur. Utrobivis autem conjungerentur, ex diversitate nationum, morum, lingvæ, æmulationibus Ducum, & exercituum dissensionibus, quæ existere inter eos possent, similibusq; aliis rebus, non leviora incommoda metuenda esse: existimare igitur Cæsarem, si nostri exercitus ab ea parte, qua aditus illis in ditiones Turcicas patet, Turcæ obviam irent. Si major vis in nos ingrueret, partem exercitus Cæsarei subsidio nobis mitti posse, eademque ratione vicissim illi à nobis. Quod si ita exercitus dividerentur, consecuturum, ut Turca suum quoq; dividere necesse haberet. Nam neq; in Ungariam cum omnibus copiis eum accessurum, nisi simul omnes ditiones suas, & vel Constantinopolim ipsam, alioqui non munitissimam, nudare contra nos vellet. Si in Poloniam etiam omnes vires suas transferre vellet, æque metuendum illi à Cæsare fore, ne interim universam Ungariam occuparet. Atq; hæc quidem de primo capite. De viribus belli ostendit, optare Cæsarem, ut multa centena millia in aciem producere contra hostem posset: non plus autem polliceri velle, quam præstare posset: quinquaginta millia nimirum à se, decem à Transilvano, qui & ante conjunctus cum Cæsare esset, quemque nunc etiam fœdere comprehensum omnino vellet, ita, ut universus exercitus sexaginta millium futurus esset. De genere militum mandati certi nihil habere: sed si præteritum tempus spectetur, tertiam plerumq; partem equitum fuisse, ita, ut, secundum eam rationem, viginti millia equitum futura essent, reliqui pedites, Cæsareum exercitum ex ditionibus Cæsaris exhibitum iri. Si quid deesset, ex ærario suo suppleturum. De subsidio pecuniario nobis præstando cupere Cæsarem intelligere, qualem exercitum & quo loco habituri essemus; ut postea mentem suam de subsidio, ad quod, quamvis gravissimis expensis pressus, pronus tamen semper fuerit, uberius explicare posset. Ad tempus fœderis quod pertineret, posse nunc fœdus in biennium vel triennium sanciri. Ad bellum offensivum gerendum intra hoc tempus posse continuari, vel renovari, imo vel nunc etiam dispici, quomodo defensivum fœdus in complures annos constituendum. De cautionibus respondit, Cæsarem habere à Regnis & Provinciis suis mandatum & plenipotentias, vigore quarum fœdus iniri, & necessariis diplomatibus juramenti loco stabiliri posset. De Ducibus ac Præeminentiis, commeatu item, instrumento bellico & similibus, non esse necesse verba facere, cum separatim exercitus haberi deberent. Cum postridie deliberationis causa, quid Cæsareis Legatis respondendum esset, nostri convenissent, legatus ipse cum altero Nuntio in consessum nostrorum venit: ut clausula illa in protestatione nostra mutaretur, iterum diligentissime petiit; causas hasce afferebat, quotiescunque ad serenissimum Dominum nostrum perscriptum hac de re fuisset, nunquam significatum ei fuisse, non posse hoc fœdus tractari, nisi prius Transactioni Bendzinensi satisfactum fuisset. Nam si id factum fuisset, relaturum prius summum Pontificem ad Cæsarem fuisse, & secundum ea, quæ inde reportasset, negotium directurum fuisse: deinde vero nihil aliud hoc esse, quam portam negotio huic claudere. De re ipsa vix nô inter nostros conveniebat, ut nihil mutaretur, ne tamen, cum eo se dimisisset, ut ipse ejus rei causa ad nos veniret, cum repulsa dimissus videretur, responsum dilatum: causa allata minus frequentis consessus: Postea tamen, ne nihil autoritas ejus valuisse videretur, ita clausula ea mutata; ut, nisi ante comitia satisfactum Transactioni illi fuerit, excusati Rex atq; Ordines sint, si ad ulteriores tractatus non descenderint, neq; à quoquam illis imputetur, si tam salutare negotium effectum suum eam ob causam sortitum non fuerit. Cum etiam sex septimanarum tempus, in priore formula, præstitutum Cæsari fuisset, intra quod significaret, ad D. Martini id prorogatum: Ita emendata, postea illi tradita: Legatus probavit: satisfactum sibi professus fuit: gratiasq; egit. Petiit inde Cardinalis Radivilus, ut sub sigillo suo exemplũ ejus ederet: promisit: postea incertum, qua de causa, & non satis probare rem videbatur; Nam & quod de edenda sub sigillo suo protestatione promiserat, mox revocavit, posteaque etiam, frustra aliquoties nostris appellantibus & contendentibus, in eo perstitit, ita, ut exprimi ab eo non potuerit: & in aliquibus rursum controversiam movit, imprimis de Ordinibus Ungariæ. De Maximiliano enim non ita fortassis difficile esse, ut ante comitia satisfaceret: Ordines autem Ungariæ, quomodo possent, cum & comitia illorum ad eam rem necessaria essent, & bellum in visceribus eorum maxime nunc hæreret. In scripto aliquid de iis mutare nostris non visum: privatim spes facta, si Maximilianus satisfaceret, impetrari fortassis à Rege atq; Ordinibus posse, ut Ordines Ungariæ in primum quodque commodissimum tempus differrentur. Ad extremum, quod in fine scriptum erat; ut ita convenisse fidem nobis faceret; non convenisse, sed à nobis propositum disputabat; utcumque tamen esset, hac quoq; in re mos illi gestus, atq; illa quoq; verba postea mutata, tantum tamen abest; ut sub sigillo suo eam ederet, ut potius vix nostros non subaccusaret. Duo dies mensis Augusti, quo circumscripta com-

commiſſio erat, reliqui erant: Actum tamen maxime cum Cardinali & de ratione belli conjunctim gerendi, quod maxime à noſtris urgebatur, & de ſubſidio pecuniario, & de ſociis belli, inter quos & Principes Imperii, & magnus Moſcoviæ Dux, propoſiti à Cæſareis antea fuerant, & cautionibus eorum, & tempore fœderis, quod Cæſarei in biennium tantum volebant, & induciis cum Moldavia, Principeve Tranſilvaniæ, & de aliis conditionibus, ulterius adhuc fuit, quarum vel in conventu Cracovienſe & Varſavienſe mentio ante facta fuerat, & vel, Cardinale petente, hactenus dilatæ: Si quid forte amplius elici ab illis poſſet, quod Ordines in ſpem negotii hujus magis erigeret. Ac de tempore quidem fœderis oſtendebant noſtri. Optandum quidem, ut vel uno anno debellaretur. Sed cum per quatuor jam annos bellum hoc duret, & tantum tamen, à fine adhuc abſit, miraculi potius loco habendum, ſi accidat, quam animo aut ſpe concipiendum. Verendumq; adeo eſſe, ſi ad Ordines hoc referatur, ut vel hoc ipſum non modo ſpem omnis negotii hujus amputet, verum etiam, ne curioſiores aliqui ita interpretari id velint, quaſi hoc ſolum agatur, ut in arenam tantum cum hoſte hoc deduceremur, & poſtquam illum in nos converterimus, in medio quaſi periculo relinquamur: Offenſivi etiam & defenſivi belli diſcrimen, quod à Cæſareis in hac cauſa fieret, intelligere ſe aſſequive non poſſe. De ſubſidio etiam pecuniario, vix tandem, ut nominaretur expreſſo, vereri, ne minus expectatione Ordinum eſſet. Si mille enim equites Germanicis ſtipendiis Cæſari habendi eſſent, vix non tantum in eos illi impendendum, quantum nobis ejus nomine offerretur. Etſi enim illi non expreſſerant; vel ex ipſo tamen legato ante conſtabat, ducenta tantum millia ejus nomine offerri, reliquum à Pontifice, eaque ratione tam florentis Regni ſocietatem, non pluris fere, quam mille equitum, auxilium fieri. Cum autem inter conditiones eas de præmiis etiam belli eſſet, noſtrique, quemadmodum antea Cracoviæ Varſaviæque, ita nunc quoque, utramque Moldaviam, locaque Regno & Ponto Euxino viciniora, præmium belli hujus maxime ſibi proponerent, navigationem etiam liberam & immunem per Pontum Euxinum, Venetias ſibi paciſcerentur, non ſine admiratione acceptum à noſtris fuit, cum in eventum benignitatis divinæ, victoriæque, Conſtantinopoli ipſa, univerſoq; Imperio Turcico, diſerte Cæſari cederent, certa autem pace relicta, non modo tantum ſumptum, ſed ſangvinem etiam atque vitam in bellum id impendere deberent, illos ne de alieno quidem ſatis vel liberaliter polliceri, vel tanquam de ſuo jam licitari. Cum igitur & tempus præfinitum jam effluxiſſet, & Legati Cæſarei de plerisque ambigue dubieve reſponderent, pleraque etiam antea promiſſa quaſi revocarent, à legato ipſo etiam, quorum per priores legationes ſpes facta eſſet, oratorie magis & ad præparandos animos propoſita eſſe, elevaretur; conventus is ſine ullo fere fructu ſolutus fuit. De ſummo quidem Pontifice, maximæ curæ negotium id ei fuiſſe, ſatis conſtat: de Cæſare, an cordi ei fuerit, dubitatur. Nam & in primis comitiis Cracovienſibus, in quibus per Epiſcopum Olomucenſem & Bercamenſem de fœdere appellatus Rex fuerat, Cæſar nulla ſolida mandata legatis ſuis dederat, verum etiam, cum illi, autore Malaſpina, Epiſcopo S. Severi, Legato Pontificio, ad capita quædam, à noſtris propoſita, atq; inter alia de ſubſidio pecuniario, liberalius reſpondiſſent, literis eos accuſarat, quod progreſſi eo fuiſſent: neq; rata ea ſe habiturum oſtenderat, neve ulterius progrederentur, mandarat, eamque ob cauſam Epiſcopus Olomucenſis nondum reſtitutus gratiæ Cæſaris fuerat: apparatum præterea contra Turcam nullum facere per tempus hoc putabatur, magisq; pacem ſpectare, quam bellum. Itaq; cum ſummus Pontifex diligentiſſime ante comitia Varſavienſia de fœdere hoc, ut ad Regem referret, cum Gembicio egiſſet: Gembicius autem, quæ de ceſſatione iſta Cæſaris vulgo jactarentur, mentionem feciſſet, decipiet, inquit, & me & ſeipſum, ſi nihil aget. Magisq; à ſummo Pontifice adductum, quam ſua ſponte de fœdere eo laborare; cum ſummus Pontifex nihil omnino ſubſidii præſtare ei vellet, niſi fœdus hoc vel perficeret, vel per ipſum quo minus perficeretur, non ſtare appareret. Mox poſt Conventum Cracovienſem, nono nimirum Septembris, Regina ſenior Anna Varſaviæ obiit. Quæ etſi ea ætate jam eſſet, ut non immatura mors ejus videretur: quod tamen Regis Sigiſmundi primi filia, Auguſti ſoror, Stephani uxor, præſentis Sigismundi amita, ultimaque Jagelloniæ Stirpis, ipſaq; ſingularis exempli fœmina fuiſſet, univerſi fere Regni luctu extincta fuit. Eodem menſe conventus Vladicarum, ſeu Epiſcoporum Ruſſicorum, Brzeſcie ad hominum religionis ejus unionem indictus à Rege fuerat, Legati in eo à ſummo Pontifice fuere, Demetrius Solikovius, Archiepiſcopus Leopolienſis, Bernardus Macieovius Luceorienſis, Stanislaus Gomolinſcius Chelmenſis, à Rege Nicolaus Chriſtophorus Radivilus, Palatinus Trocenſis, Leo Saphieka, Cancellarius magni Ducatus Lithuaniæ, Demetrius Chaliecius, ejuſdem Ducatus Theſaurarius, venerat eo Dux Oſtrogiæ, Palatinus Kiovienſis, non contemnendo cum numero, qui religionis ejus hominum quaſi caput erat: quiq; ritus Græci ab Epiſcopis diſſentiebant, peculiarem ibi conventum inſtituerant. Ex eo legatos expoſtulatum cum Epiſcopis mittunt, duosq; ex Epiſcopis, Przemislienſem & Leopolienſem, in partes ſuas traducunt, mandatum à Rege fuerat, armatus ne ad comitia Palatinus Kiovienſis veniret: ipſe contra

petierat, ut diversæ sectæ homines habere secum sibi liceret: suæ autem religionis Nicephorum, quorum utrumq; ei negatum. De hæreticis, quod ad Conventus Catholicorum non pertinerent: De Nicephoro, ut qui Rozuanum in Valachiam adduxisset, cum Turcis consilia haberet, ideoque Chocimi à Palatino Valachiæ in vinculis habitus fuisset: simulque, ut dissentientes ad comitia rejicerentur, à Rege postularat: quod & ipsum negatum ei fuerat, Nicephorum nihilominus conventus, ejus dissentientis caput fecerant. Post disputationem cum dissentientibus, inter quos multi hæretici, Synodus cœpta, peracta consensu osculationeq; Episcoporum nostrorum in æde Divi Nicolai: Indeq; iis, quibus induti erant vestimentis, ad Divæ Mariæ Romani ritus templum se contulerunt, ibiq; hymnum solennem decantarunt. Postridie Episcopi nostri cum Legatis Regiis in æde Divi Nicolai, Græci ritus, Lithurgiam seu Sacrum Græcum, quod paucis omnino à nostris differt, audierunt, Petro Skarga, devotissimo Societatis Jesu Presbytero, Concionatore Regio, quantum in concordia boni esset, concionante. Diversa pars scripto contra protestata fuit; Metropolitamq; sive Archiepiscopum Episcoposq; excommunicat. Quam excommunicationem Nicephorus à Patriarcha Carogrodiense attulisse dicebatur, Sacerdotibusq; omnibus ritus sui commercio obedientiaq; illorum interdixit. Ingressus Varsaviam legatus vicesima secunda Novembris fuit; obviam illi extra suburbium, à Rege processum, satis magna frequentia, & Senatorum aliquot, qui convenerant, & aulæ. Sub idem tempus, die vigesima sexta nimirum Novembris, filiola Reginæ nata fuit, salva tum adhuc puerpera. Sub finem anni, Chatfano ab Archiduce Maximiliano antea capto, Machometes Princeps Turcarum magno cum exercitu in Ungariam venerat, Agram obsederat, ceperatque, Maximiliano Sigismundoque Principe Transilvaniæ ad prælium contra eum progressis, inaudito fere exemplo, terrore quasi pannico uterq; exercitus in fugam conversus: primo quidem Turcicus, deinde Christianus, in castra Turcica jam ingressus, prædæq; quam pugnæ intentioribus, utraq; castra per biduum deserta. Qui quidem casus varios in nostrorum animis sensus excitavit, alii enim timore perculsi pacem cum Turca spectabant, alii & numero plures cordatiores; non ultro differendum agebant; sed, antequam Turcæ Cassovia potirentur, & fines cum Polonis haberent, commune bellum iis inferendum, & fœdus, quod offerebatur, amplectendum, sed jam omnes fere dubitabant: neq; tam, ut coiret id, quam penes quem invidia ejus infecti, inanem laborare videbantur. Ordines quidem Regni per se non stetisse, quo minus id coivisset, pro certo habebant, ut, qui & pacem gratuitam; nec parvis conditionibus, ultro à Turca sibi oblatam, per biennium fœderis expectatione hactenus non suscepissent: multa in Valachia & alibi vel dissimulassent, vel tulissent: Impletionem Transactionis Bendzinensis omni jure sibi debitam, tamdiu frustra expectassent: tot conventus tandem ejus causa habuissent: cum superioribus Regibus quoties de fœdere appellati fuissent; ut prius cum aliis Principibus de eo constitueretur, sine ulla vel ulteriore tractatione ejus vel spe res rejecta fuisset: A Cæsare econtra nonnulla à nostris postulata, quamvis æquissima putabantur, quæ in potestate tamen sua non essent; Cardinalis solus spem ejus non deposuerat. Itaque, cum Regem ad exequias Annæ Reginæ Cracoviam secutus fuisset, & cum Rege, ut comitia ejus rei causa quamprimum rursus indiceret, & de executione Transactionis Bendzinensis post comitia differenda diligentissime egerat: neque, ut apud Ordines ea de re laboraret, dummodo spes aliqua fœderis esset, non alienum se Rex ostenderat, & Cæsarem, ut de successu negotii nondum desperaret: legatosque adhuc ad comitia futura mitteret, frequentissime appellarat: Varsaviamque rursus ipse ad comitia venerat; Indixerat autem Rex comitia Varsaviam in diem vicesimum sextum mensis Martii, maxime quidem, de fœdere certi jam aliquid in alterutram partem constituendi causa: sed tamen & ob Sveticas difficultates, Carolo ex Gubernatore ad Regnum aperte jam aspirante. In comitiis iis, exemplo Tribunalis, legati dissentientes, maxime Russici, domum remissi. Nova res ea visa, neque periculo carere, in comitiorum quasi potestate legatos esse. A Cæsare vel difficultate rerum animadversa, vel, quod, quæ à se, quamvis rectissime, postularentur, vel gravia sibi esse, in suave potestate non esse, ut imprimis Principum Imperii societas, cautioque: ratio gerendi belli, tempus fœderis quoad bellum duraret. Et alia nonnulla similia statueret, nulli legati missi. Quibus absentibus, etsi frustra quicquam agi Cardinalis ipse agnosceret: quatuor tamen Senatores, bini Ecclesiastici, bini Palatini, qui ulterius cum illo agerent, ad eum ablegati, quibus etsi persvadere conatus fuisset, ut, etiam absentibus legatis Cæsareis, quid constituerent. Frustra id fieri, ab Ordinibus existimari, responsum fuit. Invitatus ad Baptismum Infantis, cujus superius mentio facta, Rex Hispaniarum fuerat, quod tanto locorum intervallo serius ad eum literæ pervenerant. Franciscus de Mendoza, Marchio de Gvadaleste, Admiralius de Aragon, supremus aulæ ejus Præfectus, sub finem fere comitiorum primum ab eo venerat. Præter officiosam orationem in Belgas perduelles & Reginam Angliæ, eos foventem, postulata habebat, maxime ad usus commerciorum in hoc regno iis prohibendos pertinentia: Rex cum præterea authoritatem suam apud utrosque interponendam judicasset, Paulum Dzialinium, Præfectum Radzinensem, ad eos miserat. Legatio à Belgis æquo animo, ab Angliæ Regina, operam suam in fœdere etiam Turcico Constantinopoli olim navatam exprobran-

brante, alienius accepta. Fœdere autem ab omnibus jam desperato in Aulam Turcicam, qui pacem constitueret, mittere visum, ante comitia jam Petrus Ostrovius ad sustinendas res missus fuerat. E comitiis hisce Stanislaus Golscius, Castellanus Chalicìensis, pro majore legato missus fuit: Zamoiscius tamen, ne amicitiæ Turcicæ semper incertæ fideretur, sed exercitus haberetur, cum ad pacem æquiorem constituendam, tum à finibus longius hostem retinendum svadebat. In tanta tamen comitiorum dissensione frustra. In comitiis iisdem erat Nicephorus, & Palatinus Kioviensis, vas quasi ejus, illiusq; nomine citatus. Magno conatu, tam in Senatu, quam apud Nuntios, pro eo intercesserat. Ad extremum iratus discedit, Nicephoro & statuto & relicto, qui Mariæburgum postea relegatus, ibi diem suum clausit. Erat in comitiis iis & Tartaricus Legatus, qui, quod ob detrectatam militiam Ungaricam Galgam Principi Tartarorum Turca sufficere velle dicebatur, deditionem offerebat. Sub finem comitiorum Rex necessitates suas Sveticas proponit: à Caroli, quemadmodum supra ostensum est, ex Administratore Regnum Sveciæ invadentis, injuria proficiscentes. Missus antea in Sveciam fuerat Joannes Borcius, Succamerarius Mariæburgensis, Præfectus Kissoviensis. In hisce comitiis alia legatio in Sveciam decreta fuit, si animum Caroli omnia jura Regni, conventu etiam Suderkoviæ habito, jam fere pervertentem, & ad se transferentem, sanare forte posset. Missi fuere Stanislaus Dziacivius, Castellanus tum Elbingensis, Palatinus nunc Culmensis, Stanislaus Cicovius, Succamerarius Cracoviensis, Nicolaus Saphia. Bernardus Macieovius, Episcopus Lucceoriensis, cum Radivilus Cardinalis tot annos jam Episcopus Cracoviensis esset, post tot comitiorum contentiones, juris potius usurpandi causa, tum quoque invitis repugnantibusque Ordinibus, Lithuaniæ Episcopus, Vilnensis nominatus fuit. Gedanenses etiam, quod ex superiore decreto Cracoviense Templo Episcopo non cessissent, proscripti. Infectis rebus ex comitiis disceditur. Zamoiscio imprimis fortunam Reipublicæ & miserante & deplorante, ad tabularia etiam publica Magistratumve suum Reipublicæ non deesse: sed Rempublicam à se ipsa deseri protestante. Die secunda mensis Junii filia minor natu, Catharina, mortua Reginæ fuit. Sub finem fere Julii Varsavia Cracoviam cum Rex excurrisset, vicinis Senatoribus convocatis, è Thesauro Clenodia quædam consilio illorum deprompsit: quorum pignoribus pecunia conquisita, militi, qui ad quinque millia Leopolim confluxerat, & ad possessiones Regias invadendas conspirarat, jamq; Samboriensem Præfecturam invaserat, solveret: Quo citius Sobestianum Lubomirscium, Castellanum Malogostensem, & Petrum Miskovium, Præfectum Osviecimensem, cum pignoribus iis ad eos ablegat, moxque Cracovia discedit, cautione Thesaurario de acceptis pignoribus relicta. Anno Domini supra millesimum quingentesimum nonagesimo octavo, Varsaviam in diem 2. mensis Martii comitia à Rege indicta. Maxime quidem discessus in paternum Regnum Sveciæ, quod plane jam à Carolo occupabatur, causa. Sed tamen & aliæ cum finitimis difficultates, curam Regis & Reipublicæ requirebant. Imprimis quidem Joannis Basilidis filio mortuo magnus Moscoviæ Ducatus vacabat; induciæ autem in exitu jam erant. Quemadmodum antea autem ostensum est, prima de itinere Svetico deliberatio erat: dum autem in apparatu eo & cogitatione Rex esset, Anna Austriaca, Regina Poloniæ & Sveciæ, lectissima matrona, & de cujus laudibus longum esset dicere, viginti quatuor annis nondum expletis, quinta idus Febr. inter duodecimam & primam horam meridianam, in partu Varsaviæ moritur: necessitate urgente, uterus cæsus, filiusq; vivus adhuc exemptus, sacroq; Baptismo initiatus, Christophori nomen secum ferens, paulo post Baptismum matrem secutus fuit: Etsi autem in luctu & mœrore Rex atque universum fere regnum erat, comitia tamen jam ante indicta, habita nihilominus fuere, ac prima quidem maximaq; cura de Moscovia erat. Missus in eam, initio mox comitiorum, Stanislaus Radziejevius, Præfectus Sochacevìensis, fuit; qui, in mutatione ista rerum, non solum de statu earum cognosceret, verum per occasionem etiam animos hominum tentaret. Cum Orssam venisset, Borissovum, Chodononum, Calendis Martii jam, in magnum Moscoviæ Ducem electum cognovit, non sine factione plurimis Bojarorum in Regem propensis. Rebus igitur pro tempore constitutis, subsidioq; in iter hoc Regium ab Ordinibus in comitiis iis decreto, qui circa funus etiam ex aulicis essent, designatis, itineri se Rex parabat. Prius autem de morte Reginæ per Joannem Gostomsciũ, Palatinũ itidem Posnaniensem, Valecensem Gembinensemq; Præfectum, Archiducissæ viduæ fratriq; mox significatum; consolatioque, quæ ab ipso mœstissimo Rege adhiberi potuit, adhibita: Simul vero ad summum Pontificem, Cæsarem, Principes Imperii, literas dat, quibus & suam benevolentiam in vicinia hac per absentiam suam in Sveciam illis deferebat: & quid de illorum, subditorumq; ipsorum, polliceri sibi Regnumque hoc deberet, quærebat; eoque magis, quod non solum Transactioni Bendzinensi, imprimisq; juramento Archiducis Maximiliani, frustra Rege Ordinibusq; tam diu id postulantibus, satisfactum non esset; verum Sigismundo, Principe Transilvaniæ, divortium cum uxore sua, Maria Austriaca, defunctæ Reginæ sorore, apud summum Pontificem & Cęsarem agitante, nova etiam consilia, tum de Transilvania, quam Valachia, iniri spargebatur. Accedebat huc, ut Nuntius etiam Apostolicus, Germanicus Malaspina, Episcopus sancti Severi, qui per aliquot annos in aula Polonica prudenter res tractarat,

à summo Pontifice revocaretur : à Rege tamen, benevolentiæ summi Pontificis fiducia, ad exitum usq; comitiorum retentus fuit. Per idem comitiorum tempus, summo Reipublicæ Christianæ bono, magnaque omnium lætitia, præter omnium fere spem, Taurinum receptum. Negotium Cæsar dederat Adolpho Schvvarzenbergio, Baroni Germano, in Belgicis expeditionibus versato, & Nicolao Palffio, claro in militia Ungarica Ductori, ut, ex vicinis præsidiis milite coacto, rem tentarent. Cum hyemis ejus tempestate lentius negotium procederet, Schvvarzenbergius tamen instrumento bellico, in Gallia nuper excogitato, (Petardam vulgò vocant) intempesta nocte, in oppidum prius aditum sibi patefacit. Cum animadversa res à Turcis fuisset, inq; interiorem arcem, in quo arma instrumentumque omne bellicum asservabatur, concurrissent, per quatuor horas & ultra certatum. Turcæ mille sexcenti & Bassa cæsi, civitas, arx integra cum omni instrumento bellico, in potestatem redacta. Sub finem comitiorum Joanne Tarnovio, qui in Archiepiscopatu Gnesnense mortuus postea fuit, à Vicecancellariatu in Episcopatum Posnaniensem translato, Petrus Tilicius, Episcopus tum Culmensis, qui per omnes honorum gradus ad Episcopatum Cracoviensem evectus, nuper diem suum in eo clausit, summæ virtutis vir ad Vicecancellariatum promotus à Rege, in eoq; illum in Sveciam comitatus fuit. Jus etiam Prussicum, quod correcturam vulgo vocant, à prima usque accessione ad Regnum, semper postulatum, nunquam perfectum, tum Reinoldo Heidensteinio, & Nicolao Nieviescinscio, Secretariis Regiis, ab Ordinibus adhibitis, perfectum, in iisdem comitiis exhibitum, omniumque Ordinum autoritate confirmatum fuit. Ante id tempus, sub juris Culmensis nomine, nullum quasi jus erat, quod enim Culmense jus vocabatur, Civile potius quam Terrestre fuit, idq; ipsum imperfectum. Itaq; Palatini & pro arbitrio suo judicia, in quodcunque tempus & quemcunq; eis locũ videretur, ut plurimumq; in aulam vel comitatus suos indicebant, & alia pleraq; pro arbitrio suo administrabant, in tanta pro judicio suo, quorumcunq; sentientium diversitate, omnibus satisfacere difficile sane fuit, in quibus tamen libertas equestris maxime deposita videretur, ut fieri potuit, constituta: tamdiu valitura, quamdiu nova appetere homines desierint. Sub tempus discessus Regii in Sveciam Stanislaus Golscius, Castellanus Chaliciensis, qui fœderis causa in aulam Turcicam missus fuerat, cum fœdere redierat, unaq; cum eo Piralis Causius Turcicus. Sed & in fœdere novata aliqua fuerant, maxime ad commercia mercatoresq; pertinentia: & literis, quas Piralis secum attulerat, non pauca à narratione responsoque, quod Golscius secum attulerat, diversa reperta fuerant. Ipsius igitur Piralis consilio alium nuntium mittere visum. Missus autem fuit à Rege Mariæburgi jam existente Joannes Felix Herburtus: maxime quidem, cum in Hungariam exercitus Turcicus tum mitteretur. Chanus etiam Tartarorum cum illo iret, ne per ditiones Regias aut illis vicinum exercitum duceret, omninoq; maleficio aliquo vel in finibus vel extra fines versaretur. Aliasq; contra Socoriensem amicitiam nuper restitutam non modo donativum illi non expectandum : sed, quod ab Ordinibus maxime urgeretur, rationes ulciscendæ ejus injuriæ quæsitum iri, intraque ipsos fines ipsius persecutum eum iri. De itinere Svetico significaret: maxime tamen de Palatino Valachiæ à Rege Poloniç integro tributo Turcico, Christianoque, qui pacem utrinq; tueretur, constituendo: similiter in Transilvania, si in potestatem Turcæ veniret; Chussio itidem, Mukacio Sepusio, ut quæ in finibus regni sita essent, in quæque jus aliquod Regnum haberet, & pacis cum Turcis servandæ causa à vi Turcica tuendis servandisq; & tributis à mercatoribus partem ipsis, partem Talieris, quæ importarent, præter morem exigerentur: Quæ pleraque, in fœdere Golsciano, in dubium vocata videbantur. Herburtus post sub mensem Februarium Anno subsequente, cum ex Svecia Rex jam rediisset, commodioribus aliquanto conditionibus fœdus retulit. Dum in Sveciam Rex proficiscens in Monasterio Olivense aliquandiu hæreret, juramenti instrumenta Archiducis Maximiliani in Transactionem Bendzinensem præstiti ei afferuntur, traduntur que; facile ut appareret, quod summa necessitudo, assiduaq; Ordinum flagitatio, ipsiusque rei vi, elicere hactenus non potuisset, mutationem Transilvaniæ, quæ expectabatur, agitabaturque, demum elicuisse. Rex interim decima Augusti Calmariam satis feliciter pervenit, profectus autem fuerat, Georgio Farensbecio Duce, quem universis copiis præfecerat, ultra quatuor aut ad summum quinq; Germani Scoti, militis millia secum non habebat, cujus majori parti Hilbrandus Craicius Prussus præerat, præterea ordinariam saltim cohortem suam peditum contra perfidiam præsidii, utique aliquid vel ad integrum regnum occupandum oppugnandumve, quod Carolus totum in potestatem suam jam redegerat, exiguum omnino apparatum ; Etsi autem Calmariæ etiam Præfectum præsidiumq; Carolus immutarat, in fidemq; suam jam redegerat: arcem tamen etiam, atq; oppidum, à præsidiariis præsentia & metu nominis Regii territis in deditionem accepit. Prima ac potissima deliberatio de ratione itineris fuit, Sveticis Consiliariis omni studio, ut navibus iretur, incumbentibus: Farensbecio rursum omni ratione ab eo instituto illos deterrente, & cum alia incommoda, quæ intervenerunt, tum maxime tempestatis periculum, prædicente. Cumq; illi omnem spem in studiis atque auxiliis popularium haberent, ne ad illa quidem colligenda satis aptum maritimum iter demonstrante. Cum ut maxime adjungere aliqui se ad partes vellent, nisi terra

tamen iretur, concursus nullus fieri posset. Vicit tamen Sveticorum Consiliariorum sententia, sive Verè, ne, si terra iretur, licentia forte militis animi regnicolarum alienarentur metuentium, sive cum non solum impedimenta multa, sed aliqui uxores & liberos secum haberent, commoditati suæ consulentium. Ita vicesima quarta Augusti, navibus conscensis, die III. mensis Septembris cum solis viginti sex circiter navibus Stecburgum, non magnum aut munitum castrum, in quo Soror Regia jam erat, Rex pervenit: reliquæ naves, tempestate subito exorta, diversas in partes disjectæ, portum tenere non potuerunt: quod primum incommodum oblatum successum Regi non mediocriter impedivit. Etsi autem in universum vix octingenti cum Rege essent, castra tamen, quemadmodum è re nata fieri potuit, metata. Quod auxilia Livonum & Finnonum adventare Regi Carolus intellexisset, & ante, ut iis occurreret, Calmaria discesserat, & classe, contra eos missa, nonnihil se exarmarat: Quamprimum tamen de adventu Regis Stecburgum intellexisset, duobus circiter milliaribus castra inde posuit: interim naves pleræque Regis, in quibus peditatus fere erat, redierant. Carolus decima octava Septembris, spem subito opprimendarum copiarum Regiarum nactus, repente adortus eas fuit. Cum tamen in tempore occursum ei fuisset, non modo rejectus, sed aliquot centenis suorum amissis in iniquum etiam locum compulsus fuit, tandemq; prælium eorundem Sveticorum Consiliariorum, ne florem Regni sui ipse perditum iret, Regem obtestantium precibus diremptum, clamante testanteque Farensbecio, in manibus eo die Regem Victoriam habere: verum, dum illi hosti omnibus rebus parcunt, se ipsos, quemadmodum exitus postea docuit, in perniciem præcipitant. Postridie sub ipsum Stecburgum, in alteram partem fluminis, quod Stecburgum à continente dividit, castra traduxit. Itaq; communit, ut & exitus, aditusque maritimos, ipse in potestate haberet, & castellum ipsum tormentorum ictibus maxime expositum esset: ipsi autem, quod præsertim à tormentis & apparatu bellico instructissimus esset, nulla re noceri posset. Tractabatur interim à legatis nonnullis Electoris, & Marchionum Brandeburgensium, Ducisque Megalobúrgensis, de pace; sed & Svetici Consiliarii certam in spem venerant, itaq; Regi persvaserant, modo spatium Caroli hominibus daretur, omnes eo deserto ad Regem se conversuros, non minoremq; de ipsa classe spem habebant: & Carolus, ad quem indies plures confluerent, cum confirmari augeriq; copias suas cupiebat, tum classem maxime ipse etiam expectabat; quare ita, quemadmodum exitus docuit, conditiones utrinque propositæ & acceptæ, quemadmodum ab iis, quibus duci rem expediret: verum Sveticos Consiliarios tantum spes fefellit, ut non modo non accederent ulli ad Regem, verum homines illorum ad classiarios & pagos quosdam sollicitandos missi ab iis, ad quos missi erant, comprehensi, arboribusq; alligati, sclopetorum ictibus configerentur: Carolus etiam variis artibus in odium suspicionemve Provincialium adducere Regem conabatur: ita, ut inter alia non nativum Joannis Regis filium eum esse, sed à nostris subjectum persvadere iis non dubitaret, aliquotq; pagi, cum ad inspiciendum eum misissent, vanitatem Caroli ultro perspexerunt. Trigesima Septembris classis ad Carolum rediit, navesque aliquot, partim in anchoris in ostio fluminis constitutæ, omnes tam exitus maritimos, quam aditus Stokolmiam terrestres, Regi percluserat, optimum è re nata consilium visum, ut Calmariam Rex, unde venerat, se reciperet. Itaq; Calendis Octobr. Stecburgio movit, Linkopiamque septeno à Stecburgio milliare venit: nondum tantum vel virium, vel animi, Carolo adhuc habente, ut adoriri proficiscentem auderet. Etsi autem eo consilio Rex profectus fuerat, ut Calmariam recta se conferret, maximeque Farensbecius à Rege id contenderet, Sveticis tamen Consiliariis instantibus colloquia Carolo offerente tempus tractum; interim, castris utrinq; communitis, cum in aciem jam copias utrinq; eduxissent, Carolo iterum colloquium offerente, ab iisdem Consiliariis Sveticis, ut in castra exercitus reduceretur, obtentum; qui, postquam reduci cœptus fuisset, signum pugnæ, è castris Regis, in certum à quo datum fuit: ad cujus auditum, Carolus cum copiis suis iterum accurrit, equitatum omnem è Svecis Rex habebat. Quorum, ad Caroli insultum, nullus se commovit; Reliquæ copię, jam reduci cœptę, facile perturbatæ. Inter ipsum deinde pręlium strepitumque armorum conditiones à Carolo editæ. Inter quos præcipuæ: ut Stokolmiam Rex se conferret, comitia ibi indicerentur, eorum judicio potestatiq; se submitteret: Carolum in suo Principatu interim abfuturum, ad comitia iterum se stiturum, actorumq; suorum rationem redditurum, Consiliarios interim omnes, quos circa se haberet, dederet, in custodiaq; interim essent: Quod nihil aliud erat, quam ut non modo Consiliarios certæ morti exitioque Rex traderet: verum se ipsum etiam incertæ fidei & potestati Caroli permitteret, verum, cum utrinq; ita discessum, in diversaq; Carolus profectus esset. Rex consilio salutis suæ capto, aliis è comitatu suo præmissis, aliis subsequi jussis, itinere Stokolmense relicto, mense Octobri Gedanum venit. Qui ex comitatu ministrisq; Regis post discessum Regium deprehensi fuere, inter quos Stanislaus Konarscius, Cast. nunc Ged. Præf. Mariæb. excubiarum in exercitu Dux, omnes à Carolo capti, in vinculisq; habiti. Per id, quod reliquum erat anni sequentis, Varsaviæ, Cracoviæque, cum aliis negotiis Reipubl. vacabat, tum exequiis etiam Reginæ occupatus fuit: Indictum autem funus Reginæ fuerat in diem 13. Oct. Cracoviam solennem funerum Regiorum locum, ad

ad idq; matrem & fratrem invitandum Græcium Andreas Opalienius de Bnino, Præpositus Plocensis, Pragam ad Cæsarem Joannes Gostomscius, Palatinides Posnaniensis, & Aulicus Regius, missus fuit: iis demque, maxime autem Gostomscio de aliis etiam nonnullis rebus, ut Valachicis, Sveticis, Brunsvicense negotio, alisque ejus generis, de quibus paulo post etiam Adriano Rembovio, Secretario regio, mandata data. Non parvum autem omnibus rebus impedimentum erat pestis, quæ plerisq; in locis per Poloniam tum grassabatur. Cum Sigismundus Princeps Transilvaniæ inter Cæsarem Christianorum & Principem Turcarum, utrumq; potentem, maxime etiam Nobilitatem Transilvanicam non ita pridem tot Proceribus sublatis offensam, consiliaq; de divortio & relinquenda Transilvania, fluctuaret, conventumque iis de rebus haberet, Andreas Batorius, Cardinalis, Episcopus tum Varmiensis, Præpositus Miechoviensis, jam ante quidem supplicio fratris aliorumque Procerum gravissime à Sigismundo exacerbatus, quemadmodum ipse tamen præ se ferebat, ut labenti domui patriæq; consilio subveniret, superioribus offensis omnibus ei condonatis, Rege Senatuq; prius non consulto, in Transilvaniam supervenit, à Sigismundo discessum jam meditante persvasus Principatum ipse suscipit, ad conventum, ab eo partim invitatus, partim precibus coactus, accedit, ab universoq; conventu Princeps Transilvaniæ creatur. Qua de re cum ad utrumque Imperatorem, tam Christianorum, quam Turcarum, tum imprimis ad Regem literas dat, utque pro se ad eos intercedat, quo voluntate eorum in Principatu eo toleraretur, petit. Cum ad Cæsarem Rex scriberet, ostendit, quemadmodum à Cardinale significatum ei erat, ne cogitanti quidem illi principatum delatum esse, preces popularium, pericula Patriæ, necessitatem quasi, ultro ejus accipiendi, illi imposuisse; Petere, ut, quod accidisset, præsenti Christianitatis statui condonaret, quodque casu & fortuito accidisset, consilio & clementia sua corrigeret, salvaq; dignitate sua, communis status Reipublicę Christianæ rationem haberet, ostendit Cæsar, responso suo, jura, quibus Transilvania diversis fœderibus, ab antiquo devincta, Ungariæ esset: Cardinalem in ipsa conversione rerum ad se quoq; generatim scripsisse, se etiam generatim ei respondisse: prout studium ejus in communem Rempublicam Christianam & in se quoq; observantia futura esset, suum quoq; erga eum animum futurum: Interim, ut non solum ipse Cardinalis, clientela Turcica relicta, Christianitati hæreat, sed etiam, ut ne quis è Polonia illius partes, si illis adversentur, foveat. Quod non minus in ditiones regias, quam ipsius, varia rerum momenta inferret: verum sequente anno nonagesimo nono, sub initium fere Autumni, in Transilvania insignis mutatio subsecuta, quemadmodum paulo ante ostensum est, Andreas Cardinalis Batorius ab Ordinibus Transilvanicis in Principem electus, seu potius, ut eligeretur, persvaderi sibi passus, ibi inter utrumque Cæsarem, tam Christianum, quam Principem Turcarum, aliasq; difficultates, infidasq; societates, anceps versabatur: neque vero tam, quas partes sequeretur, deliberabat, quam, ut utriusque partis gratia salva à bello ipse abesset, laborabat; cum uterque, ut in amicitia sua alterius partis hostis esset, postularet. Ut supra ostensum est, Germanicum Malaspinam, Episcopum sancti Severi, qui per complures annos legationem in Polonia obierat, summus Pontifex revocarat, quem, ut conditiones inter Cæsarem & Cardinalem tractaret, miserat. Albæ Juliæ autem sub id tempus comitia à Cardinale indicta fuerant. Michael interim, Moldaviæ citerioris Palatinus, qui & antea in clientela Sigismundi Principis Transilvaniæ fuerat, & Cardinali etiam juramento se obstrinxerat, quod satis certo constat, pecunia Cæsarea exercitum pararat, & quasi contra Turcam eum circa se habebat. Nuntius interim affertur, primum à Brasoviensibus Michaelem, quem ultra Danubium contra Turcas moturum confirmarant, Transilvaniam versus appropinquare. Quibus cum à Caspare Cornislio, Præfecto militiæ Transilvanicæ, aliisq; Senatoribus, fides non haberetur, aut non haberi simularetur: pluribus postea Nuntiis Transilvaniam jam ingressum, omnem vastare diversis ex partibus confirmantibus. Cardinalis sub oppidum Sanfelirs movet, indeq; universum exercitum, quindecim circiter millium, in castra contra Michaelem contrahit, quæ ad Ciebinum, oppidum Saxonicum, posita. Habebat circa se Malaspinam Nuntium Apostolicum, aliosq; nonnullos, vix duobus jam milliaribus cum exercitu suo Michael aberat, quem ex diversis nationibus, ad viginti quinq; millia circiter, habebat. E Polonis, quorum magna pars, cum antea Cardinali operam suam addixissent, per aliquotq; tempus cum illo versati fuerant, ab illo ad Michaelem transierant, duo millia quingentos: Moldaviorum tria millia: Ungarorum totidem, Siculorum sex: Valachorum Serbiorum, Rascianorum, ad decem millia. Episcopus sancti Severi negotium pacificationis inter eos suscipit. Ad Michaelem in castra profectus, ex iisdem reversus, Cardinali, ut ex loco, in quo constiterat, satisque commodum cœperat, ob pacem majore commodo postridie tractandam se reciperet, persvadet: Idem Michaelem facturum, commeatu interim exercitui à Cardinale permisso, non parva pars dilapsa, non multo post Cardinali nuntiatur, Michaelem, qui retrogredi debebat, in locum, quem Cardinalis reliquerat, cum exercitu successisse. Episcop. S. Severi ad appropinq. Mich. iterum profectus, paulo post reversus, nullā spē pacis esse Cardinali ostēdit, Michaelēq; præliū cōmittere decrevisse, indeq; in oppidū Ciebinum mox digreditur, Cardinalis Ducibus, ut exercitū instruerent, negotio dato, brevē orationē ad exercitū habet; Qua & perfidiā Mich. contra jusjur. ab eo datū, ꝙ tū lectū fuit, beneficiaque

que in eum Transilvanica ostendit. Primo prælio Caspar Cornisſ, copiarum Transilvanicarum Dux, captus fuit, qui humane à Michaele acceptus, veste, qua ipse indutus fuit, donatus ab eo fuit. Ab aliis exercitus ejus vix non fusus recipere se jam Michael cogitabat. Cum à Polonis, qui cum illo erant, confirmatus, animatusque, ipsis fortiter pugnantibus, Transilvanosque cædentibus, pugna restituta, moxq; inclinata fuit. Princeps cum duodecim circiter ex prælio excedit, consilioque Miko Miklussa, Præfecti arcis Kduarkelæ, versus Siculos montes se recipit, inde in Valachiam pervadere se posse sperans. Kduarkela versus Valachiam cum septem circiter comitibus, inter quos ex Sicula Nobilitate aliqui erant, postquam ad Cikum, oppidum Siculum, pervenisset, multitudine agrestium à Michaele jam admonitorum, & aliis, ad cædem Dominorum, à Michaele incitatorum, vi conclamata, comites omnes, duobus nobilibus Siculis exceptis, cæsi fuere, cum quibus Cardinalis in montes vicinos summa fuga è conspectu eorum se eripuisset. Defatigatus cum aliquantum somno se dedisset, à Siculis rusticis, ubiq; eum pervestigantibus, tandem repertus, &, ut fertur inter eos, à proprio quodam familiari suo, cum duobus, quos circa se habebat, comitibus, fortiter se defendens, interfectus fuit, caputq; abscissum, ad Michaelem delatum, quod Michael, Alba Julia jam occupata, ibidem per integrum diem, quemadmodum & aliorum quorundam Procerum, in cubiculo suo apud se habuit, Ungaris Transilvanisq; Proceribus ostentui spectaculove. Postea ad Davidem Ungnadem, Legatum Cæsareum, qui paulo post prælium cum pecunia ad Michaelem venerat, missum, indeque ad diversos circumlatum fuit. Tandem Templo Patrum Societatis illatum, corpusq; à Siculis jussu Michaelis advectum, posteaq; oculis à Michaele perlustratum, ejusdem jussu ad sepulturam purgatum lotumve fuit, 23. Novembris, in ipsis comitiis, quæ Michael tum peragebat, sepulturæ mandatum fuit, Senatoribus Transilvanicis, corpus ferentibus, Michaeleque ipso, candelam manu gestante, id comitante, inque majore Templo circa Janusium, Joannis Regis filium, conditum: Hic exitus Cardinalis Bathorii fuit: Jussune Cæsaris, an Michaelis perfidia, incertum: diversa enim de utraq; re fama. Ipse Episcopus sancti Severi non sine gravi suspicione fuit, in gratiam Cæsaris in cladem eam Cardinalem impulisse, non solum, quod, cum apud Cardinalem esset, multis in rebus, consilio Michaeli favisse, visus fuisset: sed post mortem etiam ejus ultra decem dies cum Michaele versatus adhuc fuisset. Mihi sane summi Pontificis Nuntium, ejusdem autoritate ad cædem necemq; hominis Ecclesiastici, maxime Cardinalis, abuti ausum fuisse: imprimis autem, cum per tempus legationis Polonicæ summus cum Cardinale usus ei intercessisset, autorem cædis ejus esse potuisse, verisimile fieri non potest, à summo etiam postea Pontifice, qui autores, adjutores consciiq; cædis ejus fuissent, consiliumque, auxilium consensumq; in eam præstitissent, gravi anathemate percussi fuere. Cæsar quidem, literis mox ea de re ad Regem datis, partem esse Transilvaniam Ungariæ Regni, & tanquam membrum corpori adhærere, sed superiorum annorum, quibus impia Machometi barbaries in Ungariam longius latiusq; penetrasset, injuria ab illegitimis detentoribus, & injustis, ope Turcarum, divulsam, & inique possessam fuisse, in publico ac solenni totius Provinciæ conventu, Sigismundum ipsum Batoreum, cum primo illam Cęsari restituendam decrevisset, coram legatis suis diserte fassum fuisse: Quam vero ipse, qui nulla ambitione moveretur, ægre ad illius possessionem, quæ variis etiam minis illi propositis offerretur, capessendam adductus fuisset, optime summum Pontificem novisse: à quo obnixe, ut autoritate, & hortatu suo, accessionis ejus & divortii consilio suo Sigismundum abduceret, petiisset. Meminisse ipsum Sigismundum quam diligenter ac serio, cum illo non solum per literas ac legatos, sed coram etiam Cæsar ipse, ut in Provincia maneret, cum eo egisset, sed cum obstinate in sententia perstitisset, secessumq; in ditionem Cæsaream ursisset, nihil magis curæ sibi fuisse, quam, ut, quæ promissa illi essent, integre ac sincere præstarentur. Præstita vero ei fuisse, jam antea omnia, etiam ante diem aliqua repræsentata, solas literas mercatorum, qui censum annuum numerare ei deberent, desideratas fuisse. Quas in primo numerationis termino, quemadmodum pollicitus fuisset, missurus ei fuerat. Cum interim temeritate sine dubio in Transilvaniam rediisset, pacta conventa omnia sustulisset, nihil pensi habens, quod solennibus verbis, literis, signis, ad ea se obstrinxisset: mox rursus, sive pœnitudine ductum, tanquam nauseante stomacho, sive perniciosa consilia, quæ cum Cardinale Batorio machinaretur, occultare volentem, legatos ad se amplissima cum facultate ac præscripto manu sua in multa capita redacta ad se misisse. Juxta quæ simul atq; secum transegissent, jamque in reditu essent, Cardinalem Batorium aliud in ingressu ostentantem, ab illo Transilvaniæ Principem suffectum sibi allatum, quem varia deinde simulatione dum cum Turcis Tartarisque ageret, literulis ad se in speciem scriptis, legationem sese missurum, ut suam sibi observantiam probaret, pollicitum fuisse: supervenisse multo post tempore Episcopum sancti Severi, à summo Pontifice iis mandatis missum, ut, ubi mentem Cæsaris cognovisset, Cardinalis animum, quoad ejus fieri posset, eodem duceret, illum à sententia ipsius, ei significata, longe discedentem, eas cum Cardinale tractandi conditiones, quæ Cæsari & novæ viderentur, & graves inivisse; quibus nihilominus reverentia in summum Pontificem certis modis & conditionibus assensum se fuisse, si nimirum convenienti ipsius, qui læsus fuisset, ratio-

ratione habita, nihil cum Turcis de pace statuisset: sed iis omni conatu potius se opposuisset: Zolnocium aut alia loca obsideret, copias suas cum Cæsareis conjungeret. Quæ tantum abesset, ut ab illo observata fuissent, ut ne minimo quidem signo voluntatem id præstandi ostenderit, quin potius adversus eos, qui Cæsareas partes sequerentur, tanquam apertum hostem se gessisset: Hustum occupasset: Stephanum Boczikajum, inter Transilvanos primarium, qui ipsius permissu ad se, ut sese juramenti illi præstiti, religione exsolveret, ob solā suspicionem, tanquam de contrariis consiliis contra se cum Cæsare communicasset, possessionibus amplissimis exuisset: Clientelæ Turcicæ insignia, vexillum, clavam, aliaq; dona, quæ à Valacho intercepta, acceptanda duxerit. In Moltaniæ Vaivodam, quem sibi conjunctum non ignorabat, & Turcas, & Tartaros, aliosq; concitare, ipsumque ditione pellere atq; dejicere conatus fuisset. Quo Palatinus comperto, quæ Cardinalis in illum strueret, mature præveniendaducens, jussum suum non exspectasse: Quod singulari præpotentis & perfidiam vindicantis Dei permissu factum se interpretari; ut non solum Transilvani, sed & alii populi discerent, non temnere Numen divinum. Daturum hoc sibi Regem, ut de Cardinali, qui minime tanquam Cardinalis se gessisset, quiq; loco Galeri Diadema regium propria autoritate invadere ausus fuisset, quæ comperta haberet, diceret, non jam se dicturum, quam virulenta in se oratione, etsi minime ab eo læsus lacessitusq; fuisset, sed omnem potius benevolentiam expertus fuisset, apud Sigismundum Batorium, ut ejus erga se animum alienaret, & à partibus suis abstraheret, invectus fuisset: graviora nuper inter Imbraim Bassæ scripta, quæ profugi duo juvenes, volentibus sine dubio ita Superis, tulissent, detecta fuerint, ut nimirum Turcarum Principi se commendasset, totumq; subjecisset, ut Bassarum auxilia implorasset: id manu, id signo ejus probari posse, hominum, non Dei cuncta cernentis, judicia ex iis, quæ specie quadam externa simulantur, falli, & à vero abduci posse: esse autem acrem insimulationem, qua populis pernities, justitiæ ac fidei temeratio afferretur, divinā vindictam; quam si Cardinalis: dum in Turcicam clientelam se dedisset, aliudque sibi speciose persvadere conatus fuisset, ultro sibi accersivisset. Neminem fore existimare, tam iniquum rerum censorem modo prosperis rei Christianæ contra Turcas successibus lætaretur, quin pio animi affectu gratulaturus illi esset: Si Cardinalis inde pulsus fuisset, sibimet ipsi id eum imputare debere; qui aliena invasisset, qui populos illos ad perjurium ac perfidiam à devotione, qua sibi devincti fuissent, vi metuq; coegisset flagitium id flagro dignum fuisse; ne impune jurejurando, quod omnibus ubique gentibus sanctissimum habitum, ludi existimetur. Nulla quidem major calamitas esse potest, quam si non solum inique innocentia opprimatur, sed post mortem etiam indefensa sceleris ultro arguatur. Justene Cardinalis Batorius post mortem accusatus fuerit, difficile judicium est; Inter tam potentes enim vicinos interjectum, pacemq; sibi & provinciæ desiderantem, cum Turcis etiam eam agitasse, negari non potest, sed ea conditione, si ab omni bello consiliisq; contra Christianitatem abstinere ei permissum fuisset, aliter ad Imperatorem Christianosque transire constitutum habuisse, quod non tantum ex literis ejus ad diversos scriptis, verum conditionibus etiam, quas cum Turca tractabat, quæq; adhuc extant, perspici potuit, post mortem autem nemo vel tractat, vel scriptitat. In eandem etiam sententiam à Rege ad Cæsarem responsum. Fieri posse, ut ad Turcam quoq; misitarit, sed magis destinendi ejus causa, quam societatis alicujus ineundæ. In ea autem mutatione rerum Valachiæ securitati & Hieremiæ à Michaele cavet. Varsaviæ deinde sub initium mensis Februarii comitia à Rege habita, in quibus, etsi gravissima pericula, tam à Michaele, quam Carolo, & aliunde, præ foribus imminere viderentur, nihil tamen ad defensionem propugnationemq; Regni constitutum. Superioribus comitiis commissio in Livoniam, Joanne Demetrio Solikovio, Archiepiscopo Leopoliense, à Principe missa fuerat, ad constituendas ibi res, imprimis judicia, quæstionemq; de iis, qui contra Rempublicam superioribus mutationibus Livoniæ aliquid fecisse, fidemq; aliqua re violasse dicerentur. Cum autoritate publica Ordinum confirmari non possent, Senatus consulto interim pleraq; rata habita, maximeq; quæstioni ne amplius haberetur, finis impositus, & ad futura comitia rejecta fuere. Estoniæ etiam cum reliqua Livonia conjunctio incorporatioque hactenus ab Ordinibus à Rege petita, tandem in iis comitiis perfecta editaq; à Rege fuit. Joannes Firlejus etiam, Regni Thesaurarius, ex comitiis iis missus, & maxime quidem ad Nuptias Archiducis Ferdinandi, ad Cæsarem tamen etiam descendere jussus fuerat, publice quidem iis, quę Transactioni Bendzinensi adhuc deerant, ut Titulo Livoniæ, Juramento Ungariæ, Debito Brunsvicensi, sed Valachicis etiam, Moltanicisque, & aliis similibus rebus: privatim tamen secretiora mandata de Matrimonio Archiducis Ferdinandi filiæ, quæ præsenti Cæsari nunc nupta est, habere putabatur, ad summum etiam Pontificem, eodemq; fere exemplo ad Electores Imperii literæ datæ. Juramentum quidem ab Archiduce Maximiliano in Transactionem Bendzinensem jam præstitum & ad se missum esse, sed primum non eo fortassis modo, quo præstari debuerit: cum neq; denuntiatum antea sibi fuisset, ut mittere aliquem potuisset, qui suo Ordinumq; Regni nomine illud exigeret, præstationive ejus interesset, neq; quisquam omnino ex parte sua vel testis interfuisset.

Verum

Verùm minus hoc esse, neque sanè tantopere id à se requiri; fidem se habere instrumentis, quæ ad se missa essent, habere testimonio Cæsareo: ipsius denique Archiducis Maximiliani Chirographis, & signo; graviora hæc esse: Primò quod præter præscriptum Transactionis ejus Livoniæ titulus in juramento, & instrumentis illis ex instituto, ut appareret omissus esset; quæ res non solum ratione Imperij Germanici, suspecta Ordinibus esset, sed non minus, ob magnum Moscoviæ Ducem, cùm quo varia, pacta & consilia agitari dicerentur. Præter hæc cum ut alij Ordines ditionum Cæsarearum, ita imprimis Ungariæ Regni Ordines, in eandem Transactionem intra definitum tempus, solenne juramentum ipsi etiam præstare debuissent. Sacramentum id, & in Transactione acceptum, & toties promissum, in hunc usque diem, nullum adhuc ab illis præstitum. Eam autem rationem Ungariæ esse, ut in nullam partem ditionum Cæsarearum, magis quam in eam intentos Ordines Regni esse oportere, quod & vicina ditionibus Regni esset, & exercitus magni instructi, paratique assiduè in ea versarentur. Non minus gravè, quod cum in Transactione ea Bendzinense, ex hac parte Sigismundus Princeps domus Battorea ac Transilvania, adeo ipsa diserte excepta, fœdereque pacis ejus inter se tum constitutæ comprehensa fuerit, haud ita dudum Transilvaniam statu ejus omnino immutato, hominem ante hac fere ignotum occupasse. Qui postquam Principatum eum invasisset, armatum cum armato exercitu omnis generis hominum copiis succinctum, in finibus Regni vagari. Et cujus voces non paucæ ad homines suos deferrentur, partim Valachiæ Regni hujus juris Provinciæ minitantes, partim non satis pacatum animum aut consilia præseferentes. Quæ quidem omnia cum non parum dubios animos ordinum Regni sui haberent, ut in omnes partes intenti essent, facere. Tanquam communi Principum Christianorum parenti, peculiariter vero tanquam amicitiæ inter se regnumq; suum & Cæsarem sequestro, petit pro loco eo quem summum in Christianitate teneret, iis in rebus autoritatem suam interponeret, provideretque, cum Cæsaris non minus autem summi Pontificis fidem potissimum hisce in rebus, ipse Ordinesque regni sui sequerentur; nè si præter expectationem opinionemq; suam aliquid accideret, quemadmodum multa hujusmodi tempora hæc ferrent, merito fidem cujusquam accusare possent: regnumq; hoc quod magnam partem periculorum Christianitati impendentium cervicibus suis semper excepisset, avertissetque periculo alicui objiceretur.

REINHOLDI HEIDENSTEINII SECRETARII REGII

Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti

LIBER XII.

Casus Cardinalis Bathorij tam insperatus præsertim & repentinus, nonullos ad commiserationem, plerosq; maximè autem Regem Ordinesque Regni ad curam sui commovit; Superioribus enim Comitiis, etsi in vicino metu, turbantibus tamen iis, qui communi omnium Rerumpublicarum peste privata studia & commoda publicis Patriæ anteponunt, nihil omnino subsidij constitutum in iis fuerat, id solum decretum, quibus exercitus curæ essent, nè quid Resp. detrimenti caperet, viderent, Cæsar etiam quemadmodū ante ostensum est, & ipse pacata omnia promiserat, Michaelemq; in officio futurum quasi spoponderat, idem Michael receperat. Rex etiam si quæ controversiæ illi cum Hieremia Palatino Moldaviæ intercederent, vel jus de eo illi administraturum vel controversias eas inter ipsos compositurum obtulerat. Verùm difficilè felicitati est, eundem semper blandientis fortunæ vultum sibi promittenti suo se loco tenere præsentibusq; non majora appetere. Suis enim ut ipse putabat prosperis elatus, ad ampliora quàm ejus erat conditio animum adjecit: Regna cœpit & imperia spirare. Propositi sui tenendi hanc viam inibat. Romanorum Imperatori se, suaque omnia dicabat, quidquid Marte quæsivisset, illi à se quæsitum esse: rursus Othomanno Turcarum, ita supplex erat, ut illi uni, fortunas suas acceptas referret; ad hæc suis coloribus exornanda homini Græco & versuto ingenium non deerat. Majore etiam vanitatis genere, apud Tartarorum Chamum Tauricæ Chersonesi Principem, autoritatem sibi, scriptis ad eum literis conciliarat. Infimam quidem plebem extincta nobilitate, ad spem liberioris, beatiorisque vitæ vocabat; Militum animos & voluntates, summâ rerum omni licentiâ sibi devinciebat: vanaque munificentiæ specie deliniebat: postremò eam militaris laudis, apud plerosque opinionem cum reliquis rebus quas contra Tarcas Scythasque, ex sententia gesserat, tum Andrea Cardinale cæso, erat assecutus, ut Imperator uterque, sibi amicum quàm hostem esse mallet, uterq; suo Imperio subjectum, existimaret. Vulgus eum Alexandri Magni nomine dignaretur. Transilvaniam igitur, quam Cæsari virtute sua recuperatam jactabat, & tradentis eam, imperio ejus picturam circumferebat, sibimet vendicabat, neque dum sumptus seu pretium sibi restitueretur, cedere se ea teneri jactabat. Pulchrum fore visum illi est, adeo nobilem Provinciam, Transalpinæ suæ continuam quam emptam ab Othomanno obtinebat, suam effici; eo si accederet citerior etiam Valachia, tum verò patefactum iri aditum sibi ad proxima, quæ vellet Regna invadenda, Victoriæ spem in una celeritate ponebat. Magnum Moscoviæ Ducem eodem religionis schismate conjunctum, rebus suis favere: in citeriore Valachia præsidia modica: provincialium animos in se propensiores: in Regno Poloniæ nihil parati: factionibus Comitia soluta, nullum justum exercitum, ad sua conata infringenda, præterquam qui sufficeret pro regni limitibus excubiis agendis; se viris, armis equisq; & omni instrumento bellico instructū sciebat. Virtutem Ducis exercitusq; Polonici qua superiore anno ad Socoram maxime Tartarorum Turcarumque copiæ rejectæ Hieremiasq; vix non contra voluntatem Turcarum Imperatoris Provinciæ impositus fuisset, Rozuanique exitum socordiæ potius eorum, qui victi essent, quàm virtuti potentiæq; victorum tribuebat, sibi cum exercitu suo victore, longè aliam fortunam promittere. Jam in Poloniæ regno habebat, qui eum à virtute, munificentiâ, humanitate & literis & sermonibus celebrarent, Regi & regno summè amicum prædicarent. Prorsus multis involucris consilia texerat: quæ ut ficta omnia citò patuerunt, suspecta mox cupiditas ejus. Novarumque rerum studium Regi: monitusq; Hieremias Palatinus Moldaviæ fuerat; etsi numerosiores copias Polonicas habere vellet, commeatum illis pararet. Quod cum recusasset, admonitus

tus eſt, ut arces Socaviam & Chocimum præſidiis, ac apparatu bellico & commeatu quam diligentiſſime inſtrueret: Ipſe vero commeatu proviſo locum commodum caperet, ac eo ſe tueretur, donec auxilium illi è Polonia ferretur. Et hoc quamvis de periculis ſuis ipſe ante Regem & Zamoiſcium ſolicitus appellaſſet, neglexit. Affinitatis ineundæ cum Michaele ſpe objecta quod filio ejus filiam ſuam in matrimonium collocaret, legatione miſsâ ab illo poſtulaſſet. Incommode etiam evenerat, quòd Stanislaus Chanſcius Polonorum quos in aula ſua habebat, Hieremias, Præfectus, iisdem diebus extremum diem obierat. Superato itaque Michael, magnis itineribus, Alpium illorum jugo, in agrum Socavienſem erupit. Hieremias Moldaviæ Palatinus ne opinato quidem ejus adventu perturbatus cum ea ſuorum manu, quæ præſtò erat 200. Polonis hoſti, obviam prodit. Levia Valachorum ingenia & crebra dominorum permutatione gaudentia jactis in ſublime pileis deditionis inſigni, tranſitionem ad hoſtem faciunt: cenſebantur ad quindecim millia hominum, manus ad hoſtem diſtinendum præcipitis præſertim itineris, labore confectum, ſatis valida, ſi fides, ſi animus, ſi erga Principem ſuum amor fuiſſet. Poloni quos præſidij ſui cauſa, 200. Hieremias habebat paulatim hoſtem ſuſtinuerunt; & primò impetu irruentem, acriter propulerunt: ubi ſe deſertos, & tantæ multitudini ſolos eſſe objectos vident, pedem retulerunt. Gidinius multis hoſtium interfectis, ſumma cum gloria dimicans. Saucius ex equo exanimatus decidit: delatus Cameneciam, honorifica ſepultura afficitur, Hieremias arci Soczavienſi, diffidens Chocimum recta contendit. Hærebat in tergo hoſtis, & ad flumen Prutum extremum agmen conſecutus carpſit, advolat eodem veſtigio temporis, Chocimum quos Hieremias receperat: oppidum incendit, ac diripit: arcis expugnandæ difficultate animadversâ, obſidionem inſtituit, Ei negotio præficit, Udram copiarum ſuarum præfectum adjungit Delimarcum & Babam nova-cum ipſe Socavam repetit. Et civitatem quidem nullo impediente ingreſſus eſt. Arcem jam antea præfectus præcluſerat, & firmo præſidio tenebat, abundabat omnis generis commeatu vel ad diuturnam obſidionem tolerandam. Ipſe præfectus Trzaska ad omnem perferendum caſum animi magnitudinem præſeferebat: Verum ſæpius ab arce hoſtem fortiſſime repulſum exigua mercede officio deductus, in arcem recepit, ſeque illi & omnia dedidit: per ſpeciem religionis in ædem ſacram quos impedimento facinori ſuo futuros credebat ablegatis. Oblitus virtutis Conſtantiæque Polonæ nullam rem æquè atque fraudis, & perfidiæ infamiam reformidantis. Cum neque ab hoſte quidquam gravius eſſet. Illi metuendum: nulla muralia Tormenta habente, ac aſſiduis literis de celeri ſubſidio fieret certior. Cauſam occupatæ Moldaviæ, cum ad Regem ipſum, tum Cæſarem aliosque Principes, quemadmodum de Cardinale Bathorio ſibi finxerat; Eam excogitarat. Quod Valachiam invaſiſſet, maluiſſe prævenire quàm præveniri ſummum inimicum ſuum Hieremiam & percuſſores & veneficia in ſe in aula ſua aluiſſe: auxiliis Polonicis & Turcicis, ſe teruiſſe: eâ fide publica accepta in proximis comitiis: ſe demonſtraturũ inimicos ſuos, Sigism. Bathorium & Simeonem fratrẽ, in id ſervaſſe; ut alterum in Tranſilv. alterum in Moltaniam auxiliis Turcicis & Tartaricis induceret, contra ipſum Hieremiam jure militari proceſſiſſe: petit nè ante comitia moveretur aut turbaretur: omnia ſe ex provincia ea præſtiturum quæ Rex mandaret aut alius præſtaret. Ne Zamoiſcium quidem cum ipſe tum fautores ipſius, inſimulare verebantur, conſilia cum Cardinale Bathorio tractaſſe, Cardinaleque cæſo integrum ſcrinium literarum ejus ad Cardinalem reperiſſe, quas in Comitiis exhibiturus eſſet: Temporis nimirum eximendi cauſa, ad Comitia rem trahere volens. Quæ cum vaniſſima Zamoiſcius eſſe ſciret; ut qui nullas literas ad Cardinalem inconſulto Rege quemadmodum & alios, quæ alicujus momenti eſſent, dediſſe ſe conſcius ſibi eſſet, ut non expectatis Comitiis, quo in ipſis Comitiis quamprimum actio inſtitui poſſet, ſub fide publica eas mitteret, detegeretque inſtabat; cum alias jure publico, altera Comitia ad actionem eam inſtituendam, expectanda inſtigatori eſſent, qua in re cùm hæreret, facilè vanitas ejus apparebat: Reveraque non tam ſuſpicio aliqua inſidiarum ab Hieremia, quàm eæ de quibus oſtenſum eſt furiæ, cupiditas nimirum ejus eum agitabant. Frequens à Michaele ad Regem Tarnovius Pocillator Chalicienſis commeabat: & Internuntius quaſi inter eos erat. Quamvis in ipſis comitiis, Legatus etiam quidam ejus, cujus poſtea mentio fiet, venerat.

Per utrumq; igitur reſponſum ſincere gratiam Regiam ambiret: antea commemoratæ propoſitæ cauſæ inimicitiarum cum Hieremia refutatæ, aut certè minus ſufficientes ad vim fuiſſe oſtenſæ: ad Potocium quidem Præfectum Camenecenſem, Turcarum Imperatoris beneficio, à quo Hieremia etiam Moldaviam obtinere ſciret, eam quoque ſe obtinuiſſe, ipſe literis profeſſus fuerat. Cæſar hac de re appellatus injuſſu inſcioque ſe ea adminiſtrata affirmabat. Ex ijs qui in conſilio cum illo fuerant, ſatis conſtabat, eum in Poloniam exercitum mox ducere conſtitutum habuiſſe, ſed duas res eum tardaſſe; unam quòd aliquot menſium ſtipẽdia exercitui deberet: ideoq; minùs obſequentem haberet: alteram quod nimia in Hieremiam Moldaviamq; celeritate, equitatum offendiſſet, recolligen-

ligendusque ulli esset. Tum verò ipsius Michaelis voces nunciabantur: quod Transilvaniæ accidisset, idem in Polonia etiam, non difficilè esse efficere. Nonnulli etiam quemadmodum, in Moldaviam Diploma vexillumque ex porta Turcica se impetrasse, ultro gloriatus fuerat. Ita in Poloniam quoq; Diploma aureis literis, cum habere confirmarent. Indignitas ejus rei vel maxime animos hominum movebat, quid enim indignius esse poterat, quàm Moltanum mancipium, Turcicum vel cogitare tale aliquid ausum fuisse. Sed quemadmodum ostensum est, nè in Regno quidem fautores illi deerant, quos si in ulla republica in hac certe tam libera etiam pessimus quisque reperit, qui partim conventibus turbandis, partim quibus poterant rebus nè quid contra eum decerneretur impediebant, cum Austriacarum partium tam religionis Græcæ quæ communis illi cum ipsis esset studia. Non in Valachia incolumitatem regni consistere: separata hæc esse. Quod si Hieremias defendendus sit, is eum tueretur, cui esset bono, vereri se nè quis bellandi cupidus, hanc propugnationem suadeat: ea oratione Zamoiscium & Potocios designabant. Postremo utiliorem Michaelem Reipublicæ futurum, quàm Hieremiam dicere, modo tributum regno penderet. Hieremiasnè an Michael Moldaviam teneret, parum interesse. Jam non contentus Moldavia fines Regni ingressus, Michaelis miles, Duce Baba Novaco Pocutiam igni ferroque vastabat: bona trans-Nestrana Regis nobiliumque populabatur, omnia flammis incendiisque ibi collucebant, quæque ab impietate? ab licentia prædas agentium, comitti poterant, in omnes sexus homines, infantes, etiam edebantur. Zamoiscius igitur re cum Rege communicata Stanislaum Zolkievium Castellanum Leopoliensem campestris militiæ Ducem cum limitaneo qui repente, parari poterat exercitu ad Nestrum qui fines Regni prælabitur præmittit; qui & fines regni, dum ipse cum majoribus copiis subsequeretur, tueretur, & in conatus Michaelis intentus esset. Interim cum Regem frequentibus literis, ad bellum apparatumq; ejus excitabat, tum de ratione ejus gerendi, cum Zolkievio diligentissimè communicabat. Regi non solum de dignitate, sed salute etiam ejus, totiusq; regni agi ostendebat, præter periculum autem quod si imparatos offenderet, gravissimum incumbere posse, ad existimationem etiam ad exteras nationes pertinere, non facile cujusvis injuriæ opportunum regnum esse ostendere: neque solum ad Polonicarum rerum autoritatem opinionemq; hominum de viribus ejus confirmandam, plurimum valiturum: Sed Sueticarum etiam, non modò injurias propulsasse. Sed tantùm contemptum Privilegij in regnum Poloniæ tanquam Satrapiam aliquam impetrati, non inultum sivisse: Priusquàm autem auxilium à Turca illi præstaretur, copiæq; Turcicæ minus alias expeditæ Danubium trajicerent, Transigi posse. Itaque, ut & semestre stipendium in militem præsertim equitem indiceretur, cùm ad trimestre cunctatiores, plerique essent, quartanaque pecunia omnis, quæ ex tributo cogi posset, in usus eos conferretur suadebat. Magnum impedimentum, delectui judicia Tribunalis Regni, quæ sub id tempus Lublini exercebantur afferebant; qui enim nomina maximè ex Palatinatibus, Russiæ daturi putabantur, judicia observare cogebantur, neque deserere illa poterant, ut justitium, igitur quamprimum ediceretur, cum Regem tum Joannem Ostrorogium, Castellanum, nunc Palatinum Posnaniensem, qui Marsalcus tum Tribunalis Regni erat, diligenter appellabat, ipse delectum studiosissimè curabat: ad turmas ducendas, quos poterat excitabat, hortabaturq; pecunias ipse etiam repræsentabat: Hieremiam Palatinum Moldaviæ de cujus periculo saluteque maximè ageretur, idem ut faceret, quasque maximas posset, in eandem rem pecunias conferret, sedulò hortabatur. Cosacos Zaporovienses, quos à Michaele etiam solicitatos, cognoverat, per Orissovium veteranum Ductorem illorum centenisq; aliquot florenis eis objectis, sex millium autem florenorum donativo, quamprimùm ad castra venissent, eis promisso adjunxerat: Cumque ex tumultu Nalevaikano nondum satis confirmati essent, Magistratibusq; & Reipublicæ fiderent, literis fidei publicæ cum Regis, tum suis ad Præfectos oppidaq; eis datis, securitati eorum prospexit, fiduciamque confirmavit. Zolkievius castra sua hostium castris opponit. Tyras est fluvius Nestrum accolæ vocant, qui supra Chaliciam defluent, Pocutiam Regni Poloniæ Provinciam à dextris scindens, inferiùs ad Chocimum & Camenecciam, Moldaviamq; & Regnum Poloniæ dividit. Depressa fertur valle, quam efficiunt, ab infima rupe leniter acclives, quarum altera Polonici littoris contra arcem mollius est devexa & habet pagum. Altera sub ipsa arce præruptior, ut in hanc flumen procumbit.

Tota saxosa in ejus petra Chocimum arx admodum crasso muro, collibus humilior, qui circum sunt, condita, assurgit fossa præardua & circumcisa, unde in terram si despiciant, caligant oculi, in eis collibus munitiones suas habebant hostes. Ex altera ripa Zolkievij erant castra. Cum indies certamina singulorum, interdum plurium sererentur, nostriq; semper essent superiores, & irrumpere vado fluminis in hostem multoties flagitarent lenitatemque Ducis vocibus carperent. Zolkievius an si occasio data ei esset, illo vel exercitu alio non expectato decerneret, Zamoiscium consulit. Rescribit illi ut quæcunque ageret, ex securitate Reipublicæ ageret, se annorum gloriæque saturum, non tam cupi-

cupidum ejus esse ut eam illi invideret, potius tanquam juveni, quo diutiùs illum patriæ operam navare cuperet, eo majorem famam, authoritatemque quo utiliorem afferre posset, optare: Itaque arbitrio ipsius permittere. Unum rogare, ne rumores ante salutem poneret, & quæcunq; susciperet, nonnisi explorata securitate Reipublicæ ageret: neque in discrimen partem eam copiarum mitteret, qua quod Deus averteret amisså, vix ullam reparandarum virium spem reliquam futuram: tributis, stipendiis, hominibus exhaustis, Zolkievius igitur observata opportunitate cum singulis diei momentis quid gereretur, apud hostes in munitionibus ex superiore loco nosceret, libratis tormentis cū languidiores esse videret, simul ab arce eruptione facta, cōpluribus interfectis, reliquis in terrorem conjectis æneo tormento disjectos, ex munitionibus hostem fugavit. Milliare inde castra fugati posuerunt. Liberior deinde utrinque commeandi facultas. Hieremias uxore cum liberis, Cameneciam missâ, ipse in castris Zolkievij cum mille equitibus & peditibus quingentis restitit. Zolkievium cum exercitu esse Michael cognito, ad Zolkievium mittit, quo animo cum exercitu ad Niestrum hæreret, pacemnè an bellum expectare ab eo deberet. Respondit Zolkievius cum exercitum vicinum esse cognovisset, se quoque ad tuendos fines Regni securitatis publicæ causa copias habere pacem aut bellum non sui sed Regij arbitrij esse: ex cujus imperio agenda omnia, sibi essent. Quæ in Moldavia acta essent, Regi se significasse ejus, mandatum se expectare. Temporis deinde eximendi causa, occasionisq; dum securos imparatosque opprimeret, ad Regem etiam legatum mittit; qui ad Comitia ad Regem venit, quod via autem publica non quâ externi legati ab iis finibus, custodibus additis dici solerent: Venisset, non satis Zamoiscio præsertim probatum, ne partim vires Regni exploraret: partim cum fautoribus, partium occultè consilia communicaret. Quod etiam non tam authoritatem legati, quam Nuntij, quos Goncios vulgo vocant, habere videretur, ne ad ipsum Regem admitteretur, ad dignitatem Regiam pertinere visum, cumque quemadmodum ante ostensum est, amicitiam benevolentiamq; peteret, deferretq; ipse quoque ancipiti cum responso dimissus fuit, non parvis sanè injuriis Regem ab eo offensum, Provinciam regni Poloniæ, nullo indicto bello aut causa belli ab eo occupatam sanguinis, etiam Equestris Polonici. Non parùm fusum, intra ipsius regni, fines, Pocutiam invasam, hostiliterque vastatam direptamque, aliaque damna complura maximaque data: illa tamen si decederet, hæcque sarciret reditum ad clementiam Regiam, ei non præcludi. Ad hoc triginta dierum spatium ei dari, quo elapso, quæ hac de re sententia ejus esset: ostenderet, quâque ratione Regi ac Regno satisfaceret: ex ejus responso Regem etiam consilium capturum: Zamoiscius sciens, magnam partem victoriæ seu spem ejus in hujusmodi tractationibus, esse solere, & ipse libens occasionem hanc arripuit: & Zolkievio nè ex manibus eas dimitteret, sed dum exercitus justus pararetur parataque & instructa omnia haberent, eas quantum posset, foveret, sustineretq; mandabat.

Tandem mense Julio Belzam ipse movit, inde Leopolim Turmis ut Glinianum convenirent, ante diem vicesimam quartam Julij indicto, quo profectione illius cognitâ, eò magis accelerarent, citiusq; ad eum copiæ convenirent. Sed quemadmodum ante ostensum difficilis delectus fuerat, ita ut quò faciliùs illas cogerent, de suo non parum erogare præfecti cogerentur, itaq; duas tantum Turmas, Gliniani offendit. Unam Nicolai Ostrorogij ducentorum equitum gravis armaturæ, alteram Snopkovij levis seu Cosacorum equitum; quo omnes autem faciliùs consequerentur, cum lentius aliquanto progressus fuit, Vrebloviæ etiam in itinere diem unum atq; alterum substitit. Ad Comitia Cauzij, cum literis de Transilvanicis, & Moldavicis rebus duo etiam ex aula Turcica missi fuerant, qui partim de Moldavia expostularent, partim de Cosacis perpetua, querelarum causa more suo quererentur. Responsum fuit, ob occupationes Comitiorum, per suum Regem responsurum ad eam rem. Ex Secretariis Adrianus Rembovius Brussus designatus qui dum itineri se parat, tertius etiam Dziater iisdem cum mandatis supervenit. Jussum igitur ut properaret, moram excusaret, partim Comitiorum occupationibus, partim quod jam iter ingressus, de occupata repentino impetu à Michaele Valachia, quam Bogdaniam Turcæ vocant cognovisset, ac ita neq; satis tutò per Valachiam Constantinopolim pervenire potuisset, atque ad Regem de turbata à Michaele Valachia referendum prius fuisse, novaque ea de re mandata, sibi expectanda, tandem tamen jussu Regio ambitu alio tutiore capto Constantinopolim properasse. Mirum autem imprimis Regi ac contra morem majorum actum videri, quod se invito cum Christianorum Cæsare pacem fecisset, Michaeli vexillo muneribusq; missis Transilvaniam confirmasset: & quemadmodum Michael literis ad Præfectum Camenecensem scriptis, ipse profiteretur etiam Valachiam seu Bogdaniam. Hæc an mori majorum recentiq; & pristinis fœderibus consentanea essent, quibus ut communes amicos & inimicos haberent, sancitum esset, facilè ipsum judicare posse. Majores utrinque ipsorum inconsulto altero nullum unquā fœdus inijsse: Inito Reges Poloniæ, primo loco comprehensos fuisse: ad hæc gloriari, Michaelem ad Regem deferri in Regnum etiam Poloniæ. Quemadmodum Valachiam ex aula

aula Turcica Diploma se habere. Regnum Ordinesque, nullum alium quàm liberis suffragiis à se electum Regem, illo præterquam Deum superiorem nullum agnoscere. Regem cum ob eas tum alias injurias illius, nullo modo Michaelem ferre, decretum habere. Itaq; quamvis in paterno regno Sueciæ non parvæ illi difficultates objicerentur, Zamoiscium tamen cum exercitu mittere, qui quocunq; locorum reperisset, Michaelem persequeretur, prout per Castellanum Chalicienlem Golsciū, & Joannem Felicem Herburtum ostensum antea fuisset, optimo jure Valachiam ad Regnum pertinere, bellis quidem Prussicis Moscoviticisq; Regis Poloniæ nonnunquam impeditos, ut duorum millium aureorū tributum, & quod vulgò Aracz vocantq; Principibus Turcicis penderent, Palatinis Valachiæ subditis suis permisisse, de jure suo nihil prcterea diminuisse, aut eo decessisse, quin potius, quoties res Provinciæ turbarētur, exercitibus suis illi subvenisse: Sumptus non parvos in illam fecisse; Meritò igitur per eosdem petiisse, nè in jure usuq; nostro interpellaremur, sed nihil certi responsi retulisse, itaq; majores indies sumpt⁹ fecisse: tantoq; minùs decedere ea posse; rogare ne eo offenderetur, si in formulam certā Rex eam redigeret, frequentissimè ab Ordinibus regni, quo cum fructu, tantæ impensæ fierent, quæri: nè molestè ferret; jure suo Regem Regnumque, uti Rembovio secretò mandatū, ut si integrum jus teneri non posset; ad minimum tributum Haracz vulgò ab illis dictum, idq; si non perpetuum, quadraginta tamen vel triginta, vel quod obtineri posset annorum, pro tantis impensis impetraret, operam daret. De Transilvania Moltaniaq; recordari. Cæsarem posse, non semel ipsum hortatum Reges fuisse, quo indigenæ, Palatini, quiq; mutuæ amicitiæ inter utrasque ditiones studerent, iis præficerentur, operam darent, si spei successus responderet summoto Michaele nunc fieri id posse, non alios tamen quam Christianos eis præficiendos, nè ex diversitate ob eamq; odio religionis turbæ aliquæ inter subditos oriri, ex iisq; amicitiæ etiam inter Principes ipsos turbari fortè possent; quàm Rex constantem perpetuamq; esse cuperet, idemq; de Turcarū etiam Imperatore sibi persuaderet. Interim existimare rectè Cæsarem facturū, si Temesfarum copias suas promoveri juberet, quæ vel in fuga in partes Germanicas si in eas forte perrumpere vellet, vel ab auxiliis inde ei ferēdis Michaelem excluderent. De Tartaris mandatum, ut ostenderet, superiore anno aliquot tantum milliaribus à finibus Regni, cum exercitū hæsisse dum copiæ Regiæ in illa vicinia intentæ in illum fuissent Michaelem in Transilvaniam interim perrupisse: Rogaret tam Tartaricæ quam Turcicæ etiam copiæ, non modo noxam Vallam finibus regni afferent: sed ob supicionem, qua nulla vicinitas armorum carere potest, quàm longissimè potius ab illis abstineretur. De Cosacis si mentio aliqua fieret mandatum ut ostenderet colluviem illam nullius in Imperio esse: in Regiis ditionibus ipsis, & dare illos damna & accipere: nuperq; adeo exercitu misso, partem aliquam illorum in potestatem venisse, omnes comprehendere vel radicitus extinguere difficile esse ex diversis ditionibus confluere: in diversis maximè autem fluviis, paludibus locisque reconditis & difficilibus degere, nuper ad Ducē exercitus misisse, à Michaele se invitatos: malle tamen Regi quàm ipsi operam navare: studium id illorum repudiare, nō satis tutum visum, nè vel ad Michaelem transirent, vel exercitu regio promoto, ditiones Regias vacuas, vel Tartaricas Turcicas ipsas invaderent. Itaque contra communem potius hostem opera eorum utendum existimasse, cum de Tartaris etiā in partes traductis Michael gloriari diceretur, quid animi illi haberēt, ut exploraret, & mandatum: maximè Bialogrodi: quo ob infesta itinera in Valachia divertendū illi esset, ex Sendziaco quid cognosceret quamprimum Regi, Zamoiscioq; nuntiaret. Cumq; Bassa cum exercitu citra Danubium esse diceretur, eundem quoq; ut cōveniret, quæq; mandata de Temesfare ad Cæsarem haberet, illi quoq; & Sendziaco, Bialogrod. ostenderet, ut quæ ipsi quoq; & vias in Germanicas partes Michaeli præcluderent, & Tartarorum Hamum cum pristinorū fœderum nuper adeo ab eo renovatorū, tum officij sui, ipsi quoq; admonerent, ab ipsis peteret, ut maximè enim Turca vexillum Michaeli misisset, hostē tamen ejus esse pro hosteq; ab illo haberi nemini dubium esse, remq; ipsam satis testari. Quemadmodū jussus fuerat, Zamoscium Leopolim jam progressum, Rembovius cōvenit. Ut si quid in illa temporum varietate novi incidisset, ejus consilio omnia ageret. Operæ pretium autē hic fuerit, barbarorum fidē cognoscere. Cum Jafer Czausius ad Regem venisset, literis, legationeq; Michaelē Regi commendabat, qua expositā, privatā audientiam petit, delegati Petrus Tilicius Episc. Culm. qui Vicecancell. munere tum fungebatur, & Leo Sapieha Cancell. Lith. Sumā hæc fuit. Mirari Cæsarē Turcar. cum permisisset Regi ut ipse, Palat. Transilv. & Moldaviæ daret, id non faceret, multò magis quod cum Andr. Bathoreum Principē Transilv. dedisset, tolli eum à Michaele passus fuisset, Michaelem exercitu, & tormentis instructum esse, cogitare eum omnino Poloniæ: Incommodare: Cæsarem Turcarum cùm in promptu, copias tam citò non haberet, vexillum quidem illi misisse, omnino autem ferre eum nolle, quid Rex cogitaret scire cupere. Demonstrantibus diversam orationem, ejus à literis esse respondit cum per Transilvaniam eundum sibi esset, periculi vitandi causa, aliter literas scriptas, aliter coram sibi mandatum, ut quæ certi aliquid de voluntate Regis sibi significaretur, petere. Interitus Cardinalis Batorei variis causis excusatus, in varia intentum esse coactum, Regem fuisse. Et Germanorum copias: quæ non procul inde in Un-

in Ungaria fuissent, & exercitum Tartarorum, qui superiore anno in finibus regni fuisset, aliaque complura: à Michaele Regem Regnumque Dei beneficio non metuere, qui animus Regis esset, per suum significaturum. Ulterius urgente, ad Regem relatum. A quo eodem cum responso dimissus. Postea etiam literæ Turcicæ in Moldavia interceptæ, quibus si Michael filium in Aulam Turcicam obsidem mitteret, reditus ad gratiam spes ei fiebat: facilè ut appareret quo fortuna fuisset, eodem favorem eorum propensurũ. Sub idem autem tempus, quo Rembovius in Aulam Turcicam mittebatur ad Carium etiam Tauricanum Principem Goncius missus. Freto & pristinis & proximo fœdere, Socoriense majorem, legatum Succamerarium Braclaviensem designatum jam à se ad illum fuisse, cum Michael qui Valachiam præter opinionem repente occupasset, ejus fiduciâ se id fecisse gloriaretur. Goncium igitur prius se mittere, per quem declararet, starenè fœderibus velit, an ve amicus, aut hostis esset. Zamoiscius Gliniano Reboulam progressus, plerasque turmas ibi cogit, cum si quæ ulteriores, essent, ut ibi convenirent, denuntiasset, inde Probozniam, tandem Skalam proficiscitur, ibi audito etiam Paulo Volucio Episcopo Camenecense, quibus cum mandatis à nobilitate ad Regem proficisceretur, cum in ea civitate aliquantum temporis mansisset, tardiusq; milites convenirent; maturaturos existimans, si inde versus hostem se progredi ex fama, & literis circummissis intellexissent, lentis itineribus, ante diem tertium Calendis Septemb. supra villam Philippinam consedit. Conjungit eodem die Zolkievius sua cum illius castris; Convenit pleraq; multitudo militum, in his Senatorij Ordinis non pauci, tum ex omnibus regni Provinciis, flos juventutis, cæteri indies expectabantur. Postera die consilio advocato oratione confirmandos Zamoiscius existimans: Si cum externis, inquit agendum mihi esset, longiori fortassis, oratione utendum mihi foret, nunc autem quis vestrum est? qui vel de injuriis Michaelis, vel nefariis ipsius in regnum consiliis vel cognitum non habeat, vel auditione sermonibusq; hominum non acceperit, quęq; necessitates belli hujus non tam inferendi, quam propulsandi defendendique, Serenissimo Regi ac Reipublicæ sint, perspiciat? De Valachia etsi ab homine præsertim levissimo, cum genere contemptus, tum audaciæ scelerisque magnitudine, qua Provinciam regni, nullâ injuriâ lacessitus, nullo prius indicto, invadere occupareq; ausus fuit. Nulla ferè gravior injuria esse possit. Præ aliorum tamen scelerum consiliorumq; nefariorum, magnitudine, minus tamen querendum videri posset, sed cum initium quasi sit injuriarum ipsius, aliquid tamen dicendum videtur Neminem tam peregrinum in Patria esse puto, qui quo jure Provincia ea ad Regnũ pertineat nesciat. Quod in omnium enim recenti memoria est ut virtute laboribusq; vestris, superiore anno parta fuerit, sanguine vestro acquisita, maximis Turcicis Scythicisq; copiis amotis adjuncta: quo consilio constituta Hieremiasq; ei impositus, quem omnino vestrum latet? neq; tamen inde primum jus id ortum, sed vetustissimum solidumque, perpetuoque usu usurpatum & omnes scitis, & Cracoviensia regni tabularia testantur; In quibus plenæ arcæ feudorum. Valachicorum omnium una cum universa annorum serie descriptorum extant. Quæ quidem series nunquam interrupta fuit. Sed aliquantulum turbata, quo tempore Mathias Bohemiæ & Hungariæ Rex cum Friderico Imperatore, in contentionem discordiasq; venisset, fœdusq; cum Solimaño Rege Turcarum fecisset, ei tamen rei à majoribus nostris subventũ fuit. Miserũt Constantinopolim, docuerunt Solimañum Imper. Valachiam citeriorẽ juris esse regni Polon. meminisset, quibus verbis inter ipsum & Regem regnũq; Poloniæ pax esset sancita, cum quidẽ ille sibi præfidens, de jure eo regni se non magnopere laborare, dum stipendiũ ex ea Provincia sibi pendatur, respondit: Quod quidẽ stipendium neminem op⁹ est eo errore duci, ut existimet, jure aliquo belli esse huic provinciæ impositum: sed cum Palat. Valachiæ, tantas opes Turcarũ, tam eorum vigilantem, atq; adeo fortunatum ducem esse cerneret, occupatisq; magnam partẽ finitimis Provinciis eum sibi, jam videret, imminere, nec tanti se esse, ut eum impetum arcere posset petiit à rege & regno suppetias. Extorserunt hoc, difficilia illa tum regni tempora dũ uno tempore duo gravissima bella in Prussia & Moscovia gererẽtur, ut Rex illi in eã sententiã responderet, quoniã in pręsentia, propriis non posset, illũ armis defendere, bellis cum potentibus inimicis distractus, permitteretur, quam minimo stipendio, pacẽ Tiranni redimere. Paruit regi. Redemit. Bella interea ex bellis in universa Europa ferebantur, sed nulla unquam legatio Constantinop. missa: nulla reintegratio pacis facta, quin huic juri regis & regni in hanc Provinciam exceptione caveretur: semperq; nov⁹ Valachiæ Princeps in verba regis & regni jurabat. Cœpit deinde is Principatus Constan. esse venalis: Accessit quod Augustus Rex, ad togæ magis, quàm ad armorum consilia natus non tantopere id curaret: Illud tamẽ nemo unquã inficiabitur, quoties Turc. Imper. aut ejus Duces voluissent, superstitionis suæ huic Provinciæ dominũ imponere semper esse Polon. armis, fortiter repulsos, & eum Valachiæ præfecisse, quẽ Rex Pol. præesse animum induxisset: Quid Tarnovius, quid Sieniavius, quid Lascius, aut Mielecius egerint. Postremò nuper duce me regis & regni exercitus ad Socoram quid egit? qua quidẽ de re quid Clemens VIII. Pont. Max. censuerit quantopere ad occupandã firmo præsidio arcem Chocimens. unicum hujus Provincię propugnaculũ me hortari jusserit. Habeo nuntij ipsius Germanici Malaspinæ literas, quid tum Regis & Reipubl. exercitus perfecerit, quanta animi celsitate, in

reprimendis prope innumerabilibus Tartarorum copiis usus sit: Bassam de spe certa obtinendi Principatus dejecerit: hunc Hieremiam constitutum à Rege & Regno Palatinum confirmarit, omnes novistis. Cum igitur hoc certum sit, quod indubium vocari non potest. Valachiam citeriorem ad Regem & Rempublicam nostram pertinere. Hanc Michaelis armis per fraudem esse oppressam quis non doleat? cædes omnis generis hominum facta, Divina & humana jura violata: rapiuntur feruntur que omnia: prostrata matronarum pudicitia: violata innocens virginitas, res ad dicendum audiendumque horribilis: non à pusionibus, non ab infantibus, puellis temperat libido cruentantur, exanimantur, necantur. Ea denique fiunt, à quorum commemoratione, refugit oratio, gravissima hæc esse, nemo est qui non videat, graviora tamen multò, quòd his non contentus, ipsum Regnum à quo nullam unquam injuriam accepit invaserit. In Pocutiam impetum fecerit, bonis publicis Regis privatisque Nobilium direptis, summam ei vastitatem intulerit, adhuc in oculis vestris, tecta villarum collucent, fumant oppida conflagrata: vestigia barbaræ crudelitatis compluribus locis cernuntur.

Itaque non Valachorum exercitum, sed Polonorum fudisse prædicat, literisque suis, ad Scythas datis triumphat. Turcarum Imperatoris clientem se esse: ab eodem sibi Regnum Poloniæ aureis literis desponsum ostentat: quod vel sperare vel in mentem admittere, hominem vilissimum ausum, quis non indignetur magis doleatque quam miretur; quoscunq; huic pulcherrimo Regno, vel æmulos vel hostes esse putat, eos omnes nuntiis, & literis spe præmiorum partitione Provinciarum, bonorum, fortunarum donatione sollicitat: & tanquam ad prædam aliquam dividendam convocat, Austriacis Christianis quidem Principibus, & Regno multis nominibus conjunctis, sed Interregnorum magis pertæsis, quàm oblitis, Cracoviam ut fertur offerre dicitur: Mosco Lithuaniam: Carolo Livoniam infimam plebem & agricolas ad pileum vocat: ad cædem dominorum suorum incitat: Postremo hoc impuro ore suo jactare non dubitare eum fertur, plures esse in Polonia proceres qui se Regem quam Sigismundum esse malint: eorum se literas promissa cohortationeq; haberet. Neminem sane tam degenerem qui modo in Poloniam natus sit esse, in animum inducere possum: ipsum suas potius spes scelestas cogitataq; prodere puto. Quod justius igitur bellum, quam pro Patria pro aris, & focis esse potest? sed bellum cum justis hostibus esse solet; Hoc non cum Archiduce Maximiliano, Turca, Tartaro vel Mosco, sed cum uno perfidissimo latrone est, neque illud sane est, quod movere quenquam debeat, quod turbatis infectisque rebus ex Comitiis discesserimus. Nulla unquam maxime libera Respublica, tam fœlix fuit, quæ non seditiosos, turbulentosq; cives aliquot habuerit: propterea tamen non à Rege à magistratibus, à bonis viris, quorum per Dei gratiam, major adhuc apud nos numerus est, deserenda.

Maximas igitur agere Deo gratias, quod pro amore suo erga Regem, & regnum eam mentem viris militaribus dedisset, ut ad furentis hostis impetum concurrerent, & suo ad Nestrum adventu eum reprimerent, præclare fecisse Zolkievium campestrem Ducem præclare Strussium Castellanum Chaliciensem, præclarè Potocios & nobilitatem cum fortissimis militibus; qui tam necessariam operam, adeo necessario tempore Regi & reipubl. navavissent: Iis quoque se pro eo, atque meriti sunt gratias agere, neque apud Regem atq; Rempub. tantam illorum virtutem, pietatemque silentio prætermissurum. Divinæ animi magnitudinis inquit fuit, paucos contra magnas hostium copias stetisse; hoc est Patriæ omniumq; salutem sua vita duxisse cariorem, vobis vero, inquit quod genus tantum gratiarum reperiam, qui huc partim amore, patriæ sponte vestra confluxistis, & quas opes quasq; fortunas virtute aut felicitate vestra majorūve vestrorum partas habetis cum in rempubl. defendendam contulistis partim stipendia merenda vobis duxistis; nulla posteritas pij animi obliviscetur, nullæ literæ studium hoc vestrum reipubl. formidoloso tempore oblatum tacebunt. Ad preces deinde ad Deum conversus, ut justissimæ causæ, contra injustitiam: rationi contra libidinem & audaciam: pietati contra nefaria scelera faveret, precatus fuit. Sermonem ejus excepit, militaris approbatio in eandem sententiam favorem cœlestis numinis implorantium. Miserat quemadmodum ante ostensum fuit Michael in Pocutiam partem copiarum: quæ maxime Stephani Potocij, aliorumq; vicinorum possessiones diripiebant, omnia rapinis cædibusque miscebant: illis Niscitio cum mille circiter, & centum partim equitibus, partim peditibus, opposito mox se recipiunt. Priusquam deinde Nestrum trajiceret, legibus edictisq; militaribus disciplina sancita: Postea cum Nizovij advenissent; Duobus ipsi agminibus in quorum singulis novena signa, equites ipsi etiam incedebant: Illos tormenta quæ ad sedecim secum ducebant sequebantur. Cum Tormentis cohors Regia peditatu Cosacorum suffulta, eos aliud agmen equitum in quo ad octo signa militaria erant, claudebant. Peditatus omnis ultra 5000. erat. Castrorum idoneo loco rectè & ordine ponendorū præficit Stanisl. Gorscium. Hostes omnes oram quæ circa Chocimū est littori continua, custodiis dispositis tenebant; eo Zamoiscium venturi arbitrabantur, quòd & arx Chocimensis in qua obsidendo excubabant, hoc postulare, & castra

Zolkie-

Zolkievij eodem hærentia loco id ipsum præferre videbantur, & ita vulgo ferebatur. Ipse situs loci cum illis faciebat, quod ex superiori in qua constiterant, prærupta directaque ripa, in alteram ripam in planiciem, porrectum omnis generis tela conjici possent, si qui transire conarentur. Itaque Luca Sernio accersito docet, quale vadum clam hoste ad traducendum exercitum inventum ab eo esse vellet.

Quarto igitur Septembr. ad Tropolam exercitum trajicit, quod si ex sua ripa impedire trajectum vellet, facile ex citeriore summoveri possent, priusquam trajiceret, literas ad Regem dat, quibus & quæ agantur, illi significat, tum simul valedicit, & cum de Republica tum maxime de institutione filij quæ sequenda illi putaret. Salutaria aliqua consilia ei subjicit: Moldaviam ingressus, ad dextram deflectit: maxime Taginæ sylvæ, Alexandrina clade nobilis & tum latrociniis famosæ, vitandi causa, ea igitur exercitum ducebat, qua quam rarissima sylva esset, vixque quatuor tractus arcus patebat: Priusque in agrum hostilem venit quam hostes omnino Valachiam ingressum sensissent. Sub idem tempus, Sigismundus Bathorius ad Zamoiscium in castra venit, eumque sequens, Tyrannidem autem Michaelis fugiens, Siculus Moises qui summus militiæ Transilvanicæ apud Michaelem, Dux & summæ autoritatis erat, cum nongentis circiter equitibus ad eum transfugit: hosce tam opportunè se offerentes, non rejiciendos ratus non in trimestre sed singulos menses stipendium illis condicit. Bathorio spem principatus, per hanc occasionem repetenti, sine mandato Regio, non modo promittere, se quicquam, sed ne spem quidem ullam facere posse, negat. Significabant autem Transilvanos contra Michaelem publicè conjurasse, execuere, quæ decrevisset, ita in periculo illum constiturum copias omnes in Transilvaniam revocasse.

Zamoiscius quocunque in loco hostem reperisset, persequi certus, si Deus fortunasset, quid de Transilvania Moltaniaque, constituendum esse deliberabat. Putabant autem si in potestatem venissent, & Moltaniæ exemplo Valachiæ, ex sententia Regia imponi, aliquem posse. Et Transilvanos ut conventu indicto legatos ad Regem mitterent, exque ejus autoritate, statum Provinciæ, constituerent, sacramento adigi posse: ejusque rei quin omnis in se invidia à Rege derivaretur, non recusare. Quemadmodum enim Cæsar, in Valachia perpetratorum causam in Michaelem, qui injussu suo illa turbasset: conferret pœnam tamen nullam ab eo exigeret; ita se quoque invidiam nullam detrectare: deditionem seu pœnam ita de Rege & Republica meritum deprecari. Eaque de re ad Nuntium etiam Apostolicum literas dat, quo non solum summo Pontifici, verum universæ etiam Christianitati, perfidia injuriaque Michaelis innotescerent. Non parvo autem in metu versabatur, quod exercitum & Turcicum, ultra Danubium, & Tartaricum in vicinia esse cognoverat, quorum hic Transilvaniam: ille Moldaviam seu Valachiam invasurus putabatur, ac in itinere quidem eo, à trajectu duo eum Chauzij convenerant, qui ad Regem ibant. Reddiderunt illi Machmetis Bassæ, ad ipsum seorsim scriptas literas: eas Zamoiscius signatas, ad Regem mittit. Is mos ejus erat, quascunq; vel barbarorum, vel earum partium Principum literas accepisset, ut nullas unquam aperiret, singulas ad Regem perferendas curaret. Nuntij copias Regias mirari: lectam & apprime instructam juventutem suspicari ejusmodi exercitum, non contra Michaelem, sed contra Principem suum comparatum. De incolumitate Hieremiæ quærere: extinctum à Michaele Constantinopolim perlatum, re uti erat ex Zamoiscio intellecta, & Hieremia viso ad Regem perrexerunt, uno ex suis qui pocillatorem Turcarum se esse dicebat, qui vivere Hieremiam nuntiaret. Constantinopolim remisso, Tartarus etiam opem suam contra Michaelem ultro Moldavo detulerat, & tum ad Zamoiscium ipsum Nuntium literasque miserat. Ex Senatorum qui in castris erant, sententia respondit: Regis maximis Michaelis injuriis provocati jussu ad illum persequendum, pœnasque ab eo sumendas, cum exercitu venisse: quocunque loco nancisci eum posset, persequuturum: opem auxiliave ejus tanquam contra communem hostem non respuere: sed exercitum non parvum se habere, ut provincia tot bellis exhausta utrumque exercitum tam copiosum ferre possit.

Vereri rectius igitur facturum, si circa Bialogrodum potius eum observaret, inque conatus ejus intentus esset: se quoque, quo conversurus se hostis esset, diligenter cogniturum, & quo opus illo, aut exercitu ejus esset, ei significaturum. Ne ipsius quidem Hieremiæ Palatini Moldaviæ fidei satis credebat, qui & Juramentum à Zamoiscio illi fratrique ejus delatum recusarat, cuique apud Joannem Fælicem Herburtum exciderat, de fratrem suo in Moltaniam spem à Tartaro sibi factam, itaque ne se deserto, ad illius opem se conferret, verebatur, uxoremque ac liberos ipsius, quos Camenecijs ad Capitaneum Camenecensem ob periculum Michaelicum translatos deposuerat, obsidum loco diligenter observari mandabat.

Voluntarij ad hæc non pauci dilabebantur. Cosaco nondum venerant, inter hæc Rex Sueticis, etiam Livonicisque Rebus pressus Senatores, ita Zamoiscium quoque, & eos qui in castris erant, de tempore locoq; Comitiorum consulit. Erant in exercitu tres

tres Palatini, Castellani aliquot, nobilitatis Russicæ, Magna pars. Unanimiter petunt, ut exitum operæ ejus, quam Regi reiq; publicæ nunc navarent; expectarent. Inique secum actum iri. Si in ministerio publico conventibus, communique comitiorum consilio excluderentur. Sub finem Septembr. Jam Cosaci, etiam ad exercitum veniunt, cum autem in proscriptione adhuc versarentur, eo magis verebantur, ne ad exercitum pellecti, circumvenirentur, graviusq; aliquid in eo statueretur.

Legatos igitur prius ad Zamoiscium mittebant. Per quos & abolitionem proscriptionis & stipendium pannosque, & restitutionem Terecktimiroviæ à Rege petebant: quæ postulata eorum diligentissime Regi Zamoiscius commendabat, quæ in præsentia concedi non possent, ut stipendium & Joanni, ut ad Comitia rejicerentur suadebat: Interim donativo aliquo retinerentur. Cùm autem non sine maleficio quà iter fecissent, trāsiisse dicerentur, in calones lixasq; qui castra sequerentur, si quid damni datum esset, conferrebant. Cumque Samuelem Kostkam consultò tardasse in itinere, ad exercitum suspicarentur, illo dejecto Chautielem Kazimierzem, qui una cum Sietakovio cubiculario Regio, legationem apud Regem obierat, sibi præfecerant: Duces Michaelis ubi allatum ad eos est exercitum trāsiisse, faginos saltus Regionemque Chocimensem, castrorumque suorum Zamoiscium superasse, primò non credere: Potocium villarum suarum, conflagratione irritatum coacta suorum manu venisse existimare: Postea verò cum Zamoiscium esse, cum exercitu Regio compererunt, inopinata re exterriti & ne circumvenirentur veriti, sublatis signis Soczavam contenderunt, ibi quid faciendum sit consultant: copias Regias esse magnas; augeri indies: voluntati tamen Provincialium erga Michaelem confidere. Nam is ad novos Transilvaniæ motus sedandos, recepta Soczaviensi arce in Transilvaniam redierat. Constituunt ad eum proficisci: ad arcem tuendam cum trecentorum militū, præsidio Joannem Kapturi, & Nicolaum Forgas relinquunt: eodem insigniores matronas, cum liberis recipiunt, maritis exclusis: hortantur, ad fidem Michaeli conservandam; dierum spatio decem, aut ipsum, adfuturum aut auxilia firma missurum: Virtuti fœlicitatique ejus quam scirent invictam, cōfiderent. Atq; ita, sive etiam à Michaele ipso ob motus Transilvanicos evocati Provincia excedunt. Multas occasiones rei bene cum illis gerendæ fortuna dabat, cum alias Udra, alias Marcus Deli, sæpius Baba Novak, proximos saltus quà ducebatur, exercitus Regius explorandæ rei causa, ut fit insiderent, & identidem vagarentur: neque deessent, qui eos adoriendi potestatem à Zamoiscio dari, sibi vehementer flagitarent, sed ille animo ipsorum collaudato, eum exercitum, maxime hosti, formidabilem videri respondit, cujus nullæ partes disjungerentur; cum in persequendo fugaci hoste, nil profici, viros equosque defatigari multorum dierum spatio refici defatigatos. Integras maximè recentesq; vires ad hostem adferendas. Multis tamen locis & à Niscicio & à Zborovio, & à Cosacis Sarogrodiensibus, hostes passim cædebantur, adducebanturq; vivi: Præcisum ostentabatur, Sabbati, Scerbi, caput; quingentis militibus præerat, ab ineunte ætate, in perpetua militia secundo semper flatu fortunæ versatus hunc exitum habuit. Ab hostibus nullus è Regio exercitu exceptus est, nisi qui vel comeatu competito vel perperam petito, vel spe evocatus prædæ quod Calonibus accidebat cæcus, in hostes ipsemet incurreret. Incendia tectorum deinde, quæ increbrescebant capitis pœna prohibita multitudo provincialium universa, ex omnibus pagis, agris, oppidis, civitatibusq; in arcta sylvarum, & in montium avia, abrupta cum omni suppellectili, domestica armentisq; & gregibus concesserat, sive terrore præsentis exercitus, sive conscientia defectionis ab Hieremia, sive quod in Michaelem inanibus ejus pollicitationibus magis animi propenderent; Ex illis latibulis nemo quisquam nobilium, aut infimæ plebis ad dedendum se aut ad testandam fidem erga Principem suum prodibat, exercitus commeatu abundabat. Frumenti magnus numerus in agris, & in specubus arte excavatis erat, eximia specie, & magnitudine boves gregatim agi videres. Castra mox inde ad Socaviam flumen movet; Zamoiscius non frustra terendum, tempus ratus, ac penes quem summa rerum futura esset, in ejus potestatem præsidium etiam, id sua sponte venturum statuebat; itaq; caput belli potius ipsum Michaelem petendum ratus, cum præsertim tormentis, ad oppugnationem minus, instructus esset, non modò non tentandam eam existimavit: Sed præsidiariis decem dierum inducias petentibus, intra quos nisi Michael, opem illis ferret, præsidio decederent: libens eas, illis dedit mille tamen circiter ex Valachis in custodia ejus reliquit, qui ingressus exitusque omnes ejus per id tempus observarent.

Præter Valachos Georgium Snicium cum Prussicis vicesimariis, Cosacorum Xiascij turma relinquit. Puteus in arce non satis commodus minusque aquæ habebat: Ille autem aquatione ex flumine diligenter eos prohibebat. Zamoiscius ipse Bakoviam à Socavia movit, cognoscit ibi quæ in Transilvania acta fuerant. Qui ex nobilitate Transilvanica relicti fuerant, Duce Czakio Bialogrodum, ubi ipse cum exercitu erat, versus eum moverant.

Id cùm ipse præsensisset; in aciem cum exercitu decem circiter millium, progressus versus eos fuerat. Ibique sylva vici-

vicina tectus, castra collocarat. Incerti animis, exercitusnè Regij, accessissent auxilia, quē ultorem Valachiæ citerioris, jam Soczavā pervenisse audierat, an Cæsarei cui præerat, Georgius Basta, in eam occasionem intentus, si quo pacto perjurij in Cæsarem à Michaele pœnas repetere posset, quod is pecunia, Cæsarea milite conducto vacuam, Imperio Battoreorum Transilvaniam, cum fecisset, ad suum tamen eam dominatum, potentiamque transtulisset. Anxius erat eo Nuntio Zamoiscius quod ea commutatione rerum, consilium quoque rei gerendæ commutandum sibi esse intelligeret. De consilij sententia eundum in Transilvaniam statuit: Transilvaniam altissimi undique cingunt montes: aditus ad eam rari iijque difficiles & angusti; Ad explorandam itaque loci naturam atque ad occupandos angustias, Tatrusana via Jacobum Potocium, cum Moise Sekiel, præmittit: etsi res facultatem daret, & Transilvani eorum auxilio uti vellent, se cum illis conjungerent, quæ agerentur cognoscerent, exiisq; sibi nunciarentur, consilium deinceps capturus. Itinere ulteriori pronuntiato, adeo quorundam animi labescere cœperunt, ut ex voluntariis multi quacunq; causa excogitata, commeatum à Duce peterent, pars commeatu vel non petito vel non impetrato, præter verecundiam disciplinamq; militarem, dilaberentur. Pars avaritia præceps, cum armentis & gregibus, omnis jumentorum pecorumq; generis, tanquam prædatum non militatum venissent, veluti cum hostilibus spoliis in Poloniam contenderent. Quos etsi tales oneri magis futuros fuisse exercitui si restitissent, quam usui existimaret: disciplina tamen neglecta: Sollicitus erat, rapinas etiam sub Turcæ pœna interdixit. Bistriciam inde contendit. Redduntur illi à Botocio & à Sekielmoise literæ. Cognoscit Transilvanos advocato Georgio Basta, signa cum Michaele, secundo Marte moræ impatientes contulisse, Michaelem in ipso puncto initi prælij ab Ungaris desertum, accepto, detrimento Forgassum refugisse, eoque in loco matrem simul uxorem & liberos universamq; Gazam suam deposuisse, conflixerat autem Michael numero, adversariis impar nondum coactis, in unum locum suis copiis felicitati quæ sibi aspirare videbatur confisus, doli militum suorum ignarus, sed è vestigio conveniunt, ad eum ex utraq; Valachia, filius & Udra & Delimarus duces, cum exercitibus quisque suis: confluunt. Siculi asperum & montanum hominum genus. Conficit numerum quinquaginta millia militum. Permoti ea re Transilvani, & Georgius Basta, ad certas conditiones compositionemque Michaelem admittunt. Nam Michael percepto in Transilvaniam Potocij adventu, Zamoiscium cum omnibus copiis venisse existimans, eludendi ejus causa, in Transalpinam Valachiam Brazovum versus proficiscitur. At Zamoiscius simul atque Michaelem malè pugnasse cum Transilvanis cognovit. Omisso Tatrusano itinere, Brazouum contendit, Potociumque revocat, fore id quod accidit conjectans ut in hostem, via Brazoviana inciderit, aut patentiore itinere, quam est Tatrusanum, ingressus Transilvaniam, eundem deprehenderet. Iter facienti Kosacovius & Kosilnicius nobiles Poloni, cum quingentis equitibus occurrunt. Rebus tranquillis ad Michaelem profectos, nulla tum adhuc perlata lege, quo minus pacato Regni tempore, cui quisq; vellet, militarem, navaret operam. Subitum contra patriam bellum Michaelis oppresserat. Narrant se ex prælio salvos duodecimo Calendis Octobris ad Albam Juliam commisso venire de exercitu Regio nihil sensisse: tantopere id apud Michaelem, arcanum haberi: inscios obviam, Zamoiscio esse & magnopere lætari: Zamoiscius pro tempore paucis respondet, ac in exercitu Regio si vellent, potestatem remanendi facit, quatuordecimis à Socava castris Foxanum perventum est, qui pagus Transalpinam Valachiam à Citeriore dividit: Foxano tertiis castris Ventum Brazovum: Tertio idus Octobr. à Brazovo castra movit, versus hostem. Nuntiabant exploratores in proximis montibus eum latere: ex eo judicat, hostem superiora loca secuturum neque ullo modo discessurum, à montibus qui perpetuo dorso utramque Valachiam à Transilvania se parant. Non alienum fortassis hic fuerit, utramque Valachiam hoc in ingressu ulteriori, paucis describi. Valachia recens nomen est, antiquis pars erat Thomorum & Daciæ vel ut alij censent Messiæ, Getarum sedes Romani Imperij versus Septentrionis fines, quorum defendendorum causa junctus fuit, à Trajano Imperatore ingenti ponte Danubius: demersi reliquiæ cernuntur, & continua ibidem Italici generis præsidia habita. Continetur à meridie Danubio flumine, à Septentrione Tira seu Nestro, ab Oriente sole Ponto Euxino, ab Occidente perpetuo Montium jugo. In planitiem paulatim devexo contermina sibi Transilvania terminatur. Divisa in partes duas est. Quarum Poloniæ Regno conjuncta citerior appellatur Moldavia. Capit initium à Nestro, pertinet ad pagum Foxanum: Altera ulterior à media Foxani parte oritur, pertinet ad Danubium nobilem Europæ amnem vocaturque Valachia. Interdum, additur illi Transalpinæ nomen, utriusque Moldaviæ flumina nobiliora hæc habentur Nester seu Tyras, qui supra Chaliciam Cassoviæ montibus exortus Podoliam à Moldavia secernens in Paludem Ovidianam Ponto Euxino restagnantem influit, Plutus, fretum Dieza, Szocava cum ignobilibus fluviis Danubio illapsa ad Pontum Euxinum feruntur.

Valachiæ amnes insigniores numerantur: Bistri-

Bistricia Boza, Tellazin, Olitas, Talonicza, omnes è Transilvaniæ montibus promanant & diversis locis Danubio miscentur, ambæ Provinciæ suum habent principem: cujus Imperium sequuntur, Moldavia in decem octo territoria partitur Urbes præcipuas ubi domicilia sua principes habere solent hæc habet, Chocimium, Szocavam, Tassium totius Provinciæ firmissimum propugnaculum, ad sustinendas tamē nostri temporis oppugnationes majorumq; tormentorum fulmina perferenda, perimbecillum. Nobiliora territoriorum Moldaviæ oppido hæc sunt, Stephanestum, Orcheus, Siroca, Lipustinū, Gilchecum, Cernevecium, Botizanum, Romanovium, Bakovium, Ticutium, Burlatæ. Valachia quoque Transalpina, in territorio, 24. divisa est. Primariarum urbium hæc sunt nomina, Targovestum vetus Regia Principum, Recentiores Bukorestum, vocant & Georgiza, Territoriorū insigniora oppida hæc sunt, Boza, Ramcium, Rusdenum, Cralovium cum septem territoriis Duci militiæ attributa, Tilocium & Braclum, Turcicis præsidiis tenentur. Sed hæc quæ enumeravi, quondam floruerunt, nunc accuratius vix ullum tectum videas, jacent prostrata bellorum cladibus omnia: visuntur terræ in altum tumuli præliorum ingentium testes. Solo utraque est fertilitatis eximiæ, campis & sylvis amœna: Vineis & pomariis melitonibusque ad voluptatem & copiam ferta, cœlo temperato: agrum Picenum. Italiæ dicas, armentis & gregibus jumentorum pecorumq; omnis generis vix ullam provinciam Europæ affluentiorem esse crediderís, eodem propter apricum atque Estuaria ingens advenarum ex gelidis locis avium multitudo convolat. Hinc aucupia: Saltus etiam apti sunt, ad venandum. Vario differt genere ferarum; Bubali miciores quàm usquam, piscatio rara est, Itinerum mensuras non habent, dierum spatio illa definiunt, ipsa gens bellicosa & ingenio solerti: Si accederent literæ magnarum artium capax. Itala Slavicæ confusa illi oratio, mores instituta religio, ex præceptis hausta disciplinæ, Græci schismatis. Si tamen ab assiduis partim Turcicis, Tartaricisque, partim ab intestinis bellis vacare liceret, dives opum, auriq; & argento Regio ad omnem humanitatis cultum & splendorem brevi traduci posse videtur. Zamoiscius Transilvania relicta in Moltaniam se convertit, Longomajorum duobus à Bakovia milliaribus castra movet, ubi dum itinera resque Michaelis diligentius exploraret, unum atque alterum diem subsistit. Michael post rebellionē Transilvanorum quemadmodum ostensum est, Brassoviam secesserat, ibique copiis omnibus coactis tam iis quæ ex Moltaniæ, quàm Valachia convenerant, Siculis etiam qui in partibus ejus perstabant receptis quinquaginta circiter millium exercitu confecto in spem retinendæ Transilvaniæ venerat. Sed adventu Jacobi Potocij quem cum parte copiarum Zamoiscius in Transilvaniam præmiserat, itinere ejus via Bistricense ulteriusq; quasi versus se via quæ supra Cik est cognito veritus ne exercitus reliquus omnis Regius sequeretur, Tetrusium versus se contulit; è Transilvania in Moltaniam Zamoiscius itineris ejus adhuc ignarus, cum tantum latiorem viam eam esse cognovisset, eadem exercitum ducit. Quamprimum de itinere exercitus Regis accepisset Babam Novacum primarium è ductoribus suis versus eum mittit qui è latere quo iter exercitui erat in angustiis montium ad villam Nagenia se collocavit. Michael sub opposito monte castra habebat, die Dominico cum versus locum eum progrederetur, Baba Novak velitandi causa obvios nonnullos misit cōtra quos ex nostris etiam studiosè diverti se proripuerunt, feliciterq; velitati cum illis fuerunt. Zolkievius significat. Zamoscio, petere Cosacos, ipsis quoq; ire versus eos permitteretur: ex nobilitate alios non paucos. Visum Zamoiscio fuit, ut turmas aliquot una ad eos mitteret à Sobiescio Palatino Lublinense maxime animatus qui locis situ perspecto periculo vacare rem confirmabat. Zaporiensium interim pars imperio etiam non expectato versus hostem progreditur ex reliquo etiam exercitu non pauci alacres eò tendunt: Imprimis Chodkievicius Capitaneus Samogitiæ, Petrus Lasse, Bekiesius, alijq; complures conflictuq; inito loco hostem pellunt, non paucos occidunt, vivos captivos advehunt. Non parvum momentum ad eam rem Zbarasij fratres Palatinidæ Braclavienses cum sclopetariis quos pater miserat attulerunt. In altero monte è castris hostium nonnulli se etiam ostenderunt; ad quos parte Cosacorum conversa cum ab illis premerentur turmæ excubitoris, & Vaclavi Zamoisciorum. Davidicaque subsidio illis missæ fuerunt, eodemq; quo hostes loco dejecti aliarum turmarum adventu fuerant, ad ipsa castra Michaelis impetu nostri delati. Solum Valachiæ molle & cretosum est, amnibus non adeo frequentibus, quo fit: ut ineunte Vere cum multa glacie & plurima nive rigidi montes solvantur, & liquescant, præcipiti diluviei & ruentibus ingenti impetu, torrentib⁹ cedat, & in altissimas fossas præruptis utrinq; ripis intuitu horribile deprimatur, propter graminū herbescentium altitudinem priusquam ad ipsos ventum sit. Non animadvertatur, è loci natura cœpit consilium, & partem militum in radicibus montis arbustis vineis convestitis recondidit. Michael postridie ulterius progressus supra viam, fossasq; quæ sub ea ex frequentibus fluviis erant, ad villam Sekatim castra metatus fugit. Cum nostri accederent velitatum aliquot obviam eis misit, è nostris non minus alacriter obviam aliqui illi progressi, è Cosacisque nonnulli, atque ita per dimidium fere milliare, velitatione ducta, hostes

hostes interim cessere, donec sub colle inter vineas ad villam Kapturi exercitum cõstituit, peditatuq; & tormentis eo firmato plures ad velitandum contra nostros suis submittit. Nostris ab initio adventu à tergo turmarum aliquot Valachicarum quas insciis Zamoiscio & Zolkievio dum exercitus adveniret Palatinus Valachiæ, auxilio illis miserat, Multanica signa existimantes, perturbati nonnihil fuerãt. Exercitu postea superveniẽte, vires animosq; recipiunt, cum tormenta etiam advecta fuissent, aliquot jussu Zamoiscij non sine noxa explosa contra hostem fuerunt. Contra exercitum ipsum, cum loco tuto constitisset, cumque nox interim supervenisset, eodem loco Zamoiscius etiam castra metatus fuit. Michael sub montes se subducens eo loco pernoctarat. Summo mane inde quemadmodum pridie fecerat, per ulteriores montes exercitum ducit, Zamoiscius ad Krikow flumen diem eum integrum cum exercitu substitit, cum recolligendi ejus, tum commeatus maxime autem aquationis causa, quam per triduum fere valde exiguam habuerat, solum enim satis alioquin fertile feraxq; aqua fere caret, postridie inde Plestrum movet. Ubi Michael moribus vitæ suæ convenientibus, deliciis vacare solitus fuerat curiamq; constituerat, inde in montes in quos hostis post prælium se receperat, Targovestumq; sedem provinciæ convertere se Zamoiscius cogitabat, per exploratores interim cognoscit, occasioni invadendi exercitus nostri Michaelem intentum esse. Ex illo igitur loco cladibus Turcarum insigni Michaelem in latebris suis, antequam ex illis in se erumperet, præveniendum Zamoiscius ratus, post mediam noctem summo silentio ex castris cum delectissimo milite egreditur, relicto ad defensionem castrorum omni Calonum famulitij vectorumq; turba, constitutoq; ita præsidio, per medium Plovesti oppidi progreditur, per mediamq; sylvam quæ ad ostium fuit, montium quibus Michael septus erat. Primo jam sole illucescente, nebula obscurissima prospectum exercitus nostri hosti præripuit, cujus interventu quasi perpetuata nox visa. In ipso conspectu exercitus Michaelis discussa fuit. Zamoiscius montem vicinum occupat, prospectus ex eo in castra hostium totamque aciem erat, animadvertit, locum in quo hostis erat, imprimis tutum difficilemq; aditu esse, ex tribus partibus montes, prærupti sylvis consiti, illum circumdabant. Quartum latus per quod ingressus erat, fluvius Telazin ob divortium bis transeundus, & limosa fossa sylvaq; densissima, peditatus prçterea hostium cum Tormentis in insidiis conspiciebatur. Tormentis igitur in montem eum quem occuparat, subductis, aliquoties ea in cohortes eas explosa. Ab hostibus interim unus Ungarus, alter Valachus, transfugientes quo quisque loco ex hostibus constitisset ostendunt. Cosaci etiam Zaporiens. quid mandaret quærunt: Ostendit prælium se commissurum, insidias saltem, quæ in sylva positæ essent, se vereri: recipiunt se illas ejecturos. Zamoiscius etiam subsidia illis pollicetur. In castris Michaelis interim tentoria currus & omnia impedimenta raptim correpta, in fugam vertuntur; Ad quæ diripienda Zamoiscius exercitum mittere noluit, ne prædæ inhians, noster exhaustus miles, expositus esset cædi: Michael enim post sylvam quæ loco claustri illi erat, ita exercitum remote à castris disposuerat, ut in primo ingressu obvia castra noster miles diripiens, à tergo & à latere opprimi posset. Postquam duarum fere horarum spatio acies Michaelis terribili & crebra tormentorum explosione, summa cum multorum cæde turbarentur, jamque rapina illa castrorum in fugam esset versa, immittiț exercitum Zamoiscius ab uno & altero monte, à fronte pedites, à dextro latere Cosacos, à sinistro delectissimos equites hos subsequebantur, acies hastatæ, omnibus difficillimus erat ad hostem accessus, nam cum pedites primo præcederent. Pedes Polonus brachio tenus, per aquas fluvij, & limosam, subsequentem paludem ægre ad hostem evadebat, pixidibus interim iter sibi ulterius aperiendo. Pedes Cosacus per sylvam arbustis, rubetisq; confertissimis plenam, difficulter se ad hostem, totis viribus trahebat. Pedites nostri cum hoste fortiter, quoq; instante, sed tunc bene impetito & turbato tormentis confligebant: Jam & delecta cohors, trajectis arduis anfractibus, idipsum peditum latus, strenue invaserat jam & acies remotiores hostium post sylvam: in insidiis latentes, tam equitum quam peditum, suis in succursum advolabant. Jam & Michaelis subsidiariæ cohortes, terga nostrorum cursim circumire ceperant. Cum Cosaci postquam se ex rubetis in planiciem extraxissent, hostes à dextro monte, planeq; à tergo summo cum clamore cædunt. Tunc illi videntes suas insidias à Cosacis esse perturbatas: quasi jam nihil aliud restaret, in sinistrum, alij in dextrum montem: alij recta post præcurrentes currus, abjicientes loricas galeas: hastas arma denique ipsa, ne celeritati obstarent; præcipites per invia loca fugiunt: insequuntur nostri, & summa hostium cæde omnes valles, omnes montes, omniaque circum loca acerrime complent: hostium ad quinquaginta millia fuisse constat. Militem enim omnem qui post cladem, Transilvanicam, reliquus illi fuerat, ex omnibus partibus congregaverat, nostrorum vix viginti millia fuerant. Et tamen Dei beneficio vix quinque in prælio perierant. Magna sane res, omniumque opinione major acta, non solum victoria tam clara, sed quod perniciosissimi hominis, sine dubio interitum Poloniæ meditantis conatus à cervicibus, quasi ejus remotus videretur. Vespere fere imminente receptui Dux canere jussit: ad castra cum victore exercitu revertenti, cum supplicationibus solitis, obviam, sacerdotes progressi: Ipseque quæ pietas ejus erat, in faciem mox procidit.

cidit. Deoque gratias agens, prius se non sustulit, quam hymnus solennis finitus fuisset. Zamoiscius Karncovium Castellanidem Lenciciensem Archiepiscopi Gnesn. fratris filium, cum aliquot turmis, gravis & levis armaturæ, ad insequendos hostes mittit. Exercitum etiã ulterius promovet; Si fortè subsidiis opus illi esset eo die ad quatuor circiter milliaria Michael evasit. Tripartito autem fere fugerunt. Uni cum ipso Michaele Kralovam versus, alij per montes disjecti: tertij recto itinere Skalã. Curribus tormentisq; relictis, pretiosiores res equis imposuerat. Kralovaq; Caram Seben, ad copias Cæsareas pervasit. Ad Zamoiscium nonaginta & quinq; signa militaria relata fuerunt. Ultra ea quæ non comparuerunt; Ex quibus in vestimenta à gregariis militibus, non pauca direpta fuerant. Quæ quidem in potestatem venerant, in memoriam Divi Adalberti, & Patroni Poloniæ cujus translationis die pugnatum prælium fuerat, ad ecclesiã Gnesnensem transmissa fuerunt, in quam ab Archiepiscopo Karncovio illata, summaq; solennitate, frequentiaq; nobilitatis dedicata fuerunt. Tormenta etiam non pauca in potestatem venerunt, quorum Cosaci ipsi ad quinque nacti fuerant. Non parvus autem scrupulus relictus visus quod Michael evasisset, & quidẽ in Cæsareas partes, ut vel ipsum vel supplicium ejus à Cæsare peteret, diligenter regi Zamoiscius consulebat. Id enim nisi fieret non cessaturum eum turbare & sine dubio Sueticis Estonicisq; rebus ineunte Vere, non parvum impedimentum allaturum. Ipse etiam suo Senatusque, qui cum illo erant, & exercitus nomine Vozocinscium ad præfectos Cæsareos, maxime autem Georgium Basstam, qui copiis Cæsareis, cum Imperio illis in partibus præerat, legatum mittit. Permissum autem illi à Rege fuerat, ut remotioribus ex locis, ex quibus mandatum, ipsius non semper haberi posset, ad exteros pro rei necessitate ex consilio Senatorum qui in exercitu futuri essent, etiam non consulto se scribere posset. Studio Regis erga communem Christianitatem, & pacem testificato quæ cum Michaele acta essent, significat: ut hominem cum in partibus Cæsareis versari diceretur, vel dederent vel supplicium de eo sumerent, petit. Hominem nullius fidei, totum ex fraudibus compositum esse, modo Cæsareum, modo Turcicum: Vasallum se profiteri. Illo incolumi nullam certã pacem sperari posse. De Transilvania consulit, ut Principis eligendi arbitrium ipsis potius Transilvanis, ad tempus permittatur, qui sub universæ quasi christianitatis, patrocinio Majestatem Turcæ potius interim agnoscat, quam arma ejus provocet, totq; incommodis hactenus afflicta vel exigui temporis, otio se colligeret. A Siculo Moise ad Michaelem Czakium, qui quinque ab eo milliaribus in statione erat, indeq; ad Basstam deductus, die 26. mensis Octobr. apud eundem, Davidemque Ugnadum, & Michaele præsente qui cum illo erat, legationem exposuit. Non satis grata fuit, ad primam studij Regis testificationem interrupta: ex hostili in Moltaniam Provinciam juris Cæsarei irruptione ita parere: Si Michael quid peccasset, jus petendum fuisse, victoriam contra Michaelem facilem fuisse: ante à se profligatum. De Transilvania consilio se non egere: satis ipsos consilij habere, ter jam Transilvanos potestati Cæsaris se permisisse, semel cum Sigismundus Batorius Provincia ea Cæsari cessisset: Commissario Cæsareo, fidem jusjurandumq; dedisse: Iterum cum Andream Batorium auspiciis Cæsaris armis Michael superasset, Cæsari in cujus fidem recepta fuerat, iterum jusjurandum præstitisse: Tertio nunc cum contra Michaelem auxilio illis adfuisset, sacramenta repetiisse. De Moltania respondit, cujus juris esset, non ejus temporis esse, ut disceptaretur: neque se quicquam ea de re in mandatis habere. De Michaele, denuntiatione apud Cæsarem injuriarum ipsius, satis jus petitum fuisse. Cumq; postea Cæsar etiam de legatione ea, maxime autem literis ad Transilvanos tanquam solicitatione questus fuisset, excusata nomine regis fuit, quod Zamoiscius Senatoresque alij charitate patriæ etiam inconsulto Rege sua sponte fecissent, factum id esse, ad animos militum placandos, qui majorem in modum repetebant primo matrem, uxorem, filiumq; Michaelis cum præda sibi debita. Michael postquam è fuga evaserat, in finibus Transilvaniæ, Ribnici & Vargissi: in Moltania aliquandiu hærebat, consilio ut putabatur, Cæsareorum ut speciem possessionis Moltaniæ retineret, & si premeretur, vel gravius quid ingrueret, inditiones Cæsareas, mox se reciperet, præstove illi auxilio essent: Interim tam Moltanorum, quàm Moldavorum, animos tentaret: quorum non pauci in illum quam Mogillas propensiores esse dicebantur. Novæ autem provinciæ Simeonem Hieremiæ fratrem Palatini Valachiæ ex consilij sententia, Zamoiscius interim præficit, commendatus illi ante à plerisq; Demetrius fuerat. Petri Circellæ Palatini Valachiæ filius, qui aliquot annis in Polonia fuerat: ipse autem natu maximus duos præterea fratres vivos habebat, unum apud Michaelem alterum, Joannem ipsum, tanquam majorem natu Moltani petere videbantur: Ex quibus complures propinquitate, ei conjuncti venerant: interque eos Udra exercitus Michaelis præfectus sumptum, in exercitum ob pacatam provinciam, annuumq; tributum promittebant, qua de re cum ad Regem Zamoiscius retulisset, ut ex re consilium caperet, Rex ei mandarat. Simeone igitur ex consilij sententia provinciæ præfecto Turci Radulam in Moltaniam jam designarant: Vix alius igitur opponi illi poterat, præter Simeonem, ab Imperatore Turcarum jam ante propositum: Bekiesius qui & ipse à nonnullis Zamoiscio commendatus, neque ingratus ei erat, ob religionem à Moltanis repu-

repudiatus fuit, prę sidio prætereа, aliquo opus habuisset. Demetrazko non satis mature innotuerat, ratio etiam in officio illum continendi si discedere ab eo voluisset, non satis facilis videbatur, Simeoni igitur Provinciæ præfecto tributum nullum certum impositum: Juramentum saltem, ab utroque præstitum, quòd Rex Senatusq; in illos decrevissent, illo staturos, cùm autem ad sustinendas res exercitum sine dubio continue alendum. Zamoiscius existimaret, ad minimum quartæ tributum in subsidium sumptus constituendum Zamoiscius censebat. Vix autem tradita Simeoni provincia fuerat, cum Causius Turcicus venit, qui Radulam filium Michnæ quondam Palatini à Turcis Palatinum Multaniæ designatum esse, nuntiaret, & ad sedem regni à Turcis duci. Responsum est illi Simeonem fratrem Hieremiæ post victoriam ex Michaele Principem Multaniæ jam esse creatum, neque in consulto sanè Imperatore Turcarum cujus consilio voluntateque in eam sententiam itum.

Eodem igitur die Targovestum in principatum suum Simeon profectus deducentibus eum Præfecto Camenecense, aliisq; Potociis cum pluribusq; aliis primis ex nobilitate imperium militis, qui in provincia penes Simeonem permaneret, Tarnovio mandatum. Turcæ enim qui ut plurimum alienæ victoriæ fructum, intercipere solent, hac etiam victoria uti voluerunt. Machmet Gruzeldi Bassa qui ad Danubium cum exercitu consederat, negotium dedit, Baisæ Grudæ, ut Targovestum caput ejus Provinciæ occuparet, & præsidio teneret, ac Radulam Michnæ filium qui antea Principatum hujus provinciæ tenuerat & Machometicæ impietati se addixerat præficeret. Joannes Potocius Capitaneus Cameneeensis quem Zamoiscius id reliquias belli persequendas Provinciamq; pacandam cum præsidio reliquerat eum rursus ejecit. Simeonemq; qui consilio probatus fuerat religionique Christianæ in provincia ea fovenda idoneus judicatus fuerat, Targovestum induxerat, publicèque designarat. Cùm autem quemadmodum ante ostensum est, non solum Siculus Moises cum Sigismundo Bathorio apud Zamoiscium fuissent, verùm aliorum etiam Transilvanorum non pauci & Bathoreum in Principatum & Zamoiscium in auxilium vocasset, vel mutata postea sententia, vel à Bassta occupati ad Cæsareas partes postea se transtulerant, Michaeleque profligato jam Cæsari se tradidisse arces oppidaque omnia in potestate eum jam habere, neque sine maximo motu novarum rerum tentari aliquid ibi posse. Sigismundo Bathorio significarent pro qua voluntate gratias ei agentes ut à Provincia abstinerent, petierant: Si in Silesiacis proventibus recuperandis: adjumento aliquo & esse possent. Opera sua ei non defuturos.

In eandem sententiam ad Zamoiscium scripserant. Verum cum magis ex præscripto Germanorum, quàm suo animo scripsisse, à plerisque putarentur, constitutum Zamoiscium habuisse plerique existimabant, rebus Moldavicis constitutis, cum exercitu in Transilvaniam ire, sed primum anni tempore, exercitusque constantissime, post victoriam domum properantis, missionemque flagitantis, obstinatione, tum Regis etiam literis, ne Transilvaniam ingrederetur prohibentibus, retentum fuisse: Ipse etiam Basta priusquam Vozoscincius ad eum pervenisset, arrogantius nonnihil & de victoria contra Michaelem significarat, utque ab utraque Valachia post pœnas ab ipso Michaele sumptas, tanquam juris Cæsarei abstineretur, sub pœna violatorum fœderum flagitarat. Per Vozoscincium rescripserat, quemadmodum à nostris responsum antea illi fuerat, controversias eas non vicariorum sed ipsorum Principum esse utque tam deditio Michaelis, quam Transilvanicæ res, ad ipsum Cæsarem Regemq; remitterentur, postularat.

Præter innatum autem omnibus hominibus studium, quo sibi quisq; suæq; Reipublicæ quàm alienæ mavult, ut rerum Transilvanicarum satageret, publicæ etiam nonnullæ causæ Zamoiscium movebant: maximè nè provincia tam exhausta viribusque impar in Turcæ potestatem veniret, eaque ex re & universa Christianitas, maximum incommodum acciperet: & imprimis vicina Polonia iisdem periculis involveretur. Verùm literis Regiis, ante ostendimus acceptis, in Poloniam exercitum reduxit, diverso sane itinere. Ipse Zamoiscius per Tikicz, Berlot, Jassi, Stephanovice Chocimum Cameneciam, primam urbem Poloniæ, à loco victoriæ sexaginta milliaribus Germanicis distantem. Decima nona Decembr. redijt.

Cogitarat, ab initio ob ditiones Regias, exonerandas in Moltania exercitum in hybernis relinquere: Sed ob summam in Provincia devastata, commeatus inopiam, in Moldaviam seu Valachiam recolligendi ejus causa, posteaque in fines regni reduxit, subsidiumq; ingruenti bello Livonico, in hyberna distribuit. Quemadmodum ante ostensum fuit, suspecta nonnihil fides Valachi esse, eo magis de eo hæsitatum, quod cum majorem natu filium in Regiam minorem & puellam, Zamoiscium in scholam gynecæumq; disciplinæ causa se missurum ultro ante obtulisset, sententiam eam vel mutarat, vel differebat. Uxoribus igitur sine impedimento aliquo, illis remissis liberi ad mandatum Regium invitis sane illis, & quærentibus Camenecis jussu Zamoiscij retenti, postea tamen jussu Regio dimissi, restitutiq; ei fuerunt.

Interim Rembovius etiam ex aula Turcica redierat, & ante etiam quomodo à Bassa acceptus fuisset, significarat, de Michaele facile

assensum omnia in fraudes ejus conferenti. De Valachia negatum sine periculo summo, referre se ad Cæsarem de ea posse. Michael aliquantulum in finibus hærens, exercitum interim non contemnendum novem circiter millium coegerat. Cum quo Moltaniam iterum invadere conatus. Die 25. Novembr. ad Argistam à Simeone novo Palatino Polonicisq; copiis quæ cum illo erant, fusus, fugatus & ad internecionem cæsus fuit. Ipse tamen Provinciæ tenendæ sine ulteriore auxilij spe abjecta Pragam ad Cæsarem cum paucis evasit, ubi etsi nulli vita facinoraque ejus ignota essent, spei tamen vel ante Principibus Austriacis factæ, vel futuræ condonata fuerunt, objecta autem illi publice, maxime ab Episcopo quodam Transilvaniæ etiam judicium illi intentatum fuit, quod cum Turcis communia consilia haberet, vexillum etiam, aliaque insignia Imperij accepisset: fidem suam illis addixisset: Cæsaris fidelium persecutio: quod bona Principissæ à Sigismundo in dotem illi obligata: Clenodia à nobilitate etiam alicubi deposita invasisset; exactiones extraordinariæ & intolerabiles: in nobilitatem Tyrannis ejusq; omnis extinguendæ consilium: commeatus in partes Cæsareas, subvectio. Sub capitis pœna interdicta, quod Moldaviam sine jussu permissuque Cæsaris invasisset, quæ res præsentium omnium malorum causa esset, Provinciam Cæsarei juris & Cæsaris auspiciis occupatam intervertere noluerit, absoluto cum imperio usurpasset. Ideoque Bastæ aliisq; Commissariis Cæsareis, tradere eam noluisset, & jocularis quidem res: Sed ex qua animus ejus in Cæsarem Germanosq; facilè perspici posset, quod histrionem Germanice indutum, qui in Germanos luderet, in deliciis ad mensam, semper habuisset, neque quieturum se profiteri ausus fuisset: priusquam Germanos omnes quos nigrorum canum nomine appellare solitus fuisset, ab iis locis removisset, aliaque complura. Quæ etsi gravissima essent, ipse tamen summo in honore habitus fuit. Lautia illi præbita ab externis legatis frequentatus. Rheda Cæsarea vectus, aliisque honoribus comitatus fuit. Ante prælium quidem initum, sed Valachia Michaele jam intento Joannes Firleius Thesaurarius regni ad nuptias Ferdinandi Archiducis Austriæ missus, ad Cæsarem simul, de Moldavicis & aliis rebus nonnullis descendere jussus fuerat.

Valachia autem jam occupata & Zamoiscio à Rege contra Michaelem misso Paulo Volucio Episcopo Camenecensi Romam proficiscenti, ad summum Pontificem etiam mandata eadem data fuerant. Michaele postea fuso rejectoq; ex instituto ad summum Pontificem Henricus Firleius Scholasticus tum Cracoviensis, nunc regni Vicecancellarius Episcopus Plocensis Thesaurarij frater. Ad Cæsarem Andreas Opalenius de Bnino Præpositus Plocensis nunc Episcopus Posnaniensis, missi fuêre. Cum utroque de tribus potissimum rebus actum. Cum summo Pontifice quidem, ut autor earum Cæsari esset: Cum ipso autem Cæsare de deditione Michaelis, de Moltania seu Valachia Transalpina, ut in eo, in quo nunc statu esset, permanere permitteretur: ipsius id christianitatis interesse, quæ ad Danubium sita, cum ipsum Danubium, tum oram omnem Constantinopolitanam ut quæ planissima esset, in potestate fere haberet, & in qua si melioribus temporibus pro christianitate gerendum aliquid esset, exercitus prius convenire posset, quàm quid ageretur, Constantinopoli sciri: nomine denique maleficiorum à Michaele datorum sumptuumque ea causa factorum, obnoxia quasi regno esset. Quamvis, quo jure quomodo, & à quo nactus eam Michael fuisset, non ignoraretur, legatio Vozicinscij, tum literæ ad Transilvanos à summo militiæ duce datæ excusatæ, ut quæ non sollicitationis alicujus quæ clandestinæ plerumque fieri solerent, sed apertè factæ consilij animo datæ vimque habuissent: quod vel acceptare, vel repudiare in cujusq; potestate esset.

Ad utrumq; Confœderationis mentio facta non per Regem Ordinesq; regni, quo minùs coivisset, stetisse, sed per ipsos Consiliarios Cæsareos, qui triennio eam circumscribi voluissent, cum nostra ex parte exitus belli necessario requisitus fuisset à summo Pontifice ad mutuum amorem inter se utrinq; conservandum invitati, à Cæsare ad legationem Opalenianam responsum fuit, de mentione belli sacri fœderis non videri sibi utri parti quod non coivisset, imputandum esset, diligentius inquirere: Zelum suum non verbis sed ipsa re factisque dum Ottomannicam potentiam tot annis indefesse fatigaret, satis superque illustrem esse. De Michaele in quem adventus Opalienij sub id tempus Pragam inciderat responsum, ea conditione in gratiam Michaelem receptum, ut ab omni maleficio in Moldaviam Poloniamq; abstineret, neve ullam injuriæ querelarumq; causam daret, & propterea, quasi illi parci non obscurè causatum, ne ad alios transfugiens, majori forte incommodo, cum ipsi Cæsari, tum Regi, tum universæ Christianitati esset. Revera: ad varios bellorum usus, maxime contra Sigismundum Bathorium tum Turcam quamvis fides ejus suspecta jam esse ceperat, tanquam instrumentum quoddam recondebatur, militeque pecunia, armis iterum instruebatur. Quamvis quo fortunæ ludibrio non multo post succubuerit, paulò inferius dicetur. Ut in plerisq; autem proximis legationibus ad Cæsarem ut inprimis Joannis Gostomscij Palatinidæ Posnaniensis qui ad funus Cæsarem invitatum ex aulicis Regiis missus fuerat, Adriani Rembovij, qui aliquanto post ad extremumque Joannis Firleji regni Thesaurarij, ita in hac

hac etiam Opaleniana, cum de injuriis quibusdam, quæ ex Silesia Ungariaque cum privatis quibusdam intercesserant, tum de negotio Brunsvicensi, quod post mortem Zophiæ Infantis Poloniæ steriliter defunctæ, de dote ejus ad hoc usque tempus variè à Duce ductum fuerat: tum maximè de injuriis Caroli in regno Sueciæ actum: quemadmodum & milite contra eum in imperio scribendo: nè in ejus militiam quisquam nomen daret edictis prohibendo, similiter commerciis in imperio per duellium Suecorum, iisdemq; in sequestre retinendis Lubecensium injuriis: in fœdusq; contra Carolum cum Rege regnoque descendere, vel jubendis vel permittendis. De plerisq; tamen fere frustra. De injuriis causaq; Brunsvicense, partim ad jus, partim ad arbitros res revocata. De milite contra Carolum scribendo sequestro: fœdere Lubecensium & quæ ejus generis essent, partim in transactionem opera oblata: partim leges imperij oppositæ quæ postulatis iis obstarent: A conjunctissimis consanguineis fratribusque Rege Hispaniarum: Albertoq; Archiduce, similibus de rebus appellatum, per leges tamen eas imperij gratificari in iis se non potuisse. Verùm dum hæc in Moltania geruntur Carolus patruus Regius Tutorq; regno antea relictus, primum ipso rege, ad Patrium regnum veniente exacto: Senatoribus deinde primariis ad Lincopiam à Rege dedi coactis, per summam crudelitatem supplicio affectis, Calmaria in qua Bekiesium, cum præsidio REX reliquerat, post longam obsidionem capta, contraque fidem datam aliquandiu retento, postea tamen dimisso, nulla cum regno Poloniæ injuria ei intercedente hostilitateq; ei indicta, ut ante regnum Sueciæ ita tum Livoniam invaserat. Jam ante plærisq; Livonibus per literas sollicitatis, atq; ad libertatem religionis, quo unico seditiosorum prætextu Sueciam etiam in partes traduxerat, vocatis, Exercitum, quam maximum poterat, confecerat, partim ab Holsatiæ Duce affine, aliquot millibus illi adductis partim ex Estonibus Livonibus, partim Regis: maxima tamen parte, ex rusticis Sueticis invitis ab aratro ad arma compulsis. Ad eos Wilhelmum Nasovium, quo pro legato uteretur, miserat, qui ea conditione Gubernatoris, partes suscepisse dicebatur, si Rigam potestatis suæ fecisset, cumque reliqua Livonia ei tradidisset. Exercitu hoc instructus, primo Revaliam suæ ditionis post discessum Regis ex Suecia factam trajicit, inde ad Parnaviam obsidendam pergit, plerisq; tanquam in altissima pace, vel planè securis, nihilq; metuentibus, vel ultro ad eum accedentibus.

Georgius quidem Farensbecius, Palatinus Vendensis, & ante consilia ea persenserat, & in præteritis maxime comitiis cum Regem, tum Ordines, ut intenti, in Carolum resque Livonicas essent, admoverat: sed in tot aliarum rerum maximè Moltanici periculi cura, minor Livonicis adhiberi potuerat. Ad primos tamen motus Christophorus Radivilus Palatinus Vilnensis, militiæ magni Ducatus Lithuaniæ Dux, alijq; nonnulli Senatores Lithuanici maxime Dorostaiscius magni Lithuaniæ Ducatus Marsalcus cum aliquot turmis stipendiariis, voluntariisq; non paucis Kokenhausum præfecturam Radivili progrediuntur, ubi de copiis Caroli cognitis, ultra viginti quatuor millium exercitum habere, nihil temere agendum rati, dum majores copias contraherent, subsistunt, interim Dembinium Palatinum Parnaviensem, Lenckum Castellanū Dorpatensem, cum iis quæ paratæ erant, copiis in Livoniam præmittit. Carolus in tres partes exercitum diviserat, majorem cum tormentis apparatuque bellico, ipse versus, Dorpatum ducebat. Vendam versus Mauritium Frangel cum selecto peditatu, equitatuque misit, reliquam partem Carolo filio naturali, ad reliquas arces occupandas, terrorēq; nutantibus adhuc dubitantibusque, circumferendum attribuerat. Farensbecius reliquis plerisq; ad Carolum transfugio jam dilapsis, centenos aliquot Germanici nominis milites in fide constantes, penes se habebat. Illi Dembinius & Lenck se conjungunt, sub arce Carcusiensi in Carolum nothum incidunt, prælioque cum ea commisso in fugam mox vertunt, multis cæsis captisque. Non multo tamen post proditione nonnullorum præsidiariorum quos partim Polonos partim Germanos in ea reliquerat, ab hostibus arx capta. Prædaque non parva in ea reperta. Dembinius Vendam tanquam sedem Livoniæ cum ad oppidum muniendum tum Suecos inde arcendos cum selectiore milite mox se confert. Ibi dum per aliquot dies moratur, primò Volmaria à præposito Vendense de conspectis ignibus castrorum hostilium, nuntio accepto, cum milites ut diligenter excubiæ haberentur, inque campo potius quam intra mœnia hostis expectaretur, ultro postulasset. Media nocte quadraginta iterum Cosaci Marsalciani ad explorandum hostium adventum missi fuerant. Qui etsi ex conspectis ignibus castrorum de adventu hostium, qui Mugiani tum pernoctabant, idem confirmassent. Neutri tamen Nuntio fides à Dembinio adhibita fuisset, miles intra mœnia revocatus fuit.

Non multo igitur post, die Dominico quæ septima erat mensis Januarij, circa horam primam Suetica signa Mugiana via descendentia conspiciuntur, repentino adventu eorum plerique territi, ad arma confugiunt, sed alij somno, alij cibo vacabant. Tuba igitur signo dato tumultuatur. Mauritius Frangelius interim sub ipsa mœnia accedit, Tormentaque ad ædem suburbanam collocat, prius Ludovicus Veiherus, qui turmam ducebat, ex urbe prorumpit, cum eoq; Lucas Ligovius, turmæ

Marsalcanæ, quam suo sumptu subsidio Dorohostaiscius Vendam miserat. Dum alij conveniunt, impetum hostis sustinent, ab oppido aliquantum removent. Sub Veihero duo equi occiduntur: tertio incolumi conscenso, pugnam redintegrat, sub Ligovio uno equo interempto, ipse globo in femore trajicitur, ex quo vulnere non multo post Rigæ obiit. Ex Lithuanis tantum duo sunt occisi aliquot globis icti, ex Suecis præter vulneratos viginti interiere: sed paucitate, conspecta Sueci gravius instare ceperunt, propiusq; accedentes tormenta explodunt, interim sine ordine conveniunt, prout quisq; poterat, reliqui oppido prosilientes, numerum suorum augebāt. Sic autem acies Suecorum instructa erat, septem millia planitiem campi occupabant, latus sinistrum equites tenebant, in dextro à dimidia parte, peditum tormenta ducebantur. Reliqui pedites potissimum sclopetarij medio agmine singuli acie instructissima progrediebantur, nostri ab initio perturbatiores nonnihil erant, fugam tamen sistebant: Dembinius inter milites se versans, acies instaurat, interim Vincentius Voina Ducis Janusij Radivili Pocillatoris Lithuanici militum Præfectus suos quoque milites in ordinem redigit Georgius Tiskievic turmæ itidem præfectus similiter ex suis quos colligere poterat aciem subsidiariam instruit: Ludovicus Vejerus ut cepit excursiones è latere faciebat. Equites Marsalciani seu Dorostaisciani etsi Præfecto suo orbati, trajectus enim in oppidum relatus fuerat, ad signum nihilominus suum convolantes in ordinem se colligunt, similiter Laurentius Rudomina Secretarius Regius cum sua quam ducebat Turma, idem Licivinius facit, itidem Dembiniani equites ut quisq; quam celerrime potest in ordinem se redigunt. Acie quocunque modo instructa Vincentius Voina cum suis equitum latus Sinistrum hostile aggreditur, sequitur, hunc Tiskievicius Marsalciani tormenta peditatumque invadunt. Rudomina & qui reliqui erant, in medium Suecorum agmen irrumpunt, pugna acriter commissa Sueci in fugam vertuntur, ad Goviam usque cæduntur: quosq; ensis non absumpserat, eos fluvius alioquin rapacissimus absorbuit. Ex septem millibus vix trecenti fuga evaserunt, castra tormenta campestria duodecim, instrumentum bellicum omne in potestatem nostrorum venere. Farensbecius Palatinus Vendensis vix duabus horis ante prælium minime tum sperattum, in iter ad Regem Varsaviam se dederat, vixq; uno milliare progressus fuerat, certior de pugna factus, sine ulla mora ad reliquias victoriæ redijt.

Fugientes adhuc Suecos insequitur, capti sunt ultra mille, ex Lithuanis decem solum interempti, sexaginta vulnerati, vexilla Suecorum undecim capta. Cum residuis exercitus eorum præfectus Mauritius Frangel fuga evasit. Carolus interim Dorpato per proditionem capto cum octodecim millium exercitu Volmariam castrum movet, tormentis majoribus muralibus omniq; apparatu bellico instructus. Lithuani virium suarum sibi conscij Vendæ interim in occasiones omnes intenti sunt. Quarta Februarij Dux Carolus obsidione cingit Volmariam, aggeribus tormenta muralia locat. Missi primum à Dembinio exploratum Cosaci aliquot cum nihil certi referrent Stanislaus Bialosor cum octoginta equitibus mittitur, hic prima Vigilia circumventos duos ex iis vivos capit, aliquos interficit, reliquos ad castra persequitur, quibus tantùm terrorem infert, ut aciem instruerent, totamque noctem in armis essent. Cum sub crepusculum Bialosor rediisset, de numero exercitus hostium ex captivis cognoscit. Consilio habito, cum Dembinius nihilominus contra hostem ducendum fortunamque tentandam contenderet, obsistunt. Ludovicus Veierus Stanislaus Bialosor, qui tum Dorostaiscianæ turmæ legatus erat, Vincentius Voina primo quod ob nivium eo tempore magnitudinem vix ipsa via equi incedere possent, multo minus si avia deflectendum esset, è nivibus emergere: peditatus præterea nullus esset: sine quo difficile aliquid contra hostem tam numerosum suscipere esset: Si quod Deus averteret clades aliqua acciperetur, milite alio nullo parato aut propinquo, de tota Livonia actum fore. Non modo igitur cum hoste non congrediendum sed ne in nivibus iis ex quibus si hostis ingrueret, non facile eluctari illis esset, illum expectandum ac in tempore potius cedendum rati. Kokenhausium se conferre, ibique auxilia expectare constituunt. Sicque octava Februarij Venda movent: Dembinio cum paucis ad eludendum hostem Vendæ subsistente, quam tumultuosissime omnia agendo speciem copiarum, aliquantum hosti objiciente. Quare per exploratores cognita per totam iterum noctem metu irruptionis nostrorum in excubiis & armis Carolus esse, verum interim intra biduum Volmaria capitur. Postea omnibusque dissvadentibus Bebaliam in præfecturam suam se confert, in eaque vix cum centum equitibus se includit. In ipso fere digressu, literæ à Dorostaiscio Bialosoro redduntur: quibus ut in tanto Livoniæ periculo primam sui præsidij Dunemundensis curam habeat, ei mandat: illud ut omni ratione dum alia auxilia à Rege ac Republica submitterentur, quacunq; ratione tuerentur, equites omnes, obtestatur. Ad trecentos igitur equites alacres eo se conferunt, ibique minus necessariis equis ablegatis cum ducentis circiter & quinquaginta peditibus juramento militari omnes se obstringunt. Idem Vincentio Voinæ de Kokenhauso paterna præfectura Janusius Radivilus pocillator mandabat. Interim non procul à Bobalia Hilem Anglus cum Medone & aliquot millibus equitum explorandi gratia à Duce Carolo missi, per proditionem rusticorum quiescentes

tes equites Rudominianos, noctu invadunt, plerosque interficiunt, acrius se in ædibus defendentes flammis exurunt, nonnulli fuga sibi consulunt, intra paucos dies Dembinius à vicino quodam Livone ad prandium invitatur: qui cum & familiarissimus ei esset, nihilque ab hoste cujus omnia per exploratores cognita haberet, metuendum, jurejurando confirmaret, ut fidem ei haberet, persuasit. Sed quam primum prandere cœpisset, perfida hostibus signum dat, qui irrumpentes defendentes interficiunt, Dembinium vivum capiunt. Ut in re subita Ludovicus Veierus à milite Regio in locum ejus eligitur, qui cum vix ultra quingentos equites haberet, & sufficienter arces illas munitas milite videret, versus Dzuinam deflexit: ibique Sicinio se conjunxit. Eo consilio ut recollecto majori militum numero obsessis, si res postularet auxilium ferrent, Rumburgum arx capitur, una cum Vesolovio, præfecto Regio, similiter Cremuna & Zigult Traidunum arces. Residuæ adhuc erant liberæ arces Kokenhausium & Dunemundum veterano milite præsidiario & omni munitione tum instructæ. Arcem Rigensem Senatus Rigensis in tutelam receperat, stipendiarios suos milites ibi locarat, tormenta, globos, pulverem & omnem commeatum abunde suppeditans. Paulo post obsidet Carolus Kokenhausium eoque die factæ sunt velitationes campestres. Tertio ab hinc die Carolus cum Kokenhausum obsidere instituisset, Medonem Livonem cum quingentis circiter equitibus & Hilen Anglum ad occupandam arcem Novemolensem, transitumque Rigensibus & Dunemundensibus prohibendum viasque infestandas mittit. Verum Medone ultra Goviam subsistente, Hillen à paucis peditibus Dunemundanis qui ad viam publicam tuendam inter Dunemundam & Novam Molam commeabant, à Vicepræfecto Novemolensi rejectus fuit. Non multo post molle ducentos pedites centum circiter equites tormenta majora sex ad occupandam arcem iterum mittunt. Arcem scalis aggressi denuo repelluntur, Dunemundenses aliquot, qui in excursionem missi fuerant, ejus rei ignari cum sonitum bombardarum audivissent, Dunemundum obsideri existimantes, mox etiam per hostes Dunemundam se recipiunt, re cognita nocte in præsidium evadunt. Ostrovius, Vicecapitaneus Dunemundensis, vir militaris, equitibus omnibus assumptis ad liberandam Novammolam proficiscitur, non tam arcis causa, quæ vetus ruinosaque erat, quam obsessorum, ne in manus hostium venirent; cum Succis congressus obsidionem solvit: qui in arce erant liberat, quæque in illa erant, secum aufert, arcem ipsam, seu portas potius incendit. Salvusq; cum suis ex ea Suecorum multitudine se recipit. Interfecti sunt Suecì 30. ex Dunemundensibus nullus, vulnerati aliquot. Post horum discessum, Sueci Novam molam occupant, proq; tempore communiunt, Dorohostaiscius centum pedites recentes: illi submittit, Medo etiam cum quingentis peditibus Suecis Novemolensibus se adjungit, postridieq; sub ipsam arcem Dunemundensem cum non paucis equitibus excurrit, illis ex arce Dunemundensi triginta circiter equites occurrentes velitatione commissa aliquot ex Medonianis interficiunt, Livonem unum vivum capiunt. Medo resarcire damnum cogitans, sequenti die insidiis per colles vicinos collocatis, sub ipsam arcem cum numero non parvo equitum excurrit, præsidiariosq; ad velitationem provocat, illi alacres occurrunt, vertit, terga Medon, versus insidias, illi instant, nec revocari se patiuntur. Quare cognita Ostrovius suis in subsidium cum 100. equitibus advolat, peditem pari numero in insidiis locans. Dumq; suos ab hostilibus insidiis retrocedentes comperit, in tempore succurrit, fitque instar prælij: dum & ille Succos ad insidias suas ad ductos egregie profligat, 32. occidit: duos vivos capit: plurimos vulneribus afficit: ipse cum commilitonibus, tribus saltem interemptis, duobus globo sclopeti ictis incolumis rediit. Postridie Sueci Rigam veniunt, suburbia spoliant rursusq; Novammolam redeunt, quod & in posterum sæpius factitarunt. 29. Martij sub crepusculum diei Sueci in tres turmas divisi, equites una cum peditibus ad obsidendum Dunemundum veniunt, primum excursiones faciunt, ad certamen provocat, sed egredi vetebatur. Interim turma una versus ostium Dzuinæ ad Villam Sanca dictam progreditur: Altera turma Rigam versus: Tertia intra colles latitabat. Cumque paululum essent immorati subsistentes ad villam Sancam in unum conglobati, improvidi tormento majore ab arce exploso uno ictu, (quarta enim parte milliaris villa illa ab arce distat,) novem interficiuntur magister quoq; tympani interiit. Mox universi per fines Curlandiæ sub Rigam deflectunt, à proposito obsidionis removentur. Nec ultro sub Dunemunda se ostendunt. Casu accidit, ut & Rigam nuntium de induciis Moscoviticis in viginti annos perferretur, & Dunemundam viginti pedites jussu Regio à Dorostaiscio missi eodem tempore venirent. Quare cum & à Rigensibus ob speratam pacē & Dunemundanis adventum commilitonū explosione tormentorum, quemadmodum fieri solet lætitiæ signum daretur, Sueci invadendi sui signum datū, consiliumq; captum suspicantes, sine mora omnes se in tugā vertunt: ferrea tormenta, currus, frumenta relinquunt, rusticos omnes vinciunt, ne Dunemund. de fuga ipsorum constare posset. Dum hæc circa Rigam aguntur, Dux Carolus vi capta urbe Kokenhaus. arcē bene munitā fluvio Dzuina alluente aggeribus tormentisq; majoribus, ex tribus partibus conquassat, diebus plurib⁹ ac ruptis muris sex vicibus ad irruptionē expedito milite misso, toties à præsidiariis, cum maxima clade suorum rejicitur, rebusq;

desperatis parte equitum & parte peditum stipatus, Vendam se contulit, ad comitia Livonica celebranda. Per occasionem hanc discessus cum exercitu Cardinalis Radivilus subsidia in arcem Kokenhausensem, sine mora inferenda ratus cum iis quæ in promptu erant, copiis, Sicinium Dzuinam transire jubet, ad Novam Rigam oppidum Ducis Curlandiæ cum trajectu impediretur, conserta cum Suecis manu utramq; ripam obtinet. Sineque insigni damno suorum flumen trajicit, Tisenhausioque cum aliquo milite, hostilibus præsidiariis oppidanis stipendia omnis generis commeatum pulverem inferenti, insperato occurret. Prælio commisso profligat: curribus cum commeatu & pulvere potitur. Conjungit se mox cum eo Tanusius Radivilus pocillator, cum quingentis circiter equitibus ac peditatu aliquo à patre missus oppidumq; duorum millium præsidio, à Carolo munitum obsidere incipiens, ut properaret primò significat. Interim Dorohostaiscius etiam cum trecentis equitibus, totidemq; peditibus, suppetias Kokenhausio laturus Rigam venit, & eos præsidiarios Dunemundenses ut abscessu hostis minus necessarios evocatos, Dzuinam transire imperat. Quo pacto versus Kokenhausium per Curoniam Stanislaum Bialosor Succamerarium Upitensem cum istis suis copiis præmittit: Ipse proviso Dunemundo absque ulla mora suos insequitur, vix Dorohostaiscianæ copiæ cum aliis se conjunxerant, cum Carolus nothus sex millium exercitu omnisq; generis commeatu instructus auxilio Kokenhausensibus à patre missus venit. Eodem die & Palatinus Vilnen. cum reliqua manu militum, ad Dzuinam pervenerat, sed fluvium ob paucitatem navium trajicere, tam cito non poterat, illi igitur, qui ultra flumen erant, hostem alacriter excipiunt, & primum cum Cosaci viri duo militares Kopec Palatini Vilnensis & Coclina Marsalci, fronti inimicorum per densissima sylvarum loca transeunti se opponunt, sed impares & numero & armis recedere coguntur. Iis Eustachius Tiskienic cum gravis armaturæ equitibus subsidio venit: huic Tanusius Radivilus cum Sicinio, at cum densitate arborum hastati impares sclopetariis viderentur, Pedites Marsalciani minus impediti à tergo Suecis instare jubentur, quare perterriti terga vertũt, ac à Lithuanis profligantur amissis centum quinquaginta suis, ex Lithuanis saltem quatuordecim & desideratis. Acies Succorum erat sic instructa, frontem obtinebant pedites, utramq; alam equites subsequebantur, Carolus Nothus agmine integro equitum, currus cum commeatu sequebatur, interea missi sunt, Riga pedites quoque cum Othone Denovio: à Nicolao etiam Christophoro Radivilo Palatino Trocense pedites ducenti, à Georgio Radivilo Castellano Trocense, centum, quo numero peditum Dux exercitu auctus urbem undiquaq; aggeribus circumdat, tormentaq; bellica locat. Post fugam hanc Kokenhaus. à supremo Duce hostem insequendi causa missi sunt, equites nongenti, pedites 200. tum Sicinio & Stanislao Bialosor, qui militib⁹ Marsalci præerat. Eo die tribus milliaribus confectis Caroli Nothum cum copiis Suecorum sub arce Erle reperiunt, tantoq; fervore milites Lithuani eos aggrediebantur, ut potius in rabiem versos, quam ordine militari procedentes videres. Pedites Marsalci præibant, Cosaci & hastati insequebantur, cum suo præfecto Sicinius cum Liucivinio equitum magister & cæteri subsequebantur, hostis infesto animo expectabat advenientes, fretus & viribus suorum, & stratagematibus. Hæc arx Erle in planitie collis sita in modum quadrati extructa est: à latere sinistro fluvio munita, à dextra & circacircum naturali fossa. Cum igitur Lithuanis à parte sinistra ad dextram deflectendum esset, ubi arbitrabantur hostem contraventurum, hostis aliam rationem injic. Copias suas sinistram in partem arcis collocat, castrorum circumductione ex alia parte muniens, quæ ad ipsam fossam usq; disponit, unicam portam accessus relinquit, qua vix bini aut terni transire possent, ad os portæ in domo lignea 200. pedites sclopetarios collocat, quorum ictibus singuli transeuntes expositi essent. Equites suos ad portam prodire jubet, tormenta ex altera parte statuit castris. Peditum numerus tutandis relictus erat. Nocte adventante præeuntibus, militibus Marsalci unitis viribus per castrorum portam in equitatum hostilem impetum faciunt, viriliter dimicantes: hostem ad ipsam portam arcis propulsant.

Interim cum ob difficultatem transitus, non tam prompta à suis consilia habere possent, multitudo autem Suecorum tam pedestrium quam equestrium ipsis undiquaq; acrior videretur, subitaneo cõsilio amissis aliquot suis castra disrumpunt, ac in planitiem se conferunt, iterumq; cum Suecis confligũt; ubi his reliquæ copiæ opem tulere, denuo hostem sub ipsa mœnia profligant; pedites vero castra expugnant, soliq; strenue possessa tutantur. Domum illam ligneam incendunt, quæ plurimũ oberat, in qua Suecorum 200. interiere: tormenta hostilia bina capiuntur, tertio demum viribus recollectis, in Lithuanos impetum faciunt, quib⁹ inter reliquos Luciminius cũ Jundzile equitũ unius turmæ Palat. Viln. magistro se fortiter opponunt, ac hostẽ in fugam iterum convertunt, reliquũ prælij nox diremit, nostri in vicinum montẽ se subducunt. Aciem instaurant, totam noctem in armis sunt: Castra hostium à Cosacis diripiuntur. Sequentem in diem conatus aliquis hostium expectabatur; Verùm præter locum cadaveribus plenum nemo conspiciebatur: pauci peditum in arcem se incluserant. Pedites Lithuani obsecrabant, ut illis liceret impetum in arcem facere, sed quia tormenta majora deerant, ne clade accepta turpiter repelerentur, tutius visum est

est abstinere. In tam celebri clade de Suecis 600. sunt interfecti: multi læsi & aliquot primarij nobiles Livones perduelles: Ex Lithuanis 24. soli periere multi læsi majori ex parte ex militibus Marsalci Lithuanici, tam equitibus quam peditibus, si quidem frontem tenuerunt: Sub ipso quoque Bialosor duo equi interempti: filius ejus Gabriel occiso equo captus erat, sed opera peditum recuperatus: Excursio inde ab obsessis Kokenhausensibus tentata, in qua Dorohostaiscius ipse multis spectantibus prope ipsa mœnia, equitem hostilem, manu sua confecit, Chotkievicius etiam præfectus Samogitiæ cum octingentis circiter militibus, partim suis, partim voluntariis, ex diversis aliorum Senatorum Lithuanicorum comitatibus, Strabroviusq; Castellanus Parnaviensis, in castra venientes, numerum nostrorum augent.

Sub id tempus Carolus nothus fortunam denuo tentandam, si forte suos obsidione liberare posset ratus. Qua re nuntiata Radivilus, Chotkievicium Præfectum Samogitiæ, ultro se offerentem, cum justa equitum peditumq; manu obviam hosti mittit: Ei filium Janusium adjungit, cum distinendi hostis causa tum si à tergo forte circumvenire eum possent, carpendi. Milliare circiter progressi ducentos Cosacos exploratum præmittunt, capiunt Livonem quendam Treidem, pro certo iis ille confirmat tribus saltem milliaribus hostem abesse, & vel mox vel postridie adfuturum. Chotkievicium igitur & filium in castra Radivilus revocat, novosq; exploratores: qui verti aliquid referrent, in conspectum castrorum hostilium mittit. Ex quibus certa re cognita acies dimidio circiter milliare à castris ad desertam quandam Villam præpositi Kokenhausensis pridie D. Joannis Baptistæ summo mane instruitur. Interim Polonus quidam ante Laisij ab hostibus captus, tunc vero è vinculis elapsus venit, qui hostem adesse nunciabat, atque ad impetus equitum nostrorum sustinendos, peditem equiti immixtum, præustos sudes seu acutos palos, currusq; quos equiti objiciant, secum ducere. Exercitus Lithuanicus, in quinque acies partitus erat, quarum primæ voluntarij erant: Joannes Carolus Chotkievicius & Janusius filius Radivili Palatini Vilnensis, fronte præerant, alæ dextræ Marsalcus Lith. Regis veteranis stipatus equitibus præerat; Sinistræ autem Strabrovius Castellanus Batnaviensis auteibat, hunc manus peditum sclopetariorum aliquot tormenta campestria secum ducens. Hosce Palatinus Vilnensis, exercitij Lithuanici Dux cum acie equitum sequebatur. A tergo peditatus pars & longiora campestria tormenta locata fuerant, in colle quodam eminentiore, ex quo in omnes partes versus hostes rectius tormenta, ictusq; dirigi possent. In exercitu ultro tria millia non erant. Deoffium enim cum quingentis peditibus in obsidione circa tormenta & mœnia vineis agendis Radivilus reliquerat. Centum etiam ut quinquaginta Tartaros ad custodiam castorum Carolus Carolides celeritate commemoratæ Villæ ruinas occupat. In quibus Tormenta campestria cum peditatu locat, illis dimidium equitum suorum per turmas à sinistris constituit, reliquos post pedites instar semicirculi agmine denso ad sylvas disponit, idq; eam ob causam ut si frontem ipsius nostri disrumperent, à tergo illos adoriri posset, pedites autem omnes tum tormenta densitate palorum munit. Exercitus illius totus quatuor millibus peditum & duobus millibus equitum constabat. Chodkievicius cum pocillatore Radivilo sinistro eorum lateri se opponunt, nam hæc ala concitatis equis in eos primum impetum fecerat. Ac simul tormenta campestria explodi cepta, parva admodum utrinque clade: ob velocitatem equorum concitatorum, hastatorum impetum Sueticus equitatus explosis bombardis non ferens, primo tumultuari, postea terga vertere lento gradu cepit. Dehinc Marsalcus Lithuanicus densissimo agmine in fronte constituto, ubi & Carolus Caroli ipse cum præcipuo equitatu Livonico aderat, relicto à sinistris peditatu ac tormenta palis septa, se cum veterano milite Regio objecit, cujus impetum Sueci non ferentes, in fugam mox vertuntur. Post Strabovius dextrum cornu invadit, fortiter utrinq; pugnatur: cum agmen ipsum equitum Radivili resistentes, ad extremum nonnullos Suecos fudit: magnam Stragem peditibus infert, inde omnes terga vertunt, plurimi vulneribus affecti in sylvarum densitates profugere, sed nec hi manibus rusticorum evasêre. Direptis castris tormenta capta 33. vexilla majora 12. ex nobilitate Livonica inter primarios 60. interempti, capti 9. ex Lithuanis, saltem 80. cæsi, circiter 20. postea ex vulneribus mortui. Ex præcipuis filius Sokolinij præfecti Usuiatensis interijt, omnium autem in prælio eo, maxime tamen Dorostaiscij Marsalci magna virtus fuit, tribus glandibus plumbeis petitus duabus in ferreo thorace inhærentibus, tertia in brachio dextro læsus est, constanter tamen quamvis & equo vulnerato usque ad finem victoriæ permansit, qui in urbe erant, & commeatus penuria maxima laborabant, & summa aquationis.

Itaque fame & siti fere enecti canumque jam & aliarum fœderum rerum esu non abstinentes, post prælium mox ad Radivilum mittunt, salutem supplices petunt, his conditionibus convenit primarij aliqui dederentur, Livones perduelles supplicio afficerentur, arma & res in urbe relinquerẽtur, juramento in universum omnes se obstringerent. Contra Regẽ regnumq; Poloniæ & magnum Ducatum Lithuaniæ arma non laturos. Ita dimissis duo equitum Cosacicorum magistri cum turmis suis præsidio iis adjunguntur, sub vesperam pedi-

pedites nonnulli & ex viliore plebe nō pauci, Radivilo omnium rerum ignaro conſpiratione inter ſe facta, cuſtodibus per vim remotis dimiſſos fraudulenter invadunt, intra dimidium horæ antequam ad Radivilum perferri res poſſet, ad ſexcentos ex dediticiis iſtis Suecis obtruncant: hi tamen qui ſe in caſtra receperant, & feminæ omnes incolumes evaſere. Facinus & Regi imprimis improbatum & ab hoſte maxime autem Naſovio, aliquoties noſtris objectum. Radivilus tamen cum indigniſſime rem ferret, auctores ejus nactus ſupplicio afficiendos curavit. Kokenhauſio capto voluntarij plerique Lithuanici, domos abeunt, quorum diſceſſu exercitu non parum imminuto diverſas præterea in partes nonnulli diſcedunt. Doroſtaiſcius Dunemundam cum veniſſet, claſſem Sueticam, jam oſtium Dunæ occupaſſe reperit, quibus in mare rurſum propulſis, aliquot etiam navibus tormentorum ictu fractis, Cremonam præterea non valde diſſitam arcem occupat, Chotkievicius Treidanum & Zigvoltum progreſſus eadem in poteſtatem recipit: Cum vix ſexaginta hominum præſidio munita eſſent. Ipſe exercitus Dux Radivilus Vendam verſus ſe confert, quo per biduum obſeſſa, per deditionem in poteſtatem eam recipit, Sueci quorum ad quingentos erant, incolumes dimittuntur; Simulque ignobiliora, aliquot caſtra occupat, interim Chotkievicius Radivilo iterum ad Vendam ſe conjungit, ad Runeburgumque obſidendum proficiſcuntur. Ad quam Fridericus etiam Curlandiæ Dux, cum ſuis aliquot centenis, in caſtra Regia venit, cum præſidiarij obſidionem non modo exciperent, verum excurſione etiam facta, ſatis animosè ſuſtinerent; Chotkievicius Præfectus Samogitiæ Fridericusq; Curlandiæ Dux, Radivilo inconſulto, privatâ authoritate tubicinem ad præſidium, qui deditionem eis perſuaderet mittunt, qui cum à præſidiariis retentus fuiſſet, Radivilus autem contra morem militarem: præcones de pace præſertim, tractantes capi per literas cum præſidiariis explobraſſet, obligatis linteo oculis, poſtridie ex arce remiſſus fuit. Cum autem non ſatis Majeſtatem Imperij militaris ea in re illos obſervaſſe, quod inconſulto ſe Tubicinem miſiſſent, Radivilus interpretaretur ſimultates, quæ alioquin inter Radivilum & Chotkievicium juvenem laudis cupidum, intercedere putabantur, auctæ nonnihil exiſtimabantur. Cum verò Runeburgenſes & noſtrorum diſceſſu & & ipſius Caroli adventantis ſpe ſe tolerarent, Carolumq; cum exercitu decemſeptem millium pro certo jam advenire, Joannemque Naſovium Ducem ejus Lemſaliam jam perveniſſe, per exploratores cognitum fuit, in ea igitur noſtrorum paucitate, maximè autem peditatus penuria ex conſilij ſententia ſoluta obſidio fuit, Radivilusq; Vendam ſe recepit, literis inde regiis de adventante jam Rege cum exercitu acceptis Rigam verſus iter convertunt. Scripſerat quidem antea Radivilus ad Palatinum Vendenſem Farensbecium qui cum mille ducentis pedibus Rigæ erat, itidem ad Zolkievium Caſtellanum Leopolienſem militiæ campeſtris regni præfectum, qui à Zamoiſcio præmiſſus Selburgum jam pervenerat, ſi ſuppetias ſibi ferrent, confligere ſe cum hoſte paratum eſſe. Uterque reſcripſerat. Cum exercituum Regni Generalis cujus præſentis cæteris majus imperium eſſet, ipſe jam adventaret, ſine mandato ejus ſe movere ſibi non licere. Rex etiam nè ante ſuum majorisq; exercitus adventum, quicquam contra hoſtem tentaretur, ſed ſecum potius exercituq; Polonico, qui ad Selburgum jam conveniret, copias omnes Radivilus conjungeret, literis ad eum mandarat. Diſcedentem Venda 29. Auguſti hoſtis ſecutus fuit, velitationibusque per iter id carpſit; Ipſo die quo profectus fuit 10. Sueci à Coſacis in ipſis caſtris capti, viginti interfecti fuerunt. Etſi autem & ob viæ difficultatem & curruum, carrorumq; qui ſequebantur, multitudinem lentius agmen noſtrorum incedebat: maxime tamen mercatores tantum qui impeditius progrediebantur, & ruſtica plebs, quæ cum impedimentis ſequebatur intercepti ab hoſte fuerunt, quotiesque copiæ aliquæ & ut plurimum quidem Coſacorum oppoſitæ illis fuerant, in fugam vertebantur. Nuntio claſſis hoſtilis, cujus 64. naves in oſtium Dunæ jam perveniſſe nuntiabantur, adventus accepto, Doroſtaiſcium Radivilus mittit, qui una cum Rigenſibus adventantem hoſtem arceret. Dux Curlandiæ quoque Fridericus in Curoniam eodem die properavit. Poſt quorum diſceſſum qui notus ne hoſti fuerit, incertum. Sequenti die quæ erat prima Septemb. equites haſtati Marſalci excubias nocturnas agunt, ignes hoſtiles in oculis habentes, Generalis autem cum reliquo exercitu, ſub arce Rodumpes pernoctabat, quem ſub crepuſculum milites, uno circiter milliare inde in cuſtodia relicti, aſſequuntur. Per loca uliginoſa tormenta traducentibus impeditisq; Sueci eo acrius inſtant, ac in currus irruentes diripiunt. Generalis ſuis conflictu abſtinere jubet, interim vigiles Stabrovij invaduntur, quibus à cohorte Marſalci ſuppetiæ feruntur, & primo Sueci repelluntur demum in copias univerſi equitatus hoſtilis adducti impetum ferre non poterant, in quo conflictu noñulli interfecti, ex veteranis Matias Chlopovius, vir acris & militaris, & Gronſcius aulicus Regius. Chodkievicius Rigam contendebat quem & cæteri ſecuti & ſic univerſi. Eadem die ſub Riga noctu caſtra metati ſunt, intra id ſpatium Farensbecius Palatinus Vendenſis in ſuburbio Rigenſe aggeres impetui hoſtili opponit, poſt mediam noctem irruptionē in munitiones Farensbecij ipſemet Carolus facit, cum decē millibus, præcipui peditatus, tribus pugnatū horis, Sueci interficiuntur

untur, mille ducenti, nostri etsi impares numero viribusque suorum sexaginta amissis, reliqui incolumes in arcem Rigensem se receperunt, Carolus etiam tali clade accepta ad sua castra quæ erant intra Novammollam Dunemundam & Rigam omnibus suburbiis & hortis Rigensium, igne & ferro pervastatis regreditur, ob pabuli inopiam in loco arenoso Dzuinam trajicere nostris visum ac Regijs se conjungere copiis. At primum Chodkieviciani cum militibus Ducis Curlandiæ Dzuinam trajiciunt hoc subsequuntur, alius ipse Chodkievicius cum aliquot è suis Rigæ adhuc remanserat, expectando rei eventum. 1. Sept. Dux Carolus cum aliquot centenis profectus ad lustrandum situm Dunemundæ. Erumpunt Dunemūdenses, Succos totaliter interficiunt, duos equites vivos capiunt, inde ad ipsam Rigam obsidendam castra Carolus collocat, Dunemundæ vicinias ad Insulam Dzuinæ agit, Tormentaq; aliqua campestria in iis collocat quibus mœnia Rigensia impetit, non sine risu aliquo plerorumque. Cum & ob loci intervallum pertingere ad mœnia non possent & nullum omnino damnum iis inferret. Interim Zamoiscius Zelborgum venit. Comitia enim sub finem mensis in Januario Anni sexcentesimi primi habita à Rege fuerant. Sub quorum tempus 1. Idus Februarij sub quod etiam ante biennium mater mortua fuerat. AnnaMaria primogenita filia Regis etsi septeñio nondum plane expleto magnæ tamen expectarionis puella obiit. Sub finem etiam Comitiorum Philippus III. Hispaniarum Rex fama virtutum Regiarum commotus, per Comitem de Ligne, Principem de Spinoes societatem clarissimi velleris aurei, insigneq; ejus vellus aureum ipsum. Quemadmodum inter Principes fœderis ejus moris est, ordinis ejus Aroaldo seu Fæciali ad actum cum simul misso adhibitoque detulit. Millesimo sexcentesimo primo die 25. mensis Feb. in ecclesia collegiata D. Joannis ante sacrum solenne Rex cum accepit, quatuor receptis inter Principes conditionibus, reliquis conditionibus exemplo Avi sui materni, Sigismundi Primi, cui ab Avo etiam hujus Hispaniarum Regis Carolo Quinto insigne velleris aurei missum fuerat, ob rationes regnorum ordinumq; ab eodem de Ligne mandato, Hispaniarum Regis prolata, qui à summo Pontifice prius facultatem in eam rem acceperat, solenniter solutus fuit. In ijsdem comitiis de Feudo Prussico celebris legatio fuit, cum ipsorum Electorum Marchionumq; Brandeburg. tum Regis Daniæ omniū fere Principum Imperij secularium. Rex Galliarum non per legatos quidem sed literis diligentissime eadem de re intercedebat De quo quidem negotio suo loco plenius dicetur, hoc fortassis loco non prætereundum. Legatus Regis Daniæ Crajus erat elegantis alioquin doctrinæ vir, hic cum studiose in causam an incogitantius, Potentia domus Brandeb. commemoranda, in minas quasi quasdam, in oratione sua profectus fuisse videretur, ostensum collegis ejus maxime Brandeburgicis fuit, beneficia non minis quibus Regnū hoc non moveretur, sed precibus obsequioq; parari solere, qui appellatum cum à se referentes, responsum ab illo ostenderunt, à moribus & instituto suo alienissimum esse, quenquam nedum Regem amplissimumq; senatum verbo aliquo offendere, quæq; dicta à se essent, existimare se, ita interpretari posse ut merito unicuiq; æquo satisfacere possent, qua excusatione ipsius accepta, ulterius sibi progrediendum non existimasse, neq; acerbiore aliqua, inquisitione utendum, aut vero cum antequam oratio ea pronuntiaretur, à se visa non fuisset, contra feudalis Vasalli officium Principem suum impegisse. Etsi autem non solum bellum verum sumptus etiam in bellum decretus fuerat, & ad tributa tamen decreta exigenda, non parvo tempore opus erat: & apparatus maxime autē tormenta bellica, ex universo fere regno, maxime Cracovia Margeburgo. Tikocino Vilna, etiam aliisq; ex locis magno studio laboreque convehebantur: pecunia in arma pannum, aliaq; necessaria militi, maxime autē peditatui tum pulverem, globos, ipsaq; hæc non minore opera parabantur, conquirebanturque, & per complures quidem, hæc quam diligentissime curabantur, ut Joannem Sorcium Succamer. Margeburg. Capitaneum Kissov. qui illi parti rerum bellicarum præfectus fuerat, Stanislaū Zarscinium Vice Capitaneum Margeburgens. Paulum Piaskovium familiarem Zamoiscij, aliosq; nonnullos: ob rerum tamen difficultatem locorumq; intervalla, minus facile explicabantur. Etsi enim Lithuanicæ quoq; militiæ Dux in exercitu erat, futurusq; putabatur, omnium tamē rerum earum curam Zamoisci⁹, vix non unus sustinebat. Tormenta enim apparatumq; bellicum nunquā in ductorum Lithuaniæ, sed Polonicorum potestate fuisse. Cum Tarnovius Starodubum oppugnasset, tormentis omnibus ipsum præfuisse Georgiū Radivilum qui tum Lithuanicis copiis præfectus fuisset, campū saltem aciemq; curasse: cū morem semper observatum fuisse, nec minus in pecunia conquirenda laborabat; Cumque summa ejus difficultas esset, à sorore sua præfecta Brodnicense, Dzialinij pocillatoris vidua triginta millia ab aliis etiā propinquis in diem in usus eos conquisivit. Cumq; miles de confœderatione aliqua Leopoli agere diceretur, quæ eò magis metuēda videbatur, quòd prior impunita mansisset, per Zolkievium tamen in summa inopia mercib⁹ aliquot à civibus Leopol. in diem sumptis sedata fuit. Cosacis etiam in bellum Carolinum stipendia indicta, per Stanisl. Sierakoviū Cubicular. Regium ipsum etiā Regem, quamvis sua sponte satis incitatū quotidianis tamen literis accendere in id non intermittebat. Bello eo agi, nō solum de fama, verum Livonia etiam Prussiæq; periculo, commoditatibusq; Gedanensib⁹, si mare navigationesq; hostis impediat, neq; sumptui parceret: Nullum

Nullum Monarcham, ſine ære alieno, bella geſſiſſe, neque leviter quicquam ducendum. Ex parvis enim initiis contemptus Principum fere naſci. Ex contemptu vicinorum omnium fere ſpes conatusque & audacia ad extremum exitium. Pleriſque tamen rebus paratis, cum Zolkievium in expeditionem Livonicam ſecum ſumpturus eſſet, ejus loco Marcum Sobieſcium Palatinum Lublinenſem, limitaneis rebus quartanoq; militi, ex conſilio Zamoiſcij Rex præficit, eiq; Turcicarum Valachicarum vicinarumq; à Ruſſia minoreque Polonia finium negotiorumque, contra Michaelem potiſſimum curam commendat. Jam ante etiam præſidium ad arcem urbemq; Cracovienſem in omnes caſus tuendam Zebrzidovio Palatino Cracovienſi decretum fuerat. Finitimis rebus ita conſtitutis quo citius exercitus conveniret, qui ex iis qui in Moltania militarant, magna ex parte conſcriptus erat, primo Kniſſinum Zolkievio alio itinere interim præmiſſo inde Vilnam Regis maxime qui ante præceſſerat, videndi conſiliaque cum eo communicandi cauſa, ſe contulit. Vilnæ etiam ultra biduum non moratus, verſus hoſtem mox tendit, tandemq; quemadmodum oſtenſum eſt Zelborgum venit, cumq; Rex cum aulico comitatu ſecutus fuit. Ubi univerſus exercitus, tam qui cum Rege, quam cum Zamoiſcio erat, per Pontem è navibus factũ Dzinam tranſit, poſtridieq; ab ipſo Rege recenſetur. Equitum cenſa fuere quatuordecim millia, peditum ſex millia præter eos qui in itinere adhuc erant, quotidieq; adventabant. Radivilus cui in tribunali grandis pecuniæ lis ut putabatur æmulorum operatione peremptorie objecta fuerat, majore etiam ut nonnulli ſuſpicabantur regni militiæ Ducis imperio cedens, Rege ſalutato benignoq; commeatu, ab eo accepto, exercituque Lithuanico Zamoiſcio tradito, cum filio Januſio in Lithuaniam diſcedit. Chodkievicius cum ſuis copiis, itidem Fridericus Curlandiæ Dux in exercitum Regium concedunt; in quo Doroſtaiſcius etiam officio ſuo fungi, comitatuique Regio præeſſe cepit. Nihil magis curæ Regi erat quam ut à mari navibusque Carolum abduceret, itaq; & ante jam ad Rigenſes Zamoiſcius ſcripſerat, illisque ut vel deditionem ſimularent, vel Carolo promitterent, ſi in penitiorem Livoniam vel Kochenhauſium, vel ulterius penetraſſet, & quacunque ratione poſſent, hoſtem fallerent, atq; à mari abducerent hortatus eos fuerat. Neque vero vel à quoquam communionem eam illis objectum iri, vel fraudi apud quenquam, futurum iis ſpoponderat, vel religioni ſibi ducerent, ſi tali hoſti, qui omnia jura divina humanaque violaſſet, & prædonis potius loco quàm hoſtis habendus eſſet, fidem non præſtarent, & tum ad ipſum Carolum literas quibus & ab illo contra fidem jusq; gentium, nulla hoſtilitate prius indicta, bellum Livoniæ illatum, illi exprobrat, & ipſi legitimum bellum indicit, atque ſi vir ſit. Manus conſertum vocat, neve quemadmodum prædones ſolerent, in naves ſe conjiceret, hoſtemq; fugeret, eum hortatur. Verum Carolus 26. Septembr. cum univerſo exercitu ſuo obſidione Rigenſe Dunemundenſeq; relicta in fugam ſe dat, turpiſſime arma, currus, equos & reliqua impedimenta quæ celeritatem tardabant, relinquit. Hos equites nonnulli Dunemundenſ. ſex milliaribus inſecuti, quos aſſequi poterant, interficiunt, & præda onuſti Dunemundum revertuntur: Carolus ipſe primo Lemzaliam inde in Succiam ſe receperat, Volmariæ Carolidem, Gardianumq; cum parte aliqua exercitus reliquerat: alias arces pleraſque præſidiis diſtributis munierat: Naſſovius cum alia exercitus parte Dorpatum ſe receperat. Rex, ex ejusve mandato Zamoiſcius, Volmariam mox obſidere conſtituerat. Zolkievius ut Volmaria potius relicta, Naſſovium ſequeretur, improviſoq; Dorpatũ adoriretur ſuadebat: potius tamen conſilium Volmariæ obſidendæ viſum: verùm Tormenta Zamoiſcius expectabat, maxime Cracovienſia, interim aſperiora tempora jam ingruebant, milesq; ſub pellibus vix tolerare ſe poterat. Legati itidem Moſci adventare jam nuntiabantur. Qui neque ſine maximo ſumptu differri poterant, & ne alibi quam Vilnæ ut ſede magni Ducatus Lithuaniæ audirentur, in mandatis ſe habere dicebant. Cùm ad ſubſidia igitur aliaque neceſſaria paranda, tum maxime Legatorum eorum Moſcoviticorum cauſa. Die quinto Decemb. Vilnam Rex profectus iterum fuit, interim tormenta advenere: Zamoiſciusq; ad obſidionem mox ſe convertit, obſideri. Volmaria cepta fuit. Die menſis Dec. interceptæ literæ fuere quibus Carolides animabatur Ducisq; Holſatiæ & Franciſci Ducis Sax. adventus auxiliaq; illi promittebãtur. Deſideria militũ per quatuor ſeptimanas in maximis frigoribus & incommoditatibus, ſub ipſam oppugnationẽ Volmar. ad Regem à Zamoiſcio relata. Conſtituerant, præfectos aliquos & turmales de iis ad Regem mittere, ſed cum Cracov. tormentis interim advectis, oppugnatio adorienda eſſet, qui deſignati erãt diſcedere ab ea noluerũt. Interim per Zamoiſcium de ſolutione ſtipendiorũ in illis frigoribus, ſummaq; omnium rerum inopia maxime familiæ imprimis neceſſariorũ aliisq; pleriſq; actum. Poſtridie quum ad Volmariam exercitus admotus fuit, vineæ mox actæ, Muri Tormentis diligenter quaſſati, binæ ruinæ magnæ factæ, unæ in muris oppidanis, alteræ arcis. Summo mane cum irruptio tentanda eſſet, foramen quod ſupra Caſtrenſes ruinas factum erat, ſubito omne concidens ruinas replevit. Miſſus eo à Zamoiſcio cum omnis generis ignibus, materiaq; ignita, ſi forte incendere exurereq; lignamẽta ea poſſent, Scoticus aliusq; externus miles fuit; Sed frigoribus ſummaque illorũ temporum penuria ex qua nõ pauci obierant: attriti, ut minus alacriter rem adminiſtrarent tardati fuerũt, fruſtraq; tentata ab illis

res

res fuit. Ratfan, Cap. illor. vir imprimis strenuus & fortis, maximo in conatu occubuit. Oppidanor. muror. foramē felici⁹ tētatū. Lesniovi⁹ cū Pol. & Ung. peditatu mox pgit, irrupitq;. Interī ex eq.tib⁹ etiā ō pauci. Jac. Potocio, autore & ductore, clamore facto, in muros mox evadunt, duasq; oppidi portas occupāt, simul turres nōnullas, & tēplū. Pro magnitudine & difficultate oppugnationis ō nimis multi, tamē desiderati, Bieganovi⁹, q. una cū Lesniov. irruperat, globo traject⁹ occubuit, Iffin, qui Ung. peditatui præfectus à Rege fuerat, saucius, restitutus sanitati fuit, peditatui maximis clamoribus ante irruptionem donativum flagitanti mille floreni donati à Zamoiscio fuerant, summæ inopiæ difficultatisq; eorum ratione habita, si feliciter successisset, auctum id à Rege iri promissum. Oppido capto Carolides, Jacobus & de la Gardia in arcem se recipiunt, ex ea Gardianus cum duobus Præfectis de deditione agunt, obsidum loco in arcem remissi, Snopkovius, Korfius, Blankius, maxime, repentinos aliquos impetus militis ut prohiberent. Conditiones propositæ, ut Carolides & Gardianus in potestatem custodiamve se traderent. Durior conditio hæc visa, ostensum alia deditione transigi non posse: minus necessarius, fortassis sumptus, alendorum illorum: sed ad permutationem captivorum existimationemq; publicam pertinere id visum. Aliorum præsidiariorum saluti & incolumitati cautum, Romburgum, & Mojanum iisdem conditionibus includi cupiebant, non denegandum illis visum. Nimis enim superbam & crudelem victoriam ut raro vel Deo, cujus beneficio victoriæ obtinentur, vel hominibus gratam esse solere: Arcem præterea, quemadmodum & oppidum, egregie munitam, sine sangvine vix emi posse. Carolides cum Gardiano egressi, copias Zolkievius ipse ultra Burtnicum pacate deduxit. De Mojano quatridui deliberatio petita, Ermessum Chenelio ut mitteret mandatum, qui de Volmariensis obsidionis exitu præsidiariis nuntiaret, atq; ad deditionem eos hortaretur. Rumburgum Chilchienius missus, quæ præsidia si in potestatem venirent, ad universam Livoniam sine dubio porta aperiretur. Summam autem operam per Præfectos Zamoiscius dabat, ut exercitum retineret, maxime peditatus dilabebatur, significabantque nonnulli Præfecti cohortium, vix aliquos sub signis suis reliquos esse: Cosaci etiam per Kostkam, Præfectum suum, instantissime missionem flagitabant. Zamoiscius igitur, quidquid torquium Portugalensium aliudq; auri domo in eos usus secum attulerat, oppignoratum mittit, vixq; magno studio & cura septem millium aureorum summam conquisitam militi prorogat, Regique, ut diligentissimam ejus rei curam suscipiat, summo studio svadet. Carolides, qui non magna cura à patre haberi videbatur, ita, ut ne vestimentis quidem necessariis instructus esset, ne ultra Rigam duceretur, petebat, negatum, inque Regis arbitrium relatum. Fames erat, frigus, inopia. Regi Zamoiscius significabat, supplementa tam equitum quam peditum imprimis necessaria esse, stipendia itidem & apparatus. Multos jam dilapsos, maxime peditum, nisi per hyemem exercitus retineretur, verendum, ne omnia in potestatem hostium redirent, graviusq; aliquod periculum Reipublicæ crearetur, gravius id bellum esse, quam vel cum Mosco vel ipso Turca ob portuum, in quibus omnes reditus regni & nobilitatis essent, securitatem aut turbationem. Itaq; classem etiam habendam, portusque, maxime Gedanensem, Regiomontanum, Rigensem, tuendos, in quibus maxime Regno & magno Ducatui Lithuaniæ positum, comitia quam celerrime habenda. Volmaria capta, postulatisq; militum ad Regem delatis, captivisque, Carolo, Notho, Gardiano, aliisq; nonnullis, traditis. Responsum ad eadem à Rege: merita gratissimo animo accipi, ad perseverantiam in iisdem servitiis hortari, stipendium promittitur, exæquatio stipendiorum eorum: qui tardius se stiterunt, cum iis, qui in tempore tanquam onus, cui Respublica satisfacere non posset, recusatur. Caduca, quæ nunc distribui possent, promittuntur, privilegiaq; in ea eduntur, cætera in aliud tempus differuntur. Sub idem fere tempus Moscovitica etiam legatio dimissa à Rege fuit. Missi in eam legationem fuerant, Leo Saphia, Cancellarius Lithuaniæ, Stanislaus Varsicius, Castellanus Varsaviensis, Thesaurarius postea Regni, Elias Pielogrimovius. Mirari quis possit, quam diversis longinquisque è locis religio communisq; hostis homines conjungat, diu in custodia, ad sex fere septimanas, habiti: postea per speciem colloquiorum congressus aliqui habiti, per quos tamen nihil quam tituli & Livonia repetita, facile ut appareret, temporis ducendi causa ista tantum interponi; dum, quis cum Michaele exitus futurus esset, cognosceretur: Legatique Caroli advenirent. Nuntius interim à Rege advenit, qui cladem Michaelis nuntiavit, quod etsi prius Moschi cognovissent; cum tamen postridie publice mox à nostris significatum illis esset, dissimularunt, cum Legatis interim Sveticis agi cœptum, qui publice, tanquam in pompa, præter hospitia nostrorum traducti. Aliquoties cum illis congressi, quid egerint, non satis constabat, subintellexerant tamen, causas belli à Rege Carolo datas persvadere conatos fuisse: ad societatem belli, tanquam occasionem non negligendam, Moscum invitasse: utq; ex Finlandia per ditiones Moscoviticas exercitum ducere ei liceret, pecuniamq; mutuam petiisse, pignori arces nunc in Livonia captas obtulisse. Quæ conditiones cum non satis certæ aut solidæ visæ fortassis illis fuissent, ad tractationem demum cum nostris vicesima demum septimana accesserant, inducias viginti annorum constituerunt, iis conditionibus, quibus priores ab exitu etiam priorum numerandas. Interim de perpetua pace agendum. Veteres familiæ omnes vel interierant, vel extinctæ erant: omnia Chodonovii ad gubernationem minime apti gubernabant.

Vilnam etiam legati cum venissent, non parva cum impensa thesauri studiose tempus ducebant: de unione perpetua acturos se simulantes, nihil tamen sincere, titulum deinde Czarii obstinate urgebant. In quem cum aliorum Principum Christianorum, tum imprimis Maximiliani primi literas, cumque Basilio anni quingentesimi decimi quarti fœdus: illo Livoniam & Prussiam Maximiliano, hoc Kioviam & Lithuaniam Mosco cedente: In quibus titulus is tributus sibi esset, allegabant: Sveciæ deinde, quemadmodum sui fœderis literas in Moscovia antea legatis invitis protestantibusque obtruserant, ita, ne in Regis quidem ullo modo eum admittebant; gravissime, ne aliter facerent, interdictum sibi esse: res non sine indignitate erat, ut protestatione tamen cum Regis, tum Regni, magniq; Ducatus Lithuaniæ, interposita, qua, si quid contra Regnum Sveciæ à quoquam tentaretur, Ordines injurias ejus salvo fœdere non neglecturos, cavebatur, res finiretur, temporibus tributum fuit. Convivio igitur prius, quemadmodum moris est, excepti. Sub finem Januarii anni sexcentesimi secundi, jurato cum fœdere, dimissi fuere. Interim Laurentius etiam Piascecius, Succamerarius Braclaviensis, ex Tartarica legatione redierat, antea Nicodemum Cosacovium Aulicum ad renovandum solenne fœdus Rex miserat; sed cum ante adventum adhuc ipsius & postea aliquoties in fines Regni non sine damno Tartari incurrissent, neq; illis munera solita data, neq; fœdus renovatum fuerat. Ad Sororam cum Zamoiscio cum exercitu Valachicas res componenti pristinam cum Regno pacem obtulisset, denuo de fœdere utrinque tractatum fuit, missusq; tandem Laurentius Piascecius, qui illud finiret: Nonnullis tamen de rebus controversum fuit, imprimis quidem de finibus Regni, quos Rex ad Pontum Euxinum, quem nigrum mare illi hodie vocant, definiebat, illi, quod non tam sui quam Turcici juris Pontus Euxinus esset, de alieno quicquam cedere, integrum sibi esse negabant, solitudinibusque & campis interjectis eos terminabant. De loco, in quem donativa illis mitterentur, non nihil etiam disceptatum: Rege, ut Cameneciam illis deferrentur, inde per suos ea peteret, volente. Missum non satis ex sententia per illum fœdus fuit: Exemplo tamen Stephani Regis in Moscovia occupati, quasi per oblivionem quid omissum esset, ac fidei ejus aliud postea plenius missurum crederetur, acceptum dissimulatumq; fuit. Antequam etiam de fœdere conveniret, ad filiorum suorum more Turcico circumcidendorum solennitatem cum Regem, tum Zamoiscium etiam invitarat. Ne contemptus videretur: cum quinque filios circumcidendos haberet, denos nummos aureos, quinos effigie Regia, quinos sua, Zamoiscius illi miserat. A Rege etiam, in usus suos necessarios, summam aliquam mutuam petierat, missa illi duo millia aureorum: quodq; majore ei non subveniretur, præsentium bellorum sumptibus excusatum: Præter legationes autem, de quibus supra ostensum est, Firlejanam & Opalienianam ad Cæsarem, ex superioribus etiam comitiis, cum Michael Konarscius, Præfectus Hammersteinensis & Palatinus postea Pomeraniæ, ad Daniæ Regem, tum Samuel Lascius ad Joannem Georgium, Electorem Brandeburgensem, Ducem Megapolitanum, Lubecenses missi fuerant: Konarscius maxime, quod in negotio Prussico pro Brandeburgensibus, una cum aliis Principibus intercedenti, nondum, tum negotium confici potuisset, non satis magnam petitionis suæ rationem habitam existimaret, à Rege quidem auditus; per Consiliarios autem sine scripto responso dimissus. Quod tamen & auxilia Carolo negata, neutralitasq; promissa, & Regi, si vel ipse vel homines ejus in oras Danicas exscensionem facerent, vel casu in eas appulsi essent, salvus receptus promissus fuit. Lascius ab Electore Brandeburgense, sine spe pecuniæ, quam certis pignoribus mutuam petebat, dimissus, ne literæ quidem, quod titulus Prussiæ illis abesset, resignatæ. Cum Lubecensibus egit, quod minus contra Carolum hactenus actum fuisset, eam causam esse, quod Rex non hostili animo, sed Regio, pacate in paternum Regnum venisset, partim, quod ab Ordinibus Regni Poloniæ nondum decretum bellum fuisset, nunc sine ulla causa, non indicto bello Livoniam adorto, non solum bellum decretum, sed societatem etiam ejus, cum ipsis ineundam, ad quam eos Rex invitaret: ut vel per se conditiones ejus proponerent, vel legatos de ea ad Regem mitterent, hortatur. Naves Regias & Sveticas, ante ad eos delatas, arrestat: sed neutrarum ipsi quoq; partium futuros se ostenderunt. Ne à Megapolitano quidem, ut militem classemq; Lubeci conducendi, tanquam tractus ejus Princeps, facultatem permitteret, quicquam magnopere impetratum: Cum in aulam quoque Turcicam post Rembovium de Multanicis præcipue rebus alium legatum mittendum Rex statuisset, Vesolovium Structorem magni Ducatus Lithuaniæ mittere constituerat; à Zamoiscio monitus, novum omnino futurum, si ex magno Ducatu Lithuaniæ in eas partes quis mitteretur, Georgius Kochanovius missus fuit, non dissimili tamen fere exitu legationis à Remboviana. Cum exercitum Zamoiscius abduxisset, non pauca, tam in Transilvania, quam Multania, novata fuerant. Ab initio jam, cum Principatum Transilvaniæ Cardinalis Batorius à Sigismundo accepisset, ut privatam vitam in Prussia, maxime Episcopatu Varmiense, agere ei liceret, à Rege petierat, memoriam non solum Stephani Regis in universum Regnum, sed ipsius etiam Sigismundi sub prælium Bicinense in ipsum Regem meritorum renovans.

Rescri-

Rescripserat Rex, ut, dum in tutela esset, præclare meritus de Regno esset, ita postquam sui juris factus fuisset, quæ in Moltania, Valachia alibiq; gesta tentataq; ab eo fuissent, ut memoria obliterari possent, rectius tamen facturum, si, quo consilio in Regnum venisse se professus fuisset, ad exteras nationes se conferret. Idem Zamoiscii consilium erat, & quamvis Joannis Ungariæ olim Regis à Lasko hospitio excepti, per eundemque Solimanno reconciliati, aliorumq; exemplis non alienum à dignitate Regia supplicum misereri: sine offensione etiam utriusq; Cæsaris, tam Christiani, quam Turcici, futurum id duceret: cum tamen suas causas ejus non fovendi Regem habere existimaret, locum exilii aliquot in locis ei quæsierat: maxime quidem in Dania & Anglia, deq; Dano Marchionem etiam Electorem appellaverat, Danus salvum per ditiones suas transitum ei promiserat, ut in iis degeret, ne Cæsarem ea re offenderet, recusarat: ut tamen Cæsarem ei reconciliaret, operam se daturum promiserat. Anglus exilii locum non negarat: literas tamen fidei publicæ eam in rem nullas miserat. Cum exercitu Polonico abducto Transilvania Bastę tradita, nullam magnopere spem Transilvaniæ potiundæ habere se existimaret, in Poloniam se receperat. Non multo post à Transilvanis mutatis animis iterum vocatus, inscio Rege omnibusq; adeo discessit. Jussu Regio, ut vel in finibus vel Valachia retineretur, qua de re Golkovio mandata dederat, in villa quadam Valachica obsessus fuit, àque militibus aliquot Transilvanicis, qui, adventu ejus cognito, obviam illi processerant, liberatus deductusq; fuit. Literasq; inde ad Valachum dedit, quibus mandata de retinendo se data fuisse miratur, versatum enim se ultra annum in Polonia, nullius in se vim, sed omnium potius in se benevolentiam expertum fuisse: si inconsulto Rege ex Regno nunc discessisset, tanquam libero Principi, integrum sibi fuisse: neq; consilia sua unicuiq; aperire necesse judicasse. Quemadmodum supra ostensum est, Michael, Transalpinę Palatinus, summo in honore Pragæ habebatur, adq; novum bellum contra Sigismundum iterum instruebatur, Cæsari, etsi de Transilvania & Transalpina permissum ei esse agnoscebat, de Valachia citeriore negabat, eaq; conditione in gratiam eum receptum confirmabat, ne de Valachia citeriore Poloniaq; quicquam moliretur, aut incommodi quid eis afferret, neque tamen de eo cavebat, potiusque, ut Regnum ab eo sibi caveret. Ipse Basta Ducem Ostrorogium Janusium, Castellanum Cracoviensem, monuerat; qui, locum eum gratiamque apud Cæsarem ei non invidens, decedere de provincia paratus erat: sed, dum ne Michaelis quidem fidei satis creditur, in locum Bastæ Ferdinandus Gonsaga destinatur: qui dum tardat, cum supplementis Michael ad Bastam venit. Sigismundus, qui summa Provincialium voluntate in principatum receptus fuerat, auxiliis partim Turcicis, partim nostris aliquot conquisitis exoratisque, justum exercitum paraverat: Cum Basta congressus, ultra tres dies velitationes inter eos commissæ, in quibus tamen aliquot centena hominum utrinq; occubuere. Cum ad prælium ventum fuisset, primo agmine Turcæ Tartarique cum Michaele, qui ab altera parte in prima acie erat, congressi fuere, à quo rejecti nostri illis successere, Michaelemq; fortiter repulerunt, quod Basta animadvertens, Ungaros hastatos subsidio illis mittit: cui tamen non magno usui fuerunt, similiter enim à Polono equite in fugam versi fuere. In eorum igitur locum Ducem Techinensem cum mille ducentis sclopetariis, Vekenhausiumque cum mille octingentis atratis equitibus, submittit, simul Michael cum peditatu suo se colligit. Sigismundani cùm fatigati in recentes ac sine hastis fere incidissent, vim eorum sustinere non potuere. Turcæ Tartariq; in fugam mox versi, è Polono equitatu pauci evaserunt. Etsi enim Transilvani auxilio illis venissent, contra tamen à Basta etiam, auxiliis aliis Germanicis submissis, fusi fugatiq; omnes fuere. Peditatus Transilvanicus omnis periit, tormenta triginta, minorum campestrium ad centum, signa militaria centum septuaginta capta fuere. Prælium id secunda mensis Augusti anni sexcentesimi primi pugnatum fuit. Sigismundus ipse cum Czakio, aliisque primariis, in Moldaviam per montes se recepit, jamque Constantinopolim cogitabat, vel etiam Regno Poloniæ certis conditionibus se dedere. Cum mirabili interim casu, post pugnam Michael ab ipso Basta interficitur, vel quod ad imperium Transilvaniæ iterum eum aspirare intellexisset, vel quod Tormenta Transilvanica, victoria ea parta, ad oppugnandum Fogarascium, ubi uxor filiusq; ejus detinebantur, occupare voluisset. Ad proprium tentorium ipsius, Germanis Vallonicisq; cohortibus aliquot missis, interficiendum eum curavit, vel, ut quidam confirmant, in suum tentorium ad se vocatum, cum de tormentis iis pertinatius secum egisset, clava in pectus impulit, prolapsumq; confici jussit. Ex hominibus ejus trecenti simul cæsi, reliqui, ad duo millia, fuga dilapsi fuere: ac tandem perfidiæ suæ exitum reperit. Habitu corporis sicco fuit: ambidexter, barba longa: intuitu turpi: religione vel nulla, vel, quæ par illi est, paganica. Uxorem filiamve per vim alicui auferre, pro nihilo illi erat, militem licentia crudelitateque sua maxime sibi devinciebat: quo consilio, si vidua intra annum alteri non nupsisset, ut possessionibus fortunisq; suis cederet, constituerat, stipendia tamen eidem raro solvebat, ac si quis ea flagitasset, in eum maxime sæviebat. Valachos maxime innisos habebat, inq; venationibus adeò loco canum opera eorum utebatur, neque suis solum hominibus, verum universæ etiam fere Ungariæ terrorem incusserat.

Cædes ejus etiam summo Pontifici improbata non fuit; partim, quod res novas in Transilvania molientem meruisse eam illum putabat, partim, quod causam dissidii cum nunquam eum quieturum fuisse, certum fuisset, inter Cæsarem & Poloniam sublatum fuisse existimabat; quam sententiam suam cum sub ipsum discessum Roma Henrici Firleji nuntium ejus Romam allatum fuisset, coram Firleo declaraverat, cum de Sigismundo profligato acceptum fuisset, cæde Michaelis nondum cognita, cum ad alios Senatores primarios, imprimisq; Castellanum & Palatinum Cracoviensem, Marcum Sobiescium, Palatinum Lublinensem, qui limitaneis rebus præerat, & de nobilitate, vasallis, scultetisque, ut parati essent monendis, ne tam facile injuriæ cujusquam Poloniam opportunam esse, omnibus constaret, literæ datæ. Michaele interempto, Sigismundus, ut ingenio, ita fortuna varia à popularibus vocatus, tanquam ultimos conatus suos experturus, copiis partim Turcicis, partim Tartaricis, per Czakium conquisitis, in Transilvaniam rediit: & licet satis commode contra Basstam, res Transilvanicas tum adhuc curantem, se sustentaret, difficultatibus tamen rerum adactus, autore potissimum Czakio, ut in societatem Regni Poloniæ acciperetur, operam dabat. Itaq; primum per Peti, Cubicularium suum, per quem, quod, inscio Rege, ex Polonia discessisset, excusabat, ut in clientelam suam Rex eum reciperet, petebat: per Scucium deinde militem, & alios, conditiones societatis proponebat, ut justi reditus hic in Polonia primum ipsi, deinde Czakio assignarentur, inque ipsum Mariæburgi, inque Czakium Czluchoviæ, locus item in Senatu, cum ipsi Principi, tum Czakio, & Episcopo, petitus. Res cum primariis Senatoribus à Rege communicata, maxime ab Archiepiscopo Karncovio dissvasa fuit, imprimis, quod, ne cum utroque Cæsare, tam Christiano, quam Turcico, Regnum bello implicaretur, verendum esset, ad comitia igitur rejecti. Cum Bassta igitur rebus compositis, qui ultro aditum ad gratiam Cæsaris illi patefacturum receperat, ad Cæsarem Sigismundus se confert, à quo Popellianis possessionibus, ante publicatis, acceptis, exilii in Boemia locum delegit. Moltania plane fluctuabat, variisq; casibus agitabatur, obnoxiaq; erat: Post discessum Zamoiscii cum exercitu Simeoni provincia tradita, Radula, qui Gorgovio à Turcis fugerat, interq; Ungaricas & Turcicas ditiones, in finibus Moltaniæ, ex Sabatinis Heidonibusque, à Bassta dimissis, septem millium circiter exercitu coacto, vi occupare provinciam conatus fuerat, illo ad Cralonam fuso fugatoque; postea Buzovii, Bojarici generis, extrema pars antea servitii Michaelis, aliis etiam Provincialibus, in partes traductis, primum ob sævitiam, quasi Simeonis, in aula Turcica Radulam petere cœperunt. Cum prius salutem omniaq; sua in periculum adducturos, se ostenderent, quam Simeonem paterentur: itaque ipse Imperator Turcarum literas ad Simeonem dedit, quibus eum hortatur, ut bona gratia, ad tempus potius, ultro Provincia cederet, & vel ad se in aulam Turcicam, vel ad fratrem Hieremiam, in Moldaviam, se reciperet. Rescripserat Simeon ex utriusq; Principis, tam ipsius nimirum Imperatoris Turcarum, quam Regis Poloniæ, autoritate ac voluntate provinciæ ei se præfectum, itaque sine alterius etiam mandato ea cedere integrum sibi non esse. Et videbatur sane gravior nonnihil in Provinciales Simeon esse; cui si alius sufficiendus esset, vix quisquam præter Michaelem Visniovieciùm reperiebatur, qui, affinitate cum Buzovscis contracta, provinciam pacaret, & quamvis vexillum à Turca acciperet, quemadmodum Tartari, tamen, cum ab externis Principibus donativa stipendiaq; accipiunt, dicere soleant, dextram manum Principi suo integram servare, levam illi, à quo beneficium acciperent, locare posset. Verum, cum Simeonem minime in animo habere, Provincia cedere, intellexissent, exercitu coacto armis Radulam imponere ei cogitabant. Dum castra metantur, Joannes Tarnovius, qui Polonico militi præerat, cum duabus circiter turmis equitum, an forte reconciliare eos cum Simeone posset, ad eos proficiscitur, humaniter ab illis in finibus primum acceptus, ad certum locum usq; sub spe colloquiorum perduci se patitur. Ubi vel re cum Bassta Cæsareanisq; communicata, ex illorum mandato, vel voluntariæ multitudinis concursu, in nostros mox irruunt: perierunt in eo concursu nostrorum ad triginta, reliqui dilapsi. Tarnovius & Snopkovius, qui cum illo erat, in arcem in custodiam sumpti: reliquorum cædes, in furorem multitudinis collata: Ipsi satis humaniter habentur: non satis amico tamen animo consiliove, vel ad Basstam eos mittendi, vel interficiendi, cui tamen rei ipsi Buzovii obsistunt. Potocius, Capitaneus Camenecensis, Simeoni, armis illorum cedenti, subvenire conatus fuerat, exercitumque non contemnendum, ad novem circiter millium, habere potuerat, sed qui Simeoni merebant, ob unius trimestris stipendia non soluta, ulterius mereri nullo modo volebant, atq; ad duo millia ex primariis discesserant, itaque tota res relicta. Interim Chanus Tartarorum maximo cum exercitu adveniens, Radulam Buzoviosque profligat, castrisq; exuit. Sabatus unus, qui Hieremiæ antea servierat, in occasionem eam intentus, dum prælium committitur, ex conflictu eo cum aliquot equis advolat, Tarnoviumque & Snopkovium ex monasterio eripit, Potocioq; integros restituit. Prælio eo maxima pars exercitus Busoviorum cæsa, multi capti, interq; eos Constantinus, Michaelis quondam deliciæ, quo autore consultoreq; maxime Buzovii excitati putabantur. Simeonem provinciæ Tartarus restituit. Potocium multis literis cum ipse, tum militiæ Præfectus ejus invitave-

taverant, summam securitatem ipsi copiisque ejus promittentes. Verum ille non satis tutum existimans, tantæ multitudini barbarorum se credere, à Rege ad Sobiescium se revocatum rescribit, res non sine consilio Nobiliorum, ut Tartaro potius quam Regi deberent, acta existimata. Ante pugnam cum Tartaris, literas ad Regem Cæsar dederat, quibus Radulam Moltaniæ, tanquam sui juris provinciæ, Præfectum significabat, utque à Rege Poloniaque pacata omnia experiretur, postulabat. Rescribere ante Rex de Moltania solebat, pro suo libitu Cæsar de ea statueret, tum mutato rerum statu scire se dudum illam Turcæ tributariam fuisse, in eaq; Vaivodas pro ipsius libidine constitui destituiq; solitos, proximeq; adeo Michaelem ab ipso constitutum fuisse, qui qualis in ipsum Cæsarem fuerit, eum meminisse, Simeonem postea à se constitutum, commodo, ut putaret, Christianitatis, cui Radulam sufficiendo, se præsertim inconsulto, & dum juris temperamentum, cujus spes facta sibi fuerat, expectat, quam erga se amice fecisset, ac non solum in universum Christianitati, verum suis etiam rebus, quam bene consuluisset, ipse videret. Ad se enim deferri magnam partem copiarum Radulę, Tartaris concisam, Simeonem ab ipso Chano magnis copiis in provinciam reductum, in cujus ob id fortassis autoritate futurus esset, aut omnino postea à barbaris provinciam occuparum iri: Verum, ut ad Livonica redeamus, Volmaria capta, rebusq; ibi constitutis, viciniora castella nonnulla in potestatem recipiuntur, ac primum quidem Chelmetum Chilchienii Vendensis Notarii, solius fere industria, qui fidei Præfecti se credens, arcemq; non sine periculo ingressus, cum ipsum tamen Præfectum, tum præsidium ad deditionem faciendam induxit, Syndicus hic antea Rigensis, exq; Syndico Notarius terrestris Vendensis invidia factioneq; popularium, quod Godomanum tum Syndicum ex curia pulsasset, exilio locum mutare coactus fuerat, primo in prætorium vocatum, capitis supplicium postridie de eo sumere cogitarant: verum à Farensbecio, Palatino Vendense, ex prætorio & postea urbe eductum proscribunt, in quo exilio à Zamoiscio receptus, utilem multis in rebus operam illi navabat, Chelmetoq; recepto, Hermetum etiam vix non ejusdem opera in potestatem venit. Post Chelmetum & Hermetum receptum, Kierempecio deserto pręsidiarii excesserunt, Novogrodenses de deditione tractare cœperunt, Kierempecium magnus gradus ad Dorpatum, de cujus obsidione Zamoiscius cogitabat. Dum autem apud Zamoiscium Nuntii Novogrodenses sunt, Scotus quidam res turbat: postea tamen promissis stant, atq; ita Mariæburgum & Zelium, Romburgum intercisa à tergo relinquuntur. Utne literas quidem eo hostes mittere possent, exercitum inde Auxam Moisam movet, sub Moscoviam, ibiq; per tres septimanas hybernare constituit, commeatus causa, si quid forte ex Moscovia, cujus tamen ibi quoque exigua copia, nancisci posset. Literas interim ad Archiepiscopum aliosque Senatores Zamoiscius dat, quæ gesta hactenus fuerint, quæque porro necessaria sint, significat, tam supplementa quam apparatus bellici, & supra omnia stipendia. In periculo non solum reliquam Livoniam, verum Rigam etiam, Curlandiam, Lithuaniam, Prussiam futuram esse, si hostis, quod facile illi futurum esset, exercitu dilapso, desertas & imparatas arces iterum invadat, ac recipiat. Ostendit, quæ ex majore Polonia turmæ fuerint, omnes discessisse, peditatum itidem fere omnem, Cosacos ægre ad id tempus se retinuisse, fecisse se, quæ potuerit: unum civem omnium vicem præstare non posse; Rogat loco suo senatorio, una cum aliis Senatoribus Regem juvent, Remque publicam sustineant. Interceptæ sub id tempus Nasovii literæ fuerant, quibus de subsidio sollicitabat, vix per tres septimanas sustinere se posse; idem sibi futurum Regi significat, exercitum omnem fere dilapsum, aliquos fortassis Ermetium, Mojanum, Rumburgum distributos: Lithuanos fortassis etiam aliquot penes se habere, mandaret eis, ut, quæ possint, auxilia mittant; itidem ad Rigenses, Curlandiæ Duces. Diem criticam futuram, quamprimum navigatio apertura se hosti esset: ultra duos menses esse: Ex quo filius ad illum scripserit: silere, nihil respondere: ex quo non de tractatibus, sed bello totum eum cogitare satis appareret: paratissima ex Lithuania vicina supplemenra auxiliaq; futura. Caduca Livonica possessionum, quæ publicari possent, ab ipsis militibus indagatorum, indicem Zamoiscius ad Regem miserat, ut, quæ, exemplo Stephani Regis, cum militis, tum aulicorum, Livonumque etiam fidelium beneq; meritorum, tum Svecorum etiam nonnullorum rationem haberet, ab eo petierat. In caducis plerisq; conferendis ecclesiastici juris per oblivionem, mentionem fieri præteritum fuerat; ut tamen in diplomatum ipsorum cuiq; traditione coram iis caveret, Zamoiscio Rex mandarat, ostendit Regi, satius fuisse, vel aliquo generali privilegio, vel ante, vel nunc, circumducta data, id sanciri, vel in ipsis literis donatariorum facturum, tamen, quod Rex mandaret, & penes traditiones privilegiorum id exceptum. Pensiones binas Novogrodecensibus ex pacto deditionis assignarat: de quibus cum Rex deliberaret, optabat, ut eo sumptu alias arces, maxime ipsam Revaliam, habere posset. Mandarat Rex, ut, qui ex satellitibus desertoribus inter hostes caperentur, proditorum loco, quemadmodum erant, haberentur, si præsidio aliqui se adjungerent, illudq; impunitatem sibi pacisceretur, aliterq; deditionem facere nollet, an ea includi deberent, aut possent, quærit. Cum post captam Volmariam magnus in exercitu tumultus esset, obque inopiam omnium rerum omnes domum spectarent, multi insalutato Zamoiscio discederent, peditatus omnis dilaberetur. Consilio cum

Palatino Vendensi, Castellano Leopoliensi, qui soli ex Senatoribus in exercitu reliqui erant, habito Carolidæ, quomodo primum de induciis, si nimirum omni Livonia, quæ in possessione Regni & magni Ducatus Lithuaniæ fuisset, statim cederet, & comitiis interim indictis, si ad ea legatos mitteret, Reipublicæ satisfaceret, de honesta pace, per Ordines cum Rege, concilianda ad Patrem scriberet, salva dignitate publica præscriptum fuerat. Perque ipsum Palatinum Vendensem, per occasionem mentionis, ab ipsa Carolide antea factæ, traditum fuerat, primum ad Nasovium eas literas dederat: postea homini externo gratius bellum, quam pacem, esse ratus, per aliam occasionem Riga scribit: missæ postea literæ Caroli, ex Albo Lapide, ad Zamoiscium; quibus significat, ad priores literas Zamoiscii jam ante se respondisse: de quibus nihil Zamoiscio constabat: quærit, an de induciis, aut pace, quid mandati haberet, quo de tempore & loco communicare inter se possent, quid ad eas literas respondere deberet, Regem Zamoiscius consulit: suum etiam consilium significat, non repudiandam tractationem, salva dignitate publica: Conditiones etiam, quę proponi possent, ostendit. Nuntii ad Carolidem Rigam venerant, iis Rigenses, ut ad exercitum irent, svaserant. Zamoiscius, ut potius recta in aulam, ex eorum mandatis rectius staturum. Rex, cui notum ingenium Caroli erat, mentionem pacis, à Zamoiscio ei injectam, non satis quidem probabat; ut quem majores ex ea re spiritus sumpturum sciebat: verum, cum ex dignitate publica factam eam cognovisset, & totam nihilominus in sua potestate futuram intelligeret, ut in ea pergeretur, permittebat. Deliberabat Zamoiscius, Dorpatumne an Felinum exercitum duceret. Sed circa Dorpatum, per aliquot milliaria, omnia vastata exustaque: in ipso Dorpato præter aliquot centenos equites & tria millia peditum: apud nos peditatus fere nullus erat: Felinum itaque, quamvis non minores fere difficultates ibi quoque essent, ducendum tamen statuit: quo dum tendit, naves circa Parnaviam aliquas esse, à Rigensibus nuntiatur. Designantur ad eas incendendas Cosaci, exercitu ad vicinum Felinum jam progrediente, sed cum non satis constaret, Sveticæne an Lubecenses essent, quid de Lubecensibus statuendum, dubitabat, verum res non levi studio à Zamoiscio suscepta, vel non successit, vel discussa tamen fuit. Per omne id tempus belli maxime cum classe Carolus vagaretur, atq; ad ipsam Rigam eam ostentasset, ut propugnaculum, exemplo Gedanensium, portus muniendi causa, locare in eos sibi liceret, Regem appellaverat, jam ante à Stephano ei rei cautum fuerat, & tum à Zamoiscio omnino dissvasa, ne forte Laterna Gedanens. ex eo fieret; quam ex parva contemptaque turricula crevisse in hanc magnitudinem, quæ nunc cerneretur, constaret. A discessu Volmariense Cosaci secuti exercitum semper fuerant. Ante Iberpolum aliquot milliaribus percedere cum cœperant, cognitoq; Nasovium exiguis cum copiis Iberpoli esse, repentino adventu opprimi eum posse, rati, cum exercitu eo præcurrunt. Die Mercurii, antequam venirent, discesserat: Illi die Jovis summo diluculo perveniunt, ducentos circiter equites, qui in præsidio erant, in arcem compellunt, ipsi portam arcis non satis jam consulto invadunt. Præfectus illorum Kostka globo à suis aliquibus, ut putabatur, à tergo trajicitur. In locum ejus Gabrielem Krupnievicem, qui superiore anno in Moltania illis præfuerat, præficiunt. Cosaci cum longius exercitu Felinum proficiscente discessissent, parsq; eorum moram faceret, interim centeni aliquot equites, quos Dorpatum versus Nasavius mittebat, è Dorpato aliqui egressi illos adoriuntur, impedimentaq; & caros diripere incipiunt. Illi se recolligentes aliquos ex illis interficiunt, inter quos Benigam quendam satellitem, olim desertorem Regium, fratremq; ejus una cum aliis capiunt. Dorpato interim ad septuaginta circiter equites & treceenti pedites, excursione facta, Anselmoisam, unaq; cum ea Krzivvczikum Præfectum, qui locum eum curabat, satis alioquin fortiter se & locum defendentem, capiunt. Non multum sane in loco eo positum fuerat, neque enim munitionis fere quicquam habebat, sed quod commodus ad stationes in ea habendas videbatur, ab illis tenebatur. In exercitu dissolutio magna, nonnullæ turmæ non satis dicto audientes, cum à Duce, ut una cum exercitu irent, mandatum illis esset, circa Mariæburgum & alibi arbitratu suo palantes vagabantur, prædisque, tanquam in hostico, intenti erant, difficultatem viarum, quo minus ad exercitum aut Kieripessium, quo deinde mandatum illis fuerat, pervenire possent, causantes: Etsi non solum exercitus, sed tormenta etiam ea via ducta fuerant, inter ea incommoda frequentes montes erant, non solum famulitii, sed ipsorum etiam turmalium. Riga, cui hostis maxime immineret, Felinum versus longius exercitum progressum, quod flumina, lacus, paludesq; frequentissimæ, intercederent, explorationibus, excubiis contra hostem frequentibus exercitus distrahendus erat, Felinum, Magistrorum olim Ordinis Theutonici in Livonia sedes, arx munitissima à campo, montibus, collibus, pręruptis vallibusq; ab oppido, duplici area, muro, fossisque, nuper etiam vallo à campo à Carolo, postquam eam occupasset, munita, oppidum à Cosacis captum Ductore Matthæo Lesniovio, qui primus etiam murum conscendit. Arx inde oppugnabatur, difficillima autem oppugnatio ejus erat, ob locorum difficultatem: montes collesq; ardui: neq; continui, sed interrupti atq; inæquales, difficilliorem oppugnationem ejus faciebant. Verum Finlandi, qui in præsidio erant, quiq; ea conditione Volmaria dimissi fuerant, ut in Sveciam recta irent, si in potestatem venirent, supplicium metuebant. Livones itidem non-

nonnulli & Poloni, qui, Carcusii relicti, præsidium dediderant. Cum tormenta in civitatem traducta essent, & primum antemurale, firmissimus murus, ingeniosissime ab hoste recentib⁹ & novis munitionibus, fossis, aggere, cespitibus, atque corbibus terrave fertis, bene suffultus, vi tormentorum dejectus esset, captum antemurale est, illud primum, cui hostis vel maxime fidebat. Distrahendi hostis causa, aliis à tergo arcem urgentibus, aliis à fronte in turres & mœnia fortissime atque audacissime contendentibus, aliis patefacta ruina irrumpentibus, eques ad pedes descendit, peditatusque officio flagrantissimo & studio fungebatur. Ne tum quidem magna jactura militum facta est, hostibus acerrime propulsantibus & creberrima fulmina tormentorum jaculantibus, altissima fossa plana visa est. Restabat alterum antemurale, prærupta admodum & perfunda fossa, muro aggere firmatum fossa, interius recens ducta, libratis tormentis dispositis per murorum crepidines nihil, quod aut in arte esset, aut in robore positum, hoste omittente, ardor militaris juventutis, dum hæc omnia excelso animo superare contendit, ipsos inter se impedivit, dum primi in arduum evadentes posteriores post se traherent, neque tamen eodem illo die secundo antemurali longe firmissimo potiti. Periere his irruptionibus ad viginti, sauciati complures, omnibus autem damnis major Georgii Farensbecii, Palatini Vendensis, mors fuit, qui ardore militari Palatini etiam partes transgressus, militis officio fungens, àq; desertoribus proditoribusq; pristinis suis ictibus globorum studiose appetitus, per alvum trajectus fuit, intraq; tertium diem magno totius cum exercitus dolore ex vulnere obiit. Postridie, cum vi tormentorum omnia ruere, collapsa ædificia, labefactata propugnacula hostis videret, neq; ullo modo se posse sustinere, de deditione agere cœpit. Usus lenitate Zamoiscius fuit, fit colloquium: à fraude tamen non discedit hostis: supponit pulveres, qua nostris erat ad ipsos ascensus: seipsum circumvenit. Incenduntur pulveres, & cum aliquos repentina vi corripuissent, Præfectum arcis elatum ad nostros ejiciunt, interposita colloquio fides nihilominus servata, & ad suos redire semiustus permissus. Deditis nihil gravius factum: Germanis, Svecis, Scotis, cum singulis vestimentis, data libertas, quo vellent, discedendi. Livones judicio Regio reservati. Dum Felinum itur capiturque, literis, quemadmodum supra ostensum est, Carolidæ ad Patrem antea datis, de pace seu induciis, partim à Nassovio, partim à Carolo ipso, agi cœptum, primumq; Nassovius ad Zamoiscium de induciis literas dedit, quibus ad Regem mox missis, Zamoiscius eas non dissvadere, ob summam omnium rerum in exercitu inopiam & difficultatem. Serione an fallendi causa peterentur, incertum; sed tamen & caute agendum, & se ipsum omni studio operam daturum, ut licitando cum hoste quamplurimum obtineri posset: interim comitia haberi posse: stipendia supplementa apparatum parari. In istis difficultatibus fieri quidem inducias posse, sed ad exiguum tempus. Si forte ex quartana pecunia, cujus dimidia pars in eas necessitates exercitus Livonici erogari interim posset, posteaq; ex tributis rursum suppleri, contributionibusque majoris Poloniæ, cujus ad quinquaginta millia parata erant, aliisq; subsidiis, difficultatibus istis mederi posset: sin minus deinde prorogari. Dum comitia interim haberentur, quæq; ad bellum summis viribus ulterius prosequendum necessaria essent, pararentur: per quam occasionem tractationis de pace tractaretur, cujus alias vix ulla spes esse posset; Carolum enim Revaliam Estoniamq; sine bello dimissurum, Poloniæque Regno cessurum, vix credibile esse: Induciatum interim negotium cum Nassovio Zamoiscius ducebat, neq; rejiciendo eas, neq; acceptando, certi nihil statuere, nisi literas mandatumq; Regium ea de re prius accepisset: quod in iis intervallis locorum non cito expectari poterat, nisi forte necessitas casusq; belli, qui & varii, intervenire solent, & plerumque nullam moram patiuntur, aliud cogerent. Obtulerant etiam Curlandiæ Duces cum Carolo tractandi operam: neq; Zamoiscius eam respuerat: ad Regem saltem rejiciebat; Animam enim belli tractatus esse dicere solebat. Hac tamen in re si quid faciendum esset, præpropere faciendum esse, neque procul ab exercitu, ut omnibus de rebus certior fieri posset. Verum inter tractatus eos, partim quidem cum Nassovio, maxime tamen cum Carolo, ad contumeliosas etiam literas ventum. Quas primas ad Zamoiscium literas dederat, Germanice scriptas, postea Sveticas, interpretatione tamen Latina adjecta: ac primis quidem ad eas, quas hostilitatem ei denuntiantes, ad Rigam Zamoiscius ad eum literas dederat. Jam tum se respondisse significabat. Cum Zamoiscius nullas se vidisse rescripsisset. Exemplum quoddam earum, quas tum dedisset, Zamoiscio postea misit, ex quibus ex more & jure duellorum: primum ad negationes, inde provocationes perventum. Verum ipsarum potius epistolarum mutuarum exempla subjicere placet. *(Literæ Caroli.)* Salutem nostram pro ratione temporis. Etsi dubitandum nobis esse existimavimus, ad te, Joannes Zamoiscie, quicquam literarum dare: si quidem tu per literas, quæ nobis, cum in procinctu essemus ad Rigam, redditæ sunt, nos injuriosis verbis adortus es: de quo tamen nunquam in mentem nobis venerat, quandoquidem longe aliam de te opinionem conceperamus, tum quod à Deo singularibus prudentiæ donis exornatus vulgo prædiceris, tum quod à DEO jam ingravescens ætas tibi concessa sit, dum nobis, Regio oriundis sangvine, illud adscribis, quod nulla unquam ratione comprobari possit, & res ipsa longe aliter loquatur. Quod ipsum neq; te latet: & nos tum temporis ad istas literas tuas satis tibi decenter respondimus;

dimus; ut hic ea repetere necesse non habeamus. Verum enim vero, cum nunquam ullius hominis interitum approbaverimus, animi nostri sensa tibi exponenda esse existimavimus. Cum itaq; ipse non ignores Carolum, & Jacobum de la Gardia, olim Volmariæ Præfectos, denuo nobis per literas significasse, te, nomine Regni Poloniæ, nobiscum, & cum Regno Sveciæ, ad æquas pacis conditiones constituendas pronum esse & proclivem, intermittere non voluimus, quin tibi ad illud responderemus, non ignorantes, facileq; intelligentes, captivis illis sine consensu & mandato tuo literas ad nos mittere non licuisse. Proinde tibi hoc responsi dare voluimus, nos quemadmodum belli hujus autores non extitimus, ita neq; æquas pacis conditiones unquam recusaturos esse: dummode illæ nobis, ut par est, offerantur; ut, citra ullam conscientiæ læsionem, & DEO ipsi & toti mundo excusati simus; Si igitur à Rege tuo, Ordinibusque Regni, hunc consensum & potestatem nobiscum tractandi habere poteris, nos ab æquis conditionibus non alieni erimus. Tu itaq; nobis significes, quousq; tibi in hoc negotio, nobiscum procedere, à Rege Ordinibusque Regni concessum sit: Quod si tu nos docueris, de loco tecum constituemus, ubi utriusque Regni designati Commissarii ad æquas pacis conditiones ineundas conveniant. Et nos ex nostris hominibus ordinabimus, qui huic negotio adsint. Interim à te certiores fieri cupimus, si pro more militari captivos dimittere volueris, unum nempe pro altero commutando, vel etiam omnes dimittendo, quocunq; appellentur nomine. Quod ipsum & nos faciemus, & interea captivos honeste beneq; tractabimus: quod & te decet, dummodo miles bonus audire cupias. Si itaque, captivos illos dimittere, tibi certum est, quod utrinq; sine aliqua obligatione fieri addecet: volumus, ut, qui nostri apud te sunt, in Osilliam mittantur, quo ut & vestri veniant, quotquot hic in Finlandia detinentur, curabimus: qui vero in Svecia sunt, quamprimum per hyemem licebit, nostrique ad nos appellent, sine dolo sub Principis dignitate Gedanum transmittemus. Quid tibi hac in re agendum censeas, de illa per literas, aut quacunq; alia oblata occasione, nos certiores reddideris, interea fortunam tuam experiare, ut, quæ è re tua fore videbuntur, ne intermittes, nos interim ad vindictam & justam defensionem, ad quam satis superq; coacti sumus, & irritati, nos pro necessitate parabimus. Datum Stokolmi, 17. Februarii, anno Domini 1602. Carolus. *(Literæ Zamoiscii.)* Illustrissime Dux: Accepi tuas literas, quibus significas, te initio deliberasse, an tibi ad me esset scribendum, propterea, quod te læsum à me existimares literis, quas ad te per tibicinem, cum ad Rigam esses, misissem. Scribis secundo loco, te à tractatione pacis componendæ, inter Regna Poloniæ & Sveciæ, animum habere non abhorrentem: postremo adjungis de liberatione mutua captivorum. Quod attinet ad meas literas, scripsi more & instituto Majorum, qui hostibus suis, quibus cum bella, ab ipsis læsi, gererent, arma contra ipsos jure à se sumpta semper clare & aperte denuntiarent. Cujus rei exemplum in hac ipsa Livoniæ provincia reperitur, cum ad certamen armorum ventum esset: & quicunq; hactenus militaria imperia in Republica nostra administrarunt, hac sunt perpetua consvetudine usi: à qua ne mihi quidem ipsi discedendum fuit. Scripsi igitur ad te, ut ad hostem. Scribis eis literis te respondisse. Nullas tuas literas ea de re, ac ne tibicinem quidem, etiam dum vidi: neque, quale id responsum fuerit, scio: simul nec, quid continuerit in se, ignoro. Si quid honestati meæ in ea adversabitur, talem me tibi præstabo, qualem æquissimum est esse eum, qui &, quid ad honorem suum pertineat, norit, & vel cum profusione vitæ tueri certum habeat. Regis filium te scribis, nec ego nego, addo fratrem & patruum Regium, & sangvinem tuum cum Regis mei sangvine communem magnifacio. Velis & tu palam testatum orbi facere, eundem tibi carum esse: ac vero noli Nobilem Polonum, vetusto genere atq; in libera Republica natum, & in ea præcipuis magistratibus præditum, contemnere, ab eo ego me contemptu vel senili mea dextra, instituto militari, vindicarem. Neq; tu æstimare debes Nobilitatem Polonam ad modum nobilium aliarum nonnullarum Provinciarum, in quibus servitutem serviunt, ubi pro libitu ad necem trahuntur, in vincula rapiuntur, bonis mulctantur, à Regibus & Senatu, causa inaudita. Sunt quidem antiquæ gentes nobilium, tot seculorum intervallo, jam inde à Paganismo, in familias ac stirpes complures diductæ, & ideo quidem tenuiores: campus tamen virtutis exercendæ omnibus patet, & virtuti præmia à majoribus proposita sunt, ut non ægre quivis dignus ad opes perveniat. In bonis quisq; suis subditorum suorum pleno jure est Dominus. Sunt vero & tales etiam, qui & oppidorum & pagorum numero, & latitudine finium, & ubertate agrorum, & magnitudine fructuum, Ducibus multis externis non cedant. Quanquam ego magnitudinem & claritatem virtute, non pecuniis & agris metior. Nobilium Polonorum & Reges & Principes etiam exteri affinitatem expetivere, atque cum iis junxere: Itaque, ut tu me habebis, ita ego etiam tibi respondebo. Humanitate me vinci salva fide erga Regem & Rempublicam non patiar, nihil, quod ad honorem meum spectat, omittam. Dico igitur te Rempublicam nostram injuria affecisse: dico Regem nostrum Regno patrio carere: te illo, cum ejus Patruus sis, potiri. Venio ad ea, quæ ad tractandum de pace spectant. Scribis existimare te, quæ de tractatione Carolus filius & Jacobus de la Gardia tibi scripserunt, me sciente, cum in potestate mea essent, scripsisse. Equidem non is sum, qui negem optatam mihi esse inter omnes Principes Christiani nominis,

nis, ac maxime tam arcta sangvinis conjunctione, pacem. Itaq; fateor, cum quidam familiæ vestræ deditus & obstrictus mentionem pacis fecisset, doluissetque, quod familia vestra tam se ipsam ad hunc modum oppugnaret, cum vel maxime florere posset: tanta generis vestri gloria Regno Poloniæ amplissimo ac nobilissimo, fratris tui filio, liberis suffragiis, ante alios tantosque competitores delato: cumque hoc libenter Carolum filium audivisse, delatum ad me esset, fateor, inquam, me illum non prohibuisse, sed cohortari jussisse, ut hoc etiam suis literis complecteretur, id quod placere tibi scribis. Qua de re ad sacram Regiam Majestatem per dispositos equos retuli. Non homo, sed belua essem, si pacem cum dignitate sacræ Regiæ Majestatis & Reipublicæ ac æquitate conjunctam rejicerem. Si clarius de rebus iis ad me scripsisses; quomodo Regiæ Majestati & Reipublicæ satisfacere velles, quid de voluntate Regia sperarem, facilius tibi præscribere potuissem. Quidquid tamen ejus Majestas rescribat, quamprimum scies. Humanum est, longius interdum primo illo animorum motu digredi, prudentiæ vero, & ingenii impetum sustinere, & in viam redire. Magnam ingenii laudem omnes tibi, quibus spectata est vitæ tuæ consvetudo, tribuunt. Nihil autem ad conjunctionem, cum propinquis & cum alienis tuendam, præstantius, quam suis se finibus tenere, alienum non appetere, suum cuiq; tribuere, læsis satisfacere. Gravitas, amplitudo Regiæ vestræ familiæ à te postulat, tuæ vero stirpis liberis tam parvis salus hoc uno continetur, ut in concordiæ portum, ex hisce procellis, aditum tibi quæras. Sed quorsum progredior, non est meum tibi de his consulere. Utere tu ipse tuo judicio. Nunc de captivis. Hi quomodo sint liberandi, arbitror te intellexisse, è Carolo filio & Jacobo de Gardia, si, qua conditione incolumes conservati sunt, tibi perscripserunt: existimo autem perscripsisse, tractantur autem & habentur bene. Nihil minus naturæ meæ est, quam in eos, qui in potestatem meam venerunt, sævire, nisi si qui sunt, ob crudelitatem, misericordia indigni, Svetici & Finnonici generis militibus, qui in arcium præsidiis fuerunt, quam humanitatem declaraverim, existimo te ex ipsis intellexisse, quos incolumes à me dimissos, neq; ulla ignominia notatos, non dubito ad te pervenisse, nec solum ex arcibus, sed & aliis diversis locis captos dimisi. Referam ad sacram Regiam Majestatem de loco & tempore liberationis utrorumque: ex parte Regia omnium Polonorum, Lithuanorum & Livonum, qui fidem Regiæ Majestati & Reipublicæ servarunt, status secularis ac spiritualis, mulierumque ac puerorum: ex parte tua Caroli filii, Jacobi Gardiæ & omnium, qui erunt Svecorum ac Finnonum, Livonum tuorum ea est causa, ut non solum captivitate, sed perduellionis crimine obstricti sint. Ad tractationem igitur pacis, ut ab initio Carolo filio declaravi, differenda est. Si deinceps voles scribere, velim, Latine scribas, facilius & melius animi tui sensa intelligam, & tibi plenius rescribam. Qua lingva ad me scripsisti, est mihi ignota. Latina utriq; nostrum, ut opinor, cognita, interea, dum hæc inter nos aguntur, ego non cessabo, sed, quidquid in rem Serenissimi Regis & Reipublicæ futurum existimabo, agam. Hoc tibi clare significo. Datum in Moisa circa Felinum, die 13. mensis Aprilis, anno Domini 1602.

Scribo ad te singulari numero, te compellando, pro Latinæ Lingvæ consvetudine, qua Imperatores etiam ac Magistratus ita compellabantur. Nec ego Latinè me à te aliter compellari cupio: Germanicum Du Nobilibus Polonis & Senatoribus ac Magistratibus non convenit. Inferiori ordini hominum illud relinquas. Tuæ literæ ad me perlatæ sunt X. Aprilis anni correcti.

(Litera Zamoiscii.)

Illustrissime Dux, jam ad te dederam literas meas, quemadmodum promiseram, accepto responso à sacra Regia Majestate de induciis & de pace tecum tractanda, easq; Revaliam miseram, quas se recte accepisse, & ad te misisse, rescripsit ad me Comes Mauritius, cum mihi redditæ sunt tuæ literæ, quibus prioribus meis literis respondes, itaque non habeo, quod hisce literis tecum agam, cum plene & dilucide, tam de induciis paciscendis, quam de pace post tractanda, sententiam & formam, ex missis literis, quas jam perlatas esse arbitror, perspexisti. Nam quod scribis, ut demonstretur à me locus, in quo conveniant Commissarii, non video, in tractandis induciis hisce eorum magnum usum fore, si id tamen vel ad honorem putas pertinere, vel ad devitandam tuorum invidiam, mittas licet aliquos. Qui Revalia de adventu suo certiorem faciant: licebit, ut obsidibus, & fide publica datis & acceptis, ad pontem inter Vaisesteinum & Revaliam conveniant, modo tu mihi literis tuis, de conditionibus induciarum, ad meas diserte respondeas, & eo, quo scripsi, modo animos Ordinum Reipublicæ nostræ graviter à te læsos lenias. Scripseram jam ad te antea, ut, quid esset tibi scribendum ad me, Latine scriberes, scripsisti Sveca, tua lingva, interpretatione Latina, sine chirographo, adjuncta. Quasi difficile mihi foret, ad te Polonice, aut Poloni Slavi cum sint, Slavicis characteribus scribere, & interpretationem simul addere.

Quid juvat: bis idem agere, inanis opera & superfluus labor. Nam neque mea quidquam interest, scire Svetice, neque tu Polonice disces. In seriis rebus serio est agendum, & necesse est,

ut ea, quę promittes, lingva cõmuni Christianorum scribantur, & ab utroq; subscribantur: propter certitudinem & firmitatem rerum, quæ constituentur. Quod ad liberationem captivorum attinet, ea fieri debet, ut & Carolus filius tibi denuntiare debuit, & tu post scripsisti, & ego tibi rescripsi, dimissis omnibus utrinque, præter Livones, qui sunt sacræ Regiæ Majestati & Reipublicæ perduellione obstricti. De locis, in quibus id fiat, jam ante perscripsi: commodius vero id post pactas & constitutas inducias peragetur. Datum ex castris ad Meimoisam, die 11. mensis Julii, anno Domini 1602. Adjunxisti literis tuis exemplum sine subscriptione, quas ad me dedisse te dicis, ego quidem eas non acceperam, quibus & te nil in Regem commisisse ais, meque, quod scripserim Regno à te illum exutum, contumeliose reprehendis, & à me cum aliis bellum Sveticum Rege persvaso conflatum affirmas. Cum ea res ad alios etiam pertineat, nunc tibi nil rescribo, scribam post è sententia communi, nunc, cum de pace agatur, sejungo ego causam meam à publica, parcam sangvini innocentum hominum, si tu quoq; induciis eo, quo scripsi, modo factis hoc idem vis. Non fundatur sangvis propter me vel in summo populorum utrinque otio, possumus nos duo tantum, more & instituto militari, si non detrectabis, litem inter nos definire. Misisti ad me exemplum Latinum literarum, quas ad me jam dudum scripseris, quæ ad me non pervenerunt. Nimis ignavos & tardos habes tabellarios. Meæ ad te delatæ sunt in castra ad Rigam, quas ad te ex castris ad Kokenhausium 24. Septembris dederam, tuum vero responsum ad me perlatum est 8. Julii, potuit statim cum eo redire, qui meas attulerat, tubicen, quem tu contra jus gentium detinuisti, neque ad me apparet. Quod me ignominiosis tuis dictis conaris perstringere, non est, quod tibi respondeam. Nemo est, qui mihi quidquam probri objicere possit, nisi si qui sit ipse totus mendosus & mendax. Terrarum orbis de me deq; meis rebus gestis judicium, tum omnes ætatis meæ partes, in hominum luce clarissima peractæ, atque in præsens, facile orationem tuam refellent. Hæc, quæ mihi vitio vertis, in literis denuntiationis armorum tibi scripsi, teq; ad judicium Dei, ut cum exercitu Regio decerneres, provocaveram: cur id refugisti? Falso me ais scribere & impudenter, quod Regi tuo fratrisque filio Regnum eripuisti, & serenissimus Rex hoc queritur, ut tu ipse iisdem literis agnoscis, & tu spolia ejus Regnumq; possides. Prætendis in literis, ad ipsum serenissimum Regem, ejus rei causam. An non est hoc fateri, quam justam vero, judicent prudentes & æqui, culpæ summam in me nostratesque confers, Regi, ut scribis, innocenti possessionem Regni adimis. Tutorem filii Regii, vivente Rege, agis: illum tibi mittamus? Qua spe fere infantem ad inimicum, & æmulum? Cœcum orbem terrarum existimas, qui hæc, qualia sint, non animadvertat. O virginalem pudorem & modestiam, en, qui alteri impudentiam objiciat. Hæc etsi vel luce meridiana clariora sint, tamen vel dextra mea senili probabo. Responde, utrum velis? De loco & tempore constituamus, & genere armorum. In exemplo vero literarum ad illius Majestatem, à te ad me transmisso, quæ verborum contumeliæ & quæ fœditas, si recte judicas, non solum Regia Majestate, sed vel te ipso indigna. Illud vero impudentissime mentiris, harum perturbationum me causam extitisse. Quid ad me Svetica? Polonus Senator sum, Polonica curo, vestra neq; cognita habeo, neq; ulla unquam ex parte attigi: Poloniæ Regi, natione Sveco, libere ab Ordinibus electo, fidem debeo, Sveciæ nihil debeo, nec illa mihi: In ultima ego tum Valachia, adversum alterum hostem Reipublicæ, Deo propitio, injuriarum ultore, prospere rem gerebam, cum tu, ne minima quidem injuria à Republica provocatus, in ejus possessiones cum exercitu derepente, cum nihil à te hostile expectaret, irrupisti. Cum etiam eodem literas tuas ad me Generosus Vladislaus Bekiesius attulisset, quibus vel mihi ipse privatim studium tuum deferebas. Itaq; concutias, licet, totam ingenii tui intelligentiam: verses in omnes partes animum tuum, nunquam à te injustissimi hujus belli, nunquam atrociter profusi sangvinis, causam & originem removebis. Quod summum, quod carissimum, quod amplissimum, Regni Ordines habuerunt, id vestræ Regiæ familiæ detulerunt, ornarunt, primo affinitate, deinde sceptris Regni. Hæccine est injuria? Hoc cur arma inopinata inferres? Considera facta tua, & cogitationem seriam suscipe, & etiam atq; etiam vide, quid facturus sis, quidque, ut facias, conveniat. Ego, quidquid ad honorem meum pertinet, nihil in me desiderari patiar.

(Litera Caroli.) Posteaquam jam literæ nostræ essent conscriptæ, tuas accepimus, quibus inclusa erat schedula, qua respondes ad exemplar literarum nostrarum, superiore anno ex castris ad pagum Sernicum tibi transmissarum, & inter cætera nobis duellum offers, scias autem, si nobis & genere & dignitate par esses, hoc tibi nullo modo denegatum iri, qua in re nullis aliis uti vellemus armis, quam solo baculo, quo te ita egregie unctum & depexum daremus, ut illius diei & loci nostrique semper memor esses. Consultius est, ut te contineas intra limites tuæ vocationis, & cum scriba sis, arma deponas, & calamum recipias, illoq; cum tuis æqualibus manus conferas. Et profecto pudor te prohibere debuisset, quo minus nobis Regio sangvine prognatis duellum offeres, qui nec genere nec conditione tecum comparandi sumus.

(Litera Zamoiscii.) Accepi tuas literas, Carole

role Sudermanne, plenas tumoris, rerum inanes. Confers conflati belli ac effusi Christiani sangvinis causam in Serenissimum Regem meum & tuum: miror id de eo, ad te scribi, quod DEO, quod terrarum orbi notissimum est, & pugnantia te affirmare, cum iis, quæ antea ad me scripseras. Meministi ejus Majestatem hac culpa liberans, & in alios eam referens. Ab induciis & pace justa & honesta non sum alienus. Cum tractandarum induciarum causa miseris tuos Commissarios, tum etiam ego mittam, ad locum, de quo antea scripsi. De die cum nihil scribas, neque ego quidquam volo scribere. Neq; enim ulla alia de causa eas tractari vellem, quam quod nolim me esse causam effusionis sangvinis Christiani, si Commissarii tui justas conditiones, & à rationibus sacræ Regiæ Majestatis & Reipublicæ Regni Poloniæ ac Magni Ducatus Lithuaniæ ac institutis non alienas, adferrent, poterunt coire induciæ, sin minus re infecta discedent. Ad pacis tractationem quid requiratur, ex literis meis jam perspexisti. In captivis commutandis, stare eo debes, quod ante perscripsisti: ego etiam stabo eo, quod ad te perscripsi: neque enim mutare soleo, quod scripsi, aut quod effatus sum. Familiares tui quid de te sentiant, mitto exemplum literarum: ut cognoscas autographum, cum ipsarum chirographum penes me est: non credebam iis, quæ de te scribunt, nunc jam credo. Quod Latine non scripseris, puto te id facere, aut quod ignoras eam lingvam, aut quia ineptias. Utrumq; non invideo tibi. Dat. ex castris ad Meimoisam die 22. mensis Augusti, anno Domini 1602. Scheda. Audiebam te hominem cerebrosum & intemperantis lingvæ ac vitæ esse. Ingenii tamen in te aliquid inesse putabam. Sed ostendisti verum illud esse, quod de te tui intimi familiares sentiunt: totum effreno impetu animi ferri, non judicio regi. Scripsisti ad me schedam, qua mirari te dicis, me tibi offerre duellum, cum sim tibi impar genere & dignitate, cum tu Regio genere sis: etsi tibi par essem, te non aliis armis, quam fustibus, mecum decertaturum. Sudericæ hoc prudentiæ, cum superbias Regio genere, non militarium hominum, sed bajulorum more certamen baculorum proponere: quasi vero desint, fustes in Polonia & valentes lictores, qui iis cæsos palis, majoris quam baculus amplitudinis & fastigii, suffigant, eos præsertim, qui se perduellione fædarunt: & si non sunt proditores per Dei gratiam in Polonia; in Sudermanniæ aula quærendi sunt. Jam vero, quod scribis de genere: eo par omnibus sum nobilibus, vel ex quibus Reges sunt prognati: & ita honestissime natus, ut quivis Regum honestissime: Titulos Ducum nec appetivi, nec oblatos accepi: contentus sum Nobilitatis Polonæ libertate. Tibi sordet nobilis Carolus V. augustissimæ memoriæ, & summi animi Imperator, cum aliquid affirmaret, id fide nobilis viri se affirmare ajebat. In te hoc solum, quod respiciam, habeo, quod eadem familia cum Serenissimo Rege meo natus sis, quod tu si curares, aliter cum eo ageres, cætera tuo ingenio tuisque moribus digna flocci facio. Dicis me scribam esse, & debere arma sinere. Sum Cancellarius, quod munus non impedit. Electores Imperii, qui illud gerunt, quo minus priorem locum, quam alii Electores & Duces, (ac tanti Duces) teneant. Sum certe Cancellarius in patria mea, amplissimoq; Regno, eo jure eaq; dignitate, qua ubivis vel maxima sunt. Tu fortasse Cancellarii Sudermanniæ modo me metiebare, quos majores & excellentiores nobiles Poloni vel privati habent. Nec vero Cancellarius solum; sed etiam Generalis exercituum præfectus sum: Arma gero pro patria, exercitusque duco supra viginti aliquot annos. Nomen meum notum est orbi terrarum: actiones meæ honestissimæ: labores, sumptus, pericula, pro Republica suscepta, tuum nomen notum paucis fuisset, nisi alieni Regni dominatum invasisses, & quidem patruus fratris filii, vel fortasse putas, mei loco tironem aliquem tibi cum exercitu objectum iri; ego sum ætate senili, & magna ex parte exacta. Rempublicam nostram Regni Poloniæ, magnique Ducatus Lithuaniæ, Deus optimus, maximus, divino suo Numine & legitimo Imperio regit, firmam ac stabilem constituit, laudiq; & cultui suo dicavit: Habet illa multos Senatores & Nobiles magnitudine animi, usu belli ac prudentia prestantissimos. Patriam tuam à me turbatam quod scripseras, dico te mentiri, & quidquid aliud contumeliosum in me scripseris, aut dixeris, prorsus te mentiri dico, dicamque & scribam. Hæc contra meam consvetudinem, honoris mei tuendi causa provocatus, & necessitate à te mihi imposita, & quod tibi promisissem, ita, ut tu mecũ ages, me tibi responsurum. Jam desino; satis est.

(Literæ Caroli.) Redditæ sunt nobis, Zamoiscie, literæ tuæ, ex castris ad Meimoisam, 22. Augusti, styli novi, datæ, quibus adjuncta fuit schedula, in qua, uti impudens & perfidus homo, nos mendacii arguis, variisq; conviciis exagitas, verum sit tibi dictum, nos Deo volente ostensuros, quod etiam toti mundo jam innotuit, te mentitum fuisse, nos autem vera loquutos: confidimusque nostram justissimam causam, & veritatem ipsam, cum tuo tuorumque excidio, DEO adjuvante, manifestam fore: & licet non oporteat nos tuis impudentissimis contumeliosissimisq; literis ulterius respondere: attamen, quia scribis te sangvinis humani effusionem minime cupere: quod utinam ex animo vereque diceres, & re ipsa comprobares, quam tamen labem Tiberis conjunctus cum Rheno vix eluet. Ideo admonet nos conscientia nostra, quæ semper abhorruit à profusione innocentis humani sangvinis, ut tibi ad caput causæ respondeamus.

Quare, si animum pacis cupidum habeas, atq; nobiscum inducias pacisci velis, id Comiti Mauritio, vicem nostram Revaliæ gerenti, cui id negotii dedimus, significare poteris. Tecum ulterius literas commutare instituti nostri non est: per alios tamen sententia nostra tibi innotescet. Datæ pridie nonas Sept. anno Domini 1602.

(Literæ Zamoiscii.) Accepi tuas literas, Carole Sudermanne, denuo de induciis scriptas; Quare licet, si vis Commissariis tuis convenire cum iis Commissariis, quos ad paciscendas tecum ex autoritate sacræ Regiæ Majestatis inducias delegi. Ad quam diem & quo in loco debeant, invicem convenire significent, tuas literas non desidero, & ne meas quidem ad te mittere. Satis mihi est, quod terrarum orbis, maxime quiq; Principes & Imperatores & Reges ac Duces longe honorificentissimas solebant eas ad me dare, tu, quid jus militare & honor præscribat, ignoras, id tibi est discendum, ut scias, quomodo tu te gerere debeas, cum ex jure militaris honoris manum consertum vocaris, & qui locus ac jus sit, depulsive, negative, inter viros militares, satis te jam ipsa tua stoliditas & impudentia refutat, quid amplius verbis opus est, ex castris ad ædem Divi Petri, 10. Octobris, anno Domini 1602. Verum tractationum earum is exitus tandem fuit, ut, cum Zamoiscius Regno ante omnia satisfieri ablataq; restitui vellet, Carolus autem eorum, quæ in potestate haberet, quicquam cedere se posse negaret, utrinq; intermitteretur. Non multo post etiam Nassovius navi Revaliæ conscensa solvit. Quos terra aliquot ex comitibus suis cum literis ad novercam aliosque diversos in Germaniam miserat, Gedano profecti à Joanne Vejero, Præfecto Pucense, nunc Palatino Mariæburgense, tanquam limitaneo Præfecto, exemplo prioris, qui Cursbachium tempore interregni perniciosa consilia Poloniæ inferentem interceperat, detenti, literæq; ad Regem missæ fuerunt. Ex quibus ne ipsi quidem Nassovio à Carolo, de quo querebatur, satis fieri apparebat. Per idem fere tempus Daniæ Regis frater filiæ magni Moscoviæ Ducis relictæ Fedoræ nuptias ambiebat, ab aliquot primariis consiliariis hominibus, nonnullis doctis ministrisque, in religione fortassis aliquid novandi causa, per Ivanogrodum, primum inde ulterius in Moscoviam deductus fuit, à comitatu ejus Secretarius Danicus, commeatus petendi causa, ad Zamoiscium excurrerat, sive vera causa ea, sive, quæ gererentur, cognoscendi: Humanissime à Zamoiscio exceptus, habitusque, & cum commeatu dimissus fuit. Verum amores ii morte à Principe Daniæ empti fuere, qui in Moscovia ibi obiit. Cum autem viduus eo tempore Rex esset, Zamoiscius vel ipsi Regi matrimonium id imprimis persvadere conabatur, commoda maxima ostendebat, tam dotis, quam adjungendi paterni Regni Sveciæ & vel ipso Duce magno defuncto ipsius Moscoviæ contra Turcam, etiam Christianitatis utilitatem, quæ ex ea affinitate sperari posset. Posse se ex Palatino Plescoviæ & de educatione formaq; puellæ, & de dote cognoscere, effigiemq; ejus fortassis ipsam habere; Duo enim è stirpe magnorum Moscoviæ Ducum reliqui erant: Filius unus, in cujus locum Pseudo-Demetrius primus postea se subdidit, sed & infirmæ valetudinis & rudis & mente fere captus, filiaq; Fedora, tum annis matura, ad quam, si fratri humani quid accidisset, successio spectare videbatur. Verum conjugium id Constantiæ Austriacæ, defunctæ Reginæ sorori, quæ nunc felici sydere Regina nostra est, fata jam destinarant. Eodem autem fere tempore, quo in Livonia ista agebantur, in Polonia Bernardus Maciejovius, Episcopus Cracoviensis, in Cardinalium collegium à summo Pontifice allectus fuit, quod cum agi Zamoiscius cognovisset, cum ad Nuntium Pontificium pro Archiepiscopo simul Gnesnense Karncovio partes suas interponebat, ob dignitatem Maciejovio se favere vix non rectius tamen futurum existimare, si Archiepiscopo Gnesnense honoris etiam communicaretur; qui & primæ sententiæ jus post Regem haberet, & cum ex Cazimiri lege sine consensu Senatus honor is accipi non posset, tanquam Princeps Senatus, minus invidiæ habiturus esset. In Radivilo enim, tanquam Lithuanici nominis, alteriusq; quasi Reipublicę, Batorio etiam, tanquam Ungaro ac Regis fratris filio, minus offensum; in aliis primum locum ante Archiepiscopum, quod ex dignitate Sedis Apostolicæ esset, vix evicturos. Verum hunc in locum cum incidrimus, aliorum etiam hujus temporis Episcoporum mentionem facere non alienum fortassis fuerit. Aliquanto igitur ante Georgio Radivilo, Cardinali, Episcopo Cracoviense, & Hieronymo Rozrazevio, Cujaviense religiosissimo Antistite, eodem fere tempore Romæ mortuis, quemadmodum ostensum est, in Episcopatu Cracoviense Bernardus Maciejovius, elegantissimus Senator, ex Episcopatu Luceoriense successit. Ut autem ab Archiepiscopatu initium fiat, quemadmodum ostensum est, Carncovius tum in eo erat. Sed non multo post Carncovio ipso etiam mortuo Maciejovius in Archiepiscopatu Gnesnensi etiam ei successit, unaq; cum Episcopatu Cracoviense Archiepiscopatum etiam Gnesnensem obtinuit. Ac natura quidem ita comparatum est, ut sine vitiis nemo nascatur. Itaq; in Carncovio etiam constantiam consiliorum pleriq; requirebant: humana tamen virtutibus si quis penset, magnus Senator & amans Reipublicæ fuit. Sed Maciejovio etiam è vivis non multo post sublato, in Archiepiscopatu Joannes Tarnovius ex Episcopatu Vladislaviensi suffectus fuit, vixque in Archiepiscopatu fata eum ostenderunt, ei deinde ex Episcopatu Vladislaviense Albertus Baranovius, insignis Senator, successit, eiq; hoc tempore Laurentius Gembicius, non minus & ipse insignis magnique in Republica consilii Senator: qui cum apud eundem

in

in Viceecancellariatu, temporibus Stephani Regis, & imprimis hujus Secretarius, postea major Secretarius, Episcopus deinde Culmensis, ex eoque, post Pstroconscium, Cancellarius fuisset, postea in Episcopatu Vladislaviense, ad extremum in Archiepiscopatu iisdem fere vestigiis Baranovium subsecutus fuit: nuncq; non minus omnium votis, quam beneficio regio, sanctæq; Sedis Apostolicæ, Archiepiscopatui præest. In Episcopatu Cracoviense Petro Miskovio, ex Episcopatu Vilnense Georgius Radivilus, postea Cardinalis, proximus fuit: longo tamen intervallo, ex Episcopatu enim Plocense initio Regni à Stephano Rege ad Episcopatum Cracoviensem promotus, per omne id tempus Stephani Regis, perq; aliquot annos in Episcopatu eo fuit: cumque solida doctrina esset, Græcarumq; ac Latinarum literarum peritissimus, ad eam etiam ætatem pervenit, ut, raro hisce temporibus exemplo, nonagesimum etiam ætatis annum superaret. Huic, quemadmodum ostensum est, Radivilus, postea Maciejovius, inde Tilicius successere: eoq; nuper admodum mortuo, ecclesiæ ei Siscovius, singulari prudentia Senator, ex Episcopatu Plocense præfectus. In Episcopatu Vladislaviense Rozrazevium, qui initio Regiminis Stephani Regis Carncovio successerat, Tarnovius, inde Petrus Tilicius, postea Baranovius, post Baranovium Matthias Pstroconscius subsecutus fuit, cujus Viceecancellariatus, cum in proximam secessionem, Rokos vulgo vocant, incidisset, prudentia, consilio, vigilantia, non parvo usui Regi Reipublicæque fuit, Pstroconscium Gembicius, eo non dudum ad Archiepiscopatum translato Paulus Volucius, cujus antea mentio facta, successit. In Episcopatu Posnaniense post Laurentium Koscieliecium, quem Stephanus Rex in Episcopatu eo repererat, Joannes Tarnovius ex Viceecancellariatu, Laurentius Goslicius, Augustanorum adhuc temporum Secretarius, ex Episcopatu Przemisliense successerat: Goslicio Andreas Opalienius de Bnino, qui nunc Episcopatui ei præest. In Plocense Episcopatu post Miskovium, cujus supra mentio facta fuit, Nicolaus Dunin Volscius à Stephano Rege ex Viceecancellariatu promotus fuerat; cui postea Albertus Baranovius ex Viceecancellariatu & Episcopatu Przemisliense, Baranovio Siskovius, qui nunc in Cracoviense est, huic Henricus Firlejus è Viceecancellariatu: prius tamen Episcopatu Luceoriense, parvo intervallo ei collato, suffectus fuit. In Episcopatu Varmiense post Stanislaum Hosium & Martinum Cromerum, Augustanorum adhuc temporum Episcopos, alterumq; Cardinalem, Conciliiq; Tridentini Principem, utrosq; autem clarissimos Scriptores, Andreas Cardinalis Batorius, huic Petrus Tilicius, veteranus multarumque rerum usu præditus Senator, ut qui Stephani Regis tempore Secretarius major jam fuerat, eum Simon Rudnicius, in Palatinatu Siradiense nobili claroq; imprimis loco natus, ex Secretariatu majore, subsecutus fuit, invitis sane & repugnantibus Prussis. Quod Prussus non esset, quos solos pro indigenis habent, jura sua violari in eo putabant; sed ea virtute Senator cum sit, ut, si cujusquam gratia jus violandum sit, ejus potissimum gratia violari id mereatur: summa non solum virtute apud omnes, sed gratia etiam & authoritate apud Prussos locum eum tuetur. Quod autem ad futuri temporis memoriam & exemplum maxime pertinet, non prætereundum, cum Episcopus nullus præsto esset, qui in juramentum, quod in Senatum Prussicum à Senatoribus præstari solet, ei præiret, David Konarscius, Abbas Olivensis, Senatus Prussici nomine juramentum ei detulit, ab eoq; accepit. In Episcopatu Luceoriense post Maciejovium Paulus Volucius, eoque in Vladislaviensem Henricus Firlejus successerat. Nunc Andreas Lipscius, juris rerumq; Cancellariæ & Reipublicæ peritissimus Secretarius, in locum ejus à Rege nominatus est. Episcopatum Culmensem Henrici Regis beneficio Petrus Kostka, vir & ipse doctissimus, inque Græcis & Latinis literis versatus, sub adventum Stephani regis obtinuerat. Ei Petrus Tilicius postea successerat, quem Laurentius Gembicius subsecutus: hunc Matthæus Konopacius è Palatinatu Culmense, præfecturaq; Graudentinense relicta, singulari virtute Senator: post quem Joannes Kuczborscius, loco regentis in Cancellaria regia complures annos versatus, multoq; rerum usu nunc præest. Atq; his quidem in Poloniæ & Prussiæ partibus. In Archiepiscopatu Leopoliensi Demetrium Solikovium, à Stephano rege ad Archiepiscopatum adhuc promotum, Joannes Zamoiscius Grzimalius, Secretarius adhuc Stephananus, multisq; legationibus, tam ad summum Pontificem, quam Cæsarem, inque aulam Turcicam, maxime autem pace in aula Turcica post Uchanscium constituta clarus, substitutus fuit. In Episcopatu Przemisliense post Baranovium, qui Stephani regis tempore Borcovio successerat, Laurentius Goslicius, cujus supra mentio facta, successit, quem in Episcopatum Posnaniensem postea translatum Matthæus Pstroconscius, regni tum Viceecancellarius, hunc jam Sicinius subsecutus fuit. Chelmensem Episcopatum, post Gomolinium, Georgius Zamoiscius, Joannis Zamoiscii, militiæ Regni Ducis, agnatus, ab aliquot adhuc ante mortem ejus annis obtinet. In Camenecense Episcopatu post Paulum Volucium primum, in Episcopatum Luceoriensem, inde Vladislaviensem jam translatum, Andreas Prucknicius, ex legatione Neapolitana ad eum provectus, jam præest. Episcopatui Kioviensi Christophorus Casimirscius non parvo cum Episcopatus ejus cura augmentoque. In magno Ducatu Lithuaniæ post Georgium Radivilum, Cardinalem, contentionemq; eam Ordinum de Maciejovio, Benedictus Voina, nunc Eustachius Volonicius Ecclesiæ illi præest. Episcopatui Samogitiæ Pacz Lithuanus. In Livonia,

nia, in Episcopatu Vendensi, Stephani Regis studio, à summo Pontifice constituto, Andream Patricium S. Alexander Mielinski, Abbas Trejesnensis, hunc Georgius Senking mox subsecutus, in varia temporum diversitate Livoniæq; fortuna ad hoc usq; tempus versatur. Quorum quidem nonnulla, etsi aliquanto post hæc tempora, quę nunc persequimur, intervenerint, præcipuas tamen nostri temporis Episcoporum successiones uno loco commemorare rectius visum. Felino capto præsidium Iberpolense mox excessit, iis autem in locis vix non sex septimanas Zamoiscius subsistit, commeatum enim ex Estonia ipsaq; Moscovia petere necesse habebat: quę enim communis omnium exercituum lues esse solet, penuria omnium rerum, maxime autem pecuniaria, laborabat. Peditatus omnis, tam stipendiarius, quam vicesimarius, dilapsus fere erat, eques vix retineri poterat, ac si retineretur, vix in trimestre reliquum, meriturum se profitebatur, eaque conditione, si quinquageni menstrui eis promitterentur. Cum illius nulla spes retinendi esset, de quartano milite in Livoniam transferendo cogitatum, sed cum Palatinus Lublinensis Sobiescius diligentissime in eam rem incubuisset, nullis conditionibus, etiamsi stipendia solverentur, ad Livonicam militiam perduci poterant; Etsi autem ante etiam ex tributis, à Thesaurario, pecuniæ aliquæ missæ fuerant, sub id tamen tempus Tarzina etiam cum quinquaginta millibus à Rege ad exercitum venit, pauloq; post Matthæum Niemojevium etiam, alterum ex familiaribus aulicis, nunc Præfectum Starogardiensem Kovaloviensemque, Rex misit, qui, postquam Vilna in Poloniam se recepisset, summo studio necessaria belli procurabat. Habita ab utroq; nomine Regis oratio ad militem fuit, qua ad constantiam cum hortarentur, itaque etsi vix sine seditione aliqua, à quinquagenis tamen florenis ad trecenos menstruos deventum; qui, ut certo illis non promissi, ita negati etiam non fuerunt: iis etiam, qui in Livonia postea remanserunt, præstiti: Non solum autem de milite agebatur, verum de successore etiam Zamoiscio sufficiendo, præsidiisq; constituendis: Zamoiscius enim, cum biennium fere inter summas difficultates Rempublicam gessisset, & cum aliis rebus omnibus, tum valetudine maxime, exhaustus esset, jam antea successorem à Rege petierat, cui exemplo Tarnovii, Mielecium sibi delegantis, ad eum actum solum, seu pro ea vice, tantum non modo Imperium militare, sed provinciam etiam administrandam, maximeq; inter diversæ nationis homines jus tuendum traderet, ac nullum quidem Radivilo Palatino Vilnensi, qui Imperio magni Ducatus Lithuaniæ, summa cum potestate, præerat, si suscipere rem voluisset, præferri posse, satis constabat. Si quid tamen ei obstitisset: cum præsertim Zolkievius etiam, Regni militiæ Dux campestris, magnis negotiis impeditus, remanere in Livonia non posset, in ejus locum Joannes Carolus Kotkievicius, Præfectus Samogitiæ, magnæ spei Senator, & à Zamoiscio imprimis commendabatur, & ipsi Regi maxime placebat. Itaq; ad utrumq; Niemojevius à Rege literas habebat, imprimis quidem ad Radivilum Palatinum Vilnensem: tum, si ille rem non suscepisset, ad Præfectum Samogitiæ; illis Zamoiscius suas addiderat. Sed cum Radivilus in Albam Russiam longius discessisset, ad Kotkievium recta profectus Niemojevius fuit. Ad Radivilum literas nihilominus Zamoiscius dedit, quibus, si in æstatem suscipere rem vellet, summum ejus semper imperium futurum ostenderet. De tormentis militeque in præsidia distribuendo non minus cogitatum, quoad exercitus in Livonia futurus esset, tormenta etiam apparatumq; bellicum in tuto futura: Sine exercitu illa, etiam quocunque loco futura essent, in hostium potestatem ventura. Ejus igitur primam curam habendam Azelium potiora aliqua tormenta præmissa, missusque Lesniovius cum peditatu, qui, ut potiri ejus posset, operam daret. Kokenchausii, Dunemundæ, aliquem etiam peditatum habendum. Kokenchausii non magno præsidio opus esse: aliquot denis, qui portas observarent, Dunemundio, viribus hostilibus à mari exposito, justum præsidium necessarium esse. Itidē Romburgo, qui commodiss. locus ad tormēta apparatumque bellicum deponendum esset. Sub Velino, ob commeatus inopiam, difficulter hęretur, cujus causa in Estoniam mitti necesse fuit. Castellanus Leopoliensis cum parte copiarum missus, Vesenburgum interceperat, peditatum Livonicum & Estonicum ad ipsa mœnia Revaliensia aliquoties propulerat. Velitationes aliquot habitæ fuerant, aliud fieri non potuerat. Cum hostis copiam pugnandi non faceret: peditatum Zamoiscius expectabat, qui quidem jam venire dicebatur, sed valde lente. In summa peditatus penuria Jugossovius & Voina singulas turmas ad exercitum ducebant. Cum Jugossovii cohorte de pecoribus quibusdam Rigenses pedites rixæ aliquid contraxerunt. Voiniana cohors nihil cum illis commune habuerat: sed ad Novam mollam præcesserat, ibiq; Jugossovium aut cohortem ejus expectabat. Jugossovius apud Castellanum Dorpatensem Rigæ interim est, à quo digressus uno cum puero in itinere interficitur, tota interim civitas, Duce Ekio, Consulis, vel fratre, vel filio, cum tormentis alioque instrumento bellico effusa, utramque cohortem opprimit. Voina periculosissime vulneratus, à viginti & aliquot annis vix tantum cladis tam temere acceptum. In summo dolore, temporis causa, facinus dissimulatum. Interim, cum peditatus ad exercitum venisset, Album Lapidem oppugnare visum, quod quamvis difficillima oppugnatio videretur, si tamen præsidium illud à tergo relinqueretur, quæcunq; aliæ arces ulterius captæ fuissent, non solum exercitui, sed ne literis quidem tutus, ad eas aditus pollicitus fuisset: Cogitarat quidem Laisum exer-

exercitum convertere, sed vel recens exemplum, quam minime securum esset; Album Lapidem à tergo relinquere eum docuit. Ad pontem Navoisciæ, quamvis sub exercitu perculsa fuerat, Turma Cosacica in excubiis ibi relicta. Vicarius, absente Præfecto, sine commeatu Ducis cum aliquot turmalibus ab ea discesserat, per id tempus, pecuniæ causa, ad exercitum, quam per turmalem aliquem petere potuisset. Non magnam tamen inde voluptatem hostis cepit. Kopciovius enim cum turma Przilencii, quam, per valetudinem Przilencii Præfecti, Rex ei mandaverat, ei succurrens, quidquid damni acceptum fuerat, egregie resarcivit, hostem perculit, pontem locumque, in quo non parum positum, recuperavit, hostem ejecit: initium mox non contemnendum factum: via per paludes, etsi non commodissima, versus arcem tamen reperta, per quem peditatus tormentaq; ducerentur, tormentisq; in solido loco mox constitutis, vineæ ducentis saltem à mœnibus arceque passibus sine ullo graviore incommodo actæ constitutæque. Eo, subsequente nocte, tormenta etiam promota: quamvis non satis magnam eorum copiam pro magnitudine oppugnationis habere se Zamoiscius putabat: idque etiam incommodi accesserat, quod id, quæ virgo vulgo nuncupabatur, cujusque globus, quemadmodum alios, ita præsidii etiam ejus muros totos penetrabat, rupta per id tempus fuerat; non tam pulveris vitio, quam sive occulte alicujus fissuræ sive tormentarii, cujus fides nonnihil suspecta ea in arte erat. Cura vinearum & oppugnationis, per absentiam Lesniovii, Paulo Piaskovio demandata. Egregie in ea versatus. Difficillimum sane præsidium oppugnatu erat: copiis etiam omnisque generis appatatu instructissimum fuisse antea cognoverat. Pluviæ præterea continuæ fuerant, sine peditatu frustra etiam tentari res poterat: in Augusto postea cessare pluviæ ceperant, interim peditatus etiam aliquantum, ad mille nimirum, advenit. Cum re ipsa à tergo arcem eam relinquere minime tutum fore deprehendisset, de oppugnanda ea cogitare ceperat. Præsidiarii, vel ob commeatus parsimoniam, vel quod, oppugnationem tentare non ausuros nostros fuisse, existimarent, ultro copias minuerant: commeatus etiam fortassis non satis paraverant. Venerant ducenti ad eos circiter milites, eos dimiserant; centenis aliquot in præsidio retentis: postea aliquoties & subsidium & commeatum importare tentaverant, sed frustra. Re enim animadversa aliquoties intercepti fusique fuerant, à qua parte propugnacula duo munitissima vallumque terræ aliquantum solidæ, sed difficillima oppugnatio. Captivi ab altera parte minus firmos muros esse significabant, sed paludes continuas ad ipsa usq; mœnia. Cum tamen peditatus aliquid interim supervenisset, eo conversus tormenta magno labore per paludem inter continuas fere pluvias deducta, subq; ipsis mœnibus constituta, in loco quidem palustri, sed à quo alius haberi non poterat, vix non septimana integra in vineis tormentisq; ducendis, aggeribus pontibusq; adeo jaciendis, insumpta fuit. Die Jovis muri ex ea parte, de qua dictum, quati cepti, moxq; foramen satis amplum patefactum. Zamoiscius, etsi vi præsidium eo statu non difficulter capi posse, animadvertebat: cum tamen non sine sangvine multorumq; cæde fieri id posse judicaret, simul in hujusmodi arcis occupandæ spe nihil moræ interponendum ratus, simulq; hominibus Regiis, quorum summam super rationem habebat, parcendum, literas ad Præfectos præsidii mittit, quibus periculum præsens eis indicat, salutem, si mox deditionem faciant, offerens, omnem deinceps salutis aut tractationis spem procidit. Rescribunt mox, ut quæ unius tantum horæ spatio, qua deliberare possent, à tormentis oppugnationeq; cessetur, petunt. Zamoiscius, quam minimum temporis eximi, spatiive eis concedendum putans, in munitionibus se esse dissimulat, Lesniovio, qui interim advenerat, ut, tanquam Capitaneus, rescribat, mandat: Ducem ipsum non in munitionibus, sed castris esse, priusquam literæ illorum ad eum mitterentur, tempus horæ exiturum, noctem in propinquo esse: literas quidem ad illum missurum: ut ab oppugnatione interim abstineret, cum mandatum ejus nullum haberet, integrum sibi non esse. Incertum, quid interim fieri posset, svadere, ut, quid agendum sibi esset, mox statuerent. Interim Zamoiscius tormenta continuo displodi, peditatui, tanquam ad irruptionem mox ituro, clamorem in munitionibus tollere, signa manibus tenere mandat. Mittunt denuo, petunt, ut vel dimidiæ horæ spatium ejus tribueretur: respondetur, nullo modo id fieri, & ita vix peditem retineri posse: ab exercitu etiam equites & Cosacos confluere, vereri, ut contineri possent: quid consilii caperent, mox statuerent. Mittunt inde petitum, ut ad conditiones tractandas duos ex arce mittere possent, obsidesque, eorum loco, eis mitterentur: respondetur, ut tres mittant, opus esse, Frangelium, Præfectum arcis, Alphonsum Hispanum, qui primus ibi Capitaneus esset, & præter illos tertium aliquem, certique essent, quæ nomine Ducis eis promitterentur, inviolabiliter servatum illis iri: progressi inde ex arce fuerunt, Frangelius & Alphonsus Hispanus, quatuorq; alii: cumque nox jam esset, ut peditatus in officio se contineret, mandatum. Secretario duobusq; familiaribus cura illorum demandata. Egregie in ea oppugnatione Jacobus Potocius se gesserat, neq; solum Præfecti equitum, sed gregarii etiam militis, officio functus: In primis vineis ad arcem Piaskovii & Vozucinscii insignis opera fuerat: in subsequentibus Charlinscii & Lesniovii, omnes alii etiam fortiter se gesserant. Quemadmodum in ludo eo fieri amat, complures in lecto eo honoris occubuerant: non pauci vulnerati. Præfecturam arcis, quemadmodum Rex jusserat, Potocio Zamoiscius com-

commiserat, si in Polonia ei provideretur, illa cessurum; Privilegium interim petit. Inter mortuos in primis vineis Sulaticius, in secundis Domatovius, Otrebovius senex graviter vulneratus, Chorodiscius, Jankovius, Klanicius, itidem senex: in tertii operis vineis ex peditatu etiam nonnulli occubuerunt: vulnerati ultra centum; ita fieri necesse fuit, ob promotionem tormentorum, quæ propter paludes interjectas ad ipsa mœnia sistenda fuerunt. Non dubitabat Zamoiscius, si recentem peditatum habere potuisset, non solum Livonia, sed Estonia etiam ejici hostem posse. Cor enim Estoniæ eam arcem se existimare, caput Revaliam, ventrem Narvam, sub quam si recens exercitus veniret, vix obsidionem sustentaturam, simulq; Revaliam etiam tracturam. Albo Lapide capto, quasi aggeribus ruptis, exercitus dilapsus, initio à Cosacis Zaporoviensibus facto, veritusq; Zamoiscius, ne Lithuaniæ graves essent, literas mox ad Regem dedit, quibus, ut sine mora edicta ad eos mitti juberet, ei suggerebat. Imperium militare, ubi stipendia non mox solvantur, parum valere: Jam ab aliquo tempore stipendia illis non soluta, potestatem præterea militarem & constitutione & exemplis non parum imminutam, permissu divino, incommodo Reip. id fieri, ut contra eos, qui disciplinam, Imperium militare, autoritatemque Magistratus, tueantur, sontes semper patronos suos reperiant, qui incommodo Reipublicæ, ut ægre Magistratibus, faciant; suum inde commodum & voluptatem captent. Biduo post, utcumq; potuit, præsidia Zamoiscius constituit. Jacobi Potocii potissimum svasu aliquot Præfecti remansere: Remansisset ipse, nisi repulsæ præfecturæ ex eaq; ignominiæ metus dubium eum habuisset. Literis Regis hortandus, ut rediret, vel ex Polonia ad capitaneatum reverteretur, Zamoiscius svadebat, nondum tum Capitaneum Samogitiæ viderat, ut, an in hyemem, aut ulterius tempus, Imperium suscepturus esset, sciret, ut maxime futurus ibi esset. Potocii tamen etiam præsentiam imprimis ibi utilem futuram, Zamoiscius judicabat, Virum esse totum militarem, multum opera illius sub Albo Lapide se usum, ut alteram partem militiæ egregie caleret. Si sufficiens equitatus esse posset, sperare se, ea hyeme, ex Livonia & Estonia, summoveri hostem posse: excursiones ejus prohibendo, Narvam infestando: unde Revaliæ etiam gravis futurus esset, & in Finlandiam gradus patefieri posset, cui rei nisi prospiceretur, verendum, ne Carolus interim se confirmaret, Mosci etiam & Dani consilio ne præveniendos nos putarent: operam igitur dandam, ut, quicunque ibi milites retineri possent, iis denuo stipendia indicerentur. In Polonia etiam milites scriberentur, hucq; expedirentur: sine exercitu enim vereri se, ne omnia ex manibus rursum dilaberentur. Cum, Albo Lapide proviso, ad exercitum Zamoiscius iret, legati à præsidio Leisense eum adeunt, qui deditionem præsidii illius facerent. Mittit eo Lucivinium, è Præfectis Lithuanicis, virum gravem militarem, eumque, ut penes curam præfecturamq; loci ejus Rex relinqueret, petit. Leisio dedito, in spem ipsius Dorpati Zamoiscius veniebat. Ob ipsum vicinum metum, sed exercitum nullo modo perducere eo poterat, qui, cum in summa difficultate incommodisque versaretur, maxime duorum fluminum, Embece, & alterius cujusdam, trajectus metuebat. Vesenburgum pro Lesniovio petit. Peditatus, tam vicesimarius, quam stipendiarius, nullis pœnis aut suppliciis, quo minus diffugeret, retineri poterat. Præsidia tamen arcium, ut poterat, providebat, sua etiam pecunia, quæ allata ei erat, in eos usus erogata. Interim Kotkievicius advenit, curam provinciæ prompto animo suscipit: à milite imparatior erat. Ultra centum equites fratremque Alexandrum secum non habebat. In Albo Lapide etiam Goslavius cum turma remanebat, Felini Dambrova, Leisii Lucivinius: sed cum turma valde attrita, quid aliæ turmæ Lithuanicæ facturæ essent, nondum satis Zamoiscio constabat. Cum ipsum tamen Kotkievicium, tum rem provinciæ diligentissime Regi commendabat, omnem operam dandam, ut exercitus retineretur, stipendiaque in eum necessaria curarentur, quemadmodum & supplementa. Lithuanicos Tartaros utilem operam, si cogantur, præstare posse: peditatus etiam, etsi vehementer dilaberetur, in Albo Lapide tamen octingentos se reliquisse: Felini sexcentos: per alias arces, pro ratione munitionum, copiaq; militum, distributos: modo ex adhuc, quæ reliquæ essent, constanter permanere vellent, sperare se, ea hyeme, hostem è Livonia pelli posse. Aliquot munitionum muros, & mare eum adhuc aspicere: terram omnem fere in Regis potestate esse. Si per hyemem frequentibus excursionibus infestetur, sine dubio grave hosti futurum. Præfectum Samogitiæ de Narva oppugnanda cogitare, sineque dubio, modo copiarum tantum ei suppetat, utilem operam Reipublicæ navaturum, tantam virtutem crescentem hujusmodi, præsertim Senatoris, omni studio alendam esse. Quodcunq; pecuniæ sub Albo Lapide ad se missum esset, ad decem novem millia, ad priora debita, in militem se erogasse, à Thesaurario etiam quinquaginta millia nunc missa, ea quoq; omnia erogata. De pecunia supplementisq; etiam atq; etiam cogitandum. Ad eum autem modum, qui ostensus est, Republica gesta. Sub festa natalitia in Poloniam rediit. Provincia Joanni Carolo Kotkievicio, Præfecto Samogitiæ, tradita; qui & feliciter ad hoc usque tempus eam administravit, & præclaris aliquot victoriis Imperium illustravit.

F I N I S.

